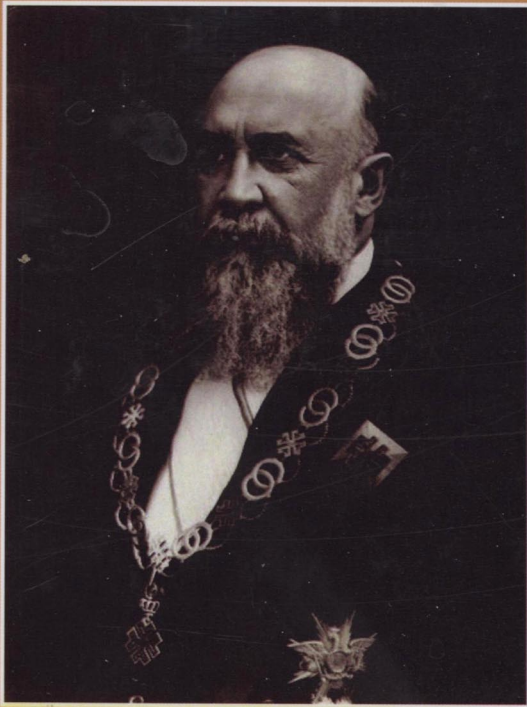

NICOLAE IORGA

DISCURSURI
PARLAMENTARE
I
(1907-1917)

K[®]
Graphic

NICOLAE IORGA

Discursuri parlamentare

I

(1907 – 1917)

Ediția a III-a

Îngrijirea textului, prefață și note

de Georgeta Filitti

NICOLAE IORGA

Discursuri parlamentare

I

(1907 – 1917)

Ediția a III-a

Îngrijirea textului, prefață și note

de Georgeta Filitti

**Editura KARTA-GRAPHIC
2016**

Prefața note și text stabilit de Georgeta Filitti
Redactor și editor: Paul Voicu
Coperta: Claudiu Voicu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IORGA, NICOLAE

Discursuri parlamentare/Nicolae Iorga. – Ploiești : Karta-Graphic, 2016
ISBN 978-606-693-051-2

Vol.1 : Discursuri parlamentare (1907-1917). – Ploiești :
Karta-Graphic, 2016. – ISBN 978-606-693-049-9

I. Filitti, Georgeta (text., pref.)

821.135.1-5
94(498) Iorga, N.
929 Iorga, N.

Editura Karta-Graphic
str. Gh. Doja nr. 143
Ploiești, România

Volum apărut cu sprijinul Direcției Județene Prahova
Pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național

Amuzar.

Notă asupra ediției

Volumul de față deschide seria oratoriei parlamentare a lui Nicolae Iorga și cuprinde intervențiile rostite între 12 iunie 1907 și 13 iunie 1917. Se reproduce vol. I (partea I-a și a II-a) din *Discursuri parlamentare*, București, 1939, Editura Bucovina, I.E. Torouțiu. Am adăugat, după „Dezbaterile parlamentare”, și celelalte intervenții ale istoricului, nereținute în ediția din 1939. Pentru a nu strica ordinea și numerotarea autorului, le-am trecut în notele ce preced calendaristic aceste luări la cuvânt. Am păstrat titlurile autorului, ca și ele, regește explicative de început, atunci când au fost formulate. Notele infrapaginare ale autorului, puține la număr, le-am inserat în text în paranteze drepte.

Bibliografia imensă în jurul tematicii oratoriei lui Nicolae Iorga, cât și vastitatea propriilor sale abordări din acest răstimp, ne-au determinat să restrângem drastic propriile noastre note. Contribuțiile autorului le-am reținut, în general, doar până la data rostirii discursului.

Îndemnul pentru *noua* ediție ne-a venit, pe de o parte, din difuzarea, datorită unor împrejurări potrivnice, aproape nulă a ediției din 1939, iar pe de alta, de la organizatorii din zilele noastre ai cursurilor Universității de vară de la Vălenii de Munte. Fără ajutorul financiar al acestora, în mod particular al domnului Constantin Stere, republicarea ar fi fost cu neputință. Le mulțumim lor și tuturor celor care ne-au stat în preajmă (între care Danei Singuran) pentru oportunitatea de a continua reeditarea operei marelui istoric și om politic român care a fost Nicolae Iorga.

Ediția de față, a III-a, reproduce întocmai ediția noastră din anul 2012, publicată la *Mesagerul* din Chișinău. Operația s-a impus deoarece tirajul s-a epuizat și ne-am văzut în situația de a nu mai putea răspunde solicitării cititorilor. S-a alăturat acum efortului nostru Editura Karta-Graphic din Ploiești, prin domnul Paul Voicu. Sperăm ca împreună să reedităm vol. II-IV și să dăm la iveală, în continuare, oratoria parlamentară a lui Nicolae Iorga din anii 1931-1940.

UN JUSTIȚIAR

„Copil minune”, care la șase ani știa pe de rost *Letopisețele* lui Kogălniceanu, vorbea mai multe limbi străine, își lua licența la 17 ani în filologie greacă și doctoratul în istorie universală peste patru ani la Universitatea din Leipzig – Nicolae Iorga rămâne un român fără pereche.

Cercetează arhive din țară și străinătate, ține cursuri, întemeiează ziare unde are rubrici permanente, ajungând curând un „ziarist de temut”, face comunicări la Academia Română (fiind ales membru corespondent la 26 de ani), străbate țara în lung și în lat, culegând documente uitate în cine știe ce bisericuță de sat, cunoaște oameni din toate straturile sociale. Cu o „producție fenomenală” în sfera istoriografică și o aderență fără egal la sufletul studenților, el se impune drept „conducătorul spiritual al generației sale”. Toate îl ajută să înțeleagă „acea ființă uriașă care e în stăpânirea unei moșteniri, a unui patrimoniu de tradiții, de datini, de istorie trăită” – poporul român.

Celebru în țară și străinătate, întruchipând o forță morală copleșitoare, acestui om pare totuși că îi lipsea ceva: posibilitatea exprimării crezului său moral, a solidarității naționale, în care vede temelia rezistenței, a afirmării neamului românesc, la tribuna parlamentară.

În mai 1907 faptul e împlinit. Nicolae Iorga e ales deputat al colegiului al II-lea de Iași. Decizia de a intra în politică e provocată, neîndoios, de tragedia care în martie același an lovide țara: războaiele și reprimarea lor sălbatică, care însângerase sate fără număr, făcuse să apună un răstimp plin de strălucire, nepăsătoarea *la belle époque*. Totodată România își arăta lumii și altă față, nu cea de arbitru prosper și mândru în afacerile balcanice, ci de sărăcie, disperare și primitivism; în mintea occidentalilor era pusă, fără ezitare, alături de cutare țară africană locuită de un popor „eminamente barbar”.

Teoretic, tribuna parlamentară e o experiență nouă pentru profesorul de istorie. Și sfătuitoorii îndatoritori nu lipsesc: să nu uite că nu e în fața acelor „tineri sălbatici”, adică a studenților săi, ori a publicului „inferior” de la conferințele ținute în sute de locuri din țară. Povețele sunt inutile. Tânărul parlamentar nu e de fel atins de „boala politicianismului” și nu e deprins cu un limbaj care „să-i ascundă gândul”. Nu e înregistrat în vreun partid, ci reprezintă doar „un curent de opinie publică”, de fapt patru milioane de țărani care „n-au dreptul a face politică”. În plus, are un atu formidabil: o cultură istorică în măsură să-i furnizeze argumente solide la orice intervenție parlamentară.

Cu desăvârșire respectuos pentru forul legislativ, el înțelege să studieze temeinic proiectele de lege, de la înlănțuirea logică a argumentelor care ar trebui să le justifice succesul (cu toate că modificarea continuă a portofoliului pare a fi o boală cronică în România), până la forma gramaticală – nu de puține ori remediabilă.

Din această postură de reprezentant independent (în 1912 admite că are un „germene” de partid, cu 8000 de votanți), solid informat și – mai presus de toate – de perfectă bună credință, Nicolae Iorga abordează tema majoră aflată în dezbaterea Adunării: răscoalele țărănești, cauzele lor, reprimarea cumplită, soluțiile în perspectivă, sub forma unui pachet de reforme viabile. Se simte odată în plus îndreptățit să-și ridice vocea ca să-i apere pe țărani deoarece, cu toată existența celui de al III-lea colegiu în Parlament, unde de fapt nu sunt reprezentați, acolo li se decide soarta.

Cauzele răscoalelor le vede în sărăcia și largul excurs istoric, începând cu prevederile restrictive ale Regulamentului Organic, continuând cu reforma, oportună dar deficitară de la 1864 a principelui Cuza, e o pledoarie în apărarea țăranului și în același timp un rechizitoriu al claselor conducătoare (citește: exploatoare), care totdeauna au luat jumătăți de măsură, pentru propria liniștire, ignorând permanent adevăratele interese ale țăranului.

Și Iorga e neîndurător. Ce avem? Tocmeli agricole prea puțin de folos locuitorilor satului, lipsa unor instituții eficiente de creditare care să îngăduie, ca în alte țări, ridicarea și consolidarea unei pături mijlocii motivate, o administrație coruptă, legi strâmbe. Nu în ultim rând, dezinteresul marilor proprietari de a-și cultiva moșiile, conjugat cu sărăcia de neînchipuit a țăranimii, a dus la ascensiunea, la proeminența arendașilor, mai ales în Moldova. O realitate ce nu poate fi negată face ca aceștia să fie în majoritate evrei. De aici și sentimentul de xenofobie ce capătă conture tot mai clare. Excedat de ce constată în România profundă, scandalizat de informațiile ce îi parvin zilnic de pe o moșie arendată sau alta, Iorga contribuie, cu prestața sa morală și spirituală, la accentuarea acestei stări sufletești.

Tabloul pe care îl înfățișează în Parlament e terifiant: un adevărat „război de clasă”, unde legea „stricată” a fost aplicată ca o adevărată rușine pentru moravurile noastre. S-au arestat haotic nevinovați, răzbunarea cu orice preț a fost aberantă. Preoți, învățători, medici - presupuși instigatori – au fost uciși fără milă. Întâi represiune și apoi vom aviza, pare să fi fost crezul unor generali cu inimile împietrite. Și Iorga aduce, spre dovadă, ordine odioase, cazuri cumplite (un bătrân din Mehedinți omorât fiindcă scrisese pe crucea băiatului său răpus: *Aici zace un nevinovat*), prea rari „prefecții buni” care au aplanat starea conflictuală fără vărsare de sânge.

Ca probă a perfecte cunoașteri a realităților, Iorga aduce în discuție situația de pe cea ce în epocă s-a numit Fisherland, adică țara lui Mochi Fisher, arendașul atotputernic al Moldovei. La Flămânzi, de unde îndeobște se considera a fi început răscoala, pe o suprafață de 15 000 de hectare (în Occident, pe asemenea loc, s-ar fi ridicat și un spital pentru 2100 de săraci, observă Iorga malițios), principele Sturdza fusese dispus să denunțe contractul cu Bermann Juster, aflat la concurență cu Mochi Fisher, oferind moșia spre exploatare țăranilor cu preț împătrit. Aceștia o puteau obține doar dacă se constituiau în obște. În timp ce preoții și învățătorii îi povățuiau cum să se organizeze pentru această muncă, „nobili vânători”, adică politicieni de toate culorile, veniseră la o partidă de carnaj în pădure, fiind găzduiți de arendaș. Era previzibil cine avea să fie câștigătorul. Vinovații? Preoții și învățătorii uciși „ca niște câini”. Singurul „episod revoluționar” fusese palmuirea unui țăran scandalizat de aceste complicități de către un intermediar ciocoi, I. Constantinescu – își încheie Iorga relatarea în fața Parlamentului.

Ce soluții se întrevădeau? Amnistie, despăgubiri, reforme. În primul rând era necesară o comisie de anchetă, pentru judecarea faptelor și aflarea vinovaților; căci vremea trecea iar țăranii zăceau nejudecați în beciuri mucedde iar ofițerii care dăduseră ordine criminale erau acoperiți de regulamentele militare. Țăranul român, „cel mai inteligent din Europa”, după credința sa, rămâne la fel de împovărat, în vreme ce dihononia dintre liberali și conservatori – și unii și alții ieșiți dintr-un amestec de sânge răsăritean și levantin – face ca măsurile reparatorii să temporizeze ori să se dilueze până la anulare.

Cu o cultură morală și socială superficială, România se înfățișa, prin reprezentanții ei în Parlament, gata doar să „exploateze bugetul”. Consultarea țăranilor, factor decisiv până la urmă pentru prosperitatea țării, nu se face. Temători de „marea tragedie națională” la care au fost martori, acuză Iorga, deputații „și-au plâns în jiletcă” și, în urma Mesajului regal de pacificare, au venit cu propuneri călduțe: bucațele de reformă, consultări cu adversarii politici, cruțarea elementelor rebele din propriul partid... „Sălbaticul profesor universitar”, cum trufaș se definește a fi în Parlament, rezumă inițiativele parlamentare: un proiect de lege cu privire la învoieli și înființarea Casei Rurale. Și încă amândouă au fost îndelung târguite pentru că obiceiul pământului cere ca o lege promovată de un partid să fie criticată, nu totdeauna cu temei, de adversari. Lipsa de ideal a partidelor politice e evidentă. Majoritatea o dă „toată pleava asigurată prin paltoane și alte obiecte de îmbrăcăminte”, strigă Iorga necruțător, cerând o „refacere radicală”, mai cu seamă a administrației țării, care e detestabilă, cu prea multe elemente de împrumut (fanariote, regulamentare, franceze) și care, până la urmă, vizează

doar plasarea agenților electorali. Așa se face, constată Iorga feroce, că nu oricine poate promova un examen de patru clase primare, dar oricine poate să fie prefect în această țară!

E evident că lui Iorga, cu formidabilul său talent oratoric, îi face plăcere să înfățișeze imagini antitetice ale societății românești: de o parte țărani exploatați de arendași rapaci, de alta proprietari absenteiști, cheltuind nepăsători în străinătate. Și vede și soluția redresării societății românești (refuzând să-i surprindă idealismul și lipsa de realism), anume înlăturarea totală a arendașilor străini, constituirea unei păтури mijlocii de țărani harnici, buni gospodari, care să lucreze pământul în vecinătatea marilor proprietari, aduși acasă, cumințiți și transformați în stăpâni responsabili ai moșiilor lor. Până în 1907, statul își împărțise cu fărâita moșiile către țărani, de fiecare dată când aceștia se răsculau; acum li se arendaseră, remarcă nemulțumit Iorga. Dar condițiile sunt oneroase, obștiile țărănești greu de înființat, fiind persecutate fâțiș de autoritățile locale ca și de arendașii din preajmă. Nu pot prelua cu adevărat exploatarea unor moșii bune, dar lamentabil administrate, cum erau cele ale Academiei Române ori ale unor așezăminte de binefacere. Ba face și un reproș a posteriori regimului regulamentar și domnitorului Cuza, principalii vinovați de constituirea mării proprietăți la noi, fără obligații, fără îndatoriri și folosită nechizuit, până la abandonare – cum se vede limpede, acum, în 1907 – în mâna arendașilor străini.

Obsedat de complicitatea adversarilor politici în Parlament, de măsurile luate doar în favoarea proprietarilor, Iorga vituperează, pe bună dreptate, față de adoptarea legii de despăgubire cu 15 milioane de lei a proprietarilor cu casele distruse de răscoală.

Dar țăranii?

Lor li se oferă Casa Rurală, preconizată de Mihail Kogălniceanu încă din 1862. Statul nu are bani decât pentru „expoziții jubiliare”, aruncă Iorga o piatră în grădina regelui Carol I, care acceptase acest omagiu costisitor, așa că vor apela la capitalul privat – pe care istoricul nu-l vede cu ochi buni căci e mai totdeauna de expresie străină. De aceea, el definește noua instituție drept „cel mai monstruos proiect de lege care s-a propus în țara aceasta... cu tarapanaua ei de rentă pentru toate moșiile românești”, fără a provoca de fapt ceea ce trebuie, adică independența țăranilor.

Un adjuvant la ameliorarea condiției țaranului ar fi trebuit să fie legea cârciumilor și cea judecătorească – de fapt modificarea unor legi mai vechi. Numai că în cel dintâi caz (răscoalele le făcuseră „cârciumarii și plebea superioară a satelor”) nu era vorba de măsuri antialcoolice ci de dispoziții șocante, executate oportunist și împăciuitoare, în slujba „democrației cârciumilor”. La o cercetare mai atentă, așa cum Iorga, spre iritarea multora, face continuu în Parlament, e vorba doar de o amplasare mai răsfirată a

cârciumilor. Și admite că beția e o realitate, venind cu un exemplu chiar din localitatea care îi va deveni o a doua casă: Vălenii de Munte. Acolo primarul se teme mai mult de amețeala care îi cuprindea pe localnici la vremea culesului decât de răscoale...

Cât privește legea judecătorească, adusă de ministrul justiției, Toma Stelian, cu toate evidentele îmbunătățiri, i se pot găsi destule cusururi: autorul nu cunoaște vechiul drept românesc, adică obiceiul pământului (în speță existența tribunalelor sătești, a juraților ca și întocmirea cadastrului țării – operație începută din vremea domnitorului fanariot Constantin Mavrocordat și neterminată vreodată). Apoi, bucuros că judecătorii de ocol vor fi itineranți, deci vor coborî în mijlocul țăranilor, Iorga cere să fie numai tineri, „cu dragoste de țăran și leafă mare”, ca să nu fie tentați să plece la oraș.

În același context al primenirii vieții satelor se dezbate și noua lege a jandarmeriei, care „va îndoii numărul tiranilor de acolo”, proorocește Iorga.

Reformele, consecință firească după asemenea traumatisme sociale cum fuseseră răscoalele din primăvara lui 1907, întârziiau însă. Și explicația o dă, demascator, Iorga: legile se fac pentru opinia publică, celor care le calcă puțin le pasă de ele. În plus, se modifică atât de des încât, practic, trăim într-un provizorat legislativ fără sfârșit.

Și istoricul dezvăluie cauza profundă a acestui sistem inoperant. Liberalii, care și-au asumat sarcina înfăptuirii unui întreg program de reforme, nu se întemeiau pe o clasă socială. Boierimea actuală se mărginește să sporovăiască franțuzește în saloane și e departe de a sprijini cultura. Țăranii nu contează pe eșichierul politic. Burghezia, în Moldova, e străină de neam, iar în Muntenia, amintește Iorga cu acreală, „n-are consistență”, a format-o „cam repede” bătrânul Brătianu, pașoptistul, și îi lipsește tradiția de muncă. Pe nesimțite, porțile PNL s-au deschis oricui; așa a apărut „armonia socială”, constată sarcastic Iorga. Ea își dovedește eficacitatea, acum, în Parlamentul român, unde intențiile tuturor sunt bune; retoric, crimele făptuite contra țăranilor sunt condamnate dar în fapt asasinii rămân acoperiți. Iar cele două partide care alternează la guvernare, liberal și conservator, practică un „inofesiv joc de oligarhi”: de ochii lumii se votează legi radicale, însă aplicabile peste trei ani, când locul guvernanților va fi luat de adversari. Și ca sistemul să colcăie în continuare, asistăm la migrația permanentă a deputaților, încât nu e de mirare să vezi „un teribil conservator” transformat în „cel mai roșu demagog”!

Dar evoluția evenimentelor din Balcani arăta că reformele majore nu puteau fi temporizate la nesfârșit. Se ajunsese la un punct critic unde, după convingerea lui Iorga, trebuia purces la o „revoluție legală”, spre rezolvarea problemei țărănești. După atentatul din iulie 1914 de la Sarajevo, fără a face „politică de conspirator”, cum îl acuzau adversarii, el observă atent și obiectiv

climatul internațional care n-ar fi permis României să păstreze la nesfârșit expectativa. Or, implicarea noastră, ca odinioară, în vremea lui Ștefan cel Mare, prin chemarea gloatelor, însemna motivarea acestora printr-o cuprinzătoare împrumutătoare. Din acest punct de vedere trebuie convenit că pledoariile înflăcărâte din Parlament ale lui Nicolae Iorga reprezintă unul din factorii determinanți ai reformei agrare de după Primul Război Mondial.

În cei zece ani de oratorie parlamentară reținuți în volumul de față, o altă problemă ocupă nepermis de mult timpul deputaților. E vorba de instituția bisericii și frământările din sânul ei. Ca și în vremea lui Cuza, când după credința lui Iorga începe decadența acesteia, statul încearcă să se amestece în rosturile unuia din factorii de stabilitate și trăinicie ai țării. În speță era vorba, pe de o parte, de dotarea generoasă și exagerată a unui fost mitropolit depus pentru fapte reprobabile în gestionarea bunurilor Așezămintelor brâncovenesti, Ghenadie Petrescu, ca și de crearea unui organism de dublare a atribuțiilor Sinodului – Consistoriul Superior.

Autor al unei *Istории a bisericii române* (București, 1908-1909), rămasă până azi de referință, Iorga condamnă statutul de „senior feudal” creat fără temei lui Ghenadie prin atribuirea ca apanaj a mănăstirii Căldărușani. În plus, i se mai dădeau 200 de hectare de pădure, drept despăgubire tardivă pentru secularizarea dispusă de A.I. Cuza la 1863. În acest fel nu numai că se crea un precedent periculos (și călugării de la Muntele Athos, cel mai grav afectați de dispozițiile principelui, puteau formula revendicări) dar se încuraja și atitudinea lipsită de demnitate a unui ierarh caterisit.

Cu vădită încântare Iorga creionează portretele unor vlădici de altădată, ca Iacov Putneanul, Veniamin Costache sau Sofronie Miclescu. Odată îndepărtați din Scaun, din diverse pricini, se retrăseseră modești și cucernici în mănăstiri, continuând cu discreție să scrie ori să întemeieze școli, seminarii ș.a.

Legea sinodală, adusă în discuția Adunării la sfârșit de sesiune, „noaptea, când creștinii se adună la denii”, cum ironizează Iorga, a însemnat de fapt un gest precipitat, provocat de altă caterisire, cea a mitropolitului Moldovei, pentru purtări lumești, de care „ar trebui să roșească cel din urmă dintre oameni”.

Substratul însă era limpede: amestecul ministrului Cultelor în viața bisericii.

Consistoriul preconizat era „o alcătuire pestriță”, ales sub „bătaia de vânt a intereselor politice”, iar Sinodul urma să funcționeze „mirenește”, având în componență episcopi, profesori de teologie, simpli preoți de mir – mulți membri de partid! Justificările lui Spiru Haret, ministrul Cultelor, nu-l

impresionează pe Iorga, anume că în felul acesta se imita biserica ortodoxă din Transilvania. Acea, precizează istoricul, făcea oficiu de adevărat parlament al românilor, având în subordine școlile naționale, care erau exclusiv confesionale. Dar e silit să admită că, în ceea ce privește alegerea mitropoliților și a episcopilor, biserica nu se putea limita la „cercul vrăjit” al arhierilor căci n-ai ce alege. Nu-s culți și n-au scris nimic iar literatura bisericească se rezumă, din păcate, doar la câteva teze de licență în Teologie, „nevinovate plagiate”.

Dualitatea Sinod – Consistoriu Superior i se pare anapoda, împotriva canoanelor căci biserica, conchide Iorga, e „un cristal desăvârșit de dogme, jurisdicție, administrație”. Și dacă e percepută ca atare de majoritatea credincioșilor, odată mai mult trebuie curmată „înfrișoșata ei tulburare”.

Implicarea lui Iorga trebuie înțeleasă și în legătură cu disputele violente din presă („Cuvântul adevărului”, „Biserica ortodoxă română”, „Vestitorul”) și conflictul amarnic cu Lazăr Gherman, profesor cernăuțean adus la București pentru un curs despre Religie și biserică. Verdictul lui Iorga este nimicitor: Facultatea din Bucovina trimite în Regat profesori „cu știință aparentă, multă ambiție, preocupări mediocre de interese naționale și ură împotriva societății laice”.

Un subiect ținut mereu în suspensie, fiind vorba deopotrivă de un teritoriu reincorporat încă din 1878 hotarelor României dar în același timp neguvernabil în totalitate după legile acesteia, privește statutul Dobrogei. Locvacitatea parlamentară e dublată aici de cultura imbatabilă a istoricului. După Războiul pentru Independență, singura legătură reală cu acest străvechi pământ românesc a fost ridicarea, în 1895, a podului peste Dunăre, „o jucărie scumpă de tot”. În rest, permanentizarea regimului excepțional acolo n-a făcut decât să sporească forța străinilor, știut fiind că, în timp, atacul are mai mulți sorți de izbândă. Apărarea noastră s-a mărginit la declarații repetate că Dobrogea e a noastră. Lucrul se înțelege de la sine și numai deschizând cartea istoriei îți dai seama de „opera de colonizare tăcută, persistentă, bogată în rezultate a românilor”, începută încă în secolul al XIV-lea. De aceea, Iorga recomandă susținerea românismului, în primul rând a mocanilor veniți din Transilvania, ale căror proprietăți trebuie întărite, consolidate, susținute de autoritățile românești. Dar el intră și în detalii de toponomastică și de configurare a stemei noilor județe. Oricât de mare a fost Mircea cel Bătrân în istoria noastră, a-i pune chipul pe marca unui județ i se pare nepotrivit, căci pentru turci, găgăuzi sau bulgari el nu reprezintă nimic. Producția unui județ e cea care îi exprimă cel mai bine personalitatea. Pentru județul Durostor (fost Silistra) i se pare cel mai venit să aibă drept stemă „un mocan cu oi”. Apoi trebuie reînviată mitropolia Silistrei (întemeiată în vremea lui Constantin

Brâncoveanu) căreia, într-un viitor oarecare, să-i fie supusă întreaga Dobroge. Pentru moment, indiferenți, cu gândul aiurea, autorii noului proiect de organizare a provinciei preconizau ca plata muftiilor să se facă de la Casa bisericii ortodoxe!

Și pentru școala românilor dobrogeni Iorga are cuvinte de reproș: oferă cunoștințe sterpe, de îndopare, de terorizare, de sfârâmare a voinței omului, fără ideal și fără perspectivă, în vreme ce bulgarii, popor practic, înaripează sufletele, modelează conștiințele, împiedicând permanent afirmarea plenară a elementului românesc acolo.

La belle époque avea să se curme nu doar pentru români ci pentru întreaga Europă. Începutul secolului XX activează stările conflictuale și Balcanii își merită pe deplin reputația de butoi cu pulbere al continentului.

Până la izbucnirea războaielor balcanice, Mesajele regale și răspunsurile la ele, prilejuate de deschiderea sesiunilor parlamentare, cuprindeau o notă de cinism, de inducere a ideii traiului fericit, într-o țară la fel de fericită, cu relații internaționale fără umbre. Imaginea contrafăcută nu scapă ochiului scrutator al lui Iorga. Relațiile cu Austro-Ungaria, unde trăiau milioane de conaționali, erau evocate telegrafic și idilic deși realitatea era alta: Viena lăsa „puterii brutale a Budapestei” sarcina stabilirii statutului școlilor și al bisericilor românești din monarhie, ceea ce a dus la persecuții, desnaționalizare și crearea de tensiuni permanente. Între altele, el cere măsuri grabnice de retorsiune în ceea ce privește cărțile trimise de Budapesta țăranilor maghiari din România, căci reprezintă o adevărată conspirație împotriva statului nostru. A declara „relații bune” cu acest vecin, înseamnă că România vrea s-o facă pe „amorezul de inimă albastră”, declară Iorga în Parlament.

Dacă spre Vest, prin forța lucrurilor, guvernul de la București nu putea face prea mult – căci suntem fii ai Romei rătăciți în Orient – în Balcani trebuia folosite niște oportunități și anume bunele relații cu Turcia, regenerată prin Junii turci, în așa fel încât să poată fi susținute cele două instituții fundamentale ale neamului românesc din Macedonia, biserica și școala. Iorga vede un dat istoric în legarea popoarelor din Balcani, pentru a se apăra deopotrivă de Rusia și de Austro-Ungaria, printr-o confederație balcanică și îi caracterizează astfel pe locuitorii de aici: bulgarii sunt muncitori și capabili de solidaritate națională, sârbii caută să se apropie de noi, deși ne aflăm la remorca Vienei.

În starea de așteptare încordată ce cuprinsese această parte a continentului, cel mai nimerit era ajutorarea alor noștri la ei acasă, adică în Bucovina, Transilvania, Macedonia sau Serbia (unde erau 83 de sate românești) deoarece toți așteptau „hrană sufletească națională”.

Aceasta până în clipa izbucnirii războaielor balcanice, încheiate cu Pacea de la București (1913). Participarea României, încheierea păcii, publicarea *Cărții verzi* justificative, modificările teritoriale în avantajul nostru și cum le vom gestiona – iată tot atâtea teme incitante, atât pentru deputat cât și pentru istoric.

În prima clipă, până la limpezirea lucrurilor, toți au fost datori să se abțină în Parlament de la comentarii, ca să nu creeze incidente neplăcute pe plan internațional. Odată pacea încheiată, aprecierile devin îngăduite. Iorga, deși rămâne o voce singulară, e rezervat în privința anexiunilor teritoriale ale României. Cadrilaterul îi pare „numire tot așa de proastă ca și bucuria de care e întovărășită”. Ba unii vroiseră și Rusciuk, Șumla, Varna, Vidinul și ieșire la Marea Egee, în care „să plutească iluziile noastre puțin sănătoase”.

Demonstrația istoricului în legătură cu anexarea Silistrei e impecabilă: cetatea și un spațiu înconjurător de 3 km au revenit României dar bulgarii, pentru care invidierea vecinului de la Nord e o „virtute națională”, își vor lua revanșa oropsind elementul românesc din Macedonia bulgărerască (unde numărul conaționalilor noștri, al aromânilor, rămânea incert: 500 000? 1 000 000?) Apoi Iorga e nemulțumit că noi am acceptat servili protocolul de la Petersburg, prin care aceștia nu sunt reținuți cu numele propriu ci cu cel peiorativ de *cuțovlahi* (valahi șchiopi). Diplomația, o definește el, e un „continuu joc de dibăcie cruțătoare”. Din păcate, cei de la ministerul român al Afacerilor Externe s-au aflat mereu într-un provizorat nenorocit, pierzând „realitatea Răsăritului” și urmând slugarnici politica austro-ungară. Această „nulitate voită” devine primejdioasă.

Semnalul de alarmă legat de opțiunile noastre internaționale e lansat acum, în lunile imediat următoare încheierii Păcii de la București. Și apelul, nu lipsit de dramatism, se adresează în primul rând Parlamentului, căci suntem o „țară de avocați” și Parlamentul este așijderi. E datoria deputaților de a găsi acele argumente, izvorâte din tradiție, din istorie, care să plaseze România în poziția cea mai avantajoasă pentru vremurile ce se apropie.

Iorga este o adevărată Casandră și forța cu care cere factorilor de decizie ai țării să se desprindă de politica pro austro-ungară, de fapt politica contelui Tisza, „violența întruchipată, îndărătnicia nebiruită, lipsită de orice sentiment de dreptate și de umanitate”, își află rezonanța așteptată.

Cu două zile înaintea Consiliului de Coroană din 20 iulie 1914, care hotărârea așteptarea, Iorga recomanda „neutralitatea demnă” iar din această Românie „mică, sfâșiată și măcinată de discordii vom face altceva decât contrafacerea modernă a organizării politice fanariote”, vom face „un stat național și politic”.

În momentele de cumpănă ale războiului, nimeni n-a știut mai bine ca Iorga ce și cum să spună mai bine spre a-i îmbărbăta pe cei slabi. Că glasul său a fost auzit, că majoritatea concetățenilor săi au înțeles îndemnul din

decembrie 1916 – rezistență până la capăt – și apoi dreptul românimii de a se impune „ca stăpânire în orice colț al pământului pe care l-a locuit”, o dovedesc faptele.

În 1907, la începutul carierei sale parlamentare, venerabilul Dimitrie Sturdza, altminteri prețuitor al istoricului, dar suficient ca orice politician bătrân cu succese incontestabile în spate, îl ironiza pe Nicolae Iorga pentru morișca din cap care făcea să-i vâjâie nebunește gândurile. În 1919, același Iorga e ales președinte al Camerei României.

E greu a spune care au fost subiectele predilecte ale lui Iorga în Parlament. Cititorul va constata că plaja temelor e impresionantă și nicăieri nu s-a manifestat ca diletant. O notă aproape de exaltare, izvorâtă din implicarea personală în multe cazuri, e sesizabilă atunci când se dezbate proiecte din sfera culturii.

Condiția Teatrului Național, crearea Comisiei Istorice a României, restaurările contestabile ale arhitectului francez Lecomte de Noüy, învățământul, monopolul fabricilor de hârtie ori comemorarea, cu fastul convenit, a unor evenimente istorice – iată ce stârnește în chip special verbul istoricului în răstimpul 1907-1917.

Pentru el teatrul nu e „local de distracție”, „artă pură” ci armă de luptă și cu vădită plăcere rememorează, pentru colegii din Parlament, începuturile instituției în cele două Principate, traducerea din Shakespeare, Molière sau Goethe. Apoi opera de pionierat a lui Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Costache Negruzzi sau Ion Ghica, pentru a da trăinicie teatrului la București sau Iași.

Din această perspectivă, liberalitățile ce-și îngăduie directorul Teatrului Național din București, Alexandru Davilla, i se par scandaloase. În loc să facă operă de educație națională, de moralizare a societății, acesta privilegiază teatrul bulevardier pentru „coconași” bogați, superficiali, dornici doar de spectacol. Mai mult, admite ca pe scena Teatrului Național, această „proprietate națională”, să se joace în franțuzește! Și Iorga rămâne surd la motivațiile factice ale celui atât de susținut de toți miniștrii de Culte și Instrucțiune Publică (de care depindea Teatrul Național): rentabilitatea, preferințele publicului, excedentul bugetar izvorât din prezentarea unor asemenea „porcării”, cum le numește necruțător Iorga.

Bucurându-se de o faimă solidă și de o putere „covârșitoare”, poate și fiindcă era fiul doctorului Carol Davilla, cel atât de respectat în amintirea contemporanilor, Alexandru Davilla își permisesese cu aceeași ușurătate, organizarea unor spectacole *ad pompam* la Arenele Romane, prilejuite de Jubileul de 40 de ani de domnie ai regelui Carol I. Iorga nu-și economisește sarcasmele, ironia, batjocura ca să nimicească administrarea nepotrivită a acestuia.

Și are succes. Adunarea, în urma unei moțiuni subscrisă și de istoric, îl silește pe ministrul tutelar să-l suspende.

Ceea ce Kogălniceanu ar fi numit „o campanie de limbă”, poartă Iorga în legătură cu Comisia Istorică a României, al cărei președinte va ajunge peste ani. E o nouă dovadă, alături de Consistoriul Superior, de ingerința brutală a autorității centrale în funcționarea unei instituții culturale. Cu un buget ridicol și personal puțin, Comisia ar fi trebuit să copieze opera Societății germane de istorie veche, imitând colecția *Monumenta Germaniae Historica*. Alegerea membrilor o făcea ministrul, tot el aproba cutare editare de cronici și foarte curând o va suspenda pentru că „n-a lucrat deajuns”. Nu e nimic mai rău decât „să te joci cu entuziasmul pentru știință”, exclamă Iorga.

Dacă în cele din urmă Comisia va reînvia, nu la fel s-au petrecut lucrurile cu restaurările operate, la cererea autorităților române, de arhitectul francez Lecomte de Nouÿ. Agreat de familia regală și devenit prin aceasta intangibil, bătrânul și bolnavul arhitect, aflat în țară de mai bine de 30 de ani, obținea fonduri după poftă și restaura în aceeași manieră. „Numai vandalii dărâmă clădirile istorice”, își începe, pe bună dreptate, ieremiada Nicolae Iorga. Francezul dărâmasese cu dinamită mitropolia din Târgoviște, punând în loc ceva ciudat, „o biserică de fantezie”. La Curtea de Argeș făcuse o biserică ce „nu prea semăna cu cea veche”. Ba adăugase acolo, el restaurator, un palat regal nou, într-un curios „stil rococo”. Avea leafă de două ori și jumătate mai mare decât un ministru iar statul român îi deconta insecticidele, retribuiția diferiților servitori, șevaletele și culorile colaboratorilor, deși creația efectivă a acestora rămânea tainică. Și exemplele puteau continua. Adunarea era acum chemată să aprobe transferul abuziv de fonduri de la Comisia Monumentelor Istorice (care lucra „ieftin și bine”, sub conducerea arhitectului român Ghica-Budești) către operele discutabile ale francezului, ceea ce desigur Iorga nu poate concepe.

Favoritismul își face simțită prezența și în învățământ căci „în toate ale țării a pătruns politicianismul”. De aceea Parlamentului i se cere să aprobe crearea a 21 de catedre universitare noi, adică la îndemâna celor care s-au sacrificat pentru partid, ricanează Iorga. În fața protestului său, ministrul dă înapoi: nu se crează nimic nou, catedrele existau dar... erau neocupate. Atunci Iorga replică tăios: „Inventăm în materie de logică, înființăm ce este!” În realitate el dezvăluie aranjamentul. Această creație adusă pe ușa din dos favoriza în primul rând facultățile de Drept. Se promovau oameni care nu scriseseră nimic ca să devină „bărbați de stat oculți”, „profesori ambulanti”. De câtă autoritate mai dispunea Universitatea, putea judeca oricine: o licență universitară era obținută la Iași prin înroșirea de către ministru a bilei negre primită de candidat acolo.

Există un domeniu unde Iorga este absolut în elementul lui; nu admite replică și are tot timpul câștig de cauză. Este cel al istoriei, al aducerii ei în actualitate, cu fastul cuvenit. Astfel, în locul modestelor comemorări școlare, cu recitări și cânticele, el cere ca cei 50 de ani de la Unirea Principatelor să fie „un moment de tresărire a mândriei naționale”, cum fusese în 1904 sărbătorirea lui Ștefan cel Mare sau, în 1908, amintirea revoluției de la 1848, adevărată „lecție de civism”.

Imaginile antitetice sunt un lucru obișnuit în oratoria lui Iorga și, trebuie să recunoaștem, foarte eficient. El amintește că anul urcării pe tron a principelui Carol de Hohenzollern fusese sărbătorit printr-un jubileu „luxos, strălucit și puțin cam pretențios”, în vreme ce Unirea și oamenii ei erau lăsați în uitare. Nici după 60 de ani cel care întruchipa Unirea nu avea o statuie la Iași. Tot acum cere ca rămășițele acestuia să fie transportate în capitala Moldovei căci zac la Ruginoasa. Luat de valul perorației, el spune nedrept că principele e acolo „cum se îngroapă un asasinat de făcătorii de rele”. Folosirea hiperbolei nu-și are noima; înmormântarea lui Alexandru Ioan Cuza, în 1873, s-a făcut cu emoție și evlavie, plâns de o țară întregă îndurerată iar clopotul de la Ruginoasa a bătut neîntrerupt 40 de zile până s-a fărâmat. Nici Kogălniceanu, „cea mai luminoasă minte, cea mai înzestrată personalitate politică care s-a născut în epoca noastră pe acest pământ”, nu se bucură, după părerea sa, de respectul și grațitudinea postumă cuvenită. Cere, prin urmare, ca sărbătorirea Unirii Principatelor să se facă „cu pompă”: armată, steaguri, membrii Parlamentului prezenți *in corpore*, slujbe de pomenire, alaiuri istorice.

Adunarea va vota în acest sens dispozițiile de rigoare.

Cunoașterea istoriei, cultivarea spiritului, propaganda națională inteligentă, mai ales printre românii aflați în afara hotarelor regatului – toate devin posibile doar cu ajutorul tipăriturilor. Și Iorga, tipograf el însuși, în primul rând la Văleni cu *Datina românească*, lansează o adevărată filipică împotriva monopolului instituit în ceea ce privește distribuția hârtiei. E o acuză la adresa liberalilor, mai precis a „dinastiei” Brătianu, acționar majoritar la fabrica cea mai proeminentă – Letea. Hârtia românească e de calitate inferioară și vândută statului, printr-un aranjament oneros, cu 20-25% mai scump. Apoi fabricile, constituite în „Majestatea sa” cartelul, obțin continuu înlesniri, scutiri, amânări și mai ales monopolul distribuirii pe piața românească. Așa cum citește atent fiecare proiect de lege și își ascultă colegii în Cameră, tot astfel vine perfect pregătit pentru această interpelare. El intră în detalii privind hârtia românească „de pomină”, scumpă, rea, de puțină valoare, grea, costă mult la expediție și e protejată de concurența importatorilor căci nu le face față.

Dar e mai mult decât atât.

Neîmplinirile societății românești, recentele răscoale, persecutarea românilor în monarhia bicefală vecină, absența edițiilor complete a operei unor oameni de seamă ai istoriei noastre, spre a avea „conștiință de ce suntem” – toate izvorăsc din ignoranță, din lipsa de educație. Și acestea nu se pot corecta decât printr-o avalanșă de cărți ieftine, bune, ușor de răspândit.

Cum a făcut totdeauna la catedră, Iorga se dăruie cu totul și la tribună. Nu e mânat de arivism politic ci doar de dorința de a-și face datoria civică. În același timp e conștient de valoarea sa. În 1930, când a primit titlul de doctor *honoris causa* al Universității din Oxford, în *laudatio* l-au numit „Titus Livius al Daciei sale Transalpine”. De aceea răspunde tăios, chiar agresiv, celor care îi contestă vorbele și mai ales unele caracterizări (Mihai Viteazul, Nicolae Bălcescu), pretinse a exista în lucrările sale de istorie.

O face ridicând, după obiceiul din Parlament, chestiunea personală. Și aici intervine pentru noi, cei de azi, nevoia, ba chiar datoria de a-l justifica pe istoric, a-i găsi motivația pentru unele acțiuni din acel timp.

Iorga a fost omul care s-a exprimat totdeauna liber, care a refuzat compromisurile. Dictaturile au avut în el un dușman ireductibil. De furia oarbă a uneia a căzut victimă însângerată ca ființă umană; următoarea dictatură, cea de expresie comunistă, i-a pus opera la index, i-a redus-o la calitatea de „produs burghez” și a interzis mai multor generații accesul la inestimabilul patrimoniu de informație și spiritualitate reprezentat de lucrările sale. Una din acuzele majore ce i s-au adus a fost naționalismul și respingerea totală a ideilor socialiste, anarhiste, aduse toate din afara hotarelor țării și menite să destabilizeze, să șubrezească statul român. Explicațiile lui Iorga au rămas sub obroc. Or, de această dată ele ies la lumină, limpezi, întemeiate, credibile și vai! după experiența traumatizantă postbelică, a impunerii unui regim de viață după model străin, cu valoare premonitorie uimitoare. E vorba de agitațiile socialiste, de propaganda internaționalistă a dr. C. Rakovski, de limbajul incredibil al presei puse în slujba unor idei distructive („Calendarul muncii”, „România muncitoare”). Deopotrivă, de replica dată de studenți acestor manifestații. În mod surprinzător, dar pe deplin întemeiat, Iorga nu respinge pur și simplu socialismul, sindicalismul și alte isme, ci caută să le analizeze resorturile intime, să înțeleagă unde e veriga slabă ce le face posibilă penetrația în rândul maselor muncitoare. Totul se reduce, în fond, la un cuvânt: *Mizerie*. Ca să-și susțină teza, face apel la constatările dr. Popescu, trimis chiar de autorități să constate condițiile de viață ale muncitorimii în diferite stabilimente industriale. Concluziile sunt cutremurătoare: locuiesc ca troglodii, ziua de lucru are 12 ore, copiii sunt exploatați nemilos, la *Steaua Română* (exploatarea petroliferă de la Moreni) grajdurile arată mai bine decât

locuințele oamenilor; orfelinatele, azilurile, spitalele lipsesc. Promiscuitatea se face simțită la tot pasul. Și atunci cum să nu fie Rakovski socotit un Mesia, cum să nu capete un formidabil ascendent asupra minților acestor ființe îndobitocite iar promisiunile sale, presărate cu „ură și răzbunare”, să pară credibile?

Astfel, redresare rapidă, reforme radicale, restructurarea din temelii a instituțiilor țării, susținerea neîntârziată a populației majoritare (țărani), cu care din nenorocire nici un guvern nu se identifică sincer, sunt singurele remedii pentru distrugerea himerei socialismului victorios.

Într-o vreme de cinism acut, de schimbare năucitoare a criteriilor axiologice, când tradiția e ignorată iar istoria a ajuns Cenușăreasă, readucerea în discuție a prezenței unui istoric de statura lui Iorga în forul legislativ al țării invită la reflecție.

Evident că nu poate fi vorba de prototipul deputatului. Dar a-l urmări pe Iorga, așa cum e posibilă acum analiza participării lui Kogălniceanu la dezbaterile parlamentare, dă măsura capacității unor români de excepție de a cerceta atent portofoliul legislativ, de a-l discuta întemeiați pe o cultură formidabilă, izvorâtă mai ales din cunoașterea trecutului. Atenți până la pedanterie cu textul de lege, asemenea oameni au putut șlefui, modela, ameliora importante prevederi legislative.

Inițial, Iorga a refuzat înregimentarea în vreo formațiune politică, chiar dacă a scris nestingherit în ceea ce s-a numit „presa de partid”. Ulterior, prin întemeierea Partidului Naționalist Democrat (1910), vocea sa a reverberat dincolo de ușile Parlamentului, de paginile *Dezbaterilor parlamentare*, pătrunzând în păturile largi ale populației. Fără discuție, această creație a răspuns unei nevoi acute de echilibrare a climatului politic; în același timp nu se pot ignora derapajele, dintre care cel mai pernicios rămâne antisemitismul. Analizându-l cu luciditate, nu putem da curs pildei românești de prostie de a arunca, odată cu apa, și pruncul.

Prezența lui Nicolae Iorga în Parlament nu îi definește doar mai pregnant propria personalitate dar, prin tematica abordată, oferă o interpretare magistrală a faptelor petrecute în epocă. În plus, ne silește să admitem că Parlamentul poate fi o arenă de dezbateri constructive, unde ambiția, cultura, talentul trebuie puse în slujba binelui public. Această perspectivă ne-a îndemnat, odată în plus, să începem republicarea discursurilor parlamentare ale istoricului.

I

ÎN CHESTIA AMNISTIEI RĂSCULAȚILOR ȚĂRANI

(12 iunie 1907)

Răscoalele țărănești, izbucnirea unei îndelungate și nemeritate suferinți sociale pe care ațâțarea, de orice natură, n-o putea crea, ci era doar în stare să grăbească momentul manifestării ei tragice, se potoliseră în cel mai sălbatec fel ce se poate închipui.

După ce se ucisese fără cruțare, după ce sate fuseseră aprinse și temnițele umplute de vinovați și nevinovați, pe care-i urmărea o ură de clasă neîmpăcată, alegerile se făcură cu oamenii obișnuiți și în felul obișnuit, afară de prea puține excepții.

Nu se știa încă în de ajuns cu câtă criminală nepăsare fuseseră jertfite mii de vieți omenești, împotriva omeniei și a legii, căci starea de asediu pe care guvernul avea voie s-o proclame nu fusese proclamată și nicăiri tribunalele marțiale n-au funcționat, când în iunie, Camerele fură deschise în ședință extraordinară.

Discursul Tronului, cetit de primul-ministru, nu cuprindea nimic. Guvernul era hotărât să nu dea nici o lămurire în nici o privință; deputații, aleși prin voința și mijloacele guvernului, nu cutezară a cere socoteală acestuia; opoziția conservatoare, reprezentată prin aleșii fâțiși ai guvernului, era mulțămită de groaznica operă pe care liberalii o săvârșiseră pentru a răzbuna marea proprietate și marea arendășie.

În astfel de împrejurări, când, pe lângă aceasta, o nouă aprindere a răscoalelor se putea aștepta din zi în zi, s-a dezvoltat interpelarea ce urmează, de un deputat pe care calculele urii ca și naivitatea necunoștinții și slăbiciunea minții îl arătau cu degetul ca instigator de căpetenie al răscoalelor și ca un periculos anarhist.

Onorată Cameră,

Țin să mulțănesc mai întâi onoratei Camere pentru desăvârșita liniște și urbanitate cu care a ascultat anunțarea interpelării mele¹.

Mi-ar fi părut foarte rău dacă anunțarea acestei interpelări ar fi fost primită cu semne de dezaprobare sau de dușmănie, precum nu mi-ar fi părut bine dacă anunțarea acestei interpelări ar fi fost primită cu semne de simpatie.

Camera aceasta are o menire cu totul deosebită de Camerele celelalte. Este o Cameră aleasă în jurul unui program definit și ea este menită să aducă programul acesta la îndeplinire.

Aceasta este o Cameră de reforme, venită după o mare criză, după o mare nenorocire națională.

Prin urmare, într-o astfel de Cameră, dacă trebuie să se audă toate părerile, părerile acestea trebuie să fie primite cu o liniște desăvârșită.

Ar fi o adevărată nenorocire dacă, după atâtea Camere zgomotoase, pasionate sau sentimentale, aceasta ar fi o Cameră sentimentală, pasionată și zgomotoasă.

Mi-a părut bine că mi s-a îngăduit să dezvolt această interpelare în sesiunea extraordinară, fiindcă dacă nu toate părerile se vor primi, cel puțin este bine ca, de la început, toate părerile să fie exprimate.

Acum, părerea mea în mai multe chestiuni nu este aceeași ca și a majorității acestei Camere. Cu toate acestea este un punct comun între mine și această majoritate, anume că eu, ca și majoritatea acestei Camere, am fost ales² pe baza manifestului dat în numele Măriei Sale Regelui în luna martie trecut, manifest care rămâne să fie lămurit de guvernul Măriei Sale Regelui, și manifest care nu trebuie amintit fără să se scoată de toți deputații acestei Camere strigătul de „Trăiască Măria Sa Regele democrat, trăiască Regele care a făgăduit reforme“.

Prin urmare, pe baza acestui program sânt aleși cei mai mulți dintre deputații acestei Camere. Însă, dacă părerile mele nu sânt aceleași cu părerile deputaților care se află aici, este bine ca și aceste păreri să fie exprimate și socot că, atunci când voi arăta ce cred în cutare sau cutare chestiune, se va primi arătarea părerilor mele cu acea seninătate și stăpânire de suflet care se cuvine.

Eu, din partea mea, dacă aş auzi pe un deputat foarte conservator, pe un partizan al părerii că cinci mii oameni pot să ceară jertfa a cinci milioane de oameni, l-aş asculta cu toată liniştea, pentru că și aceasta este o părere, și toate părerile trebuie arătate. Precum, dacă s-ar fi ales în alegeri un deputat socialist, aş fi ascultat cu toată liniştea, deși n-ar fi fost nouă pentru mine, enunțarea principiilor socialiste, și fiindcă s-a zis că există un curent anarhist, pe care nu-l cunosc, dacă ar fi ales un deputat anarhist, l-aş fi ascultat potrivit cu toată cuviința și bunăvoința cu care ar fi făcut expunerea principiilor sale în această privință.

Rog să nu fiu bănuit că prin interpelarea aceasta caut să fac a se pierde vremea; voi fi foarte scurt în expunerea tuturor celor patru puncte care compun interpelarea mea și, prin urmare, cred că nu va fi o pierdere de vreme; ci încă va fi un câștig de demnitate. Pentru că îmi închipui că o Cameră, și mai ales o Cameră aleasă în acest moment, când poporul nostru se află în oarecare grad de dezvoltare a conștiinței sale, o Cameră ca aceasta nu poate fi convocată pentru a nu auzi nimic, pentru a se constitui numai birourile și pentru a se amâna, pe urmă, la toamnă.

Mărturisesc că am o idee foarte înaltă de misiunea noastră a tuturor; am un fior de demnitate deosebită din momentul în care am intrat în această Cameră. Mă simt părtaş al unei părți mai mari sau mai mici a maiestății care se găsește întrupată în această reprezentare națională și, dacă în unele cazuri autoritatea guvernului asupra unei părți din Cameră e mare, nu trebuie să se uite că întâi vine Camera, pe urmă vine guvernul, care trebuie să fie ales de factorul cel mai înalt constituțional din această țară, din majoritatea Camerei și după vederile Camerei.

Deci, sentimentul acesta de demnitate al Camerei, care află un răsunet în inima mea, nu ar putea lăsa să se strecoare această sesiune extraordinară fără ca în ea să fie vorba, răspicat, de problemele cele mari care preocupă întreg poporul nostru și pentru rezolvarea căror probleme ne aflăm aici în Parlament.

Rog să se creadă că nu servesc nici o intrigă, căci nu am talentul de intrigant și intriga nu poate răzbate în conștiința mea, cu desăvârșire curată, ceea ce formează însușirea mea de căpetenie și temelul ființei mele publice în această țară.

Prin urmare, zic, nu vreau să pregătesc greutăți guvernului, nu vreau, cum se zice de obicei, să întind o cursă uneia sau mai multora din persoanele răspunzătoare care conduc în momentul acesta țara. Nu vreau să silesc pe cineva la anumite declarații care i-ar face rău sau care ar fi o stavilă în dezvoltarea acțiunii sale.

Intrigant nu am fost, intrigant nu pot să fiu și intrigă nu pot să fac vreodată; și nici nu pot să mă împac cu ideea că un deputat al Camerei române ar servi o intrigă supt orice raport.

Și nu numai atât, dar în interpelarea aceasta nu am nici scopul de a face, cum se zice, un debut; debuturile se fac la teatre și la circuri, și ar fi cu mult mai prejos de demnitatea noastră a crede că unul dintre noi ar fi nerăbdător pentru debutul lui.

Iarăși nu înțeleg această Cameră ca două tabere, dintre care cea mai mică pândește pe cea mai mare și, fără să se gândească la dreptate sau la răspundere, caută să pregătească dificultăți taberei celei mari și întrebuițează, să zicem, un deputat independent, pentru ca, în condiții mai bune, să pregătească astfel nouă și mai grele dificultăți.

Eu nu socot că menirea noastră este aceea de a ne urmări, de a ne pândi, de a ne atinge, de a ne jigni, de a ne împiedeca unii pe alții. În Camera aceasta sânt liberali, conservatori mai puțin, și întâmplarea sau un anumit fenomen sufletesc în poporul nostru a făcut de s-a ales și un deputat independent.

Față de această situație avem toți menirea de a colabora după puterile și după luminile noastre la opera cea mare de reformă. Unii înțeleg această operă într-un fel, alții o înțeleg în alt fel; toți însă o înțeleg într-un mod cinstit și astfel putem sta la vorbă. Căci n-am venit doar ca să ne arătăm unul mai

dibaci decât celălalt, sau mai meșter la cuvinte decât celălalt, sau mai experimentat în anumite întorsături politice decât un altul, și a face în felul acesta șicane unor anumite persoane. Aceasta mi se pare cu totul nedemn de noi și, prin urmare nu eu voi fi acela care, la începutul activității mele de deputat, voi încerca să arunc o intrigă.

Sânt absolut independent, am deplina conștiință a datoriei care mă apasă și nu cer de la d-voastră aplauze, fiindcă acelea ar fi o dovadă de sentimentalism din partea acestei Camere și Camera trebuie să stea rece față de toate părerile și să le judece și nu-mi trebuie neîncetat semne de aprobare sau de dezaprobare, care și acestea din urmă ar fi un semn de sentimentalitate ce mi s-ar cuveni doar atunci când aș minți sau când aș insinua lucruri urâte.

Vă rog să binevoiți a mă asculta, trecând peste slabul talent de vorbă pe care pot să-l am, peste cunoștința de drept care, o spun de la început, îmi lipsește cu desăvârșire, alta fiind chemarea mea în societate, și peste neînsemnătatea mea politică, căci n-am încă decât cunoștințele mele și merite particulare în domenii speciale. N-am în țara românească, în puterile constituite, nici o aderență și simt doar în jurul meu un curent destul de puternic, de viitorul căruia însă nu pot să-mi dau samă.

Ascultați astfel în mine glasul, întrupat într-un om, al acestui curent, precum și voința acelor 1100 de alegători din Iași care, fără nici un interes și fără nici o intervenție, m-au trimes aici.

D-lor, nu este îndoială că zilele în care trăim sânt zilele cele mai triste și mai pline de răspundere din ultima jumătate de veac.

Ne găsim a doua zi după răscoale³ care se pot numi revoluție. Acum cuvântul de revoluție nu trebuie să însemneze întotdeauna ceva rău; sânt revoluții rele care aruncă un popor înapoi, dar sânt și revoluții bune care strămută un popor înainte. Revoluție înseamnă o schimbare răpede a unei stări de lucruri, și noi sântem chemați să facem, în împrejurările prin care trecem, o revoluție binefăcătoare: a da la cinci milioane de români o situație materială și morală la care au dreptul și care trebuie să li se dea, dacă voim ca această țară să trăiască mai departe.

A trebuit, pentru a fi vorba de o schimbare ca aceasta, să vie răscoalele țărănești. Toată lumea știe în ce împrejurări s-au săvârșit aceste răscoale.

Eu sânt istoric și am căpătat de multă vreme acea stăpânire de mine, însușirea aceea a înlăturării părții personale și aceea înlesnire de a grupa în jurul unor idei fapte petrecute în fața ochilor miei sau aflate din izvoare sigure. Să mi se deie voie să expun pe scurt care a fost dezvoltarea acestor răscoale țărănești.

Că țărănimea noastră este cea din urmă dintre țărănimile din Europa, supt toate raporturile, în această privință nu poate să existe îndoială. În nici una din țările Europei, nici chiar în Turcia, nici o țărănime nu a rămas înapoi ca țărănimea din regatul român.

Nimeni nu poate să fie făcut răspunzător de aceasta; sânt așa de mulți factori, încât căutarea răspunderii s-ar pierde cu desăvârșire.

Țărănimea aceasta este săracă, nu știe ce să facă din timpul său, țărănimea este împiedecată, de multe ori, a face cu timpul său ceea ce ar crede de cuviință și ea nu are nici un amestec real în viața publică.

Acestea sânt lucruri care nu se pot contesta. Nu pot să zic că vinovat este cutare sau cutare curent, sau cutare grupare, sau cutare partid, dar asupra faptului nu există contestație.

Acum, țărănimea aceasta, dacă s-ar fi resemnat a trăi în această stare, lucrul ar fi fost foarte satisfăcător pentru ordinea publică, dar nu și pentru viitorul României. Căci viitorul României nu se poate răzima, după cum nu se poate răzima viitorul nici unei țări, decât pe mulțămirea celei mai mari părți dintre locuitorii pământului național, pe conștiința care unește pe cea mai mare parte dintre locuitorii acestui pământ.

Anume motive au făcut ca în masele poporației să izbucnească vechea nemulțumire.

Vedeți, ele intră azi în legătură cu orașele prin serviciul militar, prin cultura adusă în sate, prin necesitățile economice ale acestor orașe, prin anumite influențe care vin de la orașe, prin anumite elemente omenești care se duc din sate către orașe. Și într-o bună dimineață ne trezirăm cu o răscoală.

Ea a izbucnit în Moldova, în județul Botoșani, și știți pentru care cauză a izbucnit acolo. Au fost trusturile care purtau războiul între ele, trustul Fișereștilor și trustul lui Juster.

În lupta aceasta s-a întrebuințat și o făgăduială, dintre acelea pe care, din nenorocire, deseori le-au întrebuințat și candidații de deputați la colegiul al III-lea.

S-a zis că falcea se va da în arendă cu un anumit preț; țărani au auzit acest lucru, au crezut că nu este numai o făgăduială, au crezut că porunca vine mai de sus, și de aci, pentru falcea cu un anumit preț, s-au început turburările din Botoșani.

Cine știe cum trăiește țărănimea din județul Botoșani, cine știe că evreimea este acolo, nu numai stăpână pe orașe dar, de o bucată de vreme, stăpână și la țară; cine știe că evreul este negustor și, prin urmare, poate trata pe țăran numai ca negustor, căutând să stoarcă, la un capital mic, cu cel mai mic risc, cel mai mare câștig din cea mai mică plasare de fonduri, va înțelege de ce a plecat răscoala de acolo. Deci țărani se duceau în diferitele târguri, manifestau zgomotos, sfărâmau geamuri și, în unele cazuri, se zice, nu pot să afirm nimic, ar fi luat și mărfuri din prăvăliile pe care le-ar fi devastat.

Armata a încercat să-i potolească; poate că nu a procedat cu o prea multă cunoștință a psihologiei țăranilor. În sfârșit, s-a ajuns la conflicte cu armata, la moarte de om, ceea ce a fost o adâncă durere pentru noi toți.

Nu cred că există român, oricare ar fi părerile lui politice, căruia să nu-i sângere inima pentru acest fapt, oricât de ilegală și oricât de brutală ar fi fost această mișcare în care s-a vărsat sânge românesc pentru folosul altui neam, admițând chiar că neamul acesta ar fi înfățișat toată legalitatea de pe fața pământului.

De acolo răscoala a sărit în anumite județe din Muntenia. Fac apel la conștiința fiecăruia din d-voastră, d-lor deputați, să-și amintească în ce împrejurări s-a făcut această sărire, care arată mai bine ca orice că avem a face cu un fenomen elementar, provocat de motive economice, singurele care pot răscula mulțimea, pentru că numai foamea pune arma în mâna omului sărac în contra celor bogați, și că nu a fost o organizație făcută în orașe și nici o organizație venită de peste hotare.

Căci ne-a ferit Dumnezeu de o organizație venită de peste hotare. Dacă s-ar fi știut ce se va petrece în România, dacă se luau măsuri de peste hotare pentru a înlesni revoluția țăranilor, această revoluție nu se mântuia cum s-a mântuit.

În Muntenia răscoala a sărit însă în județele acelea ce nu cuprindeau, pe marginea Dunărei, o poporație românească care să aibă o mentalitate românească și, desigur, elementul străin cel dintâi a sămănat cuvântul de ură între oamenii aceștia nenorociți și vrednici de toată simpatia. A fost elementul străin de poporul nostru, element de fapt jăfuitor, doritor de vărsare de sânge; căci românul nu este în adevăr plecat către jaf și este așa de milos încât vărsarea de sânge, chiar cu dreptate, e pentru dânsul cea mai mare durere.

Pe urmă răscoala a trecut în acele județe unde fusese pregătită printr-o propagandă pe care o știți în ce împrejurări s-a dezvoltat, pe care toată lumea o condamnă, cum o condamnă și eu în momentul de față, propagandă ce trebuia urmărită și oprită în anumite momente.

După aceasta s-au început răscoala și în unele sate din Oltenia; atunci represiunea a luat un caracter de energie de care voi vorbi îndată și care a fost îndreptățită oarecum de spaima orașelor că vor fi năpădite de bande ce vor pătrunde în cuprinsul lor. Măsurile luate au fost răpezi și uneori crude. Cu modul acesta răscoalele au fost înăbușite.

După înăbușirea răscoalelor, guvernul s-a găsit înaintea unui număr de oameni compromiși. Firește că oricine a luat ciomagul, firește că oricine a aruncat tăciunile, firește că oricine a strâns arme tăioase și a atentat la viața cuiva, la proprietatea cuiva, a făcut un lucru urât, necreștinesc și nelegal. Dar sânt atâtea și atâtea lucruri care sânt menite să aducă o rătăcire de spirite și să producă o stare de anarhie!

Prin urmare, dacă se ține cineva pe tărâmul legal, fără îndoială că nu poate să fie nici o discuție cu privire la fapta acestor oameni; ei sânt oameni care au călcat legea și legea trebuie să se răzbune.

Dar nu acesta este punctul meu de vedere. Căci nu se ține cineva numai de legi. Doar legile nu s-au coborât din cer, ci s-au alcătuit aici, pe pământ. Noi trebuie să ținem samă și de motive superioare: motive de dreptate, nu de drept, motive de umanitate și motive naționale și pe acești oameni să-i tratăm altfel.

Așa de mulți sânt aceia care au fost amestecați în răscoale, așa de mulți sânt aceia care erau gata să se amestece în răscoale, însă numai anumite împrejurări sânt care i-au împiedicat pe alții, fiindcă aceeași stare sufletească era și la unii și la ceilalți, așa de mulți sânt aceia care au mers și au atacat avutul oamenilor, așa de mulți sânt aceia care au lovit, din fericire sânt puțini acei care au fost făptași morali în răscoalele țărănești, încât nu pot fi aduși cu toții înaintea judecății și legea nu se poate răzbuna împotriva tuturor.

Din nenorocire, se știe, fără ca un partid să fie mai răspunzător decât altul, starea noastră de cultură morală este vinovată pentru aceasta; din nenorocire, se știe că noi sântem o țară fără administrație, o țară fără putere publică în cel mai adevărat și mai înalt înțeles al cuvântului. Știe oricine că agenții puterii publice nu sânt respectați, că agenții puterii publice nu sânt lăsați să lucreze. Prin urmare, când a fost vorba să se caute vinovații, atunci s-au întrebuințat două mijloace.

Sau au fost luați din grămadă acei care au fost mai ușor văzuți, acei care au fugit mai încet. Prin urmare, cei mai meșteri, cei mai inteligenți, deci cei mai bine pregătiți și cei mai vinovați au scăpat, nu rămâne îndoială. Astfel s-au luat din grămadă oameni care erau mai puțin vinovați decât ceilalți.

Al doilea sistem a fost acela de a cere informații în deosebite locuri cu privire la persoanele vinovate. Informațiile s-au dat adese ori de cei interesați; prin urmare, s-au dat de logofetii boierești, de alți funcționari administrativi de pe moșie și oamenii aceia au crezut că a venit momentul când pot să satisfacă anumite răzbunări.

Cunosc un caz când un preot din Moldova, din satul Șcheia, județul Roman, a primit înștiințare să spuie pe cine crede el vinovat. Și a stat omul, s-a gândit toată noaptea să găsească vinovații într-un sat unde nu se petrecuse nimic și să-și „facă lista“. Și a venit învățătorul, care era un om cumsecade, a venit proprietarul, care era un om milos, și i-au spus: „Părinte, nu poți să faci listă de vinovați, pentru un fapt care nu s-a săvârșit“. Știți ce a răspuns preotul? „Totuși, dacă mi-a venit înștiințare, este pentru un fapt care există, prin urmare și vinovați trebuie să existe“.

Puțin a lipsit să se facă lista și să aibă urmările pe care le înțelegem.

Prin urmare, au fost arestați, au fost întemnițați, au fost, să adăogim cuvântul, care iarăși este drept și nu cuprinde în sine nici un fel de muștrare specială pentru un anumit fel de persoane, ci înseamnă un păcat general, au fost bătuți, au fost schingiuiți, chiar în județele unde erau prefecti de cei buni.

Prefecți de aceștia buni mi-au mărturisit că nu au fost în măsură, atât este de rea starea morală în această țară, nu au fost în măsură să oprească opera de răzbunare de clasă și opera de răzbunare personală împotriva acestor nenorociți.

Iar acum oamenii aceștia se judecă. Se judecă de curțile cu jurați, dintre care unele au anumite dispoziții și altele alte dispoziții; dintre care numai foarte puține vor fi la nivelul acela moral de nepărtinire și vor avea simțul acela înalt de dreptate, vor avea cultura aceea deosebită care trebuie pentru a judeca astfel de fapte.

Prin urmare, iată ce se întâmplă cu judecarea acestor oameni luați din grămadă, care au stat în prevenție trei luni, cu judecarea acestor oameni care, împotriva legii, au fost bătuți, și unii mai rău decât bătuți; iată ce se întâmplă cu dânșii la judecarea de către deosebitele curți cu jurați. La Iași, unde fără îndoială s-a jefuit în anume sate din județ, la Iași, curtea cu jurați, în urma apărării unor călduroși prieteni ai țăranilor, achită. La Vaslui, un număr de proprietari pătrund în comisiunea juraților, judecă aspru și condamnă. Vinovăția e aceeași în Iași și în Vaslui; cei din Iași, după cele trei luni de prevenție, se duc înapoi acasă; cei din Vaslui, care n-au făcut mai mult rău decât cei din Iași, intră în pușcărie pe mulți ani de zile.

Mergem mai departe. În Pitești s-au săvârșit unele fapte care, în judecarea proceselor acestora au trezit indignarea generală, pot zice a tuturor locuitorilor acelu oraș. În vreo două sate din Argeș, unde n-a fost răscoală în adevăratul înțeles al cuvântului, unde s-au ars numai câteva curți boierești și s-au lovit, fără a-i răni, câțiva funcționari administrativi de pe acele moșii, acolo curtea cu jurați a condamnat un număr destul de mare de vinovați în fața legii, i-a condamnat la muncă silnică pe viață sau la un mare număr de ani de pușcărie. Ce s-a văzut în Pitești după această condamnare, cred că nu se va vedea adeseori în această țară și constituie o adevărată rușine pentru moravurile noastre. Un număr mare de femei, de copii, de bătrâni și de rude ale acelor nenorociți luați din grămadă, care aruncaseră și ei cărbunele aprins, care loviseră și ei în grămadă, rudele acestea cu jale au străbătut toate străzile acelu oraș, plângând pe ai lor ca și când ar fi intrat în mormânt.

Dacă se lasă să se desfășoare mai departe judecarea proceselor țărănești de curțile cu jurați, se va observa același lucru: o inegalitate absolută; într-un județ, achitarea răpede, în altele, condamnări exagerate, iar într-o a treia categorie, osânde de acelea care întrec toate marginile legii, care întrec toate marginile omeniei și care constituie, cum am spus, o rușine pentru noi.

Domnilor, dacă este să judece cineva lucrurile, nu din punctul de vedere al legii stricte, ci din punctul de vedere al dreptății, va avea să facă următoarea socoteală între aceea care merg înaintea juraților. Nu mă îndoiesc că sânt printre ei de aceea care au săvârșit omoruri. Poate să-mi vie greu și

mie să susțin că un om prins asupra faptului omorând, că omul acesta trebuie să fie cuprins în măsura amnistiei. Dar aceea sânt puțini, foarte puțini. Sânt atâția alții însă față de care nu se poate articula o vină precisă. Aceștia rămân, prin urmare, mai ales ca să tragă gloaba, aceștia rămân ca să primească pedeapsă.

Însă ei au primit înaintea judecării o pedeapsă fiindcă au stat în vreo închisoare cum a fost închisoarea de la Craiova, cu complicații de tifos, prin care alții au fost trimeși din viață înainte de a ajunge la acest soroc de judecată. Și apoi cei arestați au fost de trei, de patru, de cinci ori mai mulți decât cei care au să fie judecați.

Unii au fost luați din sate, fiind nevinovați, duși pe drumurile acelea strașnice de la sfârșitul iernii; au fost tratați cum tratează funcționarul administrativ la noi pe omul îmbrăcat rău, căci la noi sânt două dreptăți: dreptatea pentru cei îmbrăcați bine și dreptatea pentru cei îmbrăcați rău, una pentru cei din belșug hrăniți și alta pentru flămânzi. Este un păcat al timpului, și fiecare dintre noi ar dori să nu fie așa, căci toți sântem cetățenii aceluiași stat și ni se cuvin aceleași drepturi, care trebuie să fie respectate.

Au fost aduși, au fost ținuți rău, au fost trași la răspundere pentru un păcat pe care nu l-au făcut și pe urmă li s-a dat drumul.

Prin urmare, noi, societatea, clasa conducătoare, am săvârșit față de o mulțime de oameni un mare păcat, acela că i-am lovit pentru o vină pe care n-au făcut-o.

Deci, odată ce am fost așa de răi față de niște nevinovați, putem să fim mai buni față de aceea care au avut o parte de vină.

Dar să ținem sama încă și de faptul că, în judecare și osândă, nu există țară cu moravuri bune și țară de cultură care să aibă drept scop răzbunarea. Toate teoriile nouă în materie de drept penal spun că pedeapsa n-are alt scop decât să împiedece pe cineva de a săvârși răul mai departe, sau de a da un exemplu acelora care ar fi dispuși să săvârșescă o vină de același fel.

Acesta este scopul fiecărei osânde.

Să vedem dacă s-ar atinge acest îndoit scop condamnând pe țărani, adecă lăsându-i în sama unor curți cu jurați ca ale noastre, care-i pot condamna la pedepse enorme. Întâi, țărani aceștia fără îndoială nu se vor mai găsi în împrejurări de acelea încât să poată săvârși ceea ce au săvârșit odată. Învățătura a fost așa de strașnică, pentru noi aceasta este o învățătură și este și pentru ei, săracii; dar învățătura pentru noi a fost așa de grozavă când am văzut că se cutremură pământul supt picioarele noastre și opera mare a mai multor generații, și eu zic a tuturor generațiilor de la întemeierea Principatelor până acum amenința să fie sfărâmată. Prin urmare, a fost așa de strașnică învățătura noastră încât nu vom lăsa să se ajungă la nouă răscoale țărănești. Această Cameră va da, fără îndoială, reforme, va trebui să le dea, este cea

dintâi datorie a ei. De aceea am spus că nu înțeleg ca o astfel de Cameră să manifeste ambiții particulare, să reprezinte luptele clasice de partid, să întreție spiritul acela politic care atâta vreme a fost nenorocirea țării noastre.

Așa încât nu se poate zice că țărani „se vor învăța minte“ prin astfel de pedepse și nu vor face ceea ce au făcut cu ocazia turburărilor din urmă. Aceasta nu se poate, și dovada că țărani, dacă nu ar interveni hotărârea noastră fericită de a li da dreptatea pe care o au, ci i-am arunca iarăși în nedreptate și ilegalitate, noi, cei luminați, pe ei, cei neluminați, ar uita orice pedepse de azi. Dovadă că lucrul stă așa este ce s-a văzut cu prilejul turburărilor țărănești, acum în urmă, la Academie.

Academia are moșiile sale⁴, unde țărani sânt foarte bine tratați, și este un lucru foarte demn de laudă pentru o adunare de oameni așa de culti că au adus îmbunătățiri în condițiile în care trăiesc țărani de pe acele moșii și că vreau să li dea chiar și mai multe înlesniri decât le au astăzi.

La Academie au venit trei țărani din Tecuci, așa mi s-a spus; dacă nu spun adevărul, doresc să fiu întrerupt. Au venit trei țărani și au declarat că, chiar dacă doi din ei ar trebui să moară, iar cel de-al treilea să se folosească de eroismul cu care și-au jertfit viața, ei sânt gata să moară. Așa am auzit și cred că este adevărat.

Iată psihologia lor, iată punctul lor de vedere. Prin urmare, nu se poate vorbi de îndreptarea răpede prin osânde a psihologiei țărănilor. Acesta este sufletul țărănilor și nu se poate schimba prin luni de închisoare. Când omul își declară oricând că este gata să înfrunte chiar moartea, numai ca urmașii lui măcar să aibă o situație mai bună decât aceea în care au trăit generații întregi, poți lucra cu mijloace așa de mici ca articolele codului penal?

Deci, oricare ar fi partea „educativă“ în sentințele pe care le-ar da diferitele curți cu jurați față de țărani, care au astfel de idei și astfel de sentimente eroice și ilegale, ea nu va avea nici un efect.

Mai departe: în ce fel prin condamnările acestea s-ar exercita asupra țărănilor celorlalți o influență moralizatoare? Nu asupra acelor care au făcut mișcarea aceasta, dar asupra acelor care nu s-au amestecat de loc. Țărănimea noastră nu are cunoștința afacerilor publice, nu va afla decât într-o măsură mică, într-un fel pe care nu-l poate înțelege, ce pedepse s-au rostit împotriva țărănilor vinovați. Pe de altă parte, spiritul de clasă, aceasta o știe fiecare din deputații țărani și fiecare din dv. care ați fost în atingere cu țărani, acest spirit era din nenorocire așa de puternic și fusese provocat prin sentimentele noastre exagerate de clasă, încât ei nu vedeau în afară de marginile clasei lor. Căci iată ce s-a întâmplat la moșia Institutului Otetelișanu⁵ de lângă București, cum o spune d. Slavici, într-un articol tipărit în „Tribuna“. D-sa a auzit pe țărani zicând: „Ai noștri au făcut cutare lucru în Moldova; noi sântem datori să facem același lucru aici“. Și cu toate că administratorul moșiei este un om

bun, ei credeau că trebuie să treacă peste această bunătate, fiindcă era la mijloc un interes de clasă. Este și azi o stare de suflet care admite orice ilegalitate. Prin urmare, spiritul de clasă este cel tare și el nu poate face să pătrundă sentimentul de legalitate în clasa țărănească.

Atunci ce rămâne să facem? Rămâne ca guvernul să stăruiască pe lângă membrii curților cu jurați ca să fie blânzi? Aceasta nu poate s-o facă, fiindcă guvernul nu poate să intervină în conștiința juraților. Să facă el ca țărani să fie judecați de anumiți jurați, prin urmare guvernul să falsifice lista juraților? Aceasta iarăși nu se poate. Să interviev cu o grațiere? Aceasta ar însemna să se dea oamenilor încă odată iluzia unei comedii care se joacă în această țară, înseamnă să facem să se creadă că toate acestea sânt numai vorbe: îi aduci, îi judeci, îi condamni, îi trimieți acasă. În actul acesta înalt al dreptății ei nu ar putea să vadă decât o jucărie. Cu totul altfel ar fi dacă guvernul ar provoca iertarea, uitarea, pe calea care este mai legală.

Nu cunosc legile așa de bine ca să fixez condițiile speciale în care ar fi să hotărască amnistia, acelea în care ar fi să dăruim noi, sau guvernul, sau factorul constituțional cel mai înalt din țara aceasta, o asemenea amnistie. Dar cu totul altfel ar fi fost dacă factorul cel mai înalt din țara aceasta intervenia cu măsura de amnistiare pe care, trebuie s-o spun, întreaga conștiință publică o aștepta cu prilejul sărbătorii naționale de 10 mai.

Poate că vestea să nu fi pătruns în cercurile oficiale, dar eu, care sânt în contact cu multă lume, știu că acesta era strigătul care se desfăcea de pe buzele tuturor: să venim să vedem steagul tricolor, să venim să vedem iubita noastră armată, de care sântem mândri, dar să venim să vedem și oficialitatea chemată la sentimentul realității și al dreptății. Și, în acele momente, să se adaoge o stare de suflet nouă pe lângă sentimentele vechi, să ni se înalțe și altfel inima cu prilejul aniversării zilei de 10 mai. Adecă sentimentul milei să să răsfrângă asupra acelor care se găesc în straturile adânci ale poporului.

Amnistiarea aceasta ar fi avut darul de a împiedeca un mare număr de nedreptăți și ar fi avut și folosul că ar fi făcut pe țărani să înțeleagă că țara este și a lor și că nu există dreptate și milă numai pentru cei care stau sus, ci există și pentru acei care, cu fruntea sângerată, zac jos, învinși.

Actul acesta de amnistie ar fi o măsură care ar îndrepta în adevăr pe aceea care s-au prăbușit și i-ar ridica în rândurile oamenilor și în acelaș timp el ar face pe țaran să vadă că noi nu înțelegem o Românie confiscată, o Românie rezumată în câteva mii de oameni de la orașe, ci înțelegem să întemeiem o Românie adevărată, cu toate puterile și cu tot concursul lor.

În ceea ce privește amnistia, aveam de spus aceste lucruri. Acum Camera va judeca așa cum crede. Prevăd felul cum vor judeca aleșii colegiului al III-lea, deputații țărănimii, reprezentanții suferinților acestei țărănime, care, oricât de perfecte ar fi sentimentele lor de legalitate, trebuie să

aibă încă mai puternic sentimentul lor de simpatie umană, de frăție și sentimentul lor de milă. Și prevăd, iarăși, felul cum vor judeca deputații tineri, acei tineri care se inspiră de la sentimentul solidarității naționale în cel mai înalt înțeles al cuvântului, o solidaritate națională care, plecând din acest moment, ar ierta păcatele unora și păcatele altora pentru ca să scoată la iveală numai însușirile pozitive ale neamului nostru, și cu aceste însușiri pozitive să întemeieze un viitor modern, un viitor în adevăr civilizată pentru țara noastră.

Guvernul știe și alte lucruri decât cele pe care le știu eu, el cunoaște mai bine sistemul de legi căruia-i este supusă România de azi. Guvernul are, fără îndoială, și interesul său de partid de menajat, guvernul poate voiește să cruțe partidul celălalt.

Căci se vorbește mult de „armonie“. Vedeți însă, o armonie prea întinsă nu mai este o armonie. A se întinde o apă prea mult, așa încât să acopere tot ce ar putea acoperi, înseamnă să nu mai acopere în adevăr nimic. Nu este râu care să fie în stare a acoperi în întregime un șes imens și nu se află acea cruțare și iubire care să fie în stare a trece peste toate păcatele și a face dintr-un popor înțeleșt în luptă tragică o mare turmă fericită, unindu-se toată în același strigăt de... armonie supremă!

Guvernul deci va face ceea ce crede. Eu am spus ceea ce-mi impune conștiința mea, am spus ceea ce-mi impune datoria mea. Căci pe baza acestui program și din cauza acestor revendicări, și nu de altceva, am fost ales deputat în acest Parlament. Ca un strigăt al conștiinții mele revoltate, ca un cuvânt al inimii mele îndurerate, rog să fie primite aceste cuvinte. Hotărârea nu este a mea, este a d-voastră.

Acuma trec la al doilea punct al interpelării mele. Dacă prima parte a fost mai întinsă, asupra celorlalte puncte voi trece mai răpede.

Din nenorocire, în împrejurările în care se află țara noastră acum, nu este în puterea unui guvern, fie el cel mai bun dintre guverne, nu este în puterea, va să zică, a unui guvern să administreze cum vrea și să ia măsurile pe care le voiește. Directivele pot să fie foarte bune, însă aceste directive se pot falsifica, se pot întortochia sau strâmba de acei care ajung în atingere cu realitatea nenorocită. Și în adevăr că realitatea la noi este foarte nenorocită!

Simțul de datorie al fiecăruia, simțul de răspundere al fiecăruia, sentimentul de nepărtenire și de frăție umană, sentimentul de solidaritate națională sânt, din nenorocire, foarte puțin dezvoltate la noi, în sufletul celor mai mulți. Cred că aceasta o știe toată lumea.

Fără îndoială că guvernul, după nenorocitele evenimente ale răscoalelor fărânești, avea datoria de a statornici liniștea. Și este spre lauda guvernului actual că măcar într-o parte din județe a ales oameni de aceea care erau în stare, numai prin autoritatea lor morală, prin adâncă lor cunoștință de oameni, prin energia lor însuflețită de cele mai frumoase sentimente, să aducă liniștea

în județele care li erau încredințate. Astfel, cele mai multe județe din Moldova s-au găsit în mâna unor oameni excelenți din toate punctele de vedere, care au fost foarte mult atacați pentru aceasta, dar cărorora să nu li pese de aceste atacuri și în conștiința lor să fie liniștiți că și-au îndeplinit bine datoria. Chiar călcând puțin, ici și colo, legalitatea, ei au îndeplinit cu demnitate o funcțiune națională.

Prin urmare, în Moldova s-a procedat, desigur, foarte bine în opera de represiune. De când a venit guvernul liberal la putere, nu s-a ucis acolo. Județele s-au supus, unele după altele și dacă într-un județ, pe care l-aș putea numi, comandantul militar a făcut greșeala de a da o proclamație provocatoare, amenințând cu cele mai strașnice pedepse, îndată a intervenit prefectul, care i-a atras atenția că are să execute numai măsuri care sânt de ordine civilă și că nu trebuie să treacă peste aceste măsuri.

Așa s-a făcut în cele mai multe județe din Moldova. Mi se pare că s-a vărsat sânge numai într-unul din județele din sud-vest, unde un ofițer mai nervos, fiind insultat de un copil de țăran, a tras cu revolverul asupra lui și l-a rănit numai, cred.

Prin urmare, în Moldova lucrurile s-au petrecut așa cum trebuiau să se petreacă.

D-lor, clasele populare, când sânt sărace și au conștiință că sânt nedreptățite, când n-au cunoștința legilor, când n-au încredere în clasele conducătoare, pot să săvârșească fel de fel de lucruri.

Aceste clase n-au conștiința dreptului și nedreptului, a legalității și a ilegalității și procedează, deci, nu potrivit cu dreptul, ci cu pasiunea lor. Dar nu este același lucru cu noi, ceștia din clasa luminată. Această clasă a primit lumina școlii ca să înțeleagă că puternicului nu-i este îngăduit același lucru care este îngăduit celui slab în momente de desperare.

De aceea s-a dat instrucție claselor conducătoare: ca să înțeleagă că acela care are toate mijloacele în mână nu trebuie să le întrebuițeze pe toate, și cu atât mai puțin să treacă peste marginile lor. Cine a căpătat o cultură superioară trebuie să-și formeze și o inimă în raport cu acea cultură, să procedeze cu sentimente creștinești, de iubire de oameni, cu sentimente civilizate.

Nu este îngăduit unui om cult să abuzeze de puterea lui, căci aceasta ar fi o nenorocire, pe de o parte, și cea mai mare rușine, pe de altă parte.

Aici, în Muntenia, s-a numit un număr de prefecti tot așa de buni ca acei din Moldova.

Prefectul de Ilfov a știut să asigure Bucureștilor pacea și județului, pe care l-a străbătut îndată, liniștea desăvârșită. (*Râsete*).

Nu râdeți; eu aș râde doar de bucurie. Îmi pare bine și nu pentru că mi-e prieten. Sânt alții care mi-au fost prieteni, dar, pentru că au spus în acele zile anumite cuvinte și au făcut anumite fapte, în viața lor pot să coboare și stelele de sus și nu vor putea strânge mâna mea și o vorbă bună de la mine nu vor putea auzi. Deci, în județul Ilfov s-a făcut pace fără să se întrebuițeze mijloace barbare, și tot așa se putea face în toate județele.

Ei bine, nu s-a făcut așa în toate județele; în anumite județe au lucrat altfel funcționarii civili și demnitarii militari, și nu înțeleg să ating întreaga ordine a funcționarilor civili sau demnitarilor militari; să nu se răstălmăcească cuvintele mele. Dacă este un om căruia să-i fie drag de steagul tricolor și de uniforma românească, apoi mie îmi este drag, mie care știu câte s-au făcut supt acest steag, câte vitejii s-au săvârșit supt această uniformă. Înaintea acestui steag, care este al țării, mă descopăr; și în fața armatei, când ar trebui să lupte contra dușmanilor naturali, dându-ni dreptul nostru vechiu și sfânt, m-aș închina până la pământ.

Dar funcționarii civili și agenții militari au călcat puterile lor. Acesta este un adevăr pe care nu-l va contesta nimeni. Probe au ieșit destule. Sânt mulți care ar fi putut vorbi, dar frica i-a împiedecat; au fost însă unii care au vorbit. Este un funcționar de la Căile Ferate care, supt propria lui iscălitură, într-o scrisoare adresată jurnalelor, a spus că tatăl său, țăran din Mehedinți, a fost scos din sat, unde nu era răscoală, dus la marginea drumului și împușcat. Un profesor din Ploiești a declarat că tatăl său, din Mehedinți, dintr-un sat unde iarăși nu era răscoală, a fost scos din sat și împușcat; și d. ministru de Interne⁶, într-o frumoasă pornire a sufletului său, a adresat o telegramă profesorului din Ploiești, în care-i arăta regretele pentru omorârea tatălui său și-i făgăduia o anchetă. Alte informații, care mi-au fost întărite printr-o telegramă, în ajunul interpelării chiar, spun cum preotul din Corcova, tot în Mehedinți, împreună cu alți doi oameni, a fost amăgit, dus la cercetare, după ce se stabilise că nu a fost vinovat și îndată ce a fost scos din sat, împușcat; au fost doi morți, un rănit a scăpat cu viață.

După ce am spus faptele, țin să declar că nu poate să-mi treacă prin minte, ar trebui să fiu doar nebunul pe care îl doresc dușmanii mei, de care însă nu vor avea parte niciodată, sau ar trebui să fiu nesocotitul pe care îl arată oamenii ce nu mă cunosc cum trebuie, dar vor avea ocazia să mă cunoască și vor vedea cât au greșit față de mine; ar trebui să fiu răul patriot ce nu sânt, eu pot aduce dovadă scrisele, pe când ceilalți numai calomniile plutitoare. Ar trebui să fiu unul ori altul sau al treilea din aceste categorii ca să spun că s-a găsit un guvern în România care a dorit aceste acte. Desigur că guvernul nu a dorit aceste acte, desigur că durerea pe care am simțit-o în sufletul meu, au simțit-o nu numai toți oamenii de bine din această țară, dar și aceia care aveau răspunderea situației, acei care se găseau în fruntea guvernului țării.

Iarăși, deși se crede că ocupațiile mele științifice și didactice sânt de o natură a face din mine un veșnic naiv, nu mi-ar părea așa de rău dacă mi-ar rămânea un grăunte din pulberea aceasta de aur a naivității până la adânci bătrânețe, nu-mi închipui că se poate, în împrejurările de astăzi, să se facă o anchetă care să găsească pe toți vinovații, pe toți oamenii care au bătut, care au omorât, care au arestat pe nedrept, care au insultat. Numărul este așa de mare și mijloacele care stau la dispoziția guvernului sânt așa de mici și interesele de clasă care apără pe acești oameni sânt așa de puternice și intrigile politice joacă un rol așa de mare în viața noastră, încât nu se va putea ajunge la urmărirea lor.

Nu-mi închipui un tribunal judecând pe toți acei care și-au întinat onoarea lor, săvârșind faptele pe care le-au săvârșit. Nu-mi închipui acest lucru. Dar sânt sigur că întreaga Cameră, oricât de multe considerații de partid ar împiedica-o de a arăta, printr-un gest măcar, că simte în același fel cum simt eu în acest moment, sânt sigur că întreaga Cameră protestă din fundul conștiinții ei împotriva unor acte care au servit dușmanilor României în străinătate ca să ne înfățișeze ca pe un popor barbar ce nu are însușiri creștinești și nu este la înălțimea morală care se cere în aceste vremuri.

Aplauzele care nu se aud, și știu de ce nu se aud, le simt eu în inima mea și socotesc că tot așa le simte toată lumea fiindcă, dacă nu le-ați avea în inima d-voastră, ați șuiera și pentru că nu șuierați, este că aveți în inima d-voastră ceea ce simt și eu. (*Aplauze.*)

Trec la al treilea punct, la punctul ce privește programul guvernului.

D-lor, eu sânt om cinstit și ca om cinstit nu-mi este permis să bănuiesc cinstea altuia. Însă cinstea colectivă a guvernului stă, în momentul de față, în executarea programului de reforme.

Prin urmare, nu stă în mintea mea să spun că guvernul nu vrea să dea reformele ce a făgăduit. Dar el ține samă de anumite oportunități, de care eu nu pot să țin samă și menirea mea de deputat democrat independent, de deputat naționalist în această Cameră, este să rog pe guvern, cu toată puterea ce am în convingerea mea, să grăbească măsurile acestea de prefacere a României, în interesul poporului întreg, în interesul conștiinții publice, în interesul viitorului țării noastre și în interesul chiar al guvernului. Prin anumite cruțări, guvernul va slăbi situația sa, prin anumite măsuri de energie o va înălța. Fiindcă nu mai sântem la acea veche înțelepciune politică, ci am ajuns, mulțămită lui Dumnezeu și jertfei celor învinși, la momentul eroismului politic. Și guvernul trebuie să aibă eroismul politic care se cere pentru a dezrobi un întreg popor.

Și fiindcă se poate zice încă odată: „Iată naivul, iată nesocotitul, iată nebunul, iată anarhistul care spune lucrurile fără să gândească“, dau un exemplu.

Supt ochii noștri s-a petrecut în sudul Franciei o răscoală. S-au ridicat vierii, nu fiindcă muriau de foame ca țăranii noștri, ci pentru că nu puteau trăi potrivit cu mijlocia de trai din țara lor, s-au revoltat fiindcă se vindeau vinurile lor prea ieftin și fiindcă falsificările erau prea multe.

Statul are o datorie mare. Clasele sociale nu au datorie; o clasă socială are față de sine datoria de a-și desăvârși în forme legale dezvoltarea ei socială. Aceasta este datoria pe care o are o clasă față de sine însăși. Dar statul are datoria de a interveni neconținut în tendințele acestea ale diferitelor clase pentru a salvagarda întotdeauna interesele naționale.

Acestea este chemarea statului. Ei bine, statul nostru a avut totdeauna chemarea de a interveni în conflictele dintre proprietatea mare și proprietatea mică sau, mai bine zis, dintre proprietatea care este și proprietatea care nu este; dintre bogăția care stă de o parte și mizeria care zace de partea cealaltă, pentru a scăpa interesele esențiale și fundamentale ale poporului românesc.

Statul francez, d-lor, nu era dator în aceeași măsură să oprească falsificarea vinurilor. Era și aici o grijă a guvernului dar, fără îndoială, nu o grijă esențială.

Într-un moment, statul francez s-a găsit înaintea răscoalei podgorenilor.

Și, d-lor, nu s-a făcut la noi nici a mia parte, socotind întinderea teritoriului tulburat, cât s-a făcut în Franța în zilele din urmă.

Noi sântem un popor bun. Am dovedit-o și cu ocazia răscoalelor, când s-a vărsat așa de puțin sânge. Nu vorbesc doar de Teleorman, Dolj și anumite localități din Olt. Pe când în Franța s-au săvârșit și lucruri atroce. Au prins pe un biet comisar și l-au bătut până ce nu a rămas nici sufletul de el. La noi nu cred ca vreun comisar să fi fost atins în... integritatea sa corporală. (*Ilaritate.*)

Au prins pe doi generali și i-au bătut în așa chip, încât nu știu dacă vor scăpa cu viață. Pe cei bătuți i-au zvârlit în apă, i-au scos și pe urmă i-au bătut din nou. Au arborat steagul roșu la primăria din Narbonne, au căutat să ardă prefectura. Prin urmare, acte de rebeliune patentă și dovezi de psihologie atroce din partea celor care au luat parte la turburări.

Ei bine, ce a făcut Camera franceză? A căutat să orânduiască îndată o anchetă, care se va face. Și nu numai că a orânduit îndată să se facă ancheta, dar s-a grăbit așa de mult să ia măsurile privitoare la dregerea stării de lucruri nenorocite din care a luat naștere răscoala, încât s-au votat articole esențiale ale reformelor, pentru ca lumea să fie mulțămită, lăsând la o parte doar articolele secundare. Numai să nu se zică de undeva că s-a întrebuințat „represiunea“ fără a se „aviza“ în ceea ce privește reforma.

Aceasta este procederea Parlamentului francez.

Nu scornesc minciuni, căci toată lumea are telegramele în mână și în telegrame așa se spune.

Doresc ca țara noastră să ajungă o țară de nebuni, cum este Franța, să aibă un Parlament nebun, care să se gândească la măsuri de reforme dintr-o zi pe alta, decât să avem o țară înțeleaptă care să zăbovească lucrări de acestea din primăvară în toamnă și din toamnă în primăvară, până ce bolnavul ni va muri pe mână, și noi cu el, căci prin el trăim.

Acesta este motivul pentru care aș fi dorit ca această sesiune să fie extraordinară. În ceea ce privește anotimpul, desigur că este, dar aș fi vrut să fie extraordinară și în conștiință, extraordinară în demnitate, extraordinară în energie. De la început să fi crescut în inima noastră, a tinerilor, care nu trebuie să fim prea „cuminți“ la vrâsta noastră, ca să nu ni mai rămână nimic de pierdut până la bătrânețea înaintată. De la început ar fi trebuit să se hrănească entuziasmul nostru și dorința noastră de fapte prin declarații eroice, cum am spus, prin care să vedem limpede că în timp scurt se vor realiza acele reforme de care România are neapărată nevoie.

Dacă însă după mine se va ridica d. ministru de Interne, căruia i-am adresat interpelarea, și ni va declara că această este intențiunea sa, vă asigur că în toată Camera nu va exista om mai bucuros de cum voi fi eu.

Trec la al patrulea punct. Am să vorbesc de ingerințe electorale.

Aici anumite persoane își vor freca mâinile, crezând că voi aduce cuvinte de ură în această Cameră. Ei bine, nu! Îmi închipui că dacă este o Cameră din care trebuie să lipsească pornirile de intrigă și nedreptate, înscenările de orice fel, este Camera aceasta. Această Cameră se cade să fie o Cameră de iertare, de indulgență reciprocă, fiindcă numai în acest mediu se pot săvârși fapte mari, nu într-un mediu dușmănos și înveninat de la cele dintâi cuvinte care se spun într-însul.

Prin urmare, dacă am pomenit acum de ingerințe, țin să arăt lămurit de ce am făcut-o. În această Cameră se află reprezentanții tuturor părerilor care se află în România; ar fi fost de dorit să se găsească în această Cameră și specialiști care să ajute la opera de reforme. Ar fi fost de dorit să se găsească aici, de pildă, d. Comșa⁷, care în timpul din urmă a tipărit o foarte cuminte broșură privitoare la reforme și care este profesor de economie politică la o școală înaltă, recunoscută de stat. (*Surăsuri.*)

Stă scris! Eu am făgăduit că nu vă mint. Am probele aici: (*cetește*) „Dimitru Comșa, profesor de economie națională la Școala superioară de științe de stat“. Prin urmare, n-am mințit. (*Ilaritate.*) Dacă aș minți odată, mi-aș da demisia. (*Ilaritate.*)

Deci aș fi dorit să fie d. Comșa în această Cameră și chiar d. Basilescu⁸, care este profesor de economie politică la Universitatea din București și care, desigur, are cunoștinți...

Voce: Are berărie.

D.N. Iorga: Treaba lui, nu l-am făcut eu profesor, l-ați făcut dv.

Dar aş fi dorit să fie în Parlamentul acesta Alexandru Cuza⁹, omul care s-a ocupat toată viaţa lui cu chestiunea pământului românesc şi locuitorilor săi, care are şi cunoştinţile teoretice şi cunoştinţile practice, are luminile care trebuie pentru ca să ne ajute în această operă... Şi îmi pare rău că un zel pripit a împiedecat pe Cuza de a se găsi în mijlocul nostru.

Am o ultimă observare de făcut. Nu cred ca din tot ceea ce am spus să se desfacă şi cea mai mică ură şi cea mai slabă dorinţă de a ofensa. Eu sânt nou aici. Nu mă pricep în meşteşugul de a răspunde prin vorbe rele la vorbe rele, prin insinuări la insinuări. Mă simt destul de curat pentru a putea răspinge orice atac, dar cred că în interesul acestei Camere se va proceda în răspuns cu aceeaşi impersonalitate, cu aceeaşi discuţie de principiu, cu care interpelarea¹⁰ a fost concepută, pronunţată şi mântuită.

NOTE

1. La 8 iunie 1907 N.I. adresează o interpelare ministrului de Interne Ionel Brătianu: „Am onoarea să interpelaz pe domnul ministru de Interne în următoarea chestiune: 1. Nu crede domnia sa că e bine a închide, printr-un mărinimos act de amnistie pe care guvernul l-ar propune suveranului, durerosul capitol al răscoalelor ţărăneşti? 2. Nu crede domnia sa că trebuie să se spuie în Cameră rezultatele anchetei deschise împotriva acelor care, în opera de potolire a răscoalelor, au întrecut puterile ce li s-au dat, săvârşind fapte reprobabile sau criminale, bătăi şi asasinate? 3. Nu crede domnia sa că guvernul ar trebui să înceapă încă de acum opera de reforme, anunţând măcar Camerelor programul său desluşit şi intenţiile sale precise? 4. Are vreun amestec guvernul în patentele ingerinţe făcute în alegeri şi se gândeşte a pedepsi pe funcţionarii ce s-au făcut vinovaţi de un ilegal şi imoral exces de zel?”
2. N.I. îşi începe activitatea parlamentară printr-o campanie electorală bine orchestrată cu manifeste *Către alegătorii din oraşe, Către învăţători şi preoţi, Către opinia publică*. A fost ales la 28 mai 1907 ca reprezentant din partea judeţului Iaşi. Impresiile de proaspăt deputat le-a publicat, începând cu data de 10 iunie, în „Neamul românesc”. Camera fusese convocată în sesiune extraordinară printr-un Mesaj regal unde deputaţii erau chemaţi „de a stabili un echilibru satisfăcător între păturile sociale care formează baza existenţei statului... Asigurând bunul trai al ţăranului şi aşezând relaţiunile dintre proprietarii mari şi săteni, spre mulţumirea ambelor părţi, veţi desăvârşi prin buna înţelegere şi conlucrare a tuturor o mare şi binefăcătoare reformă care va rămâne trainică”.

3. Răscoalele din 1907 au fost amplu comentate, în special în perioada comunistă. Bibliografia constituită în jurul lor, datorată în primul rând fostului Institut de istoria partidului, cuprinde, între altele, *Documente privind marea răscoală din 1907*, vol. I-V, Editura Academiei, 1977-1987; apoi *Bibliografia istorică a României*, vol. V și urm., rubrica *Problema agrară. Mișcări și răscoale țărănești*.
N. I. însuși comentează evenimentele, începând cu 4 martie 1907, în „Neamul românesc”, unde instituie rubrica *Chestia țărănească*. Amintim astfel: *Răscoalele țărănești, Răscoalele țărănești și partidele politice, Cronica mișcărilor țărănești. Ce s-a petrecut până acum, Fiți drepecți! Numai o întrebare. Cu privire la asasinatele „represiunii”, Răscoalele în județul Roman, Reformele agrare, În chestiunea rurală, argumente și propuneri, Amnistierea țărănilor. Mărturisirea oficială a asasinatelor înfăptuite în primăvară, 13 martie 1907 în România și 4 august 1789 în Franța*. Cel mai vehement articol, *Dumnezeu să-i ierte!* (I, 1907, p. 531-532) e o imprecție contra „boierilor și ciocoilor” care au adus țărănimea la disperare și mizerie. Concomitent deschide o listă de subscripcție pentru văduvele și orfanii țărănilor împușcați. Personal donează 1000 de lei.
4. Vezi mai nou, Dorina Rusu, *Pagini din istoria Academiei Române (1866-1948). Acte, donații, discursuri, portrete și evocări academice*, Editura Academiei, 2007.
5. În 1876 Ion Otetelișanu făcuse un testament (publicat în ultim loc de noi, *Testamente*, antologie, București, Notarom, 2007, p. 295) unde prevedea ca pe proprietatea lui, Măgurele, să se facă un institut „de fete române, cărora li se va da o creștere și educație de bune nume de familie, fără pretenție sau lux”. În 1893, unul dintre executorii testamentari, Ioan Calinderu, donează Academiei Române averea lăsată de I. O. în acest scop.
6. Ionel Brătianu.
7. Dumitru Comșa, profesor de economie politică; a scris *Câteva mijloace economice pentru îmbunătățirea soartei țărănilor*, Buc., 1907.
8. V.N. Basilescu, *Chestiunea țărănească*, Ploiești, 1907. De asemeni, *Studii sociale*. Seria a I-a, *Talpa țarei*; seria a II-a, *Streinii în România*; seria a III-a, *Evreii în România*; seria a IV-a, *Idealismul social*; seria a V-a, *Rolul social al femeii române*, Buc., 1902-1905.

9. Cf. A.C. Cuza, *Țăranii și clasele dirigente. Discursuri*, Iași, 1895.
10. Lui N.I. i-a replicat Ionel Brătianu: Nu se poate vorbi de ingerințe în alegeri, de vreme ce în Cameră se află „reprezentanții tuturor frunțașilor politici din Regat”. Oportunitatea unei noi legislații presupune nu „eroism” ci „înțelepciune”. Timp de două luni, s-a adunat o documentație care, din luna octombrie, va fi folosită „pentru o mai bună dezvoltare a relațiilor sociale și economice din Regat”. Guvernul s-a aflat în „dureoasa necesitate de a reclama sprijinul armatei” și el mărturisește că a admirat „spiritul admirabil ostășesc pe care l-a arătat armata noastră”. Deși istoricul țărănimii făcut de N.I. îi pare „pesimist”, admite că „viitorul acestui neam nu vor fi trainic și temeinic așezate decât atunci când cu inima întreagă, întreaga masă a țărănimii conștiente și mulțumite va participa la viața națională”. Iar „liniștea și grațierea” sunt posibile doar când devin compatibile cu „liniștea în interiorul statului”.

Tot în sesiunea extraordinară din vară, în ședința din 14 iunie, N.I. deplânge felul „cum se face educațiunea parlamentară”: „M-aș fi așteptat ca ori de câte ori s-a ridicat o chestiune mai însemnată, de atâtea ori să se facă așa ca să profit și eu”. În speță era vorba de un proiect de lege pentru ajutorarea celor care, din cauza rășcoalelor, nu-și putuseră exploata pământurile (împrumut prin Banca Națională, cu dobândă de 6% pe an, returnabil în trei ani). N.I. întrebase cine va cerceta pagubele, pentru că prefectii erau „subiectivi” încât măsurile aveau să fie „puțin serioase”. Insistase pentru constituirea unor comisii de specialiști. Enervat, președintele Adunării îi amintește că discuția s-a închis dar N.I. insistă: se alege comisia de reforme și dorește să știe „întâi în ce împrejurări va lucra acea comisiune, care este principiul care o va călăuzi”. Când primul ministru D.A.Sturdza îi precizează că va fi formată din 34 de membri, N.I. observă: „Mi se pare că numărul membrilor care compun comisiunea e prea mic; ar fi de dorit să fie mai mulți”. Cere comisii pentru fiecare proiect: „Suntem aici ca să dăm și noi concursul nostru și încă odată putem avea și noi cunoștințe asupra oarecăror chestiuni speciale și putem fi de folos”.

II

PARTIDELE ȘI ȚARA. DISCUȚIA LA MESAGIU

(23 novembre 1907)

Răspunsul ministrului de Interne la interpelarea din iunie a fost dibace evitare a oricărei explicații și făgăduieli. Totuși, peste două luni, Regele dădea amnistia țăranilor care nu omorâseră.

În timpul vacanțelor, o comisiune parlamentară de discutare prealabilă a proiectelor de reformă, în sensul manifestului regal din mart, lucra la ministerul de Externe. Discuția a scos la iveală două lucruri: nemulțămirea proprietarilor din partidul liberal, cu încercarea de schimbare a legislației agrare și absoluta disciplină a majorității. Ea se subordona cu desăvârșire guvernului, pe care nu cuteza să-l înrăurească în nimic. Înaintea acestei majorități, care dezminția prin atitudinea ei marile speranțe ce se puteau pune la început în energia și conștiința unor legiuitori aleși în neobișnuite împrejurări, s-au făcut declarațiile ce urmează.

Onorată Cameră,

N-am pretenția ca, vorbind de la această tribună, să creez un curent, ci sânt sigur că nu-l voi crea și nu voi schimba păreriile nimănu. De lucrul acesta sânt sigur de la început. Sânt dator însă să arăt de ce socot că nu sânt în măsură să aduc vreo schimbare în ideile nimănu dintre aceea care mă ascultă.

Întâi mi s-a spus foarte cavaleresc, de la începutul carierei mele parlamentare, că mă găsesc înaintea unui areopag foarte dificil și care nu samănă deloc cu acela pe care-l am de obicei. Mi s-a spus că sânt obișnuit să vorbesc înaintea acelor tineri sălbateci care se numesc studenți, sau înaintea unui auditoriu inferior, care se adună la conferințele științifice, și astfel, când voi veni în Parlament, voi fi fără știință de rostul frumos, fără puțință de a-mi exprima ideile cum se cuvine și mă va întâmpina un dezastru.

Am primit această înștiințare cu un zâmbet; nu am venit aici ca să fac impresie. Nu sântem doar o ceată de cabotini sau snobi care trebuie să arătăm care dintre noi are mai mult talent de a născoci, de a pune într-o formă suptire lucruri dezagreabile pentru adversari, chiar dacă ele constituie o calomnie și o nedreptate și nu au nici o legătură cu binele țării. Totuși s-au spus lucrurile acestea, așa încât s-a creat în această Cameră o stare de spirit dușmană mie și convingerea că nu am însușirile trebuitoare pentru ca să mă fac înțeles și ascultat.

D-lor, fiecare din d-voastră aveți o forță mai mare decât mine, prin faptul că faceți parte dintr-un partid; fiecare partid are organizarea sa, sistemul său social de asociație. Prin urmare, așa fiind lucrurile, sânteți unul pentru toți, în anume momente, toți pentru unul, în momente grele. Situația mea nu este de aceeași natură: nu reprezint nici o asociație în stare de a governa, nici o legătură formată în înțelesul politic; nu reprezint decât un curent în opinia publică, reprezint pe aceia care nu fac politică și care nu au dreptul de a o face, deși sânt patru milioane în populația țerii, față de un milion de orășeni, dintre care iarăși numai o minoritate are dreptul de a face politică. Și dacă se întâmplă că dintre aceia care ar putea să facă politică, mulți nu o fac, este din despreț pentru viața noastră politică obișnuită.

Dacă lucrurile sânt așa, se poate întâmpla ca eu să fiu mai tare decât cum se pare și se poate întâmpla ca d-voastră să fiți cu mult mai slabi decât aparența, tocmai fiindcă nu reprezint nici o alcătuire politică, și să mă ferească Dumnezeu să ajung a face vreodată parte dintr-o asociație politică de interese, supt orice nume!

Mi s-a zis, d-lor, că eu aș fi reprezentând pe anarhiștii români. Vedeți, nici nu auzisem până atunci că sânt anarhiști în România. Știam că este un tânăr care într-un colț oarecare de București scoate o publicație anarhistă, pe care nu o cetește nimeni, deși este foarte blajină, dar că există un partid anarhist, și că eu am legătură cu acest partid, aceasta o auzeam atunci întâiași dată. Dar am început să caut și vă asigur că cercetările mele îndelungate n-au dat nici un rezultat.

Prin urmare, anarhism nu există. Nu am cum să-l reprezint, cu toată dorința pe care aș fi putut să o am de a face cunoștință cu acea speță interesantă de români. Va să zică, iată încă un motiv de slăbiciune, încă o cauză pentru care nu pot avea influență reală prin vorbele pe care le spun aici. Nu reprezint decât conștiința mea, decât munca pe care am putut-o cheltui pentru această țară; și, în alt sens, nu reprezint nimic alta decât revolta sentimentului public împotriva alcătuirilor politice bazate pe interese personale, alcătuiți cinice în paguba țării. Atâta reprezint, și pentru aceea vorbele mele nu pot avea răsunet. Dar ceea ce mă îndeamnă totuși a vorbi e că nu sânt aici pentru a crea curente, ci pentru alt ceva.

Un alt motiv care m-a împiedecat de a avea o acțiune asupra spiritului sau asupra inimii d-voastră este acela că felul cum sânteți alcătuiți în grupuri politice vă împiedecă cu desăvârșire de a-mi da ascultare mie ca independent.

Partidele politice de la noi se deosebesc, dacă nu prin altceva, printr-o disciplină care vă asigură că nu are nimic roman, în înțelesul *roman de Apus*. Poate însă să aibă ceva roman în înțelesul romanității orientale care s-a numit „Bas Empire“ și se zice de obicei bizantinism. Eu am scris *Istoria imperiului bizantin*¹ și în această privință am oarecare competență. Disciplina bizantină

constă, înainte de toate, în aceea că dacă fuge unul, fug toți, dacă unul a părăsit situația lui de idei, nimeni nu mai cutează să o mai păstreze. Prin urmare, d-voastră sânteți disciplinați, și în special partidul reprezentat prin majoritatea acestei Camere e un partid foarte disciplinat. Acest partid foarte disciplinat nu primește, are hotărârea să nu primească, nici un fel de influență din afară, ci primește orice fel de influențe numai de la aceea din care este alcătuit: influențe de idei, de instincte, de interese, dar nimic de la aceea care se găsește dincolo de cercul fermecat al partidului.

Este fără îndoială un mare triumf să se adune mai multe mii de oameni supt o disciplină de fier ca aceasta.

Și din acest punct de vedere desigur că disciplina partidelor de astăzi este un triumf al artei. Triumfuri de acestea, de almintrelea, au atins și alte alcătuirii în deosebite timpuri. Așa, de exemplu, fiindcă s-a făcut comparație între Partidul Liberal în faza lui actuală și o mănăstire de ordin călugăresc. În timpuri destul de depărtate, iezuiții au avut o disciplină și mai și decât aceea pe care o poate avea o majoritate în timpurile noastre.

Iezuiții aveau un cod de legi, în care conștiința particulară a fiecăruia nu-și afla nici un rost. Era în el o comparație foarte drastică pentru a arăta abdicarea absolută a voinții și independenței fiecăruia față de disciplina Ordinului. Așa, de exemplu, se zicea că oricine face parte din Ordinul Iezuiților trebuie să fie ca bățul în mâna călătorului; călătorul ține bățul de capăt și acesta n-are decât acțiunea omului care-l ține. Și partidele nu sânt decât un fel de bețe de călători în mâna șefilor lor; și când sânt mai mulți șefi, firește unul ține de un capăt al bățului, un altul ține de mijlocul bățului și așa mai departe. Astfel împarte fiecare șef dreptul de a cârmui partidul său.

Deci, disciplina d-voastră de partid vă silește să nu mă ascultați și înțeleg foarte bine cauza pentru care, când ridic cuvântul în această Cameră, mă aflu într-o atmosferă dușmană așa putea zice, în ceea ce privește anumite persoane chiar necuviincioasă. (*Întreruperi.*)

Dacă așa fi un bâlbâit și un ticălos, însă dacă așa face parte dintr-un partid, m-ați asculta cu cuviința unei adunări din timpurile moderne. (*Zgomot, întreruperi.*)

D-lor, d-voastră sânteți două sute și eu unul singur. Este cel puțin necavaleresc să vă purtați în felul acesta cu mine. (*Zgomot, întreruperi.*)

D. președinte: D-voastră, d-le Iorga, sânteți supt protecția și a majorității și a biroului Adunării, care reprezintă majoritatea. Vă rog însă, fiți deferent pentru colegii d-voastră. (*Aplauze prelungite.*)

D. Iorga: Eu am prevăzut ceea ce se întâmplă acum. (*Ilaritate.*) Încă odată spun, am prevăzut ceea ce se întâmplă. (*Zgomot.*)

D. președinte: Rog majoritatea să binevoiască a face tăcere.

D. Victor Antonescu: Ați învățat discursul pe dinafară.

D. N. Iorga: Nu vă permit să-mi faceți observații personale, pentru că aceasta poate să aibă urmări pentru d-voastră. Eu n-am început cariera mea cu un plagiat ca d-voastră².

D. președinte: D-le Iorga, d-voastră ați atins sentimentele de delicateță ale Adunării.

D. N. Iorga: Dacă totuși continuu a vorbi aici și dacă fac sacrificiul acesta, căci este un adevărat sacrificiu pentru mândria mea de om și pentru conștiința pe care o am eu despre ceea ce sânt, dacă prin urmare continuu să vorbesc după frumoasa primire ce mi-ați făcut-o, e pentru că nu existați numai d-voastră și că în afară de d-voastră există o țară, care ne va aprecia și care ne va judeca și pe unii și pe alții. Țara aceasta, printr-un colegiu însemnat m-a trimis aici în Cameră, ca să exprim sentimentele ei, care sentimente sânt dator a le exprima cu absoluta ignorare a tuturor actelor de dușmănie care se vor săvârși împotriva mea. Prin urmare, nu pentru a cruța prejudecățile d-voastră, nu pentru a cruța chiar sentimentele legitime, pe care puteți să le aveți față de partidul d-voastră, ci pentru a exprima adevărul așa cum îl știu și cum îl simt eu, pentru aceasta sânt aici.

D-voastră puteți să continuați a mă asculta în același fel și puteți să mă și insultați de la începutul și până la sfârșitul acestei cuvântări.

D. președinte: Vă rog, d-le Iorga, nu v-a insultat nimeni.

D. N. Iorga: Prin urmare, d-lor, pentru aceasta, și nu pentru succes, și nu pentru a vă face plăcere vorbesc eu aici.

D-lor, noi sântem chemați a vota sau a arăta pentru ce nu votăm răspunsul la Mesagiu. E bine ca răspunsul acesta la Mesagiu să-l împărțim în părți în care se împarte de la sine și să arăt cauza pentru care îmi este cu totul imposibil să votez răspunsul la Mesagiu.

Acest răspuns începe prin a exprima un sentiment care este sentimentul nostru general, sentimentul de bucurie pentru înfloritoarea stare de sănătate în care se găsește Măria Sa. Dacă răspunsul la Mesagiu s-ar alcătui numai din pasagii ca acesta, fără îndoială că l-aș vota. Sânt un supus credincios al Măriei Sale și am făcut jurământ către Măria Sa, când am intrat în funcția mea.

În acest pasagiu se caută a se face dovada de sentimente cum trebuie să le aibă oricine față de Dinastie, și mă bucur să constat această atitudine față de Măria Sa, căci atitudinea partidelor politice față de rege nu a fost totdeauna aceeași.

Eu sânt istoric, și am avut ocazia chiar acum în urmă să constat atitudinea partidelor față de suveran. Îmi aduc aminte că suveranul, puțin timp după venirea sa în țară și după ce a arătat, un timp, acea iubire de țară și acel sentiment de datorie care ar fi trebuit să serve ca îndreptare tuturor, a fost întâmpinat din partea partidelor, pe rând, cu o atitudine care nu era aceea a unor supuși credincioși. Îmi aduc aminte de acele insulte cuprinse în ziarul

unui partid de guvernământ, foarte necuviincios față de Măria Sa, și de cele săvârșite cu ocazia unei turburări întâmplare în București³, turburare îndreptată contra coloniei germane, care serba o sărbătoare națională, pe care trebuia să o înțelegem și pe care nici într-un chip nu eram chemați a o strica. Prin urmare, odată ce văd că, azi măcar, pe rând, diferitele partide arată cuviință față de suveran, aceasta nu poate decât să mă bucure. Și îmi place că această cuviință este înfățișată într-o formă atât de limpede, atât de aleasă, cum este forma pe care a dat-o autorul răspunsului la Mesagiul acestei părți din opera sa.

D-lor, se pare totuși că sentimentul de dușmănie față de persoana suveranului, atunci când suveranul nu lucrează după dorința cutăruia din partidele noastre, se pare că sentimentul acesta nu a dispărut cu desăvârșire. Astfel, acum câteva zile s-a ținut o întrunire politică în București, care avea drept scop zăbovirea și îngustarea reformelor agrare, care au fost destul de zăbovite și îngustate ca să nu mai poată fi vorba însă de o zăbovire și îngustare. La această întrunire ar fi vorbit cineva despre rătăcirile politice ale sârbilor și despre atitudinea pe care sârbii în unele momente au avut-o față de răposatul lor rege.

. Cele ce s-au spus nu corespund nici măcar cu adevărul istoric, care nu ni spune că dacă sârbii s-au purtat cu regele Alexandru⁴ așa cum s-au purtat, aceasta se datorește faptului că în Serbia este o democrație agrară. Serbia este în adevăr o țară de țărani. Să ne ajute și pe noi Dumnezeu să ajungem o țară de țărani ca sârbii! Căci țara lor este o țară în care nu există nemulțămire din partea stratului celui mai numeros al populației. Oricâte ar fi fluctuațiile politice și oricare ar fi caracterul acestor fluctuații, oricât în aceste fluctuații s-ar fi amestecat și o picătură de sânge, oricât ar fi de adevărat acest lucru, totuși Serbia este o țară asigurată de viitor, pe când noi nu sântem o țară asigurată de viitorul nostru. Serbia se razimă pe o bază solidă, a mulțimii țăranului sârb, mulțămit de la un capăt al țării la celălalt, pe când noi nu ne aflăm într-o stare de lucruri așa de mulțămitoare. Sârbul poate să zică: țara mea va mai trăi încă o sută de ani, pe când noi nu putem spune același lucru.

Iar dacă la sârbi se întâlnesc oameni de aceea care să săvârșească lucrurile ce s-au săvârșit și s-au lăsat a se înțelege cu oarecare intenție în întrunirea pomenită, de vină nu este țăranul sârb, precum nu e vinovat țăranul nostru, cu mai puțină dreptate și fericire decât cel sârb, pentru starea de lucruri nenorocită din țara noastră.

Țăranul sârb are într-adevăr mai mult drept de vot decât țăranul nostru. Serbia este o țară de largi drepturi electorale, precum este și o țară de echilibru agricol. Țăranul acesta sârb, care are pământ, care are drepturi, nu e însă în măsură să influențeze viața politică numai el. Există o anume clasă de târgoveți, care s-a organizat de multă vreme, precum s-au organizat partidele

noastre, o clasă care are o cultură foarte superficială, precum superficială este cultura noastră, mai ales cea morală și socială. Clasa aceasta, cu superficială cultură germană, asemenea culturii noastre superficiale franceze, e grupată numai pe baza intereselor personale; partidele n-au alt scop decât exploatarea pe rând a budgetului. Partidele acestea sârbești au, de decenii întregi, situația în mână. Prin urmare, dacă într-un anume moment s-au întâmplat ticăloșiile pe care le știm, dacă Serbia a fost dezonorată pentru toate timpurile, omorându-și regele și regina, aceasta nu se datorește țărănimii sârbești, care nu poate fi făcută responsabilă pentru acest lucru, ci se datorește bandeii de politicieni flămânzi care au luat în stăpânire țara aceea și o cârmuiesc rău, potrivit scopurilor lor.

După ce am semnalat această ultimă manifestare a necuviinței față de persoana suveranului și față de dinastie, mă întorc la cele ce spuneam și zic: foarte bucuros cetesc cele dintâi rânduri ale răspunsului la Mesagiul, în care cea dintâi gândire a majorității, reprezentată prin raportorul ei, se îndreaptă către sănătatea, așa de scumpă pentru noi, a suveranului.

Măria Sa, pe lângă că este un om al datoriei, care poate să ne învețe pe fiecare din noi ce e datoria, pe lângă că este suveranul care simte întru toate potrivit cu țara sa, pe lângă aceasta merită deosebită grijă a tuturor, pentru că în împrejurările vrăjmășești de astăzi Măria Sa a arătat, prin manifestul din martie, că, da, credințele sale sânt credinți democratice, că grija-i înainte de toate o are pentru cei săraci și mai apăsați cetățeni ai acestei țări.

Când, întâia oară, am vorbit în această Cameră, când mă urați cu mult mai puțin ca acum, cu toate că n-am conștiința să fi săvârșit cine știe ce păcat din iunie până în noiembrie, când am vorbit întâia oară aici și am atins chestiunea reformelor, am scos un strigăt care nu venia din dorința de a fi bine văzut în anume cercuri sau în vederea a cine știe cărui situații viitoare; am scos un strigăt care venia din inima mea și care trebuia să iasă și din inima d-voastră a tuturor, „Trăiască regele democrat, regele care dă reforme“. Și disciplina de partid a fost așa de puternică încât cuvintele acestea, care nu erau spuse pentru mine, care nu reprezentau nimic din punctul meu de vedere particular, care reprezentau un punct de vedere general, au fost întâmpinate cu o tăcere care, atunci întâia oară, mi-a dat simțul situației mele în această Cameră și al sentimentelor pe care am dreptul să le aștept din partea d-voastră.

Căci, d-lor, poate că n-a intrat vreodată în Camera românească un om cu intenții mai curate decât mine. Când am ieșit din alegeri, ca simplu deputat ales fără nici o influență a puterilor constituite și am venit aici în mijlocul d-voastră, cum nu se poate veni cu gânduri mai colegiale, aveam sincera dorință de a colabora la cele bune cu d-voastră. Nu tăgăduiesc că aceasta a putut fi

considerat ca un element de slăbiciune; dar în felul acesta am venit, ignorând cu desăvârșire deosebirile dintre liberali și conservatori, care se amenințau cu războiul obișnuit, care continuau cu despărțirea țării în două tabere ce caută să-și facă tot răul. Credeam că nenorocirea aceea groaznică, pe care o port veșnic în amintirea mea și care a dispărut din mintea celor mai mulți dintre conducătorii actuali și dintre acei care au pretenția de a ne conduce pe urmă, credeam că ea a adus o preschimbare radicală în toată viața țării și credeam că, venind cu aceste convingeri, voi fi privit cu simpatie. Credeam că-mi va fi dată puțința de a aduce și elementul meu de muncă în folosul unei prefaceri a țării noastre, prefacere a cărei necesitate a fost dovedită prin caracterul groaznic al comoției prin care am trecut.

Naiv am fost atunci și naiv sânt și astăzi; și nu doresc să rămân decât un izolat în naivitatea mea în mijlocul acestei societăți care ar fi fericită de a se putea întoarce la naivitatea din trecut a țării noastre, și care n-a profitat, părăsind-o, din calcule strâmte, pornite dintr-o mentalitate stăpânită de motive curat materiale.

D-lor, când s-a deschis Camera, în iunie, m-am așteptat ca deschiderea să poată aduce ceva foarte însemnat, ceva care să nu fie numai o formalitate, că nu se vor vota numai birourile, că nu se vor aduce numai anumite legi, care nu comportă o discuție specială, credeam că atunci, în iunie, se va exprima în întregime programul guvernului și se vor arăta toate reformele care trebuiau să se facă.

Credeam că încă de atunci se vor da îndreptările României celei nouă, pe care toți o așteptam și pe care toți eram în drept s-o așteptăm. Și am venit, nu numai cu bucurie și iubire pentru clasa către care merge totdeauna simpatia mea, dar cu iubire către toți românii de bine, doritori de muncă; am venit cu o astfel de iubire, încât nu cred că i se va găsi părechea la nimeni din aceea care și-au început cariera politică la noi, în deosebitele timpuri.

Mă temeam numai de un lucru, la început, când am venit în această Cameră; mă temeam că disciplina va învinge pornirile bune, că sentimentele personale, pe care le apreciez și foarte mult le apreciez în d-voastră, că talentele care sânt în parlament și în toată clasa noastră conducătoare vor fi desființate, strivite prin punctul de vedere al disciplinei, prin amintirile trecutului întreg. Și ziceam atunci, în articolul cu care salutăm Camera cea nouă, următoarele cuvinte: „Păstrez părerile mele de ieri asupra unora din tinerii liberali aleși, pe care îi cred oameni cinstiți și buni în cel mai desăvârșit înțeles al cuvântului. Nădăjduiesc că legăturile de partid nu vor fi pentru ei amorțitoare, că paralizia progresivă a spiritului de gașcă nu-i va cuprinde cu totul. Aștept ca ei să audă, să judece, să se hotărască, nu după poruncă, ci după sufletul și inima lor“.

Acest lucru îl așteptam, îl doriām. Știți ce soartă au avut propunerile mele în iunie. În iunie am crezut că este datoria mea, fără să jignesc pe nimeni, fără să stârnesc nici un fel de ură nouă, fără să ațâț nici un fel de veche ură, să cer a cunoaște deslușit reformele guvernului și, de pe altă parte, că trebuie să cer scoaterea dintr-o stare de nenorocire pe care nu o merita a fărânimii nenorocite care căzuse jertfă a turburărilor agrare din mart.

Aveți în mintea d-voastră felul cum au fost primite aceste cereri ale mele. A venit în adevăr îndată amnistia regală, mai târziu reformele, care s-au anunțat pentru toamnă, spre a fi răpede forfecate și retrase, în ceea ce privește puncte importante ale lor, dar reformele nu au fost anunțate la timpul lor. Deci nu săvârșiam o crimă așa de mare cerând amnistia, pe care și suveranul⁵ a crezut de cuviință să o dea nenorociților care zăceau în temniță fără o vină constatată, și nu făceam un mare păcat atunci când ceream unui guvern care a venit cu un program de reforme, să ia cele dintâi măsuri pentru îndeplinirea lor.

Și mai spuneam, d-lor, atunci, în iunie, că în cursul turburărilor s-au petrecut acte care nu puteau fi legitimate din nici un punct de vedere, acte care nu constituiau întru nimic represiunea legală, represiunea omenească, așa cum o parte dintr-un popor o poate săvârși împotriva altei părți din același popor.

Și ziceam că unele persoane, în opera aceasta de represiune, au trecut peste toate marginile pe care le hotărăsc legile și iubirea de neam, le hotărăște umanitatea, că aceste persoane trebuiau să fie trase la răspundere.

Nu se putea o cerere mai legitimă decât acesta și am fi fost un popor dezonorat dacă am fi lăsat ca aceste lucruri să treacă, dacă nu luam măsuri pentru pedepsirea vinovaților.

Gândiți-vă că în Franța, de unde luăm uneori îndreptări în lucrurile bune, iar altele în cele mai puțin bune, în Franța s-a întâmplat ca un popor întreg, uitând toate ocupațiile sale, să lupte ani de zile pentru a hotărî dacă un ofițer evreu⁶ condamnat pentru trădare este vinovat sau nu. S-a văzut acest lucru că, după ce un tribunal militar a condamnat pe un ofițer ce avea, de fapt, toate aparențele că și-a trădat țara, îndată ce au ieșit la iveală alte acte și alte dovezi și s-a putut crede că acel ofițer a fost condamnat pe nedrept, o țară întreagă și un mare popor întreg s-au pus în mișcare și și-au părăsit toată viața obișnuită pentru a se da pedeapsa vinovaților. Și până nu s-a mântuit cu chestia Dreyfus, Franța nu a trăit viața sa normală.

Am venit în iunie și v-am spus că n-am cunoștințe întemeiate, căpătate prin mine însumi, prin acte autentice despre cele săvârșite în martie. Am auzit despre unele lucruri din zvon și am văzut alte lucruri date la lumină în ziare, a căror credință este adeseori supusă bănuielii și, fiindcă nu știam dacă este așa sau nu este așa, m-am adresat d-lui ministru de Interne și i-am spus: nu ar fi

bine să se cerceteze lucrurile, spre a se vedea dacă în această țară românească ce se pretinde civilizată nu s-au săvârșit la începutul veacului al XX-lea crime de drept comun, dacă nu au satisfăcut anumiți oameni răzbunările lor, luând viața altor oameni care nu erau vinovați întru nimic? Și atunci d. ministru a făgăduit că va cerceta. Cercetarea însă nu s-a făcut, cel puțin nu s-au adus la cunoștința noastră rezultatele acestei cercetări, pe care d-nii miniștri de Interne și de Război⁷ să o fi făcut, pentru a vedea care sânt oamenii ce au săvârșit crime de drept comun.

Astfel eu, când am intrat în această Cameră, nu am intrat nici cu dușmănie, nici pentru urmărirea unor scopuri personale, nici nu am intrat pentru căpătarea de simpatii sau de aderenți, ci am intrat ales liber al unuia din cele mai însemnate colegii electorale ale acestei țări și pentru a colabora în măsura puterilor mele la această operă de reforme și de dreptate.

D-voastră mi-ați ascultat de la început până la sfârșit interpelarea din iunie trecut, fără a da semne de simpatie sau antipatie. Am auzit însă că așa era porunca, și prin urmare d-voastră v-ați ținut de poruncă. (*Zgomot, întreruperi.*)

D. Iorga: Nu pot vorbi altfel; d-voastră mă chemați acum la răspundere. Dacă mă voi deprimde a-mi călca pe suflet, atunci poate că mă voi și deprimde să vorbesc...

D. președinte: Aveți cuvinte față de Adunare, nu vorbiți de porunci.

D. Iorga: Dar eu nu pot vorbi altfel; nu m-am deprins a vorbi un limbajiu care să-mi ascundă gândul; nu pot să exprim decât numai gândul meu întreg. Dacă în obiceiurile acestei Camere e și acela de a nu lăsa pe cineva să vorbească în limbajiu lui obișnuit, continuați cum ați început.

D. președinte: D-le Iorga, vă ascultă Camera cu multă atenție; vă rog să nu fiți agresiv față de majoritate. (*Aplauze.*)

O voce: O să vă aplaudăm.

D. N. Iorga: Foarte mulțămesc. (*Ilaritate.*)

Mi se pare că acel care a spus că va aplauda este un deputat al colegiului al III-lea. Fiindcă este vorba de dânsul, țin să spun că în această Cameră, pe care eu o credeam o Cameră de reforme, de transformare a acestei țări, de creare a unei Români nouă, în Camera aceasta a pătruns, cum vede toată lumea după îmbrăcăminte, numai un mic număr de țărani și pe lângă aceștia și un număr de târgoveți care au fost aleși ca deputați ai colegiului al III-lea.

Găsesc că este foarte rău ca acest colegiu al III-lea să nu fie reprezentat prin țărani și găsesc că este și mai rău ca el, colegiul al III-lea, să nu voteze cu desăvârșire liber, cum fără îndoială n-a votat liber la ultimele alegeri; a votat oameni care au fost impuși. Dar mă așteptam ca dintre aleșii colegiului al III-lea, care sânt aleși în cea mai mare parte supt anumite presiuni, mă așteptam

ca măcar dintre cei care poartă cinstitul port țărănesc, ce trebuie să ascundă o cuviincioasă inimă de țăran și iubire pentru clasa din care face parte purtătorul lui, mă așteptam ca dintre deputații aceștia să se ivească o mișcare de simpatie pentru amnistie, o mișcare de simpatie pentru reformele agrare, o mișcare de simpatie pentru aceea care vin să propună cercetare împotriva acelor care săvârșiseră crime în contra țăranilor.

Și întâia oară când am simțit care era situația mea aici în Cameră, a fost când am văzut pe deputații colegiului al III-lea stând indiferenți la revendicările țăranilor, privind cu nedumerire sau chiar cu oarecare ironie pe aceea care vorbeau înainte de toate pentru clasa lor țărănească și în folosul țăranilor. Am priceput că nici din acest grup nu se va vedea o mișcare spontană în folosul părții celei mai mari și mai nenorocite a acestui neam.

Aceasta a fost în iunie experiența politică pe care am făcut-o, experiență pe care astfel am căpătat-o îndată.

Mă așteptam, fiindcă se votase încă din iunie o comisiune pentru reforme, comisiune alcătuită în cea mai mare parte din persoane care nu sânt în legătură cu viața de la sate, mă așteptam că această comisie va lucra într-un chip care să corespundă cu ideile obișnuite de lucru în ceea ce privește o reformă legislativă, și mai ales când este să se facă una de însemnătatea reformei agrare, adecă să se caute mijloace de informație la care noi nici nu ne-am gândit, când e vorba să schimbăm întreaga viață a unei țări!

Mă așteptam să se înceapă o largă anchetă, care să cuprindă toate părțile țării, căci viața țaranului nu este pretutindeni aceeași și țăranul în fiecare regiune are nevoi deosebite.

Mă așteptam ca această cercetare să fie condusă de un spirit metodic, ca ea să fie făcută de oameni deprinși pentru ca prin astfel de cercetări să se poată vedea toată viața țăranilor noștri.

Dacă aș fi văzut o astfel de comisiune lucrând colegial pretutindeni, întocmind cu deplină știință o operă folositoare, nimeni nu ar fi fost mai bucuros decât mine, fiindcă nu aveam intenția de a crea greutăți și nici nu aveam, mai cu samă, puțința de a face acele greutăți.

Eram prea bucuros să mă încredințez că pentru un sacrificiu așa de strașnic cum a fost sacrificiul țăranilor sperați pe vremea răscoalelor, clasa cârmuitoare a simțit nevoia de reforme. Eram bucuros că a ieșit un manifest dat în numele regelui, purtând iscălitura regelui și garantat de suveran, că manifestul acesta cuprinde în sine un mare număr de reforme; eram foarte bucuros că guvernul declara cu hotărâre că va realiza aceste reforme.

Prin urmare, dacă aș fi văzut că prin comisiunea aleasă pentru adunarea știrilor privitoare la viața țaranului de acum, pentru a pregăti prin legi bine chibzuite viața țaranului viitor, pe care să se razime viața noastră de stat român, dacă aș fi văzut că printr-o astfel de muncă a ei se pregătește o operă

durabilă, aș fi fost fericit peste orice măsură. Nu-mi închipuiam reforme care să se îndrepte numai asupra unor anumite puncte de amănunte, ci îmi închipuiam altceva: că lovitura strașnică din mart trecut a putut să joace față de clasa cârmuitoare, care pierduse sentimentul realității, care nu mai vedea și nu mai auzia, rolul pe care trăsnetul îl are față de unii orbi sau surzi, acela adecă de a li reda vederea sau auzul. Îmi închipuiam că în mart trecut lovitura a fost așa de strașnică, încât clasele noastre cârmuitoare au început în adevăr să vadă, au început să audă.

Prin urmare, credința mea era că largul program de reforme va fi îndeplinit în chip eroic și îndrăzneț, că nu se va sacrifica nimic din el, ci mai curând se vor adăugi elementele care lipsiau din manifestul din martie și care n-ar fi trebuit să lipsească, fiindcă acele elemente, împreună cu ce cuprindea manifestul, ar fi format sistemul după care România cea nouă era să fie creată. Și am așteptat și în iulie și în august, am așteptat ca munca rodnică să înceapă, ca informații să se strângă din toate părțile, ca toate elementele care puteau să ajute la întemeierea unei țări nouă, toate acele elemente să se întrebuințeze.

Aici nu este vorba de înlăturarea unei nemulțămiri locale, sau de o cârpeală administrativă, sau de frâul de pus cutărui sau cutărui arendaș, care este din cale afară de nerespectuos față de oameni în ceea ce privește îndatoririle lor legale, căci o îndatorire față de neamul nostru nu pot să o aibă, pentru că nici nu fac parte din acest neam!

Nu putea să fie vorba numai de atât; trebuia să fie vorba de o prefacere totală a unei țări și, e drept, prefacerea n-o poate face decât un om genial, la capătul unei vieți bogate, având o experiență foarte întinsă. Un om cum a fost, între 1860 și 1864, Kogălniceanu⁸, om în adevăr genial, având însușiri superioare, însușiri care nu s-au mai întâlnit la nici un om politic român de la dânsul încoace și care, pe lângă aceasta, era sprijinit de un principe care avea toată încrederea într-însul, care l-ar fi sprijinit până la sfârșit și nu l-ar fi lăsat pentru nimic să cadă, el care a mers cu eroismul lui așa de departe încât și-a riscat chiar tronul! Într-o mare operă de transformare trebuie sau aceasta, sau trebuie colaborarea largă a unui popor întreg.

Ei bine, d-lor, țărani n-or fi având cunoștințe superioare, n-or fi având toată istețimea claselor de sus, istețime care decurge în cea mai mare parte din amestecul cu sânge răsăritean, cu sânge levantin. Țărani nu-și fac studiile în cine știe ce străinătate foarte înaintată în cultură. Ei n-au învățat anumite clișeuri care se repetă la noi și prin care se crede că se face fericirea țării. Dar țărani au simțul realității, au simțul măsurii și simțul cuviinții.

Din câte clase se întâlnesc în țara aceasta, nici una nu este care să aibă aceste însușiri, cât clasa țărănească.

Când pentru întâia oară a fost pusă în chip larg și îndrăzneț, mulțămită unora din conducătorii guvernului revoluționar din 1848 și mulțămită vicepreședintelui comisiunii pentru proprietate⁹, Ioan Ionescu, când a fost pusă întru câțva în discuție problema agrară, nu era Parlament. Bibescu se dusese, Adunarea Regulamentului Organic nu mai funcționa, guvernul revoluționar nu era asigurat, așa încât să poată alege o Cameră a sa, cu toate că o făgăduise; dar s-a ales o comisiune dintre proprietari și țărani. Dezbaterile acestei comisiuni, dezbateri ce se cuprind în mai multe publicații, una de tot nouă, care ni s-a împărțit de curând, dezbaterile acestea arată marele simț politic al țăranilor și arată în același timp puterea de aprofundare a lucrurilor pe care o au relativ mult mai mult decât noi.

Ei ar fi putut, în împrejurările revoluționare de atunci, să ceară pământ și să nu discute mai departe, căci ei aveau dreptul de fapt asupra pământului, pe care l-au fost lucrat din neam în neam. Puteau să zică: Dați-ni-! Ei nu au zis însă aceasta, ci au declarat: sântem oameni cinstiți, vă plătim atât cât face și vă vom da câștig mai bun decât îl aveți acum, în împrejurările de ură între voi și noi, clasă supusă. Și dintre cele mai frumoase cuvinte care s-au spus într-o adunare românească sânt cuvintele lor de la dezbaterile țărănești din 1848.

De atunci până acum a trecut o jumătate de veac; nu se poate zice că în această jumătate de veac, în care noi am înaintat în ceea ce privește progresele tehnice și formele administrative, nu se poate zice că și țăranii nu au înaintat.

Atunci nu aveau școli rurale¹⁰; școala se făcea cu paracliserii și preoții ce voiau să învețe pe copiii credincioșilor care veniau la biserică. Dar de atunci, cu oarecare zăbavă, care este în firea clasei noastre stăpânitoare și care nu se întâmpină în dezvoltarea nici unui alt stat, am ajuns să dăm învățământul popular, care nu a fost tocmai bun de la început. A fost mai mult formal și era intenționat ca învățământul acesta să fie formal, pentru ca țăranii să nu poată învăța carte și să nu aibă o acțiune asupra vieții noastre politice. S-a trecut la o fază mai potrivită, datorită actualului ministru al Instrucției Publice¹¹, care se poate zice că a creat învățământul popular, și acesta este marele său merit, a cărui exprimare să o primească și din partea unui om așa de compromișător cum sânt eu.

Acum văd că este vorba să începă o a doua fază din educația țăranilor, răzimată pe căpătarea de „cunoștințe reale“. Nu știu ce se înțelege prin învățământul real nou al țăranului, dar doresc să fie mai bun. Oricum, o jumătate de veac din dezvoltarea acestei clase nu putea să treacă în zădar nici în ceea ce privește cultura. Și țăranul român e desigur cel mai inteligent din Europa, este acela care prinde mai răpede lucrurile; omul de la orașe se alege

adesea numai cu formele, pe când el are instinctul ce trebuie spre a alege din învățatura ce i se dă ceea ce-i este folositor și real. Țărănimea este astfel clasa cea mai serioasă din România. Pe cât sunt de ușuratece, pe cât sânt de puțin cumpănite clasele stăpânitoare, pe cât li lipsește sentimentul de solidaritate al vieții comune și sentimentul conștiinții generale a neamului, pe atât acest sentiment se întâlnește la țărănimea noastră.

Prin urmare, țăraniii puteau să fie foarte bine consultați în ceea ce privește reformele agrare.

Căci vedeți ce s-a întâmplat cu această biată țărănime a noastră.

Până în veacul al XVIII-lea a trăit viață bună alături cu boierii. Aveau aproape aceeași fire, se duceau la aceeași biserică, trăiau în același chip, participau la aceeași muncă; era o plăcere să vadă cineva comunitatea aceasta de viață a țărănilor cu boierii. Pe urmă a venit legislația din veacul al XIX-lea, legislație care i-a atins pe ei în interesele lor cele mai fundamentale, și legislația aceasta s-a făcut fără întrebarea lor. A venit întâi Regulamentul Organic¹², rezultând din opoziția egoistă a boierimii de la 1830 și din felul de a vedea al străinului reprezentant al cuceririi, generalul Kiselev. Prin el țăraniii au fost supuși unor anumite condiții agrare, unei noi reglementări a vieții rurale care nu pleca de la ei.

În urmă au venit dezbaterele legii de împrumut, care au ținut mai mulți ani de zile. Țin să amintesc că acest act nu pornește de la clasa conducătoare, că nu partidele politice au împrumutat pe țărani în 1864¹³, că împrumutarea s-a făcut împotriva lor, căci nici unul din partidele politice n-a venit în 1860–64 cu un program folositor țărănimii, căci unii, din exclusivism, s-au ținut de-o parte, iar alții au venit aducând idei și sentimente care erau din altă vârstă și care în nici un chip nu puteau să treacă în noua legislație. Deci, printr-un act al cărui merit revine în întregime lui Cuza și lui Kogălniceanu, Domnului și primului ministru din 1864, s-a făcut atunci împrumutarea.

Astfel țărănimea a căpătat stăpânirea asupra bucății de pământ ce avea să o lucreze, potrivit Regulamentului Organic, dar ea n-a participat la această legislație, ea n-a fost nici întrebată. Au fost întrebați boierii din Moldova și din Țara Românească, s-au cercetat legislațiile din Basarabia, din Turcia, din Austria și din toate părțile, dar țăraniii, păstrători al obiceiului pământului, nu au fost întrebați.

Deci legea de la 1864 are atâtea elemente rele, ce n-ar fi intrat în ea, dacă țăranul ar fi putut să vorbească. Astfel că, în 1830, țăraniii n-au smuls ei o legislație; a fost filantropia lui Kiselev care li-a dat-o. Iar în 1864 a fost numai mila de om nobil și înțelegerea de om genial a lui Kogălniceanu care, sprijinit de Domnul de atunci, a izbutit să dea legislația cea nouă.

Țăranii n-au cerut-o prin jertfe, și o clasă apăsată, nenorocită, o clasă trăind în condiții de inferioritate nemeritată, această clasă poate cere în două feluri reforma ce-i trebuie, poate cere în două feluri dreptul ei la viață și la activitatea politică a țării. Poate cere printr-o cultură luptătoare, cum a făcut burghezia franceză în veacul al XVIII-lea, când au început în Franța mișcările de idei reformiste, când a răspândit doctrina revoluționară. Iar când nu e o astfel de cultură și când totuși cuțitul este aproape de os, când împrejurările de față sânt prea nenorocite, se poate cere reforma prin jertfe de sânge. Și a fost o jertfă groaznică la noi în 1907, când țăranii au mers cu pieptul deschis înaintea armatei care apăra o stare de lucruri răzimată pe o veche nedreptate, și vom vedea în ce împrejurări s-a făcut aceasta și dacă se poate justifica felul cum s-au omorât sute și mii de oameni.

Ei au făcut aceste jertfe pentru a căpăta, nu pomana unei reforme parțiale, ci dreptul unei reforme generale. Și o reformă oarecare, aruncată în bucățele, întrebând pe adversarul politic, sau cruțând elementele rebele din propriul partid, ori ascultând de anumite persoane care par a fi oracolele oportunității, n-are nici o valoare.

Și nu în forma aceasta mică ni trebuie reforme, ci în forma generală și deplină. Căci nu pier mii și mii de oameni într-o țară fără ca sângele acesta vărsat să nu fie fecund. Și dacă este ticăloasă țara care nu cruță sângele fiilor săi atunci când poate să-l cruțe, este cu mult mai ticăloasă țara aceea care lasă ca acel sânge să curgă fără ca din el măcar să răsară sămănătura unui viitor mai fericit.

Deci țăranul ar fi avut dreptul să fie consultat și nu a fost consultat. Iar în ceea ce privește anunțarea proiectelor de reforme care trebuia să se facă de la început, ele se cădea să fie foarte pe larg dezbătute de toată lumea. Discuția s-a făcut prea târziu și a căpătat de multe ori înfățișarea unei discuții de formă, atunci când în câteva zile proiectele au fost cercetate de o comisiune în care intrau în cea mai mare parte advocați sau profesioniști ai politicei, ori persoane de profesii libere. Și printr-o astfel de adunare și în mișcarea fulgerătoare a câtorva zile de discuție, se pune la cale viața nouă a unui neam? Deci sânt silit, față de dezvoltarea ulterioară a împrejurărilor, să zic că manifestul din mart a fost smuls de spaimă. Să ferească Dumnezeu să mai avem nevoie de o altă spaimă ca să ni aducem aminte de întregul manifest de atunci!

După manifestul din mart, alegerile din mai, cu toată presiunea administrativă ce s-a întors și în dauna unui bun prieten al meu, care ar fi fost aici mai folositor decât mine, fiindcă are mai multă experiență și știe mai bine să înfrunte dușmăniile, este vorba de prietenul meu Cuza, alegerile acestea au dovedit în chipul cel mai manifest că țara vrea reforme largi. Căci dacă nu le-ar vrea, de ce, în loc să-și aleagă pe aceea pe care este deprinsă să-i aleagă, așa cum e deprins cineva să-și caute chibritul într-o anumită cutie sau să-și

caute portofelul într-un anumit buzunar, a alergat spre oameni noi? O dovadă că țara simte nevoia unor oameni noi este și aceea că un colegiu a căutat într-un colț, unde de douăzeci de ani făcea operă de demagog lucrând pentru știință, într-un colț de acesta întunecos pe un sălbatec profesor de universitate, pentru a-l trimete aici spre a învăța felurile de expresie parlamentară.

Dacă erau timpuri obișnuite, eu rămâneam la istoria românească sau bizantină ori a Imperiului turcesc, și ar fi venit aici oameni din aceea care aleargă obișnuit la rosturile politice în această țară.

Țara însă a spus că vrea reforme întregi, mântuitoare și după toate cele ce s-au desfășurat în întâia jumătate din acest an, ar fi fost cineva în drept să vadă că veniți în chip mai larg, mai serios, mai pronunțat, cu reformele agrare. Dar aceste reforme s-au discutat, așa că ele sânt opera câtorva oameni care au lucrat numai în marginile disciplinei de partid și întrebuițând numai sfatul altor oameni, care în chip firesc trebuiau să fie lângă dânșii.

Aceste reforme, în felul cum s-au făcut, nu pot mulțami pe foarte mulți oameni care, deși nu au dreptul de a vorbi în Parlament, împărtășesc ideile și sentimentele mele.

Nu putem să admitem că în această mare tragedie națională care a început cu răscoalele și trebuie să se termine printr-o țară cu totul nouă, să se audă bucăți de comedie, bucăți de dialoguri din vechea d-voastră piesă, pe care o credeam cu totul încheiată.

Prin urmare, dacă nu pot în momentul acesta, cum vor face cea mai mare parte din colegii mei din Cameră, să votez răspunsul la Mesagiu, care se prezintă așa de limpede și de bine redactat, este pentru că, deși sânt desigur un partizan al reformelor, dar le vreau mai largi decât se înfățișează. Votez împotriva răspunsului la Mesagiu din cauza caracterului îngust în care se prezintă reforma, care nu pornește de la un principiu general, nu ține samă de obiceiurile pământului, care e poate din ce avea mai bun și mai sfânt în țara aceasta, căci reprezintă tradiția noastră milenară. Reformele acestea nu rezultă dintr-o largă anchetă economică, care trebuia făcută pretutindeni; nu rezultă dintr-o consultare a țărănimii și nici măcar dintr-o participare a tuturor elementelor pe care le cuprinde această Cameră, fiindcă, iată, în comisiunea de reforme... (*Ilaritate*).

(Către d. I. Brătianu care întrerupe).

...Crezi că-mi pare rău că n-am fost și eu în comisiune? Poate că aș fi putut fi de folos cu sfaturile mele, deși fără îndoială că n-aș fi lucrat într-o comisiune care avea voie să lucreze numai atât și nu mai mult. Prin urmare, nu părerea de rău că n-am fost pus și eu în comisiune mă face să spun ceea ce spun acum. Aș fi fost bucuros să laud o mare și largă operă de reforme, care și fără participarea mea să întemeieze țara noastră, cum zic, pentru toate timpurile.

Deci, dacă nu votez răspunsul la Mesagiu pentru partea care este relativă la reformele agrare, am expus în parte motivele. Dar mai sânt și altele.

În vremea turburărilor țărănești, când domnia spaima aceea care mi se pare în mare parte copilăroasă, că vor intra în București țaranii și se vor uni cu mahalagii ca să dea foc cutărilor clădiri, fără îndoială că spectacolul pe care l-au dat atunci orașele a fost de cel mai mare ridicol, căci desigur primejdia era cu mult mai mică, iar felul apelpisit cum s-a manifestat această spaimă, va constitui, când se va scrie istoria acestor timpuri, un foarte curios capitol de ridicol, atunci când în incinta acestei Camere șefii deosebitelor partide și-au căzut de gât și și-au plâns în jiletcă, recunoscându-și păcatele (mă întreb dacă le-ar mai recunoaște acum și dacă nu li este rușine că le-au recunoscut atunci și dacă, recunoscându-și păcatele supt influența spaimei, n-au făcut o mare greșală politică), s-a crezut de nevoie să se dea un manifest către țară în numele regelui, pe garanția suveranului.

Lucrul e contrar Constituției, dar de natură să bucure pe toți aceea care doresc liberarea clasei țărănești din lanțurile de acum. Fiindcă țaranul n-ar fi crezut asigurarea făcută numai de un partid sau altul. ceea ce a salvat întru câțva situația a fost numele acesta al regelui pus în josul manifestului, fiindcă țaranul a vrut în toate timpurile un stăpânitor care să stăpânească.

Dar, dacă în împrejurările acelea s-a dat manifestul larg din martie trecut, curând, desigur, acei care au pus să-l afișeze s-au căit de o parte din lucrurile cuprinse într-însul și au văzut că este imposibil să prefacă în proiecte de legi toate îndrumările cuprinse în manifestul regal. Și dovada am avut-o, căci manifestul regal cuprinde în sine mai multe făgăduieli decât cuprind îndepliniri de făgăduieli proiectele de legi ce au fost înfățișate; s-au înfățișat șese și după aceea, când ne-am adunat din nou și așteptam ca suveranul să anunțe toate proiectele de legi care fuseseră prezentate comisiunii pentru studierea reformelor, ne-am trezit că în cea mai mare parte nu sânt numite și că se făgăduiesc numai două proiecte: acela asupra învoielilor agricole și acela asupra Casei Rurale.

Prin urmare, atâta, fără îndoială, nu este de natură să mulțamească pe cineva care vrea binele întreg și desăvârșit, realizat fie și prin mijloace eroice. Aceasta este o retragere, o ciuntire a unei părți din program, este o părăsire a unei opere legislative care va fi îndeplinită numai până la oarecare punct. Și dacă se vor prezenta numai două proiecte de reformă și anumite împrejurări vor împiedeca de a se da celelalte, se poate zice că n-ați făcut mult.

Proiectele acestea sânt așa de mult legate între ele și deosebitele capitole ale reformei așa de strâns unite unele cu altele, încât nu poate cineva să dea Casa Rurală și învoielile agricole fără să îndeplinească în același timp prin lege toate celelalte făgăduieli cuprinse în manifestul regal.

Pe urmă încă un lucru: legile acestea au fost atacate imediat, cum era firesc într-o țară în care se creează legi pentru scopurile speciale ale unui partid împotriva celui alt partid.

Deci era natural ca aceste legi să fie atacate de partidul opus. O lege prezentată de liberali trebuie neapărat să fie o lege rea pentru conservatori, precum o lege prezentată de conservatori trebuie să fie, prin însuși faptul acesta, rea pentru liberali.

Acesta este un vechiu obicei, care a cauzat toate nenorocirile și care va mai cauza și altele. În mart 1907, o parte din lume mă acuza pe mine, pe prietenul meu Cuza și pe alți cugetători independenți și o anumite categorie de tinerime. Ca și cum noi am fi un fel de semizeii așa de puternici încât, într-o țară unde nu este nici combustibil, nici scânteie, putem să creăm combustibilul și putem să facem să izbucnească scânteia și astfel să dăm foc țării. Și de câte ori exprimam părerile noastre asupra unor anumite puncte din viața de astăzi, de atâtea ori ni se zicea: iar vă jucați cu focul, iar vă luați rolul de instigatori, iar puneți viața țării în primejdie, iar îndepliniți funcțiunea aceasta funestă de oameni deprinși în anarhie. Nu puteți să vedeți înaintea voastră decât spectacole anarhice. Prin urmare, noi eram într-un rol drăcesc, în rolul lui Lucifer sau Belzebut, epitete pe care partidele le dau, după împrejurări, împodobind cu ele pe frunțașii celui alt partid. Acum însă se schimbă lucrul cu Belzebut. Belzebuții erau acum profesorii universitari, erau cugetătorii independenți ori scriitorii. Belzebuții erau d-nii Vlahuță și Coșbuc. Pe lângă acești Belzebuți, unii mai mari, alții mai mici, veniau și Belzebuticuli, adică studenții care lucrau în măsura forțelor lor, ca putere neconstituțională, cum s-a zis de atâtea ori, cu o seriozitate adorabilă. Au venit să lucreze dracii, și unii și alții, pentru încurcarea situației din țară.

Noi eram deci niște oameni tineri, fără merite politice, fără cunoștința împrejurărilor, niște oameni lipsiți de patriotism, care nu eram buni decât să stricăm o țară, care de altfel era așa de minunată.

Au trecut însă numai câteva luni de zile și am fost răzbunați. Și iată cum: întâi s-a căutat a se găsi o urmă a infamiei pe care am întreprins-o împotriva statului român. S-a mers pe urma acestei acuzații și nu s-a găsit nimic. Știu aceasta de la un fost magistrat, d. Dragu, care a scris într-o revistă străină că în momentul turburărilor agrare se dăduse înștiințarea ca, în cazul când eu aș fi dovedit că am scris două rânduri cu privire la politică unui țăran, să trag aceleași consecințe pe care le-a tras d. V. Kogălniceanu¹⁴, stând câteva săptămâni [în pușcărie], pe drept sau pe nedrept, nu se poate ști, fiindcă nu s-a făcut judecată, să trag deci aceleași consecințe ca și d. V. Kogălniceanu. Nu a dezmințit nimeni, sânt în drept să cred că este adevărat.

O voce: Nu este exact.

D. N. Iorga: Îmi pare bine pentru d-voastră. De altfel m-am deprins cu atâtea lucruri rele, m-ași fi deprins și cu temnița, din care sper că totuși aș fi ieșit.

Deci, în orice caz, s-a căutat și nu s-a găsit nimic. Prin urmare, s-a căpătat încrederea că nici măcar în marginile pe care mi le îngăduie legile țării nu am fost în legătură cu țărănimea, trăind viața mea izolată, pașnică. N-am avut cutezanța de a intra în legătură cu țaranii, n-am scris nici unui învățător, n-am scris nici unui preot, n-am oferit serviciile mele, în sfârșit, pentru a da unei categorii de cetățeni din această țară drepturile ce și le poate cere.

Aceasta era jumătate de satisfacție; cealaltă a venit îndată, și a venit în momentul când un partid politic care apără ordinea, care prin cuvântări și ziare luptă împotriva sfărâmăturilor de țară, când acest partid a început o acțiune care nu putea să fie comparată desigur cu acțiunea noastră, căci în acest moment se ațâță patimile celor care sânt jigniți în drepturile lor mai mult sau mai puțin legitime, de reformele ce se prezintă.

Astfel sânt cârciumarii, care nu voiesc să se voteze o lege a monopolului cârciumelor¹⁵; sânt o parte din proprietari și arendași care nu vor să piardă nimic din situația creată prin legea de la 1864, situație din ce în ce mai bună pentru ei, din ce în ce mai rea pentru ceilalți.

Va să zică există categorii de cetățeni care fac parte din partidul ordinii și această categorie de cetățeni trebuie să nu facă și ei ca acei infami din mart și să pună țara în foc, ci să lupte pentru alcătuirea unei țări nouă și bune.

Cred că așa trebuia să zică și partea mai luminată dintre oamenii politici ce conduc pe cârciumari, în mare parte inconștienți, și tot așa trebuie să zică și proprietarii și arendașii, începând de la milionarul Dinu Mihail¹⁶ din Craiova și ajungând până la aceea care au un rost politic în această țară.

Așa s-ar fi convenit să judece aceste persoane. Din nenorocire ele încep o agitație împotriva proiectelor, o agitație foarte puternică. S-au ținut întruniri de partid și întrunirile acestea de partid au fost destul de bine cercetate. Și acolo sau ținut discursuri călduroase, ba unele dintre dânsese au fost mai mult decât călduroase, au fost incendiare. S-ar putea zice, prin urmare, că s-a alcătuit o falangă de răsturnare a cârmuirii, fiindcă această cârmuire ține să se voteze o lege pentru monopolul cârciumilor și o lege pentru despovărarea țăranilor și aducerea lor la o stare mai bună.

Și atunci, d-lor, ce a făcut guvernul?

Guvernul avea, după cum am spus în iunie, datoria de a fi eroic, avea datoria de a stărui în proiectele sale așa cum erau acestea.

Proiectele puteau să fie modificate numai în anumite puncte; niciodată însă proiectele acestea nu puteau să fie modificate în esența lor, sau nu se puteau retrage cele mai multe din elementele ce cuprind.

Ei bine, cârmuirea nu a avut eroismul acesta.

În fața agitației pe care au făcut-o proprietarii și arendașii, în fața agitației pe care au făcut-o cârciumarii, guvernul liberal, care este legat de reforme, care nu poate să stea la locul său fără să caute a îndeplini toate reformele făgăduite, guvernul liberal a dat înapoi. El a părăsit cu totul unele proiecte, de exemplu proiectul monopolului cârciumelor poate fi considerat ca un proiect cu desăvârșire îngropat. (*Protestări.*) Aceasta e impresia mea. S-au părăsit anumite alte proiecte de lege; nu se mai vorbește de dânsule și ele nu mai figurează în Mesagiu. Pe urmă, la alte proiecte încă, se zice că e vorba de îndulcirea, de scăderea proiectelor, pentru îmbunarea claselor pe care legile ar fi să le lovească.

Ei bine, în acest caz ce poate să facă oricine ține ca proiectele să nu fie părăsite, să nu fie scăzute și să nu fie îndulcite, care vrea reforma întreagă, care o vrea deplină și într-adevăr folositoare pentru țară? Ce poate decât să zică: în împrejurările acestea, când o parte din proiecte a dispărut, când altele sânt corectate potrivit cu vederile claselor interesate, care clase interesate exercită o presiune legală și o presiune turburătoare, ce poate să zică altceva decât că în împrejurările acestea nu se poate să votăm, sau, fiind singur aici, să votez răspunsul la Mesagiu?

D-lor, dacă v-am obosit, cer să se suspende ședința pentru cinci minute și pe urmă să continuu.

[*La redeschidere.*]

D-lor, n-aș putea să votez răspunsul la Mesagiu și din alt punct de vedere.

Toate măsurile de lege cuprinse în proiectele guvernului nu vor avea nici o valoare dacă nu vor fi legate de refacerea radicală a întregii administrații a țării.

Se anunță într-adevăr un proiect de prefacere administrativă a României, dar asupra acestui proiect nu se spune încă nimic. E așa de mare însă însemnătatea unei administrații nouă față de starea de lucruri care o voiți să se creeze, încât fără deslușiri depline asupra administrației nouă de care sântem chemați să ne bucurăm, fără aceasta nu știu dacă proiectele de față, prefăcându-se în legi, vor fi altceva decât un element de curiozitate în dezvoltarea noastră națională.

În adevăr, toată lumea știe că legile noastre nu sânt bune, și nu sânt bune din mai multe puncte de vedere, dar mai ales din două: în cea mai mare parte legile acestea sânt legi cu desăvârșire nouă, legi împrumutate. Răgazurile noastre n-au fost niciodată așa de mari încât să ni se îngăduie a face legi potrivite pentru noi. În toate țările de pe lume o lege corespunde unei stări a societății căreia trebuie să i se aplice. Numai în acest caz legea are o valoare, căci altfel rămâne doar un împrumut interesant și atât tot.

În toată opera săvârșită în ultima jumătate a veacului trecut, nu s-a alcătuit un complex de legi bine studiate, ci altele, care nu sânt în legătură cu datinile străbune, cu vechile încercări de legislație și care nu corespund cu starea noastră socială, economică și politică. Legile noastre sânt împrumutate de la civilizații prea înaintate, pe când starea noastră de civilizație este prea înapoiată din multe puncte de vedere; ele nu se potrivesc moravurilor, nu se potrivesc concepțiunii de viață pe care o avem noi.

Pe de altă parte, legile noastre sânt rele pentru că nu pleacă toate din aceeași concepție. Nu există o dezvoltare continuă, plecând de la un anumit principiu, pus cu greutate, dar care să aducă după el o dezvoltare normală a legislației. Avem, în legile împrumutate, legi prea liberale alături de legi prea înguste, și în astfel de împrejurări acest sistem legislativ al țării noastre este rău.

Totuși acest sistem poate ar fi avut un efect mai puțin rău decât acela pe care îl are acum, dacă am fi creat o administrație. În veacul al XVIII-lea și în veacurile anterioare țara n-a avut administrație, deoarece nici una din țările europene n-a avut-o. Țara era alcătuită numai din orașe și sate care se cârmuiau după datini deosebite. Nu exista instituție care să lege împreună aceste centre răzlețe ale vieții românești. Administrația trebuia creată cu desăvârșire. În veacul^x nostru încercările de a se crea o administrație pentru români le-au făcut întâi domnii fanarioți și după aceasta ocupația rusească supt Kiselev.

Nici domnia fanariotă¹⁷, nici Kiselev nu puteau da o administrație care să fie prielnică țării. Administrația aceasta, dacă era să o avem, trebuia să vină mai târziu. Ei bine, o astfel de administrație, potrivită pentru viața noastră firească, nu am avut-o nici după aceea. După terminarea erei Regulamentului Organic, am împrumutat sistemul administrativ al Franciei și nu am ales din acest sistem, și nu am lăsat nimic din acest sistem, foarte complicat și care presupune o mare dezvoltare de civilizație; nu am păstrat numai elementele care se potriviau cu viața noastră. Căci noi nu avem nevoie, ca Franța, Germania sau Anglia, de o administrație care să observe numai călcările de lege, care să fixeze rosturile generale ale țării, ci aveam nevoie de o administrație protectoare, care să ocrotească pe cel slab și să oprească încălcările celui tare.

Această administrație nu am avut-o niciodată, ci numai o administrație detestabilă, care și este una din cauzele principale ale situației rele de astăzi.

Se poate zice chiar că administrația de model francez venită după Regulamentul Organic a fost cu mult mai rea decât administrația de model rusesc pe care a încercat să o introducă Kiselev, căci cea rusească se potrivea mai bine cu împrejurările de viață de atunci și de acum, decât se potrivește administrația franceză pentru felul nostru de viață.

La noi cel slab nu este respectat de cel tare, și de fapt clasa superioară, dacă voiește să apese pe cea de jos, are mijloacele de a trece peste lege.

O administrație în adevăratul înțeles al cuvântului neavând-o, și lipsa unei administrații în România a fost cauza răscoalelor din urmă. Ele au fost provocate, pe de o parte din extrema sărăcie a populației țărănești dar, pe de altă parte, și din călcarea continuă a dreptății, care revoltă pe om. Căci mulți dintre sătenii noștri se simt a fi dintr-o rasă nobilă, prin aceea că îndură mai răpede suferința materială decât ofensa și jignirea care li se aduce.

Căci ei au fost, săracii, conștienți de o îndelungată nedreptate. Ici și colo, neapărat, era și tendința firească a unei clase supuse de a se ridica la o însemnătate politică la care-i dă dreptul numărul și munca pe care o cheltuiește pe câmpiile noastre, care sânt singura noastră bogăție adevărată.

Acestea au fost, prin urmare, motivele de ordine generală ale răscoalelor. Dar este sigur că răscoala aceasta nu s-ar fi întins și nu ar fi căpătat caracterul groaznic pe care l-a avut în anumite locuri, și este lucru sigur că răscoala aceasta nu ar fi ajuns vreodată să amenințe însăși existența statului nostru, cum s-a zis, și poate s-a zis cu exagerație, dacă administrația noastră ar fi știut care este starea țării pe care este chemată să o administreze.

Administrația noastră fiind însă o administrație de partid, locurile în administrație se dau pentru serviciile politice, plasându-se în ea toți agenții electorali. Agenții electorali mai dibaci au locuri mai înalte, iar cei mai puțin dibaci capătă locuri mai mici.

Astfel, administrația noastră fiind de caracter politic, e fără durată și fără pregătire, căci în administrația românească poate să între oricine. Nu oricine poate să treacă un examen de patru clase primare, dar oricine poate să fie prefect, dacă nu inspector comunal în această țară.

Prin urmare, așa fiind împrejurările administrative, administrația nefiind pregătită, nefiind conștientă de datoriile sale, administrația neavând cunoștința țării, nesimțindu-se răspunzătoare față de nimeni și față de nimic, trăind de cele mai multe ori aiurea decât în locurile pe care trebuie să le administreze, sânt de multe ori perfecți care niciodată nu au văzut în amănunte județul pe care sânt chemați să-l administreze, și ar fi fost foarte încurcați perfecții din județele în care au avut loc răscoalele dacă li s-ar fi cerut imediat explicații asupra motivelor răscoalelor, s-a ajuns la starea nenorocită din mart.

Administrația are însă vina de căpetenie și în altceva: Are vina de căpetenie în represiunea feroce care s-a săvârșit în luna lui mart.

Vedeți, când s-a vorbit întâia oară de represiune, însă având la îndemână numai câteva știri culese de ziare sau câteva revelațiuni cu caracter cu totul particular, făcute în împrejurări care cereau discreție, va să zică atunci când am putut să vorbesc aici în Cameră despre abuzurile săvârșite cu

ocazia represiunii răscoalelor, mi s-a aruncat în față un cuvânt pe care l-am primit, nu cu spaimă, ci cu indignare: Mi s-a aruncat în față învinuirea că am batjocorit armata.

Dumnezeu știe cât s-a abuzat în timpul din urmă de aceste cuvinte: „A batjocori armata“. Să batjocorească armata un străin, care are scopuri rele, o înțeleg, dar un român de ce să o batjocorească?

Eu înțeleg misiunea nobilă și mare ce o are armata în țara noastră. Țara noastră este mică și amenințată și dacă în ultimii ani n-am avut războaie, fiindcă nici nu eram în stare a le purta dar, în sfârșit, un război ne poate găsi mâne, poimâne.

Ce putem iubi mai mult în această țară decât două lucruri: Școala, ce ni dă puterea de rezistență morală, și oștirea ce ni dă puterea de rezistență materială pentru a ne împotrivi străinilor? Sântem un popor mic înconjurat de mulți dușmani și nu putem câștiga niciodată simpatia vecinilor noștri. Prin urmare, cine dintre noi n-ar dori ca oastea noastră să fie cât mai puternică? Deci, a spune unei persoane politice: d-ta insultă armata, este un lucru fără rost. Cu ce scop poate insulta cineva, fiind român, armata în România? Doar un român care are ideea de pacificare universală care și-a găsit reprezentanții în conferința de la Haga¹⁸, de care n-ar fi trebuit să ne ocupăm așa de mult, deoarece n-a avut însemnătate și nu noi putem să-i creăm una. Va să zică, armata este o instituție care-și are legitimarea și nu se poate ca un om întreg să o poată ataca.

Este necontestat că în timpul represiunii s-au săvârșit însă crime și sânt fără îndoială oameni răspunzători de aceste crime ce pot fi dați în judecată și pedepsiți.

Pentru onoarea acestei țări s-a cerut odată acest lucru, mi s-a făgăduit o anchetă, și cer a doua oară și oricând va veni vorba despre răscoalele din mart, în chip firesc, va veni și pe buzele mele cererea de adevărată și deplină anchetă pentru a se da celor vinovați pedeapsa pe care o merită.

Dar cine sânt cei vinovați pentru scoaterea din sate a unor oameni pârâți de proprietar, de arendaș, de cămătari, pentru scoaterea lor din sate și împușcarea la marginea drumului, fără să se articuleze nimic sigur în contra lor? Cine sânt vinovați de întemnițarea fără drept, cine sânt vinovați că s-a răpit libertatea la o mulțime de fii cinstiți și muncitori ai acestei țări?

Dar în primul rând este vinovată administrația noastră, o administrație care, când administrează, apasă și în cea mai mare parte din timp nu administrează deloc!

Prin urmare, în groaza de care au fost cuprinși administratorii noștri incapabili, atunci, în mart, în groaza aceea, au dat ordine a căror executare eu nu o pot urmări, dar a căror origine trebuie știută. Și trebuie relevat aici că e necesar să se știe cine a aplicat în Oltenia un anume sistem de vânare a oamenilor și de ucidere a țăranilor care nu săvârșiseră nici o vinovăție.

Fiindcă desigur s-au ucis sute și poate mii de oameni care nu fuseseră de loc amestecați în răskoale, care nu făceau parte din satele ce s-au răscolat, care au fost arestați după câteva zile sau după mai mult de o săptămână de la încetarea turburărilor. Și acest lucru s-a întâmplat în toată Oltenia și în toate județele Olteniei. Cu oarecare bunăvoință și un simț de datorie mai pronunțat, cred că se mai pot afla și pedepsi vinovații și în felul acesta onoarea acestei țări poate fi salvată.

D-lor, nu s-a procedat așa niciodată atunci când în alte părți răskoale s-au mai întâmplat. Și s-au întâmplat și la alte popoare răskoale mai puțin legitime decât răskoala aceasta de la noi; căci răskoala noastră a fost un strigăt de foame și de indignare în cea mai mare parte, și nu actul unor răi cetățeni, nu actul unor români care voiau să sfărâme România. O astfel de conștiință nu a existat în mintea țăranilor noștri. Sânt țări în care s-au desfășurat răskoale cu un caracter în adevăr ticălos, s-au întetit răskoale care vroiau distrugerea unității țării, care vroiau sfărâmarea independenței ei. Așa, de exemplu, în Italia de sud, răskoala lucrătorilor de la minele de pucioasă din Sicilia, care s-a petrecut acum câțiva ani de zile, și se știe că era în legătură cu anumite puteri dușmane Italiei, că au apărut corăbii rusești în apropierea insulei și că ele erau chemate să joace un anumit rol. Prin urmare, au fost răskoale în care s-a avut înțelegere cu străinii și s-au făcut împotriva patriei declarații fătife.

Cum s-a săvârșit însă potolirea acestei răskoale? S-a căutat întâi să se știe care este situația reală în ținuturile unde s-a făcut răskoala, s-au întrebuințat oameni de încredere, care cunoșteau locurile acelea, oameni cu intențiile cele mai bune, oameni cu însușiri excepționale care au știut să potolească răskoala. Așa s-a făcut și la noi în Moldova, unde în mai mult decât un județ s-a restabilit liniștea fără sânge, o recunosc foarte bucuros.

Îmi pare bine că unul din acei prefecti, care nu mă iubește, dar căruia îi recunosc dreptatea, d. Stere, este aici. Și pe lângă acesta țin să amintesc numele unui coleg care a făcut o potolire fără vărsare de sânge, jertfindu-și sănătatea și puindu-și viața în primejdie, este vorba de d. dr. Radovici, prefect de Vaslui.

Aceasta dovedește că oriunde răskoalele s-ar fi putut reprima în același fel. Nu avea decât să se încunjure două, trei bande, care nu trebuiau considerate ca bande de turci, tătari sau alte lifte și, odată ce erau încunjurate, trebuia să se cruțe viața de român, acolo și oriunde. Ei bine, sânt așa de mulți români ca să facem hecatombe cu dâșii și să ni dăm plăcerea răzbunării prin uciderea a mii de oameni?

Neamul acesta e, din nenorocire, așa de puțin și împărțit încât pentru o singură viață de român, nu întrebuințez o expresie pe care a spus-o într-o formă mai drastică un coleg din Cameră și poate nu vrea să fie repetată, dar spun, în forma aceasta, că o singură viață de român face mai mult decât orice alta poate fi jertfit.

Răscoalele nu se potolesc cu spirit de răzbunare, cu dorința și plăcerea de a vărsa sânge. Se povestesc totuși lucruri oribile, care arată că această clasă dominantă e alcătuită și din indivizi cu instincte foarte feroce. Răscoalele se potolesc cu vorba bună. Așa s-au potolit chiar în Rusia. S-a tipărit deunăzi o parte din memoriile prințului Urusov¹⁹, care a fost guvernator în Basarabia. Se răsculasera țăranii din Orhei și Soroca, care sânt vestiți în toate timpurile pentru energia lor. Urusov a avut personal curajul să se ducă în mijlocul răsculaților și i-a luat cu vorbă bună, cu o înșelăciune blândă, care nu face rău nimănui. Și a ajuns în felul acesta la împăcarea răzeșilor din acele ținuturi. Se poate ceti în memoriile lui Urusov cum un întreg ținut de răzeși a fost pacificat de străinul acesta.

Va să zică Urusov, stăpân străin pe țăranii din Basarabia, are mai multă milă de ei și o mai înaltă cunoștință de datoria sa de om și cârmuitor decât mai mulți din vechii și noii prefecți din Oltenia. Prefecții aceștia trebuie luați în cercetare. De la dânșii fără îndoială au venit ordinele; nu pot admite ca ordinul să fi venit mai de sus, fiindcă aceasta ar fi mai atroce decât toate.

Lucrurile s-au petrecut cum le-am expus. S-a omorât degeaba, s-a omorât prostește. Sânt niște cazuri de o stupiditate fenomenală, cum e de exemplu cazul unuia care se deșteaptă în mijlocul nopții de un zgomot și-și închipuie că năvălește revoluția și scoate tunurile. Altul îndreaptă tunurile asupra unui sat, am o colecție întregă de asemenea lucruri, puindu-le pe deal și întră ca un cuceritor. Toți cer să li se dea cei compromiși și întreabă pe cine? Pe cârciumar, pe cămătarii de acolo.

Știți pe cine au luat?

Au venit și la mine oameni de la răscoale, am început de atunci să am legături cu țăranii, au venit plângând și mi-au spus: știți pe cine au luat? Nu pe cei mai răi, ci pe cei mai buni, fiindcă cămătarii se temeau doar de cei care au înființat bănci populare; aceea au fost denunțați și fără judecată împușcați. Și atâția învățători și preoți au fost amenințați cu aceeași soartă.

Nu voiam să spun aceste lucruri, dar îmi zvâcnesc din inimă și trebuie să le spun. S-a întâmplat un caz ca acesta. A scăpat un învățător fiindcă executorul era ocupat cu dejunul și s-a întâmplat ca între dejun și împușcare să vină porunca să nu se mai omoare.

O voce: În ce localitate?

D. N. Iorga: Să întrebe d. Brătianu și-i răspund. Am scrisori, dosare gata; când veți face anchetă, voi da dosarele cuprinzând toate numele. Nu sânt chemat să numesc locuri aici. Eu sânt chemat să atrag atenția, să dau mijloace ca să se facă lumină deplină și să se pedepsească vinovații. Prin urmare, când lucrurile se petrec așa, când n-am înaintea mea nici o anchetă care să se urmeze, nici făgăduiala că o nouă anchetă se va face și când convingerea mea

este că o asemenea purtare este absolut dezonorantă, măcar din punctul de vedere al sentimentului pe care trebuie să-l aibă cineva față de un semen al lui, și pe care noi nu l-am avut față de frații noștri, cum voiți să votez acest răspuns la Mesagiu? Voiesc întâi să văd mâinile d-voastră așa cum doresc eu, și atunci să votez răspunsul la Mesagiu!

O bucată de vreme lucrurile acestea grozave nu mi-au făcut atâta impresie. Îmi ziceam: omul la năcaz a spus lucrul cutare; și mai aveam și dezgustul unei gazete de scandal care reproducea asemenea lucruri, gazetă care a fost înfierată și în această Cameră.

Prin urmare ziceam: Nu poate fi adevărat tot ce se spune. Pe urmă am continuat, făcând cercetări, și am putut să aflu foarte ușor câtă răutate zace în sufletul unora. Sânt țărani care nu s-au răsculat și au fost pedepsiți ca și cum s-ar fi răsculat, și mai mult chiar decât dacă ar fi făcut de o sută de ori ceea ce s-a făcut. S-a întâmplat ca, într-un anumit moment, oameni nevinovați să fie închiși, ca familiile lor să fie lăsate fără hrană, pe când tatăl era în temniță, fiindcă era un bun gospodar, pârât de un ticălos din sat, care avea interes să-și joace mendrele mai bine.

D-lor, sânt un om izolat și în viață n-o să ajung să am o parte în cârmuirea acestei țări. De aceasta sânt sigur. (*Răsete.*) D-voastră râdeți, dar eu nu mă scârbesc, fiindcă nu este acesta rostul meu în țară. Dar vă zic: n-aș dori stăpânirea cea mai îndelungată cu prețul sângelui care s-a vărsat în mart. N-aș putea să am o viață liniștită când aș fi fost unul din actorii împrejurărilor care poartă numele de represiunea din mart 1907.

Ei bine, s-au petrecut toate lucrurile acestea; rămăseseră însă nevinovații, rămăseseră copiii și femeile aceloră. Era firesc ca în societatea noastră să se ivească un imens sentiment de milă pentru dânșii. Ar fi fost o datorie de înaltă cuviință să se fi văzut că în primăvara aceea roșie nu sânt petreceri, că în primăvara aceea roșie nu sânt zburdăciunile obișnuite ale vieții noastre sociale, nu este luxul acela sălbatec, care este și nepotrivit cu condițiile noastre de trai. Și niciodată nu a existat un an în care să se fi petrecut mai mult, în care să se fi scăldat lumea de sus mai inconștient în plăceri decât anul acesta, cel mai serios an, cel mai tragic pe care l-a trăit vreodată neamul nostru. Așa este.

Pe lângă aceasta, aș fi voit încă un lucru: aș fi vrut să se deștepte mila supt altă formă. Domnilor, multă vreme s-a crezut că țara noastră este o țară foarte bogată; am revenit. Știm câtă datorie avem în străinătate, știm că ni mănâncă a treia parte din veniturile fiecărui an; știm cu câtă durere dă săracul banul cu care se ține tot luxul statului român, ban care înainte de răscoale era udat de lacrimi și după răscoale a fost ruginit de sânge, știm toate lucrurile acestea. În țara aceasta care se presupunea așa de bogată, în care clasa

dominantă, fără îndoială, zburdă de bine, este mai mult lux de petreceri și plimbare în București decât în Viena. Numărul de trăsurile *de maître* în București nu se poate asemăna nici pe departe cu numărul trăsurilor din Viena, față cu bogăția și numărul familiilor mari din Viena. Prin urmare, s-ar fi așteptat ca banii bogaților să se cheltuiască în satele săracilor, să îmbunătățească întru câțva suferințele, să facă să se usuce lacrămile calde vărsate de cele mai multe ori de o femeie căreia îi murise și bărbatul și flăcăul cel mare și care era sortită la o viață întreagă de nenorocire.

Eu am să mă socotesc fericit în toată viața mea că mi-am plătit dijma în momentele acestea. Am dat din puținul meu avut a zecea parte pentru alinarea suferințelor din satele românești, care au pățimit atunci. M-am adresat și la săraci și am mai putut aduna 7.000 de lei, care au acoperit o mică parte din marea datorie pe care o avem față de nenorocii aceia.

Va să zică ea, clasa cârmuitoare, s-a arătat nespun de crudă față de atâtea suferințe. Ne-au răs ardelenii, bucovinenii, ne-au arătat cu degetul ca pe niște oameni nemiloși și răi.

Ne-am purtat cu țăranii mai rău decât cum s-ar purta un gospodar cu vita lui de muncă care, într-un moment de nerăbdare, l-ar împunge; ar urma să-și schingiuiască vita? Dar se gândește și el că este o legătură de camaraderie rurală între dobitoacele acelea nenorocite și oameni și n-o ucide.

Râdeți? S-a răs mult în țara aceasta și o să fie într-un rând o cantitate așa de enormă de răs cinic, revărsat asupra mizeriilor acestei țări nenorocite, încât o să rămâie pentru toate timpurile ca un semn de infamie în clasa ei conducătoare. Râdeți, râdeți mereu, dar nu vă pot felicita că puteți râde!

Prin urmare, aceasta a fost atitudinea noastră față de răsculații din mart. I-am împrășcat cu tunurile, am încercat arma Mannlicher în ei, i-am târât în pușcării, i-am ținut luni întregi de zile acolo; nu li-am dat un ban de cheltuială celor rămași acasă, am acoperit, ca Vlad Țepeș, pe morți cu scânduri și am dănțuit deasupra lor și s-a urmat ospățul nostru înainte, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Eu am auzit că este vorba să se dea despăgubiri și că nu se mai dau, și pe urmă că se dau din nou. E vorba de despăgubiri pentru proprietari. Acum, într-o parte se zice despăgubire, în altă parte îndulcire sau altcum și nu știe nimeni ce mai este.

Incontestabil că în țara noastră un țăran nu are nici a mia, nici a suta de mie parte din influența pe care o are un proprietar mare în viața politică. În împrejurările nenorocite de astăzi, este lucru firesc ca țăranul să nu fie ținut în samă, căci nu are înrâurire asupra vieții publice și deoarece proprietarul și arendașul, care conduc în mare parte viața noastră de stat, pot schimba guvernul într-un moment de nemulțămire și jignire a egoismului lor, este un lucru foarte natural să li se acorde o despăgubire.

Las la o parte necunoștința adevăratelor interese, indolența proprietarilor mari, care au adus întemeierea acelei clase nenorocite a arendașilor, care este pricina tuturor relelor de acum, clasă de aventurieri, care a sărăcit pământul și a sărăcit pe omul de muncă, ca și pe proprietar; las la o parte faptul că proprietarii, prin neînțelegerea primejdiei, au comercializat în mâna aventurierilor străini pământul țării, care formează cea mai mare bogăție, singura adevărată bogăție a ei. Dar proprietarilor, arendașilor, despăgubiri și țăranilor ce? Pentru ei nu este milă? Ori nu sânteți miloși?

Rețin această constatare. De două ori au fost îmbrățișări și lacrimi între politicienii noștri: odată când finanța evreiască era să ne strângă de gât din cauza îngrămădirii împrumuturilor de rentă, și a doua oară când, înaintea catastrofei agrare, partidele și-au recunoscut păcatele, când au plâns cu lacrimi pe care era bine să le pună într-o sticlură și să se uite din când în când la ele, căci altele ca acelea n-o să mai verse.

Deci era natural să fie vorba de despăgubiri pentru arendași și proprietari.

Dar ne întrebăm: Nu era lucru omenesc ca în acele sate care au fost mai mult atinse, în acele sate unde s-au întâmplat mai multe nenorociri, în satele bombardate, în satele prăpădite, de unde au dispărut flăcăii și bărbații care susțineau pe toți ceilalți prin munca lor, în acele sate să meargă ajutorul celor mari?

Ce fel de țară este aceasta dacă pentru că vreo câteva sute de proprietari și arendași au suferit, în împrejurări ce nu angajează întregul produs al muncii rurale, să se vorbească bătându-se cu pumnul în masă de despăgubirea bogaților și să nu se vorbească nimic de ajutorul săracilor!

Sânt și sate care trebuiesc colonizate din nou... A fost o femeie cu spiritul de jertfă, care a umblat din sat în sat, din loc în loc, și s-a îngrozit de ceea ce a văzut în județele Dolj și Mehedinți, în satele care aveau cruci unele lângă altele pe marginea drumului, ca să se vadă ce popor necreștin și păcătos sântem.

Și au fost cazuri când au venit agenții puterii și au smuls și crucile din pământ și au adus pe tatăl bătrân care scrisese pe cruce: „*Aici zace un nevinovat*“ și l-au bătut de moarte pe mormântul fiului său.

Așa ticăloșii s-au săvârșit.

Apoi, dacă este vorba de așa ceva, nu fac deosebire între liberal și conservator. Să vină cineva cu o politică de dreptate, cu o politică de reparațiune și adevărată întemeiere a unui viitor și atunci mă închin înaintea lui și-i votez, pe douăzeci de ani înainte, toate mesagiile și toate bugetele.

D-lor, vreau să mai ating încă un punct înainte de a trece la o altă parte a cuvântării mele.

Vreau să vorbesc despre însemnătatea politică a țaranului și despre însemnătatea politică a stăpânitorilor de pământ sau a celor care au venit din capitalul rulant de la orașe.

Am spus că țaranul în viața politică nu însemnează nimic și țaranul știe că a fost un timp când a însemnat foarte mult în viața acestei țări.

Acum mulți ani, ascultam de la profesorul meu de istorie această lapidară pecetuire a vieții politice a țaranului din trecut: „Țaranul n-a jucat niciodată un rol politic în țările noastre“. Dar se face o confuzie între guvernul central și viața locală.

Noi n-am avut o viață centralizată decât în epoca fanariotă; eram o țară răzimându-se pe viața deosebită a târgurilor și satelor. Deci fiecare sat își trăia viața sa.

Deocamdată, supt raportul politic, amintesc că pe când înainte țaranul avea dregătorii lui după vechea datină, care înfățișează o tradiție seculară și milenară, dregători pe care-i putea schimba dar în care avea totdeauna încredere, el a pierdut tot rostul său politic în vremea nouă, de la Regulamentul Organic, fiindcă originea relilor noastre e în mare parte Regulamentul Organic.

Ne-am schilodit țara atunci și tot schiloadă a umblat, înlocuind o cârjă prin altă cârjă, când nu era nevoie de nici o cârjă, fiindcă piciorul era sănătos; și nici acum nu îngăduim omului să-și reia mersul firesc ci-l oblojim în legile noastre nesăbuite.

Va să zică, în vremurile cele vechi viața centrală nu exista; centralizarea a fost numai în timpul fanarioților, din secolul al XVIII-lea, care a împrumutat anumite obiceiuri din Turcia sau din Apusul Europei.

Viața cea veche a fost locală și viața aceasta locală a fost în chip firesc stăpânită de țărani, căci dacă avea un boier trei sute de moșii, acestui boier ce-i trebuia: venitul de la fiecare moșie sau amestecul în conducerea tuturor moșiilor? El lăsa pe țărani să-și caute de rosturile lor și se mulțâmia, supt raportul economic, a primi ploconul o dată pe an.

Deci țaranul cel vechi avea cunoștință că reprezenta ceva în viața țării, că el este aproape întreg elementul militar al țării; avea conștiința că toată țara e organizată pe temeiul vechilor sale datini și pe temeiul obiceiurilor pământului. El simțea că în țara lui este ceva și aceasta explică vitejia de odinioară. Vitejia acestor țărani de odinioară era un lucru natural; vitejia de azi a țaranului român ca ostaș înseamnă ceva extraordinar, înseamnă cea mai mare jertfă pe care o poate face o clasă umilită, când nu i se dă nimic, și care cu toate acestea iese oricând cu pieptul deschis înaintea străinilor.

Au venit timpurile nouă și în epoca Regulamentului Organic țaranul nu mai avea nimic supt raportul politic. Cele două adunări de la Iași și București erau alcătuite din boieri, măcar dacă ar fi fost alcătuite din boierii cei vechi!

Regulamentul Organic, ucizând independența țaranului, a ucis însă, în același timp, și vechiul principiu al boierimii. Boierimea cea mare, care a purtat luptele și a câștigat biruințele, acoperindu-se de glorie, această boierime a fost înlocuită cu boierimea de funcții și țărănimea a fost înlăturată cu totul din viața politică, rămânând numai clasa aceasta de boieri funcționari pentru a stăpâni.

Și pe baza Regulamentului Organic s-a mers până în timpurile noastre și am ajuns, cu înmulțirea populației, cu înmulțirea bogăției și cu răspândirea luminii, cu toată influența de viață democratică care vine de peste toate hotarele noastre, am ajuns să fim, în momentul de față, statul cel mai înapoiat supt raportul participării cetățenilor la viața politică. Peste oricare din hotarele noastre se găsește o participare mai largă la viața generală a țării.

Așa Austria a introdus votul universal; Ungaria și-l pregătește și va trebui să-l deie guvernul unguresc căci altfel va cădea. Dincolo, peste Prut, este regimul unei participări mai largi a țărânimii la viața politică.

D. C. Stere: Până în iunie era, acum nu este.

D. N. Iorga: Pe urmă în Bulgaria, în Serbia nu rămâne îndoială că influența țaranului asupra vieții publice este decisivă. Serbia este, fără doar și poate, o țară de țărani, supt raportul politic ca și supt raporturile celelalte.

Ei bine, noi trăim cu această anomalie: avem un popor de mai multe milioane care nu exercită nici o influență asupra afacerilor publice. Țăranul nu votează decât indirect. Votul acesta indirect este confiscat totdeauna. Votul direct pe care-l au câțiva din ei are aceeași soartă. La alegerile din urmă s-a făcut ce s-a făcut la alegerile anterioare, adică țăranul n-a fost lăsat să-și trimeată reprezentanții săi adevărați. Nu a fost lăsat să cerceteze, să vadă dacă în mijlocul său nu sânt în adevăr oameni care să-i cunoască nevoile. Cu rari excepții, din câteva județe.

Prin urmare, cum vrem noi ca legile acestea, bune în mare parte, unele din ele conțin chiar articole foarte bune, cum vrem ca legile acestea, care nu sânt garantate printr-o administrație sigură, să se aplice, atunci când oamenii care au interesul să se aplice nu exercită nici un fel de influență asupra vieții publice? Eu înțelegeam, iarăși, după evenimentele zguduitoare din mart, după pocăința aceea cu lacrimi bogate, după îmbrăcarea hainei aceleia de om care-și recunoaște păcatele și se închină lui Dumnezeu ca să fie iertat, credeam că după toate acestea, când se va căuta a se întemeia o Românie nouă, România cea dreaptă, România cea adevărat națională și cu caracter democratic, se va ținea în seamă și dreptul pe care-l au cei mai mulți și mai muncitori dintre locuitorii pământului românesc de a-și întrebuița și ei votul lor, tot așa de deplin și tot așa de bine asigurat ca și locuitorii de la orașe.

Așteptam, dacă nu votul universal, cel puțin o schimbare esențială a regimului de acum. Așa nu mai putem merge cu sistemul actual, cu oameni care sânt însemnați în catastiful unuia din cele două partide politice și care votează într-un sens sau în altul, fără independență și fără valoare cetățenească și care ne-au adus în mare parte în halul de acum.

Aud că printre deputații liberali ar fi mulți doritori de a vedea schimbându-se regimul electoral de astăzi. Se zice că acest lucru s-ar fi manifestat în adunările lor din urmă. Nu știu nimic; eu văd că deputații tineri nu arată nici într-un chip dorința lor de a avea o viață electorală nouă și demnă. (*Înteruperi.*)

Da? Sânt foarte bucuroși.

D-voastră puteți să aduceți regimul acesta nou pentru că sânteți strănși laolaltă; un om izolat, fără îndoială, nu poate să aibă nici o înrâurire asupra unei schimbări așa de mari.

Dacă va zice însă cineva, și s-a zis: ce să ne încurcăm acum și cu aceasta? N-avem de ajuns cu cârciumarii, care reclamă dreptul lor străvechiu de a deschide câte cârciume vor, de a vinde cum poftesc, de a atrage cât mai multă lume, deși nu se capătă, cred, o prea mare sănătate din frecventarea localurilor lor; n-avem destul cu proprietarii care se agită, proprietari de viță veche sau de viță foarte nouă, cum este unul dintre fruntașii deputăției care s-a dus la primul-ministru ca să-i atragă atenția asupra primejdiei în care a intrat țara, n-avem destul cu toți aceștia, și trebuie să se mai adauge pe lângă încurcăturile acestea și o încurcătură nouă, care ar rezulta din prefacerea regimului electoral?

Se zice: modificarea regimului electoral va veni mai târziu, la timpul său, pentru o altă generație; va fi vreme a se aduce și această reformă. Nu uitați însă un lucru: că puținele reforme care se prezintă acum sânt reforme smulse printr-o răscoală neprevăzută și fără îndoială că prin legea jandarmeriei și prin anumite măsuri administrative se vor împiedeca mișcări asemănătoare cu mișcarea din mart. Și nu e bine, nu e cuminte ca noi să lăsăm să se ajungă vreodată la starea aceea care a produs revoluția țărănească. Prin urmare, nu vor mai fi împrejurări de acelea care să smulgă clasei stăpânitoare concesiile mari.

Dacă însă o astfel de nenorocire și o jertfă ca aceea n-au putut să aibă alt rezultat decât să se aducă aceste două proiecte de legi care au fost cercetate, modificate și apoi supuse unei noi modificări și nu știm în ce fel vor fi prezentate aici și ce soartă le așteaptă față de dușmânia pe care un întreg partid, și chiar anume elemente din partidul care este la guvern o arată față de acele proiecte, va să zică, dacă așa ceva ca mart 1907 n-a fost în stare să smulgă alta decât asemenea măsuri, bune dar necomplete, ce ne putem închipui că o să fie în viitor pentru a sili pe deținătorii puterii publice, care se

simt foarte bine prin faptul că o dețin numai ei, pentru a-i sili să dea un regim electoral mai larg și să facă în felul acesta din țara noastră cu adevărat o țară românească?

Fiindcă, d-lor, dacă vorbesc de regimul acesta electoral mai larg, dacă-l doresc, dacă spun că fără astfel de măsuri, fără astfel de completare și asigurare nu pot vota răspunsul la Mesagiu, nu fac operă de teoretician sau operă de fanatic al unor idei generale. Sânt oameni care deduc întreaga lor activitate de la un anume principiu, adevărat sau greșit, dar un principiu metafizic.

Așa, de exemplu, se zice: nu vă atingeți de proprietate! Acesta este un principiu. Din principiul *Nu vă atingeți de marea proprietate* pleacă toate celelalte. S-a zis: să nu hotărâți maximum și minimum, fiindcă nu este o idee liberală și lovește în libertatea tranzacțiilor! Alt principiu.

Deci, înainte de a fi toate lucrurile a fost haosul și pe urmă a fost proprietatea ori ideea liberală și după dânsese începe și fericirea și nenorocirea lui Adam și a tuturor urmașilor săi.

Din cauza aceasta s-au făcut unele lucruri și altele nu se pot face. Eu nu plec însă de la o idee abstractă; nu sânt filosof, nu sânt cugetător abstract. Eu plec de la o realitate care există: țara aceasta trebuie să fie țară românească. Dacă nu, sânt atâtea neamuri care demult au voit să ne anexeze. De ce să ținem o țară care n-are caracter românesc și care nu corespunde necesităților locuitorilor români ai solului național? Ori este țară românească pentru români, ori este un fel de Bucovină. Și de ce să fie o Bucovină care are în capul ei un rege, și alta care-și are un președinte al țării? De ce să nu bucovinizăm România? Așa trebuie să judecăm dacă voim ca toată țara românească s-o dăm pe mâna amestecului de neamuri din orașe.

Fiindcă, d-lor, viața din orașele noastre a fost mai totdeauna în mâna străinilor: armeni, sași, unguri, nemți. În timpurile din urmă, în urma grandioasei expansiuni germane, Bucureștii se germanizează văzând cu ochii, pe când orașele din Moldova se prefac în orașe pur evreiești. Din partea noastră, statistica arată constant un excedent de morți, iar din partea lor o creștere de nașteri.

Prin urmare, d-lor, orașele n-au fost niciodată ale noastre și astăzi sânt mai puțin decât oricând ale noastre. Și noi săvârșim această rătăcire neînchipuită: voim să avem o țară românească și nu luăm măsuri ca să fie astfel cu adevărat, ci o dăm pe mâna celorlalte neamuri, sprijinite de anumite elemente dintre politicienii noștri.

Căci finanța evreiască ni va pune mâna în gât și atunci vom avea o viață politică cum n-a avut-o niciodată o țară cu caracter național; și e păcat de silințele pe care le-au făcut atâtea generații pentru a păstra pământul acesta în mâna românilor.

E de regretat că în anul acesta de reparație, de transformare întreagă, nu vine un singur cuvânt privitor la schimbarea sistemului electoral, la schimbarea vieții politice în sens democratic. Uitați-vă, și Bulgaria are o viață politică mai sănătoasă decât a noastră. Am ajuns acolo încât, supt multe raporturi, trebuie să tragem învățăături de la dânsa. În multe ramuri bulgarii sânt mai buni gospodari și mai cu dragoste și săracii lor sânt mai inițiați în viața politică și mai mulțămiiți în cea economică decât ai noștri. De aici vine și mândria lor, pe care noi n-o avem. Mândria lor e cunoscută; s-a dovedit și deunăzi într-un conflict dintre ei și noi: un ofițer al nostru din flotilă a fost insultat; a fost vorba de o anchetă, nu știu dacă s-a făcut. Aș fi vrut să se ceară pedepsirea aceluia care ne-au insultat.

Am fost, d-lor, în Bulgaria să-i văd și m-am îngrozit de puterea credinții lor. Nu este babă în sat care să nu se uite la flăcăul ei cu mândrie și să zică: de-ar începe războiul și să te duci să iei Macedonia! Și nu am văzut un oștean mai mândru decât stegarul care păzia la mormântul lui Battemberg²⁰, cel dintâi prinț al Bulgariei libere, pe când Cuza al nostru stă aruncat și părăsit într-o moșie cu arendaș evreu! Noi am ajuns să dăm lumii manifestări de război civil și de ură de clasă și avem în fața noastră popoare de acestea gata de război și care nu se întreabă altceva decât care graniță să o treacă și ce dușmani să atace.

Pe aceste temelii nu se întemeiază un popor merit să trăiască. Și așa este păcat de țăran și de bogăția pământului, este păcat de trecutul nostru, este păcat chiar de clasa stăpânitoare!

D-lor, ori de câte ori un român a venit, oriunde, în legătură cu străinii, dacă a fost într-o școală, într-o adunare internațională, dacă a fost în congrese, dacă el a luat parte la viața socială din cutare capitală mare, s-a recunoscut imediat superioritatea de spirit a românului din clasele conducătoare. Că este uneori puțin sânge grecesc, aceasta nu are a face, căci oamenii și-au schimbat sufletele și sânt români în inimile lor. Românul acesta din clasa stăpânitoare, oriunde se duce, biruiește prin însușirile sale, prinde răpede ideile, are curagiul lor, e capabil de o muncă de care nu sânt capabile alte neamuri și posedă o elasticitate de spirit pe care pot să o invidieze alte popoare.

Păcat și de clasa aceasta conducătoare! Căci noi am avut, cu foarte puține excepții, în cea mai mare parte oameni bine pregătiți. Am început viața noastră contemporană cu oameni de o reală valoare și excelenți oratori, dar aceea mă luarăți la vale la începutul cuvântării mele, fiindcă erați deprinși cu oratori mari și eu sânt un orator pentru cei mici. Nu am însușirile superioare pe care le doriți d-voastră.

D. C. Stere: Vă ascultăm.

D. N. Iorga: Prin urmare, am avut oratori și bărbați de stat. Am avut astfel pe Petru Mavrogheni²¹, care ar fi putut să fie ministru de Finanțe oriunde. Avem oameni cu un spirit de organizare superior, care reprezintă autoritatea într-o formă, ce-i dreptul cam jignitoare, dar care sânt în adevăr chemați a fi conducătorii unei țări. Iată, astfel este bătrânul președinte de Consiliu²², și eu mă închin înaintea bătrânețelor lui, oricare ar fi părerea pe care ar avea-o despre mine personal. Mă închin înaintea lui și pentru faptul că d-lui reprezintă tradițiunea vechii generații de la Divanul ad hoc (*aplauze prelungite*) și o aduce în mijlocul generației de acum. Eu mă simt mai aproape de felul de a cugeta al bărbaților de la Divanul ad hoc decât de felul de a cugeta al generației mijlocii, care a întrebuițat, a exploatat numai cuceririle generației eroice și ne-a adus în halul în care ne aflăm acum. (*Aplauze prelungite.*)

Noi, d-lor, avem o admirabilă bătrâneță, bătrâni de aceea pe care putem să-i schimbăm des, fiindcă se asemănă cu calități, fiindcă se potrivesc pentru cârmuire și unii și alții. Ce marcantă personalitate cu anumite însușiri geniale este astfel d. Carp²³!

Generația veche a făcut, în împrejurările ei, tot ce a putut face. A smuls Europei ce nu vroia să ni deie, pe când generația mijlocie nu a știut să ia Europei ceea ce ea ni întindea cu amândouă mâinile și a pierdut toate ocaziile de a ne întinde. Pentru că în fiecare moment se țineau de urechi unii pe alții și rămâneau într-un cerc mic și stupid de lupte politice cu caracter personal.

În felul acesta s-au pierdut patruzeci de ani (*aplauze.*) Ce va să zică să pierdem numai un an, pot să înțeleagă numai cei ce știu ce însemnează un an din viața unui popor, toată munca tuturor într-un an, toată posibilitatea de câștig și întindere a țării.

Și este a comite o crimă când arunci tot aurul ce-l dă munca unui neam într-un singur an!

Îndată voi încheia. Vedeți că nu sânt nici așa de plictisitor prin lungimea cuvântărilor mele, nici așa de fanatic, nici așa de rău coleg, cum credeți la începutul discursului meu.

Am toată considerația pentru tot omul de bine în această țară și ori de câte ori va fi nevoie va putea să dispui de ajutorul meu, cât e de mic, căci oricine are nevoie, cum zice cineva „d'un plus petit que soi“. Orice om de bine îmi este drag, căci îmi dau samă, prin experiența mea de istoric, cât de mare nevoie avem de oamenii de bine. Cu persoana d-voastră nu am nimic, cu d-voastră, bineînțeles, care nu aveți legături cu străinii, care nu aveți anumite aplicări către viața brutal exploatatoare.

Cu toții mă pot înțelege; cu un lucru nu m-aș putea înțelege însă, și nu se va înțelege nici istoria când ne va judeca pe toți. Și unii care se par mari vor apărea mici în fața ei, iar alții care se par mici azi vor fi puși la locul unde-i așează vrednicia lor, căci istoria dă mijlocul de a judeca pe fiecare cum e în inima lui, cum e în cugetul lui.

Prin urmare, nu mă voi împăca eu cu sistemul de război civil, răzimat pe viața politică a unei minorități numai dintre cetățenii statului român, război civil care se sprijină pe două partide fără program, pe două partide cu disciplină exterioară, două partide care se împiedecă în acțiunea lor și distrug puterea personală a aceluia pe care-i cuprind, prin faptul că-i silesc să meargă pe vechiul făgaș, destul de adânc ca să nu se vadă nici ce este în dreapta, nici ce este în stânga lui.

Mulți dintre cei mai tineri ar fi aplecați să creadă că partidele acestea ale noastre sânt un fel de necesitate națională, că precum francezul a fost lăsat să fie cel mai spiritual, precum englezul a fost lăsat să stăpânească lumea prin energia lui îndărătnică și consecventă, precum germanul a dat lumii cea mai înaltă metafizică și cea mai bogată și intimă poezie, precum bulgarul a fost făcut pe lume ca să-și muncească stăruitor colțișorul lui pe pământ și să-și exercite în lumea largă munca lui de grădinar, tot așa românul este făcut pe lume ca să înfățișeze spectacolul luptelor celor două partide.

Înțeleg o luptă între partide atunci când, ca în Apusul modern cu privire la un interes esențial al țării, un partid are un mod de a vedea și altul alt mod de a vedea, ambele sprijinite pe un întins sistem și fiindcă aceste două sisteme nu se împacă, lumea se duce la un partid sau la altul, după cum împărtășește un mod de a vedea sau altul.

Dar acolo nu sânt partide cum vi le-am descris pe ale noastre; acolo sânt partide trecătoare.

Dacă se uită cineva la viața unui popor modern, o să vadă următorul lucru: într-un anumit moment, față de un anumit interes general, se ivește un antagonism de două partide, care ține atâta vreme până se rezolvă într-un sens sau în altul problema aceea.

Pe urmă, o altă problemă devine problema de căpetenie a timpului și se impune atenției publice. Iarși din mijlocul națiunii se ivesc oameni convinși, care fără îndoială luptă cu hotărâre, dar luptă pentru un ideal până îl văd îndeplinit. După aceea partidul poate să-și păstreze numele sau nu, și se poate chiar ca partidul să dispară. Sau el se transformă, dar se transformă esențial și în ceea care-l compun, potrivit cu noile probleme care se ivesc. Acea care constituie în adevăr viața politică, aceea care dețin în adevăr, putem zice, puterea de dezvoltare, „das Werden“ al neamului, aceea sânt cetățenii liberi; înaintea cetățenilor mulți și liberi vin și unii și alții să-și arate soluțiile lor. Și atunci cineva se hotărăște pentru o politică sau pentru alta, după convingerea sa intimă.

La noi ce a fost? În vremurile cele mai vechi, am avut partide boierești. Dar au spus-o întâi străinii, cu milă, putem să o spunem și noi, dacă nu sântem stăpâni până la Constantinopole, până în Arhipelag, până la Marea apuseană, la Marea Adriatică, dacă nu sântem domni în Balcani, cum a mers odată și cum ar trebui să meargă și acum ambiția noastră, în loc să fim pe același plan cu bulgarii, care și ei pretind a fi ceva-ceva mai siguri și mai puternici decât noi, aceasta se datorește partidelor boierești. De pe vremurile când au început a fi cete boierești, luptându-se unele împotriva altora, de atunci am stat în loc. De ce epoca lui Ștefan cel Mare, de ce acel minunat veac al XV-lea n-a avut continuare? De ce? Pentru că personalitatea Domnului, reprezentând interesul național, a dispărut, și în loc să se înfățișeze cele două fiare care se sfâșie, partidele boierești. Rezultatul a fost, după o sfâșiere de un veac, și vedeți e bună și istoria. Dintr-însa se capătă învățăminte înaintea căroră, cu orice idei preconceptuate ai veni, trebuie să te pleci, după un veac numai de învrăjbire a partidelor boierești am ajuns acolo încât ne întrebam: ai rusului vom fi? Ai turcului vom rămânea? Ne vom închina polonilor? Fi-vom ai austriacului?

Am ajuns astfel o jucărie a străinilor în veacul al XVIII-lea. Și eram mulți, aveam pământ bogat, tradiții de cultură; eram un neam ales. De ce nu ne puteam însă ridica? Din cauza nenorocitelor dușmăniei personale. Cum e și astăzi. Se schimbă guvernul, se premenește toată alcătuirea, se întrerup toate tradițiile; opere bune se lasă în drum, opere rele se fac numai pentru a lovi în adversar. Așa era și înainte. Și țara aceasta a trăit în neconținute prefaceri și pe prefaceri de acestea nu se poate întemeia nimic. Are francezul o vorbă bună: „Piatra rostogolită mușchiu nu prinde“. Și n-am prins mușchiu; ne-am rostogolit dintr-o formație politică într-alta, pentru a servi tot interese personale. Iar aceea care-și puteau freca mâinile zicând: ce-i dreptul, a decăzut țara, s-a dus independența, s-a dus bogăția, s-a dus rostul nostru în lume, ni s-a închis viitorul, dar am rămas noi. Aceea au dispărut la cea dintâi suflare a vremurilor nouă, la începutul veacului al XIX-lea, pentru a face loc boierilor funcționari, slugilor și creaturilor rusești ale Regulamentului Organic.

Căci atunci când o clasă voiește să monopolizeze întreaga viață a neamului și n-are nici puterea, nici solidaritatea ce trebuie pentru a o păstra, ea trebuie să dispară. Așa a perit boierimea veche la noi. (*Aplauze.*) Așa au dispărut, după urma veșnicilor certuri de partid, a neînțelegerilor dintre sine.

Pe urmă a venit o clasă care s-a alcătuit din boierii Regulamentului Organic și s-a confundat cu cinovnicii aceea din boierimea veche ce se împărtășiseră din binefacerile Regulamentului.

(*Către d. M. G. Cantacuzino*): Da, dacă bunicul²⁴ d-tale n-ar fi fost boier al Regulamentului, n-ar fi avut nici un drept în țară, deși se cobora dintr-o spiță ca a Cantacuzinilor (*ilaritate.*) Nu se respecta dreptul nici unuia,

dacă nu era din arhondologia lui Kiselev (*ilaritate*.) Și s-a alcătuit astfel o clasă de stăpâni noi. Această clasă nouă a avut în fruntea ei pe Domn, care se răzima pe două puteri. Nu era bine ca Domnul să se razime pe două puteri, să fie și cu rușii și cu turcii, dar faptul că se răzima pe două puteri făcea ca el să fie stăpân pe tagmele boierești, care se frământau de moarte, cu aceeași poftă de putere și de stoarcere ca și înainte. Dar era măcar Domnul care-i trimetea la mănăstire din când în când, atunci când voia.

Din nenorocire Constituția de la 1866 n-a prevăzut ca Domnul să poată trimete pe politicienii care sângere țara la o mănăstire pe viață (*ilaritate*.)

Domnul îi trimetea pe cei buni uneori, dar pe cei răi și mai des îi trimetea acolo la mănăstire.

A venit apoi domnia lui Cuza²⁵ care, în dezvoltarea țării, a fost un moment grandios. Am fost prinși de un așa avânt de prefacere, de o încredere așa de oarbă, încât am făcut minuni. Grecii n-au voit să ne lase mănăstirile, noi le-am secularizat. Le-am spus: vă dăm atât. N-au primit și nu le-am dat nimic. A venit chestia rurală și Vodă Cuza a făcut pe Kogălniceanu atotputernic. Acesta a spus partidelor: atât e cel mai puțin ce vă pot cere. Dacă nu voiți, duceți-vă acasă și nu vă mai întoarceți niciodată. Și nu s-au mai întors. Adecă au venit odată, dar au fost scoși pe uși și pe ferestre și legea s-a votat.

Am voit Unirea cu o singură capitală și am avut-o; am voit o situație legală față de Turcia și am avut-o. A fost un moment când Turcia a fost uimită, nu de puterea noastră, ci de îndrăzneala noastră de atunci. A fost o mare vreme, poetică, și poezia din acele timpuri nu se poate pune alături de proza de astăzi.

Căci de la 1866 a început proza politică. Am pregătit, prin Constituție, formarea clasei conducătoare nouă. Am jertfit enorm de am pregătit instituțiile pe care se razimă viața noastră de astăzi, ce are alte baze. Și avem răspunderea noastră că nu ne-am gândit ca la adăugirile alcătuirii noastre de stat să vedem dacă temelia este în stare să sprijine toate aceste lucruri. Aceasta n-a fost bine, e o mare greșală.

A doua greșală este că această casă n-a fost privită drept casa neamului românesc, ci partidele au fost totdeauna gata de asalt, gata să năvălească în casa comună, pentru ca fiecare să dea afară pe celălalt, să petreacă și el șese luni de vară sau iarnă, înțeleg timpul de trei, patru ani cât stau partidele la putere, și pe urmă cel izgonit să dea asalt și să izgonească la rândul lui pe cel dîntâi; și astfel să se continue sistemul, neîntrerupt.

Acum avurăm, într-un moment, un partid mare alcătuit oricum, fie că se zice liberal sau conservator, în privința numelui are oricine toată latitudinea. Dovadă Portugalia. În Portugalia, unde politica a adus țara până la o ultimă limită de ticăloșie, a trebuit ca regele să ia pe un Franco²⁶ ca să conducă țara,

să terorizeze partidele politice și să înlăture primejdia extremă, dar nu fără să gătească groapa sa, poate a dinastiei, și să arunce mâne Portugalia în mâna englezilor.

Acesta este sfârșitul ultim al activității partidelor politice care n-au altă țintă decât interesul de partid. Singură ținta aceasta, singură schimbarea le încântă.

Am cunoscut pe un bătrân parlamentar, Gheorghe Hasnaș; când erau conservatorii la putere, bătrânul Hasnaș se întorcea stâlcit acasă; pe atunci se bătea la alegeri. Crede cineva că bătrânul era supărat? Era vesel, radios, își număra vânătăile; el zicea: m-au bătut ei, dar am să-i bat și eu. Avea o bucurie nespusă că o să facă și el celorlalți tot așa când va veni la putere.

Deci a fost un moment când, supt o firmă, liberală sau conservatoare, putea să fie și radicală, tânără sau bătrână, nume deosebite pentru lucruri care nu se schimbă, va să zică, supt orice nume era, și trebuia să fie un partid mare pentru ca acest partid să facă războiul, să deie regalitatea, să întemeieze institutele de credit, să creeze formele moderne exterioare ale României. Și s-a întâmplat în acel moment să avem un om superior, nu prin talentul său de a vorbi, prin cultura largă, prin intuiția filosofică aplicată politicei, dar cel mai simpatic șef de partid ce a existat în România, Ion Brătianu²⁷.

El a desăvârșit România modernă cu cine i s-a oferit, cu cei buni și cu cei răi, cu conservatori și cu liberali. Cine a voit a intrat.

Și s-a dat un mare asalt, cu trupe bune, dar mai mult cu cele fără preț, care se pot jertfi, așa cum ai ataca o cetate vestit de tare cu auxiliarii, cu soldații fără vitejie, cu evreei (*mare ilaritate*) să zicem, pe care pe toți îi jertfești mai bucuros. Greșeala a fost însă că s-au păstrat astfel de trupe și pe urmă s-a făcut din întrebuintarea lor sistem.

Vedeți, Franța nu și-a câștigat curățirea teritoriului ei de englezi cu cavalerii francezi. Ea a întrebuintat „les grandes compagnies“, adecă spanioli, italieni, englezi chiar etc, pe care îi aruncă asupra dușmanului și-l distruge. Dar regii francezi din veacul al XIV-lea și al XV-lea au fost mai cumiți decât noi și după ce s-a mântuit Războiul de o sută de ani, i-au trimes pe aceea să se bată oriunde, i-au împrumutat oricui, i-au purtat prin toate războaiele, până s-au prăpădit cu toții.

Greșeala cea mare a fost de la 1890 înainte. Atunci s-a ivit o nouă generație. Ce trebuia să se facă?

Trebuia să se întemeieze partide care să reprezinte viața politică potrivit cu curente ei adevărate. Aceste partide nu aveau nevoie să fie compuse din toată pleava asigurată prin paltoane și alte obiecte de îmbrăcăminte; ele trebuiau alcătuite dintr-un mic număr de oameni strânși împrejurul unui ideal.

Și acești oameni de talent și oameni de situație materială și culturală, cu garanție morală, acești oameni să înțeleagă că acum se deschide era liberării țăranilor, că acum se începe și întemeierea finanțelor celor săraci, că acum se pornește o mare eră a tuturor cuceririlor economice, că trebuie împroprietărirea adevărată a țăranilor și asigurarea elementului românesc într-o situație preponderantă la orașe.

Pentru că sântem datori să nu lăsăm a se pierde elementul românesc în folosul burgheziei străine, și mai ales a celei evreiești. (*Aplauze.*)

Problema era vastă. Se cerea îngrijire, pe de o parte pentru țărani, pe de altă parte pentru meșteșugarii și negustorii de la orașe, căroră trebuiau să li se dea mijloacele de a lucra ca meșteri și negustori, să li se facă avantajii, pentru că nu se poate să trăiască cineva cu o inimă de piatră sau de lemn într-un corp de oase și de carne și pentru că această țară nu trebuie să ajungă a fi o țară săracă, precum azi; ea cade într-o stare de sărăcie din ce în ce mai mare și ni se prăpădește zi cu zi chiar și bogăția agricolă. În adevăr, concurență ni se face astăzi de americani, mâne-poimâne se va face de alte țări, căci de aceea întemeiază statele mari ale Europei domenii mari coloniale în care se culeg recoltele pe prețuri de nimic, pentru că munca unui negru sau unui chinez costă și mai puțin decât munca țăranului nostru, care trebuia asigurată, în sfârșit, prin legi.

Desfacerea producției noastre va fi amenințată, căci nu avem debușeuri, deoarece politica noastră n-a servit în ultimul timp la asigurarea roșturilor economice naționale, n-a servit pentru a întemeia viitorul nostru economic.

Nimeni nu pretinde să trimetem grânele noastre până în Africa. Dar puteam potrivi viața noastră economică după nevoile vremii și după concurența vecinilor sau chiar a concurenților mai depărtați de noi. Nefăcându-o, am ajuns și pentru aceasta într-o vreme de sărăcie din care nu putem ieși ușor. Și o țară de săraci înseamnă mai rău decât o țară cucerită, înseamnă una pe care și cuceritorii de profesie o răsping cu piciorul, căci nu mai au la ce se lacomi. Și atunci păcat că am mai existat atâtea veacuri, ducând o viață grea de silinți și de lupte!

O întărire a cuvintelor mele. N-au trecut decât vreo doi ani de când un evreu, arendaș de profesie, a fost încetățenit pentru meritele sale literare, d. Ronetti Roman²⁸. Într-o carte a sa, pe care n-o cunoșteau poate acei ce l-au votat, căci nu l-ar fi votat atunci, domnul acela a fixat un termen de câțiva ani, după care nici ca bogăție a pământului nu vom mai valora nimic. Pământul îl vor stoarce ei, arendașii, așa de bine, încât nu va mai fi vrednic de exploatarea lor agricolă și singura noastră bogăție adevărată va peri.

Și atunci... Câtva timp va mai continua o viață politică. Din ce în ce mai răii o vor reprezinta. Pleava se va ridica tot mai sus și va trece peste capetele d-voastră. În zece ani alții vor domina în Parlament, căci cu acest sistem se

pregătește biruința aventurierului celui mai nerușinat. Se va deschide atunci aici o tarabă de împământeniri și concesii, ținută de o clasă politică complet demoralizată a unei țări cu totul sărăcite.

Va rămânea deci din tot ce a fost pe acest pământ o clasă politică tributară a străinilor, care va mai trăi și ea atâta vreme cât vor vrea străinii.

O voce: În Parlamentul unguresc va avea ecou cuvântarea d-tale.

D. N. Iorga: În Parlamentul unguresc vor avea ecou și lucrurile bune și lucrurile rele pe care le spunem noi; eu vreau binele țării și pot aceste vorbe să afle ecou oriunde.

Mai am numai ceva de spus. Răspunsul la Mesagiu nu-l voi vota. Dacă însă, în loc să fiu un om izolat, aș reprezenta o forță, sau dacă d-voastră ați fi așa de rău organizați încât ați avea nevoie de un vot, eu aș trece peste toate și aș vota răspunsul la Mesagiu și v-aș sprijini din toate puterile. De ce? Fiindcă dacă sistemul acesta al celor două partide este o nenorocire pentru țară, nu stau câtuși de puțin la îndoială în momentul acesta să aleg partidul care oferă mai multe garanții pentru reforme decât partidul care le oferă mai puține.

Eu fac aici politică practică, cea mai bună politică: cine dă mai mult? Îmi pare rău că d-voastră îmi dați așa de puțin, dar pentru că ceilalți dau mai puțin încă, vă prefer pe d-voastră. Dacă nu vă votez răspunsul la Mesagiu, o fac totuși fiindcă el cuprinde lucruri ce nu corespund idealului meu și conștiinții mele.

Căci, d-lor, ceea ce va hotărî totdeauna acțiunea mea va fi întâi cultul idealului curat, chiar dacă aș ști că voi rămânea singur într-o biserică părăsită, unde nu ar veni nimeni să asculte, unde voi sta însă până la urmă, preot cinstit înaintea altarului său, săvârșind sfintele sale taine și, al doilea, judecarea nepărtenitoare a oamenilor, sprijinită pe motive morale. Mie îmi place că văd în fruntea guvernului pe d. Sturdza, îmi place că văd pe acea bancă pe d. Haret, deși trebuie să fie foarte supărat de faptul că un anarhist atât de feroce ca mine compromite buna d-sale reputație politică. Sânt foarte bucuroși că în general miniștrii actuali sânt niște oameni care arată, prin prezența lor acolo, o schimbare morală petrecută în ultimii ani în această țară. Dovadă despre aceasta e că sânt dumnealor și nu sânt alții. Și aceasta e potrivit cu cerințele morale și chiar cu activitatea noastră, a cestor mici și neînsemnați, să zicem a agitatorilor de studenți. Am lucrat noi în adânc, cu mijloacele de cultură care prefac un popor și am impus o moralitate, într-un anumit moment, și prin munca noastră de profesori și de scriitori tinde să impunem, din ce în ce mai mult, tuturor partidelor moralitate.

Prin urmare, și din acest punct de vedere țin să rămâneți la locurile d-voastră; v-aș lua în brațe dacă ați vroi să cădeți. De ce? Fiindcă am teama de ce poate veni pe urmă. Văd în fața d-voastră un partid doctrinar, care a avut o activitate politică cinstită, care s-a ținut în lumile superioare ale reformelor. Și

am fost odată foarte bucuroși de existența unui asemenea partid, noi toți tinerii care aplaudam la cutare congres de la Teatrul Liric, în care șeful partidului, cu autoritatea talentului și bătrânețelor sale, zicea: să fie țara altfel! Și în ziarul acestui partid am scris supt iscălitura mea, fără să fiu din partid, arătându-mi în voie părerile, care erau desigur părerile întregii mele generații în acel moment.

Din nenorocire, regimul celor două partide și-a produs efectul și acolo. S-a produs o democratizare, care e tot una cu ohlocratizarea²⁹.

Precum se va petrece fără îndoială și în partidul d-voastră, dacă nu veți strânge legătura dintre oameni și idei, sau dacă veți strânge prea mult legătura dintre oameni și oameni, prefăcând legiunile romane în cohortele mamelucilor.

Nu zic ca să vă supărați, dar se poate ca legiunea romană, dacă o pui pe strașnici cai arabi și totuși nu-i dai voie să facă o mișcare liberă, nici în dreapta, nici în stânga, să se transforme de la sine în mameluci. Din istorie știu că s-a mai întâmplat.

Prin urmare, s-a săvârșit ohlocratizarea aceluia partid. În partid au intrat elemente care trăiesc din politică, care trăiesc pentru politică pentru că trăiesc din politică. Au intrat exploatare ai tuturor situațiilor, au intrat în partid oameni pe care-i consider ca vânători de aventuri²⁹. Și deci, când am a face cu un partid care pune în perspectivă Banca Rurală cu capital anglo-iudaic, care pune în perspectivă, în altă privință, dregătoriile à la Kiselev, când am a face cu acest program, când am să mă tem de marea primejdie morală care poate rezulta dintr-o nouă stăpânire a țării de anumite elemente, căci aceste elemente prin această politică ne-au adus și la primejdia materială din 1907 (*aplauze*), ei bine, atunci zic așa: dragi îmi sânteți unul câte unul când sânteți oameni de bine și aveți idei largi și sentimente frumoase; respect pe oamenii de altă părere când sânt oamenii unei păreri, nu oamenii tuturor părerilor și mai ales oamenii tuturor intereselor. Din cauza sistemului d-voastră, repet însă, nu-mi plac laolaltă nici unii, nici alții; nu aștept mântuirea țării nici de la cei de azi, nici de la cei de mâine. Voi privi cu mai multă simpatie însă partidele care vor da ceva măcar din marile reforme ce trebuiesc săvârșite decât partidele care țin mâna închisă și spun ce zicea odată cutare francez că să aibă mâna plină de adevăruri, n-ar lăsa să iasă nici unul.

Acum, d-lor, mai am un singur cuvânt de spus și am încheiat. Întâi v-am făcut o impresie rea. N-am obiceiul vorbirii în Parlament. Sânt profesor deprins a vorbi studenților sau conferențiar deprins a vorbi unui public care are, pe drept sau pe nedrept, simpatii pentru mine. Nu sânt, prin urmare, un orator deprins a vorbi în Cameră. Veți fi zis atunci ce veți fi zis; acum după ce voi încheia, veți zice ce voiți. Îngăduiți-mi însă a face o comparație. Eu sânt deci un naiv, un poet, care își are totuși legăturile cu realitatea istorică, pe

care o știe mai bine. Eu merg cântându-mi cântecul pe lângă marile curți care sânt așezate de o parte și de alta a drumului și în care sânt și boieri adevărați, dar sânt și țigani...

Vă pot cere o singură favoare, numai aceea că, dacă vi se pare că pe ceea ce am spus eu merită un răspuns din partea d-voastră, din partea neamului nostru voi primi la timp răspunsul care mi se cuvine; dacă deci credeți că mi se cuvine un răspuns din partea d-voastră, vă rog să-mi opuneți un om cu cultura mea, și mai ales de curățenia mea morală³⁰.

NOTE

1. V. *The Byzantine Empire*, Edimburg, 1907; *Histoire de la vie byzantine. Empire et civilisation*, 3 vol., Buc., 1934.
2. Victor Antonescu (1871-1947), doctor în Drept de la Paris, avocat, profesor la Universitatea din București. Membru PNL, director al Băncii Naționale (1907-1913), ministru de Finanțe, ministru de Justiție în mai multe rânduri. Ministru de Externe în 1936-1937; consilier regal în 1940.
3. Înfrângerea Franței în 1870 a stârnit reacții violente în România împotriva Prusiei victorioase. Când diplomații acesteia acreditați la București au sărbătorit evenimentul, mulțimea s-a năpustit asupra lor spărgând, între altele, ferestrele de la „Capșa” unde era petrecerea principală. Pentru o imagine de ansamblu, v. *Istoria românilor*, vol. VII, tom 1, scoasă sub egida Academiei Române, Buc., Editura Academiei Române, 2003, cap. *Începuturile lungii domnii a lui Carol I*.
4. În urma războiului oriental din 1877-1878, Serbia devine regat (1882). Anexarea Rumeliei răsăritene la Bulgaria (1885) generează un conflict armat unde intervine și Austria. Regele Milan Obrenovici abdică (1889) în favoarea fiului său minor Alexandru. În 1893 acesta se declară major și îl recheamă pe tatăl său în țară, încredințându-i conducerea armatei. În 1901 tânărul rege se căsătorește cu Natalia Mașin, fostă doamnă de onoare a mamei sale vitrege; în același an promulgă o Constituție liberală prin care conferă puteri neobișnuite soției sale, între care dreptul la succesiunea Tronului. În 1903 au fost amândoi uciși de un grup de ofițeri insurgenți. A urmat revenirea la conducerea Serbiei a dinastiei Karagheorghevici, în persoana regelui Petru.

5. E o anume complezență în evocarea admirativă a regelui Carol I. În 1932, N.I. scria că ultimii 30 de ani din domnia acestuia „nu au însemnat pentru România altceva decât lupte sterpe și timp pierdut” (*Carol I. O caracterizare*, în „Cuget clar”, p.365).
6. Alfred Dreyfus (1859-1935), ofițer evreu în armata franceză acuzat de spionaj. Între 1894 și 1906, cazul său a generat un proces răsunător, cu implicarea multor personalități, între care Emile Zola, până când i s-a constatat nevinovăția.
7. De la 13 martie 1907 ministru de Război era gl. Al. Averescu, în locul gl. G. Manu.
8. Mihail Kogălniceanu a beneficiat de o generoasă exegeză. V. în primul rând Al. Zub, *M. Kogălniceanu (1817-1891), biobibliografie*, Buc., 1971. În plus, seria de *Oratorie*, cu toate intervențiile din Parlament, publicată între 1975 și 2004 la Editura Academiei.
N.I. scrie, între altele, *Unirea Principatelor (1859), povestită românilor cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la întemeierea statului român*, Vălenii de Munte, 1909; *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și românul*, Buc., 1921 (cu motto-ul pe copertă: „Țara să fie stăpână pe destinele ei și în afară și în lăuntru; guvernarea țării să izvorască din Parlament și prin oameni aleși de țară”); *Despre Mihail Kogălniceanu*, comunicare la Academia Română, rostită la 14 oct. 1918, Buc., 1922.
9. Amintim I.C.Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*, în *Opere alese*, ed. ns., Buc., 1985; D. Berindei, *Revoluția română din 1848. Considerații și reflexii*, Cluj, 1997. Apoi rubrica respectivă consacrată vieții agrare din *Bibliografia istorică a României* (în continuare: BIR), 1944-2004.
10. Pentru școlile satești vezi studiile de detaliu ale lui Gh. Pârnuță.
11. Ministrul Cultelor și Învățământului era Spiru Haret.
12. O analiză pertinentă a Regulamentului Organic face I.C.Filitti în *Principatele române de la 1828 la 1934. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, Buc., 1934. Totuși, gl. Kiselev a fost perceput ca un apărător al țăranilor, în comparație cu „boierii bărboși”, după definiția acestuia, care doreau un regim de muncă excesiv pentru clăcașii de pe moșiile lor. V. rubrica privind problema agrară, amintită mai sus, din BIR.

13. Întreaga documentație privind reforma agrară din 1864, în *Istoria românilor* deja citată, vol. VII, tom I; apoi M. Kogălniceanu, *Oratorie*, IV, partea I-a, 1864-1868, ed. ns., Buc., 1977, unde cel interesat găsește dezbaterile aprige purtate în Parlament pe această temă.
14. Vasile Kogălniceanu (1863-1941), fiul lui M. K. Ziarist și om politic, preocupat de problema țărănească, cu referire specială la legislația agrară. A scris: *Legislația agrară și măsurile luate în favoarea agriculturii. De la 1864 până azi*, Buc., 1902; *Chestiunea țărănească*, Buc., 1906; *Istoricul chestiunii țărănești*, Buc., 1907.
15. Pentru legea privind monopolul cârciumilor v. infra.
16. Dinu Mihail (1837-1908), mare proprietar de origine macedoneană; a rămas în conștiința publică mai ales prin palatul deosebit de fastuos pe care și l-a construit la Craiova, transformat după 1950 în muzeu de artă.
17. Epoca fanariotă, amplu discutată de N.I., se regăsește în a sa *Istorie a românilor*, vol. VII și VIII. Ed. a II-a, Buc., 2004, 2006 (îngrijitori Sorin Ifrimi și Georgeta Filitti), cu bibliografia subsecventă.
18. Până la data rostirii discursului, se ținuseră la Haga două conferințe privind reglementarea păcii și a războiului, din inițiativa Rusiei și respectiv a Statelor Unite, în 1899 și 1907.
19. *Mémoire d'un gouverneur*, trad. fr., Paris, 1908, a ed. germane apărute în anul precedent la Stuttgart/Leipzig.
20. Mormântul lui Battemberg este în catedrala din Sofia.
21. Pentru Petre Mavrogheni vezi V. Slăvescu, *Viața și opera lui Petre Mavrogheni*, Buc., 1939.
22. D.A. Sturdza (1833-1914) a scris *Însemnătatea divanurilor ad hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, Buc., 1911-1912.
23. Pentru P.P. Carp (1837-1918) vezi *Discursuri*, I, (1868-1888), Buc., 1907; C. Gane, *P.P.Carp și locul său politic în istoria politică a țării*, 2 vol, Buc., 1936.
24. E vorba de Grigore Cantacuzino, bunicul lui Mihai. *Arhondologia* e de fapt cea din 1829 publicată la Buc. în 1929 de I.C.Filitti (*Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*). Vezi de același, *Domniile române sub Regulamentul Organic (1834-1848)*, Buc., 1915. Apoi Paul

- Cernovodeanu și Irina Gavrilă, *Arhondologiile Țării Românești de la 1837*, Brăila, 2002.
25. Vezi prezentarea epocii în *Istoria românilor*, VII, I, Editura Academiei, București, 2003 ca și C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Buc., 1970.
26. Joao Franco (1855-1829), avocat. Om politic liberal portughez. Prim ministru în 1906, când intră în conflict cu Parlamentul și nu se poate vota bugetul pe 1907. Dizolvă forul legislativ, regele îi refuză demisia și instituie un regim de dictatură soldat cu un atentat, în 1908, căruia îi cad victime regele Carolos și fiul acestuia. Abia atunci demisionează Franco și părăsește Portugalia.
27. Pentru I.C. Brătianu, unul din ctitorii României moderne, vezi lucrarea subiectivă a Sabinei Cantacuzino *Din viața familiei I.C.Brătianu*, ed. nouă, 2 vol., îngrijită de Elisabeta Simion, Buc., 1993-1996. Mai mult, în *Scrierile și cuvântările lui I.C.Brătianu (1821-1891)*, Buc., 9 volume, 1903-1943, ed. de C.C. Giurescu, N. Georgescu Tistu, G. Marinescu, C. Grecescu.
28. Ronetti Roman (1852-1908) e cunoscut mai ales pentru drama *Manase*, publicată în 1900. Articole ale lui de factură economică au apărut în foile „Reforma”, „România liberă”, „Timpul”.
29. *Ohlocratizare*, anarhie generată de conducerea maselor.
30. I-a replicat D.A. Sturdza: N.I. îi face impresia unui student naiv, aflat în fața lui Mefisto; vroind să cuprindă toate științele, se încurcă de parcă ar avea în cap „o moară de vânt”. E profesor de istorie, „deci vorbește și scrie cu cumpăneală și cu logică, cuprinzând și judecând de sus și cu nepărtinire nevoile, cerințele și situațiunile omenești”. Or, dacă un străin l-ar asculta pe N.I., ar gândi că „am fost și sântem un popor de ticăloși și chiar el este unul din acei care i-ar fi stricat rostul dacă i-ar fi fost cândva conducător”. În loc să ne dea sfat luminat, cuvintele sale întunecă mintea noastră. Pasiunea exagerată, și mai presus de toate înălțarea propriei sale personalități, predominesc în vorbirea sa. În loc să aprindă în inimi focul cel viu al datoriei, domnul Iorga îl stinge, uitându-se neconținut în oglinda propriei sale măririi”. D.A.Sturdza mai amintește de *Istoria românilor* a lui Iorga în limba germană unde „tot ce e bun se înnegrește încât rămâne la fine, din

întregile năzuințe ale neamului nostru, numai monumentul personalității domnului Iorga... Aș fi dorit ca o asemenea carte să nu fi fost scrisă nici de un străin, necum de un român”. Și mai departe: „Discursul domnului Iorga a fost presărat de aprecieri neexacte, de expuneri pătimase, de nepricepere istorică și de aceea oratorul a fost învăluit într-o confuziune asupra trecutului, prezentului și viitorului... Am crezut de a mea datorie să protestez în contra ponegririi poporului românesc și a patriei mele de către un profesor de istorie națională”.

A doua zi, la 24 noiembrie, și Șt. Drăghicescu, „în numele deputaților țărănești”, cum îi numise chiar N.I., intervine pe marginea discursului acestuia: ca apărător al țăranilor a tratat doar aspecte teoretice, dar el, ca învățător, nu poate lua lecții de la N.I., care face „istoria așa de pesimistă și de nedreaptă”.

Până la următorul discurs, N.I. are o intervenție mărunță, la 29 noiembrie, în problema circulației automobilelor, „fără reguli și cu sălbătecie” (legat de relatarea făcută de Ion Bianu despre „sfârâmarea” unui oltean în fața Ateneului Român): „mi se pare că această chestiune are mult mai mare însemnătate decât un simplu accident... Acum câțva timp, diligența București - Oltenița a fost aruncată în șanț. Aceste omoruri sânt zilnice și ele nu pleacă de la întâmplare ci dintr-o stare de spirit nenorocită care trebuie împiedicată cu toată asprimea legii. Și vedeți, a rămas obiceiul acesta din trecut că în țara aceasta nu toți oamenii sunt de egală valoare. Sunt unii care cred că pot să dispună de fericirea sau nenorocirea, de viața sau de moartea celorlalți, fără nici o răspundere”.

III

LA LEGEA AGRARĂ

(13 decembrie 1907)

După ce proiectul de lege agrară a fost supus unei adunări prealabile, la discuțiile căreia luau parte numai membri ai majorității, guvernul s-a învoit a înlătura din lege aproape tot ce putea jigni interesele marilor proprietari, așa de bine reprezentați în alcătuirea partidului liberal și așa de puternici într-însul. Rămăsese astfel o simplă lege de tocmeli agricole, prea complicată pentru a se putea impune executarea ei de funcționari lipsiți de experiență și autoritate. După atitudinea pe care opoziția conservatoare o luă în secții, se primi o mijlocire și se ajunse la pace, înlăturându-se, cu privire la darea izlazurilor de către proprietari, garanția legală, deci lăsându-se la voia proprietarului a se ținea ori ba de o lege fără nici o asigurare.

Totuși majoritatea proclamă această lege ca o adevărată și mare reformă, iar opoziția se făcea a o combate ca un atentat la sacrosanctul drept de proprietate și la libertatea tranzacțiilor. În astfel de împrejurări s-a rostit această cuvântare din partea cuiva care dorea o reformă vrednică de acest nume, sinceră și practică.

Onorată Cameră,

N-am intenția să țin un discurs, mare sau mic, și-mi dau și eu samă că pe cât mai repede se va vota legea, pe atât mai repede se va aduce un bine poporației rurale, care așteaptă foarte multe de la noi și e bine să-i dăm măcar ceva.

Prin urmare, nu dorința de a ieși din nou la iveală mă face să iau cuvântul, ci o fac pentru a scoate la lumină câteva puncte care mi s-au părut că n-au fost scoase la lumină până acum. Dacă vorbesc, este numai pentru a da aceste lămuriri subsidiare, iar nu pentru a prelungi dezbaterea aceasta și nu pentru a face ca legea, care cuprinde o sumă de părți bune, să se voteze o clipă mai târziu de cum ar trebui.

D-lor, de la început trebuie să spun că nu-mi fac ideia pe care și-au făcut-o câțiva din predecesorii mei la această tribună cu privire la valoarea istorică a momentului acestuia și la valoarea superioară a legii pe care o avem înaintea noastră.

Se face greșeala de a se pune alături împrejurările acestea din 1907 cu împrejurările din 1864 și de a se introduce din nou în dezbaterea de astăzi anumite elemente care figurau și în dezbaterile de acum patruzeci de ani.

În 1864 s-a rezolvat, cu multă vitejie pentru împrejurările de atunci, criza agricolă. Soluția chestiei rurale era atunci un moment istoric în cel mai deplin înțeles al cuvântului.

Timp de trei ani de zile, nu cele două partide, pentru că nu existau pe atunci, dar cele două curente formate asupra legii rurale care trebuia să se voteze se luptau și, neputând să se înțeleagă, s-a ajuns la lovitura de Stat propusă de Kogălniceanu și decretată de Vodă Cuza. La 1864 chestia rurală era pusă în întregimea ei. Până la această dată, mulțămită îndoitului abuz pe care îl reprezentau deosebite ordonanțe domnești mai vechi și Regulamentul Organic, mulțămită acestor abuzuri, s-a fost ajuns la următoarea situație: proprietarul avea asupra moșiei lui un drept care nu sămăna cu proprietatea absolută, un drept care îngăduia încă țăranului să lucreze un pământ potrivit cu puterile sale de muncă, îngăduia deci țăranului să se bucure pe deplin de dreptul său de folosință.

Țăranul cerea sfârșirea clăcii și o îmbunătățire a situației lui. Le cerea în chip nelămurit, cum le-a cerut și astăzi. Stăpânul, din parte-i, ar fi dorit să capete un drept de proprietate formală pe restul moșiei lui.

Au rezultat dezbateri îndelungate între anii 1862 și 1864¹. Din dezbaterile acestea a ieșit o lege care nu este bună în întregimea ei, nu e o lege care să îndrumeze pe țăran pe viitor, nu e o lege care să-i permită o dezvoltare mai departe, nu e o lege care să întemeieze o proprietate țărănească, și mai puțin una care să facă a se naște proprietatea mijlocie. Ci era numai o lege beteagă, cum sânt toate legile care au fost decretate în împrejurările în care a fost decretată legea de la 1864.

Dar în 1864 s-a discutat chestia rurală în întregul ei; în 1864 s-a prefăcut dreptul de servitute al țăranului într-un drept de proprietate deplină asupra unei bucăți de pământ. Pe de altă parte, ceea ce a rămas proprietarului, a rămas fără sarcini și a ajuns proprietatea lui, nu în sens „roman“, cum s-a zis, ci în sensul obișnuit în Apusul Europei.

O generație întreagă, înflăcărată de cuvântul de „libertate“, căci pe atunci libertatea se credea a fi mai presus decât buna stare economică și siguranța vieții materiale, acea generație s-a luptat de pe la 1840 până la 1864, ea a dat această luptă mare între 1862 și 1864 și a izbutit să impuie punctul ei de vedere.

De o parte și de alta, se găseau reprezentanți viguroși ai celor două păreri. De o parte Kogălniceanu, cea mai limpede minte politică ce a existat la noi în țară, împodobit cu toate cunoștințele teoretice și chiar cu cele practice. Lucru rar astăzi, căci unul din păcatele timpului nostru este că oamenii de teorie se găsesc de o parte și oamenii de practică de alta.

Kogălniceanu² era mare istoric, mare scriitor în beletristică, cu toate că ea este mai puțin cunoscută decât opera lui de istorie. Dar el era și proprietar de moșie, care cunoștea perfect moșia lui, care avea, prin urmare, aceleași cunoștințe ca și cel mai bun agricultor din țara noastră pe vremea aceea. El a mai fost și unul din începătorii industriei noastre și, în sfârșit, el avea, din șederea-i în străinătate, cunoștința perfectă a împrejurărilor agrare apusene. Petrecuse în Germania nu numai în calitate de student, dar și în aceea de om matur la minte care a mers la fața locului să vadă cum s-a făcut dezrobirea țaranului în Prusia.

Pe de o parte deci, pentru reformă era Kogălniceanu. Contra reformei era proprietarul mare efectiv, care venea de la moșie de-a dreptul, care știa ce înseamnă o stăpânire de pământ, nu numai pentru câștig, dar și pentru suflet și inimă. Și proprietarii aceea purtau frumoase nume domnești. Unul era fiul lui Vodă Ghica, întâiul Domn național din Țara românească, la 1822, Dimitrie Ghica, iar celălalt, fiul lui Mihai Sturdza, acel excelent gospodar, care, în condiții politice mai bune sau mai rele, a stăpânit Moldova mai mulți ani de zile. Prin urmare, de o parte Grigore Mihai Sturdza, fiul lui Vodă Sturdza, iar pe altă parte Dimitrie Ghica, alt fiu de Domn. Aceștia purtau atunci lupta pentru proprietate³.

Și vă spun că lupta s-a dat cu toată seriozitatea; în unele momente s-a dat chiar cu toată înverșunarea. Și sânt pagini glorioase în analele elocvenței parlamentare acelea în care se cuprind cuvântările ținute de o parte și de alta.

Și pe lângă acești oratori, a vorbit în împrejurările acelea un om de valoare lui Barbu Catargiu⁴, nu numai valoros ca orator, căci cu oarecare deprindere un om inteligent știe totdeauna cum să aleagă, într-un mod potrivit, pentru a face impresie și a duce spre soluția lui anumite cuvinte. Barbu Catargiu însă nu era din categoria aceasta de oratori.

Barbu Catargiu era și un om de o înaltă valoare morală, pe care de altminteri a dovedit-o prin sfârșitul său. A apărat desigur idei rele și din punctul meu de vedere și din punctul de vedere al majorității acestei Camere. Cu toate că ideile lui erau însă în adevăr rele, el le-a apărat cu toată elocvența lui și a pecetluit credința-i în aceste idei prin moarte silnică.

Prin urmare, să nu confundăm vremurile de la 1864 cu cele de acum. Nu este un lucru înjositor când o generație se recunoaște a fi mai mică decât altă generație. Așa s-a întâmplat; împrejurările au fost așa. Poate pentru că azi creșterea noastră e mai formalistă... în sfârșit, în ultimele generații nu se ajunge la înălțimea pe care o avea generația de la 1864.

Și rezultatul se vede. Legea de la 1864 era un pas imens față cu împrejurările de atunci, față cu tăria marilor proprietari din acele momente, oameni care reprezentau o clasă ce dispunea de toate mijloacele de acțiune din această țară. Iar când noi, în 1907, venim numai cu o lege de tocmeli

agricole care împiedecă abuzurile, cu o lege care, să spunem cuvântul, se îndreaptă împotriva barbariei elementare care este în momentul de față norma între proprietari și țărani, n-avem a face cu o lege de inovație, ci numai cu o lege polițienească.

Însă când avem a face numai cu o lege care asigură, în condiții foarte potrivite și pentru interesele proprietarilor, imășuri pentru țărani și închide prin urmare o portiță către răscoalele viitoare, cu o lege care asigură pe săteni contra oarecăror drepturi medievale, care au ieșit pe ușă și au intrat pe fereastră, au ieșit pe ușă prin legea de la 1864 și au intrat pe fereastră din cauza condițiilor impuse și pe urmă a vieții economice a țăranului, când avem a face numai cu o astfel de lege, care aduce oarecare ușurare în ceea ce privește traiul material al săteanului, trebuie să privim mai modest lucrările la care colaborăm în acest moment.

Nu e bine niciodată să întrebuițăm nume prea mari pentru lucruri care nu li corespund, pentru că, precum zicea un scriitor englez, dacă numele acelea mari le-am cheltui pentru ceva mai mic, nu mai știm ce cuvinte să mai întrebuițăm când lucrurile mari apar la rândul lor.

Dar, deși felul cum e pusă problema azi este fără îndoială inferior celui din 1864, deși capitalul de vitejie pe care-l au luptătorii de astăzi este un capital mai mic decât cel de atunci, totuși o parte din argumentele de la 1864 s-au întors și acum și este de mirare cum se mai întrebuițează.

Era foarte natural să se întrebuițeze atunci, fiindcă atunci chestia se prezenta în mod larg ca o luptă de clasă. Pe când acum avem a face cu două partide care reprezintă amândouă clasa proprietarilor, clasa arendașilor, clasa funcționarilor, clasa intelectualilor, clasa celor care stau mai bine și nu reprezintă clasele sărace din această țară. Și ca dovadă că este așa, e că aceste două partide au stat de vorbă, s-au înțeles chiar asupra unor părți din lege, ceea ce ar fi fost cu totul imposibil dacă ele ar fi reprezentat clase sociale deosebite, cu tradiții separate fiecare. Căci, când un partid corespunde unei realități, el are un program și acest program se execută în măsura împrejurărilor și el nu poate, în nici un caz, să fie cedat adversarilor.

E foarte frumos să se ajungă la armonia absolută, nimeni nu zice nu. Dar așa sânt făcute lucrurile omenești, încât înțelegeți că o armonie ca aceasta nu se poate face decât în dauna chestiei de care este vorba.

Prin urmare, înțeleg fără să-l aprob însă „acordul“. Astăzi, cele două direcții reprezentând aceleași clase sociale și aceleași categorii actuale se explică foarte bine cum s-au putut înțelege amândouă partidele.

Dar la 1864 lucrul acesta ar fi fost absolut exclus. Atunci lupta era o luptă foarte firească și foarte înăspriță, o luptă în care nu puteau să intervie nici acorduri nici tranzacții. Are un caracter în adevăr tragic lupta aceea de la 1864, și se putea deci să se amestece în discuție și anumite puncte de vedere care azi nu mai au același rost.

Nu este de mirare astfel că, la 1864, în acuzațiile pe care le aduceau reacționarii față de ideea reformelor, se întrebunțau argumentele cele mai ieftine, al revoluționarismului sau al socialismului.

Vedeți, tot ceea ce s-a spus despre aceasta în Cameră în cursul discuției cu privire la proiectul de față, toate aceste lucruri s-au spus și în 1864; numai că atunci s-au spus cu mai multă dreptate.

Iată, în acea discuție cutare zice: „înlăcărate instigații“; un altul cere să se respecte „pactul social“, un al treilea pronunță cuvântul de „socialist“, ba chiar de „comunist“, cuvânt care nu s-a întrebunțat astăzi, „stilul și tendințele comuniste“; un al patrulea strigă că este vorba de „exproprierea proprietății“. Și așa mai departe.

Și, pe de altă parte, la 1864 era lucru firesc să se vorbească în teorie generală de marea proprietate, să se arate reforma ca un atac împotriva acelei mari proprietăți, cu toate că, precum spuneam, atunci marea proprietate în adevăratul înțeles al cuvântului nu există încă. Acum însă cred că nu putem porni de la părerea că se atacă marea proprietate. Atunci era o iluzie în jurul căreia s-a dus lupta; cred însă că acum iluzia aceasta nu mai dăinuiește.

Ce înseamnă, în adevăr, a vorbi de un atac împotriva mării proprietăți? Ce înseamnă chiar marea proprietate? Marea proprietate este un singur lucru ori reprezintă lucruri deosebite? Există o mare proprietate de cultură națională, există o mare proprietate rezultată din muncă, o mare proprietate care interesează neamul întreg. Există o mare proprietate gospodărească, aceea care stă la moșie, care întrebunțează puterile țăranilor, dar cruță puterile lor; există o mare proprietate care reprezintă forma cea mai firească pentru asocierea lor și pentru păstrarea țăranimii. Ei bine, de această mare proprietate fără îndoială nu ar trebui să se atingă nimeni.

Însă știm foarte bine că în momentul de față avem a face mai ales cu altă mare proprietate, care nu rezultă totdeauna dintr-o muncă îndărătnică și nu aduce servicii reale, naționale, generale. Iată, în Franța e o mare proprietate creată după 1789, când s-au făcut confiscări care au creat mica proprietate și din lupta între micii proprietari noi a rezultat o nouă proprietate mare, înaintea căreia se închină oricine.

Proprietatea mare franceză nu se poate gândi să o atace nimeni și ea e pe deplin legitimă în originea și esența, ca și în acțiunea ei.

La noi nu a fost nimic asemănător cu această dezvoltare.

Proprietatea noastră⁵ are o îndoită origine. Sau e o proprietate de moștenire, întâmplătoare, sau de cumpărat. Și cea din urmă e creată în împrejurări care nu sânt totdeauna normale; ea derivă deseori din arendășie, iar în ce privește arendășia, voi cita cuvintele unui om care o caracteriza foarte plastic acum patruzeci de ani, vorbind de cutare străin care, venit aici

cu un bețișor în mână, devenea arendaș în împrejurări destul de dubioase. Prin urmare, aceasta e o mare proprietate care este cu mult mai puțin simpatică și respectabilă decât proprietatea cealaltă.

Mai e și o mare deosebire între proprietatea mare efectivă și proprietatea mare fictivă. Cea efectivă, care e cum am descris-o, e și aceea pe care o întâlnești în cele mai multe din țările apusene.

A noastră e reprezentată, ca și în originea ei parțială și în manifestarea zilnică, îndeosebi prin arendașie; și în Moldova arendașia se găsește în cea mai mare parte în mâna unor evrei rapaci care au comercializat solul și au adus astfel efectele cele mai dezastruoase.

Când marea proprietate se prezintă în asemenea condițiuni, nu e deci de ajuns argumentul că se lovește în marea proprietate pentru a împiedeca o reformă care de fapt nici nu lovește în această mare proprietate.

Dar se aduce înainte și argumentul că marea proprietate românească asigură un export mare în străinătate și că, prin urmare, nu trebuie să se atingă cineva de această mare proprietate pentru că se periclitează exportul nostru, bogăția noastră.

Ei bine, nu este vorba numai de cantitatea grânelor trimise peste graniță; nu este vorba numai de prețul căpătat pentru aceste grâne, ci este vorba și de întrebuițarea care se dă banilor acestui preț. Fără îndoială că marea proprietate nu întrebuițează cea mai însemnată parte din prețul căpătat prin vânzarea grânelor în cuprinsul țării și într-un fel care să fie folositor bogăției noastre naționale. Se știe că o parte din banii aceștia se cheltuiesc în călătorii prin străinătate, în petreceri îndelungate pe alte meleaguri, de către proprietari care sânt absenteiști de preferință sau absenteiști de profesie. Se știe, iarăși, că o mare parte din banii care se iau pe grâne se cheltuiește, în adevăr, aici în țară, dar nu în chip folositor poporului și avuției naționale, ci cheltuielile se fac cu lucruri de lux, care se procură în cea mai mare măsură din străinătate și merg prin urmare să alimenteze importul nostru dezastruos față de țările industriale din Apus.

Deci a vorbi de jignirea marii proprietăți ca un motiv care trebuie să ne împiedece în momentul de față de a lua măsuri energice în ce privește restabilirea unei proporții mai normale între câștigul uneia și al celeilalte clase care participă la viața noastră agricolă, aceasta mi se pare o foarte mare greșeală.

Vedeți, nu fac apărarea proiectelor guvernului. Au fost foarte bine apărate și fără mine. Dar dacă insist asupra acestor lucruri, este pentru că întrevăd o altă luptă politică în viitor, luptă mai îndrăznească care să aducă în adevăr o atingere marii proprietăți. Și în felul cum se prezintă această mare proprietate în momentul de față, ea nu-mi provoacă, în genere, nici simpatia și nici respectul.

S-a adus înainte apoi argumentul călcării Constituției. Argumentul acesta a servit și ca bază a tranzacțiilor care s-au făcut între amândouă partidele. S-a căutat a se evita orice aparență că s-ar călca Constituția și s-a citat cu acest prilej, prea adesea, din articolele Constituției pe acela care consfințește proprietatea.

Toată lumea știe însă ce înseamnă Constituția noastră; toată lumea știe că această Constituție nu rezultă dintr-o lungă luptă pe care s-o fi purtat înaintașii noștri, că această Constituție nu rezultă dintr-o dezvoltare proprie, nu este un produs al solului și al neamului acestuia. Și nu este nici măcar o înaltă operă de înțelepciune politică. Am adus această Constituție, împreună cu alte lucruri, din străinătate, într-un moment de încurcătură politică, într-un moment de schimbare de regim. Ne-a trebuit o Constituție bunișoară în cel mai scurt termen și știe toată lumea că am luat una străină, că ea s-a tradus și, adăugim, s-a tradus rău, și că aceasta este Constituția pe care o avem acum.

Se zice, d-lor, că și unii din bărbații care au colaborat la alcătuirea Constituției în 1866⁶ au arătat, în repetate rânduri, prin cuvinte foarte puțin parlamentare, lipsa de respect față de acest „pact fundamental“. Prin urmare, cu atât mai degrabă este îngăduit cuiva care nu face parte din generația de atunci, care n-a asistat la proclamarea Constituției, care n-a fost de față la momentele de bucurie pentru că ajunsese și noi în rândurile neamurilor constituționale, este îngăduit, zic, cuiva din generația de astăzi să nu aibă un deosebit respect pentru Constituția de la 1866.

Vedeți, o Constituție este haina pe care și-o ia un popor într-un anume moment, sau pe care i-o dă clasa lui conducătoare în momentul acela. Nu urmează însă că ea trebuie să rămâie veșnică și în cazul nostru, deoarece haina s-a potrivit, de bine de rău, la 1866 să se potrivească și la 1907. În alte țări știe toată lumea cum se procedează. O Constituție se revizuieste, de exemplu, când este vorba de o schimbare a colegiilor electorale, și a noastră s-a revizuit din acest punct de vedere; o Constituție se revizuieste când se aduce o schimbare puterilor Statului. Dar nu se revizuieste pentru anume precepte de metafizică politică ce se găsesc cuprinse în Constituție. Ei bine, în fiecare Constituție există și prescripții pur teoretice, care sânt în ultima esență împrumutate din metafizica politică a oamenilor veacului al XVIII-lea.

Și un articol de metafizică politică este desigur și acela de care s-a lovit partidul liberal, exagerându-se lovitura, acum când era vorba de reforme. Pentru aceea el a întins mâna adversarilor și s-au făcut tocmești asupra tocmeștilor, pentru ca să se ajungă în urmă la un acord de care sânteți chemați a vă bucura acum.

Nu numai că ea, Constituția, nu formează o piedecă pentru ce ni se prezintă astăzi, dar, n-aveți grijă, ea nu e o piedică serioasă nici pentru prefaceri mult mai largi și în sens mult mai democratic decât acelea care s-au propus acum, ca o picătură de ușurare ce s-ar pune pe buzele arse de sete ale țaranilor.

Și iarăși nu pot să plec în discutarea legii din punctul de vedere al libertății tocmelilor sau al oricărei alte libertăți. "Libertatea" face parte și ea din patrimoniul veacului al XVIII-lea. Oamenii din acel veac au avut acea iluzie că libertatea este supremul bine. Odată ce o țară își capătă libertatea, ea stă minunat în toate privințele. Și un răsunset din această teorie, răsunset mai mult sau mai puțin sincer, l-am auzit în cursul discuției de astăzi chiar. La 1864, s-a zis: Țăranul și-a căpătat libertatea și demnitatea personală și de atunci nu-i mai trebuie nimic.

Îi este sete? Să bea libertate! Îi este foame? Să mănânce demnitate personală! Căci, d-lor, îndată ce are libertate personală și demnitate, bietul român are tot ce-i trebuie.

Așa ar fi, d-lor, dacă țăranul ar fi un animal metafizic. Însă, din nenorocire, el este un animal real, foarte blând în unele cazuri și foarte înfricoșat uneori, când te face să vii cu legi fără să vrei. Le dai, nu-i vorbă, mai puține decât era vorba, dar tot trebuie să le dai!

Deci, d-lor, să nu mai vorbim, între alte lucruri vechi, de libertate și de... demnitate. Nici un cugetător sau bărbat politic din Europa întreagă nu mai vorbește în acest sens de libertatea tocmelilor. Căci nu este libertate între un individ înarmat până în dinți și o biată ființă care nici puterea brațelor n-o are pentru a se apăra.

Vedeți, d-lor, este așa de mare puterea păturii suprapuse care se razimă pe bogăție și care nu se razimă pe drepturi de naștere, căci la noi nu mai există adevărata aristocrație, este așa de mare deosebirea între plutocrația de sus și între nenorocitul de la țară, încât acest nenorocit are dreptul, împotriva tuturor teoriilor de libertate, să fie ajutat și condus ori, ca să întrebuițez un cuvânt mai puțin nobil (și am văzut că s-au întrebuițat încă de alții cuvinte și mai puțin nobile și mai plastice decât acesta), el are dreptul de a fi dădăcit de acest stat român care s-a întemeiat pe munca lui și care numai prin munca lui mulțămită poate să fie susținut și mai departe.

Să facă bine deci libertatea să se ducă în țara de unde a plecat. Să se ducă să întâmpine acolo alte teorii și alte resturi ale trecutului, să călătorească înapoi spre veacurile strecurate. Veacul acesta nu este un veac de formalism și de idei metafizice, umanitare, filosofice. Veacul acesta este veacul democrației, al democrației răzimate pe realitate și de la aceasta trebuie să se plece întotdeauna. Și evident că, împotriva realității ce strigă, toată libertatea de pe lume și cea mai înaltă concepție filosofică a proprietății mari și cea mai

fariseică teorie a Constituției și orice alte reguli abstracte n-au preț. Astfel să-mi dați voie să plec de la această realitate, să culeg învățămintele pe care ni le-a dat realitatea cu privire la chestia țărănească.

D-lor, avem întâi supt ochii noștri o realitate actuală și imediată. Avem starea țărănimii de acum. În privința stării acesteia s-ar putea forma cam trei zone în pământul românesc. O zonă întâi care cuprinde regiunea de la șes în Muntenia și regiunea similară olteană.

Toată lumea știe că în această regiune condițiunile de viață ale poporației sânt, nu întrebuițez cuvântul de „mizerabil“, pentru că „mizerabil“ ar însemna prea puțin; condițiunile sânt animalice sau mai jos decât animalice chiar, pentru că sânt unele dobitoace pe care le posedă proprietarul și care sânt îngrijite mai bine decât acest animal inferior care este țăranul român în țara românească la începutul veacului al XX-lea.

Condițiile sânt cam acestea: școlile lui, în cele mai multe părți, nu-și au rostul lor, administrația nu este pentru el, către justiție nu găsește drumul. Pe de altă parte, pentru a-și întemeia o viață economică, îi lipsește orice putință. Nu se poate găsi în tot cuprinsul Europei o poporație mai nenorocită decât poporația din această regiune de șes.

A doua regiune este Moldova. Aici condițiile nu sânt mai bune decât în șesul de miazăzi. Frumoasele tradiții de civilizație ale țăranului moldovean, care au format puterea lui în alte timpuri, sânt pierdute. Țăranul moldovean stătea încă bine până la începutul veacului al XIX-lea; era gospodar, vioi, viteaz. Acum nu mai este gospodar, a pierdut vioiciunea minții sale și nu se știe cât va mai putea să rămână măcar viteaz. El e dat, cu desăvârșire, nu pe mâna unui proprietar rău, căci acolo proprietarii au fost buni, și într-un anume moment s-a spus că țăranul moldovean regretă pe vechiul proprietar de pe vremuri care era ca un fel de părinte pentru dânsul. Azi țăranul e dat cu desăvârșire pe mâna arendașilor evrei, organizați în trusturi, care dispun de el cum vor.

Arendașul are pământul, el fixează prețurile și tot el exercită o influență covârșitoare asupra administrației de toate gradele. Se poate spune că dinastia Fișereștilor, întrebuițez acest cuvânt, căci s-a întrebuițat des și l-am auzit și aici de curând, se poate zice că dinastia aceasta a dispus, ani întregi, de administrația întreagă a două-trei județe din Moldova. Și nu mai departe decât zilele trecute am primit o scrisoare de la un inspector comunal din Moldova în care-mi spunea că nu poate face bine țărănimii pentru că toată lumea s-a deprins să nu asculte de nimeni și să nu cunoască pe nimeni altul decât pe Mochi Fișer care dispune de administrație și de tot. Aș vrea și aș putea să spun ceva mai mult, dar nu mai spun.

Voci: Spuneți!

D.N. Iorga: Mochi Fișer nu dispunea numai de administrația județelor; el dispunea și de organe mai înalte supt un regim care abia s-a terminat.

Mai rămâne clasa micilor proprietari moșneni care se păstrează mai mult în regiunea de la munte. Această clasă o duce foarte greu, nu pentru că n-are pământ, dar pentru că se găsește în condițiuni de acelea încât nu poate să facă nimic cu acest pământ. Aceasta din cauză că statul nu dădăcește îndeajuns nici aici pe țăranul român pe care neconținut, până târziu în viitor, ar trebui să-l conducă și să-l învețe.

Căci, d-lor, sânt împrejurări în care statul e dator să ducă de mână o parte din populația țării, la noi cea țărănească, deoarece ea nu se poate conduce singură.

Însă răzeșii, moșnenii noștri, dacă ar fi fost bine conduși în gospodăria lor și mai ales în cultura livezilor lor, ar fi ajuns un element admirabil în viața noastră economică. Dar nu i-am condus, ci i-am lăsat de capul lor și se pierd. Noi, d-lor, le-am dat legi care nu se pot aplica și cu conștiință aproape i-am aruncat și pe ei într-o sărăcie care samănă azi, pe alocurea, cu sărăcia din șesurile Munteniei și Olteniei sau cu decăderea din Moldova.

Realitatea așa este; și pe lângă dânsa nouă nu ni trebuiesc elemente scoase din statistică, care este de multe ori o ficțiune. Din cifrele acestea poți să scoți orice; dovadă avem că s-au adus argumente bazate pe statisticile oficiale și de o parte și de altă parte.

Sânt, desigur, țări care au statistici pe care te poți răzima, cum este Germania, unde, când vei lua statisticile Imperiului, poți să fii sigur că nu te vei rătăci. Dar lucrările noastre statistice⁷ cuprind multe lipsuri și greșeli. Și apoi o statistică nu vorbește singură, ea are nevoie de adaosuri, de tălmăciri; ea nu spune cauzele de unde derivă anumite schimbări de cifre, cauze pe care trebuie să le găsești însuși, și uneori le găsești bine, alteori le găsești rău, și astfel se dau cifrelor statistice și alte înțelesuri decât cele adevărate.

Iată, de exemplu, s-a spus de la această tribună că țărănimea noastră, după datele statistice, merge foarte bine. Este foarte îmbucurător dacă e așa în adevăr și țăranul înnoată în fericire; nu rămâne atunci decât să facem schimb cu el, să-l lăsăm să treacă în locul nostru iar noi să luăm locul lui. (Aplauze, ilaritate.)

S-a zis, tot cu statistica, și că recrutarea dă rezultate tot mai îmbucurătoare. Cum nu! Însă, aspectul armatei noastre de la un timp încoace nu prea este în sprijinul acestei păreri. Soldații noștri sânt vădit atinși de anumite boli ale mizeriei, de anumite din acele boli grozave ce se întâlnesc numai în țările unde nu există o igienă publică, decretată de stat în folosul clasei celei mai numeroase. Și aceste boli sânt evidente, nu numai în aspectul țărănimii în genere, ci și în aspectul celui mai viguros element al țărănimii, acel element ce se alege pentru oaste.

Asămănați, vă rog, un regiment de soldați de-ai noștri cu unul din oștile vecine și veți vedea deosebirea între vigoarea și fața plină de sănătate a acestora din urmă și între trupurile și figurile de impaludați sau de candidați la pelagră ale soldaților noștri⁸.

Și oricum, statisticile nu trebuiesc invocate pentru a ascunde o stare nenorocită. Ele sânt bune la altceva, pentru a culege elementele trebuincioase îndreptării, nu pentru a trage perdeaua iluziei sau lașității în ceea ce privește situația reală și măsurile de luat.

Dar n-avem nevoie de toate argumentele acestea. Este unul și bun pentru groaznica mizerie de azi, răscoalele din 1907.

D-lor, țărănimea noastră nu are poate prea multe alte însușiri, dar una o are în gradul cel mai înalt. Țărănimea...

...D-le ministru de Interne mi s-a spus că este obiceiul parlamentar ca, atunci când vorbește chiar un orator fără talent oratoric, banca ministerială să-i dea oarecare ascultare.

D. V. G. *Morfun, ministru de Domenii*: D. Filipescu nu este ministru, d-lui distrage atenția băncii ministeriale.

D. I. *Brătianu, ministru de Interne*: Eu vă ascultam și vă consider ca un orator extraordinar (*ilaritate*.)

D. N. *Iorga*: D-le ministru, nu am pretenția de a fi extraordinar; nu sântem nimeni extraordinari, nici eu ca orator, nici d-voastră ca miniștri (*mare ilaritate*.)

Deci, răscoalele acelea din martie au pus în evidență starea rea a țărânimii. Și să nu mi se spună că această punere în evidență prin răscoală nu are valoare. Pentru că nu există țăran în Europa care să fie mai cuminte și mai sfios decât cum sânt țărani noștri. În alte regiuni, țărani au alte însușiri; ei sânt dârzi, sânt chiar brutali. Și nu aveți decât să vă uitați la careaturile franceze și germane care, atunci când înfățișează pe țărani, îi prezintă totdeauna supt o înfățișare violentă, aspră.

Pe țăranul nostru îl știm bine că nu este așa. Un țăran care de secole întregi suferă o împilare sistematică, evident că, bietul, numai dârz și obraznic nu este și că peste drepturile lui nu trece.

Prin urmare, ai a face cu un neam deosebit de blând. Îmi zicea cineva: „Ce vrei să faci cu românul? Românul este ca oaia“. Și în adevăr, în Basarabia, intrând ai noștri în contact cu rușii, aceștia nu li zic decât oi. E drept că și ai noștri, răspunzându-le, și amintindu-și un alt calificativ din domeniul zoologic, zic rușilor porci (*ilaritate*.) Țăranul e blând și bun ca o oaie. Și dacă țăranul acesta bun și blând, țăranul acesta care pleacă fruntea înaintea oricărei puteri, legiuite și nelegiuite, se hotărăște să facă aceea ce a făcut astă primăvară, aceasta înseamnă mare lucru. Mie nu-mi trebuiesc nici statistici, nici teorii; am înaintea mea faptul patent că s-a sculat cel mai supus

om de pe fața pământului. Și aceasta înseamnă că trebuie să-i dai dreptatea toată omului acestuia supus și anume potrivit cu jertfa sa și cu îndelungata sa suferință. (*Aplauze.*)

Și iată, eu legea d-voastră o votez în principiu, o să votez luarea ei în considerare, o să votez și multe puncte; mi-ar fi plăcut să o pot vota în întregime. Se pare chiar că această lege este deosebit de atrăgătoare prin faptul că vine de la două partide; vedeți, este un monstru în domeniul legilor. Un copil cu doi părinți, cu doi tați (*ilaritate*). Deci, legea d-voastră e foarte interesantă și prin această caracteristică bipaternală. Însă e necontestat, pe de altă parte, că ea, câștigând încă un părinte, a pierdut anumite caractere esențiale.

Eu zic: Această lege e puțin; d-voastră singuri știți cât puteți da (*ilaritate*). Pe mine însă nu m-a mulțămît și pe țărani nu-i va putea mulțămîi. Și parcă prevedeați aceasta când ziceți: Dăm acum atât și dacă se vor mai obrăznicii, vom scoate tunul.

Vă spun că nu aveți dreptate. Legea aceasta va fi acceptată, dacă e un punct de plecare, dacă faceți o anumită experiență și dacă sânteți hotărâți a merge mai departe, dacă voiți a inaugura unul din largile capitole ce sânt chemate a formă marea noastră politică agrară, care până acum ne-a lipsit, și totuși e absolut necesară pentru conservarea și dezvoltarea țării.

Dovada a fost făcută. S-a răsculat oaia noastră și în unele sate a curs și sângele mielului, acolo unde se distrau anumite persoane cu salve de puști care loveau copiii nevrâsnici și nevinovați. A curs destul sânge pentru ca acum să li se dea cât de mult, și mai ales pentru ca să nu se ivească nici o protestare în sensul de: mai puțin! (*Aplauze.*)

Căci ceea ce ar fi dat în adevăr nota morală a vremii era să nu se fi găsit nimeni care să nu spună: Dați mai mult! (*Aplauze.*)

Am constatat o realitate. Să trecem la o altă realitate, aceea de la vecini, care și ea trebuie să ne preocupe.

Când, d-lor, într-o parte atmosfera e ceva mai deasă și în altă parte mai rară, se crează un curent blând care se poate asemăna cu împrumuturile firești pe care un popor le face de la un alt popor. Dar când deosebirea aceasta e prea mare într-o parte și alta a atmosferei, atunci vin curentele furtunoase, vin acele vijelii care sânt în stare să deștrădăcineze un neam întreg.

Prin urmare, când hotărâm cu privire la chestia țărănească, nu trebuie să ne inspirăm numai de la mizeria de aici, de la mizeria animalică și africană de la noi, da, animalică și africană, fiindcă noi avem bolile Testamentului Vechi, bolile sălbatece și primitive, avem pe cei 40.000 de pelagroși.

O voce: 158.000!

Persoanele care sânt de părere că se dă prea mult ar merita să vadă venind aici, în Dealul Mitropoliei, deputăția pelagroșilor români care să-și exprime și ei punctul lor de vedere (*aplauze.*)

Prin urmare, nu trebuie să plecăm numai de la această realitate de sălbătăcie, ci să plecăm și de la situația vecinilor.

Ne deosebim de ei prin rostul mării proprietăți.

D-lor, noi am avut boieri odinioară. A fost un moment când Ștefan cel Mare s-a bătut și cu brațul boierilor, dar nu numai cu boierii. Și am auzit mai ieri, în culoare, spunându-se un lucru fals în această privință și, vedeți, d-lor, sânt aici și ca să rectific erorile istorice.

Se spunea că fără proprietate mare un popor nu se poate apăra și menține. Războaiele lui Ștefan cel Mare n-au fost purtate însă, cum am zis, numai cu boierii, ci au fost purtate și cu țăranii. Și când Ștefan a fost bătut la Războieni⁹, a fost bătut fiindcă rămăsese numai cu cei dintâi. Este adevărat că boierii aceștia au fost niște splendizi ostași care au perit până la unul în lunca de la Valea Albă. Dar iată, când n-au fost țăranii, a venit înfrângerea. Când la Podul Înalt însă au luptat și țăranii lângă Ștefan cel Mare, el a ieșit învingător. Apoi s-a ridicat în domnia lui un alt rând de boieri din țara moldovenească, dar până atunci pământul acesta românesc al Moldovei a fost apărat și mai departe, nu cu forțele boierești slăbite ci, înainte de toate, cu virtutea îndărătnică a țăranilor, a țăranilor proprietari de pământ.

Căci cu proprietatea de pământ a țăranului începe epoca de vitejie la noi. Iar cu peirea proprietății mici a țăranului începe și rușinea, umiliința noastră. Acesta este adevărul istoric (*aplauze.*)

Astfel, nu pe marea proprietate singură se poate răzima dezvoltarea unui neam, ci ea se razimă mai ales pe buna stare și fericirea stratului celui mai numeros și mai muncitor din populația țării (*aplauze.*) Pe aceasta și nu pe altceva.

Evident că anumite clase superioare pot să aibă strălucirea care lipsește claselor poporului. Dar numai cu aceasta nu se face nimic. Nu numai cu coiful strălucitor al eroului se câștigă bătăliile, ci cu trupul vânjos care poartă pe capul său acest coif strălucitor (*aplauze prelungite*).

Deci mă întorc la ceea ce zisei și afirm încă o dată că trecutul nostru de luptă e în mare parte țăranesc.

D. Președinte: E ora 6; vă rog, d-le Iorga, mai aveți mult de vorbit?

Voci: Să vorbească d. Iorga!

D. Președinte: Consult adunarea pentru prelungirea ședinții. (*Aprobări.*)

D. N. Iorga: Nu luați cele ce spun ca un discurs. Un discurs are, cum văzurăți azi, exordiu, are continuare și are perorație, pe când eu pot tăia expunerea mea unde voiți d-voastră (*ilaritate.*)

Deci, până să ne uităm, d-lor, la starea în care se găsesc supt raportul agrar și vecinii noștri, să ne lămurim ceva mai bine asupra dezvoltării agrare a neamului nostru însuși.

Noi am avut deci boierii noștri. Boierii aceștia negreșit că nu au fost domni de pământ în sensul apusean al cuvântului. E absolut fals că noi am fi avut feudalitate și că feudalitatea ar fi venit din cucerire.

D-lor, mândria noastră e aceasta că pe pământul românesc nu s-a făcut o cucerire din care să rezulte toate situațiile următoare. La noi împrejurările au fost de fapt acestea: sate trăind slobode. Toți câți locuiesc într-un sat se trag din același strămoș. Satul e judecat de un bătrân care se cheamă „jude“. Și o vale întregă se adună la război supt un voievod. Viață mai frumoasă și mai bună decât aceasta nici nu se poate închipui.

Pe urmă s-au întemeiat Principatele, Domniile.

O să vedeți că nu fac istorie decât numai un moment, ca să se înțeleagă mai bine anumite puncte. Au venit deci Domnii. Domnii noștri aveau unele idei de organizare luate din Peninsula Balcanică și alte idei luate din Ungaria.

Ei au intervenit în viața aceasta de sate fericite de la început. Au intervenit, însă în ce sens? În sensul acela că au dat onora dintre tovarășii lor de luptă doar dreptul pe care Domnul însuși îl avea asupra fiecărui sat. Domnul însă n-avea decât dreptul pe care îl avusese înainte voievodul conducător și apărător.

Dreptul acesta consista în dijmă, în oarecare pocloane, consista, de asemenea, în trimeterea unor anumiți dregători, de exemplu pentru judecăți. Ei bine, Domnii au cedat aceste drepturi ale lor boierilor, tovarăși de luptă și oameni de Curte. Prin urmare, ce au avut boierii la început? N-au avut, în genere, stăpânirea asupra pământului ci numai, în cele mai multe cazuri, anume drepturi domnești, trecute prin imunitate asupra lor.

Acum, d-lor, că s-a întâmplat ca unii boieri să aibă pământ pustiu și că și-au adus coloniști și că acești coloniști se găseau într-o situație mai rea decât a țăranilor cu totul liberi, aceasta este altă chestie.

Dar cea mai mare parte dintre țăranii noștri, în timp de veacuri, erau țărani liberi și umblau pe moșia boierului ca pe moșia lor și aveau dreptul, din generație în generație, să muncească acolo și să se hrănească acolo.

Boierimea a încercat însă, de la o vreme, să puie pe orice țăran în situația țăranilor de pe moșiile colonizate, în situația de vecini, o situație care însă nici nu era egală cu situația șerbilor.

Degeaba se vorbește deci de feudalitate românească. Acesta n-a fost pământ de feudalitate, nici pământ de șerbie. A încercat boierimea să încurce lucrurile, a tot amestecat situația între satele mai bine împărțite de noroc și satele mai puțin bine împărțite, până să se ajungă la regimul veacului al XVIII-lea. Atunci țăranul lucra un număr foarte mic de zile boierului. Boierul, când era mai aprig, nu cerea decât cel mult douăzeci și patru de zile de clacă, dar domnul nu-i da decât douăsprezece; și, pe de altă parte, se dădea și dijmă una din zece.

Deci, cum au trăit țărani în trecut? Cu acest regim de una din zece dată boierimii și în afară de aceasta, cu un număr oarecare de zile de lucru. Se poate închipui o stare mai mulțămitoare?

Așa s-a mers până la Regulamentul Organic când, datorită influenței lui Kiselev, s-a ajuns la situația pe care o arătam la începutul expunerii mele. S-a ajuns a se zice țăranilor: „Veți trăi de aici până aici și nu veți avea decât să faceți învoieli cu proprietarul. Dacă voiți să ocupați ceva din prisosul lui, intrați atunci în tocmeală cu dânsul“.

De aici se intră în domeniul vast al tocmelilor; și a venit legea de la 1864 care a hotărât ca tot câmpul de lucru al țăranului să fie câmpul lui statornic și veșnic și pe dânsul el să nu aibă a face cu proprietarul.

Dacă ar fi timp și caracterul acestei adunări ar îngădui o astfel de expunere, v-aș cita extrase din scrierile proprietarilor de pe la 1856 care recunosc că ei n-au moșia în înțelesul adevărat al cuvântului.

Iată un proprietar oltean, de la 1858, Petru Opran¹⁰, care nu era nici liberal, nici revoluționar, ci numai un bun gospodar, mai curând spirit conservator și om practic care nu înțelegea să piardă nimic.

Iată însă cam ce spunea el cu privire la acest regim: sânt în stare să vând oricât din moșie, căci tot nu înțeleg nimic din totalitatea ei așa cum este supt regimul Regulamentul Organic. Organele administrative se pot amesteca oricând în gospodăria mea.

Și iată, se mai vorbea aici de principiul neintervenției, se spunea că nu a intervenit statul la noi. Dar nu există țară pe lume în care statul să fi intervenit ca la noi. De aceea țăranul este deprins cu intervenția statului în toate, și aceasta-l face să vină până și la Cameră, cum venise unul deunăzi la mine cu câte o petiție, cerând să i se dea răspunsul în zece minute.

Țăranul a avut, se poate zice astfel, și el, dar în sens bun, doi părinți. Unul a fost proprietarul, care s-a îngrijit neconținut de el și altul a fost statul. Nu vă puteți închipui cât s-a amestecat statul unde-i fierbea și unde nu-i fierbea oala. Dacă era vreun război, și se cereau provizii pentru oștile străine, el intervenea pe lângă proprietar și-i spunea cât grâu și porumb să cultive, potrivit cu nevoile pe care le-ar fi avut cu acest prilej neobișnuit țara.

Din punct de vedere legal, e drept că de la 1866 trăim cu idei apusene, dar nu poți să faci tabula rasa din trecutul de mai multe secole al unui popor.

Iată clasa cultă, care călătorește prin Europa, care se hrănește cu literatura, cu știința și filosofia apuseană și, cu toate acestea, are încă un fond primitiv, inferior, un fond oriental. Cum vedeți, dacă ne-am schimbat de haine și am mers prin țări depărtate de am cules cultura modernă, tot se mai cunoaște fondul acela primitiv. Și deci cum să nu aibă țăranul și el un asemenea fond, așa de puternic chiar, încât să alcătuiască întreaga lui ființă?

Este firesc să legiferăm azi așa cum se face în centrul și vestul Europei. Dar nu cred că din tot acest lucru de legi se poate scoate dreptul de a ignora un trecut întreg.

Țăranului român i s-a făcut o mare nedreptate la Regulamentul Organic și pe urmă la 1864. Și azi el simte că s-a putut întinde odată asupra întregimii acestui pământ. Este periculoasă această amintire cred, dar pentru a o înlătura ce trebuie?

Ajunge ca noi să ne ținem de litera legislației de la 1864, de litera expropriării țăranilor din 1864? Sau trebuie să inaugurăm o politică nouă, care să aducă înapoi ceva din trecutul acesta, care trebuie să fi fost bun, de vreme ce țăranul îl iubia atâta?!

Și dacă este vorba de valabilitatea acestui trecut, îmi permit să aduc două obiecții. Regulamentul Organic vine de la generalul rus Kiselev, este o lege impusă de un străin și nu felicit pe poporul acela care, în dezvoltarea lui modernă, pleacă de la un act impus de o cucerire străină. Și cum zic, Regulamentul, care a îngustat pe țăran în dezvoltarea lui, este o lege rusească. Legea de la 1864 ar fi putut să fie votată de Camera de atunci, care era însă după regimul convențional și acesta este o dezvoltare a Regulamentului Organic. Însă Regulamentul Organic s-a ars, parcă, de revoluționarii de la 1848, iar Convențiunea¹¹ nu a fost primită niciodată sufletește de români. Și Opron, pe care l-am mai citat, zicea cam astfel Adunării convenționale menite a se ocupa de chestia rurală: să băgăm bine de samă ce facem, căci totdeauna ni se poate aduce această obiecție: Că legea rurală nu este o lege votată de Adunarea națională în adevăratul înțeles al cuvântului, ci o lege votată de altă Adunare, reprezentând o minoritate interesată. Și n-am avut nici măcar o lege votată de Adunarea Convenției! Actul legal din 1864 a fost un act impus de Domn, și se știe că oamenii noștri politici au izgonit pe Vodă Cuza, după trecere de câteva luni de zile, pentru „uzurparea de putere“ de la 1864.

Pe ce se razimă proprietatea d-voastră, care ne silește azi la fel de fel de amăgiri, la fel de fel de slăbiciuni și la fel de fel de potriviri mărunte, pe ce se razimă decât pe aceste două acte: Pe unul care pleacă de la Kiselev, fiind o expropriere a țăranilor, și pe a doua expropriere care este impusă de un Domn ce a fost scos din domnie după câteva luni de zile tocmai pentru „uzurparea aceasta de putere“! Dar se poate să acceptăm noi acest punct de vedere al legalității?

Va să zică așa stă lucrul în ceea ce privește dezvoltarea noastră istorică în chestia rurală. Însă ziceam că trebuie, și acum vine rândul să privim și peste hotare, să ținem samă și de vecini.

Noi vedem, d-lor, dincolo de Dunăre numai proprietate mică. Iată cum s-a întemeiat proprietatea mică la sârbi și bulgari. De acolo ni poate veni și o învățătură. Dar întâiul fapt este că o anume situație mulțămitoare este la ei și nu este la noi, și trebuie să deplângem că nu am putut strămuta și la noi această situație.

Iată în ce constă situația aceasta. În Serbia proprietarii mari de pământ au fost beii turci și când s-a liberat Serbia de supt jugul turcesc, toate pământurile acestor bei au fost împărțite la țărani creștini și în felul acesta s-a alcătuit mica proprietate sârbească.

La bulgari, proprietatea mare era reprezentată de spahii, adică de cavaleria feudală turcească, care pentru serviciile ei militare primea o bucată de pământ.

Sultanul Mahmud¹² a desființat pe spahii, iar pământurile lor au trecut la țărani.

Așa s-a înființat mica proprietate și acolo. E desigur un accident că vecinii noștri de la sud, având ca proprietari mari pe străini, care erau beii și spahii, s-a putut înființa ușor proprietatea mică pe ruina acestor străini.

Dar unde vine acum și învățământul este că, de la liberarea Bulgariei până acum, toată politica făcută acolo a fost o politică răzimată pe principiul micii proprietăți.

S-a căutat, d-lor, să se sprijine această mică proprietate prin toate mijloacele, cu instituții de credit anume pentru țărani și cu alte așezăminte și oriunde s-a putut face o expropriere de moșii pentru țărani s-a făcut.

Iată astfel că într-o regiune de munte sau descoperit spahii uitați, și Camera a votat îndată o expropriere cu prețul fixat de ea. Lucrul acesta îl spune cel mai bun cunoscător al Bulgariei, marele învățat Jireček¹³, care a fost atunci și în comisia de cercetare.

Nu numai atât. S-a ținut și se ține samă de principiul ca proprietatea mică să nu cadă întrucâtva în mâna unor persoane mai bogate din orașe, să nu se strângă la un loc, întemeindu-se latifundiile și în Bulgaria.

Ei bine, dacă noi vom avea o țărănime împiedecată de la proprietatea mică și care deci să nu se poată dezvolta apoi către proprietatea mijlocie, are să se petreacă același lucru ca în trecut. Adecă țărani noștri din ținuturile de la șes vor emigra în Serbia și în Bulgaria, unde sânt sate cu sute de mii de români, pe toată marginea Dunării. Au emigrat acolo odată, din cauza unei situații intolerabile ce domnea în țara noastră. Și noi li vom da alte mii de țărani români din regatul de azi ca tovarăși, unind osânda nouă cu cea veche.

Dar să trecem la alt hotar. Cum e în Bucovina? În această Bucovină, țară moldovenească luată de străini, austriecii au întemeiat ei un regim de mare proprietate fără frâu?

Nu. Cea dintâi grijă a lor a fost să pună pe boieri la regim. Au stabilit imășuri, imășurile care se zic „condamnite“ (la Hohenheim, unde e mare școală de agricultură, nu se crede însă așa!). Aceste imășuri țărănimea le întrebuițează până astăzi, atâta timp după ce ele au fost create la regularea situației bucovinene supt regimul nemțesc. Este adevărat că țăranul de acolo este exploatat de evreu, că este otrăvit de cărciumarul de această nație, că este supus unui regim fiscal împovărat, dar totuși țăranul bucovinean stă cu mult mai bine decât cel de la noi.

Trecem în Basarabia. Și acolo s-a făcut o împroprietărire; și împroprietărirea din Basarabia s-a făcut în condiții mult mai bune decât cea de la noi. Țăranul basarabean stă cu mult mai sus decât țăranul din Moldova, supt raportul economic. Întrebați pe d. Stere dacă nu este adevărat. Acolo, cultura de vite, care a dispărut cu totul de la noi, se păstrează și înflorește.

Și să privim acum și în Ardeal.

Vedeți! Noi urmărim planuri mari, visăm o Românie largă, cu toate că avem în centrul ei țărănimea cea mai ticăloasă, cea mai nenorocită. Și totuși, noi voim să întindem aripile vulturului dacic, să atingem cu ultima pană din aripa stângă Tisa și cu cea din urmă pană din aripa dreaptă Nistrul. Și aceasta cu sătenii pe care-i avem?! Se poate o rătăcire mai mare? Și așa, cu legi ca astea, însă nu vom ajunge să avem țărănimea pe care o dorim, ci putem face aceasta numai printr-o reformă îndrăzneată și largă, reformă pe care doresc să o facă un partid din acestea care sânt acum, fiindcă ar face-o în împrejurări poate mai bune decât s-ar face în împrejurări de violență și lipsă de cruțare de către un nou partid care s-ar alcătui pentru aceasta.

Vă rog, nu acel pe care vreau să-l întemeiez eu (*ilaritate*), ci acel care s-ar întemeia cu elementele ce urmează astăzi pe socialiști, un partid al săracilor, un partid pauperist.

Să ne ferim de lucrul acesta grav, ca reformele pe care nu voim să le dăm cu mână largă, ca reformele acestea indispensabile să ni le impuie un partid pauperist, nemilos, simplist și crud în concepțiile sale!

În Ardeal împrejurările au fost cu mult mai rele decât împrejurările de la noi. Acolo nu era regim feudal propriu-zis, dar stările se apropiau mai mult de regimul feudal decât cele din Principate. Se știe că împroprietărirea s-a făcut însă în condițiuni cu mult mai largi decât acelea de la 1864 în România. S-a plătit proprietarilor, dar nu s-a plătit numai de către țărani, ci s-a plătit printr-un impozit funciar, care a apăsât și asupra tuturor celorlalte clase, dându-se un frumos exemplu de solidaritate națională și de jertfă comună.

Prin urmare, iată încă o realitate. Starea țăranului, de la toate hotarele noastre, față de starea țăranului nostru este nespus de superioară. Și noi venim cu biete măsuri de poliție, cu crearea timidă de islazuri, cu acorduri și

dezacorduri care fac să rămâie cu mult mai puțin decât era reforma la început, cu jumătăți de măsuri, în sfârșit, așa ca să nu se supere nici măcar adversarii firești!

D-lor, ceea ce nu-mi place în această lege e, mai întâi, lipsa unui principiu nou. Legea cuprinde măsuri bune, desigur, și dacă se va aplica în părțile posibile, va produce și rezultate fericite.

Nu merg așa de departe încât să spun, ca un orator care m-a precedat, că de aici încolo nu vor mai fi răscoale.

Numai Dumnezeu știe ce se va mai petrece în mintea acelor ființe nedreptățite și întunecate. Garanții de acestea nu se pot da. Sânt însă în lege, o spun, și măsuri bune.

Dar păcatul cel mare e, cum am mai afirmat, că legea nu pleacă de la un principiu nou, ci tot de la motivele vechi de oportunitate și de pomană.

Legea nu zice altceva decât ceea ce se zice în precedentele învoieli agricole, făcute tot pe această temă: „Să nu lăsăm ca omul să piară; să facem așa încât el să poată trăi de azi pe mâne“. Aceasta însă nu e un principiu, ci trebuia un principiu nou, care să serve de bază unei nouă legislații agrare.

O voce: Casa Rurală.

D. N. Iorga: Nici Casa Rurală nu introduce un principiu suficient. Să căutăm deci aiurea. Proprietatea cea efectivă poate fi sfântă, dar numai cea efectivă. Nu-mi trebuie proprietatea mare reprezentată prin arendași, nici proprietatea mare reprezentată prin stat, care nu știe să facă gospodărie bună, nici cea reprezentată prin stabilimentele de binefacere, care se conduc în felul pe care-l știm și folosesc bolnavilor, dar și unor persoane care nu sânt bolnave de loc (*aplauze*). Las la o parte chestia Domeniilor Coroanei, dar sânt societățile de asigurare (*aplauze prelungite*), care nu au dreptul să stăpânească și totuși stăpânesc.

Și mai întreba cineva, cu toată durerea de inimă, când vorbea de reforme: toate bune, dar de unde iei banii? Banii se iau din disponibilități și toate sânt disponibilități. Dar mai sânt și altele. Proprietarul care-și mănâncă banii în străinătate, care nu îndeplinește nici un rol la moșia lui, care are polițe în buzunarele tuturor bancherilor jidani din Moldova, nu trebuie să fie cruțat pentru motivul că arată credință către un anume partid politic. Ori să plătească ce datorește, ori să nu mai încurce lumea degeaba și moșia lui să fie scoasă în vânzare și vândută acelor care muncesc pământul și au dreptul să zică și ei că din această muncă rezultă pentru dânșii un drept. (*Aplauze.*)

D-lor, eu înțeleg tulburarea din acest an ca o strașnică furtună de primăvară. Știți care este efectul unei zăpezi de martie. Acela care este voinic, merge și mai dârz prin zăpada aceasta nouă, care se va topi în curând, dar păcătosul care este menit să nu trăiască, tușește câteva săptămâni și moare.

Ei bine, să nu ținem în viață astfel de creaturi fără valoare economică, care de alminterea toată viața lor și-au consacrat-o pentru a-și găti o moarte prematură. Să-i lăsăm să moară, să li facem chiar caretatea de a-i ajuta în aceasta, știți, o ușoară injecție de somație de la Credit, care i-ar face să treacă mai curând într-o lume mai bună (*aplauze.*)

Deci, pe de o parte, întrebuițează disponibilitățile și, pe de altă parte, înlătură inutilitățile. Și atunci, întrebuițând disponibilitățile și înlăturând inutilitățile, ai pământ ca element prim pentru politica aceasta agrară largă.

Schimbări ca acestea s-au făcut și în alte țări și trebuie să se facă și la noi. Și, d-lor, vă voi mai spune un lucru. Țăranul cere ceva în momentul de față. Căci trebuie să plecăm și de la ce cere el. Știți cum trebuie să fie pentru noi țăranul? Ca un copil bolnav. Și când are cineva un copil bolnav, care i se apropie de moarte, o să caute, o să căutați d-voastră, când v-o cere un lucru, și când știți că, dându-i acel lucru, s-ar putea însănătoși, să vedeți de este bine sau nu pentru educația lui a i se da acel lucru? Dar i-ați da tot ce vrea, numai să scape! Prin urmare, noi trebuie să plecăm și de la aceea ce țăranul dorește în sufletul lui. Căci în reforme nu se lucrează numai cu paragrafe de legi și mai ales în timpurile noastre care sânt timpuri de viață, nu de formule.

Să plecăm iarăși deci de la realitate; țăranimea să fie tratată și așa cum cere ea să fie tratată. Ce cere țăranul? El zice: „Dați-mi pământ“. Cere pământul, nu numaidecât în proprietate deplină, ci așa cum orășeanul cere funcția. Căci precum pentru orășean mijlocul de trai este egal cu funcție, tot așa pentru țăran mijlocul de trai este egal cu pământ. În această privință este cunoscută anecdota unui politician moldovean care s-a prezentat primului ministru de pe vremuri ca să i se dea o funcție. Știți ce i s-a spus: „Nu avem nici o funcție decât aceea de medic de plasă“. Și el, care era căpitan în rezervă: „Dacă n-aveți alta, o primesc și pe asta“ (*ilaritate.*) Căci nu-i arde lui de cutare sau cutare funcție, ci de leafă, de bani, de pâne.

Ei bine, d-lor, în vremurile cele vechi, care au fost așa de categorisite de la înălțimea acestei tribune și asupra cărora s-a câștigat a se închide încă o dată capacul de piatră al mormântului veșnic, în vremurile acelea vechi se recunoștea între alte drepturi țăranilor și acela că, atunci când proprietarul nu putea să-și caute singur de moșie și o arenda, în rândul întâi să se înfățișeze obștea locuitorilor. Și erau oameni așa de siguri de dreptul lor încât, în momentul acela când își dădeau seama că moșia a fost arendată, se înfățișau și scoteau afară pe arendaș. Și sânt acte tipărite în colecțiunea pe care ați împărțit-o d-voastră, care dovedesc că în mijlocul anului agricol țăranii veneau și izgoneau pe arendaș. Și a trebuit ca Domnul să li spună că, deși au dreptate, însă să facă bine a cere dreptul lor înainte de Sf. Gheorghe, înainte de a se începe în adevăr munca agricolă.

Nici în timpul de astăzi să nu se poată veni cu o lege de acest fel, care ar fi dreaptă și efectivă? Căci țăranul plătește, d-lor; am vorbit adesea cu atâția mari proprietari și toți mi-au spus că nu cunosc mai buni platnici decât țăranii, și mai cinstiți. Prin urmare nu este acuma vremea să se hotărască odată chestiunea aceasta a arendei în acest sens?

Și nu în altul. Căci, iată, eu stăteam pe banca aceea și admiram ușurința vorbei, deprinderea de a înfrunta furtunile Camerei ale unui orator îmbătrânit în această carieră. / D. Take Ionescu /. Și, d-lor, pe încetul glasul era așa de dulce, încât legăna și aproape te adormea. La un anume moment însă mă ridicai, mi s-a părut că s-a petrecut ceva neobișnuit, că s-au spus vorbe de acelea înaintea cărora te revolți fără să vrei. Ce era? Se făcea aici elogiul arendașiei... Un lucru așa de neînchipuit! Orice țară care are arendașie, cată să scape de dânsa, iar noi să ne prăpădim după arendași?! Noi să spunem că oameni mari de-ai noștri au ieșit din arendași?! Poate că altfel fiul arendașului n-ar fi fost nici poet, nici muzicant¹⁴. (*Ilaritate.*) Și deci n-ai decât să te faci arendaș ca să fii sigur că fiul tău are să fie om de talent! Dar, pentru numele lui Dumnezeu, unde a mai găsit și concepția aceasta?!

Socot că arendașia este inutilă în momentul de față (*aplauze prelungite.*) Da, d-lor, căci arendașul la noi nu este un om care face agricultură din dragoste; arendașul nu este un țăran îmbogățit, care să mai ia și alt pământ. Arendașul este, cum zice Kogălniceanu, un grecușor cu bețișoru-n mână care, strângând o mică sumă, se duce de se așează la țară, unde, în doi, trei ani, stoarce averi de sute de mii de lei. De unde? Doar nu i le dă Dumnezeu...

Și Dracul nu dă niciodată direct, ci totdeauna indirect. Ei bine, de la cine a putut să ia atâția bani? De la nenorociții aceea cărora nu li lasă decât pielea și oasele, pentru că din pielea și oasele țăranilor nu se poate face încă un articol de export.

Acel arendaș adesea e de dincolo de Dunăre, și de multe ori se duce înapoi dincolo de Dunăre, și poate că este mai bine decât să rămâie și să devină un factor important în viața noastră politică. Dincolo, în Moldova, un Mochi Fișer și un Froim, și un... poate că o persoană competentă, care era odinioară aici, ar putea să ni lămurească mai bine dinastia, /d. Al. Bădărău/ ei întorc acest profit în favoarea lor. Și noi să facem elogiul arendașiei, s-o cântăm, să compunem „Arendașida“ română?! Pentru numele lui Dumnezeu!

Acesta era însă momentul când puteam să cerem arendașilor altfel de condițiuni, așa încât această clasă să nu se mai ridice și, prin urmare, să stea de o parte țăranul bun gospodar și, de altă parte, proprietarul bun gospodar, singuri.

D-lor, am spus că legea aceasta greșește fiindcă nu pleacă de la un principiu nou și adaug că ea mi se pare greșită și în ceea ce privește unele părți esențiale ale ei.

Iată anume ce nu-mi place mai mult: Nu-mi place că sunt două regimuri, unul pentru proprietar și altul pentru țăran. Țăranul, pentru anume călcări, merge la temniță „fără circumstanțe atenuante“ încă, iar proprietarul, pentru călcări de același fel, plătea la început 500 de lei. Pe urmă s-a schimbat și s-a stabilit că el va plăti de la 200 la 500 de lei.

În al doilea rând, nu mă pot împăca, iarăși, cu forma cea nouă care s-a stabilit în ceea ce privește izlazarile, formă în care se îngăduie a se refuza izlazul unor anume categorii de țărani și se lasă la amabilitatea și filantropia proprietarului, fără nici o sancțiune reală, oferta grațioasă a izlazului se poate vinde în condiții nespuse de favorabile.

Nu-mi place, în al treilea rând, că legea este făcută mai ales pentru Țara Românească. Eu sânt moldovean, și dacă Moldova și Țara românească fac azi un singur stat, să nu uitați că în Țara românească este un regim agrar și în Moldova este un alt regim.

Puteți să hotărâți dijma, oricât veți pofti, însă o hotărâți mai mult pentru țăranul din Țara românească. Iar țăranului din Moldova, care nu știe de dijma, nu-i dați îndeajuns. Pentru el puneți doar maximum și minimum. Acest maximum și minimum este în lege. De ce să vă ascundeți după deget? (Știți că este un proverb dalmatin: Nu te ascunde după deget, căci degetul este un munte mic și tot te vezi.)

Nu trebuie să vă ascundeți, ci să spuneți deslușit că introduceți un regim de maximum și minimum. El a fost, de alminterea, și în alte vremuri. Cineva zicea că l-a găsit numai pe vremea Revoluției franceze și că atunci nu a dat rezultate bune. Dar, d-lor, Imperiul bizantin, Imperiul turcesc au trăit cu acest regim; noi am pus maximum și minimum de câte ori am vrut, și dacă în timpul Revoluției Franceze măsura nu a ținut mai mult, este că nu mai era nici un interes ca ea să se mențină în împrejurări normale.

Ceea ce nu-mi place mie în acest regim nou este însă că se ia ca bază tocmai prețul anilor din urmă. Însă se știe că acești ani din urmă, mai ales în Moldova, au fost ani de spoliație. Aceștia se veșnicesc acum!

Apoi, d-lor, eu înțeleg o lege care în aplicarea ei să se razime pe organe nouă și reale, capabile de a aduce o îndreptare. Legea aceasta însă, care cuprinde o mulțime de lucruri bune, în sama cui cade când e vorba să se aplice? Întâi găsim pe primar. Dacă veți face, veți inventa sau crea alți primari, da. Să inventați, să creați deci mii de primari, câți sânt de nevoie. Vi-i poate da legea cea nouă comunală, pe care o pregătiți? Dar cu aceștia nu, căci ei sânt o adevărată nenorocire, iar pe alocuri, adevărate brute.

Al doilea, secretariul comunal. Dar acesta este prin multe locuri un biet nenorocit, care nu s-a putut plasa la oraș și care vine la sat ca un exploatator. Dar mai ieri chiar am primit o plângere de la niște țărani care-mi spunea că în satul lor se plătește timbru de 2 și 3 lei pentru fiecare declarație de naștere și moarte. Individul acesta este chemat să aplice legea?!

Mai departe, judecătorul de ocol. Noi sântem însă, d-lor, o țară de oligarhie. Știți cât de slab este judecătorul în această prima treaptă a lui față de toate măririle oligarhice. O să aibă el putere să reziste unui latifundiar care stăpânește moșii în două-trei județe și care conduce în mare parte politica acestei țări? Dar omul se va face mic de tot înaintea lui...

Iată, chiar noi, oameni cu cultură modernă, cu simț de chemarea și demnitatea noastră, și parcă nu am cuteza să ne ducem la astfel de satrapi latifundiar ca să-i punem în urmărire...

Se vorbește, în al patrulea rând, în lege de inspectorii agricoli. Nu știu condițiile în care vor fi numiți acești inspectorii agricoli. Dar nu înțeleg un inspector agricol în afară de organizația agricolă cea mare. Să avem măcar o organizație ca cea din Bulgaria, care posedă, ce e drept, una din cele mai bune organizații agricole din Europa. Să fie inspectorii oameni care nu se pleacă după vântul influenței politice, oameni cărora nu li poți bate din picior și cărora nu poți să li strecori bacșișul în buzunar. Dar trebuie atunci condiții și garanții precise!

Vine la rând acum comisiunea regională. Ea este formată din doi țărani, doi proprietari și inspectorul agricol.

În inspectorul agricol nu am nici o încredere, iar proprietarii vor servi interesele lor, fără îndoială. Cei doi țărani? Apoi, d-lor, dacă am zice șese și tot nu vor fi în stare să reziste presiunii celor doi proprietari, sau numai a unui singur proprietar! Și în această comisiune nu vor intra proprietarii cei mici, ci tot cei mari, cei puternici, care știu cum pot să învârtască pe alții.

Și, în sfârșit, Parlamentul d-voastră agricol, Casația, Contenciosul d-voastră agricol de la București. Am constatat că membrii acestui nou Parlament au lefuri foarte frumoase. Se vor găsi fără îndoială atâția candidați pentru asemenea lefuri, cu care oamenii vor fi asigurați pentru mulți ani de zile. Căci chiar dacă pe unul îl lovește damblaua în exercițiul funcțiunii sale, el rămâne până la sfârșit; nu e nici un motiv să fie scos înainte de numărul de ani fixat, oricât de prăpădit ar ajunge. Bun! Dar întreb: după ce criterii se vor numi aceste persoane?

Altă chestie, așa e? Și până ce chestia nu este rezolvată, până atuncea am durerea, și știu că durerea mea nu face pagubă nimănui, am durerea să nu cred nici în Contenciosul d-voastră de la București.

Aceasta nu însemnează că doresc ca legea să rămâie rea, cum se dorește de adversarii partidului d-voastră. Eu aș fi dorit ca legea să fie pe zece părți mai bună de cum este. Și doar d-voastră le puteți face și mai bune căci sânteiți în măsură a face legi, eu, din nenorocire, nu le pot face acum (*ilaritate*), iar adversarii d-voastră au propus o lege și mai rea decât a d-voastră.

Deci, cu dragă inimă aş fi primit o lege largă din mâinile d-voastră, cu dragă inimă, deşi am asupra d-voastră un mare năcaz vechi, pentru chipul sălbatec cum aţi făcut represiunea răscoalelor... Dar legea nu e deplină.

D-voastră însă veţi mai stăpâni ţara, poate ani de zile. Ei bine, vă doresc să faceţi experienţă cu legea neîndestulătoare de zi şi vă doresc ca tot d-voastră apoi, în cursul anilor de stăpânire ce veţi mai fi având, să începeţi politica agrară cea nouă, întemeiată pe alte principii şi care să dea o nouă viaţă economică României¹⁵ (*aplauze*).

NOTE

1. Pentru dezbaterile din Adunare din anii 1862-1864 în problema agrară, vezi pe larg M. Kogălniceanu, *Opere III, Oratorie I, 1856-1864*, două părţi, Buc., Editura Academiei, 1983, 1987 (editori Dan Berindei şi Vladimir Diculescu).
2. Despre Kogălniceanu, v. supra, bibliografia deja citată.
3. V. n. 1.
4. Barbu Catargiu (1807-1862) scrie *De la proprieté en Moldo-Valachie*, Buc., 1857, ed. concomitentă în limba română. Pentru el, *Barbu Catargiu, discursurile lui, 1859-1862, iunie 8*, ed. Anghel Demetrescu, Buc., 1886; ed. nouă, cu adaosuri, P.V. Haneş, Buc., 1914. Apoi Stelian Neagoe, în ciclul *Din istoria atentatelor şi asasinatelor politice în România, Cazul Barbu Catargiu, o crimă perfectă*, Buc., 1992.
5. Despre proprietate şi formarea ei, vezi supra
6. În 1922 N.I. ţine la Institutul Social Român conferinţa *Istoricul Constituţiei româneşti*.
7. Iată câteva din lucrările unui specialist proeminent al epocii, Cesar Colescu Vartic: *Necesitatea unui anuar statistic al României*, Buc., 1899; *La loi rurale de 1864 et la statistique des paysans devenus propriétaires*, Buc., 1900; *Population de la Roumanie*, Buc., 1903; *Statistica animalelor domestice din România*, Buc., 1903; *Recensământul general al populaţiunii României*, Buc., 1905; *Statistica electorală. Alegerile generale pentru Corpurile legiuitoare în 1901 şi 1905*, Buc., 1905; *Progrès de la Dobrodjia depuis l'annexion jusqu'aujourd'hui, 1878-1906*, Buc., 1907; *Progresele economice ale României îndeplinite sub domnia Majestăţii Sale Regelui Carol I (1866-1906)*, Buc., 1907; *Statistica agricolă a României*, Buc., 1907.
8. Vezi mai mult la I. Neagoe, *Pelagra în România*, Buc., 1899.

9. Luptele de la Războieni (1476) și Podul Inalt-Vaslui (1475) s-au purtat cu sultanul Mahomed al II-lea.
10. Petre Opran a scris: *Patriotismul. Cuvânt zis într-o adunare particulară la anul 1857...*, Paris, 1857; *Cestia proprietății de moșii în Principatele române...vișioasa măsură ce s-a luat în privința proprietății de moșii*, Paris, 1858 (text paralel român francez); *Aprecierea râului actual din țară*, Craiova, 1873; *Agronomia din țara noastră vis-à-vis de administrațiune*, Craiova, 1874; *Observațiuni asupra circulației și măsurilor întrebuițate de Minister în privința viilor*, Buc., 1879; *O dare de seamă de politică internă*, Craiova, 1884; *Unde avem să ajungem*, Craiova, 1884.
11. Convenția de la Paris, încheiată la 7/19 august 1858, conferea un nou statut fundamental Principatelor române: se păstra suzeranitatea Porții dar și garanția colectivă a Marilor puteri; se administrau liber, în afara oricărei ingerințe a Turciei; rămâneau separate politic și administrativ, fiecare principat fiind condus de un Domn și miniștrii săi; puterea legislativă o exercita Domnul, alături de Adunarea electivă și Comisia Centrală – comună ambelor Principate – de la Focșani; Domnul era ales pe viață dintre oamenii politici cu activitate publică vreme de zece ani și un venit anual de 3000 de galbeni.
12. Sultanul Mahmud al II-lea (1784-1839) a desființat corpul spahiilor în 1826.
13. Constantin Jirecek (1854-1917), învățat ceh care a organizat învățământul bulgar în calitate de ministru la Sofia între 1881 și 1893. A fost apoi profesor la Viena. A scris o *Istorie a națiunii bulgare* (1876) și o primă parte a altei *Istории a Serbiei* (1911).
14. Aluzia îi poate privi pe Mihai Eminescu, al cărui tată, Gheorghe Eminovici, a fost arendaș al familiei Balș pentru moșia Dumbrăveni (Botoșani) și pe George Enescu. Tatăl acestuia a administrat moșia Liveni (Botoșani).
15. D.A. Sturdza i-a replicat acid: În veacul de mijloc era un filosof foarte mare, Spinoza, care era evreu și avea un dascăl foarte mare, Ben Akiba. Acesta a zis: „Nimic nou sub soare”. Domnul N.I. cere „ca noi să venim cu un lucru cu totul nou care n-a mai avut ființă sub soare”.

IV

ÎN CHESTIA LEGII JUDECĂTOREȘTI

(20 decembrie 1907)

Cu intenții vădit bune și cu o cunoștință adâncă a lucrurilor, ministrul de Justiție, d. Toma Stelian, a prezentat două legi noi, aceea care privea organizarea magistraturii, și interesele pe politicieni și avocați, a fost discutată o lună întreagă în 1907, iar cea dintâi, care căuta să dea țăranilor o dreptate mai ușoară, a trecut în cea mai deplină indiferență. Dn. deputați convorbeau între domniile lor când s-a ținut această cuvântare.

Onorată Cameră,

Vreau să dau numai câteva lămuriri și nu stă în intenția mea să tratez această lege ce privește o organizare judecătorească¹ din punctul de vedere al oamenilor de drept.

Nu sânt jurist și, prin urmare, e o întreagă parte din această lege care nu mă privește pe mine, și în care nu mă pot amesteca eu cu competență.

De la început spun că legea e o lege bună, că aduce un foarte mare folos țăranilor. E o lege bună și li aduce un mare folos pentru că, dacă bieții oameni au suferit până acum din lipsă de pământ, din lipsă de gospodărie pentru ei, au suferit, în foarte multe cazuri, și din lipsă de dreptate ușoară și ieftină. Desigur că a purta un proces era pentru țăranii noștri o grea povară și era un prilej de ruină. Trebuiau să-și părăsească locul lor, trebuiau să se ducă în alte părți, trebuiau să suporte cheltuieli cu desăvârșire grele și, prin urmare, un număr de procese putea să echivaleze pentru bietul om de la sate cu prăpădenie desăvârșită.

Deci proiectul acesta de lege, care dă țăranului un judecător acasă la dânsul, care silește pe judecătorul de ocol să-și părăsească reședința sa comodă și să se ducă acolo unde se află omul cu nevoile lui, desigur că proiectul acesta aduce o ușurare țăranului. Și oricine iubește pe țăran este dator să primească proiectul acesta cu simpatie și să-l voteze.

Un judecător de ocol care se mută din loc, adică un judecător de ocol care cunoaște satul, un judecător de ocol care intră în legătură cu oamenii de acolo, un judecător care ușurează sarcina purtării unui proces de către țăran, judecătorul acesta de ocol trebuie salutat cu bucurie.

De altminteri proiectul mai cuprinde o sumă de alte lucruri care nu pot să fie socotite decât ca foarte bune. Astfel este foarte bună măsura care scutește pe țaran de cheltuiala grea a avocatului său. Țăranul adecă poate să vie să vorbească de-a dreptul cu judecătorul, să-și arate de-a dreptul plângerea lui. Prin aceasta el este foarte mult avantajat față de actuala stare de lucruri. Acum avocatul poate fi foarte folositor cuiva care poartă un proces complicat, când el face să se simtă nevoie de luminile unui om special. Însă se știe că țărani noștri poartă în general procese foarte simple, așa că dacă procesul iese uneori încurcat, nu este fiindcă era încurcat de la început, ci fiindcă s-a încurcat în cale.

Deci dacă se poate evita țăranului primejdia aceasta de a i se încurca procesul în cale, și dacă i se poate evita primejdia de a se transforma o afacere foarte simplă într-o afacere cu o mulțime de ascunzători și cu o mulțime de curse pentru dânsul, iarăși este un lucru care trebuie privit cu bucurie. După ce legea aceasta se va pune în practică, fără îndoială că țăranul, chiar dacă va continuă să poarte atâtea procese câte poartă astăzi, și desigur că acum poartă prea multe procese pentru sărăcia lui și pentru trecerea ce o are în judecată, chiar dacă țăranul se va judeca tot așa de mult ca astăzi, dacă va urma cu răul lui obicei de a cere dreptate și atunci când poate să se înțeleagă cu alt țaran, dreptatea se va da pentru dânsul în împrejurări mult mai puțin împovărătoare decât astăzi.

Mai este ceva care merită toată lauda în proiectul d-lui Stelian, este partea care prevede că, pe lângă judecătorul care umblă în județ, va fi și alt judecător care se poate găsi la fața locului și cărui i se pot adresa oamenii. Deși termenul cu care este numit e un termen tehnic pe care țărani nu-l vor putea reține și-l vor preface într-un chip mai mult sau mai puțin comic, cu toate acestea, judecătorul stagiar sau adjunct este de primit.

Și chiar din alt punct de vedere. Prea adeseori judecătorilor noștri li lipsea experiența; veneau de-a dreptul de la examenele facultății pentru ca să se ducă să dea dreptate oamenilor. Dacă este posibil! Judecătorului acuma i se fixează numărul de ani în care va face experiență, experiență care nu păgubește pe împričinați și care nu se plătește de ei prin pierderea dreptului lor. Dacă, prin urmare, se va face lucrul acesta, va fi iarăși foarte bine.

Astfel, din cele trei condiții pe care trebuie să le îndeplinească o lege bună, una este a fi corespunzătoare cu realitatea, cu cunoașterea deplină a realității actuale, cealaltă condiție este existența unei legături între legea nouă și toată tradiția națională, deosebită de aceea care se întâlnește la popoarele celelalte, iar cea de-a treia, ca legea să fie practică și cu totul aplicabilă; această lege îndeplinește fără îndoială condiția întâi. Nu e copiată, este o lege pentru care nu s-a mai cerut numai experiența altor popoare, ci una care se

razimă pe nevoile reale ale noastre, pe nevoi adevărat constatate și pe nevoi strigătoare, precum strigătoare au fost și nevoile care au produs legea tocmelilor agricole.

Dar o lege, ca să fie bună, trebuie să întrunească și celelalte două condiții. Întâi, ea trebuie să fie în legătură cu dezvoltarea istorică a poporului pentru care se face.

Țăranul nostru, precum are datinele sale în ceea ce privește pământul, tot așa are datinele sale foarte bine lămurite în ceea ce privește dreptatea. Desigur că legea e bună, dar ar fi fost și mai bună dacă domnul ministru al Justiției, un cunoscător perfect al dreptului de astăzi, ar fi fost un cunoscător, fie și într-o măsură mai mică, al dreptului de odinioară. Dreptul de odinioară al neamului nostru a existat, și de tot dreptul acesta vechiu, care printr-o experiență de mii de ani s-a coborât în sufletul oamenilor și face parte integrantă din ființa lor, de dreptul acesta trebuie să se țină samă atunci când vrea cineva să facă o lege nouă.

Legea aceasta, pe care mulți ar fi dispuși s-o considere ca o inovație îndrăznească, ce lovește în ideea de demnitate a judecătorului, care trebuie să stea într-un fel de tron și din tronul acela să împartă justiția, judecător boieresc și suveran, legea aceasta nu prezintă, față de trecut, nici un fel de înnoire. Și legea de față, ca și legea tocmelilor agricole, dă oamenilor ceva mai puțin decât ceea ce au avut mai înainte.

D-voastră, d-le ministru, cunoașteți în detaliu dreptul și legile de la Regulamentul Organic încoace. Dar Regulamentul Organic nu face decât să păstreze o parte din organizația judecătorească, din principiile de drept ale trecutului, și în partea pe care n-o cuprinde Regulamentul Organic sânt o mulțime de lucruri tot așa de bune ca și acelea pe care Regulamentul Organic le-a primit și le-a păstrat până acum. Țăranul a avut totdeauna, în toată dezvoltarea seculară a vieții sale, dreptatea la dânsul acasă. De aceea, zic că mă bucur de legea aceasta, nu numai ca un iubitor al țărănimii, dar mă bucur și ca istoric.

Acesta este un principiu al legii, însă nu este un principiu nou, că se poate restitui țăranului dreptul pe care l-a păstrat întotdeauna, acela de a avea judecătorul acasă la el, de a avea pe judecător la îndemână.

Nu-mi trece prin minte să fac aici o dizertație istorică; am deajuns locul unde se fac asemenea dizertații. Căci, dacă le-aș face aici, ar rămânea ca atunci să fac apoi acolo dizertații politice, nu vorbesc de politică bună, ci de politicianism. Deci nu vreau să fac o disertație istorică, ci vreau să amintesc că una din temelile cele mai vechi ale organizației noastre judecătorești era că procesele satelor se purtau înaintea unui tribunal sătesc, tribunal care avea în fruntea sa un jude ajutat și încurajat de jurați săteni². D. ministru de Justiție gonește însă pe jurați din organizația noastră judecătorească, pe jurații de la

sate, bineînțeleș, și cred că gonirea aceasta a juraților de acolo nu este pe deplin întemeiată. Că alegerea juraților era rea, se poate, că judecau împreună cu primarul, care este un funcționar administrativ și n-are nici un rost în tribunalul sătesc, aceasta este o altă chestie. Dar de aici nu urmează ca jurații sătești să fie depărtați din organizația noastră judecătorească. Jurații aceștia au fost în vechile timpuri și au rămas până la sfârșit.

Și instituția aceasta a juraților² după dreptul nostru vechi, nu însemna numai persoane care să fie chemate a judeca, ci uneori cu totul altceva, adică persoane care dădeau informații judecătorului. Acesta a fost adesea sensul instituției juraților. Și vă întreb, când d-voastră trimeteți pe judecătorul d-voastră pentru judecata lui, dacă judecătorul de ocol, om abia ieșit din școală, cu cunoștințe pur teoretice și care nu are știință de datinile țăranilor și de felul lor particular de a înțelege un proces, el care nu știe viața reală a satului unde sosește ca să facă o judecată, dacă el nu are nevoie de jurații de la sate, care desigur nu trebuie să se amestece în toate, dar care se poate să-i fie foarte folositori, prin experiența lor, și îi pot da chiar un prestigiu particular, căci altceva este când judecă târgovețul nostru după experiența lui, nulă, și altceva când judecă încunjurat de oameni cu experiență reală și respectați în sat.

Iată că din cunoștința vechiului nostru drept ar fi rezultat în legea aceasta o păstrare a vechii instituții sătești a juraților, care poate aduce foloase și acum.

Va să zică, în vechile timpuri, judecau judele și jurații; după aceea au venit domnii, care erau reprezentați în sate de vătămani și pârcălabi, care dădeau judecată la fața locului. Domnii își rezervau anumite procese; pentru aceste procese chiar, judecata nu se făcea însă la domnie, ci se trimeteau la sate anumiți dregători care făceau judecata.

Numai într-un singur caz țăranii trebuiau să-și părăsească satul, să se ducă înaintea Domnului. Când era vorba de un apel superior pentru gâlcevile de pământ. Țăranii se duceau cu încredere înaintea Domnului și Domnul făcea judecata simplu și definitiv.

Altfel nu era nevoie ca sătenii să plece din sat, nici măcar când era chestia de a stabili hotarele unui pământ. Datinile vechi prevedeau în adevăr că Domnul trebuia să însărcineze pe un număr de răzeși, de țărani cu pământ din împrejurime, care se duceau și după regulile dreptului aceluia vechi făceau hotărnicia și mântuiau procesul.

În legea d-voastră mai este un punct foarte, vrednic de laudă, acela care prevede un fel de pregătire a cadastrului, de lipsa căruia suferim așa de mult.

Ei bine, și aici d-voastră faceți mai puțin decât exista în trecut. În trecut se obișnuia un fel de cadastru, și nu era târg, oricât de mic, care să nu aibă catastiful său, care cuprindea schimbările de proprietăți.

Dacă voia cineva să înstrăineze o casă, sau un loc nu era nevoie să se mai întindă mult discuția între oameni, pentru că în acest catastif se găseau informațiile trebuitoare.

Și un Domn din veacul al XVIII-lea, nu este rușine să aducem în momentul de față exemplul Domnilor fanarioți, ca să arătăm că supt unul din acești Domni fanarioți exista o mai multă îndemânare și mai multă înlesnire a celui mic și sărac decât în momentul de față, supt Constantin Mavrocordat se introdusese o condică³ în care se însemnau toate hotărârile date în deosebitele procese de pământ și condica aceea putea să servească pentru fixarea hotărâniciei sau pentru luminarea justiției în cazurile care s-ar fi prezentat mai târziu.

Va să zică deocamdată aveam să prezint aceste observații: că această lege este folositoare și ține sama de realitate, de o nevoie existentă, că ea nu dă însă cine știe ce lucru nou și nu face decât a restitui trecutul într-o parte din cuprinsul lui, a da oamenilor o parte din drepturile pe care le aveau într-o măsură mai largă odinioară.

Aș mai avea observații de făcut; observațiile acestea privesc practicitatea legii, puțința de aplicare a ei. Astfel d-voastră în proiectul de lege prevedeați concursurile pentru judecători. A prevedea concursul pentru judecători este un mare pas înainte și corespunde pașilor înainte care s-au făcut atunci când s-a prevăzut că intrarea cuiva în poliție va fi legată de un concurs sau că intrarea în rândurile inspectorilor comunali se va face printr-un concurs.

Acum, din concursurile care s-au dat pentru a se intră în poliție și din concursurile care s-au dat pentru a intră în rândurile inspectorilor comunali s-a făcut o experiență destul de tristă, care poate să fie folositoare și în cazul acesta. Experiența aceasta a dovedit că o comisiune se poate alcătui așa și uneori numirea se poate face totuși pe simpla bază de recomandații particulare, încât concursul să nu reprezinte atât de mult în realitate cum pare că reprezintă pe hârtie.

Dar un lucru nu se poate admite de loc. Pe lângă concurs, d-voastră prevedeați un fel de provizorat. Dacă în momentul când sânt să se numească judecătorii de ocol, care vor merge prin comune, nu aveți forțe disponibile, atunci veți recurge la forțe vechi. Ba chiar, dacă unele elemente vechi vor fi numite provizoriu, altele vor fi numite definitiv.

Știm, și d-voastră știți mai bine ca oricine, care este valoarea elementelor vechi ce au funcționat ca judecători de ocol până în momentul de față.

Sânt și forțe foarte bune, dar pe lângă acestea sânt o mulțime de oameni care nu-s la înălțimea lor, care nu pot da țaranului dreptatea sigură de care el are nevoie. Prin urmare, acum era ocazia de a scăpa de toate aceste elemente.

Să se prezinte la concurs, dacă sânt în condițiile trebuitoare, să fie admiși dacă pot să răspundă. Și în felul acesta ați fi avut prilejul de a înzestra magistratura aceea care are rolul cel mai delicat, magistratura aceea care este expusă mai mult la influențe și are mai multă nevoie de curagiu în îndeplinirea datoriilor sale, de a înzestra magistratura aceea numai cu elemente nouă. Fiindcă, vedeți, așa sânt lucrurile acum, încât între ceea ce a fost și ceea ce trebuie să fie, între trecut și viitor, nu se poate face prea multă tranzacție.

Dacă se pot face cedări, dacă se pot face concesiuni, dacă pe lângă elemente nouă, se pot păstra și alte elemente vechi, atunci tot meritul reformei este periclitat. (*Aplauze.*)

Dar nu vroiam să spun numai aceasta, nu vroiam să stărui numai ca acești judecători de ocol să fie numiți exclusiv din elementele nouă și tinere care se formează în alte curente de idei, care au alte concepții de viață și alte sentimente față de țărănime, adecă în special față de clasa nedreptățită și apăsată; voiam să mai cer încă un lucru.

Judecătorii aceștia de ocol care vor merge prin comune vor avea o stare materială bună. Fiindcă este într-adevăr foarte legitimă cererea pe care o faceți d-voastră de a se înzestra judecătorii de ocol cu o leafă potrivită cu osteneala lor, care este mare, căci ei trebuie să meargă neconținut pe tot felul de drumuri și pe toate felurile de timp că să ajungă în sate, unde Dumnezeu știe cum vor fi găzduiți. Și cu cât leafa lor va fi mai mare, cu atâta și situația lor va fi mai respectată, și cu atât vor fi mai puțin ispitiți de a aluneca, în anumite cazuri, dincolo de dreptate.

Leafa mare îi va ridica mai presus de situația nenorocită a inspectorului comunal de azi, care cine știe cum colindă plășile și în foarte multe cazuri e silit să nu colinde plasa, fiindcă mijloacele care i se pun la îndemână sânt așa de mici și ocaziile de a cheltui așa de multe, încât preferă mai bine să nu se ocupe de plasă și să lase această grijă lui Dumnezeu și omeniei țăranilor.

Va să zică, faptul că se fixează o leafă mare judecătorilor de ocoale îi va pune într-o situație cu mult superioară și-i va asigura cu mult mai mult în ceea ce privește nepărtenirea decât cum este cazul astăzi pentru inspectorul comunal. Aceasta este o parte bună.

O parte mai puțin bună însă este următoarea: activitatea judecătorului de ocol este așezată între studiile sale juridice, de o parte, studii juridice de o natură cu totul teoretică, care nu-i dau deloc experiența vieții și nu-i dau deloc puțința de a înțelege oamenii și de a săvârși actele de dreptate pe care este chemat să le săvârșească, și pe de altă parte, puțința unei înaintări. Deoarece leafa, în adevăr, este destul de mare, situația judecătorilor de ocol e o situație bună. Cu toate acestea, nu cred că tinerii care vor fi numiți judecători de ocol se vor mulțami toată viața lor să îndeplinească această funcție. Fiecare dintre

dânșii va fi mușcat la inimă de șarpele ambiției, va dori să înainteze, să treacă la oraș; orașul îl atrage prin viața socială mai strălucitoare și-l va atrage și prin perspectiva de a se amesteca în politică, care-i dă posibilitatea de a înainta mai repede decât ar înainta în împrejurări obișnuite.

Prin urmare, pe de o parte, pregătire de teoretician pentru acel care e chemat a fi judecător de ocol, pe de altă parte, ambiția care îl va îndemna a se duce la oraș, ca să joace acolo un rol.

Acum știm în ce chip vor privi judecătorii de ocol situația lor. O vor considera ca o situație cu totul provizorie, vor fi bucuroși să mântuie cât se poate mai repede stagiul de la țară pentru ca să treacă la oraș, căci știu că pot înainta la oraș.

Dar știe toată lumea că în starea de moravuri nenorocită în care ne găsim acum, trebuie ceea ce se numește popular *spete*. Că *spetele* nu vor avea trecere azi la d-voastră, d-le ministru, aceasta nu garantează că nu vor avea *spetele* trecere și după ce se va încheia ministeriul d-voastră. Căci sânt încă în obiceiul țării „spetele“, adică sprijinirea pentru motive particulare a cuiva, pentru ca să capete o situație superioară meritelor sale sau să înainteze mai repede decât în împrejurările obișnuite.

Prin urmare, ce trebuie să facă judecătorul de ocol care nu vrea să rămână la țară, acela care o să fie veșnic plictisit de veșnica rătăcire prin comune, acela care o să se plângă veșnic de lipsa de confort?

Ce să facă pentru ca să scape de această pedeapsă?

O să caute să se pună bine cu oamenii puternici din județ și oamenii aceștia puternici din județ nu o să-și ofere sprijinul decât în schimbul unor anumite concesi.

Însă judecătorul d-voastră are o competență mult mai mare decât odinioară și, pe lângă aceasta, se amestecă într-o serie de lucruri în care nu se amesteca înainte, se amestecă în daraverele agrare, care interesează foarte mult pe foarte mulți oameni și care pot să îndemne pe acești oameni a întrebuința mijloace ilicite pentru a-și asigura sprijinul judecătorului.

Dar, se va zice, dacă aceste lucruri sânt adevărate, cum ar putea fi evitate?

Ca să se vadă cum ar putea fi evitate aceste slăbiciuni ale judecătorilor și aceste primejdii ale situației lor, să ne gândim la un alt funcționar care vine în legătură zilnică cu oamenii de la sate, să ne gândim la învățători, cărora li s-au adus, pe nedrept, atâtea acuzații, deși e vădit că ei contribuie esențial la înaintarea satelor noastre.

Pentru ce învățătorii sânt buni gospodari, oameni cu tragere de inimă pentru cei din satul lor, pentru ce-și fac cu mult mai mult decât datoria, mai presus decât atâția alții? Pentru că ei sânt aleși din fiii satelor și sânt crescuți așa încât să nu se înstrăineze de sate. Și când se întoarce la sat spre a-i da

lumină, învățătorul știe că va rămâne toată viața lui acolo și că nu poate să se facă nici profesor de liceu, nici profesor de Universitate, că nu are chemarea de a veni la oraș pentru a face politică de căpătuială.

Și dacă în învățământ trebuie o pregătire deosebită pentru profesorul de sat, pentru cel de liceu și cel de Universitate, de ce nu s-ar admite și în ordinea judecătorească o pregătire deosebită, după rolul pe care sânt chemați a-l îndeplini judecătorii de deosebite grade?

Gândiți-vă apoi că judecătorului de sat i se cer un număr de cunoștinți asemenea cu cunoștințele pe care trebuie să le aibă un secretar comunal, cu cunoștințele pe care ar putea să le aibă acel notar⁴ cu caracter privat, a cărui lipsă o observ în legea d-voastră, notar care funcționează în Ardeal, care funcționează în Bucovina cu foarte mult succes, și care crușă pe judecător de toate lucrările de notariat și folosește deci unei administrări bune și răpezi a dreptății.

Va să zică un număr de cunoștinți comune trebuie să le aibă judecătorul de ocol, trebuie să le aibă secretariul comunal, și ar fi să le aibă, dacă s-ar fi întemeiat această instituție, notarul privat. Deci, s-ar fi putut face o școală specială pentru ei toți. Ai lua un număr dintre tinerii aceea care-și pierd vremea la gimnasia și licee, ai lua pe acei tineri ca să-i pui într-o școală specială, în care viitorul secretar comunal să stea lângă viitorul judecător de ocol, amândoi să facă un număr de ani comuni, în care să capete cunoștinți reale, iar după ce se vor mântui acei ani comuni, să poată continua cel menit a fi judecător mai departe și în doi sau trei ani de specializare, să capete și cunoștințele de drept care ar lipsi tinerilor celorlalți.

Căci judecătorul de ocol n-are nevoie de cunoștinți de drept roman, judecătorul n-are nevoie să cunoască în perfecție limba franceză și limba germană, judecătorul de ocol n-are nevoie să cunoască filosofia dreptului, n-are nevoie să poseadă numărul acela de cunoștinți teoretice care se învață la licee. Dar în schimb judecătorul acesta de ocol are nevoie să cunoască viața de la țară în întregimea ei. Judecătorul acesta de ocol n-are nevoie să învețe matematică superioară sau aritmetică raționată, însă are nevoie să știe măsurătoarea pământului, utilă la nevoie, să poseadă în fond agrimensura. Judecătorul acesta de ocol are nevoie apoi, în anumite momente, să cetească acte vechi, care acte vechi se întrebuițază mai adesea ca piese probante în procesele țărănești.

Dar cum voiți d-voastră ca un tânăr care abia a ieșit din facultate, cu cunoștinți teoretice, să nu se încurce în deslușirea lucrurilor acestora, atât de necesare pentru exercitarea misiunii judecătorului de ocol care își are rostul la sate? Și nu numai în materie de agrimensură, nu numai în materie de agricultură propriu-zisă și de gospodărie în genere, nu numai în materie de cunoștință a documentelor vechi, să zicem, dar în toate ramurile, judecătorul de ocol trebuie să aibă cunoștințele sale speciale, cunoștințele sale deosebite.

Acum va zice cineva: acesta e un plan, cum se pot face și alte planuri și nu e rostul nostru să ne pierdem în planuri care au mai mult un interes de curiozitate. Mie însă nu mi se pare că este numai un plan și ca atare să aibă numai un interes de curiozitate.

Dacă e un timp când noi trebuie să ne hotărâm a rupe cu rutina, dacă este un timp când putem rupe cu obiceiul împrumuturilor de aiurea și dacă e unul când putem să creăm lucrări originale și să facem gospodărie nouă și bună, potrivit cu adevăratele nevoi ale țării noastre, oricât de modestă ar fi înfățișarea acestei gospodării, desigur că e timpul de față.

Vor trece câțiva ani de zile și instituțiile d-voastră se vor învechi, oamenii nu vor fi cu totul mulțămiiți de dânsese, și cu toate acestea va fi departe momentul când s-ar fi putut face o adevărată și îndrăzneată inovație. Și cred încă odată că acum ar fi fost momentul de a nu se mai da judecățile satelor pe mâna oamenilor teoriei, care au cunoștinți superioare dar nu reale, pe mâna unor oameni care pot fi juriști excelenți, dar nici într-un chip nu vor fi buni împăciuitori și buni judecători ai țăranilor.

Cum am spus de la început, n-am intenția de a cuprinde legea în totalitatea ei, nici de a face asupra deosebitelor articole o judecată care nu ar putea veni decât numai din partea unui jurist.

Am vrut numai să fixez anumite puncte, care mi se par de absolută nevoie și pe care le socot realizabile și în momentul de față. Rolul meu, firește, se oprește aici și nu mă voi încerca a propune amendamente în sensul acestor propuneri, amendamente care ar schimba cu totul economia legii.

Mă mulțănesc a fi fixat în momentul actual, poate pentru a folosi într-un viitor foarte îndepărtat nevoile reale și de a fi propus mijloace, care nu sânt de natură fantastică, cu privire la legea de organizare a dreptății pentru sate. (Aplauze.)

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege pentru judecătoriile de ocoale. Raportor era I.G. Saita. La deschiderea discuțiilor, după prezentarea proiectului, N.I. a declarat că „vorbește pentru lege”. Textul n-a apărut în *Dezbaterile parlamentare*, nefiind trimis de stenografi în timp util.
2. Jurații sătești erau doar martori.
3. Condica lui Constantin Mavrocordat a fost publicată de Corneliu Istrati la Iași, în 1985.

4. Pentru instituția notarială din spațiul românesc vezi mai mult în „Buletinul notarilor publici din România”, rubrica *Din istoria notariatului* ținută de noi, începând din anul 2002. Școli pentru notari, în Vechiul Regat, apar sporadic în primul deceniu al secolului XX. În general, până la Primul Război Mondial, actele notariale le încheiau judecătorii de diferite grade. Situația era alta în Transilvania, unde instituția notarială funcționa în temeiul legii ungurești din 1874 prin care notarul, cu studii juridice superioare, avea competențe explicite privind redactarea actelor – în mod particular a succesiunilor, transcrierilor în cartea funduară, cadastrului.

V

ÎN CHESTIA DESPĂGUBIRILOR

(16 ianuar 1908)

După multă zăbavă și cereri strașnice de a nu se uita datoria, guvernul a venit cu un proiect de lege care despăgubea cu 15.000.000 de lei pe marii proprietari pentru cele pierdute în răscoale. O mare parte din membrii mai tineri ai Parlamentului erau hotărâți să nu voteze legea. Ei n-au putut vorbi însă.

D-lor deputați,

Voi spune numai câteva cuvinte care vor exprima, cred, nu numai părerea mea, dar și părerea multor deputați din această Cameră, mai ales dintre deputații tineri.

D-lor, în chestia aceasta a despăgubirilor, sau a ajutorului, cum vrea să-i zică cineva, cuvântul de „ajutor“ este un eufemism cam ipocrit; în această chestie a ajutorului trebuie întâi să ținem samă de faptul că față de răscoale nu pot să existe în chip firesc decât numai două păreri: o părere este aceea prin care se susține că ceea ce s-a întâmplat, s-a întâmplat cu desăvârșire, și asupra unui lucru întâmplat nu trebuie să te mai întorci. Prin urmare, dacă s-a admis părerea aceasta, că răscoalele sânt un capitol încheiat din istoria noastră contemporană, nu mai poate să fie vorba de despăgubiri. Căci a le propune cineva, într-un fel sau într-altul, înseamnă a se întoarce asupra acelor săptămâni de nenorocire, asupra acelor lucruri care ar trebui să piară din mintea tuturor.

Acesta este un punct de vedere.

Al doilea punct de vedere este a se întoarce cineva să scotocească și scotocind, trebuie să fie deopotrivă de drept față de aceea care au păgubit. Ori nu se atinge cineva de chestia răscoalelor ori, dacă se atinge, trebuie s-o facă atunci cu nepărtinire și cu simț de dreptate.

În cazul acesta, dacă găsim coșare arse, dacă găsim case distruse, dacă găsim instrumente agricole prăpădite, dacă găsim pagube din partea proprietarilor, găsim nu mai puțin însemnate pagube din partea țăranilor.

Acum, d-lor, este adevărat că țăranii nu aveau palatele și parcurile de care s-a vorbit adinioarea, nici obiectele de artă de care s-a făcut iarăși mențiune; țăranii n-aveau gospodăria aceea agricolă foarte bogată pe care au

avut-o proprietarii, dar țărani, familiile țărănești au pierdut, în foarte multe cazuri, altceva: șefii, susținătorii acelor familii au fost omorâți. Prin urmare, sânt astăzi un număr de familii peritoare de foame fără vinovăția lor și aceste familii nu au dreptul să ceară un ajutor, nu au dreptul să ceară o despăgubire.

Plata vieții nevinovaților este un lucru care nu se prevede în proiectul de lege și deci aceste familii rămân să ducă viața lor de mizerie încă foarte multă vreme.

Însă când vine cineva cu un ajutor care privește numai o parte, cu o lege care privește un anumit interes de clasă, foarte vizibil, fără îndoială că cine ține la dreptate, cine e condus de nepărtinire și cine consideră acest popor ca un întreg în care fiecare clasă își are drepturile sale, nu poate să voteze o asemenea lege.

Legea aceasta, care se vede cât de colo pentru cine este făcută, care se vede că este făcută numai pentru clasa stăpânitoare, nu poate să fie admisă și din alt punct de vedere.

Dacă scotocești în răscoale, și acest trecut nu-l socoți închis cu desăvârșire, cu poartă de oțel, atunci se mai ridică o chestie, aceea a responsabilităților. Deci, ori socotim închisă această istorie a răscoalelor ori, dacă nu, și deschidem poarta de oțel, atunci, pe de o parte ne lovim de familiile rămase fără de ajutor iar, pe de altă parte ne lovim de altă chestie, foarte gravă, care a mai fost adusă în Cameră, fără ca în această privință să se fi dat un răspuns lămurit și acceptabil. Oameni au fost omorâți și aceea care i-au omorât nu aveau dreptul să-i omoare; acești oameni nu erau constituiți într-o bandă care se ducea să atace armata, pentru ca soldații, apărându-se, să-i împuște, ci ei au fost scoși din case, duși în marginea satului și împușcați.

Ori nu mai vorbiți de răscoale ori, dacă vorbiți, atunci puneți chestia în întregime, și atunci să se vadă toți cei care au fost păgubiți; nu numai aceea căroră li s-au stricat obiectele de artă, ci și aceea care au căzut în mizerie prin moartea susținătorilor lor și în același timp să se vadă cine sânt vinovații pentru acest lucru. Și atunci d-nii aceea, oricât de sus-puși ar fi, care sânt vinovați de asinatele din vremea răscoalelor, să fie chemați la răspundere și să fie trimeși, din locurile înalte în care s-ar afla, în cele joase și foarte întunecoase unde merită să stea în momentul de față.

Încă odată, iertat e să se aducă în discuție chestia pagubelor produse de răscoale, dar atunci trebuie să se aducă în discuție și chestia crimelor săvârșite cu ocazia reprimării răscoalelor. Și încă odată, dacă vrea guvernul să despăgubească pe cineva pentru pierderea unui obiect de artă, sau pentru parcuri stricate, atunci să facă bine să despăgubească și familiile nenorocite prin pierderea sprijinitorilor lor. Viețile omenești nu trebuie să fie uitate în înșirarea de pagube care se cuprinde în acest proiect de lege.

Acesta este punctul de vedere care mă face să nu pot vota proiectul de lege și cred că în inimile multora este aceeași convingere și în sufletele lor aceeași considerație care mă împiedecă pe mine să votez legea aceasta.

Dar mai este ceva: noi nu sântem o țară bogată; am trăit, ce e drept, mult timp în ideea cealaltă și ne-am convins de contrariu numai prin falimentul care bătea la ușă acum câțiva ani de zile. Și de un timp ne-am convins și de aceea că țara noastră nu este destul de bine organizată și că totuși nu avem mijloace îndestulătoare pentru organizarea ei.

D-lor, cifra de cincisprezece milioane poate fi puțin lucru în altă țară, dar la noi este foarte mult. Ni lipsește învățământul popular întreg, nu avem cu ce plăti învățători pentru ca țărani să ajungă a fi în adevăr cetățeni deopotrivă cu ceilalți ai acestei țări. Nu avem, într-o ordine mai înaltă, nu avem cu ce face biblioteci prin orașele care sânt centre de județe; nu avem cu ce ni face un muzeu aici în București, nu avem cu ce face o Mitropolie mai potrivită cu starea de astăzi a țării. Din toate părțile țării se strigă: sărăcie, când se cer lucruri indispensabile pentru viața noastră culturală și noi să luăm cincisprezece milioane și să le aruncăm?

...Și nu proprietarilor celor buni care, în cele mai multe cazuri, au fost cruțați de răsculați, ci proprietarilor celor răi sau, ceea ce e și mai prost, arendașilor celor răi, împotriva cărora s-a îndreptat furia mulțimii în martie trecut. Și totuși, furia aceasta a mulțimii, în unele cazuri, a fost atât de cruțătoare, încât nu s-a adus nici o pagubă, de exemplu la o moșie în al cărui contract de arendare cetesc, la punctul 5: „Zilele cu carul se vor plăti câte doi lei pe fiecare zi“, și la punctul 6: „Zilele cu palmele la orice munci se vor plăti de la patruzeci de bani la un leu“. / E contractul lui C. Stoicescu pentru moșia Negrești (Vaslui)/.

Și, vedeți, moșia aceasta nu a fost devastată.

Se dau cincisprezece milioane, se smulg din sărăcia noastră, se distrag de la lucruri mai folositoare și de la nevoi mai urgente.

Dar să știm măcar că le dăm unor oameni care merită acest ajutor și aceste despăgubiri! Însă le vom da câtorva proprietari răi, afară de mici excepții, le vom da arendașilor și le vom da semi-stăpânitorului Moldovei de sus, le vom da lui Mochi Fișer.

Ei bine, părerea mea este că în timpul de față noi nu avem bani pentru Mochi Fișer, Juster și ceilalți arendași din Moldova de sus, că nu avem bani pentru arendașii greci și bulgari din Muntenia, că nu avem bani pentru acei proprietari care, introducând în contractele lor agricole clauze de felul celor citate, n-au fost dăunați în aceeași măsură din cauza răscoalelor.

Deci legea aceasta nu o pot vota și când zic că nu o pot vota, trebuie să credeți că hotărârea mea nu vine dintr-un interes de partid, ori dintr-o tactică politică, ci din convingerea adâncă a sufletului meu. Și doresc ca în această Cameră să se găsească mulți care să aibă aceeași convingere. (*Aplauze prelungite.*)

VI

LA CASA RURALĂ

(8 februar 1908)

Legea Casei Rurale, prezentată de ministrul Anton Carp, crează o instituție fără caracter lămurit de stat, însă cu participarea covârșitoare a particularilor, o instituție cu scopuri mari și mijloace puține. Lipsurile și relele ei chibzuieli se arată precum urmează.

Domnilor deputați,

Nevenindu-mi rândul la discuția generală, n-am de loc intenția de a sili regulamentul și, supt cuvânt că vorbesc la art. 1, să vorbesc de lege în total. Dacă aș fi avut cuvântul la discuția generală, fără îndoială mi-aș fi permis să vorbesc mai pe larg, pe când, vorbind la art. 1, mă voiu ținea la ceea ce cuprinde acest articol. Și dacă vorbesc de la tribună, ceea ce ar părea că este cam prea solemn, se datorește numai faptului că sânt mai bine auzit de aici.

Art. 1 zice: „Se înființează, supt denumirea de *Casă Rurală*, o instituție având de scop principal înlesnirea creditului necesar pentru ca țărani români cultivatori de pământ să poată cumpăra pământuri“.

Domnilor, mi se pare că acest articol fâgăduiește prea mult față de ceea ce cuprinde legea. În articol se spune că se înființează o *Casă Rurală*¹. Această lege a Casei Rurale o doriau, nu numai cei de ieri, de alaltăieri, nu era visul unei generații, cum zicea d. Stere, ci a fost visul tuturor generațiilor moderne, afară de una singură, cea mai nulă care s-a manifestat vreodată în toată viața noastră politică. A fost generația care a venit după Ion Brătianu, generație care nu a dorit nici Casa Rurală, pentru că n-a dorit nimic.

Dar afară de generația aceasta, toate celelalte au vrut Casa Rurală. Ca să nu fiu acuzat că spun vorbe în vânt, iată păreri cu privire la necesitatea unei Case Rurale pe care le exprimau oamenii din generația lui Kogălniceanu.

Vedeți, s-a făcut aici o nedreptate lui Kogălniceanu. Noi între noi ni facem destule nedreptăți, de multe ori foarte mari și foarte crude. De ce să mai facem nedreptăți și oamenilor acelora care au trăit altădată, de ce să-i facem lui Kogălniceanu nedreptatea de a spune că a uitat că dincolo de marea împroprietărire de la 1864 mai e ceva, să afirmăm că el nu s-a gândit la o instituție cum e Casa Rurală? Nu numai Kogălniceanu, dar toată generația lui s-a gândit la acest lucru. Încep deocamdată cu unul, și vă rog să credeți că

citațiile nu vor fi lungi. Așa mi-a ieșit un nume rău că sânt foarte lung în discuții; nu am să mă întind însă mult și veți vedea că sânt unul din oratorii cei mai concisi.

Deci să luăm pe unul din generația lui Kogălniceanu, unul care nu era dintre cei mari, un om uitat multă vreme, pe care întâmplarea m-a făcut să-l gădesc ieri, alaltăieri. E Petru Opran², un oltean care trebuie să ni fie drag și pentru frumoasele cuvinte în care legitimează el necesitatea unei Case Rurale, care să desăvârșească opera de împrumut.

D-lor, iată ce cuvinte găsește acest om de la 1850, care nu era om de talent, și care n-a jucat un rol mare în viața noastră politică. Dânsul zice: „Precum un copil de părinți buni nu se scoate din casa părintească cu mâinile goale, ci dobândește mijloace spre a putea îngriji pentru existența și înaintarea sa; zic încă, precum o pasăre ce se scoate din colivie cu scop de a se libera, nu poate pierde aripile sale, care urmează a-i servi la libertatea dobândită, tot așa urmează ca și săteanul să se libereze cu tot ce a fost al lui și cu tot ce servă de a se putea bucura de libertatea lui“.

Și Petru Opran, care arăta așa de limpede și frumos necesitatea complectării împrumutării, propunea să se pună pe întreaga proprietate, și mare și mică, un impozit, cum a fost acela din Austria, care să servească nu numai la despăgubirea proprietarilor pentru împrumut, ci să creeze un fond permanent care să servească și la îndestularea generațiilor țărănești viitoare. Ideia, cum se vede, nu este foarte departe de ideia actuală a Casei Rurale.

Câtăva vreme după ce s-au scris aceste cuvinte, s-a făcut Unirea, s-a adunat comisiunea de la Focșani³, despre care s-a vorbit, pe drept sau pe nedrept, mult rău. În acea comisiune erau conservatori doctrinari, speța cea mai bună de conservatori, și aceasta fiindcă ei credeau. Aici este deosebirea, conservatorii doctrinari au credința, și chiar fanatismul, care poate merge până la nedreptate. În comisiunea de la Focșani s-a exprimat însă necesitatea creării unei Case pentru cumpărarea de pământ, făcută în vederea generațiilor nouă ale țăranilor. Iată ce se spune în acel proiect: „Un așezământ de credit funciar se va organiza pentru a favoriza dezvoltarea agriculturii, pentru a înlesni constituirea teritorială a comunelor rurale și pentru a veni în ajutorul cultivatorilor săteni care ar voi să cumpere pământ prin tocmele de bună voie“.

Și aceasta este însăși ideia Casei Rurale. Să nu nedreptățim generația de la 1866; este o generație admirabilă, o generație la care trebuie să ne uităm de jos în sus, precum ne uităm noi, toți tinerii, de sus în jos la acea generație care a venit după Ion Brătianu. Să nu învinovățim acea generație că nu s-a gândit

la Casa Rurală. Și nici pe Kogălniceanu. Căci sânt doi Kogălniceanu, în afară de un al treilea, adaus ca anexă la partidul liberal, unde nu avea rolul ce i se cuvenia lui și de care nu mă ocup aici.

Dar, înainte de aceasta, au fost doi Kogălniceanu; Kogălniceanu cum ar fi vrut el să fie și Kogălniceanu cum l-au silit alții să fie. O mare deosebire.

Ei bine, Kogălniceanu acela cum ar fi vrut el să fie, în proiectul de lege de la 1862⁴, care se deosebește din foarte multe puncte de vedere de legea impusă de Cuza la 1864, în proiectul de la 1862, iată ce zice: „Un așezământ de credit funciar special, merit pentru a veni în ajutorul cultivatorului pentru a se cumpăra pământ sau a răscumpăra renta (plata anuală) se va organiza în cel dintâi an al punerii în lucrare a acestei legiuiri“.

Deci, cum se vede, Kogălniceanu se gândise la întemeierea unei instituții care să cumpere pământ, să răscumpere renta față de legea de la 1864 și să cumpere pământ pentru viitorul altor generații țărănești.

Acum, în legea de la 1864, clauza aceasta este părăsită. De ce? Fiindcă legea fiind prezentată de Kogălniceanu unei Camere alcătuite din oameni interesați, care nu puneau măcar inteligența și prevederea viitorului în concordanță cu interesele lor, acea Cameră a răspins proiectul de la 1862, și atunci a trebuit să se impună legea de la 1864, și s-a impus în așa fel ca nemulțămirea proprietarilor să nu fie din cale afară de mari.

Cuza era, fără îndoială, un om foarte îndrăzneț, eroic uneori. Însă nu putea să aibă curagiul de a ridica împotriva lui întreaga clasă conducătoare a țării în acel moment. Și prin urmare această înseilătură de Casă Rurală a lui Kogălniceanu a căzut când apoi s-a decretat legea de la 1864.

Acum a zis cineva: ni place Kogălniceanu pentru legea de la 1864, dar nu ni place același Kogălniceanu pentru lovitura de Stat⁵. Se uită însă un lucru, că fără lovitura de Stat nu putea să fie legea de la 1864! Deci omul apare tot așa de curat, de limpede înaintea noastră astăzi, cum a fost el într-adevăr.

D-lor, și Opran de la 1850 ca și legiuitorul de la Focșani, și Kogălniceanu, în cugetul său chiar și Cuza, care prin lovitura de Stat a impus legea aceasta neîntregă, toți aceștia înțelegeau o Casă Rurală ca instituție de stat, ca instituție curată și întregă de stat.

Acesta a fost fără îndoială gândul tuturor. Și într-adevăr, este așa de mult de făcut și dacă cineva dorește o Casă Rurală care să îndeplinească întreaga ei misiune, care să pregătească viitorul micii proprietăți la noi, care să oprească atâtea primejdii, se prezintă așa de multe greutăți, încât numai o instituție de stat cu un program îndrăzneț, cu o organizare potrivită, numai aceasta putea să răspundă la o necesitate așa de urgentă în acel moment.

D-lor, dacă pe la 1850, la 1862 și la 1864 era nevoie de o instituție de stat, este cu atât mai multă nevoie de o instituție de stat în momentul de față, când statul nostru a trecut din faza existenței sale curat politice și când începe să-și dea seama de misiunea sa națională, pe care o exprima foarte frumos d. Vintilă Brătianu⁶, arătând că viitorul duce spre democrație, spre democrația națională. Și deci când statul este chemat să servească această democrație națională, statul de astăzi, de la 1908, statul acesta care nu mai e menit să reprezinte numai un anume fel de politică, ci trebuie să reprezinte și un anume ideal de viață economică și o anume organizare a puterilor naționale și o anumită îndreptare a acestor puteri naționale, astfel organizate, statul acesta ar trebui să aibă curajul de a lua asupra-și această operă mare.

Căci dacă face cineva numai ce se face prin Casa Rurală ce ni se înfățișează nouă, dacă pe lângă un mic capital pe care i-l dă statul, se adaugă un capital pe care îl dau particularii, atunci fără îndoială această instituție a Casei Rurale pierde din siguranța ei. Este o mașină foarte frumoasă, folositoare în anumite cazuri, dar care nu știe așa de bine drumul ei cum l-ar ști în cazul când ar reprezenta statul însuși numai politica economică națională și democratică.

Este ușor de zis: Să adauge capital național. Ce reprezintă capitalul particular la noi? Reprezintă el același lucru pe care-l reprezintă în Prusia? Reprezintă el aceeași îndrăzneală, aceeași puritate, aceeași nepărtenire? Eu voi zice: Nu! Capitalul acesta particular este solicitat întâi în atâtea părți, unde i se oferă avantajii mai mari decât aici, încât este îndoielnic dacă va veni să alimenteze Casa Rurală.

Și capitalul acesta nu este apoi un capital curat și nepărtenitor. Capitalul acesta poate purta pe dânsul o anumită rugină, rugină intereselor străine. Se poate să avem capitalul acesta pe numele cutării sau cutării persoane, acționari la Casa Rurală și totuși ar fi capitalul onorabilului Mochi Fișer. Și atunci se poate ca acest capital să reprezinte și interesele unui neam?

Partidele politice pot, în sfârșit, în felul cum este organizată Casa Rurală, să dea consiliului de administrație, care-și are un rol destul de însemnat, coloritul lor politic.

Știu că împotriva acestei păreri se aduce un argument. Se zice: Ce știm noi cum va fi statul de mâne? Statul mâne poate să fie reprezentat de persoane care să fie contra Casei Rurale și fiind contra Casei Rurale, Casa Rurală să nu mai poată merge ca instituție de stat.

D-lor, mi se pare că dacă fiecare din noi în particular avem dreptul de a fi pesimiști, nu ne poate trimete nimeni la închisoare pentru lucrul acesta, dacă avem dreptul să fim oricât de pesimiști noi pentru noi, nu se poate o lege care să aibă un caracter de pesimism, un caracter de neîncredere. Și se poate vedea în chiar concepția primară a legii o anume lipsă de încredere.

Dar, d-lor, trebuie să admitem că învățătura de anul trecut este destul de strașnică pentru ca să nu se mai poată reveni asupra unor măsuri legislative folositoare obștii, cum este această măsură. Nu cred că se va găsi un om destul de curajos ca să zădărnicească acțiunea Casei Rurale, care e desigur folositoare, fie și în forma insuficientă în care ni se prezintă acum. Avem chiar garanția că nu se va găsi nimeni care să facă aceasta, fiindcă vor fi neapărat puteri care o vor împiedeca. Statul este reprezentat prin guvern, dar guvernul acesta are supt el o țară. Și peste guvernul acesta este conștiința țării, reprezentată printr-un factor care se află acolo tocmai pentru a împiedeca acest fapt, ca un partid să dea legile și celălalt partid să le retragă. Prin urmare, oricare ar fi neîncrederea partidului politic care stăpânește acum față de partidele politice care pot governa în viitor, și oricât partidele politice care pot governa în viitor s-ar fi exprimat împotriva acestei legi, măcar în parte, totuși și partidele acestea vor trebui să aplice legea Casei Rurale. Și cred chiar că vor fi silite, prin natura însăși a lucrurilor, să o ducă mai departe, să întregească mai deplin instituția, să facă mai mult decât cere chiar acest proiect de lege.

D-lor, eu mă tem în țara românească de capitalul particular. Știu că acest capital este lacom, știu că acest capital este laș, știu că acest capital particular este interesat politicește, și mai știu că acest capital particular e pătat, căci prea adeseori el este de origine jidovească, de origine străină în genere. Și mă tem de o instituție care are de îndeplinit o funcțiune așa de mare și care ar avea un capital atât de pătat și de nesigur în originea sa. (*Mișcare.*)

Să dea Dumnezeu să fie mai bine decât cum socot eu! Recunosc că așa s-a întâmplat cu legea tocmelilor agricole, mă temeam de Consiliul de agricultură, care însă a ieșit eminent /și nu a putut face nimic, 1909/. Ni e îngăduit fiecăruia a ni exprima îndoiala și temerea.

D-lor, se mai zice în acest articol 1 că se vor ajuta „țăranii români cultivatori de pământ”. (*Convorbiri între deputați.*)

D-lor, v-am spus că n-o să abuzez de răbdarea d-voastră; binevoiți a mă asculta.

Nu zic că nu se poate adăugi la capitolul dat cu atâta zgârcenie de stat, eu aș da mai mult. Eu aș da, de pildă, banii care s-au destinat pentru despăgubirea proprietarilor, eu aș da excedentele budgetare (*aplauze*). Căci nu plouă din cer, d-lor, excedente budgetare. Excedentul budgetar înseamnă că ai luat omului mai mult decât aveai nevoie. Și decât să se facă lux cu excedentele, mai bine întrebuințați-le pentru a ajuta pe bietul om acela ca să-și ducă viața omenește în viitor. (*Convorbiri între deputați, aplauze.*)

D. N. Iorga: D-lor, eu iau tot acest zgomot ca un semn de aprobare.

Voci: Da, da.

D. N. Iorga: Și de aceea sânt bucuroși că vorbiți între d-voastră, comunicându-vă impresiile.

Deci, să adăugim la capitalul acesta de stat, pe care eu îl găsesc puțin, neîndestulător, dat cu zgârcenie. Căci, d-ilor, statul nostru, care nu e zgârcit în unele lucruri, e foarte zgârcit în altele. Știți, cum sânt atâția zgârciți în țara noastră care cheltuiesc mult pentru paradă, dar nu cheltuiesc destul pentru hrana de toate zilele...

Statul român e cel mai mare zgârcit din speța aceasta; are totdeauna bani pentru expoziții jubilară și n-are niciodată pentru a împrumuta pe țărani. (*Ilaritate, aplauze prelungite.*)

Mă întorc la subiect și zic: Dacă pe lângă capitalul acesta dat de stat în astfel de împrejurări, este să se adauge banul particularilor, știm unde să-i găsim fără să alergăm la banul aventurier, fără să alergăm la banul interesat și fără să alergăm la banul străin, pe care nu știm dacă-l vom avea, cum nu știm ce rezultate vor ieși când îl vom avea.

Avem însă capital particular organizat, gata să se amestece în această mare operă de creare a proprietății mici în România, este banul țărănesc strâns prin băncile populare.

Am auzit în toamna trecută că această Casă Rurală, care atunci trebuia să fie o instituție de stat, de atunci a făcut tumba (*surâsuri*) și s-a prefăcut într-o instituție care nu e nici caldă, nici rece, nici albă, nici neagră; va să zică, în toamnă auzisem că această Casă Rurală va fi o instituție de stat. Și mai auzisem încă un lucru, că va fi o dezvoltare, o emanație, o eflorescență superioară a acelei mari opere de organizație financiară, de organizație economică a țărânimii, a acelei mari opere care a arătat tot atât de mult vrednicia în pace a țărânimii noastre, precum războiul de la 1877 i-a arătat vrednicia în război și precum răscoalele i-au arătat spiritul de jertfă.

Ei bine, vrea cineva să ajute pe țărani? Se poate să-i ajute în multe feluri și un fel de a ajuta este și acela cuprins în acest proiect de lege. Li dai bani țărănilor și pentru aceasta întinzi mâna către banul anonim al capitalului particular. Într-un stat ca al nostru e ceva cam degradator ca pentru un astfel de scop să întinzi mâna la trecători și să li zici: „Dați câțiva lei pentru Casa Rurală!“ (*ilaritate*), adică dați o acțiune pentru Casa Rurală, tot așa cum se zicea altă dată: „Dați un leu pentru Ateneu“! (*Ilaritate*). Statul ar fi trebuit să fie samă de această acumulare de capitaluri țărănești, făcând în felul acesta nu numai o gospodărie bună, căci nu este imprudent oare să împărți în două direcții aceleași eforturi, ci făcând în același timp și o faptă de valoare morală pentru țărâtime. Și iată de ce: Pentru că țărâtimea, care primește cu umilință pomană, care va primi cu oarecare neîncredere această lege, o lege care nu este numai o lege de pomană, zic, această țărâtime ar primi cu multă bucurie

o lege care să recunoască și rezultatul cruțării sale, o lege din care să se vadă că această cruțare a ajuns la un rezultat superior, că este recunoscută de stat, că poate fi întrebuițată și ea pentru liberarea economică a clasei țărănești.

Socot că s-a făcut o foarte mare greșeală atunci când, alături de trunchiul crescut puternic al băncilor acestora țărănești, oricât ar fi bani de cămătari rurali în ele, alături de trunchiul ajuns puternic prin câțiva ani de dezvoltare, se mai plantează în sfârșit și această șubredă mlădiță a Casei Rurale. Drept să vă spun, am aceeași impresie ca atunci când un primar bucureștean de acum câțiva ani smulsese copacii cei groși pentru că li crescuseră crengile așa și așa și în locul lor a pus niște bețișoare. Că o da Dumnezeu să crească bețișoarele acestea, se poate, dar pe mine mă durea inima când mă gândeam că s-au lăsat fără întrebuițare castanii aceea măreți. Avem un copac mare de acest fel, el este organizarea financiară a clasei țărănești prin băncile populare reprezentate de Centrala lor; și noi mai avem ambiția să punem și bețișorul nostru lângă acest copac! Să dea Dumnezeu să crească, să întrecă bețișorul copacul cel gros, dar se poate să fie și altfel.

D-lor, se zice aici, mai departe, că această Casă Rurală se întemeiază pentru ca țărani români „cultivatori de pământ“ să poată cumpăra pământul. Cum, toți sau unii? Legea aceasta e făcută pentru a ajuta țărănimea în genere, pentru a ajuta pe omul destoinic, chiar dacă este sărac, sau este făcută pentru a ajuta pe acela care merită să fie ajutat, nu pentru că este destoinic, dar pentru că se întâmplă, la un moment dat, să aibă bani? Se are în vedere crearea unei proprietăți mici în rândul întâi, sau legea aceasta se teme de proprietatea mică, cruță proprietatea mare, ce e drept nu în măsura pe care o cer reprezentanții partidului conservator, dar o cruță, și ajută înainte de toate proprietatea mijlocie?

Se vede foarte bine, din toate dezbaterile urmate, din mărturisirea d-lui ministru, din spusele oratorilor majorității și chiar din tonul aceluia care au combătut legea aceasta, dintre reprezentanții celor două partide conservatoare, se vede că înainte de toate este vorba de proprietatea mijlocie.

Deci eu zic că nu e bine redactat art. 1, când lasă să se înțeleagă că toți țărani pot să intre în această concurență de bani pentru pământ. De fapt, or să intre întâi țărani care vor putea să aducă certificate de purtare morală, care vor putea să dovedească poate cum că pe moșia lor nu s-a întâmplat să ardă vreo șiră de paie. Ce ciudată prescripție este și aceasta! Credeți că țărănimea o să dea foc pentru a căpăta pământ și introduceți acest regretabil articol, prin care pare că spuneți că țărani în sufletul lor tind să devie incendiari.

Îmi aduc aminte de o anumită circulară în care se spunea că negustorii noștri au obiceiul de a-și aprinde prăvăliile pentru a nu-și plăti creditorul. Acestea nu se scriu și nici nu se lasă a se înțelege. Dacă nu vom avea încredere noi în noi, atunci să se aibă încredere în virtuțile elementare ale țărănilor noștri!

Este curios lucru apoi când se spune că țăranul, chiar având credit, nu poate să participe la această concurență pentru pământ, îndată ce nu are o anumită sumă strânsă. Ca și cum la noi ar exista mulți țărani care să poată băga mâna în buzunar și să scoată bani.

Dar în Moldova, d-lor, unde sărăcia este mai mare și unde revolta sufletească încă nu este liniștită cu totul, și cine știe ce rezervă poate viitorul, în Moldova tot puteți să căutați țărani de aceea care să bage mâna în brâu ca să scoată sute de franci spre a cumpăra aceste loturi! Căci se cere o parte însemnată din preț, care s-a crescut în secții și cu privire la care aud că se vor propune amendamente de nouă creștere în cursul discuției pe articole a legii.

Apoi aceea care sânt din Moldova știu foarte bine câtă este averea strânsă a țăranului. Averea strânsă a țăranului nu este nimic. Doar are tot interesul arendașul, proprietarul chiar în unele părți, ca să nu fie bogății de acestea strânse, ca omul să nu aibă un ban, o para chioară în casa lui. Și, prin urmare, a nu-l îngădui să-și caute creditul unde este natural să și-l caute, a nu-l îngădui să-și sprijine destoinicia pe încrederea tovarășilor lui de sat, a-i impune să vie cu bani gata, cu certificate de moralitate în mână, înseamnă că nu i se mai cere să aibă doar și pământul pe care vrea să și-l cumpere. Și în felul acesta poate să se folosească oare multă lume de binefacerile Casei Rurale?

Mie mi se pare că aceasta este o mare greșeală. Și este încă o mare greșeală în momentul de față a cruța prea mult marea proprietate, căci aceasta însemnează a galvaniza un corp mai mult decât pe jumătate mort, un corp care este chiar cu totul mort în Moldova. Și desfid pe oricine să creeze din nou proprietatea mare în Moldova, afară numai dacă nu ar trimete pe toți cămătarii, pe toți cărciumarii îmbogățiți din Muntenia și pe toți jidanii împământeniți, care s-au îmbogățit la sate, ca să înlocuiască pe boiarii din Moldova care s-au dus prin fatalitatea unei legi istorice care nu admite învierea.

Prin urmare, este o greșeală să se cruțe proprietatea mare și este o greșeală să se încerce a se crea acum o proprietate mijlocie.

De unde veți lua această proprietate mijlocie? Ați avut-o odată și ați lăsat-o să se piardă. Eu, ca istoric, știu ce a fost proprietatea mijlocie la noi. Proprietatea mijlocie la noi au fost moșnenii și răzeșii. La începutul veacului exista, și vorbea așa de frumos ca și colegul nostru Moisescu astăzi, reprezentant al acestei proprietăți mijlocii, în Adunările de reformă de atunci, de pe la jumătatea veacului al XIX-lea. Moșnenii și răzeșii s-au pierdut supt ochii indiferenți ai statului, care ochi indiferenți sânt și acum. Răzeșii și moșnenii aveau pădurile muntelui și între atâtea legi fără folos nu s-a găsit timpul și nu s-a găsit pătrunderea ce trebuia pentru a se vota o lege care să păstreze răzeșilor și moșnenilor măcar pădurile, din valoarea de atâtea milioane a cărora ei ar fi putut cumpăra azi câmpiile șesului.

S-a făcut atâta, d-lor, până acum că jidanii de aici, știți bine, uniți cu jidanii din Ungaria și împreună cu dâșii oarecare persoane însemnate din țară, au pus la cale jaful pădurilor, în folosul lor, și au adus astfel slăbirea întregii proprietăți mijlocii, a răzeșilor și moșnenilor.

Proprietatea mare s-a pierdut, cu toate că statul o ține pe umeri de o jumătate de veac. Proprietatea mijlocie a perit pentru că statul n-a avut o singură privire miloasă pentru dânsa. Și acum voiți să faceți proprietate mijlocie, care să dea buni alegători liberali sau conservatori la colegiul al III-lea sau chiar al II-lea. Voiți s-o faceți, cu ce și cu cine?

Sânt oameni cu bani care s-ar putea zice „cultivatori de pământ“ prin sate și care sânt cei mai ticăloși exploatare, căci în timp de douăzeci-treizeci de ani au pus bani la chimir creând mizeria pentru poporația de la țară.

Și fiindcă vorbiți de ordinea legată cu proprietatea mijlocie, dacă este vorba de anarhie și răscoale, să vă spun eu cine le-a făcut!

Nu le-au făcut învățătorii și preoții, acești oameni sfinți acolo unde sânt; răscoalele nu le-am făcut noi, învățătorii înalți, și cu studenții noștri, care cu dezinteresare cultivăm idealul viitorului nostru; răscoalele le-au făcut cârciumarii și plebea superioară a satelor, acei oameni pentru care această lege vrea să întemeieze o proprietate mijlocie.

Iată cine a făcut răscoalele. Cercetați oriunde și-i veți găsi pe aceștia (*aplauze.*)

D-lor, mai mult decât atâta nu am de spus. M-am întins poate prea mult peste cadrul articolului 1, dar dv. ați fost buni și m-ați îngăduit.

D-lor, toată lumea spune că este pentru reforme; nici nu poate să fie altfel. Când o țară întreagă arde, când sânge dintr-o parte și din alta se varsă, aș vrea să văd pe îndrăznețul acela care, de aici de la tribună sau de la banca lui, să spuie că nu trebuiesc reforme. Și când cea mai înaltă și imparțială putere din țară pune iscălitura sa supt manifestul de reforme din mart, aș vrea să văd partidul, omul care să se ducă la palat și să spună: nu trebuiesc reforme. Ar îmbătrâni în opoziție! (*Mare ilaritate.*)

Prin urmare, reformele le vrea toată lumea, dar este o deosebire: ce fel de reforme? Și în această privință, d-lor, sânt trei modalități și pentru a înțelege bine aceste modalități, să-mi fie îngăduită o comparație.

Să zicem că au fost doi frați, unul mai mic și rău și altul mai mare și bun, care au moștenit aceeași avere de la părinți. Fratele cel mic și rău a dat afară din casă pe fratele cel mare și bun, și doar îl punea din când în când să-i care apă cu hârdăul ori să-i taie lemne. Și într-un moment dat fratele cel mare a căzut de oboseală. Față de căderea aceasta obosită la ușa aceluia care deținea numai pentru el moșia părintească, puteau să fie trei purtări. O purtare, pe care o asemăn cu purtarea partidului conservator, este aceea de a zice: individul acesta face scandal la ușa noastră, dă-i un pahar cu apă și un gologan în mână și mână-l în lături. O a doua purtare este aceea pe care o au liberalii noștri. Vedeți, nu critic pe liberali ca partid. Un partid este ceea ce

este clasa pe care se razimă, ceea ce este interesul pe care-l reprezintă. Dacă Partidul Liberal ar putea, date fiind calitățile morale ale oamenilor ce-i stau în frunte în momentul de față, ar face. Dar nu poate și fiindcă nu poate, d-voastră sânteți acolo și eu sânt aici, de o parte; aici singularitate, iar aiurea, nu o singularitate, ci în curând bănuiesc că va fi o tot mai mare pluralitate care vă va da de lucru. (*Râsete.*)

De ce să nu admiteți d-voastră că și din inima omenească și nu numai din stomahul omenesc poate să iasă un copac mare care să umbrească țara întregă?

Prin urmare, d-lor, modalitatea liberală este alta. Ea zice: săracul om! A căzut, să-l ajutăm, să-l punem în pat cât este bolnav, să-i ușurăm chiar mai târziu munca pe care o face.

D-voastră, fără îndoială, evoluți către rolul bunului samaritean. Evoluți, nu l-ați atins încă, dar veți ajunge la dânsul.

Începe a se crea dar și o sentimentalitate liberală, precum a fost totdeauna o sentimentalitate conservatoare și precum există îndeobște o sentimentalitate democratică și naționalistă. Deci iată o a doua modalitate.

Dar este și o a treia. Când vezi pe fratele izgonit că ți-a căzut la ușă, stai să te gândești: a cui este casa, a cui este gospodăria, ale cui sânt toate rosturile? Atunci nu-l tratezi din punctul de vedere al incomodării pe care ți-o face plângerea lui la ușă, atunci nu-l tratezi din punctul de vedere al omului ce compătimentește suferința, căci și în această lege sânt anumite părți care-ți amintesc numai pe cel care din bielșugul lui dă ceva celui ce scâncește la ușă și sânt altele care amintesc și pe bunul samaritean. Ci al treilea punct de vedere este, cum am zis, acesta, să se gândească fratele uzurpator și să spună: casa este oare numai a mea și este oare numai a mea gospodăria aceasta? Va răspunde neapărat: nu sânt în rândul întâi ale mele. Și atunci, să se ducă la fratele acela către care a greșit, să-i ceară iertare și să-l așeze alături cu sine.

NOTE

1. V. *Casa Rurală. Legea și statutele*, Buc., 1908; *Regulament pentru vânzarea prin licitație publică a loturilor și celorlalte bunuri*, Buc., 1911.
2. Pentru Petre Opran, vezi supra
3. Mai mult despre Comisia Centrală de la Focșani, în M. Kogălniceanu, *Opere*, III, *Oratorie*, I, partea a II-a, 1861-1864, ed. VI. Diclescu, Buc., 1987.
4. *Ibidem*
5. Cf. *Opere*, IV, *Oratorie*, III, partea I-a, 1864-1868, ed. ns., Buc., 1977.
6. Vintilă Brătianu era raportorul proiectului de lege.

VII

ÎN CHESTIA LEGEI CÂRCIUMELOR

(18 februar 1908)

Pentru a împiedeca pe țărani de a se strânge laolaltă și de a se aprinde prin băutură pentru cine știe ce scopuri, dar desigur și din grijă pentru sănătatea neamului, s-a prezentat legea cârciumelor. Ea n-a cutezat să scape târgurile și orașele Moldovei de cârciumarii evrei. E punctul de vedere pe care-l dezvoltă această cuvântare.

Onorată Cameră,

Ar fi de rău gust să ocupe cineva prea mult pe colegii săi, atunci când sânt de votat încă atâtea proiecte de legi și când o vreme atât de frumoasă de primăvară pofteste lumea aiurea.

Dacă m-am hotărât să spun câteva cuvinte cu privire la legea aceasta¹, care este o lege ce cuprinde multe părți bune, dar în care aș dori alte lucruri bune ce nu și-au găsit locul într-însa, aceasta este pentru că îmi am și eu clienții mei. Am pe cârciumarii evrei din Moldova, pe care doresc din toată inima să-i descarc de sarcina obositoare și chiar periculoasă uneori pentru dânșii, totdeauna pentru ceilalți, de a mai desface băuturi otrăvite, fie în sate, fie în apropierea orașelor, fie chiar în orașe.

D-lor, eu cred că e o mare greșeală să se considere legea aceasta ca o lege antialcoolică. Are anumite elemente care sânt în legătură cu lupta împotriva alcoolismului, dar nu este antialcoolică această lege, pentru că nu țintește înlăturarea consumării alcoolului și nu pornește de la conștiința primejdiei ce decurge din această consumare de alcool. Este o lege socială și națională, care face parte din programul acela vast, desfășurat în martie din anul trecut și care se execută într-un chip oportunist, împăciuitoare, închinând steagul, când față de democrația cârciumarilor, când, în alt caz, față de demonstrația proprietarilor, care se execută deci într-un chip blând de guvern.

Căci nu ne găsim în situația Suediei, când s-au luat măsuri împotriva alcoolului. Suedia se găsea înaintea primejdiei degenerării rasei sale. Țăranii beau băuturi bune, dar beau în cantități mari încât se ruinau.

Nu era situația țaranului suedez analoagă cu situația țaranului din Moldova chiar. Țăranul din Moldova nu bea într-un mod obișnuit și pentru că este stricat, ci bea pentru că nu mănâncă. Bea pentru că alimentele pe care și el are puțința să și le capete nu-i dau energia trebuitoare la muncă. Și bea

pentru că este ispitit; pentru că lui cârciuma, ținută mai mult de străini, îi stă în cale, îl momește. Și de multe ori el bea la cârciumă ca să poate să-și vândă produsele și să capete la încheierea socotelilor și câțiva gologani cu care să-și plătească el contribuțiile.

Deci la noi nu este o primejdie națională de felul celei din Suedia și, pe lângă aceasta, la noi nu este o conștiință socială așa de dezvoltată în ceea ce privește primejdia alcoolului cum era în Suedia. Acolo se înspăimântase lumea și un om care și-a câștigat cel mai mare merit în neamul său, Wieselgren, a început, de la 1820, o mare agitație în societatea suedeză. Și agitația aceasta precede cu douăzeci de ani legea de la 1855, care începe campania de stat în contra alcoolului.

Prin urmare, acolo măsurile guvernului se potrivesc cu acțiunea societății. Acolo era și alcoolismul constatat și în același timp exista o conștiință socială care a ajutat guvernul să lupte contra alcoolismului, o luptă de distrugere care la noi nu va începe și nu se poate începe.

Dovadă că în legea suedeză se prevede că o comună poate să închidă cu desăvârșire cârciumele. Și altă dovadă că această lege suedeză a dat naștere la rezultate așa de surprinzătoare ca acela că 4.000.000 de țărani aveau la ei la țară, acum câțiva ani, 123 de cârciume, și - dintre acele 123 - 90 erau menite să dispară, cum de sigur că o bună parte din ele au și dispărut.

La noi nu sânt împrejurările așa; nu este nici o cerință așa de puternică, precum a fost aceea din Suedia, și nu este nici ajutorul venit din partea societății în proporția în care vine în Suedia.

Noi trebuia să ne gândim, cum s-a și gândit guvernul, la o lege cu caracter social înainte de toate. Căci și această lege a plecat de la marea zguduire socială și nu de la conștiința necesității unei reforme morale. Și dovadă despre aceasta este că articolele cele mai însemnate și acelea care se vor executa mai cu folos, dacă reforma administrativă ce se pregătește va fi o reformă îndrăznească și eficace, acele articole privesc înlăturarea rolului de cămătar, de arendaș, a marelui rol economic pe care cârciumarii îl jucau în statul nostru și pe care acum să sperăm că nu-l vor mai juca. Partea însemnată din această reformă este astfel o parte cu caracter social și chiar național. Și o dovadă despre acestlăalt caracter, cel național, este și faptul că în aceste cârciume nu vor mai fi de acum înainte decât cârciumari români, ceea ce este foarte bine și frumos.

Și ca deputat de Iași sper deci că Podul Iloaii, de exemplu, care este comună rurală în județul Iași, și totuși are în cea mai mare parte o populație evreiască ce se ține din cârciume, sper că Podul Iloaii nu va mai oferi hidosul aspect pe care-l înfățișează astăzi, un colț de Asie în România ci, chiar căzând ca bogăție și număr de locuitori, va face în adevăr parte din România.

Căci, cum vedeți, eu cred că primejdia cea mare era de spre partea Moldovei și măsurile care sânt să se ia trebuie să tindă înainte de toate la o îmbunătățire a condițiilor acolo, în Moldova. În Țara Românească împrejurările sânt cu mult mai ușoare decât împrejurările din Moldova. În șes nu se bea tocmai mult, dar se bea vin prost. În regiunea dealurilor se bea multă țuică, dar țuica aceea poate să fie rectificată, și ar fi bine să se ia măsuri ca țuica să se rectifice, fie și cu mijloacele ce le preconiza odată d. Carp, adecă de a se pune la îndemâna țăranilor mijlocul de rectificare. Și astfel, executând legea sanitară bine în șesul muntean, rectificând țuica bine în regiunea dealurilor din Muntenia și, pe de altă parte, împiedecând pe cârciumar de a fi cămătar și arendaș și împiedecând pe străini de a se stabili la țară în calitate de cârciumari ați fi făcut aici aproape tot ce se poate face.

Nu este tot așa în Moldova. Acolo este și chestia cârciumei străine la oraș.

Dați-mi voie, știu de ce d-voastră, d-le ministru², nu ați întins legea aceasta și asupra orașelor. A fost mișcarea aceea care ne-a amenințat puțin și pe noi, dar mai mult pe d-voastră, noi însă nu ne prea temem; d-voastră ați avut mai multe griji în ceea ce privește caracterul amenințător al acelei mișcări, așa încât ați tăiat în jumătate legea, pentru sate să se facă, pentru târguri să nu se facă! Dar eu zic că în Moldova legea d-voastră nu va produce decât în mică parte binele pe care îl putea produce, dacă d-voastră lăsați orașele în afară de dânsa. Pentru că, vedeți, nu numai nenorociții aceea de mahalagii din orașele Moldovei se sting, ei care sânt în adevăr alcoolizați din cauza frecventării asidue a cârciumelor jidanilor dar, în același timp, sâteanul din Moldova nu bea în sat cât la cârciumele din târg.

Eu mă duc din două în două săptămâni la Iași, unde am fost ales, ca să-mi arăt recunoștința față de alegători și ca să-i servesc cum pot, prin lecții pe care le țin la Universitate. Și de câte ori merg acolo duminică, mi-e groază să văd priveriștea pe care o oferă țăranii români veniți la oraș. Este ceva care întrece orice margine a închipuirii, ca degradare morală și ca ticăloșire a demnității omenești. Toate satele d-împrejur se grămădesc în Iași, dacă nu în Podul Iloaiei sau în Târgul Frumos, și beau oamenii de dimineată până seara, și nu se aleg cu nimic din prețul produselor pe care le-au adus la târg. Seara, nu poate să meargă trăsura călătorului de trupurile omenești ale bețivilor, bărbați și femei care stau trântiți în cale. Același lucru este la Botoșani, la Dorohoi, la Folticeni, la Piatra Neamțului și oriunde se întinde această Galiție românească, locuită în cea mai mare parte de jidani, exploatatori ai țăranilor.

D-le ministru, d-voastră nu ați oprit prin legea aceasta pe evrei de a ținea cârciume în orașe, pe evreii speculanți care nu pot face altceva decât să speculeze și care, orice ați prevedea în lege, vor vinde tot rachiul cel vechiu.

Și când veți trimete pe agenții de poliție să încheie procesul-verbal de contravenție, se va încheia ușor alianța între agentul de poliție, fie el și de moda cea nouă, și evreu.

Căci iată, chiar în duminica trecută, am descoperit în Iași un depozit al unui anume Halpern, care vindea elevilor și elevelor cărți poștale pornografice deși, desigur, este oprit acest comerț. Au venit la mine persoane să reclame; eu li-am zis: de ce nu se adresează cineva la poliție. Și toată lumea mi-a râs în nas.

Prin urmare, orice ați prevedea, atâta timp cât evreul va fi lăsat să ție cârciumă, o va ținea ca în Galiția, o va ținea ca în Rusia, o va ținea ca în Maramurăș și o va ținea în așa fel încât va prăpădi pe om.

Țăranul moldovean nu se îmbată doar bând cine știe ce cantitate mare de rachiu; el se îmbată numai din două-trei pahare, fiindcă rachiul evreului este așa potrivit încât să trântescă pe om la pământ, să-i distrugă orice simț și el să cadă ca o materie moartă în mâna exploatorului. (*Aplauze.*) Și este o adevărată nenorocire că nu putem întrebuița acest moment ca să curățim orașele Moldovei de cârciumarii evrei. (*Aplauze prelungite.*)

Dar mai este o greșeală care s-ar putea înlătura. D-voastră prevedeați în lege că într-o rază de un km împrejurul orașelor nu se aplică prescripțiile legii de față. Ei bine, prin această dispoziție se favorizează înființarea unor cârciume care vor forma un înfiorător ghetto, fiindcă evreii care astăzi nu mai încap în oraș, nici în calitate de cârciumari, își vor înființa cârciumele lor acolo și vor alcătui deci o nouă și încă mai hidoasă adunare de exploatație.

D. Em. Costinescu, ministru de Finanțe: Nu se mai pot înființa cârciumi peste cele actuale.

D. N. Iorga: Nu se pot strămuta în raza de un kilometru nici cei cu cârciumele închise?

D. Em. Costinescu, ministru de Finanțe: Nu, nimeni.

D. N. Iorga: Dacă nu se mai pot înființa cârciume, tot este un bine. Și rămân atunci numai cârciumarii evrei din orașe, pe care regret că nu-i scoateți de acolo. Aceasta este părerea mea de rău și, încă odată, este trist că nu întrebuițați acest moment prielnic pentru a înlătura pe cârciumarii evrei care sânt principalul mijloc de degradare al țăranilor moldoveni.

Dar se va spune că nu se poate face aceasta, căci Europa, care se pare că este epitropa evreilor de la noi, care stau în fustele ei (*ilaritate*), ar interveni.

D-lor, se cuvine să avem o idee mai bună de Europa, căci sânt prea multe nedreptăți reale și prigoniri adevărate care ar fi de îndreptat în acest continent al nostru, ca să socotim că Europa va căuta mai înainte de toate să se ocupe de prigonirile fictive și durerile închipuie ale evreilor de la noi.

(*Aplauze.*)

Și cred că a venit timpul să ne emancipăm de controlul și frica Europei. Eu cred că a venit timpul să facem aici la noi politica noastră națională, să întrebuițăm în viața noastră națională numai elementele naționale și să îndepărtăm pe străinul nefolositor, iar cu atât mai mult pe străinul pierzător, pe străinul ucigător și pervertitor al neamului nostru.

Nimeni nu zice să întrebuițăm mijloacele pe care le-au întrebuițat bulgarii ca să scape de greci în Varna, Anchialo, Filipopol și în alte părți, cu toate că Europa a asistat la acest spectacol de nedreptate și n-a intervenit, și grecii și-au pierdut și școli și biserici pentru totdeauna. Dar în formă de lege dreaptă și înțeleaptă și bine întemeiată pe motive de necesitate a vieții noastre proprii, pe pământul acesta al nostru, noi puteam să facem acum curățirea de otrăvitori a orașelor din Moldova și nu am făcut-o.

Aceasta este părerea mea de rău față de legea de față³. (*Aplauze.*)

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege pentru monopolul vânzării băuturilor spirtoase în comunele rurale și măsuri în contra beției. Raportor era dr. G. Stoicescu.
2. Emil Costinescu, ministrul de Finanțe.
3. Ministrul de Finanțe i-a observat lui N.I. că vrea ca legea să se extindă și asupra târgurilor din Moldova; de fapt, ar trebui să cuprindă țara întreagă, dar „cine vrea prea mult riscă să nu facă nimic”. În Muntenia cârciumile erau românești. N.I. insistă: „Să se hotărască ca numai românii să poată fi cârciumari în orașe”. E. C. amintește că la București erau 1667 de cârciumari, din care 1188 români iar „nenorocirile mai toate la sate se întâmplă, nu în orașe”. N.I. stăruie: „Se întorc toți beți de la orașe șiucid la sate”. La constatarea ministrului că „pot fi și cârciumari cinstiți”, N.I. declară categoric: „În Muntenia da, în Moldova sânt incorigibili”.

VIII

ÎN CHESTIA TEATRULUI NAȚIONAL

(27 februar, 5 martie 1908)

În urma unui șir întreg de piese scandaloase care se reprezentau la Teatrul Național din București și a bravadelor directorului, s-a dezvoltat această interpelare.

Onorată adunare,

Nu dorința de a aduce o schimbare de persoană¹ în conducerea Teatrului Național, nu cine știe ce dușmănie, care nu și-ar avea rostul și care, declar de la început, nu există între mine și persoana care conduce acum Teatrul Național, persoană pe care în particular nu o cunosc, nici râvna de a ușura cuiva suirea scârilor Teatrului Național în calitate de director și nici iarăși dorința de a ocupa Adunarea, al cării timp îl știu cât este de prețios, cu chestii de critică literară sau de artă generală ori de artă aplicată la teatru, nici unul din aceste motive nu m-a îndemnat să anunț această interpelare. Dacă am anunțat-o, este pentru că mi se pare că actualul sistem de conducere a Teatrului Național nu corespunde necesităților sociale și morale ale noastre în momentul de față și că Teatrul Național, smuls de supt direcția sa actuală, trebuie restituit, înainte de toate, chemării sale firești.

Într-un Teatru Național trebuie să se facă operă națională, trebuie să se ajute dezvoltarea societății noastre în sens moral și în sens național. Prin urmare, este vorba de un principiu și atunci când d-voastră, la anunțarea acestei interpelări ați aplaudat, ați arătat și d-voastră prin aplauzele d-voastră că această chestie este de un caracter absolut general, una dintre acelea care privesc în genere viața morală a societății noastre de acum.

Onorată Cameră, de la începutul sesiunii actuale, noi am discutat și rezolvat, mai bine sau mai rău, o serie de probleme privitoare la viața materială a poporului. Acum, un popor nu are numai interese materiale, ci are interesele sale morale, care primează interesele celelalte. Se poate zice că interesele morale ale unui popor sânt dominate de concepția morală care se găsește în poporul acela, de viața morală care trăiește în poporul acela într-un moment dat. Prin urmare, nu este de loc în afară de chemarea acestei Adunări, și nu este de loc în afară de necesitățile acestui moment să se discute de la tribuna Parlamentului o chestie de viață sufletească a poporului nostru.

Viața materială a unui popor pleacă, precum am zis, de la viața lui morală.

Desigur, dacă această viață ar fi fost la 1907 alta decât aceea care a fost, desigur că nu am fi avut privescătoarea urâtă a împrejurărilor din mart trecut. Împrejurările acelea au arătat și starea nenorocită a vieții noastre interioare, o stare pe care trebuie să o înlăturăm, și pentru aceasta se cuvine să ne servim de toate mijloacele care ni stau la îndemână, să ne servim de toate instituțiile statului român pentru a da poporului acestuia o nouă viață morală și o viață solidară din punct de vedere național.

Pentru aceasta trebuie să întrebuițăm Universitatea, care Universitate să înceteze de a da numai o pregătire pentru anumite situații didactice; trebuie să facem din Universitate o instituție puternică, o instituție respectată, o instituție conducătoare. Trebuie să dăm societății acesteia un muzeu, în care să se vadă întreg trecutul nostru, să se oglindească toată viața noastră națională, căci trebuie să înceteze și în acest domeniu rușinea de astăzi, când n-avem un muzeu care să poată fi pus alături măcar cu muzeul bulgăresc din Sofia, muzeu în care orice bulgar poate să câștige acele elemente de cunoștință a trecutului și a prezentului care sânt de nevoie unui popor pentru a-și croi viitorul.

Dar, în crearea unei vieți morale, în crearea unei solidarități naționale, de care avem nevoie mai mult decât de orice în momentul de față, teatrul își are rolul său. Teatrul nu poate fi pentru noi în momentul de față un local de distracție, și nu poate să fie un local de artă pură, ci teatrul, în momentul acesta de criză, în care e vorba să ni organizăm viața morală, să stabilim solidaritatea noastră națională, teatrul trebuie să fie, ca toate celelalte așezăminte ale acestei țări, o armă de luptă și să influențeze puternic asupra societății noastre.

Dintr-o societate dezorientată asupra raporturilor morale, dintr-o societate prea mult deprinsă a neglija datoriile care stăpânesc viața, dintr-o societate împărțită în clase care nu se cunosc de ajuns și care se urăsc adesea între ele, dintr-o astfel de societate, prin toate mijloacele pe care le avem la îndemână și prin urmare și prin teatru, trebuie să facem o societate morală, o societate conștientă, o societate stăpânită de solidaritatea neamului. Prin urmare, nu este de loc indiferent în momentul de față cum se conduce Teatrul Național, nu este de loc indiferent direcția care se imprimă acestei instituții ce are chemarea și are puterea de a colabora la alcătuirea vieții noastre nouă, pe care n-o avem și trebuie s-o avem.

Și, d-lor, Teatrul nostru Național, prin originile sale, prin chemarea sa de la început, prin felul său de dezvoltare, prin întreaga sa tradiție, este o instituție chemată a colabora la această operă de înnoire sufletească a poporului nostru.

Sânt multe teatre în Europa, d-lor, cărora nu li se poate impune o asemenea datorie. Sânt teatre pe care o societate oarecare de particulari le întemeiază pentru a servi dorința de a petrece a unei anumite clase.

În toate țările din Europa, la toate popoarele, mari și mici, sânt clase care vor să petreacă mult; sânt clase de coconasi, cărora li trebuie o distracție ușoară, plăcută, care se reînnoiește adesea, o distracție picantă, și atunci, în deosebitele capitale europene, se întemeiază instituții de teatru care sânt la dispoziția acestor bogați superficiali și doritori de spectacole.

Parisul are chiar teatre mizerabile, care ar dezonora civilizația franceză, dar pentru că această civilizație este așa de înaltă, așa de veche, așa de fecundă, poate să-și îngăduie oarecare mici păcate. Sânt teatre, d-lor, ce înfățișează persoane care, fără să fie de marmură, se prezintă întocmai ca statuile. Este destul de prost că lucruri de acestea se întâlnesc într-unul din centrele cele mai civilizate ale Europei, dar acolo este, cum zic, atâta bine, încât și așa ceva poate să treacă. Și mai este încă un lucru: acolo e un popor isprăvit, un popor care și-a îndeplinit o menire, o misiune de civilizație în omenire, un popor care a alcătuit de mult un stat perfect național. Prin urmare, d-lor, dacă o asemenea societate de rățăciți are nevoie de astfel de distracții, și dacă se găsesc și negustori imorali care, exploatând asemenea gusturi, să țină astfel de distracții și dacă poliția este tolerantă, ea care supt raportul moral a iertat și iartă acolo multe lucruri, atunci asemenea teatre nu se pot desigur aproba, dar se pot înțelege.

Teatrul nostru Național nu face parte din categoria acestor teatre pe care negustorii le întemeiază pentru a servi de distracție la o parte a societății care nu e destul de educată, sau e rău educată, chiar dacă dispune de mijloace de trai mari și abundente. Teatrul nostru Național are o chemare, el are trecutul său și chiar după numele său este o instituție cu mult superioară instituțiilor particulare întemeiate pentru a servi gusturile frivole ale unei părți din public.

Mai există în Europa teatre care s-au dezvoltat din vechile teatre de Curte. În veacul al XVIII-lea, fiecare Curte avea așa-numitele *menus plaisirs* și acestea erau servite de un funcționar care era *maître, grand-maître, ori petit-maître des menus plaisirs*. Teatrele acestea s-au dezvoltat însă și în timpul nostru. Teatrul de Curte, Opera de Curte din Viena sânt în serviciul intereselor culturii naționale, în serviciul intereselor morale ale societății austriece.

Prin urmare, a doua categorie de teatre, deși nu aparține națiunii la început, totuși a trebuit să fie pusă în legătură cu interesele naționale și interesele morale ale societății.

Există însă o a treia categorie de teatre și din această categorie face parte și Teatrul nostru Național.

Teatrele acestea naționale sânt vrednice de toată simpatia oricui, în originea lor chiar. Teatrele din ultima categorie sânt una din formele d-întâi în care s-a manifestat originalitatea națională a unui popor în epoca de față.

Teatrul Național primește la noi o subvenție, statul numește un director, intervine la numirea unui comitet, care poate să fie convocat de director, dar se poate ca acest director să nu convoace comitetul. Statul poate să destituie pe un director care nu-și îndeplinește, nu datorია de realizator de câștiguri mari, sau datorია de a amuza un număr de oameni, care nu caută decât să fie amuzat și care se simte aici ca la Paris sau în cine știe ce teatru din acest continent sau din alt continent, ci nu-și îndeplinește datorია lui de a reprezenta acolo interesele naționale și interesele morale actuale ale neamului. Prin urmare, ministrul are dreptul să destituie pe un director care nu-și îndeplinește această datorie. Astfel statul are o mulțime de mijloace de a interveni acolo: Dă subvenție, numește pe director, poate să-l scoată, numește comitetul pe care directorul nu-l convoacă și statul nu are mijloace de a sili pe director să-l convoace. Dar ar fi o greșeală să se creadă că teatrul este pentru aceasta o creațiune de stat. El nu este al statului, nu reprezintă un partid politic sau altul, și nu poate fi pus în serviciul cutării sau cutării coterii de coconași. Teatrul Național este proprietatea națională a poporului nostru.

Căci nu statul l-a întemeiat, ci acest popor al nostru în momentul când și-a afirmat individualitatea sa națională. Cine cunoaște istoria² Teatrului Național știe că el vine din jertfa unor persoane particulare. Câțiva scriitori, câțiva boieri cu intenții bune, câteva persoane din lumea profesorilor sau din lumea funcționarilor de pe la 1830, când începe a se afirma sufletul românesc, din care a răsărit pe urmă toată viața noastră modernă.

Aceste persoane au întemeiat, într-un moment de sfântă manifestare a credinții lor în viitorul acestui neam, au întemeiat atunci Teatrul Național. Unul din cele mai frumoase momente din istoria trecutului nostru a fost acela când s-au pus în București, la 1834, bazele acestui teatru. Eliad și scriitorii ceilalți de atunci; vedeți, Teatrul a venit de la scriitori ca să se întoarcă astăzi împotriva scriitorilor, a venit din jertfa scriitorilor pentru a ofensa astăzi pe urmașii acelor scriitori care reprezintă același spirit (*aplauze*), va să zică aceștia și o parte din boierime, care înțelegea să creeze aici o viață națională românească, supt toate raporturile, această foarte bună și meritoasă boierime de la 1834, care vorbea românește, care se silea să scrie românește și își forța sufletul ca să aibă talent, au pus bazele Teatrului Național, ale celui dintâi Teatru Național aici în București.

Scopul pentru care au întemeiat teatrul l-au și spus foarte limpede, un scop care nu se potrivește de loc cu ceea ce vedem astăzi. El era: formarea unei limbi românești literare alese, era cultivarea societății prin acțiunea

continuă a teatrului, era întemeierea unei literaturi teatrale românești. Și prin literatură teatrală românească înțelegea și literatura originală și literatura tradusă. Căci, vedeți, eu nu vin aici cu pretenții absurde, pentru a cere ministrului ca el să facă pe directorul Teatrului Național a da numai piese românești, oricare ar fi ele, ci vin cu pretenția, îndreptățită, de a se sili directorul Teatrului Național să dea numai lucrări de valoare literară adevărată, și numai lucrări care să adauge ceva la fondul moral al poporului nostru. Să meargă și în literaturile străine, dar să meargă în literaturile acelea spre a alege ceea ce este clasic, să meargă în literaturile acele străine pentru a culege ceea ce este modern, dar ceea ce se află în rândul întâi al operelor de valoare literară din timpul nostru. (*Aplauze.*)

D-lor, eu cred așa, și așa credeau și cei de la 1834. Și când vine directorul Teatrului Național și, într-o scrisoare pe care nu aș putea să spun că o regretă, fiindcă psihologia d-sale nu-mi este cunoscută și nu sânt chemat să mă ocup de ea, când vine directorul Teatrului Național și spune astăzi că nu se poate crea o literatură dramatică și că, prin urmare, dacă nu se poate crea o literatură dramatică, el ia piesele acelea care se pot prinde mai ușor din literatura dramatică fugitivă a străinătății, atunci vă răspund prin exemplul oamenilor de la 1834. Repertoriul teatrului nu exista. Literatura noastră se crea atunci. Nu puteai afla o literatură cu caracter estetic. Era numai vechea literatură bisericească și literatura de cronici. Și oamenii aceștia au avut stăruința de a întemeia ei o literatură dramatică românească. Și dacă această literatură dramatică românească a fost creată totuși, s-a dat în felul acesta un exemplu.

Odată ce este cunoscută menirea teatrului, odată ce este conștiință și pornire de muncă la toți cei care se adună pentru acest scop, o literatură dramatică se poate improviza, astfel, chiar la debuturile vieții culturale a unui popor.

Oamenii de atunci au tradus din franțuzește.

Și în literatura dramatică de pe la 1830 existau piese care merită a fi puse alături cu acele mărgăritare ale literaturii de azi, *Joseta*, *Enigma*, *Hoșul*, care și-au luat zborul de la Paris spre a se opri la Teatrul din București și de aici se întind și asupra provinciei românești, moralizând-o și creându-i o conștiință morală și națională. Existau deci și pe la 1830 piese pornografice, deși acest gen nu înaintase încă așa de mult cum a înaintat în zilele noastre, când se poate ca într-o piesă să se țină o discuție înaltă, privitoare la o problemă morală, înaintea unor paturi desfăcute. Dar, pe la 1830, nu se vedeau lucruri care se pot vedea astăzi în teatrul unei țări răsăritene la care ținem prea mult ca să o mai numesc, pe atunci nu se ajungea la acea culme a artei dramatice de a se vedea fluturând o bucată de îmbrăcăminte ce nu se

numește de obicei și pe care, totuși, se depune o pioasă sărutare de un om care înțelege, el, menirea morală a acelei piese de îmbrăcăminte și marele interes ideal pe care piesa aceea de îmbrăcăminte o poate provoca.

Deci nu înaintase așa de mult pornografia în teatrul european pe la 1830. Dar piese pornografice, piese imorale existau. Ei bine, ce au făcut oamenii aceea? Ei au făcut altfel. Au tradus din Molière³, au tradus din autorii francezi cei buni, au tradus din autorii germani cei mai aleși ai acelei epoci. Și s-a întemeiat în felul acesta, prin scrierile profesorilor, prin scrierile literaților de profesie, prin scrierile tinerilor boieri care purtau cele mai frumoase nume ale aristocrației muntene, s-a întemeiat acel minunat teatru de pe la 1830, care a îndeplinit nu numai o misiune literară și artistică, dar în același timp și o misiune națională și politică în societatea noastră pe atunci. Căci ideile liberale, care trebuiau să biruiască la 1848, ideile acestea liberale n-au pătruns prin ziare, care nu existau, n-au pătruns prin poezie, care era la începutul ei, nici prin proza literară, care de abia atunci începuse a se alcătui, ci ideile acelea au înrăurit asupra societății și au pregătit dezrobirea noastră prin teatru. Teatrul acela vechi din epoca lui Eliad a răspândit în societatea românească din București ura împotriva trecutului reprezentat prin prejudecățile și păcatele sale și a pregătit astfel liberarea poporului nostru.

Aceasta este misiunea cea mai frumoasă pe care a putut-o avea un teatru și aceasta este misiunea pe care a îndeplinit-o al nostru, acel teatru al cărui succes este teatrul de azi, cu *Joseta* și *Enigma* de la 1908.

Oamenii de atunci nu s-au pus supt, cum s-ar zice, supt osânda dictonului românesc: „Satul arde și baba se piaptănă“. Ardea satul atunci, dar baba nu se pieptăna. Iar noi, în anul în care țara a fost arsă de răscoalele țărănești, în cel mai strașnic an din viața noastră națională, noi ni petreceam cu *Joseta*, *Hoțul* și *Enigma* (aplauze.) Se poate admite aceasta?

Va să zică din originea teatrului nostru românesc se trage această constatare, pe care nimeni n-o poate infirma, că Teatrul Național la noi nu este al statului, că statul, prin urmare, poate să-și numească directorul său, liberal sau conservator și poate, în anume momente, pentru motive ce nu le înțeleg, să păstreze pe directorul conservator și să mai zăbovească numirea directorului liberal, dar teatrul nu este proprietatea statului. Nu statul l-a întemeiat și el n-a fost întemeiat pentru plăcerea clasei dominante în stat, ci teatrul a fost întemeiat, în avântul ei către reforme, de societatea românească.

Al ei a fost și al ei este acuma. Și pentru cultura morală a acestei societăți, pentru dezlegarea problemelor care agită această societate, pentru cultul idealismului și naționalismului în societatea românească, pentru aceea a fost întemeiat și pentru aceea trebuie să servească în momentul de față. Căci nu sântem dintre popoarele cele mari și bogate care-și pot permite mii de

luxuri; sântem un biet popor năcăjit și amenințat, care trebuie să ni strângem toate puterile morale, sufletești pentru a trăi pe lumea aceasta și a ne aduce în așa stare ca să putem merge și mai departe.

Au trecut zece ani de zile și un nou Teatru Național a fost întemeiat în Moldova. Teatrul acesta a fost creat de colaborarea lui Kogălniceanu, Alecsandri și Costachi Negruzzi. Prin urmare, nici teatrul moldovenesc nu vine din altceva decât din pornirea de entuziasm a câtorva persoane particulare, care înțelegeau nevoia timpului și se pricepeau în același timp cum trebuie să o servească.

Nici în Moldova nu prea exista repertoriu. Și, vedeți, în felul acesta se înlătură cu desăvârșire învinuirea care se aduce acum că nu este un repertoriu românesc bun și că trebuie deci să se traducă repertoriul franțuzesc prost. Dacă poate fi o logică aceasta! Aș înțelege să zici: nu e repertoriu bun, trebuie să-l crezi, talente sânt. Aș înțelege, iarăși, să ni se spună: Nu sânt talente. Și n-ar fi adevărat; talente sânt, sare în ochii oricui evidența existenței talentelor în momentul de față. Dar să zicem că s-ar tăgădui existența talentelor și s-ar zice: Talente nu-s. Atunci du-te de caută opere clasice din literatura universală, du-te de caută opere moderne de o valoare estetică, du-te de caută operele acelea care trăiesc din cultul idealismului și reprezintă operele acelea. Aceasta este logica bună și nimeni pe lume, cred, nu va susține logica cealaltă.

Deci, în 1840 nu era repertoriu pentru teatrul moldovenesc. Și știți ce s-a făcut? Cei trei directori, Alecsandri, Kogălniceanu și Negruzzi s-au improvizat scriitori dramatici. Nici n-aveau vocație, vocația de scriitor dramatic o are numai foarte puțină lume. Unii încep făcând piese dramatice și nu mai fac, alții încep făcând altfel de lucruri și după aceea fac teatru. Deci, scriitori dramatici de profesie în Moldova de la 1840 nu existau, și atunci, cum spun, acești trei scriitori au improvizat un repertoriu. Atunci s-a făcut Alecsandri scriitor dramatic. Întâia epocă a teatrului lui Alecsandri s-a alcătuit din 1840, supt nevoia aceasta de a da teatrului din Iași un repertoriu.

Kogălniceanu era istoric și totuși a tradus piese bune, care aveau și spirit în ele, dar aveau și morală, aveau și idei folositoare într-însele. Tot așa a făcut și Costachi Negruzzi. Și prin repertoriul de la 1840 nu numai că s-a răspândit cultura în Moldova, nu numai că s-a alcătuit o limbă literară mai bună ca înainte, dar acest repertoriu a servit și o cauză politică și anume cauza politică a dezbărării societății noastre de prejudecățile trecutului. Nu se poate spune cât bine au făcut Alecsandri și tovarășii lui cei tineri prin teatrul de atunci, care a ridiculizat societatea cea veche și a popularizat prin toate mijloacele societatea cea nouă, așa cum trebuia să fie.

A mai trecut o bucată de vreme, d-lor, s-a împlinit Unirea Principatelor, a început o viață românească solidară și prin anii 1860, teatrul nostru intră în a treia fază, care cuprinde și ea o morală pentru prezent și o îndreptare pentru împrejurările de astăzi.

La 1860, învățătura în ceea ce privește cunoașterea eroilor trecutului s-a dat societății noastre prin teatru. Societatea nu era crescută în spirit național. Ei bine, dar societatea de la 1860 a fost crescută în spirit național prin crearea teatrului acestuia nou; și teatrul acesta, la rândul lui, a influențat puternic asupra creării unei vieți unitare a societății românești din acele timpuri. Teatrul acesta a îndeplinit și o misiune de artă și o misiune moralizatoare și a îndeplinit, în același timp, și o misiune politică, nedespărțită de celelalte.

Și a mai trecut o vreme, d-lor, și a venit Ion Ghica la direcția teatrului din București. Pe atunci teatrul nostru făcea progrese mari; se dezvoltase literatura noastră și începuse a se crede că se pot scrie la noi piese care să aibă o valoare artistică permanentă. Și astfel, d-lor, supt impulsia lui Ion Ghica, trezindu-se din nou scriitorul dramatic care adormise în Vasile Alecsandri, s-a dat iarăși teatrului nostru misiunea pe care trebuia s-o aibă.

Dacă după Ion Ghica, de o bucată de vreme, Teatrul Național din București a decăzut, dacă n-a mai știut să prindă spiritul timpului, dacă directorii săi n-au mai avut elasticitatea de spirit ce trebuie pentru a înțelege ce se mișcă în societatea cea nouă și a fi în ajutorul acestei mișcări, aceasta nu înseamnă că numai de atunci înainte, și nu în faza întâia, teatrul a intrat în misiunea sa firească. Curând după Ion Ghica, se poate zice că teatrul este în deplină decădere. Și dacă a fost un timp când teatrului nostru i se putea îngădui să fie în această stare, nu se mai poate îngădui astăzi. Este o mare deosebire între momentul de față și vremea ce a precedat acest moment. Momentul de față este unul de criză, de înnoire, de transformare și, prin urmare, ceea ce se putea îngădui ieri, nu se mai poate astăzi. Azi nu este nici unul din mijloacele noastre de acțiune asupra unei societăți nenorocite și dezorientate, asupra unei societăți care a suferit și, dacă va continua cu acest suflet, va suferi mai mult de aici înainte, nu este unul din aceste mijloace care să nu trebuiască a fi întrebuițat.

Prin urmare, ni-ar trebui în momentul de față, și este o absolută necesitate, să avem un Teatru Național prin care să se răspândească și literatura mare universală care s-a ridicat la înălțimea clasicismului și care, ridicându-se la aceasta înălțime, are o fală universală și permanentă. O parte din această literatură este tradusă; scriitori din generația precedentă și din cea de azi au pus la dispoziția publicului român pe Shakespeare în cea mai mare parte, o parte din Racine, din Schiller, din Goethe⁴. Se poate lăuda cineva din publicul român că a văzut la Teatrul Național reprezentate aceste capodopere clasice ale omenirii?

Nu trebuie să se judece așa. Cine vrea să vadă teatrul clasic, poate să călătorească la Viena sau Paris. Nu toată lumea poate să facă aceasta și este o datorie față de publicul de astăzi ca el să-și aibă teatrul cel mare și clasic în capitala României.

Este în adevăr un lucru de răs să nu poată vedea cineva cea mai mare parte din teatrul lui Shakespeare pe scena întâiului Teatru Național al nostru; este un lucru de răs ca într-un șir de ani să nu fi avut niciodată pe scândurile acestui teatru capodoperele teatrului german de la începutul veacului al XIX-lea, sau ca teatrul francez din veacul al XVII-lea să nu-și fi exercitat influența lui asupra societății noastre, pentru că n-a putut pătrunde în Teatrul Național.

Teatrul nostru Național ar trebui să aleagă din literatura dramatică actuală acele piese care s-au impus popoarelor în mijlocul cărora s-au ivit, popoarelor pentru care ele au fost scrise. De exemplu, se poate înțelege lucrul acesta ca noi să întrebuițăm un mare număr din serile de reprezentații ale Teatrului Național din București pentru a da piesele jidanului Bernstein⁵ din Paris, acele piese care nu au nici pentru literatura franceză o însemnătate durabilă? Și se poate admite lucrul acesta ca noi să nu fi avut pe scândurile Teatrului Național din București una măcar din operele aceluia autor al lui Cyrano de Bergerac⁶, care în versul francez, în psihologia teatrului francez, în alcătuirea acestui teatru joacă un rol de căpetenie? Se poate închipui ca noi, un popor care nu are o desăvârșită unitate națională, al cărui vis mai drag este să ne găsim cândva toți laolaltă, un popor care, fie zis în treacăt, este dator să dea aici tuturor românilor de aiurea, care vin să ne vadă în capitala regatului românesc, modele de teatru românesc clasic, este de admis ca noi să nu luăm din literatura dramatică franceză contemporană acele minunate piese ale lui François Coppée⁷, care au fost un mijloc de a se reface mândria sufletului francez după dezastrul de la 1870?

Dacă venim la literatura franceză, și nimeni nu zice să nu venim, să căutăm atunci piese de acelea care să contribuie esențial la moralizarea sufletului nostru, după ce au contribuit la moralizarea sufletului francez după criza de la 1870. Și fiindcă vine vorba de 1870, apoi după înfrângerea cea mare a francezilor, după consecințele pe care această înfrângere le-a avut asupra sufletului național, s-a gândit cineva să se adreseze publicului parizian cu cine știe ce traduceri de piese decoltate, și nu s-au gândit, dimpotrivă, să dea piese ca ale lui Coppée, prin care poporul francez a simțit că mai are încă putere și că mai poate îndeplini o misiune în viitor?

Mai departe. Dincolo de granița Pirineilor, teatrul spaniol a luat o mare dezvoltare. Scriitori spanioli, ale căror piese studiază nevoile societății locale din acest timp, tratează și probleme care au valoare și aici la noi. Câteva din piesele lui Echegaray⁸ sânt traduse și în românește și cu toate acestea, nici una din piesele acestea nu a fost reprezentată pe scena teatrului nostru.

Mergem mai departe. Noi ne fâlim cu originea romană și, prin urmare, înțelegem să avem legături strânse cu Italia. Ei bine, acolo a lucrat în timpul nostru un scriitor care a pus întreaga veche istorie romană în teatru, Pietro Cossa⁹. Unul dintre cei mai mari scriitori ai epocii moderne, Pietro Cossa, care s-ar putea traduce ușor în limba românească, ale cărui versuri se pot preface lesne în versuri pe limba noastră, nu are onoarea de a sui grandioasa scară de marmoră a Teatrului Național din București, onoare pe care o are Bernstein de la Paris. (*Aplauze.*)

Și, d-lor, va zice cineva: Cine să traducă? Ei bine, tocmai asupra acestui punct să-mi dați voie să insist puțin.

Literatura noastră din momentul de față este o literatură foarte bogată. Literatura aceasta foarte bogată de astăzi este determinată în bogăția ei, între altele, și de formarea stilului, în proză și în versuri. Această fixare a stilului prozaic și poetic stă la îndemâna oricărui om de talent. Astăzi însă, din nenorocire, ideile originale nu sânt așa de comune ca elasticitatea de spirit. Sânt foarte mulți scriitori care au vers frumos și proză aleasă, dar nu au și concepția proprie căreia să-i servească această formă strălucitoare. Și atunci, iată tocmai prilejul de a întrebuița o asemenea stăpânire a formei în folosul Teatrului nostru Național.

Teatrul nostru a realizat dăunăzi un profit, dar profitul s-a împărțit actorilor, nu știu cărora și nu știu pe ce motiv, printr-un act de munificență al d-lui director al Teatrului Național care, în munificențele sale princiare, nu este împiedecat de nimeni, ca un mare prinț din veacul al XVIII-lea, de a face un dar acelora care l-au servit în activitatea sa directorială. (*Ilaritate.*)

Ei bine, suma aceea nu s-ar fi putut să fie întrebuițată, împreună cu alte sume date de stat, pentru a plăti traducerile bune făcute din literatura universală, de către scriitori care dispun de forma poetică și de forma prozei? Fără încurajare, oamenii aceștia traduc și traduc bine; ei nu mai au loc unde să tipărească. Și eu am scos în timpul din urmă o revistă de traduceri¹⁰, și traducerile bune pe care le primeam se grămădiau atât de multe încât nu știam pe care să o mai aleg.

Prin urmare, traducători excelenți avem și ei nu așteaptă decât momentul ca să servească Teatrul nostru Național. Și dacă nu sânt, să zicem, scriitori dramatici originali, totuși pot să fie buni traducători, și astfel să poată pătrunde piesele bune de teatru, clasice și moderne, în literatura noastră.

Mai departe. Orice s-ar zice, noi de sigur că împrumutăm prea mult de la francezi.

D-lor, aceasta nu este o critică adusă poporului francez. Un popor nu este vinovat pentru că-l maimuțărește alt popor, după cum cineva nu este vinovat pentru că e maimuțărit de alt cineva. Dar, de o bucată de vreme, e sigur că am maimuțărit pe francezi în toate privințele. Și în modă și în

întrebuițarea ciudată a limbii franceze, până și în cuprinsul Parlamentului, dacă nu la tribună, cel puțin în incinta aceasta. Am maimuțărit pe francezi în ceea ce privește direcțiile artistice și într-aceasta stă de sigur un pericol.

Se poate zice că sufletul nostru național nu e format și că trebuie să primească influența altor civilizații. Dar nu trebuie să primim influența unei singure civilizații și nu trebuie să o primim numai în stadiul cel din urmă și în forma potrivită numai unei anumite clase sociale. O datorie a noastră e să împrumutăm de la toți aceea care ni pot pune elemente bune de dezvoltare a sufletului la dispoziție.

Să împrumutăm de la francezi, de la italieni, de la spanioli, de la toți ceilalți și în felul acesta, împrumutând și de la popoare de altă rasă, aceste influențe să se topească în fondul național, și atunci nu vom mai fi robi ai civilizației franceze, nu vom mai fi coloni creoli ai ei, ci vom fi un popor conștient care știe să ia de oriunde elementele prielnice pentru dezvoltarea civilizației sale.

Prin urmare, nu e de admis ca Teatrul nostru Național să ignoreze cu desăvârșire dezvoltarea literaturii dramatice din Norvegia, din Anglia, din Germania. Și mai cu samă în Germania, care-și are în momentul de față doi reprezentanți străluciți ai teatrului său. Unul e Gerhardt Hauptmann¹¹, care înfățișează viața reală întreagă a Germaniei și vieții întregi a acesteia caută să-i dea o direcție potrivită cu necesitățile omenirii contemporane.

Ei bine, s-a ridicat vreunul din acești scriitori germani, ca Sudermann¹² și Gerhardt Hauptmann, până la onoarea superioară de a putea să vadă Teatrul Național din București, și pentru ca acest teatru să dea prin ei vieții noastre actuale un caracter de idealism, un caracter de moralitate modernă?

Nu. Iată și peste granița noastră răsăriteană, la ruși, se dezvoltă o literatură puternică. Această literatură are o parte dramatică de o însemnătate hotărâtoare. Și care sânt piesele rusești, și înțelegeți că societatea rusească are multe puncte comune cu societatea noastră, e o societate în care trăiesc aceleași păcate, se frământă aceleași aspirații, care sânt piesele acestea din marea literatură contemporană a Rusiei care să fi trecut granița răsăriteană a noastră, să fi ajuns aici la București și să contribuie la crearea unui sentiment moral superior, la crearea unei conștiinți naționale în mijlocul poporului nostru? Dar rușii, este adevărat, nu fac piese de distracție. Vedeți, tinerii boieri ruși cruță poporul lor în ceea ce privește anumite cheltuieli. Cine vrea să vadă teatru ușuratec și frivol, se duce să-l afle pe scenele pariziene care-i sânt consacrate totdeauna. Dar piesele acelea nu se traduc în rusește, și nu trebuie să plătească funcționarul și negustorul și țăranul rus pentru a se servi clasa superioară. Căci teatrul acesta al nostru nu-l plătesc cei care îl ascultă, ci

aceea care nu folosesc nimic din el, aceea care, chiar dacă se găsesc în capitală, nu află în el ceea ce trebuie să caute înainte de toate, hrana sufletească pentru un popor. Teatrul, cum este la noi, nu e o astfel de hrană, nu se îndreaptă către totalitatea poporului nostru sau către totalitatea claselor orășenești măcar din societatea noastră, pentru a aduce folosul ce se așteaptă de la el.

D-lor, să-mi fie îngăduit să trag un învățământ și de la alți vecini ai noștri, de la unguri. Teatrul unguresc s-a creat în aceleași împrejurări în care s-a creat și Teatrul nostru Național. Nu există popor care să aibă o origine mai curată, de un idealism mai intact, în ceea ce privește civilizația sa modernă, decât poporul unguresc. Iată, Academia noastră a fost întemeiată de stat, și se cunoaște în acțiunea ei că a fost întemeiată de stat, dar Academia ungurească n-a fost înființată de stat, ci de tinerii magnați de pe la 1820. Acești tineri magnați unguri, într-un moment când un vorbitor li atrăgea privirile către Ungaria viitoare, au dat acest spectacol, neuitat pentru poporul maghiar. S-au ridicat tineri nobili bogați și fiecare a arătat suma pe care o dă, unul a dat veniturile sale pe un an întreg, fiecare, zic, a arătat suma pe care o dă ca să se întemeieze Academia ungurească. Teatrul unguresc are cam aceeași origine ca acel de aici și el și-a păstrat tradiția cum se cuvine și n-a rătăcit cum a rătăcit teatrul nostru. Și azi, în acel teatru din Pesta, *Magyar Nemzeti Színház*, se cultivă istoria națională, se cultivă arta curată, se cultivă tradiția poporului unguresc. Și sânt anumite zile din săptămână în care școlile merg la teatru, și pentru școlile mai înalte se dau reprezentații anume și învățați unguri de frunte vin și explică subiectul piesei și dau toate lămuririle trebuitoare pentru ca toți să înțeleagă. Și când se gândește cineva la astfel de lucruri, înțelege de ce noi nu avem încredere în poporul nostru, pe când în sufletul acelora arde așa de puternic conștiința de viitorul poporului maghiar!

Căci, d-lor, teatrul nostru nu trebuie să servească numai artă clasică, nu trebuie să servească numai buna artă modernă. Teatrul nostru are, pe lângă ce trebuie să se adauge neconținut, un repertoriu firesc pe care îl părăsește, e repertoriul de la 1860, cel de la 1880, de supt conducerea lui Ghica. Nu trebuie să fie acesta ca un repertoriu mort, ci aceasta este zestrea Teatrului Național și zestrea aceasta a Teatrului Național trebuie să fie întrebuițată neconținut de către oricine conduce acest teatru. Prin urmare, nu se poate îngădui ca atunci când avem o literatură dramatică, s-o neglijăm, pe când altă dată, când n-o aveam, am întrebuițat toată puterea noastră pentru a o crea.

Și pe urmă, chiar dacă această literatură mai veche nu are valoarea artistică, să zicem că n-o are, dar fără îndoială că n-o vor reprezenta alții, ci dacă este cineva care e dator s-o reprezinte, sântem noi.

Azi avem istoria națională în școlile noastre. Se face însă mai mult în ceea ce privește numele și datele, și ea nu formează sufletul generațiilor viitoare. Dar sufletul unui popor se poate face prin istoria națională mai lesne atunci când această istorie națională e și în domeniul literaturii și în repertoriul teatral.

Ungurii, dacă știu bine istoria națională, nu o știu numai din ceea ce au învățat în manuale, ci pentru că figurile mari ale poporului unguresc trăiesc în teatrul lui. Teatrul are o viață continuă și el se perindează neconținut înaintea ochilor societății. Și dacă englezii știu așa de bine istoria Angliei, o știu, fiți siguri, înainte de toate din Shakespeare. Și dacă alte popoare au păstrat, cum e Italia, așa de puternic conștiința trecutului, nu au păstrat-o numai prin școli, ci și prin literatură, și mai ales prin literatura care se îmbracă în oameni, care vorbesc cu grai viu prin teatru.

Și teatrul lui Alecsandri, teatrul generațiilor trecute, cuprinde într-însul viața noastră de-atunci. Se poate admite lucrul acesta ca, în anul sărbătoririi lui Alecsandri, în anul când i-am ridicat, în sfârșit, o statuie lui Vasile Alecsandri, teatrul din București să fi avut numai o seară pentru dânsul? Când atunci ar fi fost lucru firesc ea întreg teatrul lui Alecsandri să învie, ar fi fost lucru firesc să vedem chipurile generației de atunci și să simțim în sufletele noastre sufletul de care acea generație a fost încălzită.

D-lor, Teatrul nostru Național are la noi atâtea de făcut, încât nu-i ajung toate serile din stagione și este atâta de făcut în societatea aceasta pentru a răspândi cultura modernă, pentru a crea morala, pentru a întemeia solidaritatea națională, e atât de mult de făcut încât toate serile acestea n-ar ajunge pentru îndeplinirea misiunii pe care trebuie s-o aibă Teatrul nostru Național. Și, cu toate acestea, d-lor, direcțiunea actuală a Teatrelor găsește de nevoie să mai dea câteva seri, două, trei, patru seri în șir, unei anume trupe venite din străinătate ca să se stabilească la Teatrul Național și să dea reprezentații acolo.

Îmi aduc aminte, d-lor, că mai săptămâna trecută, un preot din Bucovina, care este și membru corespondent al Academiei, părintele Dan¹³, dorea să vadă o bună reprezentație românească; bate la ușa Teatrului nostru... Național și găsește afișul unei trupe franceze.

D-lor, Teatrul nostru Național nu este însă numai pentru noi, ci este oarecum și pentru românii de pretutindeni, și nu este poate o mai mare greșală și greșeala s-a săvârșit tot de actualul conducător al Teatrului Național, decât aceea făcută în timpul Expoziției¹⁴, când Teatrul Național a fost închis, și românii care veniseră de pretutindeni ca să se încălzească de viața noastră națională n-au putut să vadă o piesă națională, o piesă care să-i încălzească. Acestea sânt lucruri care nu se pot îngădui și d. ministru de acum cunoaște lucrurile acestea, și Dumnezeu știe pentru ce nu ia o măsură ca să restituie măcar acum Teatrul Național chemării sale firești!

Și în vremea aceea, d-lor, unde erau chemați românii de pretutindeni care veniseră aici cu prilejul expoziției? Erau poftiți la Arenele Romane¹⁴, făcute în proporții ridicule, dintr-un material tot ridicul și consacrate unor jocuri de pugilat care au produs cel mai prost efect pentru moralitatea publică. (*Aplauze.*) De câtăva vreme este invadată țara noastră de luptători internaționali, de campioni ai celor cinci continente, ai Raiului și ai Iadului. (*Aplauze.*) Se petrec scene de o brutalitate așa de mare, încât spectatorii din provincie trebuie să se coboare în arene ca să dea o lecție cutărui luptător care se încălzește prea mult și bate în toată forma pe adversarul său. Chiar și acum în jurnale s-a putut observa o rubrică rezervată unui ciudat anunț cu *Sherlock Holmes*, simpatia d-lui director, și un alt individ, și bănuiesc că este vorba iar de un schimb de pumni.

Prin urmare, vedeți genul nou pe care directorul Teatrului Național l-a introdus în reprezentațiile noastre teatrale.

Ați mai văzut, în pugilatele pe care le aranjase în expoziție, cum biruitorul se suia într-un fel de cărucior văpsit cu roșu și de multe ori el, biruitorul, era un om de bun simț și în loc să stea dârz ca un triumfător, se ascundea ghemuit ca un olog în acel cărucior triumfal. (*Mare ilaritate.*)

Iată o inovație, dar se pare că directorului teatrului nostru, care închisese ușile din piață și care conducea acum aceste jocuri de la Arene, i s-a părut și d-sale că trebuiesc elemente de spectacol național. Căci era doar Expoziție Națională acum, cu alde Șaraga¹⁵ din Iași sau cu Bercovici de nu știu unde, era altceva, în sfârșit, era Expoziția Națională și d. director a simțit nevoia de a da spectacole naționale. Știm cu toții că d-lui director i se aduce lauda de a fi un tehnician emerit și un om de gust și, în ultima privință, nu am avea decât să-l întrebăm pe d-sa, care însuși s-a îngrijit s-o spună în scrisoarea adresată unui director de revistă. În această privință nu poate să existe îndoială. A exprima o îndoială ar fi a jigni pe d. director al teatrelor și intenția mea a fost de a nu jigni persoana d-sale și de a nu răpi iluziile nimănui. Dar eu rămân cu constatările mele. (*Ilaritate.*)

D-lor, eu am văzut istoria națională prezentată de d-sa în așa fel încât, dacă la Pesta, să zicem, ar fi voit cineva să ne facă de râs, n-ar fi avut decât să ni prezinte istoria națională în felul cum a fost înfățișată în Arenele Romane. Era o scenă ca pentru un teatru de păpuși, pe care apăreau doi gineri în haine negre, care recitau versurile unei poeme, o poezie care nu e bună nici ca inspirație, nici ca informație servind ca bază unei inspirații, și nici ca vers. D. director al Teatrului Național, care nu cunoaște desigur trecutul nostru, are, cu toate acestea, un vers foarte frumos, a scris o singură piesă sau, mai bine zis, a tipărit o singură piesă.

(*Ilaritate, aplauze prelungite.*)

D-lor, eu vă mărturisesc, cred că această piesă este opera d-lui director al Teatrului Național, vă rog nu mă înțelegeți rău. (*Ilaritate.*) Zic că d-sa are în cartoanele sale mai multe piese, dar a dat una singură, a tipărit numai una. (*Ilaritate.*) Aceasta este deosebirea, în cartoane are și alte piese, dar d-sa a tipărit numai una, ale carei versuri sânt bune.

Dar versurile de la *Povestea Neamului*¹⁶ nu erau bune. Și dacă nici la o ocazie ca aceasta nu găsim versuri bune, când le vom găsi? Și era o ocazie rară aceea în care românimea din toate părțile asista la serbări, într-un număr așa de mare. Erau români din Ardeal, din Bucovina și din alte părți și nu era locul să-i lăsăm să audă ce lăsăm să se audă prea adeseori. Cel dintâi poet al nostru să fi fost chemat a face versurile atunci! În felul cum s-a făcut, este un păcat așa de mare încât mărturisesc că aș spune și eu o vorbă grea pentru a-l numi. Oamenii aceștia vin la noi într-o stare de spirit așa de ridicată încât trebuie să li dăm lucruri pe care să nu le uite niciodată. Dacă era vorba de teatru, nici scândurile Arenelor Romane, nici teatrul de păpuși, nici versurile acelea cum dă Dumnezeu n-ar fi trebuit, ci altă arenă. Și, dacă e vorba de arenă teatrală, aveam doar scena Teatrului Național! Dar se vede că arena cealaltă răspundea unei nevoi pe care nu o pot înțelege. Și ar fi trebuit să dăm versurile cele mai bune, potrivite pentru istoria neamului nostru, ar fi trebuit să găsim cel mai impunător lux pe care bogăția îl poate da pentru ca în luxul acela să înveșmântăm trecutul nostru întreg.

Căci, d-lor, și la Teatrul Național se face lux în unele cazuri. Eu am văzut o piesă cu mult lux, una cu lumină albastră, în care se mișcau de la dreapta la stânga și de la stânga la dreapta două domnițe și un tânăr, fiecare întrebând pe celălalt de rostul pentru care se găsește pe scenă, și nici unul nu putea să deie lămuriri și s-a mântuit reprezentația și tot nu puteau să se dumerească de loc. (*Ilaritate continuă.*) Iar lumina albastră s-a cheltuit multă pentru această piesă care a fost scrisă românește de un tânăr începător.

Vedeți, nu mă îndoiesc că d. director al Teatrului caută în adevăr piesele românești cele mai bune. Dar dacă aceasta era în ideea d-sale o piesă bună, atunci iarăși mă lovesc de afirmația d-sale că este un om de gust... Și trebuie să i se fi părut foarte bună piesa aceasta ca să cheltuiască măcar atâta lumină albastră câtă s-a cheltuit în cursul reprezentației din seara aceea. (*Ilaritate.*)

Eu vă zic că nu am intenția de a jigni pe nimeni, dar piesa era foarte rea și atunci trebuie să admiteți că se aleg piesele cele mai rele. Și dacă admitem că se aleg piesele cele mai rele, atunci aceasta discreditează literatura românească dramatică actuală. Și atunci se ivește în mintea oricui, ca o enigmă, ca o întrebare foarte grea de dezlegat: ce interes are directorul Teatrului Național românesc să discrediteze literatura românească prin care trăiește sufletul românesc?

Vedeți, o întrebare foarte grea, care nu se poate rezolva. Înțeleg, dimpotrivă, ca directorul Teatrului Național să servească, să provoace literatura noastră națională, să o îndrepteze când greșește, să o încurajeze, să o sprijine, să-i pună la dispoziție larga sa experiență și puterea sa de organizator al teatrului, să se pună la dispoziția tinerilor de talent. Și am aici o petiție care cuprinde trei coloane de nume de scriitori de talent și sânt în această listă nume ca ale d-lor Coșbuc, Iosif, Sadoveanu, toți oameni care, dacă nu s-au consacrat teatrului, pot totuși să-i dea o parte din talentul lor, dacă ar fi primiți cu brațele deschise (*aplauze*) și nu i-ar respinge nimeni.

Și, prin urmare, încheind această paranteză și întorcându-mă iarăși la Arenele Romane, am văzut privescerea trecutului nostru. Erau haine care se zice că au rămas în garderoba teatrului nostru, dar era foarte bine să fi rămas la Arene, fiindcă nu corespundeau timpului lor și nu erau frumoase. Erau în alegoria aceea și momente strașnice; de pildă, când Mihai Viteazul apărea. Mihai Viteazul, fiind un erou tragic, era suit pe un cal negru și cariera lui fiind o carieră repede, calul acela alerga cu un avânt nebun. Arena nu era mai mare decât sala aceasta; Mihai intra pe poartă în goana calului, cuceria și Ardealul și Moldova și, ca să se arate că sfârșitul lui a fost tragic, calul avea și el gustul de a cădea în nas la sfârșitul excursiei lui. (*Ilaritate.*)

Ei bine, d-lor, acestea sânt în adevăr lucruri ridicole, dar de acelea care compromit o țară față de ai săi de acasă, față de cei de aiurea, care trebuie să aibă o idee bună de România și ele o compromit și față de străini. Și iarăși, este compromițător pentru reputația noastră să se arate chiar repertoriul Teatrului Național așa cum el se înțelege astăzi.

Eu nu voi contesta că actualul director al Teatrului Național este autorul unei piese bune, unei bucăți lirice bune, iarăși o singură bucată, V-duceți aminte, strămoși. Nu voi contesta că are cunoștințe întinse, că este un om harnic. Și d-sa are această părere de sine și eu această părere de d-sa. Nu voi contesta, din același motiv, că este un om de gust afară din Arenele Romane.

Ei bine, când un om cu cunoștințe, cu gust, care poartă frumosul nume al unuia din acei străini care au venit în țară și ne-au iubit mai mult decât noi înșine, dr. Davila¹⁷, un om care este înrudit cu mândrul neam al Goleștilor, acela care, și în timpurile trecute și în timpurile mai apropiate, a luptat pentru dezrobirea trupului și sufletului românesc, când un asemenea om este înștiințat că săvârșește o gravă greșală, făcând din Teatrul Național o sucursală a teatrelor de mâna a doua și a treia, iar în ce privește morala, de un grad și mai jos, din Paris, atunci este o vorbă românească: Dacă ți se spune că ești într-o anumită stare de care se vorbea aici, atunci când se discuta legea alcoolului, du-te și te culcă!

(*Ilaritate.*)

Oricare din noi a făcut concesiile opiniei publice. Opinia publică este stăpâna noastră, ea ni spune anumite lucruri pe care nu le credem la început, dar totuși trebuie să-i facem concesiile la sfârșit. Opinia publică însă cere Teatrul Național pentru scopuri naționale, pentru scopuri idealiste, pentru scopuri morale.

Dumnealui, în loc să se convingă de lucrul acesta, a tipărit o scrisoare, care este bine să rămâie între noi. Ce bine că limba românească este o limbă care nu se prea înțelege în alte părți; dar sânt înăuntrul lucruri jignitoare chiar și pentru conștiința cea mai greoaie supt raportul susceptibilității naționale. Se zice de piesele cele nouă că sânt scrise în „stil de bucătăreasă“. Nu știu ce însemnează „stil de bucătăreasă“. Scriitorii noștri aparțin la mai multe profesii, dar niciodată n-au fost printre ei bucătari, și nici o scriitoare n-a fost bucătăreasă. (*Aplauze.*) Nu-mi închipui cum poate adopta cineva un stil de bucătăreasă. Apoi, când ar dori cineva să scrie o piesă de teatru așa cum ar scrie-o o bucătăreasă, pentru aceasta trebuie să cunoască psihologia unei bucătărese și lucrul acesta nu se hotărăște oricine să-l cerceteze.

Prin urmare, vedeți, nu este bine să se arunce o asemenea vorbă literaților tineri. Acum că gustul directorului teatrelor o fi mai fin decât gustul unor scriitori de-ai noștri, ne bucură. Să înrăurească d-lui prin gustul d-lui cel fin asupra gustului mai puțin fin al scriitorilor! Se știe doar că oricine conduce un jurnal, o publicație, îndreaptă, pe ici, pe colo, pe acei care colaborează, dar nu trebuie să li arunce pentru aceea în față o vorbă ca aceasta, „scrieri de bucătăreasă“! Și nu pentru X sau Y, ci pentru totalitatea scriitorilor tineri!

N-au drept să se supere scriitorii tineri și să fie atinsă opinia publică din această țară?

Mai departe. Directorul teatrelor spune în scrisoarea aceea că sântem un popor care abia ne-am ridicat din robie, din ticăloșie, din toate păcatele trecutului. Ba încă, atunci când vorbește de robie, se gândește la robia în alt sens. Nu că am fost supuși Turciei, că ne-au încălcat Rusia și Austria, lucruri de acestea le auzim în Cameră uneori, și nu este bine să le auzim mereu nici aici în Cameră, nu e bine să se amintească în continuu robia turcilor; n-o amintesc nici bulgarii, care li plătesc tribut. Și la noi, în fiecare moment, se tot vorbește de robia turcească și se arată bucuria ce simte Europa astăzi când sântem oameni liberi și cum se cade. Dar vorbe de acestea le poate spune cineva care a trăit pe vremea robiei și care a văzut lucruri ce nu puteau să-l mulțamească și apasă greu pe sufletul lui și acum. Vorbe de acestea însă nu se mai pot spune de cei care nu au văzut înșiși vremurile de robie. Și deci vorbind de robie, d. director nu se gândește măcar la robia față de turci, ci la robia țiganilor la noi. Așa am înțeles scrisoarea. Noi am fost, adevărat, ultimul popor care am desființat robia. Este adevărat. Deși mulți dintre robii aceea

țigani, după propria lor mărturisire, mai bine erau pe lângă casele boierilor decât cum sânt acum, nenorociți, fără rost, rătăcind flămânzi prin societate. (*Ilaritate.*) Era însă o datorie față de civilizație să înlăturăm robia. Dar nu trebuie să tot aducem înainte neconținut, la orice prilej, lucrul acesta dintr-un trecut cu totul încheiat!

Zice apoi: sântem barbari, sântem cruzi, aspri în cugetarea noastră, în scrisul nostru și, fiind așa cum sântem, trebuie să se găsească un om providențial care să ne îndrepte totdeauna pe calea cea bună, care să ne pregătească puțin pentru civilizație. Acum, iarăși, când lucrurile acestea ni le spune în ordinea economică un bărbat de stat care a văzut prefacerea noastră din ultimele decenii, care are o parte însemnată în aceasta și care, ca orice bătrân, se gândește cu preferință la trecut, înțelegem; dar să vină un tânăr să ni spuie cum că el e mandatarul providențial pentru rafinarea și civilizarea noastră prin *Joseta*, prin *Enigma*, prin *Hoțul*, prin *Surioara*, prin *Sherlock Holmes*, care inspiră dorința de aventură și ne învață a ne închina energiei americane aplicate oricărui scop, când vine cineva cu un astfel de program într-o mână și cu amintiri de acelea în cealaltă mână, avem dreptul să ne supărăm întrucâtva.

Și când ne supărăm în particular, dacă sântem scriitori, scriem un articol, dacă sântem și gazetari, ni-l tipărim în gazeta noastră, dacă ne întâlnim mai mulți la un loc, ni spunem supărarea între noi, dar când supărarea este foarte întemeiată și foarte mare, când această supărare se potrivește, coincide cu o pagubă ce se aduce civilizației și vieții noastre morale printr-o anumită stare de lucruri, care se poate înlătura, și când toți câți sântem aici adunați, aproape toți avem această părere, pe care mulți din d-voastră ar fi exprimat-o și mai bine decât am exprimat-o eu, va să zică atunci când lucrul se înfățișează așa și când este aici d. ministru care, fără îndoială, are aceeași părere (*mare ilaritate, aplauze*), atunci supărarea legitimă se exprimă altfel.

Căci, d-lor, ce lucru poate să fie mai înalt, ce lucru poate să fie mai însemnat decât viața noastră sufletească și decât necesitățile acestei vieți sufletești?

Va să zică, atunci când lucrurile se înfățișează așa, când toată lumea e deplin înțeleasă asupra unui lucru, care ar fi motivul să nu se dea o soluție pe care nu e nevoie să o spun eu ca să o înțelegeți d-voastră cu toții și ca d. ministru, în sfârșit, să ni-o făgăduiască?

Fiindcă, vedeți, cred că între măsurile care zăbovesc, între măsurile care se sfărâmă și se prefac în jumătăți de măsuri, cred că acestea din urmă sânt și mai rele când este vorba de un interes cultural al nostru. Când s-a început cercetarea unei chestiuni culturale, când s-a pornit discuția ei, când s-au luat

măsuri spre îndrumarea ei către o soluție, atunci nu trebuie să se oprească nimeni în drum. Căci atunci lumea nu mai înțelege, și într-o țară liberă, într-o țară constituțională cum este a noastră, într-o țară cu conștiință publică cum este a noastră, nu trebuie să fie lucruri care să nu se înțeleagă, ci trebuie să facem numai lucruri care să se înțeleagă de la început până la sfârșit.

Și așa ar fi foarte trist dacă în chestia teatrului s-ar întâmpla ce s-a întâmplat în chestia unor anumite școli cu spirit străin, în care se lucrează contra intereselor naționalității noastre, este vorba de școlile catolice pentru fete. D. ministru începuse o acțiune bună, luase măsuri contra acelor școli, se pronunțase o pedeapsă, se prevăzuse închiderea școlilor, căci sânt școli care nu se pot îndrepta, după cum sânt oameni care nu se pot îndrepta sau care, ca să se poată îndrepta, trebuiesc împinși spre viața privată, cu libertatea ei nemărginită. (*Aplauze, ilaritate.*) Prin urmare, d-lor, se prevăzuse închiderea acelor școli și pe urmă s-a întâmplat unul din acele lucruri care nu se pot înțelege: școlile, în loc să dispară, rămân și se întăresc, păstrându-și, dacă nu vechile lor programe, cel puțin vechile lor tendințe.

Astfel, odată s-a făcut greșeala; s-a atacat o problemă și s-a lăsat în drum.

Cred, d-lor, că acum când, întemeiați pe asentimentul întregii opinii publice, atacăm o altă mare problemă privitoare la viața noastră culturală, privitoare la sufletul moral al societății noastre, nu este bine să lăsăm lucrul îngăimat.

Aș fi curios să aud argumentele care s-ar prezenta pentru perpetuarea acestei stări de lucruri. Iar dacă acestea nu se vor prezenta, voi avea onoarea să prezint eu o moțiune, după ce voi asculta pe toți acei care au să vorbească în această chestie. Căci dacă argumente nu se vor prezenta, d-lor, se impune o soluție definitivă, prin care să restituim Teatrul Național misiunii sale firești.

Am zis. (*Aplauze prelungite.*)

/D. I. Procopiu aduce înaintea gestiunea financiară bună a teatrului. N-a fost anul acesta nici un deficit la Teatrul Național.

D. N. Iorga: A fost unul în sufletul național.

D. ministru Haret admite toate concluziile interpelatorului și făgăduiește o nouă lege a teatrelor, iar, dacă, până la prezentarea ei, starea de lucruri la teatru nu s-ar îndrepta, va lua măsura dorită de interpelator și Cameră.

D. Davila, directorul teatrului, tipărește într-un ziar de opoziție o scrisoare de ofensă pentru interpelator, pentru ministru și pentru Cameră.

Ea provoacă următoarea întrebare: (5 mart)/

D. N. Iorga:

Onorată Cameră,

Cred că o chestie adusă înaintea Camerei trebuie să fie rezolvată definitiv tot înaintea Camerei.

Față de interviul pe care-l publică directorul teatrului în ziarul „Ordinea“ în dimineața aceasta, am onoare a întreba pe d. ministru al Instrucției dacă știe că, în urma discuției urmate în Cameră cu privire la direcția Teatrului Național, d. director al teatrelor a publicat în ziarul politic „Ordinea“ un interviu prin care declară că discuția menționată înseamnă „paguba unei zile de muncă“.

Ceea ce am făcut noi alaltăieri este deci paguba unei zile de muncă. Vine dumnealui s-o constate.

Al doilea, dacă știe că, în urma făgăduielii date de d. ministru că se va înlătura sistemul de până acum la teatru, făgăduială care singură m-a oprit de a prezenta o moțiune cerând destituirea d-lui director, acesta din urmă declară că „intenția sa este să-și vadă de treabă ca și până acum“.

Așa scrie dumnealui. Este dispus „să-și vadă de treabă ca și până acum“. Este foarte elegant, foarte respectuos cu ministrul, foarte respectuos față de Parlament.

Al treilea, dacă știe că, pentru a preciza atitudinea sa față de ministrul său, d. director declară că „nu este de părerea d-lui Haret“ în cutare chestie. Pentru directorul teatrelor ministrul său este „d. Haret“. Și că, împotriva intenției d-lui ministru de a schimba legea teatrelor, d-sa crede „că nu e nevoie nici de legi, nici de organizații nouă“.

Vedeți, d-le ministru, d-voastră ni-ați făgăduit o lege și d-voastră ați uitat să-l întrebați pe dumnealui și dumnealui vă spune că nu e nevoie (aplauze.) Și că, mai la urmă, aceasta era fraza în care se rezumă spiritul interviului, „e de părere că direcția Teatrului trebuie să rămână la Teatru, iar nici de cum să fie transportată la Ministeriu“.... O autoritate inferioară ca Ministeriul, față de cancelaria Teatrului Național. (Ilaritate.)

Este adevărat că domnul director al Teatrelor nu propune și nu anunță destituirea d-voastră de către dumnealui și trebuie să-i fiți recunoscător. (Ilaritate, puternice aplauze.)

Nu crede d-sa că în această declarație se află o jignire a Camerei și un act de nesupunere a unui funcționar al său care, rămânând nepedepsit, printr-o toleranță neexplicabilă, s-ar pune în joc însăși autoritatea și demnitatea d-sale de ministru?

În cazul când nici aceste fapte n-ar face pe d. ministru a răzbuna demnitatea d-sale atinsă și ofensa adusă Camerei, am onoare să cer, pentru o nouă interpelare, încă de acum, *Dosarele privitoare la ședințele comitetului teatral în ultimul an, precum și la gratificația, în sumă de mai multe mii de lei, acordată de d. director, cu de la sine putere, unui număr de artiști; dosarul veniturilor și cheltuielilor spectacolelor de la Arenele Romane.*

Adaug verbal că voi avea onoarea, domnule ministru, să cer și o copie după actele care au încheiat cariera actualului director al teatrelor când era administrator în Dobrogea și inspector de poliție la București. Veți binevoi a-mi pune la dispoziție și actele acestea, care pot fi interesante. (*Mult prelungite aplauze. Bravo.*)

/D. ministru Haret întreabă când dorește interpelatorul a vorbi./

D. N. Iorga: D-le ministru, eu sânt gata chiar acum să dezvolt interpelarea, adecă să mai adaug câteva cuvinte la ceea ce am cetit și prin urmare d-voastră puteți răspunde astăzi. Dar și dosarele ar fi bine să le am. În cazul când d. Davila nu poate să fie destituit pe baza dovezilor de respect date autorității ministeriale și demnității Parlamentului, atunci vă rog să-mi dați și actele acelea pentru a face a treia interpelare. (*Aplauze.*)

D. Ministru al Cultelor: Vă rog să dezvoltăți interpelarea.

/D. N. Iorga se urcă la tribună în aplauzele Adunării./

Onorată Adunare,

Nu pot zice că aveam siguranța că d. director al teatrului, în urma observațiilor care i s-au adus de la această tribună, pe care, ca orice cetățean al țării, este dator să o respecte, în urma condamnării politicii sale culturale de la Teatrul Național de către superiorul acela care-l poate destitui, adecă de d. ministru, nu pot să spun că aveam siguranța că d. director al teatrelor se va amenda, se va îndrepta. Cu toate acestea, nu am crezut că d. director al teatrelor, perseverând în atitudinea sa din trecut, va avea curajul de a tipări într-o foaie politică, d-lui care, în calitate de funcționar nu are dreptul, un interviu ca acela din dimineața aceasta, în care se declară lucruri extraordinare. Că-și râde de o ședință a Parlamentului, în care s-a tratat chestia instituției în fruntea căreia d-lui se găsește pus, că privește această ședință ca un timp pierdut, că ne consideră ca răpitorii unei diurne pe care nu o merităm pentru puțina osteneală pe care ni-am dat-o noi, d-lui ar zice actori ai piesei, adecă eu, d. Procopiu și d. ministru. Și nu credeam, iarăși, că d-lui va declara, cum face prin interviu că nu este un funcționar public care să

poată fi revocat, care să aibă a da socoteală cuiva, că nu este un funcționar public care să trebuiască a ținea seamă de opinia publică, de spiritul timpului, ci că d-lui este un fel de, știu eu? suveran ereditar (*ilaritate*) sau fără drept de ereditate, al Teatrului Național. Prin urmare, d-le ministru, care veți vorbi după mine, binevoii a mă lămuri, vedeți, n-am învățat dreptul și oarecare cunoștințe de drept constituțional îmi lipsesc, binevoii, vă rog, a mă lămuri ce însemnează această nouă categorie de funcționari care se introduce în țara românească.

Până acum știam funcționari pe care îi numește Ministeriul, funcționari care n-au dreptul de a discuta în public actele Ministeriului, funcționari care n-au dreptul să se ducă la o gazetă din opoziție pentru a arunca atacuri împotriva ministrului lor. Știam funcționari care sânt datori să-și plece capul înaintea Parlamentului, chiar, să zicem, când Parlamentul li-ar face o nedreptate. Știam, de asemenea, funcționari de aceea care nu pot să fixeze ei singuri marginile funcțiunii lor și să spună că de acum în trei ani de zile se va face o organizare sau să-și dezvolte un program care nu se știe în câți ani de zile va putea fi adus la îndeplinire, mai cu samă când d. ministru ni pusesse alaltăieri în perspectivă apropiata destituire a d-lui Davila, în cazul când nu va schimba sistemul de conducere al Teatrului Național.

Va să zică, d-lor, se constată că în țară există funcționari care nu țin samă de ministru, care cred că nu atârnă de dânsul sau declară că nu înțeleg ca ministrul să aibă autoritatea asupra cancelariei lor. Atunci întreb: de cine atârnă, d-le ministru, acest funcționar?

Țara aceasta este o țară constituțională. Orice funcționar este în legătură cu ministrul și Parlamentul este acela care exercită controlul superior asupra întregii vieți publice. Și n-am scăpat, prin suferințe și lupte grele, de o stare de lucruri care trăiește încă în amintirea bătrânilor pentru ca, pe o cale piezișă, această stare de lucruri să se întoarcă înapoi (*aplauze prelungite*), dându-ni funcționari speciali, nerăspunzători și cu dreptul de a insulta în același timp opinia publică, pe superiorii lor firești și Parlamentul. (*Aplauze prelungite*.)¹⁸

/D. Davila, persistând în atitudinea sa, a fost revocat./

NOTE

1. La acea vreme director al Teatrului Național era Alexandru Davilla (1862-1929). A revenit la direcția Teatrului Național în 1912. În istoria dramaturgiei românești rămâne, în primul rând, cu drama *Vlaicu Vodă*, publicată la Buc. în 1902. Mai vezi Marin Maniu Bădescu, *Alexandru Davilla, Corespondență inedită*, Cluj, 1973; Alexandru Davilla, *Vlaicu Vodă și alte scrieri despre teatru*, ed. D.D. Panaitescu, Buc., 1975; *Alexandru Davilla interpretat de...*, ed. Suzana Carmen Dumitrescu, Buc., 1982. Apoi Alexandru Davilla, *Opere complete. Din torsul zilelor*, Buc., f. a.
2. Pentru istoria Teatrului Național vezi I. Massof, *Teatrul românesc. Privire istorică*, 8 vol., 1961-1981, Buc.
3. N.I. a susținut la Academia Română, în 1922, comunicarea *Molière și românii*.
4. Pentru toate traducerile din dramaturgia universală vezi *Bibliografia analitică a periodicelor românești, 1790-1850*, trei vol., 6 tomuri, Buc., Ed. Academiei, 1966-1967 și *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice*, 2 vol., Buc, Ed. Academiei, 1982.
5. Henry Bernstein a publicat în acei ani piesele *La rafale* (1905), *Le détour* (1906), *La griffe* (1906), *Le voleur* (1907).
6. *Cyrano de Bergerac*, piesă scrisă în 1897 de Edmond Rostand.
7. François Coppeé (1842-1908), poet și autor dramatic francez; membru al Academiei franceze. În 1872 a scris *Les humbles*, fiind socotit de atunci, prin excelență, poetul celor umili.
8. José Echegaray (1833-1916), matematician spaniol. Membru al Academiei spaniole de științe exacte. Începe să scrie poezie și teatru după vârsta de 40 de ani; a luat Premiul Nobel (1904).
9. Pietro Cossa (1830-1881), dramaturg italian mediocru și poet de expresie veristă.
10. În 1907 N.I. a scos revista „Floarea darurilor”, orientată spre literatura veche și traduceri.
11. Gerhart Hauptmann (1862-1946), autor de drame realiste, laureat al Premiului Nobel (1912).
12. Herman Sudermann (1857-1928), autor de drame și romane naturaliste.
13. Dimitrie Dan (1856-1928), preot bucovinean. A publicat mai multe studii despre populația alogenă a Bucovinei: *Evreii*,

- Lipovenii, Armenii* (1890), *Țigani* (1893), *Rutenii* (1913). Apoi monografiile geografice, istorice, studii de folclor.
14. În timpul Expoziției jubiliare de 40 de ani de domnie ai regelui Carol I, Teatrul Național a fost închis, din lipsă de public. Arenele Romane, vastă construcție de piatră în formă de potcoavă, în stil gotic roman, ridicată de arh. Negrescu cu ocazia jubileului. Avea o capacitate de 5000 de locuri. V. Fr. Damé, *Bucarest en 1906*, Buc., 1907; V.Z. Teodorescu, *Un parc centenar, Parcul Carol I*, Buc., 2007.
15. La Iași, pe la 1834, funcționa altelierul de legătorie al lui Aizic Șaraga, colaborator al lui Gheorghe Asaki. Întreprinderea au dezvoltat-o fiii lui, David și Ihil. În cadrul *Colecției Șaraga* (nr.18) a publicat și N.I. cele două volume din *Schițe de literatură română* (1894). V. și *Catalogul cărților rare și curioase privitoare la istoria Moldovei, Valahiei și Transilvaniei*, Librăria Șaraga, nr. 1, 1891, nr. 2, 1892.
16. *Povestea neamului de la Traian la Carol I (106-1906)*, Buc., 1906, cu *Prolog și 16 cânturi* de V. Leonescu și T. Dușescu Dușu.
17. Dr. Carol Davilla (1828-1884) a fost căsătorit cu Anica Racoviță, nepoată a Goleștilor. V. pentru el, Elena Peticare, *Din viața și corespondența lui Carol Davilla*, Buc., 1945; Dorette Berthoud, *Davilla, fils de Liszt?* Neuchâtel, 1956; Gh. Brătescu, *Tineretea lui Carol Davilla*, Buc., 1979.
18. Lui N.I. i-a dat replica Spiru Harret, ministrului Instrucțiunii și Cultelor: „Cu siguranță eu nu voi putea să spun lucrurile așa de bine și cu atâta competență cum le-a expus domnul Iorga și al doilea pentru că cea mai mare parte din ce a spus domnia sa are asentimentul domniilor voastre și pe al meu deasemea”. Crezuse că va putea merge mai departe cu Davilla, „schimbându-se doar regulile care sunt în teatru”. Cum G.G. Mârzescu era nerăbdător să vadă ce măsuri ia ministrul, N.I. a venit cu soluția, „adică destituirea domnului director al teatrelor. Scurt”. A anunțat apoi o moțiune, pentru care avea nevoie de șapte semnături. Iat-o: „Subsemnații, deputați, față de cele publicate de directorul Teatrului Național din București, prin care se aduce o atingere Parlamentului, cerem ca domnul ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice să ia măsuri contra acestui funcționar nepăsător de autoritatea ministrului și de dreptul Parlamentului de control asupra

tuturor funcționarilor”. Au subscris: V.P. Sassu, I. Stănculeanu, G. Dragu, G. Mârzescu ș. a.

În cele din urmă, interpelarea lui N.Iorga a provocat următoarea moțiune, inițiată de deputatul G.C. Dragu și prezentată de Victor Filotti, care a crezut cu cale să observe: „Nota dominantă din interpelarea domnului Iorga era nota naționalistă.” Astfel: „Ascultând interpelarea domnului Iorga, la care s-a asociat și domnul deputat Procopiu, și răspunsul domnului ministru al Instrucțiunii Publice asupra direcțiunii ce se dă Teatrului Național din București, Camera deputaților își exprimă toată încrederea că domnul ministru al Instrucțiunii va da toată atenția necesară și lua măsurile convenite ca prima scenă națională să-și îndeplinească rolul său social. Camera deputaților înțelege, ca și domnul ministru, că acest rol stă în pregătirea sufletului românesc pentru țeluri înalte naționale și morale, conform cu originea și rolul în trecut al acestui frumos așezământ, cum și potrivit nevoilor actuale, naționale și morale ale neamului nostru”.

IX

ÎN CHESTIA SCOATERII EVREILOR DIN ARMATĂ

(7 mart 1908)

Noua lege militară, prezentată de generalul Averescu, lasă neîntrebuințat prilejul de a curăți oastea românească de evreii netrebnici și periculoși. În urma insultelor aduse de primul-ministru, se dau aceste explicații în ședința de la 7 mart.

Onorată Cameră,

Articolul I-iu din proiectul de lege pentru organizarea armatei zice că „toți locuitorii României“, notați: „Toți locuitorii României datoresc personal serviciul militar“.

Ceea ce vine pe urmă, că „se vor ținea în samă condițiile legii de față și ale celei de recrutare“ privește felul cum se va face serviciul militar, dar principiul e exprimat în întâia propoziție: „Toți locuitorii României datoresc personal serviciul militar“.

D-lor, felul cum e redactat acest articol în partea lui dintâi provoacă observații pe care le cred prea interesante, prea legate cu binele nostru național, pentru ca să le păstrez numai pentru prieteni, sau numai pentru discuții în scris, și să nu le comunic și d-voastră.

Prin permanentizarea armatei prin serviciul de doi ani care ni îngăduie, cu mijloacele bugetare de acum, să avem o oaste mai mare și trebuie s-o avem mai mare, printr-aceasta se crează oastea noastră cea nouă, de care n-avem nevoie pentru cuceriri, căci rostul războiului nostru va rămânea pentru totdeauna, cum zice poetul, să ni apărăm „sărăcia și nevoile și neamul“, dar creăm o oaste nouă care poate fi menită în unele împrejurări să servească și anume scopuri firești ale dezvoltării poporului nostru. Prin urmare, prin legea d-lui ministru¹ căpătăm o oaste în adevăr modernă.

D-l președinte al Consiliului, vorbind de legea aceasta, a mai ridicat înainte o nevoie a oștirii celei noi, ca aceasta să aibă o valoare sufletească, morală. D-sa a arătat necesitatea unei camaraderii între ofițeri, pe de o parte, și ofițeri și soldați, pe de altă parte, camaraderie pe care d-lui a numit-o cu un vechiu cuvânt românesc foarte frumos „frăție de cruce“. Eu iau cuvântul acesta „frăție de cruce“, pentru că se pare că și părerea d-lui ministru-președinte este că oastea aceasta trebuie să fie o oaste în care legea noastră, neamul nostru să-și aibă rostul hotărâtor. Prin urmare, oaste cu „frăție de cruce“ înțeleg și eu.

Dar oaste fără „frăție de cruce“ și fără unitate de neam, aceasta n-o înțeleg eu.

Deci cred că această oaste modernă, această oaste solidară, această oaste însuflețită de același spirit, trebuie să aibă și o valoare națională, să reprezinte un popor în întreg sufletul și în toate aspirațiile lui.

D-lor, va veni o lege a recrutării și această lege a recrutării va trebui să precizeze, cu privire la articolul I-ii, că nu toți locuitorii României datoresc personal serviciul militar, ci acei care sânt supuși străini nu datoresc serviciul militar. Oricum ar fi, trebuie să se mai hotărască un lucru, anume că de la serviciul militar personal trebuie să fie excluși și acei străini care nu au o protecție străină.

În adevăr, la noi, pe lângă străinii ceilalți care au venit în țară, fiindcă i-a atras viața noastră economică, și pe care nu i-am poftit noi, căci nu sântem din acele state care au poftit pe străini la ele acasă, ca Austria, care li-a dat privilegiu și în cuprinsul căreia au întemeiat colonii; la noi străinii au venit de la sine, va să zică pe lângă străinii aceștia răzleți se întâlnesc și alți străini, veniți în mare număr, veniți ca națiune.

Vedeți, de legea lor nu mă preocup de loc, căci noi, românii, nu am prigonit niciodată pentru lege pe nimeni, și nici nu vom prigoni de aici înainte. Acești străini însă au venit solidari, ca nație, ocupând un teritoriu distinct din pământul nostru și încercând a face din teritoriul acela un teritoriu național al lor. Acești străini au fost de la început și sânt și în momentul de față cu totul străini, și ei nu pot fi siliți, nici potrivit cu dreptatea, nici cu nevoile noastre, a face serviciul militar. Acești străini care se numesc în Moldova jidani, căroră li se zice aici ovrei și căroră, li se mai spune, literar, evrei, străinii aceștia nu au venit din provinciile turcești, într-o vreme când noi făceam parte din corpul Imperiului Otoman. Prin urmare, nu se poate zice că ei, venind din alte părți ale Imperiului Otoman, aveau un oarecare drept la cetățenie. Ei au venit din străinătatea cea mai străină și față de țara noastră și față de Imperiul Otoman; au venit, d-lor, din Rusia și din Austria, din ceea ce este astăzi Rusia și Austria la hotarele noastre, dar care era atunci Polonia. Prin urmare, când nu se mai putea face negoț în Polonia cu deplină liniște, atunci ei s-au năpustit asupra țării noastre. La 1650 nu erau de loc, la 1750 erau într-un număr îngrijitor, la 1850 ajunseseră să aibă în mare parte viața economică a Moldovei, și să ne ferească Dumnezeu să rămânem cu sistemul de până acum, pentru că atunci nu se știe ce vom avea la 1950!

Va să zică, au venit ca străini; țara îi cunoștea supt acest raport de străini. Nu erau supuși funcționarilor țării; erau supuși unor funcționari de încasare, unor strângători de impozite, unor agenți de poliție, luați din mijlocul lor. Situația lor ca breaslă străină arată foarte bine cât erau de străini.

Nici un Domn al nostru din cei vechi nu s-a gândit să ceară acestor oameni serviciul militar. Serviciul militar cerut acestor străini nu stă deci în datinele țării noastre.

A trecut câțeva vreme până când s-au întemeiat consulatele străine, care și-au dat toate silințele pentru ca să-i apere în judecată, pentru ca să li servească afacerile. Aceasta era situația tuturor consulatelor față de evrei, de la întemeierea lor, pe la 1870². Căci toată evreimea de la noi s-a dus la deosebitele consulatate și a trecut supt protecția străină. Până și consulatul francez avea o foarte bogată clientelă de evrei; consulatul francez dispunea de mii de supuși francezi, care nu aveau nimic din spiritul francez sau din calitățile poporului francez, ci erau evrei de la noi, de aceea care se și numeau, în batjocură, „târtani“, nume supt care acest popor este cunoscut și astăzi în Moldova, ceea ce înseamnă supuși, de la cuvântul nemțesc „Unterthan“. Și au fost supuși până într-un moment, până în momentul când s-a desființat la noi jurisdicția consulară. Când deci nu au mai avut interes să stea supt protecția străină, atunci au părăsit acea protecție străină, fără a îndeplini vreo formalitate legală care să-i facă a intra în cetatea noastră.

Prin urmare, evreimea din Moldova și cea prelinsă de acolo în Țara românească reprezintă străini în înțelesul cel mai desăvârșit al cuvântului, străini care își neglijează datoriile lor față de consulatatele respective și niciodată n-au căpătat cetățenia română decât, doar, trecând individual pe aici pe la noi și pe la Senat, de s-au împământenit potrivit cu prescripțiile legii actuale.

Este adevărat, d-lor, că Europa ni cerea să-i introducem în bloc în cetatea noastră. Dar atunci, un guvern energic și o Cameră care a avut conștiința datoriei sale au împiedecat această trecere în bloc în cetatea românească, au împiedecat acest spectacol curios ca să se vadă carul progresului român tras de o parte de un evreu și de altă parte de un român, ceea ce ar fi însemnat ca evreul, după o bucată de vreme, să se suie pe gâtul „tovarășului“ său român.

Va să zică situația este așa. Evreii sânt străini și nu avem dreptul de a supune pe acești străini la serviciul militar. Aceasta este clar. Cetățenia românească nu o putem acorda în bloc. Deci să facă serviciul militar? Nu. Nedându-li drepturi cetățenești întregi, nedându-li măcar dreptul de a purta galonul de sergent sau tresa de ofițer, li creăm o situație specială, care nu se poate închipui legal. Și noi sântem o țară mică, supt multe raporturi și o țară slabă și ca atare ea nu poate să-și permită astfel de călcări ale drepturilor elementare. Încă odată, drepturi nu li putem da în bloc; o consecință firească este că nu putem să-i introducem în oastea noastră.

Dar noi nu avem nici măcar nevoie de dâșii. În oastea noastră, s-a spus și se spune la fiecare ocazie, putem introduce mai multe elemente românești decât ele sânt de fapt. Care ar fi atunci motivul ca noi, care avem un prisos de flăcăi români, în stare să servească în oaste, să ne adresăm la dâșii, la evrei? Toată lumea știe că din câte neamuri sânt pe lume, acela care are mai puțină aptitudine pentru acest meșteșug este neamul evreiesc. Chiar acum s-a făcut experiența în războiul ruso-japonez. Ofițeri ruși foarte serioși, cu cunoștința lucrului, cu simțul răspunderii spuselor lor, au declarat că partea aceasta din oaste nu li-a fost de nici un folos, că elementul evreiesc a servit mai mult să încurce sau să primejduiască armata decât să o îndrumeze, să o îndrepte către biruință. Pe lângă aceasta, se știe că acest popor, care în cărțile lui sfinte vorbește de bătăile lui Dumnezeu, pe care recunoaște că le-a meritat, se știe că mai este afectat de o boală de ochi, care a adus, în adevăr, un lucru nou în oastea românească, a adus acele spitale de conjunctivită, ca la Frumoasa de lângă Iași, în care o sumă de flăcăi români au ochii pierduți în urma primirii prin contagiune a acestei boli a Vechiului Testament care trăiește și azi în poporul evreiesc.

Deci dreptul de a-i face să slujească în oaste nu-l avem, folos oștii noastre ei nu pot să aducă; din contra, sânt un element periculos pentru sănătatea fizică și morală a acestei oștiri.

D-lor, dar cer ei măcar să facă slujba militară la noi? Se știe că evreii, în cea mai mare parte a lor, consideră serviciul militar ca un fel de împiedecare a afacerilor, ca un fel de încurcătură în speculațiile lor și că întrebuițează toate mijloacele pentru a scăpa de serviciul militar. Chiar în timpurile din urmă au fost judecați de acelea, ale unor medici români, ale unor ofițeri români, care cu ocazia recrutărilor se lăsaseră momiți de aurul evreiesc. Prin urmare, evreimea nu vrea să facă oaste. Dacă-i aduci în oaste, serviciul îl fac numai de mântuială. După ce au încercat a corupe la recrutări pe cei care le fac, după aceea corup sistematic gradele inferioare, corup pe caporali, pe sergenți, pentru a li se îngădui să nu facă serviciul militar efectiv. Deci, nu numai că nu avem dreptul de a supune pe evrei la serviciul militar, nu numai că nu pot să ni fie de vreun folos în oastea noastră, dar pe lângă aceasta ei înșii nu doresc acest lucru.

Sânt însă anume persoane care, ele, doresc acest lucru, unele persoane din clasa lor conducătoare și aliații lor din evreimea europeană. Aceștia caută neapărat ca evreii să slujească în oastea noastră pentru a se folosi de acest fapt, pentru a întrebuița acest argument în vederea acordării drepturilor cetățenești eveimii în total.

Și nu înțeleg care e folosul nostru atunci când noi servim în acest fel o cauză străină.

Această chestie a serviciului militar al evreilor în oastea românească nu este măcar o chestie nouă. A adus-o cândva în discuție un ministru de Război chiar, generalul Berendei³, care nu era nici un tânăr, nici un om cu temperamentul exagerat, care nu era nici un naționalist visător, ci numai un bun ofițer și un bun patriot român. Generalul Berendei a adus această chestie. Dar nu a putut să treacă legea în felul cum o prezentase el; n-a putut să mulțamească această cerere a opiniei publice românești.

Noi poate am uitat aceasta; evreii însă își aduc aminte. Și în Iași este un medic, Ghelerter, care este și profesor, care într-o scrisoare particulară se ocupa, dăunăzi de generalul Berendei și-l numia pe acesta... (*zgomot.*)

D-lor, vă rog, chestia este destul de însemnată, chiar când este expusă rău, pentru a-mi da atenție; și apoi voi mântui îndată.

Va să zică, doctorul Ghelerter, în numele evreilor săi, își aduce aminte de încercarea generalului Berendei și în acea scrisoare particulară numea pe acest meritos militar, fost ministru de Război, pe acest om de mare valoare, îl numea „câne setos de sânge“.

Scrisoarea s-a descoperit, s-a publicat, dar d-rul Ghelerter n-a fost expulzat, ci a fost numai invitat, în calitate de profesor al unei școli evreiești, să treacă înaintea consiliului de disciplină de la ministerul de Instrucție Publică!

Prin urmare, noi am uitat cazul generalului Berendei, dar d-rul Ghelerter, el, își aduce aminte de răposatul general, pe care-l califică de „câne setos de sânge“ fiindcă voia să smulgă evreimii acest argument pentru a căpăta drepturile cetățenești, care este prezența inutilă și periculoasă a soldaților evrei în oastea noastră.

Am zis inutilă și periculoasă. Și este în adevăr periculoasă din alt punct de vedere.

D-lor, noi în oastea noastră avem pe turcii din Dobrogea. Dar acești turci din Dobrogea fac parte din cea mai minunată rasă supt raportul militar; sânt ostași de care avem nevoie. Turcii aceștia din Dobrogea apoi, într-un război viitor, nu pot să fie întrebuințați decât împotriva unor dușmani care sânt și ai neamului lor. Prin urmare, prezența turcilor în oastea noastră nu are nimic periculos. Dar este ceva periculos să introducem mii de oameni străini în oastea noastră, care să învețe mânuirea armelor, pe care să-i facem să cunoască organizarea armatei românești, pentru a-i scoate întâmplător la o luptă în care noi știm că sufletește ei nu vor fi alături cu noi. Fiindcă ei se cred nedreptățiți, fiindcă au sentimente de ură împotriva noastră. Și nu putem să ținem în oastea noastră acele mii de oameni a căror inimă nu o putem căpăta decât cu prețul jertfirii individualității noastre naționale pe acest teritoriu românesc. (*Aplauze.*)

D-lor, eu nu am intenția de a pune guvernul în încurcătură, n-am nici măcar intenția de a-i pune o întrebare la care nu ar fi poate dispus să răspundă așa cum dorim și cum dorește orice român. Am vrut însă, cu prilejul acestei legi, să ridic din nou o chestie care pentru noi nu trebuie să fie înmormântată niciodată și să îndrumez spiritul public, să îndrumez poate pe acei care sânt chemați a conduce prin legi și cârmuire țara noastră, să-i îndrumez, fie și cu prilejul viitoarei legi de recrutare, către purificarea de elementele străine, care stau pe nedrept în ea, a oștirii noastre și către alcătuirea unei armate românești curat naționale, care singură este în stare să ni apere teritoriul și, în cazul care s-ar prezenta, să ajute și aspirațiile firești ale neamului nostru.

Așa fiind, votez restul legii, mă simt însă împiedecat de a vota articolul I-ii, pentru lipsa lui de precizie. (*Aplauze.*)

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege pentru organizarea armatei. Raportor era C.S. Sturdza. Ministru de Război era generalul Alexandru Averescu.
2. Consulatele străine apar în țările române la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Sunt rezultatul existenței Capitulațiilor, acorduri bilaterale ale Porții Otomane cu Franța, începând din 1532, Veneția (1540), Anglia (1583), Austria (1718). Primul consulat străin, cel rusesc, începe să funcționeze la București în 1781. I-au urmat cel francez (1782), austriac (1783), prusian (1786). Pentru istoricul instituției, până la abolire, cf. I.C. Filitti, *România față cu Capitulațiile Turciei*, publicat în ultim loc de noi în vol. I.C. Filitti, *Opere*, București, 1985, p. 1-39.
3. Generalul Anton Berindei (1828-1899) a fost ministru de Război în 1897.

X

ÎN APĂRARE PERSONALĂ

(10 mart 1908)

În urma insultelor aduse de primul ministru, se dau aceste explicații în ședința de la 10 mart.

Onorată Cameră,

În ședința de vineri mi s-a adus învinuirea că într-o carte germană¹ pe care am scris-o așa fi vorbit împotriva intereselor țării mele pentru a o calomnia iar, pentru a nu fi înțeles de compatrioții mei, am scris în altă limbă. Mi s-a adus învinuirea că în cartea mea mi-am bătut joc de ce avem noi mai scump, de trecutul nostru întreg și, în același timp, mi-aș fi bătut joc și de epoca noastră contimporană, de toate silințele, de toate jertfele care s-au făcut de la 1848 până în momentul de față, pentru a ni da România pe care o avem astăzi.

D-lor, această acuzație mi-a fost adusă de șeful guvernului², mi-a fost adusă de un venerabil octogenar care are autoritatea cuvenită vârstei sale, mi-a fost adusă de un om foarte cult, de cel dintâi numismat al nostru, de un om care are însuși lucrări istorice foarte prețuite, de un om care se bucură de reputația întemeiată de a se ținea în curent cu lucrările cele nouă. Prin urmare, eu așa fi un trădător de neam care, animat de o patimă rea, așa fi căutat să denigrez țara mea și în prezentul și în trecutul ei.

D-lor, îmi închipui că pentru un om de știință, pentru un profesor, nu poate să existe o învinuire mai gravă decât aceasta. Dacă ar învinui cineva pe unul din noi care este avocat că e obișnuit să se înțeleagă și cu o parte și cu alta, pentru ca să le servească pe amândouă sau să nu servească pe nici una, aceasta ar fi cea mai gravă învinuire ce i s-ar putea aduce. Dacă ar învinui cineva pe unul dintre noi care este medic că este obișnuit a-și trata clienții așa ca să li țină boala mai mult, sau să li provoace moartea, ar fi o învinuire care ar atinge onoarea lui.

Pentru mine, ca istoric, ca profesor, nu poate să existe o învinuire mai gravă decât aceea că am întrebuițat cunoștințele mele și ce însușiri voi fi având ca istoriograf pentru a discredita țara mea în străinătate. Aceasta este o acuzație nepotrivită cu onoarea mea. Căci dacă eu, în adevăr, așa fi făcut acest păcat, atunci așa fi nedemn să stau aici, în această Cameră, așa fi dator să plec din mijlocul d-voastră. Căci, d-lor, în această Cameră nu trebuie să fie nici oameni nedemni, nici trădători.

Și dacă d-voastră, d-lor, poate m-ați îngădui, v-aș aduce exemplul deputatului francez Wilson, ginerele președintelui Republicei, Grévy, care a făcut oarecare afaceri cu acordarea de decorații și care, deși n-a fost condamnat, totuși, d-lor, n-a putut găsi loc în Camera franceză; toți se dădeau în lături la venirea lui, și el a fost silit să se retragă din viața politică.

Eu n-am luat cuvântul astăzi, d-lor, pentru a mă întrece în vorbe aspre și în vorbe groase cu nimeni. Sânt încă tânăr și am respectul bătrânețelor și știu că prima datorie a mea este să respect pe un om cu o vrâstă îndoită decât a mea și al cărui rost în desfășurarea evenimentelor contimporane este destul de însemnat ca să iertăm jignirea pe care o poate aduce unuia sau altuia. Eu am venit pentru a apăra reputația mea, care este averea mea cea mai scumpă.

D. Președinte: Domnule deputat, înțeleg să faceți o reclamație. Cred însă că nu este în intenția d-voastră ca să faceți analiza scrierilor d-voastră.

D. N. Iorga: Am luat cuvântul ca să arăt că nu există în cartea mea acele cuvinte insultătoare pentru țara mea.

D. Președinte: Sânteți într-o Adunare politică care nu se poate ocupa cu critica istorică. D-voastră ați fost în dreptul d-voastră de a face o rectificare. Mai departe însă cred că nu trebuie să mergeți, ci să vă mărginiți la această reclamație.

D. N. Iorga: Cred că am dreptul să dovedesc acestei Adunări că nu sânt un om neonorabil, că n-am calomniat, că nu sânt calomniator al țării mele.

D. Președinte: Adunarea are să se ocupe de interesele țării, nu de interesele unei persoane.

D. N. Iorga: D. deputat Culoglu, atacat de un ziar, a fost lăsat să vorbească și să se dezvinovățească înaintea Camerei.

D. Președinte: Lăsați scrierile d-voastră la o parte; cetitorii le vor judeca, iar nu Adunarea.

D. N. Iorga: Acum câțiva ani, d-lor, istoricul Lamprecht, unul dintre cei mai mari istorici ai lumii, mi-a scris rugându-mă să redactez o istorie a românilor pentru cea mai însemnată culegere de istorie universală pe care o are Europa. Această lucrare este începută de Heeren și Uckert și condusă astăzi de Lamprecht însuși. Am primit cu cea mai mare bucurie această ofertă. De nouăzeci de ani nu se scrisese nici o istorie a românilor într-o mare colecție mondială. Am cerut d-lui Lamprecht să-mi dea voie a trata istoria tuturor românilor și, prin urmare, cartea mea este istoria poporului românesc, în cadrele statelor pe care poporul românesc a reușit să le întemeieze. Prin faptul acesta eu cred că am adus un serviciu țării mele, fiindcă românii sânt împărțiți între mai multe stăpâniri, și prin urmare, dacă mi s-a dat voie să îmbrățișez istoria românilor întregă, să o înfățișez astfel ca una singură, cred că am popularizat oarecum în mintea cetitorilor acel gând al României unite pe care îl avem fiecare dintre noi în minte astăzi.

Scriind cartea mea, am tratat firește și despre epoca lui Mihai Viteazul³. Din paginile consacrate epocii lui Mihai Viteazul cred că reiese că nu poate să deie cineva mai multă dovadă de cultul pentru trecutul nostru, de iubirea pentru acel mare erou al nostru decât cum am făcut eu în această lucrare.

Nu mă ocupam pentru întâia oară de Mihai Viteazul. Și în alt rând am vorbit despre dânsul, de trei, patru ori, și în toate dățile nu m-am înfățișat altfel decât cum trebuie să se înfățișeze oricare dintre noi față de acest moment eroic din trecutul românesc. Nu voi ceti mai îndelung, dar onor. Cameră și d. președinte să-mi dea voie să citez câteva cuvinte care sânt o dovadă patentă de iubirea mea pentru marele strămoș.

Căci, d-lor, încă odată, eu nu pot sta ca un om necinstit înaintea d-voastră, ci trebuie să aveți convingerea că sânt un om care-și iubește țara și care merită să aibă un rost în viața acestei țări, ca profesor și ca om politic, prin iubirea față de dânsa și prin acest respect față de trecutul ei.

Iată ce ziceam eu de Mihai Viteazul în cartea mea *Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc*: „Muri astfel cel mai mare dintre luptătorii noștri, în faptul unei zile de duminică, la răsăritul soarelui, de mâna acelor pe care-i dusesese abia la biruință, din porunca unui oaspete pe care-l iertase pentru răul făcut și-l ajutase frățește în lupta credincioasă întru mărirea împăratului. Și trupu-i ciuntit zăcu pe câmpie în această zi de duminică, în tabăra creștină, deasupra căreia se ridica semnul crucii, pentru care se chema că se poartă războaiele.

Se împlinesc trei sute de ani de la această nelegiuire.

A-l uita pe dânsul, acum și în totdeauna, ar fi să ne uităm pe noi înșine, să părăsim menirea noastră. Să-l avem înainte de câte ori gândul ni se înalță mai sus de nevoile mici ale zilei ce trece și caută să zărească în depărtările viitorului. Să aducem însă sufletului său darul muncii noastre cinstite și folositoare. Căci pe aceste două temelii se sprijină mărirea trainică a unui neam, amintirea totdeauna vie a trecutului și conștiința datoriei, îndeplinite de toți și în fiecare clipă“.

Acestea sânt cuvintele unui calomniator al lui Mihai Viteazul...

D. V. G. Morșun, ministrul Lucrărilor Publice: De ce nu cetiți pasagiul unde faceți comparație între Basta și Mihai Viteazul?

D. N. Iorga, depunând o broșură pe banca ministerială: Broșura, d-le ministru, o aveți acum la d-voastră; puteți să o cetiți.

O voce: Cetiți d-voastră pasagiul acela.

D. N. Iorga: Apoi dacă nu există!

D. V. G. Morșun, ministrul Lucrărilor Publice: Acel pasagiu există.

D. N. Iorga: Nu există.

D. I. Bianu: Pasagiul din articolul despre Bălcescu⁴...

D. N. Iorga: D-le deputat Bianu...

D. Președinte: D-le deputat Iorga, v-am îngăduit să faceți digresiune. Cred că veți aprecia discrețiunea care o pun pentru a vă ruga să nu pierdeți timpul prețios al Camerei, necesar intereselor țării. /A doua zi chiar, Camera a ținut o ședință de un ceas numai/.

D. N. Iorga: Dar am fost întrerupt, înțelegeți, și am fost dator să răspund.

Mi se amintește o altă scriere a mea, un articol asupra lui Bălcescu. În acest articol am deosebit în cariera lui Mihai Viteazul trei epoci: Jntâi epoca din tinereță, când caută un tron care i se cuvine, al doilea, o epocă de luptă în care el are o țară și o armată care e a lui. Și este o a treia epocă, aceea când nenorocirea îl face să-și piardă țara, să-și piardă armata și când împăratul german îl întrebuițează ca general fără armată împotriva dușmanilor săi...

D. Președinte: D-le Iorga, v-am făcut o rugăciune, nu voiți să țineți sama de dânsa? Atunci reintru în rolul meu de președinte și vă anunț...

D. N. Iorga: Că voiți să-mi luați cuvântul?

D. Președinte: Vă rog să binevoiți, conform cu regulamentul, să vă mărginiți explicația d-voastră, căci de unde nu, nu vă voi putea îngădui să continuați.

D. N. Iorga: D-le președinte, am declarat că voi fi cât se poate de scurt și vă rog să întrebați Camera dacă îngăduie...

D. Președinte: Voi fi silit să recurg la regulament, dacă nu ascultați de rugăciunea pe care o fac.

D. N. Iorga: Am mai spus că în această din urmă fază a vieții lui Mihai Viteazul, când nenorocirea îi luase toate, el a fost adus, prin situația lui, și nu prin caracterul lui, a fi un condottiere, adecă un conducător de armată străină, luptând pentru alte scopuri decât ale lui.

D. Președinte: D-le Iorga, pentru a doua oară vă fac invitare să părăsiți aceste digresii străine de lucrările Adunării.

D. N. Iorga: Nu sânt străine, pentru că ele constituie îndreptățirea mea.

D. Președinte: D-le Iorga, vă fac cunoscut că dacă nici de astă dată...

D. N. Iorga: Vă rog să consultați Camera.

D. Președinte: Vă rog încă odată să ascultați de rugăciunea ce v-am făcut că dacă nu, voi consulta Adunarea...

D. N. Iorga: Vă rog să consultați Camera.

[*D. M. Pherekyde, președintele, „a constatat“ că vorbitorul nu poate continua.*]

NOTE

1. *Geschichte des Rumanischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, Gotha, 1905, în colecția *Geschichte der Europaeischen Staaten*. În 1922 a apărut traducerea românească, datorată Otiliei Teodoru Ionescu (Enache), la Tip. Cultura neamului românesc, vol. 1, Buc. Vol. II-IV au apărut între 1925 și 1928 la Vălenii de Munte. O nouă ediție am publicat noi la Editura Enciclopedică, Buc., 1985.
2. D. A. Sturdza.
3. Despre eroul de la Călugăreni N.I. a conferențiat la Ateneul Român, în 1895 (*Basta și Mihai Viteazul*). Apoi a scris: *Documente nouă, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, Buc., 1898; *Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul, în amintirea celor săvârșite acum 300 de ani*, Buc., 1900; *Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc*, Buc., 1901; *Acte relative la războaiele și cuceririle lui Mihai Viteazul*, Buc., 1903; *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul ca întemeietori ai bisericii românilor din Ardeal*, Buc., 1904. În continuare, v. Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. Biobibliografie*, Buc., 1976.
4. Primul articol al lui N.I. despre N. Bălcescu a apărut în *Schițe din literatura română*, Iași, 1892.

XI

ÎN CHESTIA RESPONSABILITĂȚII COLECTIVE A COMUNELOR

(17 mart 1908)

Un Ministeriu liberal cutează să primească măsura care, ar fi infamă, dacă n-ar fi explicabilă, prin care o comună întregă va plăti pentru orice turburare de pace, orice pagubă adusă pe teritoriul ei.

Onorată Cameră,

Articolul 138, care ni se înfățișează acum, este un lucru foarte vechi, deși face parte dintr-o lege nouă¹. Este străvechiu în ceea ce privește datina și este nou numai în ceea ce privește forma legislativă ce i se dă. Este, știți, un articol care a fost introdus de Senat, pe care d. ministru l-a primit, și cred că pot spune că nu l-a primit cu o deosebită bucurie, căci nu se poate să-l fi primit cu o deosebită bucurie, și aș fi foarte bucuros dacă și d. ministru ar consimți ca acest articol să fie lăsat la o parte, împreună cu articolul următor care se ține de dânsul. Secția din care eu fac parte l-a și răspins.

Articolul acesta cuprinde responsabilitatea solidară bănească a comunelor în caz de atentat împotriva proprietății, atunci când e atacată de o „ceată“.

Ce este o „ceată“? Nu ni spune legea, iar dicționarul Academiei nu știu dacă va merge până la litera C, cum n-a mers nici data dintâi.

O voce: Ești membru al Academiei!

D. N. Iorga: Nu sânt membru activ al Academiei. Și, prin urmare, se poate să nu ajungem nici data asta până la litera C, și astfel să nu știm niciodată ce înseamnă „ceata“ care, făcând un atentat împotriva proprietății, sătenii, proprietarii mijlocii și chiar proprietarii mari care ar fi pe teritoriul comunei să trebuiască a plăti daune pentru acel atentat.

D-lor, așa ceva s-a hotărât acum 900 de ani în Anglia, la 1066, când Anglia fusese cucerită, când veniseră normanzii și supuseseră pe anglo-saxoni și când supușii omorau pe cuceritori. Atunci cuceritorii au stabilit această răspundere solidară pentru crimele făcute în paguba lor.

Și, d-lor, toată lumea este de acord în a recunoaște că această măsură a fost o măsură atroce.

Mai departe, și în țară la noi obiceiurile acestea au existat. Adecă dacă se întâmpla să se găsească un mort pe teritoriul unui sat, atunci toți locuitorii trebuiau să plătească mortul. Așa încât era o deosebită dibăcie în a face rău unui sat, să arunci un mort pe teritoriul lui. Dacă se întâmpla că-și frângea picioarele un cal pe teritoriul unui sat și nu se găsea acel care făcuse groapa în

care calul și-a fost frânt piciorul, atunci satul întreg trebuia să plătească. Un negustor era păgubit pe teritoriul unui sat, atunci din dajdea satului acelaia se lua o parte și se dădea negustorului păgubit.

Va să zică acestea erau obiceiuri prin veacul al XVI-lea și al XVII-lea.

Sânt vreo două sute de ani de când am scăpat de o lege cu un astfel de caracter, de un obicei care să aibă caracterul acesta pe care-l întâlnim în noua lege. În veacurile al XVI-lea, al XVII-lea se înțelege însă de ce putea să existe un astfel de obicei judecătoresc. Pentru că atunci nu exista statul, pentru că statul nu avea mijlocul de a face el ceea ce se pune în spinarea biete comune.

Și, când nu era încă statul, se înțelege foarte bine cum puteau să existe astfel de datine și aiurea, în veacul de mijloc apusean. Căci acolo exista o rasă cuceritoare și o rasă cucerită, care se urau de moarte și își făceau tot răul cu putință, iar ceea ce am numi astăzi statul era reprezentat de clasa cuceritoare. Atunci înțelegem foarte bine sentimentul de ură, de răzbunare care inspira legislaturile acestea, care inspira, în cazul nostru special, legislatura engleză.

Dar eu nu știu că în această țară să existe cuceritori și cucerțiți. A fost un nenorocit război civil, anul trecut. Dar această nenorocire nu dă drepturi de cucerire nimănui. Clasa stăpânitoare nu a devenit cu aceasta clasă stăpânitoare, prin dreptul de cucerire, a unui popor învins.

Închipuiți-vă, d-lor, că măsura aceasta se aplică. Dacă nu se va aplica, precum cred mulți, care zic să o lăsăm, căci n-are să fie aplicată, ci este făcută numai ca să sperie oamenii, dar noi nu sântem doar în faza aceea a legislaturii noastre în care să se poată pune sperietori de acestea!

O voce: Nici nu se sperie.

D. N. Iorga: Și cum mi se zice foarte bine, oamenii nu se sperie de altceva, necum să se sperie de un articol de lege; nu se vor speria deci nici de acesta.

Dacă se aplică aceste două articole din lege, vă puteți închipui ce consecințe pot să aibă. Să zicem că un arendaș evreu a pierdut un capital mic pus în vederea unui faliment mare. Un astfel de arendaș strâmtorat într-un asemenea moment, se știe că în asemenea momente speculatorii fără conștiință dau foc ca să păgubească societatea de asigurare, pune pe cineva să dea foc unei șire de paie, aduce martori și, mai cu samă dacă informatorii sânt de aceeași rasă, aduce martori care spun că o ceată, o companie de 50 de tilhiroși a dat foc acolo. Cine plătește? Trebuie să plătească ea, comuna.

Ce însemnează însă comuna? Se zice că acest articol este luat din legea franceză. Aș voi să știu, legea franceză aceasta din ce an este și supt presiunea căror împrejurări au fost hotărâte aceste măsuri. Dar însemnează același lucru comuna noastră și comuna franceză? Apoi, d-lor, comuna franceză este compusă dintr-o singură așezare, în care casele sânt lipite, în care stradele sânt largi. Ce însemnează, d-lor, acum comuna noastră? Un număr de sate, de multe ori și un număr de cătune, răspândite pe o mare întindere de pământ, o comună care de multe ori n-are cu ce să-și plătească păzitorul de ogoare, un

„garde champêtre“. Și comuna aceasta are dreptul de a dovedi că s-au luat toate măsurile pentru a nu se comite nici un atentat contra proprietarului!.. Aceasta îmi aduce aminte cunoscuta vorbă a unui francez spiritual care spunea că, dacă l-ar acuza cineva că a furat turnurile de la Notre Dame, cel dintâi lucru pe care l-ar face ar fi să ia fuga, înainte de a dovedi că n-a luat turnurile de la Notre Dame ca să și le bage în buzunar.

Sânt într-o comună românească oameni buni, dar sânt și oameni răi. Să zicem un cătun de hoți de cai, care nu se pot doar distruge unul câte unul și care pot să străbată comuna și să aducă neconținut pagube proprietarilor.

Comuna, având un teritoriu foarte întins, fiind compusă din fel de fel de oameni, mijlocul de a împiedeca aceste fapte rele nu poate să-l aibă. Mijlocul de a dovedi că ea, comuna, n-a luat măsuri vă închipuiți cât este de ușor de găsit. Și așa se poate întâmpla ca o comună întreagă să fie condamnată pe nedrept a plăti o pagubă a cărui origine rămâne îndoielnică, nehotărâtă.

Dacă într-o comună ca aceasta se va întâmpla acum o răscoală, dacă unii vor da foc sau vor săvârși alte ticăloșii, vina nu va fi numai a lor, ci o vor împărți vina aceasta cu articolul de lege. Adecă cu persoanele care l-au introdus în legislația noastră și de care declar, ca deputat chemat a vota legea, că mă desolidarizez cu desăvârșire.

D-lor, de la începutul acestei sesiuni parlamentare votăm legi, dintre care unele sânt bune și au drept scop îndreptarea stării de lucruri actuale. Dacă aceste legi sânt bune și credeți că vor săvârși o operă de dreptate, aceasta înseamnă că oamenii se vor îndruma spre bine pe această cale. Și nu trebuie să facem un amestec curios între măsuri care contribuie să se dea dreptate și acelea de persecuție, cum este aceasta și precum va fi legea care va veni în curând înaintea noastră, a celor 6.000 de jandarmi care este vorba să se așeze în țara românească.

Să facem dreptate unor oameni care sânt de aceeași rasă cu noi și cu care trebuie să ne simțim solidari și să nu pornim pe calea cuceritorilor, pe care ar adopta-o cine știe ce străini, ruși sau austrieci, strângând de gât pe săteni.

Nu pot să mă hotărâsc deci a merge pe calea din urmă, eu care am votat, cu d-voastră, legi ce îndemnau pe calea cea dintâi. Nu rog, n-am acest drept aici, unde n-am nici o putere, dar fac apel la conștiința deputaților democrați din această Cameră ca să nu voteze aceste articole².

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege cu privire la modificarea legii de organizare a comunelor rurale și administrarea plășilor. Raportor era I. Stănculeanu.
2. Proiectul s-a votat cu 74 voturi pentru și 3 împotriva.

XII

LA LEGEA JANDARMERIEI RURALE

(18 mart 1908)

Pentru a da țării liniștea și proprietarilor mari asigurarea că nici un vânt nu-i mai bate, ministrul de Interne liberal prezintă Camerei legea filantropică a jandarmeriei, care nu face alt ceva decât îndoiește numărul tiranilor de sate.

Onorată Cameră,

Iau cuvântul la legea jandarmeriei¹ ca să manifest o părere izolată, știu foarte bine că este izolată, însă țin foarte mult să se știe că la votarea legii jandarmeriei celei nouă s-a ridicat măcar un singur glas ca să arate caracterul acestei jandarmerii și să protesteze împotriva ei.

O lege a jandarmeriei care să crească numărul jandarmilor existenți și să li crească și atribuțiile, se propune, se votează într-o țară atunci când numărul crimelor se înmulțește într-un chip îngrijitor.

Așa s-a întâmplat, de pildă, în Bosnia și Herțegovina. Când austriecii au luat în stăpânire Bosnia și Herțegovina, au găsit banditismul în floare, și atunci s-au luat măsuri pentru a aduce liniște în țară cu ajutorul jandarmilor și, printr-o muncă de câțiva ani de zile, făcându-se peste tot locul posturi de jandarmi legate telefonic, s-a ajuns a se potoli Bosnia și Herțegovina. Iarăși s-a crescut numărul jandarmilor în Italia de sud. Atunci când s-a alcătuit regatul de astăzi al Italiei, sudul era bântuit de bandiți și s-a întemeiat deci o jandarmerie puternică, pentru fostul regat de Neapole.

Ei bine, de câte ori s-a întemeiat o astfel de jandarmerie, s-au avut în vedere două lucruri, jandarmii să nu fie mulți și să fie foarte bine pregătiți și foarte bine plătiți.

Iată, Italia este, desigur, o țară care are relativ un număr mic de jandarmi.

D. ministru I. Brătianu: Tocmai cei mai mulți.

D. N. Iorga: Vorbesc de acei care se numesc carabinieri. Căci sânt două feluri de jandarmi, cei adevărați sânt carabinierii. Și să se noteze că Italia este țara clasică a banditismului. Pe urmă, în alte țări, în Bosnia și Herțegovina, ca și aiurea, s-a căutat să fie jandarmi puțini și buni.

Există însă un număr de state în Europa, în care sânt jandarmi mulți și răi. Țările acestea sânt din cele în care o populație supusă este stăpânită, este ținută în frâu, tiranic, de o clasă stăpânitoare cu caracter național sau cu caracter social sau economic. Așa este în Ungaria și în Austria.

Austria și Ungaria sânt țări polițienești; oamenii nu sânt legați între dânșii prin interese superioare de solidaritate națională. Nu poate să fie vorba de o viață morală unică, care să unească pe toată lumea și de aceea în Austro-Ungaria este numărul cel mare al jandarmilor. Jandarmii sânt temelia statului austriac vechi și jandarmii sânt și temelia regimului actual de stăpânire în Ungaria.

Jandarmii aceștia se iau din armată, dintr-o armată în care, trebuie să spunem, se bate mai puțin și se respectă mai mult demnitatea omenească decât în armata noastră. Cu puteri foarte întinse, știe toată lumea la ce se întrebuițează de obicei jandarmii din Austro-Ungaria.

În Ungaria ei se întrebuițează întâi pentru a ajunge mai lesne la falsificarea alegerilor. Jandarmii unguri au menirea aceea de a împiedeca pe cetățeni să-și exercite dreptul de alegere. Apoi ei sânt provocatori de turburări; se aduc anume pentru a stârni ceartă și pe urmă să intervină ca să spintece pe oameni cu baioneta sau să tragă salve de pușcă într-înșii. Iată două misiuni foarte frumoase ale jandarmilor unguri.

O a treia misiune este să facă spionaj politic. Mi s-a întâmplat și mie în călătoriile pe care le-am făcut în Țara Făgărașului să fiu spionat de jandarmii aceștia, care veniau noaptea cu pălăriile pe cap în casa omului, de ofensau deopotrivă și pe mosafirul nevinovat și pe gazda respectată în comună.

Iată la ce se întrebuițează jandarmeria în Ungaria. În același fel, dar într-o măsură mai mică, lucrează și jandarmul din Austria.

Acolo, în Austro-Ungaria, jandarmul este menit să țină în frâu o populație nemulțămîtă; unei populații nemulțămite căreia nu i se face dreptate i se pune în coastă jandarmul ca să o țină în frâu.

D-lor, legea jandarmeriei la noi a fost propusă întâi de un guvern conservator, în vremea aceea când conservatorii reprezentau datinile trecutului. N-a fost o jandarmerie pentru hoți, ci ea venia din teama clasei dominante față de clasa supusă. Liberalii au combătut atunci jandarmeria.

După un timp, se pare însă că sentimentele lor s-au schimbat și acum Guvernul liberal vine și propune creșterea jandarmeriei până la o cifră cu desăvârșire în disproporție cu mijloacele noastre bănești și cu împrejurările de la noi. Căci mi se pare că după legea aceasta vom avea jumătate din numărul jandarmilor pe care-i are Austria și Ungaria, unde mii de jandarmi sânt puși pentru a asigura sentimentele bune ale populației de la sate.

D-lor, jandarmii cei vechi și-au făcut proba cu ocazia ultimelor răscoale. Jandarmii aceștia n-au știut nimic de pregătirea răscoalelor, ei n-au avut curajul să se lupte cu răsculații. Știți cu toții cazul locotenentului Nițulescu; în satul unde acest ofițer a fost omorât, jandarmii s-au ascuns și a trebuit să vină trupa, care nici ea nu și-a făcut datoria. Prin urmare, din aceste răscoale se poate vedea de câtă bărbăție au dat dovadă jandarmii noștri. Când însă s-a mântuit cu răscoalele într-un loc, când au venit trupele și au împușcat, au înspăimântat, au venit și jandarmii, care până atunci fugiseră, și au săvârșit faptele cele mai caracteristic asiatice. Astfel sânt locuri în care jandarmii au întins pe oameni, unii îi țineau de cap și alții de picioare, pe când alții, iarăși, îi călcau cu călcâiele, sau alții aveau misiunea de a li da un număr de bețe fixat, pe lângă care bunul jandarm adăugia și câteva de la dânsul.

Dacă s-ar ști împrejurările în care jandarmii au răzbunat clasa stăpânitoare de pagubele răscoalelor țărănești, am fi puși alături de unguri, într-un articol tot atât de strașnic ca acel pe care Bjoernson² l-a consacrat, acum câteva zile, în revista „März”, jandarmilor din Ungaria. El cita trei-patru cazuri, și la noi, cu puțină bunăvoință, s-ar putea găsi trei-patru sute de cazuri de barbarie asiatică și africană, săvârșite cu ocazia răscoalelor de către jandarmii care nu avuseră curajul să stea în fața răsculaților când puteau să se lupte, dar își răzbunau asupra lor, când aceștia erau trântiți la pământ.

Acești jandarmi noi însă vor fi ei mai buni decât cei vechi? Răspund lămurit că nu. Nu putem găsi atâtea mii de oameni cu respect de lege și demnitate omenească și cu însușirile superioare care trebuie unor păzitori ai ordinii publice în țară. Nu vom avea nici ofițeri buni. Pentru ca să tragem din oaste ofițeri de jandarmi cum se cade, ar trebui să li se ofere avantajii cu mult mai mari decât cele oferite prin acest proiect de lege. Din oaste se vor duce ofițeri mediocri, iar soldații vor fi de aceeași cultură, de aceeași vitejie și de aceeași furie în a lovi pe omul fără apărare, cum erau jandarmii cei vechi.

Vom avea o sumedenie de jandarmi, doi, trei de comună, care vor face într-o măsură mai mare ceea ce au făcut înaintașii lor.

Dar poporul nostru nu este criminal, sângeros, răzbunător, ci este cuminte, foarte înțelept, cum a fost totdeauna. Dacă este vorba să-l potolim, avem alte mijloace decât a mări jandarmeria până la o cifră fabuloasă.

Ori, dacă este altfel, atunci să generalizăm, să statificăm instituția turcilor de pe moșiile particulare, să tocim din străinătate un număr de turci sălbateci, de care desigur se va teme lumea mai mult decât de jandarmii noștri, chiar împodobiți cu însușirile pe care li le cunoașteți!

Un asemenea proiect de lege, într-un asemenea moment nu ni trebuie.

D-lor deputați, eu știu bine că sânt singurul care voi vota împotriva acestei legi, dar îmi fac o datorie față de neamul acesta nenorocit și față de țara aceasta care nu-și mai află odată dreptatea ei definitivă, votând împotriva legii.

[D. ministru Brătianu a declarat că, fiind bun poporul, urmează ca și jandarmii să fie buni, că Italia are 30.000 de jandarmi și că ar fi criminal guvernul care n-ar îmbogăți țara cu jandarmi. (Aplauze dese, uneori prelungite). Au fost numai două voturi contra³].

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege pentru modificarea legii asupra jandarmeriei rurale.
2. Bjoernstjerne Martinius Bjornson (1832-1910), ziarist, poet, dramaturg, orator și agitator politic norvegian.
3. Ionel Brătianu, ministrul de Interne, i-a replicat lui N.I., după ce acesta se plânsese că, ducându-se pentru cercetări științifice în Transilvania, fusese urmărit îndeaproape de jandarmii de acolo: „Eu îl găsesc un fapt foarte meritoriu și aș dori ca toți străinii care se vântură acum în țară să fie tot astfel priveghiați”. Istoricul se supăraseră, amintește ministrul, când D.A. Sturdza i-a zis „omul fără răspundere”; or, trebuie „ordine și reforme, nici o reformă fără ordine”. Legea a fost votată cu 61 de voturi pentru și 3 împotriva.

XIII

LA LEGEA TRUSTURILOR

(24 mart 1908)

(*Legea care a zăbovit mai mult*)

D. N. Iorga: D-le președinte, eu vorbesc pentru lege¹ în esența ei. Oratorul care m-a precedat a vorbit și el pentru lege în principiu. Doresc să aud pe cineva contra. Argumentele mele se poate să nu intereseze pe cineva care ar vorbi contra, dar pe mine m-ar interesa foarte mult argumentele cui ar vorbi contra.

D. Președinte: Dacă binevoii a suscita, a inventa pe cineva.

D. N. Iorga: Nu este nimeni care să voiască a vorbi contra? Atunci voi vorbi eu pentru.

Legea aceasta, d-lor, vine cam târziu. Îmi pare bine însă că vine măcar acum. D-lor, dacă legea aceasta, așa numită a trusturilor, care poate nu este bine numită a trusturilor, pentru că aici nu este vorba de trusturi caracterizate, ci e o operă de cotropire și de exploatare nerușinată a unei întregi populații, dacă legea aceasta n-ar fi venit în această sesiune, s-ar fi acreditat un zgomot curios, care a circulat o bucată de vreme, că anumite legi nu se pot prezenta de nici un guvern românesc, că sânt în țara aceasta asociații nerecunoscute, dar destul de puternice, pentru a împiedeca pe un guvern românesc de a face opere eminentemente patriotice.

A fost, d-lor, într-adevăr, necesitate ca această părere să nu se acrediteze, și foarte bine s-a făcut că legea aceasta a trusturilor se prezintă, deși târziu, deși la capătul sesiunii, totuși în această sesiune. Și este bine că s-a prezentat după acea ciudată măsură care impune unei comune întregi sarcina de a despăgubi pentru daunele aduse proprietarului, și este bine că se prezintă după acea nenorocită lege a jandarmeriei², pentru că altfel s-ar putea crede că se pune la dispoziția stăpânitorilor de pământ din Moldova de sus jandarmeria cea nouă, că li se ușurează sarcina de exploatare prin măsura de răspundere solidară a comunei și că, prin urmare, din răscoalele pe care ei în rândul întâi le-au provocat, prin lăcomia, prin setea de exploatare, prin păcatele lor nouă și vechi, că din acele răscoale ei n-au să se aleagă cu nici o pagubă ci, dimpotrivă, au să se aleagă cu foloase, au să se aleagă cu anumite dispoziții, care li permit și mai mult exploatarea, au să se aleagă cu jandarmeria care li apără sistemul special și cu această lege de solidaritate comunală care li îngăduie să scape de anumite greutăți financiare. Căci, fiind un foc, Dumnezeu știe cum, comuna despăgubește pe acela care știe originea focului mai bine decât toți aceea asupra cărora a căzut vina.

Și-mi pare bine, d-lor, că legea aceasta a trusturilor, fiindcă așa se zice de obicei, fără să fie, cum am mai spus, un trust caracterizat, fără să fie asemenea cu trusturile industriale, cu trusturile din America, îmi pare bine că legea aceasta în contra asociației de stricare a gospodăriei în Moldova, în contra asociației de secătuire a pământului din această parte a țării, a asociației care pare a-și fi luat drept sarcină să păcătoșească rasa românească în nbrdul Moldovei, îmi pare bine că legea aceasta vine după declarația făcută, sâmbătă, de un domn ministru, că toate cartelurile sânt bune. S-a făcut de doi oratori și de un ministru declarația că toate cartelurile sânt bune, că ele regulează prețurile și că ultima margene a cartelurilor e doar felul în care cutare articol se prezintă față de tariful vamal.

Ar fi fost prea mult dacă, după apărarea cartelelor, de care suferim până și în domeniul culturii naționale, prin neîngăduita scumpire a prețului hârtiei, după apărarea cartelului sticlăriei, în privința căruia se anunțase o interpelare și s-a răspuns la acea interpelare înainte de a fi dezvoltată de d. Șmelț, n-ar fi venit legea trusturilor. După această recunoaștere a folosului cartelelor e și mai binevenit încă acest proiect de lege al trusturilor.

Proiectul e bun. Oricare dintre noi simte, nu numai în cugetarea sa, dar și în inima sa legătura firească ce se cade să existe între oamenii de același neam, oricare dintre noi e în stare a simți interesele naționale va spune că această lege este bună.

Acum, că unii au să obiecteze că legea se putea prezenta și mai bine, că poate să fie îmbunătățită în amănunte, aceasta este secundar.

Desigur că oamenii competenți vor prezenta observațiile lor. Însă legea este bună; ea vine la vremea ei și e menită să înlăture acea scandaloaasă situație economică, agrară care se întâlnește în nordul Moldovei.

Și nu cred că va fi atacată legea aceasta în principiile ei căci, slavă Domnului, a trecut vremea când Mochi Fișer trimetea reprezentanți în Parlament.

Deci, în principiile ei, legea nu poate fi atacată; dacă va fi atacată, va fi numai în anumite puncte. De exemplu, și eu aș fi dorit pe alocurea mai mult decât prevede această lege. Aș fi dorit să nu fie termenul acela de doi ani, în care să se mai păstreze o situație anormală și nenorocită în nordul Moldovei, termen de doi ani care nouă ni se pare prea scurt, dar care bieților oameni de acolo li se poate părea prea lung.

Aș fi dorit, iarăși, ca împreună cu această lege să se fi prezentat o alta, sau să se fi adus la legea comunală o schimbare, la art. 5, care să îngreueze condițiile primirii străinilor în comunele rurale. Fiindcă vor rămânea evreii în Moldova de sus; toți Justerii, toți Fișerii și ceilalți vor rămânea la câte o singură moșie, la un teritoriu mai restrâns pentru fiecare, ei însă laolaltă vor

avea o parte foarte însemnată din teritoriul românesc și după această lege. Lăsându-se în grija consiliilor comunale sarcina aceasta foarte importantă a primirii străinilor în comună, lor, unor bieți țărani care nu-și dau seamă de ce votează și care sânt bucuroși să vadă că se închiriază cu preț bun casele lor din comună, nedându-se, deci, această sarcină de a se permite străinilor să locuiască într-o comună altcuiva, unui organ administrativ sau de stat, superior, care să înțeleagă că din ciocnirea între civilizația cu totul inferioară a țăranului nostru și din civilizația, oricum superioară, deși reprezentată într-o formă carecaturală de evrei, din aceasta numai binele săteanului nu poate să iasă, căci această ciocnire este în sine însăși un izvor de nenorocire.

Va să zică mi-ar fi plăcut să se fi schimbat articolul 5 din Legea comunală în așa fel ca satele noastre să nu mai fie copleșite de evreime, care va rămânea în satele acestea, în condiții ceva mai rele, este adevărat, și după votarea legii trusturilor. Se poate aduce iarăși argumentul acesta că, vrând cineva să smulgă, să scoată pământul Moldovei din robia lui Israel, ajunge să lovească, neputându-se face o lege anume pentru aceea, să lovească în arendașii din țara românească, care pot să fie simpatici unora sau altora, dintr-un punct de vedere sau dintr-altul și care, în unele cazuri, pot să fie foarte buni gospodari. Mi se pare însă că acum este un timp de jertfe; prin urmare, să jertfească fiecare pentru ca țara aceasta să devină capabilă de a trăi cu siguranță, în adevărată armonie socială. Deci, precum odinioară au jertfit funcționarii, reduși să trăiască viața lor îngustă de astăzi, tot așa pot să mai facă un sacrificiu, pe lângă sacrificiile făcute cu atât patriotism, și aceea care joacă un rol însemnat în arendașia noastră românească.

În rezumat, mi se pare că această lege nu poate să fie atacată în principiul ei, nu de un om care cugetă drept, dar de un om care simte drept, și noi avem în acest moment suprema datorie de a simți drept, de a ne arăta vrednici de momentul istoric în care ne aflăm; iar cât privește obiecțiile care se pot aduce în ceea ce privește amănunțele, și așa și așa, de acei oameni care și prin profesia lor sânt deprinși a judeca un lucru și așa și așa, nu sânt chemat să discut aceste obiecții. Deși se poate ca ele pot să fie întemeiate în parte, în nici un caz ele nu pot să jighească economia legii.

Închei cu următoarea declarație: La noi este obiceiul, din partea acelor care nu fac parte din majoritatea unei Camere, din prietenii unui guvern, să ureze ca legile cele bune să nu se aplice și cele rele să se aplice, pentru ca guvernul și partidul pe care-l reprezintă să iasă compromis.

D-lor, eu, care nu reprezint un interes de gașcă sau un interes de asociație, mai mare sau mai mică, interesată la exercitarea sau cucerirea puterii, eu doresc ca măsurile rele ale guvernului, cum este legea jandarmeriei, sau cum este măsura responsabilității colective a comunelor,

sau cum sânt altele, căci și în celelalte legi sânt părți rele, ca legile și măsurile acelea să nu se aplice, iar măsuri atât de bune ca acelea prevăzute în legea trusturilor să se aplice, pentru a contribui să redea economicește Moldova de sus neamului românesc. (Aplauze.)

După propunerea d-lui prim-ministru Sturdza, legea se va aplica peste patru ani, deci de guvernul partidelor care au declarat că n-o vor aplica.

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege pentru mărginirea dreptului de a ține moșii în arendă. Raportor fusese I.G. Duca. Intervenția lui N.I. nu s-a publicat în *Dezbaterile parlamentare*.
2. V. supra

La începutul sesiunii parlamentare 1908-1909, Ion Bianu îl interpelează pe ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor pentru scandalul din cancelaria Universității, „unde doi profesori universitari s-au bătut, de față fiind și alți profesori și o mulțime de studenți”. N.I., implicat în incident, a replicat: „O să vorbesc atunci”.

XIV

**POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI.
LA RĂSPUNSUL LA MESAGIU**

(5 decembrie 1908)

Camerele se deschid într-o atmosferă nelămurită. Bătrânul prim-ministru e bolnav, chestia moștenirii lui se va hotărî îndată, trecându-se peste orice considerații de pietate și de cuviință. Clădirea Camerei nu e gata nici ea și deputații lucrează în sala Senatului, care e Aula Universității. Tinerii liberali caută să se afirme și unul din conducătorii lor, d. C. Stere, redactează răspunsul la Mesagiu, pe care-l cetește cu tonul unui revoluționar biruitor.

În toată țara, față de noile atacuri ungurești și de pasivitatea Vienei, se începe o mișcare împotriva politicii externe a României, care se îndreaptă după interesele Austro-Ungariei.

Liga Culturală ține o mare întrunire la București. În toate centrele României politicienii chiar demonstrează pentru o nouă orientare. Takiștii exploatează chestia. Românii din Ungaria își exprimă bucuria pentru interesul ce se arată în sfârșit suferinșilor lor.

Până ce o vorbă hotărâtoare de sus impune păstrarea vechilor linii ale politicii noastre exterioare, Ministeriul se ferește a da cea mai mică satisfacție opiniei publice, cu drept cuvânt emoționată.

Onorată Adunare,

Puține mesagii au fost așteptate cu atâta nerăbdare și emoție ca Mesagiul¹ din anul acesta. Nerăbdarea și emoția aceasta o aveau și cercurile obișnuite a face politică la noi, cercuri care de obicei sânt cam sceptice, pentru motive pe care nu mai e nevoie să le mai spunem. Se așteptau însă cu nerăbdare și emoție cuvintele pe care era să le pronunțe în Parlamentul român, în aceste împrejurări așa de normale și cu toate acestea așa de extraordinare, regele României, se așteptau cuvintele acestea cu nerăbdare și emoție și de alții, de acele straturi sociale care până ieri nu se interesau de politică, care lăsau a se face politica prin ele, dar nu pentru scopurile lor, și care strate sociale, de o bucată de vreme, înțeleg să influențeze viața politică.

Campania de întruniri publice ținută cu privire la politica externă a României, de la un capăt al țării la celălalt, arată că și lumea vrea să vorbească, că și lumea vrea să-și arate voința și, așa fiind lucrurile, se aștepta cu nerăbdare și mare emoție de aceste straturi largi, cuvintele ce se vor spune la deschiderea Parlamentului nostru.

Dar mai erau și alții care așteptau aceste cuvinte: români nu din România, români care n-au dreptul de a face politică împreună cu noi, dar care au dreptul de a urmări cu interes dureros ceea ce se petrece la noi în țară, ceea ce se spune și se hotărăște la noi în țară, atunci când ei se luptă pentru viață și moarte pe alt pământ românesc, care nu se află în hotarele statului român. Cu emoție dureroasă așteptau acești români de aiurea să audă ce se va spune din gura regală, deși din redacție ministerială, la deschiderea Parlamentului român. Și chiar afară din românime, care e mult mai mare și mult mai trainică și sfântă decât România, în Europa turburată de împrejurările atât de normale pe care le constată Mesagiul, se urmăria, cu destul interes și oarecare emoție, deschiderea Parlamentului nostru; se aștepta deschiderea Parlamentului românesc ca să se vadă până unde merge răbdarea acestui popor răbdător și bunătatea blajină a acestui popor, care este al tuturor bunătăților blajine, și nu numai al tuturor suferințelor.

În anumite cercuri deschiderea Parlamentului, cuvintele Mesagiului regal, cuvintele Adresei provocate de Mesagiul regal, erau așteptate iarăși cu interes, dintr-un motiv mai puțin însemnat, dar mai viu în anumite cercuri. Anume, se știa că data aceasta, în coabitarea uneori cam silită, a liberalilor bătrâni cu liberalii tineri, fiecare reprezentând altă generație, cu alte deprinderi de cugetare și alte aspirații, că în această coabitare, după ce tonul îl dăduseră liberalii bătrâni, de data aceasta se va auzi destul de răspicat și glasul liberalilor tineri. Și aceasta, atât în alcătuirea Mesagiului, cât și în răspunsul² la Mesagiu. Credem că nu este nimeni care să fi auzit Mesagiul, care să fi auzit și acele frumoase cuvinte pe care d. Stere le întrebuițează pentru a parafraza cu ceva mai multă îndrăzneală decât de obicei Mesagiul regal, nu este nimeni care să declare că este satisfăcut, fie de textul Mesagiului, de cele ce se cuprind în el ca făgăduieli de reforme, fie de ce se lasă a se înțelege în comentariile Adresei, care strâng destul de aproape textul Mesagiului.

Pentru că răspunsul la Mesagiu, deși este redactat în acea neobișnuit de frumoasă formă literară, face mai multă onoare talentului literar decât energiei politice a d-lui Stere.

Domnilor, Mesagiul acesta dă ceva ce nu se aștepta și nu dă ceea ce aștepta toată lumea.

Toată lumea aştepta două lucruri de la Mesagiu: lămuriri precise, categorice, îndrăzneţe, măcar acum, lămuriri privitoare la problema rurală şi, pe de altă parte, lămuriri privitoare la politica externă. De acestea se interesa ţara, de acestea se interesau românii de aiurea, de acestea se interesau toţi acei care urmăresc cu interes acţiunea politică a României.

În loc de acestea, Mesagiul cuprinde o mulţime de făgăduieli, o mulţime de daruri mai mici. Se poate zice că e acelaşi caz ca şi când cineva care datoreşte foarte mult altuia, în loc să-i dea lucrul pe care-l datoreşte, îi dă o sumă de jucărele foarte frumoase, foarte plăcute, foarte nouă, dar care nu satisfac pe acela care aşteaptă plata unei datorii.

Daţi-mi voie să vorbesc întâi de lucrurile acestea, de lucrurile care se dau fără să fie cerute, pentru ca pe urmă să vorbesc de lucrurile care nu se dau, deşi s-au cerut.

D-lor, se pune în vedere arendarea moşiilor statului, foarte rău administrate, a societăţilor de asigurare, a acelor societăţi de asigurare care niciodată n-ar fi trebuit să aibă moşii; se pune în vedere darea în arendă a moşiilor societăţilor filantropice, care vă asigur că, dat fiind felul de alcătuire al consiliilor care le administrează, nu fac de loc filantropie reală pe moşiile lor; prin urmare se pune în vedere arendarea moşiilor acestora la obştii.

O măsură foarte simpatică, pe care o anunţă Mesagiul, fără însă ca opinia publică să o fi cerut, acea opinie publică ce există din ce în ce mai mult şi pe care se razimă şi prezenţa mea la această tribună şi viitorul politic pe care poate să-l am, măcar de acum în douăzeci de ani de zile.

O voce: Să sperăm!

D. N. Iorga: Să-mi fie iertat să sperez.

D-lor, este foarte frumoasă măsura aceasta de a se da asemenea moşii obştilor. Să vedem acum în ce fel se va preciza această măsură prin proiectul de lege.

Căci în altă stare de spirit eram cu toţii la începutul anului trecut, când toată lumea aştepta reformele şi credea în reformele acestea, când se putea gândi cineva că aceste reforme au să fie revăzute, dar nu se putea gândi ca ele să fie anulate, adeseori tocmai de acei care le propuneau şi care în anumite momente se plecau la unele tranzacţii şi cedau până şi spiritul reformei. Acuma însă eu sânt pătit, şi cam pătiţi sânt şi alţii, şi nu mai credem aşa de uşor.

Aştept deci să vie proiectul acesta cu privire la obşti şi când va veni, cred că nu o să se mai vadă ce s-a văzut în discuţia marilor reforme.

Este foarte frumos să se zică de cineva „obşti“. Dar sânt şi „obşti“ pe care le improvizează cămătarii rurali şi pe care le exploatează dânşii în folosul lor exclusiv. Obştile în sine sânt foarte bune, dar nu au destulă experienţă şi această experienţă nu li-o pot da membrii săteni. Li trebuie o tutelă şi aceasta nu poate veni decât de la stat. Este foarte uşor să zici: se dă

obștilor cutare sau cutare moșie, dar crearea obștii în ce împrejurări se face și ce măsuri se iau pentru ca obștea să nu degenereze, după trecere de câteva luni de zile, într-o asociație sfărâmată, ai cării membri se luptă între ei, și cu fel de fel de calomnii cum s-a întâmplat în Vlașca și aiurea.

O altă măsură simpatică, necerută de opinia publică, necerută măcar cu un caracter imediat și actual, este măsura privitoare la asigurarea proprietății moșnenești.

D-lor, anul trecut, când aici, în Cameră, a fost vorba de Casa Rurală³ și s-a spus de anume persoane că noi avem nevoie de o proprietate mijlocie, atunci, vorbind în această chestie, am semnalat existența odinioară a acestei proprietăți mijlocii, care s-a distrus supt ochii și cu îngăduirea statului. Am arătat existența unei puternice clase de țărani chiaburi, de țărani puternici, de țărani cu independență de spirit, cu nume glorioase în istorie, în istoria familiilor lor; am semnalat existența moșnenilor care au căzut de când a început România cea nouă, România pe care o cântăm la orice prilej, fiindcă am făcut-o noi. De când a venit România aceasta nouă, au căzut la fund, definitiv, moșnenii. Eu vă întreb: se mai pot învia moșnenii de astăzi, în halul în care au ajuns? Poate această clasă să mai fie sprijinită pe o cârjă de legi?

D-voastră știți că moșnenii n-aveau moșii la câmp; aveau păduri la munte. Dar, d-lor, se știe ce însemnează astăzi munții în România: o rușine, o patentă probă de incapacitate a clasei politice care a cârmuit România timp de cincizeci de ani. În cele mai multe județe, munții aceștia sânt goi; pădurile care-i acopereau s-au tăiat, și nu s-au tăiat de români, pentru ca banii să rămână măcar în țară, și moșnenii să profite, ci s-au dat pe nimic evreilor sau altor străini, s-au dat celor mai nemernici speculanți din Europa, care ar fi fost expulzați de orice țară. De ar fi fost expulzați împreună cu toți sprijinitorii lor! Căci au găsit sprijinitori „dezinteresați“ în persoanele care fac parte din consiliile de administrație și s-au văzut astfel de o parte frumoase nume românești și de altă parte ruina intereselor românești prin evreii din Ungaria. S-au văzut naționaliști foarte mândri, care în același timp erau tovarășii evreilor ungurești la exploatarea munților României și la aducerea lor în halul în care au ajuns astăzi. (*Aplauze.*)

Vă credeți d-voastră în stare astăzi să salvați pădurile care au mai rămas și să faceți la noi cu moșnenii măcar ceea ce au făcut ungurii pentru pădurile românești din Ardeal, pentru pădurile din părțile Făgărașului și ale Sibiului? Vă simțiți în stare, nu numai să asigurați câteva păduri, ce au mai rămas în munții noștri, care constituie încă imense bogății românești, dar vă simțiți în stare să ieșiți din societățile pentru distrugerea pădurilor și să luați pe escrocii internaționali, care au adus cei mai mulți munți în halul în care se găsesc, să-i luați de guler și să-i azvârliți peste hotar? Sânteți în stare s-o faceți în Vâlcea, în Argeș, în Neamț...

D. C. F. Robescu: În Vrancea.

D. N. Iorga: Și în Vrancea, pretutindeni unde împrejurări particular de umiltoare și de dureroase, împrejurări în care se amestecă persoane pe care n-aș fi dorit să le văd amestecate în afaceri de acestea, au dat pădurile, cu îngăduirea statului și cu participarea unor anume elemente cunoscute din clasa stăpânitoare, pe mâna străinilor, pentru ca ei să săvârșească distrugerea unei bogății de căpetenie a neamului nostru? Dacă veți veni cu asemenea legi, dacă alătura cu legea se vor lua măsurile administrative care trebuie s-o completeze, atunci nu va fi nimenea care să aplaude cu mai multă căldură decât mine această părere de rău cam târzie, aceste măsuri menite să salveze resturile, dacă nu s-a putut salva totul, chiar dacă ar veni aceste măsuri din partea unui partid politic a cărui întreagă acțiune politică și ale cărui principii de acțiune politică nu le pot aproba totdeauna.

D-lor, se mai prevede încă o măsură necerută de opinia publică, se prevede întinderea inamovibilității la acea parte din magistratură care nu se bucură încă de dânsa.

Foarte frumoasă măsură! Judecătorul care rămâne, care știe că nu poate să fie amenințat cu destituirea sau cu strămutarea, judecătorul care știe că trebuie să se uite când judecă numai la Hristos de pe cruce, și nu la acei care l-au pus pe cruce, judecătorul acesta va fi cu mult mai bun decât judecătorul de astăzi.

Astăzi avem nevoie în primul rând de dreptate; poate mai mult decât de dreptate materială avem nevoie de dreptate morală. Dacă s-au revoltat țărani, au făcut-o poate pentru lipsa de hrană, dar și pentru obrazul lor zilnic pălmuit de nedreptate.

Neamul nostru e nobil și el se revoltă cu mult mai ușor pentru călcarea drepturilor morale decât pentru călcarea intereselor sale materiale.

Și dacă o fi să avem dreptate, prin măsura pe care o anunță d. ministru al Justiției, nu o să aibă nimeni nimic de obiectat.

Se mai fâgăduiește un lucru, o jucărioară pe care oricine o va avea în mână, trebuie să o arunce, căci cine se poate juca bine cu dânsa? Această jucărioară fără haz este colegiul unic la județ.

Se frământă lumea de o mulțime de vreme la noi cu privire la lărgirea dreptului electoral. Unii doresc lucrul acesta, alții nu. Au argumente și unii și alții. Oameni cetiți și deștepți au argumente pentru teoriile lor, ca și pentru interesele lor. Eu voi zice un lucru: În unele țări votul mai larg poate să fie o primejdie, în alte țări votul mai larg poate să fie o mântuire. Dacă am fi aici numai o clasă dominantă, dacă am avea numai orașele, aș fi în contra votului universal; neamul nostru este în rândul întâi însă neamul celor de la țară.

Și fiindcă o viață politică adevărat românească nu o putem sprijini decât pe cei de la țară, nu cunosc alt mijloc de a scoate din inerția ei politică țărănimea românească, cel mai românesc element din această țară, pentru a majora și copleși printr-însa pe alegătorii străini care s-au strecurat în rândurile noastre prin împământenerile amânduror partidelor, nu cunosc alt mijloc potrivit pentru biruința electorală statornică și asigurată a neamului nostru decât lărgirea dreptului de alegere. (*Aplauze.*)

Adecă, d-lor, ceea ce se cheamă nu vot universal ci votul național. Fără evrei! Nu ni mai trebuie evrei între alegători, avem destui împământeniți de ambele partide; nu ni mai trebuie alții. Sânt mai mulți decât îi putem îndura.

Acesta este motivul pentru care, în cugetarea mea, lărgirea dreptului electoral se impune. Dar, înainte de toate, eu sânt istoric și știu ca istoric că niciodată în mijlocul unor state în care o anumită clasă se bucură de drepturi mai mari, nu poți să ții acea clasă care la noi e și elementul național curat ai statului într-o stare de inferioritate.

Când în Ungaria este vorba de votul universal, când Austria l-a dat, când peste Dunăre avem popoare care se bucură de votul universal, nu putem noi să refuzăm alor noștri acele drepturi politice pe care le are un „nea Cutare“, alegător veșnic de cumpărat din colegiul al doilea al cutărui oraș din România.

Vedeți dar că nu merge nici pe teorie, nici pe învățătură, ci pe realitatea patentă a faptelor.

D-lor, partidul conservator, partidul cu idei conservatoare, ține astăzi întruniri, care au un caracter frumos, căci spune publicului răspicat ce crede: îi plac ideile, să voteze; nu-i plac, să nu voteze. Aceasta este cinstit și frumos. Este un omagiu ce se aduce corpului electoral, căci i se spune: nu-ți arăt gologanul sau hârtia de bancă ruptă în două, ci ideile mele. Ar fi fost de preferat să nu fi avut loc nici serata cârciumarilor. Dar ce să-i faci? Fiecare poate să păcătuiască într-un anume moment.

Va să zică, atunci când acest partid spune: „Sânt contra votului universal“, îl înțeleg. Când însă un partid zice: „Sânt pentru votul universal“ și când îți întind mâna și zic: „Dă-mi-l“, îmi spui: „Nu, sânt pentru colegiul unic“; „Dă-mi-l“ și zici: „Nu, sânt pentru colegiul unic la comună“; și când îți zic: „Dă-mi-l pe acesta“, îmi spui: „Vezi, eu sânt pentru colegiul unic la județ“, aceasta nu este serios. Căci județul nu înseamnă nimic și ar fi interesant să știm câți alegători se prezintă la votarea membrilor consiliului județean și ce ispravă fac consiliile județene, pe care prefectul le învârtește cum îi place. Acesta este un colegiu fără mare interes; ori dai reforma pentru el, ori n-o dai, e totuna. Și nu poți face prin el o educație cetățenească, fiindcă nimeni nu se va grăbi să vină pe băncile acestei școli.

Dar, d-lor, mai este ceva, care a fost anunțat cu foarte mare patos, cu apăsare pe anumite cuvinte și care s-a relevat cu deosebită energie în Adresă. Este vorba de acordarea drepturilor dobrogenilor.

A fost și o luptă între partide, între cele trei alcătuiți politice, care zic toate că s-au gândit mai de mult la această reformă. Și-a făcut socoteala fiecare: cutare partid a cerut drepturi pentru dobrogeni de la anul cutare, altul de la anul cutare, și este de mirat că nu s-a găsit cineva care să zică și aceea că a fost pentru acordarea drepturilor dobrogenilor înainte de anexarea Dobrogii la România. Căci trebuie să se fi găsit și omul, extraordinar în această privință care, înzestrat cu darul de a prevedea, să fi știut înainte de 1877 ce are să se întâmple cu Dobrogea.

Unii zic: Noi am avut ideea și voi ați realizat-o, alții zic: noi am avut ideea și noi am realizat-o, pot ei adăugi cu mândrie, dând drepturi dobrogenilor.

Măcar pentru plăcerea de a fi de altă părere, dați-mi voie să fiu contra acordării drepturilor dobrogenilor, în momentul acesta cel puțin. Și iată pentru ce: Dobrogea, când a fost luată, a fost o țară în mare parte românească, împoporată de o mulțime de țărani români, unii măcar de pe vremea lui Mihai Viteazul. Căci ceea ce spun bulgarii că Dobrogea este țară bulgărească și nu numai un teritoriu asupra căruia s-au întins cândva oarecare drepturi ale unui stăpânitor bulgar, este foarte puțin exact. Nu se dovedește cu nimic stăpânirea seculară a bulgarilor acolo.

Iată ce știu eu ca istoric. Știu că Dobrogea aceasta a fost un drum și drumul este al cui trece. Și nu numai că este al cui trece, dar în drum nu rămâne nimeni. Să fi vrut să rămână cineva pe acest drum al năvălirilor barbare și ar fi fost cu neputință. A fost însă o țară nelocuită și când ea a început să fie locuită, știți cine au locuit-o?

Nu bulgari, ci oameni de altă rasă decât rasa bulgărească, rasa așezată de alt stat, ca să fie popasurile. Turcii aveau drumul lor militar pe aici și deci ei au așezat pe tătari ca să li curețe, să li întreție și servească drumurile. Luați nomenclatura Dobrogii și veți vedea că în mijlocul ei sânt nume turcești, iar în dreapta Dunării tot nume românești. Dar veți zice: Bulgarii din Tulcea și bulgarii din josul Dobrogii? Bulgarii din Tulcea au venit din Basarabia de jos după 1812, după ce ni-au furat-o rușii întâia oară și când au așezat, în locul tătarilor fugiți, tot felul de colonii străine, lipoveni, nemți și câte alte neamuri.

Din acele colonii basarabene ni-au venit bulgarii tulceni.

Dacă aceasta înseamnă că bulgarii sânt autohtoni, pot să deschidă fălcile cât de mari ca s-o spună. Ceilalți, din județul Constanța, s-au strecurat pe încetul după retragerea elementelor musulmane.

Va să zică, atunci când am luat noi Dobrogea, ea cuprindea o veche poporație românească și pe alătura și bulgari care nu aveau caracter autohton, nici drepturi care să derive din adevărată autohtonie. Și erau simpatii românești, era o influență culturală și bisericească a românilor.

Și acum, d-lor, voi spune că niciodată n-a fost mai rău administrat un teritoriu cucerit. Și nu un simplu teritoriu cucerit, nici măcar un simplu teritoriu de schimb n-a fost în Dobrogea. Dobrogea, d-lor, trebuie să ni fie scumpă de două ori: întâi pentru că am plătit-o cu sânge și al doilea pentru că am plătit-o cu pământ. Dobrogea este astfel de două ori plătită de neamul nostru. Și am plătit-o cu pământ fiindcă ni s-a luat pentru dânsa Basarabia de jos. Când am venit în acest pământ, de două ori câștigat de noi și stăpânit cu cele mai sfinte drepturi pe care un neam le poate avea asupra unui ținut, am trimis pleava administrației din România și am lăsat pe bulgari să capete drepturile de proprietate covârșitoare pe care le au acum. Nu ne-am priceput să colonizăm pe veterani; am trimis câte un moșneag incapabil de a lucra, împreună cu alți moșnegi, într-o margine de sat și rezultatul a fost că moșneagul s-a făcut una cu bulgarii, sau l-au dat bulgarii afară. Nu se colonizează o țară așa. O țară se colonizează cu elemente tinere și nu se colonizează nici cu indivizi răzleți. Învățați de la unguri. Se colonizează cu mase mari pe un teritoriu unic. Să se fi făcut acolo jos, unde nu avem o graniță geografică, să se fi făcut o graniță de piepturi de țărani multămiți, să se fi așezat români, de dincolo și de dincoace, pe tot lungul graniței bulgărești a Dobrogii și atunci am fi avut mai multă siguranță decât cu fortificațiile improvizate acum, când ne-a strâns nevoia, în apropierea unui pod care a măgulit mai mult vanitatea noastră decât să servească interesele noastre și care e încă o jucărie scumpă de tot cu care s-au cheltuit mulți bani, pe care îi putem pierde oricând.

D-lor, așa trebuia administrată Dobrogea. Trebuia desființată acolo conștiința de străinătate și înlocuită cu o conștiință românească, sau străinii trebuiau învățați să ne respecte, ceea ce nu au învățat până acum. Și atunci când Dobrogea am fi prefăcut-o sufletește, o puteam pune pe picior de egalitate politică cu județele care alcătuiesc România de dincoace.

Ei bine, lucrul acesta nu l-am făcut; am tot zăbovit fără să pregătim nimic, am zăbovit o acordare de drepturi, pe care totuși le țineam totdeauna în perspectivă. Și când am dat aceste drepturi? Le-am dat atunci când aveam aerul că ne temeam de ceva.

D-lor, nu poate fi umilință mai mare pentru un popor decât să deie unui alt popor, unor elemente ale altui popor, să li dea ceea ce constituie, sau ceea ce se poate crede că ar constitui dreptul lui, supt influența unei presiuni străine. Greșeala cea mare astăzi este aceasta: am dat drepturi Dobrogii fiindcă aveam înfățișarea că ne-a străbătut un fior, un fior pe care chiar dacă îl simte un popor, nu trebuie să-l mărturisească niciodată.

Și nu cunosc ceva mai greșit, în acte publice decât seria de declarații pe care le facem că Dobrogea este a noastră și că trebuie să rămână a noastră. Dar desigur că e a noastră și că rămâne a noastră; însă nu trebuie să o spunem, căci ne umilim! Lipsa noastră de tact față de toate aceste concupiscente o constituie tocmai această bravadă neconținută: Pofțiți de veniți! Să poftescă să vie, dar nu era nevoie să li-o spunem! Popoarele care au încredere în sine nu fac astfel de declarații, oamenii siguri de stăpânirea lor nu recurg la acest fel de mijloace, care nu arată decât nesiguranță și slăbiciune.

D-lor, dacă este vorba să se dea drepturi dobrogenilor, mai găsesc un dezavantaj. Și acum ați făgăduit, trebuie să li dați; nu se mai poate. V-ați angajat în așa chip încât drepturile trebuie să li dați. Mai este, zic, încă un dezavantaj. Noi păstrăm sistemul electoral cel vechiu, fiindcă doar colegiul unic la județ este o glumă. Acum pe cine ridică în sus vechiul sistem electoral? Ridică pe alegătorul de colegiul I-iu. Acest alegător este la noi român, afară de câteva excepții nenorocite, care se întâlnesc mai ales în Moldova de sus, grație unor împrejurări speciale. Vra să zică alegătorul cel greu, alegătorul cel scump, alegătorul pe care-l lingușiți, pe care-l întrebați dacă are nevoi ca să i le satisfaceți, este alegătorul de colegiul I-iu.

Vă gândiți d-v. de ce naționalitate o să fie alegătorul colegiului I-iu în Dobrogea? O să fie adesea de altă naționalitate decât a noastră. Și oamenii aceștia, care pot fi astăzi supravegheați, care pot să fie pedepsiți când uneltesc, nu vor mai putea fi nici supravegheați, nici pedepsiți atunci când vor cădea cu greutatea alegătorului de colegiul I-iu, când trei partide se vor ținea de pulpana unui bulgar sau grec bogat, cerându-i votul.

Și atunci când trei partide se vor ținea de un alegător influent, cercând să-l câștige, alegătorul acela va putea servi toate interesele neamului său fără ca nimeni să-l împiedece.

Fiindcă se acordă drepturi dobrogenilor, aș avea o propunere. Pentru Dumnezeu, să nu se facă județe electorale deosebite! Să învățăm puțin de la unguri, să-i alipim pe noii cetățeni la diferite județe ale noastre. Ce ar fi dacă ar ființa un județ Brăila de o parte și de alta a Dunării și dacă votarea nu s-ar face în marginile ținutului celui... delicat? Am avea puțința de a împiedeca anumite uneltiri.

Am amintit, d-lor, partea care privește lucrurile nefăgăduite și care totuși s-au dat. Trec la lucrurile pe care le aștepta lumea și care n-au fost date.

Lumea aștepta de la Mesagiul din anul acesta o recunoaștere francă, sinceră, întregă, o recunoaștere care ar fi onorat pe aceea care o făceau, o recunoaștere eroică, să zicem, a falimentului reformelor agrare.

Și, d-lor, persoane cu greutate în viața noastră politică întrebunțează adeseori aceste cuvinte, „falimentul reformelor agrare“, frecându-și mâinile cu

mulțămire. Acest sentiment de bucurie nu pot să-l am, fiindcă este vorba de interesele neamului nostru înainte de interesele partidelor politice. Și este rușinos să-ți pară bine de răul altuia, când de aici vine răul poporului tău întreg.

Deci nu mă bucur de falimentul reformelor, însă nu pot să nu-l recunosc. Cea mai mare parte dintre liberali chiar o recunosc și nici nu se poate să n-o recunoască cineva. Iată eu, care am fost acuzat de multe ori cu răutate că sânt profet, că mi-aș da atitudini de profet, fiindcă nu-mi tund barba mai mic dar și d-l Stere, care mă acuză, n-are barba mai scurtă decât a mea; este mai îngrijită numai (*ilaritate*), eu am făcut anul trecut profeții care s-au adevărit. Dacă vă aduceți aminte, când am vorbit la legea islazurilor și la legea tocmelilor agricole, am spus: Foarte bune legi, dar acestea nu se vor aplica, nu se pot aplica. Și atunci am încercat să schițez principiile de la care se poate inspira o reformă agrară. Mulți dintre dv. poate nu-și aduc aminte, fiindcă anul trecut vorbiam cam pe la sfârșitul ședinții, când băncile erau goale. De aceea să-mi dați voie să amintesc ceva din ceea ce am spus atunci.

Cu reformele agrare nu se joacă niciodată cineva. Este un lucru cu care nu trebuie să se joace cineva, mai ales când reprezintă un partid mai înaintat.

D-ta nu poți să dai, fiindcă n-ai chibzuit bine și vin alții care sânt mai puțin înaintați ca d-ta și nu pot da, fiindcă însuși crezul lor este să nu dea, și lumea rămâne cu nădejdea. Și această nădejde fierbe, se acrește în om, și te trezești cu lucruri de acelea care te îngrozesc. Prin urmare, e vorba să ai planul format și energia trebuitoare pentru a lovi, nu numai în adversarii politici naturali, cărora nu trebuie să li întinzi mâna la lucruri de acestea, ca să faci pacturi, armistiții ori tratate, pentru ca să nu se strice liniștea în Cameră ori să nu se supere anumite persoane care n-au un rost declarat în viața politică a noastră, condusă de partidele cu care singure aveau a face și pe care le putem trage la răspundere. Ci trebuie să ai curajul de a lovi și în adversarii politici dar și în prieteni.

Căci mai onorabil ar fi fost să se vadă ieșind din partid atunci un grup de cincizeci de deputați, care ar fi spus: Reforma aceasta nu ni place, avem alte păreri, decât să se vadă anul acesta ieșind, unul câte unul, și nu pe poarta cea mare, pe poarta din față, pentru reformele agrare, ci pe poarta din dos și pentru anumite socoteli care nu se puteau face încă în anul trecut, ci abia acum, în anul acesta.

În anul trecut am spus că o reformă agrară nu poate să aibă decât anumite caractere. Sau e o expropriere. Și, Doamne, cum s-a îngrozit lumea în anul trecut când a auzit de expropriere! Dar și în alte țări se expropriează, în totdeauna pentru utilitate publică, și mi se pare că doar cea mai mare utilitate publică este aceea de a salva țara și neamul tău.

Pentru că nu e vorba dacă omul are dreptate sau nu, ci e vorba dacă omul cere mereu și nu poți să-l dezveți de a cere. Nu e constituțional, nu e politic, nu e metafizic, nu e filosofic, nu e diplomatic, dar e așa. Omul s-a întins a cere; deci trebuie să-i dai măcar atât încât să faci din el un adevărat cetățean al țării.

Și iată o dovadă că ideile acestea nu sânt așa de anarhice. Neam de neamul meu nu a fost Domn în țara aceasta, dar bunicul aceluia care a vorbit, mai ieri, de expropriere, a fost domn, și un domn persecutat de Partidul Liberal de pe acele vremuri pentru că era socotit ca întrupând conservatorismul cel mai strict, Barbu Vodă Știrbei⁴.

Și când vine nepotul lui Barbu Știrbei și propune exproprierea, ce fel de anarhist pot fi eu dacă vorbesc, la rândul meu, de necesitatea acestei soluții?

Sau, d-lor, se putea distruge acea inutilă proprietate a societăților de asigurare și de binefacere, se putea distruge acea inutilă proprietate de pământ a statului, inutilă pentru că azi cel mai rău gospodar al pământului în România e statul, ale cărui moșii ar trebui să fie tocmai un model de adevărată agricultură.

Să se fi dat de la început măcar pământul acesta disponibil pentru a sătura cele mai vajnice cereri, cele mai imediate nevoi!

Nu s-a dat.

O a treia soluție ar fi fost desființarea clasei arendășești. Cutare persoană li-a cântat laudele; eu nu pot. Arendașii nu sânt nici agricultori, nici întreprinzători, nu sânt nimic. Sânt oameni care se folosesc de toate fără a fi ei înșiși nimic; nu au nici iubirea de pământ, nici simțul de solidaritate cu muncitorimea pământului.

Atunci se putea prevedea în lege că trece întâi, dacă e vorba de arendare, acel care din generație în generație lucrează pământul. Atunci să se fi venit cu obștile, nu numai pentru unele moșii, ci pentru toate moșiile!

Sau altfel, cum a propus partidul conservator, să se fi expus un larg program de tutelare a țăranului și să se fi făcut pentru țăranii noștri ceea ce a făcut Frederic cel Mare pentru sălbatecele ținuturi de dincolo de Elba, al căror pământ de nelocuit l-a colonizat, și dacă azi este o Germanie mare, răzimată pe o Prusie puternică, aceasta se datorește și colonizării pământurilor de dincolo de Elba prin prevăzătoarea gospodărie rurală a lui Frederic cel Mare.

Aceasta am fi putut să o facem și noi pentru țăranii noștri!

E cam greu... În cazul acesta nu ajunge numai să votezi o lege și după câteva discursuri frumoase, după câteva înjghebări dibace, fiecare să-și pună mâinile în buzunar și să spună că legea se poate aplica și de la sine.

În cazul acesta ar fi trebuit un întreg sistem, presupunând că oamenii sânt gata de muncă, că funcționarii au energie destulă și că sânt destul de numeroși și pregătiți pentru a face din tutelarea țăranului român, din ridicarea lui de către stat, o realitate.

În sfârșit, se poate face și altceva, ceea ce nici conservatorii de idei nu s-au gândit să propună. Se putea îngrozi lumea ținând-o în frâu prin jandarmi.

Și aceasta e o soluție. Ungurii o au pentru românii din Ardeal și de ce nu am avea-o și noi pentru românii de la noi?

Ce a făcut Partidul Liberal? Ce e drept, Partidul Liberal nu poate fi făcut responsabil de acțiunea unui guvern liberal, și de aceea mai bine nu zic Partidul Liberal, ci întreb ce a făcut guvernul trecut? A luat din fiecare soluție câte ceva, lăsând la o parte soluțiile cele mai energice; n-a uitat nici jandarmeria, a cărei ispravă o culegem pe fiecare zi din ziare. Aruncați asupra satelor, făc ceea ce pot să facă oameni cu astfel de pregătire și astfel de sentimente.

Și deci d-lor, nu se îndeplinesc legile care formează seria de reforme agrare ale guvernului.

Islazurile s-au oferit pe jumătate, poate mai mult, dar vorba este ce s-a oferit și unde, cu ce preț s-a oferit? Cele mai multe oferte sânt o batjocură, nu se pot primi; sânt un mijloc numai de a scăpa cineva de toate râpile, de toate terenurile sterpe, de tot ceea ce nu se poate folosi. Că sânt proprietari care înțeleg cum că interesul lor nu e decât să meargă în unire cu interesul țaranului, că nu se poate proprietar bogat cu țaran sărac și proprietar mulțămît cu țaran îndârjit, aceea este un fapt, dar eu spun în general și fapt este că legea islazurilor nu se aplică.

Legea tocmelilor agricole? Toți cei ce au călătorit, și eu am călătorit ca să văd cum se aplică, pot să răspundă. Eu am spus de la început că inspectorii agricoli vor fi o simplă formă; și inspectorii agricoli, în cea mai mare parte din cazuri, sânt o formă. Vorba medicului din Craiova, medic german, care spunea unui naiv medic român, când, acum zece ani, acesta voia să facă în județ ceva: „Fă-te forma, ce te pasă!“ (*Ilaritate.*)

Și inspectorul acesta poate zice: „Fă-te forma, ce te pasă!“ De multe ori n-are nici autoritatea trebuitoare, nici cunoștințele cerute pentru a cârmui viața agricolă din județ.

Cât privește Consiliul Superior, știți și d-voastră cât lucrează, cum lucrează și ce s-a ales de dânsul. Prevedeam că acest Consiliu Superior de agricultură are să fie după chipul și asemănarea guvernului care l-a numit, deci un Consiliu bun, compus din oameni cinstiți, dar cu vederi cam tulburi. S-a întâmplat altfel. Cuprinzând elemente și dintr-o parte și dintr-alta, ele nu s-au înțeles de la început și s-au deprins așa de mult a nu se înțelege, încât acțiunea Consiliului Superior de agricultură, cârmaciul marilor împrejurări grele și delicate, se poate zice că nu există.

Cu privire la judecătoria de la sate, am spus că un foarte bun lucru este să se încerce a pune dreptatea la îndămâna oamenilor, dar am mai spus că boierașii tineri care ies din Facultatea de Drept nu prea merg pe drumuri cum sânt acestea de astăzi. Și vă asigur că nu merg; unii ar vrea să meargă, dar nu pot, sânt gingași băieții. (*Ilaritate.*)

Ar fi trebuit ca, precum învățătorul este altfel pregătit decât profesorul de liceu și Universitate, pregătit în școli normale, unde ar putea să fie mai puțină electricitate și mai puține paturi de acelea care saltă decât cum e acuma, tot așa ar fi trebuit judecători în mod special pregătiți ca să cunoască împrejurările rurale, pentru ca legea să ajungă o realitate.

Și d. ministru de Finanțe³ să mă ierte când îi voi spune cum că, la Văleni măcar, legea sa nu se aplică. Oamenii beau foarte mult, dar legea nu se aplică. De trei luni de zile, un târg de 4.000 de țărani aproape este într-o stare de beție permanentă. (*Aplauze, ilaritate.*)

Este așa! Constat eu, o constată și primarul însuși. Ca să vedeți cât de puțin se aplică, vă voi spune că el chiar mi-a spus: „Nu mi-a fost frică nici când au fost răscoalele, cum îmi este acuma când s-a făcut țuică!“ (*Ilaritate.*) E imposibil să găsești oameni ca să-i întrebuințezi la ceva.

Acuma trec la cealaltă parte a acestei cuvântări.

Mai era ceva pe care lumea îl aștepta, nu ca un interes trecător, în legătură cu materialitatea vieții noastre, ci în legătură cu sufletul nostru, care nu e numai al nostru, în legătură cu acea inimă românească pe care o împărțim cu alții și în legătură cu acel ideal către care nu tindem numai noi.

D-lor, o țară întreagă a spus-o; au spus-o cei mici și unii din cei mari, care s-au adunat, de la un partid și de la altul, unii cu nesinceritate, ca să exploateze ceva care era în aer, alții cu sinceritate; s-au strâns și de cei mari din partide și de la un capăt până la celălalt al țării au declarat că nu ni mai trebuie politica externă care se face acum, căci nu avem de la dânsa nici un folos, nici pentru noi, nici pentru alții ca noi, care trag toate ponoasele; că noi nu putem strânge o anumită mână, o mână pe care descoperim pete de sânge, și știm al cui este sângele care pătează această mână.

Aceasta a spus-o o lume întreagă!

Un despreț înalt diplomatic, superb și aristocratic poate striga: „Dar aceasta o spune plebea și plebea poate să spună ce vrea; nouă nu ni pasă, căci noi știm lucruri pe care lumea de rând nu le știe!“

De! Vor fi știind și ei ceva! Și unii din ei cunosc neamurile de care sântem încunjurați, cunosc statele pe care le-au format aceste neamuri, cunosc dezvoltarea acestor state și cunosc și câte le îndură ai noștri de pe acolo și, prin urmare, vor fi pricepând și ei ceva...

Eu cred chiar că în materie politică nu sânt adevăruri atât de grele de priceput, la primirea cărora trebuie să suie cineva anumite trepte de marmură, pentru ca acolo, după un fel de inițiere misterioasă, să găsească adevărul. Să vină cineva și să îngenunche de douăzeci, treizeci de ori întâi și ajuns până sus să înceapă un fel de muzică serafică, iar atunci vâlul de aur să se dea la o parte și înțelepciunea politică să facă un gest, și acest gest să ajungă ca să asigure o țară!

Nu au adevărurile politice acest caracter! În cea mai mare parte, afară poate de adevărurile economice și financiare, ele sânt tocmai, supt un anume unghi, dintr-un anumit punct de vedere, accesibile tuturor minților. Căci, dacă nu ar fi așa, atunci nu ar fi existat state în antichitate, ca Roma și Elada, în care toți luau parte la viața politică. Aici nu este vorba de matematici superioare, nu este vorba de filosofie transcendentală. Fiecare știe unde îl doare; și în țara aceasta știe omul ce-l doare! Și dacă vrei să faci politica ta cu țara aceasta, să o faci așa ca să nu o doară niciodată de asemenea dureri. Să nu țipe un popor întreg, cum a țipat poporul acesta, prin toate întrunirile din urmă, așa cum nu țipă un neam decât atunci când îl doare în adevăr, ori chiar dacă nu-l doare de el, îl doare de altul ca el, un dor din esența acelorași dureri.

D-îor, s-a zis: „Aceștia pot să se adune! Pot să propună ce vor! Sânt niște vizionari, niște firi încălzite. Noi rămânem la politica tradițională a României!”

Da, acestea sânt niște formule așa de frumoase, încât îți vine greu să te desparți de ele, atunci când ai izbutit ca, după cincizeci de ani de viață liberă, să elaborezi cincizeci de formule, care se potrivesc pentru orice ocazie, și pe care le știi deopotrivă toate partidele. Când e vorba de o chestie, n-ai decât să zici: formula cutare, numărul cutare! Astfel este și formula „în politica noastră externă relațiile sânt normale“, sau o altă formulă, „relații cordiale“ etc. Fiecare-și are la îndemână formulele acestea, care se copiază pe rând, pentru a satisface pe toată lumea.

Dintre formulele acestea face parte deci și formula „politicii tradiționale a României“. Doamne, pentru un stat mic nici nu se poate o formulă mai frumoasă! Căci ce politică poate să aibă statul acesta de la Dunăre până la granița Bucovinei, statul acesta care datează de la 1859? Ce motive ar fi determinat „politica tradițională a României“? „Politică tradițională“ nu s-a făcut în cei dintâi șapte ani după Unire. Este ceva mai nou. Nu s-a făcut de la 1866 chiar, ci de la 1880 încoace.

Dar este foarte frumoasă „politica tradițională a României“! Este tocmai așa ca și cum, vorbind cu un ministru englez, care reprezintă un stat ce trăiește de la 1066, nu de la 1866, l-ai întreba: „Ce politică reprezinți d-ta?“, și el ți-ar răspunde: „Eu reprezint politica tradițională a Angliei!“! Va să zică, faptul că aceea sânt de 1.000 de ani și noi de 50 de ani nu înseamnă nici o deosebire, căci avem și noi „politica noastră tradițională“!

D-lor, ia să întrebăm însă pe un bărbat politic din Anglia, țara tradițiilor politice, în care nu se abrogă legile, în care toate legile se păstrează, în care oameni cu chibzuială știu ce legi ale trecutului să aplice, în care, pe vremea războiului cu burii, s-a auzit de un ofițer irlandez condamnat la moarte, care însă niciodată nu a avut frică să fie executat, căci știa că o asemenea osândă se pronunță potrivit cu legea cutare din timpul domniei reginei Ana sau din timpul lui Wilhelm Cuceritorul, dar nu se aplică, și a stat foarte liniștit omul, sigur că are să i se anuleze condamnarea. Să întrebăm noi acum pe cineva din țara tuturor tradițiilor, din țara care stă pe pedestalul acestor tradiții, ce înseamnă o politică străină potrivită cu tradițiile țării? Să întrebăm pe lord Rosebery⁶ care, în frumoasa-i povestire a vieții lui Pitt, ni dă această interesantă judecată: „Nu se poate ceva mai absurd decât politica tradițională a unei țări; politica unei țări stă în legătură cu tot ceea ce se petrece la hotarele ei și se schimbă după cum se schimbă și celelalte împrejurări“. Aceasta o spune un reprezentant al tradițiilor, trăind în țara tuturor tradițiilor.

Ei bine, d-lor, noi mai avem de adaus ceva. Englezii zic: ni schimbăm politica după cum se schimbă și împrejurările. Și ei ajung la o alianță cu Franța. Vă puteți închipui ce enormitate, ce lucru monstruos ar fi putut să apară unuia de la noi alianța cu Franța, când în tot evul mediu și în epoca modernă s-au frământat cele două neamuri între ele și apoi englezii izbutesc să domine Europa în momentul de față, aliindu-se cu dușmanii ereditari ai Angliei?! Dar noi mai avem un motiv de a face, nu o politică mare și constantă, ci de a face o politică ceva mai puțin măreață, însă cu mult mai potrivită și mai grea, fiindcă presupune o atenție neconținut încordată și presupune ca miniștri plenipotențieri altfel de oameni decât aceia care merg să-și trateze infirmitățile sau să-și îngrijească interesele de familie în străinătate, valetudinari, vilegiaturiști și absenteiști; nu oameni cu fracul fâlfâind în jurul reprezentanților străini, nu oameni legați cu două legături deasupra ochilor, ci oameni de muncă și de conștiință, care să-și deschidă ochii în patru și pe care, atunci când nu vor face politica aceea ce trebuie, să-și iei de guler. (*Aplauze.*)

Dar noi mai avem încă un motiv pentru care politica noastră externă trebuie să fie altfel decât a altor țări. În adevăr, ce reprezintă România?

Căci, d-lor, nu este vorba de existența ei materială; orice țară trebuie să aibă, apoi, și motivul ei logic de existență. De ce există între Dunăre și Carpați România aceasta? Ca să rămâie totdeauna în această stare de stat creat, botezat și cunoscut de Europa? Sau țara aceasta are o legitimare superioară? Este țara noastră o creațiune a diplomației europene? Însă nu se poate o mai mare ofensă adusă adevărului istoric, simțului public și celei mai elementare mândrii naționale decât această nenorocită părere care acum

câteva luni de zile se putea ceti într-un articol ce pretindea că exprimă vederile guvernului: noi trăim din voința și din creațiunea Puterilor. Nu, d-lor, două mii de ani de muncă au adus țara aceasta deasupra, iar nu pomana lui Napoleon al III-lea, nici mila puterilor, cum cred toți aceia care și ei merg cu fracul fâlfâind în jurul reprezentanților acelor Puteri.

Dar oricine socoate că această țară n-a fost întemeiată numai ca să reprezinte un interes trecător și să fie ceea ce este astăzi, acela va condamna această politică. România este un stat național, reprezentând, în forma cea mai simplă, un ideal național care nu se poate mărgeni și pe care toate forțele neamului românesc trebuie să-l servească. România trebuie să aibă ochii șireți ai șarpelui, care să prindă tot ceea ce se petrece în vecinătate și să descopere tot ceea ce i se poate adăugi după dreptul ei național.

Aceasta este politica pe care trebuie s-o facem. Cum? La 1880 făceam o politică și după douăzeci de ani facem tot aceeași politică? Când totul s-a schimbat, când nu mai avem nici un vecin așa cum era la 1880!

Rusia de-acum, bătută de toate păcatele și de toate nenorocirile și având neconținut la spate frica unor turburări interne; Rusia aceasta umilită, Rusia aceasta care se ocupă prea mult de dânsa ca să se mai poată ocupa, ca odinioară, de alții, Rusia nu mai constituie astăzi acea primejdie permanentă pe care o constituia pe vremuri.

Nu zice nimeni să iubim un popor care ni-a lăsat amintiri dureroase, dar nu poate să zică nimeni să pierdem din cercul de vedere al nostru anumite avantagii, care pot să vină și de la dușmani etnici. Și anumite articole de gazete din cercurile oficioase ale Rusiei, articole care au făcut zgomot și la noi, nu cuprind poate numai un mijloc de înșelare, ci încep o stare de conștiință, vădesc o muștrare de cuget. Se poate să nu fie așa, dar se poate să și fie așa.

D.C. Stere: Cunoașteți schimbări pozitive în practica pozitivă și administrativă?

D.N. Iorga: De altă parte, la 1880 era Austria la granițele noastre. Austria avea hegemonia. Acuma știm că aceasta se retrage și face loc puterii brutale ungurești. Așa este logica lucrurilor. Austria reprezintă un trecut isprăvit; nu reprezintă nici un popor, nu reprezintă nici o misiune culturală sau vreo activitate economică în expansiune, ea trăiește numai din amintiri și tradiții. Ungaria reprezintă însă voința de a trăi și a cوتropi a neamului unguresc și ori de câte ori dăm mâna Austriei, nu putem să o prindem, ea lunecă și găsim în loc mâna aspră a celorlalți, care ne doare și ne umilește.

Dincolo de Dunăre, la 1880 era o Bulgaria abia trezită din morți, fără nici o demnitate sau energie. și unele jurnale au aruncat atunci în voie acele proaste și ieftene glume pe care le-am plătit prin ura deșteptată la bulgari.

În scurtă vreme ei au arătat însă că sânt în stare a munci și prin muncă orice popor poate izbuti să ajungă la lucruri mari. Sânt capabili de solidaritate națională și au simțul practic.

Că nu ni vine la socoteală, cred. Îi putem însă opri? Nu. Acolo stă credința într-un viitor, bazată pe forțe reale, îi putem pune zăgaz? Nu.

Atunci trebuia să găsim un modus de viață cu dâșii, pe care nu ne-am ostenit a-l căuta.

Serbia s-a regenerat prin durerea ei, prin naufragiul idealului ei, prin pierderea speranțelor asupra Bosniei și Herțegovinei; prin suferință un popor ajunge altul, se ridică, se transfigurează.

Cel dintâi gând al acestui popor regenerat a fost către noi, și noi am rămas indiferenți. Nu am răspuns nimic, căci așteptam de la cei care ne remorchează de treizeci de ani să ni spună ce să facem.

Mă mir de ce s-a cerut în ședința de mai ieri să trimetem o telegramă Turciei nouă, telegramă pe care puteam să o trimetem mai dinainte. Ba nu mă mir, o astfel de telegramă către Parlamentul otoman s-a trimes din Viena și Pesta cu două-trei zile înaintea noastră, și deci luxul acesta putem să ni-l permitem acum și noi față cu Turcia liberă, o Turcie liberă în care oastea a înviat spiritul mândriei de rasă al osmanlâilor! Și dacă armata aceasta sănătoasă, care era în stare să apere statul când trebuia să sprijine și cadavrul absolutismului, a pus stăpânire pe stat, ce poate să devie el după reușita mișcării de astăzi?

Și noi nu vrem să știm nimic de dânsul, noi n-aveam blagoslovenia de la Papa, nu de la Roma, ci de la Viena, și nu puteam să intrăm în legătură nouă cu nimeni.

Prietenii ni se oferă și le respingem, dușmanii clasici ne prigonesc și cu toate astea noi ne ținem de dâșii.

Veți zice că și alte state fac același lucru.

Să venim la acele state, și să vedem, în adevăr așa fac?

Italia, un moment, a fost înspăimântată de ambiția franceză. Franța voia toată Marea Mediterană. Italia ar fi dorit să se scoboare la Tunis, s-a așezat Franța. Italia vroia să meargă la Tripoli, se zicea că Franța se va duce și acolo. Italia vroia să-și facă o flotă, iar anumite foi franceze declarau că aceasta flotă are să fie distrusă. Și mai era jignirea sângeroasă adusă de Napoleon al III-lea, care a ajutat pe italieni la realizarea unității lor, luându-li însă Savoia, ceea ce a rămas ca o rană pentru ei. Și astfel, de frică față de tendințele francezilor de a face un dominium francez exclusiv din Marea Mediterană și din durerea aceea pentru Savoia pierdută, Italia s-a alipit la Tripla Alianță. Niciodată însă italienii n-au iubit Austria; în totdeauna simpatiile lor au rămas pentru Franța „soră“, Franța latină. Partide întregi, cum a fost cel radical, s-au manifestat

clar, provocând Italia oficială să adopte simpatiile acestea pentru Franța. Italia oficială s-a îndărătnicit ea față de opinia publică și de curentele ei, zicând: „Plebea facă ea ce politică o vrea, eu fac politica ce-mi place“? Ba nu s-a îndărătnicit de loc, ci a început să-și menajeze anumite porțițe de ieșire și, încetul cu încetul, legăturile cu Franța, și chiar cu Rusia, au ajuns destul de bune pentru ca în orice moment să se poată începe altă politică.

O țară slabă și mică, atât de slabă ca a noastră, nu poate să facă politică de un singur front, cu toate podurile tăiate la spate, și încă pentru o țară cotropitoare și un neam care se manifestă dușmănesc față de neamul nostru. Și acum, când s-a văzut că Austria a luat în stăpânire definitivă Bosnia și Herțegovina, știți că în Camera italiană s-a pus punctul pe *i* și s-a zis că nu se poate înghiți aceasta fără o compensație. Au cerut Triestul și Trentinul, au cerut provinciile al căror dor este în sufletul oricărui italian și, dacă nu le vor avea, vor avea cel puțin la Triest o Universitate italiană, ceea ce este ceva. Doar și în Scriptură se zice: „Bate și ți se va deschide“, însă nu la acela care are interes să se zăvorească atunci când bați la ușă.

Prin urmare, o politică externă care nu corespunde menirii firești a României, o politică externă care nu corespunde împrejurărilor politice ale tuturor țărilor și neamurilor vecine cu noi, aceasta este o politică imposibilă, o politică osândită în opinia publică, și cred că vom trăi destul pentru a o vedea părăsită și de statul românesc. (*Aplauze.*)

D-lor, mai am câteva cuvinte și închei. De ce aceste patente greșeli în politica internă, de ce această rătăcire în politica externă?

Clasa noastră conducătoare este ea o clasă incapabilă? Aș face un păcat dacă aș spune-o.

La începutul anului trecut am arătat încă odată toată sincera mea admirație, ca de la unul mai nou, ca de la unul mai puțin încercat, ca de la unul cu mai puține cunoștințe practice, am arătat toată sincera mea admirație pentru oamenii de merit care se găsesc în toate partidele noastre, oameni în stare a conduce o țară. De ce cu asemenea oameni țara noastră merge în fâgașuri vechi și se pângărește și se ruinează și tinde a se prăvăli? Fiindcă acești oameni sânt cuprinși în partide care nu sânt naturale. Partidele noastre sânt odăi cu ușile deschise unde se face foc iarna, unde fiecare care este rebegit poate să se încălzească, când la soba unuia, când la soba altuia, după cum o odaie este mai mult sau mai puțin plină de alți rebegiți. (*Ilaritate.*)

Iată eu, cu lipsa mea de simț practic, dacă aș vrea să „fac partid“ și aș găsi pe cineva care să-mi dea mijloace ca să-mi aprind soba, și astfel peste câțiva ani soba mi-ar fi plină de căldură gratuită, și aș mai adăogi și o primă, iute ar veni lumea și la mine!

Aceasta este cauza pentru care forțele se mobilizează. Partidele noastre n-au bază și de aceea și intră în ele oricine. Se zicea odinioară la „Junimea“ din Iași: „Entre qui veut, reste qui peut“. Și în adevăr, fiind oameni spirituali și de bună creștere, acolo nu putea să rămâie oricine; intra cine vrea, dar mulți se duceau. Aici este însă rău de tot, „entre qui veut“, da, însă este și „reste qui veut“, ba de multe ori vrei să-l dai afară și nu poți. (*Ilaritate.*)

D-lor, ce fel de partide sânt partidele naturale? Un partid natural este întâi unul care reprezintă o clasă socială existentă, o clasă socială diferențiată, cu interesele ei economice și politice speciale. Iată, dacă partidul conservator de idei va avea eroismul, pe care dintr-un punct de vedere îl laud, din alt punct de vedere îl deplâng, dacă va avea eroismul de a se îndărătnici în atitudinea sa inexorabilă de astăzi, față de anumite reforme, în domeniul vieții agrare și în domeniul vieții politice, partidul acesta va putea să ajungă un partid sigur, nu atât de mare poate ca alt partid, vecin, dar un partid sigur, care va putea să grupeze toate interesele agrare, va putea să strângă toate ambițiile moștenite și va putea să adune în același timp pe toți doctrinarii care înțeleg să închidă ușile în fața, în calea spiritului modern.

Dar Partidul Liberal ce clasă reprezintă? În Partidul Liberal se găsesc astăzi agrarieni foarte hotărâți, foarte dârji, și n-aș voi să jignesc pe nimeni din aceea care sânt aici în Cameră, dar sânt afară din Cameră și agrarieni feroci; pot să intre și agrarieni feroci, și pot să intre și foști socialiști, care să nu fi părăsit socialismul și este o onoare pentru dânșii, dacă, din sentimentele lor de odinioară, nu i-au părăsit larga iubire de oameni, puternica milă pentru suferințele omenești. Și eu mă mir că în Camera aceasta nu se găsește unul care să aibă curajul de a spune, când e atacat pe această temă: da, domnule, am rămas socialist cu sentimentele, cu inima, prin iubirea de popor și prin dorința de a-l ajuta. Ar fi cavaleresc și ar trebui să se găsească odată cineva care s-o spună! Încap deci foștii socialiști, incap persoane cu predispoziții poetice, care sânt în materie de reforme nici prea-prea nici foarte-foarte, incap; și eu vă întreb: cine n-ar putea să încapă? Uite chiar acel care vorbește, și pe care o anumită lume l-a indicat, într-un mare acces de neghiobie, ca pe un periculos „anarhist“: anarhiștii însă niciodată nu se fac dintre istorici, se fac dintre filosofi și poeți, dar din istorici nu se fac niciodată, va să zică iată eu, dacă aș ridica, nu două degete, ci numai unul, arătând dorința de a mă acomoda cine știe cum, eu, acest periculos anarhist, aș putea să-mi găsesc la d-voastră locul între boieri vechi, de neam mare boieresc și care reprezintă proprietatea mare cea mai intransigentă.

Un partid poate să nu reprezinte o clasă socială, dar atunci trebuie să reprezinte o tradiție, o aspirație.

În Franța este astfel un partid care nu o să ajungă niciodată la putere, partidul bonapartist. Nu numai bătrâni, dar și tineri sânt în partidul acesta. Tradiția napoleoniană trăiește acolo încă în inimi. Când nu este un Napoleon de sânge, se găsește măcar un Boulanger⁷. E ceva, o durere națională, un dor de revanșă care mișcă spiritele; și tradiția, aspirația aceasta pot crea un partid, și partidul acesta se poate menține atâta vreme cât sufletul național este îndurerat, cât sufletul național este însetat de o satisfacție.

Și astfel, d-lor, dacă noi am fi numai naționaliști în ceea ce privește reprezentarea aspirațiilor neamului nostru, am avea dreptul de a trăi. Cu atât mai mult avem dreptul de a trăi, când reprezentăm și un program în ceea ce privește reformele necesare în această țară. Că nu vor veni veterani care să se opoșească la noi pentru ultimii ani din viață, aceasta este explicabil, dar că nu se vor găsi conștiințe tinere care să-și păstreze până la sfârșitul vieții lor convingerile în ciuda oricăror asupri și prigoniri, eu nu o pot crede. Dar și dacă aceasta s-ar întâmpla, încă noi am reprezenta și singuri un curent de idei care nu s-au exprimat înaintea noastră, și am sta la locul nostru de azi, jertfind viața noastră politică, dar fiind siguri că această jertfă a câtorva oameni izolați este o jertfă fecundă pentru țară și pentru neam! Am încheiat⁸. (*Aplauze.*)

NOTE

1. Mesajul de deschidere a Camerelor a fost citit de principele moștenitor Ferdinand. Între altele, se spunea: „Relațiile internaționale ale României sunt normale. Am veghiat toți, cu cea mai mare băgare de seamă, ca interesele Regatului să nu fie atinse. De astă dată, ca și în trecut, ținta politicii noastre este îndreptată spre menținerea păcii generale. Această atitudine a fost cu deosebire apreciată de Europa întreagă”.
2. Răspunsul la Mesaj a fost citit de C. Stere, raportorul desemnat de Adunare: „Ne simțim în jurul Tronului mai întăriți și mai înălțați sufletește... Pătrunsă de însemnătatea statului român, ca factor de ordine și progres în acest post de veghe la Gurile Dunării, Adunarea deputaților e hotărâtă de a sprijini cu toată energia acțiunile guvernului Majestății Voastre, pentru ca prestigiul Regatului, drepturile și interesele națiunii române să nu fie atinse și pentru asigurarea păcii generale. Am luat cunoștință cu satisfacțiune de asigurarea că relațiunile internaționale ale României sunt normale și că Europa întreagă apreciază politica ei leală și pașnică, demnă și înțeleaptă dar hotărâtă”.

3. Pentru Casa Rurală v. supra.
4. Barbu Știrbei, Domn al Țării Românești, ales în urma Convenției de la Balta Liman (1849), silit să-și părăsească patria în timpul Războiului Crimeii și revenit, în 1856, spre a-și îndeplini mandatul de șapte ani pentru care fusese ales. N.I. a scris: *Corespondența lui Știrbei Vodă*, Buc., 1904; *Mărturii istorice privitoare la viața și domnia lui Știrbei Vodă*, Buc., 1905.
5. Ministru de Finanțe era Emil Costinescu.
6. Lordul Rosebery a publicat la Londra, în 1891, monografia consacrată lui Pitt junior.
7. Generalul francez Georges Ernest Boulanger (1837-1891) s-a numărat printre cei care au înăbușit Comuna din Paris. Ajuns ministru, a devenit foarte popular, mulți crezându-l capabil să răstoarne regimul parlamentar și să pornească un război de revanșă contra Germaniei. Eșuează și rămâne simplu deputat. Înființează un partid naționalist, câștigând numeroși aderenți prin demisii succesive. A fost acuzat de complot, urmărit și condamnat la închisoare pe viață în contumacie (1889) căci s-a refugiat la Bruxelles; acolo s-a sinucis.
8. Răspunsul la Mesaj a fost votat cu 80 de voturi pentru și trei împotriva.

La 10 decembrie, Vintilă Brătianu replică lui N.I, probabil la discuția în jurul răspunsului la Mesajul Tronului: „Fiindcă la noi sunt două caractere diferite de bulagism, în două perioade diferite, să-mi dați voie să documentez acest punct al afirmațiunilor mele. Să iau cazul domnului Iorga și al domnului Take Ionescu.

Domnilor, cred pe domnul Iorga realmente și în fundul sufletului domniei sale un om foarte democrat; însă domnul Iorga, cum este ca istoric este și ca om politic. Domnul Iorga face servicii foarte mari istorie noastre. Însă eu cred că le aduce mai cu seamă cu culegerea, cu adunarea documentelor, a izvoarelor care vor servi într-o zi spre a se scrie istoria țării. În ceea ce privește însă argumentația domniei sale istorică și concluziunile la care ajunge, diferitele contraziceri ce găsesc în opera domnului Iorga, mă fac pe mine, care nu sunt specialist în materie, să zic că deseori a greșit. În politică tot așa. Ați ascultat discursul domniei sale de deunăzi, în care cu multă dreptate ridică unele cestiuni, iar când ajunge la concluziunea

finală, ea era greșită! Tot aceeași inconsecință în atitudinea domniei sale politică; deși spune că este democrat, însă are manifestațiuni absolut antidemocratice. Domnia sa razimă viitorul acestei țări, toată reformarea vieții noastre publice pe o singură persoană. în omul cel mai cult, în omul cel mai capabil din țară, în domnia sa (*ilaritate*). Este, cum s-ar zice, un autobulagism (*ilaritate*). Să-mi dați voie să vă citesc o ultimă manifestație de felul acesta, un manifest caracteristic al domniei sale.

Cunoașteți cu toții evenimentele din Transilvania. Domnul Iorga a adresat scrisoarea ce urmează către frații noștri de dincolo, care s-a publicat de ziarele de acolo și în care veți vedea o desfășurare a acestui autobulagism.

„Domnule redactor,

Față de informațiile greșite care circulă obișnuit în presa noastră, influențată de interesul de partid și redactată în cea mai mare parte de evrei, care exploatează buna dumneavoastră credință, prin fătărirea aceluiași sentimente naționale prin care caută a câștiga opinia publică de la noi, ne simțim datori a face prin foaia dumneavoastră următoarea declarație: Reprezentând un program naționalist democrat și lucrând la o organizare sprijinită pe primirea de elemente cinstite din țară, avem firește în vedere o înrăurire reală a noastră, nu numai asupra opiniei publice ci, într-un viitor mai depărtat, asupra vieții de stat a României. În acest caz, față de dumneavoastră, românii de peste hotare, atitudinea noastră ar fi aceasta:

Neavând o clientelă pe care să trebuiască a o satura cu bugetul statului, ca partidele care se schimbă la putere astăzi, am pune mijloace mari, care sunt posibile, la dispoziția culturii românești, prin împuternicirea și lățirea căreia ne putem menține ca națiune, oriunde și în orice împrejurare. Nu credem că putem face pe samsarul onest, cum vă fâgăduia odată domnul Sturdza”.

Este o manifestație a unui om pe care îl cred sincer în sentimentele sale, însă o manifestație care după mine nu este democratică, căci nu cred că cestiunea națională din Transilvania sau din țara românească să depindă numai de viața domnului Iorga”.

XV

PENTRU SERBAREA ANIVERSĂRII DE 50 DE ANI DE LA UNIRE

(14 ianuar 1909)

Onorată Cameră,

Să ne strămutăm în lumi senine.

Peste câteva zile se împlinesc cincizeci de ani¹, o jumătate de veac de la întemeierea României.

D-lor, vor fi și alte interese, viitorul poate să judece altfel de cum judecăm noi interesele luptelor noastre politice, cu amănuntele lor, de multe ori așa de mici și chiar meschine, rămâne însă cu mult mai însemnată decât toate aceste lupte politice întemeierea însăși a țării noastre acum cincizeci de ani de zile.

Nu că România ar avea ființă numai de o jumătate de veac; este o mândrie a noastră că am avut organizația noastră pe pământul acesta de îndelungate veacuri, că viața politică neatârnată românească, că măcar viața politică autonomă românească a trăit necurmat pe acest pământ, că întotdeauna cu limba românească și datinile românești s-a cârmuit această țară.

Dar România, ca ființă de stat unic, recunoscută de Europa, putând să aibă menirea ei actuală și rostul ei în veacuri, România aceasta datează de la anul 1859, când principatul Moldovei și principatul de odinioară al Țării Românești, principatul Munteniei, s-au unit², alegând ca domn pe Alexandru Ioan I Cuza de fericită memorie.

D-lor, o astfel de aniversară, cum este aniversara de jumătate de veac de la întemeierea unei țări nu se poate serba oricum.

Aceasta o înțeleg toate popoarele, până și popoarele acelea la care sântem deprinși să ne uităm de sus. Astfel, regatul grecesc se pregătește să serbeze în curând o sută de ani de la eliberarea sa³, de la aceea ce numim noi Eteria, care a dat o țară grecească. Și grecii pregătesc pentru anul 1921 o mare operă lexicală, care să cuprindă istoria limbii grecești de la Homer până în zilele noastre, ceea ce este pentru ei cea mai mare afirmare de mândrie, suindu-și strămoșii până în timpurile când puteau vorbi cu zeii.

Când un stat ia asupra-și să serbeze o astfel de aniversară, el trebuie să o serbeze într-alt fel de cum ar serba-o societatea însăși. Și deoarece prevedeam că statul nu este pregătit, sau nu are plăcere, sau este împiedecat de anume motive să serbeze 50 de ani de la Unire, așa cum trebuie ca această

aniversară să fie serbată, din cauza aceasta am căutat, în marginile puterilor mele, să fac ca acești 50 de ani de la Unire să fie serbați măcar pe cale particulară. Într-o conferință ținută la Iași, am îndemnat pe ieșeni, cărora Unirea li aparține mult mai mult decât românilor din alte centre, am îndemnat pe ieșeni să serbeze după cuviință cei 50 de ani de la Unirea Principatelor.

Însă, domnilor, din nenorocire societatea noastră nu este deprinsă să umble de sine; este o societate care a fost tutelată foarte mult timp, până la tiranie și până la anularea completă a voinții sale, de câte guverne s-au urmat în această țară. Prin urmare, lumea nu pornește ea însăși, trebuie să vină în totdeauna o poruncă de la guvern, chiar atunci când este să se bucure de trecerea a 50 de ani, relativ liniștiți, de la întemeierea țării.

Va să zică mișcarea care putea să se înjghebe la ianuarie nu s-a înjghebat. Societatea a primit cu simpatie ideea, însă n-a putut să facă nimic în vederea acestei aniversări a unei jumătăți de veac de la Unire. Lumea la noi nu prea are societăți, căci lumea nu este deprinsă să se unească pentru scopuri mai mari și societățile existente n-au putut să intre în corespondență pentru a face din 24 ianuar 1909 ceea ce trebuie să fie într-adevăr.

Și atunci, d-lor, s-a amestecat cârmuirea, statul.

D. ministru al Instrucției Publice⁴ a atras atenția directorilor de școli că se mai poate face încă o serbare școlară în 1909. Acum fiecare ministru este liber să îngusteze sau să lărgească cercul atribuțiilor sale. Sânt miniștri care își văd ministerele mai mici, sânt miniștri care își văd ministerele mai mari, și nu eu voi fi acela care voi găsi de rău pe ministrul de Instrucție din România care vrea să se înțeleagă și ca un fel de ministru al educației naționale, ca un ministru al educației cetățenești.

Dar, mărturisesc, nu pot înțelege ca ministrul de Instrucție Publică, atrăgând în cercul său de acțiune serbări de însemnătatea aceasta, să le coboare oarecum în lumea copilărească.

Acum câțiva ani de zile s-au serbat patru sute de ani trecuți de la moartea lui Ștefan cel Mare. Aici poate că ar fi fost mai greu ca statul să se fi amestecat, pentru a face serbarea; serbarea a făcut-o deci ministrul Instrucției Publice. A întrebat în dreapta și în stânga, ceea ce nu fac totdeauna miniștrii la noi, a întrebat și a căpătat, pe lângă sfaturi rele, și unele sfaturi bune și serbarea s-a desfășurat bine. A fost un moment de tresărare a mândriei naționale în poporul acesta când ministrul Instrucției Publice a hotărât serbările întru amintirea lui Ștefan cel Mare. Dar nici la serbările acestea nu s-au întrebuițat numai școlile. Și între amintirea depărtată a lui Ștefan cel Mare și amintirea apropiată de noi a Unirii, între însemnătatea despărțită prin veacuri a domniei lui Ștefan și însemnătatea despărțită numai prin câteva decenii a Unirii este oarecare deosebire. Nu se poate ca Unirea să o serbeze statul român ca o

serbare școlară; nu se pot da directorilor de școli instrucții ca ei între ei să facă program și programul acesta să-l execute cu elevii lor. Cincizeci de ani de la Unire nu se pot serbători nici într-un chip cu cântările, oricât de nevinovate și înduioșătoare, ale școlarilor sau școlărițelor. Statul, când ia hotărârea de a serba o astfel de aniversară, trebuie să o serbeze potrivit cu însemnătatea aniversării și potrivit cu puterea sa, potrivit cu misiunea sa înaltă.

Și așa ceva nu se vede acum. Statul acesta al nostru nu e în măsură să serbeze cum se cade o aniversară de această însemnătate? Noi, care sântem un popor de gust, un popor cu înțelegere pentru lucrurile strălucitoare, care avem simțimânt pentru măreție și care, în unele momente, sântem străbătuți de un oarecare fior de demnitate națională, va să zică noi aceștia nu putem da prin statul nostru o serbare convenabilă?

Čăci, vă zic: Statul, ori nu se amestecă ori, dacă se amestecă, trebuie să dea unei aniversări de însemnătatea aniversării Unirii un caracter de netăgăduită măreție.

Și, d-lor, noi știm să serbăm aniversări. Știm să serbăm aniversările care sânt în legătură de interes cu prezentul, în legătură de interes cu partidele politice ale prezentului.

Am dovedit-o aceasta de două ori. Iată în 1906 s-au împlinit patruzeci de ani⁶ de la însemnatul fapt al stabilirii dinastiei în România. Fără îndoială, e unul din cele mai însemnate fapte ale istoriei noastre contemporane, fapt care nu ar fi fost posibil însă fără Unire, adecă fără jertfele care însemnează momentul Unirii. Am serbat cei patruzeci de ani de domnie a suveranului nostru. Lumea s-a împărtășit mai mult sau mai puțin la această serbare, iar în stratele adânci a străbătut numai un răsunset slab, care n-a trezit poate un ecou simpatic. Dar lumea oficială a serbat patruzeci de ani de la întemeierea dinastiei, dacă nu prin mari lucruri, cel puțin prin mari cheltuieli; i-a serbat prin vestita expoziție, vestită din atâtea puncte de vedere, o expoziție unde am fost noi cu rosturile noastre și alții cu rosturile lor, o expoziție din care nu s-a cules poate atâta folos câtă jertfă am făcut noi pentru dânsa.

Dar mai mult despre felul cum s-a serbat această aniversare de patruzeci de ani de domnie, nu voiesc să vorbesc. Nu e acum locul.

Însă a mai fost o aniversară. serbată de stat, de un partid întreg, serbată cu cheltuieli, cu bucurie, cu entuziasm. A mai fost o serbare jubilară, care a lăsat urme pe care semicentenarul pe care e vorba să-l serbăm acum nu le va lăsa.

A fost serbarea lui 1848.

Nu voi zice că 1848 nu e un an însemnat. Pentru mulți e însemnat prin revoluția din București și prin acele câteva luni de republică românească în

capitala principatului Munteniei. E însemnat 1848 pentru aceasta și trebuie să fie însemnat pentru toți prin cea dintâi jertfă nouă de sânge românesc, cheltuit într-o luptă eroică, lupta celor câțiva pompieri din dealul Spirei.

Pentru alții, 1848 mai are o însemnătate: dacă liberalii și revoluționarii din Muntenia au făcut revoluția și republica de la București, Partidul Național din Moldova, reprezentat prin fruntașii tineretului de atunci și având în fruntea sa pe cel mai uitat dintre oamenii mari ai acestei țări, și poate pentru că a fost mai mare decât toți ceilalți, Kogălniceanu, Partidul Național din Moldova a stabilit bazele dezvoltării naționale moderne a poporului românesc.

Prin urmare, nu voi zice că anul 1848 nu merita o serbare jubiliară. O merita și a avut-o; a avut și un monument al său⁵, care este o lecție de civism. Cine trece pe acolo, omul din popor care trece pe lângă geniul care susține pe pompierul rănit, când trece pe acolo și întrebă, află că, în timp de robie, în timpul când n-aveam o oaste, când nu aveam în adevăr un stat, când unirea României nu fusese realizată, măcar între Carpați și Dunăre, în vremea aceea erau oameni care știau să-și dea sângele, nu pentru însemnătatea clipei care trece, ci pentru pregătirea viitorului.

Și atunci pentru anul 1848 s-a tipărit o lucrare jubiliară de către guvern și s-a început această însemnată publicare de acte relative la anul 1848, care publicare formează unul din cele mai însemnate temeuri de documente privitoare la istoria trecutului nostru⁶.

Anul 1848 s-a serbat în chip demn, precum anul 1866, după patruzeci de ani, a fost serbat în chip luxos, strălucitor și puțin cam pretențios.

Va să zică, d-lor, iată că statul român știe să serbeze anume jubileuri. Dacă n-ar ști să serbeze cum trebuie și jubileul acesta, mai mare decât celelalte două, fiindcă aici e vorba de ființa însăși a României, atunci se și dovedește ceea ce spuneam, înainte de a cita cele două exemple, că adecă statul acesta nu știe să serbeze decât acele aniversări ale trecutului nostru care sânt în legătură cu interesele actuale, reprezentate prin partide sau prin altceva.

Dacă e vorba ca statul român să serbeze cincizeci de ani de la Unirea Principatelor, statul acesta trebuia să-și aducă aminte de o sumă de datorii pe care le are față de cei care au jertfit pentru unire.

Statul românesc, dacă s-a raliat la curentul către serbarea Unirii, trebuie să-și aducă aminte că în această țară unde au statui, nu numai foștii prim-miniștri și miniștri, dar de multe ori și foștii primari sau fostele notabilități din unele orașe în provincie, care au măcar busturi, că în țara aceasta nu există un monument al Unirii. Și se va zice: Un monument al Unirii se poate să existe. Dar nu există în țara aceasta un monument al aceluia în numele căruia s-a

realizat Unirea, al aceluia care a servit credincios, timp de șapte ani, ideia Unirii, al aceluia care, cu riscul vieții sale politice întregi, a săvârșit acte atât de curagioase. Încât nimeni nu s-ar fi putut apropia de greutatea lor. Nu există o statuie a celui om care, în timpuri grele, a cutezat să spună cu mândrie numele României nouă care, fără armată, fără finanțe, fără legături cu străinătatea, a vorbit limbajul vechilor noștri domni, și față de cei din Constantinopol, și față de cei din Viena, față de toți cei care ne încunjurau pentru a ne umili. Nu există o statuie a omului aceluia care, plecând silit, printr-o coalțiție a intereselor de partid jignite, plecând în momentul când el însuși voia să plece, printr-un măreț act de abdicare, n-a simțit nici o părere de rău pentru izgonirea dintr-un post de onoare, când știa că a făcut tot ce trebuia să facă, și s-a ținut departe de țară până la moartea sa, într-o depărtată străinătate, cu inima frântă de durere, pentru a nu cauza greutăți României reînnoite.

O figură mai strălucită, o figură mai vitează, o figură mai energetică, figura politică a unui om cu desăvârșire desfăcut de tot ceea ce este interes personal și pământesc; un om mai absolut loial față de țară și noul suveran al țării, nu se găsește în desfășurarea trecutului nostru istoric. Cuza Vodă nu are statuie. S-au strâns bani de la spiritul nostru de uitare, s-au strâns bani de la neglijența noastră, s-au strâns bani de la păcatele noastre, dar n-a putut să se strângă o sumă potrivită pentru a se ridica o statuie lui Cuza Vodă. Statul a privit totdeauna rău strângerea de bani pentru ridicarea unui monument lui Alexandru Ioan I Cuza și mă întreb dacă măcar acum n-a venit momentul când poate fi sărbătorit Cuza mai bine decât oricând în alte împrejurări; dacă măcar acum n-a venit momentul ca statul, cu banul său care nu este al său, ci este al tuturor și al acelora pe care Cuza i-a ridicat din robia pământului, dacă n-a venit vremea ca statul român să ajute cu banul său ridicarea unei statui lui Alexandru Ioan I Cuza.

Alexandru Cuza este cel dintâi stăpânitor al României unite și cel dintâi stăpânitor al României unite nu poate să rămână îngropat într-un colț de țară, unde a fost îngropat cum se îngroapă un asasinat de făcătorii de rele; el trebuie adus, cel dintâi domn al României unite, el trebuie adus acum și așezat în Mitropolia din Iași, ca Domn drept, ales prin voința liberă a ambelor țări, al României atunci create. Nu este o rușine pentru Mitropolia Moldovei, împovărată de alte rușini, să cuprindă într-însa oasele lui Vodă Cuza.

Și când vorbiam de felul cum alte state își îndeplinesc datoria față de trecutul lor, când aminteam pregătirile grecilor pentru 1921, mă gândeam la un alt stat mai mic, care a știut să uite greșelile unui moment și să îngroape împreună cu morții păcatele de care au fost acoperiți acești morți. Mă gândeam la Bulgaria.

Acolo un principe a fost silit să părăsească țara, un principe care a adus mari servicii poporului bulgar, care a făcut ca acest popor mic și desprețuit să poată fi învingător. În Bulgaria, Alexandru de Battemberg, biruitorul de la Slivnița, a fost gonit prin intrigi interne și externe. Alexandru de Battemberg a lăsat urmași care reclamă tronul bulgar, ceea ce nu s-a întâmplat cu Vodă Cuza, prin urmare Alexandru de Battemberg reprezintă încă o idee a trecutului care amenință prezentul, și cu toate acestea în domnia actuală oasele lui Battemberg au fost aduse din străinătate și așezate în mijlocul Sofiei. E străbătut un străin de respect pentru acest tânăr și vrednic popor al bulgarilor, când în mijlocul capitalei țarului Ferdinand vede ridicându-se mausoleul aceluia care, prin biruințele câștigate de dânsul, a pregătit coroana de țar a stăpânitorului de astăzi. Acolo, în mijlocul capitalei pe care a stăpânit-o el, doarme cel dintâi domnitor al Bulgariei dezrobite și lângă el, între steaguri, păzește acela care i-a purtat steagul în lupta de la Slivnița. Ești străin, n-ai de ce să simți pentru un alt neam; cu toate acestea te străbate un fior când vezi această respectare a meritelor învinsului, când vezi această respectare a aureolei căzute, când vezi această pietate față de întemeietorul de țară care s-a dus după întemeierea operei sale.

Popoarele vrednice, popoarele mândre și mari așa fac, sau cel puțin acele popoare care prin faptele prezente își pregătesc un mare viitor.

Dar, domnilor, mai este ceva. Am pomenit pe Kogălniceanu. Kogălniceanu a fost șeful partidului național al Moldovei. Partidul Național din Moldova s-a contopit, mai mult sau mai puțin, cu Partidul Liberal din Muntenia. Ce n-a fost Kogălniceanu în țara aceasta? A fost mai înainte de toate cea mai luminoasă minte, cea mai bine înzestrată personalitate politică care s-a născut în epoca noastră pe acest pământ. Un om îmbogățit în sufletul său cu toate mijloacele culturii europene, un om împodobit cu toate talentele pe care de obicei natura nu le îngrămădește asupra aceluiași om, un om din rasa lui Cuza, din rasa acelora care dau tot fără a cere nimic în schimb.

Căutați amintirea lui Kogălniceanu? Aceasta este întrebarea care trebuie pusă după cealaltă: Când faceți statuia lui Cuza? Dar nu este oare astăzi momentul cel mai potrivit pentru una ca și pentru alta, precum nu este astăzi momentul cel mai potrivit ca să dați lui Alexandru Ioan I-ii Cuza veșnica-i odihnă glorioasă, acolo unde merită să stea rămășițele sale? Căci atâta vreme cât stă acolo unde stă acum, atâta vreme va fi în sufletele noastre mustrarea de cuget, atâta timp vechile păcate nu se vor șterge de asupra acelora care le-au săvârșit, nici de asupra acelora care au moștenit pe cei care le-au săvârșit.

Și mai departe se spune într-una, când Iașiul, capitala lui Mochi Fișer, când Iașiul își arată plângerile sale: „Iașiul este un oraș al trecutului, un oraș glorios; o aureolă îl încunjoară, acolo se sălășluiesc fantomele domnilor celor

mari ai Moldovei“. Aceasta este mângâierea, cu cântecul acesta îl adormiți totdeauna. Atunci când oricărui alt oraș, care nu are însemnătatea Iașului și n-a făcut aceleași jertfe, i se aruncă, cu mâna largă favoruri, Iașului i se spune: „Dormi în pace, oraș istoric; te străjuiesc Domnii de odinioară și mândria aceasta trebuie să te mângâie de toate păcatele prezentului“. Este un oraș istoric Iașul? Ce deosebește înainte de toate un oraș istoric? Îl deosebește un loc în care să se păstreze toate rămășițele trecutului câte se pot strânge, îl deosebește un muzeu.

Ei bine, domnilor, nu este o rușine ca, în țara aceasta unde Iașul a rămas doar cu atâta, cu această faimă de oraș istoric și această mângâiere de adăpost al trecutului, nu este o rușine ca Iașul să nu aibă încă muzeul său istoric?

S-au găsit bani pentru atâtea și atâtea lucruri. Iată, acum s-au găsit 200.000 de lei pentru jertfele nenorocirii aceleia uriașe din sudul Italiei. Foarte frumos că s-a dat. Oameni săntem, frați săntem cu italienii; legăturile de frăție să le strângem cât mai mult, să intrăm prin iubire și milă în cercul popoarelor care trăiesc în adevăr în Europa. Dar mai aproape decât nenorocirile străine sânt suferințele și lipsurile noastre. În țara aceasta, în care pentru orice milă peste hotare sânt bani, pentru păstrarea ultimelor rămășițe ale trecutului nostru, în cel mai glorios și mai istoric din orașele României, pentru așa ceva bani nu sânt. Nu sânt bani nici pentru gloria trecutului, nici pentru suferințele prezentului. Căci să ni aducem aminte, este potrivit momentul, că nu s-au găsit bani de dat acelora care sufereau de pe urma unor asasinat ce se puteau evita și care asasinate erau încoronarea unei întregi politice agrare și unei întregi tradiții administrative de neglijență și păcate.

Să nu se creadă că atunci când spun aceste cuvinte, cu sau fără răsunset aici, să nu se creadă că în țară nu este o mișcare de nemulțămire. Sânt pe alocurea semne de indignare împotriva felului cum se pare că se încearcă a se nimici, a se confisca această aniversare a Unirii. Primesc scrisori din toate părțile și în scrisorile acestea se cuprind de multe ori idei fericite. Iată ce scrie un bătrân din Focșani. Zice: În oastea română sânt regimente cu toate numele, regimentul lui Mircea cel Mare, foarte frumos! regimentul lui Ștefan cel Mare, al lui Mihai Viteazul; sânt și regimentele deosebiților suverani străini care trăiesc în legătură de prietenie cu suveranul nostru. Un regiment „Cuza Vodă“ nu există însă în oastea română. (Aplauze.) Și bătrânul acesta zice: „Aici, la noi, în Focșani, regimentul să se cheme regimentul Unirea Cuza Vodă“.

Și numele acesta să se dea astăzi, căci, chiar dacă o parte din cererile mele vor rămânea în domeniul pretențiilor unui ideolog, sânt lucruri care trebuie neapărat să fie făcute, chiar de guvernul cel mai rece, chiar de acela care s-ar ținea mai mult la punctul de vedere al politicii de partid, chiar de guvernul care ar împărtăși toate resentimentele acelor ce s-au dus.

Se va face serbare școlară; nimeni nu zice să nu se facă. E frumos, este un mijloc de a se educa generațiile tinere. Glasurile nevinovate de care se bucură Dumnezeu din cer în fiecare dimineață, glasurile acestea nevinovate sânt bine venite și atunci când este vorba să se laude în mormintele lor înaintașii noștri care ni-au dat România de astăzi.

Dar din conversațiile directorilor de școli de acolo cu prefectii, și nu știu dacă se prevăd și conversații de acestea, cu mai multă sau mai puțină puțință de înțelegere, cu comandantii de garnizoană, nu iese măcar înfățișarea exterioară, nu iese măcar pompa serbării de azi. Și dacă nu ar fi să mi se dea nimic alta, acest lucru îl cer, pompa. Cer ca toată oastea, care pleacă din regimentele unite supt Cuza Vodă, din acel mănunchi de puteri românești înjghebate de dânsul și se păstrează încă în arsenal tunurile de bronz, cele dintâi, care poartă stema lui Alexandru Ioan I-iu, cer ca toată această oaste românească, în rândul întâi creațiunea lui Cuza Vodă, să participe cu steagurile desfășurate la serbarea zilei de 24 ianuar. Și cer ca, în loc ca miniștrii să întrebuințeze ziua aceasta, care mi se pare, cade într-o sâmbătă, pentru a asista la o ședință a Camerei și în loc ca Senatul, fratele mai matur, să-și țină ședințele sale, precum noi ni-am ținea ședințele noastre, în loc de aceasta să se unească amândouă Corpurile Legiuitoare române spre a demonstra aici, în Mitropolia din București, pentru înaintașii care la 24 ianuar 1859 ni-au dat România. Să se facă acolo la Mitropolie o slujbă de pomenire pentru toți acei care au săvârșit acest act mare, înfrățiți prin recunoștința noastră, peste marginile de partid sau urile personale care i-au despărțit. Să se facă acolo o slujbă religioasă, ascultată cu evlavie, nu ca anumite slujbe de la deschiderea Corpurilor Legiuitoare, cu trei, patru deputați și cinci, șase senatori, să se facă o slujbă ascultată cu evlavie și în bubuit de tunuri să se pomenească numele acelor care ni-au dat scumpa moștenire pe care trebuie să o apărăm.

Și, d-lor, încheind această interpelare, să-mi dați voie să exprim o părere de rău. Momentul din viața mea când am fost mai mult zguduit de o privesc publică, și nu am fost numai eu, ci și toți acei care au fost de față, când oameni ce nu se cunoșteau și-au căzut de gât și s-au îmbrățișat frățește, ca în momentele cele mari ale istoriei acestui popor, a fost clipa când la Șosea, aici, în București, în iulie 1904, s-au pomenit patru sute de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, când se improvizase un altar, când se făcuse din lemn un mormânt care înfățișa mormântul de la Putna al marelui crai românesc, al împăratului vechi al românimii, când s-a fost strâns în pavilionul acela tot ce are lumea noastră mai bun, între alții, ofițeri tineri și bătrâni. Și aceasta trebuie să se însemne iarăși, au venit la această serbare a sufletului românesc în cea mai sfântă tradiție a trecutului, au venit și moștenitorii

coroanei românești. A venit prințul Ferdinand, a venit și acela care după dânsul va fi rege al României. Și s-au rugat Domnului cu toții, în frunte cu bătrânul care acum nu se mai găsește în mijlocul nostru, și care reprezenta aici, cu oricâte asperități personale și oricâtă nedreptate față de cei care nu o meritau, reprezenta aici vremile tradiției celei mai depărtate a trecutului constituțional al nostru. În frunte cu dânsul au stat toți, rugându-se. Și între dânsii, la locul care se cuvine reprezentanților celor mai înalți ai unei țări, ai statului, cei doi moștenitori de coroană, cel de azi și cel de mâne!

Și a fost o clipă când, înjghebându-se un alai istoric, care înfățișa pe Ștefan și pe contemporanii săi, la trecerea alaiului acestuia toți au uitat că vedeau niște soldați luați dintr-un regiment oarecare, îmbrăcați cu niște haine ieftene, meniți să înfățișeze într-un chip foarte ușor un trecut mare, au uitat toată această slăbiciune a pregătirii și asupra tuturor a trecut o singură zguduire, când steagul lui Ștefan cel Mare s-a ivit înaintea acelor care așteptau, și ofițerii, și pot zice ofițeri nu tineri, care se aprind mai ușor, ci ofițerii bătrâni, încărunțiți în slujba țării, au salutat pe acel umil soldat care înfățișa pe Ștefan cel Mare.

În clipa când sunau clopotele întru pomenirea lui Ștefan și a luptătorilor săi, în clipa aceea s-au plecat multe capete la pământ. Privirea tuturor s-a îndreptat însă asupra a trei capete, cele mai înalte din câte erau acolo, capetele celor doi principii ai dinastiei celei nouă și capul cel alb al bătrânului acela care, pe pragul sfârșitului vieții sale politice, îngenunchia încă și găsea putere de evlavie ca să se închine trecutului nostru.

Și iată mie, care anunțasem interpelarea cu gândul că-mi va răspunde d. Sturdza, îmi pare rău, și-mi pare rău până la lacrimi, că nu pot vedea la 24 ianuar 1909 ceea ce am văzut în iulie 1904. Oriunde voiți, aș prefera ca la Iași, în cuprinsul Mitropoliei Moldovei, unde de curând ar fi fost aduse oasele celui dintâi Domn al României Unite, să văd plecându-se cele trei frunți, una a celui care va fi rege mâne, alta, fruntea copilului care va fi rege mai târziu și fruntea celui care reprezenta tradiția celui mai nobil trecut de jertfă al epocii contemporane⁷. (*Aplauze furtunoase.*)

NOTE

1. La 4 decembrie 1908, N.I. adresase guvernului următoarea interpelare: „La 24 ianuarie 1909 se împlinesc cincizeci de ani de la Unirea Principatelor, cel mai însemnat act din istoria noastră mai nouă, baza statului românesc modern și începutul acelei unități naționale spre care în chip logic trebuie să tindă neamul nostru.

Ființa politică a Moldovei s-a jertfit atunci eroic și într-o glorioasă domnie de șapte ani s-au săvârșit reforme mărețe, a căror întregire neapărată a așteaptă un neam întreg.

Nu crede guvernul că simple serbări școlare, ca acelea care s-au anunțat, ar fi o înjosire a acestei aniversări fără pereche?

Nu are de gând să orânduiască din vreme la Iași, capitala uitată a Moldovei, serbări care să fie pentru orașul în care jumătate de mie de ani au stat domni români, o recunoaștere și o mângâiere?

Și nu socoate că această serbare cu caracter politic și militar ar fi cel mai bun prilej de a strămuta din nedemnul mormânt de la Ruginoasa oasele celui dintâi domn al României unite, pentru a le așeza în mitropolia Iașilor, împăcând astfel solemn, cincizeci de ani după ziua când s-a proclamat solemn domn al amânduror Principatelor Alexandru Ioan I, trecutul încă tăgăduit cu prezentul pe care nimeni nu se mai gândește a-l tăgădui?”

2. Unirii Principatelor i-a fost consacrată o istoriografie impresionantă. Vezi, în ultim loc, *Istoria românilor*, vol.VII, tom I, Editura Academiei, 2003. Până la rostirea discursului, N.I. scrisese: *Statuia lui Cuza Vodă*, în „Semănătorul”, 1903; *Ceva nou despre Unirea Principatelor*, în „Convorbiri literare”, 1904; *Cuza Vodă și Kogălniceanu*, în „Neamul românesc”, 1908; *10 Mai și Vodă Cuza*, idem; *Un martor străin al păcatelor noastre, călătorul francez G. Le Cler din 1860*, Vălenii de Munte, 1908; *Unirea Principatelor (1859) povestită românilor, cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la întemeierea statului român*, Vălenii de Munte, 1909; În continuare. v. Barbu Theodorescu, *op.cit.*, sub voce.
3. V. bibliografia extrem de vastă, în mai sus citatul volum din *Istoria românilor*, ediția Academiei. În mod special de Eteria grecească și de legăturile ei cu spațiul românesc s-au ocupat I.C.Filitti, Andrei Oțetea, Dan Berindei. N.I. a scris: *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu din anii 1814-1815*. Buc., 1914; *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu. Documente contemporane*, Buc., 1915; *Ceva despre Oltenia în vremea lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1915; *Iordache Olimpiotul, vânzătorul lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1916.

La 5 iunie 1921, de ziua lui, N.I. ține o conferință la Academia română, *Comemorarea lui Tudor Vladimirescu*, iar seara, pe scena Teatrului Național, s-a reprezentat drama scrisă de el, *Tudor Vladimirescu*. Peste patru zile, la Târgu Jiu, Liga Culturală dezvelea statuia eroului de la 1821.

În același an, N.I. publica *Izvoare contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*. Apoi: *Un apărător al săracilor, „Domnul Tudor din Vladimiri” (c.1780-1821)*, Buc., 1921; *Comemorarea lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1922; *Un observator englez asupra românilor din vremea lui Tudor Vladimirescu /V. Bargrave din Kent/*, comunicare la Academia română, 1933; *Portrete și comemorări* (în seria Biblioteca pentru toți), Buc., 1936.

Mai amintim că în 1935, familia unui urmaș de zavergiu grec, Gheorghe Athanasiadis, i-a arătat lui N.I. un mss. în care se relateau fapte petrecute în Grecia la 1821 cât și evenimente din viața antecesorului ei stabilit în Principate. Sesizând însemnătatea acestui document, savantul l-a dus și l-a înregistrat la Biblioteca Academiei Române. Geloși pe mss. lor, proprietarii l-au retras, după trei ani de pertractări, din fondurile Academiei. Printr-o fericită întâmplare, am intrat, la rândul-ne, în posesia acestui mss. și suntem în măsură să-l publicăm în curând, în colaborare cu doamna Lia Brad Chisacof, cunoscuta elenistă.

4. Ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor era Spiru Haret.
5. Monumentul pompierilor, lucrat de Wladimir Hegel în 1901, poartă următoarea inscripție: „Luptătorilor de la 13 septembrie 1848, poporul român recunoscător, 1900”.
6. N.I. se referă la colecția de *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, apărută la Buc. între 1889 și 1909. Inițiator și unul din autorii principali a fost D.A. Sturdza.
7. La 23 ianuarie 1909, primul ministru Ionel Brătianu a venit cu un proiect de lege cerând un credit extraordinar de 300 000 de lei „pentru a se crea un fond pentru ridicarea unui monument comemorativ al zilei de 24 ianuarie”. În expunerea de motive se preciza: „E o datorie sfântă să ridicăm un monument trainic pentru amintirea celui dintâi fapt care a dat naștere statului nostru modern”. Proiectul a fost votat în unanimitate.

XVI

O COMISIUNE ISTORICĂ A ROMÂNIEI

(2 mart 1909)

Onorată Cameră,

Ca istoric, ca profesor de istorie, ca om care am tipărit și eu documente și cronici relative la trecutul nostru și care am toată dorința ca tot ce se poate tipări ca izvoare privitoare la istoria românilor să fie tipărit, am datoria de a vă lămuri cu privire la acest proiect de lege¹.

D-lor, proiectul de lege al d-lui ministru Haret pleacă de la cele mai frumoase intenții. Dacă ar fi să votăm intențiile d-lui ministru Haret, atunci nu ar trebui să se ridice nimeni care să combată acest proiect de lege.

Numai cât toată lumea știe care este usagiul ce se face cu intențiile bune. Rostul nostru nu este să lăudăm pe d. ministru Haret pentru o așa de călduroasă iubire de știință istorică, ci să vedem dacă d. ministru ni dă o lege studiată, ni dă o lege întemeiată pe cunoașterea lucrurilor de care este vorba în lege și dacă ni dă, prin urmare, o lege practică și care să poată fi votată.

D-lor, d. ministru Haret vrea să facă o Comisiune Istorică a României. Mai frumos nu se poate să sune; titlul este ispititor peste măsură: Comisiunea Istorică a României.

D. ministru explică și cu ce se poate asemăna Comisiunea Istorică a României. D-lor, Comisiunea Istorică a României ar fi să semene cu comisiunea arheografică rusească și cu comisiunea pentru „Monumenta Germaniae Historica”².

D. ministru va fi avut în mână, poate, vreun volum din „Monumenta Germaniae Historica”; noi, oamenii de meșteșug, avem deseori această colecție în mână și știm că nu se joacă nimeni cu un titlu ca acela de „Monumenta Germaniae Historica”; așa ceva e lucru mare de tot!

Acest lucru mare l-au făcut germanii din întâia jumătate a veacului cu toate mijloacele lor științifice, cu toată obiectivitatea științifică, fără nici un amestec de interes de partid, fără nici un amestec de simpatii personale, și l-au făcut germanii cu mijloace bugetare foarte mari. Prin urmare, spun de la început, și voi dovedi pe urmă, nu trebuie să se puie alături Comisiunea Istorică a României care ar fi să fie și Comisiunea care a dat științii istorice acea strălucită operă care se cheamă „Monumenta Germaniae Historica”.

D-lor, ce este comisiunea d-lui ministru de Instrucție? Iată, d. ministru ne lămurește în art. 1 al proiectului său de lege: O comisiune chemată să tipărească documentele și cronicile relative la istoria românilor. D. ministru vorbia întâi numai de cronici; pe urmă, în comitetul delegaților, s-au adaus și „documentele“. Vedeți, delegații au fost foarte darnici cu comisiunea aceasta, care veți vedea cum e alcătuită și cu ce mijloace trebuie să lucreze. Comisiunea aceasta face tot ce se poate închipui, e o comisiune căreia nu-i scapă nimic din toate ramurile studiilor istorice. Cât va trăi comisiunea aceasta, o să merite să vie reprezentanții științii istorice din cele mai însemnate centre științifice europene numai ca să vadă minunea Comisiunii Istorice a României lucrând.

Cronici tipărește, d-lor; documente interne tipărește, inscripții „din veacul al XIV-lea“, e una singură; volumul întâi probabil că va cuprinde această inscripție. Tipărește inscripții din veacul al XIV-lea – XVIII-lea, și acelea tot Comisiunea Istorice le tipărește; „cronici străine care s-au ocupat de Țara Românească“ sânt iarăși în competența Comisiunii Istorice. Mai departe, și „monumente vechi literare, care au o deosebită însemnătate pentru studiul limbii și literaturii române“. Va să zică, nu e numai comisiune istorică, e și comisiune filologică, unește filologia cu istoria în competența ei așa de întinsă.

Și acum cine vor face această uriașă operă științifică? Cum vor fi aleși? Cum se vor aduna? Cum vor împărți lucrările? Și de ce sume vor dispune?

D-lor, Comisiunea se compune din cinci membri. Acești cinci membri sânt numiți prin decret regal și persoana care-i alege este ministrul Instrucțiunii Publice. Ministrul Instrucțiunii Publice poate să fie, cum este astăzi, unul dintre cei mai însemnați bărbați de știință în ramura matematicilor de la noi. Poate să fie mâne un profesor de chimie, de fizică; poate să fie poimâne un profesor de drept; poate să nu fie profesor deloc; și poate să fie un om cu cunoștințe foarte reduse. Aceasta nu împiedecă pe ministrul Instrucțiunii Publice să aleagă, dintre istoricii pe care-i are România, pe aceea care sânt cei mai buni pentru a conduce această uriașă lucrare științifică.

D. ministru de Instrucție pune în adevăr condițiile. Și iată condițiile pentru a face cineva parte din acest corp împovărat cu o asemenea grea și onorătoare misiune: Trebuie să fie „sau profesor universitar de specialitatea respectivă“... Care ar fi „specialitatea respectivă“, când este vorba de istorie, nu pot înțelege. Sau „membru al Academiei Române“, sau „doctor în științele istorice, sau filologie“. Dar doctori de aceștia nu prea avem. Avem, mi se pare, doi care sânt indicați să facă parte din această comisie.

Dar comitetul delegaților a crezut că aceasta nu ajunge și a adaus și pe cei cu „un titlu echivalent cu titlul de doctor în științe istorice și filologice“. Se știe de toată lumea cât de greu este să găsești în România „echivalenți“.

Dacă ar fi vorba deci de numirea unui medic în corpul sanitar al țării, el trebuie să fie doctor în medicină sau... să aibă „un titlu echivalent“. Adaosul acesta nu are nici un rost!

Dar bine, d-lor, pe acești cinci membri îi alege din membrii Academiei Române, care sânt mulți, din profesorii de istorie și filologie, care sânt destui, și se pare că mai trebuie să se recurgă la doctori în istorie... cu „echivalenți“!

Nu se poate să se formalizeze secția istorică a Academiei Române, care este compusă din istorici aleși pe sprinceană? Au fost profesori, au făcut lucrări, i-a ales savanta Academie și i-a cuprins în secția istorică a ei. Și apoi vine d. ministru de alege și zice: ăsta e bun, îl aleg; ăsta nu e bun, nu-mi place. Sau nu-mi place din câți sânt acolo, în secția istorică, decât unul. Acesta este bun și pe acesta îl pun în comisiune.

D-lor, sânt două Universități și două Facultăți de Litere, cu o sumedenie de profesori de istorie și filologie. D. ministru, care poate fi matematic, care poate fi fizician, care poate fi chimist și care poate să nu fie bărbat de știință, are dreptul să aleagă dintre ei și să zică: ăsta parcă nu ar fi bun, ăsta să nu se apropie de comisie, că nu se potrivește. În sfârșit, alege unul sau doi, și cu unul-doi de la Academie face vreo trei-patru, și mai pune și un doctor! Nu au dreptul să se formalizeze și profesorii de la specialitatea respectivă? Pe baza căror studii speciale are d. ministru competența de a deosebi pe membrii Academiei Române din secția istorică și pe profesorii de Universitate din ramura istorică, alegând pe cei care sânt buni într-o comisie istorică?

D. ministru actual a făcut o declarație care îi face cea mai mare onoare, în cursul verii trecute.

Ministerul de Instrucție Publică are o colecție de documente, pe care o plătește cu mult mai ieftin ca publicațiile Comisiunii Istorice. Și acela care publică această colecție a ministerului este pe deplin mulțămît cu plata care i se dă și ar renunța foarte bucuros, în continuarea acestei publicații, ar renunța bucuros și la această plată, numai pentru plăcerea de a se vedea mai bine cum Comisiunea aceasta Istorice a României tipărește încă și mai scump decât ne putem aștepta.

Va să zică tipărește ministerul o astfel de colecție. Cum sântem noi, profesorii de la Universitate, răi colegi, s-a găsit un profesor de la Universitate, căruia să nu-i fie pe plac colecția editată de minister. I-a scris d-lui ministru că nu poate merge această colecție mai departe, deoarece acel care o publică nu are nici un fel de pricepere: a trimes petiție d-lui ministru. Petiția era puținel cam tare, ca să nu întrebuițez alt cuvânt. Eu, în locul d-lui ministru, aș fi trimes-o înapoi aceluia care mi-o dăduse, căci a răspunde la o astfel de petiție, înseamnă să jignești pe un coleg. D. ministru a răspuns: d-le, eu nu mă pot pronunța, fiindcă în lucrări istorice nu mă pricep.

Va să zică, atunci când cineva atacă publicațiile ministerului, ministrul Instrucțiunii declară că nu se pricepe, iar când este vorba să se aleagă dintre atâția membrii ai Academiei Române, secțiunea istorică, dintre atâția profesori universitari, dintre atâția doctori în istorie, la care se vor adăoga și dintre „echivalenți“ și știu eu de unde, atunci d. ministru este competent! În cazul acesta, mi se pare că am dreptul să fiu supărat pentru faptul că nu i s-a răspuns criticului cum se cuvenia. Căci cum se potrivește declarația de vara trecută cu atribuția pe care și-o ia acum d. ministru, de a alege care sânt istoricii potriviți pentru a face parte din această Comisiune Istorică a României?

Ce fac membrii Comisiunii Istorice? Membrii Comisiunii Istorice se adună în schimbul unei diurne de 20 de lei. Ca la Academie. Prin urmare, vedeți, începe a se desluși rostul Comisiunii. Este o Academie pe lângă Academie, întâmplător o Academie mai presus de Academie, sau o Academie împotriva Academiei. Va să zică, se adună în schimbul unei diurne de 20 de lei și țin una sau două ședințe pe lună. O ședință pe lună trebuie s-o țină neapărat. O avea de lucru, n-o avea de lucru, asta n-are a face; vorba este, se adună, iau diurna aceea de 20 de lei și Comisiunea Istorică a României merge mai departe.

Comisiunea aceasta istorică are un președinte; președintele este cu plată permanentă, fără distincțiune de asistare la ședință sau neasistare la ședință. Avea în proiectul d-lui ministru 300 de lei pe lună. Puțin lucru este să preziđezi Comisiunea Istorică a României!? Găsesc chiar că 300 de lei pe lună este cam puțin. Un bărbat de știință, investit cu atribuțiuni de acestea, trebuie să aibă mai mult. I s-ar putea da și o uniformă corespunzătoare cu însemnătatea funcțiilor sale; s-ar putea face pe socoteala statului. Și comitetul delegaților a zis: Păcat! Prezidentul Comisiunii Istoriei a României să aibă numai 300 de lei... Și atunci a mărit leafa: să aibă 400 de lei!

Și mai este un secretariu. Secretariul trebuia să fie plătit cu 150 de lei pe lună; comitetul delegaților mai pe urmă s-a gândit: păcat numai 150 de lei, dacă președintele are 400! Știți, pot să fie două grade în a nu face nimic, când nu faci nimic pe o treaptă mai înaltă trebuie să fii plătit mai scump decât când nu faci nimic pe o treaptă mai de jos. Prin urmare, oțiul întâmplător de clasa întâi al președintelui este plătit cu 400 de lei; probabil oțiul de clasa a doua al secretariului este plătit cu 200 de lei. O nimica toată... 400 și cu 200 fac 600, adăogați diurna celor cinci membri, care vă asigur că se vor aduna de două ori pe lună, proiectul zice „odată sau de două ori pe lună“, dar desigur că se vor aduna de două ori, vrea să zică de două ori câte 20 de lei pe lună pentru fiecare fac 200 și cu 400 fac 600 și cu 200 fac 800. Înmulțiți, vă rog, 800 cu 10, fac 8.000, mai adăogați 1600, fac, să zicem, 10.000. Aștia merg de-odată cu diurnele.

Ei, dar adunarea aceasta odată sau de două ori pe lună, cu figurarea aceasta a președintelui în costumul său special și cu secretariul care o fi având și el semnele sale distinctive și onorifice, nu îndeplinește scopul legii, fiindcă, la urma urmei, este vorba de cronicile românești și de documente și de inscripții, începând cu veacul al XIV-lea.

Mă rog, cu cât se va face restul muncii Comisiunii?

Apoi, uitate cu cât: ministrul dă douăzeci și cinci de mii de lei, sau cinsprezece mii de lei, douăzeci și cinci de mii de lei pe an. Zece mii de lei trec cu lefile și diurnele; restul celălalt de jumătate este pentru publicații. Dar mai notați ceva: se prevede ca inscripțiile să se adune; trebuie să se facă deci călătorii, cheltuieli de deplasare, scumpe, cheltuieli de cercetare. Cu una, cu alta, se mai fac încă vreo cinci mii de lei, și cu zece mii de lei fac cinsprezece mii de lei.

Va să zică, numai cu zece mii de lei rămâne să se facă această operă colosală, care să fie pusă alături cu „Monumenta Germaniae Historica“ sau cu comisiunea arheografică rusească!

Sânt lucruri cu care nu trebuie să ne jucăm. Nu este nimic mai frumos decât iubirea pentru știință, decât iubirea obiectivă care privește numai binele științei; dar nu este nimic mai rău decât să te joci cu entuziasmul pentru știință și lucrurile acestea ușoare care se fac în numele științei sânt de multe ori în paguba științei.

În proiect se mai prevăd condițiile în care membrii care mor sânt înlocuiți cu alții. Este un proiect de detalii, în care se prevede și cum vor fi înlocuiți membrii Comisiunii în caz de moarte și altele.

Dar de partea aceasta, cum trebuie să se înlocuiască membrii, când vor muri sau chiar când vor avea „purtări incorecte“, sau când nu vor veni la Comisiune, de partea aceasta, alcătuită cu atâta precizie, încât poate să deie naștere la ironii, de partea aceasta dați-mi voie să nu mă ocup. Cu acești zece mii de lei se tipăresc deci cronicile și documentele. În ce condițiuni? Membrii Comisiunii, sau o persoană străină, pregătesc manuscrisul. Se duce candidatul înaintea Comisiunii. Comisiunea aprobă. Președintele zice: Bun de tras.

Eu mă întreb: Care e învățatul cu oarecare reputație care să știe ce poate cere și ce i se poate da și care să vină continuu cu această petiție? Să zicem că în Comisiune sânt doi „echivalenți“, vreo doi doctori în științele istorice, câte un membru al Academiei, sau profesor universitar, puțin mai deocheat, dar deocheat pentru public, însă foarte simpatic pentru ministrul care ar fi să fie, și atunci vine un învățat bătrân cu lucrarea sa și spune: D-lor membri, sânteți îngăduitori față de acest mic prinos pe care vreau să-l aduc științei? Consimțiți d-voastră să-l tipăresc? - Să vedem manuscrisul! Dă manuscrisul, se adună, îl dezbat. - S-ar putea, i se răspunde. Mântuie omul de făcut lucrarea, vrea să-i

apară. Să vină viza de la președinte! Va să zică această Comisiune nu numai că nu este compusă din toți oamenii care pot să lucreze, ci poate să fie compusă din unii oameni incapabili de a lucra, sau din mai puțin capabili de a lucra ca alții. Iar instituția e astfel alcătuită încât împiedecă pe acela care ar putea să lucreze, prin umilință, prin acest control polițienesc față de cine ar voi să lucreze în folosul științii istorice românești.

Dar cât are voie să tipărească pe an Comisiunea? Puțin de tot. D. ministru zice că treizeci de coli de tipar pe an. Vă puteți închipui ce puțin lucru e față de cronicile ce le avem, tipărite rău, cum spune cu oarecare cruzime d. ministru, în expunerea sa de motive, cu toate că un Kogălniceanu, și chiar d. Ioan Bogdan, care e citat aici, și chiar umila mea persoană, au tipărit cronici³. Va să zică față de marele număr de cronici rău tipărite, așa cum spune d. ministru, ce sânt treizeci de coli tipărite pe an? Câți ani o să-i trebuiască Comisiunii acesteia ca să ni dea ce așteptăm și câți membri au să moară și o să fie înlocuiți, cum spune art. 3 din acest proiect de lege, până să avem cronicile în mână! Și notați apoi că și cronicile pot fi lăsate la o parte, pentru ca să fie loc și pentru inscripții, și pentru documente și manuscrise, pentru că prin schimbarea adusă de comitetul delegaților acestei legi, această Comisiune are, d-lor, o lărgime înspăimântătoare!

Va să zică, o să avem treizeci de coli, sau, cum spune comitetul delegaților, de la cinsprezece până la treizeci de coli de tipar pe an.

Deci iată condițiunile cele mai minunate din lume pentru constituirea unei Comisiunii Istorice a României.

Pentru ce ne jucăm cu lucrurile istorice, având pretenția de a lucra cum se lucrează doar de germani? Pentru ce să ocupăm degeaba o parte din timpul Camerei, care are să discute vreo douăzeci de legi constitutive, plus bugetele de votat până la sfârșitul sesiunii, cu astfel de proiecte neisprăvite? De ce să venim deci și să luăm din timpul atât de prețios al Camerei cu aceste proiecte, pline de bunăvoință, dar pline de incompetență?

Și nu numai atât. Vreau să adaug un lucru, ca să se înțeleagă, nu numai atacurile ce aduc acestui proiect, dar vehemența cu care atac acest proiect.

D-lor, în țara aceasta a pătruns politicianismul și părtenirea pentru politicianism și mângăirea banilor statului din motive de politicianism în orice. În oaste este, în administrație este, în magistratură este, pretutindeni este politica, pretutindeni se găsesc miniștri făcând favoruri pentru a ridica pe unii în dauna altora și a scădea pe cei din urmă în folosul celor dintâi.

Mai era un colț curat, colțul științii românești. Vă rog să nu contribuiți prin votul d-voastră ca politicianismul, bazat pe arbitrarea selecțiune a ministrului, să între și în domeniul istoriei românești, în domeniul senin al științei⁴.

*La articole*⁵

D-lor, aici, în art. 9, se zice că ministrul, care are competența de a face alegerea membrilor Comisiunii, are și dreptul de a hotărî dacă planul pe care această Comisiune competentă îl face este admisibil ori ba.

Acum d. ministru zice că are competența desăvârșită în ceea ce privește organizarea studiilor istorice în România. Eu, necrezând aceasta, rog pe d. ministru să înlătore această clauză⁶.

La art. 10

D-lor, eu aș propune să nu se fixeze numărul de coli de la 15 la 30, pe care Comisiunea Istorică are dreptul să le tipărească căci dacă greșește și face 30 coli și 2 foi, acele foi trebuie să se amputeze⁷?

Al doilea, cer să nu se fixeze, cum a fost modificată legea de comitetul delegaților, ca „textele editate să fie tipărite cu *cicero*, iar studiile introductive și traducerile cu *garmond*, și notele și indicele cu *petit*“. Aceasta nu merge într-o lege. Pentru Dumnezeu, aceasta ar însemna să se pună în lege ca titlurile să fie tipărite cu roșu, cărțile să fie legate etc.

Iată, d-lor, ce aș mai propune: președintelui Comisiunii să i se ștergă leafa de 400 de lei; să facă bine să muncească întocmai ca și ceilalți și să fie plătit potrivit cu munca sa.

Al doilea, găsesc că plățile de 100, 125, 175 și 200 de lei pe coală sânt prea mari. Eu unul mă mulțămesc cu 50 de lei (*ilaritate*). E adevărat că d. ministru, în competența d-sale de istoric, are aerul să spuie că aceea ce tipăresc eu este mai slăbuț decât ceea ce va tipări Comisiunea, care nu va da decât lucrări excelente din toate punctele de vedere. Totuși, saltul acesta de 50 la 200 de lei mi se pare cam mare.

Al treilea, dacă se plătește pentru un text în orice condiții până la 200 de lei coala, cum să se plătească o sută de lei coala numai studiul introductiv, care reprezintă partea de activitate originală științifică? Ori trebuie majorat acest 100 de lei ori scăzute celelalte prețuri⁸.

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege pentru instituirea unei Comisii istorice a României. Raportorul, I. Bianu, explicase că lucrările de istorie se dezvoltaseră prin documentele publicate, în primul rând de N.I. și Ion Bogdan, majoritatea sub auspiciile Academiei Române. „E vremea ca Regatul român să posede o ediție critică a izvoarelor sale istorice, de felul cum sunt *Monumenta Germaniae Historica* sau publicațiunile Comisiunii arheografice rusești”.

2. Colecția *Monumenta Germaniae Historica* a început în 1819, sub auspiciile Societății germane de istorie veche și la inițiativa ministrului prusian Stein. Din 1853 a fost subvenționată de Confederația germanică. Până în 1874 a avut trei serii: *Scriptores* (30 vol.), *Leges* (patru vol.), *Diplomata* (un vol.). Apoi s-au adăugat *Epistolae* și *Antiquitates*. Din 1876 colecția se continuă cu seria *Neues Archiv*.
 3. Pentru M. Kogălniceanu v. *Biobibliografia* întocmită de Al. Zub, mai sus citată; la fel, pentru N.I. *Biobibliografia* datorată lui Barbu Theodorescu. Ion Bogdan publicase *Vechile cronică moldovenești până la Ureche*, Buc., 1891 și *Cronici inedite atingătoare de istoria românilor*, Buc., 1895.
 4. După intervenția lui N.I., a urmat un dialog cu I. Bianu care a constatat „surpriza” Adunării la „șarja” lui N.I. împotriva Comisiei istorice: „A cheltuit mult spirit și multe glume, cu desăvârșire deplasate. într-o discuțiune serioasă ca aceasta. – *N.Iorga*: Chestiune de gust. – *I. Bianu*: Mulți dintre istoriografii noștri, dintre care unul dintre cei mai fertili este domnul Iorga... – *N. Iorga*: Nu numai fertil! – *I. Bianu*: ...care a primit ajutor de la domnul Nicolae Filipescu pentru editarea unei cronică... – *N. Iorga*: Nici un ajutor, domnia sa a plătit numai cheltuiala tiparului. – *I. Bianu*: Asemenea, când a voit să publice o serie întreagă de documente a primit iarăși, în același fel, cheltuielile de tipar de la o altă persoană, domnul Alexandru Callimaki. – *N. Iorga*: Nu mi-a dat nici un ban. – *I. Bianu*: Toate acestea dovedesc că domnul Iorga nu a căutat să câștige bani din aceste ediții, dar a primit și bine a făcut, ajutorul bănesc care a suportat cheltuiala acestor edițiuni și a altora făcute de domnia sa... domnul Iorga își bătea joc de vorbele din expunerea de motive prin care această Comisiune se compară cu a germanilor care la Berlin a publicat *Monumenta Germaniae Historica*. Este evident că nimeni nu-și închipuiește... că noi avem în literatura istorică atâtea cronică vechi încât să fie tipărite în 30 sau 40 volume de cronică”.
- N.I. continuă cu analiza severă a proiectului, observând că publicarea a 30 de coli pe an e „ridicolă”. – *I. Bianu*: Domnul Iorga știe că edițiunile care se fac iute, cu două coli de tipar pe zi, nu pot întruni asemenea condițiuni de precizie. – *N. Iorga*: Cunoașteți pe cineva care să facă două coale pe zi?

A urmat un dialog cu ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor, Spiru Haret. – *S. Haret*: Eu nu simt curajul să mă atac la personalitatea domnului Iorga, care este prea imensă... – *N. Iorga*: În specialitatea mea, da! – *S. Haret*: Vorbește domnul Iorga de politicianism și de politicieni? Va veni vremea când domnia sa va primi o răfuială strașnică asupra lucrului acestuia. – *N. Iorga*: Sunt gata să o primesc și acum!

5. N. I. a cerut, cu referire la art. 1, care stipula că această comisie se înființează la propunerea ministrului Instrucțiunii Publice, să se schimbe cu „după propunerea secțiunii istorice a Academiei Române”.
 6. La art. 2 a cerut să i se lămurească ce înseamnă „sau să aibă un titlu echivalent”. *S. Haret* l-a lămurit: „Mă socotesc destul de competente ca să fac numirile în Comisiunea aceasta, precum mă socotesc competente ca să fac numirile de profesori universitari”. Era vorba de art. 61 din Legea învățământului secundar și superior prin care „facultățile de Științe și Litere au să dea echivalența titlurilor universitare”. *N.I.* nu a depus vreun amendament așa că s-a păstrat și votat în consecință textul inițial al proiectului.
 7. Ministrul a acceptat 15-40 de coli și s-a votat ca atare căci „e o lucrare de mare răbdare și trebuie făcută cu cea mai mare acurateță”.
 8. *S. Haret* a declarat că admite sugestia lui *N.I.* „dacă primește ca să-i fac decretul eu, politicianul, și dacă consimte să-și concentreze activitatea sa asupra istoriei, lăsând la o parte alte ramuri de activitate”. Dar *N.I.* i-a replicat cu acreală: „Această condițiune nu aveți dreptul să mi-o impuneți. Concentrați-vă și dumneavoastră numai ca profesor de matematică la Universitate”.
- Articolul s-a votat neschimbat iar proiectul în totalitate a fost primit cu 48 de voturi pentru și 12 împotriva.

XVII

LA LEGEA ARENĂRII MOȘIILOR STATULUI

(11 mart 1909)

Onorată Cameră,

N-am intervenit ieri în dezbaterile privitoare la legea¹ de arendare a moșiilor statului, a moșiilor așezămintelor de binefaceri și a moșiilor așezămintelor de cultură la asociațiile țărănești, din două motive. Întâi, am groază de metafizica politică, și aici în Cameră, de la deschiderea crizei agrare s-au discutat măcar de douăzeci de ori chestii teoretice, chestii generale privitoare la proprietatea mare, mică, la latifundii, la brevifundii, la divizibilitatea și indivizibilitatea proprietății, la căutarea împreună sau la căutarea deosebită a ogoarelor.

Cred că noi nu sântem aici ca o Academie de științe economice și sociale, ci sântem aici ca un corp politic care trebuie să privească toate problemele în latura lor practică, banca ministerială prezentând proiecte practice, iar noi discutând practicitatea și eficacitatea acestor proiecte.

D-lor, a doua cauză pentru care n-am intervenit în discuție ieri, este următoarea: până acum aveam în această Cameră privilegiul că prezentam păreri personale; ieri am văzut că partidele politice constituite, istorice, de guvernământ, nu mai prezintă altceva decât păreri personale în chestia aceasta. D. ministru avea o părere personală, d. Stere, întâmplător l-am auzit convorbind cu d. raportor, spunea că are a treia părere personală. În partidul cu reprezentanții căruia sânt vecin de bancă astăzi (*ilaritate*), numai de bancă, am văzut iarăși două păreri personale. D. Fleva avea o părere personală, șeful partidului avea o altă părere personală. Dacă este vorba deci de păreri personale, renunț și la această ultimă originalitate a mea, de a prezenta încă o părere a mea personală.

Ieri însă am învățat și am înțeles unele lucruri, pe care nu le învățasem și nu le înțelesesem. Am învățat că înainte de răscoale se dădea țăranilor pământ și că după răscoale pământul se arendează țăranilor.

Aceasta pentru că ei, calicii, căroră li se făcea pomană cu pământ, s-au arătat obraznici și prin urmare merită un gologan mai mic decât gologanul care li se dădea înainte de răscoale.

Am mai învățat și am mai înțeles un lucru, că partidul conservator-democrat este contra latifundiilor și pentru darea de pământ la țărani. Nu știu cât o să aștept ca să văd cum se va realiza, și dacă se va realiza o făgăduială așa de mare și așa de puțin în acord cu părerea exprimată înainte de șeful celui mai nou partid.

Am mai învățat încă un lucru ieri, că dacă partidul liberal, care poate să vândă moșiile statului, care încurcă pe stat, moșiile Academiei, care încurcă pe această încurcată Academie, care cedează până și opera sa științifică ministrului Instrucției Publice și, prin urmare, trebuie să fie încă mai mult gata să cedeze opera sa de gospodărie cui poate să o facă, va să zică, am învățat că dacă Partidul Liberal nu se poate hotărî să ia averile statului, pe care nu le poate căuta, să ia averile Academiei, pe care aceasta nu le caută, să ia averile institutelor de binefacere, la care nu se pot amesteca binefacerile de la spitale cu tirania de la aceste moșii, cu tirania arendașilor moșiilor acestor instituții, afară numai dacă nu vrea ca pe calea aceasta să-și pregătească pentru spitale clienți rurali în număr destul de mare, am înțeles că, dacă Partidul Liberal nu face aceasta, este pentru că idealul e de o parte și realitatea de altă parte și se face un compromis între ele. Se caută, prin urmare, o medie între ideal și realitate. Nu sânt de această părere. Idealul este nestrămutat și atârână de d-ta să faci din realitate ce vrei, când ești stăpânit în adevăr de credința în ideal. Nu se trage media între ideal, de o parte, și crasa realitate de interese, de altă parte.

Iar chestiunea pe care o ridic eu acum cu privire la articolul I se explică tocmai prin acest sistem de împăcare a idealului, așa de sus, cu realitatea, așa de jos, se explică poate într-o măsură mai mică și nu pentru toți, se explică prin acel curios caracter pe care-l au societățile de asigurare, de a întruni în același comitet deliberativ și executiv oameni foarte neonești, care nu sânt de națiunea noastră, cu oameni de foarte frumoasă reputație și de foarte înalte situații politice, care sânt de națiunea noastră. Și aștept ca d. ministru să facă o declarație privitoare la societățile de asigurare, care să spulbere această îndoială, măcar întrucât privește oameni pe care m-am deprins a-i respecta pentru trecutul lor ca și pentru vârsta lor.

D. Vrăbiescu a ridicat chestiunea societăților de asigurare, a cerut ca și societățile de asigurare să-și arendeze moșiile la obști. Acum nu voi zice că eu cred în orice obște; sânt unele obști care sânt obști numai de nume și știm cine pune la cale obștile și vedem adeseori, nu tocmai departe de noi, pe aceea care stăruie pentru ele. Dar obștile cele mai puțin bune, fie și obști de șapte țărani, fie și obștea venită de la Darabani ca să ia moșie în județul

Mehedinți, va să zică de la un capăt al țării la altul, este mai bună decât veteranul bătrân Mochi Fișer, care mai are specialitatea de a arenda ogoarele României. Oricât de rea ar fi obștea, este mai bună decât această pacoste.

D. Vrăbiescu a ridicat, deci, chestia arendării moșiilor societăților de asigurare. Dumnealui a spus că unii dintre oamenii de drept au o părere cu privire la societățile de asigurare iar alții altă părere. Mi se pare că nu poate exista decât o părere cu privire la lipsa de drepturi a societăților de asigurare de a ținea pământuri românești.

De ce există în Constituție art. 7?

De ce toată lumea s-a împotrivit ca acest art. 7, pe care anumite persoane care visează distrugerea zidurilor chinezești, voiau să-l înlăture, de ce toată lumea s-a împotrivit ca acest art. 7 să fie înlăturat? Fiindcă dreptul de a stăpâni pământ este strict legat de naționalitatea românească.

Este vorba cea mare care se spunea la sărbătorile antice și care răsună în *Carmen Saeculare* al lui Horațiu: „Odi profanum vulgus et arceo“, „Urăsc plebea profană“, în cazul nostru străină, „și o înlătur“. Pământul țării îl țin pentru fiii țării și dacă o societate de asigurare cuprinde în ea un singur străin fără drept, prin faptul că există acest străin fără drept, dreptul de a stăpâni pământ al societății de asigurare este știrbit. Numai atunci când societățile de asigurare ar fi alcătuite din români, numai atunci ar putea să stăpânească pământ românesc. Și este o incalificabilă toleranță că societățile de asigurare stăpânesc pământ în România (*aplauze*).

D. ministru al Agriculturii² însă a atins chestia la sfârșitul cuvântării sale de ieri, cuvântare simplă din punctul de vedere oratoric, dar care, mărturisesc, pe mine m-a mulțămît mult mai mult, prin precizia ei, prin caracterul ei de bun simț, decât anumite discursuri pe care cineva, care ședea odată pe banca de acolo /ministerială/ în cap, le reprezenta grafic printr-o spirală care se ridică în sus și nu se mai mântuie niciodată. D. ministru a spus: societățile de asigurare, după părerea mea, n-au dreptul de a stăpâni. Eu cred că în astfel de chestii, în tot Ministerul sau Consiliul de miniștri trebuie să existe o singură părere, și când există această părere trebuie să se ia măsuri în conformitate cu această părere. Nu păreri personale trebuie să se audă și acolo. Când zice ministrul de Agricultură că societățile de asigurare, alcătuite în mare parte din străini, n-au dreptul de a stăpâni pământuri în România, atunci a doua zi trebuie să vie cu o lege care să decreteze disoluția acestei proprietăți agrare răufăcătoare și ilegale.

D. ministru a zis că societățile au văzut că nu pot să stăpânească și încep a se desface de moșii. Am neplăcerea de a-i spune că societățile de asigurare n-au început să se desfacă de moșii; că unele, care n-au avut un

articol în statute, au introdus acest articol ca să poată stăpâni pământuri. Și am neplăcerea să amintesc d-lui ministru al Agriculturii că nu mai puțin de treizeci de moșii bune se găsesc în posesiunea societăților de asigurare. Societatea de asigurare „Patria“ are zece moșii.

A mai spus ceva d. ministru: Bine, dar societățile de asigurare vor lua exemplul de la stat, vor lua exemplul de la societățile de binefacere, vor lua exemplul de la societățile culturale și vor arenda moșiile la obști. Cu exemplele pe care le pot lua străinii de la societățile de asigurare, să-mi dați voie să nu mă împac. Aceștia [nu] sânt oameni să-i hotărâști din punct de vedere filantropic și național cu exemple. Aceștia sânt oameni pe care trebuie să-i apuci de gât ca să fie siliți a da înapoi ceea ce au luat în mod ilegal și a restitui muncii naționale ceea ce au luat în stăpânire ilegală. Și dacă este vorba de a da exemplul de care vor profita aceste societăți de asigurare, apoi să vă citez un caz. D-lor, în județul Putna e moșia Domnești³. Această moșie are un trecut istoric, un punct dramatic din istoria trecutului nostru e legat de numele acestei localități.

La 1683, în sărbătorile Crăciunului, Duca Vodă, Domnul Moldovei, a fost ridicat de oști polone și dus în Galiția, unde a și murit. E deci un punct însemnat în dezvoltarea trecutului nostru național. Domneștii aparțin astăzi unei societăți de asigurare. Și știți cine e arendașul moșiei Domnești? Arendașul moșiei Domnești e, d-le ministru, frate cu cei doi arendași evrei care erau să ni pregătească acum câteva zile o nouă răscoală țărănească; e frate cu Froim Fișer și cu Șloim Fișer, e însuși venerabilul șef al acestei dinastii, e Mochi Fișer. Și am aflat, întâmplător, care era părerea lui Mochi Fișer cu privire la viitorul arendării acestei moșii. Îi zicea cineva: „D-le Mochi“, la noi evreul, cât o fi el de mare, nu e niciodată numai după familie ci e totdeauna: „D-le Mochi“, chiar pentru aceea care ar fi dispuși să întrebuințeze banii lui la niște scopuri care nu sânt deloc economice, „d-le Mochi“, ce zici d-ta despre arendarea moșiei? Știți, d-lor, ce a răspuns Mochi Fișer? Votați d-voastră ce voțiți, eu însă tot aici voi rămânea.

Ca să se dovedească deci că nu va rămânea, nici el și nici ceilalți, rog pe d-l ministru de Agricultură, fac apel la sentimentele d-sale românești, fac apel la îndelungata experiență a d-sale de gospodar, a unuia din cei mai buni gospodari ai acestei țări, fac apel la bătrânețele, ajunse în muncă, ale d-lui ministru al Agriculturii, ca să dea satisfacția opiniei publice, declarând aici, în Cameră, că moșiile stăpânite de societățile de asigurare sânt stăpânite în mod ilegal și că d-lui va lua fără zăbavă măsurile trebuincioase pentru ca această stare de lucruri să înceteze; și până când se vor lichida aceste domenii rurale, căpătate în asemenea împrejurări și cu sfruntata călcare a legii, până atunci să se hotărască aceea că și aceste moșii nu pot fi căutate altfel decât cum trebuie să fie căutate celelalte moșii, adică prin obști țărănești (*aplauze*).

La discuția pe articole.

La art. 20

Iată ce este, d-lor, cu articolul acesta: se dă crescătorilor de vite a patra parte dintr-o moșie a statului ca să-și crească vitele; este lucru foarte firesc. Numai mi-e frică de crescătorii de vite care nu vor fi fost niciodată crescători de vite, și nu au deloc intenția de a crește vite, sau se dau drept crescători de vite, ori încep prin a fi crescători de vite și termină prin a fi vulgari arendași.

Unele moșii ale statului sânt foarte mari și a patra parte dintr-o moșie ca acestea, cum este Jigălia⁴, însemnează ceva. De aceea, dacă s-ar putea fixa o anumită întindere ca să împiedece cetățenii doritori de a fi arendași, sau necetățenii doritori de a fi arendași, de a se improviza crescători de vite. Aceasta ar fi dorința mea. Mochi Fișer a început prin a fi crescător de vite!

La art. 22.

D-lor deputați, cu privire la acest articol mi-e frică de aceea că arendașii de care căutăm să scăpăm să nu se furișeze prin această ușă. Va să zică, dacă obștea nu este constituită în condițiile prevăzute de lege, dacă statul nu poate să caute în regie, se întoarce arendașul. Și atunci care este scopul însuși al legii? Măcar dintr-un domeniu unde influența statului este mai mare să se gonească arendașul, această formă de exploatare, absolut inutilă, a economiei naționale. Acum se poate întâmpla ca într-un loc țărani să nu se organizeze în obști și moșia să fie luată de altul, ceea ce este foarte regretabil să se lase. Atunci trebuie să vină neapărat statul, să caute în regie moșia. Fiindcă statul a avut o mare îndatorire pe care n-a îndeplinit-o până acum.

Moșiile statului nu trebuie să fie îngrijite ca până acum, sau neîngrijite, aruncându-se arendașilor. Căci dacă era cineva în măsură să facă o cultură modernă, cultură intensivă, să creeze anume industrii în legătură cu producția noastră agricolă sau în legătură cu produsele pământului nostru, apoi era în măsură statul. Măcar acum, prin noua organizare a Ministerului Agriculturii, el are mijloacele pe care nu le avea înainte. Dacă nu se găsesc deci țărani ca să se organizeze în obști și să ia pământul, să vie statul să-și îndeplinească datoria, să caute, într-un chip care să poată servi de model, moșia, să creeze industrii în legătură cu producția moșiei.

Prin parenteza aceasta, care se deschide, reintrați în arendășie, nu de tristă memorie, pentru că nu ați scăpat de dânsa nici prin această lege!

Nu-mi mai place ceva încă în acest articol, anume că se dă dreptul, când obștile nu se pot organiza și statul nu poate căuta, că se dă dreptul unor simpli funcționari ai ministerului de a constata. Este vorba și de Consiliul Superior al Agriculturii, dar independența Consiliului Superior al Agriculturii este un lucru cu atât de puține garanții în dezvoltarea viitoare a vieții noastre politice! Și Consiliul Superior al Agriculturii a dovedit și până acum atât de puțin spirit de inițiativă și a afirmat atât de puțin autoritatea sa, încât mi-e frică că ne vom întoarce înapoi la arendași, păstrând astfel redactat acest articol din lege⁵.

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege privitor la arendarea moșiilor statului, Casei Școalelor, Casei Bisericii, județelor, comunelor, așezămintelor de binefacere și de cultură națională, asociațiilor țărănești sau „pentru exploatarea lor în regie”. Raportor era I.G. Duca.
2. Ministrul Agriculturii și Domeniilor era Anton Carp.
3. Pentru moșia Domnești (Putna) Spiru Haret, abilitat, cum amintește și N.I., inginer hotarnic într-o vreme, a întocmit *Carte de hotărnicie a moșiei Domnești din județul Putna, a doamnei Jeanne Xanto*, Buc., 1900.
4. Moșia Jegălia din Ialomița fusese odinioară a Mănăstirii Dealu. Acolo funcționa acum o faimoasă herghelie de cai.
5. Anton Carp i-a observat că invocă mereu „părerile personale” ale multora ca și cum liberalii „n-am fi de acord între noi”. Or, nu există divergențe între ei. Precizează apoi că art. 7 din Constituție dă dreptul românilor sau naturalizaților să cumpere moșii. „De societăți nu se vorbește nimic”. Miniștrii Take Ionescu și Constantin Dissescu schimbaseră Codul de comerț în așa fel încât în consiliile societăților de asigurări erau doar o treime români. Societățile cumpăraseră puzderie de moșii. „Ce e de făcut?” întrebase retoric ministrul. „Să le radeți!”, replică N.I. tăios.
Atent peste măsură cu desfășurarea lucrărilor, N.I. observă la un moment dat: „Domnule președinte, îmi permit ca să vă atrag atențiunea că nu mai sunt decât 30 de deputați”.
În cele din urmă, proiectul a fost votat cu 78 de voturi pentru și unul împotriva.

XVIII

ÎN CHESTIA HÂRTIEI

(13 mart 1909)

Onorată Cameră,

Chestia hârtiei¹, adică a scumpetii hârtiei, și adaug a pagubei care rezultă din această scumpete pentru stat, pentru particulari, și după cum veți vedea pentru cultura românească în general, chestia aceasta a mai fost adusă înaintea Camerei în 1904 de către d. Delavrancea, și d-lui Delavrancea i-a răspuns, cu competența sa specială, d. I. C. Brătianu. Țin să spun de la început că punctul de vedere din care voi trata această chestie nu este punctul de vedere din care această însemnată chestie a fost tratată înaintea Camerei.

D-lor, chestia hârtiei s-a tratat înainte din punctul de vedere de partid. Se anunța o interpelare privitoare la fabricile de hârtie sau se amesteca la discuția privitoare la fabricile de hârtie, într-o discuție de un caracter general, pentru a se da o lovitură politică de partid. Să mă ferească Dumnezeu să aduc vreodată în Cameră o chestie de utilitate publică din acel punct de vedere meschin și condamabil care este punctul de vedere de partid!

Prin urmare, d-lor, să nu se creadă că în cuvântarea mea se vor întâlni aceste condimente, aceste agremente ale discuției politice, care sânt dinastia Brătianu², fabricile de hârtie, câștigul de la cuie și atâtea altele pe care le cunoaștem foarte bine, râdem de ele uneori, dar în cugetul, în conștiința noastră, le condamnăm.

D-lor, nu voi lua chestiunea cu privire la amestecul bărbaților politici și chiar cu privire la amestecul politicianilor, care sânt cu mult mai mult și mai puțin decât bărbații politici, în economia noastră națională.

Dacă un bărbat politic se amestecă într-o ramură de industrie, dacă are îndrăzneala s-o întemeieze și s-o continue, dacă în felul acesta aduce și în alte privințe foloase poporului nostru, nu ni rămâne decât să-l felicităm că activitatea lui s-a împărțit în două și a adus foloase într-o privință, aducând foloase și în cealaltă privință.

Și este mult mai bine și mai moral ca un bărbat politic, ca un grup de bărbați politici, care simt nevoia, tocmai în interesul acțiunii lor politice, să dispună și în opoziție de mijloace bănești mari, este cu mult mai bine ca acești bărbați politici să se amestece într-o industrie publică și cinstită decât să se amestece într-o altă industrie care nu este nici publică, nici cinstită. Mai mult

respect, mai mult stimez, atârnă după vrâstă și alte merite, pe bărbatul politic care este amestecat într-o fabrică de hârtie sau o fabrică de... obiecte de metal sau o fabrică de zahăr. să zicem că s-ar întâmpla așa ceva, se pare că se întâmplă, mai mult respect, mai mult stimez pe un bărbat politic care este amestecat în aceste lucruri, cu toate că eu nu m-aș amesteca, decât pe acela care face parte din Consiliul de administrație al unei societăți cu un pronunțat caracter internațional și cu un pronunțat miros, am zice internațional, de o calitate străină specială, și pe care-l cunoașteți toți bine. Îmi place mai mult, deci, bărbatul politic care îndrăznește să lupte în economia națională decât acela care se furișează într-un Consiliu de administrație și asistă sau ba la dezbaterile acelu Consiliu de administrație, dar realizează beneficii personale foarte mari, fără ca noi toți să folosim ceva.

D-lor, nu voi pune chestia aceasta a hârtiei nici pe altă bază, nu o voi trata nici dintr-un alt punct de vedere, anume din punctul de vedere de stat, din strictul punct de vedere financiar de stat. Vedeți, când s-a tratat ultima oară, de d-l Delavrancea, la 1904, chestia, s-a tratat cu foarte multă dreptate și cu un talent pe care nu este nevoie să-l constat eu ca să-l știe toată lumea, s-a tratat din acest punct de vedere al legăturilor fabricilor de hârtie și mai ales al legăturilor unei fabrici de hârtie cu statul. S-au adus înainte lucruri pe care le știm, pe care le voi aminti și acum, pe care le voi aminti ceva mai pe larg în dezvoltarea mai departe a interpelării. S-a adus înainte învoiala aceea dintre fabricile de hârtie și stat, prin care statul era să aibă avantajul, marele avantaju, de a cumpăra hârtie cu 20 sau 25 la sută mai scump decât cumpără particularii, care și ei cumpără foarte scump. S-a făcut socoteală cât se prăpădește la vămi, cât se prăpădește la căile ferate, nelăsând să intre în țară hârtia străină; s-a făcut socoteala cât se prăpădește prin reaua chibzuială a însuși contractului cu fabricile de hârtie cartelate. Și n-a fost greu să se dovedească astfel că statul este păgubaș. În discuție s-a amestecat cineva care, apărând fabricile de hârtie cartelate, a arătat că paguba statului nu e așa de mare. Prin urmare, paguba statului este.

A aduce discuția iarăși la această veche bază a ei, mi se pare zadarnic. Cine poate contesta că statul face sacrificii, face mari sacrificii, pentru ca fabricile de hârtie să trăiască, pentru ca să trăiască o fabrică de hârtie, în vederea căreia s-au făcut fabricile celelalte, care s-au dat binișor pe lângă dânsa, alcătuind un cartel, căruia se pare că nimeni nu-i poate rezista?

Eu, d-lor, voi discuta chestia din alt punct de vedere, care mi se pare cel esențial, din punctul de vedere al intereselor culturii românești.

Vedeți, fabricile acestea de hârtie, prin felul cum sânt alcătuite, prin felul cum se dezvoltă, cum se prezintă, prin păcatele lor de mai multe feluri, fabricile acestea pot să intre în conflict cu opinia pe care și-o face cineva

despre felul cum un bărbat politic trebuie să-și conducă interesele sale de natură nepolitică. Chestia aceasta a hârtiei poate fi considerată din punctul de vedere al conflictului în care interesele fabricilor de hârtie cartelate se pot găsi față de interesele statului. Dar astăzi, în momentul de față, chestia trebuie să fie tratată din alt punct de vedere, din punctul de vedere al colosalelor daune pe care actuala sprijinire a fabricilor de hârtie și actuala uniune ofensivă a lor împotriva publicului le aduc culturii naționale.

D-lor, pentru a se învedera acest lucru, pentru a se vedea cât de mare, de urgentă este datoria statului, creator, salvator de atâtea ori și sprijinitor credincios al fabricilor de hârtie, de a interveni pentru ca și poporul acesta să poată avea lumină ieftină, cea dintâi condiție a sa de existență sufletească și, prin urmare, de existență materială, voi împărți subiectul meu în trei părți: întâi, o să arăt cum s-au dezvoltat fabricile de hârtie, al doilea, cum s-a dezvoltat cultura națională, și al treilea o să arăt care este datoria actuală a statului.

Fabricile de hârtie au început să se întemeieze în acele momente când Ion Brătianu² care desăvârșise formele exterioare ale vieții politice a poporului românesc în România, când Ion Brătianu începea să se gândească și la alte lucruri, când, în vastul program de muncă pe care-l avea acest om, fără îndoială extraordinar prin activitatea lui, prin simpatia pe care o inspira, prin faptele pe care le-a săvârșit, va să zică în momentele acelea când Ion Brătianu, lărgindu-și programul său, a vrut să deie țării și o nouă viață economică.

Vedeți, Ion Brătianu el însuși și sfetnicii economici de care se încunjura aveau tendința de a întemeia o industrie națională românească cu toate ramurile ei, de a o întemeia deodată, ieșind industria aceea ca Minerva din tidva lui Iupiter. S-au inspirat dintr-o doctrină falsă, dintr-o doctrină economică pe care toată lumea o recunoaște astăzi de falsă.

S-au inspirat din acea doctrină că un popor trebuie să aibă toate ramurile de activitate economică, că un popor nu trebuie să se specializeze, că specialitatea sa nu suferă dacă activitatea i se risipește. Dar, d-lor, un popor deplin crescut, în stăpânirea tuturor însușirilor sale, nu poate să facă această risipă de forțe. Și acel popor trebuie să se specializeze, este o ramură din activitatea lui pe care trebuie s-o cultive înaintea tuturor celorlalte; restul vine pe alături și numai în legătură cu însușirile primordiale și capitale ale acelei ramuri de activitate națională.

S-a zis în glumă, s-a zis cu intenție de satiră, că poporul românesc este un popor esențialmente agricol, sau că România este o țară înainte de toate agricolă. De fapt așa este. Prin urmare, dacă în mintea acelor care au voit să întemeieze o industrie românească era ca ea să se întemeieze fără a jigni

interesele agricole, cu totul hotărâtoare, această industrie trebuia să plece de la acele ramuri care sânt în legătură mai imediată și mai necesară cu producția agricolă a țării. Să fi fost întemeiate acele ramuri de industrie pe care le-au întemeiat străinii fără să fie îndemnați de stat și împotriva intereselor noastre naționale și alături de acestea să se fi dezvoltat o puternică industrie a lemnului, a fabricatelor din lemn, să se fi dezvoltat o industrie a postavului, în alte condiții decât cele de astăzi, ca toate postavurile să le avem de la noi, în loc să aducem în cea mai mare parte postavuri de aiurea. Aceea era cale firească.

Concepția cealaltă este o concepție veche, concepție din veacul al XVIII-lea, când țările se întreceau între sine care să aibă mai multe genuri de fabricație, când Frederic al II-lea se lăuda cu ceștile de porțelan ce i le dăruia lui Grigore Ghica al Moldovei, când se risipeau astfel banii și vremea în zădar. Apoi, în Franța, când s-au făcut fabrici de oglinzi, care se fabricau mult mai bine în Veneția. Și câte alte lucruri curioase ale stăpânitorilor, amestecați și în economia politică, ai veacului al XVIII-lea! Ni-am zis deci: Să avem industrii de tot felul, să avem și hârtie. Și am avut hârtie.

Dar cum am avut-o, când am avut-o și în ce împrejurări?

D-lor, întâi s-a strâns un capital din cale afară de mic; un capital cu care oricine ar fi putut vedea că nu se poate întemeia o fabrică de hârtie, 1.000.000 și ceva. Și s-a cheltuit așa de bine, încât capitalul acesta a intrat numai în clădiri. Pe urmă, când a fost vorba să se facă și fabrica, să lucreze și fabrica, și ca să lucreze fabrica îi trebuie să aibă pastă, s-a văzut că toate aceste lucruri nu se pot avea. Și atunci a rămas fabrica numai cu construcțiile, și a venit statul ca să salveze această industrie, către care se uita cu tragere de inimă. Și a căutat să-i acorde toate concesiile de pe fața pământului, începând de la concesiunea unei păduri, pe care fabrica de la Letea nu a păstrat-o, ci a arendat-o, pe un termen îndelungat, unui care a trecut-o altuia. Și va veni o vreme când fabrica nu va ști de unde să-și ia materialul lemnos, și va fi o criză asemenea cu cea din Austria, unde producția hârtiei se oprește pentru că materialul lemnos, care se întrebuințează în alte scopuri și deci pleacă de supt ochii fabricanților de hârtie, nu se mai poate găsi în condiții bune.

Dar nu s-a acordat numai o asemenea pădure, care nu era menită, fără îndoială, arendării, ci altor scopuri; s-au acordat înlensniri în bani, câte a vrut și cum a vrut, celei dintâi fabrici de hârtie a noastră. Și, d-lor, s-a întâmplat, cu toate înlensnirile în bani, ca fabrica Letea să nu poată merge și atunci i s-au dat bani din nou. Și s-a întâmplat că a ars-o focul. El a îndeplinit opera sa, pe când fabrica nu putea îndeplini ea însăși opera la care era chemată. O fabrică ce arde, e una care, în cele mai multe cazuri, a ars ea; dar aceasta nu poate fi lăsată în așa nenorocire. Iată dar nouă ajutoare de la stat, nouă privilegii de la stat.

În sfârșit, după sforțări multe, fabrica începe a merge.

Pentru ca fabrica să fie asigurată, i s-a acordat furnitura de hârtie de care are nevoie statul, de care au nevoie județele, de care au nevoie comunele, și în condiții de acelea care echivalează cu 20 sau 25 la sută mai mult decât prețurile obișnuite. Aceste învoieli, între stat și fabrica Letea de odinioară au fost întărite între stat și fabricile unite în anul 1898, smulgându-se numai acea clauză, ușurătoare pentru stat, că din cinci în cinci ani de zile se vor putea revizui condițiile acestor furnituri ale statului cu hârtia fabricilor unite.

Acum un termin a trecut fără ca o revizuire care să ușureze statul să se fi făcut. Al doilea termin vine, mi se pare, anul acesta. Vom vedea dacă statul va voi să profite de clauza cuprinsă în învoiala de la 1898 și dacă va scădea cele 20-25 la sută pe care le plătește mai mult decât se cuvine, și pe care, pot să spun, nu prea vrea să le plătească. De mai multe ori s-a încercat a scăpa statul de acest bir. S-a încercat a se reduce la jumătate actele în înfățișarea lor, ca material de hârtie; s-au făcut însă anumite intervenții și actele de la ministere s-au prezentat iarăși în forma aceea frumoasă, luxoasă și foarte folositoare pentru fabricile de hârtie, a unei coli îndoite în două.

Mai știu un caz, al unui ministru, nu voi spune care, de la ce departament și în ce vreme, care a voit să furnizeze ministerului său printr-o librărie, pe ascuns, pentru ca să scape departamentul său de birul acesta de 20-25 la sută. Ei, au intervenit la timp cei interesați și ministrul nu a putut strecura această furnitură în condiții mai bune.

D-lor, iată, prin urmare, fabrica de la Letea, scăpată din toate greutățile; iată fabrica de la Letea unită cu alte fabrici de hârtie, dintre care una a fost întemeiată cu capital care nu e românesc în cea mai mare parte. E vorba de fabrica de la Bușteni, întemeiată de un particular, care s-a gândit că poate fabrica hârtie numai când a văzut ce enorme foloase pot să aducă fabricile de hârtie în anumite condiții în țara românească. Iată fabrica Letea unită cu fabrica de la Scăieni, care nu prea intră în socoteală, fiindcă dă numai hârtie de împachetat, numai hârtie inferioară, nu hârtie pentru tipografie. S-a unit cu fabrica de la Câmpulung, care a dispărut. /Se pare că n-a dispărut/.

Va să zică, vedem fabrica de la Letea pe deplin întemeiată, vedem fabrica de la Bușteni întemeindu-se, cu un capital străin, cu un conducător străin și el, venit de peste munți, și nu dintre românii de peste munți, neavând altă competență decât a stăruinții, a energiei și a dibăciei sale. Vedem o fabrică osândită, cum era fabrica de la Scăieni, forțându-se din nou la viață, vedem fabricile unindu-se și luând în stăpânire tot târgul, luând în stăpânire toată hârtia de care are nevoie statul și toată hârtia de care au nevoie particularii.

O mai strălucită situație a unei industrii decât aceasta nici nu se poate închipui.

Și dacă este o fabrică în Europa, care trebuie să întrebuințeze o parte din cea mai extra fabricație a sa pentru a însărcina pe un poet cu redactarea unei ode sau a unui poem, spre a mulțami deosebiților bărbați politici care i-au făcut o situație minunată, este fără îndoială fabrica aceasta de la Letea.

Nu-și poate închipui cineva ce ar mai fi putut să ceară, ce condițiuni mai bune decât acestea ar fi putut să impună pentru ea. D-lor, care este însă datoria unei fabrici care a luat atâta și care astăzi încă se bucură de așa de mari privilegii? Cea dintâi datorie a unei astfel de fabrici este a lucra energetic, a lucra modern, a lucra dând în consumație hârtia, toată hârtia de care are nevoie industria tipografiei de astăzi, a da hârtia aceasta punctual, a da hârtia aceasta în condițiuni bune și cinstite și în același timp a perfecționa neconținut fabricarea ei. Ei bine, oricine a vorbit cu un tipograf, oricine a vorbit cu un editor, oricine a fost cât de puțin amestecat în rosturile tipografiei noastre, știe plângerile pe deplin întemeiate, supt toate aceste raporturi, împotriva fabricilor de hârtie cartelate. Notați că în criticile acestea, greutatea cea mare cade întotdeauna asupra fabricii de la Letea, care s-a folosit mai mult decât toate și n-a fost în stare să păstreze măcar întâietatea ei față de fabrica de la Bușteni, care a luat un avânt foarte mare și care mai-mai că a biruit fabrica aceea care a introdus industria hârtiei în România.

Iată în ce condiții se face hârtia astăzi la noi. Hârtia care se fabrică este de puține feluri, de foarte puține feluri, nici măcar douăzeci de feluri de hârtie nu se fabrică la noi. Este tot hârtia ce se lucra acum zece ani; prin urmare, felurile mărfii nu s-au schimbat, atunci când pretutindeni în Europa apar feluri nouă de hârtie. Și felurile acestea nouă de hârtie nu ni le putem procura din străinătate, din cauza vămii colosale care le lovește. Va să zică, din străinătate nu se poate aduce, în țară nu se fabrică, așa că noi sântem reduși la mai puțin de douăzeci de feluri de hârtie, care se întrebuințau acum zece ani.

Și, d-lor, s-a ajuns până într-atât încât, dacă ia cineva o carte tipărită în România, nu mai este nevoie să se uite la locul de tipărire ca să recunoască o producție românească; nu are decât să se uite la felul demodat și învechit al hârtiei, ca să declare cu siguranță că aceasta nu poate fi altceva decât o carte tipărită pe hârtie românească.

Prin urmare, se lucrează foarte puține feluri de hârtie. Și aceste puține feluri de hârtie sânt împărțite într-un chip mecanic, aritmetic, simplu, între fabricile care există.

Ce ar fi fost mai natural, când s-a făcut cartelul fabricilor de hârtie, decât ca fabricile să-și împartă între ele producția? Să se știe: cutare fabrică de hârtie dă cutare calitate, alte fabrici dau hârtie de altfel de calitate. Ei bine, nu era prea greu. (*Zgomot.*)

D-lor, nu se aude din cauza băncii ministeriale. Dacă banca ministerială crede că nu avem dreptul să dezvoltăm interpelările noastre, să-mi spuie și mă voi coborî de la tribună.

Va să zică, nu s-a făcut o împărțire între fabricile de hârtie din punctul de vedere al felului de hârtie pe care fiecare trebuie să-l deie comerțului. Ce rezultă de aici? De aici rezultă următoarea situație: dacă e tipografia mare, dacă e o carte cu proporții mai întinse, atunci se face o primă comandă la depozitul central de hârtie, care reprezintă cartelul. Ți se dă hârtie din fabrica Letea. Pe urmă ți se trece hârtia aceasta și-ți trebuie alta. Pentru colile următoare ale aceleiași lucrări faci o nouă comandă de hârtie. Ți se dă de la Bușteni. Și Bușteni și Letea fac hârtie de aceeași calitate și de același fel, dar nu exact în aceleași condiții. Și, prin urmare, semi-velina din Bușteni nu se potrivește cu semi-velina de la Letea. Și mai trebuindu-ți, ceva mai târziu, hârtie de același fel, ți se dă din nou hârtie de Letea, care nu se mai potrivește cu cea din mijlocul cărții. Pentru că aceste fericite fabrici nu numai că se deosebesc una de alta când fabrică același fel de hârtie, dar chiar hârtia de aceeași calitate, fabricată la intervale de aceeași fabrică, nu mai este, cu același preț, de același format, de aceeași calitate, în același fel. Dacă iei o carte mai voluminoasă și o răsfoiești, e mai mare plăcerea. Constați la început hârtie velină sau semi-velină de un fel; mai departe tot velină sau semi-velină, dar de alt fel; după aceea și mai departe, peste câteva coli, hârtie velină sau semi-velină de felul al treilea, și așa mai departe.

Aceasta deci cu privire la felul de hârtie care se fabrică și felul cum se fabrică.

Dar nu e numai atât. D-lor, întrebați pe acela dintre tipografii bucureșteni care ar avea mai puțin motiv de a vorbi de rău fabricile de hârtie, pe acel tipograf bucureștean care, pentru că are aceeași orientare politică ca și fabrica de hârtie driguitoare, nu înțelege să dea informații rele cu privire la dânsule, întrebați-l cam câte feluri de hârtie găsește în fiecare transport, în fiecare pachet, în fiecare ambalaj, prost împachetat și cu marginile rupte, murdărite cum e mai rău? Are să vă spună că se amestecă șese, șapte feluri de hârtie în același transport, una mai mare și alta mai mică. De multe ori nu poți pune cartea în circulație fără să o supui unei operații de tăiere pe margini căci, cum am spus, unele coli sânt mai mari, altele mai mici, și nu poți să le măsoari când se ia un transport pentru a-l da la mașină.

Este dar și acest păcat, al expediției neîngrijite și de multe ori al expediției necinstite a mai multor feluri de hârtie, amestecate în același transport.

D. Porumbaru, care îmi va răspunde mai pe urmă, râde; eu însă am tipografie și experiența aceasta a hârtiei amestecate am făcut-o de atâtea ori, că ar putea să râdă și toată Camera, dar rămâne adevărat că publicul nu e servit nici variat, nici cinstit.

Acum îmi veți zice: „De ce nu refuzi hârtia dacă nu e bună“? D-lor, hârtia vine cu atâta zăbavă, că trebuie să dai liturghie că a venit transportul și să zici: Slavă Domnului că am hârtia care-mi trebuia. Fie mai bună ori mai rea, mai bună nu se întâmplă niciodată, dar, așa cum e, cu marginile rupte, stropită de noroi, o primești căci altfel trebuie să te duci, postulant umilit, la Maiestatea Sa Cartelul și să-i spui: „Mărite Doamne, am nevoie de hârtie“. Și o vei primi atunci cu mai multă zăbavă și cu mai mare amestec de mărimi și calități, iar ambalajul va fi în condițiuni mai neîngrijite decât la început.

Dar nu este numai atât. Spuneam încă de la început că fabricile noastre de hârtie nu servesc publicului decât puține varietăți, și între acestea nu se întâlnesc acele varietăți care se întrebuițează din ce în ce mai mult în momentul de față și ușurează răspândirea cărților, punându-le pe preț ieftin în mâna tuturor.

Aiurea nu sânt carteluri și nu este un stat tutelar, gata să facă orice pentru industria hârtiei. Prin urmare, industria hârtiei în alte țări înaintează neconținut și dă feluri nouă, care sânt mai frumoase, mai trainice, mai ușoare și mai potrivite pentru cărțile destinate poporului.

Iată, am înfățișat acum câteva zile probe d-lui ministru de Finanțe, căci de la d-lui atârnă, în mâinile d-sale ni punem sufletul nostru, acei care dorim să avem cărți ieftene pe hârtie bună. Eu i-am arătat d-lui, căci este natural ca d-sa să nu știe. De unde vreți să știe? De unde vreți să știe cineva felurile de hârtie cele nouă, dacă poate cetește mai puțin cărțile din străinătate și dacă în tipăriturile din țară nu are ocazia de a vedea hârtia cea nouă? I-am arătat două mostre de hârtie fabricată în Italia. Un fel de hârtie de tot subțire, însă foarte trainică, o minunată hârtie pentru manuale, pentru cărțile de școală. Hârtia aceea se răspândește din ce în ce mai mult. Noi nu o putem avea, pentru că dacă vom aduce-o, trebuie să plătim acea vamă exorbitantă. I-am arătat o hârtie ce pare a fi fabricată din bumbac, ușoară, practică, o hârtie care costă în Italia foarte puțin; în orice caz, mult mai puțin costă acolo în Italia acest fel de hârtie, aceste două feluri nouă, decât mizerabila noastră velină. Și când zic mizerabila de velină, o spun cu mânie. Vedeți, de atâtea ori sânt în poziție să-mi dau samă de cum o să se strice ochii atâtoro dintre cetitori! Este un fel de hârtie pe care se vede de o parte tot ce este pe partea cealaltă și o astfel de velină cred că nu se fabrică nicăiri!

Mai avem hârtia cea galbenă, pentru cărțile de școală, o hârtie care este de pomină. Undeva, am auzit pomenindu-se de proasta hârtie „balcanică“, și nu este alta decât proasta noastră hârtie galbenă românească. Este de pomină hârtia aceasta pe care se tipăresc cărțile copiilor, pe care se tipăresc abecedarele ce se pot vedea la Carol Göbl, furnizorul universal al atâtor ministere pentru merite fără îndoială tipografice, se pot vedea la Carol Göbl sau la Minerva, care era favorita de ieri a unui alt partid politic. Căci așa merge la noi în toate, și la tipografii și la toate celelalte. Vine fiecare partid cu tipografia lui, cu editorul lui, cu acela căruia i se acordă furniturile în timpul stăpânirii partidului. Dacă se va duce cineva la acești editori și va lua în mână o carte pentru copii, va găsi o sumedenie de pagini pe care nu se poate ceti nimic. Va să zică, precum este de pomină hârtia cea galbenă pe care se strică ochii școlarilor, o să ajungă timpul să fie vestită și velina aceasta a noastră, de o transparentă pe care o dorești în atâtea alte domenii. Dorești ca sufletul bărbaților politici care conduc țara să fie cu totul transparent ca sinceritate, dar hârtia, în sfârșit, trebuia să fie așa ceva mai opacă, ca să poți ceti numai ce e scris pe o față a ei și nu să fii silit să cetești și ce e pe partea cealaltă.

D-lor, așa stăm noi astăzi în ceea ce privește hârtia. Hârtie scumpă, hârtie rea, hârtie de puțină valoare, hârtie grea, care costă mult la expediție, hârtie care nu vine îndată, la timp, hârtie care este de mai multe feluri. Toate dezavantagiile unui cartel, și ale unuia din cele mai îndrăznețe carteli.

Mă rog, aceasta era datoria fabricilor de hârtie pe care le susține statul? Căci, la urma urmei, statul nu este o persoană metafizică, care când poartă lenta liberală, când poartă lenta conservatoare veche, când poartă lenta conservatoare nouă. Statul este cea mai înaltă expresie a vieții politice a unui popor. Ei bine, când fabricile au atâtea avantajii de la stat, căci statul sântem noi, și sânt și ceilalți, sărmanii care îl țin pe umeri, ele ar trebui să aibă oarecare pudoare. Și trebuie să mărturisim că nu o au.

D-lor, nu numai că suportăm noi povara acestui privilegiu, dar o suportăm exclusiv. Fabricile s-au găsit așa de bine între noi, în cercul acesta al nostru, încât nu-și dau osteneala de a-și crea debușeuri, ori de a găsi sprijin în altă parte. Până și zahărul acesta, pe care-l plătește o nație întregă așa de scump, fără să-l consume, fără să se folosească de el, fără să aibă de pe urma lui nici un folos cei săraci, nici cei de la orașe, cu atât mai puțin cei săraci de la țară, până și zahărul acesta, care permite belgienilor adunați din toată lumea să se așeze pe lângă cutare vechiu oraș românesc, să întemeieze parcuri după cea mai strălucită modă englezească, să bruscheze perfecții, să dea impresia unor oameni cărora nu li pasă de nimic, până și acest zahăr, care secătuiește câmpiile prin sfecla ce trage din pământ toată puterea lui pentru

mulți ani, până și acest zahăr se mai cumpără undeva. Grecii și turcii la Constantinopol își fabrică zaharicalele lor cu zahăr de acesta, ieftin la ei, mai scump la noi. Căci avem și noi datoria să ne recomandăm în străinătate măcar prin astfel de sacrificii pe care le facem altor națiuni.

Hârtia noastră însă nu se exportă. Nu se simte nevoia de a o exporta, căci ea se găsește așa de bine în cercul acesta intim! Este o industrie într-o lume intimă, foarte bine cunoscută, servită după datine, o lume care nu se supără niciodată.

Ei, dacă s-ar vinde hârtia și aiurea, cumpărătorii din Peninsula balcanică ar începe să facă socoteala care este calitatea hârtiei d-voastră, care este calitatea hârtiei austriace, care este calitatea hârtiei ungurești, care este calitatea hârtiei bosniace, care se fabrică în condiții mai bune decât hârtia de la noi, ei fabrică feluri pe care nu le putem fabrica noi, care este calitatea hârtiei italiene, ce pătrunde din ce în ce mai mult în Peninsula balcanică, și mâne ar cumpăra hârtie din alte țări, care fabrică cu alte apucături și cu alte rezultate decât la noi. Și când producția noastră se prezintă așa de simplu, așa de prost, așa de nechibzuit, natural că nu s-ar cumpăra. Prin urmare, noi singuri sântem siliți să ne încovoiem neconținut supt greutatea acestei producții care a fost destul de sprijinită de stat pentru ca ea însăși să simtă datoria de a da ceva poporului pe care-l reprezintă acest stat.

Și acum, d-lor, trec la partea a doua, la stadiul actual al culturii românești și la nevoia, din punctul de vedere al culturii românești, de a avea altă hârtie și de a o avea cu alt preț. Și dacă nu sântei în stare să fabricați în aceste condiții, atunci să deschideți granițele pentru hârtia străină, măcar pentru acea hârtie pe care fabricanții noștri nu sânt în stare să ni-o dea.

Când s-au înființat fabricile de hârtie, când s-a acordat cea dintâi concesie, când a venit concesia a doua, așteptam concesia a treia, cultura românească avea un caracter restrâns, de clasă. Era cuprinsă în marginile claselor cu puțini reprezentanți.

Cultura aceasta nu pătrunsese în adâncimile poporului nostru și pe atunci nu aveam cunoștință că prima condiție de viață a unui popor este ca, până la cel mai adânc strat social al său, să pătrundă cultura. Prin urmare, atunci puteam să facem abstracție de interesele culturale ale noastre. Astăzi nu se poate, și de aceea nu putem, în discutarea oricărei chestii și, prin urmare nici în discuția asupra hârtiei, nu putem să facem abstracție de interesele superioare ale culturii naționale.

Acesta este principiul meu. D. Porumbaru îmi spunea că ar fi un alt principiu, principiul ca fiecare să trăiască de pe urma muncii sale. O fi un principiu și acesta, dar nu recunosc la nici un popor un principiu superior

principiului care determină dezvoltarea și firea vieții sale sufletești, principiul de care atârnă toată viața sa culturală, care formează partea permanentă și hotărâtoare a vieții naționale.

S-au întâmplat două lucruri care cer ca toată atenția noastră să fie concentrată asupra culturii noastre naționale. S-au întâmplat răscoalele țărănești și s-a întâmplat tentativa de asasinat sufletesc împotriva românilor de aiurea. Aceste două fapte, răscoalele de aici și seria de măsuri luate peste granițele noastre împotriva vieții naționale a românilor, acestea ne silesc să privim, înainte de toate, interesele culturii noastre cu caracter național.

S-au căutat o mulțime de instigatori pe vremea răscoalelor; te întrebi: cine nu a fost instigator? Cred că am fost cu toții. Studenții au fost instigatori, profesorii au fost instigatori, bărbații politici au fost, arendașii, prin regimul lor de arendășie, proprietarii, prin regimul lor special de proprietate. Te întrebi: Cine nu a fost instigator, în concepția adversarilor săi? Eu pot numi însă pe instigatorul cel mare al răscoalelor, pe care sântem în măsură să-l și înlăturăm: Este ignoranța!

Un popor absolut ignorant nu înțelege ce e statul; un astfel de popor reacționează împotriva mizeriei într-o formă primitivă. Răscoalele au fost reacțiunea violentă împotriva mizeriei permanente a unui popor dat pradă ignoranței. Și dacă voim să nu mai avem răscoale, să nu mai tolerăm mizeria celor mulți și săraci, dar să facem imposibilă și rămânerea lor în întunec. Cu cât vor fi mai luminați, vor ști să se apere. Și nu vor fi bine apărați de alții, ci de ei înșii, în conștiința drepturilor lor omenești și drepturilor lor cetățenești, în cunoștința deplină a drepturilor lor naționale.

Ce trebuie pentru aceasta? Trebuie jurnale ieftene. Sânt oameni care să vrea aceasta? Sânt. Vă uitați, în toate părțile răsar jurnale pentru țărani. Unele nu sânt altceva decât tentative ale unor ambițioși care vor să se aleagă la colegiul al III-lea; altele reprezintă însă siliințele energice ale unor suflete senine. Astfel, un fruntaș scriitor român ca Sadoveanu⁶, harnicul nuvelist, întemeie o foaie anume pentru sate; el singur face corectura și toate lucrările de administrație. Ei bine, foaia nu poate pătrunde de ajuns la sate din cauza prețului celui mare al hârtiei.

Și când zic acestea, nu înțeleg o foaie în serviciul unui partid politic, care crește nemulțămirea la țară, în vederea unor fenomene de manifestări violente care să grăbească plecarea de la guvern a unui partid și venirea celui alt, ci înțeleg foaia pentru săteni, cum am avut-o pe vremuri în Moldova, pe la 1850, cu Costachi Negruzzi³, cum a fost în Țara Românească pe vremea Regulamentului Organic⁴ vreme care este batjocurită așa de mult și fără dreptate, foaia de gospodărie, de sentimente cetățenești, de popularizare a elementelor de știință, de care orice om are trebuință pentru a fi vrednic de a trăi într-un stat modern.

Ei bine, atâta timp cât veți avea această hârtie scumpă, atâta timp cât veți avea această hârtie ruinătoare prin prețul ei, atâta timp nu veți avea foi populare, ci doar sucursalele unor foi care trăiesc din subvenții evreiești, sau din alipirea la un anumit partid politic, și foile acestea pot să piardă, trimiteți anexe în cutare regiune, pentru ca să provoace cutare prefacere politică, de unde să li vină un folos mai mare decât paguba pe care au avut-o. Dar adevărate foi populare, ca în Danemarca și în Germania, care să răzbată în zeci și sute de mii de exemplare în toate satele, ducând adevărată lumină, aceste foi nu le veți avea atâta timp cât veți păstra hârtia cu prețul de astăzi.

Dar nu este numai atât. Lumea de la noi are într-o măsură neiertat de mică însăși conștiința vieții noastre, conștiința de ceea ce sântem, conștiința puterii noastre, conștiința de ceea ce trebuie să fim.

O întreagă literatură a fost îngropată odată cu vremea ei. Cărțile acestea nu se mai găsesc decât pe la anticare, ele cuprind însă comori de înțelepciune. Cărțile acestea ar crea o mai bună generație cetățenească. Nu avem operele lui Bariț nu avem scrierile lui Kogălniceanu, nu avem răspândite minunatele cuvântări ale lui Kogălniceanu, și ar fi de nevoie ca o lume întreagă să se inspire din înaltele idei și din generoasele, din cu adevărat generoasele sentimente cuprinse în aceste discursuri. E o întreagă literatură care trebuie înviată⁵.

E și o întreagă literatură de știință care trebuie creată la noi, căci a trecut vremea când se putea zice că nu dai cutare carte în românește, pentru că o cetește lumea în franțuzește, fără a te gândi la cei care nu știu franțuzește. Acum putem noi, cu oamenii noștri de știință și potrivit cu situația noastră culturală, ca astfel de cărți să nu le mai aducem din străinătate, din Franța, Anglia sau din Germania, de unde le aduceam înainte. Prin urmare, vedeți d-voastră, e o întreagă literatură de înviat și o literatură științifică de popularizare de răspândit.

Și se mai cere o întreagă literatură pentru alegătorii de colegiul al III-lea, sau al II-lea, din orașe, care se duc de votează fără să știe singuri ce votează, și care nu sânt în stare, ei, deși au interes la aceasta, să impună partidelor ca ele să aibă un caracter efectiv față de problemele mari ce se pun la fiecare moment. Pentru educația acestora ar trebui încă o categorie de cărți pe care nu le putem tipări, pe care nu le putem răspândi, deoarece mijlocul de căpetenie pentru aceasta, hârtia, este fabulos de scump. Dar mai este încă un lucru.

Vedeți, eu îmi voi expune părerile fără să am nici un fel de iluzii asupra rezultatului interpelării mele, fără să am iluzia măcar de a crea convingeri la aceea care sânt hotărâți să nu le aibă. Voi expune întreaga mea interpelare până la sfârșit. Voi face cu desăvârșire abstracție de zâmbetele pe care le voi observa din partea unor oameni pe care i-am văzut venind la această tribună

ca să apere interese personale sau interese de partid și care afectează a trata cu un superb dispreț pe cine cutează a veni la această tribună ca să reprezinte interese generale. (*Surâsuri.*)

Va să zică, am spus-o: a doua cauză care ne silește astăzi să avem o literatură cu o altă răspândire decât literatura de până acum, este amenințarea culturii noastre peste hotare.

D-lor, noi, ca stat, nu putem interveni pentru ca românii de dincolo să-și păstreze viața lor sufletească cu caracter românesc; ca stat n-o putem face. Acea instituție care, într-un moment de mare avânt și de mare încredere și înșelare de sine, a crezut că poate face acest lucru, Liga Culturală, s-a convins foarte răpede că nu există atâta bunăvoință în acest popor ca să păstreze în cultura națională elementele lui ce nu fac parte din statul românesc. Cu toate acestea, noi avem datoria de a salva viața sufletească a acestor oameni. Aceasta nu o putem face într-alt chip decât numai prin cartea românească. Noi, d-lor, trebuie ca în Ardeal, în părțile ungurești, în Bucovina și Basarabia să putem răspândi neconținut, în sute de mii de exemplare, cărți ieftene, care să cuprindă în ele conștiință românească; să ni dea mâna să răspândim pretutindeni cartea aceea din care fiecă român să soarbă conștiința naționalității sale. Precum pe țăranul de aici nu noi cei de sus putem să-l liberăm, ci el, prin conștiința de sine, pe românii de aiurea, nu noi, statul român, îi putem libera, ci ei prin conștiința drepturilor pe care le au acolo pe teritoriul lor național, trecut prin mai multe generații, dar rămas în stăpânire românească.

Cum voiți d-voastră să facem așa ceva? Cum să li dăm pânea sufletească, lumina lor de toate silele, când hârtia, pentru hatârul câtorva particulari, se menține la prețuri atât de exorbitante?

Vin acuma la sfârșitul acestei interpelări. Dacă ar fi vorba de alt cartel, nu aş face acest apel către stat, pe care îl fac cu privire la cartelul fabricilor de hârtie. Pentru că, din nenorocire, în țara noastră sânt multe carteli. Le apără statul, le apără și unii filosofi politici, care zic că toate cartelurile sânt necesare. Și de multe ori, intervenind, le facem doar ceva mai puțin rele de cum erau înainte.

Din câte carteli avem, cartelul sticlei, în curând cartelul lemnului, ca să degerăm iarna, și cine știe câte carteli o să mai căpătăm, din câte carteli avem până acum, și cine știe ce ni mai pregătește viitorul, nu este unul care să fie mai puternic sprijinit de stat, care să datorească mai mult menținerea lui statului decât cartelul hârtiei.

Numai pentru că statul a întins mâna sa proteguitoare asupra a trei fabrici, și numai prin faptul că menține cu acest cartel contractele sale oneroase și lovește cu colosale taxe de vamă hârtia venită din străinătate,

numai prin aceasta se menține cartelul hârtiei. Și, prin urmare, avem dreptul să ne îndreptăm acum către stat, care trebuie să înțeleagă că reprezintă o cultură națională românească ce nu e cuprinsă numai în hotarele țării românești, pentru ca el să retragă această mână protectoare și să facă posibil, măcar prin înlăturarea sau micșorarea vămii, să avem acele calități de hârtie care nu se pot da de fabricile noastre. Se va putea întemeia astfel o cultură populară serioasă și bogată, care este singurul mijloc de a ne păstra pretutindeni și de a ne dezvolta potrivit cu necesitățile noastre naționale.

Am zis⁶.

NOTE

1. Era o interpelare adresată lui Alexandru Djuvara, ministrul Industriei și Comerțului.
2. Familia Brătianu era acționar majoritar la fabrica de hârtie Letea.
3. Costache Negruzzi a scos foaia „Săptămâna”, pentru săteni, în 1853-1854.
4. În Țara Românească au apărut publicațiile „Învățătorul satului” (1843-1848) și continuarea ei „Foaia satului” (1849-1850).
5. Între timp opera lui M. Kogălniceanu a fost, în cea mai mare parte, editată sau reeditată. Cf. *Biobibliografia* deja citată a lui Al. Zub. Pentru George Bariț v. Vasile Netea, *George Bariț, viața și activitatea sa*, Buc., 1966; *George Bariț și contemporanii săi. Corespondență. I*, Buc., 1973; George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei, 3 vol.*, Sibiu, ed. I-a, 1889-1891, ed. a II-a, 1993-1995.
6. După N.I. a luat cuvântul Radu Porumbaru care a spus că hârtia românească e la fel de bună ca cea franțuzească iar ziarele sunt mai scumpe dar mai ușoare (45 de grame m², față de 55 de grame m² la cele franțuzești). Al. Djuvara a adăugat și el: Dacă scoți cuvântul hârtie și pui în loc cărămidă sau postav, interpelarea „e o critică a sistemului protecționist”. N.I. vrea specializare, să nu se fabrice toate felurile de hârtie, se teme că se termină plopii, dar se face și din pomi căzuți sau din stuf (noua fabrică de hârtie de la Brăila face celuloză din stuf și papură). Nu contează cât capital e românesc și cât străin pentru că e vorba de instalații industriale cu acțiuni la purtător. Personalul e românesc în proporție de 98% la Letea, 80% la Bușteni, 97% la Câmpulung, 93% la Scăieni. Ministrul

recunoaște însă că în industria particulară inginerii au o situație „inferioară”. Apoi, cartelurile sunt necesare spre a rezista concurenței. Binevoitor, îl gratulează pe N.I. ca fiind „un suflet transparent, cu convingerea certă și adâncă”, susținând că prețul hârtiei în străinătate e mai mic decât la noi; dar acesta nu e un motiv „pentru ca noi să facem interpelări senzaționale”. Șocat, N.I. precizează: „Vă rog, n-am avut intențiunea aceasta!” Dar Djuvara continuă: „Toate interpelările dumneavoastră sunt senzaționale, pentru că eu socotesc că dumneavoastră sunteți o personalitate care nu luați cuvântul decât atunci când aveți ceva puternic de spus și un curent esențial de stabilit în țară”. Numai că de această dată a tras concluzii „disproporționate”, ceea ce îl face pe N.I. să ridice o chestiune personală: „Domnilor, nu cred că am meritul să fiu tratat personal în felul cum m-a tratat domnul ministru de Industrie. Mențin că lucrurile aduse înaintea domniilor voastre erau lucruri care proveneau din experiența mea. Sunt tipograf și primesc zilnic hârtie. Văd cum e calitatea ei și știu care e prețul hârtiei din străinătate. Nici în cea mai slabă măsură nu era în interpelarea mea o pornire de entuziasm neîntemeiat. E lucru sigur că fabricile de hârtie fabrică puțin și prost...”

A urmat un schimb de replici: - *Președintele Adunării*: Domnule Iorga, v-am dat cuvântul în chestiune persoanlă. - *N. Iorga*: S-a pus la îndoială veracitatea spuselor mele. - *Președintele*: Nu v-am dat cuvântul să discutați din nou chestiunile din interpelare. - *N. Iorga*: Am terminat.

XIX

APANAGIUL MITROPOLITULUI GHENADIE

(16 mart 1909)

Pentru a scăpa de recriminațiile și agitațiile fostului mitropolit Ghenadie, ministrul de Culte calcă și canoanele și morala publică, dându-i pe viață mănăstirea Căldărușani.

Domnilor deputați,

Este vorba de un fel de recompensă națională pentru fostul mitropolit Ghenadie¹. E o recompensă națională care nu se propune acum întâi, ci chiar s-a propus și votat în senatul conservator la 1907. Legea care vine acum de la senat, nu vine deci de la senatul de acum, ci de la senatul care a fost și a fost cum îl știm că a fost. Este o scrisoare pierdută, pe care d. ministru al Cultelor a găsit-o și pe care are intenția de a ni-o da nouă, spre a o duce la destinație, care destinație este numită Înalt Prea Sfinția Sa mitropolitul Ghenadie, fost al Ungrovlahiei. D-lor, ce dăm noi fostului mitropolit Ghenadie? Îi dăm siguranța că va avea în toată viața sa o „reședință“. Căci așa începe proiectul de lege: „Se destinează ca reședință fostului mitropolit Ghenadie mănăstirea Căldărușani“. Pe când niciodată nu s-a votat de Corpurile Legiuitoare un proiect având acest cuprins, că se „destinează“ unui fost mitropolit o „reședință“.

Dar reședința aceasta este statornică, reședința aceasta nu i-o poate lua nimeni, în nici un fel de condiții.

Să zicem că la Căldărușani, fostul mitropolit Ghenadie ar avea intenția de a introduce acele inovații în slujbă pentru care a fost caterisit odată². Ei bine, nu are decât să le introducă, nimeni nu-i poate lua stăpânirea asupra Căldărușanilor. E un fel de senior feudal de Căldărușani, fost mitropolit al Ungrovlahiei „mitropolit actual al mănăstirii Căldărușani, nerăspunzător față de nimeni.

D-lor, după legea aceasta, fostul mitropolit Ghenadie se poate face unit, se poate face catolic, se poate face evreu, se poate face turc. Nimeni nu-l poate scoate din Scaun, pentru că el este prin lege pe toată viața lui. Nu s-a prevăzut, e drept, și pentru urmași. Păcat însă că nu se prezintă înaintea

noastră un proiect care să acorde o astfel de feudă eclesiastică unui fost mitropolit de celebră memorie, cum se va vedea, cu dreptul de a o trece și la succesorii pe care mitropolitul i-ar desemna, fiindcă-mi închipui că numai de aceea poate să fie vorba.

Al doilea articol zice că mitropolitul primat n-are ce să caute la Căldărușani; acolo este celalt. La Căldărușani numai călugării n-au a face cu mitropolitul și tot ce-i privește, tot ce se petrece la Căldărușani nu interesează pe mitropolitul primat. Poate mitropolitul primat să se amestece oriunde, la Căldărușani însă nu. Așa cere ambiția, marea ambiție a fostului mitropolit Ghenadie, ambiție pe care noi sântem chemați să o satisfacem.

Al treilea articol. Din moșiile care s-au luat mănăstirii Căldărușani i se dau înapoi acuma 200 de hectare. Bine s-a făcut sau rău, când s-au luat moșiile mănăstirilor? Dacă s-a făcut bine, atunci de ce reveniți și restituiți moșiile luate? Dar, veți zice, se restituie numai la o mănăstire. De ce să se restituie numai la una, și nu la toate celelalte? Fiindcă acea una are deosebita onoare de a adăposti pe fostul mitropolit Ghenadie...

Apoi bine, d-lor, dacă este vorba de fostul mitropolit Ghenadie, să-mi dați voie să amintesc împrejurările în care mitropolitul Ghenadie a părăsit Scaunul Ungrovlahiei, împrejurări care nu-l recomandă atenției noastre pentru a-i face cinste și a-i da puterea care i se dă prin acest proiect de lege.

D-lor, mitropolitul Ghenadie a fost scos din Scaun după personala intervenție și pe baza adâncii convingeri a cuiva care până acum câțeva vreme stătea în capul băncii ministeriale. Acela care, convins de faptul că biserica României trebuie să aibă alt cap decât pe Ghenadie, acela care a provocat măsurile împotriva sa, este d. D. Sturdza. Prin d. D. Sturdza, prin convingerea lui, prin influența lui, Ghenadie a părăsit Scaunul arhiepiscopal al diecezei Ungrovlahiei, Scaunul de mitropolit primat.

A fost mazilit, cum se zice.

Să credem noi astăzi că fostul prim-ministru fiind oarecum mazilit la rândul lui, Ghenadie se întoarce?

Am avut în Camera aceasta poate de înghițit, cât poate înghiți un tânăr rău văzut, de la fostul prim-ministru, dar să-mi dați voie, între d. Sturdza și Ghenadie, nu poate sta la alegere nici un om care are o conștiință. Și când d. D. Sturdza a fost convins, și a fost adânc convins, că mitropolitul Ghenadie era așa precum îl arată și sinodul de caterisire, cum vine acum un ministru liberal, din guvernul care până mai dăunăzi era supt șefia d-lui Sturdza, să acorde această satisfacție publică fostului mitropolit Ghenadie?

Dar Ghenadie a fost judecat de un sinod, care i-a găsit vini grave și l-a condamnat canonicște, și în acest fel el și-a pierdut cârja de arhiepiscop. Veți zice însă că a venit alt sinod, după tulburări, ca să dea un răsvot.

Duhul Sfânt se zice că nu cercetează toate sinoadele, dar, în orice caz, nu a cercetat sinodul care, supt presiunea unor împrejurări oarecare, s-a întors asupra hotărârii pe care tot el o dase cu câteva luni înainte.

A doua hotărâre, dată în favoarea lui Ghenadie, nu are altă valoare decât valoarea unei hotărâri pripite și silite pentru a scăpa biserica din împrejurări grave.

Dar ce a făcut mitropolitul Ghenadie după ce a părăsit Scaunul?

Eu am scris *Istoria bisericii românești*³ și cunosc cazuri când mitropoliți au părăsit Scaunul lor. Cunosc trei și știu cum și-au întrebuințat timpul după ce l-au părăsit.

Mitropolitul Iacov⁴, în veacul al XVII-lea, a fost silit de Domn să se ducă. Domnul îi impunea să ia o măsură contra conștiinții lui, adecă să revie asupra unui jurământ, și mitropolitul a pus cârja pe masă și a zis: „Dă-o altuia“. Iar el s-a dus la mănăstirea Putna și nu s-a auzit un cuvânt de părere de rău din partea lui. A fost un gospodar admirabil, a înnoit mănăstirea lui, a trăit ca un mucenic și a murit ca un sfânt.

Când un mitropolit își părăsește Scaunul, fie el chiar și nedreptățit de către puterea mireană, este de datoria lui să facă așa ca glasul său să nu se audă, și nici nu trebuie să i se audă decât acolo unde se aude glasul tuturor nedreptățiților, înaintea Scaunului de Judecată care nu poate greși niciodată! Apelul unui mitropolit nedreptățit este numai înaintea lui Dumnezeu și glasul care se ridică înaintea lui Dumnezeu nu face zgomot la urechile oamenilor.

Cunosc un alt mitropolit, pe marele Veniamin Costachi⁵. Mihai Sturdza, Domn la 1840, a venit atunci față de biserică cu intențiile pe care d. ministru actual le are față de biserica românească, a vrut să stăpânească prin stat biserica. Și atunci Veniamin Costachi i-a spus: Măria Ta, aceasta este părerea mea, cu alta eu nu păstoresc! Și în aceste împrejurări s-a dus la mănăstirea Slatina, și nu i s-a auzit mai mult glasul de protestare, după această părăsire silită a Scaunului Moldovei.

Mai cunosc un caz, mai recent, al unui prelat pe care nu-l prea laudăm și care nu face parte dintre eroii bisericii noastre naționale.

Cuza Vodă a avut, în stăpânirea sa, și o parte cu totul greșită, partea care privește biserica. El a fost un siluitor al bisericii lui Hristos. Acesta este marele lui păcat, pe care însă îl acopăr cu prisosință meritele lui cu totul covârșitoare pentru nație și pentru țară. Cuza Vodă a intrat în conflict cu Sofronie Miclescu⁶, unul din mitropoliții de neam boieresc, care vorbeau cu o mândrie luată din originea neamului lor, care nu se încovoiau ca papura înaintea ministrului care l-ar fi creat și care ar fi putut să-i ajute în cine știe ce tendințe ale lor. Acest mitropolit mândru și energic ca un ostaș de pe vremurile de vitejie ale neamului său, intrând în conflict cu Domnul, a părăsit

Scaunul. Și iarăși cuvânt nu s-a auzit din gura lui Sofronie Miclescu, ori că ar fi fost îndreptățit ori neîndreptățit. S-a stins ca un simplu călugăr în mănăstirea unde se adăpostise.

Așa a făcut, d-lor, fostul mitropolit Ghenadie?

D-voastră știți că, acum câteva săptămâni, urla o anumită presă jidovească de numele mitropolitului Ghenadie... (*Aplauze prelungite.*) Vedeți, murise mitropolitul Iosif, și el își zicea: Acum este rândul meu! Și a fost sprijinit de acea presă jidovească, a fost sprijinit de un grup ciudat de naționaliști. care repetau cuvântul de naționaliști numai fiindcă-l auziseră, sau care, mai sigur, îl speculau; a fost sprijinit de acești închipuiți și falși naționaliști și avea aerul că vrea să se ducă la rege și la primul ministru ca să-și ceară Scaunul; avea aerul că nu recunoaște demisia-i dată după a doua hotărâre sinodală. „Scaunul acesta este al meu; vin de-l iau. L-au îngropat pe mitropolitul Iosif; dacă el s-a dus, eu, *ipso facto*, prin însuși acest fapt mă întorc și sânt mitropolit.“

Și deodată n-am mai auzit vorbindu-se de mitropolitul Ghenadie. Îl cam uitasem, dar, iată, pe neașteptate, după ce-l uitasem, învie legea votată de senatul conservator în mart 1907.

D-lor, dacă avem simțul de ce poate să însemne demnitatea bisericii noastre, dacă avem simțul de atitudine pe care orice om care ține la dânsa trebuie s-o aibă față de aceea care o reprezintă bine și față de aceea care o reprezintă rău, ei bine, d-lor, nu vom vota, îndrăznesc a o spune, cuprinzându-mă pe mine din minoritate, cu d-voastră din majoritate, căci același sentiment trebuie să ne călăuzească în astfel de cazuri și față de astfel de persoane, nu vom vota acest proiect de lege. D. ministru să nu se supere. Și poate că prezentarea proiectului înaintea Camerei este un mijloc de a îngropa definitiv, făcând un act de moralitate, legea votată, știm cum și știm de ce, de către senatul conservator în mart 1907⁷. (*Aplauze*). /Legea a fost votată cu multe voturi contra/.

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege prin care mănăstirea Căldărușani era atribuită ca reședință fostului mitropolit primat Ghenadie, retras din Scaun în 1896. În 1905 fusese ales stareț al mănăstirii; cum la secularizarea din 1864, mănăstirea își pierduse averea, proiectul prevedea să i se atribuie 200 ha de pădure din moșia Statului aflată în apropiere, pentru a i se

- constitui fostului mitropolit un apanaj. Senatul votase legea la 3 martie 1907.
2. Pentru Ghenadie Petrescu v. G.I. Gibescu, *Un mare ierarh al trecutului apropiat al bisericii noastre, mitropolitul Ghenadie Petrescu*, Buc., 1940.
 3. *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, Vălenii de Munte, 2 vol., 1908-1909.
 4. Iacov Putneanul (1710-1778), mitropolit al Moldovei în 1750. Depus în 1760 pentru că a convocat un sobor unde a cerut ca numai pământeni să fie vlădici; toatădată s-a împotrivit menținerii impozitului pe cornute, vâcăritul. S-a retras la mânăstirea Putna unde a întemeiat o „școală duhovnicească”. V. Teoctist Arăpașu, *Mitropolitul Iacov Putneanul*, Mânăstirea Neamț, 1978.
 5. Veniamin Costache (1768-1846), mitropolit al Moldovei din 1803. Îndepărtat din Scaun de ocupații ruși între 1808 și 1812. Depus a doua oară în 1842, din cauza conflictului cu Domnul Moldovei, Mihai Sturdza. S-a stabilit la mânăstirea Slatina pentru tot restul vieții. A desfășurat o activitate remarcabilă de organizator al vieții teologice și a lăsat o operă scrisă durabilă. V. T.N. Manolache, *Bibliografia mitropolitului Veniamin Costache*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXIV, 1946, nr. 10-12.
 6. Sofronie Miculescu (1790-1861), mitropolit al Moldovei din 1851. A intrat în conflict cu Domnitorul Al. I. Cuza și cu primul ministru al acestuia, M. Kogălniceanu, fiind depus în 1861. V. Nestor Vornicescu, *Unde-i turma, acolo-i păstorul. Participarea mitropolitului Sofronie Miculescu la înfăptuirea Unirii Principatelor, Craiova*, 1984.
 7. Ghenadie avea o pensie lunară de 1000 de lei. Din averea proprie întemeiase un azil pe strada Labirint. Unii deputați s-au ridicat contra tratamentului preferențial acordat lui Ghenadie. Iosif Gheorghian, de pildă, demis și el, nu primise nimic. C.I. Stoicescu a pus câteva întrebări: De ce la Ghenadie totul e „excepțional”? De ce a fost făcut stareț, nu e treaba Camerei să discute această numire? De ce se dau mânăstirii 200 ha? În felul acesta vor putea cere toate așezămintele păgubite la 1864, inclusiv cele de la Muntele Athos. „E o greșeală de neiertat”. Proiectul a fost pus la vot și a dat rezultatul de 34 pentru și 29 împotriva dar a fost anulat întrucât majoritatea reglementară era de 47 de voturi. Abia a doua zi a trecut, cu 71 de voturi pentru și 25 împotriva.

XX

PROFESORI STRĂINI LA ȘCOALA VETERINARĂ

(20 mart 1909)

D-lor, un singur punct din această lege mă face să mă amestec în discuție¹, acela care prevede pe profesorii străini care se pot aduce la Școala Veterinară. Cred că nu mai putem să aducem profesori străini. A fost un timp când se puteau aduce, a fost acel timp când nu aveam oameni pregătiți și când, trimețând bursieri, am fi trimis prea mulți bursieri ca să se specializeze și, prin urmare, fie de voie, fie de nevoie, zic de nevoie, pentru că de voie nu aduce nimeni pe străini ca să li dea învățământul superior, vra să zică, fie de voie, fie de nevoie, trebuia să recurgem la dâșșii. În această fază, când nu eram pregătiți noi, nu am chemat străini. Astăzi, când sântem pregătiți, nu se poate să recurgem la ajutorul științific al străinilor.

D. Stoicescu a pomenit de un proiect de lege al Instrucțiunii care prevede puțința de a se aduce profesori străini la Universitatea noastră. Proiectul acesta nu a devenit lege.

Și a mai atins d. Stoicescu un caz, al unui profesor de la Paris rugat de un ministru român, care în privința aceasta a avut o idee foarte nenorocită, să vină pentru a face cursuri la Universitatea din București. Un învățat de mărime obișnuită din Paris, nu de cine știe ce înălțime mondială! Fiindcă era străin, i s-a pus la dispoziție aula Universității, unde se țin ședințele Senatului. Profesorul acesta făcea filosofie, și aveam și atunci profesori de filosofie, și e de ajuns să vă numesc pe unul, pe d. Maiorescu, ca să-i recunoașteți covârșitoarea însemnătate. Ei bine, profesorul nostru de filosofie își ținea cursurile într-o sală obișnuită și numărul obișnuit de studenți scăzuse, fiindcă în societatea noastră era nenorocitul obicei de a admira lucrul străin, fiindcă e străin. Și am asistat cu rușine la acest spectacol: Profesorul român, pe deplin pregătit, cu un talent superior, vorbea într-o sală mică, înaintea unui auditoriu restrâns, și profesorul străin vorbea în aula Universității, înaintea unui auditoriu imens, compus atât din studenți, cât și din o mare parte din lume, care numai în ocaziuni de acestea aleargă la Universitate.

Dar să zicem că-i vom aduce, care va fi situația acelor profesori? Acei profesori pot să fie numiți fără a fi împământeniți în România? Apoi o să vină ei pentru toată viața lor aici, ori o să-și părăsească drepturile lor de acolo numai pentru a fi profesori la Școala Veterinară din București, pentru câțiva ani de zile?

Și pe urmă ce fel de profesori vor veni? Credeți că vor veni cei mai buni? Se va exila în acest quasi Orient cine știe ce celebritate științifică? Vor veni profesori foarte slabi, care în schimb vor cere o situație cu mult mai bună decât situația pe care o aveau acasă la ei. Fiindcă mă îndoiesc că profesorul bun din Austria, din Germania, din Franța, o să lase ce are acolo și o să vină la noi ca să primească o leafă, cum sânt nenorocitele noastre de lefi, ale profesorilor de la Universitate, care se dau atât de scăzute, fără să fie întregite prin alte venituri.

Prin urmare, dacă vor veni profesori străini, acei care voi veni se vor găsi foarte încurcați față cu prescripțiile legilor noastre, de a avea profesori de naționalitatea noastră, profesori care să fie români. Când vor veni aceștia, fără cine știe ce merit mare, vor cere o leafă superioară profesorilor noștri. Și la aceeași școală o să se găsească profesori cu o leafă mai mică, fiindcă sânt români, și alții cu leafă mai mare, ca fiind străini. Vă puteți închipui cum o să se uite cei străini, de sus în jos, la cei care sânt români și cu ce sentimente se vor uita profesorii români la colegul lor mai bine plătit fiindcă în același timp nu aparține țării.

Și mai este ceva. Profesorii aceștia, pe care poate să-i aducă d. ministru, admit că-i găsește și că li poate oferi o leafă care să-i satisfacă, în ce limbă vor ținea cursurile?

O voce: În esperanto.

D. N. Iorga: Prin urmare, vor vorbi în limba lor sau în volapük sau esperanto, cum spune un coleg. Cred că învățământul superior în România nu se poate face în altă limbă decât numai în limba românească.

Dar, va zice d. ministru, bine, ce să facem? Cu ce să ni acoperim nevoile noastre, dacă nu avem specialiști în cutare ramură, în care trebuie neapărat să avem un profesor? Iată ce trebuie, d-le ministru ceea ce s-a făcut la alte secții ale învățământului superior. Ai un băiat bine pregătit, îl trimeți în străinătate, îl faci să învețe specialitatea pe care trebuie să o știe ca să ocupe un loc nou în învățământul superior și fără să se umilească nimeni înaintea mediocrităților străine cu lefuri mai mari de la Universitatea din București, sau, în acest caz, de la Școala Veterinară, fără să facem acest sacrificiu de demnitate națională, vom avea specialiștii care ni trebuie, pregătiți prin ascultarea specialiștilor din străinătate, dintre absolvenții Școlii Veterinare din București, dintre românii silitori, crescuți în școli românești și în stare a face cursul lor în limba țării. Acestea le aveam de spus².

NOTE

1. La începutul ședinței N.I. a cerut: „Domnule președinte, dați-mi voie să comunic o rugămintă a unui număr de români de peste hotare care au dat examene care trebuie să le asigure un loc în învățământ. Iată că se apropie 1 aprilie și ei nu sunt recunoscuți ca cetățeni români. În aceste puține zile care mai sunt până la încheierea acestei sesiuni, ar fi bine dacă am putea face sacrificiul de timp trebuitor, să votăm recunoașterile acestor bieți oameni care ar putea fi votate în bloc pentru ca ei să nu-și piardă locul care l-au câștigat prin examene”.

Se discuta proiectul de lege pentru organizarea Școlii superioare de medicină veterinară adus de ministrul Spiru Haret. Raportor era dr. C. Angelescu. El a făcut istoricul Școlii: fusese înființată la 1861, fără însă a avea o organizare „solidă”. A funcționat în cadrul ministerului de Război, a celui de Instrucțiune Publică, pe lângă Facultatea de Medicină, la Ministerul Agriculturii și apoi a revenit la Instrucțiunea Publică. Cursurile fuseseră prea teoretice și laboratoarele lipseau. Cei nouă profesori țineau mai multe cursuri fiecare. Primul a luat cuvântul C. Stoicescu. Vorbele lui sunt parafrazate de N.I.

2. Raportorul a spus că e de acord cu N.I. ca în Școală să fie numai profesori români; străinii erau aduși doar „în cazuri excepționale”, încât „putem suprima acest alineat fără nici un inconvenient”. La discuția pe articole N.I. a precizat: „Eu aveam numai o singură observațiune, care am făcut-o și la discuțiunea generală a legii cu privire la profesorii străini și regret că domnul ministru nu consimte a înlătura posibilitatea venirii profesorilor străini”. Proiectul a fost votat cu 66 voturi pentru și unul împotriva.

XXI

ÎN CHESTIA PETROLULUI

(20 mart 1909)

Onorată Adunare,

N-aș fi îndrăznit să mă amestec într-o chestie ce pare atât de străină de ocupațiile mele obișnuite, dacă nu m-ar încuraja însuși d. raportor al proiectului de lege¹, d. Alimăneșteanu.

D. Alimăneșteanu, în raportul d-sale, tălmăcind art. 1 în așa fel încât eu nu l-aș putea vota, d. Alimăneșteanu desfășoară întâi un larg program de activitate în această chestiune a petrolului. D. Alimăneșteanu este de părere ca statul să intervină, statul să creeze servicii de stat, statul să aibă mijloacele sale de acțiune, statul, care poate face mult mai mult decât particularii, să încerce a da, dacă nu astăzi, într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat, un alt sens, o altă direcție acestei industrii petrolifere.

Și d. Alimăneșteanu, căruia îi urez să fie cândva în situația să poată realiza acest vast și frumos program, crede deci, cum cred și eu, că această bogăție petroliferă, care rămânând în pământ nu se strică, poate să servească statului român atunci când statul român, având de îndeplinit o operă mult mai mare decât astăzi, va avea nevoie și de mijloace mai mari decât cele de astăzi.

D. Alimăneșteanu lămurește ce înseamnă legea de față. Legea de față este un paiu de scăpare care se întinde societăților de exploatare a petroleului din România, societăților care și-au făcut atât de bine datoria și față de ele, cum și-au făcut-o și față de noi, de muncitorii neamului nostru, încât acum se găsesc cam încurcate. Și fiind încurcate și neavând nici energia, nici curajul în risc ce trebuie pentru a schimba planul lor de lucru, ni cer să venim cu terenurile acelea de la Moreni și să li spunem: „Poftiți aproape de suprafață, acolo unde se poate găsi în condițiuni bune“, să venim cu terenurile acelea de la Moreni și să li spunem: „Poftiți, refaceți-vă pe aceste terenuri!“

Și măcar dacă d. Alimăneșteanu n-ar adăugi că și în felul acesta, și dându-li pământul de la Moreni, tot nu ajungem la o ispravă mare, pentru că orișicum criza înlăturată un moment astăzi, va reveni mâne, căci așa e firesc! Dar d. Alimăneșteanu spune că acest mijloc de scăpare a societăților este un mijloc pentru foarte puțină vreme, căci criza are să se întoarcă.

Aștept o lege în sensul vederilor d-lui Alimăneșteanu, și până atunci nu mă lasă inima să întind mijloace de scăpare societăților care au interesele lor proprii, ce nu se potrivesc cu interesele noastre naționale.

Profit de ocazie ca să protestez. În numele meu ar însemna puțin. Partid nu am. Protestez în numele opiniei publice din această țară și în numele simțului românesc, protestez împotriva tendinții evidente a acestui articol.

În acest articol se spune că o pătrime din terenuri rămâne statului, care le poate conceda prin lege specială. O altă parte se poate da societăților alcătuite cu capitaluri românești. S-a spus, și cred, că societățile acestea nu vor veni. O altă parte se dă societăților, oricare... (*Zâmbete.*)

Așteptați, d-le Ioan Lahovari, și veți vedea că nu e așa de ridiculă părerea mea. A patra parte se dă la „oricare“ vine la licitație. Acești „oricare“ poate nu vor veni atât de răpede cum cred unii.

Acum rămâne încă o parte, o pătrime, care se dă societăților actuale. Acestea vor veni, fără îndoială. Și dacă aceasta este tendința legii, nu mă pot ralia la dânsa.

Și nu mă pot ralia nici la părerea exprimată, ce e drept, cu mult curaj în această Cameră, că societățile noastre de petrol au fost, indiferent de capitalul lor străin, o binefacere.

Noi putem aștepta. Nu ne pripește nimic să avem o prea largă activitate de stat. Să ni rezervăm dar o parte din program pentru viitor. Grabă grozavă de capitaluri străine nu am avut.

Iar cât privește roadele acestor capitaluri străine, să ne ducem acolo unde capitalurile acestea s-au așezat și unde și-au îndeplinit opera lor. Vom găsi noi acolo o populație mai fericită decât aiurea? Vom găsi noi acolo țărani trăind în condiții mai bune? Îi vom găsi noi acolo într-o stare mai înfloritoare? Vom găsi noi igiena publică și cultura sătenilor pe o treaptă mai înaltă de dezvoltare? Nu, d-lor! Vom găsi o populație care și-a părăsit câmpul, pentru niște avantagii foarte nesigure, sau pentru o primejdie de fiecare clipă. Vom găsi niște oameni care duceau altă dată viața patriarhală de agricultori și care duc astăzi viața ticăloșită a muncitorului industrial, fără foloasele care rezultă pentru muncitorul industrial de aiurea, din Occident, din industrie. Vom găsi, prin urmare, câmpii sfărâmate pentru agricultură, oameni pierduți ca energie pentru rasa noastră; vom găsi un puhoiu întreg de străini, între care locul de frunte îl ocupă evreii din România, vom găsi acest briliant rezultat, opera activității capitalurilor străine în acel nenorocit județ al Prahovei.

Este incontestabil că acestea sânt până acum efectele capitalurilor străine, ale capitalurilor străine atât de trâmbițate în acțiunea lor binefăcătoare față de noi! Și dacă este, prin urmare, vorba să venim cu o lege prin care să li

se deie pământ bun acelor care nu au știut să-și caute pământuri, să dăm pământ bogat unor oameni care, față de interesele noastre naționale, constituie un pericol permanent, să mă ierte oricine, eu nu pot vota o asemenea lege!²

NOTE

1. De fapt discuția a avut loc în ziua de 23 martie 1909. Proiectul de lege privea darea în exploatare a terenurilor de pe proprietățile Statului. D. Alimănișteanu a spus că pentru exploatarea petrolului sunt necesare: organizarea exploatărilor (fie prin intermediul statului, fie cu ajutorul societăților care fac exploatări în zone noi); reglementarea proprietății miniere în ceea ce privește petrolul și celelalte produse (numai statul poate concesiona, cu redevență, proprietarilor de loturi); crearea de exploatări individuale, „fără a jicni câtuși de puțin” întreprinderile creații ale băncilor mari; distilarea și rafinarea produselor din Galiția, „fără a jicni interesele noastre românești”.

N.I. a luat cuvântul la discuția pe articole. Art. 1 prevedea: „Ministerul Industriei și Comerțului e autorizat a determina, pe proprietățile Statului, regiunile terenurilor petrolifere declarate exploatabile”. Trei sferturi urmau să fie date în exploatare pe 30 de ani, în loturi de 30 ha, prin licitație publică. O pătrime devenea rezerva statului și urma să fie concedată printr-o lege specială. Din cele trei sferturi, un sfert revenea societăților cu acțiuni nominale și deținători români. Comitetul delegaților modificase textul în sensul că toate loturile mergeau la licitație. Al doilea sfert putea fi licitat doar de deținători români; la licitația celui de al treilea sfert aveau acces doar societățile cu existență legală și capital minim de 500 000 lei. În fine, ultimul sfert se licita nediferențiat, „cui dă mai mult”. La Moreni loturile aveau suprafața maximă de 10 ha.

2. Proiectul a fost votat cu 53 de voturi pentru și 11 împotriva.

XXII

DREPTURILE DOBROGENILOR

(21 mart 1909)

D-lor, voiam să fac o întrebare d-lui ministru de Interne¹, întrebare pe care de altfel a făcut și d. Sasu, și nu știu dacă d. ministru de Interne este dispus să ni dea toate lămuririle dorite la această întrebare.

Avem noi în Dobrogea prea mulți români? Eu sânt convins că avem prea mulți neromâni. Și cred în existența primejdiei străine în Dobrogea. Și felicit pe d. ministru de Interne că păstrează încă în parte regimul excepțional în Dobrogea, căci acolo, în Dobrogea, mai cu samă în partea de nord, sânt încă îneltiri care nu se știu destul de bine și trebuie păstrate și măsurile excepționale câtva timp încă. Și trebuie să cheltuim încă multă muncă culturală, pentru trezirea conștiinței naționale la unii și pentru împiedecare conștiința națională, dușmană nouă, la ceilalți, până când Dobrogea să înceapă viața ei normală.

Prin urmare, străini sânt deajuns. Știm că sânt străini care lucrează cu străini și care se vor folosi de orice ocazie ca să ni arate sentimentele lor rele față de noi. Români însă cred că nu sânt prea mulți în Dobrogea. Și atunci întreb pe d. ministru de Interne de ce recunoaște ca români având drepturi politice numai pe aceea dintre românii supuși ai Coroanei ungare care s-au așezat în Dobrogea având pământuri, și nu recunoaște ca având drepturi politice pe orice români de aiurea care s-au așezat pe teritoriile județelor Tulcea și Constanța, care stau acolo de o bucată de vreme, au purtări bune și, prin urmare, ca și acei care au un petec de pământ, trebuie să se bucure de drepturile care decurg pentru locuitorii dobrogeni din acest proiect de lege?

D-lor, eu avusesem odinioară o părere, care se pare că a fost prea îndrăzneată, și parcă și mie mi se pare acum îndrăzneată, care însă ar fi rezolvit chestia mai bine poate decât părerea unui oarecare în senat, în chestia împărțirii, în ceea ce privește exercitarea drepturilor electorale ale dobrogenilor.

În Senat a zis cineva: De ce nu unim județele Tulcea și Constanța ca să facem o provincie a Dobrogii? Fiindcă nu voim să ni aducem aminte că Dobrogea o bucată de vreme n-a făcut parte din țara noastră. De aceea nu înțeleg cum a putut trece prin mintea cuiva o așa de ciudată părere, a crea o provincie a Dobrogii atunci când căutăm tocmai a o distruge supt un alt raport. Ne putem aștepta ca, într-o bună dimineață, același propunător să vină

cu părerea de a uni județele din nordul Moldovei cu dominantă populație evreiască la orașe într-o provincie nouă, căreia să i se deie ca guvernator persoana care are cele mai multe simpatii pentru această populație. (*Ilaritate.*)

Prin urmare, așa ceva nu înțeleg; așa fi înțeles altceva: Ar fi fost un mijloc să se înlătore oarecare uneltiri și să se facă imposibile anumite intrigi, unind județele Tulcea și Constanța cu județele din România care se găsesc dincolo de Dunăre, unind supt raportul electoral județele Constanța și Tulcea cu județele din România veche care se găsesc dincolo de apa Dunării.

Cred că în felul acesta s-ar fi ajuns la un rezultat mai bun decât rezultatul, foarte îndoielnic, care poate ieși din actuala organizare electorală a Dobrogiilor.

Măsura ni se pare prea îndrăzneată pentru obiceiurile noastre rutinare și nu insist asupra acestei dorințe, ci asupra întrebării de la început: Dacă d. ministru de Interne nu este dispus, chiar cu primejdia ca această lege să se întoarcă la Senat, care a dovedit că poate merge foarte răpede în anumite împrejurări... ca și Camera, dacă nu este dispus să înlătore măsurile care împiedecă pe românii veniți din Ungaria și care stau în Dobrogea fără să aibă pământ, îi împiedecă de a avea deplina folosință a drepturilor politice.

Acestea am avut de zis².

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege pentru acordarea de drepturi politice locuitorilor din județele Constanța și Tulcea. Ministru de Interne era Ionel Brătianu.
V. Sassu luase primul cuvântul, amintind că în Dobrogea erau patru categorii de cetățeni: 1, locuitori veniți din județele limitrofe cu „capitis diminutio”, deoarece intraseră într-o provincie cu regim excepțional. 2, foști supuși otomani, recunoscuți ca cetățeni dobrogeni, prin legea organică a Dobrogei din 1880 („Constituția Dobrogei”, cum îi spusese M. Kogălniceanu). 3, români din provinciile românești subjugate (care erau obligați să-și ceară recunoașterea calității de cetățean român prin Parlament). Aveau acolo drepturi excepționale în virtutea legii din 1882. 4, străini complet, stabiliți în Dobrogea și asimilați prin aceeași lege din 1882.
2. Proiectul a fost votat în unanimitate cu 69 de voturi.

XXIII

ÎN CHESTIA LEGII SINODALE

(23 mart 1909)

Onorată Cameră,

Nu în dispoziția războinică a unui obstrucționist, ci cu adâncă tristețe vin aici la tribună pentru a da lămuririle pe care sânt dator, față de conștiința mea, conștiința mea individuală și conștiința mea de creștin, să le dau cu privire la această lege¹, care vine la sfârșitul unei sesiuni, care vine în cea dintâi zi din Săptămâna Patimilor, care nu vine măcar ziua, ci noaptea, când creștinii se adună la denii ca să se închine în numele acelei biserici care va primi, după adâncă și nestrămutata mea convingere, o puternică lovitură prin acest proiect de lege.

D-lor, nu cred ca vreodată o lege de această însemnătate, atingând biserica unei țări, și țara noastră are o biserică de stat, atingând biserica unei țări în chip așa de grav, atingând o biserică ce nu este în legătură numai cu această țară, ci cu neamul nostru întreg, ca o lege de această însemnătate să fi fost adusă în împrejurări atât de înjositoare pentru ea, cum s-a adus această lege. Astfel de legi se aduc în mijlocul unei sesiuni parlamentare, se aduc legile acestea în momente de acelea când toată lumea se poate ocupa serios de ele, ca să le poată discuta după însemnătatea lor (*aplauze*) și să poată vota după ce și-a făcut o adevărată convingere cu privire la lucrurile nouă, și veți vedea cât sânt de nouă și cât de revoluționar de nouă, de anticanonic și de antisinodal de nouă, ce se cuprind dintr-o astfel de lege.

Dar se va zice: Această lege s-a discutat la Senat. La Senat au vorbit doi foști miniștri de Culte, au vorbit trei dintre ierarhii țării, mitropolii într-un sens și un episcop într-alt sens, iar ceilalți ierarhi care erau pe banca lor de senatori au avut motivele lor de a tăcea.

Ei bine, este adevărat că legea aceasta s-a discutat la Senat, s-a discutat mult, dar s-a discutat cu multă pasiune, nu cu pasiune creștină, ci cu pasiune politică, și de o parte și de alta, și pot încă să spun că s-a discutat incompetent și fără libertate de cugetare față de dânsa.

D. președinte: D-le Iorga, vă rog nu spuneți cuvinte care să atingă pe membrii Senatului. Membrii Senatului care au vorbit au avut deplină libertate de cugetare și nu este permis să li se aducă nici o ofensă.

D. N. Iorga: D-le președinte, promit că voi ține samă de această observație a d-voastră și voi căuta a spune cuvinte care să nu atingă pe nimeni.

D. Z. Filoti: Nici pe noi să nu ne atingeți, căci apoi...

D. președinte: D-lor deputați, vă rog să aveți încredere în promisiunea d-lui Iorga că va ținea samă de această observație.

D. N. Iorga: Cu toată discuția ce s-a urmat în Senat, o serioasă discuție aici este cu desăvârșire trebuitoare. Și dacă mă încumet să fac aici această discuție, nu mă încumet a o face pentru a zăbovi guvernul, sau pentru a-i da momente neplăcute prin discutarea unei legi care nu poate să dea nici momente plăcute, nici neplăcute nimănui, ci trebuie discutată cu privire la valoarea ei. Dacă vorbesc, e pentru că socot că am competența de a vorbi cu privire la această lege. Și cred chiar că am o competență specială de a vorbi cu privire la ceea ce se numește legea sinodală, care, cum am spus, e o lege antisinodală, împotriva Sinodului, nu pentru transformarea Sinodului într-un fel sănătos și potrivit nevoilor noastre de astăzi. Am competența aceasta, fiindcă de foarte multă vreme mă ocup de istoria bisericii române, și cineva fără a cunoaște istoria acestei biserici nu poate să judece valoarea schimbărilor care i se aduc astăzi, care i se vor aduce fără îndoială, pe care le cuprinde proiectul d-lui ministru, care nu mă îndoiesc că va deveni lege. Competința mea a fost recunoscută chiar de d. ministru de Culte². D. ministru mi-a făcut acum câțeva vreme onoarea de a mă ruga să scriu istoria bisericii române; această istorie a bisericii române e scrisă, și, pe baza cunoștințelor mele câștigate mai din vreme cu privire la istoria bisericii noastre și pe baza înprospătării acestor cunoștinți, prin cartea ce este acum gata, îmi arăt părerea cu privire la legea reformei Sinodului, adică a înlocuirii pe jumătate a sinodului, a înlocuirii cu ce veți avea îndată prilejul să vedeți.

D-lor, ce a îndemnat, căci de aici trebuie să încep, ce a îndemnat pe d. ministru de Culte să vină cu legea aceasta? Legea n-a fost anunțată la începutul sesiunii parlamentare; nu s-ar fi gândit cineva că avem să discutăm o lege privitoare la noua organizare, noua dezorganizare a bisericii noastre care se dă drept lege a organizării superioare a bisericii române. Nimic nu ne putea face să prevedem așa ceva. Au fost anunțate alte legi, care n-au venit, s-au pierdut pe drum sau zăbovesc până la toamnă, dar legea aceasta n-a fost anunțată.

Știe toată lumea de unde i-a venit d-lui ministru de Culte ideea de a alcătui o lege de așa de mare însemnătate, pe baza unor cercetări așa de restrânse în timp și așa de restrânse în ce privește consultarea persoanelor competente. D-lor, s-a întâmplat în luna ianuarie din acest an un mare scandal bisericesc, încă unul din scandalurile bisericesti care în timpul din urmă au scăzut atât de mult prestigiul bisericii noastre.

Într-o foaie, supt iscălitura cuiva care s-a declarat gata să răspundă oricând de ceea ce a scris acolo, într-o foaie bisericească, ziceți-i foaie de scandal, eu nu am această părere, într-o astfel de foaie, curajos, supt iscălitură, s-au adus mitropolitului Moldovei acuzații de care ar trebui să roșească cel din urmă dintre oameni.

O voce: Ziceți fostul mitropolit.

D. N. Iorga: Niciodată nu s-a întâmplat așa ceva. Am străbătut de la un capăt la altul istoria bisericii noastre, am văzut clipele cele mai grele și umilite ale bisericii românești, dar așa ceva n-am văzut.

Fostul Înalt Prea Sfințit nu se bucură acum de apanagiu, dar se va bucura, grație trecerii legii pensiilor, de o pensie foarte frumoasă, corespunzătoare cu leafa care nu-i ajunge, și o completa cu plata largă a serviciilor sale, chiar când era dator să deie fără plată aceste servicii. Căci acest fost Înalt Prea Sfințit s-a simțit foarte jignit, da, însă a desprețuit acuzațiile aduse, nu a crezut că trebuie să între în vorbă, fie înaintea tribunalelor, fie înaintea Sinodului, fie a altui for competent, cu privire la acele acuzații, și atunci, grație dibăciei în a trata astfel de oameni a unui membru al guvernului, acel Înalt Prea Sfințit a plecat acolo unde ar trebui să fie, după părerea mea, fără pensie, unde trăiesc acei care duc inferioara și modesta viață mănăstirească.

Cu alte cuvinte, ierarhul care cercetează lucrurile mănăstirești nu cum ele ar trebui cercetate, trebuie să ajungă la mănăstirile de pocăință, fără recompensă națională și fără pensie.

Un astfel de scandal, am zis, nu s-a mai întâmplat.

Că Înaltul fost Prea Sfințit suferea de insomnie, o arată în scrisoarea sa umilă, dureroasă, fostul mitropolit al Moldovei, când se scuză către suveranul țării, pe care credea că trebuie să-l inițieze în astfel de suferințe ale sale.

Va să zică fostul Înalt Prea Sfințit era un om bolnav, suferind de insomnie și trăgând toate consecințele din această insomnie a sa.

Ei bine, oricum, dar așa ceva este totuși un lucru foarte dureros pentru oricine are tragere de inimă față de biserică, aceea care, mai la urma urmei, este încă biserica noastră, cum a fost și biserica tuturor generațiilor care cu credință în această biserică și cu credință în religia înfățișată și stăpânită de această biserică au trăit, au luptat și au murit aici, în cuprinsul pământului românesc.

D-lor, dar acesta nu era un caz izolat, în monstruoșitatea lui era doar izolat, dar se mai întâmplaseră unele lucruri care nu ar fi trebuit să se întâmple niciodată în lumea călugărească, în lumea duhovnicească, și cu atât mai puțin în așa de înalta lume arhierescă.

Iată, cu sentimente foarte neplăcute am primit mai mult decât odată broșuri, și cărți chiar mai întinse, în care se relevau plagiate de episcopi. Lucru foarte urât, căci nu trebuie să plagieze nimeni și un Prea Sfințit cu atât mai puțin.

Îți vine foarte greu să aibi în mână astfel de cărți, și-ți vine foarte greu când cauți în gândul tău să găsești o scuză și nu poți s-o găsești.

Se mai putea vedea încă prin unele ziare, nu de mult, se pot vedea încă, știu eu, și acum, poliți protestate, iarăși ale unui ierarh al bisericii române, care se găsește în neputință de a plăti. Te întrebi: de ce s-a împrumutat atunci? Nu-l întreba pe el, căci îți va da motive de tot triste.

Și sânt atâția ierarhi, în sfârșit, ori erau atâția care nu găsesc timpul trebuitor ca să-și administreze eparhiile lor. ceea ce arată o stare foarte rea în biserica română.

D. ministru al Cultelor a fost emoționat, ca toată lumea, de o stare atât de rea și cu totul de netăgăduit. Dacă nu vrem să piară ultimele rămășițe de influență a bisericii în clasele orășenești, deprinse azi a trata biserica prea ușor, trebuiesc luate, neapărat și răpede, măsuri de îndreptare.

Prin urmare, până acum d. ministru al Cultelor și-a făcut datoria. Și dacă era cineva care trebuia să se miște, era fără îndoială ministrul Cultelor. Numai cât d. ministru al Cultelor a greșit în ceea ce privește măsurile care trebuiau luate.

D-lor, măsuri trebuiau luate; dar în ce ordine și de ce natură?

De ce în anul 1909 biserica românească, pe care eu o cunoșteam din decursul cercetărilor mele, atât de glorioasă, atât de folositoare neamului și atât de dătătoare de îndreptări pe calea vieții curate pentru poporul nostru, de ce biserica aceasta ajunsese la începutul anului 1909 în acest hal?

N-are decât să se urmărească istoria bisericii românești în veacul al XIX-lea, pentru ca să vadă de când se strică lucrurile în biserică.

Dar în veacul al XIX-lea, în veacul care abia s-a încheiat, am avut una din cele mai strălucite figuri de arhieru care se poate întâlni în oricare ramură a bisericii ortodoxe, un arhieru care era judecat de contemporanii săi că stă într-un rând cu sfinții: Veniamin Costachi³. Ce figură mai luminoasă de arhipăstor se poate întâlni în toată dezvoltarea bisericii universale? Că s-a văzut și câte unul mai mare și mai sfânt, se poate. Dar totuși puțini vor fi fost în același rând cu dânsul, în ceea ce privește sfințenia și măreția. Veniamin Costachi a făcut școală, și, pe când el făcea școală cu clericii din Moldova, aici, în Țara românească, mitropolitul Grigorie⁴, luat de la Căldărușani, altfel de Căldărușani decât Căldărușanii din timpurile noastre, un Căldărușani fără recompensă națională și fără apanagii, luat ca simplu diacon de la Căldărușani, a păstorit cu o neimitabilă vrednicie aici, în Scaunul

Ungrovlahiei. Și, după ce, zdrobit de prigonirile dușmanilor neamului nostru, zdrobit de prigonirea rusească, care l-a trimis în Basarabia, a murit, a venit un rând întreg de clerici crescuți în tradițiile lui curate, cuprinși de iubirea de Hristos, de iubirea de neam, cuprinși de iubirea de țară și de neam, și au păstorit aici în Muntenia.

De abia pe la 1860 începe decadența bisericii noastre, decadență foarte rapidă și care merge continuu, accentuându-se până la acel an groaznic al scandalului care se va însemna în istoria bisericii române cu data de 1909.

Și d-lor, cauza pentru care de la 1860 până la începutul acestui veac nou biserica noastră a decăzut continuu este că n-a fost lăsată în rosturile ei bisericești, că statul s-a amestecat în socotelile ei bisericești.

Este bine sau rău să se amestece Statul în biserică?

Necon condiționat, este rău ca statul să se amestece în biserică oriunde, deci și aici la noi, unde sântem opriți în această privință de tradițiile bisericii. Biserica, atâta vreme cât s-a călăuzit de sine, ni-a dat arhieriei vrednici, ni-a dat o viață exemplară și au izvorât din ea foloase mari pentru viața culturală, pentru viața morală, pentru viața noastră națională în genere.

Dar, dacă de la 1860 Statul a intervenit în biserică, dacă această intervenție a statului n-a fost favorabilă bisericii, trebuie să credem oare că statul a procedat ca dușman împotriva ei? Sânt sigur că nici d. ministru al Cultelor actual nu pornește ca vrăjmaș împotriva bisericii. Dumnealui nu este, fără îndoială, un creștin pasionat, dar este un bun creștin, și rosturile bisericii noastre tot le știe. Da, d-sa le știe și d-sa le observă. Fără îndoială, nu cu gând rău au plecat oamenii de la 1860 de au stricat întâi rostul bisericii. Ei s-au gândit bine. Erau însă oameni crescuți în Franța, crescuți în Paris, cu ideile anticlericale. Credeau că bisericii trebuie să-i îngustăm rostul, că biserica nu poate să meargă de la sine, ci trebuie să intervie statul cu conștiința lui deplină, ca să-i fixeze rostul cum se cuvine.

Între oamenii aceștia erau bărbați de stat iluștri, era Kogălniceanu, era însuși Cuza Vodă. Și, vedeți, însuși Cuza a avut față de biserică o politică total greșită. Și era cu atât mai greșită acea politică cu cât biserica își dăduse partea ei pentru Unire.

Este destul să vă amintesc numele Scribanilor și participarea lor la opera Unirii, ca să aveți dovadă cât de mult și-a făcut datoria biserica noastră pentru Unire.

Prin urmare, d-lor, trecând peste meritele câștigate de biserică în luptele pentru Unire, trecând peste meritele seculare și atât de mari ale bisericii române, generația de la 1860 a voit s-o schimbe, s-o prefacă după interesele statului. Iată și în Divanul ad-hoc, de la care s-au inspirat și polemiiștii din zilele trecute, în Divanul ad-hoc se manifestase dorința de a avea o altă organizare a bisericii, mai potrivită cu societatea omenească.

Pe urmă, domnilor, oamenii din Divanul ad-hoc, care au ajuns stăpânitorii țării, au putut să pună în practică ideile lor. Pe vremea aceea nu se mergea cu jumătăți de măsură, ca astăzi; astăzi se merge cu dramul, se merge cu sfertul și cu optimea, și se fac încurcăturile mai mari decât dacă s-ar lua hotărârile cele mai răspiccate.

Pe vremea aceea, domnilor, cei care aveau o concepție, căutau s-o realizeze întregă. Acest lucru au încercat deci să-l facă și Cuza Vodă și Kogălniceanu față de biserica română. Și atunci a intervenit legea aceea care crea un ciudat Sinod cu două grade și da Domnului dreptul de a numi pe mitropoliți și episcopi. Era un sinod general, și în acel sinod luau parte toți aceea care trebuie să ia parte și în pseudo-sinodul actualului ministru de Culte: profesorii de la Teologie, preoții aleși. Astfel, vedeți că e o asemănare între reforma aceasta a lui Cuza și între reforma pe care o aduce acum înaintea noastră d. ministru de Culte. Se decreta și în ceea ce privește numirea episcopilor și mitropoliților, de care iarăși se ocupă legea pe care o veți vota d-voastră în această seară, și pe care vă voi spune la sfârșit de ce nu pot nici s-o votez, nici s-o răsping, venind pentru aceasta la urnă.

Va să zică, în legea aceea există toate elementele care se întâlnesc și în legea de acum. Dar episcopii și mitropoliții erau numiți de Domn. Cum numia un perfect, tot așa numia și un mitropolit, funcționar eclesiastic, precum ceilalți sânt funcționari laici.

Ce să te încurci cu canoanele, ce să te încurci cu tradițiile bisericești, ce să faci distincții subtile în ceea ce privește unitatea esențială a dogmelor, a canoanelor, a jurisdicției și, în mare parte, a administrației bisericești?

Se procedează după ideile de la Paris, se procedează mirenește, fără nici un scrupul, fără nici o părere de rău, prin numirea de-a dreptul a personalului care trebuie să stea în fruntea bisericii române. Iar, pentru hotărârile privitoare la chestiunile bisericii, ai sinodului ales, și în acest sinod poate să fie și vlădica și preotul și mireanul. Dacă e profesor cu cunoștințe teologice.

Și atunci s-a adus un argument pentru această reformă, argument care se aduce și acum înaintea d-voastră, s-a adus argumentul că în felul acesta o să sămănăm mai bine cu biserica românilor de dincolo. Dar dincolo este o biserică românească organizată așa, încât, nu numai că sinodul ei e format din arhieriei, dar intră și preoții de mir, intră și diaconii și profesorii, intră și mirenii ceilalți. De ce să nu procedăm deci democratic, de ce să nu fim la înălțimea veacului, de ce să nu dăm bisericii noastre un contact mai întins cu societatea noastră?

Spun de pe acum că o analogie între biserica noastră din România și biserica românilor de aiurea, sau oricare alte biserici organizate după același tipar, cum e biserica sârbească, biserica grecească, biserica rusească sau o altă

biserică în legătură cu biserica rusească, o asemenea analogie e cu totul greșită. Și iată de ce e greșită: biserica la noi, în România cea liberă, nu e altceva decât biserică, îndeplinindu-și rostul ei bisericesc. În aceste rosturi bisericești își poate afla ea și cea mai mare înălțime și cea mai mare scădere, și cele mai înalte merite și cele mai înjositoare păcate în acest rost bisericesc, și numai în acesta.

Biserica noastră nu are deci alte rosturi decât cele bisericești; nu pretinde nimic de la altă putere, dar să faci bine să nu te atingi de aceste singure rosturi pe care poate să le aibă!

Ei bine, așa este oare situația bisericii românești din Ungaria? Biserica ortodoxă românească din Ungaria are, în adevăr, un sinod alcătuit și din laici, din mireni. Pe aceștia nu-i vedem, cum vă voi arăta imediat, în acest proiect de alcătuire al noului consistoriu. În Ardeal, însă, este un fel de parlament. Sinodul acesta parlamentar nu se ocupă numai de rostul bisericii, ci și de rostul școlii și al culturii, și nu odată parlamentul acesta a avut o însemnătate politică. Și chemarea acestui parlament este totdeauna o chemare națională. De ce? Pentru că acolo acesta este singurul fel prin care se poate manifesta solidaritatea națiunii noastre. Neamul nostru acolo în Ardeal nu poate să se arate în fața lumii în altă alcătuire publică decât în această alcătuire a sinodului bisericesc ortodox.

Un cap cu totul superior, care a scris și acea mică istorie a bisericii care s-a întrebuițat foarte mult cu ocazia discuțiilor din urmă, dar care nu s-a însemnat prin cărticica aceea, ci prin lărga sa concepție în ceea ce privește legăturile bisericii cu neamul. Șaguna a fost acela care a știut în ocazie prielnică să smulgă pentru neamul nostru măcar această formă de reprezentare națională în cadre bisericești.

Pe urmă, d-lor, acolo în Ungaria școlile noastre nu sânt școli laice, sânt școli bisericești. Aceste școli bisericești sânt în legătură strânsă, indisolubilă, cu biserica. Prin urmare, nu poți avea școlile românești în alte împrejurări decât în împrejurările acestea determinate de confesiune.

Școlile sânt confesionale, deci în legătură cu biserica, fie cu biserica neunită din Sibiu, fie în legătură cu biserica unită din Blaj.

Prin urmare, să nu zică cineva: De oare ce sânt mireni în Sinodul românesc de dincolo, să fie mireni, să fie preoți de mir în instituția menită să înlocuiască Sinodul aici la noi. Nu este analogie, și nu se poate susține aceasta nici într-un chip.

Și cum nu se poate susține în ceea ce privește pe ai noștri de aiurea, tot așa nu se poate susține în ceea ce privește pe grecii din împărăția otomană. Apoi este ușor să zici că grecii din împărăția otomană au un Sinod compus din călugări, preoți și mireni. Dar acesta e un Sinod care reprezintă viața națională publică a poporului grecesc! Dar Sinodul acesta are grija școlilor, care fără această organizare nu ar putea să existe!

Se mai aduce înainte și exemplul, se aducea și pe vremea lui Cuza, exemplul Rusiei, și se zice: Uitați-vă, Rusia are un Sinod în care se întâlnesc preoți și arhieri. Însă, adaug, nu atâția preoți față de atât de puțini arhieri cum ați pus d-voastră, d-le ministru, în acest proiect. Și afară de aceasta, preoții n-au acolo acele drepturi care se prevăd în proiectul ce se supune dezbaterilor noastre. E cu totul altfel. Dar, în sfârșit, în Sinodul acesta rusesc întâlnești și preoți și arhieri. Și dacă Rusia, care este cea mai mare și cea mai evlavioasă țară ortodoxă, are acest lucru, de ce nu l-am face și noi?

Dar Rusia este într-o altă situație: Rusia este o țară care, dacă n-ar fi atât de mare și puternică, și atât de folositoare supt toate raporturile bisericilor ortodoxe, de mult timp ar fi fost declarată ca având o biserică schismatică și eretică. Putem noi să asimilăm biserica noastră cu biserica Rusiei, care nu are un „mitropolit primat“, sau un patriarh, ci are pe țar? Și dacă țarul s-a gândit într-o vreme că lui nu-i trebuie patriarh sau mitropolit și s-a făcut el patriarh, putem noi să asimilăm o astfel de biserică, pe o bază de cotropire atât de brutală, cu biserica noastră? Atunci ar trebui, dacă păstrăm această asemănare, să înlăturăm pe mitropolitul primat și să punem în loc pe suveran, dându-i toate drepturile pe care le are țarul în biserica rusească!

Dar acei autori de cărțile care sprijină din punctul de vedere științific încercarea de reformă a ministrului de Culte, încep a înșira fel de fel de biserici, ca bisericile din Caucaz, ca biserica din Serbia și altele, care biserici au Sinoade, care ar fi asemenea, nu cu vechiul nostru Sinod, ci cu Consistoriul superior. Dar nu le putem asemăna din nici un punct de vedere! Aceste biserici sânt supt ocrotirea Rusiei, cum este cazul cu bisericile caucaziene, sau sânt biserici cotropite de tipul bisericii rusești, acelea din Balcani, prin prestigiul Rusiei și prin acea tendință firească a slavilor de a-și împrumuta unii altora instituțiile lor.

Prin urmare, analogia care se aduce astăzi, și care s-a adus și pe timpul lui Cuza, nu valorează nimic. Noi nu avem o biserică de misiune națională, nu avem nici o biserică de misiune școlară; biserica noastră nu este o biserică așa de coruptă, desființată în principiile ei, cum este biserica rusească, cu toate bisericile care s-au luat după dânsa. Căci, nu numai că avem o veche biserică ortodoxă, solidă și curată, dar biserica aceasta are tradițiile ei proprii, care trebuie cunoscute măcar de cine se încumetă acum să vie să schimbe biserica aceasta în înseși elementele principale ale vieții sale. Și nu se poate face abstracție de așa ceva. Nu stăm în biserica noastră numai pe o bază canonică, ci pe baza unei dezvoltări proprii, care ține din a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Și când ai o biserică mai veche decât 1400 nu se poate, după cinci

sute de ani, numai fiindcă ești ministru de Culte, foarte prețuit pentru merite pe care nu mă voiu gândi eu să le contest, în domeniul școlii populare mai ales, nu poți să vii d-ta să pretinzi a face față de această biserică ceea ce n-au îndrăznit nici cei mai mari și mai îndrăzneți dintre Domnii noștri de odinioară! (*Aplauze.*)

Nu, d-lor, reforma lui Cuza n-a produs o biserică mai bună, ci a produs o biserică dezbinată, sfărâmată în două. În urma reformei lui Cuza a fost schisma; bisericile celelalte din Răsărit nu ne-au mai recunoscut. Eram afară de viața ortodoxă, de viața canonică ortodoxă. Veți zice: puțin ni pasă, sântem țară independentă! Nu e tot același lucru cu biserica, noi sântem țară independentă; biserica noastră însă e autocefală și Statul trebuie să înțeleagă această autocefalie și în alt sens că biserică autocefală nu înseamnă biserică ce merge după capul d-tale, ci biserică ce merge după capul său, și prin acel organ, recunoscut de toată lumea, recunoscut în Constituție, în tomosul patriarhal de dezlegare a autocefaliei noastre, și de bisericile surori, prin acel organ, sinodul, care este singurul reprezentant al autocefaliei bisericii noastre.

Și dacă era vorba să se vie cu o nouă reformă, reforma aceea, chiar dacă ar fi plecat de la ministru de fapt, ar fi trebuit să plece, măcar în aparență, de la Sinod. Sinodul reprezintă autocefalia bisericii noastre; el trebuia, cu dreptul său exclusiv, să se fi ocupat de necesitatea reformei, el să fi luat o hotărâre în acest sens, și după ce, pe urmă, această autoritate sinodală, chemată ca Sinod, în sesiunea lui obișnuită sau extraordinară, iar nu ca un conventicul de episcopi mai blajini, mai maleabili, nu, deci, în conventicul, ci în calitatea lui de Sinod, în plenitudinea drepturilor sale, el să fi luat hotărârea. Și pe urmă, noi, laicii, reprezentanții legali laici ai societății, noi să fi recunoscut solemn aceste măsuri, pe care corpul reprezentativ al bisericii românești să le fi luat el întâi, potrivit cu drepturile sale!

Nu a făcut așa nici Cuza și atunci s-a întâmplat următorul lucru: Cuza a numit episcopi, pe care alți episcopi nu i-au recunoscut, iar credincioșii n-au vrut să știe de ei. Dar pe vlădicii de odinioară nu-i mai întâlnim acum, căci altă dată erau vlădici care în timpurile de independență a bisericii se impuneau!

Astfel, când unii erau de o părere și alții de alta, s-a produs schisma și au mers așa de departe cu această schismă, încât s-a văzut directorul Seminarului din Iași, un arhieru, care a luat arma și a ieșit înaintea mitropolitului Moldovei și a tras pe stradă asupra lui. Acestea sânt lucruri grele și trezesc patimi mari!

Când a venit actualul nostru suveran, la 1866, el nu a avut nimic mai grabnic de făcut, la începutul domniei sale chiar, decât să aducă pacea în biserică. A păstrat pe episcopii lui Cuza, dar a părăsit dreptul ce-și luase Cuza, de a numi pe episcopi și mitropoliți. Aceasta e legea din 1872.

Legea aceasta o desființează acum d. Haret, supt forma unor îndreptări pe care vine și le prezintă ministrul Cultelor. Și aceea a fost o lege bine chibzuită, care a plecat, nu numai de la înțelepciunea unei generații încercate, care văzuse ce va să zică să se joace cineva cu focul în biserică, dar care a plecat de la înțelepciunea stăpânitorului țării de atunci, care stăpânește și în acest moment. A fost o clipă mare când am scăpat de schisma și am ajuns, nu numai la forma sinodală în care sântem acum, dar am ajuns și la recunoașterea acestei forme sinodale, acestei reforme pe deplin canonice, și de biserică din Constantinopol și de celelalte. Am ajuns la autocefalie, al carei merit se datorește fostului prim-ministru, d-lui Dimitrie Sturdza.

D. Z. Filotti: Partidul Național Liberal.

D. N. Iorga : D-le Filotti, iertați-mă, dar d-voastră se pare că în această seară v-ați luat misiunea de a mă întrerupe fără nici un motiv. Întâi mi-ați zis să nu vă supăr; acum îmi spuneți că este meritul partidului liberal!

Eu nu discut aici nici partidul conservator, nici partidul liberal, ci numai biserică. (*Aplauze.*)

Va să zică, d-lor, am ajuns la acea situație canonică pe deplin legală, care se datorește fostului prim-ministru Dimitrie Sturdza, și, dacă d. Dimitrie Sturdza s-ar putea ocupa acum de afacerile publice, aș fi foarte curios să știu ce ar fi zis d. Dimitrie Sturdza de schimbările esențiale care se aduc astăzi tocmai acelei opere de conciliare, de reconciliare a bisericii noastre pe care a dus-o la capăt și a încununat-o prin recunoașterea de biserică din Constantinopol și de celelalte biserici ortodoxe a bisericii autocefale române.

Vedeți, recunoașterea aceasta nu este o formă și nu este o glumă, este un tratat bisericesc și un tratat bisericesc trebuie păstrat. Și interesele noastre și onoarea noastră sânt interesate ca această formă supt care biserică noastră a fost recunoscută atunci ca ajunsă din nou canonică, sântem interesați ca această formă să fie păstrată.

Și, d-lor, vine d. ministru de Instrucție acum și pretinde să înlăture greutățile de care suferia biserică noastră la începutul anului, să înlăture umilințele cărora ea li fusese supusă, printr-o lege. Eu spuseseam că nu printr-o astfel de lege, care lovește sinodul, care lovește în Sinod principiile înseși ale bisericii noastre, potrivit cu care principii a fost organizat Sinodul, că nu printr-o astfel de lege se putea reforma biserică noastră, ci altfel.

D-voastră ați văzut că până acum căușele scăderii, căușele decăderii bisericii noastre au venit din neconținutul amestec al statului, amestec fără rost, în afacerile bisericești.

Ei bine, calea era indicată și nu avea statul decât să mai slăbească mâna aceasta grea și aspră de asupra bisericii.

Chiar prelatul acela a cărui viață cu totul particulară a trezit resentimentul public în ianuar trecut, prelatul acela credeți d-voastră că ajunsese a fi mitropolit prin meritele sale, credeți că ajunsese prin marea-i reputație de sfânt, printr-o vrâstă venerabilă, prin lucrări însemnate în domeniul bisericii, printr-un fel de aclamație publică, cum se ridică uneori în jurul unui om sfânt și care-l conduce din cea mai de jos treaptă ierarhică pentru a-i urca pe Scaunul mitropolitan, precum marele mitropolit Grigorie în câteva zile a trecut prin toate gradele ierarhice și a ajuns mitropolitul țării?

Atunci, prin ce calitate a fost ales arhiereul, episcopul, mitropolitul Partenie, fost preot de mir? În calitate de preot de mir avusese legături cu oamenii politici, și pentru credința lui față de partid, pe baza acestei credințe pentru partid, a ajuns arhiereu, episcop, a ajuns mitropolit.

Prin urmare, dacă este cineva responsabil pentru făptuirea în fruntea bisericii Moldovei a stat un astfel de mitropolit, sânt aceea care l-au ridicat la tronul episcopal pe baza unor merite care nu trebuie să fie prețuite în biserică, pe baza meritelor sale de politician. Cercetați pe toți vlădicii, cercetați pe acela pentru care o bună parte din Cameră a votat, dar a votat cu inima frântă, o recompensă națională; cercetați împrejurările în care Ghenadie⁵ a ajuns mitropolit primat. A ajuns în aceleași împrejurări ca Partenie⁶: Un preot de mir care își găsește, pe baza meritelor câștigate în partid, drumul pentru a ajunge arhiereu, episcop și mitropolit.

Aceasta nu trebuie să se facă. Să se înceteze odată cu împrejurările acestea pentru aducerea la cele mai înalte demnități bisericești a unui preot care-și pierde nevasta, care se face călugăr și nu are altă grijă decât să ajungă episcop și să câștige cele mai înalte grade ale bisericii ca luptător pentru partid!

Obiceiul acesta a fost el oare părăsit? Mă doare inima să spun că n-a fost părăsit. Nu vă puteți închipui o anume stare de spirit d-voastră, care nu vă ocupați atâta cu lucrurile bisericești ca mine, care n-ați fost în contact cu trecutul bisericii, care nu aveți anumite sentimente care mă stăpânesc în această seară, sau sentimentele acestea nu le aveți d-voastră așa de adânc coborâte în sufletul d-voastră. Ei bine, aceste sentimente se revoltau în mine când vedeam lucruri care nu trebuie să fie.

Chiar, uite, acum în urmă, de o parte se gătia legea sinodală ca să dregem biserica, și de altă parte se continua cu păcatele cele vechi, care acestea sânt păcatele cele mari. Ei bine, d-lor, admiteți d-voastră aceasta, ca un arhiereu al bisericii românești să vină a mulțami cutărui sau cutărui partid, pentru că prin el și-a câștigat cărja și mitra? Dar bine, noi, când alegem un vlădică, îl alegem supt inspirația Duhului Sfânt! Aceasta este credința noastră; este voința lui Dumnezeu coborâtă asupra noastră, prin slujba făcută în biserică, și ar trebui făcută cum se cade, iar nu un Te-Deum intercalat între două părți ale Slujbei în Dumineca Floriilor. Prin urmare, nu se poate admite unui episcop sau unui mitropolit să vină spre a mulțami cutărui sau cutărui partid pentru sprijinul pe care i l-a dat. Din acest punct de vedere al meu, este o impietate. Și nu se pot admite consfătuiri ale majorității cu privire la recomandarea cutărui sau cutărui pentru Scaunul de mitropolit sau episcop. Și câtă vreme așa se va face, atâta vreme biserica noastră, cu toate reformele de pe fața pământului, va fi acolo unde e acum. Vlădica să știe că alegerea lui vine de la Dumnezeu și să nu umble cu fraze ca aceea a „steagului episcopiei“, pe care e scris și una și alta. Dumnezeu îl supraveghează și-l va judeca pe lumea aceea unde se judecă și vlădicii, pentru felul cum au fost păstorii turmei celei cuvântătoare.

Ei bine, d-lor, în loc de această schimbare de moravuri, se vine cu legea de față. Să-mi permiteți ca după toate aceste lămuriri, care erau absolut necesare, să vă vorbesc de cuprinsul legii ce se înfățișează dezbaterilor noastre. (*Întreruperi.*)

D-lor, oricât de rău a fost primită cuvântarea mea din această seară, o consider ca o datorie de conștiință, și o voiu ținea-o chiar dacă de pe toate băncile s-ar ridica hohote de răs și șuierături. Trebuie să înțelegeți, d-lor, că sânt oameni care-și simt o datorie de conștiință și care o vor îndeplini împotriva tuturor. (*Aplauze.*)

D. I. Stănculeanu: D-le Iorga, nu vă puteți plânge de răbdarea Camerei, căci vă ascultă cu multă atențiune.

D. N. Iorga: Mi s-a părut că aud protestări și regretam aceasta.

Proiectul de lege cuprinde două părți, este întâi o schimbare a condițiilor de alegere a mitropoliților și episcopilor. Multă lume aprobă această parte a proiectului de lege, și mărturisesc că și eu am fost printre persoanele care se bucurau de această inovație. Mă rog, de aici înainte nu se mai aleg episcopii și mitropoliții din cercul vrăjit al arhierieilor, așa de vrăjit încât uneori n-ai pe cine alege, al arhierieilor care v-am arătat cum întră în arhierie și care, ajungând în arhierie, se gândesc la episcopie, și, ajungând în episcopie, se gândesc la mitropolie. La atâta. Și de aceea literatura noastră bisericească nu e reprezentată decât prin tezele de la Teologie și lucrările

întâmplătoare ale profesorilor de la Facultatea de Teologie, căci frunzașii bisericii române nu au mai nici o parte în dezvoltarea literaturii noastre bisericești, lucru ce nu s-a întâmplat la nici un popor, și care constituie o mare rușine pentru biserica noastră. Căci nevinovatele plagiate, sau prelucrări, sau cele scrise prin acea biată „Biserică Ortodoxă“, care se târește cine știe cum, nu pot să reprezinte acea literatură trebuitoare pentru dezvoltarea bisericii noastre române și care a existat cândva. Căci dacă se pot scrie două volume care se ocupă de viața bisericii noastre, e vorba în ele de oameni, dar, mai mult decât de dânzii, e vorba de scrisul lor, de activitatea lor literară.

Se zice deci că au să se aleagă episcopi sau mitropoliți și în afară de rândurile arhieriei titulari; ba fusese un moment în care se credea că se vor înlătura arhieriei. Unii atacau pe arhieriei, dar arhieriei erau cetățeni români din anul 1909, și ei răspundeau măcar pe același ton. Era un frumos spectacol să vadă cineva tonul în care răspundeau ei ca arhieriei, ca să-și apere drepturile și privilegiile lor amenințate prin lege. Nu mai lipsea decât o grevă a arhieriei în contra legii întocmite. Greva aceasta nu a fost anunțată, căci dacă s-ar fi avut ideea, se puteau găsi persoane care să se ralieze la dânsa.

Va să zică, dacă e vorba să alegem și în afară de arhieriei, între cine să alegem? D. ministru spune că orice membru al clerului român, potrivit cu canoanele, poate să fie ales episcop și apoi mitropolit. Și s-au adaus la senat, mi se pare, așa se zice în lege, d-le ministru, dacă nu mă înșel, și s-au adaus la senat prescripții cu privire la un fel de listă, după care să se facă alegerea. Fiecare din membrii sinodului alegător, ai colegiului aceluia mare de alegere are dreptul să propună o persoană. Se face lista acelor persoane și după aceea Sinodul, cu ministrul, poate să mai adauge și pe alții. Și, în sfârșit, se încheie lista eligibililor care trebuie să aibă patruzeci de ani și se votează.

Acum, în ceea ce privește cei patruzeci de ani, dacă ar fi cea mai slabă probabilitate să se admită un amendament, aș ruga pe cineva să prevadă scăderea acestei vârste. Sânt oameni care, înainte de vârsta de patruzeci de ani, prin o fericită potrivire a firii, sânt în stare a conduce o dieceză. Un Veniamin, cel mai desăvârșit dintre ierarhii noștri, a ajuns episcop la o vârstă cu totul tânără, și de sigur că viața pe care o ducea în anii săi de tinereță nu se poate asemăna cu viața pe care o duc alții, aleși la o bătrâneță destul de înaintată, dar peste măsură de vigoșii, cel puțin pentru canoanele și obiceiurile bisericii noastre.

Va să zică această limită de patruzeci de ani ar putea să fie părăsită. Pare a fi o piedecă pentru unii care se poate, și care au dreptul, să râvnească un Scaun de episcop. Nu este nevoie să înceapă cineva a pierde din energia sa, sau a pierde din puterea sa de muncă, ca să se găsească în fruntea unei dieceze.

Dar eu găsesc ceva rău și în partea aceasta mai bună a legii d-lui ministru al Cultelor. Și iată ce anume. D-lor, dacă episcopii și mitropoliții din vremea noastră, din această tristă vreme pentru biserică, sânt răi, au fost răi, ca să ne punem în epoca aceea pentru care putem să ni exprimăm judecata aceasta se datorește amestecului statului, cum am mai spus-o, care nu este independent de partidele politice, ci tocmai servește partidele politice și în bine și în rău. Și se datorește încă unui lucru: Vlădicii de odinioară erau buni, căci ieșiau din minunata școală de mănăstire; erau niște călugări desăvârșiți, care din cea mai fragedă vârstă se deprinseseră cu ideea aceasta, că vor trăi în însușirile și în marginile vieții de călugăr. Vlădicii aceștia de odinioară se formaseră în acele splendide școli monastice, din Neamț sau din altă parte, care au dat atâtea ilustrații bisericii și literaturii noastre. Dacă episcopii de mai târziu au fost răi, aceasta se datorește și faptului că mai toți fuseseră în vremuri preoți de mir, profesori la seminarii, profesori la licee, profesori la gimnazii, membri ai clubului liberal, membri ai clubului conservator. Pe vremea aceea, d-le Fleva, nu exista decât un singur club conservator, dar îmi închipui că și d-voastră aveți azi o parte din clericii români înscriși în clubul d-voastră, cu toată interzicerea mitropolitului primat și a mitropolitului Moldovei. Și după un astfel de trecut, în legătură cu societatea profană, și în legătură cu cele mai profane lucruri ale societății profane, s-au călugărit fiindcă li-a murit nevasta și în viitor strălucia aurul cârjei, aurul coroanei episcopale.

Nu se poate ca oamenii aceștia să aibă aceeași valoare morală; oamenii aceștia nu se pot pune alături cu aceea a căror viață era de o unitate desăvârșită, admirabilă, cu aceea care nu vedeau pe pământ decât binele legii lor, și nu făceau decât fapte care să se cheltuiască pentru binele bisericii lui Hristos. Prin urmare, nu m-aș bucura dacă, pe urma acestei legi, ar veni preoți de mir care să se fi rugat lui Dumnezeu să rămână singuri pe lume spre a se găsi în conformitate cu prescripțiile canoanelor cu privire la ocuparea unui Scaun de episcop sau de mitropolit. Eu m-aș fi bucurat ca din toate mănăstirile locuite de călugări pe care publicul îi numește „trântori“, și nu greșește când îi numește astfel, ca din toate mănăstirile locuite de acești „trântori“, să se fi ales un număr de mănăstiri bine îngrijite, în care să locuiască călugări de ispravă, călugări de cinste, călugări de muncă, călugări cărturari. Să fi fost un număr restrâns de mănăstiri în care să se așeze tipografia cărților bisericești, Facultatea de Teologie, cu internatul ei, sau școlile acelea de artă bisericească care să învie arta bisericească, și arta bisericească să fie făcută astfel de călugări și preoți, iar nu de evrei și evreice din București, pentru toate bisericile și mănăstirile noastre. Aș fi vrut să fi fost un număr de mănăstiri alese, cu călugări de elită, cum erau odinioară călugării

de la mănăstirea Neamțu și alte mănăstiri mari, potriviți pentru a ocupa înaltele demnități de episcopi și mitropoliți. N-ar fi fost cu puțință? Și ca să nu se amărăscă sufletele ctitorilor pe lumea cealaltă, se putea ca, în afară de mănăstirile care ar fi avut onoarea de a fi pepiniere de arhieriei, de ierarhi ai Bisericii, în celelalte mănăstiri să se păstreze doi, trei călugări, atâția câți sânt de nevoie pentru îndeplinirea slujbei în apropierea mormântului acelora care au întemeiat mănăstirea și care nu pot fi lăsați fără rugăciunile pe care și le-au prevăzut prin dania lor.

Dar mai este ceva în ce privește alegerile de episcopi și mitropoliți: poate fi cineva sigur că lista eligibililor va fi tocmai așa de lungă? Eu prevăd că lista o să cuprindă în foarte multe cazuri cam tot atâția ca și astăzi. Și iată de ce: Mai întâi cine alege? Aleg membrii sinodului, aleg membrii consistoriului superior, aleg deputații și senatorii.

Ei, îndată ce e vorba de deputați și senatori, intervine disciplina de partid, și îndată ce e vorba de consistoriul superior, ales supt bătaia de vânt a intereselor politice, intervine aceeași disciplină de partid. Acum și în sinod disciplina de partid poate să aibă ramificațiile sale. Și te trezești atunci că, în locul unei liste lungi, cuprinzând călugări, preoți, clerici de tot felul, de unde să ai ce alege, afli un număr restrâns de persoane, asupra cărora trebuie să se oprească voturile.

Dar partea aceasta dintâi din legea prezentată de d. ministru de Culte nu e cea mai importantă; partea cea mai importantă vine acum. D-lor, se pare că gândul d-lui ministru de Culte, adecă ce „se pare“, că așa este, nu cred că d. ministru va dezminți această așeștiune a mea, sau va arăta că m-am înșelat, că nu i-am înțeles intenția, se pare că gândul d-lui ministru de Culte a fost să înlătore Sinodul cel vechiu, înlocuindu-l cu un Sinod nou, cuprinzând într-însul preoți, delegați ai diferitelor instituții școlare bisericești și delegați ai mănăstirilor. Să fie adică un alt Sinod decât acel de odinioară, cu mai mulți membri, mai egalitar, mai democratic, mai corespunzător cu cele mai moderne dintre ideile moderne, mai asămănător cu Sinodul din Rusia sau cu înfățișarea Sinoadelor din Balcani, sau cu înfățișarea Sinoadelor naționale ale românilor de peste munți.

Ei bine, s-au ivit oarecare greutăți în ceea ce privește înlăturarea Sinodului celui vechi.

D-lor, este foarte ușor să înlocuiești o organizație administrativă prin altă organizație administrativă. Aproape fiecare ministru are mândria de a face așa ceva. Unul zice administrator de plasă, altul zice inspector comunal; schimbă circumscripțiile, schimbă lefurile și iată o mare reformă îndeplinită. Dacă se face lucrul acesta în ordinea administrativă laică, de ce nu s-ar încerca așa ceva și în ordinea bisericească?

Nu se poate, și iată de ce. Cu toate că multora această imposibilitate nu li intră în minte și li se pare curios cum să se împarte cugetarea omenească în două, cu privire la unele să cugetați într-un fel, cu privire la altele într-alt fel, pornind de la principii deosebite, și cu toate că o fi greu de admis punctul acesta de vedere de un laic, care nu poate să-și schimbe spiritul, dar așa e. Biserica este o instituție de ordin divin; ea are principiile sale imutabile, are o jurisdicție care pleacă de la acele principii și are forme de cârmuire, de administrație care sânt în legătura cea mai strânsă cu însuși spiritul bisericii.

Vedeți, este ușor de zis: Dogma una, canonul alta, ierarhia al treilea lucru. Se pot face fel de fel de împărțiri de soiul acesta, dar biserica nu îngăduie această împărțire, pentru că nu se pot face cu privire la dânsa subtilități de cugetare, de logică, de doctrină. Biserica, în întregimea sa, este un singur lucru. Aceasta formează unitatea ei absolută, frumuseța armonioasă, grandioasa durabilitate a bisericii că de la dogmă până la cel din urmă act de jurisdicțiune pe care îl săvârșește un episcop, care a primit puterea dată de Hristos Apostolilor, totul este legat cu cea mai strânsă legătură.

Nu poți împărți aici una mie, alta ție. Biserica reprezintă un cristal desăvârșit de dogmă, jurisdicție, administrație. Nu poți să umbli cu un organism atât de delicat și absolut precis, fără ca, falsificând o parte, să nu-i falsifici spiritul, să nu-l descrystalizezi, fără ca, atingând unul din unghiurile sale, să nu ajungi la atingerea însăși a esenței sale, de la care au plecat și cele mai mărunte din aceste unghiuri.

Aceste lucruri nu le-a văzut d. ministru, prea mult amestecat în altele, prea mult consacrat lucrurilor școlii ca să poată consacra o atenție suficientă lucrurilor bisericești, atât de delicate, încât pentru a le înțelege cineva măcar atât de puțin cât le înțeleg eu acum, trebuiesc ani întregi de viață întrebuițată în cercetări privitoare la biserică. Va să zică, dacă nu însuși d. ministru, dar anume persoane care-l încunjoară, sau persoane din cler care erau menite să ocupe demnități înalte în biserică în cel mai înalt grad, să servească și ca raportori în Senat și ca ajutori în această grea operă a strecurării în veșmânt canonic a unei instituții cu totul necanonice, personale, acestea au văzut că nu se poate înlocui sinodul prin ceva nou, de imitație, de „pasișare“ a organizării bisericii ardeleni, fără participarea mirenilor ca un corp național la această organizare.

Și atunci s-a ajuns la un compromis. S-a procedat în această chestie a Sinodului cum s-a procedat în chestia agrară; în chestia agrară s-a venit cu anume principii ce au fost combătute de anumite persoane, care însă erau foarte utile pentru ca reforma să treacă, și au început târguiețile. S-a ajuns apoi la un acord, din care acord a rezultat legea agrară atât de beteagă și de oloagă cum este astăzi. Tot din fel de fel de înțelegeri de acestea, de la o parte la alta din cele două părți luptătoare, s-a ajuns la legea Sinodului, așa cum ni se înfățișează astăzi.

A fost o operă politică, și d. ministru spunea dăunăzi, răspunzând, cu toată asprimea care se cuvine față de cineva care-și exprimă neted vederile sale, că o operă politică este totdeauna o „chestie de potriveală“. Unii mai lasă ceva, alții mai dau în schimb... Dacă pe baza acestei păreri s-a lucrat la legea sinodală, s-a ajuns, o recunosc, la rezultate strălucite. Se vede cât de colo această luptă între unii care nu vor să dea nimic și ceilalți care vor ca măcar jumătate să o iea înapoi de partea lor.

S-a ajuns la dualitatea Sinodului și a Consistoriului bisericesc superior. S-a ajuns, nu numai la o dualitate, dar la mai mult decât o dualitate, fiindcă sânt cazuri în care Consistoriul acesta superior bisericesc cuprinde Sinodul și cazuri în care nu cuprinde Sinodul, ci face rost să iasă Sinodul ca să rămână numai Consistoriul bisericesc în ale sale. Sânt apoi cazuri în care Sinodul lucrează singur, fără să se încurce Consistoriul superior bisericesc.

Acum, d-lor, ce-i rămâne Sf. Sinod? Ce este Consistoriul superior și care sânt atribuțiile acestui Consistoriu superior?

D-lor, Sf. Sinod păstrează „unitatea administrativă, disciplinară și națională a bisericii ortodoxe“.

Aceasta o spune legea. Un fel de Sinod în care nu se face aproape nimic. Rămâne în atitudinea lui ieratică, așa ca un sfânt bizantin păzind racla în care sânt coprinse „unitatea administrativă, disciplinară și națională a bisericii noastre“.

Sfântul Sinod nu se încurcă în multe lucruri bisericești, el rămâne în sferele de sus. Aceasta înseamnă a suprima o instituție ridicând-o în naltul Cerului. O respecti așa de mult, te apropii cu atâta sfială de dânsa, încât mai n-o vezi și mai că ai dori să nu existe.

Ba Sinodul, în unele cazuri, are dreptul de a se mișca, de a arăta că există și el. Dar în ce cazuri?

Sfântul Sinod are dreptul de a „executa“ anumite sentințe în materie de judecată religioasă. Cum vedeți, de executat execută, dar de hotărât este ceva mai greu. Sfântul Sinod statuează apoi „asupra tuturor afacerilor spirituale disciplinare“: notați fineța, spirituale disciplinare „și judiciare“, spirituale judiciare „curat bisericești“. Iar Consistoriul statuează asupra „tuturor afacerilor disciplinare și de administrație eparhială“.

Acum vedeți d-voastră cât este de subtilă această distincțiune. Ca să nu se ivească neînțelegeri, conflicte de atribuție, ca să nu se stârnească ura între membrii aceleiași biserici, între corpurile conducătoare ale bisericii române autocefale, ar trebui și un fel de listă a tuturor cazurilor care cad în competența Sinodului și o listă a tuturor cazurilor care cad în competența Consistoriului superior.

Neexistând o astfel de listă, cine hotărăște dacă o afacere este „spirituală“ sau nu este „spirituală“?

Hotărăște, cred, în ultima instanță, ministrul. Și vedeți d-voastră cât este de greu să se facă împărțirea aceasta, care nu e stabilită de la sine și care cere deci amestecul unei alte persoane, și această persoană poate fi, în multe cazuri, o persoană foarte necompetentă. Și în cele mai multe cazuri, e o persoană foarte parțială, fiindcă e vădit lucru că ministrul actual va iubi mai mult consistoriul acesta, care e creațiunea sa proprie, decât sinodul, pe care ar fi dorit să-l înlăture. Și cu spiritul mirean care domină în judecățile privitoare la biserică, poate că și miniștrii care vor veni pe urmă, vor privi cu ochi răi Sinodul, de care vor voi să scape și vor păstra toată îngrijirea lor pentru Consistoriul superior care se întemeiază acum.

Consistoriul acesta superior, de altminteri, e încărcat de atribuții, nu are numai pe cele spuse, ci are și alte atribuții, a căror numire ocupă o pagină întreagă. D-lor, Consistoriul superior se ocupă cu alcătuirea parohiilor, cu toate programele, și ale Facultății de Teologie, ba chiar ale școlilor în ceea ce privește religia; el judecă în ultima instanță toate pricinile.

Se amestecă între altele și în chestia cărților bisericești, se amestecă și în chestii de artă religioasă...

Vedeți, Sfântul Sinod deosebit, în alcătuirea lui cea veche, nu mai are sarcina de a cerceta cărțile bisericești, ci sarcina aceasta o are Consistoriul superior. Comisiunea monumentelor istorice, nu comisiunea care a căzut la senat, ci comisiunea aceasta care a rămas și cred că va rămânea, Comisiunea monumentelor istorice, nu Comisiunea istorică a României, ea trebuie să întrebe pe Consistoriul superior, cu privire la reparațiile în stil, la reparații în stilul vechi ale bisericilor și mănăstirilor ce nu sânt monumente istorice.

Cum vedeți, acest Consistoriu superior are covârșitoare atribuții, unele precise, altele neprecise, pe unele le știe, pe altele nu le știe, are unele pe care le poate lua de-a dreptul, altele pe care i le va da ministrul.

D-lor, dacă este un corp bisericesc ocupat în această țară, e fără îndoială Consistoriul acesta superior. Pe cât e de lăsat în liniștea sa Sinodul, cu atâta plouă toate ocupațiile asupra membrilor Consistoriului superior.

De alminterea, Consistoriul superior își ține ședințele înainte de Sinod. Firește, întâi vine organul real al reprezentării de fapt a bisericii, al lucrului, și după aceea vine Sfântul Sinod, care se mulțamește a face diferite semne de binecuvântare asupra hotărârilor, asupra celor mai multe din hotărârile Consistoriului superior.

D-lor, dar din cine se alcătuieste Consistoriul superior?

Înainte de a mă ocupa de această alcătuire a Consistoriului superior, rog pe d. președinte să constate dacă este Camera în număr.

D. președinte: Sânt cincizeci de domni deputați pe culoare.

D. N. Iorga: Pe care i-a gonit elocvența mea.

D. președinte: Pe care i-a gonit durata lungă a cuvântării d-voastră
(*Ilaritate.*)

D. Iorga: Chestiunea este atât de importantă, încât ar trebui de trei ori atâta timp în care să mă asculte.

D. președinte: Nu pot să silesc pe d-nii deputați să vă asculte.

D. Fleva: E foarte interesantă și instructivă durata lungă a cuvântării d-lui Iorga.

D. președinte: Eu constat faptul, nu judec, nu apreciez.

D. Barbu Păltineanu: Dar apreciați durata.

D. N. Iorga: Din ce se compune Consistoriul superior bisericesc?

D. președinte: D-nii deputați sânt obosiți.

D. N. Iorga: Nu i-am obosit eu; s-au obosit cu chestiunile personale.

Se compune din membrii Sfântului Sinod, din doi stareți, aleși după un regulament care nu mă interesează, din șeptesprezece preoți și diaconi, aleși pe eparhii, dintr-un „cleric hirotonit“, reprezentant al Facultății de Teologie și din alt „cleric hirotonit“, reprezentant, și el ales, al seminariilor.

Va să zică, aceasta este alcătuirea Consistoriului superior. Acum i s-a spus de mai multe ori d-lui ministru, la Senat, i s-a spus, cu un curaj care-i face cea mai mare onoare, de episcopul de Roman, care a declarat că, și cu riscul situației sale, așa crede, și cu credința lui, cu credința aceea trăiește, în ea va muri și, când își va da samă de faptele sale pe pământ, va mărturisi și aiurea credința sa în caracterul necanonice și eretic al legii, i s-a spus d-lui ministru că acest Consistoriu superior nu se poate alcătui după canoane în condițiile pe care le prevede proiectul de lege.

Și nu este nimic mai adevărat decât acest lucru. O cât de slabă cunoștință a canoanelor o arată. Și canoanele nu sânt un lucru de glumă, sânt însăși temelia pe care se sprijină biserica lui Hristos. Poți să faci alta biserică, dar nu este aceea biserica lui Hristos. Si nimeni nu este dator să rămână în această altă biserică.

Va să zică, potrivit cu canoanele, episcopul este una, preotul alta și diaconul reprezintă al treilea lucru.

Biserica noastră este „sobornicească și apostolească“. Puterea lui Hristos, întemeietorul bisericii și stăpânul sufletesc al bisericii, s-a coborât asupra Apostolilor și de la Apostoli a trecut puterea la episcopi, iar episcopii își transmit puterea aceasta, plecând de la Hristos și trecută prin Apostoli, o transmit pe rând de la un episcop la alt episcop. Această putere cuprinde în ea dreptul de a lega și dezlega, dreptul jurisdicției absolute și depline. Nimeni nu poate scoate pe cineva de supt autoritatea episcopului sau nimeni nu poate să scoată pe un membru al clerului în afară de exercițiul firesc al dreptului de stăpânire al episcopului.

D. ministru, ca să apere pe preoții de mir și pe diaconii din Consistoriu de cine știe ce supărare a episcopului și de cine știe ce spirit de răzbunare al acestor ierarhi, pentru aceasta îi scoate de supt jurisdicțiunea arhierelui. Spune că arhieriei nu trebuie să se amestece ca să cerceteze purtarea membrilor Consistoriului superior bisericesc, că ei nu au nici un drept împotriva acestor membri, de oarece d. ministru întinde mâna sa ocrotitoare. Și unde s-a întins mâna ocrotitoare a d-lui ministru, mâna care va rămânea în puterea acestei legi, acolo dreptul arhieresc, puterea lăsată de la Dumnezeu, autoritatea transmisă de la apostoli, toate nu au nici o valoare. Membrii Consistoriului sânt scutiți de astfel de încălcări răzbunătoare, care ar veni din partea judecătorului și a stăpânului lor sufletesc natural.

Dar mai este ceva care, cu cea mai binevoitoare tălmăcire a canoanelor, nu se poate interpreta altfel decât ca o împietare neiertată a puterii laice în drepturile bisericii, ca o stricare a rosturilor bisericii de către puterea laică. Ei bine, se introduc în același Consistoriu superior bisericesc, care judecă în chestiuni dintre care cele mai multe ar trebui să privească numai pe episcopi, va să zică se introduc în acest Consistoriu superior bisericesc, pe lângă episcopi, preoți, pe lângă preoți, diaconi. Va să zică preoții, diaconii, episcopii și mitropoliții stau pe aceeași treaptă și deliberează împreună. Ei schimbă argumente, unul într-un sens, altul într-alt sens. Pot fi aspri episcopii și mitropoliții cu preoții și diaconii, dar și preoții și diaconii pot fi aspri cu episcopii și mitropoliții. Și când vin la vot, sânt toți de o potrivă.

Prin urmare, iată terenul pe care autoritatea laică, printr-o neuzită atribuire de drepturi care nu i se cuvin, iată terenul pe care autoritatea aceasta laică egalizează ceea ce nu se poate egaliza nici într-un chip, în biserică, avându-și ranguri, trepte osebite, a lui Hristos, în adevărata și autentică biserică, prin care ne închinăm și tocmai pentru că ne închinăm printr-însa lui Dumnezeu, nu trebuie să amestecăm și să stricăm temeuriile sale firești.

Ei bine, d-lor, e cu puțință să pui pe preoți, pe diaconi, lângă mitropolitul primat, să faci ca după mitropolitul primat diaconul să discute în acele multe cazuri care pot veni înaintea corpului deliberativ bisericesc? Se poate admite acest lucru?

D. Z. Filoti: Adineaori spuneți că unul s-a făcut din diacon mitropolit.

D. N. Iorga: D-le Filoti, nu vă voi mai răspunde decât după ce mă voi coborî de la această tribună.

D-lor, s-a adus ca argument pentru intrarea preoților în Sinod, acesta: de ce să nu fie reprezentați și preoții, care sânt altfel decât călugării? Călugării sânt mai moroși, mai întunecați, nu cunosc viața; călugării nu știu ce e lumea, oamenii; prin urmare, să vie și preoții de mir, să mai bată și vântul lumii puțin în locul acela unde se adună socotitorii cei mai înalți ai bisericii românești.

Eu cred că nu era nevoie să se aducă preoții împreună cu diaconii alături de mitropolitul primat și de celălalt mitropolit, de episcopi și de arhierii, pentru foarte bunul motiv că, dacă e vorba să găsim cunoștințe de lume, să găsim spirit mirean, n-avem să căutăm departe, căci cea mai mare parte din episcopi și mitropoliți sânt și ei oameni care n-au călcat în mănăstiri până la întrarea lor în rangul superior arhieresc. Nu știu ce se petrece pe pământ? Dar, cum spuneam la începutul acestei cuvântări, ei au petrecut mare parte din viață în lume, și o cunosc din nenorocire prea bine, și-și aduc aminte de dansa cât n-ar trebui! Prin urmare, nu poți să zici că spiritul mai larg preoțesc intră în conducerea bisericii prin prevederea unor reprezentanți pe eparhii ai preoților.

Pe urmă, preoții reprezintă ei o castă, o clasă deosebită, având o conștiință deosebită? Dacă ar reprezinta o clasă deosebită, ar fi un rău, pentru că în biserica noastră nu trebuie să existe un spirit preoțesc peste cel arhieresc, cum nu trebuie să fie un spirit călugăresc, arhieresc, împotriva celui preoțesc.

Apoi sânt delegații aceștia ai mănăstirilor, doi stareți ai mănăstirilor, în ce calitate? Ca reprezentanți ai călugărilor? Nu reprezintă pe călugări tot vlădicii, care au fost o bucată de vreme preoți și sânt călugări în momentul acesta? Ce nevoie era să mai împeștriți Consistoriul cu câte un stareț ?

Și să mai trimeteți un profesor de teologie! Și nu trimeteți un profesor laic, ci trimeteți pe unul care să fie hirotonit.

Dar, dacă nu poate să fie vorba de un laic, și profesorul de la Teologie trebuie să fie preot ori călugăr hirotonit, noi mai avem preoți și călugări în consistoriu, unde înșiși vlădicii și mitropoliții sânt foști preoți și ajunși călugări. Ca să deie lecții de teologie vine teologul, ca să învețe carte pe ceilalți? Dar se cere de la episcopi și mitropoliți să aibă titluri academice! Că aceste titluri se capătă la Cernăuți foarte lesne, poate ca să se discrediteze biserica de la noi, aceasta este adevărat. Dar, odată ce au ajuns mitropoliți și episcopi, clerici care și-au luat diplomele, de ce să trimeteți pe un profesor de la Teologie, care ar avea aerul că stă acolo ca să deie dezlegări în chestiile mai grele, pe care ceilalți adevărat nu le-ar înțelege? Este un fel de oracol al științei, care stă de-o parte și așteaptă să fie cercetat, consultat.

Pe urmă vine și profesorul de la seminarium. Dar este profesorul de la Teologie, oracolul cel mai desăvârșit, care-ți răspunde la câte întrebări se pot pune pe pământ! Ce mai caută și acela de la seminarium? Doar n-o să lămurească înaintea Consistoriului chestii de pedagogie! Nu are nici un înțeles...

Avem a face deci cu o alcătuire pestrăită, ce vrea să dea aparența unui corp democratic care procedează cu totul altfel decât vechiul Sinod și care discută cu totul altfel de cât în vechiul fel obscurantist și îngust chestiile la ordinea zilei.

Dar se mai poate aduce încă o gravă acuzație Consistoriului superior. Acest Consistoriu superior cuprinde în el Sinodul, dar îl majorizează. Îl cuprinde Sinodul cum pînțelele chitului cuprindea pe Iona; dar pe Iona l-a și înghițit chitul, era Iona în pînțelele chitului, dar numai el știa cum! Așa și cu Sinodul, îl cuprinde Consistoriul superior pe Sinod, dar vai de capul lui, căci o să fie neconținut majorizat și terorizat de Consistoriul superior

Va să zică, nu numai acest Consistoriu superior majorizează pe membrii Sinodului, nu numai că-i cuprinde așa de bine, că ei nu mai pot să spună o vorbă, sau, dacă spun o vorbă, o spun degeaba, pentru că la votare sînt cu totul anulați, dar mai este, d-lor, încă un lucru. În lege se spune: „Consistoriul superior bisericesc, în urma intervenirii ministrului Cultelor, se va pronunța și în chestiile de administrație eparhială“.

Bietul vlădică, nici în eparhia lui nu mai este stăpîn! Dacă d. ministru de Culte îl ține de rău într-o privință, îl dă pe mîna Consistoriului superior și dacă nu-i va plăcea, atunci să mai facă și a doua oară tot așa!

O să vedeți însă, că se mai poate face încă o puternică obiecție Consistoriului superior. Că acest Consistoriu este necanonice, nu mai rămîne îndoială, afară numai dacă nu vrei să zici despre canoane că sînt așa precum vrei să fie. Dar ele sînt așa cum au vrut soboarele ecumenice să le facă și, deoarece acei care le-au făcut sînt morți de mult și nu se mai pot coborî pe pămînt ca să li se poată cere un răs-vot, ele rămân a fi înțelese în sensul special al bisericii. D. ministru al Cultelor poate să-mi zică: Poți s-o spui d-ta, dar d-ta ești mirean! Eu am aici însă, ca probă a competenței mele, misiunea științifică pe care mi-a dat-o d. ministru al Cultelor, aceea de a scrie *Istoria Bisericii românești*. Și eu mă pun supt scutul celor mai învățați dintre clerici, care mi-au scris scrisori exprimînd cu desăvârșire aceleași păreri cu privire la reforma d-lui Haret, aceleași pe care și eu mi le formasem din cunoștințele mele și din cugetarea mea proprie.

Vor fi avînd unii o părere despre mine, alții vor fi de altă părere, dar cu toții cred că sînt convinși de desăvârșita mea iubire de adevăr. Poate să mă înșel, dar niciodată nu voiu căuta să mă înșel și niciodată nu voiu spune un lucru neadevărat, știind că este neadevărat. Ei bine, vă asigur că am primit scrisori hotărâtoare în această privință, de la membri ai clerului care nu fac politică, care n-au făcut nici un fel de politică, nici cu d. ministru, nici împotriva d-sale, clerici pe care, dacă i-aș numi, d. ministru ar trebui să recunoască și d-sa competența lor absolută. Acum nu-i pot numi, dar va veni o vreme cînd legea aceasta se va înlătura, și nădăjduiesc că se va înlătura tot printr-o putere laică, cine va cărmui atunci. Dar se va înlătura în urma unei acțiuni hotărâte a acelor clerici care mi-au scris mie și care, prin meritele lor covârșitoare se vor găsi în fruntea acestei biserici și nu vor mai primi o situație umilită fiindcă vor ajunge la episcopat prin ei și nu prin sprijinul unui guvern, nu în spinarea unui ministru de Culte.

D-lor, în afară de caracterul acesta de necanonicitate, mai este ceva. Credeți oare d-voastră că aceia care sânt chemați să aleagă pe preoți și pe călugări ca membri ai Consistoriului, credeți că vor alege în deplina lor libertate? Credeți d-voastră, nu vorbesc de ministrul actual; am auzit de pe banca ministerială atâtea prognosticuri de schimbări ale vremurilor, încât nu vreau să vorbesc de actualul ministru în ceea ce privește aplicarea acestei legi, dar credeți d-voastră că, așa cum sânt cei mai mulți miniștri de Culte, o să-i lase pe acești preoți, pe acești călugări, și, dacă i-or lăsa, sânt alții care au să se amestece în socotelile acestea o să-i lase să aleagă după socotința lor? Credeți d-voastră că ei știu măcar pe cine să aleagă, că se cunosc îndeajuns preoții ca să zică: Din câți preoți buni avem, merită ăsta și ăsta să stea în Consistoriul superior, iar cutare și cutare nu merită să stea în Consistoriul superior? Dar chiar în alegerea de profesori de Universitate, ori de membri ai Academiei, chiar în alegeri care ar trebui să fie mai puțin influențate de spiritul politic, este nenorocit dar este așa, el, spiritul politic, domină. Și atunci o să aveți d-voastră în Consistoriul acesta superior, pe lângă vlădici care au să fie sau liberali sau conservatori, fiindcă sânt de modă veche, și, după regimul cel nou, n-au să fie mai liberi în ceea ce privește vederile politice, pe care nu trebuie să le aibă pe lângă dâșii veți avea, dar, preoți, profesori, călugări care își vor datora locul lor în Consistoriul superior unei anumite orientări politice și sprijinului care decurge, în chip firesc, din această orientare.

Acesta este Consistoriul superior. Cine îl găsește canonic, cine îl găsește folositor, cine îl găsește practic, cine așteaptă de la dânsul reforma bisericii române, slobod este să-l voteze. Eu, cum am spus, nici nu votez pentru, nici nu votez contra. Odată ce noi lăsăm Sinodul la o parte și ne apucăm să reformăm biserica și ne apucăm să atingem principiile de organizare ale bisericii, care decurg din dogme, eu nu cred că am insuflarea trebuincioasă a Duhului Sfânt, și eu trec pe lângă această lege, cum am trecut pe lângă anume persoane și nu le-am votat. Și mă cutremur la gândul că ar putea să plece de la mine o hotărâre în această chestie, în care noi nu sântem chemați să votăm.

Dar de ce vine d. ministru cu această reformă? Bisericii nu-i folosește. D. ministru poate să-și închipuie, totuși, că în unele privințe îi folosește; veți vedea că nu-i folosește. Din reforma aceasta reiese însă dreptul ministrului de a stăpâni, cu mult mai depline puteri decât cum stăpânește până acum, biserica și de a face ca în biserică să se miște totul după cum voiește el, ministrul. Acum ministrul actual este un om care nu va abuza de dreptul acesta, dar cine ni garantează că nu va veni un ministru pe mâna căruia să nu poți să dai biserica țării tale, care este un lucru așa de trainic și care a durat

prin atâtea întâmplări prin care a trecut și viața națională, și voința lui Dumnezeu se cuprinde atât de mult într-însa încât nu poți s-o arunci ca pe o împărțire a vieții administrative, la dispoziția cutărui ministru din cutare sau cutare guvern. Oamenii se schimbă, unii sânt mai buni, alții mai răi. Ferească Dumnezeu de un ministru rău, cu tendinți cotropitoare, având la îndemână acest mijloc de a stăpâni biserica!

O va stăpâni în așa fel încât se va duce pomina, cum s-a dus pe vremea lui Cuza de Sinodul schismei care era prezidat de un protopop și care, în privința neorânduiei, întrecuse toate adunările deliberative din Țara românească, și care a și trebuit să fie închis, căci un așa Sinod ciudat nu putea să meargă!

Vedeți, de ce un astfel de Sinod poate să meargă dincolo, în Transilvania? Pentru că acolo, oricât de răi ar fi oamenii, este simțul că ei reprezintă o națiune, și, reprezentând ceva, aceasta îi unește între ei și-i înalță mai sus de valoarea lor personală. Dar, când un corp nu știe ce drepturi are, și știe doar că e pus să șicaneze Sinodul, atunci toate ambițiile personale, toate dispozițiile ciudate, și chefurile, și poftelile vor ieși la iveală. Se va vedea!

Va să zică, prin această lege se poate stăpâni biserica de la ministerul de Culte, și, de almintrelea, în schimbările aduse în capitolul despre eparhii, se spun lucruri care pot să ne lumineze în această privință. Iată ce se spune: Consistoriul permanent eparhial are trei membri „numiți de episcop dintre preoții eparhiei sale, în înțelegere cu ministrul Cultelor”. Protoierii și proiestoșii se numesc și se destituie de chiriarhi „în înțelegere cu ministrul Cultelor”.

Eu mă întreb: După o astfel de alcătuire a bisericii, ce poate face episcopul? Eparhia lui nu o poate conduce liber; jurisdicția asupra preoților nu o are, trebuie să o împartă cu alții, care-l majorează. Care e deci rostul episcopilor prin această lege? Cineva care a cetit legea și care era foarte radical în părerea sa de mirean, zicea: eu aș suprima pe episcopi și mitropoliți. Acesta e rezultatul firesc al legii; era natural să se ajungă la această concluzie!

Greșeala e că nu se judecă episcopii și mitropoliții răi din punctul de vedere al persoanei lor rele, și aceasta în legătură cu amestecul statului, reprezentând politica de partid în viața bisericii. Ci s-a ajuns la această părere curioasă că arhieriei, episcopii, mitropoliții trebuie îngrediți în dreptul lor și că sinodul, alcătuit până acum din mitropoliți, episcopi și arhieriei, că sinodul acesta e rău în sine. Nu se poate o mai mare greșeală de apreciere în ceea ce privește cauzele de decădere ale unei biserici. Și e natural, când se face această greșeală de apreciere, să ajungem la formele în care se cuprinde reforma bisericii românești pe care o prezintă d. ministru al Cultelor.

D-Ior, eu am isprăvit. Sântem aproape de ziua aceea în care oamenii își cer iertare unii de la alții. Dacă am insistat prea mult asupra prescripțiilor acestei legi, vă rog să mă iertați. Nu am făcut-o cu gând rău, ci ca să-mi îndeplinesc imperioasa mea datorie de adevărat fiu al bisericii creștine ortodoxe, de istoric al bisericii noastre românești, de iubitor al tuturor chemărilor ei și de apărător chemat al privilegiilor ei îndătinat și legitime.

Am zis⁷.

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege pentru modificarea mai multor articole din legea pentru alegerea mitropoliților și a episcopilor eparhioți, cum și a constituirii Sf. Sinod al bisericii autocefale ortodoxe române din 19 decembrie 1872 și pentru înființarea Consistoriului superior bisericesc.
2. Ministrul Instrucțiunii Publice și al Cultelor era Spiru Haret.
3. Pentru Veniamin Costache v. supra
4. Mitropolitul Grigore Dascălușul (1765-1834), ridicat în Scaun în 1823. Înlăturat de autoritățile rusești de ocupație în 1829, a fost exilat la Chișinău, până în 1832, apoi trimis la Buzău și Căldărușani. Și-a reluat Scaunul, murind în el. V. C.C. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei*, Chișinău, 1927.
5. Pentru Ghenadie, v. supra
6. Pentru Partenie, v. supra
7. Spiru Haret i-a răspuns sarcastic lui N.I.: nu se miră că acesta critică tot ce fac „autoritățile constituite”. Are ”intelență și știință în creier, dar le folosește pentru a descuraja mereu pe oameni în calea binelui”. De ce consideră Consistoriul anticanonic? Sf. Ciprian spunea că „nu făcea nimic fără consultarea preoților”, adică a Consistoriului; până la urmă, „nu rămâne nimic în picioare din obiecțiunile domnului Iorga”, care „vorbește din sentiment”.
Proiectul a fost primit cu 57 voturi pentru și cinci împotriva.

XXIV (adaus)

LA MODIFICAREA LEGII CLERULUI

(23 mart 1909)

D-lor deputați, am numai o întrebare de făcut d-lui ministru de Culte, în aprecierea generală a legii¹, fiindcă e lege supt formă de modificări. Nu intru în discuția legii acesteia; e tot în sensul politicii bisericești pe care a proclamat-o d. ministru și aseară și în care a căpătat asentimentul general, afară de un număr foarte redus de deputați.

D. ministru își rezervă dreptul să pedepsească foarte aspru pe acei dintre preoți care cer tarife mai mari. Desigur că preoții nu trebuie să ceară tarife mai mari. Dar mă întreb dacă pedepsele cuprinse în această lege cresc prestigiul preotului în satul lui. Cred că nu. Și mă întreb dacă nu e mai bine să se lase în sarcina episcopilor pedepsirea preoților care iau tarife prea mari, decât să se amestece și aici statul cu lista sa de penalități.

Dar nu acest lucru m-a îndemnat să iau cuvântul, ci vreau să rog pe d. ministru să primească o modificare la articolul 20, care cuprinde alcătuirea consistoriilor spirituale eparhiale.

În consistoriul acesta eparhial intră preoți. Preoții sânt numiți de chiriarhi, de episcopi, în unire cu d. ministru de Culte. Aceasta este după politica bisericească a d-lui ministru, și eu nu mă amestec. Dar în consistoriile eparhiale, cum intră preoții, de ce nu ar intra și egumenii, stareții din mănăstirile care se găsesc în eparhie?

Cred că nu este un motiv să desprețuim fețe bisericești înalte ca acelea ale stariților, și dacă d. ministru ar consimți la o modificare, aș fi mulțăm².

NOTE

1. De fapt era altă lege: Proiect de lege pentru modificarea mai multor articole din legea clerului mirean și a seminariilor, de la 29 mai 1893, modificată la 26 februarie 1906.
2. Proiectul e fost primit cu 74 voturi pentru și două împotriva.

XXV

LA RĂSPUNSUL LA MESAGIU

(26 novembre 1909)

Onorată Cameră.

Nu poate să fie mai mare bucuria cuiva decât să trăiască într-o țară fericită¹. De multă vreme nu primisem la începutul anului legislativ declarația că această țară a noastră este fericită, fericită supt toate raporturile.

Am avut o bucată de vreme îngrijorarea că anumite evenimente recente, răscoalele țărănești, ceea ce a urmat după dânsese, greutatea elaborării operei de reforme care s-a pornit, dar nu a ajuns la capăt, că anumite împrejurări din politica externă, că anumite fapte foarte anormale într-o epocă ce se zice normală, că toate acestea au făcut să fie cineva mai puțin fericit în România.

Ei bine, căpătăm la începutul acestui an legislativ asigurarea că țara noastră este fericită, așa cum o știam pe vremuri, că țara aceasta are reforme prielnice, că reformele acestea se aplică, că aplicarea acestor reforme o să creeze în adevăr o eră nouă. În era aceasta nouă toate clasele, - o să vedeți minune! - toate clasele se vor putea înțelege, căci misiunea claselor sociale într-un popor nu este să lupte între ele, pentru ca tocmai din lupta socială să crească vitalitatea statului și a neamului, ci misiunea claselor sociale este să încheie un pact în fiecare zi și să lucreze în felul acesta, cu toată energia și cu tot patriotismul de care sânt capabile, pentru realizarea mării forțe naționale.

Va să zică, în interior merge foarte bine. Prin legile votate anul trecut, prin funcționarii cei noi pe care i-a căpătat țara de pe urma acestor reforme, prin prevederea și energia guvernului, este sigur oricine că în țara noastră lucrurile vor merge încă multă vreme tot așa de bine cum mergeau înainte de răscoalele țărănești, ceea ce se pare că însemnează foarte bine.

Mai aflăm din ceea ce ni se spune la începutul anului acestuia, mai aflăm că relațiunile noastre cu străinătatea sânt absolut satisfăcătoare.

Statul român este respectat pretutindeni, orice ar face. Statul român are singur dreptul de a face toate greșelile închipuite și neînchipuite, el va fi sigur că, fiind stat românesc, nu se va ținea seamă de aceste fapte și, în afară situația lui, prestigiul lui nu va fi atins întru nimic.

Dar statul acesta, cred unii, niște ideologi, niște rătăciți, statul acesta este rezultatul culturii naționale românești, al spiritului național românesc, creat odinioară, dezvoltat prin munca stăruitoare a mai multor generații și ajungând să triumfe în această întemeiere a statului românesc.

Dacă Statul românesc vine de acolo, dacă Statul românesc reprezintă acest lucru, apoi mai are, și în politica sa internă și în politica sa externă, mai ales în politica sa externă, un alt îndreptar, după care trebuie să se conducă.

Statul acesta românesc trebuie să-și aducă aminte că reprezintă un neam, că întrucât el poate să-l reprezinte și întrucât poate să-i pregătească zile mai bune, trebuie să i le pregătească; și un Stat este cam greu să fie fericit, în ceea ce privește legăturile sale externe, din acest punct de vedere.

Ei bine, o înțelepciune, cu care Dumnezeu a înzestrat pe toți bărbații noștri politici, pe care unii o spun fiindcă sânt mai puțin modești, iar alții nu, ei bine, această înțelepciune cu care Dumnezeu a înzestrat pe bărbații noștri politici mai vechi și pe cei de azi și cu care să sperăm că va înzestra pe toți bărbații noștri politici din România, face ca, în situațiile cele mai grele în care se poate găsi un stat, în situația unui stat care are ca aliați pe dușmanii națiunii pe care el o reprezintă, în această situație legăturile noastre cu străinătatea să fie legături normale, să fie legături satisfăcătoare, asigurătoare, de o așa natură încât, nu numai orice român din România să se bucure, dar orice român care locuiește pe orice bucată de pământ românesc.

Sânt foarte bucuros că timpuri normale, că timpuri liniștite, timpuri asigurătoare s-au întors, că în țara românească nu mai există nici o problemă, nici o greutate, că putem să dormim pe aceeași comodă pernă pe care am dormit atâta timp, cu siguranță că vom avea visurile plăcute ale omului care și-a îndeplinit datoria.

Sânt foarte bucuros că de aici înainte nu va mai trebui să se facă acel apel vajnic la bunăvoința și patriotismul tuturor, ca nu mai departe decât acum câțiva ani, pentru ca, din această bunăvoință și din acest patriotism să rezulte o Românie nouă. Toți au crezut că, atunci când s-a plâns, nu în localul acesta, ci în localul ce s-a dărâmat, fără să se dărâme după părerea mea și toate păcatele ce se adăposteau în acel local, toți ni închipuiau că atunci când s-a plâns în incinta Camerei vechi, România nouă, pe care o promisese cu obrazurile pline de lacrimi, că România aceasta se va îndeplini. Dar cu puțină zăbavă, căci lucruri așa de mari și la popoarele cel mai bine înzestrate, nu se fac de pe o zi pe alta. Oricât ar fi de sigur un guvern de acțiunea sa luminată, din care nu scapă nici un fenomen al vieții naționale, oricât ar fi de sigur de talentele pe care le cuprinde, și mai cu samă de puterea de muncă de care aceste talente pot să dispună, tot este mai bine să mai lase ceva de făcut și guvernelor care vin pe urmă. Când s-a plâns, s-a făcut un fel de înțelegere între partide ca unul să înceapă, altul să urmeze, și ceea ce a început unul, altul să desăvârșească. Dar puterile au fost așa de mari, suma de muncă ce s-a cheltuit a fost așa de extraordinară, steaua favorabilă care răspândește raze asupra acestui neam totdeauna a fost așa de plină de lumină, încât a ajuns un

singur guvern. Și a ajuns nu în cei patru ani cât trăiește de obicei un guvern, predecesorul meu la această tribună a făgăduit încă măcar patru ani guvernului de față să trăiască sănătos! - dar ce anume ar putea încă să mai facă, după ce în doi ani lucrarea cea mare s-a mântuit?

Dacă guvernul ar avea temperamentul care trebuie unui guvern de reforme ar zice: Mă rog, s-au împlinit doi ani, noi am făcut minunile, România nouă este gata, v-o dăm în primire și vă cerem numai să păstrați acest depozit și să ni-l dați înapoi în aceeași stare în care l-ați primit de la noi. (*Râsete. Aplauze.*)

Dar se pare că s-au făcut amândouă minunile; pe de o parte minunea de a termina totul în doi ani de zile, pe de altă parte cealaltă minune, mai puțin explicabilă, de a mai avea nevoie încă de șase ani, probabil pentru a admira minunea care s-a săvârșit. (*Râsete. Aplauze.*)

D-lor, ce anunță Mesagiul din anul acesta? O mulțime de legi foarte bune. Nu-mi trece prin minte să zic că nu trebuie să se asigure rămășițele pădurilor noastre, eu zic numai un lucru, că am început puțintel cam târziu și că acei care au lucrat în pădurile acelea, înainte de a ne interesa noi de ele, nu o să ne lase să venim acum cu legea noastră spre a o aplica. Teoria legislativă ni-o lasă, aceasta este iarăși sigur; orice se decretează prin lege nu-i supără, dar noi avem îndatorirea de a nu-i supăra prin aplicarea legii. Aceasta constituie un caracter deosebitor al activității legislative la noi.

Tot așa proprietarii păreau grozav de amenințați prin legile agrare. Unii care au fost mai tineri, care aveau dreptul să fie mai naivi, erau îndreptățiți în frica lor; cei mai bătrâni știau că nu trebuie să se supere, fiindcă legile acestea sânt făcute pentru opinia publică, nu pentru proprietari și că, prin urmare, dacă legile nu se vor aplica, atunci se va zice: Nu se aplică din cauza dumnealor. Fără îndoială că din cauza dumnealor și fără îndoială că nu li convin, și au dreptul să nu li convină, fiindcă sânt o clasă care-și are și ea drepturile sale, cum își au drepturile toate clasele supt un anumit unghiu, al interesului național superior. Va să zică, evident că din cauza proprietarilor nu s-au aplicat legile acelea, cum e sigur că nu din cauza țăranilor. Cu toate acestea, s-ar putea și din cauza țăranilor, care se zice că, în unele locuri, n-ar fi așa de mulțumiți cu legile acestea, și mai că ar fi gata a se uni cu adversarii lor, proprietarii, ca să facă un fel de opoziție neauzită, vrăjmașă celui mai filantropic dintre guverne! De sigur că legea nu se aplică din cauza celor jigniți de dânsa. Dar ce fel de lege este aceea care lasă pe cel jignit de dânsa, îl lasă în voia lui, s-o aplice ori nu? Ei bine, legea aceasta nu poate satisface nici pe un optimist, pe cel mai optimist și îngăduitor, căci de obicei se înțelege altfel o lege, ea nu lasă pe cel atins de dânsa să facă tot ce vrea el, ci lasă să facă numai ce vrea legea.

Uite, se vor mai fi speriat câțiva dintre arendașii evrei, care au în însuși patrimoniul lor de sentiment național ceea ce li trebuie pentru a se speria ușor, se vor fi speriat unii dintre arendașii cei tineri cu legea trusturilor. Bătrânii însă nu s-au speriat. Acela care se găsește în fruntea lor, bărbat puternic, care se zice că întreține o întreagă mișcare politică, acela a spus de la început că el nu se teme. Și vedeți, acest bărbat înțelept care, prin înțelepciunea sa, a ajuns să aibă o situație excepțională în nordul Moldovei, pe care nu văd cine i-ar fi contestat-o și mai ales cine ar putea să i-o ia, acest bărbat, o glorie a României contemporane, care nu întreprinde nimic din punctul de vedere al beneficiilor pe care le revarsă asupra acestei țări, acest bărbat, cunoscând lumea și filantropia guvernelor române și cât ține la noi emoțiunea unei răscoale, în această fericită țară, zicea: Să se voteze legea trusturilor, eu voi continua tot ca mai înainte. /Mochi Fișer/.

O gazetă zicea că i se va arăta granița. Păcat, ar fi o pierdere mare; mi se pare că, dimpotrivă, și prin el s-a arătat granița unuia dintre d-voastră, unui deputat, expulzându-l dintr-o țară vecină pentru discursuri ținute în parlamentul român, fără ca guvernul român să aibă punctul său de vedere în această chestie.

Prin urmare, d-lor, nici legea trusturilor n-a jignit pe nimeni și dacă s-a speriat cineva, s-a speriat degeaba.

Sânt alte legi care se anunță acum și care sânt bune, dar tot cu aceeași rezervă pe care am fost silit s-o fac la legile anunțate altă dată și care s-au votat și care acum, din cauza fluctuațiunii vremurilor și a lipsei de filantropie care domnește în această țară, nu se aplică.

Cine s-ar gândi astfel că este rău ca o cale ferată să meargă de la Tulcea la Constanța? Te miri de ce n-a mers mai înainte; ne speriem de ruși și ne speriem de bulgari. A venit vremea să nu ne mai speriem de nici unii și fiindcă motivul de împiedecare a dispărut, linia care să unească acele două capitale de județ se va face.

D-lor, dacă este vorba ca un guvern să rămână la putere în vremuri extraordinar de grele, un guvern care a făgăduit reforme mari, care asigura că va transforma România, poate să rămâie după ce s-a îndeplinit opera lui de reforme numai ca să facă linia ferată Tulcea-Constanța? (*Ilaritate.*) Mi se pare că nu e destul motivul. Oricare partid ar fi în stare să o facă. Iată, partidul nostru, atât de tânăr (*ilaritate*), ia angajamentul solemn, dacă va fi chemat la guvern, că va îndeplini tot mesagiul din anul acesta (*mare ilaritate*) și voi face și linia ferată Tulcea-Constanța.

O voce: Să vă cedăm locul. (*Ilaritate.*)

D. N. Iorga: Dacă toți vor fi de părerea d-tale și dacă aş avea și partizani! (*Ilaritate.*)

Apoi se mai anunță încă o lege, o lege care va schimba, cum se zice într-o românească mai stricată, asieta impozitului, țara aceasta având privilegiul în materie de impozite că se deosebește prin aceea că acela care are, nu dă și cine n-are dă. (*Ilaritate.*) Principiul foarte frumos și creștinesc, care este bine să domnească multă vreme într-o țară fericită, cum e a noastră. Și dovadă că principiul acesta este încă și foarte democratic este că un bărbat care face mișcare și agitație democratică în țară la noi este acela care a sanctificat cel din urmă acest luminos principiu de economie financiară: Să dea țăranul, fiindcă n-are și e deprins, boierul să dea mai puțin, fiindcă are mai mult și e mai puțin deprins să dea. Se zice că se va revedea socoteala. Să dea Dumnezeu să se revadă! Este întrebarea însă, când se va revedea și cum.

Știți, când o lege atinge cifre, când sânt persoane care stau în dosul cifrelor, este permis oricui să aibă puțină îngrijorare. Interesele celor care plătesc puțin este cine să le apere; interesele celor care plătesc mult, nu văd cine ar putea să le apere. Nu văd pe cei treizeci de deputați țărani ai colegiului al treilea, ci văd numai câțiva deputați ai colegiului al treilea, foarte buni guvernamentali, care au aplaudat mesagiul din anul acesta și nu mă îndoiesc că vor veghea, tocmai pentru că sânt puțini, cu vitejia și priceperea politică datorită, între altele, și portului frumos pe care l-au adus aici, în Cameră, vor veghea ca această mare transformare financiară să se îndeplinească, ca țăranul să fie redus la situația nenorocită din țările nenorocite, adică de a nu plăti mai mult decât ar trebui și să părăsească situația fericită de a plăti mai mult decât s-ar cuveni și adeseori mai mult decât poate.

D-lor, ar fi foarte greu să enumere cineva toate legile acestea speciale ale celui mai lung dintre mesagii care dovedește, prin lungimea lui însăși, care este zorul de muncă și puterea de activitate a guvernului. Dar vom zice: De și foarte frumos și foarte cuprinzător, și nimeni nu se poate ridica împotriva punctelor pe care le cuprinde, este totuși această mică greutate, ce faceți cu fâgăduiala cea mare? Căci, după unii, fâgăduiala este îndeplinită iar după cei mai mulți, care nu sânt aici și nu pot vorbi, fâgăduiala nu este îndeplinită.

Guvernul are fără îndoială mijloacele sale de investigație, dar și noi, particularii, putem să avem mijloace de informațiune și să știm care legi se aplică și care nu. Durerea omenească este vorbăreață și cine simte nemulțămire caută pe cineva căruia să-i spuie motivele nemulțămirii sale.

Prin urmare, am vorbit și eu cu destui oameni din diferite colțuri ale țării și ei mi-au spus că legea d-lui Stelian se aplică, s-ar putea aplica și mai bine, dar se aplică; dar celelalte legi se aplică în așa fel că era mai bine înainte.

Iată, jandarmul salvator, pe care d. șef al guvernului îl punea alături de preot, de învățător și de notar la congresul băncilor populare de la Galați, se pare că nu ar avea calitățile care se cer de la un blând reformator al satelor. Se pare că atențiunea lui este împărțită între binele țaranului și al soției acestuia și între animalele domestice ale țaranului. Este greu, domnilor, să întrunească aceste trei condițiuni și ar fi bine, întrucât privește elementul feminin și gospodăria țărănească, să se lase în sama soțului și a stăpânului acelei gospodării (*răsete*).

Va să zică, o lume întregă săracă, necăjită, zice că tot ar mai trebui să se schimbe România veche ca să semene cu cea nouă care s-a făgăduit formal de toată lumea în 1907. Și nu a fost o făgăduială pe care să o facă numai un ministru și ceilalți, tăcând, să o aprobe, ci au făgăduit-o toate partidele și pe urmă Măria Sa regele României a pus iscălitura sa pe un manifest care făgăduia o refacere a României în ce privește elementele de competenție ale vieții sale întregi.

Așa ceva nu s-a făcut și când lumea cere și guvernul răspunde cu linia ferată de la Tulcea la Constanța și cu scăparea ultimelor rămășițe ale pădurilor noastre și mai revine cu proiectul de colegiu unic la alegerile județene, unde votează așa de puțină lume, și are de ce să voteze așa de puțină lume, căci știu ei cam cât fac consiliile județene, atunci poate întreba cineva: Guvernul, când a făgăduit să dea România nouă, era sincer ori nu era sincer? Nu fac insultă guvernului să spun că în momentul acela nu era sincer. Sincer era. Acea care au plâns, au plâns lacrimi adevărate, nu le-au adus de acasă. Plânge omul de te miri ce, dar ce, nu era atunci de plâns? Și lacrimile au fost în ochii tuturor. Socot momentul acela nu ca un moment de fățărnicie, poate că fățărnicia a început când s-a luat batista ca să se ducă la ochi, căci acesta este momentul când fățărnicia începe pentru aceea care plâng dar, înainte de a scoate batista, sinceri erau cu toții. Și sincer era guvernul. Se putea să nu fi fost sincer în momentul anterior reformelor? Putea să puie altfel semnătura suveranului, împotriva Constituției, o măsură supremă revoluționară de siguranță națională, să angajeze pe suveranul țării prin iscălitura sa pusă la capătul unui program de reforme? Și reformele acestea trebuiau poate să fie prezentate cu mai multă seriozitate și aplicate cu mai mult simț de datorie între altele și fiindcă ele erau garantate, și ca legiferare și ca aplicare, prin însăși iscălitura suveranului țării.

Prin urmare a fost un moment de sinceritate, a fost un moment de întoarcere adevărată, cu căință, asupra unui păcat vechi, un moment de dorință laudabilă de a transforma România, de a o face din țara câtorva mii de oameni, o țară a tuturor locuitorilor săi de rasa, de limba, de datina noastră. Și, cu toate acestea, intenția s-a dus ca fumul, s-a împrăștiat.

Care să fie cauza?

D-lor, cauza este că un guvern liberal nu putea să facă acele reforme. Vedeți, a fost o mare greșeală din partea unui guvern alcătuit din oameni capabili, cu un șef care era cel mai experimentat și mai muncitor bărbat al țării, a fost o gravă greșeală din partea acestor oameni că au primit să îndeplinească această operă. Fiindcă Partidul Liberal Național nu putea să îndeplinească o astfel de operă. Fiecare partid, oricât ar dori, și acesta este un fenomen care se întâlnește numai la noi, oricât ar dori să fie bun pentru oricine, să satisfacă nevoile tuturor claselor, să îndeplinească toate cerințele de dreptate, să fie la îndemâna oricui, să mulțamească pe oricare, ei bine, un partid reprezintă totuși clasa pe care el se razimă. Și care e clasa pe care se razimă partidul liberal, chemat să facă reformele în folosul clasei rurale?

A fost un timp când Partidul Liberal, în ceea ce privește organizarea lui și perspectivele lui de viitor, nu era mult mai tare decât ceea ce reprezintă eu la această tribună, în afară de un curent în opinia publică. Ion Brătianu, la 1848, și multă vreme după aceea, și tovarășul său credincios, atâta timp cât i-a fost credincios, Rosetti, și unul și altul reprezentau numai o aspirație nobilă natură sentimentală, o dorință a unor suflete bune, a unor inteligențe patriotice de a transforma România boierească dinaintea de 1848 într-o nouă Românie. Multă vreme, nici unul nici altul n-au fost bărbați politici amestecați în conducerea afacerilor de stat. Mi se pare că la 1877, pentru întâia oară, Brătianu și Rosetti au avut un Minister care se poate zice că era al lor. De la 1848 până la 1877 înseamnă însă o așteptare de peste douăzeci de ani, o lungă așteptare.

Acum în douăzeci de ani și cel mai sentimental dintre romantici se convinge de un lucru de care ne-am convins și noi de la început, dar nu e păcatul nostru că nu ne-am putut întări potrivit cu această convingere. Anume ei s-au convins de aceasta, că și cele mai nobile și cele mai frumoase curente politice dintr-o țară, cele mai bune intenții ale unor oameni eminenti, cel mai minunat program de reforme al unui cugetător puternic, pentru ca să aducă folos, pentru ca să se coboare prin fapte în viața reală, trebuie să se sprijine pe interesele unei clase. Brătianu avea în fața lui pe boieri, foarte bine organizați, cu o tradiție politică veche de mai multe secole, tradiție politică răzimată pe muncă și pe jertfe. Nu se poate zice că vechea noastră boierime a fost o spumă netrebnică, pe care să o poată cineva înlătura cu despreț. Dacă noi am admis și întărit această clasă socială, am admis-o și întărit-o pentru serviciile pe care le-a adus acestei nații.

Dacă boierimea de azi nu poate să ceară același lucru, e că nu vedem serviciile pe care a putut să le aducă ea culturii și idealului național. Căci, dacă odată rolul boierilor și bogaților unei țări era în fruntea oștilor, rolul boierilor și bogaților unei țări azi e în fruntea mișcărilor culturale, prin care se

întreține sufletul unui popor și se pregătește viitorul lui. În saloanele unde se vorbește franțuzește și în toate orașele de băi, îi vedem; nu-i vedem însă în fruntea mișcărilor culturale prin care se pregătește altă Românie, mai întinsă și mai puternică; acolo nu-i vedem.

La 1848 însă era altfel. Ion Brătianu avea înaintea lui, va să zică, puterea unui mare partid politic, a unui partid răzimat pe jertfă și muncă, a unui partid respectat pentru această jertfă și muncă.

Pe țăran nu se putea răzima. Țăranul nu avea nici o valoare politică și, din nenorocire, nici astăzi țăranul nostru nu are o adevărată valoare politică. Valoarea aceasta politică trebuie să-l ajutăm să o capete, nu să-i combatem încercările de a o căpăta: nu se sprijină băncile populare pentru a le confisca, ci se sprijină băncile populare pentru ca ele să sprijine la rândul lor în chip solid și real activitatea politică care de jos să dezrobească clasa țărănească, căci numai așa, și nu prin pomană, se ridică o clasă socială. Dar este datoria oricui se amestecă în viața de stat să sprijine ridicarea unei clase interesante din punct de vedere național, căci prin această ridicare servește înaintarea și izbânda finală a idealului național însuși. Aceasta este clasa cea mai mare, cea mai plină de energii nouă și acolo trebuie să găsim puteri nouă pentru viitor. Și cu cât vom munci mai mult pentru a pregăti ceasul ei, cu atât vom apropia și ceasul triumfului ultim al aspirațiilor naționale din această țară.

Va să zică, la țărani nu se putea adresa I. Brătianu. S-a adresat la burghezie.

În Moldova era ca burghezie un neam care nu ne putea ajuta și ar fi de dorit să nu ni fie niciodată de nici un ajutor.

În Muntenia însă era o burghezie românească, dar fără consistență, fără ambiție politică. Burghezia din Muntenia trebuia chemată de Partidul Liberal de atunci la viața politică. Și, în adevăr, prin silințele lui Ion Brătianu, făcute însă nu fără ajutorul produsului muncii naționale întregi, prin silințele lui I. Brătianu s-a putut întemeia o clasă burgheză cu caracter politic, clasă care să fie în stare a-l sprijini și, sprijinită de el, ea a ajuns să-l sprijine în acțiunea lui politică.

Ne-a costat cam scump crearea acestei clase. S-a făcut cam răpede și nu are nimic din tradițiile de muncă, de conștiință și de valoare proprie pe care le are burghezia de aiurea. Vedeți, în Franța, revoluția o fac ideologii, visătorii și romanticii, dar știți că acolo ei au găsit imediat clasa socială gata formată pe care să se poată răzima.

La noi nu era aceasta. A trebuit să se creeze clasa aceasta cu banii noștri ai tuturor și cu consecințe pe care le-am plătit scump cu toții, în dauna clasei rurale și a celei aristocratice.

Astfel a putut să se creeze la noi o nouă clasă pe care s-a răzimat partidul liberal. Și de câte ori a fost nevoie ca interesele burgheziei să fie satisfăcute, de atâtea ori lumea s-a adresat la partidul liberal, care se răzima pe această burghezie.

Dar Ion Brătianu, într-un moment, a dispus de această țară întreagă și, dispunând de țara întreagă, și-a închipuit că, decât să guverneze Partidul Liberal răzimat pe o singură clasă, este mai bine să guverneze răzimându-se pe toate clasele. A început să se creadă un om providențial, în afară de care nu se poate face nimic bun în țară. Atunci a asimilat și pe unii și pe alții și, într-un anume moment, rămăseseră puțini conservatori, și mai toată lumea care făcea politică, mai toată lumea care valora ceva în politică, a fost strânsă în jurul lui. Partidul făcut de el a fost foarte mare, însă a strâmbat concepțiunea normală a politicei. A mai făcut cineva așa în Italia și, de pe urma acestei acțiuni, împotriva dezvoltării firești a partidelor, a rezultat acest haos în care se zbate și astăzi Italia politică, fiindcă guvernele sânt compuse totdeauna cu greu din alcătuirea împreună a unor elemente care nu au nici un fel de legătură mai veche între ele.

De atunci s-a introdus la noi obiceiul partidelor pentru oricine, întâi Partidul Liberal a devenit un partid pentru oricine, indiferent de proveniența sa socială, indiferent de aspirațiile sale, indiferent de felul cum înțelege să se dezvolte țara noastră. Celălalt partid a făcut și el tot așa.

Partidul conservator se ținuse o bucată de vreme în vechile sale tradiții, întrucât se poate vorbi de vechi tradiții după ce partidul conservator primise partidul junimist, care nu a fost un partid tocmai respectuos față de tradițiile vechi, ci un partid de raționaliști.

Vechiul partid conservator a mers o bucată de vreme cum era obișnuit dar, ajungând la putere, și-a zis: De ce să fim noi la guvern și să nu facem ceea ce s-a făcut de Ion Brătianu, de ce să nu primim pe toată lumea, să nu fim partidul pentru orice nevoi, de ce să nu fim un partid care să reprezinte armonia socială și, realizând armonia socială, să fie un element de ordine, ordinea trebuind să ție societatea cu sila în armonie?

De câțva timp nu auzim decât armonie socială. Toate clasele se înfrățesc, așa de dulce este armonia socială. Ca teorie este o teorie nouă. Vedeți, în vremurile vechi, circulau mai puține cuvinte mari. Eu, care nu mai fac parte dintre tinerii cei tineri, rămân uneori mirat de marele număr de formule abstracte ce au invadat discuțiile politice. Este uimitor cum o formulă se găsește la capătul fiecărei fraze. Formula este bună când rezumă realitatea, formula este rea când înlătură realitatea, când se ține în cercul vrăjit al cuvintelor luate din cărțile franceze, din revistele franceze și ziarele franceze care alimentează cugetarea noastră politică.

Și odată ce Partidul Liberal a făcut așa cu raliații, cu asimilații săi, cum vrea cineva să numească această categorie a călătorilor politici, a pribegilor peste granițe care devin incomozi pentru anume interese și anume ambiții, odată ce a făcut așa Partidul Liberal și după el partidul conservator, s-a urmat și de unul și de altul, și acum se urmează tot așa, căci sistemul este potrivit pentru interesele electorale. Ba s-a găsit un al treilea partid care a fost mai larg decât Partidul Liberal și partidul vechi conservator, un partid în sfârșit fără pașaport (*ilaritate*). Iată, prin urmare, în felul acesta, o nouă viață politică constituită. Și îmi pare rău că această viață politică nouă s-a constituit fiindcă din această constituire a noii vieți politice rezultă o neconținută confuziune.

D-lor, dacă Partidul Liberal ar fi fost un partid al burghezei, toată lumea ar fi știut că nu se putea aștepta de la partidul liberal, în mart 1907, ca el să dea reforme agrare. Dacă partidul conservator ar fi fost un partid al mării proprietăți rurale, foarte respectabil dintr-o mulțime de puncte de vedere, este forma cea mai firească a silințelor muncitorilor pământului atâta timp cât proprietatea mică nu se poate întinde, generaliza și întemeia bine, dacă partidul conservator ar fi reprezentat deci proprietatea mare, lucru firesc, și n-ar fi pretins că reprezintă și burghezia și proprietatea mică și tot ce vrei, ar fi știut Măria Sa, în mart 1907, când Măria Sa avea cuvântul, ar fi știut că nu se poate adresa nici partidului conservator ca să îndeplinească opera de reforme.

Voci: La cine să se fi adresat?

D. N. Iorga: Mă rog, puținică răbdare. Vin acolo numaidecât. Când o anumită operă trebuie să se îndeplinească de partide, și partidele nu sânt potrivite pentru a îndeplini această operă, atunci, cum s-a întâmplat lucrul și în Austria și aiurea, atunci se face un Minister de funcționari, ori un Minister de persoane cu autoritate, cu vrâstă, cu experiență politică, care Minister durează atâta vreme cât trebuie ca să îndeplinească opera pe care, din cauza legăturilor lor de clasă, partidele organizate nu o pot săvârși.

Și pe urmă ați fi venit d-voastră, liberali și conservatori, și vechea luptă elegantă din florete, luptă al carei teatru e aici și a carei scenă este locul de unde vorbesc eu, lupta aceasta s-ar fi continuat după cavaleriasca tradiție de odinioară. Fiindcă noi sântem unul din cele mai bine crescute și cele mai corecte parlamente din Europa. Nesuflând vântul intereselor reale, aici nu se petrece ceea ce se petrece în parlamentul din Pesta sau parlamentul din Viena; ne ocrotim unii pe alții, ne măgulim unii pe alții, ca totdeauna când o adunare are un caracter mai mult academic, cum îl are parlamentul român. Academia politică ar fi venit din nou, cu cele două împărțiri clasice ale sale, după ce opera de reforme s-ar fi îndeplinit.

Ei bine, urez ca, măcar de acum înainte, după ce s-a văzut că Partidul Liberal, cu toată bunăvoința, nu poate să îndeplinească marea operă de reforme, măcar de acum înainte să se caute alte drumuri în ceea ce privește politica internă.

Dar alte drumuri nu trebuie căutate numai în politica internă, ci trebuie căutate neapărat și în politica externă. D-lor, când au izbucnit răscoalele țărănești, când, într-un moment, grație mării experiențe și lucidității de spirit a guvernanților noștri, și-au închipuit unii, dacă se poate o așa rătăcire!, și-au închipuit că această Românie poate să piară dintr-o zi pe alta, și nu piere așa ușor România, d-lor, fiindcă s-au răscolat câteva sate; când s-a spus, s-a strigat vorba aceasta: Se poate ca România, întemeiată cu atâtea jertfe, să piară ca iluzia unui visător; când s-a vorbit de intervenție străină, d-lor, nu ne-am temut, după cât îmi aduc aminte, de o intervenție rusească în România, ci a fost vorba de altă intervenție, a fost vorba de intervenția, bunilor noștri aliați, de intervenția Austriei. Este un domn în Craiova, care ocupase o funcție înaltă și spunea aceasta prin gazete, în auzul tuturor, că d-sa avea informații pozitive cum că oastea austriacă era să intre în țară și să isprăvească odată cu noi! Și s-au mai trimes atunci și oarecare scrisori, care era foarte bine dacă nu se trimeteau, sau dacă s-au trimes, era bine să nu se fi aflat că s-au trimes.

Va să zică, un moment, s-a putut crede că aici în România poate să intervină Austria..., cu bunii noștri vecini, ungurii, ca să restabilească ordinea. Și atunci îmi aduc aminte că, în mijlocul fricii partidelor, un ofițer român, și nu un entuziast, o fire rece, dintr-o familie care a jucat un mare rol în alcătuirea României moderne, și care se găsea în apropierea cuiva care nu-l învățase să arunce cuvinte necugetate, zicea că, dacă s-ar întâmpla una ca aceasta, rostul oștirii române n-ar fi să aștepte oștirea austriacă pentru ca să potolească răscoala, ci rostul ofițerilor români ar fi în fruntea oricui ar veni, pentru ca, la graniță, să apere teritoriul național în contra bunilor noștri vecini.

De Austria s-a vorbit ca de restabilirea ordinii în România; dar ce fel de alianță este aceasta și ce fel de prietenie este aceasta care urmărește dificultățile ce se pot ivi la noi și care găsește că se poate să se facă azi cu România, se poate să se facă azi între Carpați și Dunăre ce voise să facă în veacul al XVIII-lea cu boierii și cu cărturarii de atunci?

Nu, d-lor, relele noastre le vom drege noi, la străini nu vom face apel, și nu vom îngădui niciodată bunilor noștri aliați să se amestece aici și să facă ordine, fie în interesul lor, fie în interesul unei clase care s-ar simți jignită la noi în țară.

Și a mai trecut vreme după această experiență destul de interesantă, după intenția care n-a fost dezmințită de vecinii noștri, care au lucrat mai târziu în acest sens, ca să adauge Bosnia și Herțegovina la ce, te întrebi, la Ungaria sau la Austria, chestia rămâne încă nerezolvată, căci dreptul nu e nici al uneia, nici al alteia. Dreptul e al rasei care locuiește acolo și căreia i se datorește toată munca trecutului. Și s-a dovedit atunci că Austria, când este vorba de dreptul unei nații, nu alege între dușmani și prieteni, între aliați și

nealiați. Deci a trecut vremea și noi am persistat în politica de prietenie cu vecinii de la Apus, cu vecinii europeni, moderni. Anul trecut, țara întreagă protesta contra alianței cu dâșșii. Veți zice: Cei ce nu înțelegeau! Dar erau persoane care sânt în măsură să înțeleagă și durerea și-o înțelege fiecare întotdeauna, alte lucruri poți să nu le înțelegi, dar durerea ți-o știi de unde vine. S-a vorbit anul trecut și în Cameră de caracterul prea strict și prea zadarnic al acestei alianțe care samănă cu o vasalitate, alianță în care noi sântem cei târâți și întrebuințați pentru scopuri ce nu sânt ale noastre.

Se credea un moment că în Adresa din anul trecut o să fie o întorsătură de frază cu un anume înțeles. Adresa din anul trecut a fost făcută de partidul sau gruparea pe care, în Moldova de sus, o cuprinde momentan Partidul Liberal.

Gruparea aceea credea să înghită Partidul Liberal acolo, și partidul liberal crede să poată trăi alături de ea și cu ajutorul acestei grupări. Este gruparea poporanistă, care nu e naționalistă, ci poporanistă, fără vreo deosebire așa de strictă de la o națiune la alta. Oricum, fiind grupare nouă, oameni tineri, pretenții mari (*surâșuri*), în Adresa aceasta de anul trecut credeam că o să fie o indicație. N-a fost ci, dimpotrivă, s-a observat ca un fel de frică cum că și în această lipsă de indicație s-ar putea ascunde cine știe ce tendințe de a o da, și șeful acestei grupări, colegul meu ca profesor de Universitate, d. Stere, scria un articol ca să arate că așa sântem lăsați de Dumnezeu pentru a merge cu orice preț totdeauna cu Austria, ceea ce înseamnă: În urma Austriei. După aceea, când Adresa s-a prezentat unde trebuie să se prezinte, o indicație de sus, care poate părea tot așa de puțin constituțională ca și manifestul de politică internă din mart 1907, a spus: Politica României are tradiții, tradiții care nu trebuiesc atinse cu nici un preț, fiindcă altfel ne-am alege cu paguba. Pagubă avem însă și astăzi și cu toate acestea am rămas cu vechile noastre legături de alianță.

Unde o avem? Unde voiți, adecă și aici. Când se va vota convenția comercială nouă, se va vedea mai bine această pagubă; dar mai ales paguba se vede dincolo.

Veți zice, ce are a face? Sânt români supuși Austro-Ungariei. Austro-Ungaria îi are în seamă. ea-i îngrijește părintește și noi n-avem dreptul să ne amestecăm, nici de la această tribună nu e voie să se vorbească de dâșșii. Când se vorbește de politica externă, are dreptul cineva să vorbească de toți factorii care joacă un rol în politica externă. Nimeni nu cere, nici cel mai tânăr dintre tineri, nici cel mai entuziast dintre entuziaști, necum un profesor de istorie, nimeni nu cere, deci, ca în Mesagiu sau în răspunsul la Mesagiu să se spuie anume lucruri lămurit. Lucrurile acestea, când se spun lămurit, au urmări.

Nu sântem în măsură să tragem aceste urmări. Când Victor Emanuel, regele Sardiniei, a declarat în Parlamentul din Turin că sânt suferinți italiene la care inima unui rege italian nu poate să rămână nesimțitoare, știți ce a urmat peste câteva luni de zile. Nimeni nu zice să se facă aceasta, dar România este o aliată, se pare prețioasă, îmi închipui, de vreme ce aleargă toată lumea după noi, cu fel de fel de excursii militare în amintirea luptelor rusești de odinioară cu turcii, cu fel de fel de invitații la Viena, cu fel de fel de numiri în Ordine înalte ale țărilor din Europa centrală; îmi închipui că vom fi valorând ceva și îmi închipui că ne-am putea lăsa mai greu, puținel mai greu în anumite momente, nu mult, numai atât cât să se simtă că ne putem lăsa mai greu.

Totdeauna, căci de aceea există diplomați pe lume, și de aceea noi plătim diplomați, totdeauna un stat care reprezintă un principiu are dreptul și are putința să facă pe alții să simtă de câte ori acest principiu este jignit. Desigur că nu umblă cineva prea mult după iubirea românilor și după alianța credincioasă a României când strică, împotriva statutului bisericii ortodoxe din Ardeal, două alegeri episcopale una după alta. Nu umbla cineva după iubirea românilor și după alianța cu România, când admite ca, în școlile unde învață copiii români, în școlile acestea să li se predea catehismul și rugăciunile în ungurește. (*Aplauze.*) Și nu umblă cineva după iubirea acestui popor și după alianța trainică cu România, lucruri legate între ele, atunci când, la plângerea bazată pe statutul organic al bisericii ortodoxe din Ardeal, la interzicerea din partea autorităților episcopale de a se învăța catehismul și rugăciunile în ungurește, se răspunde de la locurile „prea-înalte“ cu stricarea unei hotărâri sinodale cu desăvârșire legală. Și iarăși ne întrebăm, ce fel de alianță este aceasta și cât valorează această prietenie a noastră, care știm noi cât valorează în adevăr, când, în tratatul de comerț care se va înfățișa în curând voturilor noastre, se dă lovitură de moarte legăturilor care există între românii de dincolo și cei de aici, prin continua imigrație a păstorilor ardeleni, a mocanilor. S-a ridicat această chestie și a venit un comunicat al guvernului care a zis: Nu se jignesc, ci-i dăm numai pe seama ungarilor. Nu-i îndemnăm pe unguri să fie împotriva lor dar dacă n-or vrea să fie buni, ei bine, atunci vor fi răi și noi nu ne amestecăm în aceasta daraveră, în această ceartă între unguri și români! Noi o să li dăm drumul mocanilor în țară. Dar, dacă nu vor voi să-i primească ungurii înapoi, atunci aceasta-i privește pe dânșii. D-voastră știți însă, d-lor, că imigrația mocanilor nu se poate face decât supt două condițiuni: să-i lași să treacă aici și să-i lași să se întoarcă înapoi. Care o să mai fie mocanul care va vrea să vie la noi, atunci când știe că, la întoarcere, o să-l oprească ungurii!

Deci, când este vorba de tratate de comerț, noi plătim ca turcul. Când este vorba de viața culturală și religioasă a românilor de dincolo, tot noi plătim! Aceasta se pare că ar fi singura alianță de care se sokoate a fi vrednic neamul acesta. Însă eu cred că el nu este vrednic numai de această alianță, sau cel puțin nu este vrednic de o alianță în aceste condițiuni.

D-lor, o alianță nu înseamnă robie și aici nu avem de luat învățăminte de la cine știe cine, ci trebuie să reluăm învățămintele de la Domnii noștri de odinioară, atunci când vecinii noștri ne numeau „valahi perfizi“. Căci, dacă ni s-ar zice și azi tot astfel, aceasta înseamnă că o să avem cunoștiință de interesele noastre, înseamnă că n-o să ajutăm pe nimeni decât pe acel care ne va ajuta. Și decât să primim, de nu știu câte ori, de la Viena certificate de bună purtare, mai bine să se lipească pe frunțile noastre certificatul de istețime politică și simț politic ce se lipia pe frunțile Domnilor de odinioară!

Când un stat este slab ca al nostru, când acest stat are dușmani în vecinii săi, când acești vecini țin diferite teritorii locuite de români, teritorii asupra cărora românii au drepturi istorice care se rezolvă în situația lor culturală de azi, ei bine, statul acesta nu mai poate să facă pe amarezul de inimă albastră, zicând: Dragostea mea este fără sfârșit! (*Ilaritate.*)

El trebuie să se uite în toate părțile și fiecăruia să-i dea în măsura în care i se dă.. Am auzit aici în Cameră, cândva, de mult, pe cineva care zicea: Îmi dai, îți dau! Ei bine, dacă aceste vorbe au valoare în politica internă, cu atât mai mult trebuie să introducem aceste cuvinte și în politica externă. Și cred că înțelesul acestor cuvinte ar fi mai onorabil și mai folositor acolo de cât aici.

D-lor, încep acum a treia parte a acestei scurte cuvântări și am încheiat.

Când guvernul liberal a venit în mart 1907, el nu avea numai datoria de a da adevărate reforme și, dacă el nu putea să dea, atunci n-avea decât să nu primească situația. Nu avea numai datoria de a da, prin adevărate reforme, o nouă Românie. Și nu avea numai datoria de a vedea dacă nu a venit clipa pentru o nouă îndreptare pe terenul politice externe, ci avea marea datorie de a restabili ordinea, de a crea o nouă ordine.

D-lor, ordinea cea veche o cunoaștem cu toții. Acea ordine veche a murit în mart 1907. Aceasta este singura victimă pe care nu trebuie să o plângem. Ordinea veche era ordinea fricii celui mic de cel mare și a obrăzniciei celui mare față de cel mic. Ce nu era îngăduit unui funcționar român înainte de mart 1907! Era ca un vechi bei din Bosnia față de populația supusă. După 1907, ceea ce fusese cu puțință până atunci, nu mai era cu puțință. Și atunci conservatorii au venit, potrivit cu vederile lor, cu o soluție: O nouă administrație, o nouă ordine răzimată pe autoritate, autoritatea este principiul oricărei activități a unui partid, a unui guvern conservator. Liberalii puteau ei să fie ori cu vechiul principiu al ordinii, robia celor de jos față de cei

de sus și abuzul celor de sus față de cei de jos, ori cu principiul pur conservator al autorității și, în afară de dansa, nimic? Nu! Trebuia, pentru întâia oară în această țară, să se stabilească o ordine răzimată pe cel mai strict exercițiu al dreptății. Răscoalele au fost și o mișcare în contra denegării continue de dreptate și, deci, de la aceste răscoale înainte, ordinea cea nouă trebuia să se razime pe o absolută dreptate.

Aceasta trebuia să fie și față de instituții și față de oameni. Dreptatea față de instituții? Desigur că și cel mai minunat exemplu de dreptate față de instituții s-a dat prin legea sinodală. Ce păcate făcuse biserica în timpul răscoalelor pentru ca întregul ei caracter episcopal să fie distrus printr-o lege care să o dea pe mâna clericilor inferiori, aleși supt presiuni politice și având o scurtă dănuire care, prin însăși scurtimea ei, îi punea supt presiunea politică? Și într-o vreme când o asemenea instituție trebuia ocrotită fiindcă ea însăși e un element pe care se sprijine ordinea, cum să vină cineva să zguduie una din cele mai vechi și mai mărețe, mai folositoare și mai vrednice de respectul și venerațiunea tuturor, dintre instituțiile ce avem? Cum, pe de o parte, vii să stabilești o adevărată ordine modernă și pe de altă parte, scuturi însuși puținii stâlpi rămași zdraveni ai clădirii de stat, ai societății noastre?

Dar nu numai în ceea ce privește instituțiile s-a greșit mai mult decât o dată, lovindu-se în dreptul lor însuși principiul de ordine.

D-lor, în răscoale, grație zăpăcelii de care au fost prinși cei ce n-aveau dreptul atunci să fie zăpăciți, grație puținei decăderi a unor administratori foarte ordinari de a funcționa în împrejurări extraordinare, grație lipsei de solidaritate românească între o clasă și alta, putea să existe foarte bine interesul de clasă și acest sentiment de solidaritate să nu fie distrus, grație lipsei sentimentului de milă, sentimentului de dreptate, grație lipsei de sentiment creștinesc a oamenilor din această țară s-au omorât o mulțime de țărani. Câți?

Să-i știe cine-i are pe suflet! Nu știu câți sânt, mă îngrozesc să li fac socoteala! Ei bine, s-au ucis o mulțime de cetățeni nevinovați ai acestei țări. Să fi fost vinovați chiar, nu avea dreptul cineva să-i ucidă. Camera îngăduise proclamarea stării marțiale, starea marțială nu a fost însă proclamată; oamenii aceștia, vinovați sau nevinovați, au fost uciși fără ca un singur act de îndreptățire să se fi putut înfățișa pentru uciderea lor. A intervenit o amnistie, pe care am cerut-o la câteva zile după intrarea mea în această Cameră. Această amnistie a intervenit pentru țărani, cu rezerva expresă că nu pentru acei țărani care s-ar fi făcut vinovați de omor. Prin urmare, nici un țaran care ar fi ucis nu a fost iertat prin amnistie, cu atât mai puțin acei care au ucis pe țărani, oameni culți, reprezentând statul, oameni care trebuiau să cunoască normele de drept care, oricât de mare ar fi fost sălbătăcia setei de răzbunare care clocotea în sufletele lor, nu aveau dreptul să omoare, în ciuda tuturor

legilor, împotriva tuturor legilor, pe niște cetățeni români. Oamenii aceștia, oricare ar fi fost situația lor, nu se pot numi altfel decât asasini. Cum poate să stabilească însă cineva o ordine răzimată pe dreptate în această țară cât timp nu ia nici una din cele dintâi măsuri măcar pentru pedepsirea acelor care s-au făcut vinovați de aceste asasinate?

D-lor, o bucată de vreme se uitase lucrul acesta. În primăvara trecută, după închiderea Camerei, a înviat însă din nou cunoașterea lor și nu se poate ca, la deschiderea Camerei, acum, să nu răsune aici ceea ce s-a descoperit în sarcina acelor care s-au acuzat unii pe alții de asasinate.

În anul trecut a căzut ministrul de Război², cu un duios asentiment între majoritate și minoritate; șeful guvernului s-a ridicat și a făcut o declarație care nu scuza pe colegul său; l-a lăsat să cadă. L-a ținut o bucată de vreme în disponibilitate și este numit comandant al diviziei de la Turnu Severin și rămâne totuși senator de Tecuci. Ciudată dispariție de pe banca ministerială, ciudată părăsirea acestui ministru pe care, cu asentimentul șefului său, îl condamnă majoritatea, ciudată numirea ministrului de Justiție, ca înlocuitor la Război, tocmai în vederea anchetei făgăduite, ciudată încetarea acestei anchete și numirea mai târziu a fostului ministru de Război într-un post, fie și numai așa de însemnat ca acela de comandant la Severin! Fostul ministru de Război, contra căruia d. Marghiloman, care a contribuit atât de mult la strămutarea d-sale aiurea, în ultimele zile ale trecutei sesiuni parlamentare, avea de prezentat oarecare plângeri pe baza unei broșuri apărute, nu știu dacă în condițiile îngăduite de regulamentele militare, din partea aceluia ofițer. Generalul Averescu, ajungând liber pe mișcările sale, după închiderea sesiunii parlamentare, dă unui ziar din București, scris în românește pentru a reprezenta sentimente evreiești și care, tocmai atunci când se pare a reprezenta interese românești, tocmai atunci servește mai bine interese care nu sânt interese românești, dă ziarului aceluia declarații formale în ceea ce privește omorurile, neîngăduite și vrednice de pedeapsă, de pe vremea răscoalelor. Iată ce zice d. general Averescu: „Ofițerii inferiori nu sânt vinovați, fiindcă au procedat conform ordinelor superiorilor. Trei generali, doi de divizie și unul de corp de armată, s-au făcut vinovați de a fi nesocotit ordinele categorice și precise ale ministrului de Război și au procedat în chip sălbatec, comandând uciderea sătenilor fără de rost, fără de judecată, fără de ordin superior. Acești trei ofițeri, trei generali“, a declarat d. general Averescu, „sânt generalii de divizie Lambrino și Gigărtu și generalul de corp de armată Vasiliu Năsturel, în privința acestuia din urmă“, a adăogit ministrul de Război, „cazul este cu atât mai grav cu cât s-a amestecat într-o afacere care nu-l privea. În adevăr“, zice fostul ministru, „eu, pentru a scoate din cauză pe Alteța Sa Principele Moștenitor și a nu-l pune să comande în această nenorocită represiune, am dispus ca operațiunile militare să fie făcute direct

de generalii de divizie și nu înțeleg de ce generalul de corp de armată Vasiliu Năsturel s-a amestecat, fără de drept, în represiunea răscoalelor“.

Mai formală declarație decât aceasta, iar nu știu întrucât regulamentele militare dădeau voie generalului Averescu să le facă unui ziar din București, mai formală nu se poate. Credeți că a revenit asupra ei?

Nu; și credeți că aceea de care era vorba au tăcut? Deloc. Fiindcă, îndată după aceasta, generalul Vasiliu Năsturel, care este acum la pensie, dar nu este de ajuns să treci la pensie ca să se închidă un anume dosar, generalul Vasiliu Năsturel răspunde și spune că „până la sosirea ordinului de a trece direcția acestor operații comandanților de divizie, nu a urmat decât conform celor prescrise de legile și regulamentele în vigoare privitoare la rebeliuni“.

Și el declară că, dacă și azi colegul său, fostul ministru de Război în mart 1907, menține acuzațiile sale, „a spus cele mai josnice calomnii“. Mai edificant nu se poate. Ministrul de Război de pe timpul răscoalelor acuză trei generali că au săvârșit asasinat. El păstrează declarația sa. Un general care răspunde trimețând expresiunea acestei considerații și, în același timp, spuind că n-a făcut altceva decât să execute ordine și să urmeze „legile și regulamentele în vigoare privitoare la rebeliune“.

Nu știu ce pot fi regulamentele acelea. Aud că acum, de câțva timp, ar exista un regulament care, întrucâtva, ar îngădui astfel de interpretare criminală. Nu știu ce cuprindeau celelalte. Știu însă că în Țara românească nu există pedeapsă cu moartea nici împotriva celui mai odios asasin; știu că aceasta este o țară de drept și că nimănui nu-i e îngăduit, în nici un fel de împrejurări, să ucidă un om împotriva legii fără a se face pasibil de urmările, de condamnarea care se cuvine aceluia care săvârșește moarte de om împotriva legilor țării.

A răspuns și generalul Gigărtu, a spus că lasă istoriei judecata în această privință. Mă rog, nu știu ce o să zică istoria peste câțava vreme, nici nu mă privește; istoria așteaptă însă de sigur ca societatea de astăzi să întărească din nou simțul de lege și de dreptate pedepsind pe cine trebuie pedepsit.

Dar, d-lor, în discuția aceasta a mai ieșit ceva, o telegramă pe care ați cetit-o mai toți, dar e bine să v-o amintiți.

„Prefectura județului Argeș
Către poliția orașului Pitești

D. comandant al regimentului Gorj prin telegrama no 4261 mi-a comunicat următoarele: „D. general Lambrino ordonă ca capii răsculaților instigatori prinși asupra faptului sau imediat în urmă, să fie executați îndată.

p. prefect, C. Christescu“.

Nimeni n-a declarat această telegramă falsă. Prin urmare, un locțiitor de prefect, pe baza ordinului unui general, ordonă uciderea oamenilor împotriva normelor de drept și împotriva tuturor legilor acestei țări.

Peste câțeva vreme după aceasta, tot ofițeri din acei care au participat la represiune au dat spectacolul din Giurgiu. Un avocat a omorât un ofițer: a scăpat la Curtea cu Jurați. Ofițerii au vrut să se răzbune năvălind pe străzile Giurgiului asupra adversarilor. Scene de război civil. Și în privința ofițerilor pedeapsa a trecut, iertătoare. Guvernul n-a cutezat a-și face datoria.

Prin urmare, instituțiile fundamentale se atacă într-o vreme în care toată lumea cere ordine, când acte criminale se săvârșesc fără să se facă o anchetă și guvernul să invoce altceva decât, ca și generalii de la Craiova, justiția istoriei și când în urma acestora se petrec scene de anarhie, fără ca guvernul să poată lua o atitudine, tocmai pentru că nu a luat atitudinea cuvenită față de cei ce comiseseră actele acelea, ce să ne mai mirăm când cei de jos, cei neluminați, cei fără cunoștință de legi, s-ar deda la cele mai din urmă excese!

Nu, domnilor, nu s-ar putea ca România să meargă pe căi normale fără ca prin reforme să i se facă o viață nouă. Și în zădar s-ar vorbi, în toate mesajele de pe lume și în adresele care parafrazează acele mesaje de liniștea și de fericirea țării până când simțul cel mai elementar de dreptate nu va fi satisfăcut³. (*Aplauze.*)

NOTE

1. Răspunsul la Mesaj era optimist, chiar festivist: „relațiile noastre cu statele străine fiind în aceste din urmă trei decenii din cele mai bune și țara noastră câștigând, prin acțiunea ei statornică și cumpătată, o situațiune care dă dreptul a fi privită ca un factor important în politica generală, Adunarea deputaților constată că pacea ce ne-a fost și ne este asigurată a făcut și va face propășirea forțelor noastre naționale... Situațiunea noastră financiară... fiind îmbucurătoare, buna orânduială judecătorească a găsit în cugetul Adunării deputaților o râvnă neobosită...” Convenția cu Austro-Ungaria „va avea o înrăurire binefăcătoare asupra economiei noastre naționale”. Pentru industrie „vom putea aduce o armonie stabilă între interesele capitalului și acei care îl fac să fructifice prin brațele lor”. Legarea Tulcei cu restul căilor ferate din țară, „lucrare măreață”, va duce la propășirea Constanței. Dobândirea de către stat a unor suprafețe împădurite mai mari, ca și cultivarea suprafețelor inundabile, „vor dezvolta, spre

satisfacția generală, agricultura – principalul izvor de bogăție al țării”.

2. Ministrul de Război „căzut” (dar la 12 martie 1907!) a fost generalul G. Manu, din guvernul Gh. Gr. Cantacuzino.
3. Lui N.I. i-a replicat raportorul, Em. Culoglu: Domnul Iorga „s-a ridicat în cenzor al Partidului Liberal și al Partidului Conservator, în cele două fracțiuni ale sale, domnia sa ne-a cenzurat pe toți și, după expresiunea unui ziar care i-a rezumat discursul, domnia sa ne-a tratat pe toți cu o amară ironie”. Dar „cine este domnul Iorga și ce a făcut domnia sa în această țară?” Nu vorbește de istoric ci de politician. „Domnul Iorga se înfățișează acestei țări, și chiar celorlalte țări, ca naționalist. Domnia sa este șeful unui partid, eu știu că nu are decât un aderent: Un profesor universitar de la Iași și partizanii ceilalți sunt în stare de minoritate, vârsta lor variind între 17 și 21 de ani. Acțiunile domniei sale politice consistă mai mult în a scri în ziar și a se ocupa de chestiuni care privesc neamul românesc”. Dar oare le cunoaște? L-a criticat pe mitropolitul Bucovinei, Vladimir de Repta, că nu l-a comemorat pe Andrei Șaguna. Dar „poporeni” provinciei n-au făcut nimic așa că mitropolitul n-avea la ce se duce, declară anapoda Culoglu. Când, la Arad, s-a inaugurat sediul nou al „Tribunei”, N.I. a telegrafiat: „În casă nouă, spirit nou!” Ziarul „Lumina”, de orientare kosuthistă, a fost bucuros, susținând că istoricul din Regat a fost singurul care le-a spus adevărul tribuniștilor... Și Culoglu continuă bășos: „Domnul Iorga să-i lase în pace pe cei de dincolo să-și vadă de nevoile lor” iar el „să facă curs în fața partizanilor domniei sale minori, ca să-i învețe adevărul istoric, căci numai acest adevăr istoric îl invocă și acei români”. Răspunsul la Mesaj a fost primit cu 101 voturi pentru și unul împotriva.

În ședința din 12 decembrie 1909, N.I. a adresat o interpelare ministrului Instrucțiunii Publice și Cultelor: „Prin ordinul seria B no. 53212, din 19 septembrie, domnul Eugen Porn, pe care îl cred evreu neîmpământenit, a fost numit asistent la seminarul de Psihologie experimentală de la Universitatea din București, pe baza recomandării profesorului respectiv, C. Rădulescu Motru. *“A știut domnul ministru de Instrucțiune că asistentul domnului Motru e evreu neîmpământenit? Și dacă aceasta se dovedește, e dispus să păstreze, împotriva Constituției, pe acest profesor străin?”*”

XXVI

LA LEGEA ASOCIAȚIUNILOR DE MUNCITORI

(16 decembre 1909)

Nu voi apăra proiectul de lege¹ al d-lui ministru de Comerț, precum nu voi apăra sindicalismul. Nu am nici un cuvânt să apăr acest proiect de lege. Se va vedea, dimpotrivă, că am motive să nu-l aprob. Nu este vorba numai de moralitate politică sau de sentimentul care trebuie să lege pe toți oamenii care fac politică cinstită și cu gândul la interesele neamului și statului; este vorba și de altceva.

Prin urmare, am motivele mele să nu aprob această lege. Dar, ca orice om, ca orice român care ține la existența acestei țări în care se cuprinde așa de mult din prezentul și viitorul neamului nostru, am toate motivele să urăsc sindicalismul, să-l urăsc nu în ceea ce privește scopul său economic. Sânt oameni care nu trăiesc totdeauna în împrejurările cele mai bune; vor fi vinovați și ei însă, de cele mai multe ori, sântem vinovați și noi. O mare putere stă asupra lor, această putere este capitalul și tot ce e în legătură cu această putere a capitalului. Ei trebuie să trăiască și din ce în ce mai mult înțeleg ce însemnează o viață omenească pe care n-au dus-o până acuma.

Prin urmare, dacă sindicalismul ar fi numai unirea acelor care sufăr, a celor nedreptățiți din punctul de vedere economic, pentru a se apăra împotriva unor suferințe prea mari și a unor nedreptăți strigătoare, cred că nu s-ar găsi un singur om împotriva mișcării sindicale.

Dar, cum se va vedea, această mișcare are un caracter politic, sentimental și romantic, care este unul din cele mai periculoase din caracterele sentimentale și romantice pe care poate să le capete, fără drept și fără rost, o mișcare economică.

Prin urmare, sindicalismul nu mi-e drag. Suferințele muncitorilor, ca orice suferinți omenești și mai ales ca orice suferinți românești pe acest pământ românesc, aceste suferinți găsesc răsunset în inima mea; felul însă cum aceste suferinți sânt interpretate, cum sânt reprezentate, cum în numele lor se dă asalt țării acesteia, se dă asalt viitorului neamului acestuia, acestea sânt lucruri pe care oricine are inima la locul ei și cugetă drept trebuie să le răspingă.

Dar mi se pare că, oricât de potrivit în aparență ar fi momentul de a veni cineva cu un asemenea proiect de lege astăzi, după un atentat² care este

extraordinar de criminal, sau extraordinar de stupid, sau și una și alta, mi se pare că, oricât ar fi de potrivit momentul de a veni cu un asemenea proiect de lege, care a cam întârziat, dacă a plecat din alte motive, și Dumnezeu știe ce s-a întâmplat de când a fost conceput și până acum și, oricum ni s-ar spune că nu este în legătură cu atentatul /contra lui Ionel Brătianu/, tot are aerul unui răspuns domnului aceluia care a cetit „România Muncitoare“ și onorabila gazetă „Adevărul“, neexpulzabilă în persoana străină a redactorilor săi (*ilaritate*) (se pare că sânt neexpulzabili căci nu mi s-a făcut nici o declarație că sânt expulzabili) și, oricât de condamabil ar fi acela care a venit cu revolverul pentru a cere ceea ce el socotea că este dreptul clasei căreia-i aparține, cred că glontecele acesta, pornit dintr-o intenție nesocotită, pornit dintr-o concepție greșită și aruncat cu un gând criminal, că glontecele acesta, dacă merită vreun răspuns, merită alt răspuns decât acest benign proiect de lege. Fiindcă este unul dintre cele mai benigne proiecte de legi, cum sânt toate proiectele de represiune, grozave la înfățișare, în fond foarte blajine și în aplicare nule.

Ni putem închipui că proiectul acesta al d-lui ministru Orleanu se va vota, și se va vota fără îndoială, dar, după ce se va vota, ce schimbare s-ar putea petrece în ceea ce privește acea forță criminală de la care a plecat glontecele criminal?

Ce se va petrece? Nu se va petrece nimic. În proiectul acesta de lege se specifică anume că toate persoanele, funcționari sau lucrători de ai statului, care ar voi să facă parte dintr-o asociație sindicalistă, natural, s-a dat o formă mai vastă rostului pe care-l urmărește legea, deci orice persoană, dacă este în serviciul statului sau este plătită de stat, trebuie să facă o petiție la ministru ca să se poată asocia. Și nu știu care va fi atitudinea diferiților miniștri. Dar se poate să fie unii miniștri care să aibă slăbiciunea de a da curs unor asemenea petiții, pentru care trebui să se facă și un birou special, anume pentru persoanele care vor să intre în sindicate și să facă politică revoluționară. Atunci nu ar mai trebui să întrebăm pe criminalul de mâne, și să ferească Dumnezeu pe persoana împotriva căreia s-ar îndrepta el, nu ar trebui să-l întrebăm de ce a săvârșit atentatul, fiindcă va putea spune: Am făcut cerere la d. ministru, d-sa a primit o instituție ca aceea unde doresc să intru, cu un scop eminent politic, sau un scop economic, dar cu o nuanță revoluționară: d. ministru a opinat că pot să fac parte din ea. Și, de îndată ce d. ministru a opinat, el nu se mai preocupă de ceea ce se face la sindicat. Prin aceasta însă el dă brevet de sindicalisti, de revoluționari, el dă permisie de a putea să fie cineva revoluționar într-un anume moment. Și astfel, s-a rezolvat chestia sindicalismului în România.

Dar să zicem că vine un alt ministru, cu o altă concepție și zice: Eu nu dau voie nimănui să intre într-un sindicat. Prin urmare, toate petițiile acestea

le refuz. Ei, aceasta înseamnă suprimare. Dacă se urmărește suprimarea sindicatelor, de ce nu avem curagiul, dacă putem să avem acest curagiu împotriva Constituției, împotriva libertăților elementare în orice societate modernă, de ce nu avem curagiul să spunem: syndicatele le considerăm răufăcătoare și le desființăm?

Prin urmare, d-lor, într-un caz se dă un fel de oficialitate actelor unor zăpăciți sau unor nebuni, în cazul celălalt se ia o cale ocolită spre a se ajunge la un rezultat care nu e prea constituțional, nu e prea potrivit cu libertățile publice și către care nu îndrăznește, va să zică, societatea politică de azi să meargă de-a dreptul.

Dar legea aceasta nu se ocupă numai de syndicate; se ocupă, fără o mare legătură, și de dreptul de grevă. Ea zice: Da, are voie oricine, însă, dacă se va întâmpla ca un lucrător în acea grevă să întrebuițeze mijloace de constrângere, și nu știu ce mai zice, atunci este dat în judecata judecătorului de pace și judecătorul de pace trebuie să judece răpede și trebuie să-l condamne la câteva luni sau la câțiva ani de închisoare. Așa este redactată legea încât se vede că legiuitorul dorește ca judecătorul de pace, foarte iute, să condamne mai curând la cei doi ani de închisoare decât la cele două luni.

Ei bine, mijloacele de dovadă în cazurile acestea sânt așa de slabe că nu un singur lucrător va cădea jertfă sentimentului de antipatie al patronului și mărturiilor false ale colegilor lui, câștigați într-un fel sau în altul.

D. ministru Orleanu știe, desigur, mai bine legislația din străinătate, cea din țară nu o poate ști bine, fiindcă nu există, dar știe mai bine legislația din străinătate decât mine și îmi închipui că o lege privitoare la grevele din atelierele particulare, o asemenea lege nu se înfățișează în nici o țară din Europa cu acest caracter de lipsă a garanțiilor de dreptate, cu acest caracter de lipsă a garanțiilor de libertate.

O voce: Nu privește stabilimentele industriale particulare, ci numai ale statului.

D. Iorga: Atunci răzbunările se vor putea petrece acolo, cum s-ar putea petrece și aiurea.

D. G. Mârzescu, raportor: Dreptul de grevă este legitim pentru industriile particulare.

D. N. Iorga: D-le Mârzescu, îți va veni rândul mai pe urmă. D-lor, eu cred că nu prin această lege se poate răspunde la atentatul criminal din zilele din urmă, că o acțiune de apărare a societății noastre se impune, însă această acțiune...

D-lor, se cunoaște că d. Ferechide este ministru de Interne, fiindcă altfel m-ar apăra împotriva explicațiilor pe care mi le dați d-voastră, înainte de a veni la tribună.

Deci, d-lor, eu cred că împotriva unui act criminal, ca acela care s-a săvârșit zilele trecute, era cu totul altceva de făcut decât acel puțin care se face într-o formă nedibace, nepotrivită cu Constituția și cu concepția actuală a rostului unui stat modern, prin legea care se înfățișează astăzi.

Oricât s-ar spune că acel care a tras cu revolverul, desigur nu era un om care pătimea de pe urma sărăciei, nu era sărac care să n-aibă cu ce să se ție, ci era un om singur, plătit destul de bine și-și permitea chiar anumite plăceri ale vieții sociale, cum a declarat însuși, nu era deci un muritor de foame, dar ceea ce a făcut el derivă dintr-o stare de spirit nemulțămîtă pe care o produce fără îndoială reaua situație a celei mai mari părți din muncitorimea noastră.

N-avem o legislație care să asigure muncitorimea, nu ne-am gândit la problema muncitorilor niciodată, nici la seriozitatea, nici la întinderea ei. A mers fiecare cum a putut; bietul om fără apărare, cu mijloace așa de reduse, celălalt, cu toate mijloacele de apărare, așa cum le-a îngăduit indiferența oricui s-a succedat la putere. Și dacă ar zice cineva, în țara aceasta românească fericită, că muncitorii sânt fericiți, dacă s-ar spune că în țara muncitorilor fericiți n-avem nici o măsură de luat pentru a face să dispară toată primejdia care poate să plece din starea de mizerie de la orașe, care se poate pune alături de starea de mizerie de la sate, s-ar putea răspunde cu acte oficiale ca să se dovedească în ce stare de absolută sălbătăcie se găsesc legăturile dintre patroni și muncitori în tot cuprinsul României, în chiar acest an.

Am avut în mână, și am luat note, raportul d-lui dr. Popescu, trimis de Serviciul Sanitar în cercetarea fabricilor din țară. Nu zic că acel care cetește raportul acesta ar putea să încerce măcar o scuză a unui act atât de odios, încât cel mai odios dintre oameni, reprezentând cel mai odios dintre partide, n-ar putea să încerce nici pe departe a-l scuza, dar, citind raportul d-lui dr. Popescu, se va înțelege o sumedenie de lucruri. Se va înțelege cum d. dr. Rakovski³ de la Cotei, fost consilier județean liberal la Constanta...

Voci: Conservator.

D. N. Iorga: Da, conservator, fost prieten al unui număr oarecare de persoane aparținând partidului liberal, va înțelege cum acest dr. Rakovski a putut să capete asupra muncitorilor noștri, deși nu este om de talent și vorbește românește în mod detestabil, de și-i lipsește orice concepție sănătoasă a vieții de stat, a putut să exercite deci asupra lucrătorilor noștri influența pe care a exercitat-o.

Iată, d-lor, ce se poate citi în raportul d-lui dr. Popescu, care a cercetat numai un număr mic de fabrici din țară și în acest număr mic de fabrici a putut să culeagă următoarele constatări. S-a dus la Azuga, a vizitat fabrica de acolo, fabrică bună, lăudată, și, cercetând locurile unde se adăpostesc

lucrătorii, spune că a găsit „tipurile adăposturilor oamenilor de rând de la începutul epocii istorice până în zilele noastre“.

Va să zică, ele corespund cu tipurile locuințelor trogloditilor de pe vremuri și atunci, pentru acești oameni care trăiesc în asemenea condiții, este de ajuns să apară un șarlatan sau un meșter la învățit sofisme, ca să se nască o stare de spirit periculoasă.

Mai departe: locuința cutare își are ca documente „procesele-verbale de contravenție la igiena și salubritatea publică, ea e un focar de febră tifoidă“; până dăunăzi se bea apă „în imediata vecinătate a latrinelor“.

Și la noi se lucrează mereu în aceste condiții, fără să împiedece nimeni. La fabricile de zahăr, în perioada lucrului celui mai întezit, se lucrează și ziua și noaptea, fără să intervie nimeni. La noi copiii lucrează la fierăstraiele cu aburi și s-au găsit un număr de copii cu degetele tăiate, nu numai din fatalitatea mașinilor, ci și din lipsa de gospodărie în ce privește pe muncitorii de fabrici din România.

Va să zică, s-a constatat la fabrica de zahăr din Roman că o singură echipă „lucrează ziua ca și noaptea, serbătoarea ca și lucrătoarea“, și d. Popescu a mai văzut ceea ce se cuprinde în următoarea caracteristică frază: „Așternutul lor e scândura goală, nimeni nu se dezbracă vreodată“.

Va să zică, stau de lucrează cu zilele, cu săptămânile, și acolo, pe scândura goală, fără să se dezbrace, dorm zi de zi. Este raportul oficial.

La Argeș, la o societate de lemnărie, „se hrănesc și trăiesc detestabil“. Locuințele sânt „surpături scunde, rău luminate, rău ventilate și din cale afară de murdare“. Pe lucrătorii săteni îi numește „iloiții fabricilor noastre“, și în ceea ce privește situația generală, ei reprezintă „cea mai de jos treaptă a propășirii culturale“.

„Femeile locuiesc acolo claie peste grămadă“, actele cele mai imorale se petrec zilnic. „Plângerea multora e promiscuitatea în care trăiește lumea aceasta“.

Și doctorul însemnează anume ce boli se răspândesc acolo. Este și caracterul extraordinar de violent pe care îl are răspândirea acestor boli. Nu este așa? Sânt cuiburi de fericire în această fericită țară! Și când cineva care pretinde că vrea dreptate se autorizează de la această stare de mizerie pentru a face o ticăloșie, noi nu avem altceva de făcut decât să mai strângem nițel robinetul și să-i punem pe muncitori să ceară voie, prin petiție, de la Minister, ca să facă socialism. Căci aceasta însemnează proiectul de lege de acum, socialism cu brevet și cu garanția guvernului, nu „sans garantie du gouvernement“. Este garanția guvernului, de vreme ce i-a dat voie să se înscrie acolo.

La o societate româno-italiană, știți d-voastră ce înseamnă o societate româno-italiană, nici români, nici italieni, ci toți evrei, la o societate româno-italiană din Iași se vorbește astfel despre copii: „Îndemnul la muncă fără preget e, în cazul cel mai bun, insulta“. Încolo, pentru copii și pentru adulți, groaznicul sistem de stoarcere, reprob de morala europeană: *sweating system*.

Sistemul acesta, care este reprob de toată lumea, este aplicat și de un oarecare Moriț Wachtel, din Iași, împământenit, care se declară prin ziare „unul din întemeietorii industriei naționale“, un inspector industrial l-a prins; sânt sigur, domnule ministru de Comerț, că d-voastră nu veți avea acea oroare, pe care o are orice bărbat de stat român, de criticile gazetelor jidovești din București, și veți binevoi a pune în vedere patriotului Moriț Wachtel, „unul din întemeietorii industriei naționale în România“, că în România românii trebuie să fie tratați cu omenie, chiar de Moriț Wachtel.

Aiurea, vorbind de adulți, dr. Popescu zice: „Lucrează douăsprezece ceasuri pe zi“, desigur și copiii. De aceea „nu se observă între băieți dezvoltarea normală a corpului sănătos și bine hrănit“.

La o fabrică de spirt, când a vrut să întrezească medicul în bordeiul în care stăteau lucrătorii, nu numai că l-a trăsmit mirosul infect care se dezvoltă din această gaură de supt pământ, dar zice că s-a creat chiar un fel de ceață, care a durat câțeva vreme! Vedeți, murdăria nu atinge numai mirosul, ci murdăria aceasta lua o calitate vizuală, pe care nu o capătă decât în infamele cuiburi africane.

La „Steaua Română“, societate favorizată de statul român, care beneficiază de legea votată anul trecut, în ceea ce privește terenurile de petrol de la Moreni, și care stăpânește un târg întreg, Câmpina, acolo unde am vrut să mă duc să vorbesc cu privire la un subiect de literatură românească, dar mi s-a spus: „Cum se poate? Pentru Dumnezeu! Nu știi d-ta ce este la Câmpina? Vedeți! Noi sântem ai lor! Ei consimt să fie buni cu noi dar d-ta cu idealul cel-reprezinți nu ai ce căuta la Câmpina!“. La „Steaua Română“ iată ce se constată de d-rul Popescu: „Trăiesc și se hrănesc detestabil. Au paturi de scânduri fără cel mai simplu așternut“. Grajdurile le-a găsit însă în cele mai bune condiții. „grajdul și remisele sânt cochete de bine întreținute“. Natural că dobitoacele patronului au dreptul să trăiască în împrejurări cu mult mai bune decât aceste inferioare animale pe pământul cărora se găsesc și trăiesc acești exploatare ai bogăției noastre! Se mai adaugă de către doctor: „Steaua Română“ a clădit și susține o școală germană.

Mă rog, dacă grajdurile sânt într-o stare bună, dacă se întreține o școală pentru copiii germani și pentru copiii români și, mai ales, o școală a copiilor germano-români, copii care nu sânt nici germani, nici români, care nu sânt

nici una nici alta, ci sânt cam ceea ce sânt la Iași italiano-românii, nimeni nu are nimic de spus.

La Goetz se găsesc copiii cu degetele tăiate.

La Ciobănuș se mută oamenii în pustiuri și se face un hambar care să servească și ca biserică și ca școală. Vă rog să cetiți raportul d-lui dr. Popescu și vă veți convinge că biserica și școala aceasta sânt făcute supt același acoperiș și între aceeași pereți. Ce fel de biserică o fi aceea în care să se poată face în cursul săptămânii școală, și ce fel de școală în care duminicile și sărbătorile să se poată face rugăciunile, nu înțeleg.

D-lor, aceasta e starea lucrătorilor români în anul 1909, aproape de 1910, stare care ne aruncă în rândul popoarelor sălbatice, stare care nu e numai dezonorantă ci periculoasă pentru noi.

De obicei, acela care ia revolverul în numele mizeriei nu e un muritor de foame, ci unul dintre aceea care pot trăi, care au cu ce să trăiască, dar, când îl iei la socoteală și-l întrebi: Pentru ce ai luat revolverul, îți răspunde cu starea de mizerie, care este.

Îl poți pedepsi și cu aceasta, fiindcă articolele penale sânt acolo pentru a pedepsi, nu pentru a garanta, pentru a asigura o societate. Dar e cu totul altfel pedeapsa atunci când știi că poți înlătura orice apărare a acelor care cutează a vorbi, decât atunci când pedepsești pe aceea căroră nu li vei putea aduce argumente împotriva unora din argumentele lor.

Dar mai este ceva. S-a spus că ticălosul acela este sindicalist cheferist. Barbar cuvântul, barbar actul, barbar sindicatul din care face parte! Dar puținel cam barbară și această instituție a Căilor Ferate Române, așa cum se înfățișează față de lucrătorii ei. Bine, d-lor, Căile Ferate Române întrebuințează astăzi o întregă armată, treizeci de mii de lucrători. Mii de oameni din aceștia se găsesc aici în București.

Între ei domnește de multă vreme o stare de lucruri nenorocită.

Nu este greu să o afle cineva și toată lumea o știe. M-am dus la Pașcani. Se știe că acolo este un strașnic cuib de socialiști, și nu de socialiști care înțeleg ce este socialismul, ci de socialiști care nu samănă decât ură și poftă de răzbunare. Desigur că d. ministru de Lucrări Publice va lua măsuri în contra cuibului de socialiști de la Pașcani.

D. Diamandi a făcut foarte bine când a spus că sânt socialiști marxiști care în materie de socialism au alte îndreptări decât socialiștii ceilalți. În orice caz, socialiștii marxiști sânt mai competenți să înceapă lupta cu astfel de elemente decât cum am face noi, simpli burghezi; ei pot să atace cu mai mult curagiu și cu mai multă cunoștință a mijloacelor ce trebuiesc întrebuințate.

Oameni ca aceea de la Pașcani, va fi știind sau nu d. ministru, amenință într-un anume moment să ni facă o destul de mare încurcătură în ceea ce privește mersul firesc pe căile noastre ferate. Au venit poloni și alții la

Început, au făcut școlari și aceea alți școlari. Aștept ca d. ministru, cu competența și dreptul d-sale, să ia măsuri împotriva socialiștilor zăpăciți la minte și îndrăzneți la braț, care se adăpostesc la Pașcani. Aiurea, după atentat, stând de vorbă cu un inginer pe linia București-Giurgiu, îmi spunea că între funcționarii săi se găsește unul care niciodată nu a lăsat semnul distinctiv al lui Rakovski, unul care a răspândit publicații în atelierele Căilor Ferate și între funcționarii întrebuițați în această instituție. S-a speriat atunci inginerul și a vrut să-l dea afară și nu știu de ce nu l-a dat afară până atunci. Și nu numai atât, dar nu l-a putut împiedeca pe acest funcționar al Statului de a se duce la întrunirile doctorului Rakovski. Și el spunea: „Puteți să-mi faceți ce vreți, dar la întrunire mă duc“. Întrebuița niște cuvinte pe care credeam că numai admiratorii șefilor de partide burgheze, și nu sindicaliștii antireligioși le întrebuițează: „Rakovski este Hristosul, Mântuitorul nostru!“.

Va să zică, semnul distinctiv îl purta, de vândut îl vindea, de arătat îl arăta, inginerul știa, se pare că trebuiau să știe și alte persoane, dar n-au știut și nu s-a luat nici o măsură. Desigur că nu pot admite ca un funcționar al statului să demonstreze purtând semnul d-rului Rakovski, care a fost judecat ca străin de Curtea de Casație și expulzat. Curtea de Casație a judecat, și eu nu reprezint o instanță judecătorească superioară Curții de Casație, cum reprezintă anumite persoane din alte partide... (*ilaritate*). Dar, în sfârșit, d-rul Rakovski a fost expulzat, și dumneata, funcționar al statului, mergi cu chipul d-rului Rakovski la butonieră! Evident că acest lucru nu se poate îngădui. Oricât de blajini am fi, oricât de occidentali supt forma de iertare orientală am fi totuși nu se pot îngădui lucruri de felul acesta.

Dar, d-lor, nu se poate îngădui altceva, pe care nu-l fac ei, acei mici lucrători săraci de la Căile Ferate, pe care-l fac însă cei mari. Cum se poate admite să ai în mâna ta treizeci de mii de oameni, fără să fi făcut ceva pentru viața lor mai bună, fără a fi întemeiat în marginea acestui București, așa de potrivită pentru colonizări, un loc curat, sănătos, în care cei care fac parte din corporația „cheferistă“ de la București să-și poată găsi adăpost?

Vin conductori, vin focare, vin mașiniști din toate părțile țării și se înfundă prin cârciume sau se duc la întruniri socialiste ca să-și petreacă seara și să se distrugă trupește și sufletește. Și cei din capul Căilor Ferate nu cred că este bine să se pună la îndemână acestor treizeci de mii de oameni, ici și colo, un mediu sănătos și moral, pentru ca în sufletul lor să nu germineze sămânța rea, pe care unii au fost prevăzători să o arunce.

Când Căile Ferate aduc câștiguri, când câștigul este așa de mare încât poate să mărească lefurile inginerilor, care nu s-au plâns niciodată și nici nu au amenințat cu greva, și nici nu au spus că vor trage cu revolverul, dar îi mulțamești fără să-ți ceară, din mulțămărită în mulțămărită, să nu te gândești ca

aici, într-un cartier mai dosnic din București, să faci o casă a lor; acolo să-și găsească orfelinatele lor, acolo să-și găsească adăpost pentru bătrânețele lor, acolo să-și găsească un spital pentru anumite cazuri, când nu-i primesc spitalele cealalte, să găsească acolo o sală de conferințe, să găsească ei, oamenii aceștia, totdeauna ceva care s-ă li stea la îndemână, fie ca să li ajutați trupul, fie ca să li înălțați sufletul?!

Particularul cumpără biletul, i-l ia conductorul în tren, marfa plătește și la sfârșitul anului se fac socotelile. Din funcționarism și rosturile de cancelarie n-au crezut că trebuie să iasă Căile Ferate. Cum li-a lipsit concepția economică, în ceea ce privește dezvoltarea bogățiilor țării, tot așa li-a lipsit concepția umană în ceea ce privește cultura unor oameni care sânt încredințați grijii lor.

Fără îndoială că aceasta nu crează o scuză pentru ticălosul cu revolverul din zilele trecute, dar aceasta-l face să poată aduce un argument pe care nu-l putem respinge. Și, de câte ori o societate pedepsește fără să fie respinse toate argumentele violentului care face nedreptatea, de atâtea ori societatea aceasta este în oarecare stare de slăbiciune față de acel om.

Dar mai este ceva: Ce trebuie să combatem acum, după ce am văzut ce sânt sindicaliștii? Socialiștii au fost odată persoane sentimentale care, după un stagiou oratoric înaintea tinichigiilor evrei și altor nedreptățiți ai soartei, își puteau permite să treacă într-un partid de ordine și să ocupe cele mai înalte situații în partidul acesta de ordine. Din această fază sentimentală în care, cum zicea d. Banu în discursul d-sale, socialiștii lucrau pentru întărirea statului, a statului dumnealor se poate, a statului nostru ceva mai puțin, va să zică din această fază s-a trecut în altă fază, de organizare reală. Socialismul fusese reprezentat de persoane tinere foarte culte, având moșii, sau care avuseră moșii și care erau să aibă moșii, care aveau cărți, care aveau gust pentru literatură, pentru arte, pentru lucrurile spiritului. Să mă ierte unele din persoanele acelea, era și puțin snobism: unul o fi avut milă de oameni, dar altul o fi avut nițeluș snobism... Va să zică, pe cât timp socialismul a fost reprezentat de astfel de persoane, nu aveam de ce să ne temem. Țineau măcar instinctiv de clasa socială pe care o combăteau. Atunci însă când încep să se amestece în socialism ceilalți, care n-au nimic comun cu noi, care trăiesc ca atentatorul, dar în unele cazuri cu mult mai rău decât atentatorul, care se poate întâmpla să aibă în casa lor o familie ce pierde de foame, a fost altfel.

Socialismul a început să devină periculos îndată ce a trecut la această clasă.

Dar au mare dreptate persoanele care au atras atenția asupra faptului că nu e vorba numai de schimbarea soldaților socialismului, ci că este puțin

vorba și de schimbări în ceea ce privește concepția și mijloacele socialismului.

Schimbarea însă, foarte veche, n-am văzut-o, și astăzi ne găsim înaintea unei stări de spirit care nu înseamnă altceva decât ură împotriva celor de sus, organizație pentru rău, pornire violentă împotriva a tot ceea ce există în societatea de astăzi. Noi n-avem dreptul să fim buni, să fim drepecți, să fim miloși, ni tăgăduiesc acest drept; noi nu sântem oameni. Ei sânt oameni care muncesc, care sufăr, oameni care înțeleg, oameni care merită prin munca și suferința lor a se numi oameni, iar noi sântem un fel de fiare sălbatece împotriva cărora orice e îngăduit. Aceasta este concepția socialistă actuală.

Nu știu dacă d. ministru de Lucrări Publice mai cetește „Calendarul Muncii“. Dacă nu-l cetește, să-mi permită a-i aduce la cunoștință ceea ce împodobeste acest calendar pe anul de față.

D-lor, în calendarul acesta, ca în oricare calendar, este proză și poezie. Să începem cu poezia. Ar zice cineva: Începem cu idealul, cu blândețea, cu bunătatea. Mă rog, să vedem. Este o poezie iscălită de un poet cizmar. A murit: ai lui îl cred poet mai mult decât cizmar, noi îl credem mai mult cizmar decât poet. În sfârșit, deosebiri de vederi. Poetul cizmar începe poezia așa:

„Nesățioasă bandă de reptile...“

Cu toții, noi, d-voastră, fără nici o deosebire. Pe urmă, continuă cu „reptile“ până ajunge la încheiere, la îndemn, care sună astfel:

„Desfășurați stindardul de ruină“.

Aceasta este o poezie. Doriți să mai aflați o a doua?

„Suflete perverse, vulpi, lupi, hiene cu chipuri omenești, cu veninul negru, nemernici farisei, șerpi înveninați, putrede gunoaie“.

După acest al doilea poet, „gunoiul“ și toate celea sântem noi toți împreună. Mai este și o altă poezie, care privește serviciul militar.

În Bulgaria, știți, orice babă de sat nu dorește mai mare lucru decât să vadă pe nepotul ei soldat și dacă se poate soldat întorcându-se din luptă cu Macedonia câștigată. Este o stare de spirit. Iată cealaltă stare de spirit de la noi, unde baba zice: „Mânca-i-ar bolile și jalea“. Acesta este poetul C. Florea, care vorbește în numele babelor din sate împotriva tuturor acelor care îngăduie în țara aceasta barbaria care se cheamă serviciul militar.

Un altul zice: „Să se sfărâme tronurile înalte!“.

Vedeți, d-lor, atentatorul n-a mers cu răzbunarea decât până la primul ministru.

Acesta cu „sfărâmarea tronurilor înalte“ nu și-a pus iscălitura.

Asta este poezia.

Dar este și proză. Ce se zice, d-lor, în proză? În proză, d-lor, se zice cam ce puteți crede de toți oamenii care nu se înscriu în sindicate, de toți aceia care nu fac politică revoluționară.

Aceasta la noi, în România. Dar să vedem ce se zice despre partea cea mai nobilă a vieții politice românești, despre viața politică română care este lupta românilor din Ardeal pentru păstrarea naționalității lor românești.

Ați avea d-voastră curiozitatea să vedeți cum se tratează toți factorii de peste munți în „Calendarul Muncii”? Iată ce se zice: „A treia lipitoare, pretinșii naționaliști“. Naționalismul acolo însemnează lupta pe care toți bărbații de seamă de peste munți o duc pentru întărirea și menținerea vieții noastre românești.

Mai departe se zice despre „clericalismul“ preoților de peste munți: „Clericalismul e pedestalul naționalismului, precum și piedeca înaintării culturale a poporului român“. Adecă să taie pe toți popii, să ucidă pe toate persoanele care joacă un rol cultural, și atunci o să li fie bine, braț la braț cu reprezentanții socialismului internațional din Ungaria! Până și intențiile luptătorilor naționaliști de dincolo sânt bănuite; ei sânt tratați de gheșeftari și de oameni fără suflet: „Naționalismul e un fel de izvor al câștigului și al existenței unor oameni fără suflet“.

Știți că românii de dincolo au o asociație; aceasta nu li place socialiștilor, care spun că „ea răspândește o cultură și literatură veche, bolnăvicioasă, care corespunde numai timpurilor trecute“. Și aceasta pentru că toate sărbătorile asociației „încep cu serviciuri divine în biserica cutare și cutare“.

Atunci nu au decât să dărâme bisericile ca la Barcelona, supt marele Ferrer, și ce li mai rămâne ca să-i apere de cotropirea ungurească?

Ar zice: Predicația aceasta ni e indiferentă. Fericțiți să fim noi în ce privește hrana și încăzitul iarna, lucrurile materiale; lucruri sufletești nu există!

D-lor, în câte exemplare credeți d-voastră că s-au vândut lucrările acestea? Tot în calendarul acesta am aflat că „România Muncitoare“ a vândut anul trecut broșuri în număr de 26.730, și eu cred că nici o carte, cu toată impunerea de guvern, de ministerii, nici o carte scrisă în românește n-a putut să aibă răspândirea aceasta de 26.730 de exemplare. Se laudă și au dreptate.

D-lor, la această stare de spirit nu avem noi nimic de propus decât legea de astăzi? O stare de spirit nu se poate combate altfel decât prin crearea altei stări de spirit. Apoi este o înțelepciune politică aceasta? Vezi că fierbe înlăuntru și capacul se mișcă, iar d-ta vii, ca un foarte cuminte bărbat de stat, și apeși de-asupra capacului: nu te gândești că trebuie, ori să împiedeci de a fierbe ori, dacă apa tot fierbe, zbori cu capac cu tot! Este o stare de spirit

nenorocită și dușmanul nostru este această stare de spirit, și acestei stări de spirit nu i se poate opune altceva decât o altă stare de spirit, sănătoasă și fericită. Ce s-a făcut pentru a se crea această stare de spirit? Știți d-voastră că, în câte orașe are România, nu se află nici o bibliotecă orășenească întreținută de Stat? Aveați una în București, și s-a trecut la Academie, și trebuie să aducă dovadă cine vrea să cetească despre aceea că este bărbat învățat. Nu există în toată România nici o bibliotecă publică și se miră cineva că asemenea fantasma umblă prin mintea oamenilor lipsiți cu totul de lumină? Unde este întunec sânt stafii și unde sânt stafii, se face rău.

Prin urmare, biblioteci nu, conferințe, la Ateneu puțină lume bună vine, face haz, conferințe în toate colțurile orașului acestuia lipsesc, conferințe pentru ca lumea de jos să înțeleagă că aceea ce a spus Rakovski și toți Frimii și Cristeștii este otravă, este neadevăr și otravă, este otravă sufletească pornind dintr-o teorie repudiată de știință. Iar dacă li se spune: Ce este în cartea aceasta e ultimul cuvânt al științii, oamenii ce să zică? „O fi!“

Li-ați dat d-voastră broșuri care să-i lumineze? Li-ați arătat d-voastră că socialismul este un vis rău, care de multă vreme a dispărut din inteligența critică a sistemelor economice și a rămas să alimenteze doar anumite pofte și tendințe răzbunătoare? Știu cei de jos, deci, că din înțelesul critic al omenirii socialismul a dispărut de mult? Nu! Acești oameni cred că, pentru ei, socialismul s-a coborât ca o revelație divină din cer! Și știți ce sânt pentru ei criticile de la „România Muncitoare“? Sânt ceea ce era mai înainte Visul Maicii Domnului, cu atâta deosebire numai că în Visul Maicii Domnului se spune: „Răbdați, căci va veni o dreptate și pentru voi“, iar în criticile de la „România Muncitoare“ li se strigă: „Vă mint popii! Apucați dușmanul de gât, apucați pe burghezul care este dușmanul vostru natural!“

Așa se zice, d-lor, în „Calendarul Muncii“! Da! Noi toți sântem dușmanii naturali ai lor! Cei ce-i înșeală și-i aruncă înaintea primejdiei, aceea nu sânt dușmanii lor! Iar noi, măcar că unii dintre noi avem inima unde trebuie să fie, noi sântem, orice am face, oricum li-am vorbi, noi sântem dușmanii lor hotărâți!

Ei bine, când această stare de spirit există, și nu de ieri, de alaltăieri, ci există de zeci de ani, când toate guvernele nu au făcut altceva decât ca neconținut să se apere împotriva adversarilor de partid, a dușmanului lor firesc, când nici un guvern nu s-a gândit să lumineze această întunecime, să umple acest gol de știință din mintea celor de jos, ne mai mirăm atunci că din această stare de spirit pot să iasă lucrurile cele mai groaznice din punctul de vedere al dreptului și lucrurile cele mai amenințătoare din punctul de vedere al interesului societății la propășirea căreia muncim? Și muncim și noi aceștia adesea o muncă tot așa de grea ca și munca acelor care stau în ateliere și care

cu brațele lor ajută la dezvoltarea acestei națiuni, chiar dacă o urăsc! Dar, d-lor, mai e de făcut încă ceva. Oamenii aceștia aveau un Dumnezeu în cer. Această divinitate în cer nu mai pot s-o aibă, căci școala noastră nu e școală religioasă, ci mai mult am putea zice școala noastră e școală antireligioasă. Religia în școală se îngăduie cel mult. Cel din urmă dintre profesori e profesorul de religie. Și mi se plâng profesorii de religie de aceasta, că și cel din urmă dintre profesori e profesorul de religie, că nici un profesor nu e așa de desprețuit, de rău plătit, căci și acesta e un mijloc ca să vedeți cum socoate statul pe un profesor sau pe altul. Deci, nu ar fi de mirare dacă un luminat bărbat de stat ar zice într-o bună dimineață: „Ce tot atâta religie?! Să scoatem și această rămășiță de credință din școli!“

Bisericile, de asemenea, sânt goale. Cine s-a îngrijit de faptul acesta? De caracterul canonic al bisericii, pentru a-l preface într-un caracter anticanonic, s-a găsit cine să se intereseze. Dar nu aceasta e problema religioasă.

Problema religioasă e că noi nu putem avea o moralitate care, în ceea ce privește pe cei mai mulți dintre locuitorii acestei țări, nu se razimă pe un adevărat sentiment religios.

Când a arătat statul că are considerație pentru biserică? Când? Căci aici în Cameră s-a calificat, fără protestarea nimănui, neînțelegerea din sf. sinod drept „cearta între un popă și alți popi“! Statul, în orice caz, tratează biserica drept o rămășiță din trecut, de care nu are nevoie.

Ei bine, d-lor, astăzi se răzbuună această îndelungată neglijență, această necredință a noastră! Ea face ceea ce ați văzut și câtă vreme nu va dispărea această stare de spirit, să ferească Dumnezeu, dar numai la rele morale ne putem aștepta! O ultimă observație și cu aceasta închei.

Sindicaliștii au aceste păreri, pe care le spun în calendare, le spun în gazete și reviste. Au această părere sigură despre bunătatea și răutatea noastră, între care nu fac deosebire, despre sentimentele noastre, indiferent de dreptate sau nedreptate; ei văd în noi dușmani neîmpăcați și urâți. Și totuși, dacă ne uităm în ultimul timp, o să vedem că toate partidele noastre, afară de unul, au pactizat cu revoluția roșie.

Într-una din săptămânile trecute nu se vorbea decât de chestiunea Ferrer; înainte de ieșirea la lumină a actelor judecății lui, nu era altă chestie în România decât chestia Ferrer! Și când, acum câteva săptămâni, așa eram de liberi de griji încât aduceam o chestie de umanitate și dreptate, și mă mir cum nu s-au găsit oameni care să ceară să declarăm război Spaniei, căci doar sântem o țară cultivată și trebuie să ne mișcăm pentru a răzbuna suferințele lui Ferrer, am văzut atârnat de balconul „României Muncitoare“ steagul roșu în doliu. Și mi-am zis: Ce fel de țară este aceasta ca să se poată ca în București

trei zile să stea supt ochii poliției, supt ochii persoanelor care fac parte din guvern, sau care servesc guvernul, să stea steagul roșu atârnat ca pentru o mare nenorocire națională? Steagul roșu!... Noi avem un steag. Supt acest steag s-au ivit speranțele noastre, supt acest steag s-au purtat luptele noastre, supt acest steag se va desfășura viitorul nostru. (*Aplauze.*) Acesta este steagul tuturor, acesta este steagul țării și zdreanță de sânge care era atârnată acolo nu era numai o zdreanță nemernică, ci zdreanță aceasta era o prevestire criminală.

Nu fac vinovat pe nimeni, dar în sufletele persoanelor care au îngăduit acea criminală zdreanță trebuie să se fi mișcat, în ceasul ultim, ceva care însemna că recunosc o greșeală și că simt o părere de rău!

Și, cu câteva săptămâni înainte de arborarea steagului roșu în București, nu s-au văzut adunându-se funcționarii de la Căile Ferate în congres, cu deplina îngăduință a autorităților și trimețând și o telegramă d-rului Rakovski? Ei bine, am rămas uimit și m-am întreat: Aici am ajuns? Aceasta mai este Țara românească, ca să se poată aduna funcționarii de la Căile Ferate și să manifesteze în public cele mai periculoase revendicări sociale?

Te miri că nu s-a ridicat de-asupra clădirii și steagul roșu și nu m-aș mira dacă telegrama ar fi fost trimisă d-rului Rakovski, și dacă d-rul Rakovski ar fi primit-o ca să afle că aici în țară nu sânt numai oameni care țin la el și spun de ce, dar sânt și persoane care nu pot să spună de ce, și cu toate acestea țin la el.

Și, răsfoind Calendarul acesta al Muncii, am mai găsit un lucru, și cu aceasta închei. Un calendar cum sânt toate calendarele de propagandă. Este și o cronică de ce s-a întâmplat mai însemnat în România pentru social-democrație. Se spun o mulțime de lucruri foarte interesante; este și unul pe care-l știm cu toții, dar, fiind și el foarte interesant, e bine să-l amintesc aici. Se spune, de exemplu, că d. C. Dobrogeanu-Gherea, cunoscutul scriitor, care însă acest cunoscut scriitor este un ireductibil socialist, se spune că d. Dobrogeanu-Gherea a fost decorat de către ministrul de Instrucție. Negreșit, d-sa a decorat pe scriitorul Gherea, dar în tot cazul este neprevăzător un ministru care, atunci când decorează pe cineva, nu se gândește că i se va trimite decorația înapoi. Nu știu ce sentimente va fi avut ministrul de Instrucție când a trimis decorația, dar când a primit-o înapoi eu nu aș fi voit să mă găsesc în situația lui. Imediat această notiță este prinsă și însemnată: „D. Dobrogeanu-Gherea trimete înapoi decorația pe care i-a dat-o ministrul de Instrucție“.

Și puțin după aceasta gălesc următoarea notiță pe care nu o explic, sânt lucruri care au nevoie de o explicație, sânt altele care nu au nevoie de nici un răspuns. Vedeți, am căutat în Cameră să nu mă exprim niciodată în așa mod

Încât să jignesc pe colegii mei, căci mi se pare că, atâta timp cât va dura Camera, în afară de deosebirile de partid, sântem colegi care încearcă, fiecare cum crede de cuviință, să fie de folos țării în aceste deliberații. Prin urmare, nu judec și este de prisos să judec, și este și necolegial să judec. Iată ce zice: „Pentru Rakovski, pentru muncitorii brutalizati, se ridică toate elementele democratice cinstite din țară...”⁴ Spre a ținea o anumită întrunire, pe care o știți și d-voastră unde s-a ținut, cum s-a desfășurat și ce persoane au vorbit. Va să zică „toate elementele democratice și cinstite din țară” s-au ridicat pentru Rakovski. Ca mulțămită, se ia la cunoștință și se însemnează în „Calendarul Muncii” această solidarizare a unor elemente din burghezie, din cea mai burgheză burghezie a noastră în toate privințele, solidarizarea aceasta cu eroul steagului roșu...

D-lor, votați legea, nimeni nu vă va împiedeca. O să fie ura și mai mare după aceasta, dar nu o să aibă cel puțin de ce să vă urască, căci legea în sine este așa de inofensivă, încât vă alegeți numai cu o ură ca aceasta. Dar dacă, pe lângă această lege, dată cu toată generozitatea unor oameni care vor să vă dușmănească și mai mult fără nici un motiv, dacă nu veți mai avea, nu numai bunăvoința, bunăvoința este pe toate cărările, dar și hotărârea și puterea de muncă ce trebuie pentru a începe o politică economică și culturală îndrăzneată și continuă pentru ridicarea din sărăcia trupului, și mai ales din îngrozitoarea sărăcie a minții, clasele muncitoare din orașele noastre, atunci veți avea, în locul răului București de astăzi, peste trecere de câțiva ani de zile, un București și mai rău, care va crea orașe de același fel în care să predomine ura și setea de răzbunare socialistă, și satele nu vor întârzia să prindă, în locul sentimentelor lor de revoltă instinctivă de odinioară, sentimente noi, ieșite dintr-o concepție politica dușmană și ființii statului nostru și ființii neamului nostru.⁵ (*Aplauze.*)

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege care „reglementa dreptul de asociațiune al funcționarilor, meseriașilor, muncitorilor Statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice”, adus în Adunare de ministrul Comerțului M.G. Orleanu. Raportor era G. Mârzescu.

La începutul ședinței, N.I. ceruse să-și dezvolte interpelarea despre agitațiile evreiești; avea s-o amâne din cauza atentatului comis asupra primului ministru I. Brătianu. V. nota urm.

2. Atentatul împotriva primului ministru l-a comis un ceferist, Gh. Stoenescu Jelea, din cercurile de expresie anarhistă agitate de Cristian Rakovski.
3. Dr. Cristian Rakovski (1873-1941), adevărat „revoluționar de profesie”, cum îi plăcea lui Lenin să-i definească pe asemenea indivizi, a lăsat o operă edificatoare pentru intențiile sale și ale acoliților din jur. Iată câteva titluri: *Sindicatele muncitorești. Rolul și istoria lor*, Constanța, 1906; *Jos corporațiile!* Buc., Cercul de editură socialistă, 1907; *Din regimul arbitrariului și lașității*, Buc., 1909; *La Roumanie des boyards*, Paris, 1909; *Jos legea meseriilor! Ce nu vrem și ce vrem*, Buc., 1912; *Social democrația și politica noastră externă*, Buc., 1913; *Pentru votul universal. Exproprierea totală. Republica democratică*, Buc., 1914; *Republica federativă balcanică*, Buc., 1915; *Roumanie et Bessarabie, à la République Socialiste Autonome de Moldavie, à l'occasion du 7-e anniversaire de l'invasion de la Bessarabie*, Paris, 1925. Despre el: Francis Conte, *Rakovski (1873-1941)*, 2 vol. Lille/Paris; *Scieri social politice (1900-1916)*, ed. I. Iacoș, Buc., 1977.
4. Discursul lui N.I. este reținut în *Dezbaterile parlamentare* doar până aici.
5. Proiectul a fost votat în unanimitate, cu 60 de voturi.

XXVII

ÎN CHESTIA MANIFESTAȚIILOR STUDENȚEȘTI

(17 decembrie 1909)

Domnilor deputați,

Nu m-aș fi amestecat în această chestie¹, pe care am cunoscut-o numai prin jurnalele de ieri și de azi dimineață, dacă nu ar fi intervenit două lucruri, dacă nu ar fi încă de multă vreme anunțată o interpelare a mea în ceea ce privește coruperea spiritului public din această țară de gazeta „Adevărul“, ai carei redactori, în bună parte, și tocmai partea aceasta este partea hotărâtoare, sânt evrei neînpământenii...

D. M. Ferechide, ministru de Interne: D-le Iorga, ați convenit să dezvoltăți interpelarea pe vineri.

D. N. Iorga: Voi reveni și vineri asupra ei. Dar se poate spune destul și azi despre dânsa. Va să zică, d-lor, dacă nu ar fi fost anunțată această interpelare care s-a zăbovit și d. președinte interimar al Consiliului îmi spune că mâne voi avea răgaz să vorbesc pe larg de această mișcare evreiască.

Prin urmare, voi avea onoarea să satisfac pe toată lumea curioasă de a le cunoaște, și pe d. Fleva², cu privire la agitațiile evreiești, periculoase statului român și corupătoare pentru spiritul public din această țară, pe care le face înainte de toate o gazetă care a avut ieri și alaltăieri oarecare neplăceri, de care, dacă ar fi fost după voia mea, ar fi fost cruțată.

Pentru că această gazetă merită ceva cu mult mai serios decât tumulturi studențești supt ferestrele sale. Și gazeta aceasta e nerecunoscătoare, e foarte nerecunoscătoare față de un guvern care de zece zile tolerează pe acei redactori străini care au îndemnat la asasinat (*aplauze prelungite, strigăte de bravo*), precum societatea noastră tolerează de mai mulți ani de zile, de foarte mulți ani de zile zguduirea bazelor pe care se găsește țara de către acești străini, neînpământenii, de o nerușinare pe care au dus-o până în această Cameră. Fiindcă vorbesc supt ochii necuviincioși care privesc dintr-o tribună în care n-ar trebui să se găsească decât numai ziariști români. Precum tolerează, zic, de mai multă vreme pângărirea instituțiilor noastre, terfelirea tuturor sentimentelor noastre și insultarea tuturor oamenilor cinstiți din această țară de către evreii neîmpământenii de la „Adevărul“. Prin urmare, dacă studenții ar fi venit la mine să mă întrebe, n-au venit și nici nu erau datori să mă întrebe, dacă ar fi venit, știam ce să li răspund; li-aș fi răspuns: Lăsați-i în seama altora.

Căci cred că, măcar acum, după ce ați primit în față cele ce vi s-au spus de către d. Fleva, veți da d-voastră sancțiunea morală trebuitoare față de turburătorii ordinii morale din această țară. Studenții n-au venit; nici de data aceasta n-au venit să mă întrebe ce trebuie să facă, cum n-au venit nici altă dată. Eu nu sânt profesor de politică, eu sânt profesor de istorie medievală și modernă. Este puțin lucru medieval în ceea ce se face la gazeta aceea, medieval în sensul cabalistic, vechi ebraic, dar e și ceva modern în ceea ce se face acolo. Este ceva extra-modern, extra-contemporan, peste morală, peste cuviință, peste dreptul oricărei nații de a trăi cum înțelege ea, de a se guverna cum înțelege ea pe pământul său. Studenții obișnuiesc să mă întrebe numai lucruri în legătură cu specialitatea mea, și nu mă întrebă lucruri care nu stau în legătură strânsă cu acea specialitate.

Când am intrat la Universitate, profesorii obișnuiau să aibă legături cu studenții și în alte chestii. De când însă sânt profesori tineri în Universitate, niciodată nu am avut cu niciunul dintre studenți alte legături decât acelea pe care trebuie să le aibă profesorii față de studenți. Oricine afirmă contrariul, își pângărește buzele spunând un neadevăr. Va să zică, studenții nu m-au întrebat. Odată făceau studenții raport persoanelor care îi răsplăteau pentru anume servicii. S-a dus vremea aceea. Noi avem o studențime idealistă, avem o studențime disciplinată, care nu se mișcă decât atunci când guvernul nu este în stare să garanteze ordinea morală.

Nici altă dată, nici acum, studenții nu m-au întrebat, deci. N-am fost acolo ca să întreb câți erau studenți și câți nu erau, și nu m-aș fi mirat dacă, în mulțimea ce a manifestat supt ferestrele „Adevărului“, s-ar fi găsit și persoane ce nu erau studenți din cauza sentimentului de indignare, sentiment ce poate să cuprindă societatea întreagă. Dar n-am fost acolo, nu știu câți erau studenți și nu știu dacă erau și persoane străine. N-am fost acolo ca să văd dacă pietrele care au spart geamurile palatului „Adevărului“ au plecat din afară sau dinăuntru (*aplauze*). Acesta este un lucru ce va trebui să fie lămurit. Nici nu mi-au cerut studenții părerea în această privință și nici nu li-am dat vreo indicație, căci n-am dreptul să dau nici o indicație. Este pur și simplu acțiunea studenților ca tineri, având toate drepturile politice, ca tineri care, în afară de Universitate, manifestează potrivit cu părerea lor (*aplauze*).

Va să zică, d-lor, sânt scos din cauză cu desăvârșire, în ceea ce privește mobilul care a îndemnat pe acei tineri să manifesteze supt ferestrele „Adevărului“.

Dar se pune o întrebare: De ce manifestații contra „Adevărului“? Căci și la Iași s-au ars numere ale acestui ziar, plătite sau neplătite, nu știu, cum nu știu ce pagubă a adus acest lucru acționarilor acestui ziar (*mare ilaritate*), dar

știu că s-au ars numere ale acestei gazete și la Iași, și sânt sigur că, dacă ar exista universități și în alte orașe, s-ar arde și acolo. Mai sânt sigur că, dacă românii din Ungaria l-ar avea la îndămână, ziarul „Adevărul“ ar fi avut aceeași soartă care a avut-o aici.

Din cauza atacurilor la adresa mea? Nu. Sânt câțiva ani de când sânt atacat de acest ziar și studenții n-au mers la „Adevărul“ ca să ceară socoteala. Și, cum zicea d. Fleva, articolul de care vorbea este o reproducere, cu sosul particular iudaic, sosul acela puțin cam otrăvicios, dar este reproducerea unui articol al meu. Evreul nu se mulțamește cu foarte mult în unele cazuri, în alte cazuri se mulțamește cu puțin, și în acest caz s-a mulțămit cu foarte puțin.

Acum vreo opt ani scriam, fără să fi fost înscris în clubul d-lui Carp, la „Epoca“ și aveam toată libertatea de a scrie ceea ce voiam; d. Carp s-a supărat odată, dar așa era învoiala, încât eu am scris mai departe ce credeam eu și nu a avut nimeni dreptul să-mi spună: Nu vei scrie mai departe. Prin urmare, eram colaborator benevol, fără legături de partid cu acel ziar. Pe atunci nu va zice nimeni că mă ocupam de politică; tratam chestiunile ca scriitor, ca istoric, și era în mine un avânt de simpatie umană, de milă pentru nenorociți, pe care experiența, asprimea, nedreptatea vieții, pe care ticăloșia celorla de care îmi fusese milă un moment, mi-au distrus-o. Îmi pare foarte rău, plâng partea aceasta bună din sufletul meu pe care nedreptatea lumii a sfărâmat-o.

Și atunci m-am gândit și la situația evreilor din România. Nu este o situație pe care oricine dintre noi să o ia; dar nu sântem vinovați, nu i-am chemat și pot oricând să plece, și sânt așa cum pot să fie la noi, unde o singură națiune, supt toate raporturile, are dreptul de a exista. Și atunci îmi permiteam chiar o iluzie pe care acum nu mi-o mai permit, atunci îmi permiteam un sentiment pe care mi-l interzic astăzi. Credeam că se poate găsi o categorie de evrei, o categorie, nu persoane izolate, care să poată fi, dacă nu utilă vieții noastre cel puțin inofensivă, în masă ceva mai mare, în mijlocul vieții noastre naționale. De atunci au venit însă intervențiuni de la America, gazete particulare cu caracter național evreiesc întemeiate aici, pentru a ne strânge de gât când era nevoie. Ne-au strâns de gât îndată după căderea lui Cuza; nu s-au pus întâi mâinile în gât după război, când iarăși situația noastră era nesigură. Al treilea iarăși ni-au pus mâna în gât când a venit criza financiară; a patra oară atunci s-au încercat a ni pune mâna în gât când a venit criza socială. Aceasta este deci a patra tentativă de asasinat care se face împotriva noastră ca națiune dominantă, de către acei care îmbracă formele cele mai vulpine ca să-și arate dorința de a fi bunii noștri frați.

Ei bine, d-lor, această experiență poate convinge pe cel mai incorigibil sentimentalist, pe cel mai perfect umanitar că anumite lucruri nu se pot îngădui. Prin urmare, d-lor, vedeți, articolul nu mă supără. L-am cetit cum ar ceti cineva o veche scrisoare, pe care ar descoperi-o într-un fund de saltar, și ar zice cetind-o: Ce mare naiv eram eu!

În sufletul meu era o milă pe care nu trebuia să o am, era o iluzie pe care nu trebuie să o păstrez și pe care mi-o interzic. Și te uiți zâmbind înduioșat la foaia de hârtie pe care ai găsit-o! Prin urmare, aice nu este contrazicere și între persoanele care se contrazic nu sânt eu. Și între altele, la noi, persoanele care se contrazic, se contrazic din două motive: sau din ambiție politică fără margini, pe care n-am avut-o niciodată, sau din sentimente care sânt cu mult mai josnice, din motive care sânt cu mult inferioare unei ambiții politice. Prin urmare, nu există una, nu există nici cealaltă; de ce m-aș fi contrazis? Este o tragere de experiență din realitatea pe care am văzut-o desfășurându-se.

Cu aceasta închei partea mea personală în incidentul cu geamurile sparte, de dinăuntru sau de din afară, pentru motive de ură generală împotriva „Adevărului“.

D. Fleva a scăpat din vedere celelalte manifestări, care au fost ilegale și care cât pe aci erau să degenereze într-o mare bătaie. Și ar fi bine ca dumnealui, apărător al libertăților publice în orice împrejurări, și prin urmare și împotriva sindicaliştilor, ori de câte ori sindicalişti vor face scandal, cu aceeași energie, cu aceeași elocvență, cu același respect al legilor (*mare ilaritate, aplauze*), să ceară guvernului să intervie.

Desigur că d-sa n-a observat când era steagul roșu la „România Muncitoare“, căci d-sa ar fi simțit aceeași indignare pe care am simțit-o și eu și ar fi cerut ministrului de Interne, care a fost răsplătit cu un glonte pentru bunătatea sa, i-ar fi cerut să dea în noroi zdreanța. (*Aplauze prelungite.*)

Da, d-lor, va să zică, e o ură generală, afară de câțiva sindicalişti, îndreptată împotriva „Adevărului“. Ce reprezintă „Adevărul?“ Un talent mare? O grupare de talente, o autoritate, un ideal? Ce reprezintă?

Doamne, d-lor, reprezintă foarte multe lucruri. „Adevărul“ reprezintă tendința evreilor de a se organiza național și de a căuta Sionul. Sânt multe drumuri care duc la Roma, se pare că sânt prea multe drumurile care merg la Sion și fiind atâtea drumurile care duc la Ierusalim, se face cu greu alegerea; și uite că tot aici sânt naționalişti evrei, societățile lor particulare, congresele școlare evreiești, în țara aceasta a tuturor îngăduinților. Și știți că învățătorii evrei, adunați în congres pentru a reprezintă ideia Sionului, au fost primiți cu muzica militară la Măcin și Brăila.

D-lor. „Adivorul“, am auzit de atâtea ori zicându-se astfel „Adevărului“, încât, din când în când, fără voie, rostesc acest nume cum se rostește de redacția și personalul de administrație al acestui ziar (*mare ilaritate, aplauze*), e zionist. Zionismul reprezentat de ziarul „Adevărul“ cultivă sentimentul național evreiesc, și-l cultivă împotriva noastră, îi dă un sens negativ, nu un sens pozitiv. Evreii nezioniști nu ne urăsc uneori, pe când evreii zioniști ne urăsc totdeauna și nu ne iartă niciodată pentru faptul că noi sântem unde sântem și că, neputând încăpea în toate laolaltă unii de alții, nu ne ducem noi la Sion, pentru a-i lăsa pe d-lor dincoace.

Va să zică „Adevărul“ reprezintă zionismul. Mai reprezintă tendința evreilor din țară de a avea în masa toate drepturile, de a alege și de a fi aleși, de a schimba situația corpului electoral și echilibrul dintre partide care, desigur, n-ar mai fi acel de astăzi dacă evreii ar putea să manifesteze simpatiile lor pentru unii sau pentru alții. Va să zică, reprezintă „Adevărul“ și tendința evreilor de a se introduce în masă în cetățenia română, așa cum sânt, fără să lepede nimic din apucăturile și din sufletele lor și totuși să între cu gloata în cetățenia română.

Va să zică, „Adevărul“ reprezintă până acum două lucruri care se cam exclud.

Dar la o inteligență mare și la o sentimentalitate mare, ca și la o corupție adâncă și la o nerușinare fără margini, lucrurile cele mai contrarii se pot concilia; mărimea în cazul întâi, micimea în cazul al doilea ajung a înlătura anume contraste.

Așadar, „Adevărul“ este „Monitoriul Oficial“ al zionismului în țara românească și, din punctul de vedere al drepturilor neapărate ale evreilor din România, este un fel de ziar național evreiesc, în țara românească și împotriva țării românești, cu drumul la Sion tăiat... (*Râsete.*)

În ordinea a treia, „Adevărul“, naționalist evreiesc în două feluri, este și socialist, adecă internaționalist. Mai este și a patra culoare a ziarului, prin care cred că pricinuieste o mulțime de dificultăți și neplăceri unor anumiți bărbați politici din România pe care îi apără.

Desigur că acești bărbați primesc cu cel mai adânc dezgust laudele pe care li le dă un ziar cu calitățile morale ale „Adevărului“. (*Aplauze.*)

Va să zică, patru chestii agită ziarul „Adevărul“; trebuie însă ca una din ele să fie mai vie ca celelalte. Cei care vin la „Dacia“ nu fac socialism, ci fac electoralism al partidelor politice, sentimentalism romantic și revoluționarism neîngăduit. Va să zică nu este socialismul chestiunea cea mai vie.

Socialismul, reprezentat prin oamenii culți, prin oamenii care, cel puțin în oarecare măsură știu ce fac, socialismul acela s-a isprăvit la noi.

Socialismul nu poate decât să se isprăvească, având baza pe care o avea, pe care o păstrează și acuma, răzimându-se pe o minoritate de români și o majoritate de străini. Prin urmare, socialismul nu este partea vie din acțiunea „Adevărului“. O fi zionismul? Am văzut multe feluri de evrei, afară de un fel, pe care aș dori să-l întâlnesc: Evreul cuviincios și recunoscător față de țara în care trăiește. Dar altfel i-am văzut, i-am văzut mergând în toate direcțiile. Am văzut pe unii mergând către o bancă de opoziție, pe alții către o bancă guvernamentală sau urcându-se și mai sus ca să capete anumite instrucții în cutare chestii. Dar pe tărâmul care duce la zionism nu. Zionismul este o iluzie; nu se poate să trăiască un jurnal numai pentru a reprezintă zionismul, o aspirație națională imposibilă. O fi floarea gândirii evreiești care râvnește în sus, dar rădăcinile puterii evreiești se găsesc, din nenorocirea noastră și din fericire pentru dânșii, se găsesc în pământul acesta al țării noastre.

Va să zică, două din rațiunile de a fi ale „Adevărului“ sânt înlăturate. O fi cea politică românească? Nu pot să fac injuria..., nu pot să fac această injurie unor partide politice, au unor persoane din partidele noastre politice, de a crede că partidele acestea au nevoie de sprijinul „Adevărului“, că între ele și „Adevărul“ poate să fie o legătură. Declar, nu am autorizație, dar îmi închipui că nimeni nu va contesta ceea ce spun, declar că este moralicește imposibil de admis că speranțele pe care le au evreii neîmpământeniți care redactează „Adevărul“, că anumiți bărbați politici privesc chestiunea evreiască altfel decât cum o privim cu toții: Ca o chestiune închisă supt raportul politic, prin revizuirea Constituției și deschisă numai supt raportul economic, potrivit cu drepturile noastre inalterabile și eterne asupra întregii noastre vieți, ar fi îndreptățite, că anumiți bărbați politici ar avea o altă concepție despre chestiunea evreiască și că, venind la putere acei bărbați, ar voi să dărâme anume ziduri chinezești.

Zidurile chinezești erau foarte bune și apărau, de ce? Apărau de barbaria tătarilor, nu de civilizația europeană. Și noi sântem încunjurați de barbari, barbari morali care ne amenință. Este în conștiința tuturor că, în loc să dărâmăm zidurile chinezești, trebuie să le ridicăm tot mai sus, nu despre partea civilizației, ci de spre partea barbariei.

Va să zică, se înlătură trei din chestiuni. Rămâne chestiunea a patra, drepturile evreilor, necesitatea de a fi introduși în masă în societatea românească, fără ca ei să fi făcut vreun sacrificiu din punctul de vedere al lor național.

Ei bine, d-lor, evreii au trei prese. Despre celelalte feluri de presă îmi voi permite să vorbesc mâne. Au o presă în străinătate, o presă evreiască aici în țară, o presă foarte îndrăzneță, voiam să cetesc azi ceva dintr-înșă, dar

d. ministru de Interne m-a asigurat că mâne voi avea prilej să dezvolt interpelarea mea, prin urmare partea aceasta o las pe mâne; va să zică, au o presă aici în țară, foarte îndrăzneată, care se dă drept evreiască, și au o a treia presă, reprezentată mai ales prin „Adevărul“.

D-lor, presa aceea din străinătate face zvon acolo, presa evreiască de aici mișcă masele evreiești contra noastră. Presa ceastălaltă, al carei cel mai strălucit reprezentant este „Adevărul“ are și o sucursală la Iași, care se cheamă cum nu ne interesează în momentul de față, va să zică, presa aceasta reprezintă același lucru. Cei din a treia categorie vor să aibă aerul că nu vorbesc din punctul de vedere evreiesc, ci toți sânt cetățeni buni. buni români, buni naționaliști, iubitori de țară, iubitori de neam, iubitori de libertăți publice și dacă iau parte la discuția unei chestii, o fac din cele mai nobile motive care pot aprinde inima omenească! Sânt spiritele cele mai luminate, sufletele cele mai bune, conștiințele cele mai clare din Țara românească!

Însă, dacă e vorba ca evreii să țină împotriva noastră un congres în România, cine e monitorul acestui congres? Desigur e „Adevărul“.

Dacă rezerviștii evrei trimet Camerei o petiție necuviincioasă și pe care o voi ceti-o mâne, căci e nemaiauzită această necuviință ca un deputat român să fie insultat în Camera românească și nu în faptele sale, dar în intențiile sale, printr-o petiție iscălită de niște militari care, chiar și fiind rezerviști, încă nu au dreptul să înainteze o astfel de petiție, cine o publică, o apără, o comentează? Desigur că „Adevărul“.

Dacă, altă dată, e vorba de agitație împotriva României în legătură cu societatea de emigrare evreiască „Ica“ și cu „Alianța Israelită“, pe cine prinzi asupra faptului, având legături și cu „Ica“ și cu „Alianța Israelită“? Desigur pe „Adevărul“.

Și iarăși e drept că guvernul are destule păcate și măcar de-ar fi numai acelea pe care le-am spus eu, și sânt încă destule, pe lângă câte le-au mai spus sincer, mai sincer decât mine, ceilalți oratori ai opoziției; guvernul are deci o mulțime de păcate.

Dar iată! „Adevărul“ le-a iertat pe toate. Pe unul nu-l iartă: Proiectul de lege care privește industria națională.

Îndată ce s-a zvonit de proiectul acela de lege care asigură elementul indigen în industrie, imediat toată nemulțămirea s-a concentrat la „Adevărul“; atunci s-a descoperit că ministrul de Interne a ținut în arendă nu știu ce moșie a Eforiei. Atunci au început, în cele mai nepermise necuviințe de limbagiu, cele mai grosolane acuzații la adresa ministrului de Interne.

Și tot atunci sindicalismul a prins mai multă viață. Curios lucru, să nu aibă sindicalismul acesta, cine știe, supt pământ, contact cu rădăcina așa de

puternică a revendicărilor evreiești din România? Crește sindicalismul, cresc și speranțele jidovești. În privința aceasta să-mi dați voie să cetesc câteva rânduri dintr-o imprudentă foaie evreiască, care se întitulează „România“ și care apare într-un oraș din provincie. Zice: „Partidul democrat, social-democrat, dar a greșit lăsând «social» la o parte, este perfect îndreptățit a se aștepta la sprijinul evreilor și găesc chiar natural ca o alianță între ei și acest partid să se încheie cât mai curând.“

Așa zice foaia „România“, care apare într-un oraș de provincie. Va să zică, pentru legea încurajării industriei naționale care asigură elementul indigen, pentru legea aceasta se aprinde entuziasmul moraliştilor și idealiştilor de la „Adevărul“.

Dacă se anunță aici în Cameră o interpelare care privește plănuierea de congrese evreiești, se aprinde iarăși „Adevărul“. Trecând toate marginile, împodobeste pe cel care vă vorbește cu fel de fel de calificative zoologice (*ilaritate*). Se poate întâmpla ca oamenii să aibă anumite asemănări cu animalele, dar în orice caz e mai bine să le aibă pe cele din afară decât pe cele dinăuntru. (*Aplauze, ilaritate*). Contra guvernului se aprinde „Adevărul“ când e vorba de protejarea elementului național în industrie, în contra umilei mele persoane se aprinde această gazetă când este vorba de o interpelare privitoare la agitațiile evreiești.

Ciudad! D-lor, toată lumea cumpără „Adevărul“. Sânt necesități inexorabile care îndreptățesc cumpărarea „Adevărului“ (*ilaritate*). Sânt impurități morale care au nevoie de „Adevărul“ (*aplauze, ilaritate*.) Prin urmare, este natural să cumpere toată lumea „Adevărul“, dar este natural ca pe urmă toată lumea să judece „Adevărul“. Și dacă toată lumea judecă „Adevărul“, se crează, ca răspuns stării de spirit înfățișate prin „Adevărul“, o stare de spirit în publicul nostru. Și atunci eu, care cunosc această stare de spirit, mi-am permis să întreb pe guvern: Dacă și după glonțul pe care prin mijlocul atentatorului l-a trimes starea de spirit creată de „Adevărul“ primului ministru, nu crede că această gazetă trebuie să fie tratată conform legilor, interzicându-se străinilor care se găesc în redacția lui dreptul de a îndruma politica românească a țării? (*Aplauze.*)

D-lor, din motive pe care nu sânt chemat a le aprecia, pe care nu-mi permit să le bănuiesc, nu mi s-a dat un răspuns până acum, cel mai bun răspuns ar fi fost să mi se fi spus că s-a și iscălit decretul privitor la trimeterea în străinătate, cu anumite misiuni, a străinilor care vor să aibă dreptul de a face politică la „Adevărul“ (*ilaritate*.) Nu mi s-a dat acest răspuns. Opinia publică, ea ca și mine, aștepta ca guvernul să dea acest răspuns. Și, d-lor, atunci când nu s-a dat acest răspuns, când pe de o parte era o campanie de

calomnii și insulte împotriva țării și a unor persoane care au dreptul măcar la respectul aceluia cu care vin în legătură zilnică și asupra cărora răspândesc binefaceri culturale, iar pe de altă parte guvernul rămâne indiferent, s-a întâmplat la noi, ca oriunde. Foarte frumos lucru acesta: Legalitatea; orice bărbat de stat o dorește, oricine își dă seama de ceea ce trebuie să fie viața unui stat, o recomandă. Vedeți însă, popoarele nu sânt totdeauna niște copii ascultători.

D-lor, viața noastră modernă, viața îngrădită de legi este relativ nouă. Viața îngrădită de legi a națiunilor celor mai mari din Europa durează de mult timp. Odată numai vi s-a întâmplat ca d-voastră să cetiți în ziarele din străinătate că în cutare capitală mondială, găsindu-se într-o situație ale carei consecințe guvernul nu voia sau nu putea să le tragă, lumea a făcut altfel decât ceea ce spunea legea? În America, spre care râvnesc dumnealor să se ducă, și ar fi bine să se ducă, dar nu mai râvnesc după ce se întorc, în America, după care râvnesc deci conlocuitorii noștri, știți că adesea se petrece un lucru odios. Dacă un negru intră în restaurant, îndată ce a intrat în restaurant, îl aruncă afară; dacă îndrăznește să opună rezistență, cele mai mari cruzimi se săvârșesc împotriva lui. Foarte ilegal! Dar unde e mijlocul de a schimba starea de spirit care este în America în această privință? Dar în Franța, ce nu s-a făcut de către studenți în veacul al XIX-lea pentru cauze drepte, foarte adeseori însă și pentru cauze nedrepte! Este vreun mijloc de a schimba starea aceasta de spirit în Franța? Dar, d-lor, iată un alt lucru care se petrece în Germania disciplinată: Supt ochii miei, când eram student, adevărat pe când stăteam la München fără să fac studii, studenții germani și studenți de alte naționalități au demonstrat pentru Lujo Brentano. Avea și el părerile lui în deosebite chestiuni, cum îmi îngăduiți să am și eu în țara mea, care este țara noastră a tuturor, și prin urmare este și țara mea. Un ziar l-a tratat cum nici într-o țară civilizată nu se tratează un profesor universitar, jignind sentimentele studenților universitari.

D. Teodorescu, care a fost de curând la München, o fi aflat și d-sa de cazul acesta. S-au dus studenții la redacție și au spus: „Dacă d-voastră nu retrageți ceea ce ați spus despre profesorul nostru, pe care avem motivele noastre, îndreptățite sau ba, de a-l iubi, atunci ne substituim noi profesorului nostru și cerem satisfacție“.

Gazeta, era în Germania, s-a grăbit a doua zi să revie asupra insultelor spuse la adresa lui Lujo Brentano. Și au dat cu aceasta unul din exemplele cele mai frumoase de solidaritate morală, ilegală, între studenți și profesorul lor.

Dacă s-ar fi știut la noi că, dând în judecată ziarul „Adevărul“, în această țară a tuturor iertărilor, ar fi condamnat... Dar toată lumea știe că mai toate delictele de presă la noi se absolvă de către jurați. Și nu numai atât, dar nici nu poți să ajungi să te judeci!

Vara trecută s-au ținut în orașelul unde petrec cea mai mare parte din timpul meu cursuri de vară pentru românii din toate părțile. După curs, ne duceam într-o grădină să ne răcorim puțin.

În grădina aceea a apărut într-o seară un individ într-o stare anormală și a început să strige: „Trăiască Briand! Trăiască d. Morțun!“ . Aceasta, firește, că nu-l angajează întru nimic pe d. Morțun. Punerea aceasta a d-lui Briand lângă d. Morțun este tot așa de puțin hotărâtoare pentru situația d-lui ministru de Lucrări Publice, ca și punerea d-sale alături de alte persoane care au făcut socialism. Fiindcă demonstrația continua, am intervenit pe lângă proprietarul localului să-l invite să iasă afară. A doua zi au apărut în toată presa evreiască, mărturisită și nemărturisită, articole din care reieșea că noi sântem cei mai cruzi barbari din câți se află, că prietenul meu Cuza, care nu era acolo de două zile, era totuși acolo, și că am bătut groaznic pe cetățean, că l-am aruncat pe stradă.

A doua zi el a făcut o reclamație și luni întregi am fost purtat pe la instanțele judecătorești. Și eram ofensați noi toți, preoți din Ardeal, oameni vrednici de respect, acuzați de a fi bătăuși! În zădar am cerut să fie judecat „Adevărul“. Nici până acum n-am putut da ochii cu persoana responsabilă de cele tipărite. Numai Dumnezeu poate ști de ce! Nu se face o citație în regulă, un act zăbovește până când te prinde dezgustul... Ei bine, gândiți că au făcut studenții noștri ceea ce au făcut studenții de la München? Nu, și iată de ce: D-lor, se cere reparație oamenilor care au onoare, iar nu celor care se ascund în dosul ușilor închise.

Va să zică, pe de o parte, o gazetă insultă simpatiile firești ale studenților, ale „bandiților“, cum îi numește d-l Fleva. Ea săvârșește lucruri de acestea. Ce pot să fac împotriva ei?

Calea judecătorească este aproape închisă. Calea onoarei încă mai închisă decât cealaltă. Insultă în dreapta și în stânga, provoacă, ațâță? Să ne adresăm guvernului? Nu am părerea guvernului, căci nu mi-a răspuns. Și atunci să ne mirăm că un ziar ca acesta întâmpină revolta întregii opinii a unei țări împotriva unei campanii perpetue de denigrare a tuturor instituțiilor (*aplauze*), de înjosire a tuturor persoanelor care au rol conducător în politică sau cultură (*aplauze*), de ofensare a tuturor sentimentelor pe care un străin nu trebuie să-și permită să le ofenseze. În țara în care este găzduit sau tolerat? (*Aplauze.*)³

NOTE

1. N.I. făcuse o intervenție pe marginea interpelării lui N. Fleva, „ca asociat la ea”, cum observase B.M. Missir, președintele de ședință al Adunării.
2. N. Fleva spusese că „studenții n-au făcut bine să manifeste pentru profesorii lor în modul cum au făcut-o. Dacă aș fi fost eu profesorul lor, i-aș fi sfătuit să-mi facă mai bine manifestațiune acasă la mine”. N.I., direct vizat, i-a replicat: „Nu am domiciliul aici”. Și Fleva a continuat: „Oricum, aș fi recomandat studenților să nu debuteze în viața publică prin călcarea legilor”. N.I. a explicat: „Dacă m-ar fi întrebat”. Apoi N. Fleva a citat, din foaia „Viitorul”, un comentariu la un articol din „Adevărul” împotriva lui N.I. Ca urmare, „studențimea a fost scoasă din răbdări de atitudinea pe care această presă o are față de profesorii ei”.
3. M. Ferechide, interimar de 48 de ore la conducerea ministerului de Interne, declară că „la fel ca orice lucrare omenească și măsurile împotriva „Adevărului” cer cugetare și studiu”. Nefiind cititor al „Adevărului”, nu-i putea răspunde lui N.I.

XXVIII

ÎN CHESTIA AGITAȚIILOR EVREIEȘTI

(18 decembrie 1909)

Domnule Președinte,

D. ministru de Interne și ad-interim președinte al Consiliului nefiind de față, nu pot dezvolta interpelarea mea astăzi; prin urmare, vă rog să binevoiți să păstrați la ordinea zilei această interpelare până când d. ministru de Interne și președinte al Consiliului ad-interim va putea veni ca să asculte interpelarea.

D. Președinte: D-le Iorga, vă fac cunoscut că mâine este ultima ședință înainte de Sărbători și, urmând a se lua vacanță, iar interpelarea d-voastră fiind îndestul de serioasă ca să nu poată fi fixată în această ultimă zi, v-aș ruga să binevoiți să consimiți să fie amânată pentru după Sărbători, când se va fixa la ordinea zilei în prima ședință.

D. N. Iorga: D-le Președinte, eu, din contră, aș dori ca această interpelare să o dezvolt înainte de Sărbători, așa că aș prefera să o dezvolt chiar mâine. Deocamdată, am onoare a vă ruga să binevoiți a-mi da voie să fac o comunicare.

D. Președinte: Aveți cuvântul.

D. Iorga: Onorată Cameră, în legătură cu mișcarea trădătoare față de țară de care am vorbit în ședința de ieri, pot să vă comunic un act care emană de aici din București, printr-o anume oficină care nu e românească. Iscălitura este a Uniunii sindicatelor române, dar oficina o cunoașteți foarte bine și d. ministru de Justiție ar putea să facă și cercetări în această privință. De la oficina aceasta străină, de unde se răspândesc în toată lumea cele mai ticăloase calomnii și insulte la adresa României și a nației noastre, este adresată către lucrătorii din Franța următoarea notă, următoarea plângere, care mi se comunică în copie, arătându-se și la ce persoană se găsește un exemplar din originalul tipărit. Vă rog să binevoiți a o asculta și să vedeți câtă dreptate am să aduc, în chipul cel mai lămurit și cel mai crud, încriminări în chestiunea agitațiilor evreiești trădătoare care se fac în România.

D-lor, d-voastră știți că în ziarul „Adevărul“ s-a tipărit acum câțeva vreme știrea aceea, manifest falsă, prin care se spunea că guvernul are intenția de a suprima pe doctorul Rakovski, de a-l asasina, și a apărut un text de

telegramă în care era pe jumătate asasinat acest conducător al socialiștilor. În același timp când „Adevărul“ făcea pe guvern să asasineze pe doctorul Rakovski, se pare că și „Adevărul“ avea nevoie de un motiv pentru campaniile sale (*ilaritate*), în același timp se trimete către lucrătorii din Franța următoarea plângere, o traduc din franțuzește, dar forma franceză o voi da d-lui ministru de Justiție:

„CĂTRE MUNCITORII DIN FRANȚA

Un nou asasinat se pregătește. Guvernul român, care a făcut să se asasineze unsprezece mii de țărani în 1907, care a expulzat ilegal și a maltratat sălbatec mai mult de opt sute de supuși români, între care viteazul militant d-rul Rakovski, este pe cale să pregătească cea mai monstruoasă crimă pe care istoria a cunoscut-o vreodată (*le plus monstrueux crime que l'histoire ait jamais connu*). D-rul Rakovski a încercat acum câteva zile să se întoarcă în țara sa pentru a recâștiga drepturile sale de cetățean român. A fost arestat la hotar.

La această știre ministrul de Interne al guvernului român s-a exprimat astfel: „Nu vreau să știu nici de judecată, nici de justiție, nici de magistratură, nici de lege; Rakovski trebuie să părăsească imediat țara și dacă autoritățile ungurești nu vor să-l primească, vom găsi de sigur mijlocul de a scăpa de el prin jandarmi“.

Însă noi aflăm că Ungaria a refuzat să primească pe d-rul Rakovski. Aceasta însemnează împușcarea sigură (*c'est la fusillade certaine*).

La trei ceasuri din noaptea a fost trezit, legat (*garotté*) și dus pe jos, nu se știe spre ce loc de măcel (*on ne sait vers quel charnier*), de 40 de jandarmi“.

D-lor, chiar exagerația aceasta vădește însăși caracteristica rasei semite (*ilaritate*). Căci dacă un român ar fi denunțat aceasta, ar fi denunțat-o, fără îndoială, în alți termeni. Acei care au scris vedeau lucrurile cu mult mai aproape între ele decât cum le vedem noi.

„Muncitori din Franța, proletariatul român se adresează vouă, muncitori francezi, ca să împiedecați prin toate mijloacele ca istoria să nu înregistreze acest nou asasinat (*que l'histoire n'enregistre pas ce nouvel assassinat*).

S-a omorât Ferrer, lăsa-vom să fie împușcat Rakovski? (*laisserons-nous fusiller Rakovsky?*)

Uniunea Sindicatelor Române

5 novembre 1909“

Am spus că mișcarea sindicalistă și agitația evreiască pentru drepturi pleacă de la aceeași rădăcină și rădăcina aceasta hrănește două tulpine, însă duce cea mai multă sevă nu către tulpina sindicalistă, ci către tulpina evreiască. Și așa fiind, domnule ministru, voi avea ocaziunea să arăt d-lui președinte al Consiliului ad-interim de ce natură sânt agitațiile evreiești care se fac între rezerviști și alte clase ale populației evreiești împotriva siguranței României; voi arăta cu acte. Până ce d. Pherekyde va fi liber să audă lucrurile acestea și va putea răspunde în numele guvernului, vă rog să binevoiți a face cercetări cu privire la acest act trădător.

D. T. Stelian, ministru de Justiție: Domnule deputat Iorga, de unde aveți acest act?

D. N. Iorga: Este copia unui manifest al cărui original se află la d. Minculescu, avocat al Casei Bisericii.

D. T. Stelian, ministru de Justiție: Vă mulțămesc și voi face cercetări.

D. G. Mârzescu: Actul e cunoscut de mai nainte, d-le ministru; mai mulți studenți din Paris au comunicat lucrurile acestea. D. deputat Pop vă poate da și alte lămuriri în această privință.

D. T. Stelian, ministru de Justiție: Se vor face cercetări.

D. N. Iorga: Adaug, domnule ministru, că am firele acestei mișcări. Circulă în străinătate în momentul de față o carte calomnioasă pentru români, din care mai multe persoane își trag argumente prin anumite reviste; citează „Monitorul Oficial“ și gazete de la noi, deși în viața lor n-or fi văzut publicație românească. Toate calomniile pleacă însă de la oficina din București și se răspândesc în toată Europa. Când voi dezvolta interpelarea mea, voi arăta toate acestea.

D. Președinte: Nu anunțați o interpelare? E o simplă comunicare ce o faceți guvernului și nu mai e nevoie să intervin să fac o nouă comunicare guvernului?

D. N. Iorga: Nu, aceasta nu e o interpelare; e o simplă comunicare.

D. T. Stelian, ministru de Justiție: Mi s-a făcut o simplă comunicare. Sigur pe d. Iorga că voi face cercetări.¹

NOTE

1. A doua zi, la 19 decembrie 1909, N.I. a făcut o intervenție, astfel: „Domnule președinte, față de prigonirile ce se încep împotriva Prea Sfinției Sale episcopului de Roman, apărător al

drepturilor episcopatului de Roman și al tradițiilor noastre bisericești, am onoarea (*zgomot, strigăte, tumult*). Domnule președinte, vă rog a interveni pentru ca să fiu auzit... – *O voce*: Nu, nu, menajați-vă prestigiul, domnule Iorga! – *N. Iorga*: Domnule președinte, dumneavoastră îmi veți garanta liniștea trebuitoare pentru ca să pot anunța interpelarea mea. Am onoarea a întreba pe domnul ministru al Instrucțiuni (*tumult*), până se va sfârși zgomotul.

Vede domnia sa caracterul odios al acestor persecuții? Își dă seama de lovitura ce se dă prin aceasta bisericii românești și crede domnia sa că această biserică este azi așa de inutilă încât să poată fi jertfită unor idei greșite și unor pasiuni neîmpăcate?

XXIX

MODIFICAREA LEGII CÂRCIUMILOR

(5 februar 1910)

Onorata Cameră poate să fie asigurată că n-am intenția să prefac discuția asupra acestei legi¹ de revenire într-o conferință cu spirit larg sau într-o discuție științifică de pretenții înalte. Nu o să introduc nici lirismul de care este capabil un podgorean care vorbește de interesele sale, căci nu sânt podgorean; nu voi vorbi despre influența culturii viței asupra civilizației la români, fiindcă, fiind istoric, nu-mi este îngăduit să vorbesc despre astfel de lucruri; nu voi vorbi de puțința înlocuirii vinului de către țărani cu eter și cu cocaină, pentru că știu că nu se poate: prin urmare, fie-mi îngăduit să nu vorbesc nici de acest punct din punctele aduse în discuție înaintea mea. Și iarăși, d-lor, îmi veți îngădui să nu dau definiția alcoolurilor superioare, tocmai pentru că, studiile mele de liceu fiind mai apropiate decât ale persoanelor care m-au precedat la această tribună, știu ce sânt alcoolurile superioare, și prin urmare n-aș putea să mai dau o definiție foarte interesantă, dar care ar fi, și aceea, cu desăvârșire neadevărată.

Ci, d-lor, în foarte puține cuvinte voi căuta să exprim punctul meu de vedere cu privire la această frântură de lege pe care o prezintă d. ministru de Finanțe.

D-lor, să-mi dați voie întâi să arăt marea mea bucurie că se găsește un ministru care revine asupra legii sale. Și vă puteți închipui ce mare mulțămire aș avea dacă d. ministru al Instrucțiunii și Cultelor ar reveni asupra legii sinodale.

D. Sp. C. Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu revin!

D. N. Iorga: Căci nimic nu ar fi mai frumos decât dacă un domn ministru, în urma explicațiilor date de pretutindenii, în urma declarațiilor Sinodului întreg și a propriilor sale declarații, ar reveni asupra unei legi care nu este bună. D. ministru de Finanțe, d-lor, revine astăzi asupra unei părți a legii d-sale și nu poate fi nimic mai frumos decât ca un ministru să revină asupra unei părți a legii sale, pentru că așa cere națiunea. Națiunea, o parte din națiune, nu știu câtă parte, nu știu câte clase din această națiune, foarte interesante și foarte influente, a cerut cu glas tare venirea la această Canossă mică a d-lui ministru de Finanțe. Și d. ministru de Finanțe are aparența că a ascultat de glasul națiunii. Un ministru liberal, un ministru democratic, în vremuri de liberalism și democrație face, fără îndoială, foarte bine când ascultă glasul națiunii care se ridică din adâncuri, cerând cârciume (*ilaritate*.)

Fără îndoială, un sacrificiu al propriilor sale idei, un sacrificiu al individualității sale, față de o cerință atât de legitimă și de o ordine atât de înaltă și a carei îndeplinire aduce un folos atât de mare națiunii, n-ar putea fi salutăată decât cu bucurie.

D-lor, așa ar fi dacă d. ministru ar reveni asupra legii d-sale fiindcă s-ar fi convins că legea nu e bună și dacă ar fi fost îndemnat să revină asupra legii d-sale prin glasul națiunii. Dar lucrul nu este așa.

Când d. ministru, acum doi ani de zile, a prezentat legea care, în parte din efectele ei, se anulează prin fragmentul de lege care se prezintă astăzi, d. ministru nu avea în gând să combată alcoolismul.

Când am spus de aici, de la tribună, că nu poate fi vorba de un alcoolism asemănător cu acel din Suedia de odinioară², d. ministru a aprobat. Așa era. D-sa nu s-a gândit să lovească înainte de toate consumația alcoolului supt cutare sau cutare formă. Era după răscoale și fiecare căuta de unde s-a aprins focul și ce s-ar putea face ca să nu se mai aprindă vreodată și s-a zis că în lumea aceea care a prădat conacurile au fost multe persoane într-o situație anormală, în acea stare în care clasele superioare au cel mult o poftă deosebită de fapte care sânt tot atât de proaste pe cât de proaste sânt vorbele pe care clasele superioare, supt influența unui prisos de băutură, pot să le spună. Prin urmare, au fost bețivi printre răsculați, și trebuie să fie bețivi mulți la sate, și trebuie să împiedecăm acest contingent al răscoalelor viitoare, să ne ferească Dumnezeu de ele, care ar putea să iasă din beție. Și a fost și o intenție nobilă a d-lui ministru de Finanțe: Intenția aceasta de a mai ușura puțin pe săteni, nu de cârciume, ci de cârciumari.

D. E. Costinescu, ministrul Finanțelor: Da, așa a fost.

D. Iorga: Fiindcă doar cârciumarul nu era numai un cârciumar; cârciumarul era multe și de toate: Cârciumarul era cel ce împrumuta cu dobândă grasă, cârciumarul era un fel de proprietar mijlociu, fără situația legală și fără îndatoririle firești ale unui proprietar mijlociu, cârciumarul era un agent politic la sate, când al unui partid, când al celuiilalt, și cârciumarul mai îndeplinea pe lângă aceasta un număr de funcțiuni de natură „neetică“, fiindcă s-a întrebuintat cuvântul „etic“ în loc de „moral“, zic și eu, „neetic“ în loc de „imoral“. A zis cineva că ele, cârciumele, erau și un fel de club, un fel de club de multe ori de ambele sexe și clubul acesta...

O voce: Club naționalist.

D. N. Iorga: Mi se pare că un domn, fără să facă parte din Cameră, și-a permis să întreprună. Dacă aceasta s-ar înnoi, mă voi adresa d-lui președinte.

O voce: Poliția o poate face numai biroul și d. președinte.

D. N. Iorga: Tocmai m-am adresat d-lui președinte.

Altă voce: Și Adunarea are dreptul acesta.

D. Președinte: N-am auzit pe nimeni care să fi întrerupt fără a fi deputat.

D. N. Iorga: D-lor, prin urmare, cârciumarul îndeplinea toate aceste funcțiuni în sat și d. ministru se gândia să aibă cârciumari care să fie numai cârciumari; nu-i așa, d-le ministru?

D. E. Costinescu, ministrul Finanțelor: Ba da! (*Ilaritate.*)

D. N. Iorga: Prin urmare, până aici sântem în cea mai deplină înțelegere. Și am făcut atunci oficiul de lăudător benevol și nerăsplătit sub nici un raport și în nici un fel al legii d-v. de acum doi ani de zile...

D. E. Costinescu, ministrul Finanțelor: Să vedem de aici înainte (*ilaritate.*)

D. N. Iorga: Să vedem de acum înainte. O să trebuiască să constat cu părere de rău că dacă dv. voiăți să nu mai aveți a face cu cârciumarii aceștia de la sate, menajați cârciumarii de la orașe în vederea unui scop pe care nu-mi permit a-l numi electoral. Știți însă cât de bine au servit cârciumarii partidului de la guvern în toate alegerile din urmă, așa încât, dacă i-ați menajat, ați muncit degeaba. Dacă dv. ați avut în vedere să menajați pe cei din orașele din Moldova, pe cârciumarii evrei, prin agitația evreiască din momentul de față vedeți cât vă sânt de recunoscători pentru acest fapt că legea nu i-a atins și pe dânșii.

D-lor, când d. ministru de Finanțe a lovit în cârciumari, fără îndoială că și-a închipuit că ei, cârciumarii, o să se supere, cei de la țară, cei desființați, cei sacrificați, jertfiți împotriva înseși ideii către care tinde în dezvoltarea ei o societate întreagă sau împotriva principiilor înseși care se află la baza oricărei societăți omenești. Vi s-a făcut o crimă din aceasta; v-ați căpătat dușmani. Dușmanii aceștia se zice că ar fi mers așa de departe încât ați primit amenințări personale atunci, ca și mai dăunăzi, și se poate spune că ați făcut, propunând acea lege, un act de eroism, întrucât îngăduie condițiile actuale când faci parte dintr-un partid politic să se facă acte de eroism.

Dar dv., care erați în măsură să faceți acest act de eroism față de cârciumari, ați uitat că mai sânt și alții afară de cârciumari.

Cârciumarii nu prea vin, cârciumarii în adevăratul și brutalul înțeles al cuvântului, cârciumarii nu prea vin în Cameră. Nu s-a auzit niciodată aici, în contra legii dv, un discurs de cârciumar. Dar mai sânt și alte persoane interesate în această chestiune a cârciumarilor. Mai sânt podgorenii. Podgorenii sânt reprezentați bine, d-le ministru. Ei au vorbit. S-au vărsat lacrimi aici cu privire la podgoreanul cel mic. O fi, de și nu prea vād pe podgoreanul cel mic care trăiește înainte de toate din micul lui câmp, pe care pune viță de vie și scoate vin și cu vinul acela face lucruri mari. Proletarul podgorean nu l-am prea văzut. Din contră, marele podgorean, în raza căruia

intră și pretinsul proletar podgorean, pe acela l-am văzut, și dv. l-ați văzut. Și dacă l-am văzut, eram în situație de a nu mă speria de el. Dv. erați într-o situație de aveți de ce să vă speriați. Și atunci ați făcut o concesiune podgorenismului, o nouă formă de politică materialistă, de politică îngustă de club, ați făcut o concesiune podgorenismului în interesul nu al dv. ci al partidului dv.

Acestea sânt fructele politice de partid, care nu se sprijină pe o clasă, ci caută să se sprijine pe toate și să se creadă că e datoare să menajeze toate interesele, și cele legitime, pentru că altfel vin alegerile și-și răzbună împotriva acelor care nu au menajat.

D-voastră ați căutat să menajați pe acești podgoreni, care țin discursuri frumoase și pot în anumite momente să vă pună pe d-voastră într-o situație neplăcută pe banca d-voastră de ministru.

Vedeți eroismul unui bărbat politic care face parte dintr-un partid și care atâta stă acolo cât cruță pe oricine, eroismul acesta e de scurtă durată; nu are aripile mari, începe să zboare eroismul acesta. Imediat însă ce apare înainte o umbră de podgorean, de cârciumar, atunci firește aripile cele mari cad și eroismul nu mai este așa cum l-ar dori toată lumea. Și atunci d-voastră ați venit cu legea d-voastră de azi.

Multe persoane se supără pe dânsa în sensul că de aici înainte sătenii vor cădea pradă alcoolismului. Alte persoane se bucură zicând: de acum înainte vinurile o să se vândă cu preț mai bun.

D-lor, nu numărul cârciumilor, mai presus de toate, a făcut pe țaran să bea, și mai ales numărul cârciumilor de la sate. Dar țaranii vin la orașe. Sânt orașe multe și, grație lui Mihai Sturdza de fericită memorie, sânt târguri multe, mai ales în Moldova și pe această Moldovă o am mai ales în vedere, și în această Moldovă cu târguri multe, nu știe cum să scape țaranul de târgurile unde îl așteaptă băutura.

Probabil că s-a mai redus numărul bețivilor în urma legii d-voastră: și eu cred că s-a mai redus. Dar ați putut, prin legea d-voastră, să împiedecați pe acel care face țuică și care nu are cui s-o vândă, ați putut să-l împiedecați s-o bea el cu familia lui? Aceasta, d-le ministru, n-ați putut-o împiedeca, precum n-ați putut să legați pe țaran în fiecare duminică și sărbătoare, să-l legați cu țaranca de piciorul patului, ca să nu se ducă să bea țuică la Ițic și Șloim, la această rasă de cârciumari, fiindcă s-a vorbit de rasă, foarte prețioasă în unele cazuri, și nu l-ați putut împiedeca să cadă în șanț, în loc să se întoarcă, un om cinstit și moral, acasă la dânsul.

D. E. Costinescu, ministru de Finanțe: În târgurile cele mici s-a aplicat legea. Numai în comunele urbane nu s-a aplicat.

D. N. Iorga: S-o fi aplicat în cele pe care le-ați văzut d-voastră, nu însă în târgurile pe care d-voastră nu le-ați văzut. Pot să aduc și lămuriri cu privire la târgurile pe care le-am văzut eu.

Stau la dispoziția d-voastră pentru a vă da toate lămuririle în privința chipului cum s-a aplicat legea în Moldova. În anumite târguri cu concursul celei mai ideale administrații pe care a avut-o țara românească vreodată.

Va să zică, d-lor, nici dorința d-voastră, nici legea d-lui ministru de Finanțe nu au avut rezultatele pe care d. ministru de Finanțe și toți oamenii de bine din această țară le-ar fi dorit și nici adausul acesta la lege nu are să aibă acel efect, altfel fericit, pe care-l așteaptă anumite persoane și înainte de toate podgorenii.

Nu va avea acest efect.

În legea cea veche se spunea că orice persoană poate deschide cârciumă oriunde-i va plăcea și acolo să-și vândă vinul, cu condiția să nu mai vândă altcineva decât vin.

Dar nenorocitul de țăran, pentru condițiile fiziologice ale alcătuirii sale, nenorocitul de țăran nu prea cere vin. Căci vinul, dacă e bun, e prea scump, iar dacă e ieftin, nu e bun; și apoi, d-lor, poți să-ți dai samă dacă vinul e bun sau nu? Nu e ca rachiul, care trece oricum.

Și, prin urmare, vedeți d-voastră, puteți să înscrieți în lege că oricine poate să-și deschidă șatră de vin, chiar după legea cea veche că oricine poate să-și așeze, cât e câmpul de mare, butoiu lângă butoiu și să vândă vin și numai vin și d-voastră nu-l opriți. Și totuși acest fel de tabere pentru băutura vinului nu le-am văzut nicăieri.

Așa încât, d-le ministru, din punctul de vedere al d-voastră n-ați izbutit, pentru că sânteți, d-le ministru de Finanțe, bărbat politic dintr-un partid liberal, național și democratic. Da, dar, care menajează toate interesele societății.

Aceasta e armonia socială, lucru foarte gingaș.

Numai vedeți că mai sânt și alte persoane care știu să cânte cu mult mai bine decât d-voastră din acest instrument care se numește armonie socială și, cât vă veți sili d-voastră să cântați mai bine, tot mai bine o să cânte persoanele cealalte.

În toamnă, când s-au anunțat câteva locuri libere de deputați și senatori în această Cameră, mi-am permis, nu așa de tare ca să audă stenografi, să recomand aceste locuri unui anume club de opoziție, și colegiile electorale au ținut samă de prevederile mele și le-au îndeplinit. Vedeți că armonia socială nu se lasă învinsă, nici de d-voastră, nici de alții ca d-voastră și oricâte efortări veți face, n-o să aveți preferința. Și câtă vreme vor umbla toate partidele să se razime pe toate clasele, să audă toate pretențiile, să facă toate concesiile, care va avea mai multă „culanță“, acela va apăsa mai mult.

D-voastră, care aparțineți altei generații, nu sânteți destul de „culant“, așa cum trebuie să fie cineva „culant“ într-o epocă mai modernă și, prin urmare, vi se întâmplă, cu toată bunăvoința, oarecare accidente. Eu nu mă sperii deloc de legea d-voastră, ci ea mă bucură. Ați mai făcut multe și veți face multe, dar cine le crede, să se ducă acasă și să vadă!

Și, acum, dați-mi voie a vă spune ceva mai vesel, după această parte a cuvântării care constată, funebru, cum, cu tot ajutorul acestei legi, n-a încetat nenorocirea unei populații care nu poate să fie salvată numai printr-o lege bună și o administrație bine intenționată.

Căci e vorba de altceva, care este foarte greu și cere multă muncă și brațul liber. Cine va avea brațul liber va putea face ceva în țara aceasta, cine va avea brațul legat prin opoziție când e la guvern și apoi prin guvern, nu se va putea să facă aceea ce trebuie țării acesteia ca să fie ce dorim noi cu toții. Trec, deci, la o parte mai puțin tristă decât partea de la început.

D-voastră mai aveți un articol, pe care vă rog în interesul seriozității legii să-l părăsiți. E o parte morală în această lege, cea mai virtuoză dintre legi, dar, vedeți, lumea poate să critice cu privire la felul cum anumite intenții bune se prezintă în forma literară. D-voastră ați voit cârciumari morali, nu numai cârciumari legali, pe care sătenii să-i poată suporta fără prea mari neajunsuri, nici sufletești, nici trupești pentru dânșii. Ați voit să aveți un fel de oameni de o valoare etică superioară, pe care să-i trimeteți cârciumari în sate. Foarte frumoasă dorință. Și d. ministru de Interne și d. comandant al jandarmilor doresc ca jandarmii să fie morali și sânt foarte morali când îi vede d. ministru de Interne și d. comandant al jandarmilor și mult mai puțin morali când nu-i vede nici unul, nici altul.

Dar aș ruga pe d. ministru de Finanțe, când va număra pe civilizatorii satelor, să nu facă din inimă largă acea greșeală făcută de d. ministru de Interne când la Galați a pus pe jandarmi alături de învățători și preoți ca civilizatori și moralizatori ai satelor, căci, dacă viitorul cârciumar ar fi să fie ca în articolul 23 de aici, atunci putem să spunem cu toată siguranța că el nu încapă după jandarm, ci înainte de învățător și îndată după preot.

Apoi d-voastră îi cereți să fie căsătorit în momentul încheierii contractului, o garanție care nu este o garanție, căci a fi căsătorit nu însemnează a fi și moral, după cum și a nu fi căsătorit nu însemnează a fi și imoral. Dar admiteți cârciumarului, dacă a rămas văduv, să nu se însoare. Sânteți foarte buni, dar această concesie produce anumite efecte pe care le cetesc pe figurile tuturor deputaților care asistă la analiza articolului 23 din proiectul d-voastră. Și mai adăugați că bărbaților care au trecut de vârsta de cincizeci de ani nu li se cere să fie obligatoriu căsătoriți spre a fi cârciumari.

Este o gravă insultă pentru cei care au trecut vârsta de cincizeci ani și care nu pot să fie socotiți cu toții așa de puțin periculoși (*ilaritate*). D-voastră mai cereți ca viitorul cârciumar să fie un învățat, să știe să ție condici. Cred că sânteți prea aspru, și d-voastră, care vă găsiți în fruntea atâtor stabilimente industriale importante, știți ce însemnează a se ținea condici. Și eu, care mă gălesc în fruntea unui stabiliment industrial foarte modest, știu ce însemnează acest lucru. Și am avut să sufăr odată de pe urma contabililor care nu prea țineau socotelile cum trebuie. Și atunci vă întreb: Cum să impuneți unui cârciumar care se duce într-un cătun de munte să fie un contabil perfect? Dar, dacă are un om care îi ține registrele, ce aveți cu dânsul? De ce să-i impuneți să le țină el, când, chiar după codul de comerț, oricine face comerț, trebuie să fie în stare a-și arăta condicile în bună rânduială! Și în urmă veniți și la o altă condiție, din punctul de vedere al sentințelor penale pe care trebuie să le evite cârciumarul în domeniul său: Să nu fie supt lovitura unei sentințe penale pentru delictul privitoare la legea licențelor, dar pentru celelalte?

D. E. Costinescu, ministrul Finanțelor: S-au prevăzut toate în legea licențelor.

D. N. Iorga: În această privință d-voastră mai prevedeați situația în care se va găsi cârciumăreasa și spuneți că această cârciumăreasă să aibă un prepus.

D. E. Costinescu: Nu există.

D. N. Iorga: D-le ministru de Finanțe, „prepusul” este un cuvânt care nu se găsește în dicționarul Academiei Române, care nu a mers până la litera p, este un cuvânt pe care poporul nu-l înțelege. Cine știe ce-i dă în minte cu privire la rostul acestui prepus? (*Ilaritate*.) Prin urmare, cred că ar fi bine ca această grijă de moralitate să nu o coborâți în amănunte așa de precise.

O voce: Nu ați explicat.

D. N. Iorga: Reprezentantul filologiei române în această Cameră, d. Bianu, poate să explice mai bine cuvântul decât aș putea să-l explic eu (*ilaritate*).

Pentru a încheia, vă atrag atenția că mai este încă o frază, a cărei construcție vă rog să o schimbați, ca să nu se încurce lumea.

D. E. Costinescu: Propuneți schimbarea care să fie mai nemerită.

D. N. Iorga: D-le ministru, în chestiunea de gramatică vă biruiesc oricând (*ilaritate*). D-voastră ziceți: „Nimeni decât societățile de cumpătare nu poate ținea decât o singură cârciumă”. D-voastră voiți să spuneți că nimeni afară de societățile de cumpătare nu poate lua în exploatare mai multe cârciumi. Cred că recunoașteți și d-voastră că aici ați fost biruit cu desăvârșire; v-au biruit mai mulți podgoreni și ați îndurat aceasta, vă rog să îndurați să fiți biruit de mine și să adoptați forma aceasta. (*Ilaritate*.)

Închei, d-le ministru, făcând și eu o perorație, cea dintâi pe care mi-am permis să o fac în această Cameră, care, ce e drept, n-are în păreții ei încă, fiindcă este nouă, atâtea perorații câte avea cea veche, care s-a dărâmat așa de greu, nu din cauza calității materialului din ziduri, ci din cauza perorațiilor fortificate ce au trecut în păreții ei. Îngăduiți-mi prin urmare o perorație.

Țara aceasta are nevoie de școli, nu este așa?, și le cere. Știți cum le cere. Și prin petiții le-a cerut și le-a cerut și în forma cea mai periculoasă pentru existența acestei țări. Și anume, răscoalele au fost înainte de toate o cerere de școli. A fost cerere de pâne, dar a fost și o cerere de școală. Numai desperarea unei clase rurale absolut neluminate poate să ia forma pe care au luat-o răscoalele țărănești din 1907. Națiunea aceasta a cerut deci în toate formele, în cele mai duioase, ca și în cele mai brutale, în cele mai legale ca și în cele mai ilegale școală. Școlile trebuincioase nu i le puteți da, și plec de la tribună cu părere de rău că, în loc de școli mai multe, dați mai multe cârciumi (*aplauze*).

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege „pentru modificarea câtorva articole din legea pentru monopolul vânzării băuturilor spirtoase”, prezentat de ministrul Emil Costinescu. Modificarea consta în suprimarea „dreptului de a înființa cârciumi în cătune, la distanță mai mică de trei km de alte cătune, cu dreptul de a nu vinde alcooluri ci numai vin și bere”.

La începutul ședinței, *N.I.* a adresat o întrebare ministrului Instrucțiunii Publice și Cultelor: „Este dispus domnul ministru să asculte cererea studenților în Teologie de a se desființa articolul din regulament care-i face pe toți interni și-i împiedică de a frecventa cursurile celorlalte facultăți? Studenții în Teologie v-au rugat, domnule ministru, să binevoiți a desființa acest articol din regulament, care prefăce facultatea de Teologie într-o academie teologică, scăzându-i caracterul. Vă rog să-mi spuneți dacă sunteți dispus să restituiți facultății de Teologie drepturile ei”. Spiru Haret a declarat că e oricând gata să răspundă lui N. Iorga, nu studenților, „pentru că aceleora le dau ordine”. *N.I.* a insistat: Ministrul vrea doar interni ca ei

să nu poată urma și alte cursuri? *Sp. Haret* s-a apărat: N-a fost vorba de așa ceva. „Dar ca studenții de la Teologie să fie interni, aceasta am dispus-o și o mențin”. Dialogul a continuat. – *N. Iorga*: Dar dacă sunt studenți ce nu pot fi interni și vor să facă Teologia, dumneavoastră îi îngăduiți? – *Sp. Haret*: Nu, precum nu îngăduiesc să vie la liceu studenți însurați. – *N. Iorga*: Aceasta e altceva. Dar în cazul acesta ați distrus facultatea de Teologie, înlocuind-o printr-un Seminar superior. Apoi *N.I.* s-a adresat președintelui: „Aș vrea să fac o întrebare ministrului de Interne: Domnule ministru, dumneavoastră știți că Eforia Spitalelor Civile înlătură patru studenți în Medicină români de la locurile de interni, ca să facă loc la patru studenți în Medicină evrei? Cunoașteți aceasta?” La răspunsul negativ al ministrului, *N.I.* a declarat: „Atunci să-mi permiteți să vă aduc cazul la cunoștință cu amănunte, ca să-mi puteți răspunde”.

2. Vezi supra

În ședința din 6 februarie 1910, se discuta proiectul de lege pentru instituirea unei Comisii istorice a României (votată la 13 ianuarie 1910 de Senat). *N.I.* întreabă dacă după votul Senatului și dublul vot al Camerei (vezi supra), „Comisiunea aceasta există sau nu există înaintea votului ambelor Camere?” *Sp. Haret* răspunde că acum e altă comisie de votat, alta decât cea votată anul trecut. *N.I.* i-a replicat: „Dar nu a votat-o Senatul și vă declar că pun mare preț să văd înregistrate în „Monitorul oficial” anumite declarațiuni”.

XXX

LA LEGEA TEATRELOR, art. 4

(8 februar 1910)

Ministrul de Instrucție Sp. Haret prezintă proiectul de lege¹ privitor la teatre, pe care-l alcătuieste cumnatul său, profesorul Pompiliu Eliade, director al Teatrului din București.

D-le ministru, prin „membrii direcțiunii“ nu prea înțeleg ce voiește a se numi „directorii sau membrii direcțiunii!“ Ce membri poate să aibă direcțiunea în afară de director? Este un termen pretențios care poate da loc la fel de fel de neînțelegeri. Prin urmare directorii...

D. I. Procopiu, raportor: Directorii și directorii de scenă.

D. N. Iorga: N-ar fi bine să se spună aceasta deslușit?

D. I. Procopiu, raportor: Se precizează în alte articole.

D. N. Iorga: Directorii va să zică se numesc prin decret regal, fără nici un fel de condițiune.

D. I. Procopiu: Fără.

D. N. Iorga: Este singura persoană din teatru care n-are nevoie de nici un fel de condiție pentru a conduce, în însușirile sale speciale, toate teatrele din România, și este numit și fără termen; ceilalți sunt numiți pe termen de cinci ani.

Directorul acesta general al tuturor teatrelor din România este numit în afară de orice condiții, este numit în afară de orice îndreptățire de competență și în afară de orice termen al funcțiunii sale, iar ceilalți membri din consiliul de administrație și comitetul de lectură se numesc pe cinci ani.

Se adaugă, și e puțin cam jignitor pentru dâșșii, se adaugă că pot să fie revocați, după o vădită abatere de la datoriile lor. Ce însemnează aceasta? Vedeți, abaterile cine o să le judece? Ministrul? Prin urmare, pe de o parte un director cu privire la numirea și scoaterea căruia nu se spune nimic, cu privire la competența căruia nu se garantează nimic, iar pe de altă parte, acești nenorociți membri ai comitetelor, care sunt numiți pe cinci ani și cărora li se face și mizeria de a se adăugi că, dacă vreunul săvârșește o „vădită abatere“ de la îndatoririle lui, va fi scos din înalta funcțiune a consiliului de administrațiune și a comitetului de lectură.

Nu credeți d-voastră că directorul stă prea sus și e prea bine garantat, iar ceilalți sunt prea jos și prea mult amenințați?

La art. 6

D. N. Iorga: D-lor, aliniatul b. este în armonie cu alt articol din legea aceasta, prin care se întronează atotputernicia tiranică a directorului general al teatrului.

D-lor, vedeți, directorul acesta general al teatrelor din România cere avizul consiliului de administrație și al comitetului de lectură, și comitetul de lectură unit cu comitetul de administrație își dă avizul, iar directorul general al teatrului, dacă nu vrea, nu ține samă de acest aviz și, prin urmare, cu de la sine putere, hotărăște să treacă la pensie, dintre artiști, pe cei care au douăzeci de ani de serviciu împliniți.

Să zicem că ar intra în teatru un artist la vârsta de douăzeci de ani sau înainte de douăzeci de ani; va să zică, la patruzeci de ani îl trece la pensie.

Mai departe se zice că un artist poate să fie trecut la pensie pentru „vițiuri“. Vedeți? Directorul general al teatrului este un fel de mare instanță moralizatoare care să poată constata „vițiurile“. Dar mai poate scoate la pensie și pentru pierderea memoriei sau pentru scăderea vădită a talentului. Această scădere a talentului nu-mi închipui cum ar putea să o constate d. director general al teatrelor, luând avizul celor două consilii reunite.

Voci: Conform.

D. N. Iorga: Conform sau neconform, dacă i se dă o putere covârșitoare directorului ca el să cumpănească scăderea de talent... Dacă ar fi fost condamnat cineva de dl director, luând avizul celor două consilii, el nu mai are nici un mijloc să-și capete dreptatea, fiindcă se spune expres în lege că apelul lui înaintea instanțelor judecătorești este oprit, așa încât directorul general al teatrelor, după părerea sa personală, scoate la vârsta de patruzeci de ani pe un artist pe care-l socotește că nu mai e bun de nimic sau că are o purtare ce nu mai corespunde idealului moral al directorului general, sau dacă directorul socotește că artistul acela are o scădere de talent pe care d-sa o vede, dar publicul poate să nu o vadă. Vedeți dar, directorul are dreptul să scoată la pensie pe un actor care ar merita o soartă mai bună și dacă ministrul iscălește hotărârea directorului general, omul nu are unde să-și caute dreptatea. Cred dar că articolul acesta dă o competență prea mare directorului general, chiar dacă ar fi să aibă calitățile eminente pe care dl Haret le recunoaște d-lui Pompiliu Eliade².

NOTE

1. Se discuta proiectul pentru organizarea și administrarea teatrelor din România. N.I. a luat cuvântul și în sesiunea din 5

februarie 1910, când s-a dat citire proiectului, la art. al doilea, care prevedea: „Teatrele actualmente subvenționate de stat, menite să servească de școli pentru formarea gustului public și pentru încurajarea artei dramatice române, vor purta singure numele de Teatre Naționale”. Erau trei Teatre Naționale, unul la București, unul la Iași și unul la Craiova. Erau instituții de stat, recunoscute ca persoane morale. N.I. a observat: „Aici se spune, în acest articol, că sunt trei teatre subvenționate, care sunt deopotrivă Teatre Naționale. Unul la București, unul la Iași și unul la Craiova. Și mai departe, la articolul 4. devenit articolul 35, pe pagina 11, se spune că este un singur Teatru Național. Se zice în acest articol că artiștii Teatrului Național pot să fie puși la dispozițiunea celorlalte teatre subvenționate...”. Ion Procopiu, raportorul, a recunoscut: „S-a omis cuvântul București”. N.I. a continuat: „Există într-un loc un Teatru Național și două subvenționate? Sau că dincolo există trei Teatre Naționale? Și atunci ce mai caută, la articolul 34. devenit 35, cuvintele *un singur Teatru Național*?

Din aceasta se vede ceva din însăși intențiunea proiectului directorului general al teatrelor, care domnia sa este ce este, iar celelalte vin cum vin.

Și mai am, domnule ministru, de făcut o întrebare, pe care mi-a sugerat-o un coleg: Se zice că teatrele au de scop să încurajeze arta dramatică românească. Până aici se prevede arta în toate ramurile ei: nu era vorba numai de teatru propriu zis, ci era vorba și de alte producțiuni în legătură cu teatrul. Se înțelege acest lucru în legea nouă sau se înlătură cu totul?

Vedeți, domnule ministru, cu câtă obiectivitate am îndrăznit să supun binevoitoarei dumneavoastră atențiunii aceste două întrebări. Sunt trei Teatre Naționale, sau numai unul național și alte două subvenționate? Se vor juca numai anumite piese de teatru sau se va cânta, sau, în sfârșit, ce se făcea înainte, după vechea lege a teatrelor?”

A încercat să-i răspundă raportorul, I. Procopiu, dar N.I. i-a observat acru: „Către cine mă adresez? Către dumneavoastră, domnule raportor, sau către domnul ministru? Mi se pare că dumneavoastră aveți puterea de a schimba...” I. Procopiu a răspuns, învins: „Adresați-vă domnului ministru!” Atunci N.I. a continuat: „Domnule ministru, Teatrul acesta Național din București nu este cu mult mai vechi decât Teatrul Național din Iași care are un trecut foarte frumos. Și Teatrul Național din

Moldova are o tradițiune teatrală, deosebită de tradițiunea teatrală de aici din Muntenia.

Moldova a fost scăzută și umilită sub atâtea raporturi și nu văd de ce ar trebui să se facă așa și cu Teatrul Național din Iași, care ar putea să ajungă un teatru foarte bun, întâmplător mai bun decât celălalt din București; de ce s-ar pune în capul Teatrului Național din Iași, ca și a celui din Craiova, un domn director general care exercită controlul asupra teatrelor subvenționate? Dar credeți că un om de valoare, cu simțul răspunderii, găsindu-se în fruntea Teatrului Național din Iași, ar mai voi să fie sub controlul colegului său de la București, numai fiindcă acesta poartă și panașul, coiful de director general al teatrelor?

Pe urmă, încă ceva: În articol se prevăd trei comitete de lectură. Comitetul de lectură din București este gojgogeamite comitet mare, din care fac parte un reprezentant al Academiei Române, un delegat al ministerului de Instrucțiune și câți alții, iar pentru Iași sunt abia doi membri, un reprezentant al facultății de Litere, celălalt al artiștilor societari. Pentru Craiova, un profesor de liceu și un reprezentant al artiștilor societari.

Eu, ca reprezentant al Iașilor, nu pot să admit ca Teatrul din Iași să fie pus în stare de inferioritate patentă față de Teatrul din București, totul pentru București iar pentru Teatrul din Iași o comisie de doi.

Domnilor, și nu mai înțeleg încă un lucru: De ce trei repertorii deosebite? De ce nu s-ar putea juca la cele trei teatre „subvenționate” sau „naționale”, cum veți voi să le spuneți, același repertor și să admiteți un comitet de lectură care să funcționeze aici și în care să fie reprezentate toate protipendadele culturii? De ce Iașii să se mulțumească cu acei doi bieți membri iar Bucureștii să triumfe cu întregul său magnific comitet, cu domnul director general al teatrelor în frunte? (*Ilaritate*). Vă rog să-mi răspundeți”.

În ședința din 8 februarie, înainte de discutarea art. 4. reținută de N.I. în volumul de *Discursuri parlamentare*, s-a dezbătut art. 3, unde N.I. a subscris un amendament, respins, privitor la suprimarea din paragraful 1 a următoarelor cuvinte: „Directorul Teatrului Național din București se va numi director general al teatrelor și va exercita controlul său asupra tuturor teatrelor subvenționate”.

Art. 4 prevedea: „Membrii direcțiilor celor trei teatre subvenționate vor fi numiți prin decret regal. Acea ai consiliilor de administrație și ai comitetelor de lectură vor fi numiți pe o perioadă de cinci ani și nu vor fi revocați decât după o vădită abatere de la datoria lor”.

În fine, art. 6 prevedea: Directorii celor trei teatre subvenționate au administrația generală și întreagă a teatrelor puse sub conducerea lor, execută toate dispozițiunile ministrului, ale consiliului de administrație și ale comitetului de lectură. Ei sunt autorizați în special „de a contracta orice ordin de furnituri și de a subscrie orice mandate de plată, în limita creditelor disponibile”.

La acest articol s-a depus un amendament, subscris și de N.I. dar respins, în cuprinderea următoare: „Deciziunile de punere la pensie vor fi supuse apelului înaintea instanțelor judecătorești sau să se șteargă ultima frază (ele vor fi supuse numai aprobării ministrului Instrucțiunii și Cultelor)”.

În cursul discuțiilor, enervat, N.I. a constatat că „acest proiect este plin numai cu greșeli de tipar”.

A fost votat cu 67 voturi pentru și 15 împotriva.

XXXI

CHESTIA AGITAȚIILOR EVREEȘTI

(11 februar 1910)

Primul ministru I.I. Brătianu, continuu urmărit de presa evreiască, cu „Adevărul” în frunte, e atins de glonte de unul nemernic, impresionat de aceste atacuri.

Onorată Cameră,

Interpelarea aceasta a zăbovit, nu din vina mea, nici din vina șefului guvernului, ci din vina unor împrejurări care nu sânt nici ele fără legătură cu agitațiile evreiești din ultimul timp. Glonte pe care l-a primit șeful guvernului își are originea lui bine cunoscută. Dacă noi cercetăm această origine mai bine, în caracterul ei socialist s-ar recunoaște și o nuanță evreiască.

D-lor, interpelarea aceasta, pe care am anunțat-o de multă vreme și care, din motive independente de voința mea și de voința șefului guvernului, a fost amânată, nu privește chestiunea evreiască¹.

Prin urmare, când s-a anunțat, din neștiință de cauză, cu anumite scopuri, că am intenția să întretin despre chestia evreiască această Cameră, atât de ocupată acum cu desființarea Contenciosului, s-a făcut o greșală.

Eu n-am anunțat o interpelare în chestia evreiască. Eu am anunțat o interpelare în ceea ce privește agitațiile evreiești din ultimele timpuri.

Acum, între chestia evreiască întregă și agitațiile evreiești din ultimele timpuri este, fără îndoială, o legătură. Însă una nu este alta.

A vorbi despre agitațiile evreiești, care se pot dovedi și care trebuiesc împiedecate, și tocmai aceasta am intenția să o cer d-lui ministru de Interne și prim ministru ad-interim aceasta nu înseamnă a trata chestia evreiască. De altminterea chestia evreiască nu e de natură să fie tratată în Cameră. Chestia evreiască există. Există, și națiunea noastră, poporul nostru, în întregimea sa, în întregimea puterilor sale și în deplina conștiință a chemării sale, va ști să rezolve chestia evreiască. Chestia evreiască, prin urmare, e o chestie care privește națiunea noastră și nu privește în rândul întâi guvernul.

Chestia evreiască nu e o chestie negativă, ci o chestie pozitivă, o chestie care se leagă cu o mulțime de alte chestii și care formează la un loc marea noastră chestie națională. deci chestiunea drepturilor noastre în toate domeniile și în toată întinderea teritoriului asupra căruia singuri avem și drepturi etnice și istorice.

Guvernul de azi, ca și guvernul de mâne, are față de această parte a chestiei naționale care este chestia evreiască o datorie și nu-mi pot închipui că se va mai găsi vreodată un guvern care să se sustragă de la această datorie. Un neam întreg se silește să capete ceea ce a pierdut. Un neam întreg, prin conștiință, muncă și economie. El înțelege pe deplin drepturile sale și chemarea sa de a recăștiga terenul pierdut. Și orice guvern ar cârmui România este dator să ajute neamul care este reprezentat prin statul nostru și singur el este reprezentat prin acel stat, să-l ajute întru căpătarea drepturilor sale veșnice.

Deci, chestia evreiască este una și agitațiile evreiești din ultimul timp altceva. Și dacă nu se poate adresa cineva guvernului pentru a cere măsuri de natură să rezolve chestia evreiască, se poate adresa cineva și acestui guvern și oricărui guvern pentru a cere să împiedece provocarea elementului național care stăpânește această țară, de către un element care nu stăpânește această țară, care nu are drept s-o stăpânească și care n-o va stăpâni niciodată.

Punctul de vedere al guvernului este neted. Statul român a fost interpelat² la 1878 în chestia evreiască. Și a fost interpelat nu numai de evreii din România, dar, grație minunatei legături dintre evreii de pretutindenea, de jidovimea întreagă, cu privire la chestia evreiască. Și statul nostru a răspuns prin modificarea articolului 7, îngăduind împământarea individuală, prin Cameră și Senat.

Mai departe decât atâta nu putea să meargă. Statul acesta este un stat național și un stat național nu se poate transforma de hatârul nimănui într-un stat cu caracter nenațional.

Dacă ar voi un evreu să cugete bine, și ar cugeta în afară de prejudecățile sale naționale, nu ar putea să deie decât un asemenea răspuns: Statul acesta a fost întemeiat de nația românească, statul acesta s-a sprijinit pe vitejia și munca românească; statul acesta s-a întărit prin cultura românească. Statul acesta a fost stăpânit de spiritul românesc, prin urmare el nu poate să trăiască decât cu acest caracter.

Dacă, din nenorocire, mulțămită păcatelor noastre, am ajunge să schimbăm caracterul României, acordând în parte ceea ce ni cer acei domni, atunci România nu ar mai fi România. Misiunea ei întreagă ar dispărea, chemarea ei pentru viitor nu ar putea să se menție: România, care este un centru pentru viața românească de pretutindeni, ar înceta fără îndoială să mai fie acest centru.

Așa încât nu mă gândesc să pun guvernului întrebări la care poate să-mi spună că nu este chemat să răspundă. Nu mă gândesc să admit ceea ce dumnealor ceilalți ar dori să admită: anume că în chestia evreiască trebuie să vorbească din nou statul român. Ci gândul meu este numai să vă arăt, cu dovezi, de ce natură periculoasă și intolerabilă sânt agitațiile evreiești din timpurile din urmă.

D-lor, de când pleacă aceste agitații evreiești din România? Agitațiile acestea pleacă, nu de la un fenomen în legătură cu dezvoltarea elementului evreiesc din țară, ci pleacă de la un fapt în aparență legat de mișcarea socialistă din România. În fruntea acestei mișcări se găsea până acum câteva luni doctorul Rakovski³, o persoană foarte bine primită într-un timp de mai toată lumea politică română.

Bun prieten cu o mulțime de persoane care au jucat odinioară un rol în mișcarea socialistă și care, din diferite motive care-i privesc, acum nu mai joacă un rol în această mișcare. „doctorul“, „bulgarul“, cum i se zicea atunci, era o persoană simpatică pentru acești socialiști de odinioară, și un alt partid, un partid de ordine, un partid conservator, a făcut din doctorul Rakovski, bulgar, născut în Bulgaria și dând socialismului din România o nuanță bulgărească, un funcționar public în județul Constanța, unde a avut un loc de consilier județean.

Acum, cu ocazia răscoalelor țărănești, s-a văzut cine era Rakovski, ce rol a avut Rakovski în acele răscoale, și cei mai buni prieteni ai lui au fost siliți să lepede orice legătură cu șeful socialiștilor din România, cu șeful străin al socialismului cu scopuri străine din România și atunci, în starea aceea de spirite de după răscoale, care provoca hotărâri răpezi, de care lumea nu ar fi capabilă acum, doctorului Rakovski i s-a arătat drumul spre străinătate. A fost expulzat. El s-a dus în străinătate și un om de-o fire ca a doctorului Rakovski, cu atâtea legături acolo în străinătate, în anumite medii din străinătate, un om deprins a scie, a vorbi, a agita, ca doctorul Rakovski, natural că, ajungând în străinătate, a scris, a vorbit și a agitat. El a făcut să ni se trimeată de la Stuttgart o anumită somație în ceea ce privește felul cum avem să ne comportăm față de agitațiile socialiste. Și după aceea a mers și mai departe, însă nu la lumina zilei. Jurnalele din străinătate într-o bună dimineață au trezit chestia evreiască la noi.

Chestia aceasta a fost trezită la noi de câte ori aveam de discutat o criză aici în țară; chestia evreiască apărea atunci, căci bunii noștri compatrioți așteptau acest moment. Îndată ce momentul vine, ei își fac datoria de a ne soma încă o dată să li acordăm drepturile lor.

Acum, vedeți, lucrând așa, ei urmăreau o lozincă veche care a fost dată de multă vreme de ai lor, de pe timpul când șefii lor erau mai buni decât șefii de astăzi.

Într-o foaie scrisă în românește pentru a exprima nevoile și aspirațiile evreiești, prin anii 1860, li se spunea: „Să nu uităm că libertatea ca și cerul trebuiesc cucerite, să îndoim dar silințele noastre și să nu încetăm de a bate la poarta cetății române, până ni se va deschide“.

Lozinca aceasta, dată prin anul 1860, a fost urmată cu acea stăruință îndărătnică, cu acea energie ascunsă, acea credință în triumful silințelor sale, pe care poporul evreiesc supt toate cerurile și în toate împrejurările le-au avut.

Va să zică, doctorul Rakovski fiind în străinătate, având legăturile sale cu anumite cercuri, prin acea firească legătură pe care o vom documenta-o îndată între agitația socialistă și tendința evreiască de a avea la noi mai mult decât toată averea noastră, decât tot creditul nostru, decât toată înrăurirea asupra vieții noastre politice, mulțămită va să zică acestor legături, doctorul Rakovski deschide focul împotriva României. Nu în ceea ce privește caracterul legal al expulzării sale, nu în ceea ce privește drepturile socialiștilor în România de a se constitui în partid, ci doctorul Rakovski deschide, într-o revistă din Paris, în „*Courrier Européen*“, revistă cu scopuri frumoase umanitare, cu frumoase scopuri de libertate, dar din care mai mult decât odată transpiră interesul specific evreiesc, doctorul Rakovski deschide în „*Courrier Européen*“ focul împotriva României pe chestia evreiască.

Un lung articol, cu înfățișarea foarte documentată, era menit să arate Europei că nici într-o țară nu sânt mai rău tratați evreii decât în România.

La articolul acesta cred că guvernul român datora un răspuns.

Vedeți, oricât s-ar zice, dar opinia publică din Europa însemnează ceva. Această opinie publică ni-a făcut în anumite împrejurări destul rău ca să ne îngrijim să nu ni mai facă altădată. Când se aduc, cu cifre și cu citații, anumite învinuiri României, cred că datoria guvernului care, într-un moment dat, cârmuiește această țară, este să răspingă aceste învinuiri nedrepte, să rectifice aceste cifre meșteșugit prezentate, să dovedească netemeinicia acelor citații aduse cu anumite intenții.

Noi avem în străinătate reprezentanții noștri, care nu prea fac mare lucru. Sânt uneori puși în împrejurări de acelea de a nu putea face mare lucru; adeseori sânt puși în împrejurări de a putea face ceva și fac mult mai puțin decât e datoria lor. Dar îmi închipui că un reprezentant al României în străinătate este pus și pentru a apăra România de anume calomnii. Când în presa străină circulă calomnii categorice, sprijinite de o democrație falsă, cuprinzând înțepiri contra noastră, reprezentantul României în străinătate este cel dintâi chemat să rectifice. Dacă răspunde un particular, particularul

rectifică și foaia revine, iar, când particularul acela revine a doua oară, i se refuză tipărirea răspunsului. Dacă însă nici reprezentantul României nu răspunde unei acuzații, rămâne înaintea opiniei publice europene numai acuzația care s-a adus împotriva noastră și pe care n-am răspins-o.

Iată, într-un anume moment, fiind prim ministru d. Sturdza, s-a răspuns printr-o carte franceză iscălită Verax, scrisă de un istoric al partidului liberal, dintre istoricii pe care Partidul Liberal îi admite ca istorici, precum partidul conservator sau partidele conservatoare admit și ei istoricii lor. S-a răspuns prin condeiul d-lui Verax⁴, istoric român de caracter liberal, la aceste învinuiri evreiești.

Cartea d-lui Verax, știu cine este autorul, dar nu sânt în drept să-l spun, cartea d-lui Verax este foarte învățată. Cuprinde o mulțime de statistice începând din veacul al XVIII-lea. Din cartea aceasta se dovedește că evreii n-au drepturi istorice în România. se dovedește, ceea ce e adevărat, că la începutul secolului trecut erau 12.000 de oameni. Acum, dumnealor pretind că sunt o nimica toată de 350.000 de oameni, încăpând în mare parte la orașe și ocupând în parte hotărâtoare orașele Moldovei.

Noi avem motivele noastre să credem că numărul de 350.000 este prea puțin, că numărul cel adevărat se ridică spre 500.000. Știe toată lumea cum poate scăpa cineva de statistică în România. Și dacă sânt meșteri, sânt evreii. Cu atât mai mult cu cât între noi și țările vecine se face un schimb neconținut de elemente fugare, care se găsesc totdeauna în țara unde nu se face statistică, dispărând pentru câteva zile din țara unde se face statistică.

Va să zică, s-a făcut cartea aceasta a d-lui Verax, și în cartea d-lui Verax se pot vedea cifre, se pot vedea dovezi, dar nu este o carte potrivită pentru a răspunde în tonul în care am fost acuzați noi, în împrejurările în care am fost acuzați noi.

La cărți de propagandă fanatică, de avocatură călduroasă, noi răspundem cu cărți pline de informații istorice, pline de statistice, dar care nu sânt potrivite pentru publicul acela mare european. Căci noi nu trebuie să ne adresăm către învățați, ci către acel mare public european. Nu este fără însemnătate, când dușmanii noștri vor deschide chestia evreiască de la noi, nu este fără însemnătate ca oamenii hotărâtori în acel moment să aibă, în ceea ce privește chestia evreiască, nu păreri false și calomniatoare, ci păreri pornite de aici, drepte, corespunzătoare adevărului.

Va să zică, d-lor, pe de o parte doctorul Rakovski deschide chestia evreiască în străinătate. Și se pare că, pe lângă articolul doctorului Rakovski, a mai circulat, în ultimele luni ale anului trecut, și o carte de proporții mai întinse, în care se vorbea de vechimea evreilor la noi, de suferințele lor, de seria de legi care s-au făcut în România anume pentru a lovi în ei, de exemplu

legea Instrucției Publice, căci copiii lor nu pot învăța gratuit în școala unde nu pot învăța gratuit nici copiii noștri. Se spune că nu sunt primiți gratuit în spitale, și se știe, când era tifosul la Iași, că nu mai aflau creștinii loc în spitalele pline de evrei, și când, prin actele de donație, acele spitale au caracterul creștinesc și românesc, nu putem să lăsăm pe români afară, de hatărul opiniei publice europene.

O carte care este în curent cu toate legile noastre, care citează „Monitorul Oficial“, gazetele românești din diferite timpuri, o astfel de carte s-a răspândit în toate cercurile intelectuale și politice din Europa. Veți întreba de unde am cunoștință de această propagandă prin cartea pe care n-am avut-o la îndemână. În polemica ce s-a urmat în „*Courrier Européen*“, un necunoscut profesor de la Sorbona, despre care redacția spune că este un om foarte cunoscut, dar care nu vrea să-și dea numele, un necunoscut și foarte vehement profesor de la Sorbona, care cât de colo se vede că pledează, nu pentru umanitate, ci pentru el și nația lui, citează jurnalele românești, citează „*Monitorul Oficial*“, este perfect informat cu privire la legile noastre. Și te întrebi: De unde a răsărit asta, care nu știe românește, cu acest mare număr de informații precise, luate din izvoare românești, împotriva țării noastre?

Va să zică articolul lui Rakovski, cartea cea mai veche a evreilor din România scrisă în limba franceză și răspândită pretutindeni, cartea cea mai nouă, pe care acești evrei din România au căutat s-o publice într-o limbă europeană și s-o răspândească în ascuns în toate centrele intelectuale și politice, iar noi, românii, în fața acestor acușări, absolut fără nici un răspuns! Și dintr-un mare număr de scrisori pe care le-am primit cu prilejul răspândirii unei broșuri de propagandă a „*Ligii Culturale*“, o broșură de propagandă în folosul poporului român din Ungaria, din scrisorile acelea am căpătat dovada cât de mult au prins în străinătate acușările în contra României. În scrisorile acestea era un argument într-adevăr uimitor ca lipsă de logică, ca lipsă de sens, argument din care se vede că fiecare nu scrisese luând de la el, ci culesese dintr-o anumită carte.

Se zicea: Când evreii din România sânt tratați mai rău decât cum sânt tratați cei din Rusia, cum pot să vie românii din Ardeal să se plângă înaintea opiniei publice? Evident, nu are a face una cu alta! Românii din Ardeal merită cel puțin prigonirile ungarilor pentru felul cum tratează românii pe evrei în țara lor? Mai întâi că noi îi tratăm în marginile legii. Se bucură de toate drepturile afară de drepturile politice, mai ales de acela de a alege sau de a fi aleși, pe care îl pot căpăta înaintând o cerere Corpurilor Legiuitoare, și, dacă sânt oameni vrednici de a fi votați, sânt votați, și ajung cetățeni deopotrivă cu românii. Dar românii din Ardeal nu pot plăti în nici un caz pentru păcatele noastre, chiar dacă păcatele noastre ar fi reale. Nu va spune nimeni că românii

din Ardeal sânt acei care prigonesc pe evrei! Și pe urmă, a identifica situația evreilor, care sânt, cum veți vedea, noi de tot în țară, a identifica situația lor din punctul de vedere al drepturilor istorice cu situația pe care o au românii din Ardeal, într-o țară unde au fost cei dintâi locuitori, unde au fost cei dintâi cultivatori ai pământului, unde au fost cei dintâi alcătuitori ai unei vieți civilizate!...

De o parte are cineva o masă de străini adusă de cine știe ce împrejurări, care nu este mai veche în imensa majoritate decât de un veac, iar de cealaltă parte, are a face cu cea mai veche poporație a țării, de la care a plecat și lucrul pământului și cultura spiritului.

D-lor, afară de acțiunea evreilor din România, prin coreligionarii și conaționali lor din străinătate, este o altă acțiune, care mai ales aceasta trebuie să preocupe guvernul nostru, este o acțiune a evreilor din România chiar.

Evreii au în România o anumită presă, adecă, drept vorbind, au cea mai mare parte a presei în România. Astfel ziarul francez al guvernului⁵ este redactat de doi sau trei evrei și în cele mai multe din ziarele noastre, rolul evreilor este precumpănitor. Acum, oricât ar pretinde cineva că evreii servesc ca salariați interesele partidului, condeiul ia totdeauna și o nuanță personală, care în cazul acesta nu este numai persoanală, ci este o nuanță națională.

Apără scriitorul evreu pe conservatori, scriind la foaia conservatoare, ori pe liberali la foaia liberală, dar, pe lângă aceasta, se amestecă în chip firesc și sufletul lor, care nu e și sufletul nostru, se amestecă și sufletul lor, care e sufletul rasei lor, și atunci colorează atacurile într-un fel sau altul, după cum cutare sau cutare partid, sau după cum cutare sau cutare personalitate politică sunt sau nu favorabile aspirațiilor de egalizare politică a evreilor din România. Dar, afară de presa aceasta, din care se ridică mult mai presus, prin sfidarea opiniei publice, a oamenilor cinstiți, prin nerușinata provocare a simțului național, prin calomniile pe care nimic nu le-a oprit, nici un simț omenesc nu le-a oprit vreodată, se ridică „Adevărul“, va să zică, afară de presa aceasta, în care cea mai frumoasă podoabă e veșnic independentul, veșnic datorul, veșnic plătitorul și veșnic căutătorul de plată nouă: „Adevărul“, este și o altă presă. Este presa evreiască ce se recunoaște ca presă evreiască. Și, d-lor, întreb: Cu ce drept există o presă evreiască în România, având caracterul recunoscut de presa evreiască? Cred că dreptul de a scrie în ziare, de a trata în ziare probleme politice, de a încerca să îndrepti opinia publică românească într-un sens sau altul, că dreptul acesta, libertatea aceasta a presei, aparține românilor și nu străinilor. Prin urmare, în Țara românească pot să scrie românii ce vor găsi cu cale, dacă vor scrie lucruri rele, cu atât mai rău pentru dânșii, dar în sfârșit, din punct de vedere constituțional, nu-i poți

opri. Dar avem dreptul să cerem ca, în această țară, să nu se facă politică despre noi, despre interesele țării noastre, cu privire la viitorul țării noastre, decât numai de români (*aplauze*).

Va să zică, d-lor, există câte o foaie evreiască care se declară foaie evreiască și foile acestea, de o bucată de vreme, aveau un caracter anodin. Dădeau fel de fel de informații: Că a fost un bal evreiesc, că s-a înființat o societate sionistă, că iată cutare sau cutare bărbat politic a spus cutare lucru în favoarea intereselor evreiești. Erau mai multe lucruri subliniate, subînțelese, lucruri în care evreii se pricep mult mai bine decât toate națiile cealalte. Un atac împotriva naționalității noastre nu era în foile acestea evreiești. Fusese odată, dar de o bucată de vreme nu mai era. Însă atacurile au reînceput, de când șeful socialiștilor români găsindu-se în străinătate, fără voia lui, socialiștii români au găsit nemerit să se organizeze în partid.

Veți zice: ce au a face socialiștii români cu agitațiile evreiești? Cât de mult au a face, vă va dovedi următoarea citație. D-lor, la Brăila este o foaie evreiască, al cărei nume e „România”⁶. Adecă de ce România să fie a noastră și de ce să nu fie și a lor? România, d-lor, nu mai are atâta farmec pentru noi, pentru că este a noastră, dar d-lor râvnesc la ea, și de, atunci iubirea lor trebuie să aibă un caracter mai pronunțat, să se exprime cu lirismul și entuziasmul de care noi nu mai suntem capabili. Foaia evreiască intitulată „România” vorbește despre chestia socialistă, despre afacerea Rakovski, despre ceea ce era să vie după gloanțele d-voastră, adecă despre înjgheburile partidului socialist din România, despre admirabilul program al aceluia partid, care pledează pentru desființarea bisericii, care pledează pentru desființarea caracterului național al statului, care pledează pentru desființarea oștirii românești și termină cu îngrijirea specială pentru acordarea de drepturi la evrei, spunând lucrul lămurit, cu un curaj care face onoare numai consecvenței acestui partid, dar nu și tendințelor acestui partid, și el isprăvește cu o măsură de gospodărie de caracter așa de înalt ca ieftenirea transportului gunoaielor (*ilaritate*). Aceasta ar fi o foarte bună măsură, dacă gunoaiile acestea ar putea trece granița, ducând cu ele toate elementele politice străine nesănătoase din țara aceasta (*aplauze, ilaritate*). D-lor, iată ce zice foaia „România”: „Cu prilejul afacerii Rakovski, cercurile oficiale și naționaliste au descoperit un raport între mișcarea socialistă și evrei. Studenții naționaliști, foarte probabil nu fără îndemnul guvernului, în orice caz de acord cu aceasta, au strigat că mișcarea în favoarea lui Rakovski este înscenată de evrei. Fapt cert este că, dacă evreii au fost deocamdată străini mișcării, simpatia lor nu i-a lipsit. Socialismul în țară nu mai este o cantitate neglijabilă, și partidul nou care este pe drum de a se forma constituie de acum a o putere însemnată, de la care evreii pot aștepta și liberarea lor din jugul în care gem”.

Aceasta în luna lui novembre, și acela care scrie aici prevede că, după o discuție între socialiști, dintre care unii vedeau enormitatea părăsirii punctului de vedere național românesc pentru a trece prin umanitarism și a ajunge la punctul de vedere național evreiesc, extraordinar pentru un român rătăcit, că, va să zică, după aceasta, se va ajunge la declarația marelui partid social democrat român, că el înțelege ca evreei să nu mai fie străini, ci să se bucure de drepturile tuturor celor care s-au născut în România.

Prin urmare, d-lor, după teoria dumnealor, cine vrea să fie român, nu are decât să se fi născut în România, și deci pentru aceasta nu ar avea evreei din Bucovina sau din Rusia decât să-și trimeată pe stimatele lor consoarte la anumite momente în România pentru a o înzestra cu un număr de cetățeni născuți aici (*ilaritate*).

Și, d-lor, articolul continuă: „Partidul social-democrat este la noi singurul care se gândește la emanciparea celor câteva mii de evrei“.

Dacă ai zice: Trei sute cincizeci de mii, sânt tot „câteva mii“: Vedeți, o cantitate neglijabilă! „Partidul democrat“, și aici cred că este vorba de partidul social-democrat, căci (*către d. D. Moruzi*) cred că este și hotărârea d-voastră /a partidului conservator democrat/ de a fi în contra oricărei modificări a articolului 7 din Constituție și împotriva oricăror drepturi de acordat din nou evreilor.

D. Dim. Moruzi: Absolut!

D. N. Iorga: Cred că această declarație o împărtășește și șeful d-voastră și cred că, dacă veți rupe și camaraderia cu „Adevărul“ va fi mai bine.

„Partidul democrat este perfect îndreptățit a se aștepta la sprijinul evreilor, și găsesc chiar natural ca o alianță între ei și acest partid să se încheie cât mai curând.“

Ei, acum poate ziceți d-voastră: acestea au fost vorbe în vânt! Nu, partidul acesta s-a organizat și după ce s-a organizat, i-au venit fel de fel de semne de simpatie din partea persoanelor care-i salutau dorița întemeiere.

D-lor, am aici ultimul număr din „România Muncitoare“, în care scriu socialiștii români, dar socialiștii români nu cu suflet românesc și nu cu simpatie pentru români. Scriu, va să zică, socialiștii români, șefii, d. D. Marinescu și alte persoane care, după o îndelungată cugetare, hrănită cu multă cultură, privitoare la chestiunile politice din România, au ajuns la aceste concluzii: Uităndu-se cu despreț la noi, niște burghezi înapoiți, ni vaticinează cu privire la viitorul neapărat al României, unit cu dezvoltarea firească a civilizației și a vieții politice europene. Va să zică, în ultimul număr din „România Muncitoare“ sunt telegrame sosite la congres. Câteva din ele nu-s fără interes.

Iată una: „Iași. Trăiască Congresul social-democrat internațional! Frații Goldenberg“.

„Moinești. Trăiască socialiștii social-democrați români. Galevineanu“.

Și alta: „Pitești. Dorim succes strălucit noului partid social-democrat. Trăiască socialismul! Trăiască sindicalismul! Negrescu Bezdedeanu, Bercu Grimberg, Feldstein, Nicu Avram“. Toți fruntașii politici din localitate (*ilaritate*).

E și o altă telegramă, ungurească: „Budapesta. Trimetem salutul nostru bravei și conștienței muncitorimii române, adunată în Congresul de la 31 ianuar. Trăiască muncitorimea organizată! Comitetul Central al Partidului social-democrat din Ungaria“.

Este și o telegramă de la Paris, unde se află un cerc socialist alcătuit numai din evrei: „Paris. Crească sindicalismul, crească socialismul! Grupul muncitorilor socialiști români“. Stilul vă arată proveniența ei.

Va să zică până aici, în afară de telegrama ungurească, se vede că aprobarea străinătății este reprezentată de evrei. Sunt și bulgari. Eu am adunat aici pe o singură jumătate de pagină următoarele nume de bulgari, din Bulgaria, patria doctorului Rakovski, unde strânge acum documente cu privire la unchiul d-sale care a jucat mare rol în țara d-sale. Urez d-lui Rakovski să joace un rol cât de mare liberator în țara d-sale, dar să ne lase pe noi cu păcatele și suferințele și aspirațiile noastre, aici, în țara noastră. Va să zică din Bulgaria, din patria d-lui doctor Rakovski, unde a fost și unde se găsește, și unde aveți cruzimea de a-l sili să rămâie, îl siliți să devină bun patriot bulgar, și cred că de aici nu rezultă cine știe ce dușmănie față de persoana d-sale, de acolo vin telegrame iscălite Beccief, Abagief, Chircof, Neșef, Napetof, Danailof, Nadeș, Botusarof, Dimitrof, Coti, Dinceș, Teodorof, alt Beccief, Burlacof. Cu aprobarea Burlacofilor și fraților Goldenberg și a lui Bercu și cum îi mai zice și cu aprobarea cercului hotărâtor unguresc din Budapesta, partidul poate merge înainte, căci simpatiile tuturor bunilor români îi sunt asigurate.

D-lor, va să zică de la început chiar vedem noi cam încotro bate agitația socialistă din România. Cu astfel de aprobări, cu șefii pe care-i știm, cu punctul esențial din program că România n-are nimic mai grăbit decât a da drepturi de odată tuturor evreilor neîmpământeniți, partidul acesta spune neted originea sa și prezintă un certificat de proveniența sa națională.

Dar, alături cu forma socialistă a agitației evreiești, se continuă cealaltă formă, adevărată agitațiile evreiești supt steagul național evreiesc, supt steagul sionist, prin foile pe care evreii le scot anume, cu îngăduința noastră, și n-ar trebui să fie în nici un caz cu îngăduința noastră, pentru a reprezenta ceea ce cred ei că sânt interesele lor și împotriva a ceea ce știm noi că e interesul nostru. Cam ce zic în foile lor, să-mi dați voie să vă arăt prin câteva citații.

D-lor, apare o foaie care se intitulează „Cronica israelită”⁷, iar dedesupt „organ politic al evreilor din România”. D-lor, mai constituțional decât această „Cronică israelită, organ politic al evreilor din România” nu se poate. Această foaie e condusă de un oarecare domn Iosif R. Petreanu. Știu că era un domn Petreanu la „Voința Națională”, îmi închipui însă că ăsta trebuie să fie altul. Va să zică avem „Cronica Israelită”, organul oficial al evreilor din România, condus de Iosif R. Petreanu.

D-lor, Iosif R. Petreanu, adecă un Steinberg sau un Steinfeld oarecare, are următoarele păreri în ceea ce privește rostul nostru în țara noastră, are următoarele păreri în ce privește caracterul național al României, are următoarele păreri în ce privește faptele de vitejie pe care le-au îndeplinit, singuri, strămoșii noștri pe acest pământ. Zice: „România este o națiune, iar nu o rasă, și o națiune care cuprinde elemente ce nu sânt de rasă latină și nici de religie ortodoxă. România s-a format, ca toate statele, și mai mult poate decât altele, prin unirea a diferitelor rase de oameni și diferite popoare la un stat, care cu timpul a devenit statul român”.

Aceasta, d-lor, este o națiune îngăduitoare, națiunea care cetește aceste lucruri și care se mulțamește numai cu forma foarte cuviincioasă a unei interpelări în Parlament!

Mai departe: „Dintre aceste diferite popoare fac parte și evreii, care au trăit în această țară din timpuri imemorabile și cărora li se datorește în bună parte avântul economic pe care l-a luat statul român, evreii fiind aproape singurii comercianți și industriași ai țării. Căci o țară nu se formează numai prin sabie și ghioagă...”

Adecă, d-lor, aceasta este partea noastră, sabia și ghioaga. Strămoșii noștri au fost ghiogari și oameni ai săbiei și fără aptitudini în ceea ce privește cultura... „ci și prin munca economică, și evreii au avut, precum au și acum, un rost economic în această țară.”

Și la sfârșit: „Dacă statul român are caracter național, atunci evreii fac parte din națiunea integrantă română; dar dacă evreii nu fac parte integrantă din națiunea română și sânt o altă națiune, România nu are caracter național.”

D-lor, las la o parte necuviința pe care ei o săvârșesc azi, dar înaintașii, străbunii lor, de glorioasă amintire, se rugau la 1831 lui Kiselev, aici, în București, în calitate de „națiune evreiască”, nu pentru drepturi, căci cu Kiselev nu se sta de vorbă cum se poate cu un ministru constituțional român din veacul al XX-lea, ci doriau numai „să poată lua în arendă moșii boierești”.

Când națiunea evreiască se ruga să poată lua în arendă moșii boierești, începuse decăderea boierimii, care nu putea să trăiască fără evrei în coaste, începuse lichidarea marii proprietăți boierești. De aici până la insulta care ni se face azi că ai noștri au avut ghioage, iar ai lor gândul și munca, este oarecare deosebire.

Și, d-lor, în treacăt o spun, nu au dreptate de loc. Evreii, cei mai mulți dintre dâșii, sânt la noi de când cu turburările care au sfârșit Polonia. Cea mai mare parte din evreii Moldovei au venit pe vremea lui Mihai Sturdza. Că erau și înainte evrei, bine, erau. Aici era un paradis pentru națiunile prigonite. Doar ei o recunosc în foaia lor de la 1850 „că românii sânt foarte toleranți, nici o națiune n-a fost mai tolerantă decât românii“.

Va să zică într-o țară ridicul și criminal de tolerantă au fost evrei în toate timpurile, fiindcă vecinii ceilalți nu au fost toleranți de loc. Aceasta, fără îndoială, nu îndreptățește pe d. Brociner⁸, pe unul din mai mulții Brocineri pe care țara noastră îi adăpostește și-i ridică la onoruri, nu-l îndreptățește să scoată o carte în care pretinde că evreii sânt tot atât de vechi ca și noi, pe motivul că Domnii noștri de odinioară împrumutau bani de la evrei și că evreii veneau aici ca să se înțeleagă cu Domnul în ceea ce privește plata acestor bani. Căci acesta a fost rostul lor de odinioară, indivizi care împrumutau bani boierilor și țăranilor și care veniau în țară ca să-și culeagă camătă, sau să-și iea înapoi capitalul. Și iată, sânt două interesante dovezi istorice, pe care le adaug în treacăt pentru ca să nu rămâie măcar aici fără răspuns anumite pretenții.

În 1568 era domn în Țara Românească Petru Șchiopul⁹, cel dintâi care a făcut cu privire la evrei lucrul pe care au fost siliți mai mulți miniștri români din timpurile nouă să-l facă tot așa, adecă să-i trimeată peste graniță. La 1568, Petru Șchiopul, deci, ia următoarea hotărâre: „Evreii vin în țară de împrumută sătenilor cu dobânzi mari ce nu se pot plăti. Contra datornicilor cer sprijinul cârmuirii.

Săracii sânt siliți a împrumuta de la ei. Așa s-a săvârșit ruina poporației sărace de la țară. Evreii se deosebesc esențial de ceilalți locuitori pentru că iau prin camătă sângele raialelor și, unde merg, fac mii de supărări sub cuvânt de bani. Așa s-a săvârșit ruina poporației sărace de la țară.“

Asta la 1568, prin urmare cu trei sute și ceva de ani înaintea quasi-monarhiei moldovenești a familiei Fischer.

Apoi bine, d-lor, ăsta era antisemit? Și în Moldova a fost tot așa: „Alungarea evreilor din țara noastră nu e din bun plac, ci pentru că desnădăjduiesc pe negustorii noștri, care-și pierd vremea așteptând la hotar pe cumpărătorii de vite, pe când evreii, trecând pe alătura și aducând la noi postavuri leșești, după ce le desfac, își cumpără și scot vite din lăuntru țării. Să ruineze pe negustorii noștri, nu putem îngădui.“

Aceasta, d-lor, face parte din moștenirea de înțelepciune a lui Petru Șchiopul. Și dacă legea d-voastră de încurajare a industriei naționale, împotriva căreia țișă articolele din „Cronica Israelită“ și „Revista Israelită“¹⁰,

dacă legea aceasta se va vota și dacă, mai ales, se vor găsi oameni care să cuteze a o aplica și celor mari și tari, atunci veți fi urmat, după trecere de mai bine de trei sute de ani, această învățătură a domnului de odinioară din Moldova, iar Petru Șchiopul, domn în Muntenia, zice: „Așa s-a săvârșit ruina poporației sărace de la țară“!

Vedeți, d-lor, două mari învățături, care ni vin de la un om care nu a fost antisemit. Eu n-am fost niciodată și de o mulțime de vreme umblu să găsec un singur antisemit, un singur om care să fie împotriva semiților numai pentru că sânt semiți, un om care ar putea încă să fie în contra lor, dacă semiții s-ar găsi la ei acasă, dacă ar avea și ei un stat național al lor, cu oaste, cu generali și cu tunuri (*ilaritate*) cu tot. Dacă s-ar găsi unul care să fie speriat de existența acestui stat iudaic, întemeiat acolo, în apropierea Vavilonului, unde „șezură și plâneră“, dacă s-ar găsi un astfel de om, atunci aș avea bucuria că, după o îndelungată căutare, am putut să descopăr și eu un antisemit!

Dar vă spun că antisemit, cu toate căutările mele îndelungate de om învinuit că aș fi așa ceva, n-am întâlnit până acum niciunul. Nu se poate să fie! Dacă, poate, cineva dintre d-voastră are cunoștința vreunuia, îl rog să mi-l semnaleze, dar eu nu l-am văzut. Eu cunosc numai români care sânt îngrijiți de viitorul economiei naționale românești în marginile statului român. Și aceasta nu se poate numi în nici un caz antisemitism. Noi nu avem nimic cu ei, noi avem cu noi. A noastră a fost țara aceasta, a noastră să fie! Mai bine să ne ducem cu toții decât să împărțim în marginile țării noastre stăpânirea asupra ei.

Acum eu vă cer anumite măsuri împotriva acestei prese și cer anumite măsuri împotriva presei în general, d-le prim-ministru, pentru că azi nu se poate găsi dreptate împotriva atacurilor prin presă. De câte ori am încercat să găsec dreptate, dreptate n-am găsit. Insulta nu se pedepsește. Iar calomnia nu se poate aproape niciodată dovedi înaintea juraților. Atacurile împotriva statului și națiunii, atacurile acestea nu sânt prevăzute măcar în codul penal. Și o să fie de nevoie ca presa să se înfățișeze de acum înainte altfel, pentru ca acel care scoate o gazetă să fie în măsură să răspundă, și să nu fugă de răspundere. Și d-voastră, care ați îndurat multe calomnii, și care le suferiți cu un temperament mai liniștit, d-voastră, aveți față de d-voastră înșivă datoria de a începe, cu curagiu și fără nici un fel de considerație constituțională, această asanare a presei. Legea presei de astăzi a fost făcută pe vremea când partidele își spuneau lucruri pe care nu le-ar fi putut spune în nici o țară unde presa ar fi fost rânduie. A trecut vremea aceea și cine vrea să spună un lucru, să fie în stare să-și ia și răspunderea pentru dânsul.

Pentru ca să vedeți d-voastră că această cerere de înfrânare este întemeiată, să vedeți cum consideră acești compatrioți ai noștri și alte părți ale vieții românești. În iunie trecut, în urma condamnării d-nei Vlad de către tribunalele ungurești, medicii noștri au protestat. Și între medicii din România poftiți să iscălească Memoriul, au făcut rău aceea care i-au poftit, erau și medici evrei, care erau liberi să iscălească sau să nu iscălească. Dar, dacă au iscălit, n-aveau de ce să mai revie asupra iscăliturii lor și să zică: Da, am iscălit, dar d-voastră sânteți așa și pe dincolo. Dacă aveți de gând să ni faceți un proces, n-aveți decât să nu iscăliți.

Dar, după ce au iscălit Memoriul, au făcut următoarele aprecieri cu privire, nu numai la noi, dar și la românii din Ungaria, pe care, în necuviința lor, îi numesc români unguriți, precum pe românii din Bucovina îi numesc români nemțiți, iar pe boieri îi numesc români franțuziți, și d-lor se numesc „români neîmpământeniți“. (*Ilaritate.*) Adecă este mai frumos „români neîmpământeniți“ decât „români unguriți“, decât „români nemțiți“, decât „români franțuziți“. Să-mi dea voie să prefer aceste trei categorii față de interesanta categorie a „românilor neîmpământeniți“ și care nu pot să fie împământeniți, cu toată marea lor dorință de a ajunge la aceasta.

Medicii evrei au redactat un Memoriu în contra noastră, și iată ce se zice în acest memoriu: „Am fi iscălit dar cu drag un memoriu-protest contra unguirilor, dacă n-am avea noi înșine în această chestie o mică socoteală cu românii din Regat, o socoteală care, cu intențiune, e lăsată nesoldată de înșiși românii“. Cum vine chestia aceasta, români neîmpământeniți, față cu românii care sânt așa fără a fi avut nevoie să fie împământeniți, și au drepturi în Țara românească?

Mai departe: „Dacă manifestarea și reclamarea drepturilor egale de cugetare frații voștri le-au plătit...“

Vedeți, aceasta nu mai este limbă românească, se cunoaște că nu sânt împământeniți, căci, dacă ar fi împământeniți, ar scrie de sigur mai românește.

„...Frații voștri le-au plătit prin amenzi și închisori, noi plătim prin averile noastre, care ni sânt devastate și nimicite, cu corpuri schingiuite și cu terorizarea întregii populații evree din țară“.

Se poate o mai nerușinată calomnie? Această foaie apare în București, se cheamă „Revista Israelită“, cu adresa în Strada Mircea Vodă, nr. 20. Astfel de foi nu se dau în judecată, ci se închid cu poliția, care trebuie să procedeze împotriva cuiva care pretinde să exercite un drept pe care Constituția nu i-l garantează!

Mai departe: „Dacă ungerii au profanat morminte și monumentele istorice românești, istoria ni amintește că românii din Regat au profanat și dărâmat casele noastre de rugăciuni și localurile noastre sfinte.“

S-a dărâmat odată o sinagogă în București și Măria Sa a dat din caseta sa particulară. numai să tacă din gură. (*Ilaritate.*)

Mai departe: „După noțiunea cea mai elementară e știut că orice om are o patrie.“ Sânt unii care nu o au. Dar nu am luat-o noi și nu sântem noi datori să li dăm alta! (*Mare ilaritate.*)

„În România liberă sânt două sute șazeci de mii de evrei din moși-strămoși în această țară cărora li se refuză dreptul de a-și zice românii!“ Dar nu, de loc, pot zice că nu ne supără cu nimic: pot foarte bine să-și zică, numai să nu fie! (*Ilaritate.*) Aceasta este chestiunea. Căci, vedeți d-voastră, dacă miile de lucrători italieni care trăiesc în sudul Franciei ar veni cu cererea să fie împământeniți în masă, adecă statul francez ar consimți la aceasta? Dar statul prusian nu a luat măsuri împotriva muncitorilor poloni veniți în Polonia prusiana și, în loc să li dea drepturi, i-a trimes peste graniță? Căci, d-lor, orice stat care e stat național nu poate să iasă din marginile datoriei sale de stat național. Elementele străine pot să pătrundă numai supt trei condiții: Întâi să fie perfect asimilate, al doilea să nu fie nicăieri în mase compacte și al treilea, nu prin pretenții, ci prin jertfe să-și arate dorința de a face parte din statul național.

D-lor, spuseseam în treacăt că pe vremea lui Mihai Sturdza au intrat mulți evrei în Moldova. Aceasta este de domeniul public. Și dumnealor, de o bucată de vreme, cum se va vedea, se joacă și cu situația lor nelămurită din punctul de vedere al serviciului militar. De la această tribună, adecă de la tribuna Camerei celei vechi, am fost de părere să înceteze acest joc, nu avem nevoie de serviciul militar al dumnealor și, prin urmare, să ne slăbească cu serviciul militar și să nu ni ceară nimic în schimb. Căci e curios, acum vor să facă serviciul militar și când generalul Berindei voia să-i scape de buclucul acesta. l-au numit „câne setos de sânge“, prin gura unui domn Ghelerter, un influent socialist de la Iași, d. Ghelerter despre care a fost vorba odinioară să fie expulzat, dar în sfârșit s-a trecut asupra acestui mic păcat al d-sale. A fost o vreme însă când se rugau de Mihai Sturdza să nu facă serviciul militar. Iată un act moldovenesc împotriva lui Mihai Sturdza, în care se spune: „Cine a fost acela care a dat proiectul Obșteștii Adunări pentru a se hotărî luarea la oaste și din nația israelită și care, ca să nu puie în lucrare această legiuire, a luat apoi mită de la israeliți patruzeci de mii de galbeni?“

Apoi atunci au dat patruzeci de mii de galbeni ca să nu facă serviciul militar, de care nu avem nevoie, pe care avem slăbiciunea de a nu li-l interzice. Dar acum vor să-l facă și să ni ceară această împământenire în masă, care ar distruge România de astăzi și ar da ceva care lor li-ar conveni, însă nouă în nici un caz.

Dar și în lucruri de acestea „apetitul vine mâncând“. Îl lași pe cineva să se întrecă puțin în acest domeniu al exagerațiilor interesate, al pretențiilor nejustificate și pot să vă asigur că peste câțeva vreme va veni cu ceva și mai tare. Și dacă această interpelare nu va aduce măcar un rezultat pozitiv, desigur că în publicistica evreiască se va vedea urmarea acestei slăbiciuni a guvernului nostru.

D-lor. mai este un mare anunț care mi se pare că a ieșit și în evreiește, nu cunosc din nenorocire această limbă. În evreiește se tipăresc multe lucruri în Iași; în Iași se tipăresc și anunțuri de-ale Teatrului Național tot în evreiește. Am aici două exemplare, pe care le pun la dispoziția d-lui prim-ministru. „Teatrul Național din Iași“, „Barbara Ubrić“, atât este scris în românește, restul e în evreiește. Iată reproducerea fototipică a documentului (*d. Iorga înmânează d-lui prim-ministru un exemplar*).

D-lor. este un anunț mare care poartă titlul: „Asociația generală a tineretului evreo-român“. Interesant de tot. Dumnealor, vedeți, în Iași, se plâng că-i supără cineva. Nu-i supără nimeni. În copilăria mea este adevărat că populația evreiască avea să sufere de pe urma dispoziției glumețe a poporului nostru, dar, de un timp, nu-i supără nimeni. Și nu îndeamnă nimeni să-i supere; se îndeamnă însă la ceva, se îndeamnă la reromanizarea Iașilor. Și cred că aceasta nu e un păcat. Dar la prigonirea lor, care n-ar avea nici un rezultat, cine ar fi naivul care ar putea îndemna la aceasta?! Va să zică, aici apare un anunț al „Asociației generale a tineretului evreo-român“, care e foarte interesant prin faptul că într-însul ni spun dumnealor „ce vreau“. „Ce vrem? Cu adâncă mâhnire constatăm că în decursul vremurilor“, veacurilor! „și până astăzi, populația evreiască din această țară continuă a fi considerată ca străină. În țara în care am fost părtașii nedespărțiți ai populației băștinașe, întâmpinând alături de ea răsvrătirile soartei, precum și restriștile vremii, fiind născuți și crescuți supt același cer, pe același pământ și legănați de același dor“. Zic și zău! (*Mare ilaritate.*) „Sântem totuși considerați ca străini! De ce? Nu sântem noi oare demni de a purta în această țară calitatea de cetățean român? N-am dat dovadă în atâtea rânduri de puterea nețermurită a simțământului datoriei de care sântem însuflețiți și n-am sacrificat noi pe altarul datoriei către țară tot ce ni este mai scump, întocmai ca și fiii privilegiați ai acestei țări? N-am dat oare dovadă să sântem gata oricând a sacrifica și viața pentru patrie? “Știți că în război n-a murit nici un evreu. (*Ilaritate.*) ”În care pentru prima oară am văzut strălucind soarele și am ascultat graiul omenesc în limba românească? Și nu sânt oare osămintele străbunilor noștri, ce zac ascunse supt țărâna acestei țări, o puternică cheazășie a legăturilor noastre cu pământul românesc, din cele mai bătrâne vremuri? “Încep a mă îndoii de originea arică a lui Traian și Decebal! Mai știi, vor fi

fost „împământeniți“ pe pământul acesta dacoroman! (*Ilaritate.*) „Și nu vorbesc îndeajuns paginile strălucite de cultură și de iubire către țară, scrise de strămoșii noștri în istoria acestei țări?“

D-lor, nu vă obolesc, cetindu-vă frazele acestea cu efect. Dar să vă amintesc un lucru că, adecă, atunci când ungurii se temeau că din România va veni un atac împotriva Austro-Ungariei, pe la 1869. „israeliții din România au dat ungurilor pentru înarmarea honvezilor mai multe mii de galbeni“. Aceasta e o calomnie? Nu e calomnie. Se găsește în „Federația“, foaie care apărea la Pesta la 1869, în numărul din 19 novembre. Strămoșii care au apărat țara aceasta, și care i-au câștigat gloria și care dorm, eroi, supt pământul patriei.... și „israeliții români“ care au dat Ungariei bani pentru înarmarea honvezilor mai multe mii de galbeni!

Pe honvezii de azi, pe anumiți honvezi care stau în redacția foilor din Ungaria și batjocuresc România, pe anumiți honvezi care îndeamnă guvernul unguresc să facă procese nedrepte gazetarilor care reprezintă simțul național al românilor de peste hotare, pe anumiți honvezi care presidează Curțile cu jurați care împiedecă foile din România de a intra în Ungaria, pe acești honvezi îi sprijină și evreimea din Ungaria și evreimea de aici (*aplauze.*) Acei care persecută gazetele românești de dincolo, acei care aruncă în temniță pe gazetarii noștri de peste munți, acei care încearcă a sfărâma legăturile firești între noi și frații noștri din Ungaria, aceea se zic maghiari dar, cu cât o zic mai tare și cu cât o zic mai des, cu atâta se vede că sânt mai puțin maghiari. Pe acești maghiari, d-lor, i-au plătit ungurii destul de scump și o să-i plătească și mai scump prin năruirea statului lor, pe care visează să-l vadă fundat pe baze naționale. Și, d-lor, de la ceea ce a pățit Ungaria, a cării proprietate mare este în mâinile evreilor, a cării proprietate mijlocie este pe jumătate în mâinile evreilor, a cării proprietate mică atârnă de băncile evreiești, a cării industrie și comerț sânt reprezentate de evrei, a cării presă este, nouăzeci și cinci la sută, evreiască, a cării universitate are, în cea mai mare parte, profesori evrei, a cării literatură este reprezentată prin poeți și nuveliști evrei, din ceea ce a pățit Ungaria cu acești maghiari, ai căror strămoși au căzut desigur în lupta de la Mohacs, în cele de supt Matiaș Corvinul, și chiar când a venit Arpad în Ungaria (*ilaritate*), ne învățăm să nu pățim și noi ceea ce au pățit ungurii cu acești cetățeni maghiari, să nu pățim și noi așa cu acești domni care vin cu asemenea declamații entuziaste (*aplauze prelungite.*)

D-lor, și cu aceasta voi încheia, de la o bucată de vreme agitațiile evreiești au căpătat o țintă. Până aici veneau numai cu fraze retorice, cu declamații lirice, cu lamentații pe mormintele strămoșilor. Dar, de la o vreme, agitația aceasta evreiască a căpătat un caracter precis. Acum nu ni spun numai în fraze ce vor, acum ni spun într-un proiect. Tot acel Iosif Petreanu, care

publică și „Cronica Israelită“, tot acel Iosif Petreanu a aruncat ideia unui congres evreiesc. Aici, adecă în București, să se țină un congres politic evreiesc pentru revendicările politice ale evreilor.

Dar, d-lor, în această țară nu poate să aibă nimeni revendicații naționale, exprimate în congrese politice cu caracter național, decât românii; nu se poate vorbi despre rosturi naționale decât atunci când aceste rosturi naționale sânt rosturi ale noastre.

Ce ați zice d-voastră dacă bulgarii din Dobrogea s-ar adresa cu o cerere către guvernul român în care ar spune: Profităm de drepturile acordate dobrogenilor, îngăduiți-ni să ținem la Tulcea un mare congres politic bulgar, în care să facem valabile revendicatele noastre împotriva statului român?

Și ce ați zice d-voastră dacă acei unguri din munții Moldovei care au preoți catolici și învățători unguri și la care călătoresc agenții societății de maghiarizare „Sf. Ladislau“ și care primesc gazete și calendare de la unguri, fără ca nimeni să împiedece această legătură a lor trădătoare cu ungurii, ce ați zice dacă ungurii din Moldova ar cere voie să țină un congres național de revendicații la Bacău? În această țară orice străin, evreu, bulgar sau ungar, n-are voie să țină congres cu alt scop decât scopul național român.

Dar va zice cineva: Ei n-au în vedere așa ceva. Este poate un congres religios. D. Iosif R. Petreanu are însă bunătatea să ni spuie ce are să se facă la congresul acela. Zice: „Nu este nimic hotărât încă, dar ideia dominantă în cercurile care sânt pentru ținerea unui congres este ca el să fie convocat de militarii români de confesiune mozaică aflați în rezervă și constituiți în societăți.“

De ce tocmai de aceștia?

„Pentru două motive și anume: Evreii care au satisfăcut legea recrutării nu pot fi considerați ca străini și congresul trebuie ținut de evreii români; și al doilea, aceștia, adecă militarii români de confesiune mozaică, se pot mai lesne organiza“.

Ce vor face?

„Ce vom face? Nu știu nici eu...“

Vedeți, ei nu știu niciodată, dar totuși spun!

„...Cred însă, că, în primul loc, vom protesta cu toată energia contra calificativului de străini ce ni se dă. Noi, românii de confesiune mozaică nu sântem niște străini veniți aici și tolerați numa, sântem români prin naștere, prin simțiminte și prin datoriile ce avem către această țară. Confesia nu are nici o importanță...“

„Confesiunea nu are nici o importanță...“ Parcă s-a gândit cineva vreodată să li ceară socoteală de confesia lor! În Ardeal sânt români de două confesiuni și noi îi iubim pe toți deopotrivă, și pe cei de confesie apuseană, și

pe cei de confesie răsăriteană. Noi n-am fost niciodată un popor prigonitor pentru motive religioase. Aceasta ar fi cea din urmă acuzare ce ni se poate aduce.

„...Și, precum nu se poate contesta românului unit sau catolic calitatea lui de român, tot astfel nu ni se poate contesta nici nouă această calitate.“

Cu o singură deosebire: Că românii ortodocși și românii uniți sânt români de sânge, pe care totuși, când sânt născuți în alt stat, îi silim să ni ceară recunoașterea. Aceștia, evreii, însă nu au fost niciodată români de sânge, nici nu au cerut recunoașterea și nici nu am avut prilejul să li-o acordăm.

„Aparținem acestei țări...“

Asta nu e nimic. Pot să-i aparție, dar vorba e: Țara să nu li aparție lor! (*Aplauze.*)

„...Și nu cunoaștem altă țară, cum, de pildă, sânt grecii și bulgarii romanizați“.

Aceasta este o ofensă gratuită, adusă aceloră dintre români care pot să aibă între înaintașii lor ori greci ori bulgari, ori alte popoare creștine, și care de multă vreme s-au asimilat cu totul, și pentru care ar fi și o grobienie și un lucru fără sens să li se mai aducă o asemenea acuzație.

La urmă: „Evreii de naționalitate română au fost și sânt un element prețios pentru țara noastră, pe toate terenurile“.

D-lor, va să zică agitația evreiască s-a concretizat în forma congresului acestuia. Și pentru ca acest congres să se poată ținea, se scot rezerviștii înainte și aceștia au fost îndemnați să vie cu o cerere a lor.

Iată apelul către rezerviști, ca să se formeze în societăți anumite în vederea căpătării de drepturi. Vedeți, ca soldați, nu prea fac ispravă, numai ni umplu soldații noștri de boli de ochi. Ajung rezerviști. Când ajung rezerviști, în loc să se astâmpere, ei întrebuițează situația lor de rezerviști pentru ce? Pentru scopuri politice! Aceasta e cea mai înaltă și cea mai naturală datorie a unui militar?

D-lor, oamenii aceștia vând totul, exploatează până și situația lor de rezerviști, care au făcut oastea fără nici o primejdie și care n-au fost măcar dintre aceia ce au trecut prin foc și gloanțe. Aceștia sânt rezerviști care au făcut doi, trei ani de cazarmă și încă silindu-se cu toate mijloacele să capete concedii, ori lucrând cu tot eroismul ca niște cizmari și croitori în ateliere. Și totuși sânt rezerviști așa de prețioși încât li se dă dreptul de a cere, numai pentru că sânt rezerviști, drepturi și pentru toți ceilalți!

Iată ce se cere printr-o foaie care e, am zice, un fel de „Monitor Oficial“ evreiesc: „Rezerviștii români de confesiune mozaică din București sânt rugați a-și trimite adresa lor exactă unde domiciliază, pentru a li se face o

comunicare de mare interes pentru toți rezerviștii. Se pot adresa, fie pe adresa d-lui H. Wacsal, strada Regală, 16, fie pe adresa d-lui I. R. Petreanu, strada Herescu Năsturel, 28“.

Nu „Năsturel Herescu“, ci „Herescu Năsturel“, dar ei scriu de la dreapta la stânga și așa trebuie să înțelegem (*ilaritate*).

Va să zică, d-lor, aici are cuvântul, nu numai d. ministru de Interne, ci și d. ministru de Război. Nu știu dacă d. ministru de Război îngăduie ca rezerviștii, care sânt totuși soldați, să se organizeze în asociații politice și să lucreze în contra intereselor țării. Dacă dumnealui nu are această concepție, și am dreptul să cred că nu are această concepție, să binevoiască să ia măsuri în contra lui Wacsal din strada Regală și Petreanu din strada „Herescu Năsturel“, 28, care se amestecă în rosturile rezerviștilor de nația lor, din care caută să facă agitatori politici împotriva statului național român.

Dar ni se pregătește o surpriză la 15 februar. O să apară o foaie evreiască și mai dărză, și vedeți că-și îndârjesc evreii mișcarea! Foaia își zice „organ politic independent, ca și „Adevărul“, al românilor de confesiune mozaică“. Acesta este un adaos pe care „Adevărul“ nu și l-a pus încă, și ar fi de dorit să figureze și în această foaie. Această foaie adresează un „Apel către evreii din țară.“

„Două motive puternice, printre multe altele, ne-au hotărât să facem să apară ziarul cotidian „Progresul“, nevoia de a arăta pe cale legală a publicității toate suferințele ce îndurăm...“

Tot infama aceea de limbă, care, după ce sentimentele lor se unesc cu ale noastre, totuși îndrăznește să facă o deosebire între ei și noi. Cred că, dacă ar fi vorba să li se acorde drepturi tuturor evreilor, va trebui să se hotărască apoi care din cele două limbi trebuie să fie vorbită mai departe; ei trebuie să învețe a scrie românește, sau noi să învățăm a scrie jargonul lor, ca să fim uniți în toate când vom forma o nouă Românie modernă?

Nu se întâmplă o zi fără să vedem această populație nenorocită pusă la grele încercări! Cum sânt tratați aici, e lucru mare! S-a întâmplat focul din Târgu Cucului de la Iași și imediat o foaie guvernamentală, a tinerilor liberali, a deschis o listă de subscripție pentru a reclădi casele celor incendiați de acolo. Nu știu dacă și aceasta poate să fie persecuție!

Cum poate să fie cineva mai amabil? Este adevărat că nu a produs mult subscripția, dar în sfârșit ea poate continua.

Al doilea: „Necesitatea de a lumina toate cercurile populației asupra adevăratei înfățișări a chestiunii evreiești“.

Va să zică la 15 februar vom sta de vorbă, zilnic, cu reprezentanții aspirațiilor evreiești la noi.

D-lor, cred că aceste aspirații sânt zadarnice și, decât să-i lăsăm și pe ei să creadă că pot ajunge la un capăt cu asemenea revendicări, cred că e mai bine să li dăm un răspuns lămurit, și acest răspuns nu-l poate da decât guvernul. Guvernul nu poate rămânea decât pe punctul articolului 7 modificat, dar cred că nici un partid din România nu se poate coborî să dea mai mult decât atâta. Și în ce privește agitațiile acestea, cred că ar fi de dorit ca guvernul să declare că el le privește cu ochi care numai simpatici nu pot fi. Și că, în special, nu poate îngădui ținerea unui congres de agitație în București, care să reprezinte din partea unor străini niște aspirații cu totul neadmisibile din punctul de vedere al stării actuale și a menirii în viitor, deopotrivă de naționale, a statului nostru; să se gândească deci că, în caz contrariu, nimeni dintre noi nu poate să garanteze că populația noastră va păstra până la sfârșit liniștea desăvârșită și magnanimă pe care a păstrat-o până acum față de aceste provocări continue.

Acesta este scopul interpelării mele¹¹. (*Aplauze prelungite.*)

NOTE

1. V. și supra

2. Pentru intervenția internațională, la Congresul de la Berlin, în favoarea evreilor și reacția autorităților române vezi mai mult la M. Kogălniceanu, *Opere IV, Oratorie II*, partea a IV-a, 1874-1878, ed. ns., Buc., 1978.

3. Rakovski, v. supra

4. Verax era pseudonimul pentru Radu Rosetti și a scris cartea *La Roumanie et les juifs*, Buc., 1903 (ed. fr. și engl., 1904).

5. „L'indépendance roumaine”, care a apărut între 1879 și 1940 și apoi între 1944 și 1945.

6. „România”. Politică. Finanțe. Comerț. Industrie. Redactor proprietar era M. Rolla și a apărut între 1909 și 1916.

7. „Cronica izraelită” a apărut începând din 1901.

8. J.B. Brociner a fost foarte activ în publicistica vremii: *Memorii și documente istorice despre comunitățile izraelite în România*, Galați, 1896; *Chestiunea evreilor pământeni*, Iași, 1901; *Chassidismul în România*, Buc., 1910; *Chestiunea izraeliților români*, I, Buc., 1910; *Chestiunea evreiască așa cum ea este rezolvată*, Buc., 1911; *Drepturile evreilor dobrogeni*, Buc., 1911; *Chestiunea evreimii și evreii sub drapel*, Buc., 1913.

9. Petru Șchiopul a domnit între anii 1574-1577, 1578-1579 și 1582-1591.

10. „Revista izraelită” nu mai există în fondurile bibliotecilor publice din România.

11. Lui N.I. i-a răspuns primul ministru Ionel Brătianu: „Deși o cred superfluă, dar deoarece mi s-a cerut formal, voi face declarațiunea că guvernul rămâne pe terenul Constituțiunii și că nu a intrat în gândul nostru ca să cerem vreo modificare a Constituțiunii.

Tot din spirit constituțional și consecințe cu întreaga dezvoltare a caracterului nostru, nu admitem nici o deosebire privitoare la cei care sunt cetățeni români, fie ei din orice confesiune, și fie ei de orice origine.

Din moment ce nașterea sau mijloacele constituționale i-au făcut români, noi îi privim cu aceleași simțăminte și de aceea nu pot urma pe domnul interpelator când face genealogia cutărui sau cutărui redactor, întru cât ei au drepturi cetățenești”.

Pașnic, N.I. a intervenit: „Domnilor, iacă ce voiam să spun: Domnul prim ministru a răspuns tot ce putea să răspundă la situațiunea domniei sale și cu cea mai mare parte din răspunsul domniei sale sunt cu desăvârșire mulțumit”.

XXXII

O INTERPELARE

(13 februar 1910)

Lecomte du Noüy ajunsese un suveran cu budget special, nu al reparării, ci al transformării monumentelor vechii noastre arte (mai departe, însăși interpelarea).

D. N. Iorga : Domnule președinte, în vederea apropiatei prezentări a budgetului, rog pe d. ministru al Cultelor și Instrucției Publice să-mi răspundă: Care a fost activitatea serviciului special de restaurare de supt direcția d-lui A. Lecomte du Noüy în ultimii cinci ani de zile? Care au fost sumele ce s-au încredințat în acest timp d-lui Lecomte du Noüy, afară de aceea de 237.000 de lei din excedentul bugetar al anului trecut? De ce personal se servește d-l Lecomte du Noüy și ce norme urmează d-sa în dările de samă, artistice și financiare, față de minister?

În vederea acestei interpelări, rog pe d. ministru de Instrucție a-mi comunica dosarele restaurațiilor făcute de d. Lecomte du Noüy, după sfințirea bisericilor Sf. Nicolae Domnesc și Trei Ierarhi, din Iași¹.

NOTE

1. La 27 februarie 1910, N.I. amintește Adunării că în urmă cu trei săptămâni ceruse ministrului Instrucțiunii Publice să-i comunice „actele la felul cum domnul Lecomte du Noüy obișnuiește a face reparațiunile domniei sale”. Titularul de la Instrucțiunea Publică, Spiru Haret, i-a spus că „actele se adună în acest moment”. Nemulțumit, N.I. a constatat sarcastic: „Cred că o să am ocaziunea ca să anunț interpelarea mea înainte de sfârșitul anului (*ilaritate*) și cred că subvențiunea domnului Lecomte du Noüy n-o să figureze și anul acesta, ca și în anul trecut, în dauna Comisiunii Monumentelor Istorice”. Apoi N.I. s-a adresat președintelui de ședință: „Domnule președinte, mai am o comunicare de făcut: Domnul primar al Iașului s-a adresat deputaților de Iași pentru ca să vă roage să puneți la ordinea zilei, cât se poate mai curând, împrumutul comunei Iași în vederea aducerii apei”. Pentru interpelarea legată de lucrările efectuate de Lecomte du Noüy, v. infra.

XXXIII

LA LEGEA ORGANIZĂRII MINISTERULUI INSTRUCȚIEI PUBLICE

(6 mart 1910)

Onorată Cameră,

Pentru mine a fost o mare plăcere să aud făcându-se aici procesul politicianismului în învățământ¹ de cineva care de multă vreme ia parte la luptele noastre politice. Și, d-lor, după declarațiile făcute de d. Păltineanu², care știe ce însemnează politicianismul în luptele noastre politice, și după exemplele pe care le-ar putea da și d. ministru al Instrucției, tot în sensul acesta, asupra primejdiei pe care o poate prezenta introducerea politicianismului în școală, nu-mi mai rămâne mult de zis. Căci, d-lor, nimic nu e mai frumos decât să vezi bărbați politici experienți, care știu ce însemnează a se da învățământul nostru public pe mâna partizanilor politici, declarându-se atât de hotărât împotriva distrugerii moravurilor școlare prin moravurile politice.

Nu mă îndoiesc, d-lor, că atunci când partidul conservator-democrat, venind la putere, va face numiri, el se va feri ca de foc de a face numiri de inspectori politicieni și va alege numai dintre bărbații consacrați exclusiv școlii, pe care, în mare număr, îi și are în mijlocul său, și va face un învățământ așa cum îl doresc persoanele care nu participă întru nimic la politica partidelor noastre de interese.

Prin urmare, d-lor, dacă în această ședință s-ar fi făcut numai această declarație a d-lui Păltineanu, că vremurile cutărui sau cutărui ministru nu se vor mai întoarce și, cu garanțiile morale pe care le dă întotdeauna partidul conservator-democrat, va ținea ca politicianismul să nu aibă nici un amestec în școală, încă această ședință va fi cu desăvârșire remarcabilă.

D-le ministru, eu țin să vă rog pe d-voastră, fiindcă d-voastră n-ați avut prilejul să faceți declarații de felul și de garanția declarațiilor d-lui Păltineanu, fiindcă d-voastră n-ați avut încă prilejul de a vorbi și a face asemenea declarații, vin să vă rog să le faceți și d-voastră.

Aș fi venit cu lauda d-voastră, dar lauda d-voastră a făcut-o așa de bine și așa de dezinteresat d. Păltineanu, încât ar fi să repet lucruri care s-au spus prea bine ca să mai revin asupra lor.

Se pare că partidul conservator-democrat, venind la putere și urând atât de mult politicianismul, are intenția să vă ofere un loc de inspector școlar. Eu vă rog, d-le ministru, să primiți acest loc de inspector școlar; ați face un lucru bun. Și d. Păltineanu a amintit numele d-lui Maiorescu, și a spus că d. Maiorescu n-ar primi să fie inspector, pentru că nu face parte din partidul d-voastră și din nuanța pe care d-voastră o reprezentați în partidul liberal. Va să zică, pentru că nu face parte din acest partid și din această nuanță pe care d-sa a numit-o haretistă.

Eu cred că nu trebuie să se numească un partid sau un grup niciodată după persoane, nici haretist pentru că încunjoară pe d. Haret, nici spirist. Căci, după cum partidul din care face parte d. Păltineanu se numește tachist, a spus și d-sa cuvântul, și nu ionescist, ar trebui, vorbind de gruparea d-voastră să i se zică partidul spirist.

D. Maiorescu nu este spirist și nici spiritist. Sânt alte persoane în învățământ care pot fi spiriste sau spiritiste. Dar d. Maiorescu nu poate fi nici spiritist, fiindcă este o minte prea sănătoasă, nici spirist, fiindcă este un caracter independent.

Totuși, dacă d. Maiorescu nu ar intra în rândurile inspectorilor, n-ar face petiția despre care vorbea d. Păltineanu, numai din cauza deosebirilor de vederi, cred că ar face foarte rău. Cum ați face d-voastră foarte rău, dacă nu ați consimți adecă, într-un minister de Instrucție Publică garantat străin de politică, precum ar fi ministerul de Instrucție Publică al partidului conservator-democrat, să refuzați acel loc de inspector școlar care v-ar îngădui să lucrați și mai departe tot așa de bine.

D-le ministru, veți face sau nu declarația ce vă rugasem, vă privește. D-voastră de obicei țineți prea puțin samă de dorințele mele, cum și eu recunosc prea puțin legitimitatea dorințelor d-voastră prezentate sub formă de proiecte de legi. Se înțelege, este o reciprocitate de vederi în ce ne privește, este ceva care se știe și se înțelege.

Dar vreau să vă atrag atenția asupra unui lucru. D-voastră știți multe în departamentul d-voastră; poate sânteți ministrul de Instrucție Publică care știe mai bine ce se face în acest departament. Au fost alții care țineau recordul în sensul celălalt: Nu știau nimic din ceea ce se făcea acolo.

D-voastră știți până și numărul dosarelor. Sânt însă lucruri pe care bănuiesc că nu le știți, nu se poate însă să nu le știți. Inspectorii și funcționarii d-voastră, pe care îi veți păstra în învățământ și dintre care unii sânt oameni de merit, oameni culți și cu cunoștință de ale școlii, au făcut cursuri de pedagogie în străinătate și au scris lucrări și despre opera d-voastră, care își vor păstra valoarea lor în dezvoltarea pedagogiei în Apus, inspectorii și directorii aceștia, cu cunoștințe speciale, bărbați culți, consacrați în parte

studiului operei d-voastră, acești inspectori au un păcat, pe care nu-l știți în momentul în care i-ați numit, și au continuat cu păcatul acela și după ce au fost numiți. Și nu ați știut căci dacă știți, ați fi intervenit și ați fi luat măsuri, căci este foarte grav să aibă cineva acel păcat.

Anume, d-le ministru, erau cu toții liberali și făceau politica aceasta liberală cu o căldură de sentiment care nu poate decât să influențeze asupra hotărârilor drepte ale unor inspectori și funcționari. Vedeți, d-voastră desigur că nu i-ați întrebat: Dumneata la ce club ești înscris, căci d-voastră, ca om al școlii, nu sânteți înscris la nici un club, reprezentând o politică de interese particulare. D-voastră nu i-ați întrebat și d-lor, natural, nu v-au spus. Să-mi permiteți să vă spun eu lucrul acesta. Toți sânt înscriși în partidul liberal, toți fac politică liberală și o fac cu acea înverșunare care este de natură să strice hotărârile și să întunece conștiințele senine ale unor inspectori.

Veți zice: de unde știu eu aceste lucruri? Că au fost de la început liberali, aceasta o știe toată lumea, că sânt și acum, că procedează ca liberali inspectorii și funcționarii mai înalți în minister, știu. Vă rog să ascultați cazul, căci este interesant. Nu o să aduc o reprimandă unui funcționar, dar în sfârșit e bine să știți.

D-le ministru, s-a prezentat la minister un profesor împotriva căruia ministerul avea motive de plângere. Întemeiate sau ba; funcționarii de la minister credeau că da. Și, atunci, între profesorul acela și între un anume înalt funcționar din minister, toți sânt înalți, nu vă spun ce grad de înălțime avea acela, va să zică, între profesorul învinuit și între funcționarul destul de înalt din minister, după ce s-a discutat această chestie, a venit o altă chestie. L-a întrebat: „De ce ești dumneata cu d. cutare?” „Sânt cu d. cutare numai așa, din inimă. D. cutare nu are partid și nu duce luptă înverșunată contra celorlalte partide... Așa m-am deprins, să fiu cu d. cutare!”. „De ce nu ai fi cu d. cutare?”. Și v-a numit pe d-voastră, și a făcut un elogiu care trebuie să fi fost tot așa de frumos ca al d-lui Păltineanu și tot așa bănuiesc de sincer elogiul aceluși înalt funcționar ca și al d-lui Păltineanu. Pe urmă l-a invitat la un ceai la un club didactic, care este vecin cu un altul, și mi se pare că era un mijloc de a se acomoda toate atunci. Dar nu a primit și deci natural că profesorul a tras toate consecințele.

Ei bine, acum când știți lucrul acesta, d-le ministru, nu vă cer să puneți în lege că persoanele care au făcut politică de interes într-un partid întemeiat în mare parte și pentru satisfacerea unor interese particulare, că astfel de persoane nu pot să fie inspectori. Nu cer să puneți în lege nici acest lucru, ca inspectorii, când se duc în cutare oraș de provincie, înainte de a inspecta, să nu vadă pe șeful partidului din localitate și să nu ia de la acel șef de partid oarecare lămuriri contra profesorului cutare sau cutare.

Și nu vă cer nici aceea ca d-voastră să prevedeți în lege că atunci când un inspector face politicianism, ceea ce este cel puțin un delict, în calitatea lui de inspector sau funcționar al Ministerului, sprijinind pe unii, fiindcă sânt „ai noștri“, de nuanța ministerului din acel moment și persecutând pe alții, fiindcă sânt de-ai noștri, dar nu de nuanța aceluia care stăpânește ministerul în momentul acela, se vor lua măsuri împotriva aceluia. Fiindcă însă știu că d-voastră sânteți un om care ține la cuvântul său, fiindcă știu că d-voastră sânteți unul din bărbații politici care amestecă în activitatea lor politică și motive de înaltă ordine morală, eu v-aș ruga ca acum, când este vorba de a se crea inspectori care rămân, d-voastră să binevoiți a face înaintea Camerei declarația că nu veți tolera, măcar de acum înainte, amestecul politicianismului în ministerul d-voastră, în folosul prietenilor partidului liberal și împotriva dușmanilor acestui partid³

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege pentru modificarea unor articole din legea din 21 aprilie 1906 asupra organizării centrale a ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și a celorlalte administrații dependente de el.
2. Păltineanu discutase pe marginea articolului 25 (devenit 21), potrivit căruia directorii și subdirectorii trebuia să fie licențiați sau doctori și să aibă o practică de șapte ani ca profesori de școală secundară, specială, normală ori universitară. Aici intervenea factorul politic, „mezatul”, căci se înscriau și învățători pentru a promova. Apoi deputatul era contra păstrării catedrelor pentru inspectori, așa cum prevedea noul proiect. La fel, în ceea ce privește dreptul ministrului de a-i schimba alegând dintr-un număr de trei candidați; aceasta i-ar fi permis să-și pună oamenii favoriți.
3. Proiectul a fost primit cu 53 de voturi pentru și 16 împotriva.

XXXIV

**LECOMTE DU NOÛY
ȘI „RESTAURAREA“ MONUMENTELOR ISTORICE**

(13 mart 1910)

Onorată Cameră¹,

În ultimele timpuri am căpătat cel din urmă fascicol din „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“. Buletinul acesta este o lucrare care merită toată lauda, în care se arată neconținut ce s-a lucrat pentru aducerea vechilor monumente istorice într-o stare care să le facă a rezista timpului.

D-lor, în această dare de samă a Comisiunii Monumentelor Istorice am găsit o frază care m-a îndemnat să mă opresc asupra Buletinului, nu numai din punctul de vedere științific și istoric, dar și din punctul de vedere administrativ. Anume, în raportul general cu privire la lucrările Comisiunii Monumentelor Istorice se găsește o frază care provoacă întrebări pe care eu singur nu sânt în măsură să mi le lămuresc.

D-lor, iată ce se spune în ultimul fascicol din „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“. Mă opresc asupra lui, fiindcă e absolută nevoie ca d. ministru să binevoiască a-mi tălmăci sensul acestei fraze. D-lor, se spune înăuntru că se fixaseră două sute treizeci de mii de lei pentru lucrări executate în cele mai bune condițiuni artistice, în cele mai bune condițiuni științifice și în cele mai bune condițiuni de gospodărie, pe care le întreprinde Comisiunea Monumentelor Istorice, și secretarul Comisiunii Monumentelor Istorice, raportul poartă și iscăliturile tuturor membrilor, secretarul spune că această sumă de două sute treizeci și șapte de mii lei i-a fost luată.

S-a votat împărțirea excedentelor; în împărțirea excedentelor se prevedea două sute treizeci și șapte de mii lei serviciului pentru reparația în bune condițiuni a monumentelor noastre istorice.

Ce se întâmplă? Se zice că ulterior a trebuit să se dea acelei sume o altă destinație, aceea de a întreține serviciul special de restaurări de supt direcția d-lui Lecomte du Noüy². Prin urmare, suma prevăzută de Comisiunea Monumentelor Istorice trece în întregime la serviciul special de restaurări al d-lui Lecomte du Noüy și Comisiunea Monumentelor Istorice, care avea lucrări angajate în mai multe locuri, se găsește în absolută lipsă de bani în urma acestei schimbări de destinație a sumei de două sute treizeci și șapte de mii de lei. Nu știu dacă d. ministru al Instrucțiunii Publice are dreptul să ia

suma de lei două sute treizeci și șapte de mii de la Comisiunea Monumentelor Istorice și să o dea d-lui Lecomte du Noüy, și nu știu alt lucru: Dacă d. ministru al Instrucțiunii, care trebuia să știe că d. Lecomte du Noüy avea nevoie de bani pentru a continua lucrările sale și, știind aceasta, nu a prevăzut suma pentru d. Lecomte du Noüy, are dreptul să ieie suma de care Comisiunea Monumentelor Istorice avea neaparată nevoie și să o treacă la lucrările speciale al d-lui Lecomte du Noüy.

Va să zică, Comisiunea era în pericol să nu poată lucra de loc, dacă nu se găsea un alt izvor pentru întreținerea lucrărilor sale.

Și atunci, spune raportul acesta general al Comisiunii Monumentelor Istorice, s-au luat treisprezece mii de lei din fondul destinat construirii catedralei din Sulina. Va să zică, am votat o sută treizeci de mii de lei pentru catedrala din Sulina și deoarece s-au luat cele două sute și mai bine de mii de la Comisiunea Monumentelor Istorice și s-au dat d-lui Lecomte du Noüy, se ia acum suma care trebuia să se deie catedralei din Sulina și se întrebuițează pentru Comisiunea Monumentelor Istorice.

Așa fiind lucrul, am ajuns să mă întreb: Ce rost are serviciul special de restaurări al d-lui Lecomte du Noüy? Mărturisesc că eu credeam că de foarte multă vreme d. Lecomte du Noüy nu mai restaurează nimic. Știam că, pe vremea când au început restaurările monumentelor noastre istorice, s-a adresat statul român la d. Lecomte du Noüy și l-a adus în condițiuni bune și i-a dat de lucru. A lucrat d. Lecomte du Noüy la mănăstirea din Curtea de Argeș.

A dat o mănăstire a Curții de Argeș care nu prea samănă cu cea veche, dar este destul de interesantă pentru ca toți străinii care vin în țară la noi să trebuiască a vedea Curtea de Argeș cea isprăvită, săvârșită de d. Lecomte du Noüy.

Mai știam că d. Lecomte du Noüy a lucrat la Iași, la biserica Trei Ierarhi și la biserica Sf. Nicolae; știam că aceste lucrări au costat cam scump și știam că în momentul când a trebuit să se inaugureze biserica Trei Ierarhi și Sf. Nicolae, s-a cerut socoteala d-lui Lecomte du Noüy, în ceea ce privește felul cum s-au făcut reparațiile; știam că, în broșura despre construcția acestor biserici, d. Lecomte du Noüy nu a dat notițele acelea care ar fi fost necesare ca să se înțeleagă unde au mers vreo două ori trei milioane. Aceasta o știm; știm că, în deosebite puncte ale țării, d. Lecomte du Noüy și-a rezervat anumite biserici pe care are de gând să le restaureze. Am mers la Curtea de Argeș și am văzut Biserica Domnească, cu privire la care întreba d. Micescu. Și dacă nu ar fi decât interesul d-lui Micescu pentru aceasta, m-aș consola de manifesta lipsă de interes a altor colegi în ceea ce privește reparația monumentelor noastre artistice.

Mă așteptam ca d. Procopiu, care se interesează de artele românești, sau alte persoane, să aibă același interes ca și d-sa, cu privire la felul cum lucrează d. Lecomte du Noüy dar, neavând interesul multor colegi din această Cameră, mă mulțănesc cu acei care voiesc să asculte aceste chestiuni.

Știam deci că d. Lecomte du Noüy își rezervă anumite monumente. Nu lucrează acolo, dar are de gând să lucreze cândva. Cutare biserică se închide, se pune schela, care costă foarte scump și, când vrei să vezi biserica, ți se spune că nu se poate vedea, deoarece cândva d. Lecomte du Noüy are de gând să lucreze acolo. Știam că d. Lecomte du Noüy a dărâmat mitropolia din Târgoviște, d. ministru va fi știind sau nu va fi știind. Miniștrii se schimbă des și de la un minister la altul se uită lucrurile, știam că d. Lecomte du Noüy a dărâmat mitropolia și știam că și târgoviștenilor li-a părut rău de dărâmarea cu dinamită a acestei mitropolii. Știam că în locul acestei mitropolii dărâmate cu dinamită s-a făcut altă mitropolie cum nu s-a mai pomenit la noi vreo biserică, o mitropolie cu un ciudat pridvor lung, cu un singur turn, o mitropolie care nu aduce aminte într-un nimic de vechea biserică, fiindcă aceea avea un pridvor scurt și șase turnuri.

Va să zică, știam că d. Lecomte du Noüy a dat jos acolo o biserică românească, pentru ca să creeze pe locul acela o nouă biserică de fantazie, aceasta o știam. Și știam, d-le ministru, și halul în care se găsește restaurația d-lui Lecomte du Noüy de la Curtea de Argeș, cât și restaurația de la Trei Ierarhi, cât și restaurația pe care d-sa nu a isprăvit-o de la Târgoviște. La Târgoviște, ce s-a lucrat începe să se dărâme. D-voastră nu veți fi știind. Vă rog să binevoiți a cerceta acolo și veți vedea halul în care se găsește clădirea cea nouă. Știam că tot la Târgoviște s-au scos pietrele de pe morminte și, de mai mulți ani de zile, pietrele acestea zac aruncate într-un colț al curții, unde se umplu de mușchi și se sfărâmă și când se vor pune la loc, nu se va mai ști care piatră corespunde cărui mormânt, ceea ce față de o altă persoană s-ar putea numi o impietate și unor anumiți miniștri li s-ar putea cere să împiedece asemenea acte de impietate.

Știam că la Curtea de Argeș, biserica restaurată începe a arăta urme de degradare, știam că aurul și lazurul de la biserica din Argeș începe a se înnegri, știam că zidul încunjurător de la aceeași biserică se dărâmă. Știam că la Argeș, după ce s-a mântuit cu biserica, se clădește un palat regal, care nu poate să fie o restaurare în nici un caz, fiindcă acolo nu a fost nici un palat domnesc, necum palat regal, și când se intitulează cineva director general al serviciului de restaurări, el este dator să ia banul nostru pentru a restaura și nu pentru a clădi din nou.

Știam că la Iași, la biserica Trei Ierarhi, s-a lucrat în așa fel biserica încât anul acesta Comisiunea Monumentelor Istorice cere bani pentru „lucrări de reparațiune absolut necesare la biserica Trei Ierarhi din Iași“.

Apoi, d-le ministru, cei vechi clădeau așa fel încât trebuia să treacă o sută, două sute de ani ca să fie nevoie de reparație, iar în fericitele vremuri de astăzi se construiește în așa fel încât nu trec nici zece ani și lucrările de reparație ajung să fie „absolut necesare“. Știam, d-le ministru, că în apropierea bisericii Trei Ierarhi din Iași se lucrează la sala gotică.

Poate că nu veți fi mers acolo și poate că și cunoștințele d-voastră, mai reduse în materie de arhitectură, cunoștințele acestea nu vă vor ajuta să fixați rostul acestei săli gotice. Sala aceasta gotică nimeni n-a văzut-o înainte de a se începe lucrările d-lui Lecomte du Noüy și de când s-au început lucrările, sânt mulți ani de zile și multă lume ar fi vrut să se ducă să vadă cum se lucrează în sala gotică de la Iași. M-am dus și eu și n-am văzut lucrându-se niciodată.

Așa încât, față de toate lucrările acestea, față cu repararea unor monumente care nu s-au reparat, ci cu totul s-au refăcut, față cu degradarea, după câțiva ani de zile, a unor monumente pentru care s-au cheltuit destui bani ca să nu se degradeze în câțiva ani de zile, față de cunoștința generală că la cele câteva biserici luate în întreprindere sau rezervate d-lui Lecomte du Noüy nu se mai lucrează de multă vreme, am avut o nelămurire: Apoi, atunci dacă nu se mai lucrează, unde este nevoia ca d. ministru de Instrucție să prevadă suma de două sute treizeci și șapte mii lei pentru ceea ce face d. Lecomte du Noüy? Și dacă d. ministru de Instrucțiune crede că este bine ca d. Lecomte du Noüy să aibă două sute mii lei ca să facă aceea ce am văzut că face, de ce n-a prevăzut suma de la început, în loc să se facă schimbări de destinație a sumelor, mai târziu?

Așa fiind, după experiența felului particular în care d. Lecomte du Noüy își face reparațiile, după declarațiile oficiale din raportul general cu privire la lucrările Comisiunii Monumentelor Istorice pe 1909, după toate acestea, mi-am permis să deranjez pe d. ministru al Instrucțiunii Publice, cerându-i să-mi comunice actele relative la lucrările pe care d. Lecomte du Noüy le face de la încheierea reparațiilor bisericii Trei Ierarhi și a bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași.

Acum, se pare că am cerut prea mult d-lui ministru, sau că am cerut în așa fel încât n-am fost înțelese bine.

Cerusem mult mai multe acte decât cele pe care mi le-ați comunicat mie. Dar se poate să fie și altceva. Că d-voastră, în arhiva Ministerului, n-ați avut alte acte decât cele ce mi le-ați comunicat mie, se poate adecă și aceea ca d. Lecomte du Noüy să nu fi început să prezinte actele sale justificative decât

numai din anul 1910. și atunci fără îndoială că d-voastră mi-ați dat tot ceea ce puteați să-mi dați. În sfârșit, d-voastră mi-ați dat un număr de hârtii, de acte, pentru a mă lumina în această privință. Actele acestea le-am văzut, d-le ministru, și cu privire la aceste acte am să-mi permit a vorbi.

Sânt două servicii de reparație a monumentelor noastre istorice, un serviciu de reparație a monumentelor noastre istorice este în mâna d-lui Lecomte du Nouÿ, alt serviciu de reparație este în mâna Comisiei Monumentelor Istorice.

Se întreabă cineva: De ce pentru același lucru să fie două comisii? (*Zgomot.*)

D-le președinte, nu se poate înțelege de loc și dacă Onor. Camera persistă în această atitudine, renunț la interpelare.

Îmi pare rău că nu am chestiuni personale scandaloase de adus înaintea Camerei. Poate atunci aș fi și eu ascultat. (*Protestări.*)

D. președinte: D-le Iorga, nu aveți dreptate de a spune lucrul acesta la adresa Adunării.

D. N. Iorga: Am cetit darea de seamă a ședinței trecute.

D. președinte: Se poate, dar binevoiti a vă ocupa de interpelarea d-voastră și nu aveți să vă plângeți de ascultarea Adunării, căci ea vă ascultă.

D. N. Iorga: Când se cheltuiesc două sute treizeci și șapte mii de lei, fără să se știe ce îmbunătățiri se fac, cred că am dreptul să aduc chestiunea în fața Camerei, căci mă doare inima pentru acești două sute treizeci și șapte mii de lei și pentru ceea ce se face cu monumentele istorice.

Rog dar pe onorata Cameră să-mi dea cel puțin tot atâta atenție cât se dă pentru a șaptesprezecea ediție a chestiunii Rătești și vă rog să găsiți în puterea d-voastră de atenție măcar atâta cât trebuie ca să ascultați sfârșitul acestei interpelări.

Sânt dar două feluri de rosturi de reparație: De o parte d. Lecomte du Nouÿ și de altă parte Comisiunea Monumentelor Istorice; sânt dar două rosturi și două sisteme. Comisiunea Monumentelor repară păstrând clădirea, iar d. Lecomte du Nouÿ dărâmând-o.

Sistemul d-lui Lecomte du Nouÿ stă în aceea că zidirea cea veche este înlăturată cu desăvârșire și în locul celei vechi se așează o clădire nouă, iar sistemul Comisiunii Monumentelor Istorice este să păstreze din clădirea veche ceea ce se poate păstra și pe lângă rămășițele clădirii vechi se adaugă elementele care să o facă să dureze mai departe.

Cum puteți admite, cu privire la monumentele istorice, care sânt onoarea și gloria noastră, să se întrebuițeze două sisteme deosebite, de o parte sistemul dărâmării și construcției din nou și de altă parte sistemul întregirii ruinelor monumentelor celor vechi?

Vă rog să-mi arătați o singură țară din lume în care se întrebuițează acest îndoit sistem; vă rog să-mi arătați un singur ministru de Culte, de Arte din lume care să îngăduie amestecul acestor două sisteme, și mai ales vă rog să-mi arătați oriunde, în orice țară, care este ministrul de Instrucție care să îngăduie continuarea sistemului d-lui Lecomte du Noüy, adecă dărâmarea vechiului monument și înlocuirea acestui monument cu altul nou. Vă rog să-mi arătați o singură țară unde un ministru de Instrucție sau un ministru de Arte să îngăduie ca, supt titlul de restaurare, să se treacă și clădiri noi.

Palatul regal din Argeș n-a existat niciodată, este o clădire nouă și un serviciu de restaurări nu poate să clădească într-un ciudat stil rococo, cu o culoare mai mult sau mai puțin deosebită, o clădire nouă.

După ce am insistat asupra caracterului curios al acestei reparații duble, care se face din două locuri și după două sisteme deosebite, între care un sistem, dărâmarea cu dinamită, este absolut inadmisibil, după aceea să trecem la conturile pe care d-voastră ați binevoit să mi le puneți la dispoziție.

D. Lecomte du Noüy n-avea la începutul lui april dreptul la nici o sumă. Pe la jumătatea lui april, d. Lecomte du Noüy a avut dreptul la două sute treizeci și șapte mii de lei. Comisiunea Monumentelor Istorice la 1 april n-avea dreptul la nici un ban. La sfârșitul lui april avea dreptul la o sută treizeci de mii de lei. Locuitorii din Sulina aveau dreptul la 1 april la o sută treizeci de mii de lei, pe la jumătatea lui april nu mai aveau dreptul la nici un ban cu privire la catedrala lor. Ce influențe misterioase sânt acestea, d-le ministru, care vă fac pe d-voastră să schimbați destinația unei sume atât de însemnate? Când se cheltuiesc bani într-o țară constituțională, trebuie să se știe în ce împrejurări s-a hotărât cheltuirea acestor bani. Ce influență divină a făcut ca banii să alerge dintr-o parte într-alta? Ce l-a făcut pe d. Lecomte du Noüy, care era cu totul fără bani la începutul lui april, să-i aibă pe toți la sfârșitul lunii? Ce a făcut ca apoi Comisiunea Monumentelor Istorice, cu două sute treizeci și șapte mii de lei la început, să nu aibă nici un ajutor la jumătatea lunii și să aibă la sfârșit banii catedralei din Sulina? Și ce au fost vinovați locuitorii din Sulina ca să trebuiască a renunța, anul trecut, la clădirea catedralei lor? D-le ministru, după ce d-voastră ați hotărât ca acei două sute treizeci și șapte mii de lei să se treacă d-lui Lecomte du Noüy, d. Lecomte du Noüy v-a făcut imediat plăcerea unei adrese din 2 mai 1909, venită ca din partea „Direcțiunii Generale a Comisiunii Restaurării Monumentelor Istorice“ din România, adresă prin care vă cerea suma de optzeci de mii lei.

Se vede că d. Lecomte du Noüy nu se putea aștepta la nici un ban. Îndată ce a văzut însă că banii merg, s-a grăbit să vă ceară o sumă de optzeci de mii lei. Cum un arhitect poate să ceară o sumă de optzeci de mii lei pentru o lucrare, nearătând la ce a întrebuițat acești bani?

De obicei cererile acestea se fac întovărășite de conturi. Și aceste cereri se fac întovărășite, nu numai de conturi, dar și de o dare de samă, în care se arată ce a lucrat arhitectul, ori ce are de gând să lucreze și pe ce are de gând să-i cheltuiască. Ei bine, d-lui ministru al Instrucțiunii Publice nu i s-a făcut plăcerea, nici a trimiterii actelor, în ceea ce privește banii, nici a raportului, în ceea ce privește lucrările.

S-a spus numai d-lui ministru: „Am nevoie de optzeci de mii de lei; am auzit de la d-voastră că eu, care nu aveam de luat nimic anul trecut, am de luat anul acesta două sute treizeci și șapte de mii lei. Din banii aceștia, optzeci de mii de lei să mi-i dați acum“. Motivarea e aceasta: „Pentru a face față cererilor urgente din partea lucrătorilor, personalului și furnizorilor noștri pentru lucrările în curs de executare...” Va să zică atâta.

D. ministru s-a grăbit să plătească d-lui Lecomte du Noüy suma de optzeci de mii de lei. D. Lecomte du Noüy nu arătase pentru ce luase banii aceștia și nu prezentase absolut nici un raport artistic.

Iată, Comisiunea Monumentelor Istorice obișnuiește ca în fiecare an să prezinte rapoartele sale. D. Lecomte du Noüy crede că e cu mult mai prejos de datoriat sa de a prezenta astfel de rapoarte.

Prin urmare, fără să prezinte nimic, ia cei optzeci de mii de lei; trec câteva luni de zile și, după ce au trecut cele câteva luni de zile, d. Lecomte du Noüy cere și restul de o sută cincizeci de mii de lei.

A doua cerere a d-lui Lecomte du Noüy vine prin luna lui august. Vedeți curioasă potrivire, îndată ce a văzut d. Lecomte du Noüy că sânt două sute treizeci și șapte de mii de lei de întrebuițat, îndată d-sa a găsit tot ceea ce trebuia pentru a acoperi suma de două sute treizeci și șapte de mii de lei.

Și atunci când a cerut pentru a doua oară, d. ministru i-a atras atenția, se vede, că trebuie să remită anumite acte, justificând întreaga sumă de optzeci de mii de lei pe care o primise. La 12 august, d. ministru mandatează suma și îndată după aceea vine și socoteala d-lui Lecomte du Noüy, care privește numai suma de optzeci de mii de lei. Pare că nu v-au venit încă socotelile sumei de o sută cincizeci de mii de lei.

A trecut multă vreme din august, sântem în luna martie și nădăjduiesc, când vă vor veni și socotelile celelalte ale d-lui Lecomte du Noüy că, dacă voi mai fi în Cameră, o să pot să vă rog să binevoiți a-mi comunica și celelalte cheltuieli ale d-lui Lecomte du Noüy pentru suma de lei o sută cincizeci de mii.

Nu mă îndoiesc că socotelile sânt exacte; mă îndoiesc de dreptul pe care-l are d. Lecomte du Noüy ca să cheltuiască suma aceasta pentru ce o cheltuiește.

Va să zică, d-voastră ați primit socoteala pentru optzeci de mii lei. Să vedem din ce se compune această socoteală. Această socoteală arată că s-a cheltuit la următoarele clădiri în legătură cu bisericile:

În sala gotică din Iași, care nu era de loc necesară. Absolut inutilă această sală gotică; se lucrează la dânsa nu știu de câți ani de zile. Nu știu ce se va face în sala gotică. D. Lecomte du Noüy nu a făcut nici un raport, dar se lucrează într-una la sala gotică și ieșenii nu știu de ce.

La biserica Sf. Dumitru din Craiova. Nu știu cum a fost biserica veche, dar iată este d. Popp aci care ni poate spune că biserica cea veche nu seamăna deloc cu cea nouă; este o biserică total deosebită, o biserică ce nu a existat niciodată și pe care nici un semn nu ni arată că ar fi existat cu această arhitectură, cu această aparență.

Se lucrează la reședința regală de la Curtea de Argeș. Ce rost are reședința regală de la Curtea de Argeș, ca lucrare de restaurare? Noi rege în trecutul nostru nu am avut.

Prin urmare, d-lor, îmi permit aceste observații cu toată enervarea pe care o produc unui bărbat de stat de talia d-lui Carp; îmi permit să arăt cum se cheltuiește banul public.

D. P. P. Carp: Îmi permiteți o întrerupere? Nu sânt deloc enervat, dar declar sus și tare că chestiunile de artă nu aparțin discuțiunii Parlamentului.

D. N. Iorga: Vă voi arăta că aici nu este vorba de artă, ci este vorba de felul cum se administrează banul public în reparațiuni.

Și dacă este cineva care ar trebui să se intereseze de aceste lucruri, sânteți tocmai d-voastră, care nu ați îngăduit niciodată ca banul public să se arunce în buzunarul oricui și pentru orice.

Prin urmare, se lucrează la sala gotică din Iași, se lucrează la biserica Sf. Dumitru din Craiova, unde se face altă biserică decât cea veche. Se lucrează la reședința regală din Curtea de Argeș, care nu este o restaurație.

Și în adresa d-lui Lecomte du Noüy mai este ceva. Era scris înainte „și la mitropolia din Târgoviște“, dar pe urmă e șters cu cerneală roșie. E curios, un arhitect șef care ia informații de la personalul său, care își închipuie că se lucrează la mitropolia din Târgoviște.

Cât s-a cheltuit? La sala gotică s-au cheltuit treizeci și patru mii de lei, la Sf. Dumitru din Craiova șaptesprezece mii de lei, la Curtea de Argeș treisprezece mii de lei și la Agenția Centrală zece mii șase sute douăzeci de lei, afară de „diferite“, trei mii și ceva.

D-lor, cum s-au întrebuințat acești bani, cine lucrează și în ce condiții se lucrează? Neapărat că în condiții foarte misterioase, fiindcă nu le prea vede multă lume. Dar care sânt persoanele ce lucrează și care sânt „apuntamentele“ acestor persoane? Ei bine, mă feresc de a vorbi de artă, vorbesc de

administrație și să vedem cum se cheltuiesc acești bani. D-lor, d. Lecomte du Noüy, ca arhitect care are în grijă toate aceste biserici, primește, cu stat propriu și fără de nici o reținere, o sumă pe care aş vrea să știu dacă se găsește între d-voastră unul singur care să o aprobe pentru timpul când d. Lecomte du Noüy era zdravăn. În tot acest timp când d. Lecomte du Noüy, grație unor împrejurări personale ce le regretăm, nu mai este în măsură să supravegheze lucrările care sânt supuse d-sale, d. Lecomte du Noüy are pe lună două mii șase sute de lei fără nici o reținere, cu stat propriu. D. Lecomte du Noüy e bolnav: să fie pensionat, dacă d. ministru crede bun felul cum a restaurat d. Lecomte du Noüy, fel care este condamnat de întreaga știință în stadiul ei actual de dezvoltare.

D-voastră, d-le Carp, puteți să aveți mai mult gust decât mine, aceasta se poate vedea în operele d-voastră literare mai mult decât în cuvântările d-voastră, se poate ca d-voastră să aveți mai mult gust, dar știu mai bine decât d-voastră în ce împrejurări se face astăzi restaurarea monumentelor istorice.

Numai vandalii dărâmă clădirile istorice; toți ceilalți caută să păstreze monumentele acestea istorice, dar să li conserve în același timp și caracterul lor istoric, caracterul lor de vechime.

Va să zică, pentru ce a făcut d-sa odinioară, astăzi, când împrejurări personale îl pun în neplăcuta situație, desigur neplăcută și pentru d-sa, de a nu putea lucra, astăzi primește două mii șase sute de lei pe lună, fără rețineri. Nu sânt prea competent în ceea ce privește lefile mari din această țară. Noi, profesorii universitari, nu le prea primim, alții vi le cer; eu am iscălit totdeauna pe convocările făcute, și pe cea de astăzi, cu privire la agitația pentru leafă, spunând că sânt contra cererii de leafă mai mare pentru profesorii universitari, din partea profesorilor universitari. /Leafa lor începea de la 300 de lei aur pe lună/.

Prin urmare, nu sânt amator de leafă mare, nici luptător pentru lefile mari. Știu că d-voastră, miniștrii, aveți vreo mie de lei; prin urmare d. Lecomte are leafă cât doi miniștri și jumătate, la bătrânețele d-sale. (*Ilaritate.*)

Mi se pare că această leafă fără nici un fel de rețineri este o leafă exagerată.

Dar nu numai atât; d-lui Lecomte nu i se plătește numai leafa ci, afară de leafă care i se plătește, se mai plătesc și alte persoane. Astfel, d-lor, în actele pe care d. ministru a binevoit să mi le comunice, am găsit lefurile a două persoane, dintre care una este servitoare și alta este o altă femeie, despre care nu se zice că este servitoare, dar care este trecută și ea în statul acestui serviciu de restaurare a monumentelor istorice. (*Ilaritate.*)

Nu-mi permit să cred că aceste persoane sânt persoane întrebuițate în servicii particulare, dar este curios că se găsesc în acte de restaurație mandate privitoare la persoane care fac servicii ce nu au nimic a face cu monumentele istorice. (*Ilaritate.*)

D-lor, mai găsesc înăuntru plătite și conturi ca următoarele: Este o notă în franțuzește în care se întâlnește, „réparation d'un vaporisateur, opt lei“ (*ilaritate*). Mai sânt și „șase cutii de prafuri de insecte mari“, pe care le plătește Ministerul de Instrucție Publică, în interesul reparațiilor monumentelor istorice. (*Ilaritate*.)

Apoi, d-le ministru, sânt insecte mari, cărora li se cade, ar trebui să li se aplice cele șase cutii de prafuri, și tocmai eu am în vedere împrejurări de felul acesta. (*Aplauze*.)

La Agenția Centrală se mai plătesc doi servitori care, se pare, nu sânt servitori ai Agenției Centrale, pentru că nu știu dacă ați vizitat Agenția Centrală: eu nu știu unde este, d-voastră însă, ca un ministru scrupulos de întrebuițarea banului public, știți fără îndoială unde se găsește agenția aceasta.

D. I. Bianu: Lângă Take Ionescu. (*Ilaritate*.)

D. Iorga: Îmi pare foarte bine, d-le Bianu, că, între multele lucruri pe care le cunoașteți d-voastră, este locul unde se găsește Agenția Centrală și ni-ați putea poate spune multe lucruri: Dacă este acolo o curte mare, dacă se hrănește o bivoliță pentru întreținerea Agenției, cum este la alte instituții /era la Academia Română/ pentru folosul gospodăriei de acolo și altele. Îmi pare bine iarăși că o persoană spirituală ca d-voastră, care de obicei vă mulțămii să recunoașteți numai spiritul la alții, aplaudând spiritele d-lui ministru, interveniți pentru a da lămuriri care sânt în legătură așa de strânsă cu interpelarea.

D. I. Bianu: Cu interpelarea d-voastră asupra monumentelor istorice.

D. N. Iorga: Ați găsit legătura? Eu nu puteam să găsesc nici una între persoana d-voastră și între interpelarea mea.

Trecem la personalul d-lui Lecomte du Noüy. D-lor, în momentul când s-au început reparațiile monumentelor noastre istorice, se poate admite că n-aveam personal special pentru repararea lor. Admit aceasta. Se pare că am câștigat numai pe încetul personalul special unor anume funcțiuni.

D. Lecomte du Noüy, elevul lui Viollet-le-Duc, în timp când n-aveam arhitecți capabili de a face astfel de lucrări, a venit cu personalul său special.

A trecut însă multă vreme de atunci, au trecut patruzeci de ani, aproape o jumătate de veac și în acest timp din națiunea aceasta ce n-a ieșit ca specialiști în toate ramurile? E uimitor cum învață națiunea noastră multe lucruri de care n-ai fi crezut-o în stare, cu o repeziciune pe care nu o întâlnești la alte nații.

Cine ar fi crezut că din d. ministru al Lucrărilor Publice să iasă un bărbat atât de competent în ramura d-sale? (*ilaritate, aplauze*.)

Cine ar fi crezut că d. ministru al Instrucțiunii Publice o să devină un om atât de spiritual cum se arată, reproducând spusele revistelor umoristice la adresa mea, cum a făcut într-una din ședințele trecute? (*Ilaritate.*)

Cine ar fi crezut că d. Bianu are aplecări speciale pentru a întrerupe spiritual? (*Ilaritate.*)

Învață poporul nostru foarte repede și deci n-ar fi fost de mirare, după patruzeci de ani, să se fi găsit români care să poată lucra la restaurarea monumentelor noastre istorice.

Dovada că se poate este că în serviciul de restaurare al Comisiunii Monumentelor Istorice lucrează numai români.

Noi azi avem arhitecți, cum este d. Ghica Budești, care lucrează în condiții care li fac cea mai mare onoare.

D. Ghica Budești, oriunde a reparat, a reparat în condiții ireproșabile, și poate o singură obiecțiune i s-ar putea aduce: Că aceea ce iese din mâinile d-sale pare prea nou, nu poartă patina de antichitate a monumentelor istorice. Dar repară ieftin și bine.

Când este așa, când noi avem arhitecți care s-au specializat în lucrări istorice, când noi avem pictori buni pentru orice fel de lucrări, cum vă explicați d-voastră că personalul pe care-l întrebuințează d. Lecomte du Nouÿ este compus, afară de salahori și zidari, și afară de păzitori, exclusiv din străini?

Să-mi dați voie să vă spun cine sânt acești străini, unde șed, și cât sânt plătiți. Uitasem. În Serviciul Monumentelor, afară de servitori și rândași, care sânt români, mai sânt români cei doi contabili, frați amândoi, care sânt plătiți cu sume mai mari sau mai mici, au bilet de liber parcurs și, când inspectează, au plată deosebită iar când merg la Curtea de Argeș, plătesc nouă lei și patruzeci de bani de la gară până la mănăstire.

Afară de cei de mai sus și de cei doi contabili, care cheltuiesc nouă lei și patruzeci de bani până la mănăstire pentru transport, afară de aceștia toți sânt străini.

D. pictor S. Dunkedal, pentru care iscălește Körösi Laszló; sânteți fixați asupra naționalității acestei persoane? Mai departe dd. Mempiot, Wolfinger, König, Baries, Neylies, Vodák, Sarosel, Arthur Lardel.

Până și păzitorul de la Craiova, I. König, este tot străin și e adevărat că noi nu sântem în stare să păzim chiar monumentele noastre istorice, d-le ministru, căci ni le strică și ni le strică scump!

Este de dorit deci ca d. König de la Craiova să apere mai bine monumentele istorice de cum au apărat stăpânitorii banului public monumentele ce au intrat în reparație.

Ei, acum unde locuieste personalul acesta? D. Jules Renard, „arhitect dirigint“, locuieste în București, str. Clopotari no. 4. Am căutat și adresele celorlalți, care locuiesc tot în București, însă lucrează la Curtea de Argeș, la Iași, la Craiova! Aceștia, care ar trebui să fie întotdeauna în aceste localități, locuiesc în București. Curios! D. Renard spune singur că locuieste în București, str. Clopotari no. 4. D-sa, de departe, repară! Vedeți, d-lor, pe lângă deosebite mijloace de a scurta distanțele, pe lângă telegrafia fără fir și câte altele, s-a descoperit și mijlocul de a lucra artistic de la distanță. Desigur că aceasta este cea mai minunată descoperire a timpurilor moderne și, prin urmare, ea trebuie să fie plătită cu o sumă mai mare decât ceea ce se dă în condițiile obișnuite ale lucrului omenesc. Acești pictori, care lucrează de la distanță, sânt plătiți cu câte nouă sute cincizeci de lei pe lună unul, celălalt cu șapte sute cincizeci de lei și al treilea cu cinci sute de lei pe lună!

D-le Pop, d-voastră, care sânteți din Craiova, v-ați dus vreodată la catedrala Sfântului Dumitru ca să vedeți aceste picturi făcute de acești pictori, care sânt plătiți cu leafă de nouă sute cincizeci, șapte sute cincizeci și cinci sute de lei pe lună?

D. N. Pop: Nu este permisă intrarea!

D. N. Iorga: Așadar, pentru lucrurile acestea așa de misterioase se plătesc sumele pe care le-ați văzut. Este ceva mai mult: Persoanele acestea au și chiria plătită, și nu numai atât, dar fiindcă întrebuițează colori și șevalete, colorile și șevaletele sânt plătite deosebit.

Cred, d-lor, că nu se poate merge mai departe cu risipa banului public decât așa. Un arhitect, din nenorocire pus în situația de a nu putea să-și supravegheze lucrările, plătite cu cea mai mare leafă care există în România, cu stat personal, fără rețineri. Un serviciu central, căruia i se plătește până și hârtia de muște, șase cutii de prafuri de insecte mari de la d. Tzetz, un serviciu căruia i se plătește cam mult, căruia i se plătește până și vaporizatorul, căruia i se plătește, mi se pare, dar aceasta nu îndrăznesc să o afirm, și personalul de serviciu: acești arhitecți, toți străini, care cu toții primesc leafă, și o leafă cu totul extraordinară pentru unele servicii pe care le pot face și pictorii români, și rezidează în București, au bilete de liber parcurs, au bani de dislocare, li se plătesc și colorile și șevaletele. În afară de aceasta, d-le ministru, ceea ce vă spuneam încă de la început, funcționează două servicii lucrând după două norme deosebite pe sama monumentelor noastre istorice, unii lucrând ieftin, și păstrând monumentele, ceilalți lucrând scump și dărâmand monumentele.

D-voastră nu puteți primi aceste două sisteme de a lucra. Ori recunoașteți că sistemul de a lucra al d-lui Lecomte du Noüy e cel mai bun sistem de a lucra și atunci de ce să mai păstrați d-voastră degeaba serviciul

arhitecturii și picturii Comisiunii Monumentelor Istorice, sau recunoașteți că serviciul arhitecturii și picturii de la Comisiunea Monumentelor Istorice este un serviciu bun, care pentru bani puțini îndeplinește în adevăr o misiune artistică, cruțându-se ceea ce se poate cruța din monumentele noastre istorice, și atunci d-voastră nu aveți nevoie de serviciul special al d-lui Lecomte du Nouÿ. Mi se pare, cu toată abilitatea d-voastră de a apăra actele administrației Ministerului Instrucțiunii, că este greu să puteți da un răspuns satisfăcător la această împărțire în două ramuri cu două sisteme deosebite a aceluiași serviciu.

D-le ministru, m-am simțit dator să dezvolt această interpelare pentru motivul pe care l-am arătat de la început: Că într-o țară săracă, precum e a noastră, banul public trebuie să fie întrebuințat cu multă scumpătate. Am ținut să dezvolt această interpelare și pentru un alt motiv: Că într-o țară în care arhitecții și pictorii de merit mor de foame, nu este permis să se împartă banul public, plătindu-se de două ori mai mult străinilor, când am ajuns la această stare de dezvoltare artistică în care noi cu forțele noastre putem să restaurăm monumentele noastre istorice.

Am mai luat cuvântul spre a dezvolta această interpelare și din alt motiv. Nu mă găsesc aici în Camera prin voința celui alt șef, nici a băieților de liceu, pe care îi aveți în sama d-voastră. Eu mă găsesc aici prin voința celor o mie șasezeci de alegători din Iași, care și ei, îndată ce am anunțat această interpelare, mi-au arătat indignarea lor în ceea ce privește condițiile reparațiilor.

Ieșenii știu cum se lucrează și pe ce preț se lucrează, și mă pot întreba pe mine de ce se cheltuiesc aceste sume pentru a face o clădire neînsemnată și din punctul de vedere istoric și din punctul de vedere al utilității pe care ar putea să o găsească într-însa.

Și cred că de data aceasta nu-mi veți răspunde cu spusele ziarelor umoristice ci, în mod serios, ținând samă de datoria ce o aveți față de orice deputat în această Cameră, îmi veți răspunde lămurit la întrebarea ce v-am făcut în privința cheltuielilor care se fac fără raport cu scumpetea banului public³.

NOTE

1. N.I. a schimbat cu N. Fleva, care dorea cuvântul în chestiune personală, dar „n-avea toate actele” spre a-și dezvolta intervenția. Președintele de ședință a avertizat suav: „Este înțeles că domnul Iorga nu va cere timp îndelungat pentru dezvoltarea interpelării domniei sale”.

2. Jean Jules Antoine Lecomte du Noüy (1844-1914). În ciuda restaurărilor contestate de specialiști, arhitectul francez s-a bucurat de o reputație statornică în România, confirmată și de intrarea lui în Academia Română, ca membru corespondent, în 1887.
3. Ministrul de resort, Spiru Haret, a dat următoarele explicații: Lucrările de la Curtea de Argeș începuseră cu un arhitect local, Montauréanu. Lui Titu Maiorescu, ministru acum 35 de ani, când s-a hotărât restaurarea, nu i-au plăcut; l-a rugat pe Violet-le-Duc să-i recomande pe cineva și de atunci Lecomte du Noüy făcuse patru lucrări „desăvârșite”, restul erau așa de avansate că nu mai era nimic de făcut. Apoi Comitetul Monumentelor Istorice, organizat chiar de el, făcuse lucrări în valoare doar de 20 000 de lei, în vreme ce francezul, doar la Curtea de Argeș avusese un deviz de 1,6 milioane de lei. A restaurat între 1875 și 1900, până când nu au mai fost fonduri; atunci a intervenit regele Carol I, dând anual câte 237.500 lei din caseta personală. În continuare, ministrul a explicat și plata personalului ajutător al constructorului francez și a invocat cei 35 de ani cu contracte, „pe care nu este cu putință ca noi să le schimbăm, acum la sfârșitul lucrului”. Nemulțumit, N.I. a declarat că va face o moțiune, pe care însă n-o avea scrisă, încât președintele i-a dat cuvântul lui N. Fleva.

XXXV

LA CREAREA NOILOR CATEDRE UNIVERSITARE

(15 mart 1910)

Ministrul de Instrucție Sp. C. Haret prezintă un proiect¹ pentru crearea masivă de profesori de Drept la Iași, după cererea lui C. Stere.

Onorată Cameră.

Țara aceasta, care este cu mult mai puțin cultă de cum am dorit-o, are nevoie de școli primare. Profesorii universitari, de o bucată de vreme, și nu mă asociez cu dânșii în această privință, cer lefi mai mari, și ar putea să nu le ceară dintr-un anumit punct de vedere, din punctul de vedere al mândriei lor ar putea să nu le ceară. Profesorii universitari sânt dintre acei care primesc ce li se cuvine, dar care nu trebuie să ceară niciodată ce li se cuvine de la cine nu este obișnuit să asculte cererea lor cea dreaptă. În loc să se dea școli primare de care țara are nevoie în număr așa de mare, în loc să se dea profesorilor universitari, dacă se găsește de cuviință, leafa care li-ar permite să trăiască, aici în București, altfel decât începătorii în cariera administrativă, în loc de aceasta d. ministru al Instrucțiunii, în marea sa sollicitudine pentru învățământ și civilizația românească în genere, dăruiește universităților mai multe catedre.

D-lor, Universitățile trebuie să mulțamească d-lui ministru, și mulțămirea aceasta nu se poate aduce d-lui ministru într-un chip mai firesc decât prin profesorii universitari. În Cameră este profesor universitar d. ministru, care dăruiește catedrele și nu poate să-și mulțamească d-sale; singurul profesor universitar din ramura dreptului, de la Iași, este d. Stere, raportor. Nu poate să mulțamească d-lui ministru în forma în care mulțămirea trebuie făcută. Mai sânt și alți profesori universitari asupra cărora de data aceasta îmi permit să nu insist, care mi se pare că sânt înscriși...

D. *președinte*: D-le Iorga, nu vorbesc în Adunare profesorii universitari, vorbesc numai deputații.

D. *N. Iorga*: Bine, dar cred că dintre toți deputații, aceea care sânt și profesori universitari au mai mult datoria de a vorbi în afacerile universităților și ale învățământului superior. Când d. dr. Angelescu a vorbit cu privire la învățământul superior medical, a făcut-o și ca profesor al Facultății de medicină.

Prin urmare, d-lor, să-mi permiteți să mulțămesc și ca deputat, care mă bucur de sprijinul culturii românești, și ca profesor universitar d-lui ministru pentru catedrele pe care le dăruiește învățământului superior. Sânt multe catedrele acestea, sânt douăzeci și una.

Acum, eu mă bucur și din alt punct de vedere; când universitățile noastre au nevoie de douăzeci și una catedre care se întemeiază acum, se va vedea că e oarecare nepotrivire între „înființarea“ din proiectul de lege și între înființarea din raportul d-lui Ster. Va să zică, atunci când se înființează acum cele douăzeci și una de catedre, de care universitățile noastre au nevoie, aceasta înseamnă că sânt încă douăzeci și unul de învățați originali în țara românească. (Ilaritate.)

Sântem foarte mulțămitori d-lui ministru care i-a descoperit. Desigur dumnealui îi știe căci dacă d-lui nu și-ar închipui că ar putea găsi pe acești douăzeci și unul de învățați originali, mai ales în ramura dreptului, desigur n-ar întemeia catedrele acestea. Fiindcă o catedră universitară ocupată de un om de știință e o mare binefacere, un om de știință fără catedră universitară e încă o binefacere, nu se poate însă mai mare calamitate decât catedra universitară la care nu e un om de știință, oricât de mare ar fi meritul politic al amatorilor. Căci care dintre români nu râvnește și el la o catedră universitară (ilaritate)! Și de ce nu, când are la trecutul său sacrificii aduse pentru partid!

De altfel, legea aceasta a fost culeasă de la altcineva și acel altcineva avea planuri mari cu acea „fournée“ de profesori universitari, care ar fi fost evident și profesori universitari, dar erau să mai fie și altceva, erau să fie alegători la două colegii electorale restrânse și natural atunci toată socoteala de la universitate, din punctul de vedere electoral, s-ar fi schimbat cu această mare „fournée“, adusă de un predecesor al d-voastră, împotriva căruia ați protestat și pe care îl imitați azi. Totdeauna se face așa în viața noastră politică: Protestezi în contra adversarilor cu toată puterea, mergând până la greva universitară și după aceea, fiindcă poți face pentru alte persoane ceea ce predecesorul voia să facă pentru persoanele sale, schimbi puțin punctul de vedere și recunoști că bietul predecesor a fost tratat cu foarte multă vitregie, ridicându-se împotriva lui spiritul de respect al autonomiei universitare.

D-le Marghiloman², și eu doresc și aștept de multă vreme autonomia universitară. Nu există! M-am bucurat când ați vorbit de autonomie universitară. Doresc să trăiesc epoca aceea când va fi autonomia universitară.

D-voastră nu asistați la dezbaterile ce au loc în anume împrejurări la universitate. Când vom avea însă această autonomie universitară, vom ști noi, toată partea bună din universitate, să-i facem pe toți demni de autonomia aceasta. În orice caz, până la autonomia deplină, fiecare răzîmându-se în afară de universitate, fiecare uitându-se în afară de universitate, universitatea nu poate să capete demnitatea și onoarea ei deplină.

Va să zică, d-le ministru, d-voastră înființați douăzeci și una de catedre. D. raportor zice că nu se înființează nimic.

Este un obicei rău în Corpurile noastre legiuitoare de a nu se ceti îndeajuns raportul. Eu le cetesc întotdeauna aceste rapoarte și deseori argumentele contra legii se întâmplă că le găsesc în aceste rapoarte care întovărășesc proiectele de legi. Cred, d-lor, că nu se poate prezenta mai bine o lege întovărășită de raport decât atuncea când în raportul care o întovărășește, în mod firesc, se găsesc și mijloacele de a o combate.

Era astfel o lege relativă la petrol și d. Alimănișteanu a avut patriotismul de a spune, în raportul său, tot ceea ce trebuia să se afle despre legea însăși: Cedarea unor terenuri sigure de la Moreni³ unei societăți nesigure, terenuri sigure pentru societăți nesigure, adecă tot ce este mai natural și mai folositor pentru dezvoltarea industriei și bogăției noastre.

Am cetit deci și raportul d-lui Stere și unele lucruri declar că nu le prea înțeleg. Catedrele acestea se „înființează“, dar d. Stere, raportorul, zice că nu se „înființează“ nimic, căci aceste catedre erau. Va să zică, d-lor, se „înființează“ niște catedre care sânt. Prin urmare, noi inventăm nu numai în domeniul legilor, dar și în domeniul cugetării, al logicei, „înființând“ lucruri care există, care sânt: ceea ce, desigur, este cea mai strălucită invențiune. Aceste catedre, d-lor, sânt, există, dar există în mod ilegal, de vreme ce trebuie acum să intervină o lege pentru ca ele să existe în mod legal. Și atunci, d-lor, se întreabă cineva cu groază: Cine introduce catedre ilegal în învățământul superior și ce măsuri pot să se ia în contra persoanelor care introduc asemenea catedre, oricare sânt ele?

Vedeți socoteala: Noi sântem datori să le votăm pentru ca aceste catedre să devină legale. Situația este puțin cam încurcată: nu este încurcată pentru viața practică, dar pentru viața ideală, pentru cugetare este prea încurcată această socoteală.

Va să zică, d-lor, Parlamentul se găsește înaintea unui fapt îndeplinit.

Ce ați zice dacă, de exemplu, colegul d-voastră de la Război ar veni și ar cere să se voteze încă zece regimente și raportul ar spune că nu se votează nimic nou, pentru că acele regimente existau încă de mai înainte?

Sau ce ați zice dacă ar veni să se ceară o furnitură și vi s-ar zice: Votați această furnitură, căci ea s-a și făcut și i-am și plătit furnizorului pentru această furnitură care devine acum legală prin votul d-voastră?

Ce ați zice d-voastră dacă, în chestia docurilor de la Berlin, în chestia Kirschen, dacă în această chestie, care se va prezenta înaintea noastră în curând, s-ar zice: Natural că trebuie să votați despăgubirile acelor două bănci, deși d. Kirschen n-a fost om de treabă, deoarece noi am prejudecat asupra votului d-voastră și banii i-am și dat băncilor?

Nu se poate ca, atunci când sântem chemați să înființăm ceva, să înființăm ceea ce a fost înființat, pentru ca noi să fim chemați a da o formă ilegală.

Acum, între catedrele acestea sânt unele care privesc Facultatea de Medicină, de Științi; cea mai mare parte însă privesc Facultatea de Drept. Pentru noi, de la Facultatea de Litere din București, este o singură catedră, care a avut o soartă curioasă din două puncte de vedere, o catedră pe care universitatea a cerut s-o suprimă într-un moment, apoi iar universitatea a cerut s-o restabilească în alt moment. O catedră care într-un moment a fost interpretată ca arheologie de lucruri vechi și care în alt moment a fost interpretată ca arheologie de lucruri noi (ilaritate).

Veți zice d-voastră, bine, universitatea ignorează așa de mult interesele ei încât cere o suprimare de catedră și se răzgândește a doua zi și cere ca această catedră să fie restabilită? Și aceea care sânt la universitate trebuie să se adreseze la Larousse ca să afle sensul cuvântului arheolog? Nu, îl știau ei mai dinainte. Știe universitatea ce-i trebuie și știe ce însemnează arheologie.

Însă, vedeți, d-le ministru, astfel de desziceri la universitate, cu privire la utilitatea sau la sensul unei catedre, vin din amestecul intereselor personale și intereselor politice de partid în universitate, și orice lege care cât de puțin și cât de departe ar putea să introducă în facultate o mai mare favorizare a intereselor personale și o mai puternică stăpânire a intereselor politice este o faptă rea pentru învățământul superior.

D-voastră veți răspunde, d-le Marghiloman, dar nu-mi închipuiesc ce ați putea răspunde pentru a explica și comisiunea aceea, cu totul particulară care, lucrând în împrejurări particulare, va da agregății d-voastră definitivii pentru acele atâtea și atâtea catedre întemeiate la Facultatea de Drept.

La Științe, Medicină sânt câteva catedre. Cele multe sânt, cum am zis, la Facultatea de Drept din București, și la Facultatea de Drept din Iași, și este o mare bucurie că facultățile se vor transforma, vor lua fără îndoială un mare avânt, vor întrece desigur toate facultățile celelalte, atunci când catedrele d-lui ministru se vor vota.

De obicei, universitățile nu sânt mai recunoscătoare decât alte instituții din România. România, cum știți, d-le ministru, este o țară nerecunoscătoare și în această țară nerecunoscătoare și d-voastră ați primit prinos de nerecunoștință din partea persoanelor și instituțiilor pe care le-ați ajutat. Dar eu aș crede că Facultatea de Drept va ști să fie recunoscătoare când va ajunge să întunece prin strălucirea lecțiilor sale de la doctorat toate celelalte facultăți, când persoane care n-au scris nimic în această materie, dar care ambiționează să devie profesori la Facultatea de Drept din Iași și București, când persoanele acestea vor scrie. Atâta li-a lipsit ca să fie bărbați de știință.

Căci la noi sânt bărbați de știință oculți, cum sânt și în politică persoane care joacă un rol ocult. Se pare că în țara noastră sânt persoane științifice, care joacă un rol ocult, pentru că nu le-a întrebat nimeni. Iar dacă le-ar întreba ministrul ori altcineva, din modestie nu o să spună; iar d-voastră, d-le ministru, din delicateță nu o să le întrebați! (*Ilaritate.*)

Sânt savanți de aceștia care au fost condamnați să fie inediți! Și atunci când inediții d-voastră vor fi profesori de universitate, vor trece supt tipar. Mai întâi vor trece prin comisiune, se vor sui pe urmă pe catedră și vor trece supt tipar, și vor deveni persoane cunoscute imediat, nu numai pentru toată opinia publică științifică de la noi, care îi va aclama, dar Europa întreagă va începe să-i cunoască pe acei pe care până acuma nu i-a cunoscut, pe marii noștri specialiști originali în ramura dreptului.

Eu nu zic că nu avem avocați iluștri. Nu zic că nu avem magistrați buni, cunoscători ai dreptului din punct de vedere practic, minunați cunoscători. Numai cât este deosebire între aceștia și oamenii de știință. Și de aceea, când d-voastră veți descoperi acești oameni de știință și li veți șterge caracterul acela inedit care îi întunecă și-i veți pune în lumina țării și a Europei, facultățile de Drept vă vor datora cu adevărat acel monument, acel bust pe care vi l-a ridicat, de ex., Școala Normală din Galați și alte instituții, care vă datoresc mai puțin decât v-ar datora în cazul acesta Facultatea de Drept din București și cea din Iași. Aceasta, d-le ministru, în ceea ce privește întâia parte a legii d-voastră.

D-voastră aveți însă, vedeți fiecare articol e o parte, d-voastră aveți încă trei părți. Asupra acestor trei părți se poate trece firește mai ușor. Lucrul temeinic, lucrul cel mare e descoperirea, e invențiunea bărbaților de știință care vor ocupa catedrele acestea de Drept. În articolul 2, d-voastră prevedeți condițiile în care acești oameni de știință, descoperiți întâi de pătrunderea d-voastră vor putea să ajungă în împrejurări legale profesori universitari. Să vedem acum, d-le ministru, d-voastră prevedeți cazul când senatul unei universități, bănuiesc că senatul împreună cu facultatea respectivă; aici mi se pare că nu e tocmai bine, pentru că recomandările nu se fac niciodată numai de senat, ci de senat împreună cu facultatea respectivă, prevedeți cazul când senatul, împreună cu facultatea de Drept, vă va spune că unul dintre profesori și agregați, având lucrări însemnate în specialitatea uneia din acele catedre care s-au întemeiat acuma, ar cere să fie recrutat la dânsii ca profesor de universitate. Eu, care știu ce este viața unui profesor universitar, să-mi dați voie să declar că mă găsesc înaintea unei imposibilități.

Cum, d-le ministru? Cineva este agregat, cineva este profesor, sau orice grad o fi având, predă cutare sau cutare materie, o predă cinci, șase, zece ani. Este profesorul acestei materii. Natural că, în urma atâtor ani cât a făcut

materia, a ajuns să iubească materia sa, a ajuns să capete o competență deosebită în această materie. Și dacă a scris, nu mai întreb cât a scris și ce a scris, dar dacă a scris, a scris în materia catedrei sale, și de îndată senatul și facultatea descopăr că a scris în alt domeniu de Drept și propun ca profesorul de la cutare catedră să fie strămutat la altă catedră. Ei bine, se poate lucrul acesta? Ce ați zice d-voastră, d-le ministru, dacă profesorul de istorie medievală ar face o petiție, cu apostila senatului și a facultății respective, și ar zice: Deoarece am lucrări mai însemnate în limba latină, sau în limba engleză, binevoști să mă strămutați la catedra de limba latină sau limba engleză? D-le ministru, ori sânt oameni de știință, și atunci sânt specialiști și sânt la catedra lor, ori sânt oameni care se pot muta după voie de la o catedră la alta, și atunci aceștia nu sânt oameni de știință. Acuma, când senatul universitar nu vă va recomanda astfel de profesori, ci un fel de profesori ambulanti, care sânt gata să cuture toate șirurile de catedre de la Drept, d-voastră numiți comisia pe care a criticat-o d. Marghiloman îndeajuns, epuizând subiectul, așa încât ar fi zadarnic să mai insist asupra primejdiei care rezultă din alcătuirea ei.

Trec la celelalte două părți: D-voastră prevedeați că agregării definitivi care se vor numi de acum înainte la acele șaptesprezece, optsprezece sau cincisprezece catedre de la Drept, că agregării aceștia definitivi, dacă se învoiesc să nu fie nici magistrați, nici avocați, să primească leafă de șapte sute de lei pe lună, iar profesorii în aceleași condiții să primească nouă sute de lei și să aibă și gradații și gradațiile să înceapă pentru unii de la șapte sute de lei, iar pentru alții de la nouă sute de lei. D-voastră dați aceste explicații: Că este natural, dacă ar consimți agregatul sau profesorul să nu pledeze sau să nu aibă un loc în magistratură. Și mi se pare că d-voastră înțelegeți aici o leafă, pentru că tot articolul este pe baza aceasta de leafă, care scoate oarecum la iveală demnitatea unui profesor universitar de speța veche, descoperit de știința românească, sau de speța nouă, descoperit de știința d-voastră. Dacă deci consimte acesta să nu facă avocatură sau să nu primească leafă de magistrat, o să aibă salariu superior celorlalți profesori. Nu este nevoie, pentru ca să fie cineva un excelent ministru sau să fie un matematic excelent, ca el să aibă imaginație. Imaginația de multe ori strică, dar când e cumpătată ea este de ajutor, ca să se vadă și ce are să se întâmple pe urmă, când se vine cu proiecte de legi înaintea Parlamentului.

D-voastră vă închipuiți cum o să fie profesorii cei vechi, diîntre care unii nu profesează avocatura sau o profesează așa de rar încât acesta nu este un mijloc de trai, sau sânt magistrați care iau leafă așa de mică încât nu constituie o bogăție: ei bine, în ce situație vor fi aceștia față de aceea care, fiind mai noi, sânt totuși mai bine plătiți la universitate?

Dar în universitate nu este numai Facultatea de Drept, mai este, de exemplu, și facultatea unde sânteți și d-voastră profesor. D-voastră ați practicat un timp și ingineria hotarnică și nici o lege nu v-a împiedecat să o practicați. La Medicină sânt profesori care practică medicina, și încă pentru binele societății noastre, căci sânt medici de care societatea nu s-ar putea lipsi. Și toți aceștia apar înjosiți față de noua speță de profesori universitari.

Profesorii aceștia de universitate intră deodată cu o leafă mare, purtând aureola unor bărbați dezinteresați care pentru două sute de lei mai mult pe lună, se învoiesc a nu pleda sau a nu primi nici un post de magistrat. Pentru cineva care ar avea însușirile speciale ale avocatului, care ar avea ușurința de grai și ar fi merit să facă avocatură, pentru cel care ar putea să câștige, pledând sau tăcând din gură, mii de lei într-o singură zi, credeți d-voastră că acești două sute de lei pe lună mai mult pe care-i oferiți d-voastră ar fi o strașnică ispită ca să vie la catedrele d-voastră de universitate și ca să nu se ducă la avocatură? Apoi nici practică nu este legea, căci nu cu două sute de lei veți dezvăța de avocatură pe cei care pot fi avocați mari și este și înjositor pentru ceilalți profesori universitari.

Așa fiind lucrurile, d-le ministru, jigniți fără nici un motiv pe profesorii care, fără interzicerea d-voastră, nu câștigă în afară de leafa lor și dați dovadă de exagerație pentru valoarea și chemarea lor unor tinerei veniți abia de la Paris, unor tinerei veniți cu o diplomă de doctor, care se așează la universități în împrejurări de leafă superioare împrejurărilor de leafă ale celorlalți.

Dar mai este ceva, d-le ministru: la universitate ceea ce hotărăște nu este leafa. D-voastră credeți că anume persoane, dacă vin să ocupe o catedră de universitate, dacă muncesc pentru a putea ocupa o catedră universitară, dacă se disting prin lucrările care-i fac vrednici de o catedră universitară, d-voastră credeți că persoanele acestea au venit pentru cutare leafă? Apoi nu se poate mai mare ofensă adusă profesorilor universitari decât această concepție a d-voastră. Cum credeți d-voastră că pentru șapte sute sau șase sute de lei pe lună cineva se face profesor universitar? Sau credeți d-voastră că-i plătiți cu șase, șapte sute de lei pe lună numai orele pe care le face acolo? Credeți d-voastră că a fi profesor universitar înseamnă numai ceasul sau ceasurile petrecute pe catedră și nu înseamnă o viață întreagă închinată științii?

Ei bine, d-le ministru, un profesor universitar este un om care face jertfa vieții sale pentru știință și când cineva face jertfa vieții sale pentru știință d-voastră nu vă puteți juca așa, cu două sau trei sute lei în plus pe lună, ca o răsplată pentru împiedecarea profesorului de la Drept de la avocatură sau de la magistratură.

Și ce fel de teorie ar fi aceasta să plătiți, nu valoarea științifică a omului, nu munca unui om, nu folosul pe care-l aduce culturii acest om, ci să-i plătiți lucrurile pe care i le interziceți? Apoi mitropolii și episcopii și toată călugăria își interzic o mulțime de lucruri (*ilaritate*) și după teoria aceasta ar urma ca d-voastră să li faceți niște lefi colosale. Nu pe bază de leafă și nu prin astfel de gradări de leafă veți căpăta d-voastră profesorii universitari pe care nu văd de unde i-ați descoperit.

Domnule ministru, mai este o ultimă idee originală în proiect, a d-voastră sau a comitetului delegaților, cea cuprinsă în art. 4. Articolul acesta 4 prevede că Facultatea de Drept nu va da de-acum înainte licența, ci numai, după cinci ani de zile, doctoratul.

Domnule ministru, facultățile nu există independente. Facultățile formează o universitate. O facultate dintr-o universitate nu poate să aibă o viață altfel îndreptată decât celelalte facultăți ale aceleiași universități. Numai la noi se poate întâmpla, grație unor regulamente date în împrejurări în care nu trebuiau să fie date, numai la noi se poate întâmpla, grație unor legiferări într-un domeniu în care nu se legiferează sau nu se legiferează astfel, numai la noi se poate întâmpla ca Facultatea de Litere să dea licență și doctorat, ca Facultatea de Științe să poată da licență și mi se pare și doctorat, ca Facultatea de Medicină să dea numai doctorat, ca Facultatea de Teologie să dea numai licență și Facultatea de Drept să dea, după reforma d-voastră cea nouă, doctorat.

Dar sânt țări, cum este Germania și țările în legătură cu civilizația germană, în care doctoratul este gradul universitar firesc și, prin urmare, ori în cutare facultate ori în cea vecină se dă gradul acesta universitar firesc al doctoratului. Universitatea trebuie pusă pe o bază unitară și în ceea ce privește titlurile și, fiind baza unitară, aceasta va atrage și unitatea în ceea ce privește acțiunea universitară.

Și, d-le ministru, acest doctorat pe care-l prevedeți d-voastră nu e un doctorat. D-voastră ați pus doctoratul, se vede, ca să împuținați numărul studenților în Drept. A spus d. Marghiloman foarte bine: Puteți să puneți cinci ani, zece ani, aceasta nu o să scadă numărul studenților în Drept. Credeți d-voastră că aceea ce ispita pe studenți erau cei patru ani pe care-i făceau până acum la Drept? Dacă mulți fac numai patru ani, câți veterani nu sânt care fac mult mai mulți ani decât prevedeți d-voastră aici! Altceva mâna pe studenți la Facultatea de Drept, la Facultatea de Drept îi mâna situația nesigură de drept a societății noastre și o administrație care are prea mulți funcționari, și care se îndreaptă din ce în ce mai mult către mai mulți funcționari. Așadar, nu acești patru ani de cursuri și ușurința licenței îi mâna. Și nu-i vor depărta acei cinci ani, când au puțința de a se amesteca, și cu prestigiu pe baza titlului lor, într-o luptă politică de interese care remunerează mai bine decât cea mai frumoasă carieră.

Când politicianismul ar înceta și am avea funcționari numai atâția câți sânt de nevoie și oameni în stare a fi funcționari, și când bazele de drept ale societății noastre nu vor mai necesita numărul enorm de procese intentate cu rea credință, și prelungite cu rea credință, și aducând câștiguri disproporționate, nu numai avocaților care vorbesc bine, dar și celor care tac bine și se uită bine la cine trebuie să se uite bine, când se vor face acestea, se va împuțina numărul studenților de la Drept. Și încă într-un caz: Când iubirea pentru știință nu va mai fi în legătură cu o catedră, atunci se vor împopora băncile Facultăților de Științe și Litere și când băncile acestor Facultăți se vor împopora, băncile Facultății de Drept se vor goli.

Doctoratul acesta ce introduceți d-voastră nu este un doctorat științific, ci un expedient în vederea unei împuținări a studenților de la Facultatea de Drept. Dar la aceasta se poate ajunge pe altă cale. Dacă doriți într-adevăr să aveți administratori mai buni, care pot să fie buni și fără diploma de doctor, îi puteți căpăta cu examene mai serioase, în care să vedeți care sânt oamenii care vă trebuie, iar nu dând universității încă un număr de profesori și încă un grad, care pentru unii candidați poate să fie ceea ce este tichia de mărgăritar pentru un cap care nu are nimic în el și nici pe din afară.

Doctoratul în Drept ar urma să fie un doctorat științific, pentru care să se asculte cursuri de economie politică, de dreptul bizantin, de vechiul drept românesc, de filosofia dreptului, cursuri de economie politică, cursuri care nu există.

D-voastră ați creat acum un profesor de istoria doctrinelor economice. Știți ce s-a întâmplat cu profesorul acesta de la Iași? Întâi, cei de la Iași au recomandat în mare pripă, și cu o majoritate voită, o persoană pe care d-voastră, cunoscându-i trecutul științific, n-ați putut s-o aprobați, și atunci ați trimis d-voastră din București pe altul. Acesta era din Belgia, o țară vestită pentru garanția morală a diplomelor sale de la Universitatea populară. D-voastră ați recunoscut însă valoarea științifică a candidatului și l-ați trimis la Iași.

Era diploma din Belgia, neechivalată, și a trebuit să-și echivaleze diploma și s-a încercat s-o echivaleze la Iași, dar s-a întâmplat că a căzut la echivalarea diplomei. Așa mi se spune, nu-l cunosc personal și n-aș fi putut să-l cunosc altfel decât prin lucrările sale, pe care nu le are. Și acum se spune că se încearcă s-o echivaleze aici, ca să nu fie reclamația d-voastră degeaba, să nu fi pus toate ostenețile care trebuiau pentru a recomanda pe un învățat de la Universitatea Liberă din Belgia ca profesor la Universitatea din Iași.

Nu astfel de profesori, ci adevărați profesori de economie politică, de științe sociale, de științe financiare, de drept bizantin, de drept românesc, de filosofia dreptului, aceea ar putea produce candidați pentru o diplomă serioasă de doctorat în Drept de la Universitatea din București sau de la Universitatea

din Iași. Iar încolo, ați putea să lăsați cei patru ani, ați putea să lăsați titlul de licență și dacă ați avea bune examene de stat, fiți siguri că ați avea și funcționari mai buni decât acum.

Dacă s-ar renunța, printr-o înțelegere a acelor care hrănesc și întetesc politicianismul azi, dacă s-ar renunța la această hrănire și întetire a politicianismului, care este cea mai mare nenorocire națională, atunci ați avea și mai puțini candidați cu muncă puțină la situații mari pe băncile Facultății de Drept. Și atunci licența ar ajunge folositoare, cu corolarul ei, examenul de stat, iar doctoratul, dacă voiți să-l înființați, doctoratul acesta ar avea o valoare în ceea ce privește programul studiilor științifice în România.

Așa fiind, d-le ministru, nu numai eu nu voi vota proiectul, dar cred că și mulți dintre deputații majorității nu vor putea să-l voteze. Adecă, eu nu voi vota, iar dumnealor, dacă vor vota, vor vota cu oarecare greutate, împotriva inimii și convingerii dumnealor o lege care întemeiază catedre de universitate fără învățați, o lege care numește profesori de universitate fără garanție, care modifică radical întreaga Facultate de Drept fără nici un folos, nici pentru administrațiile publice și nici pentru știința românească⁴.

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege referitor la înființarea a 17 catedre universitare și la numirea agregatilor definitivi la cele 12 catedre înființate la Facultățile de drept. Raportor era C. Stere iar ministru al Instrucțiunii publice Spiru Haret.
 2. Al. Marghiloman spusese că 21 de catedre înseamnă „mai mult o extensiune de fațadă”. La arheologie nu se putea adăuga și istoria artelor fiindcă nu voia ministrul. Cele 21 de noi catedre nu făceau altceva decât să înmulțească „proletariatul intelectual”. El mai amintise că revizorii de pescării aveau lefuri mai mari decât profesorii universitari.
 3. Pentru terenurile petrolifere de la Moreni, v. supra.
 4. Raportorul, C. Stere, îi replicase lui N.I.: „Nu numai baroul, nu numai magistratura și nu numai Corpurile legiuitoare la noi sunt influențate direct prin studii de Drept”, dar în genere, „omul cult în România, de cele mai multe ori, a trecut prin Facultatea de Drept” încât „mentalitatea societății noastre a influențată de studiul Dreptului” și, prin urmare, acesta e necesar.
- Proiectul a fost primit cu 64 de voturi pentru și 18 împotrivă.

XXXVI

LA LEGEA DOTĂȚIEI PREȘEDINȚILOR
CORPURILOR LEGIUITOARE

(3 april 1910)

Onorată Cameră¹.

Nu sânt de părerea d-lui Pop² că această țară este o țară săracă. S-a dovedit de atâtea ori că e o țară bogată. Găsesc că budgetul de anul acesta...

D. N. Pop: Într-o țară bogată trăiește un popor sărac.

D. N. Iorga: Lăsați, d-le Pop, ironia are și ea drepturile sale. Va să zică, țara aceasta este foarte bogată. Budgetele noastre sânt într-un progres vizibil. Dacă budgetul de anul acesta nu are excedent e fiindcă e mai solid decât budgetele din alți ani.

E adevărat că ar fi fost mult mai bine să venim cu acest proiect de lege mai de vreme, dar, d-lor, temeiul Camerei e totdeauna pe la sfârșit. Atunci românul arată ce poate și Camera arată de ce e capabilă. Prin urmare, la urmă, când sântem mai zdraveni și mai siguri de noi ca oricând, deci la urmă se cuvine să venim cu acest proiect de lege. Și e foarte frumos că a venit Camera cu proiectul și e foarte frumos că d. ministru îl primește. Numai cât și eu aș avea de adăugat, pe lângă dorința Camerei atât de râvnitoare de a avea un președinte încunjurat de prestigiu, pe lângă dorința acestei dotații, aș mai avea de adăugat o altă dorință.

Această dorință e în legătură cu o teorie emisă de pe banca ministerială cu o ocazie recentă. D. ministru al Instrucției Publice a venit cu proiectul d-sale, a celor douăzeci și trei de catedre³, și proiectul acela prevede că profesorii de la Drept nu trebuie să pledeze în interesul prestigiului lor. Profesorul de la catedră spune una și nu se poate ca la judecată să spună alte lucruri.

Noi ne gândim, o parte din deputații acestei Camere se gândesc la oarecare incompatibilitate între situația președintelui unuia din Corpurile Legiuitoare, înzestrat de către legea care se propune astăzi cu mijloace care să-i îngăduie a trăi, și anumite nevoi profesionale ale vieții practice.

Gândiți-vă d-voastră că se poate întâmpla, nu acum, cândva, se poate întâmpla ca societatea să meargă spre mai bine, se poate întâmpla să meargă

spre mai rău, se poate întâmpla deci cândva ca un președinte al unuia din Corpurile Legiuitoare să pledeze într-un proces contra statului; se poate întâmpla ca, fără să pledeze direct împotriva statului, să pledeze în astfel de împrejurări încât situația sa de președinte să sufere oarecare atingere prin rolul pe care-l joacă acolo la judecată.

Dar nu este numai aceasta, d-le ministru și onorată Cameră. Este foarte rău ca un președinte al Camerei să se găsească împotriva unei legi, să se găsească împotriva intereselor statului, dar este foarte umilitor ca un președinte al Camerei sau al Senatului să se găsească înaintea instanțelor judecătorești purtând război cu alt avocat. O săgeată pleacă dintr-o parte și lovește pe cine știe cine, o altă săgeată lovește în piept sau în față pe însuși președintele unuia din Corpurile Legiuitoare. Acum, astăzi, actualul nostru președinte a dovedit de atâtea ori că știe să concilieze rostul său de președinte al Camerei cu exercițiul discret al drepturilor sale profesionale de avocat. Dar cine ni garantează că va fi totdeauna așa? Și vedeți scăderea prestigiului președintelui în luptă cu un alt avocat înaintea unei judecăți care nu cruță în avocatul cutare sau cutare pe președintele Camerei sau Senatului.

Pe urmă situația în care s-ar putea să fie adus un președinte de a lupta împotriva intereselor statului sau de a interpreta anumite legi votate aici în alt spirit decât spiritul în care a văzut că aceste legi au fost votate... Lucrurile acestea pot să-i creeze o situație grea. Și dacă este să facem o faptă mare ca aceasta, această faptă mare să nu lase loc la nici un fel de motive mici în acțiunea viitoare a președinților Corpurilor Legiuitoare.

Să votăm, fiindcă se simte nevoia, fiindcă aceasta este cea mai mare nevoie, să votăm dotațiunea care va crește prestigiul președinților Camerei și Senatului. Multă lume va fi recunoscătoare, și poate că propunătorii ca și votanții acestei legi vor întâmpina la acei care vor înlocui guvernul actual o primire destul de bună pentru ca să nu li se pună nu știu ce greutăți în alegerile prin care vom avea să trecem cu toții.

Prin urmare, să primim legea, dar să votăm, pentru cine știe ce prezenți care pot răsări la cine știe ce partid ce va veni la guvern, să votăm un articol al doilea la această lege mică, clauza care să prevadă incompatibilitatea între înalta situație de președinte al Camerei și al Senatului, de o parte și, de alta, între exercițiul avocaturii, între prezența în consiliile de administrație al societăților străine, care exploatează, să zicem, munții noștri sau alte bogății ale țării, precum și alte profesii pe care eu nu le știu pe toate, dar pe care oamenii experți în redactarea legilor le vor găsi repede și le vor putea introduce în lege⁴.

NOTE

1. Raportor la proiect era Ion Stavri Brătianu.
2. N. T. Pop observase că, potrivit anunțului ministrului de Finanțe, „era bugetelor excedentare a încetat”. Considera că prestigiul președinților n-ar fi crescut dacă li se sporea retribuția la 30 000 de lei pe an și „în situația financiară în care se găsește țara, nu ne este nouă permis ca să mai împovărăm cheltuielile statului”.
3. Pentru noile catedre, v. supra.
4. Proiectul a fost votat cu 63 de voturi pentru și 22 împotriva.

XXXVII

ÎN CHESTIA MACEDONEANĂ ȘI ARDELEANĂ

(26 novembre 1910)

Onorată Cameră.

Răspunsul la Mesagiu¹ de anul acesta se deosebește de alte răspunsuri la Mesagiu în chip favorabil prin lipsa aproape totală a pasagiului relativ la politica externă, și un Mesagiu care nu cuprinde nimic despre politica externă și un răspuns la Mesagiu care nu completează fraza relativă la politica externă din Mesagiu nu pot să fie decât foarte bine venite. Noi politica noastră externă o cunoaștem, ne-m deprins cu dânsa, o suportăm și o plătim noi și o plătesc ai noștri de aiurea. Prin urmare, de câte ori nu se amintește jertfa de stat și jertfa națională pe care o reprezintă politica noastră externă, de atâtea ori nu avem motiv decât să fim mulțumiți.

D-lor, ar fi fost foarte curios dacă anul acesta, după discuția privitoare la politica externă de anii trecuți, discuție în care din toate părțile s-au adus numai acuzații și nici dintr-o singură parte nu s-a apărut cu succes politica noastră externă, de alipire necondiționată la Tripla Alianță, ar fi fost foarte curios dacă s-ar fi găsit mijlocul de a se introduce din nou în Mesagiu acea frază pe care o cunoaștem prea bine pentru a o iubi prea mult. Și cu toate acestea, d-lor, dacă politica noastră externă ar fi îndrăznit să fie altfel decât a fost până acum, în acest an ar fi putut să se adauge ceva cu privire la dânsa. În anul acesta noi am binevoit să luăm cunoștință de un lucru, care s-a întâmplat de multă vreme pentru toată lumea și pentru noi, am binevoit să luăm cunoștință, anul acesta, de existența unei Turcii nouă².

D-lor, cu Turcia veche noi am avut legături pe care toată lumea le știe și când Turcia veche este înlocuită cu o Turcie nouă, și când Turcia nouă are în programul său o îngrijire specială pentru partea din neamul nostru care trăiește în Macedonia, desigur că și noi trebuie să ne îngrijim ceva mai mult de afacerile acestei Turcii nouă. Nu am găsit cu cale să o facem până în acest an. Anul acesta, Turcia cea nouă a venit la noi și trebuie să spunem că noi nu am știut să primim Turcia cea nouă. Ea a venit la noi prin oamenii culturii sale, care reprezintă conștiința de sine a noului regim turcesc. Au venit aici de două ori reprezentanții culturali ai poporului turcesc. A existat o Turcie de stat. Aceasta era Turcia de stat care a dispărut pentru prima dată și în locul ei apare un popor otoman, și poporul acesta otoman ni trimete pe reprezentanții

săi. Pe aceștia i-am primit în condiții cu desăvârșire deplorabile. Am avut mare atenție pentru conflictul cu Grecia și ni-am dat toată silința să căpătăm o satisfacție strălucită în acest conflict. Se pare că ni-a fost cu mult mai mult la inimă să stoarcem grecilor o satisfacție pe care ni-o ofereau de la început decât să știm câștiga cum se cuvine simpatiile puternicului stat turcesc, care în curând va da dovadă că e mai puternic cu mult de cum ne așteptam noi.

Au venit turcii în București și li-au ieșit înainte doi delegați ai Consiliului comunal, onorabili comercianți, mi se pare că rectorul universității, care fusese înștiințat, era absent, și o delegație de studenți oficiali, căci există și studenți oficiali. O delegație de studenți oficiali împreună cu doi membri ai Consiliului comunal au ieșit înaintea florii inteligenței turcești.

Și în felul acesta un popor care dorește să ne cunoască, un popor care părăsește rancunele sale vechi și orice amintire de dușmănie care a existat între ai noștri și ai lor, a fost primit în astfel de condiții încât a trebuit excesiva amabilitate a acelor care au fost primiți ca să se găsească potrivită primirea. Turcii nu ni cer nimic, pot însă să ni dea ceva, pot să ni dea foarte mult în ceea ce privește acea parte a neamului nostru care locuiește dincolo de Dunăre. Există o chestiune macedoneană, pe care budgetul ministerului de Instrucție o rezolvă în fiecare an: Se fixează suma, o sumă mare în budget, care se trimite unor anumite persoane. Acele persoane trebuie să întrețină școlile. În cazul cel mai bun întrețin profesori, care nu au școli și, în unele cazuri, nici profesorii lipsiți de școlari nu există. Așa e felul cum înțelegem a ne achita de datoria noastră față de românii de dincolo de Dunăre.

Nu e nici un semn de îmbunătățire a politicii macedonene care se face la București. De aici nu s-a primit nici o indicație cuminte pentru frații de acolo, de aici nu s-a primit nici un sfat bun, de aici nu s-a adus nici o însănătoșire a împrejurărilor în care lăncezește chestiunea macedoneană. Departe de a ridica pe frații noștri din Macedonia, nu li purtăm măcar noroc, ci îi aducem lipsă de noroc.

Erau acolo oameni care trăiau în împrejurări economice destul de bune. Erau acolo oameni care se puteau dezvolta materialicește destul de mulțămitor. Ei bine, am intervenit noi și am aruncat idealul românesc în Macedonia, făcând pe anumiți oameni de acolo să simtă sincer pentru idealul nostru al tuturor și, după ce am creat, de aici, de la București, o chestie macedoneană, nu am știut s-o conducem. Ea s-a prefăcut într-o chestie politică de partid. Căci din oameni cu obiceiuri modeste am făcut oameni luxoși, din oameni cuminți oameni stricați, din oameni ce stăteau acolo am făcut oameni care stau aici și pompează pe rând partidele politice.

Și astfel avem rușinea că, în momentul când Turcia cea nouă îngăduie ca naționalitățile ce le cuprinde să se manifeste potrivit cu aspirațiile lor, bineînțeles în cadrul legal cerut de orice stat cu conștiința de sine, în acest moment în Macedonia apar sârbii, care au școlile lor, apar potrivit cu nevoile unui neam; ei au toți comunități ce reprezintă cu adevărat interesele celor ce vorbesc același grai și au aceeași credință națională. Ei au o presă, cu reprezentanții lor autorizați, în țările unde toată lumea-i încurajează materialicește și moralicește. Pe când ai noștri în Macedonia, tocmai când puteau să arate ce sânt, au dovedit că nu există decât numai în controalele, listele de lefi și recompense, sau cel mult în registrele de anchetă ale ministerului de Instrucție și ale ministerului de Externe.

Deci nu am știut să prețuim prietenia Turciei ce ni se oferea; pe turcii care au venit la noi nu am știut să-i primim și nici să întrebuițăm această simpatie a unui popor trezit la o viață nouă, ca să putem înnoi vechile noastre tradiții culturale religioase din Peninsula Balcanică.

Și prin urmare zic că, dacă în Mesagiu ar fi fost oarecare rânduri despre politica noastră externă, am fi așteptat ca în aceste rânduri să se vorbească de anume legături cu Turcia, să se atingă convenția militară, pentru care am tras un ponos, și nu știu dacă vom trage vreun folos, unii zic că această convenție nu există, dar aceasta nu ne scutește de acușările celor care zic că ea există, de formula declarație a dușmanilor noștri că vor ști să răspundă la convenția militară a noastră cu Turcia. Și s-a lăsat cu desăvârșire la o parte, nu numai această chestie specială a convenției, dar chestia generală a rolului ce înțelegem noi să-l avem în Orient, față de marea transformare produsă acolo prin trezirea la viață a Turciei.

Prin urmare, d-lor, așa fiind, urmăm cu sistemul nostru tradițional, neînțelegând interesele noastre cele mai apropiate, trăind în vechea noastră iluzie că noi sântem veniți din Occident și că nu avem rost decât în Occident, că sântem niște fii ai Romei, frați cu francezii, rătăciți în Orient, că nu avem decât să blăstămăm pe Traian care ne-a adus în părțile acestea, că dincolo de Dunăre nu există decât numai „balcanici“, că balcanicii pot să aibă o cultură, o armată, o conștiință, o valoare politică, nu ne privește pe noi. Pentru noi lumea se încheie la Dunăre.

O imensă prăpastie se sapă pentru orice gând și simț al nostru la această apă, care în trecutul nostru nu a fost un hotar în ceea ce privește influența românească. Va să zică, trăind în această veche iluzie, am neglijat și neglijăm și până acum, singura politică ce ni-ar putea fi profitabilă de acolo. Ajutând, am primi ajutor, și de acolo s-ar răspunde cu simpatii mai mari la simpatiile pe care le-am trimete.

Dar pentru aceasta ar trebui să săvârșim un act de voință, pentru aceasta ar trebui să recunoaștem o situație, pentru aceasta ar trebui ca în această situație ce recunoaștem să vedem care este chemarea noastră, pentru aceasta ar trebui ca în această situație să știm ce avem și ce am moștenit, pe când noi sântem un popor care de mult nu mai știm nici ce avem, ceea ce ni dă dreptul la un anume viitor, și mai ales nu mai știm ce am moștenit.

Prin urmare, așa fiind lucrul, noi rămânem culcați, cu capul nostru de indolenți, pe vechea pernă a alianței Europei Centrale și dacă data aceasta n-am pomenit încă odată că relațiile cu toată lumea sânt foarte prietenoase și că noi păstrăm legăturile noastre foarte prețioase cu anumite state care ne-au înjugat totdeauna la carul lor și nu ne-au răsplătit cu nimic pentru serviciile făcute, vă spun din toată inima: Mă bucur. Era o umilință să se cetească în Mesagiu și să se discute la răspunsul la Mesagiu fraza aceea stereotipă, care înseamnă starea noastră reală de vasalitate față de puterile Europei Centrale.

Și, d-lor, este bine că lipsește ceva despre politica externă în Mesagiu și din alte puncte de vedere.

D-lor, între alte ciudățenii care ni-au trecut prin cap, în ceea ce privește interesul nostru pentru românii de dincolo, care trăiesc și fără voia noastră, dar noi nu vom trăi fără voia lor, aceasta este deosebirea, ei trăiesc prin ei, noi trăim prin prezența lor acolo unde sânt. Printre alte ciudățenii care ni-au dat în minte cu privire la soarta lor și influența pe care grija de soarta lor trebuie să o aibă asupra politicii exterioare a României, a fost aceea de a încheia chestia aceasta națională de dincolo printr-o împăcare.

Știți că anul acesta s-au găsit oameni buni la suflet care să împace pe români cu ungurii. Nu sânt cei dintâi și nu vor fi nici cei din urmă: naivitatea și corupția sânt vechi și, după părerea mea, nemuritoare. Se va găsi totdeauna cineva care să fie cuprins de un mare dor de înfrățire cu Ungaria, pentru un episcopat, pentru plata datoriilor, sau pentru ca să facă hatârul unor anumite persoane de la București. S-au început negocierile întâi cu trădătorii; așa se încep negocierile, cu trădătorii care n-au bani în pungă ori vânează o situație mai mare.

Două onorabile persoane de dincolo, care au avut legături aici și care se vedeau odată aici mai des decât dincolo, persoane care n-aveau moravurile de acolo, ci ale politicii românești de aici, ale oamenilor capabili de a face orice pentru o satisfacere a ambiției sau o creștere de salariu, două persoane crescute la școala noastră politică s-au apucat de împăciuire, aducând pe tablă încă o dată bietul cap al nației românești acelor care își satură ochii căutând la această privesiște. După trădătorii a venit a doua categorie, care se îndeasă în asemenea împrejurări: Imparțialii, obiectivii, una din spețele cele mai puțin simpatice. În orice fel de politică acești oameni care nu fac nimic, care nu s-

au amestecat în nici o luptă, care n-au purtat nici un greu și n-au nici o răspundere și care, coborând din Olimpul lor, calcă măreț, împărțind sfaturi în stânga și-n dreapta și apleacă spre unii și spre alți stâlpariul de împăcare.

Nu s-a putut nici cu aceasta și românii au rămas neîmpăcați cu ungurii, așa cum e firesc, cum li impune trecutul lor și cum se potrivește cu viitorul lor; neîmpăcați față de unguri sânt și în momentul de față. Dar în această acțiune de împăcare înjositoare ca acel persecutat să se ducă să spuie că vrea să se împace aceluia care îl persecută, ca acela care e afară din lege, în contra căruia s-au făcut legi, să spuie: Mă mulțumesc și cu aceste legi, dar îndulcește-le în practică, și ca vechiul stăpân al pământului aceluia să se adresele către uzurpator, către încălcător și să-i propuie a mai scădea puțin tonul, a mai încetini puțin acțiunea, numai pentru ca în cutare sfere să domnească pacea; în acțiunea aceasta de împăcare condamabilă, dezonorantă în orice caz, fără efect practic posibil, cum s-a văzut pe urmă, în acțiunea aceasta se pare că anume persoane din București au avut cuvântul lor. Anume persoane din București care intervin în toate chestiile fără a cunoaște pe nici una, anume persoane care cred că dacă ocupă un loc în politica noastră din Regat, pot să reglementeze politica românilor din afară de Regat fără să o fi cunoscut vreodată, anume persoane care cred că toată chestia națională este un mare bucluc și că acest mare bucluc este bine să se încheie odată. Cine o plăti pentru această încheiere e indiferent. Dar să rămânem noi cu grija noastră, cu grija mare de a ni continua oportunismul putred care formează viața noastră politică de fiecare clipă, să rămânem cu grija mare a succesiunii la guvern, cu grija lunii precise și a zilei precise din lună în care acest guvern, obosit din cauza multelor sacrificii făcute pentru refacerea României, va ceda locul altor persoane care au făcut o opoziție de natură să le obosească tot așa de mult cum a obosit un anume fel de guvernare pe persoanele care se găsesc la guvern. Prin urmare, noi avem grijă mare dacă obosiții mai subțiri sau obosiții mai puțin subțiri trebuie să înlocuiască pe obosiții care cer de la opoziție voia de a părăsi banca guvernamentală, banca guvernului, care se roagă de opoziție să binevoiască a se împăca pentru a putea să plece mai comod de acolo unde nu mai știu ce să facă.

Va să zică, în grija pentru un lucru așa de mare ca acesta, nu ni mai trebuie o chestie națională. Atunci am auzit, și cred cele ce am auzit, căci le-am auzit de la o persoană foarte vrednică de încredere și se potrivesc așa de bine cu felul de a cugeta în politică la noi, încât nu se poate să nu corespundă adevărului această informație, am auzit că în anticamera unui ministru, cineva, venit de dincolo cu inima grea de suferinți, venit cu sufletul plin de speranțe, venit ca să se întoarcă de aici cu mai multă înțelepciune decât înțelepciunea cu care sosise și venit să se întoarcă și cu mai multă încredere în

vigoarea neamului decât încrederea pe care o aducea de acolo, a văzut răsărind unul din acele curioase tipuri de tineri care, de o bucată de vreme, pe lângă miniștri și subminiștri, pretind a conduce în locul miniștrilor afacerile publice, a văzut apărând pe unul din acești tineri, care l-a întrebat: „Când vă împăcați cu ungurii?”.

De aceea zic că dacă faceți această politică față de frații noștri și răsare câte un tinerel care poartă pe umeri greutatea aspirațiilor sale către o mai înaltă situație în stat și vorbește astfel unui om încercat, care a trecut prin multe năcazuri și a biruit multe greutăți, mă bucur când constat că grija politicii externe, care trebuie totdeauna să fie în legătură cu interesele neamului nostru, când constat că afacerile de politică externă nu vin în discuția noastră.

Încă un motiv pentru care îmi pare bine că nu s-a vorbit de politica externă, e acesta: Acum doi ani, unii dintre noi am fost prinși de o pasiune rară pentru politica externă.

Și acum chiar, cineva mi-a spus că nu sântem competenți să vorbim în Camera românească decât de chestiuni care pot să capete o soluție în această Cameră. Dar și noi nu voim să rugăm pe alții; alții facă tot ce li cer interesele neamului lor! Noi nu-i rugăm să fie mai buni, ci numai să fie cum sânt, și aceasta pentru întărirea în vigoarea noastră națională, fiindcă, fiind ei buni, vom fi noi slabi, fiind ei răi, vom fi noi tari. Noi nu predicăm pacea în numele moralei și altruismului nici unui neam și nici unui stat, însă aici, în Cameră, putem vorbi despre politica externă a țării românești și în Constituție nu stă scris că grijile de politică externă sânt interzise parlamentului românesc.

Și dacă este așa, avem dreptul oricând să discutăm chestiile de politică externă care, prin modul cum sânt discutate, pot să influențeze asupra acțiunii în afară a statului român.

Deci îmi pare bine și din alt punct de vedere că în răspunsul la Mesagiul nu se vorbește prea mult de politica externă, și iată de ce: Fiindcă acum doi ani, când am fost prinși de dorința aceasta de a ne amesteca și noi în acelea ce nu ni era îngăduit să le discutăm, am primit o observație. Decât un parlament să primească observații, decât să i se spuie să nu se mai amestece într-un domeniu care scapă competenței sale, este mai bine să nu mai vorbim de politica externă. Este mai demn un parlament care nu se ocupă de unele chestii decât un parlament căruia i se atrage atenția că se amestecă, cu neprevădere, cu lipsă de seriozitate, cu lipsă de simț politic, în chestii care sânt rezervate altei instanțe.

D-lor, dacă nu cuprinde nimic cu privire la politica externă, Mesagiul de anul acesta nu cuprinde nimic, s-o spunem, nu cuprinde nimic dar absolut nimic, cu privire la politica internă, nu cuprinde nimic decât un imn de

glorificare pentru opera îndeplinită de partidul liberal. Imnul acesta de glorificare l-am ascultat. Am ascultat și ecoul simpatic pe care acest imn l-a trezit în această Cameră. Am ascultat și cuvintele pline de tot atâta recunoștință pe care le-a rostit d. raportor pentru a arăta cum că în adevăr este drept ceea ce se zice în Mesagiu, că guvernul acesta a binemeritat de la țară.

În această privință nu ni interzice nimeni să vorbim și avem chiar dreptul să aducem experiența noastră înaintea celorlalți și, dacă se întâmplă că unul din noi este mai liber decât ceilalți, prin aceea că nu-l așteaptă cine știe ce viitor politic apropiat, este foarte bine ca, într-un grai liber, în felul acesta să se aducă și chestia politicii interne, cu deplină sinceritate, înaintea d-voastră.

Domnilor, de anul trecut, când toată lumea, și eu de aici, am vorbit de falimentul reformelor, au trecut multe lucruri. Nu s-au făcut alte reforme mari, s-a revenit asupra unor puncte de amănunte; opera de reforme n-a fost completată, dar de anul trecut a intervenit ceva care silește pe orice om onest să rectifice unele păreri ale sale. Dreptate față de adversari sau dreptate față de persoane de care cineva nu este legat prin nici o convingere comună, de care cineva nu poate fi legat prin interese, nici acum, nici în viitor, dreptatea aceasta este cea dintâi datorie.

D-lor, anul trecut se părea că toate reformele au dat faliment, se părea că opera aceasta de prefacere a României printr-o serie de măsuri luate cu timiditate, discutate cu condescendență față de adversari și executate cu slăbiciune, că opera aceasta este menită să rămână doar ca amintirea unui gest sentimental. Pentru că sentimentali am fost cu toții în această Cameră, sentimentali plângând asupra proprietății mici, sentimentali plângând asupra proprietății mari, asupra bietului țaran și asupra bietului boier! Am văzut însă pe cineva care cânta din mai multe instrumente cum într-un anume moment a plâns și asupra bietului arendaș! Nu știu încă dacă plângea asupra arendașului național, dar mi se pare că plângea mai mult asupra arendașului internațional. Însă legătura cu aceste persoane nu mă pot hotărî să o gâcesc; în anumite taine politice îmi interzic să străbat căci am oroare de adâncurile care se deschid supt ochii miei. Prin urmare, decât să mă opresc amețit înaintea profundității unor oarecare prăpăstii, prefer să nu cercetez nimic.

Va să zică, sentimentali am fost cu toții. Am fost sentimentali pentru țărani, am fost sentimentali pentru proprietarii mari, sentimentali pentru arendașul național și am fost sentimentali și pentru arendașul internațional. Acum fiecare ne-a răsplătit cum a putut. Bănuiesc că sentimentalii pentru țărani vor fi răsplățiți la colegiul al III-lea, mai ales dacă vor agita votul universal, pe care partidul lor nu-l va da niciodată, vom trăi și vom vedea! Cei sentimentali pentru boieri speră să fie răsplățiți cu un scaun la colegiul I care,

a doua zi după răscoale, a arătat că e mai guvernamental decât tot ce se poate închipui mai guvernamental. Cei sentimentali pentru arendașii naționali nu știu ce ar fi recoltat și nu-mi permit să cercetez ce au putut spera acei care apărau, în chestia trusturilor sau altfel, interesele arendașilor internaționali. Prin urmare, a fost multă sentimentalitate, răsplătită sau nerăsplătită, în această Cameră.

Însă ar fi în adevăr trist pentru simțul politic din această societate dacă acei trei sau patru ani petrecuți după răscoale nu ar lăsa altceva decât amintirea unei desfășurări de sentimentalitate, amintirea sufletelor bune care s-au manifestat, amintirea frumoaselor fraze retorice cu care unii au acoperit pe acei care au fost împușcați și alții au pretins să acopere pe acei care au împușcat. Unii au acoperit pe asasinați și ceilalți au avut cutezanța să încerce a acoperi pe cei care au asasinat și nu au fost pedepsiți și oricât va fi oligarhia aceasta în țara românească, vor purta uniforma lor stropită cu sânge, vor lua loc pe băncile Corpurilor legiuitoare și vor sta sus în administrația acestei țări.

D-lor, ar fi fost rău de ne-am fi ales numai cu acest sentimentalism. Din fericire se pare că ne-am ales cu ceva mai mult. Zic din fericire căci dacă nu ne-am fi ales cu ceva mai mult, nu știu zău ce ar fi dat alegerile viitoare. Alegerile viitoare sper că nu vor da pe candidații guvernamentali ai partidului care va fi chemat să le facă.

Dacă alegerile viitoare se vor face cu sila, de oricine s-ar face, eu îmi iau angajamentul să scriu o broșură, în câte limbi europene știu, asupra înăbușirii votului de către oligarhia noastră, în special la colegiul al III-lea. Și dau voie orișicui să mă cheme în judecată pentru că am denunțat, nu țara mea, ci pe acei care nenorocesc de atâta vreme această țară. Va să zică, alegerile viitoare trebuie să dea altceva decât pe acei candidați pe care i-ar alege prefectii, și sper că spectacolul imoral al unei opoziții care să fie aleasă de guvern, pentru a-și cruța osteneala unei campanii electorale, că spectacolul acesta rușinos va înceta. Sper că în alegerile viitoare fiecare se va înfățișa cu programul, cu puterile lui, și nimănui nu i se va putea lipi pe frunte că a fost ales de milă, sau pentru alte considerații, atunci când nu avea nici un program și nu a purtat nici o luptă. Sper că alegerile viitoare vor da o Cameră adevărată, o Cameră pe deplin adevărată și pe care nimeni să nu cuteze a o declara de neadevărată. Dar dacă nu ar fi intervenit acele paliative cu oarecare efect practic, nu credeam, dar o cred acum și o declar, dacă nu ar fi intervenit acele paliative, alegerile viitoare ar fi dat și alte surprinderi. Cei strâși laolaltă la țară ni-ar fi amintit ce a putut să fie făcut în anul teribil.

Înainte de a vorbi la Mesagiu ultima oară înaintea acestei Camere, zic ultima oară, fiindcă dumnealor fac glume, nu fac declarații categorice, pe când unele persoane tremură pentru a căpăta o asigurare, va să zică înaintea acestei Camere pe care nu am s-o mai văd la anul și înaintea acestui guvern pe care nu am să-l mai văd la anul.

D. N. Fleva: Nu apucă anul.

D. Iorga: Să zică dumnealor! D-lor știu mai bine. Înainte de aceasta deci am căutat să mă informez, reformele au avut vreun efect sau nu? În parte, reformele au avut efect. Trebuie să fim drepecți și să ne felicităm de aceasta. Am contribuit poate și unii dintre noi, prin atitudinea noastră într-un sens sau altul, ca aceste reforme să capete anumite forme. Și e bine că au avut efect. Și, d-lor, vorbeam și cu o persoană care e în afară de orice bănuială, o persoană ale cărei cunoștinți speciale și al cărui patriotism dezinteresat nu pot fi atinse de nici un fel de bănuială, și de la această persoană am căpătat asigurări că într-adevăr și în ceea ce privește izlazarile și în ceea ce privește învoielile agricole, legea începe a se aplica. Este ceva, nu e mare lucru, dar este un lucru de care trebuie să ținem samă și să ne felicităm că a dat puțină pace. Nu pacea definitivă, nu pacea întreagă, căci pacea definitivă și întreagă nu se capătă prin pomană și nici prin ușoare concesii înaintea unei somații grozave. Pacea definitivă se capătă prin dreptatea integrală și nu văd încă omul care va face dreptate integrală în România și pe care nimeni nu-l dorește mai mult decât mine.

Va să zică, legea învoielilor agricole în parte se aplică, legea judecătorească se aplică. Strică multe ghetete judecătorești d-voastră (*către ministrul Justiției*), sânt cam grăbiți oamenii d-voastră la judecată; în ceea ce privește numirile, uneori sânteti siliți, fiindcă altfel nu ați avea un procuror general ca acela de la Iași, care pledează în contra legii trusturilor, și polemizează cu profesorii universitari ce nu sânt de față, și intervine ca să fie scăpați ziaristii evrei calomnatori. Se pare dar că în unele cazuri aveți mâna silită și este o fatalitate pentru orice bărbat politic aceasta. Dar mulți din acești judecători sânt buni, fiindcă această lege nu este rea, mulți judecători sânt buni fiindcă i-ați numit bine, și mulți judecători sânt buni fiindcă o cultură nouă a dat un tineret mai bun decât judecătorești de odinioară.

Va să zică în domeniul acesta avem iarăși până la un oarecare punct să ne declarăm mulțămiiți. Țăranul are dreptatea mai la îndemână și are ceva mai multe mijloace ca să-și asigure situația economică.

Mai departe însă decât aceste două legi, în ceea ce privește marea problemă rurală pe care ați încercat să o rezolvați, nu știu ce am găsi. Dacă ne-am uita în alt domeniu, am vedea măsuri necerute de nimeni, pe care le-ați luat în necunoștința stării de lucruri și neprevăzând consecințele.

Am văzut consecinți dezastruoase, rezultate din legile cele puțin socotite, ca să nu zic nesocotite, și am văzut o îndărătnicie personală a unor miniștri de a menține legi care nu folosesc nimănui și care păgubesc pe toată lumea. Mă gândesc la acea lege care a introdus dihoniam în biserica românească. Să nu se creadă că vin aici ca să apăr pe episcopul de Roman.

Din momentul ce episcopul de Roman a început să se certe pentru beteșuguri mărturisite sau ascunse cu alți colegi din sinod, din momentul acela episcopul de Roman nu mai are același drept la simpatia noastră, dar a avut simpatia oricărui om de bine care ține la biserica românească, atâta vreme cât episcopul de Roman a combătut o lege care nu a folosit nimic preoților, care a putut să strice episcopilor, pe care nu biserica i-a ales, ci politicianismul i-a pus, dar care înainte de toate a stricat înseși bisericii și credinții poporului nostru. S-a propus de cineva care o fi știind multe, dar istoria bisericii românești nu o cunoaște, nici istoria vreunei alte biserici, s-a propus rezolvirea acestei chestiuni prin alegerea mai liberă a membrilor consistoriului, care nu a făcut nimic până acum și care niciodată nu o să facă nimic, și alipirea Casei bisericii pe lângă consistoriu. Eu propun altceva: Alipirea consistoriului pe lângă Casa bisericii, căci nu o să legi Casa bisericii, care a făcut ceva, de consistoriu, care nu poate face nimic, ci să legi consistoriul, care a dovedit că nu poate face nimic, de Casa bisericii, care a dovedit că e o instituție folositoare. Iar, în ceea ce privește pe vlădicii protopopi ai d-sale, d. Take Ionescu să mă ierte, dar șaisprezece vlădici pentru o așa sărăcie de țară ca a noastră nu se poate! Episcopatele nu se creează cum se creează programul unui partid. Episcopatele nu se creează cum se creează un oarecare fel de partid. Episcopatele sânt de la Dumnezeu, sânt de la dezvoltarea firească a unei națiuni și, prin urmare, să nu ne jucăm cu episcopatele mai multe sau mai puține, în vederea a cine știe ce avantagii pentru partizanii care ar voi să se călugărească și care ar avea motive speciale să se călugărească.

Prin urmare, d-lor, dacă o parte din opera reformatoare a guvernului se poate aproba, sânt alte legi care au enervat opinia publică fără nici un folos și eu cred că e mai onorabil pentru un ministru când vine și spune: „Eu n-am știut, am aflat cum este lucrul, îmi pare rău; eu am stricat, eu dreg“, decât să se înțepenească în atitudinea de mare autocrat și să spună: „Eu am zis, s-a isprăvit“.

N-am înlăturat autocratismul de pe Tron, autocratismul cel serios și binefăcător, ca să-l înlocuim cu un autocratism mai mult sau mai puțin glumeț de pe banca ministerială.

Prin urmare, sânt mulțămitor pentru intențiile d-voastră bune; mulțămitor în parte, pentru unele din efectele bune, rezultând din atâtea concesii încât, în această privință, oricine trebuie să vă fie recunoscător pentru curagiul extraordinar, căci este un curagiu de a face o campanie de capitulări și a încheia printr-o proclamare de biruință. Sânt foarte puțin recunoscător însă pentru legile acestea care au turburat o societate în care sânt, cred, destule motive de turburare ca să nu mai introducem altele. Dar un lucru nu înțeleg eu, în chestia apropiatei retrageri a acestui guven...

Voce: Nu ne retragem.

D. N. Iorga: D-voastră nu puteți ști; cine poate ști nu este aici. Un lucru nu înțeleg în chestia aceasta: Motivul zvonurilor de retragere a onorabilului guvern, care s-a obosit în patru ani cât nu s-a obosit Ion Brătianu cel mare în doisprezece ani. Un lucru nu înțeleg: Mă rog, legile acestea e de ajuns să fie ele votate ca să fi început a intra în aplicație și pentru ca să declare aici acei care le-au propus: „Opera noastră s-a mântuit, aveți *Monitorul Oficial*; aveți *Dezbaterile parlamentare*, textele de legi; vă putem arăta întregi dosare, care cuprind circularile noastre în această țară copleșită de circulari de tot felul; va să zică, aveți intențiile noastre bune, proiectele de legi și discursurile frumoase ale oratorilor din majoritate, aveți legile înseși, aveți circularile și inspecțiile cu automobilul, pe care le-am făcut ca să constatați dacă acestea se execută, sau dacă mai trebuie ceva; acum, poftiți d-voastră și aplicați legile noastre“. Vă mărturisesc că aceasta n-o înțeleg, odată ce e vorba de legi așa de importante ca acelea votate, care cer nu un an sau doi de aplicație, când după trei ani de-abia se vede ceva, fiind o siliță onestă măcar din partea Consiliului Superior al Agriculturii, dacă nu din partea multora dintre inspectorii agricoli care călătoresc printre ogoarele de pe Calea Victoriei sau admiră apusul soarelui electric înaintea perdelei unui teatru de varietăți.

Va să zică nu înțeleg un lucru: Cum legile acestea, care abia după trei ani încep să se aplice, cum pot fi lăsate în mâinile adversarilor d-voastră politici. Presupun că le-ați votat în deplina hotărâre de a transforma țara prin aplicarea acestor legi: adversarii d-voastră politici v-au făcut vreodată declarații că vor executa aceste legi? Apoi a venit d. Carp cu contra legi, cu un nou decalog. Atunci când de pe muntele Sinai s-au coborât poruncile d-voastră, pe de altă parte, de pe același munte, venea d-lui cu alte porunci. Și unele nu se potrivesc cu celălalte. Se potrivesc doar într-o atâta într-o cât nici unele nici celălalte nu rezolvă chestia agrară și întrucât cuprind același dulce oportunism tradițional care distinge politica noastră, oportunism pe care noi îl suportăm și pe ceilalți îi siliți să-l rabde, cu mijloacele pe care statul le are la îndemână continuu. Dar, mă rog, dacă adversarii d-voastră sânt și adversarii multora din legile d-voastră, ce fel de reformatori sântei d-voastră care, tocmai în momentul când trebuie să plecați la munca mai grea, vă retrageți? Votarea legii nu e muncă grea, nici trâmbișarea legilor prin trâmbișăși, nici călătoriile cu automobilul pentru a întreba pe fiecare țaran dacă nu se simte mai fericit începând de la o dată anumită, de acum un an sau de acum doi ani. Aceasta este o parte foarte ușoară pe care o poate da orișicine. Cred că și cel mai improvizat bărbat politic din această țară ar putea să vie cu proiecte fericite dintr-o zi într-alta alegând, cum oricine la noi poate face o Cameră care să voteze legile sale, iar când e vorba de circulari, nu e cenușer care să

nu știe rețeta circularilor filantropice. Partea grea în ceea ce privește legile începe când cauți să zdrobești rezistența puternică a acelor care nu vreau să primească aceste legi. Atunci se pare că d-voastră, din spirit de colegialitate politică de la partid la partid, din dorința de a vă lua retragerea pe care v-o meritați de atâta vreme, d-voastră vă adresați la adversar, zicând: „Descurcați-vă cum puteți: veți lăsa, bine; veți înlătura, nu e vina noastră“.

Nu, d-lor, ori toate lucrurile care s-au făcut în chestia rurală au fost un inofensiv joc de oligarhi care știu să glumească și cu gluma aceasta, uneori periculoasă, să facă reforme, iar în jocul acesta, când cineva a jucat destul, se duce acasă și lasă pe altul să joace înainte. Acestea atunci nu sânt lucruri serioase. Nu înțeleg această oboseală curioasă care vă cuprinde și pe d-voastră din băncile majorității și pe d-lor care n-au nici măcar statornicia care contribuie pentru a asculta discuțiile la răspunsul la Mesagiu. Îi obosește până și o jumătate de răspuns la Mesagiu. Nu, d-lor. Dacă vă obosiți așa de curând, aceasta înseamnă că d-voastră vă dați sama că nu mai puteți isprăvi nimic. Și încă ceva, nu numai că nu puteți da lucruri nouă, dar nu sânteți în stare să aplicați nici ceea ce ați făcut până acum. Credeți d-voastră că ocupându-vă ușor numai cu o problemă din viața neamului nostru ați isprăvit? Dacă d-voastră ați fi făcut alte reforme, le-ați fi făcut cu altă hotărâre, ați fi luat alte răspunderi și ați fi adus alte jertfe pentru ca țara aceasta să se refacă. N-ați fi obosiți, ați fi mai hotărâți de muncă și luptă decât oricând, ați fi decizi să începeți o nouă legislatură. Și v-ați fi răzimat pe meritele ce le-ați fi câștigat și ați fi împăcat opinia publică întru atâta încât nimeni să nu protesteze împotriva acestei hotărâri de a vă duce opera până la capăt.

D-lor, dacă nu ați făcut-o, este că n-ați lucrat niciodată cu seriozitatea trebuincioasă, n-ați luat hotărârea aceea care asigură oricând unui guvern o durată mai mare decât durata guvernelor obișnuite. Și iată de ce nu tăgăduiesc intențiile bune ale nimănui. Am convingerea că bărbații politici pe care lumea îi numește politicieni și de care are oroare, cu dreptate sau fără dreptate, că bărbații politici aceștia de deosebite nuanțe sânt foarte cumsecade. Iată, colegul nostru Stavri, care este unul dintre cei mai noi, mă aprobă; d. Stavri, care este mai nou, este mai bun decât unul care este mai vechi, acesta decât predecesorul său și așa mai departe.

Va să zică, eu nu tăgăduiesc că bărbații noștri politici, pe care lumea-i numește politicieni, pentru motive pe care nu le știu, au intenții bune. Ei le au, dar cum voiți să termine o operă de o greutate excepțională în condițiile în care se înfățișează partidele noastre?

Iată, d-lor, s-au întâmplat răscoalele cele mari, cele dintâi de felul lor și am dori să fie cele din urmă. Unii au crezut că ne-am prăpădit. Nu ne prăpădim așa de ușor. A fost un moment de iritare legitimă, de-o parte, a fost

un moment de neiertată zăpăceală, din partea celorlalți. Au fost crime inutile, a fost o tiranie sângeroasă și absurdă care, din fericire, au durat prea puțină vreme. După toate aceste lucruri rămânea să se înceapă opera de reforme. Cine să o facă? Dacă s-ar fi găsit un partid care să reprezinte o realitate socială, un partid care să aibă un program neted, în care fiecare din membri ar fi avut aceleași păreri cu privire la cele mai potrivite mijloace pentru a ni se da o nouă țară, din care odată cu nedreptatea să dispară orice simț de ură și orice îndemn spre turburări, atunci partidul acesta fără îndoială că ar fi fost în stare să îndeplinească opera mare de reforme. Dar ce voiți d-voastră? Unde era partidul acesta? Unde l-ar fi putut găsi cineva? Care din cele două partide? Căci atunci erau două partide și unul din cele două partide, fiind prea mare și prea puternic, s-a dublat, dând astfel naștere la două partide mari și puternice. Prin fiziparitate s-a putut naște un nou partid conservator. Cele două partide, care erau formate atunci și din care unul prin fiziparitate a dat naștere celui de al treilea, ceea ce este o caracteristică a unor anumite organisme, cele două partide erau alcătuite din oameni care semănau perfect între sine. Atât în Partidul Liberal cât și în partidul celălalt, conservator, se găseau oameni din toate clasele sociale, se găseau oameni cu tot felul de vederi, oameni cu tot felul de intenții.

Prin urmare, s-a întâmplat că unul a fost în partidul OK tare, în loc să fie în partidul celălalt, și sânt unii pentru care s-a întâmplat să fie de mai multe ori în același partid. Prin mici călătorii de agrement au avut ocazia să aprecieze și alte camaraderii. Prin urmare, două tovărășii a căror alcătuire se schimbă fără nici o deosebire de clasa socială căreia-i aparține cineva, de programul politic la care ține și de operele de reforme pe care ar fi dorit să le îndeplinească. Atunci cu ce putere vine un șef, având supt conducerea sa tot felul de elemente, cu ce putere vine să afirme un crez, să înceapă o operă de reformă? Un partid omogen, care corespunde unei realități sociale poate începe o operă de reformă; un partid care nu corespunde nici unei clase sociale, nici unui curent politic în opinia publică, un partid în care dibăcia unuia a strâns mai mulți și prin nedibăcie altul a lăsat să scape mai mulți, un astfel de partid nu poate săvârși nimic trainic.

Un moment am crezut că după răscoale acest adevăr elementar în viața oricărei societăți și în dezvoltarea oricărei societăți politice va începe să fie văzut măcar de unii. D. Carp s-a dus la Societatea Agrară ca să se proclame șef al marii proprietăți, pornit la război împotriva ideii unor anumite reforme cu anumite tendințe.

Îmi pare foarte rău că în societatea aceea nu a găsit destul răsunset, că acea societate nu a putut să stăpânească ea colegiul I, că de acolo nu a rezultat un adevărat partid conservator, din această inițiativă a omului care se pune în

fruntea reprezentanților marii proprietăți pentru a începe lupta împotriva acelor care vreau să o sfarme spre a da naștere la proprietatea mică țărănească.

Dacă d. Carp s-ar fi prezentat în felul acesta și ar fi grupat pe marii proprietari împrejurul d-sale, ar fi fost un partid care reprezintă un interes social. Căci ceea ce e mai grozav în luptele noastre politice e că vezi oameni care se luptă furios fără să știe contra cui trebuie să se lupte. Ai măști care se schimbă de-odată. Crezi că lupti împotriva unui teribil conservator și când dai masca la o parte, apare cel mai roșu demagog și când cealaltă parte se repede să-l ucidă, răsare figura cea mai pașnică de armonizator al claselor sociale. O singură schimbare, un gest, și apare îndată un alt om, o altă mască. Din cauza aceasta, lupta în Cameră nu are nici un fel de temeii, nici un fel de seriozitate. Sânt oameni care își aruncă elegant glume; lumea vine jos, vine sus, asistă, admiră. Notează ce-a spus unul: „Să vedem ce o să spună celălalt“!

Se notează punctele reușite, nu se dau loviturile ce sângeră. Lucruri foarte plăcute pentru societate, dar lucruri foarte dezastruoase într-o viață politică. Și nu trăiesc în țara aceasta atâtea milioane pentru ca o lume selectă să dea anual reprezentații de câte trei luni.

Desigur, atâta vreme cât vom avea grupări atrase numai de simpatii personale sau grupări înclinate cu interese personale, mai mult sau mai puțin avuabile, o să aibă lupta politică acest caracter pe care îl vedem aici. Eu nu mă mir că Partidul Liberal se duce, dar nu pot să împărtășesc iluziile unora dintre membrii tineri ai partidului liberal că acest partid, care se duce fiindcă nu a fost în stare să îndeplinească marea operă de reformă, că acest partid care a renunțat la atâtea puncte esențiale dintr-un program ce nu era al său, ci era programul necesităților din mart 1907, nu-mi închipui ca acest partid să se poată întoarce după câțiva ani de opoziție, de frământări între elementele conservatoare, sau după o nouă camaraderie mai mult sau mai puțin morală între elementele conservatoare, ca el să se poată întoarce după câțiva ani pentru a urma o operă de reforme pe care serios și hotărât nu a început-o niciodată.

D-lor, între capitulațiile despre care pomenește istoria universală, este una care a impresionat pe cel mai mare poet al timpului, și poate chiar al tuturor timpurilor viitoare.

Francezii cuceriseră orașul Maiența, stătuseră oarecare vreme acolo, și în urmă îl încunjuraseră trupe germane de toate părțile. După o rezistență îndelungată, s-au deschis porțile Maienței și s-a văzut cine a rezistat. Erau grenadirii fanatici ai celei dintâi Republice.

Între cei care priveau trecând pe dinaintea lor acești grenadiri, era și Goethe, care atunci era tânăr. El a văzut trecând pe dinaintea lui pe acești

falnici soldați, a căror figură nu arăta înfrângere, nu arăta durere, ci hotărâre, atunci când oastea imensă, bine hrănită și odihnită, se oprise respectuoasă înaintea acelor câțiva grenadiri. Și au trecut numai câteva luni de zile și aceeași grenadiri se întorceau din Franța și pe malurile Rinului flutura tricolorul liberator.

D-voastră ați putea să vă gândiți la o întoarcere ca a celor din Maiența numai când v-ați fi luptat în cuprinsul operei de reforme care vă încinge de toate părțile, așa cum au luptat aceea³.

NOTE

1. În Mesaj se spunea doar vag: „România afirmă fără șovăire importanța situațiunii sale în mijlocul marilor interese europene. Astfel ne-am asigurat încrederea și prietenia tuturor statelor care, ca și noi, găesc în pace cea mai prielnică chezășie a dezvoltării lor”. La răspunsul la Mesaj era raportor B.M. Misir. Cu privire la politica externă se spunea: „Am ascultat cu adâncă mulțumire că întreținem raporturi amicale cu toate puterile străine”.
2. Mișcarea revoluționară a Junilor turci, creată în 1895 la Paris, a reușit, cu ajutorul armatei, să impună regimul parlamentar în Turcia, silindu-l pe sultanul Abdul Hamid, în 1908, să restabilească Constituția din 1876. Erau astfel garantate libertățile individuale, libertatea presei, dreptul de asociere, ocuparea funcțiilor publice de oricare cetățean al Imperiului, controlul Senatului asupra puterii executive etc. Mare vizir a devenit Kiamil pașa. Pe plan extern, Bulgaria s-a declarat independentă iar Bosnia și Herțegovina au fost anexate de Austro-Ungaria. Sultanul a încercat o lovitură de stat, eșuată, și armata, condusă de Șefket pașa, l-a înlocuit cu fratele său Mohamet al V-lea. În urma războiului din 1911 cu Italia, Turcia a pierdut Tripolitania iar după războaiele balcanice, încheiate prin pacea de la București (1913), puterea ca și întinderea teritorială a Împeriului otoman s-a redus și mai mult. Pentru românii din Peninsula balcanică v. BIR, sec. XIX, II, tom I, Buc., Ed. Academiei, 1972, p. 417-431.
3. După N.I. a luat cuvântul N. Fleva, comentând și el eșecul reformelor preconizate de PNL: cu referire la legea învoielilor agricole, după ce mai mulți țărani veniseră la el, i-a întrebat:

„Stați mai bine cu legea învoielilor decât înainte?” Aici a intervenit N.I.: „Neputând întreba pe toți țărani, am întrebat o persoană competente, care știe lucrurile acestea mai bine decât fiecare țăran în parte”.

Răspunsul la Mesajul Tronului a fost primit cu 81 de voturi pentru și unul împotriva.

XXXVIII

LICENȚA UNIVERSITARĂ PRIN MINISTER

(4 decembrie 1910)

Onorată Cameră,

Nu am intenția să distrag atenția d-voastră de la discutarea unei legi atât de folositoare cum e legea sanitară¹, ci am numai intenția de a înfățișa foarte pe scurt împrejurările în care s-a săvârșit călcarea de lege de la Iași unde, pentru întâia oară în țara românească un ministru al Instrucției Publice trece pe un candidat la licență cu de la sine putere.

D-lor, iată cum s-au întâmplat lucrurile. La Iași se înfățișează la examenul de licență un candidat care nu a urmat cursurile universității din Iași; se înfățișează la Facultatea de Drept ca să-și capete licența. Candidatul nu prea știa românește. Un profesor a avut amabilitatea să-l întrebe și în franțuzește, nu a răspuns nici într-o limbă nici în alta. Sânt informat că nu a răspuns nici la unul dintre profesorii care i-au pus întrebările cele mai simple ce se pot pune în materia lor. Ceilalți profesori, afară de unul, au fost mai miloși și au lăsat să treacă pe candidatul acesta. Un profesor, profesorul de economie politică, nu a voit să-i dea bilă de trecere, i-a pus o bilă neagră.

Președintele comisiei de examen, care avea motivele sale, pe care nu mi permit să le cercetez, și încă mai puțin să le apreciez, președintele comisiei de examen s-a adresat ministerului de Instrucție, spunând: D. cutare, candidatul Stamatiade, s-a prezentat la examenul de licență; la materiile noastre a răspuns bine, la o materie a răspuns rău; profesorul de la materia la care a răspuns rău i-a pus o bilă neagră și punându-i o bilă neagră, ar rămânea candidatul să fie căzut la examen și să se prezinte din nou la acea materie. Nu e de părere onoratul minister că-i poate acorda acea bilă roșie sau albă pe care profesorul respectiv nu a voit să i-o acorde?

La minister, funcționarul care pe semne că are în competența sa astfel de lucruri, a luat în cercetare cazul, și funcționarul acesta a fost de părere că deoarece candidatul a trecut la celelalte materii, nu mai e nevoie să treacă și la materia profesorului de economie politică și prin urmare, pe baza străduințelor președintelui comisiei de examen, ministrul îl proclamă licențiat.

D-lor, sânt profesor de douăzeci de ani la universitate. Știu ce s-a petrecut în amândouă universitățile aproape de la întemeierea lor. Am văzut multe intervenții nelegitime ale miniștrilor în afacerile facultăților. Avem profesori răi, din mila d-lor miniștri de Instrucție, pe lângă câțiva profesori

buni. Avem foarte mulți profesori răi, politiciani patentăți, numiți cu brevet de deosebiți miniștri de Instrucție Publică.

Am văzut intenții bune ale facultăților zădărnicate de miniștri, dar până astăzi acest lucru nu l-am văzut: Ministrul punând note unui candidat, trântit de profesorul la care s-a prezentat și la care nu a răspuns. Nu cred că în toată Camera, fără deosebire de vederi politice, să se găsească un singur om care să creadă că universitățile noastre merită să ajungă în halul acesta, ca notele de trecere ale unui candidat prezentat la examen să se pună la ministerul de Instrucție Publică și nu de către profesorul respectiv.

Însă ar zice cineva că acest candidat a fost un candidat extraordinar. D. președinte al comisiunii examinatoare a invocat faptul acesta că la celelalte materii a răspuns foarte bine.

Să-mi dați voie să vă arăt certificatul Facultății de Drept din București, în care se arată cu ce fel de student are a face cineva și, dacă nu vă veți îngrozi de însușirile acestui candidat, însușiri care-l fac vrednic de a fi trecut în mod extraordinar prin hotărârea ministerului, atunci, fără îndoială, veți zice că am făcut rău că am ridicat această chestie.

Iată, d-lor, adresa decanatului Facultății de Drept din București: „Domnule profesor, în urma cererii înregistrate la no. 1631, novembre 1910, vi se comunică situația studentului Stamatiade Demetru (născut în București la 1880) pe timp cât a figurat în controalele acestei facultăți, înscris în anul I, 1906/7, în baza diplomei eliberate de universitatea din Caen (Franța), supt no. 902, ianuar 27, echivalată la universitatea din București, cu învățământul secundar din țară supt no. 426, novembre 1906“.

Știți, un bacalaureat din străinătate, și se cam știe valoarea bacalaureaților din străinătate, ale căror cunoștinți joacă un rol mai mult sau mai puțin neînsemnat.

„Prezintat la examenul I de licență în sesiunile iunie 1907, octombrie 1907, ianuar 1909, iunie 1909, octombrie 1909, la care, neîntrunind note de trecere, a fost declarat răspins. Transferat la Facultatea de Drept din Iași, în baza adresei no. 318, 18 decembrie 1909“.

Va să zică, aici a căzut de cinci ori, a așteptat câteva luni și s-a dus la Iași, de unde a venit cu buzunarele pline de scrisori de recomandații, îmi recunosc și eu păcatul de a-i fi dat o scrisoare de recomandație către profesorul de economie politică, spunându-i că este un băiat debil. (*Ilaritate*.) Mi s-a spus și mie că este un băiat debil și am rugat pe profesorul de economie politică să-i cruțe debilitatea, dar nu debilitatea aceasta, ci pe cealaltă. Și, prin urmare, a venit și cu scrisoarea de recomandație în care atrăgeam atenția că este debil și profesorul de economie politică l-a ascultat cum se ascultă un debil. A stat un ceas înaintea lui, l-a întrebat toate chestiunile și l-a întrebat până și în limba pe care zicea că o știe mai bine, dar cu toate acestea a căzut și, după ce cade, d. ministru al Instrucției, sau

funcționarul d-sale care are această misiune de a trece pe candidații căzuți și de a înroși sau înălbi bilele negre ale profesorului, d. ministru al Instrucției aprobă nelegalitatea hotărârii comisiei de examen și-l declară trecut.

Domnilor, profesorul de economie politică s-a adresat către Consiliul facultății, care s-a ocupat de această chestie, și atunci s-a format o altă părere în acest Consiliu. După unii hotărârea ce a luat-o comisiunea de examen de a cere ministerului anularea unei bile a unui profesor este nulă și trebuie înlăturată. După părerea altora, hotărârea aceasta este neîndreptătită, dar sânt de părere că deoarece s-a luat această hotărâre, Consiliul facultății nu poate să revină, împotriva comisiei de examen. Va să zică el, candidatul, a căzut, el a avut bilă neagră, este un candidat rău, care a căzut de cinci ori la București.

Consiliul facultății găsește că stăruința pe lângă ministru a comisiei de examen este stăruință neîndreptătită și cu efect nul, și cu toate acestea ministrul află cu cale să proclame, pentru întâia oară în țara românească de când există cele două facultăți, să proclame cu de la sine putere un licențiat în drept.

D-lor, aceasta se pare că este de la o bucată de vreme un sistem, pentru că iată ce s-a petrecut la liceul din Craiova. Erau câțiva elevi proști, cât se poate de proști; un profesor, Gherghel, i-a trântit pe acești elevi și au rămas repetenți. Părinții acestor elevi, care cunoșteau însușirile eminente ale copiilor lor mai bine decât profesorul în drept, părinții acestor copii care vorbesc la Craiova de se aude în București, au făcut să treacă acei repetenți la materia d-lui Gherghel.

Când s-a început anul școlar, d. Gherghel, care se aștepta să vadă pe elevi în clasa a treia, s-a trezit cu dânșii în clasa a patra și, fiind și el un om hotărât, a spus: „Eu nu vă cunosc pe d-voastră, puteți să stați acolo cât veți vrea, eu nu vă examinez“. Și un an de zile a durat această situație, elevii trecuți de minister în clasa a patra și profesorul, care îi știa în a treia, nu voia să-i examineze. Pentru aceasta profesorul a fost dat în judecată și pedepsit ca să se acorde și această ultimă satisfacție elevilor de liceu promovați de minister.

Va să zică, s-a început de la liceu și s-a ajuns la universitate.

Prin urmare, eu rog pe d. ministru să fie franc și să declare că nu se solidarizează cu actul aceluia funcționar care a prefăcut o bilă neagră în roșie sau albă, în orice caz în bilă de trecere, și să anuleze licența aceluia d. Stamatiade, cu toate că d. Stamatiade este șef de cabinet al unui coleg al d-sale și ruda aceluia coleg, sau atunci d-l ministru să binevoiască să ne dispenseze de sarcina de a mai examina noi, profesorii universitari, pentru ca pe urmă să vie ministrul să anuleze bilele noastre. Voiți să treceți pe candidații care vă convin, vă rog să-i treceți d-voastră fără să ne amestecați pe noi și fără să ne supuneți la umilința de a vedea bilele noastre negre desființate de administrația Instrucțiunii Publice.

Aceasta am avut de zis.

(Ministrul² declară că el e responsabil de tot ce se face în minister, că el a schimbat nota, după raportul decanatului, care cita precedente, toate false, și că va mai face tot așa.)

Voci: Închiderea discuției.

D. N. Iorga: Nu-mi puteți înăbuși glasul.

Se pune la vot închiderea discuției și se admite.

D. președinte: D. Iorga are cuvântul în chestie personală.

D. N. Iorga: D. ministru m-a întrebat dacă e adevărat sau ba că am prieten la Craiova pe un profesor care a îngăduit necuviințe la adresa Maicii Domnului, un profesor înaintea căruia un elev de altă confesie, cum a zis d. ministru, dar nu de altă confesie, pentru că „altă confesie“ ar însemna deosebirea care există între noi, catolici și armeni; probabil d. ministru a voit să zică altă „religie“.

D. ministru al Instrucțiunii Publice: Am zis de altă credință, nu de altă confesie.

D. N. Iorga: Un elev de altă religie a înfățișat o teză în care spunea necuviințe relativ la religia noastră.

*Iată cum e cazul, d-lor: În Craiova un elev al profesorului Vasile Mihăilescu, care e un foarte bun profesor, căruia i s-a creat (*întreruperi: Avem altă părere!*) și el poate să-și dea despre d-voastră păreri pe care nu sânt chemat să le expun aici, un profesor pe care eu, fost profesor al lui, îl declar ca foarte bun profesor, are o mulțime de dușmani. Acești dușmani îl învinuiesc de antisemitism și a fost pus acest elev să scrie necuviințe într-o teză foarte bună din punct de vedere al științei, ca să aducă pe profesor într-o situație foarte grea, și atunci profesorul, ca să nu-l treacă drept antisemit în ochii acelora care îi strigau în fiecare zi aceasta, a cotate teza după știința din lăuntru și nu după tendința ce se vedea din lăuntru, dar a făcut morală elevului aceluia înaintea clasei întregi...*

O voce: Avem altă părere.

D. N. Iorga: Și eu am altă părere. Îi pune nota la știință și îl batjocorește ca pe un evreu obraznic pentru cele spuse despre religia noastră.

D. I. Mitescu: Nu e adevărat, nu a făcut nici o observație în clasă.

D. N. Iorga: D-ta nu ești director și n-ai de unde să știi.

D. I. Mitescu: Sânt bine informat.

D. N. Iorga: D-le președinte, vă rog să atrageți atenția d-lui deputat, care este și vicepreședintele Camerei, că trebuie să respecte libertatea cuvântului colegilor d-sale.

D. președinte: Aveți cuvântul.

D. N. Iorga: Va să zică, urmând a vorbi după ce un vice-președinte al Camerei m-a întrerupt de cinci ori, dovedind respectul pe care-l are pentru libertatea cuvântului în Cameră și silindu-mă... aș fi putut să-i răspund cum se

cuvine la întreruperile d-sale, dar am motivele mele pentru care nu am răspuns.

Va să zică, profesorul acela, Mihăilescu, pune o notă bună pentru știință elevului, și-l batjocorește în clasă pe elevul care a scris în contra religiei noastre. Și d-voastră l-ați dat în judecată. Ați chemat pe elevi ca martori și ați venit cu un caiet gros cuprinzând declarațiile elevilor a trei clase împotriva profesorului. Aceasta e disciplina pe care o introduceți d-voastră în liceele noastre. Și l-ați bănuț că a făcut propagandă antidinastică. Și eu, care îl cunosc pe acest fost elev al meu, îl știu că nu e capabil de a face așa ceva. Și această acuzație ați adus-o numai ca să-l aruncați pe drumuri. Dar eu l-am apărat și de câte ori veți face o nedreptate strigătoare, pentru a complăcea șefilor de partide din diferite localități, eu voi veni să apăre pe profesorul căruia i se face nedreptate. (*Răsete.*)

Râsul d-voastră nu-mi ține nici de cald, nici de rece; eu voi mai fi în Cameră, dar mulți din d-voastră, care râdeți acum nu vor mai fi și voi râde eu atunci. Și mai este și aceasta că profesorul Cuza ar fi consimțit să-și...

D. președinte: Aveți cuvântul numai în chestie personală, binevoiti a lăsa la o parte interpelarea d-voastră.

D. N. Iorga: Îmi pare rău că nu pot să reduc la aceeași valoare și celelalte argumente ale d-lui ministru.

D. președinte: Nu puteți să reveniti la interpelare.

D. N. Iorga: ...ca să vedeți că tot atâta dreptate a avut și în celelalte. Vă felicit pentru sistemul nou de a trece pe studenți și de a-i face licențiați³.

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege sanitară, după în ședința din 1 decembrie. Raportor era G. Stoicescu iar ministru de Interne era Ionel Brătianu.
Cuvântul lui N.I. reprezintă dezvoltarea interpelării anunțate în ședința de la 19 noiembrie, adresată ministrului Instrucțiunii Publice, în cuprinderea următoare: „Are cunoștință domnul ministru de Instrucțiune Publică de faptul fără precedent că unul din funcționarii săi, directorul învățământului secundar, și în calitatea sa de profesor secundar totuși și director al învățământului superior, a crezut că are dreptul să anuleze bila neagră dată de unul din profesorii Facultății de Drept din Iași și să proclame licențiat pe candidatul căzut la o materie?
Și, aflând de acest act îndrăzneț, nu crede domnia sa că trebuie să revie asupra măsurii, pedepsind pe cine s-a făcut vinovat de dânsa?”
2. Spiru Haret fusese sarcastic: „Domnul Iorga, care tot timpul se ocupă numai de chestiunile cele mai mari, domnia sa care

regulează soarta țării, a Europei și a lumii întregi, a binevoit azi să se scoboare și să ocupe timpul domniilor voastre cu o chestiune de promoțiune de școlari”. Declarase apoi bătos că el e singur răspunzător pentru tot ce se face în minister, ceea ce a tras replica lui N.I.: „Vă felicit”. Apoi Haret se legase de textul interpelării, unde inspectorul din minister Ionescu figura ca *profesor secundar*; în adresa de informare a ministrului cu privire la interpelare, trimisă de președintele Adunării, nu figura această precizare, deci N.I. „și-a dat seama și a revenit”. N.I. a spus: „N-am schimbat nimic”. Haret a explicat situația candidatului amintit de N.I.: Era vorba de Dumitru Stamatiade. Obținuse trei bile albe și una neagră (la A.C. Cuza). Comisia a hotărât să-i dea patru bile roșii! Dar nici N.I. nu se lasă: „La București a avut toate bilele albe!” Haret spune apoi că la Facultatea de Drept din Iași chiar exista un precedent, prin care „o bilă albă să înroșească o bilă neagră”. N.I. l-a întrebat: „Aveți dovezi?” Atunci Haret a citit adresa decanului Facultății de Drept din Iași către el prin care îi cerea promovarea lui Stamatiade, în ciuda bilei negre date de A.C. Cuza. N.I. a izbucnit: „Domnul Cuza m-a autorizat să spun că această aserțiune este falsă”, ceea ce i-a atras observația președintelui Adunării: „Stăpâniți-vă mânia, domnule Iorga!” Haret a insistat că are dreptul să decidă în astfel de cazuri, „altminterea ce caut eu acolo? Ca să iscălesc numai mandate de lefi?” Apoi a amintit un caz de la Craiova: La o lucrare scrisă, un elev eterodox a fost ireverențios față de religia creștină. Profesorul i-a pus nota 9. Când a aflat, Haret l-a dat pe elev afară din toate școlile, iar pe profesor l-a pedepsit „anodin”, mai ales că se bucura și de protecția lui Iorga! Furios, N.I. a cerut cuvântul în chestiune personală. „ca să pot explica domnului ministru ceea ce nu înțelege”.

Spiru Haret a replicat: „Domnilor, vă fac judecători dacă cu subtilități, cu sofisme ca acelea... se poate face educațiunea tineretului: „Îți dau nota 9 la știință, iar pentru cealaltă parte care ai pus-o în teză te dojenez!” Maniera aceasta de a face creșterea copiilor eu nu o admit”. Purtarea profesorului se justifica doar pe susținerile proprii. Până la urmă, ultimul cuvânt l-a avut N.I.: „Și pe judecata consiliului de disciplină care l-a judecat și l-a achitat”.

În legislatura 1911-1912, N.I. nu a fost ales în Camera deputaților.

XXXIX

ALEGERILE DE LA SUCEAVA

(29 novembre 1912)

Guvernul liberal fiind înlocuit cu o formațiune prezidată de P.P. Carp, cu Alexandru Marghiloman la Interne, în alegerile din 1911 vorbitorul n-a fost ales la Iași. Când coaliția liberalilor, cu Maiorescu și Take Ionescu, a adus căderea acestui regim de câteva luni, supt noua guvernare a conservatorilor Maiorescu-Take Ionescu, el a putut intra în Cameră.

E o datorie morală pentru mine să iau cuvântul cu privire la această alegere¹ de colegiul al III-lea, rezervându-mi dreptul ca mai târziu, la cea dintâi ocazie potrivită, să vorbesc și de alte alegeri de colegiul al III-lea, făcute cam în aceleași împrejurări. Dar țin ca încă de pe acum, cu privire la alegerea colegiului al III-lea de Suceava să atrag atenția d-voastră asupra condițiilor cu totul extraordinare în care a fost executată, zic executată, această alegere.

Candidații învinși, dd. Cuza și Zelea Codreanu, au fost împiedecați prin toate mijloacele pe care o administrație destrăbălată poate să le aibă la îndemână de a face propagandă electorală. Foile lor au fost oprite, manifestele lor au fost reținute și s-a mers mai departe, supt un prefect numit numai pentru aceste alegeri, numit cu câteva zile înainte și asupra persoanei căruia îmi place să nu mă opresc. Supt acest prefect nou s-a încercat simplificarea într-un mod foarte original a alegerii prin desființarea candidaților celorlalți. Candidații aceștia, sosind în localitate, au fost atrași într-o cursă, asupra lor a năvălit o bandă, cu fratele unuia dintre candidații care au reușit, d. Blându. Au fost atacați de această bandă și loviți, într-o stradă lăturalnică. Unul dintr-înșii a fost amenințat cu revolverul și i-a șuiert pe la ureche glonțul.

Mai departe. Aceea care veniseră ca să ajute prin prezența și propaganda lor pe candidații noștri au fost arestați în oțelurile lor de organele cârmuirii, de polițaiul orașului. Ciudin, și au fost expediați cu jandarmii la gară.

Domnilor, lucrul acesta nu s-a mai pomenit niciodată chiar în această țară românească deprinsă a fura dreptul electoral al țăranilor. (*Zgomot, intreruperi.*)

Au fost expediați la București sau la Iași, întocmai ca niște rău făcători care se trimet la locul lor de ședere obișnuită.

Cu asemenea procedări nu este de mirare că majoritatea a fost întrunită de candidații guvernului. Dar este de mirare cum acei doi candidați care au fost bătuți și amenințați cu moartea, expediați din oraș plini de sânge, este de mirare cum acești doi candidați au putut să aibă cam câte o sută de voturi fiecare dintr-înșii.

Acum să vedem câte voturi au avut candidații reușiți. Au avut un număr ridicol de voturi față de totalitatea numărului votanților.

Dar de ce n-au venit alegătorii ceilalți? (*D. Scorțescu întrerupe.*)

D. N. Iorga: Veți vorbi pe urmă, d-le Scorțescu. Dosarul este plin de actele care dovedesc pentru ce nu au venit acei alegători. Întâi, din 48 de comune se găsesc la dosar numai actele a mai puțin de jumătate dintr-însele.

D. G. Scorțescu: Nu este exact.

D. N. Iorga: Aveți încă din Camera precedentă un obicei rău de a întrerupe un orator. Lăsați-l! Eu când am fost în Cameră rândul trecut am respectat totdeauna cuvântul oricui, și am și eu dreptul să cer să mi se respecte cuvântul. Eu nu am venit aici să mă cert cu d-ta, eu am venit aici să cer dreptatea mea și a altora care au dreptate. (*D-l Scorțescu întrerupe*). D-le președinte, faceți să fie apărat dreptul meu de a vorbi.

D. G. Scorțescu: Cer cuvântul.

D. N. Iorga: Eu știu ce știu și o spun acum, și eu știu ce știe dumnealui și o să ni spună pe urmă.

D. G. Scorțescu: Actele sânt la dosar.

D. N. Iorga: Veți vorbi pe urmă.

Mai departe. O întreagă parte a județului Suceava a fost oprită de a vota supt pretextul unei curioase epidemii care s-a declarat tocmai în ajunul alegerii. S-au trimes jandarmii și substitutul de procuror ca să păzească de așa-zisa epidemie pe acei alegători care, dacă ar fi venit la Folticeni, ar fi votat altfel de cum voia prefectul. În aceste împrejurări, fără numărul complet al delegaților, cu o plasă întreagă oprită de a veni la vot supt pretextul de epidemie, cu candidați bătuți și stâlciți, s-a ajuns la rezultatul care vi se prezintă d-voastră azi spre validare.

D. C. Xeni: Anul trecut, d-le Iorga, d. Codreanu a candidat tot la alegerea de la Suceava. De ce anul trecut, când probabil au fost alegeri libere, de ce a avut un număr ridicol de voturi?

D. N. Iorga: D. Xeni, mi se pare?

D. C. Xeni: Da!

D. N. Iorga: D-le Xenii, am să vă dau două răspunsuri: Alegerile de acum un an, nu numai că nu au fost libere, dar au fost cele mai scandaloase alegeri care s-au făcut vreodată. (*Aplauze pe băncile opoziției, protestări pe băncile majorității.*)

Al doilea, eu vorbesc în anul acesta și nu în anul trecut.

Domnilor, pentru a vedea și d-voastră ce sentimente a lăsat această terorizare a alegătorilor în sufletele oamenilor, să-mi dați voie să vă cetesc câteva rânduri din partea unei victime a acestei nemaipomenite terori administrative.

Eu sânt istoric, nu mă joc cu cuvântul de teroare ci, când zic teroare, înțeleg cuvântul acesta în cel mai brutal și necinstit înțeles al lui.

Iată ce scrie un învățător: „Întrucât mă privește pe mine personal, am fost arestat la Mălini, adus pe jos noaptea, flămând, la vreme de iarnă, supt escorta a trei jandarmi și un străjer, pe toată valea râului Suria, peste muntele Stânișoara, distanță de 50-60 de km, parcă n-aș mai fi fost în România, ci un deportat la Siberia“.

E un învățător acel care scrie.

Acum, d-lor, cine crede că în această țară sântem deopotrivă, și acel care a scris și oricare dintre noi, cetățenii liberi ai României, și nu simte dorința de a fi purtat vreodată cine știe cum, în alte timpuri, ca un deportat în Siberia, cale de 50-60 de km pe jos, noaptea, între jandarmi și străjeri, acela va lua de la conștiința lui porunca ce-l va face să se unească azi cu mine pentru a cere o anchetă parlamentară. În anul când România poate va face apel la toți fiii săi, în anul acesta nu este permis ca anumite moravuri, pe care le credeam îngropate, să fie înviate pentru a strivi voința țăranilor.

Am aici o contestație, prin care vă propun să faceți să se cerceteze grava bănuială ce apasă asupra alegerii colegiului al III-lea de Suceava. Contestația este iscălită de șase domni deputați.

Onorata Cameră va hotărî cum crede. (*Aplauze.*)

(*Pentru ancheta parlamentară au fost 24 de deputați².*)

NOTE

1. Se discuta validarea deputaților din județul Suceava. La colegiul I fuseseră aleși Gh. Gh. Ghițescu și Sebastian Moruzi. La colegiul al II-lea, Ștefan C. Ioan. La colegiul al III-lea reușiseră C. Miclescu și Ion Blându. Contestația lui C. Popovici că fuseseră ingerințe n-a fost luată în seamă. Candidații reușiți avuseseră 592 și respectiv 585 de voturi. C. Popovici, 62 iar Cuza și Codreanu, invocați de N.I., 93 și respectiv 85 de voturi.
2. S-a pus la vot cererea lui N.I.: „Față de gravele bănuieli ce apasă asupra alegerii colegiului al III-lea de Suceava, subsemnații o contestăm, cerând anchetă parlamentară”. Au semnat: D.I. Nicolaescu, Dumitrescu-Agraru, G. Mavrocordat, Ionescu Quintus ș.a. A fost respinsă cu 102 voturi împotriva și 24 pentru.

XL

**CHESTIA ROMÂNEASCĂ ȘI ALIANȚA
CU MONARHIA AUSTRO-UNGARĂ**

(15 decembrie 1912)

Onorată Cameră, și în materie de politică nu este ușor să refuze cineva o invitație atât de amabilă, cum a fost invitația ce a pornit de la d. prim-ministru. D-sa a binevoit să recunoască existența unui germen de partid ce ar putea să aibă un viitor¹. Pentru a complecta informațiile d-sale cu privire la acest germen, îi pot spune că e atât de viguros, încât treisprezece persoane în ultimele alegeri au strâns 8.000 de voturi la două colegii, și-i mai pot spune că aproape la toate alegerile, în care reprezentanții acestui germen de partid s-au prezentat alături cu candidații conlucrării și cu candidații liberali, dacă firește cei dintâi, mulțămiiți unor mijloace ce le cunoașteți, au putut să biruiască, noi, reprezentanții acestui germen de partid cu îndreptare spre viitor, am avut ceva mai multe voturi decât candidații liberali. La sfârșit a binevoit d. prim-ministru, ceea ce în special este măgulitor pentru persoana mea, să vorbească și de dreptul unor individualități, dar aici nu sânt sigur că d. prim-ministru m-a avut în vedere și pe mine, fiindcă alte persoane au luat asupra lor această parte din declarația d-lui președinte al Consiliului (*aplauze*).

În orice caz, dacă a voit să mă înțeleagă și pe mine, îi sânt adânc recunoscător. Și cu toate acestea, vorbesc la discuția asupra răspunsului la Mesagiul Tronului numai după o îndelungată luptă cu mine însumi, după ce mi-am făcut încredințarea că a vorbi în asemenea împrejurări este o datorie. Firește că nu e o datorie din partea altora, ci o datorie din partea mea. Nu o datorie din partea altora, fiindcă, în ceea ce privește liniile generale ale politicii interne, ca și în ceea ce privește liniile generale ale politicii externe, conservatorii de amândouă nuanțele, ca și liberalii, reprezintă aproape aceleași vederi.

De aceea v-am înțeles pe d-voastră /liberalii/ atunci când, insistând mai mult asupra politicii externe, ați declarat că, rezervându-vă dreptul de a cerceta ce se va face, când actele se vor aduce înaintea Parlamentului, ați renunțat de a face un fel de critică prealabilă a politicii pe care guvernul Maiorescu Take Ionescu înțelege să o aibă în împrejurările de astăzi. Dar, d-lor, eu n-am avut niciodată nimic a face cu această politică: eu nu sânt angajat întru nimic cu dânsa. Acțiunea politică a grupării din care fac parte s-a ridicat tocmai pentru a propune înlocuirea acestei politice interne și externe

cu altă politică. Se poate să aibă dreptate partidul care deține puterea astăzi și partidul care o va deține mâine, se poate ca dreptatea să nu fie de partea noastră. Dar nu e mai puțin adevărat că acei care se numesc naționaliști-democrați, care au pornit lupta pe bazele unor anumite idei, nu-și au rădăcina în trecut și nici activitatea în trecut, și ideile lor nu se pot realiza de oameni interesați prin toată munca și prin toată credința lor din trecut; și nu e mai puțin adevărat că aceștia au datoria, mai ales în astfel de momente cu adevărat hotărâtoare pentru națiunea noastră, să enunțe încă odată un ideal nou.

Să nu credeți că vin aci însuflețit de un gând de dușmănie de partid, care prea adeseori tulbură adunările noastre legiuitoare. Sânt momente când cel mai pasionat, și vă rog a crede că nu sânt pasionat, sânt pasionat poate pentru știința mea, dar pentru luptele politice nu sânt pasionat, sânt momente când omul cel mai pasionat trebuie să înlătore pasiunea din cuvântarea sa, când trebuie să simtă că face mărturisiri de care e legată ființa sa întreagă, pentru binele țării și neamului său. Prin urmare, dacă este un moment când punctul de vedere de partid, zic mult mai puțin decât pasiunea de partid, când punctul de vedere de partid chiar trebuie să fie înlăturat, e momentul acesta.

Onorată Cameră, când acum câteva luni de zile, în împrejurări deosebit de nebănuite, cu primejdii mari la orizont, s-a crezut de nevoie ca țara să fie întrebată, noi, păstrând punctul nostru de vedere, deosebit de punctul de vedere al partidelor vechi, am crezut că e vorba într-adevăr de o întrebare a țării. Mi se pare că niciodată împrejurările nu au cerut mai mult un parlament românesc, în cel mai desăvârșit înțeles al cuvântului, decât în această împrejurare, când lângă noi se sfarmă o împărăție mare și când alții se ridică pe ruinele ei /este vorba de prefacerea și desfacerea Imperiului Otoman/, și când interese esențiale ale neamului românesc și ale statului român sânt angajate în această mare transformare.

D. ministru de Interne a avut de sigur aceeași părere când a elaborat acea frumoasă circulară, care merită să fie așezată între paginile cele mai distinse ale înțelepciunii noastre politice. D. ministru de Interne, dorind să se adreseze prin Cameră întregii României, și în Mesagiul pe care Maiestatea Sa ni l-a cetit, era bucuria că are în fața sa reprezentanți ai României întregi /participaseră dobrogenii, căroră li se dăduse întregimea drepturilor politice/, prin urmare d. ministru de Interne, în această dorință a sa, a scris și trimis prefectilor săi acea circulară. Nu știu dacă i s-a adus la cunoștință îndeajuns că totuși circulara sa nu a fost executată în spiritul în care desigur că a fost scrisă. Dumnealui a înțeles ca administrația să nu se amestece în alegeri.

D. T. Ionescu, ministru de Interne: Așa!

D. N. Iorga: Ei bine, am pus în primejdie o sănătate puțin cam zdruncinată în acele momente, pentru ca în două zile de toamnă rece să văd

cum se execută circulara d-voastră. Nu am crezut să intru în Cameră, prin urmare vedeți d-voastră că am făcut-o nu din interes personal, ci numai din plăcerea de a vedea cum intențiile d-voastră bune sânt aduse la îndeplinire.

O voce : Au fost la Dolj.

D. N. Iorga: Nu am fost acolo. îmi pare rău, pentru că mi-aș fi pus candidatura.

D. T. Ionescu: V-ați ales în Prahova.

D. N. Iorga: Au greșit numai odată, alegându-mă pe mine; restul a mers bine (*ilaritate*). Va să zică, d-lor, am asistat la aceste alegeri și să nu se supere d. ministru de Interne, să nu vă supărați nici d-voastră. Este vremea pentru alte supărări decât pentru supărări personale, nu ați putut înlătura amestecul administrației în alegeri. Chiar candidați care erau foarte populari și care s-ar fi ales desigur fără amestecul administrației și căroră li pare rău că administrația, trecând peste circulara d-lui ministru de Interne, a ținut totuși să facă excesul de zel de a se amesteca în favoarea lor, au fost sprijiniți de administrație, după știutele metode. Desigur, toată lumea găsește rău că administrația nu și-a părăsit păcatele cele vechi: dar nu vorbesc atât de alegerile de la colegiul al II-lea, din care, printr-o greșeală pe care o veți scuza-o cu toții, am intrat în parlament, ci vorbesc de alegerile colegiului al III-lea. Și, d-lor, vreau să-mi arăt adâncă durere, pe care cred că nu este nici unul din dv. care să nu o împărtășească, adâncă durere că țărănimea nici cu prilejul acestui an, care nu seamănă cu ceilalți, an care poate va cere sânge, că nici cu prilejul acestui an de grea însemnătate în dezvoltarea țării și neamului nostru nu a fost lăsată să-și trimeată reprezentanți în parlament. Am adus un caz, l-am discutat aici; ați trecut, cum au trecut toate Camerele, asupra lucrurilor care s-au întâmplat de data aceasta la alegerile de la Suceava². Dar vedeți că nu s-a întâmplat numai la Suceava ci, ori de unde mi s-a scris, e aceeași poveste. Vă cruț, am aici un dosar întreg privitor la felul cum s-au făcut alegerile la colegiul al III-lea.

Și cine dorește să aibă cunoștință de ceea ce se cuprinde în acest dosar, nu are decât să treacă pe la mine și-l voi servi. Eu mă voi mulțami numai să atrag atenția asupra formei celei mai repugnante și mai condamnabile de amestec al administrației în alegerile de la colegiul al III-lea.

D-lor, alegătorii au fost arestați, fiindcă se știa că votează pentru un anume candidat. Și vă dau și un nume, un biet învățător din Covurlui, Cruceanu, unul dintre cei mai buni, l-a distins toată lumea, toți l-au lăudat, a venit și el să pună un vot în urnă pentru mine. Nu se zguduia colaborarea (*răsete*) și guvernul nu s-ar fi găsit în cine știe ce împrejurări periculoase, dacă aș fi avut la Covurlui un vot mai mult. Eu mă alesesem la Prahova, și e clar că această alegere nu oferea nici un fel de importanță pentru

reprezentanții dv. în localitate. Și, d-lor, ceea ce este mai curios, nu vă acuz, ci acuz obiceiurile rele, candidatul era conservator, administrația era conservator-democrată. Administrația, din loialism, loialism vine de la *loi*, care însemnează lege, dar acest loialism trecea peste toate marginile legii, această administrație a dat unul din cele mai înjositoare spectacole de destrăbălare orientală pe care le-am văzut în viața mea. Am cutreierat țările balcanice, am văzut multe lucruri de felul acesta, am văzut și alegeri ungurești, două în Ungaria, dar ceva de felul acesta n-am văzut.

O voce: În Ungaria e sălbătăcie.

D. N. Iorga: Căci sălbătăcia are în ea curaj, poate să aibă în ea nobleță, pe când, d-le președinte, e un cuvânt care vă cer voie să-l spun (*răsete*), escrocheria este ignobilă.

Ei bine, d-lor, acest biet învățător, care ziceam că venea cu intenția să pună un vot pentru un candidat care reușise aiurea, a fost cules de la gară, așezat frumos în trăsură, dus la prefectul local, care i-a ținut o predică privitoare la unele articole inofensive, spunându-i că sapă temeliile țării, și l-a ținut în rezervă pe bietul învățător până se vor face cercetările care trebuiau să se isprăvească firește în seara alegerii. L-am căutat să-l scap; era la un otel, încuiat, și mai târziu a scris o scrisoare pe care, ca să vă cruț timpul, nu o cetesc. Această scrisoare este un amestec de duioșie și de naivitate. În ea spune că, fiind în odaie cu un agent la ușă care îl păzea și altul afară, către ziuă a adormit și a visat că lua parte la vot și că mă vota pe mine. Este multă duioșie în această scrisoare, dar și mare a fost infamia celor care, fără folos, și-au bătut joc de acest suflet curat.

Am văzut poliția întregă, toată protipendada, întrebuițez cuvântul, căci este locul și în legătură cu multe lucruri, toată protipendada epistaților așteptând trenurile, și am văzut cum, la distanță de câțiva kilometri de gară, poliția mergea și culegea alegătorii de-i împingea către localurile de vot. Am văzut pe bieții oameni luptându-se până seara ca să-și capete certificate care erau în mâna unor persoane ce au votat de câte cincisprezece ori. Eu am prins pe unul care votase a doua oară și l-am lăsat, căci mi-a fost milă de el; mi-am zis că acest om are un viitor și până seara poate să mai voteze de câteva ori. Iată o practică ce ne trimete la memorabile epoci de neonestitate administrativă și de încălcare a drepturilor.

Mai departe ce vă voi spune este în adevăr de mirare. Nu s-a petrecut poate în toate părțile, dar s-a petrecut în două județe, într-un loc chiar supt ochii miei. E și ridicol, dar partea dureroasă este că aceea care aveau dreptul să voteze și nu au putut, aceea care își făcuseră un vis crezând că sânt și ei cetățeni și au dreptul de a hotărî soarta țării, s-au întors batjocoriți la căminurile lor, ducând, în locul conștiinții patriotice a dreptului împlinit, ura

socială pe care mâne nimeni nu o va putea opri. La Galați am văzut acest spectacol, plin de învățătură. D. Nenițescu poate controla în localitate și o să afle desigur că am dreptate. Am văzut către seară suind scările prefecturii o mulțime de oameni; m-am interesat de ce suie. Era o conversație particulară cu administrația, conversație care se termina cu anumite ușurințe de întoarcere înapoi. Se rezuma această ușurință în trei piese de câte un franc. Și mi-am zis: De vreme ce e împărțire, să vedem care e tariful... candidaților și eu, care eram candidat, am căutat să mă înfățișez acolo ca să văd care e situația mea față de această largheță a administrației și ca să văd dacă se dă și alegătorilor miei sau numai celorlalți. Firește că atunci ușile au fost închise și luminile stinse și cât am stat, cam o jumătate de ceas, admirând produsele unei expoziții regionale de grâu și alte lucruri, expoziție foarte frumoasă, în acest timp nu s-a făcut distribuția. După ce am plecat, s-a continuat însă mai departe.

Nu credeți că se poate despera de viitorul unui neam, care viitor se întemeiază numai pe drepturi, pe sfințenia neatinsă a drepturilor sale, dacă nici în împrejurări ca acestea nu vom înțelege că țărani trebuie să aibă drepturile lor, că ei trebuie să înrăurească legal asupra soartei țării acesteia? Căci aceasta ar fi cea mai mare primejdie, că nu vom vedea în clipele mari o singură națiune. O mai mare primejdie chiar decât oricât alta din partea dușmanilor.

D-lor, s-a mai vorbit în Mesagiu, într-un sens pe care autorul răspunsului l-a prins, despre plăcerea de a se înfățișa regelui reprezentanții României întregi. Eu aș fi voit să fie reprezentată întreaga Românie în toate clasele ei. Căci mărturisesc că-mi păstrez părerea că o națiune nu poate exista fără clase și din jocul claselor rezultă forma superioară și ideală a unei națiuni, nu desființându-le, ceea ce nu e în puterile omenești. Dar autorul răspunsului la Mesagiu a înțeles despre ce era vorba, era vorba despre reprezentanții Dobrogii. Să nu se supere reprezentanții Dobrogii, câți îi cunosc îmi sânt simpatici, iar despre acei pe care nu-i cunosc, nu pot să spun că-mi sânt simpatici, să nu se supere dumnealor, dar au venit cam de departe acolo. Ar fi fost mult mai bine să fi venit de acolo, de la fața locului.

Și când am ascultat pasagiul acela, mă gândeam că ar fi fost bine ca Dobrogea să fi vorbit numai prin dobrogeni de baștină, care să aducă, fără putință de bănuială, aspirațiile acestui teritoriu românesc dintre Dunăre și Mare.

Dar m-am gândit și la altceva. Oare este bine ca la noi, la fiecare ocazie, și prin răspunsul la Mesagiu, prin presă și prin interviurile oamenilor noștri politici, să vorbim cu un sentiment curios despre Dobrogea noastră? Vorbim de dânsa, parcă, Doamne ferește, ni-ar fi frică! Eu nu pot să înțeleg aceasta.

Eu cred că această națiune, prin numărul cel mare de oameni care o compune, prin vrednicia lor omenească, prin cultura ei veche și prin serviciile pe care le-am adus umanității, prin avântul care străbate sufletele noastre în clipele mari, nu are a se teme de nimeni.

Ce însemnează atunci acest ton plângător și îngrijorarea aceasta desperată? (*Aplauze prelungite.*)

Mai întâi, d-lor, Dobrogea nu ni-a dat-o nimeni. Ba, dacă ni-a dat-o cineva, ni-a dat-o numai națiunea aceasta românească și dânsa ni-a dat-o în multe feluri.

Într-o comunicație pe care am făcut-o la Academie³, cred că este bine să aducem în parlament și răsunete de la Academie; căci se aduceau, dacă nu acum, cândva, în Parlament, prea des răsunete de la întruniri publice cu săli întunecoase, rău aierate, am arătat că, de la întemeierea sa statul bulgar a trecut numai prin aceste părți. Prin urmare, Dobrogea pentru dânsul a fost numai un drum și acela chiar de la care Dobrogea a luat denumirea ei, Dobrotici, fiul lui Dobrotă, prin numele lui nu dovedește nimic, căci numele acesta se găsește și în rândul celor întrebuintate de poporul nostru.

Și am mai amintit un lucru: prezența ostașilor români atât în Chilia cât și în Silistra, a ostașilor lui Mircea cel Bătrân, care a stăpânit aceste două cetăți. Știe oricine că stăpânirea a două cetăți în astfel de teritorii implică și stăpânirea asupra acestor teritorii întregi. Căci ce voiți d-v? Să fi avut atunci judecători de pace și subprefecți și jandarmi rurali între Chilia și Silistra pentru ca aceasta să însemne o stăpânire de fapt a Dobrogii? Să nu credeți dv. că aceea ce spun acum este pentru a vă plăcea dv. sau opiniei publice, că aceasta ar fi o retractare față de anumite păreri ale mele, pe care le știe toată lumea și care își au izvorul lor în cugetul meu curat, în conștiința mea; să fiți siguri că eu nu părăsesc aceste păreri ale mele de hatârul nici unui succes de popularitate. Dar vreau să mai afirm ceva și ceea ce voi spune este un adevăr care poate folosi în multe locuri, chiar d-lui ministru de Intern, care, în loc să vorbească acum cu d. ministru de Instrucție Publică, și-ar putea culege de aici puțin material pentru Londra. Am auzit că aveți intenția să faceți o călătorie la Londra. Fiindcă dv., un distins bărbat politic, nu ați făcut, așa a fost viața dv., studii istorice propriu-zise, eu, care mă îndeletnicesc cu ele, am pretenția de a vă putea da un material folositor. Îl ofer benevol, cu toată cuviința datorită d-voastre.

Prin urmare, d-lor, nu numai în felul acesta am căpătat Dobrogea, ci și în alt fel. Cea mai largă frontieră a Dobrogii este spre șesul muntenesc. Prin urmare, secole întregi au trecut elementele țărănești cele mai bune ale Țării Românești dincolo de Dunăre și când am stabilit noi aici iobăgia, șerbia, robia pământului, a carei ultimă rămășiță este confiscarea dreptului electoral al

țărănimii, țăranii liberi au trecut dincolo. Țăranul român, fugind de condițiile sociale de la noi, a colonizat Dobrogea. Bisericile din Dobrogea sânt pline de cărți românești dinaintea anului 1877. Este desigur o operă de colonizare tăcută, persistentă, bogată în rezultate, pe care țăranul român a îndeplinit-o aici. Și este încă un omagiu care se aduce țăărănimii românești, când se constată că ori de câte ori se îndeplinește o lucrare temeinică, de care ne folosim azi, de atâtea ori țăranul român a câștigat el acel titlu de drept și cea stăpânire de fapt. Pe urmă au venit acele împrejurări pe care le cunoașteți. Și nu văd, o spun încă odată, de unde ar putea să rezulte acest sentiment timorat, ce scade încrederea în noi, care sântem oricum o nație care supt atâtea raporturi ar avea dreptul să fie mândră și de ce are și de ce a avut și de ce este în stare să îndeplinească.

După aceasta să-mi dați voie să trec la partea mai așteptată din această cuvântare, parte în care vă veți mira cât de puțin se va întâlni critica și cât de mult se va rosti îndemnul. Decât tăcerea care să cuprindă în ea sentimentul dușmăniei, cred că este mai bine o cuvântare rostită liber, în care se cuprinde, înainte de toate, dorința de a ajuta. Căci nu este nimeni dintre noi care să nu dorească să ajute în acest moment. Ce idei avem unii despre alții, aceasta este altceva. Ni le spunem când putem. Dar dovadă că nu le avem tocmai acestea, este că ni vine cam greu să le spunem și în parlament. Eu nu le spun, și d. ministru de Interne, dacă l-aș ruga să repete cele ce a spus la telefon când a auzit că m-am ales la Prahova, cred că nu le-ar repeta, căci nu i-ar da voie nici d. președinte. Prin urmare, este absolută dorința mea de a ne face folositori și când spun că este absolută această dorință vă pun la îndemână experiența mea de istoric și cea judecată specială ce se formează din practica lucrurilor istorice și care judecată nu poate să fie atât de hotărâtă cum este judecata omului practic, dar ea are și două însușiri mari, însușirea mare că se inspiră de la un izvor mai larg, mai impersonal, nu de la un interes de persoane și de partid, ci de la toată dezvoltarea unei țări și unui neam; și mai este încă un avantaj că judecata istoricului trece peste moment și cutează a privi în chip îndrăzneț viitorul cel mai îndepărtat. Fiindcă deci pun la îndemână această experiență specială a carereii mele de istoric, lungă de douăzeci de ani, înțeleg a atinge chestia legăturilor României cu străinătatea.

D-lor, eu am avut onoarea de a vorbi despre ele de trei ori, într-o vreme când se socotea că politica externă nu trebuie să se trateze în parlament. Eu totuși am vorbit privitor la politica externă a României. Sânt în Cameră încă de la 1907, și-mi pare bine că văd aici și pe fostul ei președinte de atunci, care a ascultat dezvoltarea liberă a argumentelor ce pledau pentru o altă politică decât politica aceea ce se făcea atunci, decât politica pe care și dv. aveți intenția, poate, să o continuați acum și pe care, în orice caz, eu doresc s-o văd

interpretată altfel. Și aici socotesc că onorata Cameră trebuie să treacă prin hârtiile mele, care sânt adunate din mai multe locuri și din care voi lua numai ceea ce este absolut esențial.

D-lor, a doua zi după războiul de la 1877, în care Rusia plătise sprijinul nostru cum știți cu toții, a fost o mare nesiguranță în ce privește orientarea politicii externe a României. A se răzima cineva mai departe pe Rusia, ar fi fost a brava sentimentul popular și mulți credeau că ar fi însemnat a se apropia de primejdie.

Prin urmare, învățăturile urâte ce se căpătaseră îndată după război făceau imposibilă o politică a României care să caute ca razim puternica monarhie de la Răsărit. Atunci a apărut un articol care a făcut mare zvon, pe care aceea dintre dv. care sânt de vrâsta mea, căci în Camera aceasta văd că sânt câțiva dintre foștii mei elevi, și acei care sânt mai bătrâni decât mine și-l aduc aminte, un articol care, apărând într-o revistă germană, a fost tradus și a dat naștere la comentarii foarte pasionate din partea presei liberale pe care o reprezenta „Românul“, la care scria d. Costinescu, care a făcut declarația de astăzi. Dar partidul întreg a trecut la alte vederi și, prin urmare, era natural ca vederile acestea să fie primite de toată lumea.

În articolul acesta, d. Maiorescu punea chestiunea pentru întâia oară supt o formă..., mi-ar fi greu să spun cuvântul nedibace, deși un om ca d. Maiorescu numai de nedibăcie nu poate fi bănuț. Cu toate acestea, când veți asculta cel dintâi argument al dezvoltării ideii din revista germană, veți recunoaște că este oarecare nedibăcie. D. Maiorescu întreba ce poate însemna pentru germani un principe de Hohenzollern pe tronul României. Nu insist deloc; dv. ați înțeles că acesta putea lipsi ca „lăitmotiv“ al articolului. După aceasta se vorbea de greutățile pe care le aveam cu Rusia, de amintirea vicioasă a pierderii Basarabiei, se arăta imposibilitatea de a trăi noi de noi fără nici un fel de legături de nicăiri și se cerea o apropiere de Austro-Ungaria. Adecă mai mult se îndemna Austro-Ungaria să privească spre noi.

Veți vedea că eram datori oarecum să căutăm un astfel de sprijin în slăbiciunea noastră. În starea noastră nu deplin alcătuită noi doream ca ochii binevoitori ai monarhiei de la Apusul nostru, monarhie de cultură, monarhie cu simț de lege și dreptate, ca ochii aceștia să se oprească și asupra României amenințate. Veți vedea că acum nu mai e așa, că monarhia ai cării ochi îndurători se solicitau atunci, monarhia aceea are acum mai multă nevoie de noi, de acești mici și slabi în aparență, decât noi, cei care păream mici și slabi, de sprijinul monarhiei din Apus. Curtenirile din zilele trecute nu sânt incidente fără nici o însemnătate, ci realitatea importanței României și, prin urmare, nu erau vizite de complezență și nici vizite în care oaspele privește de sus pe acela în casa căruia a intrat.

D. Maiorescu recomanda, și nimeni nu se poate gândi a-l ținea de rău pentru această părere, o legătură mai strânsă între România și monarhia austro-ungară. D-sa făcea următoarea argumentare. Zicea: În rândul întâi, noi trebuie să ținem samă totdeauna de soarta neamului românesc în fiecare din țările ce ne înconjoară.

Nu se poate un punct de vedere mai drept. Și dacă îl reprezint acum eu în locul d-lui Maiorescu, e fiindcă d-sa nu-l poate reprezenta aici, fiindcă reprezenta dincolo (*către banca ministerială*) un punct de vedere care este în afară de discuție. Și voi cita și cuvintele d-lui ministru de Interne, conducătorul unuia din cele două partide care colaborează și asupra căruia, prin urmare, trece jumătate din răspunderea situației, cuvinte care cuprind exact aceleași lucruri ca și cuvintele pe care le rostea d. Maiorescu în articolul acesta din „Deutsche Revue“. Și veți recunoaște cât este de naturală intervenția mea în discuție, în momente atât de înalte, pentru a cere ca din atitudinea Ministerului să rezulte nu numai avantajii pentru România, ci și pentru întreaga națiune românească, libertatea, putința de a se dezvolta în cultură, ceea ce nu este împotriva nici unei alianțe. Este tocmai acea acțiune care păcătuiește prin tratarea ca element inferior a elementului românesc aflător supt stăpânirea unui stat aliat.

D. Maiorescu zicea: În Rusia românii se găsesc în împrejurări rele. În ce privește pe românii din Austro-Ungaria, și nu avem decât să ne uităm în Bucovina, nimic nu se opune aici, din partea statului, dezvoltării bisericii române, a școlii române, a culturii române. Adevărat e că și d. Maiorescu știa că sânt unguri, probabil că i-a și văzut și, prin urmare, știind că monarhia aceasta austro-ungară este și o Ungarie, și în această Ungarie sânt unguri, care stăpânesc mai mult Ungaria decât elementul german din Austria, din ce în ce mai mult slavă, și care au un rol mult mai însemnat în monarhie, prin avântul lor național, decât ceilalți din patriotismul lor îmbătrânit, dumnealui adăuga: „Imprudența politicii interioare a ungarilor în contra românilor austrieci nu prea este făcută a favoriza o prevenitoare mergere împreună cu românii“.

Dar i se părea că acestea sânt lucruri trecătoare. Cunoștea pe unguri, poate că-i întâlnește uneori, dar nu-i cunoștea îndeajuns, fiindcă d-sa zicea: „Dar dificultățile acestea sânt mici și trecătoare în raport cu scopul cel mare și permanent și dacă se va afla în esență voința statornică din ambele părți, forma confirmării ei ar trebui să se afle“.

Mi se pare că „forma confirmării“ nu a apărut, nu s-a aflat. Dar înainte de a arăta că nu s-a aflat „forma confirmării“, să venim la două publicații ale d-lui Take Ionescu.

O publicație o rezerv pe mai târziu, este publicația apărută în „Monthly Review“ din april 1903. Guvernul s-a hotărât să nu mai răspundă, dar, cu tot complimentul făcut personalității, individualității mele, nu voi cere d-lui ministru de Interne să-mi spună dacă își păstrează părerea pe care o exprima în revista engleză atunci, în april 1903.

Dar, oricum, este un articol foarte interesant. Cer voie să vă spun, aici nu vorbește pasiunea, că e o foarte bună carte de politică externă, cartea franceză⁴ pe care d-sa a tipărit-o în 1891 și în care zicea așa: „Existența națională a neamului românesc întreg și nemicșorat e o chestie vitală pentru toți românii, atât pentru cei din Regat, cât și pentru cei din afară. Dacă însemnăm ceva în jocul european, noi românii din România liberă, e pentru că se știe că neamul românesc e mai mare și mai puternic decât statul românesc... Monarhia Habsburgilor, imperiu de atâtea limbi, trebuie să treacă și trece prin perioada dezagregării, ca să dea deosebitelor naționalități puțința unei vieți naționale“.

Aici este ceva care se rezervă, împreună cu articolul din „Monthly Review“, pentru sfârșit. Este ceva însă care trebuie citat aici chiar: „Pentru a putea împlini misiunea sa istorică, nația românească trebuie să rămână viguroasă și întregă. Felurile porțiuni care o compun nu trebuie să uite nici o clipă unitatea etnică și culturală a rasei întregi.“

Atunci întreb, nu-i întreb pe dumnealor (*arată banca ministerială*), căci nu răspund, superioare scrupule de politică externă îi împiedecă, dar întreb așa în genere, întreb conștiința dumnealor, care nu e nevoie să răspundă, căci știu ce se petrece în ea, întreb: De la 1891 ce s-a făcut din partea României ca să asigure neamului românesc din monarhia aliată austro-ungară libertatea culturală la care, după toate legile omenești, are dreptul? Răspunsul îl dau eu, care pot vorbi: Nimic (*aplauze*).

Sau atât de puțin, d-lor, încât nici ce zicea d. Maiorescu în „Deutsche Revue“, în privința românilor din Bucovina, nu mai corespunde stării de azi. Credeți că în Bucovina sânt mai mulți români? Nu. /E vorba de statisticile austriece, care s-au dovedit false - 1939/. Nu vorbesc de locuitorii din orașe, a căror origine în cea mai mare parte e aceea pe care o știți, dar, în ceea ce privește țărănimea, credeți că sânt mai mulți țărani români? Sânt ruteni mai mulți, și această rutenizare a Bucovinei este înainte de toate opera oficială a statului austriac, care își dă toate silințele să rutenizeze Bucovina. Ce fel de prietenie este aceasta? Credeți că poate cultura românească este liberă în Bucovina? Luați colecția foilor românești în era baronului Bourguignon și vedeți paginile acoperite cu plăci negre, care pare că anunță oficial îngroparea cugetării românești de acolo. Ca să știți ce e cultura românească în Bucovina de azi, faceți socoteala câți inspectori școlari sânt români în școlile din Bucovina și acei ce sânt, ce fel de români sânt.

D. C. Xenii: Nu s-a făcut nimic, dar ce s-ar putea face după părerea d-voastră?

D. N. Iorga: Întrebă-l pe d-lui (*arată către d. ministru de Interne*).

Va să zică, în ceea ce privește cultura românească în Bucovina, ea a fost împiedecată. Dar, veți zice, avem biserică românească în Bucovina. În această privință vă aduc o solie tristă, o solie de moarte, ea este amenințată cu rutenizarea. Foaia românească oficială din Bucovina este redactată pe jumătate în rutenește. Este vorba ca la sfârșitul vieții actualului mitropolit, Vladimir de Repta, pe care Dumnezeu să-l ție cât mai mult, este vorba să se așeze un mitropolit rutean. Și când a murit episcopul de Rădăuți, nu s-a numit alt episcop, fiindcă nu se putea numi, din cauza opoziției românilor, un rutean, și fiindcă guvernul nu vrea să numească un român. Este liberă biserica din Bucovina?

Și știți dv. ce s-a făcut cu imensa moștenire de avere pe care Ștefan cel Mare și alți din glorioșii noștri domni au lăsat-o bisericii, adecă bisericilor în care se vor închina cei din neamul lor?

A servit să hrănească tot felul de venetici atrași de pretutindenii și care găseau de zece ori mai bună viața în Bucovina decât acasă la dânsii. S-a înstrăinat destinația averii românești, s-a împiedecat cultura românească și neamul românesc însuși moare în Bucovina, provincia aliaților noștri. În ceea ce privește Ardealul, să vă mai spun că acest an 1912, care ni este nouă un an trist pentru anumite griji, e dureros pentru românii din Ardeal, fiindcă se smulg sute de mii de credincioși ai bisericii unite, pentru a face din ei vrednici ascultători ai liturghiei grecești și ai predicilor maghiare ale unui vlădică fără nici un sens, ale unui vlădică de fapt carecatural, care va vorbi țaranului nostru întâi în graiul lui Homer, pentru ca la urmă să vorbească în graiul stăpânilor țării?

Așa fiind lucrurile, ne putem întreba: Numai de atâta sântem vrednici pentru credința noastră, pentru sprijinul nostru și pentru neprețuitele servicii pe care le-am adus Austriei, crezând că ni le aducem nouă în Răsăritul Europei?

Dar voi mai aduce câteva cazuri: în Camera ungară a vorbit dăunăzi cineva. Acolo obiceiul cu buzele strânse n-a pătruns. Acesta e un exemplu pe care ar trebui să li-l recomandăm și cred că dacă s-ar tăcea în Camera ungară așa de mult ca în Camera română, pentru nația românească ar fi mai bine, căci din discuția aceea aprinsă ies anumite legi, legi care se lasă cu toată greutatea pe trupul obosit al bieteii noastre națiuni. Credeți că au fost ascultați cu omenie vorbitorii români? Puteți dv. să ascultați pe un om care reprezintă un ideal politic care nu e al dv....

Voci: V-ați înșelat.

D. N. Iorga: Cu atât mai bine. Și acolo fiii deplin îndreptățiți ai națiunii vor fi vorbind în limba statului, cum nu fac croații, în limba cea mai corectă, arătând devotamentul lor către dinastie și iubire de patrie. Și nu-mi închipui că e vreun parlament în lume în care să nu poată fi primit a vorbi acel care aduce durerea fraților săi, ca în Camera din Pesta. A fost întrerupt dăunăzi unul dintre deputații români de acolo: „Vorbește-ni și despre cutare“, adecă despre mine! Probabil că eu par în ochii lor cine știe ce dușman ireductibil, ceea ce de fapt nu sânt. Eu sânt numai prietenul plin de iubire al poporului meu și aș vrea să înlătur toate piedecile din calea dezvoltării acestui popor al nostru. Atunci orice sentiment de antipatie ar putea să dispară. Căci nu sânt doar un aderent al doctrinei că rasele trebuie să se sfășie neconținut, că trebuie să cadă unele asupra altora, cu toată greutatea lor de oștiri, pentru a-și smulge drepturile și a-și răpi puțința lor de viață.

Deputatul de acolo din Pesta nu a putut să răspundă el pentru persoana indicată de interpelator. Acea persoană însă de aici, de la București, răspunde după două luni, deși cam târziu pentru o interpelare, și zice: Dacă nu am fi aliați, ați avea să răspundeți înaintea tribunalului de dreptate din conștiința lumii civilizate, dar fiindcă sântem aliați, veți avea să răspundeți și înaintea tribunalului opiniei publice de aici, care el trebuie să hotărască aceasta: Cu cine mergem și în ce condițiuni mergem și dacă suntem aliați ce trebuie să cerem în schimb pentru serviciile noastre reale.

Trebuie să cerem mai înainte de toate păstrarea vieții fraților noștri care trăiesc pe acolo, fără de care, după cum foarte bine spunea chiar și d. Maiorescu, pe vremuri noi nu putem trăi aici, căci atunci am fi un element politic fără viitor, pe care l-ar deștrădăcina cea dintâi furtună.

Nu voi insista mai mult asupra situației rasei noastre în Ungaria. Nu vă voi vorbi de preoți de nouăzeci de ani care sânt târați la închisoare fiindcă au protestat împotriva faptului că li se impunea o slujbă nouă în biserică, slujbă în limba grecească, pentru ca mai târziu să-i silească a o face în ungurește. Nu vă voi vorbi de noile procese de presă, deschise împotriva foilor românești, pentru că au cutezat să atace bula Papei pe care se întemeiază episcopia noii organizări și procurorii unguri au trebuit să ia apărarea Sfântului Scaun, căci Sf. Părinte n-are procurori și miliție apostolică. Nu voi vorbi de împiedecarea ședinții de alcătuire a unei secțiuni a Societății pentru cultura și literatura românească din Ardeal.

Și dacă aceste lucruri se fac azi, cu atât mai mult ele se vor face mâne!

Căci dacă este un moment în care noi putem interveni cu toată greutatea însemnătății noastre politice actuale, este momentul de față: dacă noi putem cere să fim respectați în acele elemente ale rasei noastre care trăiesc sub stăpânirea străină, acum este momentul să vorbim.

Va zice cineva: Dar acum avem nevoie de Austria în chestiunea Albaniei și în chestiunea compensațiilor și, prin urmare, încă odată ne lăsăm în sama bunei noastre prietene și nu avem să cerem de la ea nimic. Mi se pare că lucrul nu se înfățișează așa.

Politica Austriei nu este, în momentul de față, în cea mai strălucită înflorire și în cel mai triumfător succes al ei. Nu avem decât să deschidem unele foi din Austria pentru ca să ni dăm samă de atmosfera socială care domnește acolo. Iată, mai zilele trecute am văzut în revista „Die Wage“ că politica pe care o face Austria în Serbia este supusă celei mai aprige critici, afirmându-se că Austria va pierde, nu numai piața economică, dar orice influență în Serbia, pentru că se îndărătnicește a continua vechea politică în sensul lui Kaunitz. De fapt, dacă va continua această politică, întreaga situație imperialistă a Austriei în Balcani va dispărea.

Supt ochii noștri, Serbia a avut o atitudine energică față de puternica monarhie. Cuvinte care la noi ar fi fost socotite ca atât de îndrăznețe încât temelia statului românesc parcă s-ar fi zguduit, cuvintele acestea au fost rostite în parlamentul sârbesc și de guvernul autorizat și de opoziția autorizată, acesta este termenul cel mai nou, și de diferite persoane neautorizate.

Bulgaria nu pare că vrea să urmeze, după biruința ei, politica austriacă. Austria pierde pretutindeni, înăuntru și în afară, față de tresărirea la viața națională a popoarelor. Credeți că vor mai putea să umble consulii și agenții austrieci, după biruințele din anul acesta, așa cum umblau înainte? Credeți că națiunile acestea vor pierde atât de curând simțul puterii lor adevărate, încât să se lase amenințate de reprezentanții unei politici condamnate? Nu! Prin urmare, dacă Austria vrea ca la Dunăre să păstreze măcar o parte din influența ei, dacă ține să învie puțin din rosturile epocii, care eu cred că nu se va mai întoarce, a lui Eugeniu de Savoia⁵, ea are nevoie de noi. Și noi sântem datori, pe de o parte, să nu mai facem politica de capete plecate pe care am făcut-o de atâtea ori și pe de altă parte, sântem datori, mai înainte de toate, să reprezentăm față de Austria nu numai interesul regatului României libere, dar și silința întregului neam românesc doritor de libertate și de cultură.

Acesta nu este iredentism. Iredentismul ce înseamnă? Iredentismul înseamnă sistemul italian sau sârbesc de a decreta anexiunea provinciilor înstrăinate, pe cale revoluționară. Iredentismul se face de ziariști tineri sau de persoane bătrâne, când ajung la tinereța a doua, dar oameni de vârsta mea nu fac iredentism. Ei trăiesc prea mult în mijlocul realității. Și aici voi întrebuința proverbul românesc: „Mâța cu clopoței șoareci nu prinde“. Iredentismul nu se anunță, el se face, dar ceea ce se anunță și apoi se face, este interpretarea, de un stat național, potrivit cu drepturile naționale, a unei alianțe.

Dar, va zice cineva, cum s-ar pune într-o alianță asemenea lucruri? Nu știu dacă este o legătură scrisă între noi și monarhia vecină. De mai multe ori s-a spus că nu. Valoarea unei legături scrise atârnă și de ce se cuprinde în ea și atârnă și de oamenii care îi vor da interpretarea. Dar se poate zice oare într-o legătură scrisă: Se vor cruța românii din Ardeal și din Bucovina? Într-o legătură scrisă nu se pun toate lucrurile, căci sânt și lucruri ce se înțeleg de la sine. Poți să faci cu cineva o învoială cu privire la o acțiune specială care va fi făcută împreună, dar alături cu punctul principal vor fi și acele clauze ce nu se scriu niciodată, dar se înțeleg de la sine.

Să nu se creadă că am intenția de a recomanda cine știe ce politică de basculă sau cea acțiune politică romantică pe care ni-o propun unii cugetători ruși, care vorbesc de sufletul nostru slav, de amintirea lui Suvorov⁶. Ce ni-i nouă Suvorov? Iar sufletul nostru nu e slav deloc, ci tragic, dacă voiți. Nu-mi stă prin gând să îndrept România într-acolo sau să contribui cu slăbul meu glas a îndrepta România într-acolo. Dacă aș fi în locul d-lor /al miniștrilor/aș răspunde cu toată politeța la astfel de avansuri, lăsând totdeauna puțința unor anume legături, dar având convingerea că o angajare din acea parte este și mai periculoasă decât o angajare prea strânsă din partea cealaltă. Numai cât, din moment ce există o tradiție politică de care ni se vorbește, din moment ce această tradiție politică astăzi aduce mai multe foloase altora decât nouă, din acel moment avem dreptul să cerem interpretarea națională deplină și asigurătoare a viitorului nostru a acestei învoieli.

Iată, îmi cade supt ochi o citație venită de la sine, fără nici unul din artificiiile oratorilor care par a-și aduce aminte deodată că au în buzunar o hârtie: e un pasagiu care ilustrează multe, fiindcă în gura mea sânt acum cuvintele chiar ale acelora care sufăr, nu cuvinte de om care compătimizește, ci cuvintele acelora care așteaptă de la noi o compătimire. În „Gazeta Transilvaniei“ din 25 novembre iată ce se zice: „Și ce urmează de aici? Urmează că pentru noi, românii de supt sceptrul habsburgic, trebuie să răsără zorile unor vremi mai bune; urmează că Viena trebuie să se convingă că un popor de douăsprezece milioane, a cărui jumătate mai mare este încheșată într-un stat puternic, de a cărui prietenie ea are absolută necesitate, trebuie altfel tratat decât până acum. Viena, și prin ea Ungaria, supt impresia actualelor solii primite din București, n-are ce face altceva, decât cumva nu-i și astăzi legată la ochi.“

Prin urmare, vedeți că se cere în cuvinte duioase și cu insistență să îndrăznim a trimite tot noi asemenea solii. E o foaie din Ardeal și ardelenii constituie pentru noi, când scriu ceva despre ale noastre, ca o judecată a viitorului; cum ne va judeca odată viitorimea, așa ne judecă ei astăzi. Asupra vieții noastre politice ei au aprecieri foarte dureroase, foarte reale, care cad

când asupra unora, când asupra altora și trebuie să le primim, căci ei apreciază potrivit cu interesele generale ale neamului românesc și ei văd din depărtare, ceea ce înlătură orice patimă și chiar orice pătimire.

Și tot într-o foaie de acolo se punea de curând o întrebare, pe care v-o pun și eu dv. Se zicea, într-un articol de fond, care a fost oarecum dezavuat, firește de alții, cu altă părere. Se zicea: România a făcut politică austriacă într-un moment, fiindcă nu voia să facă politică rusească. Dar acum iată un al treilea factor care apare. Acest al treilea factor sânt naționalitățile biruitoare din Balcani, naționalități legate printr-o ligă de război, care mâne poate să slăbească, să se desfacă, dar care vă asigur că se va reface, fiindcă naționalitățile acestea din Balcani au un interes hotărâtor și anume ca prin unirea dintre ele și printr-un *modus vivendi* permanent cu noi, să închidă poarta Peninsulei Balcanice vechii politice de intruziune și a Austriei și a Rusiei.

Cum sântem de folositori Austriei, pentru a-și păstra prestigiul în locurile acestea, tot așa sântem folositori popoarelor din Balcani pentru aceea că numai printr-o prietenie statornică cu noi vremurile rele nu se vor mai întoarce pentru dânșii. Și gazetarul din Ardeal punea întrebarea aceasta, pe care noi sântem liberi să o discutăm, unii având o părere într-un sens, alții în alt sens: Factorul acesta nou trebuie ținut în samă sau nu? Eu voi răspunde: Factorul acesta există și noi trebuie să ținem samă de tot ce există. Și ar fi cea mai mare nedibăcie pentru noi să ne închipuim că, poate, comandând de la Stambul papucii turcului și așezându-i în mijlocul teritoriilor cucerite de creștini, va dispărea orice urmă a triumfurilor de astăzi.

Că este neplăcut? Da, este neplăcut. Am fost deprinși să trăim în altă atmosferă, cu alte aspirații, și deodată răsare un necunoscut jenant. Este periculos pentru noi poate; atârnă însă de înțelepciunea noastră cât este de periculos. Dar aceluia care s-ar speria de așa ceva, care ar vedea cu îngrijorare acest nou stat bulgar întinzându-se de la Marea Egee până la Dunăre și din Macedonia până la Marea Neagră, i se poate răspunde că poporul bulgăresc a luat în campania sa din 1912 tot ce putea lua, pe când România nu reprezintă altceva decât jumătatea, alcătuită în stat liber, a unui neam de două ori mai mare și până la puterea unui neam câți sântem noi toți laolaltă, niciodată nu se vor ridica vecinii noștri de peste Dunăre. Douăsprezece milioane de rasă nobilă, toți oamenii cu cultură până la ultimul țăran, care are în el rămășițele unei civilizații de două ori milenare, douăsprezece milioane de oameni străbătuți cu toții de cultură, de cultura superioară a Europei moderne, clasele de sus, de cultura țărănească în care se păstrează amintirile Romei și Bizanțului, clasele de la țară valorează desigur mai mult decât tot grupul de persoane care locuiesc astăzi Peninsula Balcanică. Fiindcă un om însemnează el plus cultura lui.

Și înainte de a trage toate concluziile din această afirmațiune, pentru a-mi găsi aliați dați-mi voie să cetesc din aceeași carte, *Politica externă a României*, următorul pasagiu: „Trebuie să se refacă ceea ce istoria făcuse odată: Între Mediterana și Carpați nu e loc decât pentru o singură formațiune politică, confederațiunea balcanică“.

Și mai zice autorul: „Confederațiunea balcanică este idealul către care statul român trebuie să tindă. Certurile de astăzi pot desigur să întârzie opera confederațiunii, dar nu pot să o împiedece. Și mai departe, să te ferească Dumnezeu de istoric care umblă prin broșuri vechi! Idealul românesc e stabilirea în locul Imperiului otoman a unei confederațiuni de state a căror misiune ar fi să formeze o puternică barieră contra întinderii puterii țărilor spre Mediterana“.

Perfect de această părere, numai să o faceți!

„În această confederație, românii fără să pretindă vreo superioritate, o au de drept, ar fi, prin forța chiar a lucrurilor, *primi inter pares* și ar servi ca purtători ai culturii occidentale în sud-estul Europei“.

Da, pasagiul este foarte drept. Mi-l însușesc cu voia autorului și-i urez să facă politica din broșura sa de la 1891, nu politica articolului din „Monthly Review“, în care zicea altfel: „Prin achizițiunea Dobrogii, România e de acum interesată în toate schimbările teritoriale de la sud. Cei ce au avut direcția afacerilor României la 1878, făcând greșeala neiertată de a nu se înțelege cu Rusia în privința Basarabiei și pentru a căpăta în sud o frontieră adevărată, linia Rusciuc-Varna, care ni se dăduse, ni e imposibil, afară numai dacă am fi siliți la aceasta, a primi fără compensațiuni schimbări teritoriale în Balcani, care ar crește în proporții prea notabile pe alții și ar rupe echilibrul actual în dauna noastră.“

Las autorului acestui articol și al cărții citate mai sus sarcina, păcat că nu poate vorbi, sarcina de a le pune în concordanță. Eu îi urez politica de la 1891, fără ca pentru aceasta să resping argumentele pe care nici eu nu sânt în măsură să le controlez, și frică îmi e că și cea mai mare parte dintre d-voastră tot atât de puțin, cu privire la situația noastră militară în sudul Dobrogii. Și atunci când nu știm unele lucruri, e bine să le lăsăm în sama specialiștilor, care vor arăta părerea d-lor despre felul cum se poate apăra după cuviință această graniță românească. Dar un lucru desigur că nu e bine de făcut, anume nu e bine să se arunce chestiuni de o așa importanță în adunări publice pentru a se crea curente de acelea pe care de multe ori statul nu a avut de gând să conteze și care-i crează neplăceri foarte însemnate.

Vă spuneam, domnilor, că un om valorează cultura lui și noi sântem datori acum, față de ce se ridică peste Dunăre, să fim cât se poate mai tari. Noi nu putem crește hotarele României după voința noastră, nu putem să facem ca de azi pe mâne de două ori mai mulți kilometri pătrați să alcătuiască patria noastră: și iarăși nu stă în mijloacele noastre să căpătăm de undeva încă vreo câteva milioane de români, pe care să-i așezăm aici. Fiindcă dacă-i luăm de acolo de unde sânt, și nimeni nu ni-i dă, pentru că au mare nevoie de ei, atâta sânt de scumpi, dacă-i luăm, despoiem alte teritorii, unde e bine să rămână tot români. Adecă, macedonenii în Macedonia sau Albania, unde noi avem iarăși de vorbit în ce privește noua ei alcătuire și rolul aromânilor de acolo, ardelenii în Ardeal, bucovinenii în Bucovina: noi să-i ajutăm acolo la ei acasă, cu scrisoare recomandată, dacă voțiți, dar aici la noi, cât mai puțini, fiindcă de orice român e nevoie mai ales în locul unde s-a născut și unde este o muncă românească de îndeplinit, o suferință românească de mângâiat.

Prin urmare, nu putem crește numărul kilometrilor pătrați ai României, nu putem să înnoim, cum ni-ar fi de nevoie, populația României. Cel mult putem să dăm României acea oștire pe care trebuia să o aibă încă de acum câțiva ani de zile și la alcătuirea căreia, cum este acum, a contribuit, și-mi place că pot să constat aceasta, aducându-i un omagiu de recunoștință, nu ca prieten de vederi politice, căci nu am fost, nu sântem și nici n-o să fim, dar ca român care-și iubește țara, a contribuit în chip esențial și el ca un român care-și iubește țara, d. Nicolae Filipescu. Puțin cam târziu însă. Se puteau face lucruri înainte și în bietul program naționalist-democrat este scris că România este datoare să aibă o armată cel puțin de două ori mai mare ca armata cea mai numeroasă a oricărui stat din Balcani. Iată ce se spunea în programul vizătorilor, acum câțiva ani, al acelor vizători care nu ajunseseră încă nici la acel „germen“ de care vorbea, cu o considerație filosofică, d. prim-ministru. Nu putem avea nici teritoriul și nici locuitorii de care în chip neapărat ni este de trebuință ca să însemnăm ceva în această lume răsăriteană. Și atunci ce putem să facem? Putem să creștem valoarea oamenilor prin cele două mijloace mari, prin libertate și cultură.

Și atunci, onorată Cameră, câți sunteți aici, și conservatori și conservatori-democrați și liberali, să-mi dați voie să vă amintesc și eu, din situația mea modestă de om puțin înconjurat, datoria cea mare a viitorului. Anume, ca țaranul român să-și capete întreaga libertate economică și politică și să fie ridicat prin școală rurală la însemnătatea de factor cultural în istoria lumii. Să înceteze rușinea alegerilor pătate de violență și înșelăciune la colegiul al III-lea. Să înceteze și jumătatea de robie a țaranului și mai presus

de toate spectacolul, primejdios pentru noi și dezonorant pentru civilizație, al unei țări în care jumătate din populație este încă neștiutoare de carte și în care nu se pot găsi învățători și școală decât pentru jumătate din copiii care vor să meargă spre dâșii. Și pe această cale a compensațiilor interioare, pe care noi ni le putem acorda, vom putea păstra, dezvolta și ridica sus România și neamul românesc⁷. (*Aplauze prelungite*).

NOTE

1. Se discuta proiectul de răspus la Mesajul Tronului. C. Vișoiu Cornățeanu provocase un mic scandal și mai multe voci ceruseră închiderea discuției. N.I. a observat: „cred că persoanele care au cerut închiderea discuțiunii nu sunt la curent cu uzanțele parlamentare. Când s-a cerut cuvântul de persoane care nu sunt cele dintâi venite într-o Cameră, nu se poate închide discuțiunea”. După zece minute de suspendare, a vorbit N.I. Senatul renunțase la dezbaterea răspunsului la Mesaj și îl votase în unanimitate. „în vederea situației internaționale și a marilor interese pe care le are România la dezlegarea unora dintre problemele care s-au deșteptat în urma crizei balcanice”. „Germenele de partid” era o aluzie făcută de primul ministru Titu Maiorescu privitor la formațiunea politică a lui N.I. V. mai mult la M. Oprețescu. *Partidul Național ist Democrat (1910-1938) condus de Nicolae Iorga*, București, 2000.
2. Pentru alegerile de la Suceava vezi supra
3. V. *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani*, ținută în ziua de 7 decembrie 1912.
4. V. Take Ionescu, *La politique extérieure de la Roumanie*, Buc., 1891.
5. Eugeniu de Savoia (1663-1736) feldmareșal austriac; i-a înfrânt pe turci în luptele de la Zenta (1697), ceea ce a dus la încheierea păcii la Carlovitz (1699), Petrovaradin (1716) și Belgrad (1717).
6. Alexandr V. Suvorov (1729-1800), feldmareșal rus. În 1789 e victorios împotriva turcilor la Râmnic, ceea ce îi conferă titlul de conte. După campania din Italia devine „principe italian”.
7. Proiectul de răspus a fost votat în unanimitate, cu o sută de voturi.

XLI

PENTRU ROMÂNII DIN SERBIA

(18 decembrie 1912)

Onorată Cameră,

Primesc pentru a comunica parlamentului și guvernului o plângere care vă va mișca adânc pe toți. Această plângere este cea dintâi intervenție pe care o fac către românii liberi, frații noștri din Serbia.

Un doctor în filosofie, ridicat din mijlocul lor, desnaționalizat, necunoscându-și limba și învățând românește în străinătate, la universitățile și la studenții noștri de acolo, acest doctor se adresează către noi, în aceste însemnate momente, căci știe și el că avem revendicații altele decât cele teritoriale în Peninsula Balcanică, cere ca glasul României, de puterea căruia s-a vorbit cam mult în timpurile din urmă, ar rămânea să vedem acuma care va fi efectul, cere să se ridice acest glas pentru ca acești români din Serbia¹, care sânt aproape tot așa de mulți ca și românii din Bucovina, pentru ca acești români din Serbia, care locuiesc 83 de sate și jumătate din Negotin, să fie tratați prietenește. Nădăjduim că statele din Balcani, ajungând la îndeplinirea visului lor național, vor fi prietenii noștri și or să învrednicească această prietenie măcar prin acordarea aceleiași libertăți culturale de care se învrednicesc în libera Românie frații lor care locuiesc aici și care au școală, și în Severin și în alte părți, oriunde! (*Aplauze.*)

Voi comunica această cerere guvernului, rugându-l ca această hârtie să se întoarcă pe urmă îndărăt, pentru a rămânea ca o amintire a acestor momente în arhiva Camerei:

În petiția aceasta, la care este anexată o hartă, se întâlnesc pasagii unde se înșiră numeroasele persecuții pe care le îndură românii de acolo din partea unor organe administrative sârbești care nu au înțeles nici chiar interesul Serbiei, căci interesul cel bun al Serbiei este ca dânsa să fie cât mai bună prietenă cu România, și ar fi bine ca Serbia, care mi-a făcut onoarea să mă aleagă membru al Academiei din Belgrad, să facă națiunii române onoarea și dreptatea de a trata omenește pe reprezentanții neamului nostru din regatul vecin (*aplauze*). Și după înșirarea persecuțiilor la care sânt supuși românii de acolo, el zice: „Printr-o circulară bisericească no. 765, din 18 august 1899, episcopul Timocului a dat ordin preoților din eparhia lui ca la botez să se dea copiilor numai nume curat naționale, după un anumit tablou, prescris de el însuși.

Din acest timp românii poartă numai nume sârbești. Pe de altă parte, școala, ca și autoritățile, serbizează numele de familii; de pildă: Sandul, Crățan, Furnică, Negroiu, Iancu, Călin, Bârsan etc, serbizate sună: Sandulovici, Crațanovici, Furnichici, Negroici, Iancovici, Calinovici, Bârsanovici etc.

Numărul românilor din Serbia, după profesorul Weigand² din Lipsca, este cel puțin de 200.000. Sânt 83 de sate românești, din care 72 pur românești, fără a locui vreo familie sârbească. Așadar majoritatea satelor (72) alcătuiesc o masă compactă numai din români; în restul de 11 sate, sârbii locuiesc într-un mic procent, dar sânt despărțiți de populația românească printr-un șleau, pârâu sau gârlă. Chiar capitala județului Craina, Negotin, e locuită pe jumătate de români, și aceștia locuiesc în mod compact în Vlașca mala. Comune de peste cinci mii de locuitori se întâlnesc des.

Populația română și-a conservat întotdeauna ființa ei etnică.

Cultura sârbească progresează și ni se impune pe toate căile, pe când limba românească regresează continuu. Ea se restrânge numai la vorbirea zilnică, căci românul nu cutează să aibă și să cetească o carte românească. Se întâmplă câte odată ca vreun muncitor care a lucrat vara în România să aducă cu el vreo carte de dar, dar trebuie să o ascundă bine.

Aceste câteva exemple arată că românismul stă foarte rău în Serbia și că, de nu se preîntâmpină la timp această stare de lucruri, cu toată energia și jertfele necesare, în mai puțin de o sută de ani poporația română din Serbia va dispărea cu totul. E mare răspunderea morală a țării mame, care privește cu nepăsare la fiii ei ce se prăpădesc în întunec, din lipsă de mijloace culturale! A lăsa să piară atâtea sute de mii de români, fără a li da o mână de ajutor e ne neauzit. Și ar mai merge, dacă ar fi risipiți în toată Serbia, dar să nu auziți glasul îndurerat a optzeci și trei de localități cu proporție neaoș românească, în masă compactă, chiar la granița României, e sfâșietor. Nu cerem bani, nu vrem pământ, dar pretindem dreptul nostru la hrana sufletească națională. Noi, cei ce știm ce înseamnă cultura națională, simțim și mai dureros lipsa ei. Eu am învățat să cetesc și să scriu românește ca student în Germania.

Ce-i de făcut? Acum e momentul cel mai prielnic pentru a rezolva această chestie: nu ne folosim de el, totul e pierdut. Pe stindardele aliaților balcanici e scris: „Fiecăruia, cultura lui“. Nu mai puțin trebuie să tindă românii la aceasta, cerând pentru românii din Serbia și Bulgaria cel puțin libertatea culturii naționale. Ajunge atâta înstrăinare și atâta nepăsare! Poate avea românul din Regat așa inimă de piatră, să nu ia în seamă și să nu asculte durerile fraților?“.

O voce: Cum se numește?

D. N. Iorga: Nu putem să-i dăm numele, căci îl expunem prigonirilor: dar îl puteți vedea cu toții, căci vă voi înainta această cerere.

În același timp, deși d. ministru Marghiloman³ lipsește, dar fiindcă sânt trei membri ai guvernului pe banca ministerială și fiindcă măcar unul dintre dumnealor frecventează mai des pe d. ministru de Finanțe, îmi permit să întreb pe unul din acei trei membri, pe d. Mihail Cantacuzino⁴, dacă are cunoștință de nota publicată de o foaie oficioasă a „opoziției autorizate“, în care se spune că la un ceai parlamentar dat ieri, la oarele 6, de d. Marghiloman, d. ministru de Finanțe s-ar fi exprimat că în întâile zile ale săptămânii viitoare armata noastră va trece Dunărea. Nu mă pronunț asupra oportunității sau neoportunității acestei măsuri, fiindcă nu cunosc în ce stadiu se găsesc tratativele cu vecinii noștri, dar fac întrebarea pentru liniștea opiniei publice și pentru că d. ministru ar trebui ca astfel de lucruri să le spună în Parlament, iar nu la un ceai între câțiva.

O voce: Nu este exact.

D. M. G. Cantacuzino, ministru de Justiție: Onorată Adunare, eu nu am luat parte la ceaiul acela despre care se vorbește în jurnalul la care face aluzie d. Iorga. Vă pot afirma însă un lucru: Cunosc prea bine pe d. ministru de Finanțe ca să fiu sigur că nu a putut face o asemenea declarație (*aplauze*).

NOTE

1. Despre românii din Serbia v. BIR, supra
2. Gustav Weigand a scris, între altele: *Die Sprache der Olympto-Walachen nebst einer Einleitung über Land und Leute*, Leipzig, 1888; *Vlacho-Meglen*, Leipzig, 1892; *Die Aromunen*, 2 vol., Leipzig, 1894-1895; *Die Dialekte der Grossen Walachei*, Leipzig, 1902; *Die Dialekte der Bukowina und Bassarabiens*, Leipzig, 1904; *Rumanen und Aromunen in Bulgarien*, Leipzig, 1907; *Ethnographie von Makedonien*, Leipzig, 1924.
3. Al. Marghiloman era ministru de Finanțe
4. Mihai Cantacuzino era ministru de Justiție

XLII

ATITUDINEA ROMÂNIEI ÎN RĂZBOIUL BALCANIC

(16 ianuar 1913)

Onorată Cameră,

Poate că natura cunoștinților și ocupațiilor mele mi-ar fi cerut să vorbesc în chestia atinsă de d. Ioan Grădișteanu¹. Cu toate acestea, dacă d. Grădișteanu nu ar fi vorbit, nu aș fi vorbit aici și anume fiindcă la noi, în aceste împrejurări grele, s-a adresat un îndemn care privea pe toți, și pe membrii majorității și pe membrii minorității, și pe membrii minorității liberale, atât de puternică, și pe mine, acesta singurul care vorbesc aici la tribună. S-a adresat îndemnul de a nu face mai grea o situație destul de grea, prin amestecul nostru neconținut în discuția ei. Și eu, acest rău patriot și acest vechi anarhist, am crezut că sânt dator să ascult de acest îndemn.

Să-mi dați voie să vă spun că am ascultat încă odată de un îndemn venit în împrejurări care după mine erau mult mai grele și care atingeau cu mult mai adânc inima mea decât în împrejurările acestea, de un îndemn venit acum câțiva ani, în 1907, atunci când a fost ce știți. În 1907, în momentul când țara ardea de la un capăt la altul, în casa mea săracă a intrat un membru al noului Minister liberal de atunci, acel membru nu mai este printre cei vii. La un ceas de dimineață, l-am văzut pe dânsul intrând în casa mea, pe Spiru Haret, care mi-a cerut, recunoscând ascendentul pe care puteam să-l am asupra opiniei publice în acel moment, și pe care ascendent vă asigur că-l aveam, mi-a cerut să mă abțin de la orice fel de acțiune câtăva vreme, până ce țara va intra din nou în viața ei obișnuită. Și, atunci, din conversația aceasta între doi instigatori, dintre care pe unul îl iartă Dumnezeu, pentru tot binele făcut acestei țări, iar cu privire la celălalt se va zice, cred, când îi va veni și lui vremea tot așa, zic din conversația dintre acești doi instigatori a rezultat liniștea desăvârșită în acest oraș. Nu s-a făcut nici o întrunire, nu s-a scris în foaia mea nici un articol care ar fi putut să însemne o încurajare a oamenilor pentru care sângera de durere inima mea, atunci când se împușcau nevinovați. Și durerea mi-am strâns-o în inimă și nu am zis nici un cuvânt, pentru că mi se spusese că viața și viitorul țării atârnă de la liniștea și tăcerea tuturor.

Ei bine, cum am tăcut atunci, și Dumnezeu știe cum am tăcut, tot astfel mă cred dator să tac azi.

Și, d-lor, să-mi dați voie să amintesc încă un lucru, să amintesc calitatea mea de istoric, de care nu mă pot lipsi, căci fiecare are ocupațiile sale care-l orientează și atunci când face politică.

Calitatea mea de istoric îmi impune, înainte de toate, o datorie, să nu judec lucrurile pe care nu am mijlocul de a le cunoaște în întregime (*aplauze*) și să nu osândesc oameni pe care nu aș fi în stare să-i înlocuiesc cu succes. (*Aplauze.*)

Și, prin urmare, d-lor miniștri, nu am nimic, nici în clin, nici în mână cu d-voastră. Am un singur lucru comun cu d-voastră: Doriți ca această țară a noastră să fie cât mai puternică și mai mândră; tot așa doresc și eu. (*Aplauze.*) Și câtă vreme sânteți acolo și aveți o majoritate care vă susține și luați toată răspunderea pentru faptele d-voastră, găsesc că este și de rău gust și puțin cuminte să amestecăm la greutatea de afară greutatea dinlăuntru.

Dacă se va face o greșală, d-voastră veți fi răspunzători; dacă va fi un merit, d-voastră îl veți împărți. Și când lucrurile sânt astfel, nu este cavaleresc ca reprezentanții independenței parlamentare să aibă altă atitudine decât aceea pe care o am aici. Independența trebuie să fie sinceră, dar independența trebuie să fie și dreaptă.

Am din partea mea însă o rugămintă să v-o adresez, o rugămintă iarăși în numele binelui și liniștii acestei țări.

D-lor membri ai guvernului, în împrejurări de acestea, o țară nu trebuie să se înfățișeze ca o gloată tumultoasă din Grecia modernă; în împrejurări de acestea, popoarele trebuie să fie liniștite, cumpănite în vorbă și hotărâte în faptă. (*Aplauze.*)

Popoarele care au o opinie publică, nu au nevoie să se adune și să o strige în împrejurările extraordinare, fiindcă și-au format-o pe deplin în împrejurările obișnuite.

Mai puține întruniri publice, mai puține moțiuni, mai puține articole de gazetă din partea unor oameni cu desăvârșire sau măcar pe jumătate nerăspunzători!

D. C. Bacalbașa: Cer cuvântul².

D. N. Iorga: Și vă mai cer un lucru: Alegeți dintre toate ziarele d-voastră unul și spuneți, acesta este ziarul care reprezintă vederile guvernului. Și atunci țara, în loc să se piardă economicște cum se pierde astăzi, din cauza unei nesiguranțe întreținute neconținut de o anumită presă, țara să se uite cu siguranță la ziarul acela, ca să afle intențiunile guvernului.

Va fi războiul, îl vom face, nu lăudându-ne înainte, ci arătându-ne vrednici de el, atunci. Iar dacă este să fie pace, să nu lovim grav în bogăția și liniștea țării (*aplauze*) pentru apetituri de popularitate sau pentru dorința de a face ca opinia publică, mai mult sau mai puțin bine informată, să se uite cu o încredere nelegitimă la anumite persoane, în loc să se uite la altele.

Acestea le aveam de spus. (*Aplauze.*)

NOTE

1. I. Grădișteanu adresase o interpelare primului ministru, întrebându-l dacă socotea că e în interesul României să mai continue tratativele cu Bulgaria, târăgănite de aceasta. Discuțiile româno-bulgare se reduceau la: *Cererile românilor*: patru orașe, Balcic, Cavarna, Silistra, Turtucaia, cu un teritoriu de 6-7000 km² și *oferțele bulgarilor*: O linie fără orașe, pe Mare, de 250-300 km².
După insistențe, bulgarii mai cedaseră câteva sate; guvernul român trebuia să se hotărască, bazându-se pe Parlament și pe opinia publică și să nu accepte poziția Bulgariei, „care tratează ca într-un bazar oriental”.
2. C. Bacalbașa rememorase: „Sunt ziaristul pe care domnul Iorga a vrut să-l atace..., am scris în ultimul timp un articol pe care domnia sa l-a calificat de „articol destrăbălat”. N.I. a spus: „Nici nu l-am cetit. Nu cetesc nici „Epoca”. Atunci Bacalbașa a observat: „Dacă nu cetiți articolele „Epocei”, înseamnă că nu ați cetit presa partidului conservator și dacă nu cetiți presa partidului conservator de unde știți că are o atitudine destrăbălată?... din numărul de șapte milioane și jumătate de români, câți locuiesc în acest Regat liber, unul singur a dat bulgarilor argumente împotriva revendicărilor României. Și pe acela îl știți cine este”. N. Iorga recomandase Camerei să fie moderată, dar el dăduse „exemplul cel rău”.
N.I. a replicat furios: “Domnule președinte, îndată ce Camera nu se îndoiește de patriotismul meu, eu nu am nevoie de răspunsul domnului Bacalbașa”.

Ca încheiere, Nestor Cincu a propus o moțiune, votată în unanimitate, prin care „Adunarea era încredințată de înțelepciunea și patriotismul domnului Iorga”.

La 23 ianuarie 1913, N.I. s-a adresat ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Constantin Dissescu: „Am onoarea să întreb pe domnul ministru al Instrucțiunii Publice de ce motive a fost hotărât atunci când a refuzat, cu toată recomandățiunea consiliului Facultății de Științe din Iași, ridicarea domnului doctor Șumulescu, agregat definitiv la acea facultate, la rangul de profesor.

Dacă răspunsul nu-mi va conveni, sunt silit să fac o interpelare”.

Ministrul i-a răspuns că raportul de înaintare trebuie motivat de consiliul Facultății și de senatul universitar și nu era încă gata.

N.I. a continuat: „Dumneavoastră sunteți dator să aplicați legea și dacă nu veți aplica legea (*ilaritate*); nu e de rău, domnilor, când un ministru declară că va aplica legea. Ar fi mai rău când n-ar aplica-o, cum s-a făcut de atâtea ori”.

XLIII

DESPRE O MĂNĂSTIRE PRIGONITĂ

(11 februar 1913)

Onorată Cameră,

Nu eram aci sâmbătă când s-a adus de d. Pake Protopopescu¹ în discuția parlamentară unul din cele mai urâte cazuri din viața bisericii noastre în ultimul timp.

În județul Buzău este o mănăstioară de maici, pe care n-am văzut-o, dar se zice că ar fi de pe vremea lui Matei Basarab și în care trăiesc câteva biete bătrâne. În apropiere este un mare proprietar care, mare proprietar, cu marea lui avere, nu încape de căsuța mică a Domnului și, prin urmare, întrebuințează toate mijloacele pentru a goni pe acele femei bătrâne, ca moșia să-i fie astfel întregită. Forma e un sanatoriu care s-ar întemeia pe ruinele lăcașului de închinare, unde bătrânele rămân încă împotriva relei voinți a marelui proprietar. Nu știu ce a răspuns la interpelarea d-lui Pake Protopopescu d. ministru de Culte...

Voci: S-a publicat.

D. N. Iorga: Mă rog, *Monitorul Oficial* nu a apărut încă. Vă mulțămesc pentru intenția d-voastră amabilă, dar când spun că nu știu ce a răspuns d. ministru, e mai mult un fel de a vorbi (*ilaritate*), fiindcă știu foarte bine ce a răspuns. (*Aplauze.*)

D. ministru a răspuns ce cred eu, să nu se supere, că nu trebuia să răspundă. A amestecat într-o afacere dintre bieteale călugărițe de la Rogoz și proprietarul de bun neam și de mare avere, d. Suțu, a amestecat pe episcopul de Buzău. Eu cunosc afacerea de mai multă vreme decât d-ta (adresându-se către d. Emanuil Protopopescu-Pake) și cu mult mai multă vreme decât o cunoașteți d-voastră, d-le ministru. Mi s-au trimis, încă de acum trei ani, o serie de articole privitoare la acest amestec al episcopului. Articolele erau trimise din locuri foarte bune, foarte cinstate și foarte sincere și le-am tipărit. Dar este mare deosebire între articole de ziar și a aduce persoana unui episcop în discuția parlamentului.

Când se vorbește de un episcop într-un anume fel, ministrul Cultelor trebuie să fie gata a lua măsurile convenite pentru ca acel episcop să nu se mai găsească în rândul ierarhilor bisericii noastre și dacă aceasta nu se poate, și știe că nu se poate, în cazul acesta nu se aduce numele acelui episcop în discuție (*aplauze*).

Dar, d-lor, nu aş fi vorbit, căci, dacă ar sta cineva să scormonească cât rău este în ţara românească şi dacă toate ţipetele de durere care se îndreaptă către fiecare din noi ar trebui să fie aduse în parlamentul acesta de patriotice vacanţe, atunci parlamentul ar trebui să ţie şedinţe de dimineaţă, de după amiază şi de seară.

Prin urmare, nu aş fi adus în discuţie acest caz, dacă însuşi d. ministru al Cultelor, printr-o binevoitoare atenţie, nu mi-ar fi comunicat copia de pe o telegramă care a sosit, adresată mie în această chestie a mănăstirii Rogoz, de ocrotitorul curajos şi nebiruit, d. Panaitescu, care de ani de zile urmăreşte chestia dreptului călugăriţelor.

Ei bine, în telegrama aceasta se spun lucruri care m-au ridicat de pe scaunul meu şi m-au silit să vă răpesc câţeva vreme, aducându-vă la cunoştinţă aceste rânduri. Doream să nu vorbesc; sânt atât de abătut, ca şi d-voastră toţi, de starea în care ne găsim până acum, încât, de câte ori aud vorbindu-se în Cameră de altceva decât de ce ar trebui să ne ocupăm şi de care nu putem spune nimic, mi se pare că simt ceva care mă apasă pe inimă.

Cu toate acestea atât de dureros este acest strigăt de ajutor, încât nu mă pot opri de a nu vi-l comunica: „Pădurarii d-lui Suţu aţin drumurile schitului, arestând pe monahii din drumul schitului şi, înarmaţi şi însoţiţi de câini răi, se aşează la porţile mănăstirii până şi în ziua hramului.

Chiar vineri, 15 februar, este o cercetare la tribunalul din Râmnicul Sărat pentru arestarea monahiei Filofteia Rusu de către şeful pădurarilor. Am protestat necontenit la ministerul Cultelor şi la ancheta din 16 septembrie, făcută la mănăstire.“

Prin urmare, cu câini răi, cu pădurarii ce-i stau la îndemână se sileşte să scoată pe călugăriţe din mănăstire, pentru ca să-şi întregească proprietarul moşia prin înlăturarea lor.

Ei bine, domnul acesta o fi mare şi tare acolo, dar este altcineva mai mare şi mai tare. Anume este statul românesc, care stat românesc nu a luat moşiile mănăstirilor ca să nu li poată da ajutorul de care au nevoie împotriva cotropitorilor. (*Aplauze.*)

Voci: Foarte bine!

D. N. Iorga: Şi, prin urmare, d-le ministru, nu vă cer să-mi interpretaţi cazul, nu vă cer să-mi daţi părerea d-voastră, canonică sau dogmatică, sau de administraţie bisericească, în acest caz. Ştiu şi eu ca şi d-voastră lucrurile acestea. Prin urmare, între auguri care cunosc lucrurile acestea nu s-ar putea vorbi cum s-ar putea vorbi în discuţia cu unul dintre colegii noştri care se amestecă în lucruri ce-i sânt străine. Astfel, canonişti fiind amândoi, renunţ la partea care priveşte canoanele. Însă vă rog un lucru: Să interveniţi pe lângă cine trebuie ca jandarmii statului român, meniţi să apere şi să garanteze

siguranța în sate, ca jandarmii aceștia să intervină pentru a izgoni pe pădurarii cotropitori ai acelor care nu știu nici de Dumnezeu, nici de legi, nici de omenie². (*Aplauze.*)

NOTE

1. Em. Pache Protopopescu făcuse o interpelare în legătură cu mânăstirea Rogoz: Acolo viețuiau 20 de maici cărora moșierul Suțu, vecin cu ele, le luase 20 de pogoane de pădure și 6 de livadă; îl atrăsese și pe episcopul de Buzău, Dionisie Climescu, făgăduindu-i că va ridica pe acel loc un sanatoriu sau o infirmerie. C. Dissescu, ministrul Instrucțiunii Publice, a spus că schitul e în mijlocul proprietății Suțu și trebuie păstrată liniștea, mai ales „în timpul când se face vânatul”. Panaitescu, un vecin, se agita în mod exagerat în favoarea maicilor. Fusese ucis călugărul Vichentie, care avea titlu de proprietate asupra schitului, și așa maicile trebuia îndepărtate. Era un fapt de drept comun și nu putea fi acuzat episcopul de instigare la omor. Se discuta transferarea maicilor sau transformarea lor în surori de caritate, ceea ce ele refuzaseră, declarând că „le abate de la vocațiunea creștinească”. Panaitescu îl acuzase pe episcop și i-a telegrafiat regelui în acest sens. Ministrul recunoștea că, din nenorocire, înprejurul episcopului e o atmosferă de bănuială, primise „zece depeși că acesta ar lua mită”.
2. C. Dissescu a răspuns că se ancheta numai că Panaitescu reclama fără a avea dovezi. *N.I.* a încheiat ironic: ”Vă mulțumesc pentru interesul pe care îl purtați maicilor”. La 15 februarie ministrul a comunicat Parlamentului telegrama stareței: „Pe aici bine, nimic contra noastră”. Dar *N.I.* nu s-a lăsat: „Domnule ministru, propun să vizităm împreună pe superioară, ca să vedem când spune drept, când vă telegrafiază dumneavoastră sau când vorbește cu alții?” (*Ilaritate*).

La 12 februarie 1913 *N.I.* a luat cuvântul astfel: „Domnul președinte, cu toate că domnul ministru președinte și domnul ministru de Interne, care mi-ar fi răspuns hotărâtor cu privire la ce vreau să întreb, nu sunt aici, totuși țin să aduc chiar azi înaintea Camerei un fapt.

De câteva zile călătoresc în Europa apuseană trei profesori de origine macedoneană, unul, domnul Papahagi, un fost profesor pe acolo și nu știu dacă nu figurează și acum în statele ministerului de Instrucțiune. Ceilalți doi colegi sunt profesori la universitate, unul e domnul Valaori și celălalt e domnul Murnu, personalități foarte distinse, ba unul din ei, domnul Murnu, o personalitate însemnată și sub raport literar și științific.

Acești trei profesori cutreieră Europa pentru a supune deosebitelor Cabinete europene o anumită soluțiune a dumnealor, soluțiune prevăzând autonomia Macedonei. Deocamdată cel dintâi pas pe care l-au făcut dumnealor a fost la Pesta. Să fim bineînțeleși, la Pesta. – *O voce*: E aproape! – *N.Iorga*: Doamne, multe lucruri sunt aproape, dar acesta nu este un motiv ca să se ducă cineva acolo; se duce cineva mult mai departe, dar unde trebuie. Prin urmare, s-au dus la Pesta, au acordat interviuri la o parte a ziariștilor evrei din capitala Ungariei, vechi și dovediți prieteni ai națiunii române.

Au cerut o audiență la domnul Lucacs Laszlo, președintele Consiliului de miniștri ungar, și el un vechi filantrop și mare filo român, și ne închipuim ce interesantă trebuie să fi fost conversația între domnul Lucacs, care abia rupsesse negociațiunile cu românii, tăgăduind românilor din Ungaria dreptul de a se manifesta ca o națiune deosebită și petiționarii macedoneni din București, care veneau să ceară compătimire, ajutorul eventual al domnului Lucacs și al Ungariei politice pentru românii care cer autonomie în Macedonia. Cred că trebuie lămurit un lucru.

Dacă acei care au mers la Pesta să ceară milă pentru români – și nu pot arăta îndeajuns mirarea mea dureroasă pentru această acțiune, dacă acei care au mers acolo ar fi niște români din Macedonia, încă mi-ar părea rău și iată de ce:

Interesele macedonenilor sunt apărate de România oficială și precum nu se întâlnesc în Europa bulgari, sârbi, greci, care în afară de guvernele bulgăresc, sârbesc, grecesc să solicite atențiunea și simpatia Cabinetelor europene, nu ar fi trebuit ca nici românii din Macedonia, în afară de guvernul român și cu o soluțiune pe care nu guvernul român a exprimat-o, să solicite în felul acesta deosebitelor Cabinete europene. Dar acești profesori sunt de aici din București, doi din ei sunt profesori la

Universitatea din București și atunci am onoarea să întreb pe domnul ministru al Instrucțiunii Publice, care este aici, să-l întreb dacă dumnealui cunoștea intențiunile acestor profesori atunci când le-a acordat concediul neapărat de care s-au folosit pentru a întreprinde călătoria în care se găesc? Eu cred că dacă concediul s-a acordat pentru aceasta, rău s-a făcut; iar dacă concediul s-a acordat fără să se știe unde se duc, domnul ministru al Instrucțiunii Publice îi poate chema cu deplină siguranță, că mai mult folos vor face aici în București, luptând pentru cultura românească în cuprinsul Universității noastre, decât milogindu-se pe la ușile tuturor străinilor din Apus. Cred că trebuie să se isprăvească odată vremea când românii sunt considerați pretutindeni ca niște prezentatori de supplices libelli, de cărți de rugăminte și că trebuie să vină vremea când noi toți, uniți prin disciplină și reprezentați prin cine trebuie să fim reprezentați, să vorbim cu răspundere, unde trebuie și când trebuie.

Milogirile acestea trebuiesc să aibă un capăt și dumneavoastră aveți mijlocul de a interveni pentru ca acest capăt să fie cât mai apropiat. – *I. Grădișteanu*: Dezaprobarea trebuie pentru acei care dau argumente bulgarilor și ungurilor. – *N. Iorga*: Cer cuvântul, domnul președinte. – *Domnul președinte*: Aveți cuvântul, domnule Iorga. – *N. Iorga*: Nu voi răspunde nimic la ceea ce a spus domnul Ioan Grădișteanu. Când un om are în urma sa o viață întregă de muncă săracă pentru ridicarea acestui neam, atâta pe cât a putut, poate să respingă orice fel de învinuiri care vin din partea unor oameni care ei, prin ei înșiși, prin munca lor, n-au crescut cu nimica prestigiul și civilizația României. În ce privește cele spuse de domnul Vintilă Brătianu, înțeleg foarte bine că nu este cu putință să se ridice chestiunea externă, fără să se prezinte cele două puncte de vedere. Punctul meu de vedere, care este clar, întreg, statornic de a lăsa în seama guvernului răspunderea pentru întreaga acțiune, pentru că după pace și dacă soluționarea ce se va lua va fi destul de întregă pentru a garanta în viitor, nu numai liniștea lor viitoare, dar și a sufletelor noastre de români, repet că cred că nu ar fi bine ca Parlamentul român, într-o chestiune ca aceasta, să dezaprobe o acțiune merituoasă și formată din atari simțăminte. /În continuare publicăm textul rectificat, așa cum a apărut în Dezbaterile parlamentare din 19 februarie/: -

Vintilă Brătianu: Mai târziu să vorbim cu privire la acțiunea care va fi dusă la o anume soluție și punctul dumneavoastră de vedere care, pe de o parte aplauzați și admiteți părerea guvernului și pe de alta vă folosiți de orice ocaziune pentru a vă aduce un omagiu de patriotism, pe care nu știu cum l-ați meritat. – *N. Iorga*: Dacă domnul Vintilă Brătianu sau oricine vorbește în Parlament, unde suntem datori să ne respectăm, să nu ne bănuim, să nu ne facem trădători, dacă domnul Brătianu mi-ar fi adus argumente, i-aș fi răspuns și vă asigur că înaintea conștiinței dumneavoastră, ar fi fost o conștiință care nu-i este inferioară și înaintea patriotismului dumneavoastră ar fi stat un patriotism care s-a dovedit prin fapte. Dar dumneavoastră, prin atitudinea dumneavoastră, prin învinuirea de nepatriotism, m-ați făcut să întrebuițez un ton pe care nu-l întrebuițez bucuros.

Domnilor, înțeleg durerea macedonenilor și cred că această durere are răsunset și în inimile oamenilor care au situațiunea acuma în mâinile lor și care vor răspunde dacă macedonenii nu vor căpăta măcar situațiunea pe care o au acuma sub turci.

Dar până atunci, nu voi să avem o altă acțiune, paralelă cu acțiunea guvernului, o acțiune clandestină care să se opună acțiunii guvernului. În astfel de împrejurări un guvern trebuie să aibă o singură politică, iar clandestinismul, cu rușinea și primejdiile lui, nu trebuie să se întâlnească”.

Ministrul C. Dissescu a precizat că cei trei ceruseră concediu fără a-și preciza intențiile, așa că „e pe răspunderea lor și eu nu mă pot amesteca”. Prin urmare, nu le putea revoca concediul.

În ședința din 13 februarie 1913 N.I. a intervenit astfel: „*N. Iorga*: Domnule președinte, am onoarea... – *Voci*: Iară (*ilaritate*). – *N. Iorga*: Nu iară, ci ascultați aici (*ilaritate*). Am onoarea de a cere domnului ministru al Justiției dosarul făcut de primul procuror la Flămânzi, în județul Dorohoi, cu prilejul... – *Voci*: Ei, ei! – *N. Iorga*: Ce ei? (*Ilaritate*). Domnule deputat de colegiul al treilea, și cu prilejul unei pretinse răscoale a țăranilor împotriva arendașului Mochi Fisher, aceasta pentru a-mi servi la o interpelare”.

XLIV

DESPRE ANGELO DE GUBERNATIS

(15 februar 1913)

Onorată Cameră.

Eu am ținut ca vestea morții lui Angelo de Gubernatis¹ să fie adusă în Cameră.

Angelo de Gubernatis a fost nu numai o personalitate eminentă în știința și literatura italiană, dar, prin vârsta lui înaintată și curățenia ideală a vieții sale, prin ideile frumoase pe care le exprima în acei ani de îndepărtată bătrânețe care s-au terminat acum cu moartea lui, a ocupat un loc înalt în întreaga cugetare europeană. El vedea în zbuciumul brutal și sălbatec al vieții moderne posibilitatea unui templu al idealiştilor, despre care spunea că, fiind mai mic decât templul interesului particular, din el ar pleca „o binecuvântare care ar ajunge mai departe decât celelalte în ceea ce privește pacea, armonia și fericirea lumii“.

Angelo de Gubernatis a fost un foarte călduros aderent al teoriei romantice a unei solidarități latine, în vremea când rasa germană, când rasa slavă arată atât de puternic solidaritatea lor. În vremea când rasa latină nu vrea să știe de acea solidaritate care i-ar permite să stea în fața celorlalte două rase, el a fost unul dintre puținii care au îndrăznit a afirma cu energie, prin toate mijloacele care i-au stat la îndemână, scriind franțuzește, în același timp când scria italienește, a afirma necesitatea unei uniuni culturale latine. În această uniune culturală latină pentru apărarea celor mai frumoase tradiții ale națiunilor care se coboară trupește sau sufletește din Roma, el era destul de bun pentru a ni fixa un loc și nouă.

Angelo de Gubernatis a venit să viziteze România, a intrat în contact cu acele cercuri din România care se pot vedea și a cunoscut din România ceea ce răsare la suprafață. Din această călătorie a lui în România a rezultat o carte franceză despre țara noastră și poporul nostru, care de multe ori e neașteptat de bine informată. În această carte de propagandă pentru noi este un capitol și despre iredentismul românesc, un capitol cald și, dacă în această carte de propagandă pentru națiunea românească se întâlnesc și capitole mai puțin bine informate, aceasta nu se datorește lui Angelo de Gubernatis, ci nouă, care avem obiceiul rău că atunci când vine un străin de distincție în țară, îl izolăm în cercul personalității, relațiilor sau intereselor noastre și că uităm să-l facem a vedea cele două lucruri de care putem fi mândri, trecutul nostru, cu toată civilizația pe care o cuprinde și vigoarea nesecată a țaranului nostru.

Un fruntaș al științii franceze, d. Charles Bémont, vizitând România și văzând arta noastră, în speciunile păstrate-n muzee, a spus un cuvânt, pe care l-am repetat adesea și vreau să rămână și în anele parlamentului nostru. A spus: „Un popor care timp de două secole poate să înfățișeze astfel de monumente ale culturii sale, nu numai că merită să fie pomenit în anele civilizației omenirii, dar merită să aibă un capitol deosebit în aceste ane”. Și tot el exprima admirația sa pentru frumusețea, pentru vigoarea, pentru demnitatea trupească și sufletească a țaranului.

Angelo de Gubernatis nu a putut să vadă îndeajuns aceste lucruri. Din câte a văzut, a făcut însă o carte pe care el însuși o numește „sinceră și caldă” pentru noi. Și pentru cartea lui consacrată apărării intereselor românești și înălțării prestigiului României și neamului românesc, noi îi sântem datori cu recunoștință. Și în acest ceas de liniște pentru dânsul, de dureroasă emoțiune pentru noi, trebuie să ni arătăm această recunoștință. Cu atât mai mult cu cât recunoștința merge către reprezentantul cultural al unui popor care și ieri ne ruga, aș zice, dăruindu-ni locul pentru Școala românească din Roma, ne ruga să ne punem într-o legătură mai strânsă cu iubirea lor adevărată de azi și cu marile lui amintiri de ieri.

Cu voia d-voastră voi prezenta și textul telegramii. Dați-mi voie să fac să răsune cuvintele italienești, odată în Camera românească: „Sempre memore dei legami di sangue e di lingua coll'Italia, continuatrice delle tradizioni romane, la Camera dei deputati di Romania dimostra alla famiglia del compianto Angelo di Gubernatis, sincero amico dei Romeni e propugnatore istancato della solidarietà latina, il suo profondo dolore”.

„Amintindu-ni neconținut legăturile de sânge și de limbă cu Italia...”

Voci: Nu este nevoie de traducere.

D. N. Iorga: Am înțeles, și cred și eu că telegrama redactată în limba fraților nu trebuie tradusă. Vă rog să o trimetem. (*Aplauze.*)

NOTE

1. Angelo de Gubernatis (1840-1913), scriitor italian de orientare vremelnic socialistă. Filo român, mare prețuitor al Dorei d'Istria și al Iuliei Hașdeu.

În ședința din 19 februarie 1913, la cererea de împământenire fără stagiul, a inginerului Marcu Bercovici din Pitești, *N.I.* a declarat: „Eu cred că ar putea să aștepte stagiul”.

Adunarea l-a împământenit cu 51 voturi pentru și 11 contra.

În ședința din 20 februarie 1913: „Onorată Cameră, fiindcă vin pe urmă obișnuitele recunoașteri și împământeniri, am de semnalat biroului Camerei că în Camera trecută, de la 1907, pentru fiecare împământenire se votau două recunoașteri. Prin urmare, cred că sunt în părerea celor mai mulți dintre dumneavoastră, cerând să se facă tot așa. – *Voci:* Trei recunoașteri. – *N. Iorga:* Aș propune un lucru: Atunci să se voteze trei recunoașteri și o împământenire, fiindcă egalitatea între unii și alții, îmi pare rău, dar nu o pot admite, între românii care cer un drept și străinii care cer o grație (*zgomot*) /*N.* Cincu ceruse alternanța recunoașteri-împământeniri/ - *N. Iorga:* Cum s-a hotărât o împământenire și o recunoaștere, aceeași Cameră poate hotărî ca să se voteze trei recunoașteri și o împământenire”. Dar Adunarea a respins, cu 56 de voturi și 49 pentru, propunerea lui N.I. și a aplaudat. *O voce* a remarcat: „Și domnul Iorga aplaudă”. - *N. Iorga:* Când ați ști ce ironie se ascunde sub aceste aplauze!

În ședința din 27 februarie 1913 are loc un schimb de replici cu Vintilă Brătianu, pe marginea contestației făcute de V.G. Popovici, candidat pentru colegiul al III-lea Tecuci, care declarase că „s-au oprit delegații să participe, ceea ce a slăbit valabilitatea acestor alegeri”. – *N. Iorga:* Au mai fost valabile și altele, tocmai în condițiunile acestea. – *Vintilă Brătianu:* Tocmai în condițiunile acestea? – *N. Iorga:* Fiindcă este vorba de colegiul al III-lea, să nu mai discutăm, onorabile domnule Brătianu, pentru că acest lucru îl face toată lumea. /*V. Brătianu* protestează că guvernul e atacat când apără legile țării/. – *N. Iorga:* Era o glumă ascuțită; trebuie s-o luați și ca ascuțiș și ca glumă. – *V. Brătianu:* Eu nu am obiceiul să glumesc în Parlament. – *N. Iorga:* Fiecare cum poate, unii cu gluma, alții mai serios”.

XLV

DOSARELE RĂSCOALELOR ȚĂRĂNEȘTI DIN 1907

(2 mart 1913)

Domnule președinte, am cerut acum câțeva vreme dosarele privitoare la așa-zisa mișcare țărănească, la răscoala țărănească din Flămânzi; dosarele însă nu au sosit nici până acum. În același timp d. Sion, fostul subdirector al Serviciului Sanitar, revine asupra chestiunii de la Flămânzi și pretinde că și doctorul din localitate a fost mutat aiurea, tot pentru a se împiedeca sătenii de a lua în arendă moșia aceasta, ținută acum de arendașul evreu Mochi Fischer.

Prin urmare, vă rog, d-le președinte, fiindcă vreau să văd ce se găsește în dosare, cât mai răpede să interveniți pe lângă d. ministru al Justiției ca să ia cunoștință de cererea mea¹.

Vă declar că mă simt oarecum împovărat de faptul că această nenorocită chestiune a Flămânzilor nici până astăzi nu poate să vină înaintea Adunării, cu toate că ea mi se pare mai mult decât dubioasă.

NOTE

1. C. Cantacuzino Pașcanu, președintele de ședință al Adunării, i-a cerut să repete cererea.

În ședința din 5 martie 1913 N.I. a intervenit astfel: „Onorată Cameră, dați-mi voie să vă aduc la cunoștință un act care prin el însuși nu are nici o importanță, dar are importanță prin persoana căreia i se aplică, prin situațiunea ce o are această persoană în administrațiunea României de astăzi. Este o sentință a Consiliului de Război permanent al Corpului IV Armată, cu nr. 65, publicat zilele trecute de o foaie din Iași, sentință care privește pe sergentul major Constantin Ciudin, din regimentul Suceava 16, culpabil pentru faptele de abuz de încredere și înșelăciune și l-a condamnat la trei luni închisoare și plata de cheltuieli pentru stat.

Domnilor, acest Constantin Ciudin, pe care Tribunalul militar l-a condamnat pentru înșelăciune, pentru abuz de încredere, este astăzi polițistul orașului Fălticeni, și anume este acel vestit polițai care a făcut alegerile cu tendințe criminale la colegiul al III-lea, pe care le descriam cu indignare în momentul când era vorba de validarea acestor alegeri la colegiul al III-lea de Suceava. Să nu credeți că am

adus înainte cazul polițistului condamnat pentru atât de rușinoasă vină ca să protestez, aș fi prea naiv dacă aș protesta. Cineva guvernează cu oamenii care l-au adus la guvern. Am vrut numai atâta lucru ca să se știe, pe baza unui act public, ce oameni au grija ordinii publice în România în anul 1913, an de înaltă civilizație morală, cum zicea oarecine sâmbătă, care s-a supărat când am manifestat oarecare rezerve în această privință.

Prin urmare, dacă cineva crede că trebuie să întrebuințeze această știre pentru a lua măsuri, îl privește, dar eu nu am adus la cunoștința Camerei acest fapt, nu pentru a se lua măsuri, ci pentru a constata că un astfel de lucru e posibil în viața administrativă a unui stat civilizat, în anul acesta în care trăim”.

În aceeași ședință ia cuvântul, la o semnalare a lui C. Dimitriu, privind distrugerea picturii din biserica din Pietroșița (Dâmbovița) de către preoți. Fuseseră autorizați de Casa bisericii. În 1892 se dăduse o lege pentru inventarierea vechilor biserici și monumente. C. Dimitriu cerea ministrului Instrucțiunii Publice să vină cu un proiect de lege prin care toate bisericile dinainte de prima jumătate a secolului al XIX-lea să fie declarate monumente istorice. Mai cerea buget pentru repararea bisericii Stelea din Târgoviște, aflată în ruină. - *N. Iorga*: „Onorată Cameră, chestiunea adusă de domnul Dimitriu este o chestiune care a atras atențiunea tuturor iubitorilor de veche artă românească. Mi se pare că domnul ministru al Instrucțiunii pregătește un proiect de lege asupra monumentelor noastre istorice și în acest proiect trebuie să se găsească neapărat principiul pe care l-a fixat domnul Dimitriu și care este singurul principiu în adevăr interesant și folositor și anume că orice monument anterior, nu începutului veacului al XIX-lea, ci anterior anului 1850, când a început să se strice gustul la noi, ca orice clădiri vechi, în rândul întâi bisericile, să fie considerate ca monumente istorice. Legea de acum are un defect mare, că cere o hotărâre pentru fiecare monument în parte, dar noi avem cu miile monumente care merită să fie păstrate și, prin urmare, aicea nu merge ca la împământeniri, ca să se voteze fiecare individual, cu deosebite străluințe în dosul fiecărui caz particular (*ilaritate*).

Deci, trebuie ca toate lucrurile mai vechi decât anul 1850 să fie conservate. Și, domnule ministru, când veți veni cu proiectul dumneavoastră de lege, care cred că va cuprinde acest principiu sănătos, vă rog să aveți în vedere, tot în interesul monumentelor vechii noastre arte, să aveți în vedere caracterul ciudat pe care îl are îngrijirea acestor podoabe artistice ale țării noastre, caracter ciudat

care vine din faptul că noi avem două administrații însărcinate cu întreținerea și cu repararea acestor monumente: O administrație care costă puțin și repară bine și o administrație care costă mult și repară rău. Administrația care costă puțin și repară bine este o administrație în adevăr publică și în legătură cu ministerul Instrucțiunii, pe când administrația ruinătoare, și pentru punga noastră și pentru caracterul vechilor noastre monumente, este administrațiunea domnului Lecomte du Noüy. În Camera liberală am stăruit pentru ca această administrațiune, care înseamnă ruina zilnică a monumentelor noastre... – *N. Săveanu*: Și care nici nu prezintă acte justificative! – *N. Iorga*: Și care nu prezintă acte justificative, adaugă domnul Săveanu, să înceteze. Ministrul care era atunci a făgăduit că se va lua măsuri, însă măsurile definitive totuși nu s-au luat.

Prin urmare, domnule ministru, nu vă cer să fiți un om de curaj, sunteți cum vă simțiți dumneavoastră, dar aș dori să aveți curajul de a înlătura, în profitul vechii noastre arte și în profitul unității administrative în îngrijirea monumentelor noastre, să aveți curajul de a înlătura această exploatare dăunătoare bugetului și sărăcitoare monumentelor artistice care, întreruptă un moment, a revenit din nou, în dauna frumuseților arhitectonice și picturale rămase din trecutul nostru.

Când se va veni cu această lege, voi avea onoarea să întreb pe domnul ministru Dissescu dacă a avut curajul care îi trebuie pentru a înlătura a persoană, din nenorocire bolnavă, deci incapabilă de a se ocupa de administrațiunea sa, și prin care persoană se menține un sistem stricător. Voi vedea dacă ați avut acest curaj sau nu și voi îndrăzni, dacă nu-l veți fi avut, să întreb atunci, cu oarecare indiscrețiune, care sunt motivele care au făcut și pe răposatul Haret, și pe atâția alții, să tolereze această a doua administrațiune, care trăiește pe lângă cealaltă, ca să facă lucrările rău și ca să împiedice acțiunea de salvare a artei noastre vechi”.

Ministrul C. Dissescu a răspuns: În urmă cu 30 de ani, starețul de la mănăstirea Cozia a răzuit lucrurile din lemn aflate în patrimoniul așezământului. Pomenise apoi de excepția făcută la naturalizarea arhitectului francez, dar așa „fără interpelare...” – *N. Iorga*: “O voiți? Dacă voiți, sunt gata să o redactez pe aceea pe care am făcut-o în trecutul Parlament liberal și pe care o știe toată lumea.” Dissescu o invocă sacrificiile făcute de Lecomte du Noüy. – *N. Iorga*: „Da, a sacrificat toate monumentele care le-a restaurat în mod condamnat de știința modernă”.

XLVI

DESPRE RĂSCOALELE DIN 1907

(12 mart 1913)

Onorată Cameră,

Acum câteva zile a fost adus înaintea parlamentului chestiunea pasionantă a obștilor. La discuțiile pe care le-a trezit interpelarea d-lui Mehedinți eu n-am luat parte. Să-mi îngăduiți această introducere, care veți vedea unde duce. N-am luat parte la această discuție din mai multe motive. Întâi mi s-a părut și mi se pare și acum că a atribui fiecăruia din partidele noastre o concepție bine definită, împărțită de toți, în ceea ce privește problemele esențiale ale economiei noastre naționale și ale viitorului nostru ca popor, e cam prematur.

De obicei, în partidele noastre, libertatea curentelor în ce privește astfel de chestiuni este absolută. Așa încât cred că nu este drept să se puie în sama unui ministru care face parte din același partid cu un ministru autoritar, care acela avea anume vederi în chestia obștilor, a se pune în sama ministrului celuilalt o concepție care nu-i aparține.

Prevedeam, pe de altă parte că atunci când se va discuta această chestiune a obștilor, va interveni antagonismul acela pe care îl cunoaștem, pe care nu-l putem aproba, pe care nu-l putem înțelege întotdeauna, dintre partidele noastre, care cred că sânt datoare în orice chestiune să aibă vederi diametral opuse, cu toate că sânt anume chestiuni, cum e chestia libertății economice și ridicării politice a țărânimii, în care toată lumea e datoare, în interesul conservațiunii noastre naționale, să aibă cu desăvârșire aceleași vederi. Nu e popor acela care e împărțit, în clasa sa dirigentă în partide, dintre care fiecare exprimă cu privire la problemele capitale ale existenței naționale vederi deosebite.

Prin urmare, cu părere de rău, cu durere de inimă, cu adâncă durere de inimă pe care, singur fiind, o manifestez prin întreruperi care uneori plac, alteori supără pe câte unul, am arătat, din colțul acela al meu, părerea de rău pe care mi-o producea înfățișarea în Cameră din acest punct de vedere și în acest scop, de a se trezi o oaste politică împotriva altei oști politice, a chestiunii obștilor care, vă zic, trebuie scoasă în afară de partide.

Obștea este o necesitate a momentului.

Proprietatea mare, din nenorocire, abdică. Aceasta o dovedesc arendașii care stăpânesc cea mai mare parte a moșiilor din Moldova, iar pe de altă parte, țăranul, ca individ, oricât am dori ca fiecare țăran, potrivit cu psihologia sa particulară și cu practica sa seculară, să-și aibă bucata lui de pământ, țăranul, în împrejurările de azi, nu poate să-și apere cercul restrâns de exploatație agricolă decât sprijinindu-se pe umărul celuiilalt și statul trebuie să întrebuițeze toate mijloacele pentru ca această solidaritate economică, care ar face din țăranimea noastră o mare oaste luptătoare pentru dezrobirea ei, pentru ca această solidaritate să fie cât se poate mai puternică. Îndată ce am văzut că discuția pleacă pe alt povârniș, îndată ce am asistat la schimbul de focuri rezezi dintr-o parte și alta, am înțeles că drumul care se apucase în discuția acelor obști, oricât de frumoase și întemeiate ar fi fost cuvintele prin care colegul nostru d. Barbu Catargi a apărat onoarea partidului conservator, fiindcă este o onoare pentru d-voastră să sprijiniți obștile și în felul acesta să cruțați țara de cele mai cumplite turburări în viitor, avea o latură periculoasă de unde nu putea să iasă nici un folos.

Dar mi s-ar putea zice: „D-ta de ce nu ai intervenit de la început, raliindu-te la interpelarea d-lui Mehedinți?” D-lor, dintr-un alt motiv. Când cineva ca acela care a trezit această discuție, nu cineva din Cameră, ci din afară de Cameră, un profesor, d. I. Răducanu, pune o întrebare ca aceea din Viitorul: „Au țăranii apărați în Parlament?”, întrebarea jenează, oricât de nemodest ai fi, și nu poți zice: Sânt eu.

O voce: Sânteți foarte modest.

D. N. Iorga: Dați-mi voie, fiecare înțelege modestia cum găsește de cuviință. Fiecare își are modestia în domeniul său, onorate coleg. Și îngăduiți-mi și mie s-o am în acest domeniu.

Dacă ar fi fost pusă întrebarea în alt fel, fără îndoială m-aș fi amestecat și eu în aceste dezbateri, căutând a înrâuri drumul ce-l ia; mi-aș fi îngăduit să iau parte la discuție. Dar se vede că eram menit să vorbesc despre altele, fiindcă puțină vreme după aceea a venit un caz particular, în care am fost solicitat înainte de toate de un sentiment de milă și în al doilea rând, de acel sentiment de iubire pe care trebuie să-l avem cu toții pentru clasa țărănească și care trebuie să ne facă să credem că țăranii sânt aceea care au dreptate în lupta mare ce o duc. Am fost îndemnat de aceste două sentimente: Mila și credința în dreptatea țăranilor în lupta cu cei mai bogați și mai tari decât ei, și de aceea am cerut să mi se pună la dispoziție dosarele care mi-au fost trimise, atât de d. ministru de Justiție, cât și de cel de Interne, pe care regret că nu-l văd aici.

D. Take Ionescu, ministru de Interne: D. ministru de Justiție m-a rugat să vă spun că regretă că nu poate fi de față la interpelarea d-voastră, dar în momentul acesta are un proiect la Senat.

D. N. Iorga: Veți vedea d-voastră că prezența d-sale nu este absolut necesară. Veți afla ce cer eu și veți vedea că răspunsul d-lui ministru de Justiție, după dovezile pe care le voi aduce, poate fi tot așa de inutil ca și însuși răspunsul d-voastră, d-le ministru, în ceea ce privește datoria statului pe care d-voastră îl reprezentați. Da, îndrăznesc a spune că faptele înfățișate strict istoric, fără nici un fel de idee preconcepută, de *parti-pris*, nu sufăr vreo dezmințire; nu sufăr de la d-voastră și n-ar suferi de la d. ministru de Justiție, dacă ar fi aici. Am cerut dosarele, zic, c-am cercetat cu de-amănuntul trei dosare mari, am așezat notele așa cum sânt deprins să fac în cercetările mele științifice, ca să le pot clasa după date și ca să caut prin această însușire legătura lor. După ce am recitat notele mele, după ce am studiat legăturile, după ce mi-am dat samă în adevăr de ceea ce se petrece acolo în satul Flămânzi, cu numele predestinat, m-am simțit dator, din alt sentiment decât sentimentul de milă, din altă pornire decât pornirea de a da dreptate țăranilor în lupta lor pentru libertate, m-am simțit dator și din punct de vedere al dreptății, al siguranței statului român, din al înțelepciunii politice necesare să aduc chestia aceasta înaintea Camerei. Deci voi prezenta-o așa cum reiese din dosare, cu cât se poate mai puține interpretări din partea mea, spre a ajunge la acele concluzii care, la urma urmelor, ar fi și inutile din partea mea, fiindcă se vor fi impus cu valoarea unei axiome morale în mintea oricui va fi ascultat expunerea liniștită a faptelor.

D-lor, Flămânzii are o rea reputație în țara românească, de obicei flămânzii nu au reputație bună (*ilaritate*), dar Flămânzii aceștia, din județul Botoșani, au o reputație detestabilă. Se spune că de la Flămânzi au pornit răscoalele din 1907, acele răscoale pe care le pomenește în numărul cel mai recent, fără ca d-voastră, d-le ministru, să credeți de nevoie a interveni, o mizerabilă foaie bucureșteană, care înfățișează cifra 1907 în litere de sânge pe fruntea Regelui. Eu nu pot opri lucruri de acestea, d-voastră le puteți opri, și cred că un sentiment de largă toleranță nu trebuie să vă împiedece de a face astfel de intervenții, căci pe lângă oamenii care ascultă de rațiune, sânt alții care ascultă de porniri; și să se vadă regele României, la vârsta sa și după opera pe care a îndeplinit-o, înfățișat la chioșcurile capitalei sale pe o foaie de revistă purtând în slove de sânge amintirea unui mare păcat în care nu intră păcatul dinastiei, ci păcatele altora pe care dinastia a fost silită a-i tolera în opera lor răufăcătoare, a se face lucrul acesta este o greșală și anumite concesiuni ajută agitații care duc cu vremea la lucruri de care Dumnezeu să ne ferească. Libertatea nu e anarhie!

Prin urmare, în 1907 s-a zis că din Flămânzi au pornit răscoalele: am crezut și eu lucrul acesta, am crezut că acolo ar fi oameni de o răutate extraordinară, niște barbari nedomoliți, care nu se gândesc decât la case arse și oameni scăldați în sânge. Din această părere a mea cu privire la Flămânzi am scos un memoriu pe care-l am aici, și de care mă voi servi la documentarea afirmațiilor mele, și în el se cuprind următoarele rânduri, privitoare la împrejurările în care răscoalele țărănești s-au înfățișat la Flămânzi. Dacă veți binevoi a asculta acele rânduri, veți înțelege încă de la început cam de ce este vorba.

D. V. Ionescu: De la Flămânzi au început răscoalele¹?

D. N. Iorga: Da.

D. V. Ionescu: Credeam că din Piața Teatrului².

D. N. Iorga: Greșiți cu un an. În Piața Teatrului s-a deșteptat conștiința națională, revoltată contra străinismului păturii conducătoare, ca și împotriva politicianismului.

D. Victor Ionescu: Începutul răscoalelor este din Piața Teatrului.

D. N. Iorga: Aș prefera răspunsul d-lui Take Ionescu, căci va fi, fără îndoială, într-un ton la care sânt obișnuit a răspunde.

D. Victor Ionescu: În orice ton voiți, sânt dispus.

D. N. Iorga: Da, dar eu nu sânt dispus să discut cu d-voastră.

D-lor, am ajuns la pasagiul pe care negăsindu-l, aceasta a permis d-lui Victor Ionescu să pună în relief calitățile sale oratorice și iubirea sa de ordine. Se amintește, d-lor, în acest memoriu că în 1906 Bermann Juster reușește a obține un contract de arendă de la proprietarul moșiei Flămânzi, principele Sturdza, prin care acesta îi arendează domeniul său pe un period de șapte ani cu preț de lei o sută optzeci de mii anual. Cum pe moșie se găsea arendaș d. Mochi Fischer, acesta, simțind că i s-a luat moșia de d. Bermann Juster, pleacă la Dieppe și ridică prețul arendei la două sute patruzeci de mii de lei, un plus de șaiszeci de mii de lei anual, pe care înțelegeți ce greu l-au plătit aceea asupra cărora apăsa, și astfel principele Sturdza îi arendează acestuia aceeași moșie pe același period, însă cu prețul specificat mai sus. Vine anul 1907, când contractul lui Bermann Juster trebuia să intre în vigoare; atunci pe de o parte se naște celebrul proces între Mochi Fischer și Bermann Juster, iar pe de altă parte se iau măsurile preliminare de fapt pentru a lua posesiunea moșiei.

Și începe astfel: Juster angajează personal de serviciu, pe d. I. Dimitriu ș.a.m.d., care se instalează în satul Flămânzi. Aceștia cutreieră satele de pe moșie și fac promisiuni locuitorilor că dacă vor întrebuința mijloace violente pentru a izgoni pe Fischer de pe moșie, li se va da pământ cu preț de treizeci și cinci lei falcea anual. Mai frumos, mai pașnic, mai folositor intereselor țărănești și siguranței statului român nu se poate.

Pe de altă parte, d. Mochi Fischer, prin administratorul său Gh. Constantinescu, îl cunosc, e șeful unuia dintre cele trei partide din orașul Hârlău; veți vedea că el intervine în această calitate în ilustrul oraș Hârlău.

D. G. Mârzescu: Al cărui partid?

D. N. Iorga: Așteptați și d-voastră până la sfârșit. Așteaptă țaranii de atâta vreme, așteptați și d-voastră o jumătate de ceas. Așa, Mochi Fischer, prin administratorul său Constantinescu și celălalt personal inferior, face aceeași promisiune locuitorilor: Să li dea falcea cu douăzeci și cinci lei.

Procesul se tranșează în cele din urmă: Juster ia o despăgubire de un milion cinci sute de mii de lei și Fischer rămâne arendaș.

Mochi Fischer, văzându-se arendaș exclusiv pentru un nou period, și e și acum arendaș, face, prin d. Constantinescu, declarația următoare: „Cine are marfă de cumpărat să vină la dugheana mea“.

Oamenii, având nevoie de pământ, purtați timp de mai multe săptămâni, sânt lăsați să aștepte afară, de acel care-i invitase așa: „Cine are marfă de cumpărat, să poftescă la mine“. La alte nații acest fel de a face invitații ar fi trezit nemulțămiri, românul însă e deprins cu acest fel de administratori, cu acest fel de arendași; prin urmare, cei din Flămânzi au așteptat, și nu numai atât, ei au răspuns că au venit să li se dea pământ cu prețul de care fusese vorba, ba chiar cu treizeci și cinci de lei. Și atunci d. Gheorghe Constantinescu, toate acestea ca să știți ce fel de răscoale au fost la 1907, d. Gh. Constantinescu răspunde așa: „Măi băieți, acum nu mai curge făina la moară ca înainte: astăzi cel ce vrea pământ să plătească lei optzeci falcea și încă de fiecare falce 20 de prăjini, arătura patruzeci de prăjini, secerea douăzeci de prăjini, prășila, cărat, desfăcut, etc“.

Unul dintre locuitori pare că ar fi îndrăznit să protesteze față de aceste cereri, pe care oricine este proprietar cred că le va recunoaște că sânt cu totul extraordinare, și atunci a primit de la Gh. Constantinescu acea palmă care, cu îmbrâncirile ulterioare de săteni, este singurul episod revoluționar la Flămânzi în 1907.

În afară de această palmă la 1907, d-le ministru de Interne, în Flămânzi nu a mai fost nimic.

Astfel fiind lucrurile, omul s-a dus cu palma lui căpătată acasă, aceasta după datina veche, care a fost recunoscută, este adevărat nu aici, dar aiurea, și de un domn ministru: că „bătaia mâncată nu se mai întoarce înapoi“ (*ilaritate*). Cu atât mai mult o singură palmă pe un obraz de mojić, dată fiind de mâna subțire a unui administrator de arendaș evreu!

Prin urmare, s-a dus omul cu palma acasă și liniște a continuat să fie în Flămânzi până în toamna anului 1912. Atunci s-a auzit, din mai multe părți, că la Flămânzi s-ar pregăti cine știe ce răscoale.

Am cercetat, d-lor, dosarele și iată ce am găsit în ele. Am cules dintr-însele întinderea moșiei, numărul țăranilor care se găsesc acolo și ce plătește un țăran, ca să poată căpăta mămăliga. mai mult sau mai puțin mucedă. mămăliga aceea din care să hrănească pelagra. atât de necesară existenței lui (*ilaritate*). Am văzut o moșie de 13-15.000 ha., un adevărat mic principat în Europa cealaltă. Noi, știți că sântem în Europa, dar formăm o Europă oarecum specială în toate privințele, fiindcă în cealaltă Europă bine s-ar mai simți omul care ar avea la dispoziția lui 13-15.000 ha., dar în Europa cealaltă s-ar mai întâmpla un lucru. anume că acela ce ar avea 13-15.000 ha. cu două mii o sută de locuitori în micul său principat, i-ar îngriji. Zic principat, și noul rector de la universitatea din Iași, d. Stere, într-un studiu foarte interesant, a numit aceste regiuni *Fischerland*, din cauza apropierii teritoriilor deținute de către persoana de care ne ocupăm acum. În Europa cealaltă, cine ar ținea un asemenea mic principat, ar ști că are și sarcini, nu numai de trupuri, dar și de suflete; și cine ar stăpâni pe cei două mii o sută de țărani care atârnă de Mochi Fischer, ar face în așa fel încât nici sănătatea trupezască, nici dezvoltarea sufletească a lor să nu sufere. Cine ar fi stat în Europa occidentală, pe un domeniu ca acesta, ar fi întemeiat școli, ar fi clădit spitale, ar fi dat resursele trebuincioase binelui public, resurse rezultate din câștigul enorm pe care-l culege de la acești două mii o sută de săraci. (*Aplauze.*)

Ei bine, d-lor, de o mulțime de vreme, înaintea răscoalelor și după răscoale, înaintea interpelării mele și după interpelarea mea, înaintea procesului început acum câțiva ani și după el, și are să găsească avocați, cunoscători ai legilor noastre ca și ai intereselor naționale, care să-i câștige procesul, desigur, de atâția ani de zile deci acolo nu se face altceva decât dărâmarea curților boierești, decât secătuirea pământului, decât distrugerea gospodăriei, decât mizeria și stricăciunea țăranilor.

În toamna anului 1912, plătindu-se atunci pentru moșie două sute douăzeci de mii de lei arendă, se primește o telegramă de la un agitator, nu e așa? De la un instigator, de la un om care dorea revoltă? Nu! De la un om al principelui Sturdza, nepot de fiu de Domn, care rezidă în Franța, pentru motive care nu mă privesc, care vine în țară din când în când și care, ca și cea mai mare parte dintre proprietarii din Moldova de sus, își dă în arendă moșiile la străini, ceea ce este foarte simplu, foarte moral și tot atâta de național și demn de toată aprobarea, firește!

Prin urmare, de acolo, de la proprietar, de la procuratorul lui, vine o telegramă de întrebă pe țărani dacă nu vor să se constituie în obște, pentru a lua moșia în arendă.

Țăranul nostru, pe lângă alte bunuri, are și pe acela că atâta este de bătut de vechiul jug al robiei, încât, oricât îi ceri, el dă. Nu pentru aceleași motive pentru care alte nații dau cât le ceri; pentru că nu au de gând să plătească, deși țărani au intenția să plătească și sânt cei mai buni platnici, cum am auzit aceasta din gura a o mulțime de proprietari din Moldova de sus și chiar din gura d-lui Alexandru Callimachi. Țăranul primește și o împătrită arendă, ca aici. numai să se ducă aceste vremuri care sânt grozave pentru el și constituie o primejdie pentru țara lui.

Și atunci deci țărani primesc înștiințarea că dacă dau opt sute de mii de lei arendă, adecă de patru ori mai mult, li se dă moșia. Dar, se va zice, poate că procuratorul nu era autorizat... Ba era autorizat. Din toate aceste dosare rezultă că era autorizat de d. Alexandru Sturdza. Delegatul băncilor populare a fost chiar la d-sa acasă, ca omul care avea dreptul să reprezinte băncile populare; a stat de vorbă cu d-sa două ore și i s-a zis: Da, avem autorizație pentru aceasta.

Dar d-voastră, d-le ministru, veți găsi în dosar și o declarație a proprietarului, care zice că nu a autorizat pe nimeni. Să notăm că oferta a fost din octombrie și declarația făcută după cererea administrației e din ianuar. Ciudat proprietar care, rezidând la Dieppe, nu știe că oamenii au fost adunați ca să constituie o obște, ci el numai în ianuar află de aceasta și afirmă că nu voia să arendeze moșia la săteni. Dar aceasta nu l-a fost împiedecat de a da procură în toată forma d-lui Matei Cantacuzino, care în calitatea sa de avocat era să-l reprezinte în această afacere de arendare la obștii.

D. Take Ionescu, ministru de Interne: Există procură?

D. N. Iorga: Rezultă din dosar. Nu știu anume pagina, dar este declarația că s-a dat procură d-lui Matei Cantacuzino. Mai departe aș vrea să știu dacă d-voastră priviți Casa centrală a băncilor populare ca o instituție publică. (*D. ministru de Interne face semn că da.*) Atunci procurorii și judecătorii de instrucție n-au dreptul să spuie delegatului băncilor populare că merită să fie băgat la pușcărie, nu au dreptul să-l insulte, declarând că toată această instituție a băncilor populare nu este decât o hoție pe spinarea poporului. Căci atunci când statul român a ajuns să se trateze el pe sine, între organele sale, în modul acesta, cum voiți să mai rămână în sufletul țăranului respectul pentru ideea de stat ca și pentru diferitele organe ce-l alcătuiesc?

În afară de aceasta, vine cineva de acolo, d. căpitan Sturdza, și d. Grigore Călinescu, directorul Băncii de Scont, vin aici, la Casa Centrală a băncilor populare și cer să se delege un controlor agronom pentru a întemeia cele patru obști prevăzute. Unde vedeți d-voastră țărănimea până aici, agitația țăranilor, nemulțămirea țăranilor, atacurile împotriva proprietății, pregătirea revoluției: unde vedeți toate acestea?

Bieții oameni atâta crimă au făcut, că au primit o telegramă și în sufletul lor s-au bucurat de primirea acestei telegrame. Natural că s-au bucurat... Contractul cu Mochi Fischer era până la 1917. Văzând însă că proprietarul are intenția să treacă moșia, s-au gândit că desigur e o înțelegere cu arendașul ca să-l despăgubească printr-o anumită sumă, căci de unde să știe lucrurile celelalte! Și acum se vine și se încheie învoiala cu dânșii.

Să notăm data. În octombrie telegrama prin care țăranii sânt invitați să se constituiască în obște, pentru a lua moșia în arendă, și în același timp vizita la București, la Casa Centrală a băncilor populare, a procuratorului proprietarului și a directorului Băncii de Scont, pentru a cere un agronom, care să constituiască obștea.

Agronomul a venit, agronomul care era vorba să fie băgat la pușcărie pentru cine știe ce atitudine antipolitică a acestui om cu desăvârșire blând. Am plăcerea să cunosc pe acest agronom, și d. Barbu Catargiu îl cunoaște și mai bine, e Constantin Filipescu. Nu se poate închipui un om mai legal, mai blând și mai respectuos, nu numai de lege, dar și de formele care sânt în legătură cu legea. Acesta vine acolo, cheamă pe țăranii de la Flămânzi, pentru ca acești țărani să se constituie în obște. A fost ceva clandestin, a fost ceva ascuns de ochii autorității? S-au ascuns undeva noaptea în biserică?

D. C. Miclescu: Dați-mi voie o întrerupere.

D. N. Iorga: Mă rog matale.

D. C. Miclescu: Contractul între Mochi Fischer și căpitanul Sturdza era anulat?

D. N. Iorga: Aceasta privește pe d. Sturdza, nu pe țăranii; ei nu aveau de unde să știe aceasta. Aceasta nu privește pe țăranii. Eu nu sânt amestecat în afacerile d-lui Sturdza.

D. C. Miclescu: Nu era un contract între Mochi Fischer și d. Sturdza?

D. N. Iorga: Nu-i întrebați pe dumnealor, întrebați-mă pe mine.

D. C. Miclescu: V-am întrebat pe d-voastră. (*Zgomot, întreruperi.*)

D. N. Iorga: Lăsați-mă să răspund: nu pot să răspund la trei bărbați de stat deodată. Ce doriți să întrebați, d-le Miclescu?

D. C. Miclescu: V-am întrebat, și are mare importanță întrebarea dacă este ori nu este contract între d. Fischer și d. Sturdza?

D. N. Iorga: La aceasta vă răspund, d-le Miclescu: Era proces între Fischer și proprietar. Prin urmare, proprietarul când vine și oferă țăranilor moșia, ei au dreptul să creadă că între proprietar și acela cu care este în proces a intervenit ceva care dă puțința de a se oferi moșia sătenilor.

D. C. Miclescu: Cineva are totdeauna dreptul să creadă orice.

D. N. Iorga: Dar uneori nu poți crede decât un singur lucru, cum este în cazul acesta. Prin urmare, încheind această paranteză, spre mulțămirea d-lui Miclescu, și trecând înainte, se constituie obștea, ziua în amiaza mare; prezidează la constituirea obștii judecătorul de la Hârlău.

D. C. Miclescu: Telegrama era semnată de proprietar?

D. N. Iorga: Era semnată de reprezentantul său în țară.

D. C. Miclescu: Dar acesta avea procură?

D. N. Iorga: Vedeți, d-le Constantin Miclescu, de data asta noi aici nu putem discuta lucrurile în Cameră așa cum se discută înaintea instanțelor judecătorești. Înaintea instanțelor judecătorești este un fel de a discuta și în Cameră altul. Eu nu sânt avocat de profesie și nu voi putea spune care este valoarea legală a tuturor lucrurilor care s-au săvârșit, pot însă să spun care este valoarea morală (*aplauze*) a lucrurilor care s-au săvârșit. Prin urmare, prezidează...

D. C. Xenii: Dar legalitatea nu are importanță?

D. N. Iorga: D-le Xenii, dacă, în loc să răspundă d. Take Ionescu, mă întrebi d-ta, vezi că lucrurile sânt cu totul de-a-ndoaselea; dacă mă întrebi mult, am să vorbesc mult. Și cum d-voastră, ca și mine, desigur, aveți și altceva de făcut, este mai bine să isprăvim scurt.

D. C. Xenii: Dar de ce să vă supărați?

D. N. Iorga: Nu mă supăr de loc.

D. C. Xenii: Eu am întrebat dacă legalitatea nu are importanță.

D. N. Iorga: Are, dar vedeți eu nu răspund la chestia de legalitate.

D. C. Xenii: Atunci de ce nu ați răspuns de la început că are?

D. N. Iorga: Apoi dacă d-ta întrebai cu încă vreo câțiva, n-am auzit bine. Legalitatea are importanță. Dar eu nu sânt în măsură să o pot constata în fiecare din cazurile ce le-am avut înainte. Se poate întâmpla ca Mochi Fischer să câștige la judecată, fără ca, pentru aceasta, Mochi Fischer să fi avut dreptate.

Se poate să fi avut altceva decât dreptate, altceva, care este de multe ori mai folositor decât dreptatea însăși; se poate să fi avut curajul de a intenta în anumite împrejurări o anumită acțiune.

Prin urmare, d-lor, se constituie obștea, și vă rog să mă urmați, fiindcă altfel n-o să puteți prinde chestiunea, și cred că sânteți cu toții, ca și mine, interesați să vedeți unde este dreptatea și să mă puteți urmări și controla în cazul când, din anumite porniri politice, căci personale nu pot să fie, aș pleca pe alt drum decât drumul drept de la început. Se constituie obștea în formele legale, adunarea fiind prezidată de judecătorul de pace de la Hârlău. Și era de față nu numai judecătorul, dar și d. Filipescu: fiind un tânăr sfios, a crezut că e bine să aibă în apropierea lui un jandarm, gândindu-se că, cine știe cum, se pot petrece lucruri ilegale. Și au fost: Jandarm, judecător, delegat al băncilor populare; oferta din partea proprietății. Oamenii au constituit obștea lor acolo, iar de la celelalte trei sate nu s-au constituit obști.

Când se petrec lucrurile acestea? Telegrama e din 29 octombrie, constituirea obștii se face la 26 noiembrie. Am raportul d-lui C. Filipescu, în care spune cum s-au petrecut lucrurile. O să adaug ceva care nu e fără interes. D-sa zice: „În acest timp declar că mi s-au plâns în corpore locuitorii că au de luat plată pe muncă de la d. Fischer pe mai mult timp din urmă“.

El însă n-a socotit că trebuie să intervină măcar cu sfatul, ci s-a mulțămît să raporteze către Casa Centrală a băncilor populare și această plângere a sătenilor.

Mai departe, afirmă că nimeni nu a văzut nici un semn de agitație, nici posibilitate de agitație, până s-a isprăvit cu această constituire a obștii. Va să zică, încă odată obștea e constituită și trecem din noiembrie în luna următoare, decembrie.

În luna decembrie iată că-și fac apariția în satul Flămânzi un număr de nobili cavaleri veniți la vânatoare. Anume cine erau ispitiți a face vânatoarea în pădurea Flămânzilor și când? Când Flămânzii, pentru a se hrăni după munca și dreptul lor, s-au constituit într-o obște și credeau că proprietarul, care îi anunțase, are dreptul să li treacă lor moșia cu de patru ori arenda anterioară. Vine acolo și d. prefect Isăcescu... (*către d. ministru de Interne.*) În adevăr acestea nu le știți, oriunde le-ați căuta, fiindcă procesul verbal al vânătorii lipsește (*ilaritate*). Dar o spun aceea care au văzut și care au numărat șase zile lungă vânatoare; eu n-am fost niciodată la vânatori de acestea jidovești, dar îmi închipui că nu vor fi ținând totdeauna o săptămână întreagă.

Vine deci d. prefect Isăcescu, persoană cunoscută d-voastră și tuturora, un bărbat politic de acolo din localitate, care e șeful, ca să satisfac odată și curiozitatea d-lui Mârzescu, care e șeful d-lui Constantinescu, care la Hârlău are și d-sa calitatea de șef, pe când d. Isăcescu o are la Botoșani.

D. Take Ionescu, ministru de Interne: Șef la Hârlău este d. Ghica Deleni, iar la Botoșani, d. Sillion.

D. N. Iorga: Va să zică un eveniment politic. Șeful din capitala județului se duce și vizitează pe șeful uneia din plăși. Se întâmplă bine că măcar în organizațiile din provincie este totdeauna câte un singur șef, pe când aici se întâmplă că de multe ori se văd lucruri mai ciudate. Se întâmplă de se vede un șef de partid care nu este șef de guvern și se vede în același timp un fost șef de partid, care nu este nici măcar membru activ al Camerei unde aduc azi aceste lucruri. Șefia este mai bună în provincie între domnii Constantinescu și Isăcescu, decât aici, între d. Carp și d-voastră. Prin urmare, se duce acolo d. Isăcescu, la d. Constantinescu, șeful de la Botoșani la șeful din Hârlău și se duc în același timp și reprezentanții justiției.

D-lor, îmi explic de ce reprezentanții justiției ar avea dreptul să cerceteze din când în când casa ospitalieră a d-lui Marcu Fischer. În Camera aceasta sânt persoane mai în vârstă decât mine și care își amintesc omorul unui țăran din județul Râmnicul Sărat, după îndemnul unui arendaș străin, care în urmă a petrecut câțeva vreme la închisoare; acesta îmi pare că era însuși d. Marcu Fischer. Am văzut tipărit într-o foaie din Bucovina, „Wahrheit“, care nu este ca „Adevărul“ din București, o lungă biografie a lui Marcu Fischer, tipărită pe timpul când domnia sa, în munificența d-sale, dăduse câteva mii de coroane pentru un internat la Cernăuți și de aceea i s-a dat o mare recompensă. Și atunci în Austria, unde orice calomnie se pedepsește cu cea mai mare asprime, s-a tipărit o broșură relativă la această viață bogată, la aceste fapte mari ale lui Marcu Fischer, care însă nu l-a dat în judecată pe autorul broșurii, lucru ce nu-l împiedecă însă de a fi în legătură cu persoane mari, atât din Bucovina, cât și de la noi. De aceea, când am văzut această vânătoare, mi-am zis că s-o fi descoperit ceva împotriva d-lui Mochi Fischer și de aceea justiția, reprezentată prin judecătorul Rangli și procurorul Costea, vine împreună cu căpitanul de jandarmi Schipor și cu însuși prefectul, la care intervine și dorința de a se vizita de la mărime la mărime, vine la Flămânzi și se face vânătoarea de șase zile. Nu poate vâna cineva într-una șase zile, cred eu, care n-am sacrificat nici o zi din viață acestor plăceri ale Dianeii. Și în aceste șase zile au găsit prilej să cheme la curte și pe învățătorul C. Maxim, care învățător nu vânașe și nici conducător de vânătoare nu era. L-a chemat comandantul de jandarmi, l-a sfătuit în mod prietenesc să ceară de bună voie mutarea de la Flămânzi, zicându-i-se că nu i se va întâmpla nimic. Și cine spune aceasta? Noi sântem deprinși, d-lor deputați, și d-voastră, d-le ministru, cu tot felul de mizerii omenești, într-o țară unde dreptatea este puțină, mizeria se întâlnește la fiecare colț de stradă, mizeria de pâne ca și mizeria de dreptate. Dacă ați fi văzut d-voastră figura femeii îmbrăcată în negru, ca după moarte, cu lăcrămile în ochi, care mi-a înfățișat acel memoriu, cred că și cel mai tare dintre d-voastră încă ar fi fost mișcat. Era femeia învățătorului ridicat și aruncat în pușcărie, care stă acolo de două luni. Am aici memoriul ei.

În viața mea de istoric am cetit multe lucruri adevărate și neadevărate și inima mi s-a deprins să nu răsune la orice plângere, cu toate acestea, ori sânt istoric prea slab...

O voce: Da!

D. N. Iorga: Faceți dar mai bine. Ori, în cazul celălalt, durerea era prea autentică, prea adevărată, ca să nu fiu mișcat. Și zice femeia că și altă dată l-a sfătuit în mod prietenesc să ceară mutarea de la Flămânzi, „că nu i se va întâmpla nimic“. Înțelegeți că, altfel, dacă nu cerea mutarea de bună voie, i se putea doar întâmpla ceva. Dar pentru ce? Pentru că proprietarul se judeca cu Mochi Fischer, pentru că voia să treacă moșia la țărani, pentru că obștea voia

să ia moșia. Pentru aceasta l-a sfătuit, în mijlocul nopții, impunându-i mijlocul ghilotinei „par persuasion“.

A intervenit și prin preotul Drăgan, tot în acest scop, tot în cursul anchetei și iarăși Maxim a refuzat.

Trec câteva zile. Acum sântem în decembrie, căci avem câte un act pentru fiecare lună; trecem în ianuar. În ianuar încep, d-le ministru, anchetele. Mai întâi avem un interesant raport al d-lui Costea, procuror de Botoșani. D. Costea fusese și el la vânătoare, dar uitase. Se cunosc cazuri de acelea când, fiind cineva în altă stare de spirit, după ce trece la starea de spirit obișnuită, uită tot ceea ce s-a petrecut în urmă. Desigur că tot așa ceva s-a petrecut și cu reprezentantul justiției din Botoșani. Fiindcă dumnealui fusese la vânătoare și acum nu mai știa nimic din ce s-a întâmplat la Flămânzi, ba parcă nici nu ar fi fost în stare să arate cu degetul pe hartă unde este această localitate. În cuvinte de o nevinovăție înduioșătoare, dumnealui spune că a primit informații telefonice, că îi e frică de adunarea țărănească și îl cheamă la parchet pe învățător. Învățătorul îi răspunde: „Când voi fi chemat în formele prevăzute de lege, voi veni, dar până atunci nu vin!“. ceea ce dovedește că învățătorul era un om foarte obraznic. Dar eu zic că dreptatea și înaintarea țării românești vor veni cândva de la acești obraznici, care cutează să refuze a se supune poruncilor nemotivate și nelegale venite de sus și să ceară a li se vorbi în numele legii! (*Aplauze.*)

Dar, în același timp, d-le ministru de Interne, a apărut în localitate și un alt reprezentant al statului român, a apărut d. comisar de siguranță Corfescu, și atunci între d. Costea, procuror, și Corfescu, agent de siguranță, s-a iscat o nobilă rivalitate. Se vede din raportul d-lui Costea cât e de nemulțămît că opera folositoare întreprinsă de dumnealui, în folosul statului român, o strică amestecul acestui nou venit.

În privința lui Corfescu toți spun că ar fi adus știri „exagerate“. A exagerat starea de lucruri din localitate, a întrebat pe câțiva care aveau interesul să exagereze și să denatureze cele pe trecute. Toate aceste lucruri le spune d. C. Filipescu, care a fost în anchetă după aceasta.

Dar d. Costea nu se mulțamește numai cu atât, d-le ministru de Interne. La rigoare v-ați putea dispensa să ascultați acest episod...

D. Take Ionescu, ministru de Interne: Vă ascult.

D. N. Iorga: Care este mult mai interesant pentru colegul d-voastră decât pentru d-voastră, dar Camera nu se poate dispensa, pentru că este interesant. Iată ce zice d. Costea: „Tot ce se poate spune în mod cert e că parte din învățătorii și preoții de la sate au avut un rol însemnat în pregătirea și izbucnirea revoluției. Se pare că lecția sângeroasă de la 1907 s-a uitat, judecând după cele ce voi avea onoarea să vă raportez“.

La 1907 au fost răscoale, dar nu din cauza manifestației din Piața Teatrului.

Și când, în 1907, s-au făcut cercetări de guvernul liberal, când procurorul care era atunci la Giurgiu a pus la închisoare pe d. Vasile Kogălniceanu, după convingerea mea fără nici un drept și de aceea i s-a și dat drumul fără nici o urmărire, judecătorul de instrucție a spus-o public, acela care fusese la Giurgiu avea un ordin în care se spunea că, dacă s-ar fi găsit măcar două rânduri de ale mele la un țăran, să fiu arestat. S-a căutat și nu s-a găsit.

Prin urmare, nu din Piața Teatrului au plecat lucrurile acelea de la 1907.

Nu numai atât. În 1907 n-a plecat răscoala nici de la preoți și învățători, după cum zic unii. Răposatul întru fericire Haret a avut curajul, când toată lumea, cu o lipsă de dreptate pe care fiecare o regretă măcar azi, a doua zi după moartea lui, îl arată cu degetul ca alcătuitor al răscoalelor, pe el, în inima căruia nu era decât iubire pentru clasa asuprită a acestei țări, în care el vedea viitorul statului românesc, a avut curajul să scormonească printre rămășițele fumegânde ale răscoalelor, printre zdrențele ei sângeroase și a venit cu raportul către Rege, din care nu se vede că învățătorii sau preoții au instigat, dar că învățătorii și preoții bătrâni au fost împușcați fără milă, ca niște câni, de pe urma resentimentelor personale și capriciilor unor oameni fără inimă.

Și am adus acte din care se vedea că a scăpat cutare (*zgomot.*) Ascultați, vă rog. Că a scăpat cutare (*zgomot, întreruperi*).

O voce: Vă rugăm liniște, ca să putem auzi.

D. N. Iorga: A scăpat cutare cu viață, știți de ce? Pentru că boierii care judecau întârziaseră prea mult la masă și l-au fost uițat.

D. G. Ghibănescu: Unde?

D. N. Iorga: Ia *Dezbaterile*. D-ta trebuie să le cetești pentru că ești om politic. Ia *Dezbaterile* pe anul 1907.

D. G. Ghibănescu: Atunci ai instigat d-ta, propagând în toată țara iubirea pentru Vodă Cuza.

D. N. Iorga: Acum să-mi dați voie să vă spun un lucru, d-le Ghibănescu. D-ta ai avea dreptul să mă judeci într-un singur caz, când d-ta nu ai fi fost judecat și condamnat, și tot în legătură cu țăranii, și pentru lucruri pe care eu nu le-am făcut niciodată. Judecat și condamnat!

D. G. Ghibănescu: Ce are a face?

D. N. Iorga: Ba are a face. Nu învățătorii, nu preoții au stârnit deci răscoalele din 1907 și atunci când, din motive de ordine de stat, s-a acordat amnistia, aplicându-se nu numai oamenilor incuți, care într-un moment de furie au săvârșit acte ilegale, dar și oamenilor culți cu situații în stat, care și-au pătat mâinile cu sânge, nu-i este permis d-lui Costea să răsară azi cu aceste sângeroase cuvinte împotriva învățătorilor și preoților, căroră când România va fi liberă în interior și răzimată pe toate puterile sale, națiunea li va ridica

un monument de recunoștință pentru munca și silințele lor, pentru prigonirile la care această muncă i-a expus.

Prin urmare, să luăm pe d. Costea mai departe, căci este un om interesant, o să înainteze. Are dovada. Pentru astfel de lucruri trebuie o dovadă, nu este așa? Și iar o dovadă. D. Costea a găsit un manifest incendiar, pe care l-am cetit și eu și în care se întâlnesc câteva fraze atât de inofensive, încât nu știu zău dacă ar avea cineva curajul să condamne pe cineva sau să-l țină de rău măcar pentru un asemenea exercițiu nedibaciu de retorică. Și notați un lucru, că nu învățătorul care stă acum în temniță, ci un alt învățător, Scurtu, din satul Zlătunoaia, a cerut astfel țăranilor să facă obște dacă vreau să aibă pământ în condiții legale. În felul acesta a fost și manifestul de odinioară al d-lui Stere, la colegiul al III-lea din Iași, în contra căruia a țipat o lume întreagă, dar eu nu am țipat, fiindcă în forma aceluia act nedibaciu se ascundea o revendicație foarte naturală a clasei de jos și d. Stere, candidat la colegiul al III-lea, trebuia să fie un apărător al drepturilor clasei de jos. Prin urmare, din tot raportul d-lui Costea reiese un singur lucru pozitiv: Acest magistrat de cameră, care dorește înaintarea, insultă tot corpul învățătoresc și pe preoți, făcându-i instigatori și cauza nenorocirilor acestei țări. Și până acum acești oameni instigați nu au făcut nimic, deși am ajuns în ianuar; nici un deget nu s-a mișcat, ci numai o vorbă nesocotită s-a aruncat. Satele stau în deplină liniște ca totdeauna. Dar cine subminează pământul sânt alții, domnii de la oraș care, mânați de pasiuni personale, de multe ori inavuabile, întrebuițează tot ce este rău în viața satelor pentru ca de acolo să-și facă sau spor de avere, sau grabă la carieră, sau alte lucruri care nu trebuie dobândite pe această cale, ci numai prin aceeași muncă răbdătoare.

O voce: Dar cine sânt domnii aceea despre care vorbiți? (*Ilaritate*).

D. N. Iorga: O să auziți și de alții, căci îi am pe toți aici; nu e un singur raport. Dați-mi voie. Este permis, vă întreb, ca un om, trimis într-o cercetare, asupra unui fapt care se dovedește că nu există, să batjocorească o categorie de mii de oameni?

Aceeași voce: Care sânt acei oameni? Acuzați pe d-nii din Botoșani, vă rugăm să precizați.

D. N. Iorga: Păcatele mele, o să ajung să nu mai pot vorbi în Cameră despre Botoșani, pentru că este un deputat de Botoșani, să nu pot vorbi despre Dorohoi, fiindcă este în Cameră un deputat de Dorohoi și despre Ialomița, fiindcă este unul de Ialomița. (*Mare ilaritate.*) Dar e inadmisibil punctul d-voastră de vedere.

Mai departe, la 21 ianuar se pornește altă anchetă; ancheta aceasta e făcută în zilele de 21 și 22. În fruntea acestei anchete stă domnul inspector administrativ Victor Bilciurescu. Pe acesta îl cunosc de când și-a fost început

cariera literară. Pe vremea aceea d. Victor Bilciurescu făcea poezii sentimentale:

„În fânul de curând cosit,

Gândind la tine – am adormit“. (*Ilaritate.*)

E în tot cazul un debut care nu făcea să se prevadă că autorul acestor versuri avea să ajungă cândva inspector administrativ. Putea să ajungă și inspector agricol. Mitropolit nu! Dar mai știi? Ce nu poate ajunge cineva când începe cu „fânul de curând cosit?“ (*Ilaritate.*)

Prin urmare, recomandăția de atunci ne îndreptăța să credem că viitorul inspector va fi un om iubitor ai acelor care cosesc fânul, care-l așează în claie și așa mai departe. pentru ce se mai poate întâmpla cu fânul în lumea aceasta.

Prin urmare, d. Victor Bilciurescu face și el un raport.

O voce: În poezie?

D. N. Iorga: Veți vedea ce speță de poezie este înăuntru, întâi dumnealui constată că: „nu e vorba de nici un fel de agitație, dar nici o intenție de nemulțămire, chiar pentru la primăvară“. De aici ce rezultă? Rezultă că, „pentru a preveni orice eventualități“, trebuie a se lua măsuri. Și anume de ce natură? Obștea să fie lichidată, obștea care nu era măcar întemeiată cum se cade! Nu numai atât, dar cine sânt instigatorii? Învățătorul Maxim, preotul Săvescu, doctorul din localitate și administratorul de plasă, d. Avei Crudu, care este unul dintre cei mai buni administratori de plasă pe care i-au avut și liberalii și d-voastră, conservatorii, plus conservatorii-democrați și liberalii, când se vor întoarce și vor governa această țară. E un tânăr curat, harnic și cinstit. Acești patru trebuiau loviți și anume pentru ce? Iată pentru ce. Preotul, pentru că are „aroganță aparentă“ (*ilaritate*) și „se amestecă între relațiile dintre locuitori și arendași“.

Am observat adeseori că poeții când scriu în proză n-o nemeresc: de aceea nu voi cere măsuri în contra celui care a fost creatorul „Revistei Nouă“ și deci îi datoresc recunoștința ca scriitor, însă ar fi de dorit să facă în versuri rapoartele, căci atunci nu ar avea nici o consecință. (*Ilaritate.*) Dar iată, pentru dumnealui mai am o notiță. Dumnealui se ocupă și de medicul de plasă. Medicul e d. Șipoteanu, este însărcinat acum cu o misiune în Dobrogea, îmi închipui că nu în legătură cu interesele noastre în partea aceea, care interese sânt reprezentate de alții cum sânt, și pentru că d. Șipoteanu, care este mai ușor de convins decât învățătorul, a ascultat de injoncțiuni și a cerut să fie permutat, pentru ca a doua zi să protesteze împotriva declarației stoarse cu o zi înainte. Declarația aceasta a făcut-o să apară d. dr. Sion, arătând și numărul petiției d-lui Șipoteanu. Va să zică d. Șipoteanu, care a consimțit să facă aceea ce învățătorul n-a vrut să facă, a fost trimes într-o localitate din

Dobrogea; și iată de ce d. Bilciurescu spune: Este „tot așa de suspect ca și Maxim“, vom vedea de ce era suspect Maxim. Dar de ce este suspect medicul? D. Bilciurescu zice: „Mi-a declarat că este partizan al d-lui dr. Lupu“. Dr. Lupu este un excelent medic, un foarte bun conferențiar popular. În 1907 a împăcat un județ întreg fără să verse o picătură de sânge. (*Aplauze.*) Și de atunci, ca mulțămită, a căzut de două ori la colegiul al III-lea.

D. V. Cancicov: El era care-i răsculase, el i-a împăcat. (*Tumult pe băncile minorității.*)

D. N. Iorga: Lăsați că-i răspund eu. D-le Cancicov, d-ta, cu autoritatea d-tale în partid, să lași la viitoarele alegeri să se aleagă dr. Lupu și dacă, atunci când îi vei zice d-ta ceea ce îmi zici acum cu privire la dânsul, nu va ști să-ți răspundă, să te plângi la mine.

Iată legăturile nepermise cu d. dr. Lupu. O să găsiți în declarațiile ce i se atribuie medicului și altceva care o să vă mulțamească și mai mult. „El nu e acolo ca să facă numai terapie.“ Auziți d-voastră ticăloșie din partea doctorului acestuia, care e prietenul lui Lupu? (*ilaritate.*) Vrea să facă, nu numai terapie, dar să dea și educația economică și culturală a populației! Mare păcat!

O voce: Face și el poezie.

D. N. Iorga: „Invită sătenii la locuința de la spital și li oferă dulceață“. (*Ilaritate.*)

Prin urmare, d-le ministru de Interne, vă invit ori ziceți că n-a făcut bine d. Bilciurescu cu lucrurile de inteligență și de bun simț care sânt așternute aici, ori atunci să dați ordin ca nici un doctor să nu-și trateze țărani cu dulceață, căci vede Ilanlâcul din Dobrogea, căreia d-voastră în momentul de față îi asigurați hotarele. (*Ilaritate.*)

D. Stelian Popescu: Care e concluzia raportului d-lui Bilciurescu?

D. N. Iorga: Credeți d-voastră că astfel de lucruri pot să aibă vreo concluzie?

D. Stelian Popescu: D-voastră ați luat, din pagini întregi, două trei vorbe.

D. N. Iorga: Nu le-am luat de la mine, le-am luat de la el; eu sânt incapabil de lucrurile acestea. Au marca de fabrică.

D. Stelian Popescu: Aveți aerul să vă amuzați.

D. N. Iorga: Nu te supăra, concluziunea o ai. Nu e vorba de nici un fel de agitație. Aceasta nu împiedecă faptul că doctorul a fost mutat, aceasta nu împiedecă faptul că preotul a fost chemat de autorități și numai când a făcut declarație formală că nu s-a amestecat în obște, numai atunci a fost iertat, că Avei Crudu a fost mutat și el și înlocuit cu altul, care ține pe nepoata administratorului lui Mochi Fischer, care și el e în legătură cu șeful politic de

la Hârlău și acesta cu șeful de la Botoșani. Vedeți cum capătă amploare și supt raportul genealogic toată această afacere. Adăugați pe notarul rudă cu Constantinescu, pe învățătoare care e rudă cu același Constantinescu, adăugați d-voastră cele zece-cincisprezece fălci date primarului și celorlalți frunțași din localitate de arendaș, fără să li se ceară arendă; adăugați cozonacii și dulcețile pe care învățătorimea le trimite la curtea d-lui Mochi Fischer de la Botoșani; adăugați rochiile și hainele care sosesc de la Botoșani pentru învățătoarea din localitate și veți vedea d-voastră ce rost are această genealogie.

Dar să mergem mai departe. După această anchetă vine o altă anchetă, în fruntea căreia se găsește procurorul general de Iași, d. Toneanu, întovărășit de o întregă suită de funcționari din toate ramurile.

D. Take Ionescu: Scrie mai frumos decât poetul.

D. N. Iorga: De aceea l-ați înaintat d-voastră. Prin urmare, d. Toneanu merge în fruntea celorlalți și face anchetă. Veți zice: Ce constată ancheta? Constată ceea ce am spus eu până acum căci, cu foarte puține excepții, tot ce am spus sânt lucruri luate din raportul d-lui Toneanu. Acolo se vede că în Flămânzi nu a fost nici o răscoală, că învățătorul nu a avut nici un rol de instigator, că nu au existat instigatori în localitate. Dar d. Toneanu, credincios obiceiului, care pare că domnește în general în această parte în ce privește obștiile, face constatări de felul acesta. Dacă le aprobați, vă privește pe d-voastră. Eu n-am părerea aceasta, dar nu pot să nu las pe cineva să o aibă: „Cei dintâi care intră în obștii sânt învățătorii și preoții, găsind în ele mijloc de exploatare“.

D. N. Ciolac: Așa este. Eu am dat moșia și tot așa s-a întâmplat.

D. N. Iorga: Alta: „Nu se înființează o cooperativă fără ca învățătorul să nu ia parte, fie ca președinte, fie în calitate de casier, neglijându-și școala“.

Acestea sânt cele trei constatări făcute de cele trei anchete și în care s-a găsit învățătorul nevinovat.

Voci: A furat.

D. N. Iorga: Dați-mi voie, voi veni și acolo; nu sânt orator atât de mare ca acei care mă întrerup. Toate acestea vor veni la rândul lor, în dezvoltarea cuvântării mele. Prin urmare, ajungem la vinovăția învățătorului. De ce este acuzat acest învățător în contra căruia, cu câteva luni înainte, nu se spunea nimic?

Dar, în octombrie, nici un cuvânt de învățătorul Maxim, în noiembrie iar nimic, învățătorul C. Maxim, silit, primește să facă parte din obște, în luna decembrie, când cu vânătoria: învățătorul Maxim este un om foarte cum se cade, care este chemat la curte înaintea vânătorilor, ca să se capete de la dânsul petiția de permutare; învățătorul Maxim începe să devie o persoană

foarte periculoasă numai în ianuarie. De ce natură e învinuirea care se aduce atunci lui Maxim?

Că în 1907 ar fi găzduit pe cineva, „cum se vede din *Monitorul Oficial*“, care însă niciodată nu s-a adus, în tot cursul anchetei: Nici un singur rând din *Monitorul Oficial* din care să se constate că în 1907 învățătorul Maxim ar fi găzduit pe cineva care nu trebuia.

Pe lângă aceasta, din 1907 păcatul ar fi fost șters prin amnistie, cum au fost acelea ale altora, mai mari, care ar fi trebuit să ceară ei, ca o datorie de onoare, ca un titlu de cinste pentru urmași, să fie judecați pentru aceea ce li se aducea împotriva. Prin urmare, nu se poate vorbi de păcatul lui Maxim din 1907.

Mai departe, învățătorul Maxim avea un obicei rău, ca și doctorul Șipoteanu, dar fără legături cu dr. Lupu, deși era din aceeași categorie periculoasă. Prin urmare, înțelegea și el să se îngrijească de dezvoltarea stabilității economice și de înaintarea culturală a oamenilor care se găseau în satul lui.

Peste câteva zile, d-le ministru, îl judecă pe Maxim autoritatea școlară și învățătorul a făcut un memoriu stângaci, în care aducea o sumă de lămuriri, foarte interesante, între care spune că a găsit o școală cu zece-cincisprezece școlari și acum, când intră în temniță, în momentul când trebuia să dea examenul de capacitate, în momentul acesta lasă o școală cu o sută optzeci școlari. A găsit un bordei umed; lasă acum, intrând în temniță, o frumoasă casă de școală. A fost întâi în alt sat și a întemeiat în satul acela, împreună cu administratorul de plasă, el fiind numai cenzor, a întemeiat o brutărie cooperativă, pentru ca să mănânce țăranii pâne bună iar nu mămăligă mucedă. Cine agită așa e un om foarte cumsecade. Venit la Flămânzi, a întemeiat o societate cooperativă. Societatea a pornit cu un capital de șaptezeci și cinci de lei și azi are cincizeci de mii de lei.

Veți zice că a întemeiat-o ca să câștige. Da. Știți ce leafă aveau acei care conduceau cooperativa? De la zece la cincizeci lei pe lună și el nu era președinte, ci preotul; el, casierul, nu era plătit, probabil, nici cu cincizeci de lei. Ce a făcut această cooperativă? Două cuptoare de pâne, o sală de adunare pentru săteni, care este o clădire de toată frumusețea, care este mândria satului și poate că întreg județul nu are o clădire de felul acesta, făcută numai din economiile țăranilor și pentru care s-au cheltuit douăzeci și câteva de mii de lei.

S-a zis: Atunci când banca are un fond de cincizeci de mii, cum clădești d-ta o casă băncii aceleia cu jumătate aproape din fonduri? Maxim răspunde că a chemat pe sătenii din consiliu, care i-au dat încuviințarea lor, cum se

poate constata din procese verbale. Pentru toate aceste clădiri, el are conturile întregi, și pentru casă și pentru cuptoarele de pâine.

Vine inspecția d-lui Constantin Filipescu și a d-lui director Fotin Enescu, care a făcut divergență de păreri cu d. Toneanu.

Aceste inspecții spun numai atât, că învățătorul a neglijat anumite forme de convocare anuală a acționarilor!

Dar, d-lor, aceste lucruri sânt necesare pentru o societate ai cării acționari sânt risipiți în întreaga țară, dar nu într-un sat, unde toți se văd și se cunosc și toți știu ce se pune la cale; căci nu este posibil ca într-un sat, când se adună cu toții la cooperativă, să fie unii care să nu știe pentru ce se adună și nici măcar să se adună.

Uitam o chitanță, în care se pretinde că s-ar fi însemnat trei sute cincizeci de lei și s-ar fi dat două sute cincizeci.

Voci: A! A! A!

D. N. Iorga: Așteaptă! Dar în urmă s-a constatat, relativ la acea chitanță, că s-au dat și s-au înscris trei sute cincizeci de lei!

Acestea sânt, d-lor, acuzațiile ridicate împotriva învățătorului Maxim. Casa Centrală a băncilor populare a fost mișcată de aceste acuzații. Atunci s-a hotărât, pentru ca să nu mai rămână nici o umbră de îndoială, să se trimeată din nou, nu un funcționar, ci trei funcționari, întovărășiți, acești funcționari, de controlorul Ionescu-Paşcani, de Vasile Pilat, noul administrator al plășii și ruda d-lui Gheorghe Constantinescu, ca și alții și alții.

Toți aceștia au venit la Flămânzi. Dar, cu două zile mai înainte, învățătorul fusese ridicat de șeful secției de jandarmi și aruncat în temniță la Botoșani, unde zace și acuma.

O voce: De cine a fost depus?

D. N. Iorga: De judecătorul de instrucție.

D. Pascal Toncescu: Acesta are dreptul!

D. N. Iorga: Dar, d-le deputat, judecătorul de instrucție nu înseamnă Dumnezeu Tatăl. Că l-a ridicat judecătorul de instrucție, care are dreptul!... Dar câte drepturi nu are omul? Aceasta înseamnă însă că el trebuie să abuzeze de dânsule, în dauna celor nevinovați și pentru a sprijini persecuții politice și persecuții sociale? Prin urmare, d-lor, se face cercetare în lipsa învățătorului.

Ați putea zice d-voastră că, învățătorul nefiind acolo, s-ar fi putut găsi lucruri grozave. Știți ce s-a găsit? Într-unul din ani li s-a părut cercetătorilor contabili că lipsesc optzeci de lei și în alt an o sută de lei. Vă întreb eu: Un om care are rostul lui să se pângărească să piște optzeci de lei într-un an și o sută de lei într-alt an? Știm cum se petrec lucrurile rele la bănci populare. Și avem a face cu un om absent, cu un om nespecialist, care poate să fi uitat cine

știe ce detaliu de trecut în adunare. Prin urmare, nici cercetarea, deși făcută în lipsa lui, nu aduce o adevărată învinuire învățătorului Maxim.

Vă spun: Aceste lucruri care se întâmplă acolo nu se pot întâmpla aiurea? Ba da. Aceste lucruri chiar în regiunea aceea se întâmplă neconținut și ca să vă convingeți de aceasta, să-mi dați voie să vă cetesc, oricât de neplăcută ar fi această lectură, câteva rânduri din scrisoarea unui preot care este vecin cu Maxim.

„Pe baza unor anonime sântem purtați pe la parchet, amenințați, terorizați, deși cercetările locale făcute de Casa Centrală, în unire cu reprezentanții parchetului, nu au dovedit decât că sântem nevinovați. În novembre 1911, tot așa am fost purtați. Mi s-a sigilat casa cu bani, s-a cerut deschiderea ei cu lăcătuș; în urmă, făcându-se anchetă mixtă, nu s-a dovedit nimic. Anul acesta, tot așa. Dar, deși la fața locului nu se dovedește nimic, totuși parchetul ne cheamă la Botoșani, cale de patruzeci și șase de kilometri, unde ne amenință că noi, preoții și învățătorii, să ieșim din obști și bănci. Ar fi bine să cereți dosarul, de unde ați vedea că s-au făcut cu noi următoarele nedreptăți:

1) Ni se formulează întrebarea că dacă legea băncilor populare oprește pe preoți și învățători a lua parte în obști, ce căutăm în ele? Noi răspundem că nu cunoaștem o asemenea lege; totuși ei interpretează în acest sens articolul 40 din legea băncilor populare și ne-au pus în vedere să părăsim obștea“.

Întreb pe d. Barbu Catargiu, aceasta o prevede articolul 40?

D. Barbu Catargiu: Nu. Acest preot o fi de la Todireni.

D. N. Iorga: Aveți ceva de spus împotriva preotului?

D. Barbu Catargiu: Personal nu-l cunosc.

D. N. Iorga: Că d-voastră cunoașteți lucrurile acestea, care sânt în legătură cu situația d-voastră în bănci, aceasta este spre lauda d-voastră, dar nu poate fi spre împovărarea omului despre care e vorba aici.

„2) Legea băncilor populare dă judecătorului de ocol dreptul de judecător de instrucție în ceea ce privește delictele prevăzute în ea, totuși parchetul nu ține sama de asta, ci ne poartă pe drumuri, și nu numai pe noi, ci și pe țărani, și așa mai departe“.

Și mai găsim într-o asemenea scrisoare, din aceleași părți, aceste rânduri: „Judecătorul de instrucție din Botoșani a afirmat față de mine că n-are nici o încredere în Casa Centrală, care acopere toate potlogăriile“.

Iată, încă odată, cuvintele pe care magistrații de carieră din Moldova de sus le întrebuițează față de Casa Centrală a băncilor populare.

Și omul întrebă: „N-avem voie să facem obști? Spuneți-ni. Dar prigonirile acestea trebuie să înceteze odată“, prigoniri care, adaug eu, împiedecă pe preoți de a-și păstra demnitatea înaintea parohienilor și

împiedecă pe învățători de a avea și el înaintea sătenilor acele însușiri menite să dea educația satelor noastre.

Să-mi dați voie, în această privință, să cetesc câteva cuvinte din cuvântarea recentă ținută de protopopul Vasile Damian, în Camera din Pesta, înaintea reprezentanților apăsătoarei oligarhii maghiare.

Iată ce zice: „Libertatea individuală este comoara cea mai prețioasă a omului, și eu la învățător pe aceasta pun fondul cel mai mare, pentru că el e chemat să ceară și caractere, dar, când el stă supt influențe externe, fie personale, fie de partid, când el trebuie să se umilească, sigur că nu se va naște în el voința și capacitatea de a dezvolta în elevii săi puterea rezoluției și a caracterului“.

Și, d-lor, ceea ce vă spun eu aici nu este în legătură numai cu ce se petrece obișnuit în părțile acestea ale Moldovei de sus, ci de la un capăt al țării la altul. Și nu vreau să fac o vină administrației d-voastră sau a confrăților d-voastră conservatori, căci în mare parte aceasta este administrația țării românești. Și eu mă voi sprijini pe simpatia ce ați arătat-o d-voastră, liberalii, țăranilor, de când sântem împreună în această Cameră, și pe făgăduielile solemne ce ați făcut că să vă iau socoteala în Camera liberală, dacă voi intra în ea, la cea mai ușoară călcare de lege pe acest teren.

Și sânt sigur că d-voastră veți păstra față de situația mea științifică și didactică ca și față de curăția intențiilor mele, altă atitudine decât aceea pe care multe persoane au avut-o azi față de mine.

(D. Cancicov întrerupe.)

D-le Cancicov, d-ta ești un om ilustru, dar ca să fiu „ena mu che ena su“ cu d-ta, se cere o egalitate de tratament pe care nu mi-o voi permite.

D. V. Cancicov: Cum ți-ai schimbat ideile în chestia dinastică și cum te-ai schimbat în chestia evreiască, așa te mai schimbi.

D. N. Iorga: Tot ce spui d-ta eu nu mai aud, și poți să spui ce vrei, dacă d. președinte îți dă voie. Dacă socotește că e mai interesant ce spui d-ta, să te lase să continui, dar, dacă d-sa crede că este mai folositor să discutăm situația imposibilă a obștilor țărănești, să mă lase pe mine să vorbesc. *(Aplauze.)*

D-lor, v-am cetit cuvintele părintelui Vasile Damian, care a spus unurilor în față, neîntrerupt, cuvintele pe care le-ați auzit cu privire la umiliința continuă a învățătorilor; ce ați zice d-voastră când ați fi fost martori oculari ai următoarei scene dintr-un oraș oarecare, întâmplată acum câteva săptămâni?

Un învățător, Lungu, care mergea spre vot, e întâmpinat în fața primăriei unde se făcea votarea și i se ceru cartea de alegător, pe care învățătorul i-o arată fără să i-o dea.

– În numele d-lui prefect ești arestat.

– Nu se poate ca d. prefect să voiască aceasta: voi merge la d. prefect să văd. Voiște dumnealui să nu votez? Și, urmărit de Ghițulescu și de doi subcomisari, pornește spre prefectură. Când să intre în cabinetul d-lui prefect, e întâmpinat de d. căpitan de jandarmi, care fără altă vorbă îi ceru cartea de alegător.

– Voi să vorbesc cu d. prefect, îi răspunde învățătorul.

– Eu sânt prefect: Cartea de alegător!

– Nu voi, d-le.

– Nu vrei? O să vrei! Și apucându-l de mână, i-o scoase bucăți. Apoi căpitanul începe să-l lovească în față cu pumnii, arestându-l apoi.

Și omul s-a dus cu obrajii însângerați înapoi în satul său, ca să arate cum se respectă în țara românească un biet om sărac care vrea să ridice și el satele către simțul libertății și progresului.

O voce: În ce județ?

D. N. Iorga: Județul Tecuci.

D. Pascal Toncescu: Fiindcă vorbiți de județul Tecuci...

O voce: Scrisoarea e anonimă (protestări).

D. N. Iorga: Anonimă, dar se dau numele tuturor persoanelor înăuntru și se poate cerceta.

D. Vintilă Brătianu: Lucrul este adevărat. D. Cincu, care este mai cinstit decât alții, a afirmat că este adevărat lucrul. (Aplauze.)

D. Pascal Toncescu: D-le Iorga, pentru că vorbiți de băncile populare, d. Cincu să mărturisească dacă băncile populare n-au făcut campanie electorală în contra mea la Tecuci.

D. D. Brezulescu: Vă pot da dovezile pe care le cereți d-lui Iorga.

D. președinte: Vă rog faceți liniște ca să poată vorbi d. Iorga.

D. N. Iorga: D-lor, și voi încheia în curând...

D. Victor Ionescu: Aceasta nu o cred.

D. N. Iorga: D-ta nu știi de multe ori ce ai de gând să faci d-ta, de unde ai să știi ce am să fac eu?

D. Victor Ionescu: Eu știu ce fac, d-ta nu știi ce faci!

D. N. Iorga: Îți închipui d-ta. D-le Take Ionescu, găsiți că fratele d-voastră este foarte spiritual când insultă pe un orator care-și face datoria față de acei care l-au ales? (Zgomot.)

D. Victor Ionescu: Este cu totul altceva oratoria de ceea ce faci d-ta.

D. N. Iorga: D-lor, dacă socotiți că mă intimidează pe mine astfel de întreruperi și atacuri, înseamnă că nu aveți nici o idee de felul cum înțeleg eu să-mi îndeplinesc rostul aici în Cameră. Eu nu am venit în Cameră să măgulesc sentimentele unora sau altora, ci am venit să apăr ceea ce cred că este dreptatea, să arăt durerile care răsună în inima mea (aplauze).

D. *Victor Ionescu*: Ai venit să te plângi ceasuri întregi că un om a furat și că a fost pus la închisoare.

D. *N. Iorga*: Dacă însă conștiința d-tale e satisfăcută de ceea ce spui, nu te feliicit.

D-lor, în curând va veni înaintea d-voastră, după o serie de cămătări evrei, care au fost împământeniți, va veni un mare arendaș evreu din județul Fălciu, pe care-l aștept de multă vreme. A întârziat puțin, nu știu de ce. Este vorba de Haim Melicson. De ce iau exemple dintr-un județ și altul, și mai ales din județele moldovene, e ca să vedeți că nu sânt cazuri separate acelea pe care le aduc, ci este un întreg regim pe care-l trăiesc cei mai răbdători oameni din această țară și, încă odată, mă întorc spre liberali: Dacă d-voastră, venind la guvern, nu veți înlătura toate aceste neajunsuri, pe care singuri sânteți destul de tari ca să le înlăturați, atunci oricine va avea dreptul să trateze atitudinea d-voastră în această Cameră drept o atitudine de politicieni și nu de bărbați politici. Mă silesc însă să cred că veți schimba dintr-un capăt într-altul împrejurările acestea nenorocite.

Prin urmare, d-lor, ca să vă aduc înainte un caz din altă parte a țării, împotriva lui Haim Melicson, care va veni în curând să ceară votul nostru pentru împământenirea sa aici în Cameră, împotriva lui Haim Melicson s-a trimes de către biroul Camerei o cerere, și Camera, după datina admisă, a trimes cererea la comisiunea specială și comisiunea specială, după datina admisă, a trecut asupra ei, fără să aibă în vedere plângerea sătenilor din Rânzești, care poate și ei, sârmanii, ar fi voit să alcătuiască o obște ca să scape de regimul lui Haim Melicson. Și știți ce a făcut acest Haim Melicson?

Am aici o foaie, pe care liberalii nu o recunosc, dar în care se strecoară foarte multe din părerile dumnealor, este *Semnalul*. Și în foaia aceasta se reproduc următoarele rânduri din petiția țăranilor de la Rânzești, din petiția lor contra împământenirii lui Haim Melicson: „Dacă, ca evreu, ne sugrumă așa de rău, ce vom păți când va mai căpăta și drepturile de român? Ne temem de el ca de o fiară.“

Auzind de dorința sătenilor de a protesta contra împământenirii lui, acest evreu a înjugat pe țăranii Ilie Chiosa și Ioan Stele Forțu și i-a pus să tragă o haraba evreiască pe o depărtare de un kilometru.

Și ca să vedeți d-voastră în ce fel a fost apărat Haim Melicson de presa sa specială, ia ascultați ce se cuprinde în „înfrățirea“ de la 10 martie: „Totul

se reduce la chestia de a ști dacă nu cumva țaranii Ilie Chiosa și Ioan Stele Forțu au fost prea încărcăți de muncă, dacă nu li s-a impus să facă un lucru prea greu, când au fost puși să tragă, sau să împingă o haraba, distanță de un kilometru. E de văzut cât de grea este o haraba evreiască și de ce religie este kilometrul“.

Aici a ajuns țaranul român. Când este să facă obște la Botoșani, acum vedeți legătura, învățătorul e luat și băgat în temniță, când este să voteze pe cine vrea la Tecuci, căpitanul de jandarmi îi trânteste cu pumnul în față, când este să-și ridice glasul către noi, viitorul cetățean român Haim Melicson îl înjugă să tragă harabaua, iar de aici, de la București, îi vine ofensa râsetului aceluia care îl înjugă și care spun: Rămâne de văzut cât e de grea harabaua și dacă un kilometru evreiesc e mult mai mare decât cel creștinesc.

În orașe, d-lor, putem să facem ce voim. Orașele sânt pline, cum v-am spus, de foi ațătoare, de ziare, de reviste care nu cruță pe nimeni în această țară, în care săptămână de săptămână se aruncă și cu cele mai infame murdării până și asupra Tronului.

Voci: Așa este.

D. N. Iorga: Aceștia din orașe sânt tolerați să-și continue din an în an activitatea, iar când e vorba ca de la spate să se ridice cel mai slab strigăt către dreptate, atunci are cineva ce am arătat (întreruperi).

Vă enervează și pe d-voastră, d-le ministru de Interne, acest zgomot?...

Mă bucur că măcar și așa de târziu, ați ajuns și d-voastră să vă enervați, ca mulțămire pentru atitudinea loială pe care am avut-o față de d-voastră, când era vorba de trădarea intereselor țării. Nu sânt deprins să fiu la fiecare moment întrerupt (zgomot.) D-le Brătășeanu, m-ați ascultat de multe ori și știți că nimeni nu s-a plâns, nici în Camera liberală, nici în aceasta, că nu am fost respectuos pentru persoana altora. Sânt deputați liberali cu care am stat patru ani de zile în Cameră și știu dacă am fost vreodată violent, dar să fiu întrerupt la fiecare moment de d. Victor Ionescu și Cancicov...

D. Victor Ionescu: Nu mai pronunțați numele meu, d-le Iorga.

D. N. Iorga: M-ați întrerupt d-le Ionescu ori nu, de la început până la sfârșit?

D. Victor Ionescu: V-am întrebat pentru că nu înțeleg ce spuneți.

D. N. Iorga: Mi-ați atribuit mie răscoalele din 1907.

D. Victor Ionescu: Ați învățat în Piața Teatrului cum se fac răscoalele.

D. N. Iorga: Voi ști de acum înainte, în activitatea mea, care este răsplata cavalerismului, voi trage concluziile mele și vă asigur că voi ști să le trag.

Vă aduceți aminte de ședința în care s-a ținut un discurs care urmărea o anumită țintă. Eu am zădărnicit, prin lealitatea mea, încercarea de a se pune într-o anumită lumină onoarea unui om; nu am vrut să se facă aceasta și răsplata îmi vine astăzi; și mulțămesc, nu dumnealor, ci d-tale, d-le ministru. /Take Ionescu/.

D-lor, închei, și aș dori, dacă alegătorii care m-au trimes aici n-ar avea dreptul să-mi spună să rămân la locul meu, apărând mai departe interesele țării, aș dori ca această zi să fie ultima în care să mai vorbesc în acest parlament. Sânt amărât de felul cum intențiile mele și felul meu de a vorbi, care a cruțat orice personalitate, au fost primite, așa încât trebuie să fac o încercare dureroasă contra demnității mele ca să vorbesc mai departe. Un om din mâna căruia ca profesor au ieșit atâtea generații de oameni folositori țării nu merita să fie tratat cum am fost eu, când am adus înaintea Camerei o chestie de interes general, în paguba interesului meu și sănătății mele, precum și legăturilor de prietenie care se putuseră stabili între unii din d-voastră și mine.

Eu cred că a venit vremea ca în Camera românească alte moravuri să domnească (*aplauze*). Dacă persoanele care provoacă intenționat atacuri personale, dacă persoanele acestea pot să fie tratate în felul cum m-ați tratat pe mine, eu, care mi-am impus totdeauna să ridic chestiile până la desăvârșita obiectivitate, eu nu am meritat acest tratament.

Închei această cuvântare cu o rugămintă către d-voastră, d-le ministru de Interne, și vă rog să ascultați acest sfârșit al cuvântării mele.

D. Take Ionescu, ministru de Interne: Am ascultat totul.

D. N. Iorga: Ar fi fost bine dacă ați fi ascultat și ceea ce mi s-a spus și dacă ați fi intervenit cu autoritatea d-voastră ca acest lucru să nu mi se fi spus.

Eu nu vă cer să opuneți faptelor fixate de mine alte fapte și nu numai atât, sânt sigur că onestitatea d-voastră de spirit vă va împiedeca de a pune alături de un fapt alte fapte. Acestea sânt faptele adevărate și nimic din ce am afirmat nu e scos decât din dosare. Omul e nevinovat. Toată Camera de ar vorbi de „hoțul care e în pușcărie“, eu voi spune, întrucât am o conștiință în mine, că acel care zace în pușcărie e un om nevinovat (*aplauze*). La Flămânzi nu au fost răscoale și învățătorul Maxim nu face altceva decât să plătească și el azi, prin închisoarea lui, birul de răscumpărare al clasei țărănești. Acesta e faptul.

Prin urmare, vă rog, să nu-mi opuneți dezmințiri. Nu vă cred capabil de a opune dezmințiri la aceste fapte luate cu cea mai strictă scrupulozitate din dosare. Un lucru însă am dreptul să vă cer: Dacă d-voastră nu puteți stăpâni prefectii cum e cel de Botoșani, dacă nu puteți, d-voastră sau colegul d-

voastră, să stăpâniți magistrați cum sânt cei de la Botoșani, cel puțin să dați persoanelor jignite în conștiința lor, să li dați dezaprobarea d-voastră publică pentru aceste procedee care, în momentul când în Cameră se afirma iubirea pentru obști, căutau să le sugrume la întunec, în locurile unde s-au întemeiat pentru liberarea economică, pentru înălțarea politică și culturală a națiunii noastre.

Înainte de a încheia, d-lor, înmânez d-lui președinte o moțiune cu următorul cuprins și care poartă iscălitura unui număr de zece deputați.

„Camera, înțelegând că numai pe o țărănime liberă și mulțămită se poate sprijini viitorul României, văzând cu bucurie alcătuirea și progresul obștilor menite a scăpa țărănimea de exploatarea arendașilor, și în special a arendașilor străini, și primind cu recunoștință rolul de muncă pe care și-l iau învățătorii și preoții într-însele, invită guvernul a lua măsuri de nevoie pentru ca acțiunea de prigonire a unor funcționari interesați a servi alte interese decât ale statului, sau care sânt duși de idei greșite, să înceteze, la Flămânzi ca orișunde s-au prezentat asemenea cazuri.

Semnați: N. Iorga, I. T. Ghica, N. N. Săveanu, Pompiliu Ioanițescu, Vintilă Brătianu, dr. Angelescu, G. Mărzescu, I. Ionescu-Quintus, N. N. Seceleanu, Șt. C. Ioan, Dem. Negulescu³. (*Aplauze prelungite pe băncile minorității.*)

NOTE

1. Pentru răscoale, v. supra
2. La 12 martie 1912 N.I. a publicat în „Epoca” un apel către societatea de binefacere „Obolul”, cerându-i să renunțe la spectacolul în limba franceză programant la Teatrul Național. Concomitent, a vrut să conferențeze la Ateneul Român, dai i s-a interzis accesul așa că a vorbit pe culoarul Universității *Despre dreptul limbii naționale în statul modern*. Ca urmare, a avut loc o mare manifestație la Ateneu, unde s-a anulat o conferință în limba franceză. Lumea a ieșit în stradă, s-au produs încăierări, a intervenit armata și mai multe persoane au fost rănite. N.I. a fost apărat de mai mulți intelectuali, chemați a forma în juru-i „solidaritatea națională” bazată de „adânca iubire a limbii românești, unirea și același gând și grai românesc a toată suflarea neamului nostru”, cum suna apelul iscălit de 41 de scriitori, între care G. Coșbuc, M. Sadoveanu,

Șt. O. Iosif, E. Lovinescu. Au urmat adunări de solidaritate la Craiova și București. V. mai mult în vol. său *Lupta pentru limba românească*, Buc., 1906.

3. În continuare a luat cuvântul I. Miclescu. Acesta a declarat: „E curios, domnule Iorga, că dumneata, antisemitul... ai tocmai temperamentul proorocilor din Biblie”. Iorga a replicat: „Cea mai mare parte din persoanele care au răs nu au în minte înalta valoare ideală și literară a acestor reprezentanți ai idealismului din antichitate”.

Tot Miclescu îl șicanează că vrea să fie umplut de două ori cu laude și N.I. răspunde: „Când sunt adevărate, îmi plac să le aud și de mai multe ori”. Apoi același zice că prea multe fac rău la stomac. - N. Iorga: „Stomacul meu ar fi putut să se strice de altceva decât de laude”. Miclescu constată mizeria de la sate și falimentul capitalismului și se întreabă dacă e cazul să „punem vrajbă între ei?” Iorga îi replică: „Cerem dreptate. Nu punem vrajbă... Boierimea o respect; pe exploatatorii care i s-au substituit îi disprețuiesc”.

În ședința din 13 martie 1913 N.I. a avut următoarea intervenție: „Onorată Cameră, să-mi dați voie să comunic înaintea domniilor voastre domnului ministru de Instrucțiune câteva rânduri scrise pe această carte poștală, care vine de departe și care aduce pentru nația noastră o veste foarte bună. În momentul când România trebuie să se ocupe de toți românii din Peninsula Balcanică și înainte de orice alt interes, de acela pe care trebuie să-l purtăm românilor din Peninsula Balcanică, că în momentul acesta trebuie să ne umple de bucurie faptul că dintr-o altă regiune românească, pe care o socoteam cu desăvârșire pierdută pentru noi, unde trăiesc câteva mii de români, pe care i-am pierdut din vedere aproape încă din timpurile lui Ion Maiorescu, cărora nu ne-am gândit să le trimitem cărți, să le întemeiem școli, dintr-o regiune ca aceasta vine către noi, în semn de conștiință națională și un îndemn către solidaritatea românească, care trebuie să fie baza acțiunii României pe toate terenurile.

Iată ce ni se scrie din localitatea Șușnevița din Istria, unde trăiesc, cum v-am spus, câteva mii de români, a căror conștiință națională se putea crede cu desăvârșire întunecată.

Scrisoarea e redactată în cea mai bună românească, cu aceeași ortografie cu care scriem și noi și are următorul cuprins: „În centrul satelor românești din Istria, cetindu-se o bucată literară despre Veneția, semnalată de dumneavoastră și intercalată într-o metodă italo-română, subsemnații găsind de cuviință a vă trimite salutul lor, rugându-vă a susține pe viitor și cererea fraților străini pentru înființarea școlilor românești”.

Domnilor, într-o țară în care nu e nici o școală românească, unde abia dacă pătrunde o carte românească, oameni care stau în fruntea localității lor, un doctor, domnul Pattojan, care fără îndoială e un fruntaș al orașului, într-un astfel de loc se simte românește și este dorința de o școală românească.

Prin urmare, rog pe domnul ministru de Instrucțiune Publică să prevadă în bugetul anului viitor o mică sumă pentru întemeierea unei școli în acea localitate, școală pe care Austria nu ne-ar refuza-o. În Istria elementul românesc este așa de puțin și așa de primejduit încât nu poate fi niciodată periculos.

Pe lângă aceasta, binevoiți a adăuga și trimiterea de cărți, pentru ca acolo în Șușnevița să se întemeieze și o bibliotecă românească. Fiindcă în anul acesta s-a inaugurat statuia lui Ion Maiorescu, care a fost cel dintâi cercetător venit de aici din țară, venit din mijlocul fraților din Istrița, și fiindcă această bibliotecă urmează să se întemeieze în vremea când primul ministru al României, chemat să apere drepturile românilor de pretutindeni, e fiul lui Ion Maiorescu, Titu Maiorescu, să se numească și bibliotecă și școala „Ion Maiorescu”.

Al doilea, domnul Vasile Pârvan, directorul Muzeului de Antichități și acel care în ultimul timp a făcut cele mai bune săpături în Dobrogea și singurele care au dat rezultate sistematice, domnul Pârvan v-a adresat un raport din care să-mi dați voie a culege aceste două rânduri: „Cetățile antice continuă să fie exploatate, ca și mai înainte, ca niște careere de piatră”. Aceasta o zicea directorul muzeului. Monumentele acestea au devenit careere de piatră și de var pentru particulari – iată ce pietate avem noi pentru rămășițele celor mai glorioși strămoși ai noștri. Iar monumentele răzlețe ce se descopăr sunt lăsate la voia întâmplării și expuse distrugerii. Apoi noi am venit în Dobrogea nu numai pentru a caza pe funcționarii supranumerari din România, ci noi am venit în Dobrogea ca să

ridicăm în cinstea cuvenită monumentele marilor noștri înaintași. Este una din cele dintâi datorii de onoare ale noastre. Muzeu românesc în Dobrogea nu avem; din rămășițele de piatră ale romanilor se face var pentru casele străinilor din Dobrogea, iar muzeul din Sofia se umple an de an de antichități scoase din solul Dobrogei și vândute acolo.

Și cu această ocaziune, domnule ministru al Instrucțiunii Publice, țin, ca unul care nu voi fi aici când se va discuta legea privitoare la reorganizarea Comisiunii monumentelor istorice, țin să vă rog să nu dați învoirea dumneavoastră la marea greșală care se intenționează a se face în această lege, luându-se direcțiunea săpăturilor de la directorul muzeului, om pe deplin competent, și dându-se, pentru a se încetini, vă asigur, și pentru a se amesteca și persoane nechemate, dându-se unei comisiuni alcătuite dintr-un număr oarecare de oameni necompetenți. Vă rog să puneți în lege că directorul muzeului de antichități, care este un om cu mai multă răspundere și cu mai deplină cunoștință de cauză, să facă săpăturile.

În sfârșit, al treilea lucru, domnule ministru: Mi se aduce la cunoștință, printr-o scrisoare publică, pe care nu mă pot opri de a nu o comunica, că mănăstirea Bistrița din Moldova se ruinează. În această mănăstire sunt două clădiri care nu mai au acoperișuri; paraclisul Sf. Ioan cel Nou și chilia mănăstirii Bistrița, cum știți și dumneavoastră, refăcută de Ștefan cel Mare, cuprinde rămășițele lui Alexandru cel Bun și ale lui Alexandru, fiul lui Ștefan. În această mănăstire se găsesc și rămășițele femeii care a dat Moldovei și neamului românesc pe Ștefan cel Mare. Piatra a fost culeasă de unde fusese aruncată, pe vremea când era ministru răposatul Haret, și adusă cu cinste mare și așezată în biserica de la Bistrița.

Vă rog, domnule ministru, să binevoiți a vă ocupa de starea în care se găsește mănăstirea Bistrița din județul Neamț. Și încă ceva: Pentru ca o astfel de stare de lucruri să nu se mai poată repeta, vă rog ca prin viitoarea lege a Comisiunii monumentelor istorice să nu lăsați să se strecoare în Comisiune, după numirea samavolnică a președintelui, orice diletant de artă ci să se prevadă ca persoanele care pot face parte din Comisiunea aceasta să fie sau profesori de

universitate sau membri ai Academiei sau directorul Școlii de arhitectură, sau directorul Muzeului național și între persoanele acestea să binevoiți a împărți grija tuturor monumentelor noastre istorice. Dar veți zice dumneavoastră: Costă prea mult. La aceasta vă aduc răspunsul: Nu costă prea mult. Și iată ce e de făcut ca să fie bani pentru monumentele istorice. În loc de a se reface monumentele din temelie, până în vârf, cheltuindu-se pentru un singur monument cât ar ajunge ca să se țină în bună stare sute de alte monumente, să se introducă principiul celălalt, al reparațiunii treptate și al conservațiunii autentice ale vechilor monumente, în locul deosebitelor întreprinderi particulare care, reînnoind fără folos un monument istoric, nu servește deseori decât să satisfacă unele interese în dauna vechii noastre arte.

Iertați-mă că am enunțat aceste principii înainte de a veni legea deoarece, plecând peste două zile de aici, nu o să am prilejul să iau parte la discuțiune. Cred că nu mi se va lua în nume de rău și se va înțelege că aceste observațiuni vin numai din dorința mea de a fi folositor acestei Adunări”.

C. Dissescu i-a spus că el personal a vorbit la inaugurarea statuii lui Ion Maiorescu; apoi biblioteca istrioților o va face ministerul de Externe. Cât privește Comisia monumentelor istorice, va analiza obiecțiile lui N. I.

XLVII

DESPRE COMISIA ISTORICĂ A ROMÂNIEI

(5 april 1913)

D-le ministru, fiindcă sânteți aici, solicit atenția d-voastră ca să vă întreb dacă este adevărat că s-a suprimat Comisia Istorică a României, și dacă e adevărat, care sânt motivele care v-au îndemnat pe d-voastră să admiteți această suprimare a Comisiei Istorice?

(Ministrul C. G. Dissescu arată că legea e suspendată, și fiindcă în Comisiune nu s-a lucrat îndeajuns.)

D. N. Iorga: Îmi dați voie să răspund? D-lor, eu am fost în contra acestei comisii, când ea s-a propus de d. ministru Haret¹. Și aici, în Cameră, vă aduceți aminte, câțiva au fost cu toată convingerea împotriva creării comisiei. Mi s-a părut că e prea puțin dotată cu bani, nu știam cine o să fie ales într-însa. Și trebuie să declar că mă așteptam să se aleagă persoane mai puțin dotate decât persoanele care s-au ales; din fericire s-au ales persoane capabile de a da o bună muncă științifică.

Am fost deci contra comisiei din două puncte de vedere: Întâi, mi se părea că această comisiune dispune de fonduri prea mici și că reeditarea cronicilor noastre și o mulțime de alte lucrări date în sama comisiei nu se pot face cu o sumă aproape ridiculă ca cea prevăzută prin lege.

Și al doilea punct de vedere, eram în contra creării comisiei din același motiv din care aș fi fost împotriva legii monumentelor istorice, care s-a votat, dacă nu mă rețineau alte ocupații aiurea, și din același motive pentru care aș fi fost în contra unei părți din proiectul de lege al Academiei Comerciale, proiectul d-lui ministru al Industriei și Comerțului², dacă, iarăși, aș fi fost aici și aș fi putut vorbi. Fiindcă mie mi-e frică de câte ori se lasă unui ministru strâns din toate părțile de stăruințele oamenilor care-i fac posibilă viața ministerială, mie mi-e frică de câte ori se lasă ministrului puțința de a hotărî fără anumite clauze stringente persoanele care vor face parte dintr-o înaltă instituție culturală sau dintr-o instituție ca aceasta, cu atribuții așa de delicate.

Și constat, d-lor, astăzi, când au trecut câțiva ani, că Haret a numit membri pentru care oricine trebuie să aibă considerație științifică. Comisiunea a lucrat, d-l ministru, a lucrat; nu a scos cartea d-lui Giurescu de care vorbiți, cartea aceasta nu există.

D. C. G. Dissescu, ministrul Cultelor și Instrucției publice: Am văzut-o, există.

D. N. Iorga: D-voastră puteți să vedeți în împrejurări mai puțin publice decât în împrejurările în care vedem noi o mulțime de lucruri.

D. G. Dissescu: Am și cetit-o.

D. N. Iorga: Ochii noștri nu au același privilegiu ministerial ca ai d-voastră; noi vedem ce se publică.

O voce: La ce faceți aluzie?

D. N. Iorga: Deocamdată la lucrul de care e vorba. Va să zică s-a lucrat, d-le ministru, s-a dat întâia ediție a documentelor lui Ștefan cel Mare, care e terminată și numai boala președintelui comisiunii a împiedecat apariția acestei lucrări, care era terminată de mai bine un an de zile.

Al doilea, lucrarea d-lui Giurescu. Lucrarea e aproape terminată, dacă se poate zice așa; a d-lui Bogdan, care așteaptă numai indexul alfabetic și nu lucrarea d-lui Giurescu³. Este dar această lucrare și ea aproape isprăvită.

Mai departe, d-lor, este și o lucrare a mea, care e isprăvită cu totul; nu are numai coperta, atât! În afară de aceasta, un număr de învățați lucrează pentru o ediție excelentă, exemplară, a cronicilor noastre de pe vremuri. Și cu toate acestea, comisiunea s-a suprimat la budget, în același timp când se adăuga unui număr oarecare de profesori, numai unui număr de profesori,, sume foarte însemnate la seminariile lor universitare și d-voastră știți de ce acelora și numai acelora, și nu și altora.

Prin urmare, în momentul când se adăugau unor seminarii sume covârșitoare, în momentul acela se suprimă Comisiunea Istorică a României, comisiune care a muncit, care s-a arătat vrednică de misiunea ei.

Și, d-lor, eu mă întorc dintr-un loc în care aveam de reprezentat, după puterile mele, oarecum situația științifică, să zicem onoarea științifică a țării noastre, și acolo, în lumea din care vin, e obiceiul ca, oricare ar fi fost ministrul care a dăruit unei țări o instituție științifică ce angajează munca a o mulțime de oameni de știință, cu situație înaltă în știința țării lor, să nu se suprimă o astfel de instituție, pentru cine știe ce motive, asupra cărora nu voiesc să insist. Nu se creează pentru un om o instituție și nu se distruge, din cauza unui om, o instituție odată întemeiată.

Prin urmare, să mi se dea voie ca, în plină Cameră, să-mi arăt părerea de rău că nici astăzi țara noastră nu e în stare să întemeieze, pentru iubirea de știință, o operă de care din iubire pentru știință să nu se mai atingă nimeni, împiedecând-o în dezvoltarea ei⁴. (*Aplauze.*)

NOTE

1. V. supra
2. N. Xenopol.
3. C. Giurescu pregătea atunci *Letopisețul Țării Moldovei de la Istrate Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir, 1661-1705*, Buc., 1913 iar I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, 2 vol., Buc., 1913.
4. Cu referire la Comisie, N. I. i se adresează sarcastic lui Dissescu: „Eu regret că Comisiunea a murit, dar că dumneavoastră țineți s-o îngropați cu toată cinstea, aceasta vă face onoare sensibilității dumneavoastră”.

XLVIII

PENTRU AMNISTIA ȚĂRANILOR DIN 1907

(26 april 1913)

D. ministru de Justiție e rugat să-mi răspundă dacă nu crede că a venit vremea ca aceea dintre sătenii condamnați la 1907, pentru un păcat care se explică în mare parte prin împrejurările momentului, prin pornirea vijelioasă care a aprins toată țărâtimea noastră, ca aceea dintre țăranii de la 1907 care s-au făcut vinovați de o greșeală mai mică și care încă zac în ocne să fie recomandați cu ocazia zilei de 10 mai clemenței M. S. Regelui. Pentru că, iată, primesc o petiție de la cincizeci și opt de orfani, de la șaptesprezece femei rămase fără hrană în satele lor, din județele Olt, Dolj, Teleormanși de la optsprezece „mame nenorocite“, cum își zic aceea, care au venit de sărbătorile Paștilor la Ocnele Mari, unde supt pământ zac sprijinatorii caselor lor.

Ei întrebă prin mine guvernul, pe d-voastră, care puteți să-i recomandați îndurării Maiestății Sale, dacă nu a venit vremea ca greșeala aceea, oricât de strașnică, făcută atunci, să fie, dacă nu iertată cu desăvârșire, cel puțin cruțată de o parte din pedeapsă. În momentul când principele Carol oferă jumătate din donația sa pe un an de zile ca să ridice clasa țărănească, prin școli și alte mijloace, cred că Maiestatea Sa ar face o faptă mare și bună și d-voastră ați ajuta în mod meritoriu la săvârșirea acestei fapte mari și bune, dacă ați interveni în favoarea acestor familii nenorocite.

Aceasta am avut de spus, d-le ministru.

XLIX

PENTRU MULȚĂMIRI ITALIEI

(29 april 1913)

Onorată Cameră,

De când România a căpătat din nou viața sa politică neatârnată, țara noastră a fost deseori obiectul atenției altor state, ale căror interese se apropiau mai mult sau mai puțin de interesele noastre.

Până acum însă nu s-a întâmplat niciodată ca națiunea noastră să fie aclamată, nu ca un stat putând să servească anumite interese într-o parte a Europei, ci în întregimea ei, în ființa ei sufletească. Ei bine, lucrul acesta s-a petrecut ieri, la Roma. (*Aplauze.*) O grandioasă manifestație a zeci de mii de cetățeni ai capitalei Italiei, care cuprinde urmele înaintașilor noștri, cei mai depărtați și glorioși înaintași ai noștri, sau adunat pentru a aclama în Principele Carol situația României de azi și viitorul la care România este chemată. (*Aplauze prelungite.*)

Și cred că noi am da dovadă de o influență orientală, de o totală lipsă de înțelegere pentru locul unde sânt interesele noastre și de unde ni poate veni sprijinul dacă am lăsa un astfel de prilej, cum a fost grandioasa manifestație din Roma, fără un răspuns călduros din partea noastră.

Prin urmare, cred că sânt în sentimentul Camerei rugând biroul să trimită președintelui Camerei deputaților din Roma expresia de recunoștință a noastră, mișcați de marea iubire (*aplauze*) pe care poporul italian ni-a arătat-o în capitala sa, și asigurând că, pornind de la această iubire, vom căuta să strângem legături care nu pot fi decât de cel mai mare folos în anume împrejurări care încep azi și pentru noi și pentru poporul frate, mai puternic și mai mândru de trecutul său decât noi¹. (*Aplauze.*)

NOTE

1. Propunerea lui N. I. a fost acceptată.

În aceeași zi se discuta politica externă a țării și, cum se bătea pasul pe loc, Paul Grecianu a propus ca, în urma cuvântării primului ministru și ministru de Externe, Titu Maiorescu, „Adunarea să aprobe activitatea guvernului și politica sa și să treacă la ordinea zilei”. *N. I.* a protestat: „Nu am ce vota, nu cunosc politica guvernului, nu ni s-a comunicat niciodată care este, nu pot vota ceva care nu există”.

Totuși sugestia lui Grecianu a fost votată cu 85 de voturi pentru și 15 împotriva.

L

DESPRE ANEXAREA SILISTREI

(17 mai 1913)

(Refacere în aceeași zi, înaintea d-lui H. Stahl, care a stenografiat, a discursului nestenografiat din ședința secretă.)

În această Cameră¹ sânt acum și sper că se vor menține și până la votare, două curente în ceea ce privește protocolul care ni se înfățișează. Să mi se dea voie să nemulțămesc și pe unul și pe altul. Deci cei dintâi, care vor vota actul de la Petersburg, să nu se supere prea mult că nu-i voi putea imita, iar ceilalți să nu aștepte de la mine consecințele desperate, pesimiste ale d-lui Miclescu.

De altminteri, sânt dator să deosebesc de celelalte cuvântări, toate neapărat sincere, cuvântarea sinceră, dar într-altfel, a d-lui Miclescu, și să-mi dea voie d-sa să interpretez așa cum înțeleg eu republicanismul d-sale, pe care în acest sens îl împărtășesc și eu și ar fi bine să-l împărtășească și cât mai multă lume. D-sa nu e fără îndoială republican în sensul de la „Protestarea“, la care, pe lângă d-sa, au scris și alții, și declarați și nedeclarați, și știuți și neștiuți.

D. T. Maiorescu, președintele Consiliului: Eu n-am scris, eu am fost contra direcțiunii „Protestării“.

D. N. Iorga: În orice caz, a fost multă lume acolo.

Republicanismul de astăzi al d-lui Miclescu presupune însă neapărat iubirea înainte de orice a lucrului public, „res publica“. D-sa urmează preceptele strămoșilor romani, „Salus reipublicae suprema lex“ și într-o țară în care sânt atâția care preferă cu înverșunare alte interese, interesul personal manifestat prin bogăția situațiilor, a onorurilor, sau măcar prin silința de a menține, să zicem, un Minister de colaborație, e foarte frumos să se găsească și de aceea care înlătură toate aceste lucruri pentru a se gândi, înainte de toate, la „salus reipublicae“, la interesul general.

Pentru multe persoane, în discuția ce s-a deschis cu privire la situația nou creată dincolo de Dunăre prin victoria aliaților, o hotărâre a fost grea. Vă rog să credeți că hotărârea mea n-a fost din cele mai ușoare. Atâta vreme am fost împiedecat să o spun, și-mi pare bine din toată inima că a venit momentul când, fără a face vreun rău țării și negocierilor purtate în numele ei, pot să vorbesc limpede și deschis asupra întregului complex al chestiunilor pe care

le atinge conflictul din care a rezultat sfârâmarea Împărăției otomane. Poate că mie mi-a fost mai greu și mai dureros să tac decât altora, căci cine poate crede că un om a cărui viață a fost întrebuițată în cea mai mare și mai bună parte, mai mult de douăzeci de ani, la cercetarea părții celei mai însemnate, mai oneste și mai glorioase din trecutul nostru întreg, care s-a înfiorat de atâtea ori și de fiorii luptelor de odinioară, de fâlfâitul steagurilor biruitoare, de mulțămirea biruințelor câștigate, ca un om care a trăit toată tinerețea și bărbăția sa în mijlocul celor din alte vremuri, în urma cărorora, a silințelor și izbânelor lor, s-a văzut, pare că observator modest, împărtășindu-se atunci de tragedia eforturilor și de bucuria triumfurilor lor, un astfel de om poate rămânea nesimțitor într-un moment când, din nou, pretutindeni, răsuna, întâi în întrunirile publice ale Ligii Culturale, apoi aici, în parlament, în consilii ministeriale chiar, trâmbița care chema, în numele țării, în numele demnității naționale, a foloaselor ce se pot atinge printr-un nou război și a gloriei pe care acest nou război poate să ni-o dea, lumea la o nouă ciocnire împotriva dușmanilor?

Câțiva dintre d-voastră, cei mai bătrâni, au apucat războiul din 1877-1878 și, într-o pagină frumoasă, pe care am cetit-o adeseori înaintea elevilor mei, d. președinte al Consiliului a arătat de ce sentiment dureros, manifestat prin lacrimi care se îngămădeau în ochi, au fost cuprinși locuitorii Bucureștilor, ai capitalei României independente, cu oaste proprie, cu steag ajuns neatârnat, cu viitor deosebit care i se deschidea înainte, când în marginea orașului de reședință al Domnului român au defilat oștirile țarului, venite pentru alte scopuri, călcând peste slăbiciunile și umilințele noastre, fără să știm măcar dacă ni va fi îngăduit să arătăm că și noi putem da o oaste care să câștige și ea biruința ei. Eu n-am trăit ca bărbat în acel timp, dar în casa noastră, mâni de copii prefăceau pânza în scamă pentru răniți și nu voi uita nici ziua când un glas, glasul mamei, ni-a dat cea dintâi veste a victoriei românești și nici aceea când glasurile noastre de școlari înălțau imnuri întru mărirea României libere și biruitoare.

Se poate oare ca o viață începută astfel să nu dorească a se sfârși, și viața în timpurile noastre e scurtă, decât după vederea altei lupte, a unei întregiri a patrimoniului românesc, a unei dezrobiri, fie și parțiale, a numerosului și vrednicului element românesc care se găsește supt stăpânire străină, a unei noi afirmări a energiei și vitejiei naționale? Dar acesta a fost cel mai sfânt vis al vieții mele! Și să trebuiască astăzi, eu, istoric, amestecat sufletește în tot trecutul nostru, eu, cel crescut în mijlocul unui război fericit și al celor dintâi amintiri ale lui, să trebuiască să-mi calc pe inimă pentru a fi împotriva celor care ne îndemnau la războiul timpurilor noastre și la folosul care ar putea rezulta dintr-însul?

La sfârșitul cuvântării sale, d. ministru de Interne a vorbit în fraze frumoase de bucuria pe care ar trebui să o simțim cu toții când astăzi putem cuceri din nou, putem adăugi ceva la România, pentru a înălța steagul nostru, dacă nu pe zidurile Silistrei, care nu mai sânt, cel puțin pe pământul udat de sânge în care aceste ziduri fuseseră întemeiate, și aceasta coborând, cum zicea d-sa, un steag glorios, steagul celor mai recentți biruitori din Balcani, acela care a condus pe bulgari în asaltul lor desprețitor de moarte la Chirchilise și Liulë-Burgas. Și, dacă pentru mulți acesta a fost un argument sentimental, putea să fie încă mai mult pentru mine care știu ce-a fost această Silistră odinioară, care-mi amintesc, din cetirea vechilor cronici bizantine, de vechiul cneaz rus Sviatoslav, venit la Dunăre pentru a rezolvi cu sabia chestiunea Orientului, așa cum se prezenta la sfârșitul veacului al X-lea, când împărăția bulgărească murea, când bizantinii nu erau în stare s-o înlocuiască și el nădăjduia să poată pune temelii unei nouă împărății a răsăritului, de formă bizantină, de supuși bulgari, de luptători slavi de la Nipru, până în ziua când, învins la rândul lui de silințele unui Nichifor Foca și Ioan Țimiskes, el rătăcea pe Dunăre, în luntrea lui ușoară, înfășurat în platoșă de aur, purtând pe cap coiful strălucitor, ca să vadă încă odată pământurile de care era să se despartă pentru totdeauna, mergând în țara lui, departe, pentru a peri de săgețile pecenegilor sălbateci.

Puteam eu rămânea nesimțitor la evocarea timpurilor lui Mircea, căruia i s-a zis Cel Mare fiindcă era cel Bătrân, și astăzi lucrurile mari le putem găsi numai în lumea acestor bătrâni, fiindcă în lumea noastră tânără ne lovim numai de lucruri meschine? Când se amintea acea stăpânire romană a Dunării, pe care eu o știu mai întregă, căci puțini dintre d-voastră vor fi știind că înainte ca Mircea să-și fi așezat căpitania în Silistra, Vidinul primea între zidurile sale pe un Domn al Țării Românești, Vlaicu, pe care vecinii săi îl întitulau „rege“ și că pe la 1370 același stăpânitor muntean avea supt poruncile sale și Nicopolea, că deci de la Vidin, de către hotarul Serbiei, până la Chilia, de la gurile Dunării, mai mult, până la depărtatul Moncastru, Cetatea-Albă de la limanul Nistrului, tot țărmul era românesc și astăzi, când steagurile tricolore ale micilor noastre vapoare fac, și ce bucuros am fost totdeauna de aceasta, legătura între cele două maluri ale Dunării și steagul nostru se oglindește în apele bătrânului râu, el nu face altceva decât acopere printr-o icoană nouă vechile icoane ale corăbiilor veacului al XIV-lea, și cât de rău e și am putea s-o împiedecăm, că în tot cursul Dunării de jos acest steag nu ne poate umbri în călătoriile noastre, ci, suind scara vapoarelor austriace și ungurești, recunoaștem, nu numai o necesitate de transport, dar și permanența unei pretenții de hegemonie și economică și politică!

Și cu toate că amintiri așa de multe, așa de scumpe, așa de puternic legate de sufletul meu se îngrămădeau asupra-mi, nu m-am putut hotărî a vorbi și a îndruma ca și ceilalți. Am fost silit a mă împotrivi de o conștiință a carei educație a fost scopul de căpetenie al vieții mele, care e astăzi singura mea mândrie, și totuși n-aveam măcar voia, nu mi-o dădeam, de a arăta pe deplin verbal înaintea dumneavoastră, fără nici o rezervă, care sânt motivele ce mă sileau să nu aprob o acțiune gâcită de mine de la început, urmărită cu durere până la tristul rezultat pe care-l avem astăzi înaintea noastră.

Ori poate m-a împiedecat de a abunda în sensul celorlalți, de a adăugi la credința și entuziasmul lor acea iubire pentru bulgari, acea sentimentalitate romantică, firește și naivă, cu totul străină de realitate, pe care era dispus să mi-o atribuie în discursul său de la Senat d. I. Brătianu?

Adecă am iubit în totdeauna atât de mult pe vecinii noștri de peste Dunăre, încât să cred că, inimile lor și ale noastre bătând în același ritm, am putea încheia o înțelegere politică pe baza acestor nezuguduite simpatii? Dar astfel de iluzii le are cineva la o vrâstă mai tânără decât a mea și, dacă șeful partidului liberal se apropie de cincizeci de ani, am trecut și eu binișor de patruzeci și, dacă ocupația mea istorică îmi poate da un neajuns, un defect, să zicem o infirmitate, această infirmitate nu poate fi o iluzie de frăție omenească, ci dimpotrivă, conștiința dureroasă despre necesitatea luptelor crude pentru ca omenirea să-și recunoască și să-și delimiteze drepturile. Precum studiul cugetării omenești în deosebite timpuri poate produce la specialiști o oarecare indiferență în ceea ce privește adevărul unor soluții care nu sânt niciodată cu totul adevărate și niciodată false în întregime, tot așa pe istoric îl stăpânește de la o bucată de vreme un simț al relativității tuturor lucrurilor, dar și al duratei lor prin singura încordare a tuturor puterilor de viață ale unui stat și ale unui popor.

Dar, fiindcă de atâtea ori mi s-a adus, aici și aiurea, în cuvinte de acelea fără măsură și fără respect pentru alte idei pe care cineva le poate împărtăși în toată sinceritatea, căci de multe ori în materie de lucruri omenești nu poate exista rigiditatea discutabilă a unei singure formule, dincolo de care nu ar fi decât rătăcire sau nebunie, fiindcă mi s-a adus deci, în felul acestor jigniri dureroase pentru mine, învinuirea că am uitat puțin de interesul nostru pentru a gândi prea mult la interesul altora, dați-mi voie să foiletez în cartea în care am cuprins spusele mele cu privire la chestia Orientului în timp de aproape zece ani, de la 1904, când începe amestecul meu în politică, până astăzi, pentru a scoate la iveală câteva cazuri, câteva momente ale relațiilor noastre cu vecinii și a vă semnala cuvintele în care-mi exprimam părerea mea, pe atunci prea tranșată, prea ațâțătoare, prea revoluționară față de un sentiment public slab, de o demnitate națională insuficientă.

În 1904, un vas românesc de transport lovea un torpilor bulgăresc la Rusciuk și comandantul torpilorului stricat se suia pe coverta vasului nostru, insulta pe căpitan, pe tot personalul de serviciu, fără ca pentru aceasta opinia noastră publică să se emoționeze prea mult; și atunci, d-lor, iată în ce cuvinte îmi arătam indignarea pentru jignirea adusă nouă și pentru ușurința cu care ne arătam dispuși să o suportăm, îndemnând la o acțiune energică, fără care mi se părea că prestigiul nostru nu se va putea menține, căci este o părere foarte greșită aceea că se poate amâna scadența unei astfel de polițe, că se pot acumula plățile pentru anume date, la care adversarul e slab și atunci deodată să i se aducă aminte toate jignirile pentru a se putea pedepsi dintr-o singură lovitură. Nu, aceasta nu moralizează, ci moralizează simțirea deplină a insultei primite și răzbunarea ei imediată, în folosul educației naționale.

„Acum ce se va face? S-a început o anchetă și de la cele dintâi cuvinte delegații nu s-au înțeles. Se pare că se așteaptă de la noi despăgubiri și scuze, lingăriri și pupături de mâni. Cetesc apoi acum că d. Mișu, priceputul nostru ministru la Sofia, s-a dus pentru a vorbi oamenilor de acolo, că d. Saligny a plecat în cercetare la Rusciuk.

Toate sânt bune, dar opinia publică românească are nevoie de o satisfacție cinstită, loială, întreagă. Aceasta nu poate fi țara osândită să primească orice obrăznicii ale orișicui. Onoarea ei trebuie să fie mai presus de orice. Și onoarea ei a fost atinsă.”

Alt caz. Trec ani de zile după aceasta. Bulgarii se proclamă independenți. Actul proclamării se face într-o bibliotecă populară. Națiunea întreagă simte același fior de mândrie și ia întreagă hotărârea de a interpreta până în ultimele sale consecințe această declarație de independență, care punea pe fruntea principelui vasal de ieri coroana țărilor medievale. Pe toți acest titlu i-a lăsat indiferenți. De ce nu i-ar zice „țar“, cine-i poate împiedeca să caute în amintirile lor istorice titlul cel mai potrivit pentru a împodobi cu dânsul pe stăpânitorul lor înălțat cu o treaptă? Eu știam ce însemnează țar, țar nu e rege; e împărat, cu tendința firească spre Constantinopol, e învierea tuturor amintirilor glorioase din evul mediu, e necesitatea silinței de a le învia în timpul nostru. Și țarul acesta era, cum trebuia să fie, nu țar al Bulgariei de atunci, ci țar al Bulgariei care este să fie, cuprinzând pe toți bulgarii: Țarul tuturor bulgarilor. Noi l-am primit și așa, firește mai târziu, după ce l-au recunoscut Viena și Berlinul, care ni fac semn și ni dau indicații în toate împrejurările. De ce am fi riscat recunoașterea lui pentru a adăugi un titlu la recunoștința vecinilor noștri, la recunoștința pe care de altminteri nu o sprijină nimic, fiindcă o anume recunoștință este o greșeală, precum este o și mai mare greșeală a o cere de la acei care nu sânt dispuși să o recunoască?

Pe vremuri și noi am îndrăznit a zice stăpânitorului României unite: Domn al românilor, a bate acest titlu în argintul monedelor, și l-am retras, prudenți, precauți, fricoși de a nu jigni pe nimeni. Ne-am mulțămît cu acest titlu de Domn al României care se păstrează și până acum.

Eu fusesem pe acolo de multe ori, dar nu în toate colțurile, fusesem în tot lungul Dunării și la Sofia, pentru a trece de acolo la Constantinopolul râvnit de țaratul cel nou, și atunci, zguduit de evenimente ale căror urmări le prevedeam, cum vă veți convinge îndată din ascultarea cuvântării mele, scriam această pagină de recunoaștere a unor drepturi pe care nimeni nu le putea înlătura, dar și de semnalare a unor primejdii către care mergeam cu siguranță.

„Bulgaria liberă e țarat. Legătura cu cel mai mândru trecut împărătesc se face în vechea capitală împărătească a Târnovei și locul unde s-a luat hotărârea istorică e o sală de bibliotecă poporală.

Pe trecut și pe popor se razimă noul țarat.

Tocmai acele elemente de care oamenii care au în mână puterea la noi n-au știut și n-au voit să știe.

Nu invidiem pe bulgari. Sânt vrednici prin muncă, prin patriotism, prin credință față de tradiția istorică, de ceea ce au astăzi.

Dar inima ni sângerează când ne gândim cum ne prinde pe noi acest mare fapt“.

Când zic la urmă „sărmană dragă Românie“, cine ar putea tăgădui sentimentele de la care plecau aceste cuvinte?

Și a mai trecut vreme, Bulgaria aceasta nouă a procedat uneori cu noi întocmai ca și Bulgaria cea veche. La Turtucaia, noi avem o școală. Învățătorul de acolo n-o fi observând toate cerințele delicate ale situației sale, dar în sfârșit, aceasta nu e suficient pentru ca el și părinții copiilor care urmează la școala lui, supt un pretext sau altul, să fie aruncați în închisoare, supt ochii noștri și în batjocura noastră. Când s-a întâmplat cazul de la Turtucaia, a doua zi după încă o vizită solemnă, a regelui și reginei Bulgariei la Sinaia, „Neamul Românesc“ lua, față de această jignire, o atitudine din care nimeni nu va putea desface iubirea cu orice preț pe care eu aș fi purtat-o bulgarilor.

„Ce urmează de aici? Cred că trebuie să mulțămim bulgarilor că au dat nota cea adevărată față de noi. Cei care-și făceau iluzii după gentilețele familiei regale bulgărești față de familia noastră regală le pot părăsi. N-ar fi trebuit să se încânte niciodată de acest ieftin preț al concesiilor politice. Și chiar dacă gândul înalților vizitatori ar fi fost curat, Hâncul bulgăresc are alte sentimente, îndeobște cunoscute. El invidiază România din toată puterea invidiei care e pentru dânsul o virtute națională. Și acest Hânc, intelectuali, gazetari, funcționărime, oaste, ne urăște și ne pândește chiar în mijlocul discursurilor despre recunoștința eternă“.

Am vrut să vă înfățișez aceste dovezi. Mi s-a părut necesar pentru a-mi da autoritatea trebuitoare ca să pot spune lucrurile ce vor urma. Și așa cuprinde cele de până acum în următoarea declarație: Această națiune a noastră e atât de nenorocită prin sărăcia și lipsa de cultură a celor mai mulți din fiii acestei țări, prin ruperea ei între atâția stăpânitori care o întrebuițează pentru scopurile lor deosebite, împiedecând manifestarea unitară în istoria lumii a puterilor noastre culturale, militare și politice, încât n-am în sufletul meu destulă iubire ca să i-o închin și destulă muncă, pornită din această iubire, pe care să i-o consacru. Așa fiind, cum așa putea eu oare să revărs o cât de mică parte din iubirea aceasta, neîndestulătoare pentru binele și înălțarea acestei țări, și asupra altor neamuri, pe care se găesc destui să le iubească și să le sprijine așa cum ar fi de dorit ca și noi să știm iubi și sprijini cu toții țara noastră și neamul nostru?

Să mi se îngăduie, d-lor, a nu urma linia obișnuită a vorbitorilor de până acum, care întovărășeau pe d. Maiorescu în peregrinațiile d-sale diplomatice pentru a ajunge pe urmă la protocol. Să mi se îngăduie încă un lucru: A nu vorbi de acest protocol ca de opera d-lui Maiorescu, pe care-l pot prețui și dintr-o veche colegialitate universitară între dumnealui, mult mai bătrân și încunjurat de respectul cuvenit, și mine, mult mai tânăr și care n-aveam dreptul să mă bucur de acest respect.

Nu, d. Maiorescu n-a avut o politică mai mult decât alta. Binevoitor, la vrâsta d-sale, a crezut că are datoria de a servi politica altora, a multor altora și a primi întreaga răspundere pentru dânsa.

Și nu e nici politica d-lui ministru de Interne, care se arată dispus a primi gloria ei. Ea e politica tuturor și a nimănui; s-a făcut în același timp la ministerul de Externe și la ministerul de Interne și la ministerul de Lucrări Publice, la *Dacia* și la *Băile Eforiei*, la Ateneu, la întrunirile Ligii în provincie, în redacția deosebitelor ziare, și toate acestea împreună au produs acțiunea complicată din care a rezultat ceea ce avem acum înaintea ochilor. Nu e nici o mirare că n-a putut rezulta altceva. Această politică, rezultat al unei tradiții nenorocite, al unei totale lipse de disciplină, al unei ignoranțe cumplite în ceea ce privește condițiunile de viață actuală și tendințele firești ale națiunii noastre, această politică va ieși condamnată din expunerea pe care o voi face.

Și vreau să plec de la însuși actul pe care, bine pecetluit cu peceti roșii, dovezi de autenticitate, nu-l prezenta la Senat d. prim-ministru. Și aici să mi se îngăduie să pun în legătură aceste peceti, garanții de autenticitate, cu cuvântarea d-lui Miclescu și să spun de ce, admirând forma și puritatea de intenții din care pleacă, n-am vibrat de ideile și sentimentele pe care le cuprindea. Îmi plac cuvintele care vin din fapte și duc la fapte; și discursurile au nevoie, ca și protocoalele, de peceti, peceti de credință, peceti de muncă, peceti de sacrificii, peceti roșii de sânge. Unde le văd, cred, dar numai acolo.

Protocolul pecetluit al d-lui prim-ministru cuprinde cedarea către România a Silistrei, împreună cu un teritoriu de trei kilometri în jurul ei. Care Silistră? Orașul, bojdeucele sau cetatea? D. ministru de Război crede că de cetate, că de perimetrul, de periferia ei e vorba și a făgăduit că va reprezenta acest punct de vedere în cazul când va fi unul din delegații României. Acești delegați vor trebui să negocieze cu delegații bulgari.

O mai potrivită soluție a conflictului nici nu putea să fie. Am pornit de la neînțelegerea cu bulgarii ca să terminăm cu o nouă discuție nesinceră, în care ei vor adăugi, firește, la nemulțumirea lor anterioară nemulțămirea jignirii provocate de cedarea Silistrei. Ne vom găsi înaintea dificultăților cu greu de înlăturat ale unei discuții româno-bulgare.

Aceeași comisiune o vom găsi însă și aiurea. Bulgarii n-au voie să ridice întărituri noi, nici să dreagă pe cele vechi, într-o anume rază, care va fi determinată tot de o comisiune româno-bulgară. Ni putem închipui că delegații bulgari vor arăta cea mai mare bunăvoință de a fixa raza care să satisfacă pe deplin pretențiile și temerile noastre? Și aici, prin urmare, la alt punct greu, ne vom găsi față în față la sfârșit, când față în față eram la început, cu adausul sentimentelor de mânie și tendințelor de război pe care le poate produce o cesiune teritorială.

Comisiunea româno-bulgară se întâlnește însă și într-un domeniu în care am fi așteptat-o încă mai puțin. Vor fi poate în Silistra patrioți bulgari care nu vor suferi blânda noastră stăpânire. Nu vor băga de samă că anexarea va permite să se trimită la școlile lor, pe care nu le vom distruge, pentru că n-avem dreptul și pentru că am fi pedepsiți imediat prin lovituri aduse școlilor din Macedonia, că va permite să se trimită la aceste școli fiii bulgarilor din județele Constanța și Tulcea, care vor putea da, prin urmare, Silistrei un caracter național bulgăresc încă mai puternic și mai înverșunat decât acum. Vor fi oameni care nu se mulțămesc nici cu atât. Amintirea biruințelor de ieri îi face ireductibili, și nu vreau să vorbesc aici despre dreptul național pe care l-am putea pretinde noi și despre dreptul național pe care și l-au creat ei în acel loc, în care înfățișarea de astăzi nu e tocmai aceea din 1878, când d. ministru de Interne cerea ca granița României să se întindă până la marginea Cadrilaterului. Bulgarii care vor voi să plece aiurea vor fi despăgubiți. Despăgubirea aceasta ar rămânea să o fixeze suveranul cel nou. Ei bine, protocolul hotărăște că alături de dânsul va fi și vechiul suveran, care, natural, în astfel de lucruri n-ar avea ce să mai caute. Vă puteți închipui la ce rezultate curioase va ajunge comisia de expropriere româno-bulgară, a carei misiune va fi de a se pronunța în ceea ce privește sumele de acordat bulgarilor indignați de dominația română care vor dori să se strămute aiurea.

Dar protocolul mai cuprinde o clauză, privitoare la românii macedoneni. Noi știm cine sânt: Trei sute, poate cinci sute de mii, oamenii optimiști îi socot până la un milion, așezați acolo din cele mai vechi timpuri; moștenitorii celor dintâi colonii romane din Peninsula Balcanică; mai vechi decât noi, care am venit de la dâșii și prin ei. Sânt elementul roman așezat la mijloc între coloniile lui Traian și podul de la Severin, element scump nouă prin comunitatea de sânge, venerabil pentru oricine prin arhaicul caracter al existenței lui. Noi li zicem aromâni. Pentru dâșii aceasta înseamnă români, pentru diplomații din Petersburg însă ei sânt „cuțovlahi“. Noi primim protocolul cuprinzând această batjocură. „Cuțovlah“ e o poreclă grecească și înseamnă „valah șchiop“. Simtă-se șchiop cine o vrea și procedeze în consecință, eu nu mă simt și nu simt nici nația mea, întemeiată pe voinicele ei picioare milenare, nu o simt șchioapă de loc! „Cuțovlahi“ din protocol mi se pare o insultă și eu aș fi cerut revizuirea lui din acest punct de vedere, care crează o deosebire și de nume între noi și între dâșii. Dar ce se va face cu școlile garantate prin protocol, lăsăm la o parte biserica, ale acestor cuțovlahizați? Avem dreptul să le subvenționăm; sânt însă două condiții, una să fie frecventate de elevi cuțovlahi, „întrucât vor fi frecventate“ de asemenea elevi, „en tant que...“, nu continuu mai departe, căci socot că accentul meu franțuzesc ar suna urât după probele de excelentă pronunțare franceză care ni s-au dat în ultimele ședințe, menite să arate că puriștii de la Paris n-au dreptate atunci când pretind o uniformitate de pronunție franceză, indiferent de provincie. Dar cine va fixa că școlile cuțovlahe vor fi frecventate de elevi cuțovlahi? Evident administrația locală, deci administrația bulgărească și, fără a fi trăit în Balcani, știm și în regiunile noastre carpatice că orice prefect, subprefect ori primar găsește mijlocul ca părintele de familie să declare și în ceea ce privește naționalitatea administrațiilor ceea ce e în interesul puterii pe care acești agenți administrativi o reprezintă. Și ce-ar fi dacă într-o localitate s-ar face declarația că nu există elevi cuțovlahi? Mai primește școala cuțovlahi ori nu?

Nu numai atât. Această subvenție se va cheltui supt supravegherea statului bulgar. În ce sentiment va face această supraveghere și cu ce tendințe? Firește, nu cele mai prietenești față de noi, cu dorința de a păstra și mai departe cultura străină într-o provincie bulgărească. Dar oare nu ne-am luptat ani de zile pentru a împiedeca supravegherea în ceea ce privește o singură școală românească, cea din Brașov? După multe silințe am biruit și am socotit aceasta ca un mare triumf al nostru, ca înlăturarea unei mari primejdii. Acum vom avea această supraveghere pentru toate școlile pe care le vom întreține cu banii noștri în cuprinsul provinciei aromâne a Bulgariei.

Oare cu aceasta, admitând că guvernul bulgar ar fi sincer și iubitor de noi și respectuos de drepturile aromâne, s-a rezolvat chestia fraților noștri din Peninsula Balcanică? Dar pământul lor va fi împărțit între bulgari, și noi știm cât li va reveni și poate să li revină mult mai puțin decât cred astăzi, dacă pretențiile sârbești vor învinge, între sârbi, între greci, fără a mai vorbi de acea Albanie pe care n-o știm ce e și știm tot așa de puțin care va fi rolul pe care elementul aromânesc îl va putea juca în cuprinsul ei. Protocolul din Petersburg ni dă asigurări în ceea ce privește pe bulgari dar, odată ce chestia drepturilor noastre în Balcani s-a redus la un conflict româno-bulgar care să se rezolve la Petrograd de ambasadorii puterilor, ce asigurări avem din partea celorlalte națiuni? E ceva scris din partea sârbilor, oricât ar fi de prieteni, căci să nu uităm că s-au auzit plângeri în ceea ce privește purtarea organizației administrative sârbești față de românii din valea Timocului? Ce asigurări scrise avem din partea grecilor?

Vedeți, eu sânt un modest profesor care n-am decât inteligența, nu tocmai mare, care se cere pentru a ocupa o catedră universitară în România și căruia, datorită împrejurărilor modeste în care își petrece viața, îi lipsesc cu totul acele cunoștințe cu care se pot mândri colegii noștri miniștri și simpli deputați. Eu mă declar incapabil de a scoate din fiecare buzunar câte o ilustrație europeană, ale cării destăinuirii personale față de mine, foarte secrete, să poată servi de sprijin argumentelor mele, dându-le un caracter excepțional, dar am fost și eu la Londra și știu și eu ceva, de unde și cum nu interesează. Eu știu că Venizelos vă declară că, odată anexată Macedonia la greci, nu mai sânt aceleași motive de a-i persecuta. Îl cred. E un om rar, un om foarte cuminte. Îndrăznesc a zice, într-o ședință secretă, că poate e singurul om cuminte pe care-l au grecii. Dar și în tr-o ședință secretă n-aș îndrăzni să fixez cât de mare e numărul oamenilor cumiți pe care-i avem noi. Vorba e că Venizelos nu e permanent, nu e etern. Nimeni nu garantează că va face școală și că urmașii lui vor judeca întocmai ca dânsul. Și atunci la cine ne plângem noi când aromânii, care prin noua cucerire se adaugă la vechii aromâni fără drepturi școlare și religioase din regatul Eladei, nu vor fi lăsați a-și deschide școlile?

Dar mi se spune: Silistra are mare importanță strategică. Trecem peste toate celelalte și o primim; chiar dacă am pierde pe toți aromânii, Silistra-i compensează. D-lor, am auzit aici un discurs al unui domn deputat în care se făcea socoteala valorii în kilometri pătrați a macedonenilor. Ieșea cam slabă.

Dar, dacă toți macedonenii laolaltă fac numai trei kilometri, vă puteți închipui că valoarea lor e extraordinar de depreciată și ferească Dumnezeu să nu se introducă sistemul acesta de socoteli și în ceea ce privește pe românii din toate părțile și să ajungem noi cu toții a valora tot așa de puțin în kilometri pătrați cât valorează frații noștri de peste Dunăre!

Dar e așa de mare valoarea strategică a Silistrei? D. general ministru de Război o spune. Mă bucur. Dar sânt alți generali, și ei cu studii speciale, care au jucat și ei un rol mare în armata noastră și care tăgăduiesc această importanță strategică sau o reduc foarte mult, fără a vorbi de aceea care au variat foarte simțitor după împrejurări în aprecierea acestei valori strategice. Atunci ce voiți d-voastră să spuie un biet om profan în lucrurile strategice, solicitat în atâtea direcții deosebite de atâtea afirmații care nu se potrivesc?

Oricum, ni-au spus și d. prim-ministru și d. ministru de Interne că Silistra trebuia. Era nedreptatea cea mare de la 1877, durerea de după tratatul din Berlin; era panașul, așa zice un panaș de aceeași valoare ca și acela pe care rușii l-au căpătat, în dorința lor de a șterge urmările tratatului din Paris, prin anexarea celor trei județe basarabene, de care n-aveau cea mai absolută nevoie. Din partea mea, eu prefer pălăria fără panaș, panașului fără pălărie, dar fără îndoială dintr-un punct de vedere diferit. În sfârșit, un lucru e sigur că de la Tratatul din Berlin am avut neconținut Silistra înaintea ochilor, noi toți. (Bine sau rău, tratatul are forma sa și când se zice acolo *Est*, nu putem preface, cu toată dorința noastră de a găsi încă un sprijin în revendicările noastre, *Est în Vest*.)

Dar așa să fie? Toți la Silistra ne-am gândit, de la 1877-1878 înainte? Să vedem.

Știu că, după o lungă guvernare a celor care au condus la biruință, partidul lor a căzut în catastrofa morală a unei nemaipomenite rușini. Un ministru de Război a intrat în temniță; un șef de stat-major a mers pe urmele lui. Țara și-a acoperit fața înaintea acestui spectacol. Așa credeam, dar de fapt nu era așa, țara avea altă preocupare: Durerea nemângăiată pentru pierderea Silistrei. Peste câteva luni se discuta procesul intentat lui Ion Brătianu, venerabilul bătrân, aproape de sfârșitul vieții sale, în care se rezumau decenii de muncă românească pentru organizarea și înălțarea țării. D. Maiorescu ni-a vorbit numai de darea în judecată a Ministerului din care făcea parte dumnealui. Cazul acesta putea fi pus alături de celălalt. Credeam că atunci a fost un sentiment de revoltă pentru că luptele de partid au dus așa de departe. Ei bine, d-lor, nu. Toată lumea se gândea la altceva, la durerea pentru pierderea Silistrei.

Au trecut de atunci douăzeci de ani. Țărănimea nedreptătită, incultă și flămândă s-a ridicat într-o mișcare care a zguduit înseși temeliile statului român. I s-a răspuns prin împușcarea la zid ori în marginea satelor a mii de oameni considerați ca niște brute răufăcătoare. Aflu acum, ceea ce nu știam înainte, că peste detunăturile puștilor, peste bubuitul tunurilor și strigătele de agonie se ridica un strigăt mai puternic decât toate, acela care rezuma toate tendințele, toate speranțele, toate durerile noastre: „Ni trebuie Silistra!“.

Dar nu e numai atât. Între 1878 și momentul de față, românii din Ardeal au primit cele mai strașnice lovituri. Iată, acum când ne spargem noi capetele în jurul conflictului româno-bulgar, s-a numit un episcop, maghiar de națiune, la Hajdudorogh. S-au smuls fonduri grănițerești căpătate de români prin vitejii, supt marea înaintașă a lui Francisc-Iosif I, Maria Tereza. Și acuma sânt temnițele pline de români care au luptat pentru cel mai elementar drept național și uman. Auzim durerile lor? Se pare că nu, căci în urechile noastre răsună durerea pentru pierderea, după tratatul din Berlin, a Silistrei.

În același timp Bucovina s-a rutenizat. La 1877 noi aveam români mai mulți acolo. Statistica acum ne arată într-o minoritate care se accentuează din ce în ce mai mult. E vorba chiar de despărțirea în două a diecezei, și am fi bucuroși dacă am păstra cea mai mare parte din Fondul Religionar, moștenit de la marii noștri domni, pentru națiunea noastră. Dar mai la urma urmei e indiferent, odată ce se satisfac durerile noastre vechi pentru Silistra.

Se satisfac prin protocolul de la Petersburg, care e în Rusia și în Basarabia rusească două milioane de țărani români n-au nici până astăzi dreptul de a întrebuința limba lor în biserică și școală și românii, dacă se mențin, e o minune. În orice caz, nu e de vină România oficială, care de atâtea ori putea să intervină în folosul lor și n-a crezut că trebuie să o facă, speriată, când e vorba de asemenea lucruri, de puterea Rusiei. Ei bine, Rusia compensează toate aceste lucruri prin protocolul care ni dă Silistra.

Cultura românească e strânsă înăuntrul hotarelor românești. Ungaria nu o mai primește supt nici o formă. Aproape nici o gazetă, nici o carte de-a noastră nu mai e admisă acolo. În acest timp, zeci de mii de unguri din Moldova, așa-numiții ciangăi, primesc, prin calendare și broșuri de propagandă, învățătură națională îndreptată împotriva statului român. Are cunoștință d. ministru de Interne de această periculoasă propagandă pe care nimeni n-ar îngădui-o? Dumnealui spune că nu. Eu semnalez; nu cred însă că se vor lua măsuri. Nu s-ar lua măsuri de a se trata la noi scrisul unguresc exact așa cum se tratează scrisul românesc în Ungaria, atunci când noi sântem fermecați de bucurie pentru luarea Silistrei.

Ei bine, nu e nevoie să fim diplomați mari, să știm tot ceea ce știți d-voastră, ca să declarăm că este o bătaie de joc pentru noi să ni se înfățișeze lucrurile în felul acesta. E pur și simplu ridicol să ni se spuie că pentru aceasta am trăit jumătate de secol și că acum putem încheia era durerilor noastre prin înfigerea steagului românesc pe reduta de la Silistra.

Dar, domnilor, să mi se îngăduie să nu privesc chestia aceasta numai supt raportul militar, supt care au prezentat-o toți. Așa de puțin discută țări și popoare care nu se găsesc în situația noastră; noi nu. E un element moral la

noi care trebuie să stăpânească toate celelalte. Acest element moral trebuie satisfăcut și credeți d-voastră că el se satisface prin clauzele pline de restricțiuni și primejdii ale unui protocol care cuprinde în același timp o jignire a celor mai firești sentimente ale unui popor? Căci, acordând atât de mult, încât Europa ar fi trebuit să adauge un microscop ca să putem aprecia însemnătatea darului care ni se face, se dau și lecții care e greu să le primim. În mâna mea n-au intrat multe acte pecetluite ca acela pe care-l are în buna sa păstrare d. Maiorescu, dar ca istoric știu și eu ce înseamnă un protocol. Printr-un protocol se iau anume decizii în ceea ce privește realitatea bine definită a unei chestii controversate. Aprecieri în protocol nu se încap. Protocolul isprăvește însă prin călduroase mulțămiri aduse Bulgariei pentru moderațiunea ei, pentru sacrificiul ei, pentru nobleța ei de procedare față de zurbagiii care calcă de atâta vreme pragul Europei, amenințând cu război dacă nu li se dă partea din moștenirea balcanică. Primim noi această lecție, care ni se dă indirect, dar foarte vizibil? Un ban de aur se înfășură într-o hârtie plină de insulte; fie chiar autenticitatea lui garantată, și eu nu l-aș primi; hârtia cu insulte aș vedea-o întâi și l-aș refuza!

Dar nu în aceasta se mărginesc cerințele morale, ceea ce înseamnă pentru mine cerințele ideale ale țării noastre față de altă problemă, cea de la nord, și nu e sigur că înaintând mult către sud ni asigurăm drumul la nord. Mi se va zice: Părerii de sentimental rămas în urma chestiunii; nu trăiesc astfel națiunile, iau ce pot, când pot și de la cine pot. O credeți d-voastră? Există pe lume numai kilometri pătrați? Numărul lor hotărăște forța unei națiuni, îi creează și-i susține avântul într-un război viitor? După numărul de kilometri pătrați, căpătați printr-un protocol oarecare, se va hotărî energia națională într-o armată a românilor? Dar oare la 1877 luptătorii țărani, bieți oameni bătuți de nevoi, neținuți în samă de nimeni, flămânzi, desculți și goi în mare parte și care au fost totuși niște admirabili luptători, aceștia au fost întrebați la plecarea de acasă, când s-au despărțit de ai lor pe care nimeni nu rămânea să-i hrănească: Oare câți kilometri pătrați au la vatră? Dar mulți dintre dânșii nu știau ce e kilometrul pătrat și dacă a fost ce a fost și dacă asupra noastră s-a revărsat acea glorie, aceasta se datorește, nu unei conștiințe de ordin material, ci unui instinct transmis din generație în generație, avându-și începutul în cele mai vechi timpuri ale neamului, unui instinct care era rezultatul unei îndelungate vieți morale, unor factori ideali amestecați din cele mai depărtate timpuri și în sufletele oamenilor celor mai simpli. Tot ce cunosc din viața oamenilor mă învață a respecta înainte de toate elementul moral din viața lor și nu doresc ca urmașii mei să trăiască în vremea când elementul acesta moral ar înceta.

Și acum, pornind de la această concepție, să analizăm cele petrecute de la 1878 înainte pentru a vedea ce era cu putință să faceți.

Situația morală a noastră la 1878 era excelentă. Dominam, din punctul de vedere al celor mai legitime tradiții, recunoscute de toată lumea, nu numai în Balcani, dar și în Orientul creștin. Ultimele decenii de mai adâncă vasalitate față de Turcia și Rusia nu ajunseseră pentru a șterge urma sacrificiilor îndelungate, a largii mărînimii, a darurilor fără număr pe care le făcusem întregii creștinătăți orientale. Aceasta este mărirea și aceasta ar fi putut să fie puterea noastră. Este adevărat că bulgarii de mai multă vreme încă ni-au opus, ca în cutare conferință ținută la Sofia și publicată în limba franceză, într-o franceză care e desigur cu mult mai rea decât a noastră, ni-au opus faptul că ei au avut țari și patriarhi, că pot sta chiar în fața rușilor cu mândrie prin aceea că trecutul lor creștin, imperial, e mai vechi, că ei s-au organizat întâi, având cultură, legi, coroana cesarilor, singuri din toată lumea slavă. Este adevărat ori ba? Într-un articol pe care-l consacram bulgarilor în 1904, după plecarea de la noi a ministrului Șişmanov, care venise să ni spuie două vorbe bine întemeiate, de care-și aduc aminte acei care au fost în legătură cu dânsul: că bulgarii sânt bucuroși să ia tot de la noi pentru a nu se osteni până la Viena și că să grăbim pasul fiindcă ei merg repede în urma noastră. Recunoșteam adevărul acestor afirmații și al puternicului element de conștiință națională care se poate coborî din ele.

Este adevărat că noi n-am avut nici împărat, nici rege, nici patriarh, ci numai voievozi și mitropoliți, dar așa a fost națiunea noastră totdeauna, modestă, desprețuitoare de forme, ea în total iar nu indivizii care pot să fie altfel. Numele i-a fost indiferent, fapta era lucrul de căpetenie, și astfel ea a preferat pe voevodul Ștefan cel Mare apărându-se singur împotriva cotozirii osmane, unui împărat bizantin decăzut, și pe Mihai Viteazul pătrunzând în fruntea cetelor sale pe drumul spre Adrianopol, unui rege pierzându-și coroana în fuga de după înfrângere.

Un lucru e sigur: Că noi am fost continuatorii operei imperiale în Orient. În jurul lui Brâncoveanu stăteau câte patru patriarhi de odată, din toate colțurile Răsăritului. Școlile noastre erau pentru toți răsăritenii, cărțile ieșite de supt teascurile din București și Iași vorbeau în toate limbile Orientului european și asiatic, ele mergeau până în câmpiile Siriei și văile Caucazului, ducând acolo numele și stemele domnilor noștri. Cine ar fi putut să creadă că va veni o vreme când, coborâți la același nivel cu celelalte popoare balcanice, egalizând statul nostru în poftă și în soluțiuni cu dâșii, ne vom certa cu vecinii noștri mai apropiați, indiferent de consecințele morale, pentru câțiva kilometri de pământ...

Oare aceasta au dorit-o voievozii noștri de pe vremuri, așa și-au înfățișat ei dezvoltarea poporului pe care l-au apărat și l-au înălțat?

Războiul din 1877 a adus trecerea stăpânirii românești și peste Dunăre. Vorbindu-se de pierderea județelor basarabene, mai multe persoane, între care și d. ministru de Interne, pe vremuri, au dezaprobat politica celor ce se chemau Ion Brătianu și Mihail Kogălniceanu de a nu primi în schimb pentru județele cedate prin pacea de la Paris o Dobroge mai mare, întreagă, cuprinzând și Cadrilaterul. Să mi se dea voie să nu împărtășesc acest mod de vedere. România e un stat național cu un trecut și un viitor deopotrivă de naționale. Ea nu poate deci să părăsească o parte din teritoriul locuit de români pentru a căpăta în schimb o cârpeală oarecare, fie cât de mare, din pământuri care aparțin național altui neam. Ori ce? Sântem noi ca acele case americane pe care un sistem complicat de mecanică le ridică dintr-un loc și le mută în altul? Aceasta poate fi România politică, oricând capabilă de a fi dezrădăcinată de pe teritoriul său natural pentru a fi strămutată aiurea? Nu ne gândim oare că ar fi de ajuns să începem pe această cale pentru ca să ni se propuie și alte asemenea strămutări?

Deci e bine că Basarabia n-am părăsit-o prin nici un act public. La ea n-am renunțat; ne-am retras dintr-însa siliți, nevroind să avem o ciocnire cu trupele rusești care o ocupară. Iar Dobrogea nu o avem de la nimeni, nici de la Rusia, nici de la Europa: o avem de la noi înșine. Cine a dat un caracter militar luării în stăpânire a provinciei cele nouă, a făcut ce trebuia. Și se cade să adăugim că, precum spuneam și altă dată, trupele noastre au găsit și aici români. Au venit pe urma celei mai puțin îndreptățite la bogăție, dreptate și cultură, dar celei mai muncitoare și spornice în munca ei din toate clasele societății românești, pe urma țăranilor. Încă înaintea de Mihai Viteazul, ei trecuseră, mocani, cojeni, dincolo de Dunăre, întemeind sate înfloritoare, care s-au opus lui Radu Vodă Șerban fiindcă el aducea aici șerbia cea nouă a țăranului în dauna vechilor libertăți, la care acești țărani liberi țineau de veacuri. Prin urmare, țara pe care acuma o ocupau soldații lui Carol I, o cuceriseră țăranii mai vechi decât Mihai. Măcar pentru că avem această tradițiune, pentru că adăugisem acest teritoriu, eram datori să facem o luminată, cunoscătoare, activă și fecundă politică balcanică. Nu că în aceasta ni s-ar fi rezumat toate tendințele spre viitor, ci pentru că ea era necesară tocmai în vederea acestor tendințe.

Ce putea să însemne această politică balcanică? Întâi asigurarea deplină acasă și înălțarea morală, aici între noi, pentru ca acea politică să poată fi urmărită cu toată concentrarea puterilor noastre politice, economice și culturale. Ne-am gândit noi oare, după război, că n-ajunge să fim biruitori, ci trebuie să fim în același timp întâi solidari, gata astfel de o intervenție în

fiecare clipă, indiferent de natura acestei intervenții? Ne-am îngrijit de rezolvarea repede, cu orice sacrificiu, a chestiunii țărănești? Am întemeiat noi, în locul vechilor clientele personale, partide de idei, care să se întrecă în devotament și sacrificii pentru țară, în loc de a sacrifica țara pentru interese personale sau de coterii? Am îngăduit noi guvernelor noastre puse în serviciul unui program folositor țării o activitate liniștită în această direcție sau a trebuit ca fiecare guvern să stea cu ochii ațintiți asupra adversarilor, neavând vreme să facă nimic altceva decât această supraveghere de fiecare clipă în interesul menținerii la putere? Am naționalizat noi politica României, ajunsă apanagiul câtorva familii, în mare parte de origine străină și romanizate numai în aparență? Am dat noi clasei dominante simțul de răspundere și de datorie morală, ori am lăsat-o în starea în care și astăzi se găsește, schimbând buchete de flori în lupte elegante de la Șosea, în timpul când peste Dunăre se schimbau gloanțe ucigătoare, dovedind și astăzi superficialitatea, totala lipsă de interes pentru nevoile țării și de simțire pentru durerile și primejdiile ei? Închegat-am o diplomatie cunoscătoare, harnică, vigilentă, modestă la înfățișare și energică în intervenția sa sau, pentru băieți de familie care nu pot fi plasați ca deputați la colegiul al III-lea, am creat posturi diplomatice în Balcani, pentru care nu se cere altceva decât oarecare cunoștință de franțuzește, relații sociale bune, talent de conversații și anume atitudini? Nu ne-am îngrijit măcar a da acestor privilegiați sfătuitori învățați și activi, de care n-am văzut nici unul în deosebitele mele călătorii prin Peninsula Balcanică, dar am întâlnit legațiuni fără titulari, la care exista un singur funcționar, de cele mai multe ori străin, care făcea și desfăcea toate. Ori ne închipuim că toate aceste lucruri pot fi înlocuite pe deplin prin apucături ca acelea de dăunăzi în cutare capitală balcanică, în care reprezentantul României începea prin mândra declarație: „Aștept“ și termina prin formula „Veți comunica ziarelor că întrevederea, începută la ceasurile patru, s-a terminat la ceasurile cinci“, și n-a primit nici un alt adaus, ca și cum noi am putea întrece în mândrie pe romanii din timpul de glorie, pe Ludovic al XIV-lea și pe Bismarck și am preface diplomația, care e un continuu joc de dibăcie cruțătoare, în prezentarea continuă a unor atitudini superbe, care ni înstrăinează națiile vecine prin jigniri mai mult sau mai puțin meritate!

Am spus lucrurile acestea de la început pentru ca să nu trebuiască, în fiecare caz de constatare a inactivității, a nulității noastre diplomatice, să explicăm motivele, din deosebitele legațiuni ca și din țară, care le întrețin.

Politica balcanică o puteam face cu turcii. Oare nu era de imitat față de dâșii exemplul Germaniei biruitoare față de Austria, care putea foarte bine să distrugă pe rivala ei învinsă, dar în loc de aceasta i-a oferit prietenește o

mână sigură, pe care nu și-a retras-o niciodată, asigurându-și astfel hotarele răsăritene și puind în calea Rusiei o barieră care nu o costă nimic? Ar fi refuzat oare turcii o astfel de alianță? Dar oare ne putem gândi la așa ceva dacă până și dăunăzi, când noul regim a început în împărăția osmanilor, v-o spun aceasta cu siguranță, ca unul care cunosc și eu unele lucruri, fără a fi amestecat în marile taine ale diplomației noastre și diplomației universale, și din partea noilor conducători ni-au venit oferte, ele au venit particularilor și fără îndoială și statului român; dovadă vizitele ce ni s-au făcut, iar noi am rămas indiferenți la toate aceste oferte care ni se păreau riscate sau periculoase?

De la turci, cu altfel de politică, am fi căpătat o situație excelentă macedonenilor. Se știe însă ce am făcut acolo, școli cu prea mulți profesori și prea puțini elevi, când și profesorii nu preferau să rezideze la București, în apropiere de patronii politici de la ministerul Instrucției, care-i numiseră după interese de partid. Două clientele se succedau în împărțirea lefurilor din Macedonia și era așa de puțină consecvență în conducerea luptei culturale, singura posibilă pentru dânsii din punct de vedere național, a fraților din Macedonia încât, printr-o schimbare a vântului, dăunăzi, școlile, cu tot bagajul lor, au trecut de la ministerul de Instrucție la cel de Externe, fără ca prin aceasta să se fi făcut un pas mai departe în îndreptarea unei situații ajunse imposibilă. E oare cineva aici, în Cameră, care să-mi poată spune acum că propaganda noastră în Balcani, între aromâni, n-a fost cea din urmă propagandă națională în Peninsula, cea mai dezorganizată, cea mai puțin respectată, cea mai puțin fecundă? Nu răspunde nimeni. Așa a fost.

Date fiind condițiile particulare în care statul osman privește națiile, ca echivalente cu religiile recunoscute de dânsul, ar fi trebuit să dăm oamenilor acestora o biserică pentru a-i deosebi de biserica grecească și de bisericile slave. Li-am dat-o oare? S-ar zice: Era imposibil. Dar a fost posibil, cu oarecare cheltuieli și stăruințe, să smulgem patriarhiei ceva mult mai însemnat, să smulgem patriarhiei dușmane cu noi, pe chestia mănăstirilor secularizate, autocefalia bisericii regatului român! În ceea ce privește pe aromâni, ne-am mulțămît cu acel ridicul episcop de origine albaneză, cu apucături suspecte care, cocoțat în rândul al doilea al unei case sărace din Constantinopol, nu putea fi măcar descoperit de doritorii de a-i face cunoștința și care, la sfârșit, cumpărat de dușmanii noștri, a dispărut cu totul până în ziua de astăzi, ceea ce n-a împiedecat pe înaintașii noștri din această Cameră a striga de două ori: „Trăiască Sultanul!“, pentru un succes ca acesta, precum și pentru acela, așa de mare, al admiterii printr-o iradea a dreptului aromânilor de a alege și ei consilii comunale.

Dar dacă nu ni plăceau turcii, dacă era ceva în amintirea războiului recent sau a conflictelor militare de odinioară care să ne împiedece de a face pact cu dâșii, ce se putea aduce oare împotriva unei înțelegeri continue, unei statornice colaborări, unei penetrații răbdătoare și rodnice în statele slave de peste Dunăre? Zicem că am dezrobit Bulgaria. Atât ni mai lipsea... De fapt am luptat ca să ni cucerim independența. Dacă prin aceasta bulgarii și-au câpătat viața proprie, atât mai bine. Să nu li-o spunem noi, să așteptăm să o spună ei, căci dacă o spunem numai noi, tot nu se ajunge la nici un folos.

În sfârșit, o Bulgaria exista, de la 1878 înainte, dincolo de Dunăre. Săracă, fără organizație culturală, fără forță morală, spionată, încurcată și batjocurită de Rusia protectoare, ea ar fi dorit desigur să aibă în loc sprijinul statornic și dezinteresat din punct de vedere teritorial al României. Ce nu era de făcut acolo și ce nu s-ar fi câpătat printr-o acțiune prietenească și ocrotitoare, care nu ne-ar fi costat mai nimic!

Și nu! Din mândrie de rasă ne-am îndărătnicit să nu vedem decât pe părinții romani și pe frații din Paris, ignorând cu totul acest Răsărit, în care dacă soarta ne-a pus, ea ni-a impus în același timp datorii ce decurg dintr-o anume vecinătate geografică. Am lăsat pe ruși să lucreze cum voiau și când s-au dus rușii, alții au rămas liberi să exercite pe toate terenurile influența lor în Bulgaria.

Această Bulgaria s-a unit cu provincia privilegiată autonomă, cu Rumelia Orientală. Noi n-am avut nici un punct de vedere în această chestiune. Peste câteva luni, Battenberg, prigonit de Rusia, prin acțiunea sa independentă, a trebuit să-și părăsească tronul, trecând prin România și întorcându-se tot pe aici. Bulgarii au fost cufundați în războiul civil. Am păstrat față de aceste fenomene de transformare în Peninsula Balcanică aceeași atitudine de nulitate voită pe care o păstraserăm față de războiul sârbo-bulgar, care se petrecu între reuniunea cu Rumelia și detronarea principelui Alexandru. Am socotit că ni ajunge semnarea tratatului de pace în București, noi fiind mediatorii, și unul dintre dâșii, d. Pherekyde, e de față la această ședință. Foarte onorabilă lucrare încheierea acestei păci, dar e permis să se spuie că atât nu ajunge pentru a se recunoaște rolul nostru firesc în schimbarea împrejurărilor balcanice. Și încă odată, nu vorbesc de anexare, ci de cea străbateră a noastră supt toate raporturile, care ne-ar fi făcut conducătorii recunoscuți de toată lumea ai politicii de peste Dunăre.

Dar în tot acest timp mai erau atâtea și atâtea lucruri de făcut. Universitatea noastră e mai veche decât universitățile slave din apropiere. A avut ea vreodată catedre în legătură cu viața transdanubiană, s-au predat vreodată cunoștințe de drept bizantin, de istorie bizantină, de artă bizantină, de corespondențele lor slave, de limba tuturor vecinilor noștri? Evident că nu.

Și nici nu se putea, căci organizația noastră și în această privință am luat-o de-a dreptul din Apus, cu alte nevoi și cu alte tendințe. Și dacă s-au făcut astfel de cursuri, ele nu s-au făcut după cererea oficialității și cu voia ei, ci din inițiativa câtorva profesori, a căror acțiune a fost privită poate cu ochi răi, fiindcă se amestecau într-un domeniu inferior, care nu trebuia să fie atins niciodată în țara noastră.

Am tradus noi pentru vecini ceva din literatura, din știința noastră? Ne-am îngrijit ca prin traducere să știm ceva din ceea ce gândesc și simt ei?

Un distins ministru al lor, d. Șișmanov, a venit la București să ne vadă, să ne cunoască, să îndemne la un schimb de influențe folositor și țării sale dar și nouă. Ni-a spus acele cuvinte, citate mai sus și pe care nu le pot uita. Am auzit acele cuvinte și atenția noastră nu s-a oprit asupra lor. Dar eu scriam atunci, îndată după plecarea lui, în „Sămănătorul“ acest pasagiu, pe care să-mi îngăduiți a-l cita: „Mulțămită unei mari stăruințe, încete și sigure, de țaran mărginit, harnic și strângător, mulțămită acelui om cu totul superior care a fost Stambulov, Bulgaria e astăzi o țară în care se poate spune cu oarecare adevăr ceea ce se spune și la toate popoarele care nu-și dau samă de greutatea ce le așteaptă încă. Oricum, Bulgaria are o armată, un învățământ popular, o economie rurală, care sânt, pentru prieten și dușman, și pentru cine vede numai, rece și prevăzător, ceea ce este - *bune*.”

În ce chip însă ar putea fi ale noastre bune, ceea ce e pentru noi o chestie de viață, dacă nu le vom cunoaște și nu vom vedea Bulgaria decât prin cărțile de senzație ale Apusului, noi care stăm față în față cu dânsa?“

Și peste trei-patru ani, într-o întrunire publică, iată în ce cuvinte condamnam această politică de ciocoism, nu pot întrebuița alt cuvânt pentru că așa se cheamă desprețul față de cei mici, unit cu adâncă închinare înaintea celor mari: „A fost un timp când, în Constantinopol stând sultani turcești, domnii noștri din Iași și București erau considerați ca moștenitori ai împăraților bizantini; ei porneau din Țarigrad și rugăciunile care se cântau la sfințirea împăraților romani de Răsărit se cântau la miruirea domnilor noștri; cu alai împărătesc veneau în țară, unde prin mâinile domnilor noștri și cu banii noștri se țineau viața sufletească și biserica din răsărit.“

Aceasta o zice toată tradiția noastră. Noi eram centrul firesc al Răsăritului creștin.

„După epoca veche creștină a venit epoca nouă, păgână, de închinare la modele și prejudecățile din Apus. N-am vrut să rămânem în Răsăritul acesta unde a trăit, s-a dezvoltat și a înflorit creștinătatea de a ajuns ceea ce este astăzi. Până și vechiul Orient musulman s-a scuturat din nepăsarea-i seculară; statul turcesc nu mai este o împărăție mondială, dar el reprezintă un popor, o națiune care vrea să trăiască în chip vrednic de trecutul său. Ce am făcut noi față de neamurile acestea, întrucât am afirmat rostul nostru în Peninsula Balcanică, pe care ca liberă viață creștină, noi am întemeiat-o?“

Au venit stăpânitorii vecinilor să ni facă vizită, vizita nu s-a înapoiat; ne-am încunjurat cu un zid de despreț și dincolo de acest zid de despreț popoarele balcanice s-au dezvoltat totuși...

Ar fi trebuit însă ca astăzi glasul nostru să hotărască în Balcani, voința noastră să fie voința hotărâtoare acolo, noi să fim centrul firesc de alipire pentru popoarele din Peninsula Balcanică, pe când astăzi toate se fac deasupra capetelor noastre și în paguba noastră.

Nici comerțul nostru nu pătrunde în Balcani, nici politica noastră n-are legături în Balcani, nici viața noastră culturală n-are prestigiu pentru Balcani. Umblând după fantezmele Apusului, am pierdut realitatea Răsăritului... Am pierdut realitatea Răsăritului ca și cum am putea schimba fatalitatea geografică, ca și cum am putea muta hotarele și le-am putea alunga în Apusul acela unde știm sau credem că este începutul neamului nostru. Facem o greșală politică după alta și aceste greșeli nu pot fi repetate fără ca după scăderea prestigiului să se ajungă la primejduirea existenței statului românesc“.

Am fi putut avea, nu numai legături cu Bulgaria, cu Serbia, ale cărei interese corespund așa de mult cu ale noastre, cu Grecia, dar noi singuri am fi fost în stare să reunim aceste state cu statul turcesc într-o legătură indisolubilă, care i-ar fi pus pe toți la adăpostul amestecului continuu, dăunător și jignitor al Austriei și Rusiei în Balcani. Da, noi am fi putut realiza această confederație, care s-a cerut de mult, și mi s-a cerut și mie părerea, pe care am exprimat-o în acest sens cândva, într-un răspuns al meu unui ziar al Turciei nouă, și din această înțelegere ar fi rezultat ceva care ar fi împiedecat războiul, l-ar fi făcut cu totul inutil, anume acea autonomie a Macedoniei care, pe altă cale și prin stăruința altora, mai interesați, nu se putea îndeplini.

Așa ne-au găsit ultimele împrejurări. Politica noastră externă consistă în necondiționata alipire la Austria. După 1877, din indignarea împotriva Rusiei, din frica față de viitoare încălcări ale ei, am încheiat o alianță ale cărei condiții nu le cunosc, ba nu știu măcar dacă e ceva scris. Ni-ar putea spune d. ministru de Interne, dar tace. Poate nu știe nici dumnealui și poate nu știe nici șeful liberalilor, căci această extraordinară politică se razimă pe ignorarea totală din partea tuturor, și vai de poporul a cărui politică externă se cheamă așa pentru că i se face în afară, în afară de hotarele sale ca și în afară de interesele sale!

Războiul a început în Balcani. Cu câțva timp înainte, contele Berchtold, cancelarul austro-ungar, austriac ca nume, ungar ca suflet, a apărut la Sinaia. Ce voia d. Berchtold? Evident că unul care cunoaște pe românii din Ardeal din legăturile pe care le au cu nația sa, voia să vadă cum ne înfățișăm și noi, și desigur a plecat cu părerea că maghiarismului i-ar fi mai ușor să aibă de patru ori mai mulți români dintre noi decât românii de dincolo, fiindcă sântem nesămănat mai comozi decât dâșii, mai maniabili, mai supuși. La plecarea

lui, cineva a spus undeva că România va ieși mai mare și atâta ajungea ca să ne liniștească; și de data aceasta Austria era să îngrijească de lucrul nostru, permițându-ni a face politica internă pe care o cunoaștem cu toții și care ne-a ținut în loc doi ani de zile.

N-ajungea atâta. Într-un timp când se putea aștepta un război austro-rus, trebuia să se dea iluzia că România va merge împotriva Rusiei. De aceea s-a înfățișat în pompă mare la București șeful statului-major cezaro-regal; d. Konrad von Hötendorf a venit ca să fie văzut și ca să ne compromită prin aceasta, pecetluind înaintea tuturor dependența noastră.

S-a întâmplat însă că Austria, care ținea înainte de toate să împiedece întărirea Serbiei, din care pot rezulta pentru dânsa cele mai mari primejdii, în Bosnia și Herțegovina ca și dincoace de Dunăre, a descoperit repede că Bulgaria biruitoare poate fi de un și mai mare folos decât noi pentru urmărirea intereselor sale. Atunci, în aparență, am stat pe un plan cu bulgarii, iar de fapt, în atenția monarhiei, mai jos decât dâșșii. Mai e nevoie să spun ce a decurs din această nouă situație?

Astfel de împrejurări trebuie să ni servească însă de învățătură și două sânt marile foloase ale neizbândeii noastre.

În jurul nostru avem astăzi popoare care și-au desăvârșit unitatea. Bulgarii nu mai au nimic de reclamat de la nimeni, ba încă ei țin supt stăpânirea lor atâtea elemente eterogene. Serbia are de reclamat doar ce se păstrează de Austro-Ungaria. După cinci sute de ani, albanezii ies din mormânt, întemeind un stat ale cărui limite sânt cu mult mai mari decât formațiunile politice albaneze mai vechi. Grecia a căpătat tot ceea ce putea cere păstrându-se în marginile cumineniei. Așa fiind, noi rămânem singura națiune neîntregă, care se mulțamește cu această situație, care-și interzice, și nu numai în lumea oficială, cele mai firești așteptări pentru viitor.

Căci e un adevăr de sociologie, din acelea care rezultă din dezvoltarea popoarelor, dacă nu din obișnuitele lecții de universitate, că o națiune trăiește pentru a produce o cultură, pentru a face ca toți membrii ei să se împărtășească de dânsa, dezvoltând puteri morale care duc la organizații politice unitare, prin care apoi cultura națională poate fi introdusă și apărută în jocul complicat al civilizației universale. Acestea nu sânt lucruri pe care le dorim să fie, ci lucruri care sânt, cu sau fără voia noastră ori a altora.

Și dacă România se resemnează la situația ei de astăzi, dacă ea înțelege să rămâie, contra așteptărilor dușmanilor ei chiar, o formațiune politică definitivă în provizoratul ei nenorocit, atunci, eu o spun lămurit: Păcat de silințele cui a întemeiat-o și blăstămat să fie chiar ceasul în care ea s-a întemeiat, fiindcă în loc să fie un element de grăbire, de ușurare a dezvoltării naționale, ea este, prin interesele speciale pe care le creează, o piedecă în dezvoltarea națiunii! Da, e sigur că dacă România n-ar exista, frații noștri din

Austro-Ungaria cel puțin, și-ar încorda puterile proprii până la paroxism, știind bine că n-au nimic de așteptat decât de la ei înșii, pe când așa, ei văd România alergând în ajutor, și ea nu sosește; ei se sprijină pe un ajutor al României, care nu se înfățișează în clipa trebuitoare și ei sânt expuși să cadă prin slăbiciunea razimului pe care și l-au ales. Scădem astfel, în loc să creștem energia neamului nostru.

A doua învățătură privește noile împrejurări balcanice. Măcar acum să facem silința cea mare de a ne coborî într-o viață care supt atâtea raporturi pleacă din îngăduința și ajutorul nostru. Să fim mai mândri și mai harnici! În loc de a ne certa pentru puncte de graniță, să ne înălțăm până la conștiința că putem domina, că sântem chemați a domina, dar nu prin nedreptate și silă, ci prin cunoașterea, supravegherea și armonizarea intereselor naționale în luptă. Fiindcă nouă ni trebuie aceste interese naționale împăcate pe baza dreptății, pentru ca în această împăcare singură să găsim apoi sprijinul întru îndeplinirea datoriei noastre celei mari. Pe cei mici să-i apărăm împotriva celor mari, pe cei nedreptățiți, împotriva făcătorilor de nedreptate. Și o spun lămurit acum eu, „iubitorul de bulgari“, că dacă mâne, într-un conflict dintre bulgari și sârbi, pe care-l deplor dinainte, noi am îngădui ca bulgarii să săvârșească un act de violență care li-ar da predominarea necondiționată pe malul drept al Dunării, și noi n-am interveni cu toate puterile noastre pentru a împiedeca această încercare de întărire a unuia singur, s-ar săvârși o crimă de stat.

Nădăjduiesc că așa ceva nu se va întâmpla și că, unind grija unui mare ideal, care este o mare necesitate și o posibilitate rațională împotriva căreia nu se pot ridica astăzi nici aliații de care se cuvine a ținea samă în marginile tratatelor, cu grija imediată a unui echilibru balcanic care să-și aibă rădăcinile în dreptatea națională, pretutindeni satisfăcută, dar neîntrecută de nimeni, vom ști să recăpătăm, prin puterea unei națiuni mari și inteligente, măcar o parte din terenul pe care incapacitatea clasei diriguitoare ne-a făcut să-l pierdem până acum.

NOTE

1. Ședința fiind secretă. nu s-au publicat cuvântările participanților, așa cum se vede chiar din nota lui N.I. În ședința din 18 mai, cu 127 de voturi pentru și 17 împotriva, s-a votat moțiunea prin care, „Adunarea deputaților luând cunoștință de Protocolul semnat la St. Petersburg în ziua de 26 aprilie/ 9 mai 1913, de reprezentanții celor șase Mari puteri, autoriză guvernul a-l pune în lucrare”.

LI

POZIȚIA EXTERNĂ A ROMÂNIEI DUPĂ PACEA DIN BUCUREȘTI

(13 decembrie 1913)

Onorată Cameră,

Dacă discuția de la Mesagiu¹ ar fi în legătură numai cu luptele dintre partide, fără îndoială că ar fi inutil să se vorbească, fiindcă în ceea ce privește soarta unora, soarta legăturii de două partide care e la guvern și viitorul celui alt partid care va fi la guvern, lucrul e, întrucât se poate cunoaște, hotărât. Prin urmare, din acest punct de vedere, chestiunea nu mai are nici un interes. Ar fi să se piardă în zădar vremea dacă s-ar căuta să se discute ultimele evenimente din acest punct de vedere. Din fericire pentru discuția care se face aici, care ar fi trebuit să se facă, desigur, ceva mai de vreme, fiindcă atunci când regele a întrebat, îmi închipui că parlamentul putea să lase orice alte ocupații pentru a răspunde întâi regelui, rămânând ca atâtea proiecte, interesante pentru deosebite persoane, pentru deosebite categorii de persoane, să vină ceva mai târziu, ea privește și pe alții de cât luptătorii pentru putere.

Dar odată ce chestia nu privește numai luptele dintre partide, odată ce ea îmbrățișează întreaga noastră politică externă și deschide perspective atât de însemnate în ceea ce privește politica internă a anilor care vor veni, să-mi dați voie să vorbesc, cu toate că actualitatea, în ceea ce privește luptele de partide a chestiunii e fără îndoială pierdută.

Și cine încearcă să facă din discuția la Mesagiu arenă de luptă politică a unui partid cu altul, greșește fără îndoială anul acesta, căutând un interes acolo unde interesul s-a epuizat de mult. Căci noi nu trebuie să vorbim aici numai în cercul restrâns al luptelor politice de partid, ci să vorbim având înaintea noastră o țară și un popor.

Și vorbim în momentul când această țară și acest popor sânt chemate să joace alt rol în lume. Astfel, oricine are de adus o contribuție de cunoștințe, o contribuție de idei, o contribuție de îndrumare în acest moment trebuie să fie bine-venit.

Ni s-a adus înainte, la începutul acestei discuții a răspunsului² la Mesagiu, Mesagiu foarte scurt, parafraza de o bucurie retorică evidentă. Dar s-au adus în același timp și acte care ne cheamă să discutăm întreaga politică externă pe care guvernul român a făcut-o până la pacea de la București.

Deci, de o parte avem rezultatul așa cum se înfățișează în Mesagiu și cum se înfățișează în parafraza de la Mesagiu, de altă parte avem ceea ce a pregătit pacea de la București: Acțiunea guvernului de colaborare, reprezentat în ziua de astăzi prin d. președinte al Consiliului și prin doi domni miniștri, ceilalți fiind ocupați, mai ales când este vorba de neînsemnatul act care e discuția la Mesagiu.

În al treilea rând, se pot aduce în discuție, prin cuvântarea atât de francă, atât de sinceră, prin urmare foarte interesantă, foarte prețioasă, a d-lui Grigore Cantacuzino³, ieri, dacă nu ideile guvernului de astăzi, cel puțin ideile care se presupun a fi ale guvernului de mâne. Natural, odată ce s-au adus în discuție aceste lucruri și s-au provocat scenele furtunoase la care am asistat și persoane care nu sânt dispuse de loc să ia parte la asemenea scene sânt chemate și ele a-și spune părerea lor cu privire la chestiuni care odată s-au pus în discuție și s-au agitat.

Dar mai este încă un lucru. Noi discutăm pacea de la București, discutăm ce a pregătit pacea de la București⁴. Dacă nu mă înșel, de la pacea de la București până acum au trecut cinci luni aproape, cinci luni în care o țară poate face ceva, în care o națiune își poate îndeplini datoria, în care un guvern își poate arăta destoinicia, în care o administrație se poate întemeia și-și poate începe opera.

Prin urmare, iată un al patrulea punct care cade în discuție: Cum a fost interpretată, prin acțiunea administrației noastre, prin inițiativa reformatoare în teritoriul nou a guvernului nostru, pacea de la București.

D-lor, din aceste patru lucruri, asupra cărora avem dreptul să vorbim și asupra cărora unii dintre noi au chiar datoria de a vorbi, este unul care iese cu totul din controversă, care nu este supus niciunei controverse posibile. E vorba de însuși actul de care cu multă dreptate se mândrește d. prim-ministru, de care cred că dumnealui în rândul întâi are dreptul să se mândrească, în ceea ce privește persoanele care se găesc la guvern, nu în ceea ce privește persoanele care au pregătit, nefiind la guvern, prin voința unei națiuni întregi, pacea de la București. Da, din guvern este un om căruia i se datorește pacea de la București. Acest om este aici de față, d. Maiorescu. Și când cineva a ajuns la vrâsta d-lui Maiorescu, când cineva a avut marele noroc ca în ani de adâncă bătrânețe să aducă un serviciu atât de esențial țării, cum e pacea de la București, când cineva poate niciodată n-are să mai fie în fruntea unui guvern, când a avut să lupte cu o opinie publică fără îndoială rău îndreptată și cu tovarăși care au înțeles tovarășia poate uneori în alt sens decât sensul moral obișnuit, se cuvine ca oricine care-și are în sufletul său un simț de dreptate să arate recunoștință d-lui prim-ministru pentru felul cum a condus negocierile la conferința din București, pentru această pace însăși (*aplauze*).

Și aceasta, d-lor, cu atât mai mult trebuie să o recunoască un profesor ca mine și iată de ce: Aceasta este o țară... nu vă supărați, dintre d-voastră sânt avocați; și eu am avut gândul să mă fac avocat, am scăpat de această ocupație; am ales alta care poate e mai bună decât aceea și pe care o iubesc, în orice caz așa de mult, încât nu caut alta mai bună. Da, aceasta este o țară de avocați și noi sântem un parlament de avocați și când se întâmplă ca, în împrejurări atât de însemnate pentru țară cum au fost acelea care ni-au dat tratatul de la București, când se întâmplă ca în fruntea guvernului să fie un profesor și nu un avocat, care e deprins să vadă lucrurile și într-un fel și în altul, care nu se sperie când lucrurile se înfățișează altfel de cum le prevedea, când se întâmplă că e un profesor și când acesta este stăpânul unei largi culturi, un adânc cunoscător de oameni, să se dea voie unui alt profesor să se bucure că pacea din București a fost încheiată de un om de cultură, pe care un mare noroc l-a adus în fruntea guvernului în acest moment hotărâtor. Aceasta este partea care nu intră în discuție și ar fi nedrept să se tăgăduiască meritele d-lui prim-ministru.

D. C. Xenii: Dar d. prim-ministru este și avocat.

D. N. Iorga: Dacă ai face d-ta atât profesorat câtă avocatură a făcut dumnealui, ar fi foarte bine! (*Ilaritate.*) Prin urmare, domnilor, este o parte care trebuie să iasă din discuție, anume partea care privește meritele d-lui președinte al Consiliului. Și mai sânt încă două lucruri în pacea de la București care ne bucură pe toți.

Eu nu m-am sfiit, cu toate că relațiile mele personale cu d. Maiorescu nu sânt relațiile pe care le-aș fi vrut eu poate, nu m-am sfiit, la încheierea păcii de la București, să aduc din toată inima călduroase felicitări fostului coleg de facultate. D. Maiorescu și-a adus aminte de anii din facultate și, prin urmare, în puterea anilor de Facultate, nu în puterea lucrurilor care s-au petrecut pe urmă, d-sa delimitează totdeauna foarte exact noțiunile, nu în puterea relațiilor politice de mai târziu, dumnealui mi-a mulțămît. Și cum dumnealui, care acordase adversarilor puțin la pacea de la București, era deprins să nu dea prea mult nici după pacea de la București, a tras și pentru mine o fruntarie, în care a fost poate puțin cam zgârcit, dar, în sfârșit, este bine ca omul să știe trage totdeauna fruntariile.

D-lor, pacea de la București în sine merită felicitările tuturor. Este evident un mare folos pentru noi, cum este o mare mândrie pentru noi pacea de la București, o mare mândrie neașteptată așa zice. Noi știam că trăim într-o țară în care cea mai mare parte din locuitorii pământului național au întemeiate motive de a fi nemulțămîți cu soarta lor; știam că trăim într-o țară de adâncă suferință a acelor pe care se sprijină însăși existența statului român, și am fost dintre aceea care au avut temeri ca această suferință și

simțul ce poate provoca să nu influențeze cumva asupra hotărârii săracilor acestui pământ. Și s-au ridicat cu toții și fără să se gândească la jertfa de atunci și la răsplata de a doua zi, au venit de s-au înfățișat în serviciul țării (*aplauze prelungite*). Eu nu cunosc în dezvoltarea popoarelor un caz în care cineva, având atât de puțin, să fi dat cu mai largă inimă atât de mult. Oricare dintre noi va trebui să aibă mai multă siguranță în viitorul acestei țări, în soarta ei și dacă în sufletele noastre puțin veștejite de sterpe lupte politice, de blăstămate ambiții personale, cancerul de care suferă clasa noastră conducătoare, dacă în sufletele noastre veștejite de descurajarea care rezultă din aceste lupte nu s-a produs bucuria care trebuia, ea s-a produs în sufletele acelor frați ai noștri care văd steagul românesc chiar atunci când pentru noi îl ascund negurile intereselor și praful unor lupte politice zadarnice.

Și, prin urmare, acțiunea militară a României a creat între noi și ei o legătură puternică, de mai deplină frăție, de mai tare încredere, de o așteptare mai sigură a viitorului, care va produce roade incalculabile în viața poporului nostru.

Nu m-am bucurat de pacea de la București pentru hotarul cel nou ce ni s-a dat: hotarul nou am fost siliți să-l luăm fiindcă am avut vecinul ce-l avem, fiindcă biruitorii de la Chirchilise au fost a doua zi trădătorii fraților lor, rupătorii alianței în condițiuni neuzite în legăturile dintre popoare și atunci, față de astfel de vecini, se asigură fiecare. Nu însă cu bucurie, fiindcă nu împărtășesc acele destrăbălate manifestații de bucurie care, în mărci poștale și atâtea alte semne, au întovărășit anexarea. Acestea sânt lucruri care se fac din necesitate, cu sentimentul de durere pe care trebuie să-l ai de câte ori ți se impun relațiuni rele cu oameni de care ți-ai legat trecutul și de care neapărat trebuie să-ți legi viitorul.

Pacea de la București nu m-a bucurat pentru kilometrii pătrați care s-au adus la pământul României, ci m-a bucurat pentru rolul pe care România de mult trebuia să-l joace și pe care în sfârșit l-a jucat. S-a văzut că oricare ar fi pretențiile, silințele și vrednicia celor dimprejurul nostru, totuși noi sântem cei dintâi. De aici derivă un lucru: Datoria pentru noi de a face cu toții așa încât totdeauna să rămânem, potrivit tradițiilor strămoșilor noștri, cei dintâi (*aplauze*). Astfel pacea de la București nu înseamnă anexarea așa-numitului Cadrilater, numire tot așa de proastă ca și bucuria de care e întovărășită, ci înseamnă fixarea netăgăduită a hegemoniei militare și politice a României, care nu e decât o consecință a valorii etnice și a ridicării culturale a poporului românesc.

Dar mi se spune, d-lor, înainte de pacea de la București a fost acțiunea diplomatică pe care în parte o cunoaștem din cuvântările care s-au ținut într-un șir de ședințe care sânt acum numai semi-secrete.

Și ni s-au pus atunci la dispoziție anumite acte pe care, d-le prim-ministru, știți foarte bine că nu avem timpul material pentru a le putea studia.

Dar după aceasta a venit *Cartea Verde*, care cuprinde în mare parte actele acestea. Și eu nu voi fi dintre criticii ascuțiți care vă cereau să ni înfățișați toate aceste acte. A înfățișa toate aceste acte înseamnă să ni tăiem puțința de a avea legături normale cu toți oamenii care au avut încredere în noi și care deci au vorbit cu noi. Dar cu oarecare inteligență, din puține lucruri poate să vadă cineva totul, precum cu mai puțină inteligență din toate lucrurile poate să nu vadă nimic. (*Aplauze.*)

Prin urmare, *Cartea Verde* nu e numai ce se află într-însa, ci și lumina pe care o putem aduce asupra cuprinsului său.

D-lor, cu privire la *Cartea Verde*, la actele cuprinse înăuntru, la acțiunea care se desface din aceste documente istorice s-au enunțat două păreri. Una din aceste păreri zice: Guvernul Maiorescu a prevăzut totul. Un guvern de profeți! D. președinte al Consiliului a știut din capul locului, din septembrie, tot ce se va întâmpla. Atunci, în septembrie, a știut că se va declara războiul; în octombrie a prevăzut cu o săptămână înainte luptele de la Chirchilise și de la Lulë-Burgas. Extraordinar darul de profeție, fiindcă bulgarii, a treia zi după biruință, încă nu știau că au biruit la Chirchilise. Căci sânt biruinți în care îți vezi adversarul, dar sânt și biruinți în care nu-l mai vezi și biruința de la Chirchilise, din nenorocire pentru turci, s-a săvârșit în aceste din urmă condiții: Adversarul a dispărut, a dispărut fiindcă a vrut, sau deși n-a vrut aceasta nu s-a putut ști decât peste câteva zile.

Va să zică, d-sa era ținut să știe în octombrie ceea ce numai după câteva zile au știut biruitorii. Dar profețiile nu s-ar fi oprit aici după părerea foarte elogioasă dar supărătoare pentru d-voastră, d-le prim-ministru, care sânteți, după cum știu, un om foarte discret, pe care anumite laude vă incomodează, precum sânt critice care desigur nu vă sânt agreabile și de care îmi pare rău că nu vă pot dispensa, fiindcă se desprind dintr-o parte a acțiunii d-voastră și tinerețea e îndrăzneată. O natură discretă cred că nu se poate bucura de lauda de a fi fost profet de la început până la sfârșit, laudă pe care nu o reclamați. Au fost profeți și mai mari decât d-voastră, care însă n-au fost profeți în țara lor, după cum știți. Deci în octombrie ați fi prevăzut biruința bulgară, în noiembrie ați fi prevăzut pacea, în ianuar ați fi prevăzut rezultatul negocierilor de la Londra, în februar, împreună cu suveranul, care, dați-mi voie, cred că putea să nu figureze în *Cartea Verde*, fiindcă noi vom ști să recunoaștem tot ceea ce România, și în împrejurările acestea, datorește lui Carol I, fără ca supt numele lui Carol I să se înfățișeze acțiunea guvernului său, de care singură e vorba; în februar d-voastră, împreună cu suveranul, fiindcă voiți, ați prevăzut că se vor rupe legăturile dintre Balcani. Și ați știut în mai, o bucată de vreme

nu ați știut chiar așa de mult, fiindcă era mediațiunea arbitragiului de la Petersburg, în mai ați știut că pornește războiul cel nou și ați știut chiar că bulgarii vor fi învinși. Și prin urmare, din profecie în profecie, nu o ziceți d-voastră, ci o zic lăudătorii, contra voinței d-voastre, din profecie în profecie ați ajuns la pacea de la București.

Dar sânt și alții de altă părere. Persoanele acestea sânt convinse că dacă ar fi fost în locul d-voastră, ar fi făcut lucruri cu mult mai mari. Știu eu ce? Poate că anexiunea s-ar fi îndeplinit încă din decembre, nu văd marele folos; poate că am fi luat Cadriaterul tot, cu Rusciuk, Șumla și Vama. Poate că am fi anexat regiunea Vidinului, despre care se vorbea în anumite întruniri publice, poate că s-ar fi deschis drumul și la Marea Egee, căci se zicea: De ce să nu pătrundem și la Marea Egee, care ne așteaptă cu apele ei albastre, în care să plutească iluziile noastre puțin sănătoase? Sânt persoane care zic că dacă nu ați fi fost d-voastră aici, ci ar fi fost alții, lucrurile ar fi mers cu mult mai bine.

D-lor, să-mi dați voie să nu cred nici una nici alta. Să nu cred nici în darul d-voastră de profecie, alții având desigur mai puțină experiență de oameni și de lucruri și mai puțină siguranță, și siguranța se câștigă cu vrâsta la oamenii care știu ce înseamnă adevărata siguranță, nici că alții ar fi ajuns la un alt rezultat decât al d-voastră. Dar aceasta însemnează oare că aprob acțiunea guvernului, așa cum reiese din *Cartea Verde*? Nu, ferească Dumnezeu! Dar nu arunc răspunderea acestei acțiuni, cu toată slăbiciunea și cu toată insuficiența, cu toate defectele ei, în spinarea guvernului sau în spinarea aceluia om din guvern care, fără îndoială, are și răspunderea și meritul acelei acțiuni, ci o arunc, criticând-o cu cea mai mare asprime, în spinarea sistemului, a regimului care călăuzește întreaga noastră viață politică.

D-lor, evident am făcut mai puțin decât puteam face și am făcut mai târziu decât puteam face, și ne-am înfățișat mai puțin mândri de cum puteam să fim, fiindcă lucrurile în această țară, și supt d-voastră și supt alt Gguvern, sânt așa cum le cunoaștem, așa cum le deplorăm și orice om onest trebuie să caute să fie altfel.

Să pornim de la început. În septembrie 1912 se știa că Balcanii vor intra în foc, se știa că o legătură încă nelămurită între bulgari, greci, sârbi și muntenegreni va provoca războiul cu turcii.

D-voastră ați făcut atunci o declarație care e, pentru lăudătorii d-voastră contra voinței d-voastră, începutul fatidic al profețiilor care erau să vină în urmă. D-voastră ați spus: Noi nu ne amestecăm în lucrurile acestea, afară numai dacă nu se vor întâmpla schimbări teritoriale. Puterile înseși au declarat că schimbări teritoriale nu vor admite. Iar dacă vor fi schimbări teritoriale, și când vor fi și cum vor fi, atunci vom vorbi și noi.

În acel moment v-au lăudat bulgarii în cuvinte puțin cam nedibace, vorbind de „atitudinea strălucită“ a guvernului român.

Dați-mi voie să cred că nu era.

D-voastră ziceați că noi nu ne amestecăm decât dacă se vor petrece schimbări teritoriale în Peninsula Balcanică. Dar aceasta înseamnă să vadă cineva pe altul umblând cu lumânarea lângă un butoi cu benzină și să-i spuie: Eu nu mă amestec, afară numai dacă benzina dinăuntru va lua foc (*ilaritate*).

Dar, d-lor, nu trebuia să aibă cineva un dar extraordinar de profeție ca să prevadă că din evenimentele ce se petreceau vor rezulta schimbări teritoriale în Peninsula Balcanică.

Și aceasta chiar dacă Austria ni garanta contrariul. Și îmi pare rău că din Cartea Verde lipsește un lucru, pe care eu nu mi-l pot explica nici până acum. Noi am primit două vizite, una a fost vizita unui bun prieten al nostru, cum este contele Berchtold, conducător al politicii monarhiei austro-ungare și om cu legături maghiare.

Probabil e vorba de o simplă călătorie de sentiment și probabil că tot sentiment, căci altfel nu pot să mi-o explic, a fost și călătoria, după câteva săptămâni, pe care șeful statului major austriac a făcut-o la București, în mijlocul indiferenței tuturor.

Cartea Verde însă nu ne lămurește asupra rostului acestor două vizite și, neputând să fim inițiați altfel, ni pare rău că rostul lor nu-l putem înțelege, căci oameni mari ca aceștia nu ne vizitează în fiecare zi și este foarte firească dorința ca atunci când vine câte unul din ei, să voim a ști ce aduce, dar mai ales ce duce cu dânsul (*ilaritate*).

Desigur, pe noi ne-au asigurat Puterile, și ne asigura și cel mai direct interesat, că nu se va schimba ordinea de lucruri în Balcani. Era însă o întrebare: Dar dacă Balcanii vor voi să schimbe această ordine?

Era să fie atunci războiul european? Și dacă putea să fie războiul european, cine își simțea curajul să înceapă acest război? Austria, care supt arme a tremurat de frică toată iarna, sau Rusia, care nu știa ce să mai facă numai să înlătore această primejdie? Atunci, dacă nu ele, noi era să luăm răspunderile războiului european? Știu că s-au găsit vreo câțiva domni din București, care erau destul de siguri de cine va trage folosul, pentru a cere ca România să provoace războiul european, având părerea, pe care nu o pot împărtăși, că noi, România, avem o putere extraordinară și sântem în stare a trage foloasele războiului european de partea noastră.

Dar d-voastră spuneți că dacă nu se va schimba nimic în Peninsula Balcanică, ce se va petrece acolo nu ne privește. Să zicem, d-le prim-ministru, că nu s-ar fi schimbat hotarele. Dar aceasta înseamnă că nu s-a schimbat nimic? Când se dă o luptă, nu între state, căci aceasta nu a fost o luptă între

state, ci între națiuni, întreaga valoare a națiunilor care intră în luptă trebuie să se hotărască mult timp, poate pentru toate timpurile. Chiar dacă nu s-ar fi clintit o singură piatră de hotar, cu toate acestea altceva ar fi fost Turcia după înfrângere și altceva ar fi fost Bulgaria, Serbia, Grecia după biruință.

Nu numai schimbările materiale ne pot preocupa pe noi, ci trebuie să ne preocupe și schimbările morale care neapărat erau să se întâmple, pentru că vigoarea morală a unui popor înseamnă cel puțin cât stăpânirea unei provincii de acel popor.

Dar d-voastră v-ați oprit la această atitudine de expectativă. Vi se spune: V-ați oprit la expectativă, fiindcă d-voastră personal sau guvernul d-voastră, alcătuit din persoane care, cum se știe, nu s-au înțeleș totdeauna, prin urmare, d-voastră personal sau guvernul d-voastră, în care erau tendințe centrifugale, ajunsese acum la maximum, și tendințe centripetale, cu mult mai slabe, nu ați știut să interveniți.

Nu; eu zic altfel. D-voastră și guvernul d-voastră, și dacă ar fi fost altul în loc, nu ați fi putut să interveniți.

De ce? Fiindcă, d-lor, atitudinea se ia cu multă vreme înainte. Și ceea ce ni-a lipsit nouă atunci, în septembrie și octombrie, pentru a împiedeca războiul, dacă aveam interes să-l împiedicăm, sau pentru a întrebuița războiul în folosul nostru, dacă aveam dorința, ceea ce ni-a lipsit nu a fost nici armata, armata a fost bună, s-a văzut pe urmă, nici sentimentul public, a fost admirabil, cum s-a văzut mai târziu, nici inteligența bărbaților noștri politici, ne-a bătut Dumnezeu cu prea multe inteligențe, nu aceste lucruri ni-au lipsit, ci ni-a lipsit gospodăria și tradiția.

Noi nu am avut diplomați, noi nu am avut tradiții în legăturile noastre cu țările străine. De peste Carpați, cu care am fost prieteni până la servilitate și cu străinătatea de peste Prut, cu care am fost dușmani până la imprudență în politica noastră externă nu au figurat decât acești doi factori și poate un îndepărtat factor german, întinzând, din motive asupra cărora nu vreau să insist, mâna sa protectoare asupra românilor în anumite împrejurări grele.

Dar dincolo de Dunăre erau popoare. Pe acestea în parte le-am ajutat să se libereze, pe altele noi le-am liberat. Cine a vorbit cu oamenii de acolo, știe că ei înșiși o recunosc.

Ce am făcut noi, aceștia de acum, pentru ei? Care a fost legătura noastră cu ei? Care au fost informațiile noastre cu privire la ei? Nule. Am avut un singur om de ispravă în Balcani și ne-am grăbit să-l ducem de acolo, d. Mișu, în care v-ați pus, cu dreptate, încrederea cu prilejul negocierilor de la Londra. Reprezentantul d-voastră, d. ministru de Interne, a făcut numai o simplă călătorie de Crăciun la Londra și nu d-sa era persoana asupra căreia se punea greutatea acelei negocieri.

Și tot la Sofia ați avut, cândva, un ofițer superior, care acum este în țară și care v-a spus, de acum patru ani, valoarea infanteriei bulgare. Știu foarte bine că nu a fost crezut și nu pot să înțeleg nici acum de ce nu a fost crezut. Și doar n-a vrut Dumnezeu ca aceste rapoarte ale acelui deștept militar să fie în istoria noastră națională ceea ce au fost rapoartele lui Stoffel, reprezentantul Franței la Berlin, în 1870, cu privire la armata prusiană.

Noi eram în cel mai complet întuneric cu privire la lucrurile care se petreceau în Balcani. Nu mă înșeală rapoartele lungi, redactate în cea mai recentă formă a limbii franceze. Și nu înțeleg de ce se fac rapoartele în această limbă. Ori știm așa de puțin românește și așa de bine franțuzește?

Și iar nu înțeleg cum d-voastră, care aveți în grad superior sentimentul demnității personale, cum puteți permite rapoarte franțuzești scrise într-un stil care nu este nici al lui Corneille, nici al lui Racine, ci al bulevardelor din 1913? Cu „gendarmer“, cu „flou“, cum puteați ceti astfel de rapoarte? Pe acest ton se putea face impresie în Sofia?

Eu știu un lucru, că în momentul când a pornit războiul, în acest moment noi, sau nu aveam reprezentanți de loc sau, dacă-i aveam, era ca și cum nu i-am fi avut. Aș fi vrut ca în *Cartea Verde*, înainte de declarația d-voastră din septembrie, să mai fi fost și câteva rapoarte mai vechi, care să arate că oamenii care reprezentau interesele noastre în Balcani, știau ce se petrece acolo și își dădeau samă de grava răspundere ce apăsa asupra lor.

Prin urmare, d-voastră nu știți ce e acolo, lumea de acolo nu știa ce voiți d-voastră; noi credeam prea mult în perfidia bulgărească și nu credeam de ajuns în, cum să zic, nevinovăția de suflet bulgărească, dar era și una și alta; și de fapt, bieții oameni, în luptă de multe ori cu inteligența noastră, nu știau de ce este vorba. Cu atât mai mult cu cât negociam în trei locuri deodată. La Londra, prin două persoane, la Petersburg, printr-una, și la Sofia prin alta, și chiar având aceleași instrucțiuni, patru persoane deosebite nu pot vorbi tot așa. Se crea astfel un formidabil haos, ei neștiind ce voim noi, noi neștiind ce este la dânsii, căci tradițiile noastre nu existau acolo.

Și atunci ce puteați face d-voastră? Dacă d-voastră ați fi cancelariu de multă vreme al unui monarh absolut, ar fi fost altfel. Și ar fi fost altfel, dacă d-voastră ați fi fost șeful ascultat al unui partid tare și al unui guvern cu autoritate, sau dacă d-voastră, oricum v-ați fi numit politicește și orice nuanță ați fi reprezentat, ați fi fost sigur de sprijinul statornic și călduros pe care în momentele acestea țara întreagă vi-l datora. Și eu, într-o întrunire publică din octombrie, eu, fără răspundere de partid și guvern, am spus, criticând politica ce făceați: „Din moment ce se va ridica steagul românesc, indiferent de direcția în care va merge, cu toții trebuie cu încredere să mergem după dânsul“. Și nu numai steagul acțiunii militare, dar și steagul diplomației.

Dar d-voastră, profesor venerabil, om de cultură, cu merite mari, v-ați găsit în fruntea unui guvern slab, compus din două partide care nu s-au înțeles și nu se înțeleg nici azi, căci veți ieși de aici braț la braț, dar numai de ochii lumii. V-ați găsit în fața unei opinii publice, care vă cerea câte în lună și soare, pe care nu vi le cerea niciodată sincer, ci, întotdeauna, nu pentru motive de politică externă, ci pentru motive de politică internă. Și v-ați găsit înaintea unei diplomații care n-a știut nici să prevadă, nici să vă servească. Și atunci a început acel șir lamentabil de acțiuni îndată întrerupte. Ați ajuns, în decembrie, la amenințarea de război; s-a ridicat imediat mâna hotărâtoare a Germaniei. Ar fi război european, nu voim! Și v-ați retras.

S-au rupt negociațiile de la Londra și a început din nou războiul. Opinia publică vă arunca înainte și ați mers. De odată s-a ridicat mâna Rusiei pentru a vă opri; opinia publică din Rusia, panslavismul, care e totuși o forță, nu îngăduie strivirea bulgarilor de România. Și v-ați oprit.

Când ați crezut că puteți merge din nou, iar mânați de aceeași interesată impulsivitate de politică internă, ați făcut câțiva pași pentru a vă împlețici iarăși. Nu v-ați oprit înaintea incapacității d-voastră, ci înaintea neputinței de acțiune pe care v-o creau decenii întregi de viață raționalizată și organizată pentru un singur scop, care se rezumă la interesele coalizate ale câtorva mii de oameni, care conduc o țară întregă și nu în folosul ei.

Atunci, natural, ați ajuns unde ați ajuns, la Petrograd. Dacă nu vi s-ar fi dat Silistra, ați fi primit totuși. Ce voiăți să faceți? Și a trebuit nemaipomenita greșală politică, spre a vorbi în termeni parlamentari a Bulgariei, acea eclipsă de inteligență, acel moment de nebunie furioasă, pentru ca lucrurile să fie aduse unde trebuie. Și chiar în acel moment, având în însăși situația d-voastră motive de slăbiciune, care nu se puteau birui, ați stat la îndoială, nu v-ați putut hotărî de la început să fiți cum vi s-a cerut de aici, cum mă onorez că v-am cerut de aici în discuția ședinței secrete să declarați că veți sprijini pe sârbi și greci cu orice preț împotriva Bulgariei, dacă e vorba de Bulgaria, împotriva a mai mult decât Bulgaria, dacă mai mult decât Bulgaria va fi în dosul atacului trădător al generalului Savov.

Astfel comentez *Cartea Verde*, și eu, fiindcă sânt istoric, nu mă pot lăsa ispitit de slăbiciunea persoanelor care nu fac istorie de a pune pe fițiici deosebite rapoarte și a le scoate pe rând ca să sperie pe d. prim-ministru și Camera; eu sânt obișnuit a strânge laolaltă lucrurile și, numai când se contestă afirmația, înfățișez dovada. Se vede din ea că d-voastră ați rămas în atitudinea aceea, știu eu cum o fi, de „libertate de acțiune“, și mai departe? Nu! De ce? Fiindcă, dacă se întâmpla bine, meritul era al altora; dacă se întâmpla rău, d-voastră ați fi purtat toată osânda. Și când o țară se comportă astfel, în momente ca acelea, nu se poate aștepta decât de la un noroc nebun și de la dezvoltarea spontană a forțelor naționale succesul din vara anului 1913.

Acestea le-am avut de spus în ceea ce privește acțiunea României. Nu o admir, o înțeleg.

O înțeleg și nu arunc în spinarea unui om aceste păcate, care sânt ale tuturor, ale tuturor oamenilor care pe rând au avut o răspundere și au uitat de dânsa.

D-lor, dar după încheierea păcii de la București s-au produs anumite acte pe care alții nu le-au discutat și pe care dați-mi voie să le discut eu aici. Noi am căpătat, d-lor, un teritoriu și un prestigiu mai scump decât acest teritoriu. Care era datoria noastră a doua zi după încheierea păcii de la București? Să consolidăm situația noastră materială în acel teritoriu și să consolidăm situația noastră morală în lumea pe care ajunsesem a o stăpâni.

S-a făcut acest lucru sau nu? Răspunsul trebuie să fie hotărât nu! Și într-o privință și într-alta.

Să luăm teritoriul. În teritoriul acela avem elemente bulgare care se adaugă la elementele bulgare din Dobrogea Veche, și avem elementul turcesc, zicem noi, dar de fapt turc și tătar, uneori mai mult tătar decât turcesc, în număr destul de însemnat. Avem trei orașe de o mare importanță, avem un număr oarecare de sate. Provincia în sine nu este atât de importantă, cât este importantă din alt punct de vedere, din punctul de vedere al puterii noastre de a coloniza, al puterii noastre de a transforma, al puterii noastre de a ne afirma ca un factor cultural în teritoriul de curând dobândit. Ce am făcut noi acolo? Vă spun: Mă jenez, mă sfiesc să spun ce am făcut noi până în momentul de față, în cele două județe care au intrat în stăpânirea noastră.

Știu ce au făcut alții mai mici decât noi, mai slabi decât noi. Știu că sârbii în cea mai mare parte au organizat teritorii tot așa de mari ca și Serbia Veche, pe care le-au căpătat prin pacea de la București. Știu că acolo încă din noiembrie școlile au fost deschise, știu că organizarea, bună sau rea, s-a înjghebat, și știu foarte bine ce a fost în cele două județe. N-am avut niciodată plăcerea de a face personalități cu nimeni și, prin urmare, să-mi fie îngăduiut a nu pronunța nici un nume. Dar voi spune: Nu ni-am făcut datoria, așa cum am lucrat noi, fără unitate, fără direcție, cu organe care se lovesc între ele, care se înfierează unele pe celelalte, de unde plângerea de mai dăunăzi, adusă aici înaintea noastră, și ne închipuim ce răsunset va avea peste hotare. Așa cum am lucrat noi, neștiind ce voim, azi pretinzând ca toți bulgarii să devină, dintr-o zi în alta, cei mai buni români, iar în ziua următoare, îngăduind să se petreacă în acel teritoriu pe care voiam să-l romanizăm fulgerător tot ceea ce oamenii dușmani stăpânirii noastre erau dispuși să facă. Și am siguranța că supt ochii autorităților noastre au și făcut, și nu e departe ziua când veți vedea, supt anarhia noastră administrativă, ce s-a lucrat acolo și care sânt roadele care vor rezulta de pe urma destrăbălării administrative care a caracterizat cele dintâi luni de stăpânire românească acolo.

Aici ni putem permite să avem o administrație incalificabilă, căci aici ne vedem noi între noi; într-o provincie nouă, se aduc însă elementele cele mai minunate de care poate dispune un stat. Și când acest stat pretinde la supremație, e dator să arate că felul său de a coloniza și de a stăpâni e mai bun decât al oricărui altul. Credeți că la mari rezultate vom ajunge cu dibuiri periculoase în chestiunile școlare, sau cu amenințări de colonizare, cu afișare de placarde în toate părțile, ca să se sperie lumea? Înainte de a face isprava pe care trebuie s-o facem, avem un lucru de făcut din punct de vedere școlar, anume a supraveghea școlile străine care erau, iar nu a persecuta acele școli, lăsând ca elevii să treacă granița și să capete de dincolo ură contra noastră. Noi puteam să păstrăm lucrurile de acolo în întregime în folosul nostru, pe când așa nici reputația de toleranți nu am câștigat-o și nici măsurile necesare pentru asigurarea noastră nu le-am luat. Nici o tendință școlară pronunțată nu e acolo, precum nici o formă administrativă nu ați dat, nici o ordine publică respectată nu se găsește acolo. Camera e ținută în loc de mai bine o lună de zile. Se trece dintr-o chestiune personală într-altă chestiune personală, dintr-un tumult în alt tumult; anxiunea abia am votat-o dăunăzi, iar răspunsul la Mesagiul regelui încă nu l-am votat. O țară care a anexat un teritoriu și care trebuie să se gândească înainte de toate la acest lucru, află încă vreme să piardă multe zile în parlamentul ei, și dacă aceasta poate să fie și de meritul altor factori e și de meritul guvernului, care nu are unitatea și siguranța ce trebuie pentru o adevărată lucrare. Dar dacă știți de ce elemente dispuneți, puteați ca, a doua zi după tratatul de la București, să plecați cu toată strălucirea, cu toată gloria unor oameni care au dat o pagină strălucită țării lor; ați fi lăsat acele care critică răspunderea și acum d-voastră ați fi fost aici și ați fi întrebat: Ce ați făcut cu opera pe care v-am încredințat-o?

Mai departe, d-voastră ați căpătat în Balcani dreptul de a numi episcopi, pentru garantarea vieții naționale a românilor macedoneni.

Atâta am putut să facem.

Eu nu cred că, odată războiul pornit, d-voastră puteați căpăta autonomia Macedoniei. Un guvern e îndemnat de multe ori să facă acte fără sens, poate tocmai din dorința de a-l aduce să se înfățișeze așa cum se înfățișează cineva după astfel de acte.

Autonomia Macedoniei era posibilă la un singur moment, înainte de război. O presiune asupra Turciei din partea noastră ar fi silit la autonomia Macedoniei, precum o oarecare presiune asupra Bulgariei ar fi silit-o să nu înceapă războiul pe care l-a început. Aceasta nu s-a făcut. Timpul s-a pierdut, autonomia Macedoniei s-a înecat pentru toate timpurile; acolo sânt sârbi, greci, bulgari, care au angajamente față de noi și fiecare dintre ei este destul de interesat ca să țină ca aceste angajamente să fie respectate.

Cu toate acestea, ni vin în fiecare zi plângeri de acolo că angajamentele nu sânt respectate. Ce răspundeți? Dar d-voastră nici nu puteți avea o informație sigură în această privință, fiindcă noi nu avem încă organele noastre diplomatice în toate părțile unde e nevoie. Și dacă în Albania trimitem acum un reprezentant al nostru, nu-l trimitem acolo pentru rolul pe care România este chemată să-l joace, ci îl trimitem pentru persoana însăși a principelui care mâne va lua în stăpânire această țară.

Unde sânt însă consulii noștri? Care este acțiunea lor înainte de război, în timpul războiului și după război? Întrucât acești consuli, care nu trebuie să fie niște părășiți, întrucât acești consuli au apărat interesele României primejduite, înainte de război, în cursul războiului și după război? (*Aplauze.*)

Am spus: Aveți voie să numiți episcopi. Dar unde sânt episcopii pe care d-voastră i-ați numit în Macedonia?

Nu s-au numit! Și o să adaug, cu adâncă părere de rău, că în lumea clerului nostru superior, lume care se preface cum vedem noi în anume ocaziuni, când, la o vacanță, prietenii de partid și reputații strălucite ridică pe cineva pe scaunul episcopal, în lumea aceasta nu s-a înfățișat nimeni pentru a primi acest loc de răspundere. Am vorbit cu câțiva și toți mi-au spus că sânt locuri foarte primejdioase, și prin urmare nu sânt dispuși a-și risca prețioasa sănătate și încă mai puțin existența.

Prin urmare, d-lor, după încheierea păcii de la București era un lucru mare de făcut și-l putem face și azi, dacă ne-am apuca. Lucrul acesta nu este nici măcar început.

Precum teritoriul anexat nu-și are organizația sa, și nu este vorba de organizație prin legi. Se poate o organizație provizorie, foarte solidă, tocmai în vederea legii care va veni pe urmă; tot așa în Peninsula Balcanică nu au venit consulii noștri, episcopii noștri nu păstoresc, România nu se simte nicăiri, iar diplomația noastră, care n-a știut să prevadă, este și azi tot aceea care ni-a dat onorurile și mândria din 1912 și 1913. În loc să alegem elementele cele mai vioaie, cele mai viguroase, ca inteligență și energie, cele mai adânc cunoscătoare a împrejurărilor, pentru a le trimite acolo, noi ne mulțămim cu obișnuitele utilități diplomatice, care călătoresc dintr-o capitală în alta.

Mai este, d-lor, însă și un al patrulea punct, cu care voi încheia această cuvântare. Când se negocia pacea de la București și când în guvern relațiile erau așa cum le știm, din nenorocire așa cum le știm, când rivalitatea dintre miniștri împiedica în anume momente ca acțiunea României să fie acolo, la Conferință, cum trebuia să fie, un particular, un profesor, pentru care d-voastră, d-le ministru, nu aveți multă considerație, dar care păstrează în schimb multă considerație pentru rolul d-voastră cultural, pe care îl cunoaște destul de bine, un profesor vi s-a înfățișat, ori s-a înfățișat unuia dintre

miniștri și i-a spus: În Conferință se discută, se rezolvă, pentru multă vreme, interesele cele mai mari din Balcani. D-voastră v-ați ocupat de alte lucruri. Aceste lucruri nu le cunoașteți, iar adversarii d-voastră le cunosc perfect. Mai erau acolo și d-nii Pasici, Venizelos, erau oameni cărora fiecare colț din viața Balcanilor de multă vreme li este cunoscut. Dacă aveți nevoie de cineva care a cheltuit zece ani din viața sa ca să scrie istoria Imperiului Otoman și care o fi având oarecare competență în această privință, el stă, anonim, la dispoziția d-voastră. Ce aveți de întrebat, întrebați-l și vă va răspunde. D-voastră v-ați inițiat însă foarte repede în diferitele chestiuni și n-ați avut nevoie să mai întrebați pe nimeni.

Și, d-lor, dacă era o datorie pentru cine nu se afla pe lângă guvern atunci, și dacă este o datorie pentru cine nu se află în guvern acum, e să dea sfaturile sale, nu cu ascuțișul împungător al criticelor care distrug, ci prin mijloace blânde și cu atât mai folositoare. Și încă odată, oricare dintre noi e dator în astfel de împrejurări importante să aducă toate cunoștințele sale, să aducă toate bunele sale intenții și tot sprijinul său. Ei bine, nu ați avut noroc, cum nu ați avut noroc nici în ceea ce privește pe colaboratorii d-voastră, oamenii de care vă puteați servi, nu ați avut noroc, într-o privință, nici în ce privește pe adversarii d-voastră. S-au rezervat și nu au ajutat. În schimb, adversarii d-voastră au desfășurat acum un program politic intern foarte interesant. Și am văzut ce puteți să-i opuneți, în ședința de ieri, și am apreciat și unul și altul. Dar, deoarece ne găsim la sfârșitul Camerei conservatoare, și nu la începutul Camerei liberale, eu nu mă simt chemat să mă pronunț, nici cu privire la programul liberal, pe care nu-l cunosc decât în liniile lui mai largi, ca strigăt de luptă, și nici cu privire la programul conservator, atâta vreme cât îl enunță d. Gr. Cantacuzino și nu d-voastră.

D-le prim-ministru, liberalii v-au răspuns la pacea de la București prin anunțarea unei ere noi de reforme, și această eră nouă de reformă a fost făcut cunoscută țării în călătoriile pe care conducătorii partidului liberal le-au întreprins în toate părțile. Nu am, o spusei, câtuși de puțin intenția să discut lucruri care nu sânt la ordinea zilei, care nu sânt precizate, pe care nu le știm în amănunte și care nu sânt clare poate nici în concepția persoanelor care se înfățișează cu acest „program“. Dar din moment ce partidul liberal, succesorul d-voastră de mâne la putere, se prezintă cu un program de îndrăznețe și radicale reforme, din moment ce d-voastră v-ați adunat în consfătuiri care au de scop a face un program cu o octavă mai jos decât acela al partidului liberal, privitor la modificarea sistemului electoral și la îmbunătățirea stării materiale a țaranului, să-mi dați voie să prezint o singură observație, căci aceea se poate prezenta chiar acum, înainte de a ști punctele sigure ale schimbării sistemului electoral și ale îmbunătățirii situației

materiale a țărănimii. Să-mi dați deci voie să o prezint chiar înainte de a ști exact ce vor liberalii și chiar înainte ca d-voastră să fi terminat laborioasa operă la care colaborează oameni pe care mă întreb uneori ce-i poate reuni în domeniul ideilor, de la marele proprietar, legat de concepțiile sale, pe care nu înțeleg a le critica, până la cugetătorul care se mișcă în toate direcțiile și în toată libertatea unei gândiri ce nu se oprește nicăiri de un interes material, inexistent, de la persoanele comprimate de interese materiale la persoanele pentru care nici un interes material nu se găsește la distanțe ce se pot aprecia. Da, mă întreb cum se vor înțelege unii cu alții, cineva care ar răspândi tot pământul țării românești în dreapta și stânga, fiindcă nu are nici o parcelă din el, și altul, care n-ar da nici o fărâmă din el, ci ar expropria mai curând de la o mie de pogoane în jos. Așa încât, dacă mare siguranță în ceea ce privește programul liberal nu am, mare încredere nu pot avea nici în ce privește programul a cărui elaborare o prezidați d-voastră, d-le prim-ministru, cu o îngăduință așa de desăvârșită și cu o neîncredere ce nu o socot inferioară neîncrederii mele.

Iată acum o observație ce trebuie să fac. D-lor, națiunea noastră, deși victorioasă, este bolnavă; a fost bolnavă în mijlocul chiar al victoriei sale, fiindcă altfel nu am fi avut pe de o parte nepregătirea intendenței, pe de altă parte, neexistența serviciului medical, cel puțin în unele locuri și în unele momente. Nu am fi avut acele mii de morți care puteau fi evitate și nu am fi avut, pe urmă, în locul cercetării discrete a vinovaților, nu am fi avut acea nepatriotică și scandaloasă agresiune a unei anumite prese care, pretinzând a căuta răspunderile, pângărea și sfâșia însuși steagul țării. (*Aplauze.*)

În îndreptarea unui popor bolnav chiar în biruința sa, pot fi trei metode. O metodă e cea tradițională. Dacă am avea un partid conservator, acest partid s-ar sprijini înainte de toate pe tradiție. Cunoscut destulă lume, dar n-am găsit tradiția dominând nicăiri. Cum n-am găsit-o la adversarii partidului conservator, n-am găsit-o nici la baza acțiunii partidului conservator.

Am fost și eu odată, ca vorbitor, la o întrunire publică pe care, în numele reformelor radicale, o convocaseți d-voastră. Am spus atunci un lucru: Dacă este un partid care trebuie să se sprijine pe tradiție, adică pe țaran în rândul întâi, pe forța veche a boierilor lui Ștefan cel Mare, mână în mână cu țărani care luptau supt steagurile lui, împotriva mesei amorfe, supt raportul național, a orașelor, e partidul conservator. Eu am zis, eu am auzit. (*Ilaritate.*) Eu m-am dus unde puteam înălța un steag și face un sacrificiu, ceilalți au rămas unde era de continuat, supt firma conservatoare, un oportunism cu scopuri personale, care nu se deosebește întru nimic de oportunismul celorlalți (*aplauze*).

Deci, nu în reforma ea însăși, ci în legătura reformei cu tradiția ar fi fost originalitatea acțiunii partidului conservator. Partidul conservator nu poate imita pe liberali; nu se poate târî după liberali. Partidul conservator trebuie să opue planului de reforme al partidului liberal un alt plan, care să plece din simțimântul continuității istorice, din durata marilor familii, care trebuie să învețe înainte de toate a avea, ca mai scump patrimoniu, iubirea pentru tot trecutul țării și pentru acei oameni care în viața de astăzi reprezintă în forma cea mai autentică acest trecut, clasa urmașilor de mari și biruitori ostași care sânt șerbi pe moșiile arendașilor evrei din Moldova și ale arendașilor de toate neamurile din Muntenia (*aplauze*).

Dacă partidul conservator vrea să facă reforma sa, are un drum, e drumul care duce la moșie. Acolo să rămâie, acolo să lucreze, acolo să-și îndeplinească funcția socială și de acolo să înlătore pe străini și exploatatori; acolo să-și facă frate pe țăran și atunci ați fi văzut ce putere ați fi reprezentat în țara aceasta. N-ați știut să faceți aceasta, și acum vin alții, care întrebuițează după altă metodă clasa suferinții și a muncii în această țară.

Vine Partidul Liberal care, potrivit cu tradiția sa, nu-l critic, așa trebuie să facă, dar nu cred că e bine, de partid raționalist, plecat din ideile Revoluției celei mari, zice: Anumite măsuri se vor lua, cu cât mai îndrăznește, cu atât mai bine, cu cât mai repede, cu atât mai cu folos.

Legi să fie și starea de lucruri se va schimba. Nu! Acestei concepții îi voi opune alta: Concepția organică, aceea care nu privește legea decât în legătură cu omul căreia i se aplică, om deosebit după țară și neam, și cu omul care o aplică.

Este o vorbă veche latinească: „quid leges sine moribus?“. Sfântă vorbă! „Ce înseamnă legea fără moravuri?“ Și atunci, dacă în adevăr d-voastră, liberalii, voiți reformele, trebuie să faceți un lucru, să alungați politicianismul din rândurile d-voastră, să înlăturați pe toți acei oameni, mulți, vă asigur, care au venit la d-voastră ca să capete mai mult decât ceea ce ar fi putut căpăta prin talentul și munca lor (*aplauze*).

Să înlăturați toate elementele parazitare care vă copleșesc mai mult pe d-voastră, fiindcă sânteți mai numeroși și în aparență mai puternici, dar cu atât mai slabi în adânc decât d-lor, să reformați în interior viața partidului d-voastră și să vă aduceți aminte înainte de toate de un lucru, de vorba mare pe care a spus-o cândva un om mare, cel mai mare om politic pe care l-a avut țara aceasta, „la vremuri noi, oameni noi“.

Când voi vedea oameni noi, mă voi închina adânc înaintea lor, știind că sânt prea slab pentru a îndeplini ceea ce ei, cu puterea lor, pot să îndeplinească; iar când voi vedea oameni vechi, care și la d-voastră și la dumnealor, conservatorii, nu sânt decât exploatorii țării pentru viciile lor, atunci îmi voi căuta de drumul meu (*aplauze*).

NOTE

1. Mesajul fusese prezentat în deschiderea Adunării, la 15 noiembrie 1913.
După ce lăuda „instinctul de conservare” al armatei române, care a trecut Dunărea, făcându-și datoria „pe câmul de bătălie”, ostașii dovedind „un avânt, o pricepere și un spirit de disciplină” care i-au făcut să răspundă „cu o iuțeală și exactitate uimitoare”, regele Carol I convenea: „Ca urmare a atitudinii politice păstrată de guvernul meu în decursul crizei balcanice, relațiunile internaționale ale României au fost și sunt dintre cele mai bune”. „Tractatul de la București a statornicit raporturi amicale și deosebit de strânse între România și statele de peste Dunăre. Atât protocoalele Conferinței de pace de la București, ce vi se vor înfățișa odată cu legea pentru anexarea noului teritoriu, cât și numeroasele acte și rapoarte anterioare ce se vor aduce deosebit la cunoștința domniilor voastre, vor arăta cu de-amănuntul tot mersul politicii externe a guvernului meu”.
2. Răspunsul la Mesaj, prezentat în ședința din 5 decembrie 1913, de către Nicolae Titulescu, cuprindea: „Politica urmată de România în timpul crizei balcanice a fost rodul unei nobile străduințe, aceea de a obține satisfacțiunea numeroaselor interese românești pe care noile evenimente le puneau în plină lumină, fără a aduce vreo atingere păcii generale și solidarității europene... Conflictul balcanic, început printr-un război pentru libertate, sfârșește printr-o acțiune pentru dreptate, întreprinsă de națiunea română și consacrată prin tractatul de pace de la București din 28 iulie 1913”.
Răspunsul la Mesaj a fost votat cu 115 voturi pentru și cinci împotrivă.
3. Grigore Cantacuzino felicitase guvernul pentru succesul României în război și își declarase convingerea că miniștrii vor pune interesele de partid pe planul al doilea, față de cele ale țării, „mai ales când vedem valurile ideilor socialiste, care se apropie din ce în ce mai mult de temeliile clădirii noastre și încep să mănânce nu numai temeliile conservatorismului român, dar încep să amenințe temeliile statului român”.
4. Față de Protocolul de la Petersburg, trecut totuși cu succes prin Parlamentul român, și care oferea României doar Silistra cu

împrejurimile, pacea de la București stabilea hotarul româno-bulgar pe linia Turtucia Ecrene. Cf. *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, Editura Academiei, Buc., 2003, cap. *Politica externă a României independente (1878-1914). România și situația din Balcani. Premisele reorientării politice. Acolo și bibliografia subsecventă*.

N.I. a scris *Istoricul războiului balcanic*, Buc., 1915; *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice*, Buc., 1933.

LII

DESPRE LIMBA ROMÂNEASCĂ ȘI RAPOARTELE DIPLOMATICE

(22 decembrie 1913)

Onorată Cameră,

S-au spus ieri de pe banca ministerială¹, desigur cu altă intenție decât aceea care se oglindește, câteva cuvinte ce trebuie relevate. S-a spus că limba românească nu poate, că nu este în stare să servească pentru corespondența diplomatică și că nu se poate prevedea chiar vremea când limba românească o să fie capabilă de a îndeplini acest rol.

D-lor, în toată lumea răsăriteană, în care ne găsim și noi, limba țării e întrebuițată curent în corespondența diplomatică, și dacă nu ar fi alt argument, aș aduce înainte numai trei. În *Cartea Verde* sânt rapoarte diplomatice scrise în românește; instrucțiunile d-lui prim-ministru Maiorescu sânt date în românește și, în sfârșit, dacă limba românească ar fi socotită că nu poate să exprime anumite nuanțe, ar ajunge o singură cuvântare a d-lui Maiorescu, cu tot ceea ce spune, și cu tot ce lasă a se înțelege, cu tot ceea ce ascunde, pentru a dovedi că limba românească este în stare să exprime orice nuanță.

Nu aș fi ridicat această chestiune, căci sântem cu toții convinși că limba care a putut să dea expresie cugetării unui Conta și poeziei unui Eminescu, este desigur capabilă să exprime orice, dacă în tribuna din față nu ar fi fost ieri persoane străine care ar fi putut să creadă că așa este și că noi, prin aplauzele Camerei, aprobăm acest punct de vedere.

Rog să nu se creadă cumva că am intenția de a manifesta împotriva marelui rol pe care limba franceză îl joacă în lumea întregă. Nu! Noi iubim această limbă franceză și o învățăm fiecare cum putem. D. prim-ministru desigur o știe foarte bine. Din partea mea, am muncit de ajuns ca să pot da literaturii istorice franceze cinci lucrări întinse², pe care se sprijină și astăzi cercetări privitoare la secolele al XIV-lea și al XV-lea nu numai din această țară. Dar să-mi fie permis să adaug un lucru că, oricât ne-am fi silit, noi, aceștia alți, să învățăm franțuzește și oricât de puțin am fi izbutit, avem meritul că am ținut înainte de toate să cunoaștem, să întrebuițăm și să dezvoltăm limba noastră¹. (*Aplauze.*)

NOTE

1. În ședința din 22 decembrie 1913, N.I. avusese un schimb de replici cu Titu Maiorescu, președintele Consiliului de miniștri, care răspundea pe rând deputaților care luaseră cuvântul pe marginea răspunsului la Mesajul Tronului. – *Titu Maiorescu*: Văd e domnul Iorga acolo! Domnule Iorga, ați făcut o imputare miniștrilor noștri din străinătate! – *N. Iorga*: Mai multe... Am găsit o franțuzească inadmisibilă într-o corespondență diplomatică. – *Titu Maiorescu*: Cred că domnul Ghica știe mai bine franțuzește decât... mine, în orice caz. – *N. Iorga*: Dar dumneavoastră nici nu aveți nevoie să cunoașteți franțuzeasca specială în care sunt scrise acele rapoarte și care nu este cea diplomatică. – *Titu Maiorescu*: Mi-a părut că doreați să fie româneasca. – *N. Iorga*: Da, firește, cum întrebuițează toate statele în corespondența lor limba națională.
2. N.I. are numeroase colaborări la *Enciclopedia franceză* și diferite reviste din Franța; până în 1913 scrisese, între altele: *Thomas III, marquis de Saluces. Etude historique et littéraire*, Paris, 1893; *Philippe de Mezières, 1327-1405, et la croisade au XIV-e s.*, Paris, 1896; *Les archives roumaines*, Paris, 1896; *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e s.* (șase vol., începând din 1899); *Opinions sincères. La vie intellectuelle des roumains en 1899*, Buc., 1899; *Les Hongrois et la nationalité roumaine en 1909*, Vălenii de Munte, 1909.

LIII

DESPRE REFORMELE LIBERALE

(4 mart1914)

Onorată Cameră,

Nu vin aici pentru a adăugi un discurs la competentele discursuri pronunțate din partea celor trei partide cu privire la reformele pe care le anunță guvernul.

Am de făcut o simplă declarație și interesul evident pe care Camera îl poate acorda chestiunii prin marele număr de deputați care frecventează ședințele Adunării mă îndeamnă în adevăr să nu dau cuvântării mele o întindere mai mare decât întinderea cuvenită unei simple declarații.

D-lor, vedeți, de aici de la tribună se spun lucruri pe care lumea le știe mai mult sau mai puțin; revelații nu s-au produs în cursul celor zece zile de când se vorbește cu privire la necesitatea reformelor și, prin urmare, n-o să pot aduce nici eu. Știm ce vrea fiecare și știm de ce vrea fiecare ceea ce declară că este gata să susție. Prin urmare, cum se știa dinainte care va fi atitudinea partidului conservator-democrat în ce privește reformele, se știa foarte bine de cei care se ocupă de formațiuni politice mai noi, care și acelea pot să aibă importanța lor, pot să fie simptomatice măcar pentru viitor, se știa cine se ocupă de aceste noi formațiuni politice, ce cred persoanele, puține la număr, dar poate nu în întregime lipsite de valoare, care se găsesc în jurul meu.

D-lor, înainte ca Partidul Liberal să fi arătat nevoia reformelor, să fi declarat că este gata să schimbe Constituția¹ pentru a le aduce la îndeplinire, pentru a schimba sistemul electoral și a acorda prin exproprierea prevăzută de Constituție proprietatea țărănească mai întinsă, înainte de aceasta, au fost câțiva oameni care în mijlocul protestărilor generale, aceștia treceau drept anarhiști până atunci, în mijlocul protestărilor generale, acum vreo zece ani de zile, și-au arătat părerea că nu ajung programele înfățișate de partide mai vechi, care prin simplul fapt că erau mai vechi și alcătuite cum erau, și reprezentând interesele foarte amestecate pe care le reprezentau, că nu corespundeau unei clase, că nu cuprindeau numai un curent, că degeneraseră, cum degenerază orice partid vechi, în asociațiuni de interese, mai mult sau mai puțin legate de interesul public, care poate să fie uneori uitat cu totul, erau silite să se oprească la termene mijlocii, și totuși aceste termene mijlocii nu ajung.

Îmi dați voie. Înainte de „1907“, pe care nu știu cine l-a îndreptat cu desăvârșire bine, deși în 1907 se făcuse un program, care a fost înlocuit cu alt program, programele înlocuindu-se la noi fără să fie îndeplinite și legile fără să fie aplicate, pe care, zic, nu știu cine l-a îndreptat în întregime, înainte de „1907“ liberalii aveau ca lozincă „domnia legilor“. Venerabilul d. Sturdza ținuse o întrunire în care declara că mântuirea țării stă în „domnia legilor“. Cea mai sângeroasă critică ce se putea face lucrurilor petrecute până atunci, care ar fi fost domnia fărădelegilor, sau o domnie în afară de legi și, în momentul când toate soluțiunile se strânseseră în formula magică a d-lui Sturdza, „domnia legilor“, când prieteni mai tineri ai d-lui Sturdza, cum e d. I. Brătianu, care este astăzi în fruntea guvernului și care în sfârșit leagă viitorul său politic de îndeplinirea reformelor, când prietenii aceștia mai tineri nu găseau nimic de obiectat în formula d-lui Sturdza, când era deci vorba în adevăr numai de domnia legilor, cum erau, și nu de legi noi, și nu de un nou fel de aplicare și de oameni noi care să aplice aceste legi noi, s-au găsit cugetători politici care au arătat primejdia de a se menținea România în străvechea rutină în care trăise până atunci. Au vorbit acei puțini oameni și de necesitatea lărgirii legii electorale și de necesitatea creării unei proprietăți țărănești care să fie alcătuită din altceva decât proprietatea țărănească a unei curți nelucrate și a unui ogor pe care omul în cea mai mare parte n-are timpul să-l lucreze.

Căci, d-lor, proprietatea țărănească este alcătuită astăzi din aceste două elemente: O livadă de pruni pe jumătate uscați și un ogor la câmp, pe care omul n-are timp să-l lucreze, fiindcă el este și muncitor agricol și până vine timpul să-și lucreze ogorul, vremea trece și ogorul rămâne nelucrat sau, în cel mai bun caz, lucrat rău.

Încă de acum zece ani, noi exprimaserăm necesitatea unei reforme electorale și crearea prin orice mijloace, cât de revoluționare, a micii proprietăți țărănești.

De aceeași părere am rămas și acum. Guvernul se înfățișează înaintea noastră, adecă o parte din Cameră în legătură cu guvernul, cu o cerere de modificare a Constituției, în vederea unui sistem electoral mai larg și în vederea unei proprietăți mici mai întinse.

Și împotriva principiului nu avem nimic de obiectat. Ni pare foarte bine că măcar acum, după zece ani de zile, vine lumea la această părere; ni pare bine că un partid alcătuit în cea mai mare parte nu din țărani, țărani n-au reușit nici măcar să aibă reprezentanți țărani la colegiul al III-lea, în alegerile patronate de un vechi prieten al meu și iubitor al țărănimii, care este d. Morțun, prin urmare un partid care nu este țărănesc, care e atât de puțin țărănesc, încât țărani adevărați nici măcar nu pot să fie văzuți în Camera

chemată să hotărască în ce privește viitorul politic și economic al țărănimii, că un partid alcătuit din mari proprietari, dintre care unii au și mari datorii și pentru care exproprierea, mai ales plătită în bani, ar putea să nu fie dezagreabilă, că un mare partid alcătuit din arendași, și anume nu din arendași de profesie, ci din oameni care iau moșii în condițiuni favorabile, determinate poate și de politică, în aceleași condițiuni în care ar cumpăra cine știe ce acțiune de la cine știe ce societate, că un partid alcătuit deci din mari proprietari, alcătuit din arendași, alcătuit din marea finanță, care la noi nu e deosebită de stăpânitorii de pământ, căci domnul cu acțiuni și domnul cu moșia arendată sau stăpânită e foarte adeseori aceeași persoană căci, într-un caz și în celălalt, e vorba de speculă și nu într-un caz de un iubitor al pământului și în alt caz de un entuziast pentru dezvoltarea industriei și comerțului românesc, ci o oligarhie de speculanți care-și găsesc rostul foarte bine și la moșie și în rostul anumitor instituții de stat privilegiate, îmi pare bine că un partid astfel alcătuit vine și spune astăzi că, fiind țărănul român cum este astăzi, noi nu ni putem păstra situația pe care în 1913 ni-a dat-o pe jumătate norocul și pe jumătate numai vrednicia noastră.

Noi avem nevoie de o organizație sănătoasă, de o națiune unită, de o națiune mulțămită.

Și nu cu cinci și jumătate milioane de dezmoșteniți, ba chiar cu șase milioane de dezmoșteniți, având de-asupra o clasă dominantă care nu s-a ridicat nici prin virtuți, ca a burgheziei franceze, nici prin vitejie, ca a nobilimii germane, nici prin inteligență, ca a aristocrației italiene, că, va să zică, nu cu cei cinci milioane și jumătate dezmoșteniți, supuși unei oligarhii ridicate cine știe cum, nu cu aceasta se poate păstra o situație demnă în sud-estul european. Nu cu aceștia se poate îndeplini misiunea firească a acestui popor, pe care nici o lege scrisă de sus nu-l îndatorește să fie cuprins între hotarele pe care le-au fixat întâmplările desfășurate în vecinătatea sa.

Și, atunci, fie că „1907“ a cumințit pe o parte din lumea care credea că țărănimea noastră e capabilă să rabde orice și că e o vreme pierdută a se mai gândi cineva puțin și la dânsa, fie din cauza lui „1913“, care a arătat că războiul nu se poate duce cu voluntarii de la Capșa, că nu se poate duce cu privilegiații vieții noastre politice, care cu groază se gândeau la ce s-ar întâmpla dacă acei care nu folosesc din existența statului român nu ar voi să meargă, însă ei au vrut să meargă, și aceasta este cea mai mare glorie pe care și-a câștigat-o națiunea aceasta în dezvoltarea ei istorică, aceea că în 1913, fiind cum era, a mers așa cum a mers și ni-a dat ceea ce ni-a dat, fie una, fie alta, partidul care acum zece ani nu s-a gândit decât la „domnia legilor“, recunoscând că până atunci nu se aplicaseră, la un deziderat simplu al d-lui Sturdza, bărbat de stat german, cu un sentiment imperativ al datoriei sale

politice, partidul acesta vine acum și se înfățișează supt cel mai revoluționar aspect. Cine vrea, se sperie, cine nu vrea, nu se sperie, și dintre acei care nu se sperie sânt și cei care se fac speriați, deși, cunoscând oamenii, nu s-au speriat așa de mult. Se înfățișează cu figura cea mai dramatică, romantică revoluționară și ni spune să schimbăm Constituția, dar nu ni spune să o schimbăm pentru articolul 7, și cu toate acestea sânt oameni care sânt de părere să se schimbe chiar și articolul 7, ci pentru articolele acelea care nu îngăduie țărănimii românești să se dezvolte economicește și politicește cum ar trebui.

Dar îmi este iertat să nu mă entuziasmez, mie care văd că Partidul Liberal e alcătuit așa cum este alcătuit, că nu reprezintă clasa țărănească, că prin urmare tendința lui de a ridica țărăimea nu poate veni din împărtășirea durerilor țărănimii, o identificare între Partidul Liberal și clasa țărănească fiind imposibilă, chiar dacă s-ar hotărî să îmbrace treizeci-patruzeci de aderenți sau și un număr de împrumutați de la noi în costumul popular și să-i aducă la dezbaterile noastre. Partidul acesta liberal, zic, nu este al țărănimii, nu reprezintă clasa aceasta, în suferințele și aspirațiile ei necesare. ceea ce face, nu o face la capătul unei lupte, prin care se ridică o parte dintr-un popor, ci ceea ce face Partidul Liberal este o măsură de cuminte oportunitate. Partidul Liberal care dacă ar vrea să înțeleagă că în viața politică modernă mai mult sau mai puțin un partid trebuie să reprezinte o clasă, dacă ar vorbi mai puțin de armonia de clasă, dacă ar înțelege mai bine că armonia de clasă rezultă nu din aceea că fiecare clasă mai reprezintă și altceva decât interesul ei, ci din faptul că fiecare clasă se reprezintă bine pe sine, și din lupta naturală dintre ele, de acolo derivă armonia socială, el ar fi un adevăr politic; fiind însă ceea ce este și neputând să fie altfel, neputând să se coboare în adâncul sufletului țărănesc, nu poate să aibă sentimentul acela de simpatie mișcată pe care oricine îl aduce unei clase apăsate, care se ridică pe încetul, care-și cucerește cultura, care-și câștigă averea, care dă o luptă, punând toate puterile sale în această luptă și care, natural, în această luptă trebuie să fie întovărășită de sentimentul de emoție pe care oricine îl are pentru cel nedreptățit, pentru cel umilit, care vrea să se ridice până la dreptul lui.

D-voastră bine faceți că veniți cu aceste reforme; orice om cumsecade trebuie să aprobe acțiunea d-voastră, dar nu puteți cere nimănui să se încălzească peste măsură, să se entuziasmeze de ceea ce faceți de nevoie, siliți, pentru ca să nu se mai întâmple ceea ce s-a întâmplat odată în viața noastră națională. D-voastră sânteți un partid burghez, un partid al capitalului mobil, crescut repede, îmbogățit pe neașteptate, care faceți politică țărănească fiindcă dacă nu ați face politică țărănească, Dumnezeu știe ce s-ar alege, nu numai de viața partidului d-voastră, dar de viața întregii clase suprapuse, pe

care d-voastră o reprezentați cu mai multă putere, cu mai multe legături în societatea noastră. Și atunci, d-lor, eu zic: Bine faceți; nu-mi cereți să mă încălzesc pentru reformele d-voastră, și dați-mi voie să fixez alături de punctul d-voastră de oportunitate un alt punct de vedere, din care reforma aceasta s-ar putea face.

Natural că acest punct de vedere este cu totul deosebit, și desigur că și metodele pe care le impune trebuie să fie deosebite de metoda pe care îl urmați d-voastră, că și programul, din acest punct de vedere, trebuie să fie altul decât programul care reiese din punctul d-voastră de vedere. Evident e un drum mai îndrăzneț și un program mai deplin și cu oameni mult mai deosebiți decât acei pe care îi întrebuințați și pe care sânteți siliți să-i întrebuințați spre a merge către reformele țărănești.

D-lor, mi se pare că reformele acestea sânt, în mare, ceea ce de treizeci de ani de zile e, în mic, distribuirea de porumb după o recoltă rea, vânzarea în loturi a moșiilor statului către țărani, crearea de ferme-model unde lipsește și modelul și ferma, dar încolo tot restul există, toată politica de filantropie și, pentru a întrebuința un cuvânt mai hotărât, ca să nu zicem de pomană politică, de eleimosină.

D. G. C. Dragu: De dreptate numai.

D. N. Iorga: Vin ceva mai târziu, nu te grăbi.

D. președinte: Vă rog nu mai întrerupeți.

D. N. Iorga: Dumnezeu are un talent nerăbdător. Prin urmare, politica distribuirii de porumb, politica împărțirii moșiilor statului la țărani, politica ajutorului dat în cazuri de nevoie unei clase care altfel și-ar lua singură ce i se cuvine, politica aceasta trebuia să ajungă mai curând sau mai târziu și la măsurile care se propun în lagărul conservator. „Să nu mai cereți garanții, ca în 1907 și noi sântem mihoși, și nouă ni se rupe inima de bieții țărani, sântem și noi dispuși să punem mâna în buzunar ca să aruncăm ceva acestor oameni, căroro li datorăm puțin fiindcă ne întrebăm ce am fi fără dâșii, căci coarnele plugului nu o să le apuce nici o mână subțire, dacă mâinile cele aspre le-ar lăsa cândva. Prin urmare, punem mâna în buzunar și lăsăm, la ieșirea din biserică, un gologan în mâna săracului“.

Între concepția conservatoare și a d-voastră, d-lor liberali, nu există nici o deosebire de fond. Concepția conservatoare este să ajutăm pe țaran, dar lăsând acest ajutor la filotimia și ighemoniconul nostru.

Dar d-voastră, liberalii, ziceți: Să ajutăm pe țaran, prevăzând aceasta chiar în Constituție, adăugînd, va să zică, garanția că lucrul se va face; dar sentimentul din care s-ar porni, indiferent de această garanție, acest sentiment nu este recunoașterea pleneră de drept, ci este un sentiment numai de compătimire față de o clasă care suferă.

O voce: Sânteți foarte greșit, d-le Iorga.

D. N. Iorga: Așteptați, și o să vedeți.

D-lor, evident că această cuvântare se razimă și pe cercetări pe care le-am putut face în domeniul istoriei noastre, cercetări care de multe ori produc rezultate apreciable și în judecarea problemelor prezente.

D-lor, eu cred că și în materie de proprietate mică și de drept electoral d-voastră nu dați nimic, ci d-voastră restituiți numai ceva.

D. N. Basilescu: Foarte bine și foarte adevărat!

D. N. Iorga: Să începem atunci de la început.

Pe acest pământ pe care d-voastră vreți să-l dați sătenilor, pe acest pământ la noi există proprietatea mare?

Eu, d-lor, știu că sânt la noi mâncători de proprietate mare, mâncători de aceea care nu au avut niciodată pământ sau dacă l-au avut odată, l-au pierdut din vina lor, ori n-au știut ce face cu dânsul.

Dar cine a cunoscut pe boierii noștri de odinioară și binele care a rezultat din activitatea acestor boieri supt toate raporturile, acela nu poate să fie principial împotriva marii proprietăți, care a fost pentru noi o necesitate timp de secole întregi. Din această mare proprietate, unită însă cu proprietatea de pământ a țaranului, a oricăruia dintre țărani, au ieșit momentele cele mai glorioase din viața noastră națională; dintr-însa a ieșit și prestigiul de intelectualitate care încunjură trecutul nostru. Toate acestea se datoresc numai existenței acestei mari proprietăți care în loc să facă aceea ce a făcut proprietatea mare slavă din Bosnia și Herțegovina, adecă să treacă la legea cuceritorilor a doua zi după intrarea turcilor, se poate mândri cu faptul că din boierimea noastră nici unul nu a părăsit legea și chemarea sa politică, toți au rămas pe pământul României și au fost bazele înseși ale dezvoltării libere a pământului nostru.

Noi nu trebuie să pornim de la un sentiment de ură împotriva proprietății mari, sentiment de ură care dacă nu este atât de odios cum este sentimentul de ură împotriva omului sărac și nedreptățit, e totuși un sentiment de natură să întunece caracterul logic al unei dezbateri.

Dar, încă odată, unde este proprietatea mare? O caut de o mulțime de vreme cu simpatie și nu o găsesc. Proprietatea cea mare, cea adevărată stă acolo, este înrădăcinată în pământul pe care-l lucrează.

Nu este o glorie mai mare pentru proprietarul mare decât a sta pe moșie lângă biserica unde zac strămoșii săi. Unde sânt moșiile acestea? Cine sânt proprietarii mari care să poată număra trei, patru generații de înaintași care au stat acolo? Care este acela în care țărani să vadă pe ajutorul lor de fiecare clipă, pe șeful lor firesc, pe acela în care să aibă încredere mai mult decât în stat? Care este proprietarul mare? Unul a luat o moșie de zestre, un altul a

cumpărat o moșie, fiindcă i s-a părut că este prielnic să întrebuițeze banul în felul acesta. Sânt oameni care nu stau acolo, pe care țărani nu-i cunosc. Eu am cunoscut pe unul, și unul dintre cei mai buni, care se lăuda că-i este așezată casa în așa fel încât nu vede pe țărani. „Eu am un mare avantaj, zicea el, de la mine nu se vede satul“.

Și am auzit înainte de războiul din 1913 pe un proprietar mare, cu nume ciudat, fără îndoială adus de cine știe ce vânt, de pe cine știe ce plaiuri, care spunea: „Ce mare nenorocire cu războiul! Mor o mulțime de țărani și se scumpește prețul muncii“. În felul acesta se exprimau sentimentele de patriotism ale unui mare stăpânitor de pogoane și de oameni. Și o spunea fără sfială, înaintea oricui.

Aceasta este proprietatea mare? Nimeni dintre d-voastră nu vrea să desființeze proprietatea mare; cel mult poate fi vorba de desființarea proprietății mari în anumite condițiuni, printr-o legătură cu cine știe ce interese locale de partid, de familie, de persoane, ca în orice oligarhie. Nu cred că partidul liberal, și-mi pare rău că nu este aici d. I. Brătianu, care, el, poate face declarații categorice și am vorbit de două ori până acum de reformele d-sale fără să-i pot împărtăși soluția și fără ca el să admită modesta mea soluție, soluție pe care nu o voi dezvolta aici, ci mă rezerv, dacă ne-om întâlni cu bine, s-o discut în Constituantă cu d. Brătianu, care e mare proprietar, înrudit cu proprietari mari din toate părțile. Nu cred că Partidul Liberal este un dușman hotărât, inplacabil, irecuzabil al mării proprietăți. Nu! Dar eu l-aș ruga și pe d-sa să-mi spună: Proprietatea mare unde este? Cunosc aici în Muntenia vreo zece proprietari mari care au legături istorice cu pământurile lor; în Moldova de sus nu mai cunosc nici unul. Am cunoscut, acum douăzeci, treizeci de ani, în copilăria mea, familii în județele Dorohoi și Botoșani, care erau așezate acolo de secole. Am cunoscut familia Stroici, care de la întemeierea principatului Moldovei s-a fost așezat în partea de nord a Moldovei. Dar s-a dus; în toată acea parte sânt arendași străini; trustul fișeresc și trustul cetățeanului a cărui grijă specială o are, dintr-un interes explicabil, d. Fleva. /Juster/. Aceștia sânt! Proprietatea mare unde să o caut? La acei zece oameni, cu idei ciudate, care se îndărătnicesc să rămână pe moșiile lor? Nu! Prin urmare, proprietatea mare la noi, acum, nu o văd.

Și dacă este vorba de o altă proprietate mare decât aceasta, atunci, da! Aceasta există, dar nu la noi. Proprietatea mare engleză are o mulțime de pământ în Anglia și multe legi au respectat-o, cu toate măsurile care se iau pentru a îngredi creșterea întinderilor latifundiare. Dar de ce au respectat-o englezii? Fiindcă însăși viața Angliei este legată de familiile care stăpânesc pământurile acestea și oamenii aceștia înțeleg că sânt oameni pe pământul acesta și că trebuie să trăiască omenește. Da! Nimeni nu se atinge de

proprietatea franceză, a cărei statistică a făcut-o d. Filipescu; ea s-a format printr-o întrecere a familiilor muncitoare și inteligente de la 1789 încoace. Revoluția cea mare a strămutat vechea mare proprietate răzimată pe distingerea în mânuirea armelor. Și atunci, din această proprietate fărâmițată printr-o luptă inteligentă s-a creat, pe bază de merit, proprietatea mare ce există azi. Da! Dacă este vorba de o astfel de mare proprietate, desigur că oricine trebuie să o respecte.

Dar dacă vrea cineva să-și facă idee, nu de unde vine această proprietate de cumpărare a oricui, făcută de ieri alaltăieri, dar proprietatea mare, cea veche, din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea, în două cuvinte îi voi spune de unde vine.

Într-un anume moment, când țaranii aveau tot pământul din Țara Românească și din Moldova, sultanul a cerut tribut în bani de la fiecare. Pe atunci erau puțini bani la noi; era ceea ce germanul numește *Naturalwirtschaft*, nu *Geldwirtschaft*, adică în aur și argint.

Dar turcul cerea atunci imediat plata în metal și cum era o mare bogăție în vite, în pământ și nu era o bogăție în aur, țăranul a vândut toată gospodăria lui pe nimic și în zece ani s-a creat aici în Muntenia proprietatea mare, iar în cât privește proprietatea mare în Moldova, fiecare proprietar îți arăta o grămadă de acte pecetluite, cu iscălituri prin punere de deget, ale unor oameni care în cea mai mare parte nu știau ce înseamnă această adeverire din partea lor.

Prin urmare, acum când vine cineva și pretinde că țăranul trebuie să-și aibă bucata lui de pământ, întrucât se poate, căci lucrul imposibil natural că nu-l cere nimeni, și drumurile către orașe trebuiesc lăsate libere. Nu putem închide țăranimea la câmp ca în temniță, ci va trebui să se facă pe toate căile drumuri către orașe pentru ca ei să înlocuiască, acolo la orașe, elementul străin, când e vorba deci să se dea țăranilor pământ, nu e vorba de o danie, nu e vorba de o acțiune caretabilă, ci e vorba de restituirea vechiului proprietar în dreptul său, pe care nu l-a uitat niciodată. Căci atunci când țăranul simte că pământul acela are o legătură cu el, aceasta este nu o închipuire a minții lui, ci aceasta este o amintire istorică trăind în sufletul lui și pe care nici o lege, nici o administrație n-au fost în stare să le înlăture.

Să vorbim acum de dreptul electoral. Eu cred că din colegiul unic, pe care d-voastră voiți să-l creați, va ieși o Cameră, nu ca acelea pe care le-am văzut de trei ori, și un guvern conservator m-a împiedecat de a vedea pe a patra, guvernul conservator cu d. Marghiloman la Interne (d. Carp era președinte al Consiliului, dar nu-l privea), ci și mai așa și mai rea. Aș vrea să văd Camera ce va rezulta din colegiul unic lăsat în toată libertatea experienței sale. Mie mi-e frică de aceea că vom avea o Cameră în care nu vor fi nici

intelectuali, nici țărani, ci vor fi oameni impuși de cârmuire, prin mijloacele ce am văzut și la alegerile din urmă, sau vor fi oameni de speța acelor care scot gazete-revolver și care știu să ațâțe pasiunile poporului și să pescuiască în apă tulbure. Mi-e frică mie că din acea concepție simplistă a colegiului unic va rezulta un fel de parlament de aventurieri ai vieții politice. Dar acestea nu sânt lucruri ce se discută acum. E însă un lucru care se aduce prin propunerea de revizuire, acela că adecă sistemul electoral de astăzi nu se poate păstra. Da, a refuza țăranului dreptul lui de a lua parte la vot alături de ceilalți, pentru conducerea statului, aceasta ar constitui, nu numai cea mai mare nedreptate, dar și cel mai mare păcat față de viitorul României. Căci e un adevărat păcat față de viitorul acestei țări să se oprească țăranul de a-și exercita dreptul electoral.

Numai, dați-mi voie, pentru aceasta trebuie două lucruri, trebuie și o lege și oameni alții decât aceea care au făcut alegerile din 1913, acei care au făcut să circule la deosebite circumscripții electorale, să zicem, de exemplu, la Galați, alegători care semănau foarte bine unii cu alții, de să fi jurat că acela care a venit la secția IV a mai fost văzut dimineața la secția I.

Da, poți să lărgești dreptul electoral cât vrei, oricând, prin alegători adevărați și nu de cei pe care îi fabrici la poliție. Cine garantează însă că, odată cu legea, omul, printr-o minune dumnezeiască, o să se transforme, când e același om care știe foarte bine meșteșugul falsificării și-l va aplica la colegiul unic, cel puțin tot așa de bine cum îl aplică la colegiile de azi. Dar asupra acestui lucru nu mă opresc mai mult, ci recunosc că țăranul trebuie să aibă dreptul său de a alege, și anume nu numai țăranul știutor de carte, ci toți. Nu știu dacă Partidul Liberal păstrează punctul de vedere al țăranului care a trecut examenul de patru clase.

D. C. Stere: Știință de carte în sensul în care se vorbește și acum în Constituție.

D. N. Iorga: Apoi tocmai de aceea o schimbați acum, pentru că spune atâtea lucruri luate de cine știe unde, pe care înșiși autorii Constituției nu și-au dat osteneala să le adâncească mai mult.

Eu cred că orice țăran care își dă birul în bani, în sânge, acela trebuie să participe la viața politică a țării și odinioară așa era la noi.

D. Șt. Filipescu: Votează prin delegați.

D. N. Iorga: Nu prin delegați, căci pe aceea nu-i aleg țăranii, îi alege altcineva. În vremurile vechi toată țăranimea noastră a participat la viața publică. Și insist asupra faptului acestuia. Constituțiile acestea noi, Regulamentul Organic și Constituția de la 1866, acestea au despoiat pe țăranii de dreptul de a conduce țara. Înainte de a fi concentrarea aceasta din secolul al XIX-lea, era viața comunală, era viața locală, stăpânită în întregime de țăranii, așa încât reformele, care au ridicat pe cei de sus, au făcut pe cei de jos să piardă drepturile lor străvechi și elementare de a conduce țara.

Prin urmare, închei această declarație prin afirmarea conștiinței pe care o am că atât legiuirea dreptului, cât și căpătarea dreptului pentru țărani nu sânt numai măsuri care se impun pentru oportunitatea lor, dar sânt măsuri care derivă din toată dezvoltarea națiunii noastre, rămânând o restituire dintr-un vechi drept, politic și economic, al poporului nostru. Dar am spus de la început că nu pot să unesc la această recunoaștere entuziasmul pe care poate îl au unii din prietenii mei, și am mulți prieteni între d-voastră, chiar dintre aceea care se cheamă că sânt adversari politici. Și iată de ce:

D-lor, reforma aceasta s-a mai propus și aiurea. S-a realizat, și fără rezultat, de atâtea ori: Nu s-a înnoit viața poporului care se reformase în ceea ce privește chiar condițiile economice ale vieții politice. Două exemple: Turcii au căpătat reforme ca acelea cu care se hrănește Europa occidentală de mai bine de un secol și jumătate. Și poate că astăzi Turcia nu moare din cauza păcatelor vechiului regim, ci din cauza noului păcat al acestor reforme occidentale care i s-au dat cu toată bunăvoința din centrul și apusul Europei.

De ce reformele acestea n-au ridicat „națiunea otomană“, cum se zice astăzi la Constantinopol? Fiindcă aceste reforme nu ieșeau din însăși viața acestei națiuni, din însăși dezvoltarea ei culturală, din însăși înălțarea ei economică.

Acum un veac a murit Republica venețiană. Republica venețiană era regimul aristocratic, dar era și o democrație care voia reforme și a doua zi după ce reformele au fost impuse, a murit Republica venețiană, fiindcă reformele erau aduse de aiurea, nu rezultate din însăși viața clasei căreia trebuiau să i se aplice reformele, producând rezultate adânci și însemnate.

Dar veți zice: ce vom face în momentul de față? Nu țărănimia își poate atinge drepturile ei; d-voastră trebuie să i le dați. Dar această acordare de drepturi nu e pe departe așa de roditoare precum ar fi fost căpătarea drepturilor prin dezvoltarea liberă a forțelor țărănimii înseși.

Și în aceasta aveți un păcat. Toate partidele noastre care au stăpânit în România constituțională au ținut la o parte mulțimile cele mari ale acestei țări; prin neglijență le-au ținut la o parte de școală, prin lipsa unei gospodării de stat le-au îndepărtat de viața economică mai înaltă și, în sfârșit, dintr-un interes de clasă rău înțeles, toate partidele, și mai ales d-voastră care ați guvernat mai mult, ați ținut sistematic țărănimia la o parte de viața politică.

Între reformele de la 1907 a fost aceea care distrugea comuna și înlocuia pe primarul suspect prin notarul sigur, sprijinit pe umărul jandarmului. Comuna, satul, care era odinioară însuși sâmburele vieții noastre politice, însuși principiul de viață al organizației noastre de stat, în forma aceea îndătinată din secolul al XV-lea, al XVI-lea și al XVII-lea, comuna aceasta a murit la 1907 prin d-voastră, în cursul reformelor pe care le

îndeplineați. În loc ca primarul să devină mai primar ca mai înainte, după 1907 a fost mai puțin primar decât era mai înainte.

Și, prin urmare, puțina parte de participare a țărănimii la viața politică a țării i s-a luat, nu de dușmani, ci de prietenii poporului, de acei care vin azi cu reforme.

Și, vedeți d-voastră, aveți ocazia, căci era vorba, încă odată, de un act de căință, viața noastră politică se alcătuieste de câțva timp numai din acte de căință ale unei clase dominante covârșite de păcate. Dacă d-voastră voiăți să inaugurați era aceasta de reformă într-un chip demn, era un mijloc. Ați făcut alegerile din 1913. Sentimentul general în țară, și cunosc și eu ce se petrece în țară, era așa de puternic în favoarea d-voastră, încât ați fi avut aici majoritățile de care era nevoie, fără să fi făcut alegerile pe care le-ați făcut adecă, în loc să intrați în legături cu adversarii d-voastră firești și să faceți o târguială ca aceea care nu se întâlnește decât în regimurile parlamentare decăzute, în care orice luptă fâțișă este înlăturată, în care pe scenă se face una, iar în culise se face alta, căci acolo se produc gesturile fantoșelor din față, în loc să vă înțelegeți cu adversarii d-voastră firești și nefirești, cu conservatorii și conservatorii democrați, târguindu-vă ca să li dați atâta sau mai puțin, spre a ajunge la un număr de opozanți pe care l-ați lăsat să se strecoare în parlament, în loc să căutați a înlătura prin toate mijloacele administrative pe alții, era altceva de făcut. Căci așa zice chiar d-lui ministru Radovici că toată administrația s-a amestecat supt ochii mei, chiar la Ploiești, în alegeri, recomandând anularea celui de-al patrulea buletin, fiindcă d-voastră voiăți să-mi dați scăderea de prestigiu a tolerării și în același timp rușinea unei căderi, cu toate că al patrulea loc era liber. E acolo un fost domn prefect care a fost de față, și el poate să spună că e așa.

Prin urmare, în loc să faceți învoieli de felul acesta cu adversarii d-voastră politici, învoieli care nu au fost nici măcar leale totdeauna, d-voastră trebuia să vă căpătați prestigiul necesar prin alegeri libere, care să fi îngăduit țării adevărate să-și manifeste dorințele ei și în parlamentul acesta. (*D. Gheorghiu întrerupe.*)

Ne cunoaștem demult, d-le Gheorghiu, nu are pentru mine nici un interes întreruperea dumentale, vă știu psihologia.

Prin urmare, în loc să aveți acest parlament, alcătuit din persoane care de multă vreme sau de mai puțină vreme sânt amestecate în viața politică, care au chemarea lor în sfârșit în această viață, nu parlamentul în care nu poate să se întâlnească acel entuziasm pentru adevărate reforme, cu o viață nouă pentru țară, în loc să aveți acest parlament aproape supus, ați fi avut un zgomotos parlament de luptă, în care spunându-și părerile liberii aleși ai poporului nostru, de o parte și de alta, ar fi rezultat acea luptă fecundă, ca

toate luptele în care este adevărul din care se desface un nou viitor pentru țară. Nu în atmosfera de seră a unei Camere create pe căi administrative, cum s-au creat și alte Camere, nu în această atmosferă se arată căile cele noi pe care trebuie să meargă o națiune. De aceea vă doresc ca în aceste împrejurări să faceți tot ce doriți, dar frică îmi este că prin indiferența d-voastră pentru factorii morali, vă veți împiedeca, pe calea măsurilor materiale pe care o aveți înaintea. Fără puterea morală o țară nu se poate îndrepta. Ați avut ocazia să o creați în parlament și n-ați făcut-o².

NOTE

1. În ședința din 27 februarie 1914 s-a citit, de către Constantin Stere, raportul legat de modificarea Constituției.
2. N. I. a lipsit de la ședința când s-a luat în considerare proiectul de modificare a Constituției.

LIV

OPRIREA TIPĂRITURILOR ROMÂNEȘTI ÎN UNGARIA

(7 martie 1914)

D-le președinte, profit de prezența d-lui ministru de Interne¹ ca să-i pun o întrebare la care d-lui e liber să nu răspundă, fiindcă îmi dau samă că răspunsul e cam greu, dar dumnealui este liber să ia act de ceea ce spun eu și să ia măsuri în consecință.

D-lor, iată de ce este vorba: D-voastră știți că azi cea mai mare parte din foile românești nu pot să pătrundă în Ardeal, în Ungaria.

În ultimul timp această măsură căpătase oarecare îndulcire. În urma unor evenimente de care nu sântem noi vinovați în nici o privință, măsura aceasta a fost luată din nou fără cruțare.

Iată, am primit acum în urmă plicul, cu mărcile pe dânsul, al unui pachet recomandat, care cuprinsese mai multe exemplare din foaia mea trimisă prin poșta românească, căreia poșta ungurească îi comunică acum că se sechestrează cuprinsul pachetului. Prin urmare, mie mi s-a trimis îndărăt numai foaia de încunjurare și încunoștiințarea cum că, supt orice formă va fi trimis ziarul, el e oprit în Ungaria. Natural că orice stat are dreptul să oprească foile a căror răspândire ar periclita interesele sale; dar nu are cineva dreptul să confişte proprietatea cuiva.

Dumneata poți să interzici intrarea unui ziar sau unei cărți, dar să o trimeți înapoi celui care a expediat-o. Pe urmă, cred că nu are dreptul statul unguresc să oprească altceva decât acele foi care oficial au fost declarate ca oprite.

D-le ministru de Interne, dar mi s-a mai oprit, pe lângă „Neamul Românesc“, foaia literară a „Neamului Românesc“, „Drum Drept“ și foaia „Neamul Românesc pentru popor“.

Pe lângă acestea, toate cărțile care apar în editura noastră au fost oprite, căci nu este o singură carte care să apară în editura tipografiei „Neamului Românesc“ și care, dacă se observă la poșta ungurească, să nu fie confiscată. Același lucru care se întâmplă cu foile mele, se întâmplă cu cele mai multe foi românești din Regat; și același lucru care se întâmplă cu cărțile mele, se întâmplă și cu cele mai multe din cărțile românești care trec granița ungurească.

D-le ministru de Interne, d-voastră ați putea vorbi cu colegul d-voastră de la Externe ca să atragă atenția factorilor competenți din Pesta asupra abuzului continuu pe care îl face poșta ungurească, a unui stat prieten și aliat al nostru, în executarea unei măsuri care nu prevede acest lucru.

D-le ministru, admit să mi se oprească foaia, dar trebuie să fiu înștiințat; dacă se găsește cu cale să mi se oprească, să mi se spună pentru ce a fost oprită, dar nu admit ca opreliștea aceasta, în nici un caz, să se atingă de publicații care nu au fost niciodată oprite de a intra în regatul unguresc. Și dacă, poate, colegul d-voastră nu ar găsi ascultare la Pesta, eu v-aș ruga, d-le ministru de Interne, să aplicați foilor ungurești aceeași măsură. (*Aplauze prelungite.*)

D. C. Popovici: Nici tranzitul în Austria nu este permis.

D. N. Iorga: Da, d. coleg îmi atrage atenția că nici tranzitul spre Austria, spre Apus, nu este permis în Ungaria. Acestea sânt abuzuri intolerabile și, prin urmare, vă rog încă odată ca dacă pe altă cale nu putem căpăta satisfacție, să se aplice același regim foilor și cărților ungurești (*aplauze*).

Mai am un cuvânt de adaus, d-le ministru: Noi, prin foile și cărțile noastre, când le trimitem în Ungaria, nu facem decât să îndeplinim datoria noastră față de cetățenii statului ungar care se împărtășesc cu noi de aceeași cultură. Nu poate fi lucru mai firesc decât ca peste granițele politice să se întindă cultura unică națională a unui popor. Când însă se trimit anumite calendare, vă rog să cercetați la Bacău și Roman și poate chiar și la Putna, când se trimit anumite calendare din partea societății Sf. Ladislau, când se trimit anumite cărți populare, anumite gazete, în acest caz nu este vorba de comunitatea culturală între membrii aceluiași popor, fiindcă țaranii de origine ungurească din județele noastre de la munte nu cer carte ungurească, așa cum cer românii din Ardeal și din Ungaria carte românească, ci avem a face cu o continuă conspirație împotriva statului român, pe care o fac împărțitorii de calendare și cărți populare.

Am spus, de la început, că nu voi cere un răspuns, am vrut numai să dau o informație, și cred că d. ministru de Interne, care e tot așa de bun român ca și cel mai bun dintre noi, va ști ce măsuri să ia, făcând tot ce se poate face în situația dumnealui² (*aplauze*).

NOTE

1. Ministru de Interne era V.G. Morțun.
2. Ministrul a promis că va cerceta și va vedea ce măsuri poate lua ca să-l satisfacă pe N.I. Președintele de ședință, M. Ferechide, a precizat în continuare că „a lăsat de o parte regulamentul”; acesta nu prevedea întrebări ci numai interpelări, care se dezvoltau doar când ministrul era în măsură să răspundă. Întrebările se puneau abia după acceptul celui întrebat. N.I. pusese o întrebare dar a transformat-o în interpelare, „și ar fi fost mai bine produsă când ministrul Instrucțiunii de mai înainte ar fi fost în pozițiunea de a răspunde”.

LV

CONTRA DIZIDENȚILOR RELIGIOȘI

(21 mart 1914)

Anunț această interpelare d-lui ministru al Instrucțiunii Publice¹:

„Știe d. ministru ce întindere a luat pe valea Teleajenului și mai ales în satele Râncezi, Posești și Homorâciu propaganda adventiștilor sau creștinilor de sâmbătă, care amestecă în recomandațiile lor morale îndemnuri de natură să primejduiască liniștea publică și siguranța statului?”

Dacă știe, nu vede d-sa în această nouă boală a țărănimii încă un semn al stării morale îngrijitoare, pe care o creează administrația neglijentă, preoțimea materialistă și, cauza inițială, viciile politicianismului introdus în sate?

E dispus d-sa ca măcar în locurile amenințate să facă a interveni, în locul silniciilor jandarmului, mijloace sufletești care ar consta în trimiterea unor destoinici teologi în stare să oprească răul?

Și deoarece el vine din ignorarea Sfintei Scripturi autentice, nu vede măcar acum datorია de a tipări în ediție populară Biblia și predici în legătură cu dânsa, pentru a le împărți gratuit sătenilor, înființând și case de citire, adause pe lângă fiecare școală rurală?“

NOTE

1. Titularul ministerului, I.G. Duca, l-a asigurat pe N.I. că va lua toate măsurile spre a combate acest rău.

În ședința din 22 martie 1914, N.I. a adresat următoarea întrebare ministrului Instrucțiunii Publice: „În ziarul „Minerva” de azi, domnul profesor universitar Simion Mehedinți publică un articol în care, făcând să apese asupra universităților răspunderea grelei stări morale de astăzi, afirmă că profesorii universitari nu-și fac datoria.

Fiindcă afirmații cu acest caracter general pot să atingă persoane care au conștiința că au făcut tot ce pot pentru

înălțarea noastră culturală și morală prin universitate, fără să se cunoască aceea care, în adevăr, sunt vinovați că-și neglijează catedra, cer domnului ministru de Instrucție să orânduiască o cercetare imediată, cu scopul de a stabili care sunt profesorii care nu-și țin cursurile sau nu le țin regulat și, dacă se invocă motive pentru aceasta, care pot fi aceste motive.

Rezultatul anchetei vă rog să-mi fie comunicat pentru a servi unei interpelări.

În ședința din 27 martie 1914, N.I. face următoarea interpelare: „Domnule președinte, am de anunțat o interpelare domnului prim ministru, șeful guvernului, și domnului ministru de Externe, în acest cuprins: Știri sigure arată că la Corița, după retragerea bandelor de asasini și așa zis guvern provizoriu epirot, s-a găsit cadavrul îngrozitor mutilat al preotului român din acel oraș, Haralamb Balamace și că între victimile făcute în oraș este și fiul acestuia, inspector al școlilor din Albania.

Fără să mă gândesc a face răspunzător un popor sau un stat de actele infame ale unor sălbatici, care nu cunosc mijloacele cu care veacul nostru duce luptele firești dintre națiuni, cred că e o datorie de solidaritate românească a face să se simtă, unde trebuie, că moartea unor români pentru cauza lor națională nu poate fi indiferentă Parlamentului României.

Așa fiind, am onoarea să anunț domnului ministru de Externe și domnului șef al guvernului, o interpelare în acest cuprins: Care poate fi atitudinea României față de cazuri ca acelea din Corița? Nu crede el că se cuvine a onora în formă deosebită pe aceea care și-au jertfit viața pentru cultura românească în Orient și a da ajutoare celor rămași pe urma lor? Nu e dispus a lua, în sfârșit, în părțile tulburate ale Balcanilor acele măsuri de organizare reală a protecției consulare asupra elementelor românești, care ar face ca asemenea atentate jicnitoare pentru mândria arbitrilor din 1913 să devie imposibile?”

LVI

**SCHIMBAREA CIRCUMSCRIPTIILOR ADMINISTRATIVE
DIN DOBOGEA**

(27 mart 1914)

Onorată Cameră,

Mai ales în privința acestei legi¹ care nu ne privește numai pe noi cei vechi din România, ci și pe alții care sânt mai noi în România, care s-au deprins mai puțin cu țara noastră și care reprezintă, fără îndoială, un spirit străin și legături străine, mi-e foarte dezagreabil să vorbesc contra. Cu toate acestea nici amănuntele, nici tendințele nu-mi îngăduie să fiu un susținător al proiectului care ni se înfățișează. Vedeți, nu numai că eram bucuros să nu vorbesc împotriva legii de organizare a teritoriilor anexate, dar eram gata să ajut ca această lege să fie altfel.

Natural că nu puteam schimba nimic în ceea ce privește spiritul care animează dispozițiile ei. Spiritul acesta era natural, îl așteptam. El nu aparține numai partidului liberal, ci aparține tuturor partidelor noastre. După mine, va veni Take Ionescu ca să declare, fără îndoială, că această lege nu-i place în tendințele ei, dar aceasta nu mă poate împiedica pe mine de a-mi aminti că legea nu face altceva decât codificarea într-o formă teoretică a practicei care existase înainte de dânsa. Căci așa, potrivit cu tendințele acestei legi, a fost administrat teritoriul anexat și, prin urmare, legea de astăzi nu vine decât pentru a substitui unei practice criticate pe dreptate o teorie care nu se poate bucura de aprobarea nimănui ce are simțul drepturilor altuia, tocmai fiindcă are, în chipul cel mai puternic, simțul drepturilor noastre și care înțelege că, la motivele de slăbiciune pe care le vom fi având acolo, să nu adăugim noi motive de slăbiciune care nu era necesar să fie adăugite.

Prin urmare, spiritul acestei legi nu puteam să-mi fac iluzia că îl voi schimba. Ar trebui cu totul altă conștiință de dreptul și de chemarea statului acestuia, ca și de drepturile firești ale populației administrate, fie ea populație românească sau neromânească, ar trebui cu totul altă înțelegere a trecutului și a viitorului nostru, ar trebui cu totul altă cunoaștere, cu mult mai adâncită și mai serioasă a împrejurărilor de azi, ar trebui cu totul altă cercetare locală decât acelea care s-au făcut din fuga automobilelor ministeriale, din graba persoanelor mai mult sau mai puțin serioase cărora li s-au dat acolo misiunile cele mai pline de încredere, pentru ca alt spirit decât cel care însuflețește

dispozițiile proiectului de lege să se poată întâmpina. Cine are pretenția de a schimba dintr-odată un spirit nenorocit, care stăpânește în concepțiile puterii publice la noi, în concepțiile atribuțiilor statului, în concepțiile legăturii care trebuie să existe între cine guvernează și cine e guvernat? Dar lucrurile așa de grele nu îndrăznesc a le lua pe umerii mei.

D. Cuza a spus în Cameră, în cuvântarea sa atât de plină de mișcare și care trebuie neapărat să vă emoționeze mai mult decât detestabilul meu obicei de blândețe, a spus un lucru, că nu întotdeauna un om modest e un om de valoare, dar eu, cu riscul de a trece cu modestia mea drept un om fără valoare, n-am pretenția de a schimba mentalitatea unei societăți întregi; eu sânt cu mult prea slab ca să pot schimba această mentalitate, aceea cu care s-a guvernat la noi și cu care s-a înțeles că trebuie să se guverneze la noi.

În această lege vă veți da samă întâi că sânt dispoziții care nu se pot menține. Eu nu prezint amendamente, căci nu am numărul de aderenți necesari ca să pot prezenta un amendament. Știu foarte bine care e soarta amendamentelor, cum știu foarte bine care e soarta argumentelor ce se aduc în secțiuni și de aceea n-am luat parte la discuții cu privire la legi în secțiuni, după cum n-am luat parte în toate cele trei parlamente din care am făcut parte. Cu toate acestea, vă rog să mă ascultați cu o atenție pe care eu personal nu o merit, cum m-am convins în Parlamentul nostru, și doar poate mai târziu, completându-mi cunoștințele și adăugându-mi însușirile, personalitatea mea ar fi vrednică de luarea aminte care întovărășește orice zgândărire a intrigilor politice de partid. Nu am cu cine propune un amendament, dar vă rog pe d-voastră să urmăriți ceea ce vă spun și să faceți ca prin amendamente propuse de d-voastră să se schimbe unele lucruri din acest proiect de lege care hotărât nu pot merge.

Binevoiți să urmăriți partea întâi a acestei cuvântări, ca să vă convingeți că sânt amănunte care trebuie schimbate, chiar păstrându-se tendințele generale ale proiectului, care sânt pentru mine tendințe vrednice de reprobare, dar pentru d-voastră, firește, nu sânt de reprobate, pentru că nu puteți avea alte concepții decât acelea din mediul politic în care v-ați dezvoltat.

Când legea era încă în faza de preparație, când erau numai antecedente de administrație deplorabilă, pe care legea aceasta le codifică și cărora li dă o valoare legală în ceea ce s-a făcut rău fără lege, pe acea vreme unul dintre miniștri, cel mai tânăr, care nu știa câte drepturi are un ministru și câtă lipsă de drepturi în materie de sfat și de informație poate să aibă un deputat din opoziție, cel mai tânăr nu sânteți, mi se pare, d-voastră, d-le Victor Antonescu, ci d. Duca, mi-a cerut să-l ajut la redactarea acestei legi. Era în cele dintâi zile ale acestui parlament sau în cea din urmă zi a parlamentului trecut, când iarăși am fost împreună.

I-am spus d-lui Duca: Când d-ta mă întrebi cu privire la lucruri care se poate întâmpla să le știu mai bine decât dumneata, nu sânt deputat de opoziție; dumneata rămâi ministru, dar eu deputat de opoziție nu mai sânt. Dumneata ești liberal iar eu sânt naționalist, dar în același timp sânt românul căruia dumneata, ministru al României, îi ceri un sfat cum să administrezi un teritoriu școlar care a revenit României. Așa am spus. Știu că aceasta e o concepție foarte proastă. Între alte multe concepții proaste pe care le-am adus din viața mea trecută, înainte de a intra în mediul politic, e și aceasta de a face abstracție de caracterul omului de partid în anumite momente. Cred că nu e nici unul din d-voastră care să nu recunoască faptul că de atâtea ori m-am închinat înaintea dreptului pe care a putut să-l aibă banca ministerială, indiferent de calitatea ei politică, și nu e nici unul care să mă fi întrebat și să nu fi văzut că, în loc de a-i întinde o cursă, i-am dat o lămurire folositoare. Dar un ministru și mai ales un ministru nou al Instrucției, care atunci se pune în legătură cu afacerile departamentului său, are o mulțime de ocupații.

Este adevărat că am cam lipsit și eu vreo două săptămâni de zile, dar îmi place să cred că în aceste săptămâni de zile s-a alcătuit proiectul de lege, așa că de aceea eu n-am mai fost întrebat.

Am fost întrebat însă acum în urmă de d. președinte al Consiliului, a cărui absență o regret, dar o înțeleg și nu mă formalizez de loc, ci deplâng, ca toți oamenii de bine, cauza tristă a lipsei d-sale de aici. În timpurile din urmă deci, d. prim-ministru m-a întâlnit și mi-a cerut o părere. Neapărat, potrivit cu importanța pe care o pot avea eu, m-a întrebat în ce privește punctul cel mai neînsemnat al legii: Ce nume să aibă județele noi și ce mărci. Eu i-am dat un răspuns, dar prim-miniștrii sânt de obicei foarte ocupați, ca și miniștrii în genere de altfel, și cum lucrul acesta nu se putea lămuri în două cuvinte și mai ales față de cineva care vine cu concepții sprijinite pe alte autorități, n-am putut convinge pe d. prim-ministru.

Poate că pe d-voastră o să vă conving și poate că am să adun chiar, de la alții, cele șase glasuri care îmi trebuie pentru a propune un amendament. În orice caz voi încerca.

Cum să se numească cele două județe? Aceasta este întrebarea cea dintâi pe care și-o pune proiectul.

Și el zice: Cele două județe au să se numească: Dârstor și Dobrici.

D-lor, eu sânt contra schimbării numelor de localități la schimbările de dominație.

Bulgarii au schimbat pe Hagioglu-Bazargic în Dobrici, nume care nu are nici un sens și care nu este nici Dobrotici, nici altceva; dar s-a schimbat, va să zică, Bazargic în Dobrici, care este o prescurtare din Dobrotici. Cine a fost acel Dobrotici, ce a fost el, ce drepturi putea să aibă el și ce drepturi am

putea avea noi pe urma lui sau alături de el, toate acestea sânt chestiuni de foarte mare importanță și care nu strică să fie amintite aici, și acum, mai ales înaintea unui auditoriu care frecventează mai rar ședințele Academiei Române decât academicienii ședințele parlamentului, deși nu știu ce poate să fie mai folositor, ca academicienii să vie aici, ca să mai ia lecții de oratorie, sau ca parlamentarii să se mai abată pe acolo, pe la Academie, ca să-și mai completeze unele cunoștințe, care pot să nu fie cu desăvârșire depline.

O voce: (întrerupe.)

D. N. Iorga: D-le președinte, eu aș răspunde foarte bucuros la întrerupere, dar auzul meu slăbește, se vede, de la o bucată de vreme, căci n-aud. Și cu toate că întreruperile acestea nu sânt periculoase....

D. președinte: Întreruperile sânt rele totdeauna pentru discuții.

D. N. Iorga: Mai ales pentru cine le face astfel.

D.A. Cuza: D. Iorga voiește să aplice teoria mea, d-le președinte (*ilaritate*).

D. N. Iorga: D-lor, eu vă spun încă odată că sânt în contra schimbărilor de nume. E foarte brutală forma aceasta și cea mai puțin inteligentă pentru a afirma o dominație. O dominație nouă într-o țară înseamnă o dreptate nouă, înseamnă o ordine nouă, o cultură nouă, o siguranță nouă. Sistemul acesta de a naționaliza un teritoriu cu firme pe care le prinzi din loc în loc, este un sistem pe care orice națiune, chiar și națiunea cea mai inferioară supt raportul cultural, îl poate aplica. Ei au făcut-o, îi privește. Nu sânt aici nici ca să-i laud, nici ca să-i critic; pe noi ne privesc aici lucrurile pe care le facem noi. Dobriciul acela nu este nici un om, nici un râu, munte sau loc; este așa o fabricație administrativă care, ca multe fabricații pur administrative, se apropie într-o câțva de non-sens. Dar noi venim și zicem: Dobriciul îl păstrăm dincoace, Silistra însă, dincolo, o schimbăm și în loc de Silistra spunem Dârstor.

Eram în Camera conservatoare, când nu mai încăpeam de Dârstor. Erau persoane care ajunseseră să fie, nu conservatori sau conservatori disidenți, sau în legătură cu anume persoane, nu-mi place să citez nume, mai ales când e vorba de acei care pot fi în legătură de prietenie cu mine, dar aceste persoane de care vorbesc au ajuns să fie înainte de toate „dârstoristi“. Ni se cerea războiul în octombrie, pentru ca România să aibă „Dârstorul“, ni se cerea războiul în decembrie și ianuar pentru același motiv. Ajunsesem să am o adevărată obsesie de Dârstor. Este și urât ca sunet. Dârstorul este doar Durostorul român. Durostor sună și mai bine pentru graiul nostru... (*d. Stănculeanu întrerupe.*)

A, ați restabilit d-voastră Bazargic în loc de Dobrici? Dar ceea ce se spune despre Dârstor, rămâne. Va să zică, am avut Durostorul român; Dârstor

e numai forma bulgărească de mai târziu. Deci noi, înlocuind Silistra cu Dârstorul, nu facem altceva decât să reprimim într-o formă bulgărească un cuvânt de origine română.

Pentru o Cameră aceasta înseamnă fără îndoială prea multă arheologie și prea multă filologie. Defectul obișnuit al Camerelor este că în materie de arheologie sânt foarte rebele, dovadă chiar rezultatul votului cu privire la revizuire; numai șase voturi pentru arheologie și tot restul pentru ceva care, în orice caz, este mai puțin arheologic! (*Aplauze.*)

Și în materie de filologie nu se poate zice că ar fi Camerele noastre peste măsură de tari, în totalitatea lor cel puțin.

Prin urmare, Camera care nu are legături prea strânse cu știința particulară de care e vorba, poate să lase în pace pe Dârstor, care nu este un nume românesc, deși este literar al românilor din veacurile al XV-lea, al XVI-lea și al XVII-lea chiar. Și de ce? Fiindcă numele îl luasem de la vecinii de peste Dunăre. Aici nu este cazul Vidinului, pe românește Diiul, ce nume frumos! Și erau persoane care, fiindcă România nu-și mai încăpea în piele, binevoiau, și unii profesori universitari binevoiau, să anexeze și Vidinul, pe vremea când ceream drumul spre Adriatică, ieșirea la Marea Egee, poate insule în acest Arhipelag, cu oarecare pretenții asupra Cretei.

Să ferească Dumnezeu când îl prinde pe român patriotismul; îi vine rar, dar îl zguduie teribil! (*Ilaritate.*) Da, era pe atunci ideea să se anexeze și Vidinul. Și ferească Dumnezeu dacă, în ciuda bulgarilor ca și a sârbilor, dar mai ales în ciuda intereselor noastre adevărate, anexam Vidinul, cu o linie militară ca aceea care se propunea, vă mărturisesc că tot cu „Vidinul“ rămâneam și n-aș fi propus să se înlocuiască prin „Diiul“.

Acestea sânt lucruri interesante în cronici, în descrieri literare istorice, sprijinite pe documente, dar în timpurile de azi, dacă trebuie să-ți crezi și astfel de probleme, aceasta înseamnă a-ți crea dificultăți singur.

D-le raportor, propuneți să i se zică Durostorul, dacă țineți să nu i se zică Silistra, dar nu Dârstor, cum în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea nu-i ziceau țaranii de peste Dunăre. Ce urât nume în această formă bulgărească!

Doar Silistra este și Durostorul. D-le raportor, nu pot să zic, d-le ministru, pentru că ministrul care a iscălit legea nu este aici, turcii, când au venit în Europa, au numit localitățile firește după numele lor, dar li-au adăugit prepoziția *is*, care în grecește înseamnă „cătref“. *Is tin Polin*, Stambul, *is tin Chion*, către Chios, Stanchio; *is tin Dristron*, către Dristra, Silistra. Filologie *alla turca*, ce voți, dar singura pe care o puteau face.

Ei bine, de ce să nu primim Dârstorul în forma turcească, ci, cum ni propuneți, să-l primim în forma bulgărească, numai pentru că această formă a fost mai mult aplaudată la întrunirile Ligii Culturale din toamna anului 1912?

Deci, să adăugim, în acest loc deprins cu vocalele și cu interjecțiile, două vocale, d-le raportor, pentru ca prin „Durostor“ să fim în pace și cu strămoșii cei mai depărtați și cu toată lumea.

Mulțămesc d-lui Stănculeanu că-mi atrage atenția că s-a schimbat denumirea de Dobrici în Bazargic. Prin urmare, județul Bazargic cu capitala Bazargic; denumirea de Dobrici s-a dus împreună cu stăpânirea bulgărească. De fapt n-a murit, fiindcă n-a existat în necesitatea lucrurilor, ci a fost o formă goală care s-a desfăcut de sus, s-a „decroșat“ și s-a pus la pământ. Dar, d-le Stănculeanu, să vă explic de ce n-am băgat de samă schimbarea, eu care vorbesc totdeauna cercetând lucrurile despre care vorbesc și totuși, în acest caz, am putut să fiu prins de vigilența d-tale. Sânt deprins cu obiceiul că nu se modifică nimic în secțiuni; acolo se modifică doar cifrele subvențiilor ce se dau comunelor, societăților, persoanelor și alte lucruri de un interes eminentamente particular, și fiindcă știam că nu e nici un interes eminentamente particular, fiindcă știam că nici un particular nu are interes să-i zică Bazargic, mi-am zis că în secțiuni nu se poate schimba. Și-mi pare bine că l-ați pus Bazargic, în forma turcească, nu în cea dialectală românească.

Sânțeți de acord cu toată toponimia de acolo, fiindcă în teritoriul anexat nu există localități cu alte nume decât cele turcești.

Dar mărcile? Mărcile cred că nu le-ați schimbat în secțiuni. În materie de mărci, d-voastră propuneți la Silistra, nu mă acuzați că vorbesc numai de amănunte, vorbesc întâi de amănunte, fiindcă așa e în natura spiritului omenesc, să le tolereze numai în calea spre ceva mai general și pe urmă voi vorbi de generalități. În materie de mărci, d-voastră propuneți la Silistra chipul lui Mircea, luat de la mănăstirea Cozia de pe păreți și la județul celălalt, de sud, al așa-numitei Dobrogi-Nouă, care de fapt e Dobrogea cea mai veche, d-voastră puneți un far.

D-lor miniștri, d-le raportor și d-lor delegați, v-ați gândit d-voastră ce însemnează marca unui județ, ce reprezintă? Reprezintă producțiunea aceluia județ. Cutare județ are miere multă, marca o să fie un stup de albine; altul are căprioare, marca va fi o căprioară; are fân, marca va fi o claie cu fân etc. Dar, dacă dați Silistrei ca marcă portretul lui Mircea cel Bătrân, credeți d-voastră că o să producă „Mirci Bătrâni“ în exemplare interminabile? Să dea Dumnezeu să fie așa, dar nu cred. Mircea cel Bătrân însemnează o puritate de rasă, Mircea cel Bătrân însemnează o înțelepciune politică, Mircea cel Bătrân însemnează un bun simț, însemnează o vitejie modestă, care sânt calități pe care nu le mai avem. Dacă am prinde câte un exemplar din timp în timp, ne-am bucura, dar vă închipuiți că dacă vom pune ca marcă pe Mircea cel Bătrân, o să înceapă să se sporească exemplarele, așa de folositoare pentru valoarea noastră națională? Aceasta mi se pare imposibil, și vă rog să-mi arătați o singură marcă de Domn în județele Moldovei și Munteniei.

O voce: Împărații Constantin și Elena!

D. N. Iorga: Și vă atrag atenția asupra unui punct: Mărcile nu sânt de ieri, de alaltăieri, ci sânt de secole, poate de mai multe secole de cum credem noi. Documentar ele apar în veacul al XVIII-lea și sânt sigur că cele mai multe dintre dânsle corespund autonomiei primitive județene și cneziale a județelor noastre. Și precum faceți o greșală când schimbați, pentru motive de conveniență ale cutărui moșier, hotarele dintre județe, care sânt vechi de trei-patru sute de ani, tot așa faceți o greșală când introduceți mărci fără sens în mijlocul mărcilor cu adânc sens istoric, cu valoare reală mare. În mărcile acestea vechi nu sânt portrete, nu le introduceți acuma! Nu uitați felul populației acelu județ: Turci, bulgari, găgăuți. Da, d-lor, găgăuții de acolo care n-au nici o pretenție, și aceasta îi deosebește de cei care se găesc la noi și care le au pe toate (*ilaritate*). Nu puteți cere unui turc, bulgar, găgăuț să înțeleagă pe Mircea cel Bătrân, ori trebuie să scrieți dedesuptul chipului și în mai multe alfabete că acela e Mircea cel Bătrân. Și apoi capul lui Mircea, ales drept marcă, li va face impresia groaznică a unui cap de om tăiat.

Dar veți zice: ce să punem în loc? Ce produce Silistra? Eu vă voi spune ce produce Silistra acum. Ce produce Silistra, a dovedit-o emigrarea elevilor din cursul superior și apoi de la cursul inferior de la liceul din Silistra, pe urma agitației bulgarilor în rândul întâi, dar poate și pe urma administrației noastre în rândul al doilea, și pe urma așteptării proiectului acestuia de lege, în rândul al treilea. Da, Silistra produce mai ales nemulțămire, dar aceasta este o entitate abstractă, și o astfel de entitate nu se poate înfățișa printr-o figură mitologică, fiindcă pentru persoanele care nu cunosc mitologia, aceasta poate da naștere la fel de fel de interpretări. Prin urmare eu v-aș propune altceva.

Noi avem două județe în țara românească care au mărcile nu după producție, ci după amintire: Argeșul și Muscelul. Acolo este amintirea rolului inițial în ce privește viața noastră politică pe care l-au jucat cele două județe; de acolo a venit organizarea noastră politică, de acolo a pornit viața noastră conștientă și, prin urmare, vulturul Domnilor noștri din secolul al XIV-lea se întâlnește și astăzi în formele actuale ale mărcilor acestor județe. Puneți d-voastră stema lui Mircea acolo; mă îndatoresc eu să v-o pun la îndemână și o găsiți, de altfel, în articolul d-lui Moisil, publicat în ultimul număr, d. ministru al Lucrărilor Publice cunoaște lucrarea, din Buletinul societății numismatice. Unul din tinerii culți, harnici și foarte cumsecade, care nu a ajuns la nimic prea mult în țara românească, d. C. Moisil, dovedește că pe lângă marca Țării Românești din monedele lui Mircea este și un blazon particular al lui, cu florile de crin și așa mai departe. Ar fi o marcă de județ foarte frumoasă și rog pe d. raportor să se gândească puțin și la această propunere, și dacă ar crede

că un deputat de opoziție care vorbește cu atâta condescență față de majoritate, cu atâta bunăvoință de a folosi, merită să contribuie la această schimbare, atât de puțin însemnată, în lucruri pe care cred că le cunoaște și el întrucâtva, l-aș ruga să facă această schimbare și să lase pe Mircea întreg, cu cap cu tot, acolo unde are rost, iar nu să ni-l taie în bucăți pentru a-i pune capul pe acolo unde sânt bune altfel de lucruri.

Dincolo e farul. Am propus d-lui prim-ministru, dar nu a voit să primească; am un fel de a propune cu sfială care face să se creadă că măcar jumătate din ce spun sânt lucruri nedemne de atenție, un defect de temperament care nu trebuie să mi se ia în nume de rău. Spun în această formă, dar știu ce spun. Am propus deci d-lui prim-ministru o schimbare. În județul Dobrici, înainte de a fi bulgarii și după ce fuseseră turcii, care au dat atâtea numiri de localități, erau mocanii noștri, a căror misiune istorică a fost extraordinar de importantă. Respectabili ca țărani români, dar și ca elemente de legătură între toate provinciile neamului românesc. Plecați din fundul Ardealului, pe valea Dunării, a Nistrului și până în regiunile depărtate ale Rusiei. Unde n-au fost și unde n-au reprezentat, cu oile lor, cel dintâi act de luare în stăpânire a teritoriului de către neamul românesc! (*Aplauze.*)

Și, d-lor, un geograf și un geolog foarte distins și foarte harnic, d. Murgoci, pe care l-ați consultat, pentru că nu a avut nenorocirea să se ducă la Veneția ca mine, a găsit un fapt etnografic, tot atât de interesant, pe cât și de înduioșător, pe acolo, pe la Cavarna ori Ecrene. A găsit într-un sat niște copii care, jucându-se, numărau românește. I-a întrebat pe românește și n-au putut răspunde; știau numai turcește. Din vechiul grai românesc nu rămăseseră decât cuvinte care înseamnă numerele; numai copiii, în jocurile lor, își aminteau de limba care fusese a strămoșilor păstori, opriți pe loc cine știe cum, încunjurați de populație străină și total deznaționalizați. De obicei limbile care mor se păstrează în cele din urmă cuvinte ale bătrânilor; în cazul acesta, e parcă un fel de augur pentru viitor, graiul nostru, în loc să tremure în încurcăturile de limbă ale bătrânilor, se ridică din nou voios și sigur în jocul copiilor, vestind parcă viitorul nostru pe acele locuri (*Aplauze.*)

Aceștia erau urmașii mocanilor de odinioară. Și la câțiva kilometri de granița care e trasă de ofițeri, și e mai bună decât aceea pe care ar fi tras-o diplomații parlamentari din București și, în orice caz, trasă la un moment mai potrivit, este o localitate numită Valahia, ceea ce însemnează valahi, români, așa încât și dincolo de marginile Dobrogei de azi au fost astfel de vechi colonii ale mocanilor. Eu i-am spus d-lui Brătianu: Pune ca marcă un mocan cu oile pe malurile mării. Dacă socotiți că această idee nu e prea îndrăzneată, nepotrivită știu eu cu ce norme de stat, cu ce datine de înțelepciune politică, vă rog să vă gândiți că în locul farului, care nu e o producție ieșită cu sutele

din pământ, ați putea pune această frumoasă icoană a țaranului ardelean mânănd oile lui pe pământul acesta străin, în vederea mării. Dacă binevoîți... Dacă nu, ce sânt eu răspunzător de greșelile d-voastră? Regret că nu le pot îndrepta, dar încolo sântei liberi. Nu poți împiedeca niciodată pe om să facă rău; cel mult îți permiți să-i dai sfaturi bune, dar răul se poate face oricând, sau lucrul nepotrivit, care e tot una.

Trec la altă observație de amănunt, care cred că trebuie ținută în samă pentru a se schimba forma greșită a proiectului de lege. Iată, la art. 16 nemodificat: „Religia creștină ortodoxă a statului român e religia dominantă și în noul teritoriu“. Câte religii creștine ortodoxe sânt, d-le raportor?

Întrebați pe mitropolitul primat și pe oricare prelat de la senat. Există mai multe religii creștine ortodoxe în statul român? Să împărțim religia ortodoxă în religia ortodoxă a județului Constanța, a județului Tulcea ș.a.m.d.? A Bucureștilor, a Bolintinului, a dumitale și a mea?

Nu există decât un singur lucru, există biserica creștină ortodoxă. Pentru „religia ortodoxă a statului român“ ne-ar putea râde și cei cărora li vom aplica legea. Vă gândiți, d-lor? Noi nu am fundat nici o religie. Aceasta ar mai rămânea, s-o mai facem pe lângă ce am făcut până acum! Nici aceea a adventiștilor n-am fundat-o, ci numai am primit-o.

Mai departe, tot la art. 16 și 17, se hotărăște care va fi organizarea ierarhică religioasă.

D-le raportor, vă rog să mă ascultați. Aici este unul din punctele cele mai interesante. Nu mă supăr dacă vorbiți d-voastră cu d. Vintilă Brătianu, nu mă supăr de loc, căci n-am pretenția de a fi ascultat nicăiri și în Cameră și mai puțin.

Dar este un punct care mi se pare important și iată în ce stă importanța lucrului.

D-voastră ziceți: județele acestea trebuie să aibă o organizare religioasă. Să le alipim deci la episcopia Dunării de jos.

La fiecare episcopie este și un arhiereu, având mai multe sau mai puține legături cu superiorul său și care rezidează mai mult sau mai puțin în vecinătatea lui.

Acesta este unul din defectele organizației noastre eparhiale. Și d-voastră ziceți: arhiereul acesta nu va sta lângă vlădica din Galați, ci se va muta la Constanța și de acolo va avea în sama lui cele două județe din Dobrogea Nouă. Și fiindcă la noi în toate este vorba de potriveală, parcă ar fi vorba de Curtea de Apel de la Galați și ca și cum ar fi vorba de județul Olt, care a fost cândva la București și acum e la Craiova, sau de județul Buzău, pe care nu știu cine voia să-l dea schimb la Galați, cum s-a discutat într-o ședință precedentă, lucrați și cu cele sfinte ca și cu cele judecătorești: lei ale județului Brăila și le alipești la eparhia de Buzău.

Făcând acest lucru, îmi închipui că ați întreat pe Sf. Sinod. Dacă nu l-ați întreat, atunci este prea târziu ca în momentul acesta să întrebați Sf. Sinod, după ce a venit proiectul de lege până aici.

Dar eu, dacă aș fi vlădică, mi-ar cădea foarte greu, când s-ar juca astfel cineva cu județele mele, mutându-le de la episcopia mea la altă episcopie, pentru motive de kilometri pătrați.

Noi, d-lor, avem un fel foarte curios de a judeca în materie de organizare bisericească.

Lucrurile acestea, așa cum sânt, sânt foarte vechi și foarte legitime și foarte venerabile și ele au pentru dânsele o întreagă tradiție, care este inseparabilă de ele. Și noi deci cum zic, nu putem să jonglăm cu județele, trecându-le de la o episcopie la alta.

Dar știți d-voastră ce înseamnă episcopia aceea a Dunării de jos? Cei tineri nu știu, dar oamenii din generația d-lui Costinescu știu foarte bine ce este episcopia basarabeană de odinioară. Și episcopia basarabeană de odinioară înseamnă episcopia laturilor turcești, înseamnă episcopia acelor orașe de pe malul Dunării care atârnu de turci. Această episcopie, care înainte de așa-numita retrocedare a Basarabiei era la Ismail, a fost mutată atunci la Galați. Dar această episcopie era și pentru Căușani și pentru Chilia și mai ales pentru Brăila. Episcopii aceștia se numeau odinioară episcopi de Proilav sau Brăila. Cum vii d-ta acum și iei tocmai Brăila, care este vechiul Scaun al episcopiei acesteia? Dar aceasta n-are sens! Absolut n-are sens. De ce să distrugeți d-voastră venerabile lucruri istorice, pentru conveniențe de acestea, care nu au nici măcar, să zicem, o reală bază de necesitate?

Nu, nu, vă rog. Avem așa de puțin din trecutul nostru, care era foarte socotit și cu minte încât nu trebuie să-l stricăm!

Știți, v-am adus o critică și d-voastră, d-le Take Ionescu, când voiți să faceți o episcopie la fiecare două județe. Am zis: Vor fi candidați de episcopi cât de mulți. Ce preot, dacă ajută Dumnezeu să-i moară nevasta, nu visează în noaptea următoare că devine episcop, mai ales dacă are și oarecare state de servicii politice la unii sau la alții?

Dar, mă rog, or fi candidați, însă nu se joacă nimeni cu lucruri de acestea. D-voastră, evident, care ați întemeiat un partid, care și-a avut însemnătatea la un moment dat, care poate să o mai aibă din nou, când vă veți pune de acord cu președintele Academiei noastre și vecinul d-voastră imediat de azi, d. dr. Istrati, și cu alții și veți redeveni iar un partid cu aceleași teorii și cu aceleași tendințe, d-voastră trebuie să aveți însușiri serioase, dar această reformă nu era desigur o reformă serioasă.

Luati Brăila de la Dunărea de jos și mutați pe arhiereul care trebuie să fie lângă vlădică totdeauna de-l așezați la Constanța. E bine? Se

îmbolnăvește, să zicem, cândva episcopul Dunării de jos și este o zi mare, o serbătoare națională, una din sărbătorile domnești ale bisericii noastre; trebuie să se vadă mitra episcopului scânteind în ușa altarului. Și nu se vede... De ce? L-ați trimis la Constanța. Ce, un preot de rând o să facă serviciul acolo? Lăsați-l!

Dar voiți d-voastră să dați o organizare potrivită cu trecutul, o organizare acceptabilă pentru orice și oricine, o organizare în tradiția districtelor acestora noi? Iată care este modalitatea.

Una din cele mai vestite mitropolii din toată Peninsula Balcanică a fost mitropolia din Silistra. Patriarhatul bulgar la început a fost acolo, și de acolo s-a mutat aiurea. Silistra, mai înainte de toate, alături de urmele ei romane, alături de importanța ei antică, Silistra a fost un mare centru bisericesc. Și eu cred că ați face cu mult mai bine să înviați mitropolia din Silistra și, înviind mitropolia din Silistra, ați lega timpul regelui Carol de timpul glorios al lui Constantin Vodă Brâncoveanu. Avem de învățat de la acele timpuri, ca influență peste hotare. O aveam mai mare atunci decât o avem acum, eram mai respectați și mai ascultați pe acele vremuri decât chiar în vremi așa de glorioase cum sânt cele de azi. Tot Orientul supt raportul cultural și religios era supt oblăduirea noastră. Mitropolia cea veche din Silistra noi am ridicat-o. Veacuri întregi, mitropoliții de la Silistra au trăit din larga dărnicie a Domnilor noștri, și se păstrează documente prin care se dovedește că între mitropoliții din Silistra și Constantin Brâncoveanu se stabiliseră legături de cea mai mare importanță. Să vă aduceți aminte de acele vremuri când un mitropolit al Silistrei, Ioan Comnenul, autor al unui vestit *Proschinitariu* al Athosului, stătea alături de Constantin Vodă Brâncoveanu și de mitropolitul lui, Teodosie. Mitropolitul de la Silistra, care era unul dintre cei mai mari cărturari ai lumii grecești, făcea parte din podoabele bisericești ale Curtii lui Constantin Vodă Brâncoveanu.

Se împlinesc, în august din anul acesta 1914, două sute de ani de la jertfirea acestui bun Domn, și nu voi lăsa să se închidă această Cameră fără să ia act de propunerea pe care o voi face ca în chip public să se amintească în toate bisericile din România despre jertfa de sânge care s-a făcut în persoana Domnului român și a întregii lui familii, în anul 1714 (*aplauze*). Mai ales când alți preoți români, cum a fost alaltăieri, stropesc cu sângele lor biserica lor arsă de sălbateci (*aplauze*), mai ales în asemenea momente se cuvine să amintim de Constantin Brâncoveanu. Să întemeiem deci mitropolia din Silistra la două sute de ani de când Constantin Brâncoveanu atrăgea pe mitropolitul învățat al Dârstorului și-l reținea în vecinătatea lui. Dar veți zice că e greu, fiindcă nu sânt mijloace... Nu sânt mijloace? Ei bine, păstrați cel puțin un provizorat, puneți pe vicarul de la Constanța până la rezolvarea definitivă a reorganizării religioase în aceste părți.

Și când veți face acea mitropolie din Silistra, să-i supuneți Dobrogea întregă, fiindcă Dobrogea a format un întreg, care s-a sfârșit la 1878 și care s-a reîntregit la 1913. (*Aplauze*).

D-voastră, și așa e natural, aveți o mare iubire pentru turci, un popor foarte cumsecade, pe care trebuie să-l ajutăm cât putem, dar nu trebuie să ni facem prea multe iluzii în ceea ce privește puțința de dezvoltare culturală a lui și baza ce ni pot da nouă în stăpânirea acestui teritoriu. Dar la noi este o dogmă, bulgarului nimic; bulgarul este un ticălos, turcul e totul pentru credința lui, fără să vă uitați că turcul, la orice ocazie de nemulțămire, își pune bagajul în căruță și pleacă pe un drum care-l duce sigur în Asia Mică. Noi avem simpatii legitime pentru turci, respect pentru turcii de odinioară, și cine ar putea să aibă mai multe simpatii decât acela care a întrebuințat cei mai buni zece ani din viața lui ca să scrie, într-o limbă mai răspândită decât a noastră, *Istoria Imperiului Otoman*, operă cu care-mă mândresc, precum fiecare se mândrește cu ce poate: Unii, mari electori, alții cu cine știe ce alte merite, dar și eu mă mândresc că am putut fi istoricul de azi al Imperiului Otoman și îndrăznesc s-o spun înaintea unor oameni care vor fi având merite mai mari în alte domenii. Prin urmare, nu pot fi acuzat de turcofobie. Nici nu e nobil, când un popor cade să-i arunci insulta ultimă a disprețului. Dar în Constanța noi n-avem un muzeu roman, pietrele sânt azvârlite în cancelaria liceului, în Constanța avem doar o biserică, a cărei zidire s-a prelungit, după cât știu, mult timp; noi n-avem o sală de conferințe, n-avem un teatru și dacă te duci să ții o conferință trebuie să te rogi de comunitatea grecească pentru ca să-ți dea sala *Elpis*, iar în mijlocul acestui oraș în care noi n-avem nimic cu care să ne mândrim, la cincizeci de ani de reanexare, se ridică deodată marele edificiu, care a costat atât, al moscheii turcești.

Foarte bine să ajutați pe oameni, dar nu atâta, și mai ales să nu faceți acel lux extraordinar într-un județ în care nu erau destule școli românești.

Continuând cu acest sistem, admiteți d-voastră la art. 20: „Personalul și întreținerea principalelor moschee“.

Moschee? Nu, domnii mei, nu se zice, moschee, se zice: moschei. Nu e așa, domnule președinte al Academiei? Sântem aici măcar doi de această părere. Și anume „câte una în orașele Turtucaia...“, în care câți și ce turci sânt și cât merită să se îngrijească lumea în primul rând de moscheia lor, o știe oricine a trecut pe acolo. Apoi: „Silistra, Bazargic, Balcic și Cavarna. vor fi în sarcina administrației Casei bisericii. Tot administrația Casei Bisericii va face plata salariilor și cheltuielilor celor doi muftii din Silistra și Bazargic“. Apoi bine, d-voastră credeți că poate Casa bisericii este un fel de Casă cu caracter inter-religionar?

Cum puneți moscheile la o clădire ce are ca o cruce ideală deasupra ei? La o instituție care e un fel de întregire a sinodului nostru și a consistoriului superior și care face parte din organizația noastră bisericească? Apoi bine, mai târziu...

D. A. C. Cuza: Să se treacă și sinagogile la Casa bisericii (*ilaritate*).

D. N. Iorga: Vedeți că tot sânt într-un gând cu d. Cuza, cu toate diferențele eventuale. Gândiți-vă deci că într-o bună zi s-ar face o împământanire în masă și atunci am trece sinagogile la Casa bisericii? Aceasta nu se poate. Puneți-le în sama ministerului de Culte, care e al tuturor culturilor, dar nu la Casa bisericii care, tocmai fiindcă este al bisericii, nu poate fi și a moscheilor. De ce să punem și acest lucru și să ne facem de râs, poate, când e așa de ușor să îndreptăm?

Mai departe.

D-voastră recunoașteți tribunalele mahomedane. Bine!

Eu cunosc îndeajuns lucrurile turcești ca să știu că oriunde sânt supuși mahomedani trebuie să fie și o instituție specială judecătorească pentru ei.

De când avem Dobrogea, s-au învățat multe lucruri și chiar pe aici umblă expresii ca „miriè“ și „tapù“. Sânt foarte interesante, dar îndrăznesc să vă sfătuiască să le întrebuițați rar, căci nu se întrebuițează totdeauna bine.

Se cetesc unele coduri de-ale junilor turci, de-ale turcilor din era Tanzimatului, care sufăr de o boală foarte grea, nu cunosc destul propriul lor trecut și de aceea sensul în care întrebuițați cuvântul „miriè“ și felul cum amestecați pe „tapù“, acolo trebuie să stârneasă zâmbetul tuturor persoanelor care știu dezvoltarea acestor instituții. Dar recunosc și eu că trebuie tribunale de acestea musulmane.

Ia să vedem însă care sânt atribuțiile acestor tribunale. Ele „judecă afacerile dintre musulmani relative la organizația familiei, la puterea părintească, la căsătorii, la divorț, succesiuni ab intestato. Se înființează la Silistra și Bazargic un tribunal musulman care judecă conform legilor și uzurilor musulmane“.

Cum? Legilor și uzurilor musulmane? Sau legilor noastre și uzurilor musulmane? „Hotărârile lor vor fi redactate în limba românească.“ Sânt o mulțime de lucruri turcești care reclamă anume termeni și cu toată bunăvoința nu se pot redacta subtilități de acelea teologice arabe în buna limbă românească.

Tribunalele musulmane au să se pronunțe și în materie de succesiune ab intestato. Știți la ce ajungem cu aceasta? La judecata bisericească din evul mediu, care lucra așa încât nu se putea ca o pricină de orice ordin să nu poată fi reclamată supt un anume raport de tribunalele bisericești. Pe urmă trebuie să ne gândim la un lucru. Avem turci, tătari în Dobrogea; au avut și până acum tribunalele musulmane aceste atribuții. În Dobrogea noastră de la 1878 au existat aceste atribuții?

D. V. Antonescu, ministrul Justiției: Da.

D. N. Iorga: Da? Experiența lor v-a putut servi ca să vedeți că niciodată în tot cuprinsul acestui program nu s-a întins jurisdicția tribunalelor musulmane. Se putea face tocmai din acea practică în Dobrogea noastră o experiență care să îngăduie o redactare mai puțin curioasă, căci forma este curioasă. Nu zic să se desființeze asemenea tribunale, dar să se fixeze într-un chip cu mult mai practic, mai restrâns, o spun, atribuțiile acestor tribunale musulmane, fiindcă dacă ele nu se întind atât, de ce să li dăm asemenea drepturi care pot trezi cine știe ce idei la anume fanatici despre rostul tribunalelor excepționale. Este o mică îndreptare pe care, nefiind om de drept, nu pot să o formulez, dar pe care d-voastră o puteți înțelege și face.

În sfârșit, o ultimă observație în partea aceasta de amănunte. La vămi, d-voastră dați și unele nume de localitate. D-lor, este regretabil că și în Dobrogea veche nu s-a ajuns la un fel românesc, la o tradiție uniformă românească de a se scrie numele turcești. Noi ni amintim încă de sistemul nemțesc de a scrie cu *k* și *tsch* și de cel francez de a scrie cu *dj* în loc de *g*. Cine a făcut harta cunoscută a Cadrilaterului, a fost mai cuminte decât toți administratorii căci, limba turcească fiind o limbă care se scrie cu alte caractere decât cele românești, a introdus acele caractere care, în ortografia românească, reproduc sunete din limba turcă și ar fi de dorit să se schimbe pretutindeni în proiect unde se găsesc astfel de anomalii, adoptându-se norma cea mai naturală în scrierea acestor nume.

Vin la partea a doua a cuvântării mele, care întotdeauna e mai scurtă decât cea dintâi; între altele fiindcă și eu mă obosesc foarte repede și nici nu vreau să abuzez de timpul d-voastră, cu atât mai mult că sânt înscriși mai mulți oratori și eu voi căuta să mă folosesc de luminile lor, fără să am siguranța că li-au folosit luminile mele. Acest proiect de lege are unele tendințe, care e de ajuns a se vedea pentru a le combate prin ele însele.

Sânt lucruri pentru care trebuie a se aduce argumente, altele pentru care nu e nevoie de loc. La o persoană care nu e nici frumoasă nici urâtă, aceea care are interes să fie frumoasă trebuie să explice pentru ce, și tot așa și aceea care are interes să fie urâtă, trebuie să explice pentru ce, dar o persoană hotărât urâtă nu are nevoie de nici o explicație. Se explică, și cu prisosință, prin ea însăși. Tot așa pentru tendințe, ca și pentru figuri. E de ajuns să se scoată din articolele proiectului câteva pentru ca toată lumea să-l recunoască nepotrivit cu tendințele și nevoile noastre de azi, cu baza de drept a revendicărilor noastre naționale, care formează partea cea mai prețioasă din viitorul românesc și nici cu firea blândă și iertătoare a acestui popor.

De ce am anexat aceste județe? Sânt unele persoane care ar zice că au fost cerute de cutare în Cameră și în întruniri publice și că s-au anexat pentru ca să li se dea satisfacția că au contribuit și ele la întinderea teritoriului

românesc. Satisfacțiunile sufletești nefiind așa de multe, de ce să nu se dea omului aceea de a crede că a augmentat patria? Alții poate cred că am anexat acele două județe ca să recunoaștem drepturi „poporului” care e în „ofensivă națională” de a cere hotare cât se poate mai largi. Nu-i recunosc acest drept de a cere lucruri pe care nu le cunoaște.

Hotare din ce în ce mai largi? Cel puțin 90% din cei care le cer au nevoie nu numai de o hartă dar și de unul care să li-o explice, dacă nu de mai mulți chiar. Alții cred că dacă au crescut alții în Balcani, de ce să nu creștem și noi? Ciudată socoteală! Să ferească Dumnezeu să nu crească altcineva în altă direcție și vreun vecin să fie silit să se adreseze pe urmă la noi, ca să se păstreze pe sama noastră vechiul echilibru! Căci dacă noi invocăm astfel de argumente, ele se pot întoarce și în dauna noastră.

Dar eu sânt dintre acei care cred că anexarea celor două județe a fost o tristă necesitate. Dovada ni-au făcut-o ofițerii noștri, dovadă agresiunea bulgarilor împotriva grecilor și sârbilor, care au luat chiar celor mai buni prieteni ai lor, printre care țin să fiu numărat și eu, iluzia că, atâta vreme cât viața lor politică va rămânea anarhică și cât elementele lor cumiști nu vor avea siguranța de a domina continuu statul, se poate trăi în vecinătatea lor fără oarecare măsură de precauție. Eu visez confederația balcanică pe care ai visat-o și d-ta, d-le Take Ionescu, dar d-ta ai revenit asupra ei cu alte păreri, iar eu mi le-am păstrat și nu mă desfac de ele cu nici un preț, nu le sacrific oportunității. Am avut și o conversație odinioară în această privință, când ți-am spus că poate să mă ia întreaga nație cu pietre din urmă pentru ceea ce cred și de toate pietrele acumulate ale nației nu-mi va păsa, apărându-mi nestrămutata credință.

Prin urmare, și acum cred eu că trebuie să avem în bulgari prieteni, că va veni vremea să putem merge împreună cu dâșii, că dușmanii lor sânt și dușmanii noștri, că prietenii lor care se îmbulzesc la Sofia li sânt de fapt mai răi decât dușmanii. Să uităm noi, să uite și ei, să lase și ei, să lăsăm și noi și să refacem cu toții acea unitate morală defensivă care a fost odată Imperiul Bizantin și într-un oarecare sens chiar Imperiul Otoman. Cu toate acestea, după cele ce s-au spus de ofițeri și după ce am văzut actul generalului Savov împotriva grecilor și sârbilor, am recunoscut foarte trista necesitate. Nu se poate o mai tristă necesitate decât aceea în care am fost puși ca să facem ceea ce trebuia să facem.

A fost, din acest punct de vedere, o tristă necesitate de prezervare împotriva unor vecini față de care acum trebuie să întrebuișăm toate mijloacele posibile și imposibile, omenești și supraumane, ca să li dovedim că nu avem ură și că ei nu sânt îndreptățiți să aibă ură împotriva noastră, ci împreună trebuie să restabilim acel interes comun balcanic care ar fi pavăză pentru ei și pentru noi.

În aceste împrejurări s-a făcut anexarea celor două județe. Când se fac anexări din alt punct de vedere, atunci politica din legea d-voastră se poate îndreptăți. Și anume când ai avut în marginile statului un teritoriu care a fost răpit de cineva, după ce ți-a aparținut secole întregi, ca să fie despărțit câteva decenii, o jumătate de veac, un veac întreg. L-ai luat îndărăt, atunci ai dreptul să restabilești starea națională așa cum era înainte de copleșire. Eu nu sânt chemat să fac profeții istorice, dar dacă vreodată Franța ar lua îndărăt porțiunea din Lotaringia franceză care azi face parte din Germania, ar fi îndreptățită ca a doua zi după recucerire să scoată cultura germană din tot ceea ce ea a izbutit să câștige, prin mijloace administrative, pe teritoriul francez de odinioară.

Dar acesta nu este cazul acestor două județe. Aceste două județe nu sânt nici ale lor, nici ale noastre. Dobrogea a fost un drum și înainte de a fi un drum, aceasta am dovedit-o la Academia Română, martor a fost și d. președinte al nostru (acolo am oarecare trecere și mai multă crezare), și aici aduc numai concluziile: Această regiune nu a ținut nici bisericește, nici politicește în chip statornic de bulgari, ci a ținut și bisericește și politicește în chip statornic de Bizanț. Această Dobrogea a fost marginea bizantină a Mării Negre, având orașe care în toate timpurile, înainte de a veni țărani turci năvălitori, au fost grecești, de la Rodosto până la Varna și la orașul, în mare parte grecesc și azi, Cavarna. Și bizantină a fost această regiune.

Așa e, bizantină. Am eu dovezi, dar nu vi le pot repeta aici (*ilaritate*). Regiunea aceasta, va să zică, a fost bizantină, până în ultimii ani de viață ai Imperiului Otoman. Toată, cu Ecrenè, cu Cavarna, cu Caliacra. Și cer prietenos de la d. raportor, cu care ne cunoaștem mai de mult, să-mi facă o plăcere: Județului să nu-i zicem nici Bazargic, să-i zicem, după reședința de odinioară a lui Dobrotici, al cărui nume înseamnă fiul lui Dobrotă, care poate să fie tot așa de bine român, cum poate fi sârb sau bulgar, să-i zicem județul Caliacra. Acolo era reședința lui și urmele castelului de Caliacra le-a găsit d. Murgoci. Să-i spunem județul Caliacra, cu capitala Bazargic, dacă voiți, dar să zicem județul Caliacra. Ce frumos sună! Chiar, în afară de eufonia silabelor grecești, e sensul care zice „Capul cel bun“. Vedeți, este un fel de cap de „Bună Speranță“ pentru noi. Dincolo de „Capul Bunei Speranțe“, alții au găsit bogățiile Indiei; cine știe, dacă vom fi oameni cumiști, cu mult mai cumiști decât atunci când facem legea aceasta, cine știe, dincolo de acest cap al Bunei Speranțe, spre alte ape, pentru altfel de bogății, ce viitor se poate deschide generațiilor românești harnice (*Aplauze*)!

Prin urmare, d-lor, în părțile acestea ale Mării Negre, dominația bizantină, ierarhic bizantină, cuprinzând și Silistra, de la Chilia gurilor Dunării până la Silistra și Ecrenè era o singură regiune bisericească; nu atârna de Târnova, ci de Constantinopol. Însă pe vremea aceea, de ce oraș atârnai bisericește, de același oraș atârnai și politicește. Și acela căruia i-a urmat Mircea, care și el era despot bizantin prin înrudirea sa, prin legătura sa de familie cu dinastia imperială a Paleologilor din Constantinopol, acel Dobrotici era despot bizantin și nu rudă de țar bulgăresc târnovean.

Deci regiunea aceasta nu este nici a lor, nu e nici a noastră, în veacul al XIV-lea este cel puțin tot atât de mult a noastră cât este și a lor, fiindcă Dobrotici a avut un înaintaș care stătea în Caverna și acel înaintaș se chema Balica, vechiu nume românesc, care se pomenește în Moldova și astăzi. Regiunea lui Balica și a lui Dobrotici și a fiului lui Dobrotă era numai o regiune legată de Bizanț, asupra căreia se întindeau când valuri de stăpânire bulgărească, când valuri de stăpânire românească. Turcii au luat-o de la noi și după ce au luat-o de la noi, fiindcă era drumul spre Constantinopol, au colonizat-o cu tătari. Și până la linia Rusciuc-Șumla-Varna toată toponimia este exclusiv turcească. Bulgarii de azi sânt în cea mai mare parte de la 1800 înainte. Ei nu sânt stăpânitorii continui și vechi, dar nici noi nu sântem stăpânitorii continui și vechi. Noi nu avem de restabilit astfel o stare de lucruri românească care să fi durat secole și pe care să o fi înlăturat nu știu ce furtună de năvălire dușmană.

Al doilea, sistemul d-voastră acesta de unificare în câțiva ani de zile, pentru că acesta este scopul proiectului, sistemul acesta este aplicabil când cineva ajunge în stăpânirea unei provincii în care-și are netăgăduite drepturi naționale. Se poate întâmpla. Eu nu sânt profet nici de la tribuna parlamentară și nici de aiurea, dar mai ales de aici nu-mi este îngăduit să fac anume profeții, când spiritele sânt în starea de acum și să ferească Dumnezeu când cei care au tăcut vreme lungă încep să vorbească de compromis și interesele de stat și altele! Nu e vorba de cine credeți. E vorba de persoanele acelea care fac azi iredentism, după ce atâta vreme nu au voit să știe măcar ce înseamnă viața românească aiurea. /Se ațâțau spiritele pentru războiul menit a întinde țara până la „Marea Egee”. De acelea vorbesc; nu fac aluzie nici la dușmanii mei, cu atât mai puțin la prieteni Dușmanilor li spun lămurit ce cred și ar fi nedemn de mine să întrebuițez sisteme ca acelea de pe vremea discuțiilor parlamentare între amici, pentru d. Maiorescu, ori pentru d. Carp. Deci, fără să fac o profeție istorică, dacă s-ar întâmpla vreodată ca un ținut românesc să intre supt coroana regelui României, noi am avea chemarea de a restitui elementele românești în deplina stăpânire supt toate raporturile pe acel

teritoriu. Nu este tot așa cazul acolo. Acolo nu intrăm într-o lume de români; sânt români acolo și unii foarte vechi. Turtucaia și toată linia Dunării au fost populate cu români, dar în părțile turcești, asupra cărora s-a întins o colonizare rurală bulgărească, acolo nu este cazul. Și când nu este cazul, când noi am ocupat dintr-o necesitate militară și politică un teritoriu, fără să avem a ne dușmăni cu nația căreia i-a aparținut acel teritoriu, ei bine, atunci se impune o singură politică. Această politică este întâi respectul tuturor drepturilor culturale pe care le-ai întâlnit și al doilea, întrebuițarea tuturor mijloacelor pentru ca tocmai prin aceea că noii cetățeni reprezintă această cultură, să avem legături bune cu vecinul cu care sântem meniți, cu voia sau fără voia lor, a îndeplini aceeași misiune istorică.

Dacă lucrul e așa, să-mi dați voie să vă spun că legea d-voastră e o lege nepotrivită pentru oricine, nepotrivită mai ales pentru noi, care avem revendicări naționale, pentru noi care avem de apărat o cultură reprezentată de tot atâția români câți sânt în regatul românesc, mai ales pentru noi care, supt un raport, nu putem fi nici măcar bănuți, supt raportul acesta că ne-am putea atinge vreodată în formă brutală de acel lucru sfânt între lucrurile sfinte care e sufletul unei națiuni. Aceasta nu trebuie s-o facem și nu avem interesul s-o facem. Nu sântem o țară internațională ca Ungaria, unde toată administrația aleargă desperată după un biet suflet de străin ca să și-l anexeze.

Cum? Aceasta poate fi țara unde să cumperi cu sila suflete de oameni, să-i bagi cu forța în anumite școli, să-i trimiți cu topuzul la anumite biserici pentru o altă orientare națională decât a lor? Doar e plină țara românească de români! Când avem noi aici șase-șapte milioane de țărani zdraveni, să umblăm după un biet găgăuț, după un bulgar simplu și să-i zicem: „Dă-mi sufletul tău, căci altfel nu vei avea nici biserică unde să te închini, nici școală unde să poți învăța?” Suntem așa de puțin și bătuți de Dumnezeu ca să recurgem la asemenea mijloace?

Dar, d-lor, e o mândrie să fie cineva român. Am vorbit în Dobrogea înaintea populației străine care venise în mare număr, crezând că o să i se spuie cine știe ce lucruri de jignire, dar am început cu această declarație: „Onorați cetățeni dobrogeni, a fi român e o mare onoare; oferta trebuie să vină de la d-voastră, nu chemarea de la noi“. Și să nu uitați un lucru: Nici interesul nu-l avem și, dacă am face altfel, am putea să avem un mare folos. Câți bulgari sânt acolo? În statisticile bulgărești sânt mai mulți, în statisticile noastre mai puțin. Eu zic: Statisticile lor trebuie scăzute și se poate ca statistica noastră să trebuiască a fi puțin crescută, dar nu sânt o populație foarte numeroasă.

D. Take Ionescu: O sută patruzeci de mii, după statistica noastră.

D. N. Iorga: Dumneata știi mai bine, dar e partea cealaltă unde știu eu mai bine (*ilaritate*). Câți români sânt în Bulgaria? O sută douăzeci de mii. Atunci nu era mai natural decât să veniți cu proiectul acesta, pe care îl voi analiza imediat și care spune bulgarului: „Tu nu vei avea pentru moment nici comuna ta, nici primarul tău care să lucreze cum vrea el, nici școala ta primară, nici școala ta secundară, nici biserica ta, nici societatea ta culturală“, să-i fi spus: „Dacă vrei, pe toate poți să le ai, dar supt controlul meu. De interesul statului român să nu te atingi, căci atunci legile noastre vor lovi fără milă pe oricine ar unelti împotriva siguranței statului“.

Și sânt administratori și judecători de aceea care ar fi în stare să le aplice fără considerații personale în toată rigoarea lor împotriva vinovaților și numai împotriva celor vinovați. În același timp însă ai spune statului bulgar, care are interes de noi în momentul de față: „Vom păstra pe cât este cu putință pe cei o sută patruzeci de mii ai voștri, dar păstrați în schimb cu aceleași drepturi pe cei o sută douăzeci de mii ai noștri“. Pe când așa cum faceți acum, nu veți deznaționaliza pe cei o sută patruzeci de mii de bulgari, dar veți face un lucru, ca toate mijloacele statului bulgăresc să se îndrepte furios împotriva celor o sută douăzeci de mii de români ai noștri, zalog în Bulgaria, care vor fi loviți și mai mult decât azi în interesul lor de conservare națională.

Fiindcă persoanele care n-au cetit legea ar putea să creadă că exagerez, s-ar părea poate și după glasul meu, dar vedeți, nu pot vorbi decât sau încet, sau foarte tare; e un defect fizic, dar nu sânt așa de aprins cum s-ar părea; prin urmare, fiindcă s-ar putea crede că exagerez, să-mi dați voie să vă aduc înainte pasagiile din proiect.

Să începem, d-lor, de jos și nu în ordinea articolelor d-voastre.

Oamenii aceștia, ce au avut ei până acum și ce vor avea de acum înainte? Dobrogenii cei vechi, adecă de fapt cei noi, dobrogenii de la 1877 erau bulgari numai în partea de nord, numai în județul Tulcea și dobrogenii aceștia din județul Tulcea îi știți de unde au venit? N-au venit din Bulgaria, ci din Basarabia.

D. dr. C. Istrati: La 1856.

D. N. Iorga: Prin urmare, ei erau deprinși cu viața de supuși ai unui stat străin. Și au venit din Basarabia, nu pe vremea libertăților basarabene, ci pe vremea când rușii distrugeau autonomia culturală bulgară, care fusese la început în părțile Bolgradului. Și au continuat, așa că gimnaziul bulgăresc din Bolgrad este azi un gimnaziu pur rusesc. Prin urmare, ei au venit de supt stăpânire străină și au intrat supt stăpânire străină și oricât am critica administrația noastră din Dobrogea, trebuie să recunoaștem că e mult mai

bună decât administrația rusească din sudul Basarabiei. Comună nu aveau, biserică nu aveau decât doar întrucât se citea slavonește, dar numai fiindcă slavona este și limba bisericească a rușilor, nu fiindcă este limba bisericească a bulgarilor; școală bulgară nu aveau, conștiința unei vieți de stat nu exista la ei, căci nu exista încă o Bulgarie; deci aspirația pentru viitor cine era să li-o puie în minte? Luați acum pe ceilalți. Ceilalți au făcut parte, de la 1878 înainte, din statul cel mai îndârjit național; e prea puțin, din cel mai feroce stat național care a existat vreodată, dintr-un stat care a fost organizat numai pentru înarmare, numai pentru atac, numai pentru cucerire, numai pentru zdrobire, un stat în care nu s-a cheltuit o monedă de aramă fără ca această monedă să-și afle echivalentul în puterea militară și în conștiința națională. Pe cât școala noastră este fără de efect în ceea ce privește îndârjirea sufletului neamului, pe cât este o școală de cunoștinți sterpe, care naște cetățenii slabi ai luptelor noastre, așa a fost, școală de îndopare, școală de terorizare, școală de sfărâmare a voinței omului, școală fără ideal și perspective, pe atât școala lor a însemnat, înainte de toate, înariparea sufletului copilului cu aripi puternice, capabile de a atinge cele mai înalte culmi ale gloriei și ale puterii. I-ați luat a doua zi după război. Lumea a fost uimită de ce a putut să facă această săracă și biată națiune cheltuindu-și tot sângele din vine, cel din urmă ban din vistierie. N-a existat un exemplu de popor care, pentru o ambiție nebună, să zicem, dar și pentru o cinste înaltă, să fi jertfit mai mult. Au pus totul în joc. Nici un război pe lume n-a fost atât de sângeros ca acela în care a treia parte din armată a pierit. Și noi am luat provincia în momentul acesta de exasperare a sentimentului național bulgăresc, când era șampilată cu această conștiință exasperată națională. Și ce li oferim? Iată: școlile trecute toate la Stat, cu toate averile lor; comuna totuși va întreține școala.

Școala aceasta e oare școală comunală, potrivită cu naționalitatea comunei? Nu, și ce cuminte ar fi s-o facem așa! Știți de ce? Dacă am fi făcut școală pentru majoritatea locuitorilor din comună, am fi avut acolo două treimi din școli pentru tătari și turci, care ar fi venit să se roage să nu li dăm școli tătărești și turcești, ci școli naționale românești. Iar atunci bulgarii ar fi rămas cantonați în satele unde au majoritate, și sânt foarte puține sate, ei fiind mai mult în orașe, de unde o să și plece, ca unii ce au venit după câștig și după libertate și se duc când măcar câștigul se duce. Și astfel, fără impunere, am fi avut cultura românească stăpână.

Să trecem mai sus, la licee. Liceul din Silistra l-aș fi prefăcut într-un foarte bun mijloc de pregătire a cetățenilor din Dobrogea de sus ai statului român. Voiau învățământ național bulgarii? Să și-l facă! Nu era dator să-i

oprească statul, ci să exercite asupra învățământului un control serios. E drept că statul nostru nu prea știe să facă controlul și eu l-aș învăța să-l facă școlilor ungurești, care ocupă un cartier întreg aici, după cum și școlile catolice de la Iași și Galați ocupă cartiere întregi. Dar control adevărat să se facă, acela pe care-l face inspectorul german în Posen. Știți ce s-ar fi întâmplat cu asemenea control? Învățământul bulgar în aceste școli poate folosi numai într-un singur fel, dacă-i dai voie să cultive idealul național bulgăresc, fie și contra intereselor statului român. Aceasta însă recunosc și ei că n-am putea îngădui. Și cu modul acesta ar sacrifica ei înșii de la o vreme școala. Însă atunci nu mai e nici un pericol moral pentru noi, căci nimeni nu mai poate să zică nimic. I-ai lăsat întrucât statul poate să îngăduie cultura străină pe pământul lui. Dar bulgarii nici nu sânt un fel de poloni romantici sau de francezi alsacieni, ci un popor practic. Ar fi mers școala din Silistra câțiva ani și dacă ar fi văzut că ea nu folosește la nimic în viața de toate zilele ar fi cerut ei școala românească.

Aceasta în ce privește cultura.

Să trecem acum la partea administrativă. Dacă a existat o parte din lume unde comuna să aibă realitate este Turcia și comunele relativ libere au trecut apoi în statele autonome, pe urmă state independente. Cu comuna au trăit veac de veac; comuna a fost puterea lor, mândria lor, leagănul culturii lor. Poți să desființezi orice, lasă-li comuna și au unde răsufla. Apoi bine, comuna aceasta nouă a d-voastră își are primarul, notarul dar, înainte de toate, cârmuitorul sătesc numit de prefect. Suprimați notarul și primarul nu e bine să se mai adauge, ca o ironie deplasată, atunci când pui pe cârmuitorul sătesc acolo ca să învâртеască totul!

Treceți de la comună în sus; găsiți autoritatea nelimitată a polițaiului, găsiți dreptul comisarului de a dizolva adunări. Ce fel de comisari o să trimiteți d-voastră pentru ca să judece drepturile politice ale unei adunări? Cercați și o să vedeți unde o să ajungeți. Și în sfârșit, introduceți d-voastră, partid liberal, partid național, ceea ce înseamnă nu numai iubirea de națiunea noastră, dar și respectul față de principiul național în sine, introduceți această enormitate pe care nici în Posenul german, contra căruia strigă milioanele poporului polon, nu o veți întâlni, nici în Ungaria, împotriva căreia se protestă aici, și nu fără drept: Arestul preventiv în materie de delict de presă! De ce să mai umblăm cu lucruri de acestea? E mai simplu să se zică: Tiparul nu e permis în județele anexate la 1913, iar cine va înlocui tiparul cu scrisul de mână politic să fie pedepsit cu atâția ani de muncă silnică.

Îmi explic în mare parte această tendință prin starea de spirit nenorocită care domină viața noastră politică de la început până la sfârșit.

Ni zicem liberali, ni zicem democrați, ni zicem cu cele mai alese cuvinte din nomenclatura politică modernă, dar sântem tot vechii stăpânitori de oameni, intoleranți, aspri de odinioară. Și nu e cuminte ca azi, când se anunță reforme, în ceea ce privește legitimarea lor sânt cu d-voastră, în ceea ce privește modalitatea, sânt alături de d-l Cuza, împărțășind criticele aduse colegiului unic și dorința votului universal, cu reprezentarea intereselor de clasă, pentru că, am zis, clasele nu le-am creat noi și nici nu o să le distrugem, iar armonia socială face parte din veleitățile poetice. Nu e cuminte, zic, ca în momentul când vin, bunăoară și eu, care nu sânt din partidul d-voastră, și cu toată inima vă spun: Trebuie revizuită Constituția, trebuie lărgite cadrele electorale, trebuie mărită proprietatea țărănească, trebuie să deschidem drum națiunii înainte, ca în momentul acesta, noi să punem, alături de așa de frumoase protestări pentru dreptul omenesc, legi de felul acesta, în care trăiește trecutul în forma cea mai neîngăduită cu puțință.

Încheind, adaug un singur lucru: Mi se va răspunde. Rog însă să nu mi se facă nedreptatea de a se bănuși sentimentul din care au pornit aceste critice. Nu am dreptul să spun că oricare dintre d-voastră este mai puțin legat de interesele națiunii, în prezent și în viitor, decât mine. Dar nu permit nimănui să se atingă de cea mai mare bogăție morală a vieții mele, conștiința că niciodată sufletul meu nu a fost străin de adevăratele interese ale acestei națiuni². (*Aplauze*).

NOTE

1. Se discuta proiectul de lege „pentru organizarea Dobrogei nouă”. Raportor, G.I. Saita. Ministrul Justiției era Victor Antonescu, al Instrucțiunii Publice era I.G. Duca iar prim ministru era Titu Maiorescu.
2. Victor Antonescu i-a răspuns pe marginea observațiilor legate de tribunalele mahomedane. N.I. a replicat: „Domnule ministru, m-am ocupat și eu de această chestiune, căci altminteri nu puteam să scriu *Istoria Imperiului otoman* în cinci volume, pe care o am scris. În principiu, nu sunt contra părerii dumneavoastră dar cred că, dată fiind pregătirea celor care vor trebuie să judece, după Coran și comentarii lui, ar fi fost mai bine dacă textul legii dumneavoastră ar fi fost mai precis decât cum este. Pentru Algeria sunt cu totul alte împrejurări. Prin urmare, urmând teoria și dându-se seama de împrejurările din provincie, era mai bine ca precizarea să fie mai exactă. Nu sunt

nici dușman al turcilor, nici ignorant al dreptului musulman. Îmi făceam chiar iluzia că am oarecare cunoștințe”. Discuția se purta pe marginea articolului 77 care prevedea ca pentru afacerile de familie între mahomedani – organizare, prețuirea pământului, căsătorii, divorțuri, succesiuni *ab intestat* – se înființau la Silistra, Bazargic, Turtucaia și Balcic, tribunale mahomedane care urmau să judece în conformitate cu legile și uzul musulman.

Proiectul de lege a fost votat cu 70 de voturi pentru și unul împotriva.

În ședința din 14 aprilie 1914 are un schimb de replici cu P.P. Carp, legat de caracterul mării proprietăți și spune: „Domnule Carp, înainte de a veni dumneavoastră, am citat exact același pasaj, dar am mai citat încă unul. Din aceste pasaje rezultă că în cuvântarea mea nu era vorba de noutatea sau de vechimea proprietății, ci de caracterul efectiv și binefăcător, sau de caracterul înșelător neefectiv al mării proprietăți. Și am mai spus un lucru, pe care e bine să-l auziți și dumneavoastră; că adică oricâte districțiuni metafizice ar face cineva, oricât ar întrebuița în sensul greșit pe care îl întrebuițați dumneavoastră cuvântul de „proprietate feudală”, care înseamnă cu totul altceva decât credeți dumneavoastră, după ideile care domneau în Germania acum mai bine de jumătate de veac, când vă făceați studiile acolo (*ilaritate*) la nimic nu vă ajută.

Da! Da! Ați mai uitat, n-ați mai adăugat cunoștințelor dumneavoastră. Și ar fi fost folositor dacă un om care încearcă să joace rolul dumneavoastră de astăzi, și-ar verifica, asupra cărților, cunoștințele. Căci dacă sunt oameni care vă primesc drept cuvânt de Evanghelie părerile greșite, sunt și oameni care știu ce datoresc studiilor și situațiunii lor în învățământ și resping concepțiunile greșite din orice parte ar veni. Nu părerile mele sunt greșite ci ale dumneavoastră și nu cu întorsături metafizice trebuie să vie cineva pentru a jicni pe de o parte un profesor în știința și conștiința lui și pe de alta a încurca lumea când este vorba de viitorul unui popor”. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate*).

LVII

COMEMORAREA LUI CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANU

(19 april 1914)

Onorată Cameră,

În discuția legii Dobrogi¹, am făgăduit că înainte de a ne despărți și se pare că ceasul despărțirii este foarte aproape, o să rog guvernul să se ralieze la ideea de a se comemora două sute de ani de la executarea în Constantinopol a lui Constantin Vodă Brâncoveanu și a familiei sale.

La 15 August 1914 se împlinesc două sute de ani de la acest sacrificiu al Domnului Țării Românești și am avut plăcerea de a putea culege un număr foarte mare de iscălituri de la cea mai mare parte a d-lor deputați prezenți.

Noi sântem cu atât mai datori să facem această propunere, cu cât sântem în încăperile pe care Constantin Vodă le-a întemeiat. Clopotnița Mitropoliei poartă data de 1697 și numele lui Constantin Vodă Brâncoveanu.

Iată ce cuprins are propunerea mea:

„Pentru a se comemora după cuviință aniversara de două sute de ani de când Constantin Vodă Brâncoveanu, ctitor al atâtor biserici și mănăstiri, strălucit patron al artei și culturii românești, dibaci apărător al neamului său, care în ceasuri grele și-a mântuit zilele lângă trupurile măcelărite ale fiilor, ca martir al credinței creștine și al autonomiei naționale, Camera României își exprimă dorința ca guvernul să dea un caracter deosebit zilei de 15 august 1914, care amintește o așa de mare și scumpă jertfă“.

(ss) N. Iorga, Iuniu I. Lecca, X. Eraclide, V. P. Sassu, I. Vrăbiescu, Nestor Cincu, G. G. Gărdăreanu, T. Vasiliu, G. Mărzescu, A. C. Cuza, I. Ionescu-Quintus, C. Sturza, P. Ioanițescu, dr. Botez, H. Bănescu, I. N. Roman, Gr. T. Coandă, I. T. Ghica, I. S. Stănculescu, G. Zamfirescu, T. Popescu, I. C. Popescu, C. Țiuleanu, dr. C. Istrati, D. Șuculescu, C. Banu, G. Știrbei și Gr. Procopiu.

Cred că d. ministru de Instrucție publică și ceilalți membri ai guvernului se vor ralia la această propunere. (*Aplauze*).

NOTE

Pentru legea Dobrogei v. supra

La 21 aprilie 1914, face următoarea interpelare primului ministru și ministru de Război, Ionel Brătianu: „Un ziar foarte bine informat și cu reputație de imparțialitate reproduce aceste delarații pe care le-ar fi făcut domnul Nicolae Filipescu, fost ministru de Război și actual membru al Parlamentului, într-o întrunire publică din Brăila: „... domnul Brătianu a crezut că va aduce uitarea peste cele petrecute în 1907. Domnia sa a luat dosare de la ministerul de Interne, l-am luat și eu pe cel de la ministerul de Război. Pot să vă spun de un ordin al unui general comandant de corp de armată. În el se spune, dându-se comanda către o unitate care mergea să reprime răscoala: „Veți pleca îndată la fața locului pentru a restabili ordinea; dacă veți ajunge târziu, după ce crima va fi săvârșită, să nu vă dați înapoi de a nu împușca pe cei liniștiți și de a da foc caselor lor”.

Aceste declarațiuni sunt dealtminterea confirmate prin dările de seamă din întreaga presă.

Așa fiind, am onoarea să întreb pe domnul ministru de Război și șef al guvernului: 1. Admite domnia sa ca dosare cuprinzând acte secrete privitoare la administrație să fie luate sau măcar întrebuințate ori rezervate pentru scopuri de partid de ministrul de Interne? 2. Admite domnia sa ca dosare cuprinzând acte secrete privitoare la răspunderea și onoarea unor ofițeri să fie luate sau măcar întrebuințate ori rezervate pentru scopuri de partid de ministrul de Război și 3. Poate domniasa să admită ca generalul care a dat acel monstruos ordin să facă parte din rândurile unei nobile și glorioase armate, fie și în cadre de rezervă, atunci când pedepsirea lui exemplară se impunea fără întârziere?

Deși, domnul ministru, conform interpretării date regulamentului Camerei, în sesiunea actuală nu e dator cu un răspuns, întreb dacă nu i se pare că acel răspuns e cerut de conștiința publică”.

La afirmația primului ministru că e gata s-o asculte, „dacă socotea... că e bine și cuviincios s-o facă”, *N.I.* spune: „Sunt gata s-o dezvolt. Domnule președinte al Consiliului, mă opresc

întâi din răspunsul pe care ați binevoit a mi-l da atât de repede asupra termenului de „cuviiincios”.

O operă de moralitate publică e totdeauna cuviincioasă. Și mă întreb ce poate să fie necuviincios în actul unui deputat care, în momentul când țara aceasta se curăță sub raport moral de la un capăt la altul, care curățire morală, în ceea ce privește oamenii care sub scutul uniformei s-au făcut vinovați de cele mai odioase crime. Dacă nu se găsește nimeni în țara aceasta care în clipa când un fost ministru de Război, la o întrunire publică, sprijinit pe acte luate de la ministerul de Război, arată că un general a putut să condamne la moarte populațiunea nejudecată dintr-un sat întreg, unde s-a petrecut o crimă, ei bine, eu sunt acel om. Și între a nu-mi îndeplini o elementară datorie față de moralitatea publică și de umanitate în această țară și a fi judecat ca necuviincios din punctul de vedere al oportunității politice, ei bine, aleg să fiu de o sută de ori necuviincios.

În ceea ce privește cuprinsul interpelării, deosebesc două lucruri. Și spun de la început că intențiunea mea n-a fost nici să jicnesc pe fostul ministru de Război, nici pe fostul ministru de Interne, care este ministrul de Război de astăzi, ci intențiunea mea a fost să protestez împotriva obiceiului de a se amesteca luptele politice pînă și în domenii unde n-au ce căuta. Un ministru este la departamentul său pentru a-și consacra munca în folosul țării, reprezentant personal al regelui; un ministru nu este la un departament pentru a întrebuința actele secrete de acolo în lupta ce va avea s-o ducă împotriva unor adversari. Actele ministeriale aparțin ministerelor și nici măcar în copie nu pot fi luate, pentru a fi amestecate în vălmășagul luptelor noastre.

În ceea ce privește generalul care a dat acest ordin, dacă eu aș fi fost în locul dumneavoastră și aș fi fost sigur că a doua zi voi cădea de la putere pentru a nu mai sui niciodată treptele ei, aș fi dat în judecată pe acel general și aș fi asistat cu mulțumire sufletească la ceremonia de împăcare cu morala publică a degradării sale.

Aceasta am avut de zis.”

În replică, Ionel Brătianu i-a spus că în acele împrejurări armata a meritat toată încrederea țării. Cât privește accesul la dosare, el nu le-a distrus, ci le-a păstrat, fără însă a le putea urmări parcursul.

La 9 iunie 1914 *N.I.* anunță o interpelare ministrului de Externe: „Știe domnia sa că acum câteva săptămâni, un mare număr de oi aparținând unor ciobani din Ardeal, trecând, se zice din greșeală, granița ungară, căci alt drum nu era în jurul stânei pe care o aflaseră în cale, turma a fost sechestrată de jandarmii unguri, că toate reclamațiile păgubașilor, amenințați și cu o amendă de 4000 de coroane, au rămas zadarnice, că solgăbirăul din Satulung, lângă Brașov, Lazăr, le-a scos la mezat, că nici un român sau neromân nu a avut cruzimea de a despuia pe acei sărmani și că atunci hingherii din Brașov au fost aduși pentru a omorâ cu topoarele și a îngropa cele 486 de oi, constatate sănătoase și cu privire la soarta cărora se făcuse un apel, încă nerezolvat?

Nu crede domnia sa că măcar un lucru este de făcut, acela de a se însemna lămurit drumurile, pentru ca asemenea sălbătecii să nu se întâmple?

Și domnia sa a fost raportor al convenției cu Austro-Ungaria și căruia, ca deputat, i-am atras atunci atenția asupra clauzei nenorocite din convenție care permite asemenea abuzuri, mai ales când se adaugă o rea voință lesne de așteptat și de care totuși nu l-am putut convinge atunci, nu crede astăzi, când prezicerile mele se adevăresc prin aceste scene barbare că, în vederea refacerii, nu așa de depărtate a convenției, trebuie să se înceapă încă de acum studiile necesare, pentru ca România să nu colaboreze prin acte acceptate de dânsa, la distrugerea economică a unei părți așa de harnice a poporului românesc, cum sunt oierii de peste Carpați.

Vă rog, domnule președinte, să rugați pe domnul ministru de Externe a-mi da răspunsul acela în cele trei zile prevăzute de regulament, pe care, în alte cazuri, în Camera trecută, a uitat să mi-l dea”.

LVIII

SÂNT BOIERI?

(10 iunie 1914)

Temerea președintelui Camerei. M. Pherekyde. că e vorba de a se ataca personal ministrul V. G. Morțun a produs scena următoare, dar a făcut să se definească noțiunea de boieri.

Onorată Cameră¹, dați-mi voie, dintr-un punct de vedere cu totul deosebit de acela la care au stat acei care au vorbit până acum, să aduc onoratei Camere oarecare lămuriri, care cred că sânt folositoare în momentul când zboară cuvântul de „boier“ dintr-o tabără într-alta.

Am aici, în *Arhiva Genealogică* din Iași, la pagina 269, No. 2, următoarele rânduri: „Morțuneștii descind...”

(D. Ștefan Ioan întrerupe.)

Dacă tace d. Ștefan Ioan, continui (*ilaritate, aplauze*).

(D. Ștefan Ioan întrerupe.)

Dacă pentru a doua oară tace d. Ștefan Ioan, voi continua.

D-lor, eu cred că nu trebuie să ne jucăm cu cuvinte care au cu totul alt sens decât acela pe care binevoii a li-l acorda.

D. V. G. Morțun, ministrul de Interne: D-le Iorga, la 1614 acel Morțun era nobil austriac?

D. N. Iorga: E o acuzație gratuită pe care singur d. Ștefan Ioan a spus-o. Eu vă laud pe d-voastră, d-le Morțun (*ilaritate*); numai ignorarea unui punct de istorie vă face să vă supărați acum.

D. președinte: D-le Iorga, dacă ați rezerva acestea pentru o comunicare la Academie? (*ilaritate, protestări*).

Voci: Să vorbească d. Iorga? (*Aplauze*).

D. N. Iorga: D-le președinte, eu nu sânt dispus să dau subiect exploziilor de răs; nu sânt dispus câtuși de puțin să fiu, cu vrâsta mea, cu situația mea, cu meritele mele față de țară, subiect de glume ale unor tineri care își uită datoria față de fostul lor profesor. Prin urmare, eu am credința că merită, într-o Cameră în care toate insultele s-au schimbat, că merită să fie ascultat cuvântul omului care nu s-a influențat de pasiunea politică. Altfel, onorate d-le președinte, reprezentant al colegiului al III-lea de Bacău, iar eu reprezentant al colegiului al doilea de Prahova, dacă d-voastră credeți că mie îmi puteți aplica un anumit sistem, voi lua o bucată de hârtie și îmi voi da

demisiunea din această Cameră; dacă un om liniștit, un om cuminte, patriot, care nu este nici pentru unii, nici pentru alții, nu poate spune măcar un cuvânt fără să se expună la intervențiunea d-voastră poruncitoare și, pe de altă parte, la hohotele de râs nesăbuite ale unor oameni care în momentele acestea cel puțin nu știu de ce e vorba, dați-mi voie, d-le Pherekyde, să vă spun că nu am ce căuta aici și mă voi duce să spun alegătorilor mei: „D-voastră ați crezut că m-ați trimis în Constituantă și eu m-am convins că nu este cazul și mi-am dat demisia și vă rog să trimeteți pe altul“.

Vă rog să fiți indulgenți cu dorința mea să arăt...

D. președinte: În ce discuțiuni voiți să vorbiți, d-le Iorga?

D. N. Iorga (părăsește banca d-sale și vine la tribună): D-le președinte, ca să nu pot fi oprit de a vorbi în acest fel, voi veni aici la tribună și voi aștepta. Insultele se înțeleg la cel dintâi cuvânt; lucrul pe care vreau să-l spun eu se înțelege numai cu răbdare și cel dintâi care este dator să aibă răbdare față de mine sânteți d-voastră.

D. președinte: De ce insulte vă plângeți, d-le Iorga?

D. N. Iorga: N-am vorbit de insulte, lăsați-mă să continui. Cum voiți să înțelegeți, dacă nu mă lăsați să vorbesc?

D. președinte: Vă întrebam asupra cării chestiuni cereți cuvântul?

D. N. Iorga: Am cerut cuvântul asupra unei comunicări, am dreptul să o dezvolt și voi sta aici la tribună până mă veți lăsa să dezvolt comunicarea; voi ocupa tribuna până când voi fi lăsat în liniște să-mi dezvolt comunicarea.

D-le ministru, /citește V.G. Morțun/ nu am avut nici o intenție de a vă jigni, dar mi se pare că pasiunile sânt așa de aprinse încât, dacă vorbitorul nu aduce el însuși pasiune, riscă să nu fie înțeles. Am de spus că sânteți de o bună și veche nobleță moldovenească; am de spus că la ocupația austriacă strămoșul d-voastră a fost recunoscut nobil, și am de spus: Calitatea d-voastră de nobil austriac nu v-a scăzut întru nimic, nici d-voastră, nici familiei d-voastră, sinceritatea sentimentelor românești; iar dacă la ocupația Bucovinei familia d-voastră a fost recunoscută ca nobilă, aceasta însemnează că sânteți nobili. Aceasta nu vă aduce nici o jignire.

Dar iată de ce am cerut cuvântul. Am cerut cuvântul ca să protestez eu, omul care am stat în colțul acela, care am ascultat lucruri care, să mă iertați, nu se potrivesc cu o Cameră obișnuită, necum cu o Constituantă, eu, care am roșit de atâtea ori auzind cuvintele care se spuneau și văzând persoanele cărora li se spuneau, indiferent de partid, eu am venit să vă spun un lucru, anume că, măcar în ce mă privește pe mine, care am și alte ocupații, nu am venit în această Cameră decât cu călduroasa dorință de a vedea indulgență de o parte și de alta, liniște de o parte și de alta și toleranță de o parte și de alta, pentru a ruga prietenește pe acei din minoritate, pe care îi cunosc, să nu se puie pe terenul unei lupte de clasă care nu poate să existe.

Toți laolaltă sânteți o singură clasă. Boierimea a murit, poporul nu s-a trezit încă la viață. Noi toți sântem provizorii, la mijloc. Sântem aceeași clasă, menită să aducă același sacrificiu. Și din partea minorității, fără îndoială e o datorie să discute lucrurile numai când se aduc fiindcă altfel s-ar crede că se produce o anumită stare de spirit pentru a împiedica de a se aduce aceste lucruri în discuție. Iar din partea majorității să fie toleranță, îngăduință, așa ca fiecare din noi, ieșind din această Cameră, să nu poată zice: „Și eu aveam un gând folositor pentru țară și nu am fost ascultat“.

Mai am un singur lucru de spus, d-le președinte, și vă rog să nu vă supărați.

Când d-voastră ați trecut de la colegiul I de București la colegiul al III-lea de Bacău, am avut o teamă și o văd îndeplinită: M-am temut să nu pierdeți față de mine ceva din urbanitatea pe care ați avut-o.

NOTE

1. Se lucra în sesiune extraordinară, deschisă la 5 iunie 1914.

LIX

CHESTIUNILE MARI ÎN CAMERA REFORMELOR

(17 iunie 1914)

Onorată Cameră,

Acum câțiva ani fusese vorba, aiurea decât în Cameră, să se suprimă discuția la Mesagiu. Dacă era vorba să se suprimă acea discuție la Mesagiu care servește oamenilor de talent ca să arate din an în an că însușirile lor oratorice nu au scăzut, fără îndoială că ar fi fost bine să se suprimă discuția la Mesagiu. Desigur că nu Camera deputaților e chemată a constata dezvoltarea însușirilor oratorice ale persoanelor pe care Dumnezeu le-a binecuvântat cu aceste însușiri. Sânt destule săli rezervate pentru acest usagiu, în care oamenii care vor să încânte publicul cu felul ales cum își găsesc cuvintele și cu felul meșter cu care le leagă împreună, pot să găsească un public mult mai liber de a-i aprecia și având mult mai mult timp decât la Cameră.

Și dacă, propunându-se desființarea discuțiunii la Adresă, era vorba de acei oratori, mai numeroși decât oamenii care se cred datori, odată pe an, cu un mare discurs menit să unească în aceeași admirație gusturile estetice ale majorității și ale minorității, dacă era vorba de aceea, mai numeroși, care așteaptă discuția la Mesagiu pentru a da la iveală un număr de răutăți acumulate cu privire la adversari, prin urmare pentru a vida o sumedenie de chestiuni care sânt rezervate cu scumpătate pentru momentul solemn în care Camera este chemată să arate suveranului care sânt nevoile țării și în ce fel înțelege cea mai mare parte din membrii ei, sau în ce fel opoziția, minoritatea, la rândul ei ar înțelege aceste nevoi ale țării, dacă este vorba de oameni de partid care vin în Cameră pentru a apăra partidul, în forma cea mai condamabilă a acestei apărări, prin vidarea resentimentelor personale și satisfacerea răzbunărilor care s-au format într-un suflet împotriva adversarilor, firești sau nefirești, de sigur că era bine să se evite țării uratul spectacol al patimilor aprinse care se aruncă orbește, ale unora împotriva altora. Și firește, nu toți oamenii, în vidarea pasiunilor lor, au aceeași educație politică aleasă care face pe unii să devină interesați în îndeplinirea acestui rol.

Chiar și într-o Adunare, pe lângă fel de fel de pregătiri culturale, pe lângă fel de fel de însușiri innăscute sânt și fel de fel de pregătiri sociale. Și astfel se întâmplă că atunci când discuția la Mesagiu este înțeleasă ca un fel

de încăierare generală între protagoniști aleși sau protagoniști intruși, care nu întreabă pe nimeni ca să-și ia rolul de a apăra cu vehemență partidul care i-a primit acum câteva luni sau acum câțiva ani, dacă persoane cu creșterea politică mai îngrijită știu să dea un aspect mai frumos manifestărilor pasiunii pe care o aduc aici, la tribună, sânt alții cărora, natural, aceste însușiri li lipsesc. Și tribuna Camerei nu este făcută pentru a da mijloacele de vedere a unor pasiuni urâte, manifestate într-o formă încă și mai urâtă decât fondul cuvintelor care se aruncă de aici.

Și iarăși, onorată Cameră, dacă în cererea de a înlătura discuția de la Mesagiu era vorba de acele persoane care prin aceasta își rezervă anumite locuri superioare în viața politică, evident că ar fi fost bine ca propunerea să fie primită și să se fi renunțat la discuția Adresei. Căci discuția Adresei nu poate să fie nici într-un caz prilej pentru o etalare de ambițiuni, pentru o plasare de bilete ale ariviștilor. Un tânăr deputat care dorește să se semnaleze, să câștige stima celorlalți, să câștige încrederea acelorora de care are nevoie pentru cariera sa, și poate avea o carieră foarte onestă, un tânăr deputat care dorește acest lucru nu are decât să studieze cum se cade o lege, să aducă vederile sale personale, experiența sa cu privire la lucrurile cuprinse în acea lege și cred că aceasta este o recomandare cu mult mai bună decât ca, fără nici un fel de pregătire, să se amestece în momentele cele mai mari ale unei Camere, și cu atât mai mult în momentele cele mai mari al unei Camere Constituante, pentru a arăta inevitabilul gol care se ascunde supt frazele, mai mult sau mai puțin dibace, înfățișate deputaților.

Prin urmare, dacă discursul la Mesagiu nu este îndeplinirea față de țară și de națiune a unei datorii morale, dacă nu este un act etic și național, evident că participarea la discuție nu are nici un sens. Și mai ales nu are nici un sens participarea la această dezbatere a problemelor de căpetenie ale zilei. de atunci de când, în politica internă ca și în politica externă, toate problemele s-au ivit cu un caracter atât de acut încât și cel mai dispus să le ignoreze nu o poate face; de când, prin urmare, pe lângă vechile probleme care se manifestă cu o intensitate necunoscută până acum și care silesc pe fiecare să se ocupe de dânsese, care impun oricui să li dea o soluție, să arate care este părerea sa sinceră și folositoare țării privitor la aceste chestiuni, pe lângă ele au apărut o sumedenie de chestiuni noi.

Țara aceasta este într-o continuă prefacere, și în viața ei internă și în legăturile ei externe, de la 1907 până astăzi. Cu toată dorința noastră de a încheia cu anumite chestiuni, de a satisface anumite chestiuni politice cu măsuri de oportunitate, de a închide, de exemplu, chestiunea rurală cu reformele de la 1907, bine intenționate, executate pe jumătate și aplicate cu cea mai mare neglijență căci în chestiunea aceasta agrară, cu toată dorința ce

se avea, o avea majoritatea mare a oamenilor politici de la noi, de a închide discuția, au trecut câțiva ani abia și alte evenimente au readus-o din nou la suprafață și ca și în primul moment, cu aceeași putere, cu aceeași datorie a tuturor față de dânsa, noi trebuie să ne gândim la chestia țărănească.

Acum câțiva ani, cu privire la legăturile externe ale României, s-ar fi crezut o necuviință să se vorbească în parlament, s-ar fi socotit un act de naivitate ori de lipsă de tact să se aducă aceste legături externe ale țării noastre în discuția aceasta mare a Adresei. Azi, acest lucru nu se mai poate. Dacă întâi au părut un act insolit părerile cu privire la aceste legături externe ale României, azi nu trece fără ele aproape nici o discuție la Mesagiu. Prin urmare, cred că este bine să nu treacă nici aceasta. Deși, cum se vede, alte lucruri au preocupat pe acei care au fost la tribună înaintea mea, cred că este bine să nu treacă prilejul potrivit ca să discutăm această chestiune. Dacă la început era, cum am zis, un act insolit, acum datoria oricărei Camere este să discute când se petrec schimbări atât de repezi, făcând să se vadă lucruri care înainte nu erau văzute, sau nu erau văzute în întregime, lucruri care în fiecare an aproape se schimbă, în ceea ce privește legăturile României cu statele vecine și cu lumea politică a Europei. Sânt lucruri noi de adus înainte, aceste lucruri trebuie să fie aduse cu toată repeziciunea, cu toată sinceritatea, spre îndrumarea unei adevărate politici naționale a României în afară, pe care toată lumea o dorește, dar pe care până acuma nu am putut-o întruchipa. Elementele nouă s-au adaus la cele de mai înainte și trebuie o cunoaștere deplină a unor anumite probleme pentru ca formula definitivă, acceptată de toată lumea, formula tipică a politicii externe a României să fie în sfârșit găsită.

Deci, dacă are cineva în vedere să folosească țării, ridicând problemele de politică actuală, externă sau internă, la acea înălțime care dă cuvântării un fel de valoare etică, atunci fără îndoială că discuția la Mesagiu trebuie menținută, chiar cu sacrificiul acelor o sută sau două sute de chestiuni personale, împreună cu provocările care le-au adus.

Dar pentru ca să păstrăm discuția la Mesagiu la înălțimea la care trebuie să se ridice aceste chestiuni, este o datorie pentru acei care vorbesc la Mesagiu de a avea înaintea ochilor țara întregă, neamul în întregimea lui, ca și datoria morală. care este rostul fiecărui om onest într-o Adunare cum este aceasta. Nu se poate discuta la Mesagiu, dacă nu vrea cineva să facă pe alții să-și piardă vremea și dacă el însuși nu dispune de un timp nelimitat, decât rezumându-și discuția, strângându-și argumentele, nu numai în jurul problemelor în discuție, dar în jurul momentului actual al acestor probleme. Oricât de interesant ar fi să se aducă de cineva probleme întregi, aceasta nu trebuie făcut, ci momentul în care se înfățișează problema, acesta e singurul lucru ce trebuie să ne preocupe.

E foarte bine definit rolul nostru în discuția la Mesagiu anul acesta. Pe de o parte, în ce privește legăturile României cu străinătatea, Mesagiul însuși ni-o spune, cu o insistență vădită, pe care n-o observă răspunsul, atât de sobru și precis, cel mai bun răspuns la Mesagiu care s-a dat de mai mulți ani de zile, mai ales de când elemente tinere din Partidul Liberal și-au luat sarcina de a pregăti astfel de răspunsuri. Mi se pare că răspunsul la Mesagiu nu recunoaște atât de mult ca însuși Mesagiul importanța noului punct de vedere în politica externă care se întâlnește în cuvântarea pe care am auzit-o din gura M. S. Regelui.

Prin urmare, avem să ne preocupăm de acel nou punct de politică externă, adus de M. S. Regele. Și în ceea ce privește marea chestiune internă, pe care unii o numesc, cu un romantism mai mult sau mai puțin frazor, a țărănimii, ca și cum ea ar fi o chestiune nouă care se prezintă supt acest raport, literar, romantic, sentimental, și nu idealist, ci ideologic și nu supt raportul supt care se înfățișează înaintea unor bărbați politici, căci nu îndrăznesc să zică înaintea unor bărbați de stat, pentru chestiunea aceasta a țărănimii, momentul e foarte bine definit. Nu se poate discuta azi, este în zădar să se discute chestiunea dacă în situația politică și economică a țărănimii sânt sau ba a se aduce modificări esențiale, dacă este sau ba de făcut o revoluție legală. Vom vorbi mai târziu de celelalte, care nu sânt nici legale, nici revoluții, care-și pun masca revoluționară și care afectează respectul pentru lege, dar nu sânt nici una nici alta.

Și prin urmare, este vădit lucru că, supt forma unei revoluții legale, trebuie să se schimbe cu desăvârșire situația țărănimii, ca element economic în viața țării și ca element politic. În această privință nu poate exista nici o îndoială. Nu se discută oportunitatea. Atâta oportunitate ne-a otrăvit, ne-a sufocat; veninul vieții noastre politice a fost această oportunitate, dibăcie de minte ascuțită, menită să scutească de două lucruri, credința și lupta. E un lucru netăgăduit că în momentul de față, aruncând orice scrupul de oportunitate, trebuie să ne ocupăm curajos și sincer de această problemă țărănească, în toată întregimea și în toată seriozitatea ei.

Se putea pune întrebarea dacă aveam de făcut reformele cele mari, da sau ba, înainte de consultarea țării în mai. Acum, nu. Se va zice: Consultarea aceasta a dat rezultate care se pot discuta. Las această sarcină altora mai bine informați, care au dovedit că sânt mai bine informați în această privință. Eu aș face numai observația că, deoarece Camera noastră cuprinde în cea mai mare parte o hotărâtă majoritate de partid, dacă un partid se recunoaște în persoanele care îl reprezintă, dacă se recunoaște în ce privește calitățile sale, în ce privește tendințele sale, în ce privește modul său de a fi și de a atinge

anumite probleme, în majoritățile pe care le creează, prin mijloacele pe care le cunoaște toată lumea și pe care toată lumea pe rând le-a aplicat, o privește. Dar zic că odată ce țara, în mai, a dat aici, fie chiar pe căi obișnuite acest rezultat, pentru moment nu putem avea altceva. Ne învârtim în cercul legal pe care l-au creat alegerile din mai. Bune sau rele, au arătat unii oratori sau alții, mie însă nu-mi place să o fac, din anumite motive, care nu sânt motive de tactică. Nu-mi place să aduc în forma cea mai brutală lucruri care pot fi expuse și în această formă, dar odată ce țara a dat ca reprezentanți legali ai națiunii aceste Camere, care sânt o Constituantă, nu se mai poate discuta cu privire la caracterul imperios pe care îl are astăzi problema țărănească, în toată vastitatea ei.

Și iarăși, greșește oricine discută astăzi acele soluții ale exproprierii, pe rentă, pe bani, pe fângăduială și pe așteptare sau ale colegiului unic, într-o formă sau alta, care s-au adus în discuție în forme de acelea și în împrejurări de acelea care nu îndatorează pe cineva ca, într-o discuție la Mesagiu, să țină samă de ele. De exemplu, d. C. I. C. Brătianu a publicat două scrisori cu privire la colegiul unic foarte interesante. Eu nu împărtășesc modul său de a vedea, dar n-am venit aici ca să declar aceasta și încă mai puțin să o dovedesc; aceasta va veni cu vremea. Să ni se dea voie să nu ținem samă aici, când discutăm răspunsul care se va înfățișa M. S. Regelui, de scrisorile particulare ale unui deputat a cărui situație supt anumite raporturi e deosebită de situația noastră. Nu ne poate interesa. Este o manifestare spontană, a unui deputat, individuală, accidentală, cu intenții pe care n-am chemarea și nici dorința de a le analiza.

Nu pot discuta nici articolele, adesea contradictorii, în ceea ce privește modalitatea reformelor, ale presei oficioase. Am fost ținut de rău într-o Cameră în care majoritatea era conservatoare, și, vedeți, cuvintele de „Cameră conservatoare“ mi se par nepotrivite. Camera e totdeauna o Cameră națională, o Cameră a țării; ceea ce nu e al țării, ceea ce e al partidelor, trebuie măcar în astfel de discuții să se acopere. Într-o Cameră cu majoritate conservatoare, am fost ținut de rău fiindcă am criticat atitudinea presei oficioase în ceea ce privește problema externă pe care eram chemați să o rezolvăm, cu sau fără sabie, în 1912. Au fost persoane care s-au supărat fără drept. O presă oficioasă are anumite îndatoriri și odată ce guvernul nu vorbește, dând soluții într-o chestie la ordinea zilei, nu-i este permis presei oficioase să dea soluții care adeseori variază din săptămână în săptămână, dacă nu din zi în zi. Noi nu le credem, sau nu li atribuim nici o importanță acestor soluții, dar afară de noi mai e și țara care crede că, dacă e un articol în ziarele *Viitorul*, *Românul* sau *Independența*, aceasta e soluția guvernului.

Și se poate întâmpla ca guvernul, în loc să fie servit prin astfel de articole, să fie deservit. Guvernul a fost deservit atunci când, săptămâna trecută, au apărut, la 11 iunie, toate foile liberale având în frunte articole despre revoluția de la 1848, înțeleasă, nu cum o înțelege istoria, cum e înțeleasă în genere de oamenii cumiști, ci înțeleasă cum poate fi înțeleasă de cine știe ce agenți electorali, care își fac apoi și ei un „11 iunie“ al lor, care nu a fost în realitate.

Nu se poate ca acest „11 iunie“ să facă o plăcere deosebită sau să aducă un folos deosebit guvernului. Și iarăși, în foile liberale apar anumite acte de plebiscit, neprovocate de un organ oficial, care cer să se ridice țara în picioare pentru a arăta care e părerea ei în privința unor chestiuni pe care însăși Camera nu le poate judeca încă.

Și nu le poate judeca pentru faptul că guvernul nu a vorbit încă. Atunci să-mi dați voie să vă spun încă odată că această presă deservește guvernul. Guvernul nu are să trimită telegrame cifrate pentru ca să se facă așa ceva, și cu atât mai puțin telegrame necifrate, în această lume atât de simpatică și atât de puțin deprinsă cu problemele politice și care este atât de dispusă să interpreteze un îndemn de manifestare pașnică ca un îndemn la porniri violente, ca tot ce se petrece în masele adânci, atât de inflamabile la anumite cuvinte aruncate de oameni care nu iscălesc articole, necum să-și ia răspunderea lucrurilor acestora, defavorabile pentru orice guvern.

Eu nu cunosc soluția partidului liberal în ce privește împrumutarea țăranilor; eu știu numai atât că vrea să facă acest lucru într-o măsură cât mai largă și îl aprob pentru aceasta.

Dar, cum eu nu cunosc soluția guvernului în chestiunea aceasta a noii situațiuni economice a țăranilor, nici în ceea ce privește reforma electorală, eu nu cunosc soluția clară și definitivă a guvernului.

D. I. Brătianu ar fi vorbit despre acest lucru în întrunirea majorităților. Dar până acum nu există un *Monitor Oficial* al majorităților, și nici un Buletin măcar al acestor majorități. Și cum eu nu merg acolo, cum nu am nici ocazia și nici chemarea de-a merge acolo, după ce m-aș putea atunci înforma eu despre ceea ce se spune acolo?

Se zice că d. prim-ministru ar fi declarat acolo că, împotriva oricui, va aduce la îndeplinire colegiul unic. Eu însă nu am văzut tipărit oficial acest lucru.

În această privință eu nu cunosc deci nici o soluție până când șeful guvernului nu va veni și va zice: „Acestea sânt soluțiile noastre“ și nu ni va arăta momentul când aceste soluții se vor discuta. Toate celelalte păreri, exprimate supt o formă sau alta, în privința acestor soluții, sânt numai păreri individuale, care nu pot fi impuse ca niște soluții, căci ele nu au căpătat încă pecetea definitivă a oficialității care să fie manifestată cu toată siguranța și cu tot prestigiul ei.

Dar este ceva de discutat și în această privință, și aceasta va forma partea a doua a cuvântării mele, pe care voi căuta să o fac cât se va putea mai scurtă, chiar cu riscul de a strânge prea mult forma în care voi exprima cele ce voi avea de spus.

Noi avem datoria de a discuta în ce împrejurări se vor face reformele, după ce modalități se vor îndeplini.

Aceste reforme sânt ele a se face, cu toată critica mai liniștită sau mai puțin pasionată a unei opoziții sau a altei opoziții, de către guvern, ca un act de partid sau reformele acestea sânt ele să se îndeplinească, în adevăr, ca un act național, cu participarea largă și liberă a tuturor? Aceasta va forma partea a doua a cuvântării mele.

Acum să-mi dați voie să vin la problema de politică externă pe care o deschide Mesagiul. În cuvinte mișcate Maiestatea Sa vorbește de vizita împăratului Rusiei la Constanța, și nu este nimic mai firesc decât ca el să exprime astfel de sentimente de mândrie, în care se amestecă și amintiri triste, dar alături de care se întâlnesc și elemente de încredere, de mari speranțe pentru viitor, de siguranță în ceea ce privește avântul țării și națiunii. Maiestatea Sa vorbește în astfel de cuvinte, și calde și triste, în care tremură amintiri și din care se ridică speranțe despre venirea puternicului suveran, a cărui imensă țară mărginește țara noastră spre răsărit, la Constanța.

Adresa, din partea ei, ia act, am spus-o, în cuvinte foarte măsurate și poate chiar reci, cel puțin unii ar putea-o interpreta așa, de faptul mare, internațional al vizitei de la Constanța, de acel fapt internațional de la Constanța pe care toată lumea îl recunoaște ca un fapt mare.

Nu vreau să analizez motivele. Poate că numai pentru o parte din majoritate legăturile de prietenie, care mie mi se par necesare, cu puternica împărăție rusească, pot să aibă o savoare particulară, dar în chestiuni de acestea de savoare nu sânt chemat să mă amestec. Vorba e că răspunsul la Mesagiu „ia act cu deosebită mulțămire de vizita la Constanța a Maiestaților lor împăratul și împărăteasa Rusiei, cum și de relațiile care există între Imperiul rus și Regatul român”. După aceasta mai vorbește de dezvoltarea cea mare pe care a luat-o regatul nostru în ultimii ani, dezvoltare care știm foarte bine cui se datorește, așa încât se poate zice că sărbătoritul de la Constanța a fost pe lângă bătrânul rege venerat acel umil soldat, care în cugetarea-i primitivă va fi înțeles că în toată această strălucită oficialitate ce i-a trecut înainte e opera sa, și că el, soldatul de rând, se sărbătorește în clipa aceasta mare pentru avântul său.

Prin urmare, eu aș fi acordat, o mărturisesc, mai mult pentru faptul de la Constanța, fără să cheltuiesc mai multă retorică decât colegul nostru d. Diamandi, care s-a deprins a desprețui retorica, și aceasta este fără îndoială un element de legătură între sufletul d-sale și al meu; îl rog să creadă că și eu

desprețuiesc tot așa de mult acea retorică fadă, umflată, *boursouflée*, din care se hrănește în cea mai mare parte și presa noastră și vorbirea noastră politică. Dar, cu tot acest sentiment de frică față de ceea ce poate părea un acces de retorică falsă în stil sau în oratorie, poate că vizita de la Constanța ar fi meritat, tocmai pentru că de ea s-a vorbit așa în cuvântarea pe care am ascultat-o de pe buzele Maiestății Sale, să vorbim și noi mai pe larg despre dânsa.

Și iată de ce. Noi arătăm că am fi dispuși a da o atenție mai redusă acestei vizite, dar sânt alții care i-au acordat o atenție foarte mare. Și pentru a vă arăta cât este de necesar ca noi aici, în aceste împrejurări, să vorbim de vizita de la Constanța, arătând sensul ei adevărat, să-mi dați voie să vă cetesc fragmente din două articole care s-au publicat în Ungaria cu privire la această vizită. Unul din aceste articole a apărut în *Budapesti Hirlap* și pasagiul mai însemnat este următorul: „La Constanța s-au îmbrățișat ieri Rusia cu România, pe care a scos-o nu de mult din moșia ei strămoșească, din Basarabia. Raze strălucitoare orbesc azi vederea fericitului regat de la gurile Dunării. Pe cerul ei înseninat și trandafiriu, românul visător găsește încă de acum noul semn întru care va fi învingerea. România de mâne, întregită la dreapta cu Basarabia...”

Mi se pare că bunii noștri vecini, de o bucată de vreme, simt mai mult chiar decât noi necesitatea unor aspirații naționale într-o singură direcție, căci ele se îndreaptă în toate direcțiile, și a le îndrepta numai într-o anumită direcție este același lucru ca și cum s-ar duce cineva la un biet răzeș și i-ar vorbi de cutare sau cutare moșie pentru a-i aminti doar întregul patrimoniu de care el a fost spoliat. De aceea cred că această îngrijorare din partea unor oameni care au motive să o lase la o parte nu este tocmai la locul său.

„România de mâne“, deci „întregită la dreapta cu Basarabia și purtând pe creștetul ei de munte cea mai frumoasă podoabă, bătută în briliante, Ardealul“.

O văd singuri... Trebuia să-i aducă aici normalitatea oricărei cugetări omenești. „Toate acestea *Tătucul* i le va câștiga. Țarul suptirel și palid, care vizează de Dardanele și între altele de pacea lumii“.

De când presa maghiară este redactată înainte de toate de niște suptiri suflete semite, ironia particulară a acestei rase însuflețește toate articolele care se scriu în ea.

Evident că ironia este un lucru hazliu, dar nu întotdeauna, căci această zeflema, acest haz, care de la o bucată de vreme, fiind întovărășit de un anume joc al mușchilor, strică și figura cea mai frumoasă, nu e potrivit pentru soluțiile mari date chestiunilor mari, fiindcă se ajunge, de la bagatelizarea lucrurilor serioase la careaturizarea lucrurilor care nu merită niciodată să fie înfățișate ridicul.

„Tătucul“ este stăpânul unei lumi întregi, „împăratul palid“ câștigă cu înfățișarea lui orice suflet simțitor pentru dramele care se petrec în inima și mintea unui stăpânitor al Rusiei, iar o vorbă în glumă despre Ardeal în legătură cu Basarabia poate să însemneze pentru anumiți oameni aducerea înaintea acestei chestiuni într-un chip foarte serios. Dar nu este numai *Budapesti Hirlap* care nu are să-și facă azi reputația, ci însăși foaia oficioasă maghiară, zice o foaie a noastră de dincolo, „comentariul guvernului maghiar“ care apreciază în modul următor Mesagiul român. Și, o spun încă odată, este necesar ca aici în Cameră să se arate cum am înțeles noi această vizită, ca să nu se răspândească păreri care nu au fost niciodată ale noastre și să nu se tragă concluziuni pe care noi nu le înțelegem să fie trase din actul de la Constanța.

Iată ce zice foaia oficioasă maghiară: „Mesagiul român este lauda unei beții fericite. Nimenea nu ar putea face declarații atât de încântătoare despre regele României ca regele român“.

Se vede încă odată acea zeflema care se pare a fi nota caracteristică a presei maghiare. Dar nu cu zeflemele se ajunge la biruință și la dreptate; pentru biruință se cere o încordare de puteri, pentru dreptate se cere o revizuire de conștiință și zeflemeaua nu cuprinde nici una, nici alta.

„Și mai lipsea doar Rusia României, ca grandoarea să-i fie desăvârșită. Acum are și colac peste pupăză“.

Este și o anumită zeflema care se isprăvește cu insulte.

„Minuat se întregește România cu Rusia. Înțelegem întrebarea, de aceea nu ne mirăm nici decât că în Mesagiu se face pomenirea numai și numai de Rusia. Precauțiunea ar fi fost prea practică și prea trează ca să o poți aștepta de la acei ieșiți din fire“.

Trebuie să spunem că nu ni-am „ieșit“ de loc „din fire“ și actul de la Constanța, din ziua de 1 iunie 1914, este fără îndoială un act important tocmai pentru că nu ni-am „ieșit“ de loc „din fire“, ci tocmai pentru că ni-am reintrat în fire la 1 iunie 1914.

Poate să-și iasă o națiune din firea ei pe două căi: prin prea multă naivitate, ca și printr-un pronunțat spirit de aventuri. Nouă ni se atribuie azi un spirit de aventuri prea pronunțat, uitând că am avut prea multă vreme un spirit de docilitate naivă care strică unui stat cel puțin atâta cât îi poate strica spiritul de aventuri cel mai pronunțat. Spiritul de aventuri poate să ducă la greșeli. Greșelile la națiunile fără viitor sânt ucigașe. Națiunea nu se mai ridică de pe urma lor; greșelile la națiunile capabile de a trăi aduc imediat însă după ele îndreptarea lor. O greșală făcută într-o pornire pozitivă, îndrăzneată, e un fapt, pe când o abdicare este totdeauna stearpă, fiindcă abdicarea nu e altceva decât negațiunea. Am părăsit totala abandonare a

dreptului nostru de a face politica acestui pământ și acestui neam, exclusiv a acestui pământ și exclusiv a acestui neam, în momentul când am legat relațiile necesare, și care, cu o anume interpretare, pot fi foarte folositoare în viitor, cu puternica împărăție de dincolo de Prut.

Cum s-a spus de multe ori de la această tribună, și cum îmi îngădui să o spun și eu, legătura din partea unui stat mic cu unul singur din vecinii săi mai puternici, și legătura în acel sens că statul cel mic care s-a unit cu un vecin mai puternic, sau care își are anumite legături strânse cu acest vecin mai puternic, își interzice el singur grija propriilor sale interese, aceasta este fără îndoială una din cele mai grele greșeli pe care le poate comite un stat mic, mai ales în situația noastră, cu trecutul nostru, cu raza noastră de interese, cu aspirațiile noastre pentru viitor.

Prin urmare, n-am schimbat ceva la Constanța, îmi închipui că n-am putut schimba, căci evident n-am autoritatea de a vorbi pe care o au aceia care au participat la acest act; dar îmi închipui, cunoscând oamenii și cunoscând împrejurările, atât de puternice încât orice oameni în aceste împrejurări nu se pot manifesta altfel, n-am făcut altceva la Constanța decât să părăsim o politică de onorabilă vasalitate mascată pentru o politică de libertate de acțiune, care, bine interpretată, poate să ni aducă foloase politice însutite. (*Aplauze.*)

Acesta este sensul politicii de la Constanța și nu poate să fie altul. Noi nu am părăsit Austria, cum ne înfățișează în aceste diatribe pasionate, pentru a cădea în brațele Rusiei. Aceasta e o politică pe care o face cine vrea, pe care vom fi făcut-o acum trei sferturi de veac, dar pe care nimeni nu ar mai avea curajul să o facă azi, ca să trecem de la o abdicare la altă abdicare, să cădem dintr-o negațiune a acțiunii noastre politice în negațiunea opusă a acțiunii noastre politice. Facem ca orice popor care s-a întărit, care s-a dezvoltat, care se simte mai tare acasă, care se vede înconjurat de puternicele simpatii, atât de hrănitoare pentru suflet, ale fraților de aiurea, care sufletește sânt parte integrantă din conștiința și mândria noastră. Învățați de avântul biruitor de anul trecut că putem face ceva de la noi, în clipa când voim noi, împotriva dușmanilor, ca și împotriva aliaților noștri, manifestăm azi înaintea lumii dorința de a ni apăra toate interesele, oriunde, cu forțele noastre, considerând ca prieteni pe acei care nu au nevoie de a ni întinde și o mână leală, ci e de ajuns să ni întindă numai o mână folositoare în momentele când avem nevoie de dânsa, pentru ca această mână să o prindem.

Acesta este sensul vizitei de la Constanța. Și cu toată lipsa mea de autoritate, cu toate că în Cameră înfățișez atât de puțin, cu toate acestea m-am simțit dator să afirm acest lucru și din alt punct de vedere. Anumite împrejurări au făcut ca în străinătate, în chestiuni de politică externă, să se

vorbească din când în când și de neînsemnata mea persoană. Sânt oameni la Budapesta care cred că sânt în fruntea unor societăți teribile, care uneltesc împotriva siguranței regatului ungar. E adecă aici, în București, o instituție de temut, la auzul numelui căreia se zguduie toți factorii de politică internă, așteptând până se vor zgudui și alți factori politici, din afară, „Liga culturală“, care nu face altceva decât să sape Ungaria sau și Austria și că, în felul acesta, prin acțiunea unei societăți atât de puțin chemate a se amesteca în discutarea intereselor poporului românesc, se jignesc și se periclitează pentru viitor interesele monarhiei austro-ungare. Toate acestea sânt curate închipuiri!

Un istoric nu poate face politică de conspirator, nu poate face politică de radical sentimental. Am spus-o de atâtea ori, o spun și acum. Niciodată nu mi-a trecut prin minte să recomand, prin câtă acțiune am desfășurat eu în scris sau în grai, o orientare către Rusia, în sensul cum o înțeleg cei de la Pesta.

Eu am dorit un singur lucru, să ajungem la conștiința, și se vede că am ajuns, că nu sântem nici atât de puțini, nici atât de rău înzestrați supt raportul rasei, și nici atât de puțin înconjurați de prieteni și frați ca să nu putem trage consecințele numărului și însușirilor noastre, consecințele trecutului nostru, ale chemării pe care o avem în această parte a lumii.

În ceea ce privește o anume altă chestiune, fără îndoială că ea nu se discută de aici, de la tribuna parlamentului. Acestea sânt lucruri care în genere nu se discută, ci se simt, dar mai ales aceste lucruri se pregătesc. Căci orice națiune sănătoasă pregătește anumite lucruri pe care nu le discută și nu le proclamă. Fără îndoială că din acest punct de vedere, evenimentele care s-au petrecut acum în urmă, care s-au petrecut dăunăzi, sânt de natură să crească nu elocvența noastră de întruniri publice, nu agitațiile ieftene pe stradă sau în localuri de acelea cu uși largi deschise asupra străzii, ci să crească, pe cât se poate, mai mult munca acestui popor, pentru care ceasul hotărâtor de supremă sfortare se apropie văzând cu ochii.

Rusia reprezintă pentru oricine-i cunoaște imensele resurse și pentru oricine-i cunoaște baza adevărată, reprezintă, fără îndoială, una din cele mai puternice și trainice organizații de pe lume.

Noi vorbim de o Rusie internațională, de agitațiile naționale din Rusia, dar de fapt este și Rusia națională, milioanele cele multe, milioanele cele supuse, cele compacte, cele care au toată frăgezimea de viață, toată puterea de desfășurare în viitor. Elementul acesta nu e o aglomerație de popoare, ci este poporul rusesc, care își va avea, fără îndoială, ceasul în lume.

Acest popor rusesc n-are marele noroc al poporului german de a avea pe toți membrii unei rase laolaltă, aproape fără deosebiri naționale, căci ce deosebire este între germanul din Austria și germanul din imperiu, sau între ei și elementele germanice din țările nordice: Danemarca, Suedia, Norvegia.

Rasa toată este pe același pământ, în chipul cel mai strâns legată, împărțându-se de aceeași cultură, având chiar un fel de mai largă cultură pangermanică, prin care își pregătește un viitor și mai strălucit decât prezentul, atât de strălucit el însuși.

Ei bine, rasa slavă, fără să aibă norocul acesta, are un altul. Cel mai puternic dintre statele slave cuprinde o enormă masă de populație slavă, nouă pentru viața istorică, gata de sacrificii, strânsă în jurul unui suveran, într-o formă constituțională care unora poate să li displacă, dar care prin concentrarea națiunii întregi în mâinile unuia, reprezintă fără îndoială una din cele mai formidabile forțe din lume. Și pe lângă aceasta se adaugă celelalte popoare slave pe care împrejurările nu le-au diferențiat așa de mult, încât să nu se gândească a face, înainte de toate, politica de rasă a mai marilor lor. Față cu germanii obosiți de marile silințe pe care le-au făcut în veacul din urmă, rasa aceasta nouă, mult mai numeroasă, mult mai puțin frământată și obosită de eforturile istorice, rasa aceasta reprezentată prin milioanele harnice, religioase și supuse din Rusia, își va avea viitorul ei. Și nu-i este permis nimănui care se gândește și la alte timpuri, nu-i este permis nimănui care nu se ia după rațiunea sentimentelor, foarte frumoase dar foarte înșelătoare, nu-i este permis nimănui să ignore această rasă. Între altele, fiindcă oricine ar fi fost dispus să ignore puterea rasei slave și a protagoniștilor ei ruși ar fi putut căpăta o lecție și prin faptele din urmă.

Nu este nici un om simțitor care să nu simtă grozăvia, caracterul adânc tragic al căderii neașteptate a unui om în care se cuprindea un întreg ideal, o întreagă concepțiune politică care își întrebuintase o tinereță întreagă, atâția ani din maturitatea sa pentru a elabora ideile politice care erau menite să scape moștenirea străbunilor lui. În istorie el va rămânea ca una din marile figuri, acel arhiduce Francisc Ferdinand, care a căzut în mijlocul operei pe care o începuse, operă pe care o poate dezaproba oricine, dar trebuie să simtă oricine măreția eforturilor pe care un prinț de Coroană, căruia îi este iertat să nu facă nimic, pe care deci un prinț de Coroană a întreprins-o, strângând toate puterile sufletului său, făcând apel la toate elementele vii și credincioase dintr-o mare împărăție, pentru ca aceea ce a întemeiat un șir întreg de strămoși să nu se piardă supt ochii săi și ai copiilor săi. Dar aceste eforturi s-au isprăvit prin catastrofa de la Saraievo. Și această catastrofă înseamnă pentru Austria cu mult mai mult decât orice catastrofă asemenea care s-a întâmplat în vreo altă țară din lume. Alte țări se mențin printr-o națiune conștientă, în plina lumină a însușirilor ei, în plina dezvoltare a eforturilor ei, cum este Germania, sau prin instinctul obscur, prin instinctul semi-conștient al milioanele strânse în jurul unei idei care abia licărește într-un viitor

îndepărtat, cum este Rusia. În ceea ce privește Austria, această bază lipsește. Lipsește și conștiința și lipsește și instinctul înaintea căruia să cadă în genunchi milioanele de oameni care să nu se gândească la altceva și să nu simtă pentru altceva. În Austria nu este decât admirabila formă moștenită a unei organizații imperiale pentru popoare, cucerite sau aduse prin foi de zestre, care păstrează tradiția de a fi supt aceeași Coroană. Într-un astfel de imperiu, persoana care poartă Coroana, sau acela care o va purta, reprezintă *spiritus rector*, puterea îndrumătoare. Și în cazul de față, persoana aceea avea rolul hotărâtor. Într-o astfel de lume un om ridică o împărăție, un altul o sfărâmă. Și se poate întâmpla ca, fără ca prin acțiunea sa să o facă să se sfărâme, el să fie menit a se uita neputincios, cu moartea în suflet, la desfacerea unui organism istoric care și-a isprăvit timpul.

Nu știm ce se poate întâmpla peste hotarele noastre, dar știm un lucru care nu trebuie să fie, este transformarea părții răsăritene a monarhiei habsburgice într-o Ungarie cu caracter pronunțat maghiar, care nu poate trăi decât cu suprimarea celor patru milioane și jumătate de români care trăiesc în cuprinsul ei (*aplauze prelungite*). Și din nenorocire aceasta se poate aștepta.

A vorbi rău de dușmani nu înseamnă a face politică bună; a-i disprețui înseamnă a face o politică și mai rea. A nu fi pregătit în acest dispreț pentru dușman, înseamnă una dintre cele mai teribile rătăcirii, care se pedepsesc aspru. În dezvoltarea lor istorică, vecinii noștri de peste Dunăre și-au închipuit că ei sânt oamenii cei mai curați, că ei sânt oamenii cei mai viteji, că ei singuri sânt oameni credincioși, că idealul tot se concentrează în ei, că grecii sânt un popor de lași, că sârbii sânt niște stricați și că noi am fi un fals popor, că la noi, de o parte, trăiesc în mizerie milioane de țărani, iar în altă parte, se dă pradă tuturor vițiilor rămășița unor boieri degenerați. Ei bine, nu. S-a dovedit la 1912, când mai presus de toate nedreptățile pe care ni le putem face unii altora, ca să fim datori, a doua zi, să le reparăm, cu toată conștiința greșelilor noastre și răspunderii acumulate asupra sufletelor noastre, noi formăm un popor, cu inteligența lui și dezvoltarea normală a claselor lui, cu existența unei aristocrații culturale și sociale, că oricâtă nedreptate ar fi la bază, ea nu constituie la noi una din acele slăbiciuni fundamentale care fac pe un popor incapabil de a se manifesta în viața națiunilor. Și cum ne-au disprețuit pe noi, bulgarii au disprețuit și pe alții și au ajuns unde au ajuns, neputând să-și răzbune pe dușmani, își răzbună pe suveranul lor, în sufletul căruia, fără îndoială, s-a zbuclumiat mai strașnic durerea decât în sufletul oricărui, atunci când mândria aceea superbă a trebuit să-și coboare aripile zdrobite la pământ. Ei bine, tot așa să ne învățăm și noi ca nu prin întruniri publice, prin turburări de stradă și afișe ațățătoare, ci printr-o fundamentală a noastră pregătire să așteptăm ceasul cel mare (*aplauze*).

Și nu știm când va veni acel ceas. Și nici nu trebuie să-l știm fiindcă altminteri poate ne-am pregăti numai în apropierea imediată a lui. Și tocmai fiindcă avem teamă că în orice moment poate să vină chemarea, de aceea puterea sufletului nostru trebuie să rămână încordată, organismul nostru național trebuie să fie strâns legat, pentru ca în orice moment ar veni chemarea să putem merge ca o adevărată națiune, ca o națiune solidară, spre a ni îndeplini, în contra oricui, menirea noastră istorică.

D-lor, la multe putem renunța. Putem admite ca vreo cinci milioane de români, de astăzi, ca mai mulți, peste zece ani, să facă parte dintr-o țară vecină, ne putem împăca și cu aceea ca, o bucată de vreme, în ciuda legilor firești ale dezvoltării raselor și ale progresului și înaintării statelor naționale, o parte atât de mare din neamul nostru să rămână cuprinsă în hotarele altor state, cu care noi nu putem fi în relații de corectă vecinătate. Ne putem împăca, dar cu două condiții, care sânt absolut necesare în teorie, dar care în practica vecinilor noștri sânt, din nenorocire pentru ei, absolut imposibile.

Sântem datori a le cere; ei nu sânt în stare a le da. Grozava fatalitate istorică li apasă pe inimă și-i împiedecă de a corespunde acestor neînlăturate cerințe ideale.

Iată care sânt aceste două condiții: Când cinci milioane de români fac parte dintr-un stat liber, cu drepturi cetățenești, cu aceeași situație legală pentru oricine, cu aceeași puțință a oricui de a-și exercita influența asupra vieții de stat, atunci se poate întâmpla ca existența într-un stat vecin a celor cinci milioane de români să fie, dar, și mijlocul de a sili un stat mai mare decât România să facă, în momentul când României îi trebuie, politica de care România are nevoie.

Dar pentru aceasta trebuie ca în acel stat dreptul să aparțină tuturor naționalităților, trebuie ca înaintea legilor și a executorilor legii să nu existe decât cetățeni cu depline drepturi, exercitate la lumina zilei, fără să se poată împiedica de nimeni plenitudinea exercițiului acestui drept elementar. Și al doilea, nimeni nu poate rupe legăturile culturale dintre membrii unui popor. Tot ce este pe lume e de drept omenesc, afară de un lucru: Nevoile sufletului, care sânt de ordin divin. Și orice s-ar hotărî de oameni nu e în stare să sfarme aceste cerințe absolute ale sufletului omenesc, pe care Dumnezeu le-a coborât de la început în acest suflet și care numai odată cu sufletul pot să dispară. (*Aplauze prelungite.*)

Dacă statul român are o datorie, această datorie este ca, păstrând cât va hotărî soarta ca acele relații să fie păstrate, păstrând relațiile corecte cu care e dator față de oricine, să prefacă ministerul Instrucțiunii Publice, nu numai în ministerul adevăratei școli naționale, silită totuși să se oprească în marginile regatului român, ci, înainte de toate, ministerul cărții românești, menită să meargă, sol de înviere și de luptă, pe toate terenurile pe care trăiește neamul nostru.

Școlile se pot închide, oamenii se pot prigoni, urgia poate cădea asupra românilor care se găesc în aceeași comunitate de suflet cu noi. Atâta afirm: Cât cartea vie se va coborî în sufletul tuturor, cât timp noi ni vom îndeplini datoria de a o trimite și la cel mai sărac din cel mai îndepărtat sat al celei mai uitate provincii românești, atâta vreme națiunea își va păstra aceleași legături sufletești care sânt o condiție de existență pentru însuși regatul românesc. Un popor nu trăiește decât prin suflet și un stat național, răzimat pe un singur popor, nu poate trăi decât prin dezvoltarea acestui suflet național. (*Aplauze.*)

Tăria nu ni vine din întinderea regatului românesc, tăria noastră vine, cum sânt undele mari de aer care pe deasupra munților străbat ținuturile, tăria ni vine din energia elementelor pe care aceeași străveche cultură, capabilă de a se preface în cultură modernă, mai activă, mai strălucitoare, pe care aceeași străveche cultură românească le-a dezvoltat în sufletul românilor de oriunde. (*Aplauze.*)

Dar ca să ajungem unde dorim, trebuie pentru aceasta ca aici, acasă, să fim siguri de noi. Și pentru a fi siguri de noi, trebuie ca principalele chestiuni care pot să semene neînțelegeri, nu zic uri, ci neînțelegeri, între români, să dispară; trebuie ca pe lângă organizarea de stat, pentru care a lucrat o întreagă generație din România, pe lângă dânsa să se alcătuiască acea mare, solidă, definitivă organizație morală a întregului popor românesc, care e misiunea noastră azi. Și prin aceasta vin în chip firesc la opera de reforme pe care a anunțat-o, în generalități, guvernul, și a cărei modalitate de îndeplinire sântem chemați, fără îndoială, să o discutăm aici. Și o voi discuta așa încât la coborârea de la tribună să nu poată găsi nimeni, nici dintr-o parte, nici dintr-alta, că am uitat solemnitatea momentului care ni impune tuturor să fim de acord cu propriile noastre credințe, să fim sinceri cu conștiința noastră, zic, nici dintr-o parte, nici din alta, să nu poată găsi că am lipsit, nu de corectitudine, dar nici măcar de bunăvoință. Căci dacă e o clipă când trebuie să ne gândim mai presus de toate că aparținem unui neam înainte de a aparține unui partid, este de sigur ceasul acesta.

D-lor, s-ar putea pune chestiunea modalităților după care ar trebui să se înfăptuiască reformele în această vreme. S-ar putea zice că în România, pe lângă formațiunile mai slabe, între care unele nu au ajuns încă să se consolideze, cum ar fi formațiunea conservator-democrată, iar alta, formațiunea conservatoare, este în decădere, fiind mai mult sau mai puțin unificată, cu disidențe intelectuale mai mult sau mai puțin universitare (*ilaritate*), că alături, zic, de aceste elemente politice este un mare și puternic partid, care a pus bazele României, care a dezrobit-o și a dus-o la biruință, care i-a dat așezămintele ei fundamentale și care este și acum în stăpânirea, și oarecum folosința, acestor așezăminte. Prin urmare, acest partid, cu toate

puterile sale de partid și cu o parte atât de largă din puterile unei țări, el care este în posesiunea atâtor elemente din întreaga viață națională, potrivit cu tradiții pe care nu le-a părăsit niciodată, vine și îndeplinește el, acum, o operă națională.

Ar fi, ce e drept, ceva și mai rău. Atunci când un partid ar veni și ar zice: Am ce am, am ceea ce mi-au dat timpurile și momentele mari în care s-a întâmplat să fiu la cârma statului, am ce mi-a dat și munca oamenilor de merit și de talent, dar mai ales a oamenilor de organizare care au stat în fruntea acestui partid. Eu am toate mijloacele și sânt gata să le întrebuițez pentru ca, într-un moment național să fac supt formă națională o operă de partid.

Acesta, d-lor, ar fi un lucru de condamnat, și nu ar trebui să fie un singur om de bine în țara aceasta care să nu se ridice împotriva acestei încercări de a se strica solemnitatea unui mare moment național și de a se turbura seninătatea unui mare ceas de dreptate prin preocupății de acestea, menite să păstreze supt o formă plină de ură deosebiri care ar trebui slăbite cât se poate mai mult.

Dar să zicem că primim cealaltă ipoteză, aceea a unui puternic partid care, conștient de ce are și cu mijloacele-i materiale, cu conștiința de ce a câștigat în cursul deceniilor, de când a fost amestecat în viața publică, vrea să îndeplinească în formă de partid o operă națională.

Dar pentru ca un partid să poată face aceasta, se știe că se cer două lucruri, sau, mai bine, se cere unul din cele două lucruri despre care voi vorbi. Trebuie sau ca acest partid să reprezinte o clasă bine deosebită, care a suferit mult și care a jertfit mult și care, într-un moment fericit, biruie toate dificultățile și vine pentru a înfăptui o operă care va fi, fără îndoială, operă națională, nici o clasă sănătoasă nu poate îndeplini operă de clasă fără să îndeplinească în același timp și o necesitate națională; prin urmare, vine a îndeplini și o operă națională, dar înainte de toate, aceea ce-i cere formația sa de clasă și idealul care se desface în chip firesc din această formație de clasă. De exemplu, în Franța socialiștii câștigă teren, ascunzându-se supt fel de fel de firme, care au ajuns să nu mai spună nimic. Dicționarul Academiei Franceze el însuși nu mai cuprinde nimic care să poată numi formațiile acestea din Franța. Ar trebui să se găsească geniul unui Linné politic, care să fixeze anumite norme de nomenclatură, după care partidele acestea să se mai poată numi. Dar supt toate nomenclaturile acestea, atât de uzate prin urmare, atât de zadarnice, atât de sunătoare ca formă și atât de goale ca fond, supt acestea se ascunde curentul crescând al unei democrații de muncitori, care leapădă din ce în ce mai mult ultimele rămășițe ale îmbrăcăminții de salon, radicale, pentru a se înfățișa în vestă și cu bereta pe ureche, așa cum cere uniforma ei de muncă.

Ei bine, ce pot face alte partide față de un astfel de partid, reprezentând o clasă și care, înfruntând tot, cheltuind toate puterile sale, a ajuns, la un moment istoric, în stare să-și îndeplinească programul? Natural că se va încerca oricine să-l sfătuiască, ori de câte ori se va întâmpla ca acest partid să încerce a realiza lucruri care pot să lovească în vitalitatea națională, în putința de progres a națiunii, în capacitatea statului de a se menține față de alte state, unde partidul socialist nu a ajuns încă la guvern; va căuta, de câte ori se va întâmpla așa ceva, să i se atragă serios atenția asupra urmărilor. Dar în cele mai multe cazuri, nu-și poate închipui cineva că astfel de sfaturi vor fi ascultate. Oamenii vin pasionați, beți de triumf și în această calitate de oameni ale căror minți sânt cu desăvârșire luate de satisfacția supremă că-și au adversarul supt picior și că-i pot apăsa călcâiul pe creștet, în momentele acestea fac lucruri pe care interesele lor elementare de clasă le reclamă. Și atunci poți să te mărginești să iei act înaintea istoriei, înaintea judecării urmașilor, de atitudinea pe care au avut-o în momentul când s-a părăsit drumul larg național, pentru a se apuca pe un drum social, care-și are primejdiile și nedreptățile sale. Dar Partidul Liberal-Național nu reprezintă o clasă.

Partidul acesta Național-Liberal a plecat de la o entuziastă propagandă de tineri, la 1848. Mă gândeam dăunăzi la ei, și așa fi voit să semnez faptul acesta, dacă nu ar fi fost să răpesc timpul Camerei, așa fi voit ca, atunci când s-a sărbătorit 11 iunie 1848, să iau cuvântul, la începutul ședinței, și să spun un lucru: Să nu ne certăm pe 1848, să nu ne dușmănim pe 1848, să nu ne pregătim de încăierare în numele acestui an de libertate, de frăție, de apel către dreptate. 1848 l-a făcut toată lumea, afară de câțiva boieri îndărătnici, stupizi, incapabili de a înțelege chiar interesele clasei lor, a căror luptă și credință a fost atât de multiplu împletită cu dezvoltarea însăși a istoriei noastre naționale; afară de un ticălos de vlădică, și care a fost repede îndepărtat, vorbesc de evenimentele din București, îndepărtat cu dispreț și atins de pedeapsa materială a națiunii, care l-a făcut să-și părăsească Scaunul, afară de unii ca aceștia, toată lumea a mers împreună la 1848.

La 1848 lucrul important nu sânt comisarii de propagandă de prin județe, și aceasta o spun documentele asupra anului 1848 publicate din fondul statuii lui Ion Brătianu, și pe care țăranul i-a primit cu încrederea ce se poate da tinerilor care vorbesc omului sărac de atâtea lucruri bune, desigur, dar țăranul are darul de a înțelege sinceritatea aceluia care-i vorbește și el știe să aprecieze când îi vorbește un copil care nu se gândește la ceea ce spune, sau un șiret care se gândește la altceva decât la ceea ce spune. Nu, din 1848 nu avem de reținut această propagandă prin sate.

Nici acea Adunare pentru drepturile țăranilor, în care țăranii au fost, cum nu sânt aici, și au vorbit mai frumos decât toți oratorii laolaltă, căci omul naiv vorbește simplu, dar vorba lui este smulsă din inima strânsă de durere a celui cu nevoia. Esențialul la 1848 a fost un alt fapt, pe lângă cuvântările pe care le-au ținut țăranii, și eu nu cunosc la noi nimic mai frumos decât aceea a unui om din Ialomița, jumătate țăran, jumătate boier, care a vorbit de trupul sfârâmat, sfâșiat al națiunii și de voia lui Dumnezeu, care poate strânge bucățile acelea laolaltă.

Nu am găsit niciodată aici o comparație mai autentică biblică, mai adevărată sublimă decât aceea care a răsărit din durerea adevărată a acelor oameni. Însă guvernul de la 1848 a închis ușile sălii unde se discuta problema țărănească, fără ca această problemă să fi ajuns la soluții fericite, care măcar în această calitate de soluții, cu pecetea oficialității dubioase de la 1848, să fi rămas în dezvoltarea neamului. Deci nici lucrul acesta nu ne încălzește pe toți când e vorba de 1848.

La 1848 s-a spus însă un lucru, că aici pot să fie consuli străini, dar mai înainte de toate e o națiune, că de națiunea aceasta se pot apropia consulii străini pentru a reprezenta interesele străine dar, nici într-un chip pentru a înlocui necesitatea dezvoltării unui popor. Și 1848, care a început prin studenți naivi, doritori de a pune alături de alte crezuri naționale ale Europei și crezul național al poporului român, s-a mântuit cu acei nobili propagandiști, care timp de douăzeci de ani au făcut cunoscut cauza românească în fiecare colț din Europa, până când a venit vremea ca acei pe care îi convertiseră să hotărască despre soarta acestui popor, despre întemeierea unui stat național românesc.

Pe acești oameni îi putem sărbători cu toții și așa fi propus ca, exprimând regretul că nu toți urmașii acestor oameni se găsesc în parlamentul reformelor de azi, să arătăm într-un mod sincer aceluia din urmașii oamenilor de la 1848 care se găsesc între noi sentimentele de venerație ce le avem pentru părinții lor săraci și prizonieri, care și-au pus în primejdie viața pentru a face acea afirmație națională de la iunie până la septembrie 1848. Și așa fi adus aminte de Mihail Kogălniceanu, fără care tot ce s-a făcut la București în 1848 ar fi fost numai o zadarnică retorică de studenți; fără cugetarea lui serioasă, fără teoria lui deplină, fără lărgimea elementelor de cultură europeană pe care le-a introdus în crezul vremilor noi.

Prin urmare, Partidul Liberal pornește de la acei studenți din 1848, care nu erau nici boieri, nici burghezi, nici socialiști, nici anarhiști, căci la noi burghezimea era alcătuită din oameni cu multă frică de Dumnezeu, cu bani câștigați din greu și strânși cu multă grijă și greutate; burghezia noastră, în loc să fie reprezentată de cei ce reprezentau burghezia franceză la 1789, era

reprezentată de eroul colegului nostru Delavrancea, erou care pe atunci era un tânăr de douăzeci de ani, care va fi strigat și el pentru libertate după steagul tricolor, de Hagi Tudose, iar în ce privește elementele mai înaintate, ele nu existau.

Partidul d-voastră n-a pornit din dorința unei clase de a se libera, de a se dezvolta, de a domina țara, de a o preface în sensul ei, al unei clase. D-voastră ați creat o burghezime, aceasta este neîndoielnic mai târziu când, după un stagiul care a ținut treizeci de ani, ați ajuns la putere și ați simțit nevoia de a o opune boierimii de beizadele, a unui Dimitrie Ghica și a altora, care însă nu semănau deloc cu partidul conservator de astăzi, care e alcătuit aproape din aceleași elemente și în aceleași proporții ca și d-voastră înșivă, și ca și aceea aripă stângă despărțită de partidul conservator care este partidul conservator-democrat. Da, nu e nici o deosebire. Boierimea, am spus și altă dată, s-a isprăvit; o burghezime capabilă de a se dezvolta normal nu s-a putut întemeia în Moldova, unde au împiedecat-o străinii, iar aici, în Muntenia, atâtea griji în atât de puțini ani și mai ales caracterul anormal al vieții noastre economice, în care aventurierii au avut cuvântul chiar de la început. Iar în ce privește pe țăran, ce facem noi cu toții aici decât că, unii printr-un mijloc, alții prin altul, unii apăsând mai mult pe motivul cultural și economic, alții mai mult pe motivul politic, până la petiționarea în masă, ne căznim cu toții să-l chemăm la viață, să-i dăm o ființă politică, să-i fixăm rolul în viața națională.

Prin urmare, nu sânteți un partid de clasă. N-are dreptate prefectul d-voastră de la Câmpulung care cu atâta credință că spune adevărul și așa de firesc în spiritul său de exclusivism față de ceilalți, spunea învățătorului Mihalache: „Onorate învățător Mihalache, care ai șaptezeci de lei pe lună, cu care îți ții familia întregă și nu poți fi ales în parlament fiindcă ai nenorocirea să fii învățător, și care poți fi totdeauna notat rău de revizorul școlar de partid, și care poți fi dat în judecată pentru manifestații politice măcar înaintea consiliului special de la ministerul de Instrucție Publică, onorate învățător Mihalache, care te-ai îmbrăcat totdeauna în albul costum al strămoșilor dumitale, care n-ai uitat ce e mămăliga pe care o mănânci de mai multe ori pe săptămână, dar care ai uitat poate ce însemnează moneda de aur sau hârtia de o sută de franci, pe care vei fi văzut-o de câteva ori, nu dumneata ești adevăratul reprezentant al țărănimii, ci eu, prefectul, care am moșii, pe care poate nu le-am moștenit, eu care înfățișez, cu tot decorul unui stăpânitor de gubernie, puterea statului, eu care am datoria să cunosc legea pentru a nu o aplica; eu vin și spun învățătorului Mihalache: Partidul Țărănesc nu e cel pe care vrei să-l faci cu țărani, căci d-voastră sânteți capitaliști, care aveți o mulțime de acțiuni la o mulțime de societăți, adevărații țărani sântem noi și dacă e vorba să schimbăm hainele negre cu straietele d-tale, o să vedeți niște țărani cum nu s-au văzut nicăiri“. Acest prefect nu avea dreptate, nici din punct de vedere istoric și nici din punct de vedere administrativ.

D. G. Diamandi: Mirabeau reprezintă mai puțin bine interesele stării a treia decât alții?

D. A. C. Cuza: Avem și noi Miraboii noștri (*ilaritate*).

D. N. Iorga: D-le Diamandi, îmi dați voie: După răspunsul d-lui Cuza, mai aveți nevoie de un alt răspuns de la mine?

D. G. Diamandi: Tocmai jocul de cuvinte al d-lui Cuza mi se pare foarte semit.

D. N. Iorga: Iată ce vă spune Mirabeau.

(D. A. C. Cuza *întrerupe*.)

D. N. Iorga: Dacă mă întrerup și dușmanii și prietenii! D-le Diamandi, pentru mine, care sânt și istoric, Mirabeau e ceea ce îl arată înseși scrierile lui. Mirabeau a fost un mare orator, dar și un mai mare șarlatan, care a fost plătit de rege, cum dovedesc actele contemporane; el a avut pensie, a fost soldat de rege până la sfârșit și el striga cu atât mai mult în Adunare cu cât era mai puțin sincer. Ca să-și menajeze pensiunea, se înfățișa drept cel mai autentic reprezentant al poporului francez. Să admirăm discursurile lui Mirabeau, dar să nu luăm nimic din conduita lui Mirabeau, care e atât de reprobabilă.

Aceasta în ceea ce privește caracterul de clasă al liberalilor. Nu are dreptate prefectul d-voastră, nu are dreptate teoreticienii d-voastră, nu are dreptate însăși dorința d-voastră de a face bine țăranilor, arătându-vă ca un partid țărănesc. Nimeni nu sântem partid țărănesc, nici organizarea pe care într-un mediu pe care îl recunosc foarte nepotrivit, mă ostenesc, în timpul pe care mi-l lasă liber alte ocupații și cu mijloacele materiale restrânse ale mele. să o pregătesc pentru timpurile d-voastră de libertate mai mare sau de mai largi cadre electorale, în care alții vor pune încă mai multă libertate. Nici noi nu sântem partid țărănesc.

Și este întrebarea dacă astăzi, fiind țăranul nostru așa cum este, este o operă cuminte să se caute a se întemeia un partid țărănesc sau a se recomanda un partid existent drept partid țărănesc.

Acum câțiva ani îmi aduc aminte că d. Vasile Kogălniceanu, cu câțiva gorjeni, a încercat să întemeieze un astfel de partid.

Pot oricând să arăt articolul din *Neamul Românesc* în care exprimam totala mea dezaprobare pentru această întemeiere a unui asemenea partid. Învățătorul Mihalache îmi este cunoscut, apreciez marile lui însușiri de cinste și de muncă și talentul remarcabil pe care-l are ca vorbitor. M-a întrebat dacă eu consimt să prefac partidul nostru în partid țărănesc, fiindcă aceasta mi-ar atrage o mulțime de simpatii; deci să transform mica mea organizație într-un tumultuos partid țărănesc. Și eu i-am răspuns, nu între patru ochi, ci printr-un articol pus în fruntea ziarului meu: Nu o fac căci în momentul de față este un păcat față de națiune să se întemeieze un partid care să se razime numai pe

țărani. Nu pentru că țăranul nu ar avea nevoie de partid, dar pentru că suferințele lui sânt atât de mari, încât interpretarea pe care ar da-o acestui partid ar fi în stare să zguduie înseși temeliile acestei țări.

Și eu sânt pentru țară întâi și pentru dreptate pe urmă. Țara întâi! Și dacă este vorba, nu de un partid sincer țărănesc, ci de un partid care nu este țărănesc, dar care se face a fi țărănesc, acest lucru este cu mult mai periculos. Pentru că a o spune țăranilor azi, înseamnă că mâne vor vedea înșelătoria care se ascundea supt fângăduielile ce li s-au făcut și nu vor pedepsi pe unul, ci vor pedepsi pe toți, până la mine chiar; vor pedepsi pe această țară a noastră și a lor.

D-lor, nu sânteți un partid de clasă și este bine să o spuneți, sânteți datori să o spuneți, faceți o faptă bună să o spuneți. Întindeți mâna țăranului: Te ridic fiindcă ești sprijinul țării; te ridic fiindcă ai suferit; te ridic fiindcă meriți și te voi pregăti pentru ca mâne soarta țării să fie în mâinile tale, pentru curăția ta de rasă, pentru numărul și puterea ta etnică.

Acestea sânt merite deosebite de mari, îndestulătoare pentru ca această țară să se prefacă, la ceasul ei, pe care trebuie să-l grăbim cât mai mult, într-o țară largă, cinstită și legală, într-o democrație țărănească. Da, aceasta trebuie să li-o spuneți.

Dar după ce veți face această declarație, câțiva dintre d-voastră veți fi liberi să spuneți: Noi sântem un partid de idei. Ideile de la 1848 ne-au însuflețit totdeauna, noi am crezut în ele, am crezut însă că nu se potrivește momentul și am ascuns tendințele noastre, am zăbovit unele soluțiuni, am amânat o anumită luptă. În sufletul aceluia care au alcătuit partidul nostru însă totdeauna s-a zbatut durerea că nu putem să fim partid de idei și numai de idei, care să nu facă nimic alta decât să aducă mai curând dreptatea și participarea politică a claselor sărace.

Ei bine, d-lor, am căutat, am căutat nu cu acea onestitate relativă pe care omul politic pasionat și-o poate impune când se silește, ci cu acea onestitate absolută, fără care orice om de bun simț și orice om cinstit nu se poate apropia de problemele istorice, am procedat ca istoric, am străbătut toată literatura politică de la noi până în momentul de față, pentru a vedea dacă înainte de anii 1905-1907 programul pe care îl serviți d-voastră astăzi, programul în serviciul căruia declarați că stați, dacă acest program a existat, pentru d-voastră sau pentru alții.

N-a existat.

În 1848 s-a enunțat un crez. Întrucât era cu puțință, crezul acesta, supt latura națională și politică, a fost adus la îndeplinire. Acea care fac spirite proaste pe socoteala statuii ridicate părintelui d-voastră, d-le prim-ministru, aceea nu înțeleg marele rol pe care acest om l-a jucat. Desigur că acea mare statuie care împodobește mijlocul Bucureștilor este pe deplin datorită părintelui d-tale.

Din crezul de la 1848 a realizat o parte a lui; a trebuit, desigur, avântul cavaleresc, radicalismul uneori naiv, credința îndărătnică în principiile sale radicale, revoluționare, republicane, a lui Rosetti; a trebuit migăloasa muncă la întuneric a celui care a știut să fie om mare în împrejurări mici, Carada, dar a trebuit, în același timp, spiritul larg comunicativ, bucuria de a lucra împreună cu alții, plăcerea de a recunoaște meritul altuia, tendința de a îmbrățișa totdeauna pe cineva pentru a merge cu el laolaltă, care sânt marile însușiri constructive ale părintelui d-voastră, și cu exclusivismul, cu îndepărtarea față de alții, cu excluderea celorlalți de la operele mari, nu se va îndeplini niciodată și la nici o națiune o operă cu adevărat națională (*aplauze*).

Prin urmare, o parte s-a îndeplinit, rămânea cealaltă. Să-mi dați voie a vă aminti unele lucruri, mie care am onoarea să vă cunosc de mai multă vreme și care am ascultat mărturisirile sincere ale d-voastră privitoare la viitorul țării, într-un timp când nu credeți nici d-voastră, și mai puțin eu, că va veni un moment când d-voastră veți avea atât de mare înrâurire în viața politică a noastră, că veți avea acea enormă putere de a face binele pe care o aveți azi, căci poate să fie și ceva exagerație proprie în aprecierea d-voastră, dar nu știți înșivă cât bine puteți face și cât puteți strica prin atitudinea pe care veți avea-o în acest moment. Mai ales d-voastră vreau să vă amintesc articolul pe care vi-l voi ceti. Mi-ați făcut onoarea de a recunoaște folosul social și etic al criticelor cuprinse în câteva articole pe care le-am tipărit în *Independența*, acum cincisprezece ani, critice care deschideau prin urmările lor problema însăși a carierei mele începătoare. Căci eu eram un tânăr sărac; tatăl meu a fost un mic subprefect și când ești fiul subprefectului de la Ștefănești, ca să ajungi prin tine însuși și singur să fii ceva în cultura acestui popor, fără sprijinul nimănui, trebuie multă muncă și oarecare jertfe.

Pe la 1899-1902 eram găzduit ba la o foaie, ba la alta, până ce jigneam anume opinii primite ale partidului. Îmi aduc aminte că am plecat de la *Independența* fiindcă am dat un articol relativ la capitalurile străine, în care ziceam că sânt periculoase prin revendicările politice pe care le aduc împreună cu dânsule. Se pare că articolul era prea tare, căci mi-a fost înapoiat de d. Vintilă Brătianu. De atunci părerea mea a învins, căci și d-voastră, d-le Vintilă Brătianu, susțineți că acele capitaluri străine aduc cu ele și anumite revendicări politice, ba d-voastră sânteți chiar în fruntea acelora care zic să ne ferim de capitalurile străine pentru revendicările politice ce aduc după sine. La 1902 d-voastră erați în plină eră de întărire a burgheziei capitaliste, create prin mijloace de stat, de care d-voastră aveți nevoie pentru a mătura terenul de rămășițele boierimii. Partidul acesta de ariviști ai bogăției ați fost siliți să-l întemeiați, oameni ai căror părinți nu au fost nici moșieri, nici bancheri, care au muncit Dumnezeu știe când și cum, dar cu toate acestea s-au trezit într-un moment stăpâni pe bogăția țării românești. (*Aplauze.*)

Erați ocupați cu toții să întemeiați această clasă care la rândul ei a fost așa de mare încât a ieșit din partidul liberal, acum o să mă aplauzați d-voastră, majoritatea, și a întemeiat din nou partidul conservator, din care a ieșit pe urmă partidul conservator-democrat.

Iată ce ziceam, notați bine, în 1902: „Deci datoria unui partid liberal, liberal pentru noi și nu pentru că aiurea era, în alte împrejurări, un partid liberal pentru alții, era să facă din țărănime elementul dominant în viața noastră pe toate terenurile, să dea în stat, în economia națională, în viața culturală o icoană cât mai desăvârșită a săteanului român.

Pentru aceasta se cădea ca milioanele cufundate de veacuri în întunec, ducând viața dobitoacelor și buruienilor părăsite ale câmpului, să capete o conștiință prin luminarea înțeleaptă și chibzuită a gândului lor.

Și pentru aceasta trebuia început de aiurea, prin întemeierea din nou a moșnenilor, prin restituția pământului.“

Aceasta este exproprierea.

O spuneam într-un articol tipărit într-o foaie conservatoare, unde eram adăpostit în mod trecător, la 1902.

Urmez: „Prin restituția pământului, care a fost smuls cu sila, cumpărat cu șiretenie și cedat de cei care îl avuseseră cu durerea inimii. Dacă Partidul Liberal ar fi îndeplinit această misiune, dacă am vedea azi în sate înfloritoare țărani sănătoși și mulțamiți, care și-ar administra în voie gospodăria tuturor și ar putea să-și facă auzite până sus dorințele, dacă acești oameni, care sânt adevărata Românie, ar stăpâni România prin votul lor conștient, ei ar domina luptele electorale.“

Renunț să cetesc mai departe fiindcă, vedeți, este tot crezul d-voastră de azi.

Și pe vremea aceasta îl aveți d-voastră? Să vedem. Eu nu vă retrag din meritele d-voastră de astăzi. Foarte bine faceți că le câștigați dar, vă rog, nu ne luați așa de sus, ca și cum acestea ar fi tablele sfinte, poruncile date de pe Muntele Sinai, pe care d-voastră le înfățișați cu tot alaiul mulțimii, care trebuie să cadă în genunchi înaintea lor. Nu sânt nici ale mele aceste idei. Veți vedea ale cui sânt. Nu ale unui om, ci ale cuiva care e mult mai mult decât un om, ale unui moment, ale unei generați, ale unei opere de cultură.

D-lor, am căutat declarațiile d-voastră în deosebite timpuri ca să-mi dau samă de momentul precis când d-voastră ați ajuns la această părere. Am cercetat *Voința Națională* înainte de toate. Acolo apăreau și discursurile d-voastră, d-le I. I. Brătianu, frumoasele d-voastră discursuri și cele dintâi articole ale d-lui Vintilă Brătianu, care pe vremea aceea era urmărit cu mult mai puțin atenție decât astăzi. Erați recunoscut mai puțin decât astăzi, căci d-voastră, d-le Vintilă Brătianu, sânteți mai mult din partea acelor care, într-un

întineric pe care-l voiesc, nu știu dacă din modestie sau din dorința de a stăpâni altfel, prin muncă dezinteresată, nu e așa, înțeleg să folosească partidul lor fără să se așeze în rândurile întâi. Dar oamenii de la 1902 nu înțelegeau aceasta, prin urmare aveți o situație foarte ușoară în partidul d-voastră.

Ei bine, la 1902, când scriam acestea, am căutat să văd ce ziceți d-voastră, liberalii. D-voastră ziceți așa: „Agitațiile pe care cluburile demagogiei conservatoare le întind de la orașe la sate, organizând cete de meseriași gata de scandal și făgăduind sătenilor împărțirea moșiilor“... Și așa mai departe.

Prin urmare, de câte ori era vorba să se adreseze cineva direct săteanului pentru a-l îndemna ca el, prin forțele sale, să-și hotărască soarta, amestecându-se în viața politică, d-voastră condamnați formal această acțiune, ca în articolul citat.

A trecut câțeva vreme și, la 9 decembrie 1905, în materie de pământ, d-voastră ați zis cam așa: A da pământ țăranilor este un mijloc foarte ușor și foarte periculos, și erați înainte de toate pentru întărirea așezămintelor de credit.

Prin urmare, în ceea ce privește schimbarea regimului electoral, e clar că aveți păreri mai înaintate ca acum; în ceea ce privește partea cealaltă, evident că aveți păreri ceva mai în urmă decât părerile pe care le aveți acum. Iar d. Vintilă Brătianu făcea la 1905, la 6 mai 1905, această declarație, foarte interesantă.

Adecă d-voastră constatați nevoia operei pentru țărani, dar în același timp d-voastră spuneți lămurit că până la 1905 nimeni nu a făcut nimic pentru țărani.

Iată articolul: „În afară de chestia clăcașilor, ieșită din consultarea directă a sătenilor la 1848 și la divanurile ad-hoc, putem zice că alte legi care s-au ocupat de populația de la sate au fost date din oficiu de partidele noastre“.

D-voastră erați deci pe atunci contra ideii de a se da legi folositoare țăranilor din oficiu; d-voastră voiati să fie consultați țăranii ca la 1848 sau la divanurile ad-hoc și, natural, consultarea nu acolo la sate, prin jandarmii rurali, ci consultarea aici, în Adunare, cu manifestarea liberă a țăranilor. Au venit însă oameni care au stricat...

D. Vintilă Brătianu: Participarea la viața publică.

D. N. Iorga: Aici, în Parlament, de ce nu? Nu prin procurăție.

D. Vintilă Brătianu: Nu prin procurăție la viața publică.

D. N. Iorga: Vine acum o parte care poate să vă satisfacă, aceasta pare a vă fi supărat:

„După consolidarea statului pe toate căile, și îndeosebi după 1890, am fi putut să dăm o îngrijire mai mare chestiunilor care interesează mai bine ca trei pătrimi din populația noastră. Prin lipsa de contact a păturii conducătoare cu norodul, ajunserăm să nu ne mai înțelegem și neîncrederea creștea între unii și alții... în acea perioadă, nevoia, puternic simțită dar fără o soluție clară, făcea ca învățătorii și unii din oamenii mai luminați ai satelor să o vadă mai de aproape.“

D-voastră constatați că, la 1905, puternicul d-voastră partid, care stătuse de atâtea ori la putere, nu a putut face pentru țărani ceea ce conștiința d-voastră cerea.

D. I. I. C. Brătianu, președintele Consiliului de miniștri și ministru de Război: Dar Spiru Haret și toată opera lui, cu ajutorul cui a putut să o facă? (Aplauze.)

D. N. Iorga: Fiindcă ați adus în discuție și rolul lui Haret și rolul altora, vine acum o altă parte din cuvântarea mea, în care voi arăta că până la 1903 sau 1904 nu s-a făcut ce spuneți din partea persoanelor cărora d-voastră cu atâta nepărtinire li acordați, nu numai rolul conducător în ajutorarea țăranilor, dar li dați și rolul de inițiativă în ceea ce privește recunoașterea de către țărani a nevoilor lor.

D-le Brătianu, d-voastră ați fost coleg de Minister și cunoscător din tinerețe al aceluia mare om de bine, de muncă și de credință, al aceluia om modest a cărui pregătire matematică nu-l făcea să excludă în repartizarea meritelor și pe aceea care puteau să-i fie adversari.

L-am cunoscut și eu, mi-a fost coleg de universitate. Îmi aduc aminte de ziua când, după o laborioasă criză ministerială, trecând pe Calea Victoriei, mă abordează prietenul Onciul, aducându-mi o veste plăcută unui profesor de universitate, dar indiferentă pentru orice om politic, că ministerul Instrucțiunii Publice s-a dat colegului nostru Haret. Era un admirabil muncitor, dar în primul rând un asanator al ministerului de Instrucție Publică. În calitate de fost secretar general, nu era cunoscut atunci decât ca un om cu adânci cunoștințe matematice, un profesor devotat și un administrator excelent. Dar Haret nu era încă un om politic, și d-voastră știți data când a intrat Haret în minister. Și când Haret a intrat în minister, el a găsit acolo o stare de lucruri atât de gravă, nevoi atât de mari de satisfăcut, încât omul nu a avut o singură clipă liberă pentru altceva decât să se gândească la reîntemeierea școlii primare și secundare. În întâiul său minister Spiru Haret avea de îndreptat greșeli covârșitoare, în al doilea minister al său el a început opera de ridicare a țaranului. Dar ideile pe care a căutat el să le realizeze în această privință nu sânt nici ale lui, nici ale d-voastră.

D. I. I. C. Brătianu, președintele Consiliului: Erau ale partidului cu care lucra (*aplauze*).

D. N. Iorga: D-le Brătianu, d-voastră credeți că dacă vorbiți așa de tare prin aceasta aveți și dreptate?

Credeți că un ministru odihnit, care de un ceas stă acolo și mă ascultă, trebuie să întrebuițeze toate vibrațiunile glasului cu care l-a înzestrat Dumnezeu pentru ca să înăbușe glasul răgușit al unui orator obosit?

Dacă ați produs impresie, să știți că aceasta o datoriti numai glasului d-voastră, atât de puternic, tonalității glasului d-voastră.

Vă spun că eu, ca om cinstit, am căutat momentul manifestării politice a lui Haret și momentul manifestării lui politice este acela pe care îl arăt eu.

Dar d-voastră ați putea să spuneți că asemenea idei sânt ale grupului de tineri inimoși din Iași care, alături de d-voastră, lucrează la opera lui de reformă. Nu cumva este acolo o idee nouă în dezvoltarea concepțiilor despre datoria noastră față de țărănime?

Să vedem. Am cetit și Evenimentul Literar, în care și-a exprimat pentru întâia oară vederile sale politice și sociale d. Constantin Stere. Am căutat fără nici un fel de prevenție. Nu pot să zic că am o deosebită simpatie pentru colegul meu de la universitatea din Iași căci, atunci când între doi oameni au fost multe polemici cu privire la deosebite chestiuni, orice ar fi, rămâne ceva în suflet; dar mă cred capabil ca față de orișicine să fiu de o dreptate desăvârșită.

Ce aș câștiga eu mințind, când oratorul care ar urma la această tribună ar veni să restabilească adevărul? Aș câștiga numai rușinea de a fi mințit în interesul tezei mele.

Am cetit articolele acelea și iată ce reiese din ele:

D. Stere, care a întemeiat așa-numita școală poporanistă, era socialist. Era vorba de ce este poporanismul și cineva l-a calificat de socialist. Atunci a zis: Da, sânt socialist ca doctrină, iar poporanismul este un „fenomen social“ rusesc care „cuprinde idei și mai largi și mai înguste decât socialismul“ (28 mart 1894, *Evenimentul Literar*).

„Intelectualul socialist care se apropie de omul din popor, nedreptățit și sărac, îndeplinește o operă de poporanism.

Poporanismul, pe care mulți îl înfățișează astăzi ca o doctrină, nu este deci deloc o doctrină; poporanismul este un moment și o formă din propagarea în Rusia, pe înțelesul țăranilor și potrivit cu nevoile țăranilor, a doctrinei socialiste.“

Prin urmare, iubea și d. Stere și tinerii de la *Evenimentul Literar* pe țăranul român, dar nu-l iubeau supt raportul rasei lui, supt raportul sufletului lui, supt raportul elementului nou pe care-l aduce în lume, ci-l iubeau fiindcă țăranul acesta era un muncitor, tot astfel cum vedea lucrurile, de altminteri, și d. Morțun, care este așa de bucuros, vădit bucuros, de câte ori i se trezesc astfel de amintiri.

Vorbea, va să zică, d. Stere „de valurile mereu crescătoare ale muncitorimii deșteptate“, iar dacă era vorba de idei naționale, apoi să-mi dați voie să vă servesc. Dumnealui se ocupa și de chestii înalte, cita pe colegul Delavrancea: „Delavrancea e tutti quanti“ (*ilaritate*), deși erau alții de altă părere.

D. B. Șt. Delavrancea: Firește (ilaritate).

D. N. Iorga: Și se ocupa de pictură. Am găsit, de exemplu, la pagina 32, un articol despre legătura cu ideile sociale a operei unui pictor italian, care se cheamă, zice dumnealui, „Bonificaciu Veronese“. (Iilaritate.)

Dacă îmi dați voie, iată formula în care se exprimă, pentru literatură, această idee: „lăsăm tuturor spanachidiștilor să introducă și în artă chestiile de rasă“.

Iar, în altă parte, dumnealui spune că: „1848, talpa țării, opinca, nu sânt altceva decât alte manifestații spanachidiste democratice“.

Așadar ideile d-voastră în chestia țărănească nu de la o școală care califică o întreagă generație liberală de „spanachidistă“, nu de acolo puteau să vie ca idei nouă.

Dar și cu privire la alianța care, până la un oarecare punct, v-ați câștigat-o pentru această operă, am căutat să mă lămuresc și nici în aceasta n-am putut găsi dreptul de proprietate exclusivă al ideilor pentru care lucrați acum. Am deschis *Monitorul Oficial* și am căutat să văd care era părerea d-lui Take Ionescu cu privire la chestia țărănească. Iată ce zice d-sa: „Casa rurală este cea mai extraordinară concepție și din punct de vedere social și din punct de vedere economic și din punct de vedere financiar, ea cuprinde un întreg dezastru pentru această țară.

Revendic în viața mea politică măcar atât, că m-am opus la Casa d-voastră rurală, că am fost singur în Cameră care m-am opus, și singur am reușit. Cel mai monstruos proiect de lege care s-a propus în țara aceasta, faimoasa Casă rurală cu tarapanaua ei de rentă pentru toate moșiile românești. Atunci ați văzut dezastrul financiar în care era să intrăm cu toții. Dar a tresărit în noi ideea conservatoare și ne-am împotrivit din toate puterile noastre ca să nu se voteze acel proiect de lege. Așa se vede sufletul unui partid, d-lor“.

Iar în ceea ce privește credința că ar putea să lucreze cândva cu d-voastră pentru îndeplinirea reformelor, iată care era părerea d-sale: „Acea forță de indignare pe care o avem de câte ori ne vedem în fața d-voastră și care nu se va stinge decât când va îngheța sângele în noi. *Adversus hostem aeterna auctoritas*. În contra d-voastră etern, etern, până la ultima suflare, mă veți găsi în picioare... Vă regăsesc tot trecutul istoric în turburările de acum. Când este să faceți o turburare, o alegeți așa încât să sufere țara întreagă de acea turburare... Fabricanți de republici de carton, conspiratori, cu propuneri de asasinate. La d-voastră și pudoarea e altfel decât la lumea cealaltă, pudoare retrospectivă“. (*Mare ilaritate*.)

Evident că dumnealui avea sincer această părere, dar când zice că până la sfârșit n-ar fi gata să vă ajute în ceea ce privește o reformă care ar semăna cu acel robinet perpetuu de rentă pentru cumpărarea tuturor moșiilor țării românești, sânt în drept să spun că nici de acolo nu vă vine inspirația.

Atunci de unde vine? Vine, și o spun către toți, și celor din majoritate și celor din minoritate, și d-voastră, d-lor miniștri, vine dintr-o laborioasă operă de cultură pe care am făcut-o cu toții împreună, vine din conștiința, din ce în ce mai clară, elaborată printr-o întreagă literatură în care mulți dintre noi își au partea, dintr-o întreagă operă școlară la care atâția am contribuit din toate puterile noastre, vine din deșteptarea, pe această sănătoasă, rodnică și fundamentală cale culturală, din deșteptarea unui nou crez și ideal.

O întreagă generație a muncit ca să înfigă în mintea tuturor nevoia unei politice interne de independență țărănească și a unei politice externe de libertate întemeiată pe interesele neamului românesc.

Cei din vechea generație au fost, și d. Carp și d. Sturdza, și părintele d-voastră, d-le prim-ministru, au fost „oameni de stat“, care au înțeles perfect numai mecanica materială a unei construcții politice.

A venit generația nouă, formată în alt spirit, și această generație nouă a înțeles nevoile adânci, organice, ale unui corp național. Generația trecută jertfea națiunea pentru stat; generația de azi ar jertfi chiar interesele de stat pentru biruința supremelor interese naționale.

Prin aceasta ne unim cu toții. Și atunci să-mi dați voie să vă cer un lucru. Nu veniți ca reprezentanți ai unei clase care ne-a biruit; d-voastră nu sânteți o clasă biruitoare, iar noi, minoritatea, o clasă biruită. Sânteți, prin marea d-voastră putere, oameni care, luând asupra d-voastră crezul unei generații întregi, trebuie să îndepliniți o operă națională cu concursul unei generații întregi. Și dacă e vorba, fie și în împrejurările cele mai modeste, de un concurs sincer, dezinteresat, care nu va reclama niciodată cea mai mică

parte din cele îndeplinite pentru ce ar fi putut să adauge la binele făcut de d-voastră, aş crede că sânt un om neonest dacă la orice întrebare a d-voastră n-aş răspunde în discuția reformelor și nu în decretarea lor, dacă n-aş răspunde, zic, într-o formă care să oglindească toate cunoștințele mele și conștiința mea întregă¹. (*Aplauze.*)

NOTE

1. Problema reformelor necesare pentru țară a generat propunerea lui N. Fleva de constituire a unor comisii județene care să cerceteze la fața locului și să transmită rezultatele la începutul sesiunii parlamentare 1914-1915. După formarea acestor comisii, unde N.I. a fost ales cu 104 voturi pentru și unul împotriva, el a spus: „Domnilor deputați, dați-mi voie să cetesc următoarea declarațiune: A colabora în marginile puterilor sale și după principiile diriguitoare ale partidului său, la orice operă care se ridică la înălțimea de operă națională, e o datorie pentru un om politic (*aplauze prelungite și îndelung repetate; strigăte de bravo!*) și mai ales pentru acela care poate vorbi în numele unei organizații politice.

Primesc deci să fac parte din comisiunile menite a da țaranului român o parte mai largă din pământul țării sale și din dreptul de a dispune de soarta ei.

Cred că, om de muncă și de cunoștinți, voi afla în fața mea numai oameni de muncă și de cunoștinți, gata să sacrifice orice prejudecată în folosul operei pe care vrea s-o îndeplinească.

Atunci voi avea mulțumirea că am putut ajuta și eu la săvârșirea unor reforme trainice și binefăcătoare și că am putut cunoaște mai de aproape oamenii ale căror relațiuni politice cu noi se vor stabili, desigur, pe baze noi și noua eră ce trebuie să se deschidă (*aplauze prelungite și îndelung repetate*).

LX

ÎN DISCUȚIA LISTEI CIVILE A REGELUI

(18 decembrie 1914)

Onorată Cameră, cred că proiecte de legi ca acestea se votează, de cine crede că trebuie să le voteze, sau nu se votează, de cine are convingerea că nu trebuie să le voteze. Dar este bine, nu zic că trebuie să nu se discute, dar este bine să nu se discute. Fiindcă noi avem dreptul de a discuta orice, numai cât noi nu sântem alcătuiți numai din prescripțiile unui regulament, care se aplică și asupra noastră; noi sântem alcătuiți din noi înșine, cu conștiința noastră, cu un anumit sentiment de delicatețe față de anumite persoane și față de anumite lucruri. Și, prin urmare, sânt cazuri când nu uzăm de toate libertățile pe care fără îndoială că le avem. Pe lângă aceasta, nici un regulament nu ni impune forma în care anumite lucruri să le discutăm, firește fiecare potrivit și cu conștiința sa, nu numai cu angajamentele față de popularitate și față de interesele sale în ceea ce privește viitorul unei cariere politice.

Forma aceea o găsim în noi înșine și anume în partea cea mai adâncă, mai personală, mai curată și mai sfântă a personalității fiecăruia.

Și, d-lor, eu aș fi votat proiectul acesta de lege numai din cauza felului cum a fost combătut. (*Ilaritate.*)

D-lor, oricine a fost jignit pe nedrept are dreptul la un fel de satisfacție publică. Evident că regele României are în momentul acesta dreptul la o largă satisfacție publică, din cauza felului cum s-a vorbit de dânsul în Parlament, în ajunul momentului când el va sta în fruntea oștirilor sale. (*Aplauze.*)

D-lor, eu nu am avut o carieră politică și mulțamesc lui Dumnezeu, regulamentul nu prevede că are dreptul cineva să-și facă cruce în parlament...

D. Barbu Delavrancea: Da, dar nici nu oprește. (*Ilaritate.*)

D. N. Iorga: Nu. Mulțamesc lui Dumnezeu că nu voi avea nici de aici înainte o carieră politică, lucru care îmi face sarcina astăzi cu mult mai ușoară decât a altora. Eu nu sânt dinastic, așa după cum atâția spun că sânt dinastici. Și nici nu sânt palatist, atât din cauza însușirilor mele, cât și, de sigur, din cauza defectelor mele. Nu sânt și nu pot să fiu.

Felul meu de a înțelege pe suveranul țării e acesta: în sufletele noastre este o icoană a regelui. Noi asămănăm pe regele care este în fiecare clipă cu regele pe care îl vroim acolo. Și am avut norocul ca de atâtea ori să aplaudăm în regele care este, în regele de ieri și regele de astăzi, pe regele din inimile noastre. (*Aplauze.*)

În sensul acesta dar, eu sânt, nu dinastic ci regalist. Și cred că în anarhia spăimântătoare, în înspăimântătoarea anarhie morală a acestei țări, cu cât vor fi mai mulți stâlpi siguri, pe care să se razime țara aceasta și viitorul ei, cu atât mai bine! (*Aplauze prelungite*).

Dar, d-lor, s-au adus două argumente, care nu au fost înlăturate și desigur că nici nu o să le înlătore alții, dar cred că este mai bine să nu se încheie această discuție fără ca asemenea argumente să nu fie înlăturate.

Eu nu pot admite, cum nu aș admite teoria regelui din grația lui Dumnezeu, care poate să facă orice invocând pe Dumnezeu, fără să-l vadă totdeauna și să-l consulte prea deseori, tot asemenea nu pot admite teoria regelui funcționar, a funcționarului acestuia care e nu numai un funcționar inamovibil, dar și un funcționar ereditar. Eu nu cunosc să fie alți funcționari care să fie ereditari. O fi o teorie republicană. Când ne-o ajunge și această pacoste, atunci vom discuta și această teorie. Pentru moment, din fericire, nu sântem încă acolo și sânt încă destui oameni cuminți în țara aceasta ca să nu ajungem niciodată acolo.

Prin urmare, așa fiind lucrul, mi se pare că nu se poate vorbi de plata regelui, punctual, pentru munca pe care o face, fiindcă atunci ar trebui să așezăm un republican la spatele jețului regal, ca să o constate, un fel de controlor care să vadă cum și cât își îndeplinește datoriile de suveran. Și eu nu văd încă așa de mulți republicani ca să putem alege unul bun care să fie pus acolo.

Prin urmare, așa fiind lucrul, să-mi dați voie să înțeleg lista civilă astfel. Aceasta nu este o leafă. Și Ștefan cel Mare avea o listă civilă, și Mihai Viteazul, și toți Domnii noștri au avut-o. Și cum? Veniturile țării se împărțeau între vistierie, de o parte, și cămară, de altă parte. Cămara era a Domnului. Erau cazuri când mai mulți bani curgeau în cămară decât în Vistierie. Dar eu știu și felul cum se întrebuițau banii din cămară. Nu-mi închipui regele ca un înalt personagiu în viața noastră publică, al cărui rost să fie redus la îndeplinirea strictă a datoriilor sale constituționale, căci în viața noastră culturală, în viața noastră socială, în viața noastră națională, este un câmp imens de activitate și sânt sigur că noul rege al României, care a trăit atâta din viața sa în mijlocul nostru, care s-a pătruns atât de mult de idealurile noastre, al cărui gând s-a întors de atâtea ori la mării Domni ai trecutului nostru, va ști că lista civilă, care alcătuia cămara de odinioară, este pentru atâtea binefaceri și fundații la care statul nu se gândește totdeauna, și sânt cazuri în care nici nu se poate gândi. Sânt aici de ridicat mari monumente istorice, sânt de întemeiat muzee, sânt de încurajat opere științifice și literare, este o glorioasă sarcină de ajutorare pe care, potrivit cu lista pe care o votăm, regele României, fără îndoială, o va îndeplini.

Și un ultim cuvânt. S-a zis de unul din oratorii care m-au precedat că ar fi bine să votăm această listă mai mare când va fi o Românie mai mare. „Când“ este o particulă, care prea adeseori află o întrebuintare, dar pe care eu n-aș așeza-o aici.

Acum nu este vorba de „când“ va fi o altă Românie, ci de faptul că trebuie să fie o altă Românie (*aplauze*).

Și îmi pare bine, d-le prim-ministru, că nu vă oprește discreția d-voastră de a asigura această Românie prin însuși proiectul pe care-l prezentați. Să fie într-un ceas bun!¹ (*Aplauze.*)

NOTE

1. Potrivit legii votate în 1892, principele moștenitor Ferdinand avea o listă civilă de 300 000 lei pe an. După ce a devenit rege, prin moartea regelui Carol I, cifra a fost stabilită la 2, 5 milioane lei. Principele Carol, acum principe moștenitor, primea 300 000 pe an, la fel regina Elisabeta, văduva lui Carol I. Propunerea a fost făcută, cu urgență, de M.G. Orleanu. S-a votat nominal. Au fost 117 voturi pentru și nouă împotrivă (între care Gh. Becescu Sylvan, Luca Elefterescu, C. Mille, C. Iarca, Iulian Vrăbiescu ș.a.)

LXI

DESPRE TURBURĂRILE BISERICEȘTI

(22 ianuar 1915)

D-lor deputați, o anumită interpretare a regulamentului Camerei face ca adeseori, în locul întrebării adresate către banca ministerială, să anunțăm o interpelare, dar foarte adeseori se întâmplă iarăși ca această interpelare să nu fie dezvoltată. Și în sesiunea trecută și în sesiunea aceasta mi s-a întâmplat, în urma acestei interpretări a regulamentului Camerei, să anunț obiectul interpelării¹ pe care nu am dezvoltat-o. Eram hotărât ca în împrejurările de astăzi, când fără îndoială că atenția noastră se îndreaptă cu totul în altă direcție decât în direcția deosebitelor probleme interne ale țării noastre, să nu dezvolt interpelarea pe care o anunțasem înainte de sărbători. Au intervenit însă două fapte care mă silesc să dau interpelării mele întreaga întindere de care este capabilă.

Întâia chestie care s-a ridicat aici, în Cameră, a fost tratată în Senat. Nu mă voi ocupa cătuși de puțin de ceea ce s-a petrecut în Senat, fiindcă mi se pare că răspunsul dat de d. ministru al Instrucției cu privire la valoarea lucrărilor candidatului dr. Lazăr Gherman este absolut suficient. Și eu socot că nu trebuie să aibă cineva o deosebită cunoștință a lucrurilor bisericesti pentru a înțelege lucrul acesta, că nu pe baza unei lucrări care hotărât nu e de specialitate, oricare ar fi proporțiile ei, și nu pe baza a două broșuri de treizeci-patruzeci de pagini se poate să se prezinte sau să accepte cineva a fi prezentat ca un candidat de catedră universitară în puterea art. 81 care cere lucrări cunoscute de toată lumea și de o importanță extraordinară.

De alminteri mi-ar fi foarte greu să dezvolt partea aceasta a interpelării mele și din următorul motiv: Eu cunosc lucrarea d-lui dr. Lazăr Gherman, cleric la Cernăuți, profesor însărcinat de a ținea un curs despre „Religiune și biserică“. Este o lucrare scrisă în limba germană, despre care altă dată m-am exprimat favorabil, cum și azi aș face același lucru dacă aș avea-o pentru întâia oară în mână. Dar evident că o lucrare de cuprins filosofic despre religie și biserică nu este o lucrare care să facă pe cineva indicat pentru catedra de Istoria bisericii române. Dar broșurile de care s-a ocupat d. ministru al Instrucției în răspunsul dat senatorului universității, broșurile acestea sânt ireperibile.

Le-am căutat la Biblioteca Academiei Române și nu le-am găsit. Mie nu mi-au fost trimise și n-au fost trimise nimănui din câți îi cunosc. Broșurile acestea deci nu numai că au dimensiuni foarte restrânse, dar au și un caracter misterios, care obosește cercetările cele mai stăruitoare.

Prin urmare, de partea aceasta a interpelării nu mă voi ocupa.

D. ministru al Instrucției singur a avut rara favoare de a vedea cărți de istoria bisericii române pe care cercetătorii Bibliotecii Academiei Române nu le pot găsi. Dar, când am făcut interpelarea, mă gândeam și la un alt lucru, cu mult mai important decât faptul dacă d. Gherman sau un altul va fi profesor de istoria bisericească a românilor la facultatea din București. Mă gândeam la faptul că această recomandare a d-lui Lazăr Gherman e în legătură și cu alte lucruri decât cărțile scrise de el sau, mai curând, cărțile pe care nu le-a scris. Mi se părea că văd, și părerea aceasta mi s-a întărit pe urmă, în recomandarea d-lui doctor Lazăr Gherman, încercarea de a trezi o nouă chestie pe care ne felicităm cu toții că am ajuns să o închidem, acea nenorocită chestie bisericească prin care ani de zile s-a ocupat opinia publică și care a dat biserica noastră în spectacol lumii întregi. Cu interes întâi, pe urmă cu neplăcere și la urmă hotărât cu revoltă morală, am asistat la desfășurarea scandalului bisericesc și, atunci când, prin retragerea mitropolitului Atanasie și măsurile care au întovărășit-o, se părea că s-a restabilit liniștea în biserică, natural că aveam cuvântul să fim mulțumiți. În recomandarea aceasta a părintelui Gherman pentru o catedră la facultatea de Teologie din București, am crezut că recunosc o încercare de a se deschide nu numai o chestie de răzbunare personală, dar și o chestie generală pe care ne obișnuisem să o socotim închisă și de a sfârâma liniștea care cu atâta greutate fusese dată bisericii. Deoarece această chestie nu a fost atinsă de d. senator universitar în expunerea sa, ceea ce nu a dat prilejul d-lui ministru de Instrucție să răspundă la această a doua parte a interpelării mele, deși în alt loc, și cu altă intervenție, mă simt dator să aduc aici chestia aceasta în proporțiile restrânse pe care le permite momentul, fără a încerca să abuzez de răbdarea unei Camere care, dacă nu are alte lucruri la ordinea zilei pe hârtie, are însă multe lucruri la ordinea zilei în inimă, și de aceea zic, mă simt dator să aduc chestia numai pe scurt înaintea Camerei.

La aceasta sânt îndemnat și de alte motive. Cea mai mare parte din d-voastră a primit o broșură intitulată „Scrisori deschise“; către mine, iscălită de d. Lazăr Gherman, candidatul respins de minister pentru catedra de istorie bisericească a românilor. Nu voi discuta această broșură nici în tonul ei, nici în acuzațiile personale care mi se aduc. E o broșură care începe cu declarația incompetenței mele în lucruri care se țin de materia cu care m-am ocupat ani întregi, o broșură care îmi tăgăduiește orice drept de a vorbi cu privire la biserica română, căreia i-am închinat două volume ce cuprind singura istorie scrisă până astăzi a acestei părți din viața noastră națională, volume care au fost cerute de ministerul de Instrucție Publică și plătite, nu cum spunea cinstitul părinte Lazăr Gherman, cu zeci de mii de lei, căci eu am dăruit zeci

de lucrări fără un ban ministerului Instrucției Publice, iar răposatul Haret a impus oarecum sărăciei mele patru mii de lei pentru o muncă de doi ani, din care a rezultat *Istoria bisericii române*.

D. Em. Culoglu: Dar lasă, d-le Iorga...

D. N. Iorga: Eu vorbesc pentru fiecare; se poate ca unii să aibă îndoieli pe care d-voastră nu le aveți. E o broșură care termină prin a spune că s-a creat la noi, prin „necredincioșii de la facultatea de Litere“, propriile cuvinte ale autorului, un curent nenorocit de direcție istorică și națională în cercetarea lucrărilor bisericești și că biserica nu se va însănătoși până ce acest nenorocit curent istoric și național nu va fi înlăturat, nu va înceta de a produce opere neoneste, cum ar fi *Istoria Bisericii Române* scrisă de mine. Și o astfel de broșură natural că nu poate fi tratată din punctul de vedere personal, cum am avut, cred, foarte mare dreptate să o spun înaintea Camerei.

Dar, mai ales după această broșură, care ridică aici chestii pe care, măcar dintr-o anume parte, este foarte puțin prudent să le ridice cineva, cred că este bine să înștiințez pe d. ministru al Instrucției Publice, care poate că o să rămână la locul d-sale mai mult decât i s-a spus în Senat, dar țin să înștiințez și pe d. senator al universității, dacă, precum a anunțat în Senat, în curând va veni ca ministru al Instrucției, să vie sănătos; fiecare ministru vine sănătos și se duce sănătos; aceasta este dorința inimii fiecărui bun creștin, chiar dacă are oarecare idei eretice, ca acelea ce mi le atribuie mie părintele Lazăr Gherman că, trecând peste orice considerații politice, pe care d-lui le desprețuiește tot așa de mult ca și mine, pe care le urăște în universitate tot așa de mult ca orice iubitor profesor al acestei universități, dumnealui este ținut să o ferească de primejdia pe care o anunță recomandații de felul recomandației părintelui Lazăr Gherman.

D-lor, s-au petrecut evenimentele acestea bisericești, pe care le cunoaștem cu toții, atât de repede și producând schimbări atât de neașteptate, încât pentru foarte multă lume firul lor s-a rupt. Ni aducem aminte cutare sau cutare episod, dar legătura strânsă dintre aceste protestări, dintre aceste lupte interne, dintre aceste scandaluri odioase, care hotărât că nu trebuie să se repete, și nici de hatârul părintelui Gherman de la Cernăuți, și nici de hatârul d-lui Chiricescu, profesor reintegrat la Facultatea de Teologie din București, și nici de hatârul nimănui, legătura dintre toate aceste lucruri se pierde pentru foarte mulți, căci s-au petrecut lovituri atât de neașteptate, scurgându-se așa de iute unele după altele, încât adeseori mie însumi chiar, care se pare că am fost amestecat într-însele dar, desigur, nu în felul neonest cum spunea părintele Gherman, mie însumi mi-a trebuit oarecare trudă ca să refac legătura dintre aceste lucruri și să o simt mai deplin decât cum se putea simți în desfășurarea evenimentelor.

Cred însă că aduc un serviciu tuturor amintind aceste fapte. Și tocmai ca să pot dovedi că recomandăția de dăunăzi de la Facultatea de Teologie nu este altceva decât o încercare îndrăzneată de a se reforma la acea facultate ceata luptătorilor pentru perpetuarea scandalelor bisericești, nu voi începe foarte de departe.

Prin anul 1904 s-a pornit pentru întâia oară, în forme foarte obiective și foarte urbane, o luptă pentru reformarea bisericii românești. Lupta aceasta, deschisă în coloanele unei foi care și astăzi e redactată de aceeași persoană, de altminteri o persoană foarte blajină și foarte iertătoare, de d. Boroianu, în foaia bisericească *Viitorul*.

În broșura sa, d. Gherman spunea că am fost și eu printre oamenii cinstiți de odinioară care s-au revoltat de o anumită stare de lucruri în biserică dar, după d-sa, au intervenit alte motive care m-au făcut să mă schimb.

S-a spus, pe vremuri, că mi-ar fi fost o strașnică frică de răposatul Partenie. Apoi, d-lor, dacă nu mi-a fost vreodată frică de vreun om pe fața pământului, atunci desigur că nu mi-a fost frică de acest om, care era așa cum îl știți că era, și un astfel de om nu putea să inspire frică nimănui.

Dar se zice că ar fi intervenit pe urmă o frică permanentă, care m-a făcut să nu mă mai amestec în lucrurile bisericești.

Aș fi ațâțat numai lumea, aș fi aruncat-o în luptă, aș fi pornit campanie împotriva lui Partenie și pe urmă m-am retras, cu comenzi de zeci de mii de franci făcute de Casa școalelor sau și de Casa bisericii, deosebit de alte favoruri care au intervenit ca să mă retrag în cetatea mea sigură și să las soldații scoși în luptă de mine să fie secerăți de armele dușmane. Nu, d-lor, nu este așa.

Chestiunea aceasta bisericească s-a pus, nu de critica unora împotriva relilor bisericii, ci s-a pus de înseși aceste rele ale bisericii, care într-un anume moment erau absolut intolerabile pentru oricine. Și atunci s-a început în *Viitorul* din 1904 o campanie foarte liniștită, care avea drept scop să cheme pe anume șefi ai bisericii române la datoria lor de oameni luminați, de clerici și ierarhi, de persoane care ocupă o înaltă pozițiune în stat.

Pe vremea aceea nu făceam nici un fel de politică; abia după doi ani, anume împrejurări m-au făcut să mă amestec într-o viața politică ce nu avea pentru mine nimic capabil să mă atragă și care nu mă putea scoate de la ocupațiile mele prin ce nu aș fi putut câștiga altfel prin munca mea acasă, cinstită, la birou. În momentul când începuse să se publice de mine *Neamul Românesc*, au apărut însă unele foi bisericești cu un caracter militant, foarte ascuțit, conduse de oameni necunoscuți, de tineri care atunci răsăriseră întâia oară, pe care nu-i cunoșteam și pe care, dacă ei voiau să se lupte obiectiv și

patriotic pentru ridicarea bisericii române, eram dator să-i aprob, dar pe care iarăși eram dator să-i combat cu înverșunare dacă aveau să prefacă lupta lor într-un șantaj asupra vlădicilor cu păcate, într-o încercare, nedreaptă și nepotrivită, de a crea în mijlocul societății noastre un alt focar de disensiune și de batjocură în ochii străinătății. A apărut, pe lângă *Cuvântul adevărului*, pe care îl scotea fostul mitropolit Atanasie, care era pe atunci episcop al Râmnicului, *Biserica Română și Vestitorul*, două foi care au răsărit aici, și care după cele dintâi manifestări, trebuiau să fie aprobate de toată lumea, cum trebuie să fie acțiunea unui tânăr care voiește să-și zdrobească viitorul întreg numai să lupte în contra relelor din acea parte a vieții sociale în care el trebuie să fie amestecat, și mai ales într-un mediu moral cum este mediul moral la noi. De aceea, de la început, încrederea nu a lipsit acestor foi din partea mea și nici din partea oamenilor luminați și cu bune intenții din societatea noastră.

Cu toate acestea, din capul locului a început să mi se obiecteze că prea șterg unele lucruri din articolele ce mi se trimet, că prea trec cu vederea actele, că nu merg mai departe decât până la inițiale, că nu arăt numele arhierilor vinovați și așa mai departe. Așa făceam, fiindcă lupta ce o aprobam prin foaia mea, această luptă nu trebuia să aibă scopul de a compromite biserica românească, ci numai de a o curăți și a face pe cei care greșesc să-și recunoască greșelile, ca astfel să stea pe Scaunele lor cu toată vrednicia cu care au stat glorioșii lor înaintași.

În aceste împrejurări, la 1 decembrie 1908, foaia bisericească tipărește niște acte de un caracter incalificabil, incalificabil pentru cine le-a făcut, și s-a dovedit pe urmă că le-a făcut, de vreme ce a demisionat, împotriva mitropolitului Partenie. M-am îngrozit, cu toată lumea, de acuzațiile ce se aduceau șefului bisericii Moldovei. căci îmi aduceam aminte de figurile mari ale vlădicilor care au ridicat sus viața morală a țării noastre și nu mă puteam împăca deci cu gândul de a vedea că pe același Scaun stă un om capabil de asemenea lucruri.

Și atunci, d-lor deputați, am păstrat, cu toate protestările din partea celor tineri, atitudinea cea mai așteptătoare și cea mai îngăduitoare față de ceea ce va face mitropolitul. Cugetul meu se lupta cu el însuși, nu credeam totuși că aceste lucruri vor fi adevărate, că mitropolitul nu va găsi în el curăția și energia ce trebuie pentru a respinge asemenea acuzații. S-a întâmplat catastrofa ce o cunoașteți, s-a produs rușinoasa demisie a mitropolitului, evident, spre bucuria acelor care-i aduseseră acuzațiile.

Nenorocirea a voit ca, îndată după căderea mitropolitului Partenie, răposatul Haret, cu intenția foarte bună de a da o bază mai „democratică” bisericii noastre, să aducă modificarea legii sinodale, care modificare însă era

vădit în nepotrivire cu canoanele. De la această tribună, într-o ședință de noapte a Camerei, și-mi aduc aminte cu recunoștință de d. Fleva, care mi-a ascultat cuvântarea într-un moment când alți colegi din parlament se distrau deschizând ușile pentru a arăta că o chestie de importanța organizării bisericii române nu poate să intereseze pe nimeni, dumnealui a stat și a ascultat, și tot astfel ministrul Haret a ascultat cu multă atenție și nu vorbea cu nimeni (*zâmbete*), s-a auzit dezvoltarea unei expuneri privitoare la rostul adevărat al bisericii noastre. Legea s-a votat totuși. Am înștiințat pe ministrul de Culte de atunci, cu câte cunoștințe ajunsesem să-mi capăt în acest domeniu, că este o lege rea și că va ieși dintr-însa o înfricoșată turburare în biserica noastră. Și nu numai pentru că era rea, dar pentru că știam bine că dedesubt lucra cineva, care, să o știe și actualul ministru de Culte, lucrează și acum. Dumneata, d-le Duca, poate îl știi și îl știu și eu, dar nu-l putem numi acum pe nume. Cei mai strașnici ortodocși deschid uși care nu sânt tocmai ortodoxe; persoane de aici, sus de tot, care au rolul să îngrijească de credincioșii lor, poartă o atenție foarte suspectă păcatelor ortodoxiei noastre. Eu o și știam; o știam de atunci. Știam cine lucrează și știam cu ce arme; știam inteligența promotorilor acestor campanii, diabolica lor inteligență, știam totala lipsă de scrupule a instrumentelor pe care le întrebuițează, știam naivitatea opiniei noastre publice și dispoziția românilor din Cernăuți și din Ardeal, înșelați de aparențe și care puteau lua partea tocmai a aceluia care săpau rădăcinile acestui vechi stejar al bisericii noastre, supt care dorm strămoșii noștri și supt care și nepoții noștri de fii trebuie să se odihnească supt binecuvântarea lui Dumnezeu.

Știam toate acestea. Și l-am înștiințat. Avea răposatul Haret multe calități, dar avea și defectele oamenilor de credință; și credea nu numai ceea ce a apucat el să spuie, dar și tot ce i se sufla la urechi din dreapta și din stânga.

Legea a fost votată. Consistoriul bisericesc a dat falimentul pe care-l știe toată lumea. Ce e el astăzi în viața bisericii noastre? Bietul consistoriu bisericesc, ales cum îl știți, având atât de puțină conștiință de sine înaintea unui sinod pus totuși supt controlul adunării de preoți care funcționează lângă dânsul? Dar știam că de aici, din legea aceasta, și mai ales din măsurile care o întovărășiseră, va ieși un nespus scandal. Și a ieșit.

Episcopul de Râmnic, Atanasie, a combătut întâi, nu între patru ochi, dar în adunare mai mică, legea sinodală, pe urmă s-a convertit, în vederea unei situații mitropolitane, pe care a și căpătat-o.

Și în împrejurările acestea de luptă pasionată s-au făcut în câteva luni numiri de episcopi noi. Nu știu dacă d. prim-ministru își aduce aminte de o glumă care cred că nu era așa de rea, pe care mi-am permis să i-o fac d-sale atunci.

Știți că la alegerea unui episcop sau mitropolit, majoritățile se adună în consfătuire prealabilă, și rolul acestor consfătuiri este să se vorbească de anumite persoane care ar fi mai potrivite decât altele pentru a sta pe Scaunele de păstorire ale mitropoliților și episcopilor. Și i-am spus că, după teoria bisericii, alegerea iese din inspirația Duhului Sfânt, în momentul când se procedează la alegere, dar Duhul Sfânt obișnuiește să-l viziteze pe d-sa în cele bisericești cu douăzeci și patru de ceasuri înainte. D-sa a răspuns printr-o glumă. Dar acestea nu sânt importante și nu ne oprim asupra lor. Vorba este că s-au ales atunci episcopi din zestrea veche a bisericii românești. E foarte rău că s-au ales episcopii și chiar mitropoliții din acea zestre veche a bisericii, care era foarte gingașă în ceea ce privește anumite atacuri. Eu n-am votat pe acei episcopi și pe acei mitropoliți și am spus în public de ce nu pot.

Părintele Lazăr Gherman și persoanele care astăzi încearcă să trezească din nou anumite lupte, să irite anumite răni, nu încă pe deplin cicatrizate, spun: „D-ta ai pornit prin urmare lupta împotriva mitropolitului Atanasie, luptă care trebuia să ducă după doi ani încheiați la scenele acelea pe care le avem cu toții în amintire, care i-au făcut d-lui C. C. Arion, care era ministru al Cultelor atunci, atâtea neazuri, cum trebuiau să facă oricărui român care ține la prestigiul bisericii și țării sale, și pe care d-sa le-a rezolvat cum a putut, căci erau atât de încurcate firele, dat fiind mai ales temperamentul delicios al celor doi prelați, care stăteau unul în fața celuilalt, la unul dârjie călugărească, iar la celălalt trufie lumească. Și aceste două lucruri, un călugăr dârz și un prelat trufaș, nu se pot concilia nici într-un chip.

Ei bine, da, am fost în contra acelor alegeri și nu-mi trecea prin minte că o consecință a unei campanii care se rezuma în câteva articole în care, nu vă voi pierde timpul citându-le, doream un singur lucru, ca acești mitropoliți să fie așa cum au fost cei mai buni pe Scaunul pe care îl ocupau și ca arhieriei ajunși episcopi să se inspire numai de la cele mai nobile tradiții ale Scaunului de unde aveau să păstorească o largă parte din societatea română; nu-mi trecea prin minte că această critică, fără caracter de ură, de învrăjpire, fără dorința de a trezi o luptă ca aceasta, ar putea să servească apoi cuiva pentru a îndreptăți ceea ce a urmat și a afla alți vinovați, în afară de ei înșii și de aceea care au plătit cu reputația ca și cu chiar Scaunul lor.

Episcopul de Roman, Gherasim, a combătut legea. A combătut-o cu toată știința sa, cu toată credința sa și cu toată buna sa credință. Nu a ajuns la nici un capăt. A recurs la excomunicare; aceasta a fost retrasă numai după o luptă îndelungată.

Eu am fost pentru acela care excomunicase. În fața legii sinodale, așa cum era primită de șeful bisericii române, un episcop care nu ține samă decât numai de dogmele bisericii sale și de tradițiile ei poate să meargă așa de departe, încât să declare: „Dacă aceasta este biserica I.P.S. Tale, nu este și biserica Smereniei Mele”.

S-a ajuns, după o serie de atacuri, de contraatacuri, de sfătuirii venite dintr-o parte și din alta, la un punct care putea să fie socotit favorabil unei rezolviri pașnice a chestiunii atunci când sinodul, sesizat de episcopul de Roman, a declarat că este gata să consimtă și să ajute la modificarea legii sinodale.

Atunci, d-lor deputați, eu am declarat că pentru mine chestia este închisă și doream ca pentru oricine chestia să fie închisă în acel moment. Rău s-a făcut, nu voi spune cine a făcut răul, că s-a lăsat ca de la acest punct să se meargă mai departe. Modificându-se trei sau patru articole, ar fi fost de ajuns ca această lege, care are părți bune, să fie însă în concordanță cu canoanele bisericii și să nu fie îndemnați deci eterodocșii să ne învețe pe noi ortodoxia pe care nu o știu destul de bine, să învețe pe acei care aveau interesul să nu o știe așa cum este. Pentru un punct de onoare al cuiva, nu este bine nici pios să insist mai mult, chestia a fost redeschisă, episcopul de Roman scos din Scaunul său, printr-o formulă în care era foarte mult fariseism, talmudism chiar.

Nu a fost scos de aceea care l-au scos în aparență; aceea care l-au scos de formă erau cei ce aveau mai puțină vină în fond.

Episcopul Gherasim a fost tratat brutal. Și atunci eu aici în Cameră am protestat. Sânt unii din colegii mei care-și aduc aminte de o ședință din decembrie 1909, când începuseră persecuțiile contra episcopului de Roman și când eu m-am ridicat să interpelez. Timp de zece minute nu am putut să plasez atâtea cuvinte câte încap în trei rânduri. Și am zis că astfel de apucături, care ar fi bine să nu se mai întâmple, cu mine nu se prind și că voi sta în tot timpul ședinței în picioare până ce voi putea anunța interpelarea mea.

Nu a mai fost nevoie să dezvolt interpelarea mea, fiindcă până la închiderea Camerelor lucrul s-a amânat, iar pe urmă s-a dat lovitura. Se isprăvise cu episcopul de Roman.

Au avut loc atunci manifestări pe care le-am întovărășit noi, toți oamenii care avem respect pentru biserică și pentru oricine în orice situație reprezintă biserica noastră, cu simpatiile noastre pentru prelatul persecutat în nenorocirea și prigonirea sa.

Dar putea să intervie un punct mort, dacă episcopul de Roman ar fi fost un creștin adevărat. Și un creștin nu trebuie să fie totdeauna un militant, pentru că legea creștină nu este legea Islamului, care zice: „Ja sabia și taie pe oricine îți stă în față“; legea creștină e o lege de iertare, e o lege de resemnare, de supunere, la voia lui Dumnezeu, care se manifestă și prin nedreptățirea din partea oamenilor și, cu cât suferă cineva mai răbdător, cu atât se face mai vrednic de îndurarea și de răsplata Dumnezeului său. Ei bine, nu. Părintele de

la Roman a pornit războiul, și războiul pe o temă pe care nimeni care ține la moralitatea publică, nimeni care ține la prestigiul bisericii și la buna reputație a țării nu o poate aproba, pe tema vinovățiilor lumești ale adversarului său, mitropolitul. Și atunci s-a ridicat un profesor de la Teologie, s-a ridicat un decan al facultății teologice și, pentru a servi pe episcopul de Roman în această luptă, a căutat în sertarele unde ținea ascunsă de zece, de cincisprezece ani o scrisoare trădătoare pentru cel mai bun prieten al său, o scrisoare de natură să arunce cea mai mârșavă acuzație, îndreptătită ori ba, asupra șefului bisericii române, și a publicat-o. Oare aceasta este arma cu care se poate rezolva o chestie bisericească?...

Ministrul a fost sesizat de acest fapt și a luat o măsură pe care întreaga opinie publică a aprobat-o. Pe profesor l-a dat în judecata tribunalului special, care l-a condamnat pe acel profesor; adică pe d. Chiricescu, să fie scos din corpul învățătorilor de la universitate.

A trecut de atunci vreme. Eram în această Cameră când s-a prezentat legea care restituia în locul ei pe d. Chiricescu.

Eram mai mulți care am fi putut protesta, dar care nu am voit să protestăm, căci ni-am zis: Este omenesc lucru să greșească cineva, dar este creștinesc lucru să fie iertat cineva pentru greșeala lui.

Să vie atunci silința d-lui Chiricescu, atâta câtă o fi, să vie munca d-lui Chiricescu, atâta câtă o poate da trupul d-sale încă tânăr, să vie iubirea d-lui Chiricescu, de care nu are dreptul să se îndoiască nimeni față de facultatea unde a fost profesor și decan. Toate acestea pot să vie și sânt la locul lor; dar un singur lucru să nu vie, amintirile d-lui Chiricescu, dorința d-sale de răzbunare, planurile de uneltire ale d-lui Chiricescu.

Ei bine, d-lor, vedem că tocmai aceste planuri vin azi la îndeplinire. Dar veți zice d-voastră: Poate acestea sânt afirmații din partea unui om care afirmă cu multă convingere, ceea ce face pe mulți să ia afirmațiile lui drept argumente; dar sânt și oameni care au îndoială în această privință, și pentru aceștia neapărat că trebuie aduse dovezi. Dați-mi voie să vă aduc atâtea dovezi câte trebuie ca să vedeți că în această recomandatie a facultății de Teologie, majoritatea a fost numai de unul singur, socotindu-se și acel care s-a abținut, și din ea nu fac parte cei mai noi și mai aleși profesori ai acestei facultăți, profesori care sânt veniți mai de curând, cu cunoștinți mai proaspete și cu un spirit mai potrivit cu acela al societăți de azi în care trăim, întră dorința de a se satisface un angajament personal, de a se plăti o poliță. Ea datează din timpurile luptei împotriva mitropolitului Atanasie, luptă în care eu nu m-am aliat nici cu unii, nici cu alții, refuzând și pe emisarii mitropolitului și pe acei care veneau la mine din partea celorlalți și considerând ca o onoare pentru mine că în această afacere scârboasă nu am înțeles să fie amestecată onestitatea condeiului meu, nici pentru o parte, nici pentru alta.

D-lor, în anul 1911 apărea foaia pe care o redactează și acum în București un domn Cernăianu, căruia nu-i voi face onoarea de a-l aduce în discuția parlamentului, cu toate că am exprimat față de mai mulți miniștri de Culte nevoia de a se cerceta puțin rostul acestei persoane care nu are nici o situație și care exercită totuși o atât de mare influență în viața bisericii noastre.

Acesta e un semn de boală căci atunci când oamenii cu situații înalte nu au nici o influență și când un om care nu are nici o situație învârtește și întortochiază atâtea lucruri, e de aplicat un tratament, și doctorii chemați pentru asemenea boli sânt miniștrii respectivi. O cercetare mai de aproape ar descoperi care sânt motivele adevărate și pe tăcute trebuie să se ia măsuri pe care numai miniștrii să le știe. Noi avem păcatul acesta mare că toate lucrurile le spunem în public, că toate hotărârile le proclamăm în public. Dar e mai bine să nu vorbești de multe lucruri și să lucrezi așa cum se face în alte părți, în așa fel ca un rău să dispară pentru totdeauna, fiind tăiat din rădăcină.

În foaia acestui domn Cernăianu deci încep să apară atunci articole care sprijineau lupta împotriva mitropolitului, fiind iscălite de profesori, de clerici de bună reputație ai facultății de Teologie din Cernăuți.

Acesta nu era lucru indiferent pentru noi, căci de la Cernăuți ni-au venit mai toți șefii bisericii noastre și se cunosc că vin de la facultatea de Teologie din Cernăuți, pe care Dumnezeu știe cine o s-o redeschidă, în ce limbă și supt ce steag.

Eu știu cum aș dori să fie redeschisă, dar sânt un bărbat foarte discret. Facultatea aceasta de Teologie trimete oameni cu anume caractere. Știință aparentă câtă trebuie, multă ambiție, o preocupare mediocră de interesele naționale, o pornire de ură împotriva societății laice, pe care biserica nu mai poate să o trateze așa pentru că ar însemna o rupere a ei de societatea laică, care nu se poate preface într-o adunătură de călugări și biserica să nu-și mai îngăduie a-i sui pe eșafod pentru caracterul divergent față de litera canoanelor secolului al IV-lea. Biserica poate să-și păstreze punctul de vedere fundamental, fiind în formă tolerantă față de societate.

Prin urmare, revenind, ceea ce se spunea la Cernăuți avea mare importanță; s-a vorbit și la Sibiu de scandalul sinodal, dar de biserica de acolo se putea zice că este alcătuită într-o formă chesaro-crăiască, ce nu se împacă totdeauna cu canoanele, pe când biserica de la Cernăuți este păzitoarea celei mai stricte ortodoxii.

Văzând că de acolo vin aprecieri pentru campania privitoare la viața privată a episcopilor noștri, am pus câteva întrebări persoanelor ce cunoșteam. Și mi-a venit un răspuns la care mărturisesc că nu mă așteptam.

Aceasta în 1911, toamna. Mi-a venit din partea a trei profesori: Șesan, care a devenit pe urmă un învățat, care poate face onoare neamului nostru în Bucovina, Păsăilă și preotul Lazăr Gherman.

Din cele patru rânduri pe care vi le voi ceti vă veți convinge cu desăvârșire că acest preot era acolitul acelora care purtau campania cu bilete particulare, a unor profesori care dezbrăcau vlădicii pentru a li se vedea infirmitățile. „E lucru dovedit că Atanasie“, nu e așa?, e foarte frumos cum îl intitulează, atuncea când, chiar în urma demisiei, el purta titlul de arhiereu. Omul de care este vorba a-l face învățator la înalta noastră școală bisericească îmi adresa mie astfel de scrisori „a călcat mai întâi în picioare datoriile de prietenie față cu Chiricescu. În anul 1905 singur Atanasie a fost silit să recunoască în fața Sinodului că a făcut acuzații nedrepte prietenului său Chiricescu. Și ce fel de acuzații, între toate celelalte! Ca director al Tipografiei cărților bisericești, Chiricescu lipsise din birou, călătorind la Cozia, spre a pune la cale vindecarea de boli rușinoase a prietenului său. Drept mulțămită pentru această umilire a lui Chiricescu, Atanasie îi face, între alte nedreptăți, și acuzația că a lipsit din birou. Chiricescu, înțelegând că Atanasie atentează la existența lui morală și fizică, într-un avânt de legitimă apărare de sine, n-a ezitat de a arăta Sinodului până și epistola știută“.

Și mai departe: „Să credem oare că dacă împrejurări care, Doamne ferește, n-ar fi imposibile“, într-o luptă a mea cu un prieten devenit adversar, „i-ai fi dat doctorii, nu i-ai fi aruncat în ochi cu doctoriile?...“

Ce lucru din viața mea putea să îndreptățească pe cineva care abia mă cunoaște, zice că m-a poftit la masă, deși nu-mi aduc aminte bine, când am fost la Cernăuți, să-mi adreseze această ignominioasă acuzație că aș fi capabil de un lucru pe care cu toată puterea sufletului meu l-am reprobat?

Vă dați samă de valoarea morală a unor oameni care pot să trimeată astfel de scrisori? Acesta să fie un educator al tineretului? Un om care invocă astfel de argumente, fără să se uite de ce lucruri vorbește și față de cine le întrebuițează?

Mai departe, era vorba de onorabilul bărbat Cernăianu. Și zice: „Cernăianu, după convingerea noastră, în felul său, oricum ar fi el“, observați ce linie dreaptă, cu aceasta poți să spui, natural, orișice, „este o personalitate care, ca și Păunescu“ (un preot din cei legați în această campanie), „are curajul de a spune ce crede... și el, dacă nu ne înșelăm, ne îndreptățește la speranțe mari“.

Și preotul Lazăr Gherman, împreună cu ceilalți doi, mă somează hotărât ca dacă am ceva de obiectat împotriva lui Cernăianu, care purta toată corespondența părintelui Gherasim Safirin și care era elementul principal de legătură, să o dovedesc.

Ei bine, d-lor, am luat și am deschis cartea lui Cernăianu, consacrată *Bisericii și româanismului*, și am găsit într-însa următoarele propoziții pe care părintele Lazăr Gherman le-a aprobat și pe care le supun..., incompetent d-lui, incompetent eu, dar noi toți la un loc tot vom avea puțină competență la judecata d-lui ministru de Instrucție și de Culte pentru a vedea simpatiile scriitorului aprobat de d. Gherman cu privire la ortodoxia noastră. Vă rog să ascultați, este un pasagiu edificant. A răspuns, ce-i drept, la acuzațiile care i s-au adus, evitând însă să citeze și să explice tocmai textul adus înainte. Evident că întrebându-l sistemul acesta, poți să discuți la infinit, dar avem textul care dovedește vinovăția lui completă: „Pe cât însă românii au apărut ortodoxismul, pe atât acesta i-a înăbușit ca români, li-a umilit graiul, li-a oprit orice cultură a sufletului românesc, făcând din acest popor îndepărtat, între popoare vrăjmașe, de la sânul mamei latine, un popor în adevăr nefericit și ropsit.“

D. M. Culoglu: Va să zică era agent al catolicismului.

D. N. Iorga: Da, un agent al catolicismului. Mai departe: „Ortodoxia deci, din acest punct de vedere, ne-a vătămat extraordinar de mult, așa cum vătămă azi fraților noștri din Basarabia și Serbia, a căror limbă aproape se pierde și așa cum e prilej nenorocit și pentru românii din Bucovina, din fondurile românești ale cărora se ridică cotropitor rutenismul“.

Ca și cum ortodoxia ar fi vinovată pentru slăbiciunea de apărare a drepturilor elementului românesc din Bucovina...

A răspuns foarte bine d. Culoglu, aceasta înseamnă o propagandă catolică, și una de o îndrăzneală extraordinară. Căci știți poate că această carte a fost înfățișată facultății de Teologie spre a fi premiată. Pentru ca, atunci când un raportor neglijent ar fi făcut, căci înfățișarea era plăcută, bună, raportul său favorabil, să se poată zice: Iată că facultatea de Teologie din România recunoaște cum că toate relele poporului românesc au venit din ortodoxie!

Câteva luni după această argumentare, care mi se pare că a dovedit ceva, prezentându-se piese care nu sufăr discuție, am primit de la cei doi asociați ai părintelui Gherman, dintre care unul am spus că e azi un bărbat de frunte în știința istorică, părintele Șesan, următoarea declarație:

„Prea stimate domnule profesor,

Cu toate că d-voastră ați încheiat discuția cu noi, ne simțim datori, ca unii care ținem, nu la triumful persoanelor, ci al adevărului, a declara cu aceasta că dovezile d-voastră referitoare la d. C. Cernăianu sânt stringente.

Încrederea noastră și-a câștigat-o d. Cernăianu prin faptul că venise pentru prima oară la noi ca apărător al unei cauze bune. Atrăgându-mi însă d-voastră atenția asupra broșurii *Biserica și Româanismul*, am cetit-o cu mare

luare aminte și am venit la convingerea că aici, supt mască de unire etnică și culturală cu latinii, este ascunsă și propagarea unirii religioase cu Roma.“

Cei doi, care iscăliseră și ei actul, au venit deci și au făcut amendă onorabilă, după ce cunoscuseră pasagiile incriminate.

„Se înțelege, deci, că vom trage toate consecințele, declarând a nu mai avea cu d. Cernăianu nimic, nici în clin, nici în mână.“

Rugându-vă respectuos să publicați scrisoarea aceasta, spre orientarea publică, în prețuita d-voastră foaie *Neamul Românesc*, o subsemnăm cu stimă,

Dr. Valerian Șesan, Dr. Ilie Păsăilă.“

Știu că la Senat s-a mai vorbit și de alte lucruri; între altele de ce lipsește de aici o iscălitură? Răspunsul? Recomandația de dăunăzi! Și răspunsul este însăși broșura d-sale în care sânt întrebunțați termeni care la noi nu sânt în usagiu nici în polemicile jurnalelor decăzute, „sfruntare“, „necinste“, la adresa unui profesor care nu oferă nimic de criticat din punctul de vedere al curăției vieții sale, nu voi întrebunța un termen mai tare, deși față de mine în broșură, și de barba mea, care nu știu să fie în sama d-lui rector, ci este la adăpostul oricărei bănuieli, și desigur în sama bărbierului meu, și despre alte părți în care nu înțeleg ce poate căuta d. senator al universității.

Eu, d-lor, nu am absolut nici un interes în ceea ce privește ocuparea acestei catedre, dar broșura aceasta vă poate lămuri în privința faptului că asociația cu Cernăianu urmează și, deci, dacă vă plac ideile agitatorilor catolici, ajutați pe d. dr. Gherman să ocupe locul dorit, pentru a face ceea ce vrea.

Iată cam ce zice în esență la sfârșit: „D-le Iorga, dumneata ai făcut un lucru foarte rău; în cercetarea trecutului bisericii române ai introdus două elemente condamnabile, pe de o parte, grija de naționalitatea română. Ai considerat Biserica aceasta ca națională, apoi ai căutat să o pui în legătură cu nevoile actuale ale societății noastre“.

Da, d-lor, așa am făcut.

Căci iată, d-lor, ce spuneam în prefața cărții mele: „Mulți vor dori alte judecăți în anumite momente ale dezvoltării vieții noastre bisericești; fiindcă îndrăznesc a se deosebi în felul lor de credință și închinare, teologii trebuie să stăruie mult asupra legitimității acestor deosebiri. Fiecare din punctul său de vedere poate aduce argumentele sale, și credincioșii sânt obișnuiți a le primi, mă gândesc la Unirea din Ardeal. Ele nu pot avea însă aceeași valoare pentru cel care a prins o viață și o urmărește fără alt principiu decât al constatării răbdătoare, așa cum înaintea lui se desfășură cursul ideilor și al

împrejurărilor. Față de adevărurile credinții, adesea tâlcuite în feluri ce nu se asămănau, punctul său de vedere îl are și neamul care dă bisericii un caracter național.

Un conflict se întâmpină adesea între rigiditatea doctrinei și relativitatea primirii ei de acel neam, fără de care primire însăși ideea bisericii naționale dispăre. Istoricul vede acest conflict, el nu se dă de o parte sau de cealaltă, între altele și pentru aceea că din acest conflict tocmai se desface o formă particulară a vieții pe care el trebuie s-o zugrăvească, formă care țintește neștrămutat la Cer, dar își are, și trebuie să-și aibă, rădăcinile în pământ.“

Acest punct de vedere nu este, cred, atât de condamnable încât acuzarea formală de erezie să se arunce asupra cărții. Ei bine, d-lor, broșura ce pare că este un fel de interpelare tipărită, răspândită individual, termină așa: „Semnalez această primejdie a primejdiilor – a istoricilor! – și în fața ei care amenință din toate părțile biserica noastră și facultatea de Teologie, strig din toate puterile mele: În lături, necredincioșilor de la Litere, din sanctuarul credinții lui Hristos!“.

Apoi noi nu trăim acum cu idei de acestea din secolul al XII-lea, d-lor. Lumea să fie împărțită astfel în „credincioși și necredincioși“. Nu ai deci voie să rostești cuvântul „biserica“ dacă n-ai căpătat aprobarea dogmatică de la nu știu câte facultăți de Teologie.

Un ministru al Cultelor ar trebui, înainte de a-și ocupa locul, să se supună întâi unui examen dogmatic înaintea unui judecător competent și pe urmă să îndrăznească a rosti și el un singur cuvânt. Iar eu nu aș putea să amestec în expunerea mea un capitol de istorie bisericească fără aprobarea patriarhului ecumenic sau al cutărui factor ocult al bisericii noastre.

„Curentul de istoria bisericii inaugurat de d-voastră, onorate d-le profesor Iorga, școala d-voastră de istoria bisericii, cu toți învățătorii și discipolii ei, fie mireni, fie teologi...“

Aici se vizează răposatul profesor de specialitate, regretatul Nicolae Dobrescu, care a fost unul dintre cei mai buni elevi ai facultății de Litere, cum a fost unul dintre cei mai buni elevi ai facultății de Teologie și care a creat, el, în sens național, social și cultural, această catedră de istorie a bisericii române.

Mai departe: „Oricât de mult i-ați lăuda d-voastră și i-ar lăuda oricine, nu poate duce la alte rezultate decât, la oamenii cinstiți, la scrieri cel puțin ca *Biserica și românismul* d-lui C. Cernăianu, iar la oamenii necinstiți, la istorii bisericești ca a d-voastră“. Precum vedeți, o bunăvoință admirabilă!

Acum eu am isprăvit dovada mea și mă întorc către d. ministru al Instrucției Publice.

Noi ne găsim în împrejurări grele. Vom face ce vom putea, ce ne-o ajuta Dumnezeu și puterile noastre să facem.

Noi trebuie să ne inspirăm însă de la un principiu, că nimic nu se poate face mare, trainic decât de o societate într-adevăr și profund morală, sau de o societate care, măcar în ceasul al unsprezecelea, își dă samă de toate păcatele sale și, dându-și samă de aceste păcate, se hotărăște a începe o viață sprijinită pe temeuri de solidaritate socială și morală nezugduită.

A fost un timp când ni puteam ierta unii altora intriga, nedisciplina, pornirile rele. Acest timp a trecut. Cine este curat, atât mai bine pentru dânsul, cine nu este curat, să se prefacă în conștiința lui și să se prefacă în om așa cum cer timpurile moderne!

Și fiindcă în rândul întâi, tineretul care va avea să apere isprava noastră de azi, căci mult sânge se va vărsa încă pentru ca să facem ceea ce dorim cu toții să fie făcut, fiindcă acest tineret trebuie să fie onest și eroic, în orice rând al societății ar fi pus el, de la cel care poartă haina de ostaș până la modestul preot de sat, nu se poate îngădui, oriunde ar fi, ca formator al tineretului decât un om care, chiar când nu este preot, e incapabil să manifeste fondul cuprins în scrierea părintelui Lazăr Gherman și în forma în care a găsit cu cale d-sa să se exprime.

D-le ministru, aveți de făcut opera de moralitate cea mai mare care s-a făcut până acum în învățământul public, atât d-voastră, cât și succesorii d-voastră, să dați școlilor noastre adevărați învățători, care să fie potriviți în suflet, nu cu obscurantismul inchiziției din secolul al XIII-lea, ci cu lumina cea bună și binefăcătoare a lui Isus². (*Aplauze. bravo!*)

NOTE

1. La 19 decembrie 1914, N.I. făcuse următoarea interpelare: „Ne aducem aminte de momentele triste pentru biserica noastră, în care șeful ei a căzut sub grele acuzări, pe care le ridicaseră prin cea mai urâtă intrigă un număr de clerici și profesori care se făceau tot atât de puțin demni de situația lor ca și arhiepiscopul cel mai împovărat de păcatele lumești. Profesorul Chiriacescu, care abuzase de cele mai intime legături, pentru a-și pregăti arme infame contra amicului său, a fost destituit. Peste câțiva timp, sentimente de umanitate i-au adus reintegrarea. Se putea crede că prin aceasta nu se redeschide afacerea Athanasie. Ei bine, nu; ea continuă. Devenind vacantă catedra

de istorie a bisericii române, prin moartea meritosului profesor N. Dobrescu, facultatea de Teologie propune ca înlocuitor pe clericul bucovinean Lazăr Gherman, care a fost unul din asociații campaniei odioase, și aceasta când el n-are lucrări de specialitate și când în diaconul N. Popescu avem un specialist care ar face onoare oricărei țări înaintate.

Așa fiind, întreb pe domnul ministru de Culte și Instrucțiune publică: 1. Are intenția de a consfinți prin aprobarea sa această operă de intrigă pe care o demasc? 2. N-are mai curând hotărârea de a tăia din rădăcini aceste uneltiri de Bizanț putred, care au dezonorat biserica noastră și tind să o compromită din nou prin nedreptăți și scandaluri?”

Lazăr Gherman scrisese până atunci: *Istoria bisericii române. I. Viața religioasă înainte de creștinism*, Buc., 1914; *Problema istorică a bisericii din București*, Buc., 1914. După intervenția lui N.I. în Parlament, mai scrie: *Catastrofa d-lui Iorga și Scrisori deschise domnului profesor Nicolae Iorga*, apărute la Buc., în 1915.

2. I.G. Duca, titularul de la Culte, i-a răspuns că, la cererea sa, a respins avansarea lui Gherman. Apoi, va veghea în continuare la aplicarea legii.

În ședința din 6 februarie 1915, C. Mille discutase pe seama legii cu privire la controlul străinilor, spunând la un moment dat: „Țara românească este toată coruptă, de ce n-ar fi și gazetarii?” La aceste cuvinte N.I. a replicat: „Țara românească nu este o țară coruptă, și mai ales cine o corupe nu are drept să o spuie”.

La 12 februarie 1915, după ce în ședința precedentă A.C. Cuza rostise un discurs violent antisemit, N.I. intervine: „Domnul președinte, îngăduiți-mi câteva cuvinte de explicațiuni cu privire la amestecul numelui meu în discuțiunea din aceste din urmă două zile la care n-am fost de față.

S-a contestat autenticitatea unui text al lui Constantin Negri, pe care domnul Cuza l-a adus în discuție. Domnul Cuza a răspuns întrerupătorului că îmi lasă mie sarcina de a explica dacă acest text este autentic. E absolut autentic. E luat dintr-o scrisoare a lui N.C. Lupașcu și se găsește în volumul XIV din *Uricareul*. În același timp domnul I. Miculescu s-a ocupat de un studiu al

meu asupra istoricului evreilor din România, cu intențiunea vădită de a mă pune în contradicere cu păreri exprimate aici. Nu! Tot ceea ce am scris mențin și, cu oarecare inteligență poate să găsească cineva legături între toate lucrurile pe care le-am scris cu privire la această chestiune. Aceasta în ceea ce privește rolul meu de om de știință. În ceea ce privește rolul meu de om politic, țin să se știe că, în chestiunea care s-a adus în discuție, ideia mea este aceasta. Toată dreptatea, toată mila, toată iubirea pentru orice ființă omenească, în marginile strict, deși nu crude, ale interesului național (*aplauze*).

Și fiindcă a fost vorba de omul din caverne... – *A.C. Cuza*: Acela sunt eu... – *N. Iorga*: ... eu voi face o constatare: Nu știu ce ar fi zis despre formula mea omul din caverne, dar știu că formula mea este a formei celei mai nouă și mai superioare a umanității. Omul din tranșee, omul care stă în pământ și se luptă pentru neatârănarea țării și trăinicieii neamului său, acela crede, cum cred și eu, că grija de umanitate trebuie închisă în marginile stricte, dar nu crude, ale interesului național. (*Aplauze. Domnul I. Miculescu întrerupe*).

Dați-mi voie, domnule Miculescu, să măntui. Eu vorbesc puțin și pe urmă puteți răspunde.

Fiindcă a fost vorba aici și de două persoane care, pe lumea aceasta, nu s-au întâlnit niciodată – nu știu care or fi legăturile lor pe lumea cealaltă – David și Ștefan cel Mare, recunosc și eu că Ștefan cel Mare nu a scris *Psalzii*. Dar noi suntem aici români, pe pământ românesc, nu fiindcă David a scris *Psalzii*, ci fiindcă Ștefan cel Mare, care a tălmăcit *Psalzii*, în credință față de Dumnezeu și în vitejie, s-a luptat până la moarte pentru a ne păstra acest pământ. Iar acum suntem hotărâți cu toții să-l păstrăm, împotriva oricărui dușman din afară și împotriva oricui ar răsări ca dușman înlăuntru, potrivit cu tradiția marelui strămoș. (*Aplauze*). Atât am avut de zis. (*Aplauze*). – *P.P. Carp*: Kilia și Akerman. – *N. Iorga*: Domnule președinte, este aici un om de spirit care cere cuvântul”.

În ședința din 21 februarie 1915: „Am onoarea să anunț următoarea interpelare guvernului: În credința că neutralitatea unei țări nu exclude, ci pretinde apărarea cea mai energică a demnității ei, am onoarea să întreb guvernul: Nu socoate că e inadmisibil ca într-un moment când toată presa românească e

împiedicată de a pătrunde în austro-Ungaria, să se permită intrarea la noi a ziarelor maghiare pline de insulte la adresa României și a unor broșuri ca aceea care ni s-a împărțit tuturor, în care se amenință statul român cu anexarea dacă nu va urma o anume politică?

În această broșură, și o țin la dispoziția domnului prim ministru Brătianu... – *Voci*: Cine a scris-o? – *N. Iorga*: A scris-o domnul Herman Antal, profesor la Universitatea din Cluj, și această carte poartă titlul *România, Ungaria și războiul universal*. S-a tipărit în foaia ungurească din Brașov.

Al doilea: Că față de prezumpțiunea că unele ziare apar numai cu sprijinul pe care îl cer unor anumite legațiuni, nu crede că lucrul trebuie verificat pentru ca, în cazul când s-ar adevăra, prin mijloace ușoare de găsit, ceea ce ar fi în dauna prestigiului acestor legațiuni, care n-au nevoie de activitate clandestină pentru a-și apăra, pe căile fixate de dreptul internațional, interesele legitime ce reprezintă, să se pedepsească o acțiune de escrocherie și șantaj și că făcându-se proba, cu care sunt gata /să cred/ că le redactează străinii, dintre care unii ocupând funcțiuni în statul nostru, au refuzat împământarea (*aplauze prelungite și repetate*). Mă întrebă cineva cine este? – *Voci*: Da, da. – *N. Iorga*: Este domnul Sclawe, profesor la Școala de poduri (*protestări, aplauze*)... se opun măsuri de confiscare pentru foi și de expulzare pentru redactorii clandestini? (*Aplauze repetate*).

Că în urma călcării teritoriului nostru în Bistra de jandarmii unguri, care au revenit în număr de 40, cu amenințări insolente, trebuia luate măsuri energice pentru o neîntârziată satisfacție. Am întrebuințat această formă a interpelării nu pentru a anunța o cuvântare cu privire la politica externă, care nu se face astăzi prin cuvântări, nici pentru a provoca declarații care nu s-ar rezolvi în fapte, ci pentru a provoca fapte fără declarații și mai ales pentru a dovedi că Parlamentul României păstrează, ca și guvernul, desigur, cu gelozie prestigiul statului și onoarea țării (*aplauze prelungite și repetate. strigăte de bravo!*)

În aceeași ședință: „Am onoarea să adresez domnului ministru de Finanțe, care a binevoit a-mi făgădui un răspuns, o întrebare în acest cuprins: Nu crede domnul ministru că prima măsură care se impune pentru ca țărani amenințați cu foamea,

luptătorii de mâine pentru idealul național (*aplauze prelungite, strigăte de bravo! care durează mai multe minute, aplauze îndelung repetate*), principala problemă internă în acest moment este cumpărătura silită, oriunde ar fi nevoie, pe un preț echitabil, cu beneficiu normal asupra celui de cumpărare, a depozitelor exagerate și neexportate, în condițiunile actuale de transport făcute de speculatorii indigeni, și mai ales străini (*după un scandal iscat de mai mulți deputați*). Străinii, deveniți azi plaga și primejdia ea mai mare pentru țară, prin cumpărături care poate au și alte scopuri, scopuri la care vă rog să ne gândim cu toții (*aplauze prelungite, strigăte de bravo!*)

LXII

PENTRU SUPRAVEGHEREA SATELOR

(25 februar 1915)

Nefiind destulă siguranță că administrația noastră va îndeplini însăși greaua sarcină de a supraveghea asupra stării satelor în ce privește hrana lor și de a pune în aplicare dorința de a ajuta a guvernului, îl întreb dacă nu e gata a veni și cu îndemnul său pe lângă deputații de colegiul al III-lea, ca să-și îndeplinească ei această datorie, pentru a plăti astfel alegătorilor țărani o încredere care a mers așa de departe încât i-a votat adesea fără a-i cunoaște.

Între acei care vor face această operă umană și națională, îmi place să așez în rândul întâiu pe președintele nostru, ales al colegiului al III-lea de Bacău¹ – îmi place a o spune – și democrat convins.

D. vice președinte: Depuneți-o la birou, se va comunica guvernului.

NOTE

1. M. Ferechide.
Textul întrebării de mai sus nu s-a publicat în *Dezbaterile parlamentare*.

LXIII

DESPRE HOTĂRÂREA CE VA LUA ROMÂNIA ÎN MARELE RĂZBOI

(14 DECEMBRE 1915)

Onorată Cameră,

Cred că în împrejurările de azi, cea dintâi datorie ce o are oricine se suie la această tribună este să arate două lucruri, întâi în ce calitate vorbește și al doilea cu ce scop vorbește.

Sânt persoane care au vorbit în numele unui partid.

Fericite persoane!

În vremuri ca acestea, când fiecare luptă, în fiecare zi, în fiecare clipă, cu chinurile proprii sale conștiințe, când tot ce știe și tot ce poate să afle, toate elementele de judecată și de simțire pe care le posedă, toate cunoștințele pe care le strânge nu-i sânt de ajuns ca să poată să-și înfigă o credință în suflet și să lucreze după dânsa, desigur că foarte fericit este omul care vine și profesează de la această tribună sentimentele sau ideile unui partid fără ca ele să fi trecut prin conștiința sa proprie. A le primi și păstra pe acestea ca o simplă formulă dată de un partid este de sigur o mare fericire omenească.

Îmi pare rău că această fericire omenească nu o pot avea. Dacă aș avea-o, ar fi o mângâiere și o siguranță pentru mine că spun ceea ce cred atâția alții.

Sânt alte persoane, care vin să vorbească din bogăția cunoștințelor lor ca reprezentanți ai cunoașterii perfecte a chestiunii despre care este vorba azi.

Fericiți oamenii aceea care, în împrejurările de azi, pot vorbi cu autoritate, din belșugul unor cunoștințe de care nu se îndoiesc!

Foarte fericiți toți acești oameni!

Sânt dintre acei, poate puțini și desigur nu dintre cei mai norociți oameni ai acestei țări, care în momentul de față se îndoiesc și de cele mai solide din cunoștințele lor, care le verifică în fiecare moment cu elemente noi, stăruiind cu durere, cu chin asupra lor.

Și iarăși, sânt persoane care au vorbit aci cu multă căldură. Declar de la început că nu vreau să fac aluzie la d. Leonte Moldovanu.

Discursul d-lui Leonte Moldovanu m-a mișcat adânc. Un ardelean a vorbit aici de durerea Ardealului, și atunci când Camera aceasta e foarte adeseori ca o sală de conferințe din Roma pe vremea lui Pliniu cel Tânăr, când fiecare venea să-și arate meșteșugul glasului și figurile pe care le adusesese de acasă și pe care trebuia să le debiteze la cutare moment, specialiștii așteptându-le să vină, glasul acesta sincer, aspru, crud, neîndurat în multe privințe, glasul acesta m-a mișcat, ca și pe toți care au fost aici.

Pentru întâia oară a vorbit în Cameră, nu o intenție, nu o pornire, nu o pasiune, ci a vorbit, adânc și sincer, durerea.

Dar d. Leonte Moldovanu este ardelean, și mulți ardeleni care să-și fi păstrat legătura cu Ardealul nu-i avem aici. Avem ardelenii aclimatați, și țara românească este o admirabilă grădină de aclimație (*ilaritate*), în care și cei mai crunți se deprind de la o bucată de vreme să „facă frumos“. Dumnealui a păstrat din asprimea munților de unde vine ceea ce trebuia ca să ne miște inimile.

Dar sânt alții care au adus și ei pasiune, care au vorbit cu multă căldură de chestiunea națională. Omul care de ieri și-a căpătat idealul, acela îl strigă. Omul care l-a avut în toată viața lui, acela îl șoptește. Păgânul care a călcat întâia oară pragul bisericii, acela răcnește credința sa către Dumnezeu blând al creștinilor, iar acela care l-a păstrat în sufletul său găsește că și șoptirea ușoară a unui cuvânt de închinare este o îndrăzneală. Vă rog deci să nu interpretați lipsa de pasiune din această cuvântare ca o lipsă de simțire, căci o viață întregă am avut iubire, nu pot zice mai mult, pentru această cauză, ca o renegare, în momentul când tot sufletul nostru trebuie să-l dăm idealului. Aici și în afară de această Cameră, și în toată viața, și în lupta care se va deschide. Fiindcă însuflețirea de aici din Cameră, care se oprește la pragul Camerei și însuflețirea din viață, care se oprește în momentul când se deschide lupta, nu sânt altceva decât cabotinaj, sau pe românește păpușerie. Iar dacă această țară a ajuns în unele momente să nu dispună nici de a suta parte din forțele ce le are, aceasta se datorește păpușeriei elegante, estetice, netrebnice, în care am trăit decenii întregi.

Prin urmare, nu ca membru a unui partid, nici ca un adânc cunoscător al chestiilor, nici ca un fanatic zguduit în fiecare moment de o credință pe care nu e nevoie să o spui ca să dai dovadă de existența ei, voi vorbi eu aici. Voi vorbi în altă calitate, care s-a putut vedea și din cele dintâi cuvinte ale mele.

Eu cred că noi nu existăm astăzi decât supt două raporturi, oameni care închid totul în conștiința lor și oameni care n-au nici o conștiință unde să închidă totul. Și cei dintâi sacrifică bucurios tot interesul lor, toată popularitatea lor, tot ce viața li poate da pentru conștiința lor, și alții, pentru care toate lucrurile se îmbulzesc la porțile minții, căutând o conștiință care însă este inexistentă.

Prin urmare, în numele unei conștiințe, unei dureroase conștiințe, de neconținută observare, de adunare febrilă a amănuntelor noi, de silă pentru a fi drept, în numele acestei conștiințe îndrăznesc a vă vorbi. Și dacă n-aș avea această conștiință, aș considera prezenta mea aici ca adăugirea necuviincioasă a încă unui actor la o comedie ridiculă.

Dar dacă vorbesc aici, vorbesc și din alt punct de vedere. Dacă nenorocirea ar fi făcut ca împrejurările să-mi schimbe convingerile, să fi avut o convingere în iulie, alta în august, alta în septembrie, alta în octombrie și așa mai departe, o convingere pe lună, știind foarte bine că aceea ce se spune dispare, iar aceea ce se scrie rămâne, nu m-aș expune, nu aș avea curajul de a mă expune criticelor ce pot veni în urmă, după controlarea lucrurilor scrise pentru permanență care rămân în urma acțiunilor noastre. Am pretenția de a fi un cugetător consecvent.

M-am gândit adese ori la aceste lucruri și mi le-am concretizat în suflet într-o apreciere exprimată fără șovăire de la început până la sfârșit.

Citațiile sânt întotdeauna neplăcute, dar în unele cazuri necesare. Chiar cu riscul de a vă fi neplăcut, voi face cu toate acestea câteva, pentru a dovedi aceasta.

Și fără nici un gând rău, voi apropia ultimele declarații ale mele de declarațiile altora, ca să se vadă, nu că aceia n-au fost cum doreau poate să fie și cum au ajuns astăzi să fie, dar că eu n-am fost în urma lor în ceea ce privește afirmarea necesității unei singure politice. Prin urmare, cu gândul la mine și cu gândul la aceea cu care, în ce privește scopul final al acțiunii noastre, sânt în perfectă concordanță de vederi, căci modalitatea aceasta este o chestie de caracter, o chestie de punct de vedere, de sentiment al răspunderii, pentru a dovedi că de la început, în ceea ce privește scopul politicii noastre în aceste teribile împrejurări, am avut o părere care nu se deosebește de părerea celor mai încălziți, celor mai convinși, celor mai zgomotoși în convingerile lor de astăzi, voi face citațiile care urmează.

D-lor, toată lumea aștepta la sfârșitul lunii iulie, cu o dureroasă nerăbdare, hotărârea care se va lua la Viena, acea Vienă care, în ceea ce privește hotărârea, era, cum se deprinsese de foarte multă vreme să fie, o Budapeștă. Pentru că de fapt politica externă a Austro-Ungariei a fost făcută foarte multă vreme de Budapeșta, după interesele Ungariei, de oamenii Ungariei. Și înainte de toate, de acel om care reprezintă astăzi toată energia, dar și toată orbirea rasei sale, de contele Tisza. Contele Tisza e cel care decidea, la sfârșitul lunii iulie, contele Tisza și nu împăratul de la Berlin, care va fi având părțile sale în acțiunea desfășurată de germani în ultimul timp, și nu mai e nevoie să-i adăugim răspunderi care nu sânt ale sale.

Contele Tisza ținea la sfârșitul lunii iulie în mână soarta lumii; el avea pacea și războiul. O mai mare nenorocire pentru omenire decât ca un om cu un astfel de temperament, ca violență întrupată, ca îndărătnicie nebiruită, ca lipsă de orice sentiment de dreptate și de umanitate, în afară de interesele exclusive ale poporului său, o mai mare nenorocire decât ca un astfel de om să țină în mână soarta omenirii, n-au simțit-o veacurile. (*Aplauze.*)

Vă mulțămesc foarte mult, dar sânt unele persoane nervoase pe care le văd înaintea mea și pe care aplauzele d-voastră le supără foarte mult; fiindcă nu vreau să se supere persoane pentru care, fără să am o considerație politică, am o considerație personală, v-aș ruga să nu le supărați și să nu aplaudați.

Da, contele Tisza era acela care hotăra ceea ce se va întâmpla de acum înainte cu Europa aceasta străbătută de sentimentul celei mai teribile probleme. Îmi închipuiam ce va urma. Oricine a studiat în ultimul timp politica Europei și în special pe a Austro-Ungariei își dădea samă de acest fapt: Că el, contele Tisza, numea cancelarii, că el îndrepta cancelarii, că el avea în mână nu numai, exclusiv Ungaria sa, dar și Austria, care era cea dintâi în numele monarhiei duble, dar nu a fost niciodată în ultimele decenii în rândul întâi în ceea ce privește direcția. Știam. Ni închipuiam cu toții, și de aceea ne îngrozeam, ni închipuiam cu toții că actul acesta, somația către Serbia, va fi de o extraordinară brutalitate, că va cere lucruri care nu s-au cerut vreodată unui stat independent, că va impune o umilință înaintea căreia și poporul cel mai decăzut trebuie să tresalte de indignare. Și în adevăr, actul alcătuit de Tisza și de cercurile militare care încunjurau pe arhiducele, mort de curând, care trebuia să moștenească el cununa de spini a Austro-Ungariei, a fost așa. Serbia l-a primit, afară de câteva puncte, și i s-a impus ca și punctele acelea să le primească.

În sfârșit, nu s-a putut ca și cea mai îngerească răbdare omenească să reziste acestor torturi continui. Și atunci când eram în pragul războiului, când fiecare căuta o îndreptare, în momentele acelea am căutat și eu în conștiința mea, în clipa care nu mi-a fost mai teribilă decât fiecăruia din d-voastră, dar nici mai puțin teribilă.

Am căutat o îndreptare și, înainte de deschiderea Consiliului de Coroană, înainte de hotărârea pe care toată lumea, mai mult sau mai puțin, a schimbat-o pe urmă, am tipărit în foaia mea următoarea declarație: „Dacă soarta rea a omenirii va da, ca o urmare a conflictului provocat de Austro-Ungaria, oribilul război general, naționaliștii-democrați nu pot înțelege ca forțele cu greu adunate ale României, să fie risipite în aventuri lângă un stat a cărui politică externă a fost totdeauna dominată de tendința scăderii și slăbirii elementului românesc cuprins în el, precum e Austro-Ungaria, și lângă un popor pe care fatalitatea l-a opus silințelor noastre de dezvoltage, precum sânt maghiarii.

Ei cred că guvernul român va fi în stare să păstreze României o neutralitate demnă, rezervându-i puterile pentru locul și momentul în care s-ar pune în vecinătatea noastră probleme de transformare politică în care calitatea noastră etnică ni dă dreptul de a ne amesteca, fără ca din partea noastră să fi contribuit până atunci la nenorocirile ce amenință umanitatea și civilizația.

Orice altă politică e menită să întâlnească dezaprobarea opiniei publice la care, întrucât îngăduie interesul țării, consecvenți principiilor noastre, ne vom asocia.”

Două zile după aceasta, Consiliul de Coroană a hotărât neutralitatea României.

Cred, mă mândresc că pot spune acest cuvânt, cred că în momentul acela eram, între oamenii care mai de curând sau mai de multă vreme făceau politică în țara aceasta, singurul care adăugam la declarația aceasta a necesității neutralității, explicația că motivul adevărat al ei este imposibilitatea absolută de a merge alături cu Austro-Ungaria prin amintirea întregii soarte pe care Austro-Ungaria a făcut-o românilor, de a merge alături cu ungurii, alături cu poporul maghiar, prin amintirea întregilor suferințe milenare, pe care ai noștri de dincolo le-au îndurat din partea lor.

În momentul acesta se ținea în foile de partid altă atitudine. Nu vorbesc de foile d-voastră, ale guvernului, care trebuiau să tacă și care de câte ori au tăcut, și în unele privințe au făcut foarte bine, fiindcă de câte ori au vorbit, au făcut ceva mai rău decât dacă ar fi tăcut. Vreau să vorbesc de foile celorlalte două partide, căci pe atunci erau două, sciziunea nu se produsese încă între conservatori.

Atitudinea era următoare: Pe când foaia mea, din care am scos declarația de mai sus, poartă data de 20 iulie, *Epoca* de la 17 iulie recomanda, „în circumstanțele grave care caracteriza clipele de față“, alegerea d-lor P. Carp, D. Nenițescu și Dobrescu; re-comandația era iscălită în același timp de d-nii Filipescu și Marghiloman. La 20 iulie se califica situația astfel: „Răspunsul nostru se prezintă ca o formidabilă problemă“. La 21 iulie *Epoca* mai cuprinde în articolul de fond această declarație: „O neutralitate absolută între cele două partide beligerante ar satisface amândouă partidele. Soarta României nu poate și nu trebuie să fie pusă la cale în cafenele, în stradă de te miri cine“. Iar la 25 iulie: „Evenimentele impun desigur o unitate națională, care să nu fie alterată de luptele dintre partide“.

Aceasta și până la 5 august, când o altă notă se distinge într-un articol trimis de mine, în sensul declarațiilor mele de mai sus, un articol care apăruse în foaia mea, de o răspundere cu mult mai slabă, ca să fie cunoscută de un public mai larg. Acest articol din *Neamul Românesc* a fost trimis *Epocei* cu rugămintea de a-l tipări și l-a și tipărit, dar cu toate rezervele. Aceasta era deci atitudinea foii care reprezenta vederile partidului conservator. Veți zice că și atunci erau conservatori care aveau aceeași politică pe care o fac astăzi și pe care o pune în perspectivă declarația din foaia mea.

Da, însă e o mare nenorocire ca în chestiuni de această importanță oamenii să poată merge unii alături de alții o viață întreagă fără să fi cunoscut care sânt vederile unora sau altora cu privire la problemele esențiale ale țării.

Nu poate fi o nenorocire politică mai mare. S-a văzut această absurdă comicărie în țara românească: Oameni conlucrând decenii întregi fără să aibă aceleași păreri în chestia țărănească, principala chestie internă, și în chestia viitorului poporului român de dincolo de graniță, singura chestie externă pentru noi.

În același timp celălalt partid, conservator-democrat, exprima în ceea ce privește marea problemă următoarele vederi. Culeg după ziarul *La Roumanie*, și dacă ar fi ceva care nu ar corespunde adevărului, rog să fiu îndreptat dar, ca vechi și încercat istoric, sânt deprins să iau citațiile cu multă îngrijire și să le verific totdeauna.

La 22 iulie se zicea acolo: „Și mai ales nu manifestații tumultoase, nu din acele mișcări ale mulțimilor care nu pot servi decât să crească enervarea națională și care nu vor da inimilor un atom de putere mai mult“.

Aceste cuvinte corespundeau deci perfect declarației care se întâlnește în același timp și în ziarul *Epoca*, ceea ce înseamnă repudierea pentru totdeauna a unor proceduri care nu servesc nici o chestiune, dar le servesc pe toate, căci nimic nu e mai respectabil decât mișcarea spontană a mulțimilor și nimic mai condamnable decât mișcarea provocată, înteițită, a acelorași mulțimi.

La 24 iulie se califică în *La Roumanie* războiul european drept un act de „nebie generală“ și se adăuga că „dacă Belgia s-a amestecat în această furioasă dezlănțuire de lucruri absurde, fără rost, aceasta se datorește faptului că a fost silită. „Prin urmare, nu e așa? acela care nu este *silit* nu trebuie să se amestece în acest conflict de *furie nebună*“.

La 30 iulie se afirma pentru întâia oară în foaia d-voastră, d-le Take Ionescu, necesitatea „neutralității leale și definitive“ cu motivarea, termenul s-a păstrat, dar motivarea s-a uitat, căci formulele rămân mai ușor în minte, pe când argumentele pe care se sprijină formulele dispar mai iute. Formula este ban curent, cu care poate cumpăra și altul, dar motivarea este medalia comemorativă pe care o păstrează numai acela care a bătut-o pentru un anume scop. Se spune în această motivare așa: „Nici un interes vital românesc nu poate împinge România să participe la războiul de față. Echilibrul în Balcani, care este un interes românesc, se află astăzi înglobat în chestia generală europeană“.

Luna lui august a fost o lună de nehotărâri pentru toată lumea. Înainte de a trece la a doua declarație cuprinsă în foaia mea, este bine să amintesc iarăși ce ziceau ziarele. Nu ale guvernului, care nu ziceau nimic, sau când ziceau ceva, ar fi fost mai bine să nu zică, și care totuși ar fi trebuit să spuie ce se cuvenea.

Am spus-o de mai multe ori, în conversațiile pe care d. prim-ministru mi-a făcut onoarea să mi le acorde, după a d-sale dorință, sau mai târziu, și după dorința mea, și, natural, din care nu va ieși nimic aici, căci toți aceia de la care a ieșit ceva după asemenea conversații nu au fost numai niște oameni politici puțin demni de acest nume, dar și din aceia care au uitat că și în viața politică cea dintâi normă este norma unei perfecte discreții, adecă a unui perfect cavalerism. (*Aplauze.*) Am spus atunci un lucru, că nu este îngăduit, nu este admis ca un partid pe umerii căruia se sprijină viitorul unei țări și tot ceea ce poate aștepta un neam, să nu inspire, nu o presă de divulgăție și de revelație, dar una din acele prese care, față de exagerările acelora care nu știu, sau ale acelora care nu vreau să știe, trebuie să păstreze întreaga sănătate morală a unei națiuni.

În presa d-voastră ați ignorat toate atacurile, din despreț. Desprețul de multe ori, d-lor, face mai mult rău decât pasiunea oarbă, căci ar fi fost mai bine atacuri pasionate, care să restabilească lucrurile ce erau de restabilit, care să nu lase a pătrunde în minte informații care, odată intrate, chiar dacă nu se repetă mai departe, totuși produc o stare de spirit de care suferiți acum, și pe nedrept.

Dar era mai bine să se respingă îndată, și cu dovezi, aceste afirmații decât să așteptați efecte înaintea cărora veți sta, mâne încă mai mult decât astăzi, absolut neputincioși de a opune pavăză de apărare.

Da, a fost desigur, și acum mențin părerea mea, o capitală greșeală a d-voastră aceea de a crede că în această Românie a noastră, în care oamenii sânt mai deștepți de cum îi credeți d-voastră și decât cum îi cred și eu, poate chiar decât cum îi credem cu toții, și mai de treabă de cum se crede de obicei că în România factorul opiniunii publice este un factor care nu trebuie preparat, supravegheat și îndreptat.

Închid această lungă paranteză și mă întorc la atitudinea presei celeilalte, atitudine pe care a avut-o până în septembrie, când s-a produs ceva nou, despre care vom vorbi mai pe urmă.

Epoca, la 15 august, după întoarcerea d-lui Filipescu și într-un moment când nici o declarație contrarie Puterilor Centrale sau pentru Quadrupla Înțelegere nu se făcuse în coloanele ei, și când o altă foaie conservatoare, pentru a explica sentimentele acelora care astăzi simpatizează, cu atât de sinceră căldură, pentru cauza Quadruplei Înțelegeri, nu exista, *Epoca* publică la 15 august, după întoarcerea d-lui Filipescu, și arătând punctul d-sale personal de vedere, următoarele rânduri: „În ceea ce privește însă informațiile făcute de unele ziare cum că aş întrevedea succesul unora sau al altora dintre beligeranți, asemenea afirmațiuni nu am putut și nu o pot face, fiindcă nici nu cunosc pe acela care ar putea face asemenea pronosticuri.“

Pe la 18 august s-au produs, de fapt, lucruri pe care eu nu mi le explic. Desigur, nu cer să-mi dați un răspuns. Mi-ar părea bine să vă fi venit dintr-o veritabilă necesitate și mi-ar părea bine ca această necesitate să fie de așa natură, încât și cel mai crud dușman al d-voastră, d-le Brătianu, să fi fost silit a face tot așa.

Au trecut anumite trenuri. Când au trecut? Pe unde au trecut? Unde au ajuns? Cine mergea cu trenurile acestea? E un lucru pe care nu vreau să-l discut. Îmi dau samă pe deplin că pot să existe strașnice necesități la un moment dat. Dar voi adăugi că atunci când aceste necesități se produc, omul de stat se gândește ca îndeplinirea lor să nu provoace în public păreri despre o îndrumare falsă a singurei politici pe care, la un moment dat, poate să o facă un popor. Se pare însă că indiscreții s-au făcut, la un moment dat, de acei care au cunoscut anumite rosturi ale d-voastră, și aceste indiscreții au devenit generale, ca și cum anumite lucruri nu puteau să fie făcute decât fâțiș și brutal. Au fost atunci, în *Epoca*, și câteva cuvinte împotriva celebrelor trenuri germane.

Această informație era dată într-un ton ascuțit și în cuvinte amare. Dar, îndată după aceasta, într-un comunicat cu data de 22 august al aceleiași foi, se afirmă că „nici un fapt nu s-a produs“, iar d. Arion ne îndemna pe toți „să fim români“.

Doamne, cât de mult s-a abuzat de acest termen „de a fi român“. Români, fără îndoială, sântem cu toții, dar „a fi român“ e ca un termen negativ, adecă înseamnă a nu fi ceea ce nu-i convine cutării sau cutării persoane, care te bănuiește că vrei să mergi într-o anumită direcție. „Să fim români“ la filofrancezi înseamnă să nu fim germanofili, dar „să fim români“ la germanofili înseamnă să nu cumva să fim francofili. Căci francezii, se știe, sânt o națiune imposibilă. Ni-au cășunat o mulțime de nenorociri, ni-au hrănit tineretul atâtor generații, au coborât în sufletele noastre, prin literatură, comorile sufletelor lor, și este un sentiment explicabil ca tocmai celor cărora li datorăm atâta să nu li arătăm o recunoștință care ne-ar face să trecem drept bărbați politici de o calitate puțin cam inferioară!

D. C. C. Arion (întrerupe.)

D. N. Iorga: Dacă este cineva un adevărat român, nu e nevoie să i se aducă aminte; dar cu cât cineva e mai puțin român trebuie să o aducă aminte altora, și cu atât mai mult trebuie el însuși să și-o aducă aminte.

D. Cuza (întrerupe.)

D. N. Iorga: Aici ai nevoie de dublă autorizație ca să înterupi. (*Ilaritate.*)

La 23 august, d. Mehedinți, a cărui cugetare politică, cunoscută pe vremea aceea, da nota dominantă în Epoca, d. Mehedinți, supt conducerea căruia, ca director al *Convorbirilor Literare*, s-a spus că vremea lichidării României a venit și că trebuie să intrăm alături cu Statele Austriei, d. Mehedinți iată ce zicea în Epoca și necontrazis: „Nu cumva România va trebui să plătească mai târziu unele edițiuni speciale și exercițiile de stil ale celor ce fac larma de azi împotriva cutării sau cutării Puteri?“ E adevărat că d. Filipescu a intervenit, data aceasta, și d-sa a pronunțat acea formulă, energică și spirituală în același timp: „Neutralitate leală da, dar provizorie“. Epoca însă nu a continuat să reprezinte acest punct de vedere. Și mai departe ea se îngrijește să nu se strice tratatul de la București pentru ca pe urmă, la 14 septembrie, tot d. Mehedinți să facă această misterioasă declarație în Epoca, o foaie cunoscută ca aparținând unui partid și „oglinzind“, cum ar zice d. Marghiloman cu eleganță, părerile acelui partid. Termenul s-a spus în ceea ce privește *Steagul*, ceea ce arată cât de mult se gândește d. Marghiloman la lucrurile în care se oglindește. (*Ilaritate.*)

Va să zică, într-o foaie ca aceasta, care „oglindea“ părerile partidului conservator, d. Filipescu consimțea să fie „oglinzit“ așa în oglinda d-lui Mehedinți, prin această declarație: „Ce am pierdut prin declarația intempestivă a neutralității, știe bine guvernul, și se va vedea numai după război“.

Dar sfârșitul articolului nu era de loc de politică externă, ci de cea mai răspicată politică internă: „De ce n-am avea noi un guvern al tuturor?“

Într-un sens guvernul, oricare ar fi el, este „al tuturor“ cât timp nu-l răstorni. (*Ilaritate.*)

Într-un sens însă, un guvern „al tuturor“ în România este imposibil. Guvernul tuturor ar fi guvernul celor cinci milioane care n-au glas și voință aici, aceea pentru care ne-am adunat, pentru care ne-am zăbovit, pentru care ne-am certat, pe care i-am uitat și cu ajutorul cărora, dacă vom face ceva, vom face. Aceasta înseamnă un „guvern al tuturor“. Dar un guvern al câtorva mii de oameni care uită totdeauna datoria de a se iubi muncind, pentru a nu munci, urându-se, căci aceasta este clasa politică dominantă, nu înțeleg cum poate însemna „un guvern al tuturor“.

„Guvern al tuturor?“ Noi am avut un guvern, nu „al tuturor“, dar a două nuanțe singure, și d-ta (*oratorul arată către d. Take Ionescu*) știi amărăciunile unui astfel de guvern; le știi, fără îndoială, pentru că ai spus-o la toată lumea. Și alte persoane le știu foarte bine aceste amărăciuni, fiindcă și ele le-au spus la toată lumea, începând cu reporterii care se aflau după fiecare consiliu de miniștri în sala de așteptare. (*Ilaritate. Aplauze.*)

Prin urmare, odată ce un guvern „în doi“ produce astfel de rezultate, numai eu știu chinurile acelor confesiuni continue de o parte și de alta, care nu mă interesau deloc (*ilaritate*), odată ce un guvern „în doi“ produce astfel de rezultate, și aceasta în timp de război la hotare, când erau să se ia hotărâri mari, vă închipuiți ce o să fie un guvern „al tuturor“. Cu un guvern „în doi“ se vorbea pe ușă, cu un guvern „al tuturor“ s-ar vorbi pe toate ferestrele; ba s-ar mai practica ferestre care nu există, pentru ca să mai iasă revelațiile lucrurilor care n-ar mai încăpea în odaia de consiliu. Dar d. Mehedinți era urmărit atunci de ideea „guvernului tuturor“.

La 20 septembrie, de altminteri, părerile d-sale deveneau autorizate, fiind iscălite și de d. C. Arion, care spunea: „Guvernul trebuie să plece“. Și ca explicație de politică externă, urmau rândurile menite să explice de ce „trebuie să plece guvernul“. „Dacă din informațiile culese ar fi reieșit pentru guvern că grupul germano-austriac ar avea toți sorții de izbândă, datoria lui era să ni ceară să mergem în contra Rusiei, chiar sfidând pentru aceasta opinia publică.“ Prin urmare, formula care vi se atribuie d-voastră, d-le Iarca, „ori la dreapta, ori la stânga“ e ceva mai veche. (*Răsete.*)

D. C. Iarca: Da, e mai veche.

D. N. Iorga: Dar mai este și concluzia cealaltă, care s-ar părea secundară, dar care revine la sfârșitul articolului. Și eu scriu articole, cât mă pricep; articolele acestea însă exprimă totdeauna scopul principal prin formula de la sfârșit. Dar trebuie să se admită că în practica obișnuită a scrierii articolelor, fiindcă altfel ar fi prea urât, lucrul de căpetenie se pune la început. De aceea nu pot accepta decât ca un lucru foarte secundar ceea ce pune d. Arion la sfârșitul aceluia articol: am voi orice guvern „fără d. Ion Brătianu cu ai lui“.

D. C. C. Arion: Nu știu nimic.

D. N. Iorga: Eu scriu mai multe articole și totdeauna îmi aduc aminte de dânsule. (*Răsete.*) Trecând, prin urmare, de la articolul d-lui Arion...

D. C. C. Arion: Este supt semnătura mea articolul din *Epoca*?

D. N. Iorga: Rămâne ca d-voastră să vă verificați articolul. Da, la 20 septembrie spuneți că guvernul trebuie să plece! Articolul e semnat C. A. E altcineva?

D. C. C. Arion: Nu știu nimic și vă declar că niciodată nu am cerut ca guvernul să plece.

D. N. Iorga: Cine este acel C. A.?

D. C. C. Arion: Vă rog să luați informații.

O voce: D. C. Argetoianu. (*Răsete.*)

D. N. Iorga: Atunci scuzați-mă, d-le Arion. (*Răsete.*)

D. C. C. Arion: Dacă mă cunoșteai puțin mai bine, mă recunoșteai după stil; sânt erori gramaticale pe care eu sânt incapabil să le fac.

D. N. Iorga: Fiindcă vă datoresc o explicație, nu aș zice că vă dau un sfat, căci vrâsta d-voastră și trecutul d-voastră nu-mi permit să vă prezint un sfat, dar vă comunic: S-a desfăcut din experiența mea un lucru. E foarte bine ca persoanele de notorietate care fac politică să se gândească bine și la proprietatea inițialelor numelor lor. Nu sânt singurul care...

D. C. C. Arion: Sânt foarte mare avocat în țara mea: nu se poate intenta proces pentru inițiale.

D. N. Iorga: Din punctul de vedere de drept, da, dar nu din punct de vedere politic. În sfârșit, se pot produce confuziuni, care trebuie evitate. Fapt e că în Epoca, în foaia partidului conservator, supt două inițiale care se pot aplica unei persoane de o mai mare importanță în cele politice, acolo s-au făcut declarațiile acestea.

Acum venim, după declarațiile culese din *Epoca*, la acelea care, în același timp, apar în foaia care reprezintă vederile celuilalt partid de opoziție. (*Zgomot.*)

Nu mi-am putut închipui că greșeala mea în materie de inițiale poate să producă un așa de... vast interes în această Cameră.

La 23 august, în foaia partidului conservator-democrat se făcea următoarea declarație în ceea ce privește ieșirea din atitudinea de la început: „Nu vom face niciodată d-lui N. Filipescu injuria de a ni închipui că victorii sau înfrângerii ale unui grup sau ale celuilalt dintre beligeranți ar putea constitui circumstanțe nouă, care ar legitima o intrare în acțiune a României“. Aceasta a fost atitudinea foii acreditate a partidului conservator-democrat, cu articole scrise de d-voastră, d-le Take Ionescu, și această atitudine s-a menținut până ce Reims, strălucitul oraș de artă, a suferit acele daune pe care civilizația întregă le-a plâns și care nu mai pot fi îndreptate.

Atunci a apărut, la 10 septembrie, articolul „Alaric I, Wilhelm al II-lea“. „Întâi“ era de prisos la Alaric, căci nu a fost niciodată un al doilea; la Wilhelm „al II-lea“ da, se potrivea pentru că a mai fost un Wilhelm, care însă avea alt temperament decât acela care ni-a dat frumoasele lucruri pe care le vedem acum.

De la Alaric I începe deci o altă atitudine a partidului conservator-democrat. Vin la atitudinea cealaltă, permanentă, manifestată cu energie, cu violență uneori, și după opinia mea, cu nedreptate a partidului conservator, în care s-a făcut apoi deosebirea față de părtașii vederilor d-lui Mehedinți și inițialele C. și A. de atunci.

D. C. C. Arion: Așa scrii istoria?

D. N. Iorga: Istoricul are datoria de a verifica lucrurile pe baza unei logici care nu există în acțiunea d-voastră, și atunci da, sânteți în stare a mă încurca cu astfel de declarații ale unui om care în septembrie e de o opinie și în primăvară de altă opinie, ba puteți să încurcați nu numai pe un istoric ca mine, dar pe toți istoricii din lume, care nu vă cunosc așa de bine.

D. C. C. Arion: Prin urmare, să se ia act că v-am încurcat. (*Întreruperi.*)

D. N. Iorga: Numai în lucruri de acestea mă puteți încurca d-voastră pe mine. (*Întreruperi.*)

D-le președinte, d-voastră lăsați ca dezbaterile să se tulbure astfel. Vă rog să luați măsuri. Iată ce se întâmplă cu inițialele d-voastră pe care le schimbați cum își schimbă cineva gulerul. O inițială într-un moment însemnând un lucru, iar în alt moment un alt lucru, chiar când reprezintă pe același om. Deci nu puteți cere cuiva să se informeze la cluburile d-voastră.

La începutul lunii septembrie însă, în momentul când nu se luase încă o atitudine lămurită, nici de unul, nici de altul din partidele de opoziție, foaia noastră, a naționaliștilor, simțea nevoia să-și fixeze punctele de vedere prin alte declarații netede. Din ele se vede că noi nu eram atunci: ori cu dreapta, ori cu stânga, cum se vor petrece lucrurile. Atitudinea pe care o luasem la sfârșitul lunii iulie era aceeași și la începutul lui septembrie, în momentul când se găsesc cele dintâi siguranțe ale d-voastră. Spuneam:

„Ne-am învoit asupra neutralității pentru că nu se putea, pentru că era o imposibilitate națională, o imposibilitate morală să mergem cu Austro-Ungaria, fie și pentru Basarabia de mâne, pentru teribila răzbunare de poimâne a unei Rusii care nu e încă în halul Austro-Ungariei“.

Decât mi s-ar face, dintr-o parte, observații atât de severe, supt aparența lor spirituală, în ceea ce privește inițialele, mai bine s-ar asculta ce se spune aici.

Pentru că eu cred că poți asculta cu folos pe un istoric în ceea ce spune relativ la politică, fie și la o anumită politică, aceea care spune, într-un moment de mare încântare sufletească, atunci când Dumnezeu știe cum e sufletul acestui popor: „Aș vrea să am Ardealul, dar m-aș consola și cu Basarabia“. Istoricul care se poate înșela în inițiale, dar nu în păreri sale fundamentale, în interpretarea dorințelor unui popor întreg și care păstrează toată superioritatea cui cunoaște viața unui popor față de cine-și apără doar inițialele împotriva unor inițiale apropiate de ale sale, istoricul vă spune că era și este „o imposibilitate națională, o imposibilitate morală să mergem cu Austro-Ungaria, fie și pentru Basarabia de mâne și pentru teribila răzbunare de poimâne a unei Rusii care nu e în halul Austro-Ungariei“.

Voiau sau ba anumiți factori să mergem cu Austria dintr-un motiv ori altul, bun sau rău? Unii cred că știu și că trebuie să spuie. Eu multe lucruri nu le știu, iar câte le știu nu cred să am dreptul de a le spune.

Dar țara a ajuns, prin buzele mai mult sau mai puțin bucuroase ale persoanelor invitate la Consiliul de Coroană, a ști că orice ar fi încheiat, în limitele Constituției ori ba, oricine, nu putem merge cu Austro-Ungaria“.

Acesta a fost și sensul hotărârii Consiliului de Coroană.

„Și aceasta nici dacă s-ar fi îndeplinit două condiții și anume: Întâi, să se fi acordat cele mai largi drepturi naționale românilor din monarhie, să-i fi tratat cu cea mai mare dreptate și prietenie, și al doilea să fi dovedit că statul Habsburgilor poate lupta, birui și trăi.

Nici atunci noi n-am fi putut da mai mult decât o neutralitate, care înseamnă față de dânsa o prelungire de teren și nu o renunțare, nu o abdicare, căci *nația care renunță ori abdică de la drepturile ei naturale nu merită să trăiască.*“

Am ținut să înfățișez această declarație, datată septembrie, pentru ca să arăt că, dacă impopularitatea, provocată artificial, a unora le-a smuls mulți prieteni pe care-i meritau, ei au conștiința că au fost de la început până la sfârșit de o francheță desăvârșită.

Și dacă un guvern este silit să nu afirme în fiecare moment cu aceeași francheță desăvârșită, jucându-se astfel cu interesele statului, politica pe care o face o opoziție pe o chestie națională nu poate fi niciodată ipocrită și echivocă. (*Aplauze.*)

Ce se petrecea în momentul acela, la începutul lui septembrie? Era jertfirea adusă, nu de necesitățile aspre ale unei armate, de cerințele firești ale unui stat, ci de altceva, jertfirea specială, particulară, voită până la capăt, a unui întreg popor.

Au spus unii și alții ce a însemnat lupta de la Marna. În general nu sânt specialist în lucruri militare; nu sânt ministru de Război, n-am fost; prin urmare, nu pot să afirm care este însemnătatea reală a luptei de la Marna.

Alții au spus, în septembrie, că luarea Lembergului de ruși era singurul moment potrivit pentru intrarea noastră în război. Cineva care în *Epoca* iscălea: „Un ofițer de stat major“, n-o fi fost ofițer, dar de unde vreți să știu, ca unul ce nu pot să întreb la redacție ce se ascundea și de data aceasta, nu supt anumite inițiale, ci supt cele patru mari cuvinte de „ofițer de Stat Major“, spunea că odată cu Lembergul totul s-a încheiat, că intervenția noastră este imposibilă de acum înainte și că dacă se va face ceva pentru noi, se va face prin alții, dar cu noi înșine s-a isprăvit. Cum vedeți, cât de greu se simte un particular care se ocupă și el de lucruri politice, și se ocupă cu iubire de lucruri politice ale țării sale, atunci când, fără competența specială strategică, fără a îndrăzni măcar să-și atribuie această competență, i se servesc rețete de acestea, toate sigure, dar puțin cam deosebite din zi în zi!

Dar cugetătorul politic putea să înțeleagă un lucru, că după ce Austro-Ungaria, întrebuițând forțele naționale ale poporului român pentru războiul ei de răzbunare și de cucerire, a făcut să apese toată greutatea și toată cruzimea acestui război asupra mulțimii românilor supuși sceptrului Habsburgilor, cu intenția hotărâtă de a distruge elementul bărbătesc al românilor de dincolo, orice altă politică era posibilă pentru poporul românesc afară de o politică alături de asasinii cu premeditare ai reprezentanților națiunii noastre de peste Carpați. (*Strigăte de bravo, aplauze.*)

D. Filipescu a citat la Senat un act de o mare importanță morală. Zic de o mare importanță morală și pentru toate timpurile.

Căci multe lucruri se vor uita din acest război, dar astfel de acte nu vor dispărea niciodată din amintirea oamenilor. Actul prin care guvernatorul Bucovinei, contele de Meran, o personalitate eminentă în viața statului austriac, om înzestrat cu foarte mari însușiri și care în Bucovina, prin legăturile sale de sânge, de familie, un fel de Habsburg, reprezenta altceva decât ceea ce ar reprezenta un guvernator-funcționar, orânduia acte care se pot judeca de oricine. Proclamația contelui de Meran a fost dată și în românește și în nemțește, dar cu aceleași litere de sânge, într-o limbă ca și în alta. Afișată pretutindeni în țară, ea are, în româneasca ei stricată, acest cuprins:

„Publicațiune

În războaiele din urmă purtate în țară cu dușmanul, s-au ivit iarăși cazuri sigure de trădare față de trupele militare. Populația se face la aceasta luătoare de samă, cu obiecțiunea că comandanții militari au ordin strict să împuște imediat pe loc pe oricare s-ar face numai chiar suspicios de trădare sau de altă purtare dușmănoasă statului. Gura Humorului, la 13 septembrie 1914. De la comanda supremă“.

Orice s-ar întâmpla în lume, orice biruință s-ar produce în orice punct al vastului câmp de război, dacă ar veni cu mâna plină de daruri și cu toată cinstea în suflet, față de statul acela care a dat o formă oficială acestor sentimente față de populația românească de acolo, răspunsul României nu poate să fie decât: *Nu se poate: în orice fel de împrejurări. nu! (Aplauze.)*

Și se vedeau atunci pe drumurile și străzile Bucovinei convoiuri care se pot vedea și pe străzile orașelor principale din Ardeal, astăzi: Preoți arestați pe baza a cine știe ce destăinuiri false, evreiești, preoți români purtați din loc în loc, bătuți și scuipați, aruncați în locuri depărtate, spânzurați pentru o crimă

mai mare decât toate crimele, crima că aparțin aceluiași neam ca și statul, prieten și aliat, al României. (*Aplauze.*)

Vă trebuiesc dovezi? Vă trebuiesc nume, iată-le:

1. Parohul din Iacobeni, Mihălceanu, a fost arestat pentru simplul fapt că ar fi întrebat pe un soldat dacă avem și tunuri în Bucovina. A fost scuipat, pălmuit și batjocorit de evrei cum nu se poate spune.

2. Preotul George Lanioschi a fost arestat, scuipat în față și pălmuit pentru că s-a găsit la el o scrisoare rusească.

3. Preotul Dimitrie Topa, din Cornești, a fost arestat, scuipat în față și lovit cu bastonul de către evrei, pentru că a vorbit cu foștii săi parohieni din satul Rarancea.

4. Preotul George Prelici, din Toporăuți, a fost arestat, batjocorit și dus legat în fiare prin mijlocul Cernăuților pentru că a plecat la drum în direcția în care erau soldați ruși.

5. Preotul Ioan Bucevschi, din Budeni, a fost arestat și batjocorit, legat și chinuit, pentru că s-a refugiat la el o cumnată a sa, soția unui preot arestat.

6. Ilarion Prelici din Rarancea este arestat și se spune și executat demult, pentru că rușii au împușcat în soldații austrieci din turnul bisericii de acolo.

Acestea sânt șase cazuri, iar la mine am douăzeci și patru. Aceste douăzeci și patru de cazuri au putut răzbi până la noi. Cel puțin de două ori pe atâtea sânt cele care nu au putut răzbi până la noi. Fiindcă nu am făcut încă statistica morților noștri, numărul martirilor noștri nu se știe încă exact. Prin urmare, ce ne mai încurcăm aici cu lupte de argumente, în ceea ce privește direcția „la dreapta sau la stânga“? Poate cineva pe lume să meargă, indiferent pentru orice, alături de oamenii care au săvârșit asemenea crime contra unei populații aparținând aceluși neam care a întemeiat, care apără și susține statul român?

Pentru orice român este o chestie încheiată. (*Aplauze.*) ceea ce se poate face în afară de aceasta, ceea ce se poate chibzui și socoti, este un alt lucru, este felul de intervenție, sânt condițiile de intervenție. Dar aici sântem noi cu chestia românească în momentul de față.

Aș putea să fiu bănuț de câțiva că printr-o parte din lucrurile ce am spus până acum, aș avea intenția să fac servicii amabile guvernului sau, prin altă parte, aș voi să ajut pe aceea care fără îndoială n-au amabilitatea față de dânsul în fundul cugetului lor, atunci când înaintea guvernului discută chestia națională, scoțând din faptele petrecute cele mai teribile acușări împotriva celor care astăzi dețin guvernul român. Căci o mai teribilă acușare decât aceea că el, cu știință și voință, a neglijat interese esențiale, veșnice, ale unei

națiuni, pierzând prilejul pe care veacuri le-au pregătit și pe care, după părerea lor cel puțin, veacurile ce vor veni nu-l vor aduce înapoi, o mai strașnică învinuire decât aceasta nu i se poate aduce. În adevăr, dacă este cineva adânc convins în conștiința sa de acest lucru și aduce o astfel de învinuire șefului unui guvern, înseamnă că hotărăște în sufletul său moartea morală a omului împotriva căruia îndreaptă aceste acuzații.

D. prim-ministru a răspuns la Senat cu o cuvântare prea lungă și să-mi dea voie să-i spun, nu prea blândă, ci debilă. Căci răspunsul d-sale putea să fie înlocuit printr-o singură întrebare, întrebare făcută direct tuturor aceluia care-l acuzau, făcută cu acea vehemență pe care omul cinstit și muncitor o găsește totdeauna în fundul conștiinței sale. Atacurile acestea, în acest fel de împrejurări, nu se combat ci se resping. Și a fost o greșală politică atunci când d-sa, cu acea debilitate de argumente, a încercat să răspundă la lucruri împotriva cărora nu răspund argumentele unui om, ci întreaga sa ființă morală, întreg trecutul său și toate tradițiile de familie care sânt adunate într-însul. (*Aplauze prelungite.*)

D-lor, n-am venit aici ca să vă servesc. Nu cunosc în amănunte politica d-voastră. Dacă aș cunoaște-o în linii generale, nu aș veni aici să arăt acele linii generale. Nu aș lăsa să se recunoască, în nici un fel, ceea ce am putut prinde, cu câtă comprehensiune psihologică pot avea, în afară de interpretarea inițialelor volatile din felurite gazete, nu mi-aș îngădui să aduc înaintea Camerei și țării lucruri pe care, am zis, cu câtă comprehensiune psihologică pot avea, le-aș fi prins din conversațiile cu d-voastră. Voi zice mai mult: Oricât i s-ar destăinui cuiva direcția generală pe care o urmărește un guvern, mai însemnate decât dânsa sânt împrejurările, nespuse de complicate. Căci acum nu este ca în 1913, întrebarea simplă: Mergem cu turcii sau cu bulgarii, mergem cu sârbii sau cu bulgarii? Acum este așa de întretesută imensa problemă, încât direcția înseamnă prea puțin față de felul cum se urmărește acea direcție. Măiestria cea mare stă aici căci în ce privește direcția, am arătat că este o imposibilitate morală ca o anume direcție să existe măcar în cugetările ipotetice ale unui om politic. Măiestria e, prin urmare, în aceste socoteli fine. Dar care este primul-ministru răspunzător, care este omul având în mână sa firele acțiunii diplomatice ale țării sale care ar consimți să înfățișeze cuiva, unui deputat, fie el și un om în care ar avea cea mai deplină încredere pentru onestitatea pe care crede că o descopere în sufletul lui, să-i arate pas cu pas tot ce constituie acțiunea sa?

Vă înțeleg că nu comunicați astfel de lucruri, e o pretenție a vi le cere și e o indiscreție condamnată a răspunde ceea ce totuși credeți că trebuie să spuneți.

Dar, vă zic, nu pot, nu poate nimeni să ia asupra sa, supt nici un raport, o politică în care amănunțele, modalitatea de fiecare clipă sânt totul. Prin urmare, chiar dacă aș fi legat de d-ta, d-le Brătianu, printr-o prietenie personală, pe care împrejurările n-au stabilit-o, o regret, între d-ta și mine, care ne cunoaștem de mult, dar nu atât de strâns, chiar dacă aș fi fost inițiat mai mult decât în anumite momente, aș fi putut prinde din acțiunea d-tale, nu m-aș putea preface în avocatul guvernului sau, pentru că n-ar fi la locul său acest termen profesional, în apărătorul guvernului.

Nu numai atât, dar eu cred că orice apărare a d-voastră, în astfel de împrejurări, ar fi din partea aceluia care o încearcă o prezumțiune pe care nu e bine să o aibă nimeni. Însă dacă nu am intenția de a apăra politica d-voastră, al carei ceas de apărare n-a sosit încă, cu atât mai puțin am intenția să mă unesc cu acele persoane care, din adâncul convingerilor lor, fără îndoială, din grija puternică pentru interesele țării, vă pun somații, cu termene scurte, de a lăsa conducerea țării în mâna altora, dacă d-voastră nu vă veți conduce după anumite formule, care nu se pot improviza, care se desfac, formulele acestea, din observația atentă a împrejurărilor, din îndelungata practică a condițiilor în care se dezvoltă probleme internaționale a căror soluție nu se poate elabora în cabinetul unui ziarist sau în biblioteca unui cugetător politic.

Problema aceasta a înlocuirii unor oameni prin alții s-a pus și aiurea și la noi s-a aplaudat de câte ori, la Londra sau în altă parte, s-a format un Minister național. Și fiindcă am pomenit termenul acesta „Minister național“, vă rog să credeți că nu sânt dintre acea care socot că oamenii care au avut prilejul să fie de mai multe ori miniștri, ca să aducă servicii mari țării, oamenii aceștia sânt îndreptați în acțiunea lor numai de dorința de a figura încă odată ca miniștri, de a figura poate ca elemente secundare, neesențiale într-un Minister de coaliție sau ca elemente de subordonare care, în cazul acesta, încurcă mai mult decât folosesc. Părerea mea este că un Minister național ar face ca acțiunea noastră, destul de difuză și astăzi cu Ministerul care este cu totul în mâinile șefului său, că acțiunea aceasta ar deveni încă mai difuză, mai nesigură, mai plină de contradicții, mai rea deci în urmările ei decât și acțiunea celui mai slab Minister pe care l-ar avea România. Când s-a ivit chestia Ministerului național în Franța, un om care e, fără îndoială, de o competență deosebită și ca istoric și ca scriitor și ca om politic, Hanotaux, a întrebuințat o figură, care se pare că nu a pătruns la noi, dar care e însă de reținut, fără îndoială. Hanotaux a zis: „La vad nu se schimbă caii“. La trecerea vadului deci caii nu se schimbă. Eu cred că Hanotaux avea foarte mare dreptate. Și vă rog să credeți că, dacă vreunul găsește poate o lipsă de eleganță, ea nu mi se datorește mie, ci scriitorului francez care a aruncat această formulă.

D. Barbu Șt. Delavrancea: Este foarte elegantă.

D. N. Iorga: Dar am crezut că recunosc că i s-a părut cuiva neelegantă.
(*O voce întrerupe.*)

D. N. Iorga: Aveți poate în loc de „cai“ altceva? (*Râsete.*)

Și ca să nu fiu acuzat că aceasta e o părere nouă a mea, să-mi dați voie, aici apelez la amintirile d-lui Take Ionescu, să cetesc câteva rânduri a căror dată d-lui ar putea-o fixa foarte bine. Cineva a zis aici în Cameră, într-un moment:

„Calitatea mea de istoric îmi impune, înainte de toate, o datorie: Să nu judec lucrurile pe care nu am mijlocul de a le cunoaște în întregime și să nu osândesc oameni pe care nu aș fi în stare să-i înlocuiesc cu succes. Și, prin urmare, d-lor miniștri, nu am nimic, nici în clin, nici în mână cu d-voastră. Am un singur lucru comun cu d-voastră. Doriți ca această țară a noastră să fie cât mai puternică și mai mândră; tot așa doresc și eu. Și câtă vreme sânteți acolo și aveți o majoritate care vă susține și luați toată răspunderea pentru faptele d-voastră, găsesc că este și de rău gust și puțin cuminte să amestecăm la greutățile din afară greutățile dinăuntru. Dacă se va face o greșeală, d-voastră veți fi răspunzători; dacă va fi un merit, d-voastră îl veți împărți. Și când lucrurile sânt astfel, nu este cavaleresc ca reprezentanții independenței parlamentare să aibă altă atitudine decât aceea pe care o am aici. Independența trebuie să fie sinceră, dar independența trebuie să fie și dreaptă.“

Acela care vorbea de la această tribună la data de 16 ianuar 1913, eram eu, iar ministrul atacat în momentul acela și care s-a găsit, dacă nu mă înșel, destul de bine de această intervenție a unui adversar care nu era un adversar de un moment, ci era un adversar politic aproape personal, de o viață întreagă, acel ministru erai d-ta.

D. A. C. Cuza (Întrerupe.)

D. N. Iorga: D. Take Ionescu.

Și ceea ce alții ți-au făcut d-tale într-un moment, poate că ar fi bine să faci și d-ta, altora.

Acum, după aceste explicații preliminare, să-mi dați voie să trec la partea a doua a acestei cuvântări, a cărei lungime vă rog să o iertați din partea unui om care are multe pe suflet și care vă spune puține din acele multe ce se îngrămădesc în sufletul său.

Sedința se suspendă pentru cinci minute.

La redeschidere.

D. M. Pherekyde, președintele Adunării: D. Iorga are cuvântul în continuare.

D. N. Iorga: Onorată Cameră, sânt persoane care cred că e tristă situația de azi, așa cum rezultă, zic acele persoane, înainte de toate, din vinovăția conducătorilor României, desfăcuți din clasa din care fac parte. Aici stă deosebirea punctului de vedere între d-lor și mine. Eu zic că o vinovăție este, fără îndoială, dar această vinovăție o împart cei care conduc azi România cu cei care au condus-o altă dată. E o vinovăție mai largă și mai veche. Dar anume persoane zic: Din vinovăția conducătorilor actuali ai României scoși din clasa din care fac parte și făcuți singuri răspunzători pentru aceste lucruri, am ajuns într-o situație nespuse de tristă, într-o situație ce are nevoie de un noroc și, cum s-a zis, un mare noroc care, prin urmare, nu poate fi îndreptată decât printr-o intervenție fericită, providențială, venită din afară.

Pot eu spune oare că situația ar fi de așa natură încât noi nu am avea motive de a fi triști? Fără îndoială, cum se exprima cineva foarte bine în presa cotidiană, „este o tristețe în aer“; tristețea aceasta o simțim, dar ea nu trebuie să se prefacă niciodată într-o adâncă și iremediabilă melancolie, în acea melancolie care secătuieste puterile unui popor, care-l face să-și piardă încrederea în tot ceea ce are la îndemână sa și în tot ceea ce el este în stare a împlini. Ar fi mai bine atunci să mințim, să ignorăm tristețea existentă, să aruncăm un vâl asupra tuturor lucrurilor, în adevăr dureroase, de astăzi, dacă ar fi să tragem din aceste lucruri concluzia că viitorul României și al neamului românesc, inseparabile una de alta în momentul de față, este iremediabil pierdut.

Poate să vie cineva aici la tribună, pentru a dovedi că interesul României ca stat este în cutare sau în cutare direcție și poate să o și dovedească, cu logica sa, cu convingerea sa pe care fiecare i-o respectă, atunci când nu este amestecată cu corupția și atunci când nu tolerează nici o corupție lângă dânsa. Da, poate să vie cineva aici să spuie acest lucru. Dar atunci el va osebi două lucruri care nu se pot osebi în momentul de față: Interesul României ca stat și interesul poporului românesc în toată întregimea sa. Politica României ca stat, osebită de poporul care a întemeiat-o și pentru care ea trăiește, politica României numai ca stat nu poate exista în preocupările noastre de astăzi. Aceasta nu înseamnă a sacrifica România într-o aventură, la capătul căreia nu ar ieși binele neamului întreg. Dar aceasta înseamnă a nu ne preocupa numai de interesele României, fără ca, la capăt, amintind și poruncind în fiecare moment, să stea interesele cele mari ale națiunii întregi.

Închei această paranteză, care privește pe aceea care, aparținând altei vremi, văd statele și nu văd națiunile, care nu înțeleg că tot ce este viu într-un stat ca al nostru este națiunea și că națiunea este tot așa de vie și dincolo de marginile statului și are același drept să ceară a fi ajutată și sprijinită viața sa în statul național el însuși, cât și dincolo de marginile acestui stat național.

Și întorcându-mă la ideea de la început a acestei părți a doua din cuvântarea mea, cred că e jale în țara aceasta. Este o adâncă și mare durere pe care voi și arăta-o în elementele ei, fără nici un fel de considerație pentru anumite sensibilități, fie personale, fie de partid, față de această durere.

Dar pe urmă voi căuta să arăt și cât e de greșit să se prefacă această jale într-o descurajare permanentă și fatală. De unde vine jalea noastră de azi? Ea vine, în rândul întâi, nu din cutare sau cutare atitudine într-un moment dat a Guvernului acestei țări, ci din situația fără pereche de nenorocită a părții celei mai mari din neamul nostru.

Niciodată neamul românesc, a cărui existență întregă nu este decât un șir de suferinți și de nobile eforturi împotriva apăsătorilor, de decăderi care n-au fost niciodată înfrângeți, de silinți reînnoite, care și ele s-au isprăvit, nu printr-o îngenunchiare, dar prin amânarea soluțiilor definitive, mântuitoare, niciodată neamul nostru întreg nu s-a găsit în împrejurări mai extraordinar de dureroase decât acelea din momentul de față.

Între Bucovina și orice regiune din Belgia eu nu văd deosebire, pot să zic chiar că Bucovina de azi e într-o mai rea stare decât orice regiune din Belgia.

Stăpânitorii germani, dușmanii ajunși stăpânitori în Belgia, au tratat populația cucerită și supusă cu mai multă milă de cum au tratat organele administrației imperiale populația română din Bucovina.

Este un caz unic în istoria lumii să vezi, de o parte, că o țară care s-a împotrivit, care s-a luptat, care a fost biruită după ce a căutat și prin toate armele răscoalei și conspirației, prin războiul din casă în casă, să-și apere independența și care, pe urmă, conform principiilor dreptului internațional, deși în ceea ce privește modalitățile, contra oricărui morale internaționale, este stăpânită de un alt stat, în umilință și suferință, se află într-o stare mai bună decât o provincie ce are în fruntea ei pe suveranul ei legitim, pe acela pentru care, pentru el și pentru înaintașii lui, secole întregi s-a jertfit toată vloga populației, ca în Bucovina.

Nu se poate spune cu cât drag, cu câtă inimă, cu cât spirit de sacrificiu, cu cât respect de onoarea militară au mers toți flăcăii acestei Bucovine, toți urmașii luptătorilor lui Ștefan cel Mare și ai marilor domni de odinioară ca să apere tronul Habsburgilor. Și în acest timp, acasă la dâșii era sila femeilor pentru a lucra în tranșee, era tot ceea ce samavolnicia, sărăcia, împilarea și dezonoarea pot să săvârșescă împotriva unei populații.

Acum, în urmă, cineva a primit din Bucovina, și știe oricine cu câtă greutate poate să vie o știre de acolo, o scrisoare strecurată peste graniță, fiind considerată ca un act de înaltă trădare, din cauza căreia poate să piară și acela care a scris-o și acela care a încercat s-o treacă, dacă ea cuprinde un grăunte de adevăr, a primit, zic, de acolo o scrisoare pe care, de altfel, înainte de a v-o împărtăși d-voastră am împărtășit-o mai multora prin foaia mea.

Primitorul o reproduce în termeni simpli, în care se oglindesc totuși suferințele cele mai groaznice. În zadar s-ar forța o minte de artist să alcătuiască ceva mai teribil decât ceea ce, cu duiosia particulară poporului nostru, se rostește așa de simțit în aceste puține cuvinte:

„De înmormântări cu ceremonii religioase nici vorbă. La început nu eram deprinși, ni se părea lucru păgânesc, dar la urmă nici noi nu aveam cui zice un *Tatăl nostru*; lăsam groapa deschisă și fugeam. Se întâmpla să ne roage câteodată rușii să primim și pe tovarășul lor căzut în aceeași groapă. La botez erau zilnic câte vreo doisprezece copii, iar bietul nostru popă n-avea vreme nici să-i moaie bine în aghiazmă. Dar toate acestea n-au nici o însemnătate pe lângă celelalte nenorociri.

Peste Prut, în Bucovina, se sting țăranii harnici și dârzi, care până azi au păstrat cu sfințenie graiul strămoșesc și au păzit ca o strajă neadormită la un hotar îndepărtat obiceiurile românești. După ce răzeșimea încetase de a mai trăi pe acele locuri, se sting și ceilalți cu zile în fața ochilor noștri nepăsători“.

Și după Bucovina a venit Ardealul. Toți cei ce erau în stare să poarte arma au plecat. Trebuie să-i fi cunoscut cineva altfel decât prin ziare, altfel decât prin convorbiri de cafenea, trebuie să fi petrecut cineva vreme mai multă acolo pentru ca să cunoască toate comorile morale cuprinse în sufletele acestor oameni, acoperiți acum de pământ în stepele Poloniei, în văile Alpilor, în mlaștinile Serbiei și care au fost duși anume la moarte fără socoteală. „Mișcă tu, câne“, și ca un adaus, „ca să vă piară sămânța“, ca „să vă pustiiți cu totul“.

Nu era o brutalitate de ofițer sălbatec care nu vede dincolo de interesele națiunii sale, ci executarea crudă și rece a unui program. Nu sânt îngropați bine și se vinde ceea ce a fost mai scump inimilor lor. Pe de o parte foile maghiare au cerut ca pământurile celor morți pentru biruința rasei maghiare să fie confiscate, scoțându-se văduvele și orfanii pentru a se împărți reprezentanților fanatici ai celeilalte rase. S-au adunat reprezentanții băncilor săsești din Ardeal și au pus patru milioane la dispoziție pentru a se aduce din Germania oameni care să fie așezați acolo unde au fost până atunci români care au murit luptându-se pentru tronul habsburgic. Și în Camera din Pesta, fără a se ținea samă că jertfa unei națiuni impune măcar acel grad, cel din urmă, al bunei cuviinți care se numește ipocrizie, călcând peste această datorie umană, primul ministru al Ungariei a zis: Vom lua măsuri pentru a coloniza „ținuturile nesigure“. Ținuturile pe care până acum noi le-am cruțat, acestea sânt „ținuturile nesigure“ și acolo vor fi așezați secuii sălbateci, plebea barbară din mahalalele Pestei, ca să însemneze o dâră de ură, între noi, care nu i-am atacat și frații noștri, mulțămînd în felul acesta pentru larga omenie a neamului nostru. S-ar putea crede că în depărtare se mișcă poate

sufletul mai adânc decât în fața realității înseși, cu care ajunge cineva să se deprindă, căci vorba românească plină de înțelepciune zice: „Doamne, nu da omului cât poate răbda“. Dar dovada vine de acolo, în fiecare zi, dovada că nu se mai poate răbda.

Faceți-vă a întreba, nu pe ardelenii talentați, culți, care vă pot fi folositori, faceți-vă a întreba pe ardelenii din popor, pe acele femei nenorocite care cerșesc aci ca să crească pe nepoții fiilor lor, plecați în război și poate morți demult, căci pierderile de oameni se dau după război; faceți-vă a-i întreba. Și o lacrimă a lor înseamnă mai mult decât spunem noi aici, în atâtea discursuri.

Puteți ținea mii de discursuri, de adânci cugetători ai problemelor de stat; puneți-le alături de manifestarea naivă a durerii lor și veți vedea cine biruiește. Și doresc să vie vremea când, fiind și ei împreună cu noi, împărtășind viața noastră politică, țărani aceștia umili vor drege aici, în acest loc, pe cei mai înfumurați dintre reprezentanții în forme europene ai desprețuitoarei protipendade fanariote de odinioară. Vorbim de Fanarul care a murit, a murit Fanarul cu giubea, a venit însă Fanarul european, cu redingotă, cu aere mari, pe care nu-l putem răpune. Dar o să vie cândva țaranul, și fiindcă al nostru nu ajunge, o să vie țaranul de dincolo, care e un alt fel de om, și atunci să poștească înaintea unei adunări a țaranilor acestora a vorbi cineva, ofensând cu logica și „talentul“ său sentimentele cele mai firești ale unui neam. Atunci vom fi răzbunați cu toții pentru tot ceea ce am fost siliți să îndurăm într-o viață politică atât de adânc străbătută de neînțelegerea și neîngrijirea pentru interesele superioare ale unei țări.

Ită ce-mi spun, după știri de acasă, pribegii de dincolo: „Sute de mii de bărbați au mușcat în țarnă“; și aceasta nu e retorică, vă rog, nu cântece de pițigoi artistic, cum avem aici destui, ci însuși graiul unei inimi sângerânde, „zeci de mii de bărbați sânt târați la săpat tranșee“... și la altceva. „Sute de preoți venerabili și alți frunțași cărunți sânt înghesuiți în temnițele Clujului, Aradului și Seghedinului. Școala și biserica română tânjesc și se zbat după o rază de soare, după o gură de aer. E distrusă orice asociație și întreprindere culturală românească, e desființat orice drept cetățenesc și chiar opera marelui Andrei, baron de Șaguna, statutul organic al bisericii române se zguduie în temeliiile lui. Ori poate exista vreun popor fără școală, fără biserică, fără organizații culturale și politice și, în sfârșit, fără de bărbați? Da sau nu?“

Ită întrebarea care ni vine de la dânșii. O mai mare durere decât a lor, un mai adânc răsunset decât acela din sufletele noastre nu se poate. Este peste puterile omenești să se găsească aceea ce ar fi formula sentimentală a unei astfel de dureri. Ar trebui să argumentăm mai puțin, să ne sfâșiem mai puțin; ar trebui să ne strângem mai mult, să ne înțelegem mai bine, să culegem din

inteligența și inima fiecăruia mai bogat scânteia care îndeamnă la fapte mari, ca să fim în stare a plăti toate aceste lucruri, a salva ceea ce a mai rămas în ei. (*Aplauze.*)

Fanarul și Bizanțul, știu, nu fac așa. Ni zicem într-una descendenții Romei, dar în Roma se făcea altfel. Fanarul primea cu pietre pe cel învins. Roma întâmpina în triumf pe Paul Emiliu, după înfrângerea de la Cannae. Fiindcă învinsese fatalitatea și soarta însăși a neamului era aceea care, tristă, venea cu învinșii în mijlocul alor săi. Și de aceea Roma nu a avut soarta pe care au avut-o ceilalți.

Atunci când aștepți cu ură pe fratele tău să greșească, pentru a-l ucide, distrugi în viitor orice bunăvoință și orice avânt; pe când fratele tău, în greutățile cele mari, simte sprijinul cald a ființei tale întregi, te ridică de la ceea ce ești la ceea ce toți împreună putem să fim. (*Aplauze.*)

Și, d-lor, mai avem o durere, durerea aceasta este unită cu o umilință. O simțim cu toții.

Iată, nu odată ni s-a cerut să vorbim, să dăm pentru pribegii sârbi adăpostiți pe teritoriul nostru. Am făcut ce am putut; am vorbit, bine-rău, am strâns bani, am împărțit, dar am evitat, cel puțin în ceea ce mă privește pe mine, să intrăm în contact înșine cu acești oameni. Știm cât li datorăm, știm cât de puțin fac acești bani smulși de la plăcerea bogatului, care niciodată nu a fost mai puțin înțelegător, ci mai obraznic prin luxul său de București, în mijlocul suferințelor românești din toate ținuturile care ne înconjoară. (*Aplauze prelungite.*) Dăm banul acesta, dar ni pare rău de un lucru, că nu e acolo o picătură de sânge eroic, vărsat de noi pentru ei, că această picătură de sânge nu a sfințit darul pe care mâna noastră, tremurând de umilință, li-l întinde.

În toată Peninsula Balcanică era un singur neam de cuvânt, de credință, de vitejie, pe care ne puteam sprijini, sârbii. (*Aplauze prelungite.*) Stat întemeiat de prietenii de luptă ai lui Tudor Vladimirescu al nostru, care era un simplu țaran, fără redingotă, fără ochelari, fără prestigiu social, fără idei politice prinse de la universitățile din străinătate, dar un om care, în afară de ființa țării lui, nu înțelegea nimic alta. Învățătorii lui Tudor Vladimirescu au fost țaranii aceștia sârbi, care au întemeiat un stat, fără a-l exploata, pe când alte clase conducătoare au exploatat statul pe care nu ele l-au întemeiat. S-a ridicat Serbia aceasta cu aspirații naționale, cum sânt și aspirațiile naționale ale noastre. Soarta i-a dat același dușman pe care ni l-a dat și nouă. Generații întregi au trăit în sărăcie, în muncă, în credință, gândindu-se la momentul acela când se poate să-și desăvârșească statul național deplin. Soarta a fost nespuse de crudă pentru dânșii. Dacă i-ar fi răpus măcar fără o mare biruință! Dar li-a dat întâi această biruință. Toată puterea sufletească la acești oameni a

crescut, când se credeau ajunși acolo unde năzuiseră o viață națională întreagă. Și atunci, deodată duhul cel rău al lumii a sfârșit opera Dumnezeuului celui bun al dreptății.

Nu s-a întâmplat în istoria lumii un mai dureros conflict decât conflictul dintre dreapta biruință a Serbiei de ieri și nedreapta zdrobire a Serbiei de azi. Ne-am uitat la ei, i-am văzut; ce rău ni-a părut! Va zice cineva: Erați siguri de puțința intervenției noastre pentru a-i mântui? De o mie de ori am fi vrut să avem puțința intervenției noastre pentru a salva, odată cu ființa lor de azi, viitorul nostru comun de mâne. (*Aplauze.*)

S-a obiectat: Nu se putea. Îngrozitoare fatalitate! Nu numai îngrozitoare fatalitate, dar teribilă îndatorire pe care față de ei ni-o luăm pe mâne pentru ceea ce n-am fi fost în stare să facem ieri. Nu acuz pe nimeni, nu întreb pe nimeni; îmi este frică să întreb pe oricine. Înțeleg tot ce se cuprinde nobil pentru ei și dureros pentru noi în această tragedie, și mă închin cu tot respectul de care un străbătător al soartei omenirii în cursul veacurilor poate să fie cuprins față de o națiune, care puțin a avut, și mai mult decât tot ceea ce a avut a fost gata să dea pentru a îmbogăți viața morală a omenirii în toate timpurile. (*Aplauze prelungite.*)

Este tristețe? Cine ar putea spune că nu e tristețe? Tristețe în jurul nostru, la ai noștri, tristețe dincolo de Dunăre, unde a căzut acel singur pe care soarta îl putea pune alături de steagurile noastre mergând, mâne, către îndeplinirea ursitelor acestui neam. Tristețe este. Cred însă, și aceasta am spus-o și în prima parte a acestei cuvântări, că ar fi o mare greșală dacă am restrânge marginile răspunderilor. E așa de ușor să le restrângi; e așa de greu să le primești! Dar e așa de nefecundă restrângerea la oameni, așa de nefecundă în urmări și e așa de fecundă acceptarea din partea unei clase întregi a greșelilor sale! De atâtea ori la noi, când se întâmpla ceva rău, care vine de la toți, de la o stare morală nenorocită, de la o ușurătate de student parizian ca și de la o încăpățănare de vechi student german care, în afară de lucrurile pe care le-a prins acum o jumătate de veac, nu mai știe și nu mai vrea să primească nimic; e așa de ușor să absolvi lenea, intriga și toată acea aristocratică morgă constantinopolitană, care zace încă în făptura noastră și care își închipuie că un popor se alcătuieste din cine se plimbă pe strada principală a unui oraș de căpetenie; e așa de ușor să lași la o parte toate aceste păcate și să zici: „El e de vină“, pentru ca mâne, cei din guvernul de azi, la altă greutate, căci dacă nu se schimbă condițiile, vom mai întâmpina atâtea greutăți și le vom trata cu aceeași neputință, să zică și cu același gest: „Nu e vina noastră, e a lui, a guvernului de atunci“. Pentru ca apoi un popor întreg să-i creadă și pe unii și pe alții, să piardă încrederea în singurii care-l pot conduce, pentru că el, poporul, veșnic ținut în ologie politică, nu e în stare încă a conduce rosturile statului. Foarte rău procedeu; nedrept în prezent,

sterp în viitor. Altceva trebuie. Trebuie, înainte de toate, să ni dăm samă că oricâtă durere ar fi și oricâte dovezi de insuficiență s-ar da, dintr-o parte sau din alta, elementele principale ale puterii noastre sânt întregi.

Câte unul spune: Sântem pierduți de reputație în toate locurile Europei, ca și când politica României s-ar ținea printr-un plebiscit în străinătate, dacă ai mai mulți votanți, ai făcut o politică bună, iar dacă-i ai pe toți, ai făcut politica cea mai bună. Dacă s-ar putea la Petrograd, la Paris, la Berlin, la Viena, la Stambul, la Sofia, la Belgrad, la Cetinie și așa mai departe să se dea un singur certificat pentru politica noastră atunci, fără îndoială, politica noastră va fi excelentă...

Nu cred ca vreodată să se fi ridicat vreun popor îndreptând greșelile sale și recucerind terenul pierdut prin atestatele din dreapta sau din stânga. Ce rămâne atunci? Poporul nostru și oastea lui; acest popor, care este o oaste și această oaste care este un popor! N-a alergat nimeni dintre ei să scape, n-a cerut nimeni să fie trimis acasă pentru nevoile acelea groaznice ale micii lui gospodării. Pleacă orașeanul; lasă casă, mijloace de întreținere pentru familia lui, sânt rude, sânt sprijinitori, care acordă banul lor. Omul de la țară se duce lăsându-și copilul gol și familia muritoare de foame. Dar în toată țara, de la un capăt la altul, după un an și jumătate de așteptare este liniște desăvârșită la cei de supt steag și este liniște desăvârșită la cei de acasă. (*Aplauze prelungite.*)

Când poți să înfățișezi lumii un exemplu ca acesta, este permisă oare descurajarea aceasta, care pleacă de la vinovați către nevinovați, de la noi, vinovații de sus, conrupând patriotismul eroic și răbdător al nevinovaților de jos? (*Aplauze prelungite.*) Acum, în urmă, o bună parte din foi a tipărit ceva care spune mai mult decât tot ceea ce elocvența noastră de catedră, tot ceea ce elocvența noastră de club, tot ceea ce experiența noastră estetică ne-a învățat să spunem, într-o Cameră și în cealaltă. Desigur că știți cu toții acel caz al unui ofițer care a vrut să-și încerce soldații și li-a spus: „Oameni buni, a venit un ordin că oricine nu vrea să meargă ca soldat activ la război, poate să aducă servicii țării în alte rosturi. Numai aceea dintre voi care se simt tari trupește și sufletește, aceea să plece la luptă! Cine vrea, să iasă înainte! Nu s-a mișcat unul. Vă atrag atenția că nu este nici o dezonoare, nici o dezertare de la datoria față de patrie. Cunoșteam că unii sânt mai slabi, mai săraci, mai nenorociți decât alții. Cine vrea să servească țara altfel decât luptându-se fățiș cu dușmanul în rândurile dintâi, să iasă!” Și n-a ieșit nici unul. (*Aplauze prelungite.*) Nici unul.

Eu, dacă aş fi în locul d-tale, d-le ministru de Război, m-aş interesa unde s-a petrecut acest lucru şi m-aş duce eu în persoană de aş decora pe fiecare dintre soldaţii care au dat o asemenea dovadă. (*Aplauze.*) Căci nu se poate da o mai frumoasă dovadă de solidaritate în apărarea intereselor supreme ale ţării.

Nu! Nu trebuie să ne descurajăm când avem un astfel de popor. Şi nu ne putem descuraja nici când avem inteligenţa reală, experienţa îndelungată a acestei clase conducătoare, care ar fi putut să facă de o sută de ori mai mult decât ce a făcut dacă ar fi văzut virtuţile de jos, virtuţile permanente de jos, în loc să se inspire de la trecătoarele tradiţii nenorocite ale trecutului fanariot de sus! (*Aplauze prelungite.*)

Dacă voiţi, veţi izbândi încă. Şi trebuie să voiţi, fiindcă naţiunea însăşi nu se poate ridica să-şi apere interesele ei. Sânteţi condamnaţi toţi să voiţi. Toţi solidar! Căci nu vă este permis să vă luptaţi între d-voastră, să vă aţâţaţi şi subminaţi între d-voastră. Trebuie să înlocuiţi acum, printr-o muncă însuţită, toată neglijarea intereselor diplomatice, militare şi morale ale acestei naţiuni. (*Aplauze prelungite.*)

Dacă mă veţi întreba cum, vă voi răspunde printre icoană. Poporul românesc o să-şi capete cândva în întregime dreptatea lui. Pentru mine dreptatea este ceea ce e natural, ceea ce e logic pe lume. Este însă neexistentă nedreptatea altfel decât în momentele acelea în care turburările lumii o îngăduie.

Cu sabia de dreptate vom izbândi. Dar sabia aceasta de dreptate trebuie să fie ţinută de mâna sigură a României. Mâna aceea a României trebuie să fie gata a purta sabia dreptăţii neamului românesc. Dar mare greşeală ar face acei care ar zice că această sabie poate fi purtată şi dusă la biruinţa dacă însăşi România, prin porniri prea grabnice sau prin zăbăvi prea îndelungate, şi-ar slăbi braţul.

Deci, o mână sigură de sine, o mână neslăbită prin discordii şi negrăbită prin setea de aventuri. Cu sprijinul lui Dumnezeu, atunci, cu sabia biruitoare în mână, va veni vremea când din această Românie mică, sfâşiată şi mâncată de discordii vom face altceva decât contrafacerea modernă a organizaţiei politice fanariote. Vom face un stat naţional şi popular, cuprinzând cu aceleaşi drepturi pe românii din toate clasele şi pe românii din toate ţările.¹ (*Aplauze prelungite şi îndelung repetate.*)

NOTE

1. Pentru preliminariile Primului Război Mondial v. Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919*, Karta-Graphic, 2014. Apoi N. Iorga, *Istoria românilor. Intregitorii*, vol. X, București, 1939.

Legat de iminența războiului, N.I. adresase, cu trei zile înainte, șefului guvernului o întrebare: „Domnule președinte, întreb pe domnul președinte al Consiliului, ca ministru de Război, următorul lucru: În ultimele timpuri s-au produs cazuri care arată ce devotați servitori ai chemării lor sunt țărani români sub arme sau însărcinați cu misiuni de încredere.

Un soldat a refuzat la Galați ofertele spionului austriac Preiss și l-a dat pe mâna autorității.

Străjerul satului Orășteanu, G. Moraru, a prins, riscându-și viața, un avion german oprit pe teritoriul nostru.

Nu crede domnul ministru de Război că atunci când se petrec și astfel de cazuri și când o presă răufăcătoare seamănă în popor asemenea neîncredere și descurajare, asemenea acte făcute de săracii țării trebuie răsplătite și prin conferiri solemne, afișându-se și la toate primăriile, a decorațiilor țării, care destulă vreme au împodobit piepturi nevrednice de agenți electorali ai tuturor partidelor pe rând?”

Ministrul de Interne, V.G. Morțun, i-a răspuns că cei evocați fuseseră chiar în acea zi decorați de rege.

LXIV

DECLARAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU MIȘCĂRILE STUDENȚEȘTI

(5 februar 1916)

Domnule președinte, mă simt dator să fac următoarea declarație:

N-am ridicat și eu chestia mișcărilor studențești pentru a cere o îndreptare a stării imposibile de astăzi, în care fiecare factor aduce tributul său de anarhie și dezorientare, pentru următorul motiv: Din nenorocire, tot ce se petrece în țară astăzi, în momente așa de grele, e datorit spiritului de partid; mai rău, spiritului de facțiune, care a omorât atâtea țări, mai solide decât a noastră. Facțiunea austriacă din Iași a pus la cale, prin provocări neînțelepte, turburarea de acolo. Altă facțiune face în București tot ce se poate pentru a împiedeca soluția imediată bazată pe echitate și pe bunăvoință reciprocă a deplorabilei afaceri.

Miniștrii sânt și ei cu acest sistem prizonieri ai facțiunilor. Ei nu pot face nimic în contra pasiunilor, egal de violente, ale adversarilor și ale prietenilor.

Profesor împiedecat de a lucra împreună cu studenții mei, om politic împiedecat de a ajuta la o operă de concordie rodnică, fac această dureroasă declarație, ca să fie știut la timpul său că această societate n-a fost cu totul lipsită de cunoștința păcatelor ce tind a o distruge.

LXV

CU PRIVIRE LA BUDGET

(26 martie 1916)

Onorată Cameră,

Deoarece împrejurările și în special ocupațiile mele, care sânt și de altă natură, mă împiedică de a lua parte la discuția care a devenit așa de largă și interesantă cu privire la budget¹, aș ținea, înainte de a mă duce la ocupațiile mele, să fixez un punct de vedere care poate să fie folositor onor. Camere.

Onorată Adunare, un budget nu aparține numai concepțiilor financiare care se oglindesc într-însul, ci aparțin organizațiunii sociale și politice căreia îi corespunde. Când într-o societate predomină elementul aristocratic, ea are un budget de pensuni, când predomină burghezia, are un budget de afaceri, iar când predomină arivismul are un budget de favoruri. Când într-o societate toate aceste trei sânt amestecate, ea are budgetul pe care îl avem noi an de an, adică budget de pensuni, budget de afaceri și budget de favoruri. Când vom fi în adevăr o națiune, când vom avea curajul să înlocuim o oligarhie, care nu are nici vrednicia bogăției căpătate prin muncă, nici sângele prețios al unor familii nobile, nici înălțimea unei clase care reprezintă o cultură, atunci vom avea, și numai atunci, dar nu numai prin critici făcute aici în parlament, vom avea budgetele adevărate ale națiunii românești, ale intereselor ei actuale și ale dezvoltării ei în viitor.

Față de budgetul d-voastră nu am altă părere decât față de toate budgetele care se pot avea în actuala organizare socială și politică a țării românești.

E mai trist și mai turbure decât altele, dar explicația e că niciodată țara aceasta nu s-a găsit în mai triste și mai turburi împrejurări morale și politice decât astăzi.

Mă opresc asupra raportului d-voastră, d-le Vintilă Brătianu. El cuprinde un întreg program de viitor, pe care prin gura d-lui Cuza l-am aprobat cu o completă imparțialitate. (*Aplauze.*) Și l-am aplaudat, nu cu interesul nostru, ci cu convingerea că acolo stă viitorul economic al țării noastre. (*Aplauze.*)

Dar să știți că acest budget e în funcțiune de ceva. Budgetul mare, care n-a existat încă, e în funcție de reformele pe care trebuie să le îndepliniți, în marginile pe care vi le-ați prescris și mai presus chiar decât aceste margini. (*Aplauze.*)

Vremea alcătuirilor de partide mari sau mici a trecut.Orb e acela care mai crede în ele. Un glumeț orator a spus acum câteva zile că ne cuprindem rostul în această bancă.

D. general Lambru: Eu am zis-o.

D. N. Iorga: Să-mi dați voie să vă spun că el trebuie măsurat altfel decât prin locul pe care îl ocupăm pe o bancă, și nu prin mintea și inima noastră. Dar precum renunț la rosturi în care e cuprinsă muncă și credință din viața mea, așa trebuie să renunțați fiecare din d-voastră la ceva ce a reprezentat până astăzi exclusivismul de partid. Cuvântul de exclusivist și de sectar nu mai trebuie să-l mai pronunțați. Și trebuie să lucrați așa ca în contra nimănui să nu se poată pronunța acest cuvânt.

O generație mare a creat România.

A doua generație, a părintelui d-tale, d-le Vintilă Brătianu, i-a dat așezămintele fundamentale. De atunci au stăpânit interesele personale sau exclusive interese de partid.

Au trecut două generații, care individual vor fi făcut ceva, dar care la un loc nu au scris nici o pagină în istoria țării românești.

E rândul ca generația noastră să se înțeleagă solidar, călcând în picioare mizerabilele garduri, pe jumătate dărâmate, ce oselesc pe pușinii muncitori cinstiți, culți și inteligenți din țara aceasta. Să facem din opera generației noastre, prin focul și sângele care ne așteaptă mâne, opera cea mare care va așeza România, nu în rândul statelor artificiale, tolerate de statele cele mari, dar în rândul statelor care se razimă solid pe prosperitatea, pe buna înțelegere și pe curajul de luptă al tuturor. (*Aplauze prelungite.*)

NOTE

1. În ședința din 23 martie 1916 s-a prezentat proiectul bugetului general pe exercițiul 1916/ 1917. Raportor a fost Vintilă Brătianu.

LXVI

REZISTENȚA PÂNĂ LA CAPĂT!

(14 decembrie 1916)

Onorată Cameră,

Aș fi dorit să înfățișez în altă atmosferă¹, o atmosferă de liniște și de pace, de îmbărbătare, lucrurile pe care am intenția să le spun cât de sincere și, întrucât este în puterea mea, de folositoare. S-au spus vorbe foarte grele în puținele zile ale acestei sesiuni; nu voi să repet nimic din vorbele grele care s-au spus, nici să adaog din cele tot atât de grele care s-ar mai putea spune. În criticile aduse înaintea d-voastră au fost unele pe care o viață întreagă le-am făcut și eu, din toată convingerea sufletului meu, fără un singur interes politic, ci numai cu gândul că s-ar putea atrage din timp atenția unei societăți întregi asupra marelui pericol către care mergem.

Împrejurările au făcut că această înștiințare nu și-a atins scopul. Nu zic că a fost rea voință. În acești cinsprezece, douăzeci de ani, de când durează rostul vieții mele publice, stau în mijlocul unor oameni care apreciază nevoile noastre poate tot așa ca și mine, dar sânt legați de lucruri de care eu, din fericire, nu eram legat. În acești ani de lungă, obositoare și dureroasă propagandă vană în mijlocul uneia din cele mai inteligente societăți politice, am avut o singură părere de rău, pe care o voi purta până la sfârșitul zilelor mele, una care nu se poate îndrepta prin învinuiri împotriva nimănui, ci va rămânea ca un sentiment ce va roade numai adâncul inimii mele: Că nu am avut destulă pricepere, destulă putere de muncă, destul talent de a câștiga oameni împrejurul meu ca să fiu mai folositor de cum am fost în prevenirea lucrurilor grozave care credeam că se vor întâmpla, și care aș fi dorit să nu le văd cu ochii.

Nu voi repeta cele ce am spus o viață întreagă. Le-am spus în zilele când țara era fericită, când mulți aveau dreptul să fie mândri de această fericire, când nu bătuse asupra noastră decât acele aburiri pline de miresmele fericirii, care ne-au îmbătat. Astăzi, când la spatele nostru stă suferința țării, când străinul este pe pământul nostru, nu aș aduce nici una din învinuirile pe care le-am adus altădată. Ele s-au coborât în sufletul fiecăruia și acolo fac o operă fecundă. Și blăstămat ar fi omul în sufletul căruia cuvintele care au zburat odinioară în zădar nu s-ar preface în puterea care întinerește și însănătoșează și care pune pe fiecare la dispoziția, nu a prietenilor săi politici, ci a neamului și a țării sale. (*Aplauze.*)

Nu le voi aduce aceste învinuiri și din două alte puncte de vedere, pe lângă acela care este mai mult de ordin sentimental. Nu voi aduce înaintea nici o învinuire, pentru că în părerea mea nu este vorba de greșeli mici, individuale, sau aparținând unei grupări, care să susțină judecată și să fie condamnată; este vorba de drumul greșit al unui întreg regim care se isprăvește, pe care noi am fi voit să-l vedem isprăvindu-se prin căința noastră, și pe care îl vedem zdrobit supt aspra lovitură a unei fatalități care vine asupra-ni. Un nou regim începe, el nu înlătură nici o bună voință, nici un patriotism, nici un ideal, dar înlătură hotărât toate rătăcirile și toate păcatele trecutului. În ce privește vechiul regim, nici o Adunare deliberativă de pe lume nu-l poate judeca astăzi sau mâine. Ca toate regimurile care se isprăvesc, el se găsește astăzi în așteptarea judecății generațiilor care vor aprecia opera lui. Și nu este timp pentru istorie a cerceta, a fixa cine este mai vinovat. Cred că sentința aceasta venind foarte târziu, nici unul dintre noi nu va fi în clipa hotărârii depline asupra jumătății de veac care a precedat nenorocirea de astăzi. Vor fi murit toți când această sentință se va rosti. Doresc însă să nu se bucure în mormântul lor acei care au mai puțină vinovăție, ci doresc numai ca aceea care sânt mai vinovați chiar să aibă țărâna lor mai ușoară decât păcatele pe care vremea le-a grămădit pe umerii lor.

Și cu nici un preț nu aș consimți să analizez aceste greșeli ale unui neam întreg, și din alt punct de vedere. Dintr-un punct de vedere ce ar putea să mire pe mulți, care nu au urmărit de aproape și nu au apreciat cu dreptate activitatea ce am încercat să desfășor. În această țară au lipsit două lucruri, o lipsă care ne-a adus aici, și tocmai acele două lucruri care sânt indispensabile într-o societate omenească. Am voit noi să lipsească, toți, până la alegătorul cel din urmă, care nu și-a făcut datoria și care putea să și-o facă. Aceste două lucruri mari sânt: Libertatea și autoritatea. Am trăit un regim constituțional fără libertate jos și fără autoritate sus, lucruri cu totul neapărate. fiindcă nu poate să existe o autoritate pe care să nu o recunoască, să nu o aclame, jos. libertatea și nu poate să existe libertate pe care să nu o coordoneze, să nu o întrebuițeze spre un scop folositor poporului, spre o singură țintă națională autoritatea.

Ne vom convinge tot mai mult de adevărul acesta. Au fost oameni de ispravă în țara aceasta până în momentul chiar când nu au putut-o scăpa de ce am fi dorit s-o scăpăm. Sânt și aici și în afară de incinta parlamentului. Cunosc țara aceasta pe care, ca un drumeț sărac, am străbătut-o de atâtea ori.

Poate la puține popoare există atâția oameni cinstiți, câți există în acest popor român. Am fost însă în fața primejdiei firul de nisip, în loc să fim granitul pe care să nu-l poată nimic sfărâma, fiindcă ni-a lipsit libertatea care dă numai elementele puterii, și fiindcă ni-a lipsit și autoritatea care poate să strângă aceste elemente în forma imposibilă de sfărâmat. Trebuie să ne

punem la lucru. Cei de sus, oamenii care au avut contact cu autoritatea, vor avea o mare datorie, aceea de a nu cere respect decât față de o autoritate care s-a făcut totdeauna respectabilă și care este întrupată în persoane a căror chemare pentru anumite situații să fie indiscutabilă și pentru cel mai atroce revoluționar. Fiecare om la locul lui! Sânt convins că dacă astfel puțini se vor coborî mult mai jos, atâția se vor ridica în această țară, liberată și curățată de străini, mult mai sus. (*Aplauze prelungite.*)

Iar noi, care am frământat viața morală a acestui popor și cărora ni pare rău că împrejurările ne-au prins prea repede, că opera nu a fost dusă atât de departe cum se putea duce în alte împrejurări, vom merge jos, nu pentru a răspândi critica la capul căreia nu este în fiecare moment o perspectivă către îndreptare, ci acel îndemn perpetuu către subordonarea libertății la autoritatea legitimă și respectabilă.

Și când lucrurile sânt așa, de ce să insistăm asupra unei situații a cărei durere nu se poate cuprinde în cuvinte și care ar fi profanată atunci chiar când am căuta cuvintele prin care credem că s-ar exprima? Să ne convingem de un lucru; vorbind multe aici, putem să stabilim legătura între persoana sau între gruparea noastră și această suferință, dar suferința, ea însăși, desfid să se găsească un om care să fie în stare a o întrupa prin grai. Să ne gândim și la aceea că în momentele acestea nu ne vedem numai noi pe noi, deși poate ni dăm această iluzie, ci privirile multora se îndreaptă către această Adunare. Cine ar crede că în aceste priviri este numai năcaz, numai răutatea care caută să osândească, și nu, în același timp, și un duios ochi de frate, care se îndreaptă către aceea care i-au fost căpetenii, cerând un sfat în momentul când inima fiecăruia se rupe și mintea nu găsește drumul pe care trebuie să se meargă pentru îndreptare, s-ar înșela. Se uită de fapt mulți cu încredere, cu dorința să fim mai buni; se uită toți cu credința că dacă vom voi, sântem în stare să fim mai buni. Și atunci trebuie să ne gândim la ei toți, la acei care așteaptă de la noi un răspuns, la acele sute de mii de oameni acoperiți în nenorocire cu laurii gloriei, precum exploataorii descoperirilor industriale de pretutindeni, acaparatorii lor sânt acoperiți de rușine pentru înseși mijloacele prin care și-au câștigat biruința. (*Aplauze.*)

Nici o biruință omenească nu valorează în adevăr decât prin două elemente, prin cât suflet a fost pus într-însa și prin cât suflet se aduce de la dânsa înapoi acasă, și deci exploataorii de mașini vor vedea ce li va aduce la urmă execuția care li-a dat iluzia că au supus jumătate din nenorocita Europă.

Se îndreaptă către noi în același timp privirile, pline de o rugăciune tăcută, ale unui popor sfios, care veacuri întregi n-a găsit atât de adeseori cuvinte mari pentru suferințele lui, dar care le-a simțit cu atât mai adânc, cu toată gura sa mută. Se mai îndreaptă însă asupra noastră ochiul de ură al străinului, care vrea să știe cum suferim de rana pe care a făcut-o; și acestui

străin la urmă trebuie să-i răspundem. Trebuie să-i răspundem că, oriunde am fi, oricum am fi, sântem hotărâți să mergem până la capăt, în credința că, dacă s-a ridicat vreodată o religie pe lume, dacă s-a vorbit de dreptate și de ideal, nu se poate, cu nici un chip ca și înaintea celei mai sălbatece forțe organizate, să piară drepturile unui popor de a trăi pe pământul în care nu este un fir de țărână care să nu fie acoperit de cel mai nobil sânge. (*Aplauze prelungite, ovațiuni.*)

Domnilor deputați,

Să-mi fie îngăduit, într-un moment când ceilalți oameni politici s-au strâns în jurul Tronului, și ei nu pot vorbi decât în calitate de consilieri ai aceluia Tron, prin urmare mai mult decât oricând, să aduc omagiul care trebuie adus nu numai Tronului, Coroanei și comandantului de oștiri, dar și omului, poate din Europa întreagă, în sufletul căruia s-a jucat o mai zguduitoare dramă, care a frânt tot ce strămoșii lui cereau în el, tot ce pământul în care s-a născut înfățișa în făptura sa fizică. E regele. Să se îngăduie unui glas care nu vorbește în numele Tronului însuși, cum pot să vorbească miniștrii, a recunoaște superba pildă morală pe care Ferdinand care este astăzi numai regele românilor a adus-o înaintea lumii. (*Aplauze călduroase.*)

Este ușor când cineva este născut în mijlocul unui popor cu același sânge ca el, este ușor să ia o hotărâre care pleacă de la sine, fără acea luptă din toate fibrele făpturii sale prin care a ajuns regele României la hotărârea sa din august 1916.

Aceasta o știm noi; cei care vor veni după noi vor trebui să caute în talentul istoricului, în darul de creație al artistului, cele mai puternice mijloace pentru a se ști ce a zguduit acest suflet și cât sentiment a trebuit să aibă regele de datoria și drepturile sale față de idealul pe care îl urmărim, ca să-l fi văzut, la deschiderea parlamentului, înaintea noastră cu acea seninătate, pe care nu o au toți martirii, ci numai aceea care știu că au câștigat prin lupta lor o coroană de biruință morală pe care veacurile o vor recunoaște și o vor consfinți. (*Aplauze călduroase.*)

A fost o vreme când vorbeam aici cu mândrie de Ștefan cel Mare, mare pentru talentul lui militar și pentru energia lui nebiruită, mare printr-o încordare care a izbutit să oprească în loc, atunci când ea reprezenta un stat, o ordine și o făgăduială de viitor, acea putere a barbariei care nu înseamnă astăzi decât mizerabila carne de tun târâtă în urma armatelor germane, pentru a pângări cu o profanare odioasă pământul nostru. În regele Ferdinand al României, acela care va cuprinde tot eroismul generațiilor ce s-au succedat va găsi o notă pe care nici marele nostru Domn nu a avut-o. La Ștefan cel Mare de la sine a venit hotărârea la care s-a oprit. El e epic, drama internă i-a lipsit.

Și, când vom trece de aceste greutăți, vom putea cuprinde trei mari icoane în cadrul trecutului nostru: Icoana întrupată în ființa lui Ștefan cel Mare. Apoi icoana mare, frumoasă, întreagă în mucenicia ei dureroasă a eroului pe urmele căruia mergem, pe urmele căruia am mers în biruință, pe urmele căruia am mers în suferințe și mergem astăzi la întregirea biruinței și la răsplata suferințelor, Mihai Viteazul. Am suferit cu el, ca mâne vom merge și vom pedepsi ca el pe aceea care acopăr cu uzurparea lor pământ românesc: Gorăslău după Mirislău. Dar a treia figură va fi a aceluia care în 1916 s-a învins pe sine, rasa sa mândră, amintirile sale de copil, secole întregi de strămoși legați de alt pământ, pentru a ni oferi nouă, nu numai persoana sa, dar sacrificiul tuturor strămoșilor săi. (*Aplauze prelungite.*)

Domnilor,

Spre noi se uită astăzi o oștire, oștirea României, care este moralicește întreagă; este mai mare chiar decât în momentul când întâiul detașament a sfârșit cu patul puștii piatra de nedreptate la graniță. Atunci, om viu lângă om viu, ea reprezintă numai puterea fizică și încrederea în biruință; astăzi cei vii aduc cu dânșii moștenirea sufletească a celor care au murit pe câmpul de luptă. Precum noi lăsăm la alții averea și numele nostru, aceea care cad pentru țară și viitorul neamului își lasă sufletul întreg, atât de mare cum era în momentul sacrificiului lor, acela în mijlocul cărora cad. (*Aplauze prelungite.*) Tot sufletul oștirii românești se găsește astfel în acei care se întorc astăzi copleșiți de număr, cum au fost copleșiți soldații lui Ștefan cel Mare, și gata ca și dânșii să se întoarcă asupra biruitorilor. (*Aplauze.*) Cel din urmă soldat cu haina sfâșiată de suferințele și răbdările îndelungate față de asprimea naturii și de cruzimea dușmanului aduce în făptura sa morală pe toți aceea pe care nu-i vom mai vedea aievea niciodată. (*Aplauze.*) Și niciodată steagul românesc n-a fost mai mândru decât în momentul când a arătat celei mai superbe alcătuirii militare din Europa că pot merge țărani fără școală, fără arme moderne, înaintea oștirii înzestrate cu tot ce o cultură grozavă și înverșunată dă sclavilor înarmați care o reprezintă. (*Aplauze prelungite.*)

Onorată Cameră,

Atât de simplu și măreț, manifestul regelui a arătat tuturor că nu am intrat în acest război cu pretenția de a dovedi supt raportul militar mai multă forță decât alții. Am intrat în război cu hotărârea de a da tot ce avem în acest moment pentru a câpăta dreptul nostru întreg. Pentru atât și pentru mai mult nu. Și dacă în cursul acestui război am dovedit încă odată pe atâtea locuri ale

câmpului de luptă că sufletul omenesc rămâne totdeauna superior mijloacelor pe care întâmplarea poate să le pună la dispoziție, am scris, nu numai un capitol în istoria războaielor, ci unul în dezvoltarea moralității omenești. Și dacă sânt timpuri imorale, este imposibil ca omenirea să nu-și vină în fire și să nu fixeze pentru fiecare acea judecată care se cuvine devotamentului, sacrificiului, jertfei de sine, de care fiecare a fost capabil. Cine va fi putut spune sau scrie că armata noastră, oricâte neajunsuri i-au venit din partea unor elemente pentru care ea însăși nu este răspunzătoare, că această sfântă armată nu și-a îndeplinit datoria ei, nu numai față de țară, de țara de acum, dar față de una din cele mai glorioase moșteniri și față de generațiile care ne așteaptă pentru a ne judeca, cine va spune că țăranul român a scăzut câtuși de puțin față de strălucita vitejie care i-a fixat în generațiile precedente un rang între națiuni, aceea nu numai că săvârșesc un act de nepatriotism, dar și un act de nedreptăți față de partea cea mai sănătoasă, mai plină de făgăduieli și de viitor a neamului nostru. (*Aplauze prelungite.*)

Armata noastră în împrejurările de față reprezintă un popor întreg. În afară de acei care se luptă, de acei care-i ajută, fiecare cu tot ce poate, în afară de cei care întovărășesc fiecare luptă cu suferința lor, cu adâncă vibrație a ființei lor întregi, în afară de ei toți nu există popor românesc. Poporul românesc se cuprinde în acei care țin arma în mână, în acei care li dau tot sprijinul pentru a o putea întoarce împotriva dușmanului și în acei care trăiesc numai spre a admira acest eroism, a-i culege roadele pentru popor și a da mâna de ajutor care este trebuitoare pentru a garanta victoria.

În acest popor partea cea mai vrednică de iubire și partea cea mai puțin îndreptățită este țăranul nostru. Din gura regelui am auzit o făgăduială, care este a treia făgăduială, a patra nu se poate. După a treia vine fapta. Am auzit deci pentru a treia oară din gura suveranului, venit din camaraderia sufletească însăși cu acești ostași, făgăduială că țăranimea română nu va fi străină pe pământul pe care sângele celor mai de aproape ai săi l-au sfințit din nou prin sacrificiul lor. (*Aplauze.*)

Nu se poate ca soarta să fi colaborat într-un chip mai vizibil pentru dreptatea țăranului decât în acest război. Dacă războiul nostru s-ar fi purtat numai pe plaiurile Ardealului, nu ar fi fost din nou, cum este acum, din cel mai depărtat colț al Olteniei până în apropierea noastră, o nouă frământare a acestei țărâne și a acestui sânge. (*Aplauze.*)

Nu am fi vrednici de tot ce s-a făcut pentru noi dacă, pentru a ușura destul de greaua vinovăție pe care o avem cu toții, mâne chiar nu am primi pe soldații noștri, după biruința operei de dreptate, după eliberarea teritoriului nostru, după întregirea, teritoriului rasei noastre, nu numai cu florile culese în

acest pământ, ci și cu darul însuși al pământului hrănitor pe care îl muncesc. (*Mari aplauze.*) Să-mi dați voie acum să mă gândesc la acei care ne urmăresc, de departe sau de aproape căci, chiar dacă sânt departe, ne văd totuși, prin mijloacele lor, destul de aproape, la cei care vor să constate, cum am spus, ceas de ceas, înrăurirea biruinței lor asupra sufletului nostru. Să ne gândim la acei care, fără a fi provocați în interesele lor politice sau chiar economice, au alergat în numele culturii și civilizației omenirii din fundul Germaniei strâmtorate pentru ca, prin hoardele turcești, prin pleava bulgară, prin violenta năvală maghiară, nu numai să apere nedreptatea unde se găsește, pe pământul de robie și lacrimi al Ardealului, dar să împlânte aceeași suferință, aceeași durere, aceeași umilință și pe pământul acelor care se ridicaseră ca să înlătore dincolo nedreptatea. S-au strecurat în lume multe cuceriri, dar nici una n-a îndrăznit să pornească fără să aibă conștiința că servește un drept și că urmărește ridicarea omenirii. Să pleci însă de acasă, turburând lumea întreagă, ca să ai o mai mare parte la prada materială a pământului, să nu te mulțamești cu aceasta, când arunci zece milioane de tineri nevinovați, plini de bunătate și iubire, de energie în sufletul lor într-un mormânt pe care toată mizerabila presă de justificare care ar urma după război nu va fi în stare să-l închidă, ci să culegi tot ce omenirea are mai abject ca origine, mai degradat ca vicii, mai rapace și mai călcător de orice sentimente omenești, pentru a le arunca pe acest bun pământ ospitalier, care a fost jumătate de mie de ani zid de apărare pentru creștinătate și cultură, apărate cu trupuri românești până astăzi (*aplauze prelungite*), este unul din acele acte de nebunie istorică de pe care cea mai rafinată filosofie politică nu poate curăți pecetea de sânge închegat a crimei neispășite. Victoria criminalilor are în ea însă și sancțiunea ei și, ori dacă este un om, ori dacă este o națiune, cea din urmă căutătură a jertfei este și cea mai crudă osândă a ucigașului (*aplauze.*) Vor putea să se bucure de țara noastră distrusă până la Milcov astăzi; vor putea să se bucure de pieirea onestei opere de civilizație pe care am îndeplinit-o în Dobrogea, colț de Asie, din care am făcut un mărgăritar al Europei (*aplauze*); vor putea să se bucure de soldații noștri coborâți în pământul care îi înconjură astăzi cu toată caldă lui iubire părintească, vor putea să se bucure de steagurile noastre târate în noroiul cruzimii lor infame; vor putea să se bucure de stăpânirea peste acele rude, frați, prieteni de aproape care sânt smulși, de o bucată de vreme, nu numai de la ajutorul nostru, dar de la însăși cunoașterea suferințelor lor, pe care nu le putem vedea. De un singur lucru nu trebuie să se bucure: Nu trebuie să se bucure că au putut scădea câtuși de puțin energia noastră sufletească (*aplauze prelungite.*)

Domnilor deputați,

În trecutul nostru mulți oameni au suferit. Dacă sântem ceva, noi sântem ceva numai prin suferința lor. Toate puterile noastre nu sânt altceva decât jertfa lor, strânsă laolaltă și prefăcută în energie. Și unul dintre acești strămoși, mare, fiindcă a fost nenorocit și el într-o clipă de supremă restriște, când i se zicea: „Lasă țara și du-te supt jug“, el, Gheorghe Ștefan, din părțile unde luptă ostașii noștri la Oituz, a strigat: „Decât să plec pentru totdeauna de aici, mai bine să mă mănânce câinii pământului acestuia“ Au trecut trei veacuri de la 1650, când Gheorghe Vodă Ștefan spunea celor vechi această hotărâre a sa și față de care nici noi nu putem spune altceva decât „să ne mănânce câinii pământului acestuia mai curând decât să găsim fericirea, liniștea și binele din grația străinului dușman“ (*aplauze.*)

Undeva, aici aproape, în codrii Vasluiului, este o bisericuță frumoasă de lemn de stejar, în care ai crede că s-au cuprins numai țăranii din vecinătate. În această bisericuță, acum trei sute de ani, Vasile Lupu, izgonit de tătari, s-a strâns cu familia sa și cu toți boierii și a înălțat în fiecare zi de serbătoare rugăciuni către Dumnezeu. Vremea a trecut, tătarii s-au dus, dreptatea fiind a lui Dumnezeu, care este creștin, bun și milos și dă biruință celui drept. Pe pământul curățit de horde și astăzi însă în adâncul codrilor stă bisericuța de stejar, înfățișând în ea o învățătură așa de mare. Ea ni spune astăzi, când alte horde au năvălit granițele și ni-au călcat pământul nostru cel sfânt: În colțul acesta unde ne-am strâns, să păstrăm cu scumpătate sămânța de credință și vom vedea și noi la rândul nostru dispărând negura stăpânirii străine și vom putea zice ca Petru Rareș, fiul lui Ștefan, că „vom fi iarăși ce am fost și încă mai mult decât atât“ (*aplauze prelungite. vii aclamații.*)

NOTE

1. Ședințele reunite ale Adunării deputaților și Senatului se țineau la Iași, în sala teatrului Național.

LXVII

O LĂMURIRE PERSONALĂ

(23 mai 1917)

D. N. Iorga: D-lor colegi, eu vreau să vă spun altceva, ca unul care am stat liniștit în fundul sălii până acum și am văzut tot ce se petrece. Sânt două chestii amestecate, un număr de colegi nu sânt mulțămiți cu guvernul¹ pe care-l avem...

D. A. C. Cuza: D-ta ești mulțămit cu dânsul?

D. N. Iorga: D-le Cuza, am obiceiul ca atunci când rup legăturile cu un om cu care am muncit o viață întreagă alături, nu-i fac înjosirea de a-l insulta pe urmă, cum d-voastră aveți intenția de a o face față cu mine. Vă declar odată pentru totdeauna că partea bună ce ați avut în ridicarea morală a acestei țări îmi va interzice să vă dau concursul meu pentru reprezentațiile glumețe pe care aveți intenția să le faceți în Cameră, pentru că viața d-voastră întreagă îmi interzice de a vă ajuta să faceți ceea ce d-voastră vreți să faceți cu trecutul d-voastră întreg (*aplauze*.)

Continuând, eu care am refuzat în decembrie să intru în guvernul de colaborație, nu pot să fiu acuzat că sânt un sprijinitor al acestui guvern.

D. A. C. Cuza: Ba ești.

D. N. Iorga: Nu sprijin și nu combat pe nimeni decât după intențiile pe care le vădește și după faptele pe care le săvârșește.

A doua chestie nu este o chestie care să ne mulțămească ori ba pe noi, ci este o chestie pe care țara întreagă cere să o rezolvăm într-un sens sau altul.

După proiectul pe care l-a prezentat guvernul, după proiectul pe care l-au prezentat individualități izolate din parlament și după proiectul pe care l-a prezentat un grup de deputați de aici, și orice ar ieși din dezbaterile noastre ale tuturor, căutând fiecare să aducă aceea ce găsește în mintea și inima sa pentru a face mai bună opera care ni se înfățișează, cred că înainte de toate, trebuie să ni îndeplinim datoria față de această țară nenorocită, dându-i aceea ce ea are dreptul să ceară de la noi, pentru ca pe urmă, când țara, nemaivând interes de noi, își va întoarce fața de la discordia noastră, să facem noi între noi, în ce privește înțelegerea sau neînțelegerea dintre noi, ce vom crede de cuviință. Atâta vreme cât țara se uită însă la noi, trebuie să ne ocupăm de nenorocirile ei. Era odată în evul mediu, eu sânt istoric, era un armistițiu al lui Dumnezeu, treuga Dei, în care toate luptele se opreau. Vă rog pe d-voastră toți, care aveți o nemulțămire cât de legitimă în inimile d-voastră, să acordați țării românești armistițiul ei, în care toate patimile să tacă (*aplauze*).

(*Urmează: d. d. V. G. Morțun și A. C. Cuza.*)

D. N. Iorga are cuvântul în chestie personală.

D-lor colegi, sânt hotărâri care, față de un anume fel de a fi atacat, nu pot fi menționate.

Vă spun cu toată hotărârea sufletului meu, mă sileam să respect o prietenie care a ținut o viață întreagă. Dumnealui, d. Cuza, îmi pune însă întrebări așa de curioase și ilaritatea care le-a întovărășit e de natură ea însăși așa de ciudată, încât nu știu ce se ascundea într-însa. Se ascunde supt această ilaritate numai plăcerea pe care o are cineva când vede un spirit epigramatic bătându-și joc tocmai de ceea ce n-ar trebui să formeze bătaia de joc a nimănui, sau se ascunde o aprobare? Prin urmare, aş ruga pe membrii Partidului Muncii și toate persoanele care au subliniat cu hohotele lor de râs să-mi dea o lămurire, ca să știu dacă am să răspund sau nu.

Eu, (*către d. Cuza*), am spus, nu mă adresez d-tale. Am cunoscut un Alexandru Constantin Cuza cu care am lucrat, care mi-a fost drag și care a murit; văd în fața mea un om care samănă cu dânsul (*ilaritate*), dar care, de câte ori deschide gura, spune lucruri de care celălalt n-ar fi fost capabil niciodată.

Prin urmare, față de dumnealui însăși n-am nimic de răspuns. De aceea vă spun: Fiți fără nici o grijă că m-ați putea nemulțami și, spuneți d-voastră, este vreunul din d-voastră care să-mi pună întrebarea pe care mi-a pus-o d. Cuza, dacă eu am o conștiință?

(*Urmează d. A. C. Cuza.*)

D. N. Iorga: Aceasta n-o să se întâmple niciodată, pentru a fi cineva la Guvern, trebuie să dovedească o minte și o inimă vrednică de a conduce o țară (*aplauze prelungite.*)

Dacă e unul singur care să-mi pună întrebarea: Am sau ba o conștiință, să-mi-o spună și-i voi răspunde.

Al doilea, fac apel la d-voastră:

M-ați văzut lingușind în toată viața mea politică un guvern pentru a căpăta de la dânsul ceva? Te întreb pe d-ta, d-le Diamandi? Și atribuți schimbărilor de atitudine, pe care orice om politic trebuie să le aibă în măsura în care însăși situația țării se schimbă (*aplauze*), bănuți d-voastră acestor schimbări un motiv personal? Ce, am să îmbogățesc eu sărăcia bătrânețelor mele? Am să culeg măgulindu-i pe dumnealor o bucată de pâine pentru copiii mei? Sau am nevoie de un gest de aprobare pentru a crește reputația pe care

peste treizeci de ani de muncă mi-au dat-o pe terenul științei, pe care-l pun mai presus de orice? Este vreunul? Dacă este, îi răspund; iar umbrei aceluia care ai fost d-ta n-am să-i răspund nimic. (*Aplauze îndelung prelungite. Strigări de „bravo!“*.)

NOTE

1. Guvernul care a funcționat între 11 decembrie 1916 și 26 ianuarie 1918 a avut următoarea compoziție: *Președinte*, Ionel Brătianu; *Interne*, Al. Constantinescu; *Finanțe*, Victor Antonescu; *Justiție*, Mihai G. Cantacuzino; *Culte și Instrucțiune Publică*, I.G. Duca; *Război*, Vintilă Brătianu; *Agricultură și Domenii*, G.G. Mârzescu; *Industrie și Comerț*, C.I. Istrati; *Lucrări Publice*, D.A. Grecianu. Miniștri fără portofoliu: M. Ferechide, Take Ionescu, Emil Costinescu.

LXVIII

LA REFORMA AGRARĂ

(9 iunie 1917)

Onorată Cameră,

Vă rog să credeți că n-aveam intenția de a vorbi și că, vorbind astăzi, îmi fac silă. Nu m-au îndemnat la aceasta atât unele afirmații ce s-au făcut și care ar trebui rectificate, pentru că lucrurile care se spun aici rămân scrise și mai mult sau mai puțin o Adunare e solidară pentru lucrurile ce se spun înăuntrul ei și pe care nimeni nu se ridică pentru a le releva cu contraziceri. Ci mai mult decât anume idei care au apărut în mijlocul discuțiilor noastre, mai interesante sau mai puțin interesante, m-a făcut să iau cuvântul pentru câteva momente de declarație sinceră ceea ce s-a întâmplat ieri.

Ieri ni-au venit oaspeți pe care nu-i așteptam, dar pe care, odată ce-i avem aici, trebuie să gândim, să simțim și să vorbim puțin și pentru dânșii. Când am început războiul, noi aveam o părere ciudată, că trebuie să cucerim Ardealul pentru ca atunci în țară să fie o viață democratică, o viață de dreptate, de iubire de oameni, de cultură populară; astăzi vin ei aici ca să ni spuie că era cu mult mai bine decât să-i așteptăm pe dânșii pentru ca ei să ni aducă aceste lucruri, să începem prin a pregăti puțin casa pentru ca ea să fie vrednică de primirea lor (*aplauze*.)

Și atunci când îi avem aici pe oamenii aceștia, care se razimă pe viața țaranului și numai pe viața țaranului, căci aristocrația lor, dacă ar fi momentul de făcut glume, aș zice că a rămas în „Bucureștiul“ ardelean din evul mediu și s-a unгурit și, pe când preoțimea lor cea mică era tot din țărani, cea mare adeseori (vă aduceți aminte de Mangra) s-a târât la picioarele stăpânilor, când ei au fost de la început până la sfârșit popor de țărani, căpeteniile lor de oaste, cei mai aleși reprezentanți ai gândului lor, tot ce a fost mai bun, mai curat, mai mare între dânșii fiind țărani, îmi pare bine că este măcar iluzia unei schimbări democratice a României, a unei încercări de a face țară nouă din România unei clase obosite, stoarse, incapabile de înnoire. că România aceasta, cum am zis, a clasei obosite, care și-a purtat povara și astăzi cade în genunchi supt greutatea mai mari decât oricând, se pune la nivelul cerințelor neapărate ce se găsesc în inimile fraților noștri (*aplauze*) și încearcă a se face vrednică, nu numai de cucerirea Ardealului de la dușman, dar și de păstrarea Ardealului, față de conștiința populară, mândră, curată și vitează, a acestor frați (*aplauze prelungite*.)

Nu este o întâmplare că ardelenii au venit și au stat față cu noi acolo, la statuia lui Cuza Vodă. Aici în Iași sânt patru statui, la Miron Costin ei ar fi întâlnit toată distincția cărturărească a boierimii de odinioară. Miron Logofătul scria limba lor, dar n-avea totdeauna sufletul lor, acela care a plătit cu capul său intrigi politice împotriva Domnului, vechi păcat boieresc, clasa lui având însă atâtea virtuți încât astfel de păcate pot fi iertate și în Camera României din 1917. Dacă ar fi mers la Asachi, ar fi găsit o școală frumoasă, însuflețită de nobile idei, care nu era însă adâncă lor școală de sat, unde popa crește pe copiii țăranilor. Dacă ar fi mers la Ștefan cel Mare, ar fi văzut pe acela care a fost Domn nu numai peste noi toți, direct în Moldova, indirect în Muntenia, ci și peste întreaga Bucovină și departe în răsărit, iar în ce privește Ardealul, cum am spus ieri, era stăpân și pe colțul lui de către Moldova și pe inima însăși a acestei țări, Târnavele. Acolo ar fi întâlnit și ceva din spiritul democratic al timpurilor de astăzi, din acel spirit democratic care se întrupează în ființa însăși a regelui nostru. Căci un lucru trebuie să-l știm: Oricum să fie reformele care ies astăzi dintr-o lungă poveste pe care nu e momentul să o spuie nimeni și pe care nu voi fi eu acela care o voi spune, oricum s-ar înfățișa forma ultimă a acestor reforme, orice sentimente, simpatice sau antipatice, ar trezi în sufletele iubitoare de formule sau în sufletele înțeleghătoare de latura mai practică a lucrurilor, este sigur că izvorul acestor reforme e curat ca toată iubirea pe care Domnul silințelor românești către unitate o are în inima sa pentru acest popor (*aplauze prelungite.*)

Și astfel, în datoria de a primi o necesitate a vremurilor, neîndestulătoare supt raportul principiilor, jignitoare poate supt raportul formei, ar trebui să se gândească fiecare și la altceva decât la adversarii săi de ieri, pe care îi crede că pot să fie adversarii săi de astăzi, pe când atât de mult ne vom schimba, încât mâne Dumnezeu știe cine va fi adversarul, în vâltoarea prefacerii totale a vieții noastre politice.

Ardelenii s-au dus însă dincolo, la Cuza Vodă. Este ceva în lucrurile omenești care nu se poate lămuri. Noi credem că ni îndreptăm pașii după hotărârea noastră de a alege cutare drum, și totuși, de la cel mai mare la cel mai mic, este ceva care ne silește să mergem unde nu ne-am gândit niciodată. De ce au venit acolo, ce i-a mânat să se suie pe treptele statuii care înfățișează și pe domnul unirii și pe al dezrobirii țăranilor?...

Și aceasta m-a hotărât: Vântul curat care a bătut acolo. Și nu era vânt de dușmănie, de ură, în sufletele noastre ale tuturor.. E curios cât de repede se întoarce dușmănia după momentele mari; dar, când eram cu toții acolo, același fior a trecut prin toate sufletele. N-a fost un joc, n-a fost o petrecere zadarnică aceea că s-au prins de mână bătrâni proprietari care unii dintre dânșii nu sânt măcar din vechea noastră aristocrație, și țărani, miniștrii și

mulțimea, generalul și soldatul, oameni dintr-o parte și alta a românimii. Mi s-a părut că și-au întins mâinile și cei care făceau mai odinioară gesturi de dușmănie și de ură; poate că fețele nu s-au văzut, dar mâinile s-au atins și prin mâinile care întindeau hora Unirii celei nouă în mijlocul acestui bătrân Iași, fără îndoială că a trecut același fior de conștiință. Ei bine, porunci de acestea de conștiință le poate uita câte unul mai ușor, dar sânt și oameni care le uită mai greu, și astăzi eu mă găesc încă supt puterea acelei nebiruite porunci care a venit din înfrățirea, înaintea visului tuturor, a noastră, a tuturor care sântem aici și a atâtor altora care stau alături și ne țin supt judecata lor.

Să-mi dați voie, pentru că acest mare lucru transformator de suflete s-a întâmplat în capitala Moldovei, care strânge astăzi puterile noastre, pe care trebuie să le creștem pentru a ajunge la ce avem înaintea, să-mi dați voie a spune câteva cuvinte apăsate, răspicate, moldovenești, în această Cameră.

Acei care au făcut Unirea la 1859 au procedat moldovenește. Și ca să nu se creadă că prin aceasta vreau să părținesc, în momentul când alte granițe stau să dispară, o parte din poporul românesc de ieri în dauna alteia, vreau să mă explic asupra cuvântului „moldovenesc“.

La 1859, între lucrurile care s-au întâmplat la Iași și lucrurile care s-au întâmplat la București a fost o foarte mare deosebire. Același patriotism de o parte și de alta, aceeași pornire de a întemeia o singură țară pe temelii solide, aceeași dorință de a dezrobi pe țărani, același adânc sentiment că un trecut s-a isprăvit, că trebuie să se înceapă, dacă se poate, cu alți oameni și, din nenorocire, acești alți oameni n-au fost totdeauna la îndemână. Dar era o deosebire de notă. Nota din 1859 de la București a fost o notă influențată mai mult de moment și stăpânită de curente străine; a fost mai mult o reluare a formulelor politice actuale ale Franciei, pe când aici, în lumea aceasta îngrămădită de trecut, era mai mult tradiția care stăpânea cu desăvârșire pe acei care au dat României pe Kogălniceanu și pe Vodă Cuza. Din adâncul veacurilor românești a ieșit astfel Unirea și împroprietărirea țăranilor prin Kogălniceanu și Cuza, care sânt două nume, dar un singur suflet, căci în zadar s-ar încerca a se face o deosebire între Domnul cel mare și ministrul cel mare de care el avea nevoie atunci pentru a face toate acestea (*aplauze.*)

Sufletul poporului întreg s-a prins în amândoi. Ei bine, la 1864 sufletul de la 1859, întrupat în aceeași oameni, pe baza acelorași adânci tradiții moldovenești, pline de trecut, de toată durerea lui și de generozitate, de largul sentiment de iubire frățească ce a frământat întregul nostru trecut, a hotărât și împroprietărirea țăranilor.

Dacă doresc ceva acestei Adunări, este ca la votarea care va urma peste câteva ceasuri, să se ferească, să se desfacă de acest lucru, foarte frumos în aparență, dar foarte primejdios în realitatea lucrurilor, ce este formula care,

ea, poate fi și așa și altfel, cu puțină dibăcie și meșteșug oratoric, de acest lucru care se pare într-un moment într-un fel și care, dând cuvintelor alt înțeles decât cel obișnuit, devine apoi cu totul altfel; să nu se lase înrâurită de marea frumusețe înșelătoare a formulelor, ci să ia caracterul practic, real, concret al lucrurilor, să întindă brațe în stare să cuprindă în ele, nu zădărnica unei iluzii, ci puțința roditoare a unei fapte. Să ne însuflețim, nu de spiritul sterp al unora din adunările trecutului nostru mai apropiat, ci de largul spirit de generozitate care, plecând din elemente concrete, a dat Unirea și cea dintâi împroprietărire țărănească.

După acest îndemn pe care mi-am îngăduit să-l adresez și unor colegi ai mei care au mai mult decât vârsta mea, și atâția desigur mai mult decât meritele mele în viața publică, să-mi permiteți, tocmai pentru că aceea ce spunem noi aici rămâne, socot eu, care știu usagiul pe care-l face istoricul din lucrurile aruncate într-o discuție, să cred că trebuie să se găsească, dacă au fost neexactități, și rectificarea lor. Țin deci să rectific două-trei idei conducătoare pentru unii din aceea care au vorbit aici, nu de altceva, dar ca să nu se creadă că noi cu toții am fost pătrunși de adevărul acelor lucruri sau că, deși nu eram cuprinși de această convingere, nu s-a găsit în noi energia necesară pentru a spune că aceste lucruri, oricât de frumos s-au rostit, oricât de sincer au fost crezute, cu oricâtă energie au fost apărute, nu corespund adevărului ci, falsificând spiritul acestor dezbateri, au fost lăsate deci să influențeze asupra hotărârii pe care vom fi luat-o.

S-a spus aici mult rău de boierimea de odinioară. Îmi veți da voie ca eu, care n-am nici o legătură cu ceea ce se numește boierimea astăzi și care nu văd astăzi nici partide, fiindcă, nu-i așa, e liber fiecare să nu creadă în viața pe care și-o atribuie cutare sau cutare element dintr-un trecut care s-a încheiat; acela se simte viu, dar eu sânt privitorul care am dreptul să socot că această viață este cu totul înșelătoare, că eu, care nu văd încă ce vor fi în viitor partide și clase, ci mă găsesc între mormântul unei lumi care s-a sfârșit și leagănul, în care nu s-a uitat încă nimeni și n-are nimeni dreptul să se uite, al unui viitor care se deschide ca în această situație favorabilă istoricului, deși poate mai puțin prielnică omului politic, să spun că s-a făcut o foarte mare nedreptate boierimii.

O pot spune cu atât mai mult cu cât boierimea noastră nu este astăzi un factor activ din viața națională. Boierimea cu care s-a mândrit această țară, boierimea care a dat o strălucire împărătească acestor domnii, care a stat, sabie creștină la dreapta patriarhilor, stăpânind întreg Răsăritul, boierimea căreia-i datorăm cultura noastră superioară întregă, până la însuși idealul care ne duce în lupta de astăzi, boierimea aceasta se găsește aproape întreagă, cu excepția câte unui nume care mai plutește ici și colo, în umbra bisericilor

pe care le-a ridicat, supt lespezile acoperite cu slove pline de vești de biruință, în așezămintele de binefacere ce le-a creat, în foile letopisețelor pe care le-a scris, în toată opera de vitejie, de cultură, de vrednicie românească pe care acei oameni au însemnat-o (*aplauze călduroase*.)

Nu e bine să lăsăm a se crede că am fost o națiune, de la un capăt la altul a existenței sale istorice plină de nedreptate, de apăsare, de lipsă de frăție; o națiune întunecată, fără virtuți sufletești, care de câte ori fulgeră la Răsărit sau la Apus, cădem în genunchi și întindem mâni rugătoare către aceste fulgere. Nu, fulgerele furtunilor, dacă le-am avut, le-am avut din elementele înseși care s-au frământat în viața noastră; dacă o furtună s-a lăsat, apele sale rodnice erau adunate din însuși adâncul pătruns de ploi și acoperit de zăpezi al acestui pământ.

Țin să afirm, apărând boierimea de odinioară, încă un lucru: că nici opera Regulamentului Organic, nici aceea de la 1864, neîntregi, căci nu se putea să fie altfel, că nici una din aceste opere nu ni-a fost dăruită de nimeni ci, cu însușirile și păcatele lor, căci așa sânt lucrurile omenești, când îngerii din Cer vor veni, cu formulele lor absolute, vor face pe lume lucruri de care până acum n-a fost vrednică nici o societate omenească, lucrurile acestea, așa cum le pot face oamenii, sânt ale noastre. Noi am făcut Regulamentul Organic și legea din 1864, în credința noastră sinceră și cu bunele noastre intenții, pe care a putut să le înșele o socoteală a viitorului de care atunci nu ni puteam da samă. De la noi au pornit toate aceste fapte.

Am apărat boierimea cea veche. Să nu aștepte nimeni să apăr, căci nu mai e același sentiment, nici același interes, nu mai e același glas care te cheamă neapărat pentru a rosti unele cuvinte pe care în suflet simți că trebuie să le spui, boierimea de astăzi, care nu există. De aceea trebuie să-și dea samă toată lumea, cât de ușor se poate atinge cineva, cu onestitate, cu curaj, cu simț de solidaritate românească, cu înțelegerea greutăților în care ne găsim astăzi și a viitorului care ne așteaptă mâne, de această problemă a proprietății în întregime.

A, dacă ar fi boierii de odinioară; dacă numele mari din veacul al XV-lea și al XVI-lea ale celor care ni-au apărat țara, dacă numele acelora care ni-ar aminti în fiecare moment paginile frumoase ale vechii noastre literaturi ar fi aici, înaintea noastră, dacă acești oameni, rătăciți cumva, ar vorbi de interese de-ale lor care să nu fie interesul tuturor, o, ce greu ni-ar fi să luptăm cu trecutul nostru întreg! Ce greu ni-ar fi să înfruntăm numele acestea din care nu este unul care să nu strige ca biruitoare trâmbițe de război! Dar ce sânt numele care reprezintă astăzi marea proprietate, cu foarte puține și laudabile excepții, cu atât mai laudabile, cu cât sacrifică mai mult, și cu atât mai nobile, cu cât în dosul acestui sacrificiu nu este nici o revenire, nici o altă

intenție decât a sacrificiului însuși și nici o dorință de a tulbura solidaritatea națională la care au declarat că înțeleg a contribui! Da, față de această nouă proprietate, cu nume nouă, situația noastră este cu mult mai liberă.

Ne-am închina încă la o mare proprietate, la aceea care ar fi făcut ce a făcut marea proprietate în Franța, de care ni se vorbește adeseori, și care, afară de cazuri izolate, s-a alcătuit întregă din munca țărănească strânsă într-un veac și mai bine pe baza împărțirii de pământ silnice, îndeplinită la sfârșirea vechiului regim prin Revoluția cea mare. O da, dacă ar fi vorba de această proprietate mare, strânsă din generație în generație prin munca împreună cu jertfă, iarăși ce greu ni-ar fi să ne atingem de dânsa! Dar știm foarte bine că, afară de câteva mari familii care și-au păstrat moșiile, afară de câțiva care prin îndărătnică muncă s-au ridicat în mijlocul țăranilor și au devenit „boierii” acestei țări, restul marii proprietăți este un simplu departament al vieții publice dominate de politicianism. Boierii de odinioară se ridicau de la moșie ca să ajungă lângă Domn; această închipuită boierime s-a ridicat de la oficiile publice și situațiile favorizate ale politicianismului pentru a ajunge la pământ (*aplauze.*)

Nu, domnilor, nu trebuie să amestecăm situații atât de deosebite. Și aș mai spune un lucru. Se vorbește de legătura sufletească dintre proprietar și pământul lui. Dar această legătură, chiar în cazul marilor familii, se prezintă cu totul altfel. Iată cum se purta de fapt boierul de odinioară. Creștea acasă la dânsul pe copiii săi, în țara sa, în casa sa, pe ogorul său, lângă biserica sa; era o transmisiune de suflet neîntreruptă din generație în generație. Fiecare, an de an, prindea mai mult dragostea zidurilor vechi și a brazdei nouă; o clipă măcar această unitate a marilor familii pe același pământ n-a fost întreruptă. Dar azi, chiar în familiile vechi, la mijloc, între tată și fiu, sânt studiile făcute în străinătate, este cultura cu totul străină de rosturile noastre sufletești, este o viață de oraș care numai câteva luni de zile reține la țară. Și atunci pot să zic: Nici măcar în această măsură mai mică nu ne găsim înaintea dificultăților morale ale proprietății mari, ci ne găsim în fața unei forme create de o viață politică la care renunțăm.

Căci cred că nu este unul singur care să aibă curajul de a spune aici, înaintea tuturor, după dezastrul de pe urma căruia suferim, după ruinele grozave din jurul nostru și după ruinele și mai grozave din sufletul nostru însuși, de-a spune că are intenția de a păstra, și în cel mai mic element al său, un trecut care adeseori dezonoarează dezvoltarea istorică a acestui neam pe acest pământ. Și atunci, dacă lucrurile sânt așa, și nimeni n-o poate tăgădui, dați-mi voie să mai apăr încă odată, ca și la început, dar supt alt raport, pe oamenii acelei lumi care a dispărut și care are și dreptul la tot respectul nostru.

Da, în 1830, boierii care s-au adunat ca să dea Regulamentul Organic n-au stat în genunchi nici înaintea puterii suzerane, nici înaintea puterii protectoare, ci s-au plecat înaintea necesităților inevitabile ale momentului, le-au primit și au făcut prin trudă îndelungată, cu toată cinstea sufletului lor și cu tot devotamentul unor oameni adânc muncitori, au făcut, zic, vorbind puțin și gândind mult, adunându-se des pentru a schimba gânduri cernute îndelung în mintea lor, o operă care corespundea dorinței mai multor generații. S-a dat țaranului mai puțin decât trebuia, s-a dat în realitate mai puțin decât trebuia și, fiindcă s-a spus cuvântul de „eleganță“, în „zilele de muncă“ de atunci, cuprinzând fiecare o săptămână și mai bine, ei au fost mai „eleganți“ decât noi în acest moment și când și „eleganța“ lor este superioară „eleganței“ noastre, poate că nu era bine să-i înfruntăm cu atâta asprime. Și tot așa cei de la 1864 au profitat numai de o constelație favorabilă în vecinătatea lor, de un împărat plin de iubire pentru libertatea omenească și pentru nația în fruntea căreia stătea, ca să dezrobească pe țărani; dar nu din cauza acestui fapt străin s-a îndeplinit la 1864 de Vodă Cuza și de Kogălniceanu dezrobirea țaranului.

Eu zic „dezrobire“. Oricât s-ar fi creat în urmă o stare de lucruri favorabilă proprietății absolute, de drept roman, cum n-a existat înainte, eu zic totuși faptului de la 1864 „dezrobire“. Dacă n-ar fi fost un lucru mare, n-ar fi trebuit ca un Domn cinstit să calce pe inima lui, să sfărâme legalitatea pentru a putea să înfăptuiască dreptatea, dacă ar fi fost lucru așa de ușor, se găsea o Cameră și la 1864 care să-l primească. Cine a străbătut dezbaterile de atunci, intrând în contact cu fantomele rele, de ură, de îndărătnicie, de hrăpareță menținere a unor drepturi care trebuiau părăsite, acela știe și cât de greu și cât de necesar a fost actul ilegal al lui Cuza Vodă la 1864.

Și acum, după aceste câteva cuvinte care vor fi fost mai lungi poate decât restul expunerii mele, vin la ceva mai apropiat de gândul nostru de astăzi, anume la hotărârea aceea care s-a zbatut în sufletul fiecăruia din noi cu privire la actul de aprobare sau dezaprobară a reformelor de astăzi.

Onorată Cameră, sânt multe feluri de a prezenta o chestie, de a o înțelege, de a o lămuri spre a o înfățișa apoi altuia. Este un fel care străbate prin personalitatea și interesul fiecăruia la chestiune și un alt fel care, înlăturând personalitatea fiecăruia, răzbate imediat în însuși miezul acestei chestiuni. Dacă luăm chestiunea drepturilor electorale și de stăpânire a pământului ale țaranilor astăzi, prin laturea personală a noastră, nu ne vom înțelege niciodată, fiindcă nu vom pricepe nici unii, nici alții, cei ce sânt de ieri și cei ce vor să fie de mâine, un lucru elementar, că între trecutul care s-a năruit și între viitorul care n-a apărut încă, trecut plin de amintiri care sânt uneori rele, viitor plin de lucruri care nu s-au deslușit încă, există un prezent, și noi trăim în acest prezent, care ca orice prezent este îngust, ca orice prezent este fără perspectivă, dar care, orice s-ar întâmpla, e înfăptuirea imediată a unui lucru întreg sau neîntreg.

Și privind chestiunea în ea însăși, în marginile ei înguste de timp, trebuie să ajungem la o părere care s-a exprimat aici și de alții, cu aceeași silință dureroasă de a înlătura de la dânșii bănuiala că au cedat altor motive decât supunerii la o necesitate pe care nu ei au creat-o, pe care nu ei sânt în măsură astăzi s-o înlătore. Ținând samă deci de împrejurări, ajunge cineva la această părere, la această convingere că, date fiind forțele politice de care România dispune astăzi, dată fiind lipsa unei opinii publice, care nu ne poate încunjura astăzi nici cu criticele, nici cu aprobările ei, și nu poate judeca nici una din manifestările noastre, ci le lasă pe toate, și pe cele de opoziție și pe cele de aprobare, să se zbată ușor la suprafață, fără nici un răsunset în sufletul acestui popor, dată fiind, astfel, voința curată de sus, date fiind așteptările de jos, care cer nerăbdător, imediat, ceva, nu ca plată, ci ca un act de respect pentru dreptul acelora care se jertfesc pentru țară (*aplauze*), date fiind aceste lucruri, am primi și altceva. Dacă Providența ar fi fost mai puțin îndurătoare pentru noi, am primi, o spun hotărât, și mai puțin decât ceea ce forțele politice de ieri oferă acestui popor pentru a satisface setea lui de dreptate și nevoia lui de viață (*aplauze*.)

Ni ziceți unii dintre d-voastră: De ce nu se pleacă de la principii, și întrebarea aceasta ar putea-o adresa mai curând oameni care, dacă au un rost în viața publică, au numai rostul unor cugetători, oameni care firește neconținut caută principii, cum o facem noi, profesorii.

Da, noi înainte de toți, am avea dreptul să cerem principii, noi înainte de toți ar trebui să spunem așa, căci logica este o cerință a trecutului nostru întreg, este un obicei al muncii noastre intelectuale, o datorie în studierea științei noastre, un element pe care l-am împrumutat prin contactul nostru cu ceea ce omenirea a avut mai frumos, mai înalt și mai generos în decursul timpurilor. Noi dar, trebuia să cerem ca lucrurile cele mari să fie sprijinite pe principii și dezvoltate după o logică perfectă, din care va deriva pe urmă, neapărat, și forma armonică, elegantă, a carei lipsă o regreta d. Mateiu Cantacuzino cu atâta dreptate.

Dar aceste acuzații s-au adus cu sinceritate? Prin practica întregă a cărților în mijlocul cărora am trăit, a izvoarelor care mi-au vorbit, a vieților care mi-au fost destăinuite din ceea ce au scris oamenii de odinioară, în sinceritatea lor de fiecare clipă, pe aceea care sânt din alte vremuri îi cunosc astfel din tot ce au vorbit, fiindcă pot umbla prin toate hârțiile lor, pe când din societatea noastră de astăzi eu cunosc pe oameni numai din lucrurile pe care binevoiesc sau să ni le prezinte sau să facă aluzie la ele. Da, când zic de un om de odinioară că a fost sincer, o zic fiindcă nimic din cugetarea și din gândirea lui nu mi-a scăpat. Dar ce pot zice de oamenii de astăzi eu, când știu că sincerii cei mari ai unei epoci au devenit adeseori, pentru cine a cercetat

izvoarele, tocmai cei mai lipsiți de sinceritate, și tocmai aceea care au fost acuzați de lipsă de sinceritate au ieșit luminoși în gândul lor curat înaintea urmașilor, care au avut toate mijloacele de a-i judeca?

Lăsând aceasta însă, voi spune că, pe baza unei lungi experiențe personale, care se poate avea după o grea viață de cercetări a izvoarelor lumii trecute, s-a desfăcut pentru mine o credință, pe care v-o împărtășesc și dumneavoastră.

Onorată Cameră, nu voi zice prieteni și adversari; eu nu văd aici decât români care ne zbuciumăm cu toții, care căutăm mijloacele cele mai potrivite ca să ieșim mai bine din grozăvia ce ne-a cuprins pe toți, și de aceea vă zic dumneavoastră: români, prieteni ai cauzei românești, ajutători ai unei opere comune, care trebuie să iasă cât se poate mai deplină din dezbaterile noastre, nu se poate să faci o reformă de principii decât pe două căi, una pe care n-o am și n-am mijlocul de a o avea, și alta pe care unii o vor poate și n-o pot, dar cunosc și oameni care o pot și nu vor s-o ia.

Cea dintâi cale este ca o societate întregă să fie pătrunsă de dreptatea unor anumite revendicații, să nu existe un singur om care să privească o anumită problemă supt laturea intereselor sale personale și nu supt laturea dreptății înseși, a caracterului neapărat, sacru, al acelei opere.

La 1789 de ce s-au făcut lucrurile acelea mari? Pentru că, de pe urma unei culturi care a străbătut toate păturile, nu era un singur membru al societății franceze care să nu fie de părere, până la acel nenorocit rege pe care această convingere l-a dus la capătul tragic al vieții sale, nu era unul care să nu fie convins că vechiul regim a pierit și că un nou regim trebuie să se stabilească pe baza unor concepții filosofice, de o logică perfectă.

La noi, cultură răspândită pretutindeni, călăuzită de aceleași tendințe, înduioșată de aceleași sentimente? Cultura gazetelor de ieri, pline numai de insultele nemernice ale nerușinării străinilor, cu adepții lor din țară? Cultura aceea papagalicească, pe care o răspânda o școală de forme, din ce în ce mai mult fără nimic din munca aceea creatoare a vieții unui popor? Cultura aceasta să ni fi străbătut inimile? Să facă reforme de principiu aceea care au învățat la Berlin și în orașele Germaniei, ca să rămână acum să-și facă economia politică și studiile lor de drept constituțional la picioarele nemților, bulgarilor, turcilor și ungurilor din București? (*Aplauze.*) Aceea care, ucenici ai altei culturi, însuflețită în adevăr de un nobil ideal uman, au învățat numai lucruri care nu ating nevoile societății noastre, împrumutând teorii, principii, dar uitând puțin cele ce se țin de această ființă națională a noastră, amenințată și nenorocită? Aceea care au ieșit din liceele și universitățile noastre, dar care nu erau totdeauna în stare să ceară a doua ediție a cărții celei mai iubite, să întreție un curent de cultură populară? Noi și toți aceea care sânt în jurul

nostru, sântem oare așa de pătruși de aume principii încât este de ajuns să enunțe cineva aceste principii pentru ca toate interesele, cât de scumpe, ale unuia și altuia să cadă la picioarele lor și toată lumea să aclame?

Este aceasta situația sufletească, morală, a societății noastre? Nu! Și când o societate nu este adânc pătrunsă, în fiecare din membrii săi, că este ceva mai presus de interesele personale, de interesele de partid, de interesele de clasă, această societate nu e vrednică să facă o reformă de principii. Și astăzi noi nu sântem vrednici să facem această reformă.

Oricât vom discuta, nu ne vom înțelege; cu cât vom discuta mai mult, cu atâta ne vom înțelege mai puțin. Cu atâta urile se vor înverșuna, cu atâta neînțelegerile, fără valoare morală, vor fi mai multe. Lumea care ne înconjoară, care ne așteaptă, care ni-ar impune o hotărâre, pe care trebuie s-o înțelegem, lumea aceea, care poate da și sancțiuni, va cere atunci o sancțiune mai grea decât toate celelalte, sancțiunea împotriva discordiei noastre, a celor puțini, și sancțiunea împotriva uitării, din partea noastră, a lor, a celor mulți (*aplauze.*)

Iar dacă e vorba de calea cealaltă, ea este ușoară. O știu, dar n-o voi. Și vreau să văd omul care ar veni astăzi și ar declara: „Sânt capabil, fie și pentru un ideal de dreptate, să mă duc să spun soldaților de pe front, să spun oamenilor care mor de boli și de foame în sate, să insult astfel mizeria unora, să slăbesc vitejia altora vorbindu-li de mișcările violente prin care o societate este în stare să îndeplinească o operă întregă!“ Eu nu-mi iau pe suflet acest lucru. Și fiindcă s-a vorbit de presa blândă, iertătoare, ei bine, orice s-ar zice astăzi, în credința că viitorul va ținea samă de tot ce s-a mișcat în sufletul meu, nici chiar presa de critică și ațâțare nu vreau să o dau. Nu mă dau în lături înaintea oricărei acuzații, înaintea oricărei calomnii contra mea, dar din buzele mele ca și din condeiul meu nu va ieși, cât tremură pământul supt bătaia tunului dușman, un singur cuvânt care să crească ura dintre noi (*aplauze.*)

Voi și eu reforma cea mare, și știu bine că ea va fi făcută. Și iată de ce se va face, fiindcă scurtă vedere trebuie să mai aibă omul care crede că o chestiune o poți porni dumneata, din orice interes și cu oricâte restricțiuni ar fi, fără să meargă ea însăși de la sine, chiar și împotriva dumitale care ai încerca s-o oprești în mersul ei fatal. Și reforme totale, depline, să nu credeți că aparțin unei singure epoci; sânt chestiuni care rămân totdeauna deschise în mijlocul unui popor și la care fiecare generație contribuie, măcar prin măsurile acelea care deschid drum liber dezvoltării prin sine a lucrurilor. Acesta e și cazul chestiunii rurale la noi, cu toate consecințele ei electorale, cu toate „reformele“ în acest domeniu, care pot avea o însemnătate, nu legală, ci morală, căci și sincera alegere a colegiilor restrânse eu o prefer celor mai larg deschise colegii al căror rezultat s-ar falsifica.

Știu că este cineva care ni va da alegeri libere. Nu numai acela care are dreptul după Constituție, nimeni nu se gândește să amestece în aceste discuții autoritatea lui, nu numai acela deci care după Constituție are dreptul și are și datoria de a menține sănătatea vieții noastre politice, împiedecând orice falsificare, ci și altul, omul însuși căruia îi vom fi dat, azi, dreptul de a hotărî asupra soartei noastre. Căci noi vorbim acum în afară de poporul românesc, care ne vede, dar nu ne poate ajuta pe unii, și nu se poate apăra de alții, și care nici nu se poate uita acum prea des la noi.

Este astăzi în România o singură chestiune, toate celelalte sânt numai ajutoare pentru dânsa, chestiunea liberării teritoriului național, chestiunea revanșei noastre biruitoare, a răzbunării în contra acelor care au umilit un neam nedepins a pleca fruntea înaintea nimănuia (*aplauze prelungite.*) Singura chestiune care trebuie imediat rezolvată, prin brațele unite ale noastre și ale fraților de peste hotare, e a dreptului românimii de a se impune ca stăpână în orice colț al pământului pe care l-a locuit, l-a fructificat prin munca ei și l-a adăpat cu sudorile și sângele ei și ale străbunilor (*aplauze.*)

Când ei, ostașii, vor veni de acolo de unde sânt, vor lua chestiunea aceasta de azi asupra lor. Ce? Noi sântem unicii și marii hotărâtori la care generațiile viitoare se vor uita cu adânc respect? Vor comanda ele statui pentru noi? Vor strica marmura pentru pedestalul picioarelor slabe ale unei generații care nu știi cât este de morală, dar eroică, fără îndoială, nu este?

Ce sântem noi? Noi sântem doar crainicul care merge înainte, de anunță că se apropie neamul care se pregătește întors de la luptă, acesta va veni și va hotărî.

Că va hotărî mai mult sau va hotărî mai puțin, că va hotărî într-o formă sau va hotărî în altă formă, cine știe? Un lucru însă îl știu, că singurele hotărâri pe care nimeni nu le poate ataca și critica, sânt hotărârile pe care le ia un neam întreg ca să-și deschidă calea lui.

Dacă aș fi în vremuri obișnuite, aș asemena ce voim și putem face astăzi cu picătura de apă pusă pe buzele rănitului de pe câmpul de luptă, înainte de a i se da îngrijirile cele mari la care-și are dreptul. Dar nu vreau să amestec astăzi această icoană tristă de cădere a ostașului care a luptat, ci vreau să ridic înaintea noastră o alta. Vă aduceți aminte când, în vechile legende, se lua voinicul în brațe cu dușmanul și dacă acesta părea mai puternic, pentru a-și înzeci puterile, luptătorul se îndrepta către femeia iubită care se găsea lângă dânsul și-i zicea: „Strânge-mi brâul ca să-l dobor!”

Ce facem azi e numai fapta iubitoare de a strânge brâul ostașului român, de a-l îmbărbăta cu aceste reforme, până ce, biruitor, el va veni însuși să ne judece pe noi, iar pe dânsul să se înalțe¹ (*aplauze prelungite.*)

NOTE

1. În ședința din 24 mai 1917, s-a adus în discuție proiectul pentru modificarea articolelor din Constituție cu privire la reforma agrară și la cea electorală.

În ședința din 27 mai 1917 N.I. a făcut următoarele precizări, pe marginea discursului deputatului Gh. Becescu Sylvan. „Dați-mi voie să dau o lămurire care nu va fi fără folos. În comisiuni s-a trecut foarte repede asupra părții a doua a reformelor care s-au prezentat, deși foarte mulți dintre membri, între care sunt și eu, suntem absolut împotriva scrutinului pe listă, în dosul căreia se ascunde, dacă nu intențiunea de a face rău, cel puțin ispititoarea puțință de a-l face.

Dacă n-am ridicat chestiunea aceasta cu toată energia în subcomisiune este pentru că situațiunea era așa de gingașă acolo, încât ca să păstrăm punctele câștigate peste anteproiect, în ceea ce privește pământul țăranilor, am lăsat pentru mai târziu, pentru o discuțiune pe care nu aveam intenția de a o părăsi, punctele rele din reforma electorală (*aplauze*).

Trebuie să știți – și aceasta e bine pentru oamenii care ne judecă rău – că în subcomisiuni a fost o luptă atât de grea, încât adeseori a doua zi ne gândeam dacă putem păstra cuceririle făcute înainte. De aceea nu s-au adus acolo criticile pe care le aduceți dumneavoastră. Dar dacă s-ar găsi în Cameră o majoritate care să ceară suprimarea acestui adaos la votul universal, voi fi cel dintâi care voi adăugi puterea lor ca să dea țării puțință, nu de a robi înainte la aceleași sinagoge politice la care au robit până acum, ci să i se dea puțință de a alege oameni care se vor aduna ei, de la sine, în jurul ideilor (*aplauze prelungite*).

În ședința din 28 mai 1917, la constatarea deputatului M. Carp că reformele promise de PNL nu se fac, N.I. intervine: „Înainte de a se începe războiul, m-am ridicat în Cameră și am cerut să se aducă în discuție reformele. Este însemnat în *Monitorul oficial*. Ați putea să-mi spuneți de ce, din toată Camera, nu s-a găsit unul singur să aprobe propunerea mea de a se discuta reformele atunci?”

LXIX

LA VOTUL UNIVERSAL. CONTRA SCRUTINULUI DE LISTĂ

(13 iunie 1917)

Nu voi reveni asupra unei declarații pe care am făcut-o în cursul discuțiunii generale și care sânt sigur că este aprobată de cea mai mare parte din colegii mei. Dar propunerea aceasta ar avea înaintea ei necesitatea în stăpânirea căreia ne găsim, nu vreau să zic altceva și nu vreau să precizez de ce natură este această necesitate. Mă îndrept însă către aceea care au realizat înțelegerea pentru a li se spune că, dacă vor ca în reforma care se face acum să treacă peste acea piedecă ce s-a găsit înaintea noastră, de la început și până acum, și dacă înțeleg ca reforma pe care o dăm acum țării să ajungă la liberarea alegătorilor, la puțința lor de a-și face datoria deplină, neîncătușați, nesupuși niciunei nevoi de a li falsifica voința, trebuie să înlăturăm acea specificare care nu e de nici o necesitate măcar pentru textul constituțional ce ni se supune: Reprezentarea minorităților, deci scrutinul pe listă. Și voi adăogi un argument, unul singur, la cele aduse până acum contra scrutinului pe listă.

Scrutinul pe listă s-a introdus în anume țări din anumite nevoi. Noi însă nu numai că n-avem nevoie să ținem samă de acele interese naționale de care se ține samă în țările unde s-a introdus acest scrutin, dar avem tocmai interese contrare, interese care s-ar lovi prin menținerea scrutinului pe listă. Scrutinul pe listă a fost propus în Franța pentru a împiedeca anume agitații pe care le cunoaștem cu toții și care ar fi putut să aducă sfărâmarea regimului republican prin încurajarea unor anumiți aventurieri. Prin urmare, măsura aceasta s-a propus acolo, în Franța, pentru a consolida un regim, dar la noi nu e deloc această necesitate; la noi, nu numai că este o solidaritate supt raportul electoral, dar la noi a fost până acum o tiranie chiar, supt raportul electoral; noi n-avem să ne temem de personalități care ar sfărâma organizații ieșite din voința unui popor întreg, ci avem să ne temem de puțința de a împiedeca voința unui popor de a crea viața care-i convine în adevăr (*aplauze.*)

Nu vreau prin observațiile mele să adaug la nemulțămirea care există din motive pentru care nu sântem vinovați toți, și poate nici unul în conștiința lui, dar atrag atenția foarte hotărât asupra faptului că, dacă d-voastră, supt forma așa de atrăgătoare a reprezentării minorităților, voiți să introduceți tirania scrutinului pe listă, se va întâmpla aceasta: Se va crea în țară o neputință absolută de a se dezvolta mai multă libertate în viața publică prin Cameră. Și atunci, fiindcă Senatului îi veți da un alt sistem de alegere, veți smulge viața din Cameră și o veți îngrămădi în Senat.

În Senat se va duce viața reală pentru ca să scape cineva de supt această tiranie dublă, a numărului mare și a neputinței de a moraliza spre libertate acest număr mare. Și atunci veți da spectacolul curios al unei Adunări naționale compuse dintr-o Cameră aleasă prin sufragiu universal, în care însă nu adevărata voință a națiunii se va putea manifesta, și dintr-un Senat care nu va fi ales în aceleași forme largi ca și Camera, dar în care notabilitățile naționale, oamenii pe care poporul îi iubește și prin care vede dezvoltându-se viitorul său, vor găsi locul pe care nu l-au găsit în Cameră.

D-voastră o înțelegeți și noi toți o înțelegem și, chiar fără a fi spus eu aceasta, ați fi înțeles că așa este. Și cred că nu vă veți face un bun serviciu astfel, nu câștigând țara cea nouă prin păstrarea acestui mijloc de impunere, ci tocmai ridicând conștiința cea nouă a țării împotriva întregii vieți politice care se va dezvolta de acum înainte pe această bază. Să faceți o reformă simpatcă, nu vă temeți de fantome! Nu vă temeți de fantome, ci judecați realitățile așa cum sânt. Dați voie alegătorilor să aleagă din mijlocul puterilor de care țara dispune în acest moment, nu oameni impuși, ci oameni voiți; nu oameni încâtușați, ci oameni care să fie liberi să întemeieze ei formele politice nouă (*aplauze.*)

Să nu ni spuie nimeni că legăturile de astăzi vor dura; alte legături vor trebui să se formeze mâne. Dacă impuneți forma aceasta a sufragiului pe listă, veți sili să se adune împreună oameni care n-au nimic comun, pentru a se putea opune tiraniei unor anume liste. Prin urmare, în loc să lămuriți viața politică, veți contribui la creșterea confuziunii dintr-însa.

Vă rog pe d-voastră care puteți hotărî, să țineți samă de toate spusele mele și să credeți că în ce am spus nu e de loc temerea cuiva care mâne s-ar putea găsi înaintea imposibilității de a se alege, pentru că, orice veți face, eu tot mă voi alege, ci numai dorința de a fi folositor țării. Prin urmare, nu vorbesc în interesul meu personal. Sacrificând o formulă antipatică, lăsând discuția acestui punct întreg împreună cu discuția altor modalități din legea electorală, dați voie și lumii să se gândească adânc și fundamental până la venirea legii asupra formei celei mai potrivite de a reprezenta voința națională (*aplauze.*)

(În replică! :)

Credeți d-voastră că alegătorul care ar avea să aleagă într-o listă conservatoare și alta liberală, fiecare din ele grea de influențe și de amenințări, de o parte și de alta, o a treia listă în numele unui om de

notorietate ori care a făcut bine în județul său, d-voastră știți ce e alegătorul, care nu este un erou, nu se va gândi la câte nemulțămiri își atrage, că va avea eroismul să ia pe omul de treabă pe care nimeni nu-l aduce în spinare? Eu cred că nu.

Sau voiți să ne siliți la orice fel de alianțe electorale cum, uitând un trecut întreg, au făcut și fac alții? Dar sânt și altfel de oameni, și mai bine niciodată n-aș intra în Parlament decât să fiu silit, contra conștiinței mele, să merg alături cu oameni ale căror principii nu mă satisfac.

Oamenii curați, puși în această alternativă, vor prefera astfel să rămână în afară de Parlament decât să întindă mâna unor persoane cu care n-au sufletește nimic comun.

NOTE

1. I.Th. Florescu spusese că Nicolae Iorga, „al cărui optimism reconfortant a susținut sufletul îndurerat al națiunii în restriște”, spusese în urmă cu câteva zile că e împotriva sufragiului universal „falșificat”. Preopinutul îl socotea „un leac eroic, va întări pe cei tari și va distruge pe cei slabi”. Era de acord cu N.I. să fie sprijinit doar sistemul care va permite alegătorului să ștergă de pe listă pe cine vrea. Pleda pentru vot obligatoriu și amendă serioasă împotriva „nepăsării culpabile a alegătorului”. Adusese și o petiție pentru acordarea de drepturi politice și civile femeilor. Reformele au fost votate de 130 de deputați din cei 144 prezenți.

CUPRINS

Notă asupra ediției.....	7
Un justițiar.....	9
Sesiunea 1907-1908	
Adunarea Deputaților	
<i>Ședința din 12 iunie 1907</i>	
În chestia amnistiei răsculaților țărani.....	23
<i>Ședința din 23 noiembrie 1907</i>	
Partidele și țara, discuția la Mesagiu.....	43
<i>Ședința din 13 decembrie 1907</i>	
La legea agrară.....	88
<i>Ședința din 20 decembrie 1907</i>	
În chestia legii judecătorești.....	113
<i>Ședința din 16 ianuarie 1908</i>	
În chestia despăgubirilor.....	123
<i>Ședința din 8 februarie 1908</i>	
La casa rurală.....	126
<i>Ședința din 18 februarie 1908</i>	
În chestia lezei cărciumelor.....	136
<i>Ședința din 27 februarie, 5 martie 1908</i>	
În chestia Teatrului Național.....	141
<i>Ședința din 7 martie 1908</i>	
În chestia scoaterii evreilor din armată.....	166
<i>Ședința din 10 martie 1908</i>	
În apărare personală.....	172
<i>Ședința din 17 martie 1908</i>	
În chestia responsabilității colective a comunelor.....	177
<i>Ședința din 18 martie 1908</i>	
La legea Jandarmeriei rurale.....	180
<i>Ședința din 24 martie 1908</i>	
La legea trusturilor.....	184
<i>Ședința din 5 decembrie 1908</i>	
Politica externă a României. La răspunsul la Mesagiu.....	188

<i>Ședința din 14 ianuarie 1909</i>	
Pentru serbarea Aniversării de 50 de ani de la Unire.....	210
<i>Ședința din 2 martie 1909</i>	
O comisiune istorică a României.....	221
<i>Ședința din 11 martie 1909</i>	
La legea arendării moșiilor statului.....	230
<i>Ședința din 13 martie 1909</i>	
În chestia hârtiei.....	236
<i>Ședința din 16 martie 1909</i>	
Apanagiul Mitropolitului Ghenadie.....	251
<i>Ședința din 20 martie 1909</i>	
Profesori străini la Școala Veterinară.....	256
<i>Ședința din 20 martie 1909</i>	
În chestia petrolului.....	259
<i>Ședința din 21 martie 1909</i>	
Drepturile dobrogenilor.....	262
<i>Ședința din 23 martie 1909</i>	
În chestia legii sinodale.....	264
<i>Ședința din 23 martie 1909</i>	
La modificarea legii clerului.....	289
<i>Ședința din 26 noiembrie 1909</i>	
La răspunsul la Mesagiu.....	290
<i>Ședința din 16 decembrie 1909</i>	
La legea Asociațiilor de muncitori.....	309
<i>Ședința din 17 decembrie 1909</i>	
În chestia manifestațiilor studentești.....	325
<i>Ședința din 18 decembrie 1909</i>	
În chestia agitațiilor evreiești.....	336
<i>Ședința din 5 februarie 1910</i>	
Modificarea legii cârciumilor.....	340
<i>Ședința din 8 februarie 1910</i>	
La legea teatrelor, art. 4.....	349
<i>Ședința din 11 februarie 1910</i>	
Chestia agitațiilor evreiești.....	354
<i>Ședința din 13 februarie 1910</i>	
O interpelare.....	376
<i>Ședința din 6 martie 1910</i>	
La legea organizării Ministerului Instrucției Publice.....	377

<i>Ședința din 7 martie 1914</i>	
Oprirea tipăriturilor românești în Ungaria.....	561
<i>Ședința din 21 martie 1914</i>	
Contra dizidenților religioși.....	563
<i>Ședința din 27 martie 1914</i>	
Schimbarea circumscripțiilor administrative din Dobrogea.....	565
<i>Ședința din 19 aprilie 1914</i>	
Comemorarea lui Constantin Vodă Brâncoveanu.....	588
<i>Ședința din 10 iunie 1914</i>	
Sânt Boieri?	592
<i>Ședința din 17 iunie 1914</i>	
Chestiunile mari în Camera Reformelor.....	595
<i>Ședința din 18 decembrie 1914</i>	
În discuția listei civile a regelui.....	624
<i>Ședința din 22 ianuarie 1915</i>	
Despre tulburările bisericești.....	627
<i>Ședința din 25 februarie 1915</i>	
Pentru supravegherea satelor.....	646
<i>Ședința din 14 decembrie 1915</i>	
Despre hotărârea ce va lua România în Marele Război.....	647
<i>Ședința din 5 februarie 1916</i>	
Declarații în legătură cu mișcările studențești.....	674
<i>Ședința din 26 martie 1916</i>	
Cu privire la budget.....	675
<i>Ședința din 14 decembrie 1916</i>	
Rezistența până la capăt.....	677
<i>Ședința din 23 mai 1917</i>	
O lămurire personală.....	685
<i>Ședința din 9 iunie 1917</i>	
La reforma agrară.....	688
<i>Ședință din 13 iunie 1917</i>	
La votul universal. Contra scrutinului de listă.....	700

<i>Ședința din 13 martie 1910</i>	
Lecomte du Noüy și „restaurarea” monumentelor istorice.....	381
<i>Ședința din 15 martie 1910</i>	
La crearea noilor catedre universitare.....	395
<i>Ședința din 3 aprilie 1910</i>	
La legea dotației președinților corpurilor legiuitoare.....	405
<i>Ședința din 26 noiembrie 1910</i>	
În chestia macedoneană și ardeleană.....	408
<i>Ședința din 4 decembrie 1910</i>	
Licența universitară prin minister.....	424
<i>Ședința din 29 noiembrie 1912</i>	
Alegerile de la Suceava.....	430
<i>Ședința din 15 decembrie 1912</i>	
Chestia românească și alianța cu monarhia Austro-Ungară.....	434
<i>Ședința din 18 decembrie 1912</i>	
Pentru românii din Serbia.....	452
<i>Ședința din 16 ianuarie 1913</i>	
Atitudinea României în războiul Balcanic.....	455
<i>Ședința din 11 februarie 1913</i>	
Despre o mănăstire prigonită.....	459
<i>Ședința din 15 februarie 1913</i>	
Despre Angelo de Gubernatis.....	465
<i>Ședința din 2 martie 1913</i>	
Dosarele răscoalelor țărănești din 1907.....	468
<i>Ședința din 12 martie 1913</i>	
Despre răscoalele din 1907.....	471
<i>Ședința din 5 aprilie 1913</i>	
Despre Comisia Istorică a României.....	501
<i>Ședința din 26 aprilie 1913</i>	
Pentru amnistia țăranilor din 1907.....	504
<i>Ședința din 29 aprilie 1913</i>	
Pentru mulțămiri Italiei.....	505
<i>Ședința din 17 mai 1913</i>	
Despre anexarea Silistrei.....	507
<i>Ședința din 13 decembrie 1913</i>	
Poziția externă a României după Pacea de la București.....	529
<i>Ședința din 22 decembrie 1913</i>	
Despre limba românească și rapoartele diplomatice.....	547
<i>Ședința din 4 martie 1914</i>	
Despre reformele liberale.....	549

Tipar: Karta-Graphic

www.kartagraphic.ro

0722 730 710

ISBN: 978-606-693-051-2

